ISSN 2519-2558

НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 30(98)

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2026

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Науковий журнал затверджено наказом Міністерством освіти і науки України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23.02.2018 р.

Журнал належить до списку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2021 р. № 735

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICV 2019: 68.68. та Google Scholar

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 18 від 24 червня 2026 року)

РЕДАКЦІЙНИЙ ШТАТ:

Оксана Пухонська, доктор філологічних наук, доцент (головний редактор), Національний університет «Острозька академія» (Україна);
https://orcid.org/0000-0003-0543-4847;
ResearcherID: MIN-5516-2025;
Scopus Author ID: 57217382399.

Олександра Вісич, доктор філологічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (Україна);
https://orcid.org/0000-0002-1706-1147;
ResearcherID: AAA-4343-2022;
Scopus Author ID: 57219932061.

Світлана Кочерга, доктор філологічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (Україна);
https://orcid.org/0000-0002-0784-6848;
ResearcherID: GPW-7618-2022;
Scopus Author ID: 57219922594.

Віталій Максимчук, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Острозька академія» (Україна);
https://orcid.org/0000-0001-5625-2213;
ResearcherID: HOC-1279-2023;
Scopus Author ID: 57201158037.

Олег Деменчук, доктор філологічних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет (Україна);
https://orcid.org/0000-0002-3218-6693;
ResearcherID: A-9356-2018;
Scopus Author ID: 57221374512.

Юрій Кійко, доктор філологічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна);
https://orcid.org/0000-0002-5712-3752;
ResearcherID: AEY-2404-2022;
Scopus Author ID: 36613088300.

Еліна Коляда, кандидат філологічних наук, професор, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна);
https://orcid.org/0000-0002-5437-1320;
ResearcherID: ABB-7405-2021.

Анна Горнятко-Шумилович, доктор гуманістичних наук, професор, Університет ім. Адама Міцкевича у Познані (Польща);
https://orcid.org/0000-0003-1625-6193;
ResearcherID: PKR-2189-2026;
Scopus Author ID: 57222537032.

Марта Замбжицька, доктор гуманістичних наук, професор, Варшавський університет (Польща);
https://orcid.org/0000-0002-2123-8531;
ResearcherID: CAI-5467-2022;
Scopus Author ID: 56728665100.

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). 324 с.

ISSN 2519-2558
DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+
81. 111

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія», факультет романо-германських мов

Ліцензія Creative Commons «Attribution-NonCommercial»
(«Із зазначенням авторства – Некомерційна») 4.0 Всесвітня (CC-BY 4.0).
Creative Commons License «Attribution-NonCommercial» 4.0 International (CC-BY 4.0).
© Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2026
© Автори, 2026

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 15 червня 2026 р.

Прорецензовано: 20 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 22 червня 2026 р.

Email: l.zavodna@roippo.org.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3659-7799

Email: l.antonuyk@roippo.org.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-6575-0192

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-3-7

Заводна Л. М., Антонюк Л. В. Мовна креативність сучасної молоді: сленгові інновації цифрової епохи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 3–7.

УДК: 811.161.2'276-053.6]:316.422:004

Заводна Леся Михайлівна,
методист кабінету
інформаційних комунікацій і видавничої діяльності,
Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Антонюк Лілія Володимирівна,
завідувач лабораторії інноваційної діяльності,
Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

МОВНА КРЕАТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: СЛЕНГОВІ ІННОВАЦІЇ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

У статті розглянуто основні аспекти творення молодіжного сленгу – особливої, живої, вкрай динамічної лексики, що швидко реагує на зміни цифрового і соціокультурного середовища й активно використовується сучасною молоддю у повсякденному спілкуванні. Актуальність дослідження зумовлена неоднозначним ставленням мовознавців та оточення до цього мовного пласту, адже, з одного боку, він робить мову більш експресивною, емоційно насиченою і живою, а з іншого – неабияк розхитує мовну норму, засмічує літературну мову, створює суттєві комунікативні бар'єри.

Зважаючи на те, що появу молодіжного сленгу цифрової епохи спричинили такі фактори, як вплив ери комп'ютеризації та інтернет-технологій, розвиток блогерства і соціальних мереж, цифрової комунікації та ґаджетів, він зазвичай включає англіцизми, абревіатури, скорочення, інтернет-меми, а також комп'ютерну, ігрову, музичну, спортивну, соціальну лексику, фразеологізми, емоційні, гумористичні й видозмінені вирази та ін.

Схарактеризовано основні фактори (лінгвістичні, комунікативно-технологічні, соціально-психологічні, субкультурні), що спричинили появу молодіжної сленгової лексики. Особливу увагу приділено поділу молодіжного сленгу на відповідні категорії: за джерелами походження; за сферою вживання; за тематикою, а також запропоновано приклади сленгових одиниць.

Зроблено висновок, що сучасний молодіжний сленг – це не просто набір «модних» слів і виразів» чи «розмовна за́бавка», а насамперед своєрідний маркер ідентичності, спосіб самовираження й потужний інструмент комунікації сучасного молодого покоління, який має право на існування, незважаючи на те, що завдяки йому в мову вкраплюється чимало субстандартної лексики.

Ключові слова: *сленгова лексика, молодіжний сленг, сучасні сленгові інновації, цифрова епоха, фактори появи та категорії молодіжного сленгу.*

Lesya Zavodna,
Methodist of the of the Information Communications and Publishing Activities,
Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
Liliia Antoniuk,
Head of the innovation laboratory,
Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

LINGUISTIC CREATIVITY OF MODERN YOUTH: SLANG INNOVATIONS OF THE DIGITAL AGE

The article examines the key aspects of modern youth slang formation. It emphasizes that «youth slang» should be understood as a distinct, living, and highly dynamic vocabulary that responds quickly to changes in the digital, social and cultural environment and is actively used by today's youth in everyday communication. Under these conditions, the youth slang of the digital era includes anglicisms, abbreviations, acronyms, internet memes, as well as computer, gaming, musical, athletic, and social vocabulary, phraseological units, and emotional, humorous, or modified expressions etc. It is determined that this linguistic layer emerged primarily under the influence of the era of computerization and internet technologies, with the development of blogging, social networks, digital communication, and gadgets.

The article characterizes the main categories of modern youth slang: by origin (anglicisms, abbreviations, internet slang, Japanese loanwords); by sphere of use (computer, gaming, musical, athletic, social); by theme (people, their qualities, behavior, and appearance;

emotions and states; specific actions; concepts and objects). The study identifies a number of factors that led to the emergence of youth slang vocabulary, such as: linguistic (the desire to simplify communication and practise «economy of language»); communicative and technological (the influence of information technology, the internet, and social networks requiring rapid information exchange); social and psychological (the drive for individuality, creative activity, and wordplay); subcultural (the effort of young people to stand out from the crowd and assert themselves through specific vocabulary).

The article concludes that modern youth slang is not merely a set of «trendy» words and expressions or a «conversational toy», but primarily a unique marker of identity, a means of self-expression, and a powerful communication tool for the modern younger generation. It has a right to exist despite the fact that it introduces a significant amount of foreign and specialized vocabulary, humor, and occasional coarseness into the language.

Keywords: *slang vocabulary, youth slang, modern slang innovations, digital era, factors of emergence and categories of youth slang.*

Постановка проблеми. XXI століття – епоха швидкісного розвитку нанотехнологій, роботів і... хайпóвих молодіжних слів. *Зашквар, рофл, крінж, скам, хайп, краш* – без цих та безлічі інших подібних слів і виразів сьогодні важко уявити спілкування сучасної молоді. Зазвичай короткі у вимові, вони незрозумілі для старшого покоління, а отже, змушують зайвий раз напружуватися і навіть нервувати, адже незрозуміло про що йдеться. Але не варто хвилюватися й панікувати, бо це всього-на-всього *сленг* – емоційно забарвлена лексика, характерна для мовлення певних соціальних і вікових груп (молоді, учнівства, субкультур, професійних спільнот та ін.), що складається з нових, змінених або специфічних слів і виразів, швидко змінюється, відображає культуру та інтереси спільноти і може бути незрозумілою для сторонніх.

Найнеординарнішою і найнесподіванішою частиною сленгу є молодіжний пласт – неофіційна, жива, вкрай динамічна й особлива лексика, яку активно й повсякчас використовує у своєму спілкуванні молодь. Ставлення мовознавців до цього пласту мови неоднозначне. З одного боку, сленг, зокрема й молодіжний, робить мову більш експресивною, емоційно насиченою і живою, а з іншого – неабияк розхитує мовну норму, засмічує літературну мову, створює неабиякі комунікативні бар'єри. Але, зважаючи на те, що це – природний процес оновлення мови, який балансує між самовираженням і засміченням, молодіжний сленг останнього десятиліття, яке ми називаємо цифровою епохою, має право на існування, а отже, і ґрунтовне дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сленгу як мовного явища завжди перебувала в полі зору дослідників, зокрема його розглядали у своїх працях такі відомі мовознавці, як С. Булик-Верхола, Л. Мацько, О. Пономарів, О. Сербенська, Л. Ставицька та ін. Місце молодіжного сленгу в сучасній системі мови обґрунтовували у своїх розвідках О. Кондратюк, Л. Приблуда, С. Мірошник, Л. Назаревич, Г. Мацюк та ін. Так, Л. Назаревич і Г. Мацюк, аналізуючи сферу використання молодіжного сленгу, наголошують, що «він хоч і створює особливий колорит у процесі спілкування, проте є недоречним в офіційно-діловому стилі та свідчить про низьку мовну культуру адресанта» (Назаревич, Мацюк, 2022). Т. Матвійчук та І. Житар (2025) зі свого боку переконують, що «молодіжний сленг є важливим індикатором соціальних змін, засобом формування мовної ідентичності та маркером приналежності до молодого покоління» (Матвійчук, Житар, 2025).

Свого часу нами також було зроблено спробу дослідити молодіжну сленгову лексику, зокрема акцентовано увагу «на головній меті вживання молодіжного сленгу – намаганні молоді не тільки поінформувати, а й висловити свої почуття в мовленні, продемонструвати свій характер та свою ідентичність» (Заводна, 2014).

Без сумніву, цікавим і знаковим явищем в українському мовознавстві є видання словників українського молодіжного сленгу. Стосовно укладання словників сленгових інновацій сучасної цифрової епохи, то варто наголосити, що цей мовний пласт у зв'язку зі швидкоплинністю існування надзвичайно складно вмістити у «паперовий формат», внаслідок чого він зазвичай представлений в онлайн-словниках, які у будь-який зручний момент можна оновити, доповнивши новими словами і виразами. У цьому контексті нам імпонують «Словник молодіжного сленгу, або як зрозуміти підлітка» (2021) і «Словник молодіжного сленгу: розшифровка для батьків» (2021).

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених сленгу загалом і молодіжному сленгу зокрема, варто зазначити, що молодіжна сленгова лексика останнього десятиліття XXI століття не тільки суттєво відрізняється від тієї, яка була в активному використанні молоді ще якихось 20–30 років тóму, а ще й надзвичайно швидко оновлюється, переходячи в розряд застарілої чи загальновживаної, що й спонукало нас до її ґрунтовного аналізу та визначило **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – окреслити молодіжний сленг цифрової епохи як особливий прошарок української лексики; на основі запропонованої класифікації довести, що молодіжний сленг сьогодення – це не перешкода і не загроза, а дієвий ресурс, що демонструє здатність нашої мови реагувати на сучасні цифрові зміни та виклики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи сучасну молодіжну сленгову лексику, варто наголосити, що єдиного, чіткого й універсального поняття сленгу наразі не існує у зв'язку з його багатоаспектністю, динамічністю та різноманітністю підходів. Під цим поняттям зазвичай розуміють особливу форму мови; сукупність неформальних, дещо специфічних слів і виразів, які застосовуються передусім підлітками та молоддю, переважно особами віком 12–22 років, у повсякденному спілкуванні (зазвичай в офіційній розмовній і писемній мові сленг не використовується), допомагаючи їм, як стверджує А. Підгорна, «відокремитися від світу дорослих та, експериментуючи з мовою, створити власну субкультуру, знайти своє місце в соціумі, відчути приналежність до певної групи, виявити свою креативність, зробити мову більш невимушеною й емоційно забарвленою, особливо у «своїй» компанії» (Підгорна, 2024).

Можливо, для когось буде відкриттям, але сленгізми були популярними серед молоді (як в Україні, так і за кордоном) завжди. І, що важливо, кожне покоління використовувало у спілкуванні свої «коронні» слова і вирази. Так, у 90-ті роки XX ст. популярними були такі слова та словосполучення, як: *без базару, давити либу, шухер, тусовка, попса*, *стрєлка*, якщо йшлося про одяг – то *банани, слакси, варьонки* і *мальвіни,* якщо про взуття – то *мильниці,* а дещо пізніше, під впливом часу, з'явилися *барсєтка, пейджер, плеєр*, *відік* та ін.

Молодіжний сленг 2000-х років почав формуватися передусім під впливом західної культури, комп'ютерних ігор та частково інтернету. Тогочасна молодь, серед іншого, вживала такі слова, як: *чувак, реально, юзер, проги, вінди*, *мегабайти, трафік, мобіла* та ін. Про надмірну емоційність, неофіційність і невимушеність молоді того часу свідчили вирази на зразок:

© Л. М. Заводна, Л. В. Антонюк

фуфло, лажа, фігово, галімо, ацтой, кумарний, кльово, чотко, в натурє, злиняти тощо. Так, лексему *«розуміти»* в одній компанії замінювали словом *шарити*, а в іншій – *розчехлятися*. А от для вираження подиву одні використовували словосполучення *я в шокє,* а інші – *я холодний, ти шо, гоніш* і навіть – *хай мене покрасять*.

Але час не стоїть на місці. Із приходом ери комп'ютеризації та інтернет-технологій, з розвитком блогерства і соціальних мереж, цифрової комунікації та всюдисущих ґаджетів молоді люди стали більше спілкуватися онлайн, зокрема зросла міжнародна комунікація, а як наслідок – молодь цифрової епохи наразі вже використовує «свої» слова і вирази. Появу цього мовного пласту спричинила низка факторів, серед яких: *лінгвістичні* – бажання спростити комунікацію та «економити» мовні зусилля, активне запозичення іноземних слів (передусім англіцизмів), абревіатур, переосмислення значень загальновживаних слів; *комунікативно-технологічні* – вплив інформаційних технологій, інтернету, соціальних мереж, що вимагають швидкого обміну інформацією; *соціально-психологічні* – бажання молоді протиставити себе старшому поколінню, прагнення до індивідуальності, творчої активності та мовної гри; *субкультурні* – прагнення виділитися з натовпу та самоствердитися завдяки специфічній лексиці різних арт- та субкультур. Під їхнім впливом, зауважує дослідниця М. Марченко, «молодіжний сленг сьогодення зазвичай формують англіцизми, абревіатури, скорочення, інтернет-меми, а також комп'ютерну, ігрову, музичну, спортивну, соціальну лексику, фразеологізми, емоційні, гумористичні та видозмінені вирази тощо» (Марченко, 2024).

Проаналізувавши молодіжний сленг із відкритих інтернет-джерел та доповнивши означений перелік низкою сленгових новотворів, почутих на вулицях та в транспорті рідного міста чи під час «живого» спілкування з молоддю, пропонуємо ознайомитися із найбільш популярними словами та виразами, що поширені нині серед молодих людей, а також з'ясувати, за якими ознаками класифікують молодіжні сленгові інновації цифрової епохи.

Отож сучасний молодіжний сленг поділяють на такі основні категорії: 1) **за джерелами походження** (англіцизми, абревіатури, інтернет-сленг, японські запозичення); 2) **за сферою вживання** (комп'ютерний, ігровий, музичний, спортивний, соціальний); 3) **за тематикою** (люди, їхні якості, поведінка, зовнішність; емоції і стани; певні дії; поняття та предмети). Приклади найбільш уживаних сучасною молоддю слів і виразів відповідно до кожної категорії ми представили в *таблиці 1*.

Таблиця 1

Класифікація молодіжного сленгу цифрової епохи

1. За джерелами походження	**Англіцизми**	***агрити*** (від англ. «agression» – агресія) – дратувати, викликати агресію; ***го*** (від англ. «to go» – йти) – йдемо, заклик кудись піти; ***донатити*** (від англ. «to donate» – дарувати) – жертвувати, надавати матеріальну допомогу; ***ізі*** (від англ. «easy» – просто, легко) – на мові підлітків означає простоту і легкість; ***мерч*** (від англ. «merchandise» – товар) – одяг і сувеніри із символікою популярних музичних груп та інших комерційних проєктів (ігор, фільмів тощо)
	Абревіатури	***ОМГ*** (Oh My God!) – О Боже мій!; ***ІМО/ІМНО*** (*In My Humble Opinion)* – на мою думку; ***ЛОЛ*** (Laughing Out Loud) – голосно сміюся вголос; ***ROFL*** (Rollingon the floor laugh ing) – дуже смішний жарт або історія; ***BRB*** (Be right back) – зараз повернуся; ***FYI*** (For your information) – для вашої інформації
	Інтернет-сленг	***скрин*** – знімок екрана; ***мем*** – вірусні зображення, відео, фрази; ***фейк*** – підробка, брехня; ***вайб*** – атмосфера, настрій; ***топ*** – найкраще, чудово; ***хайп*** – галас, раптова популярність; ***шеймити*** – публічно засуджувати або критикувати когось за його дії чи слова, зазвичай з метою принизити; ***бесті*** – найкращий друг / подруга, з якими наявний тісний емоційний зв'язок і взаєморозуміння
	Японські запозичення	***тян*** – красива дівчина; ***кун*** – симпатичний хлопець; ***трабуру*** – мати проблеми; ***місуру*** – помилятися; ***даббуру*** – подвоюватися; ***хамору*** – гармоніювати
2. За сферою вживання	**Комп'ютерний / ігровий сленг**	***агритися*** – дратуватися у контексті відеоігор; ***баг*** – помилка; ***лаг*** – затримка; ***нуб*** – новачок; ***кемпінг*** – сидіти на одному місці; ***юзати*** – щось використовувати, наприклад, програму, гру, браузер, код, ґаджет або іншу техніку; ***тащер*** – хороший гравець у відеоігри
	Музичний сленг	***бенгер*** – хіт, що запам'ятовується; ***слей*** – щось дуже круте, що викликає захват
	Спортивний сленг	***група смерті*** – група з приблизно рівними командами; ***гол у роздягальню*** – у футболі гол наприкінці першого тайму; ***засушити*** – грати від оборони, зводячи матч до мінімальної кількості голів
	Соціальний сленг	***жиза*** – життєва ситуація; ***скам*** – афера; ***зашквар*** – ганебний вчинок, що псує репутацію
3. За тематикою	**Люди, їхні якості, поведінка, зовнішність**	***альт*** – людина, яка належить до альтернативних культур (готи, панки, хіпстери); ***душнила*** – нудна людина; ***скуф*** – чоловік, який не стежить за собою; ***краш*** – об'єкт закоханості; ***крейзі*** – божевільний; ***токсик*** – токсична людина, яка постійно на щось скаржиться, ниє і псує іншим настрій; ***бро*** – друг, товариш; ***бумери*** – представники старшого покоління; ***кек*** – іронічний сміх, над кимось, хто потрапив у безглузду ситуацію; ***норміс*** – типова, середньостатистична людина, яка не виділяється з-поміж інших
	Емоції і стани	***кринж*** – почуття сорому та незручності за себе або інших; ***агритися*** – злитися; ***кріповий*** – страшний; ***ауф*** – кайф, круто; ***рофл (рофлити)*** – голосно сміятися; ***тільт*** – напружений стан; *флейм* – розпалена до межі дискусія в інтернеті; ***фейспалм*** – невербальний спосіб вираження сорому, розчарування, зневіри або збентеження; ***хайп*** – галас, ажіотаж навколо якоїсь події або людини; ***хейт*** – ненависть

	Певні дії	***вписка*** – вечірка в квартирі або сам будинок для вечірки; ***байтити*** – провокувати; ***чілити*** – відпочивати; ***флексити*** – хвалитися, викаблучуватися; ***хейтити*** – відкрито ненавидіти когось чи щось, цькувати словами; ***чéкати*** – перевіряти; ***фейк*** – обман, фальсифікація, фальшивка; ***тролінг*** –провокаційні, підбурливі дії в інтернеті або реальному житті для розпалювання конфлікту, відповідно ***троль*** – той, хто відпускає злі жарти або їдкі коментарі, а ***«годувати тлів»*** – дозволяти себе дражнити; ***флексити*** – поводитися хвальковито, зухвало, вдавати із себе того, ким ти не є насправді
	Поняття та предмети	***пранк*** – розіграш, жарт, витівка; ***паль*** – підробка, неякісна річ; ***К*** – тисяча (1к – одна тисяча); ***двіж*** – активність, рух, тусовка; ***зашквар*** – щось ганебне, немодне, неприємне; ***топчик*** – найкращий варіант із запропонованих або можливих; ***мімі*** – щось дуже миле, привабливе

Джерело: сформовано авторами.

Підсумовуючи представлене в таблиці, зазначимо, що:

– основним джерелом творення молодіжних сленгізмів у цифрову епоху є ***запозичення з англійської мови***, що зумовлено неабияким впливом інтернету, комп'ютерних ігор, соціальних мереж і масової культури. Водночас запозичені слова адаптуються до норм української мови завдяки фонетичним та словотвірним змінам (наприклад, додавання суфіксів або дієслівних форм);

– важливим способом формування сленгізмів є ***скорочення та абревіація***, що виникають у процесі онлайн-комунікації з метою економії мовних засобів і пришвидшення обміну інформацією;

– значна частина сленгових одиниць формується на основі ***семантичного переосмислення слів***, коли звичайні слова в молодіжному середовищі або в інтернет-культурі набувають нового значення;

– поширеним механізмом творення сучасного молодіжного сленгу є ***словотвірна адаптація запозичених основ***, коли до іншомовних коренів додаються українські словотвірні елементи, утворюючи нові дієслова, іменники або прикметники;

– формування сленгізмів також пов'язане із ***впливом субкультур, медіаконтенту та онлайн-спільнот***, що сприяє швидкому поширенню нових мовних одиниць у молодіжному середовищі.

Водночас не зайвим буде констатувати, що завдяки інтернету та соцмережам (передусім тіктоку, ютубу, інстаграму, телеграму, фейсбуку) такі популярні слова, як ***дейлайн, фейк, лайфхак, месенджер, булінг, фідбек, донатити, гуглити*** та багато інших, що з'явилися в нашій мові саме як сленгізми, вийшли далеко за межі комп'ютерної комунікації, стали загальновживаними і сьогодні активно використовуються в українській мові як звичайна розмовна лексика.

Разом із тим слід пам'ятати, що сленгові інновації мають не лише переваги, а й чимало ризиків. Так, надмірне вживання сленгізмів може призвести до того, що молодь почне нехтувати нормами літературної мови, передусім у письмових текстах та офіційній комунікації, правилами орфографії й пунктуації; активне використання коротких сленгових форм (замість повних слів і виразів) може обмежувати мовні ресурси; надмірне захоплення англіцизмами витіснятиме українські відповідники, що створює неабияку загрозу мовній самобутності. Тож саме від педагогів, передусім філологів, залежить, чи зможе сучасна молодь балансувати між свободою мовної творчості та дотриманням культури мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, узагальнюючи представлене в нашій розвідці, зазначимо, що сленгові інновації цифрової епохи давно перестали бути набором «модних» слів і виразів, «розмовною заáбавкою», перетворившись на своєрідний маркер ідентичності, спосіб самовираження й потужний інструмент комунікації сучасного молодого покоління.

Проаналізовані в дослідженні слова та вирази – лише невелика частина молодіжного сленгу, але вона яскраво демонструє, що означений мовний пласт має право на існування, незважаючи на те, що завдяки йому в нашу мову вкраплюється не тільки чимало іншомовної та специфічної лексики, а й гумору, грубості, а інколи й шоку. Проте це – найлегший спосіб сучасної молоді сказати світу: «Це ми! І ми такі, які ми є!». І це не про бунт, а насамперед про пошук свого місця в соціумі. Відповідно ігнорувати сленг – означає ігнорувати голос сучасної молоді.

Подальші дослідження в означеному напрямі плануємо присвятити аналізу сучасного молодіжного сленгу як потужного інструменту комунікації молоді, що неабияк пов'язаний зі сленгом.

Література:

1. Заводна Л. Сучасний погляд на молодіжний сленг. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1 (77). С. 52–55. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npd_2014_1_16.

2. Марченко М. Молодіжний сленг: повний посібник із сучасних термінів. *ВІДКРИТИЙ:* сайт телеканалу. 2024. URL: https://opentv.media/ua/molodizhnij-sleng-povnij-posibnik-iz-suchasnih-terminiv.

3. Матвійчук Т. П., Житар І. В. Молодіжний сленг у сучасному українському комунікативному просторі: соціокультурний вимір. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 42. Т. 1. С. 56–60. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.9.

4. Назаревич Л. Т., Мацюк Г. Р. Молодіжний сленг: теоретичні аспекти і сфера використання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2022. № 53. Т. 1. С. 132–135. DOI: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.53-1.30.

5. Підгорна А. Як зрозуміти підлітка: словник молодіжного сленгу. *AR Book*. 2024. URL: https://arbook.info/yak-zrozumity-pidlitka-slovnyk-molodizhnogo-slengu/.

6. Словник молодіжного сленгу, або як зрозуміти підлітка. Запоріжжя : Запорізький фаховий коледж комп'ютерних технологій, 2021.

7. Словник молодіжного сленгу: розшифровка для батьків. *Благодійна організація «Фонд Ріната Ахметова»*. 2021. URL: https://akhmetovfoundation.org/rinat-ahmetov-dityam/advice/molodizhnyy-sleng-scho-oznachayut-modni-pidlitkovi-slovechka.

References:

1. Zavodna, L. (2014). Suchasnyi pohliad na molodizhnyi slenh [A Modern Perspective on Youth Slang]. *New Pedagogical Thought,* 1 (77), 52–55. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npd_2014_1_16

2. Marchenko, M. (2024). Molodizhnyi slenh: povnyi posibnyk iz suchasnykh terminiv [Youth Slang: A Complete Guide to Modern Terms]. *VIDKRYTYI: TV Channel Website*. Retrieved from: https://opentv.media/ua/molodizhnij-sleng-povnij-posibnik-iz-suchasnih-terminiv.

3. Matviichuk, T. P., & Zhytar, I. V. (2025). Molodizhnyi slenh u suchasnomu ukrainskomu komunikatyvnomu prostori: sotsiokulturnyi vymir [Youth slang in the contemporary ukrainian communicative space: a socio-cultural dimension]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 42 (1), 56–60. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.9.

4. Nazarevych, L. T., & Matsiuk, H. R. (2022.). Molodizhnyi slenh: teoretychni aspekty i sfera vykorystannia [Youth slang: theoretical aspects and the field of usage]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Filolohiia»,* 53 (1), 132–135. DOI: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.53-1.30.

5. Pidhorna, A. (2024). Yak zrozumity pidlitka: slovnyk molodizhnoho slenhu [How to Understand a Teenager: A Dictionary of Youth Slang]. *AR Book*. Retrieved from: https://arbook.info/yak-zrozumity-pidlitka-slovnyk-molodizhnogo-slengu/.

6. Slovnyk molodizhnoho slenhu, abo yak zrozumity pidlitka [Dictionary of Youth Slang, or How to Understand a Teenager]. (2021). Zaporizhzhia: Professional College of Computer Technologies.

7. Slovnyk molodizhnoho slenhu: rozshyfrovka dlia batkiv [Youth Slang Dictionary: A Guide for Parents]. (2021). *Rinat Akhmetov Foundation.* Retrieved from: https://akhmetovfoundation.org/rinat-ahmetov-dityam/advice/molodizhnyy-sleng-scho-oznachayut-modni-pidlitkovi-slovechka.

© О. К. Чернявська

Отримано: 13 червня 2026 р.

Прорецензовано: 20 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 22 червня 2026 р.

Email: chelena2076@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8592-180X

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-8-12

Чернявська О. К. Політичний дискурс у кризових умовах: теоретичні засади та аналітичні перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 8–12.

УДК: 81'42:32

Чернявська Олена Костянтинівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки,
Університет митної справи та фінансів,
доцент кафедри іноземних мов НТУ «Дніпровська політехніка»

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА АНАЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Статтю присвячено теоретичному осмисленню політичного дискурсу (ПД) як багатовимірного комунікативного явища, що особливо виразно проявляє свої характеристики в умовах кризи та війни. Сучасні реалії російсько-української війни висвітлили значення ПД як інструмента формування суспільних уявлень, мобілізації громадян та легітимації владних рішень. У кризових ситуаціях політичне мовлення перестає бути лише засобом комунікації – воно стає механізмом впливу на колективну свідомість, каналом артикуляції моральних позицій та простором боротьби за інтерпретацію подій. Попри значну кількість досліджень, у сфері ПД досі бракує узгодженої теоретичної основи та єдиної дефініції, що ускладнює практичний аналіз політичних комунікацій.

Мета статті полягає у систематизації наявних підходів до вивчення ПД та визначенні його ключових характеристик у кризових і конфліктних умовах. Завдання дослідження охоплюють: огляд основних теоретичних напрямів (критичний, когнітивний, комунікативний, прагматичний), аналіз дефініцій ПД, розкриття ролі адресата (на основі концепцій П. Шародо та Н. Фейрклафа) та адресанта (за Т. ван Дейком), визначення лінгвістичних характеристик, жанрової гібридності та формулювання власної міждисциплінарної дефініції.

Наукова новизна статті полягає у спробі інтегрувати різні теоретичні підходи та запропонувати визначення ПД як ситуативно та інституційно детермінованої дискурсивної практики, що поєднує текст, контекст, адресанта й адресата в межах політичної взаємодії. Така практика реалізується через мовленнєві засоби, жанрово-фреймові структури, комунікативні канали та рецептивні моделі, формуючи динамічний смисл і виконуючи функцію риторичної інтервенції у публічному просторі. Запропоноване визначення дозволяє розглядати ПД як інструмент влади, легітимації та мобілізації, що набуває особливої значущості в умовах кризи та війни, а також як реальний інструмент практичного аналізу сучасних політичних комунікацій.

Ключові слова: *політичний дискурс, дискурсивна практика, кризові умови, легітимація, жанрова гібридність.*

Olena Cherniavska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation, and Professional Language Training,
University of Customs and Finance,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
Dnipro University of Technology

POLITICAL DISCOURSE IN CRISIS CONDITIONS: THEORETICAL FOUNDATIONS AND ANALYTICAL PERSPECTIVES

This article is focused on the theoretical interpretation of political discourse (PD) as a multidimensional communicative phenomenon, which is particularly evident in times of crisis and war. The current realities of the russian-Ukrainian war have highlighted the importance of PD as a tool for shaping public opinion, mobilising citizens and legitimising government decisions. In crisis situations, political speech ceases to be merely a means of communication – it becomes a mechanism for influencing collective consciousness, a channel for articulating moral positions, and a space for struggling over the interpretation of events. Despite a significant amount of research, the field of political discourse still lacks a coherent theoretical framework and a single definition, which complicates the practical analysis of political communications.

The purpose of this article is to systematise existing approaches to the study of PD and to identify its key characteristics in crisis and conflict situations. The objectives of the study include: reviewing the main theoretical approaches (critical, cognitive, communicative, pragmatic), analysing definitions of PD, revealing the role of the addressee (based on the concepts of P. Charaudeau and N. Fairclough) and the addresser (according to T. van Dijk), determining linguistic characteristics, genre hybridity, and formulating our own interdisciplinary definition.

The scientific novelty of the article lies in an attempt to integrate various theoretical approaches and propose a definition of PD as a situationally and institutionally determined discursive practice that combines text, context, addresser and addressee within the framework of political interaction. This practice is implemented through linguistic means, genre-frame structures, communication channels, and receptive models, forming a dynamic meaning and performing the function of rhetorical intervention in the public space. The proposed definition allows us to consider PD as an instrument of power, legitimisation and mobilisation, which acquires particular significance in conditions of crisis and war, as well as a real instrument for the practical analysis of contemporary political communications.

Keywords: *political discourse, discursive practice, crisis conditions, legitimation, genre hybridity.*

Постановка проблеми. Сучасні умови російсько-української війни особливо виразно засвідчили роль політичного дискурсу (ПД) у формуванні суспільних уявлень, мобілізації громадян і легітимації владних рішень. У кризових ситуаціях політичне мовлення стає не лише засобом передавання інформації, а й механізмом впливу на колективну свідомість,

артикуляції моральних позицій та боротьби за інтерпретацію подій. Тому його аналіз дає змогу визначити як ефективність, так і маніпулятивний потенціал політичної комунікації.

У теоретичному вимірі ПД належить до ключових понять політичної лінгвістики й перебуває на перетині дискурсології, риторики, стилістики, прагматики та комунікативістики. Попри значний масив досліджень, множинність дефініцій і методологічних моделей перешкоджає формуванню узгодженого аналітичного апарату. Одні науковці трактують ПД як конкретну комунікативну подію, інші – як сукупність тематично пов'язаних текстів або інституційних практик. Це ускладнює системний аналіз політичного мовлення, особливо в умовах кризи та війни.

Отже, актуальним є вироблення міждисциплінарного визначення, яке враховувало б текст, екстралінгвістичний контекст, ролі адресанта й адресата, ідеологічну зумовленість та жанрову гібридність сучасної політичної комунікації. Таке визначення потрібне не лише для розвитку теорії, а й для практичного виявлення механізмів легітимації, мобілізації, маніпуляції та риторичної інтервенції у публічному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітні праці часто зосереджуються на прикладному аналізі функцій, риторичних стратегій і фреймів конкретних політичних виступів (Воробйова & Цьокан, 2024; Корнєлаєва, 2023; Тимощук, 2025; Amaireh & Rababah, 2022; Atmawijaya, 2024; Kryvenko, 2025). Ці розвідки переконливо демонструють аналітичну продуктивність поняття ПД, однак нерідко залишають поза увагою питання його теоретичних меж і співвідношення з політичною комунікацією, текстом та мовленнєвою подією.

Теоретичне осмислення ПД в українському мовознавстві представлене працями О. О. Селіванової (2011), Н. В. Кондратенко (2007, 2015), Л. І. Стрій (2015), Т. М. Ващук (2007), О. М. Алексієвець (2012) та О. К. Ковальової (2020). Їхні напрацювання засвідчують необхідність поєднання комунікативного, прагматичного, когнітивного й критичного підходів та створюють підґрунтя для узагальнення термінологічних ознак ПД.

Критичний аналіз дискурсу розкриває мову як ресурс влади та ідеологічного домінування (Fairclough, 1989; Fairclough & Wodak, 1997; Wodak & Meyer, 2015), когнітивний підхід досліджує ментальні моделі, фрейми й ідеології (van Dijk, 1996, 1997, 2002), а інституційний підхід акцентує стратегічність і жанрову зумовленість політичної комунікації (Schäffner & Bassnett, 2010). Сукупність цих перспектив дає змогу описати ПД як багаторівневу практику, у якій мовна форма, соціальна структура та когнітивна інтерпретація взаємно зумовлені.

Мета статті полягає у систематизації основних підходів до вивчення політичного дискурсу та визначенні його ключових характеристик у кризових і конфліктних умовах. Завдання дослідження передбачають узагальнення дефініцій ПД, з'ясування ролей адресанта й адресата, опис екстралінгвістичних, лінгвістичних і жанрових параметрів та формулювання власного міждисциплінарного визначення.

Виклад основного матеріалу. Дефініції ПД відображають різні рівні його організації. П. Чілтон і К. Шеффнер трактують його як складну форму людської діяльності, у якій мова відіграє ключову роль (Chilton & Schäffner, 1997: 207), а Н. В. Кондратенко – як форму політичної комунікації, що актуалізує політичний текст у взаємодії суб'єкта й об'єкта (Кондратенко, 2007: 12). Перше визначення підкреслює діяльнісний характер феномену, друге – комунікативну подієвість і взаємодію учасників.

У визначеннях львівської лінгвістичної школи ПД постає як усний або письмовий текст, зумовлений політичною ситуацією та сукупністю прагматичних, соціокультурних і психологічних чинників (Кривий, 2001: 158–162). Т. М. Ващук також наголошує на вербальній та екстравербальній реалізації, ситуативному контексті й конкретній прагматичній спрямованості політичних мовленнєвих утворень (Ващук, 2007: 183).

Л. Л. Славова пов'язує ПД із сукупністю мовленнєвих актів і правил публічної політики, сформованих традицією та суспільним досвідом (Славова, 2012: 67), тоді як Г. В. Касіян включає до нього усні й письмові тексти, суспільні конвенції, адресанта й адресата політичної сфери (Касіян, 2014: 12). Отже, попри відмінності, дослідники послідовно виокремлюють текст, ситуацію, учасників, інституційні норми та прагматичну мету.

Є. В. Корнєлаєва визначає ПД як точку перетину мови й ідеології (Корнєлаєва, 2023). У кризових умовах ця взаємозалежність особливо помітна: номінація події, розподіл ролей агресора і жертви, вибір модальності та способу аргументації не лише відображають політичну позицію, а й активно конструюють її в суспільній свідомості.

Діяльнісно-комунікативний підхід П. Шародо акцентує інтеракційну природу дискурсу: смисл виникає у взаємодії інтенції мовця та інтерпретації адресата. Його концепція комунікаційного контракту окреслює межі легітимності, очікування учасників і правила публічної взаємодії (Charaudeau, n.d.). У політичному просторі співвідносяться три інстанції: владна, що продукує стратегії переконання та легітимації; громадянська, що оцінює, підтримує або оскаржує рішення; медійна, що забезпечує циркуляцію і трансформацію позицій.

Відповідно формуються дискурси легітимації, викриття, протесту й оскарження. Така модель показує, що адресат не є пасивним отримувачем повідомлення: його очікування, знання та реакція беруть участь у конструюванні політичного смислу. Комунікаційний контракт водночас обмежує мовця, оскільки успішність його стратегії залежить від відповідності жанровим та інституційним нормам.

У критичному аналізі дискурсу роль адресата пояснюється категорією інтерпеляції: мовлення заздалегідь позиціонує реципієнта у певній соціальній і моральній ролі (Fairclough, 1989). Заклик на кшталт «Ті, хто мовчить, – зраджують» не просто передає оцінку, а інтегрує слухача в поле моральної відповідальності, де нейтральна позиція майже унеможливлена.

Соціально маркована лексика, модальність, структури включення й імперативність можуть перетворювати спостерігача на мобілізованого суб'єкта. Особливе значення має афективний вимір: адресат не лише раціонально усвідомлює запропоновану роль, а й переживає її через страх, солідарність, обурення або надію. Інтерпеляція тому поєднує семантичний, риторичний та емоційний механізми впливу.

Т. ван Дейк пов'язує актуалізацію ПД із типом комунікативної діяльності, просторово-часовими умовами, статусами учасників і стратегічною метою (van Dijk, 1997, 2002). Пресконференція, парламентські дебати, звернення до нації чи допис у соціальній мережі створюють різні моделі взаємодії та визначають вибір мовних засобів. Відтак, політичний текст не можна інтерпретувати поза соціальною ситуацією його виробництва й рецепції.

Базисним когнітивним фільтром ПД є ідеологія, яка визначає відбір мовних засобів і моделює протиставлення груп (van Dijk, 1996, n.d.). Дискурси демократичних і авторитарних політичних суб'єктів відрізняються не лише тематикою, а й способами номінації, аргументації, розподілу агентності та жанровою динамікою. Ця модель продуктивна, зокрема, для зіставлення правопопулістської риторики Д. Трампа з ціннісно орієнтованим демократичним дискурсом Д. Байдена.

Аргументативність є ще однією визначальною рисою ПД. М. Адам, П. Бурдьо, О. Дюкро та К. Шеффнер показують, що політичне висловлювання не просто описує дійсність, а створює її переконливу репрезентацію, покликану змінити настанови аудиторії (Adam, 1992; Bourdieu, 1982; Ducrot, 1980; Schäffner & Bassnett, 2010). Аргументація поєднує факти, оцінки, пресупозиції та емоційні апеляції, завдяки чому певна картина світу набуває статусу правомірної й очевидної.

А. Сеньюр визначає політичний дискурс як «волюнтаристський акт впливу» (*acte volontariste d'influence*) (Seignour, 2011: 31). Це формулювання підкреслює навмисність політичного мовлення: адресант не лише інформує, а прагне змінити ставлення чи поведінку аудиторії. У кризовій комунікації аргументативність часто поєднується з моральною категоризацією подій і закликом до невідкладної дії.

Екстралінгвістичний контекст безпосередньо визначає лінгвістичні властивості ПД. На лексичному рівні добір найменувань легітимує певну картину світу й розмежовує «своїх» і «чужих» (Fairclough, 1989; van Dijk, 1996). Семантична поляризація на зразок *freedom fighters* / *terrorists* формує протилежні оцінні рамки для тих самих суб'єктів і перетворює номінацію на акт ідеологічного вибору.

Стратегія евфемізації, наприклад *collateral damage* замість *civilian deaths*, послаблює етичний резонанс подій і створює дистанцію між політичною дією та її наслідками (van Dijk, n.d.). Водночас емоційно марковані слова-тригери активують страх, співчуття або обурення. Емотивна та персуазивна функції сприяють мобілізації аудиторії й перетворюють політичну лексику на інструмент залучення (Воробйова & Цьокан, 2024).

На синтаксичному рівні ПД регулює репрезентацію суб'єктності та відповідальності. Пасивні конструкції на кшталт *mistakes were made* або *measures were taken* усувають виконавця з комунікативного фокусу й створюють враження безагентного перебігу подій (Chilton, 2004; Fairclough & Wodak, 1997). Така граматична організація переакцентовує причинно-наслідкові зв'язки, дозволяє уникати точних номінацій і може розмивати відповідальність політичних суб'єктів.

Жанрова система ПД також є рухомою. Поряд зі спробами типологізації політичних жанрів (Кондратенко, 2017) утверджується концепція жанрової гібридності. К. Шеффнер пов'язує її з інституційними, ситуаційними та медійними контекстами (Schäffner & Bassnett, 2010). Політичне повідомлення дедалі частіше поєднує ознаки промови, інтерв'ю, коментаря, рекламного повідомлення та розважального формату.

Медіатизація посилює взаємопроникнення традиційних жанрів із ток-шоу, блогом, подкастом, дописом і мемом (Wodak & Forchtner, 2018). Ці формати змінюють тривалість повідомлення, способи аргументації, ступінь персоналізації та характер контакту з аудиторією. Тому стабільна типологія поступається аналізу функціональних жанрових комбінацій, які виникають у конкретному каналі та ситуації.

Після огляду ключових теоретичних характеристик ПД спробуймо запропонувати його визначення. Отже, політичний дискурс – це ситуативно та інституційно детермінована дискурсивна практика, що поєднує Така практика реалізується через мовленнєві засоби, жанрово-фреймові структури, комунікативні канали та рецептивні моделі, що формують динамічний смисл. Як інструмент соціального впливу, ПД структурує суспільні уявлення і політичну свідомість, легітимізує владні позиції або сприяє їхній критиці, виконуючи функцію риторичної інтервенції у публічному просторі.

Функціонування ПД зумовлюється низкою ситуаційних чинників, пов'язаних із ролями комунікантів, обставинами висловлювання та каналами його передачі. Визначальними є:

- політичний статус адресанта (наприклад, президент, депутат, мер),
- характер адресата (від журналіста у студії – до великої масової аудиторії),
- канал комунікації (друковані носії, аудіо- та відеоформати, цифрові платформи),
- спосіб взаємодії: пряма (наприклад, зустріч з виборцями) або опосередкована (телебачення, соціальні мережі).

Контекст і канал комунікації визначають відбір мовленнєвих засобів, які є типовими для жанрово й ситуаційно зумовлених форматів: дебати, звернення, гасла, агітаційні повідомлення, дописи в соцмережах тощо. У межах кожного жанру активується рецептивна модель: адресат новорічного привітання очікує урочисто-піднесений стиль, натомість в інтерв'ю – інформативність, лаконічність, фактологічну насиченість. Остаточна ефективність або неефективність комунікації може бути визначена лише через відповідну реакцію адресата, яка фіксує успішність або недосягнення дискурсивного наміру.

Висновки й перспективи подальшого дослідження.

1. Політичний дискурс є багатовимірним комунікативним явищем, у якому взаємодіють лінгвістичні, риторичні, когнітивні та інституційні чинники; у кризових умовах його мобілізаційний і легітимаційний потенціал особливо посилюється.

2. Незважаючи на методологічну різнорідність, основними компонентами ПД залишаються текст, екстралінгвістичний контекст, адресант і адресат. Їхня взаємодія забезпечує динамічне формування політичного смислу.

3. Концепції комунікаційного контракту та інтерпеляції пояснюють активну роль адресата, якого дискурс позиціонує, емоційно залучає та мобілізує.

4. Адресант формує інтерпретаційні рамки за допомогою ідеологічних моделей, аргументації, семантичної поляризації, евфемізації, синтаксичного розподілу агентності та жанрової гібридності.

5. У кризових умовах ПД виконує функції легітимації, мобілізації та маніпуляції, які реалізуються через взаємодію лексичних, синтаксичних, прагматичних і жанрових засобів.

6. Запропоноване визначення інтегрує провідні теоретичні підходи й може слугувати практичним інструментом аналізу політичних комунікацій. Перспективним є його застосування до порівняльного дослідження цифрових, мультимодальних і кризових жанрів.

Література:

1. Алексієвець О. М. Історія та сучасність політичної лінгвістики. *Україна–Європа–Світ: міжнародний збірник наукових праць*. Тернопіль: ТНПУ, 2012. Вип. 9. С. 248–255.

2. Ващук Т. М. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. 2007. № 33. С. 182–185.
3. Воробйова О., Цьокан В. Функції сучасного політичного дискурсу та мовні засоби їхньої реалізації (на матеріалі президентських передвиборчих дебатів у США 2020 р.). *Advanced Linguistics*. 2024. № 14. С. 13–21. DOI: https://doi.org/10.20535/.2024.14.314585
4. Касіян Г. В. Мовленнєвий етикет у сучасному французькому суспільно-політичному дискурсі: лінгвокогнітивний і комунікативно-прагматичний аспекти: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.05 – романські мови. Київ, 2014. 22 с.
5. Ковальова О. К. Політичний дискурс: сучасні лінгвістичні інтерпретації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 101–108.
6. Кондратенко Н. В. Лінгвопрагматичні аспекти дослідження політичної комунікації в українському мовознавстві. *Вісник ОНУ. Серія: Філологія*. 2015. Т. 20, вип. 2(12). С. 144–150.
7. Кондратенко Н. В. Типологія мовленнєвих жанрів українського політичного дискурсу. *Філологічні студії*. 2017. Вип. 9. С. 18–22.
8. Кондратенко Н. В. *Український політичний дискурс: текстуалізація реальності*: монографія. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.
9. Корнєлаєва Є. В. Політичний дискурс: основні напрями та підходи. *Записки з романо-германської філології*. 2023. № 2(49). С. 189–196. DOI: https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.2(49).268194
10. Кривий А. Дискурсний аналіз і сучасне мовознавство. *Дискурс іноземномовної комунікації*. Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. С. 158–162.
11. Селіванова О. О. *Основи теорії мовної комунікації*. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
12. Славова Л. Л. *Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології: США–Україна*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
13. Стрій Л. І. *Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти*. Одеса, 2015. 190 с.
14. Тимощук Т. М. «UKRAINE IS STILL INDEPENDENT AND FREE»: аналіз промов Джозефа Байдена щодо війни в Україні. *Нова філологія*. 2025. № 97. С. 114–121. DOI: https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-97-15
15. Adam J. M. *Les textes: types et prototypes*. Paris: Nathan, 1992.
16. Amaireh H., Rababah L. Rhetorical discourse analysis of Biden's address to the nation on Afghanistan: Positive Us and Negative Them. *Journal of Positive School Psychology*. 2022. Vol. 6, No. 8. P. 908–918.
17. Atmawijaya T. D. Reclaiming the narrative: A critical discourse analysis of Donald Trump's 2024 Super Tuesday campaign speech. *A Biannual Publication on the Study of Language and Literature*. 2024. Vol. 26, No. 2. P. 87–102. DOI: https://doi.org/10.9744/kata.26.2.87-102
18. Bourdieu P. *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard, 1982.
19. Charaudeau P. A quoi sert d'analyser le discours politique? URL: http://www.patrick-charaudeau.com/A-quoi-sert-d-analyse-le-discours,161.html
20. Chilton P. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London: Routledge, 2004. 240 p.
21. Chilton P., Schäffner C. Discourse and politics. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2: Discourse as Social Interaction. London: Sage, 1997. P. 206–230.
22. Dijk T. A. van. Discourse, opinion and ideologies. *Discourse and Ideologies*. Clevedon: Multilingual Matters LTD, 1996. P. 7–37.
23. Dijk T. A. van. Political discourse and political cognition. URL: https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2002-Political-discourse-and-political-cognition.pdf
24. Dijk T. A. van. Politique, idéologie et discours. *Semen*. URL: http://journals.openedition.org/semen/1970
25. Dijk T. A. van. What is political discourse analysis? *Belgian Journal of Linguistics*. 1997. No. 11. P. 11–52.
26. Ducrot O. *Dire et ne pas dire: principes de sémantique linguistique*. Paris: Éditions Hermann, 1980.
27. Fairclough N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. 259 p.
28. Fairclough N. L., Wodak R. Critical discourse analysis. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2: Discourse as Social Interaction. London: Sage, 1997. P. 258–284.
29. Kryvenko A. Is it "the Ukraine crisis" or a war in Europe? Multiple frames of Russia's aggression in parliamentary discourse from a comparative MD-CADS perspective. *Language, Discourse & Society*. 2025. Vol. 13, No. 1(25). P. 17–38.
30. Schäffner C., Bassnett S. *Political Discourse, Media and Translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010. 260 p.
31. Seignour A. Méthode d'analyse des discours. L'exemple de l'allocution d'un dirigeant d'entreprise publique. *Revue française de gestion*. 2011. No. 211(2). P. 29–45.
32. Wodak R., Forchtner B. Introducing the language–politics nexus. *The Routledge Handbook of Language and Politics*. London: Routledge, 2018. P. 1–14.
33. Wodak R., Meyer M. *Methods of Critical Discourse Studies*. 3rd ed. London: SAGE, 2015. 256 p.

References:

1. Aleksievets, O. M. (2012). History and modernity of political linguistics. *Ukraine–Europe–World: International collection of scientific papers*, (9), 248–255. Ternopil: TNPU.
2. Vashchuk, T. M. (2007). Political discourse as an object of linguistic research. *Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko*, (33), 182–185.
3. Vorobiova, O., & Tsokan, V. (2024). Functions of modern political discourse and linguistic means of their implementation (based on the U.S. presidential pre-election debates of 2020). *Advanced Linguistics*, (14), 13–21. https://doi.org/10.20535/.2024.14.314585
4. Kasiyan, H. V. (2014). *Speech etiquette in modern French socio-political discourse: Linguo-cognitive and communicative-pragmatic aspects* [Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences, specialty 10.02.05 – Romance languages]. Kyiv.
5. Kovalova, O. K. (2020). Political discourse: Modern linguistic interpretations. *Topical Issues of Humanities*, 101–108. Drohobych: Helvetyka Publishing House.
6. Kondratenko, N. V. (2007). *Ukrainian political discourse: Textualization of reality* (Monograph). Odesa: Chornomoria.
7. Kondratenko, N. V. (2015). Linguo-pragmatic aspects of the study of political communication in Ukrainian linguistics. *Bulletin of ONU. Series: Philology*, 20(2[12]), 144–150.
8. Kondratenko, N. V. (2017). Typology of speech genres of Ukrainian political discourse. *Philological Studies*, (9), 18–22.
9. Kornielaeva, Ye. V. (2023). Political discourse: Main directions and approaches. *Notes on Romance-Germanic Philology*, 2(49), 189–196. https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.2(49).268194
10. Kryvyi, A. (2001). Discourse analysis and modern linguistics. *Discourse of Foreign Language Communication*, 158–162. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv Press.
11. Selivanova, O. O. (2011). *Fundamentals of the theory of language communication*. Cherkasy: Chabanenko Yu. A. Publishing House.
12. Slavova, L. L. (2012). *The linguistic personality of the leader in the mirror of political linguopersonology: USA–Ukraine*. Zhytomyr: Zhytomyr State University Press.

13. Strii, L. I. (2015). *Ritual genres of Ukrainian political discourse: Structural-semantic and linguo-pragmatic aspects*. Odesa.
14. Tymoshchuk, T. M. (2025). "Ukraine is still independent and free": Analysis of Joseph Biden's speeches on the war in Ukraine. *Nova Philologia*, (97), 114–121. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-97-15
15. Adam, J. M. (1992). *Les textes: Types et prototypes*. Paris: Nathan.
16. Amaireh, H., & Rababah, L. (2022). Rhetorical discourse analysis of Biden's address to the nation on Afghanistan: Positive Us and Negative Them. *Journal of Positive School Psychology*, 6(8), 908–918.
17. Atmawijaya, T. D. (2024). Reclaiming the narrative: A critical discourse analysis of Donald Trump's 2024 Super Tuesday campaign speech. *A Biannual Publication on the Study of Language and Literature*, 26(2), 87–102. https://doi.org/10.9744/kata.26.2.87-102
18. Bourdieu, P. (1982). *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard.
19. Charaudeau, P. (n.d.). A quoi sert d'analyser le discours politique? http://www.patrick-charaudeau.com/A-quoi-sert-d-analyse-le-discours,161.html
20. Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. London: Routledge.
21. Chilton, P., & Schäffner, C. (1997). Discourse and politics. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction, Vol. 2: Discourse as social interaction* (pp. 206–230). London: Sage.
22. Ducrot, O. (1980). *Dire et ne pas dire: Principes de sémantique linguistique*. Paris: Éditions Hermann.
23. Fairclough, N. (1989). *Language and power*. London: Longman.
24. Fairclough, N. L., & Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction, Vol. 2: Discourse as social interaction* (pp. 258–284). London: Sage.
25. Kryvenko, A. (2025). Is it "the Ukraine crisis" or a war in Europe? Multiple frames of Russia's aggression in parliamentary discourse from a comparative MD-CADS perspective. *Language, Discourse & Society*, 13(1[25]), 17–38.
26. Schäffner, C., & Bassnett, S. (2010). *Political discourse, media and translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
27. Seignour, A. (2011). Méthode d'analyse des discours. L'exemple de l'allocution d'un dirigeant d'entreprise publique. *Revue française de gestion*, 211(2), 29–45.
28. van Dijk, T. A. (n.d.). Politique, idéologie et discours. *Semen*. http://journals.openedition.org/semen/1970
29. van Dijk, T. A. (1996). Discourse, opinion and ideologies. In C. Schaffner & H. Kelly-Holmes (Eds.), *Discourse and ideologies* (pp. 7–37). Clevedon: Multilingual Matters LTD.
30. van Dijk, T. A. (1997). What is political discourse analysis? *Belgian Journal of Linguistics*, 11, 11–52.
31. van Dijk, T. A. (2002). Political discourse and political cognition. https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2002-Political-discourse-and-political-cognition.pdf
32. Wodak, R., & Forchtner, B. (2018). Introducing the language–politics nexus. In R. Wodak & B. Forchtner (Eds.), *The Routledge handbook of language and politics* (pp. 1–14). London: Routledge.
33. Wodak, R., & Meyer, M. (2015). *Methods of critical discourse studies* (3rd ed.). London: SAGE.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 19 березня 2026 р.

Прорецензовано: 20 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 29 травня 2026 р.

Email: sokolova090814@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5190-5254

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-13-16

Sokolova I. V. Semantic colouring of the war terminology in the European mass media (Based on English, German, and Ukrainian Languages). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 13–16.

УДК: 81'25:811.111'42

Iryna Sokolova,
Candidate of Philology Science, Associate Professor,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

SEMANTIC COLOURING OF THE WAR TERMINOLOGY IN THE EUROPEAN MASS MEDIA (Based on English, German, and Ukrainian Languages)

Research into the semantic field of 'war' is one of the current focuses of modern linguistics, due to its central importance in today's Ukrainian and global linguistic space, its influence on social consciousness, and the need for a deeper understanding of how language shapes our perception of war. Russia's war against Ukraine has made the term 'war' one of the key concepts in current public discourse. This word is actively used in the media, in political speeches, in fiction and in everyday language, thus shaping a certain worldview.

The war in Ukraine is an impetus for the creation of certain semantic units to describe new phenomena. The widespread media coverage of events in Ukraine in the mass media, both within the country and abroad, requires particularly careful use of war terminology in order to avoid misinterpretations of events and phenomena. It is therefore important not only to specify Ukrainian terminology for describing war phenomena, but also to compare it with existing terms in other languages.

Russia's war of aggression against Ukraine triggered the creation and use of certain semantic units that carry a negative connotation, are used in specific contexts, and reflect the international community's extremely negative attitude towards the aggressor's actions. In the future, further research in this area will examine the emergence and development of semantic units during the war in Ukraine.

Keywords: *semantic field, semantic unity, negative connotation, public discourse, war of aggression.*

Соколова Ірина Валентинівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка

СЕМАНТИЧНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (на матеріалі англійської, німецької та української мов)

Дослідження семантичного поля поняття «війна» є одним із актуальних напрямків сучасної лінгвістики, зважаючи на його центральне значення в сучасному українському та світовому мовному просторі, вплив на суспільну свідомість та необхідність глибшого розуміння того, як мова формує наше сприйняття війни. Війна Росії проти України зробила термін «війна» одним із ключових понять у сучасному публічному дискурсі, оскільки він активно використовується в ЗМІ, політичних промовах, художній літературі та повсякденній мові, формуючи таким чином певний світогляд.

Війна в Україні є поштовхом до створення певних семантичних одиниць для опису нових явищ. Широке висвітлення подій в Україні в засобах масової інформації, як всередині країни, так і за її межами, вимагає особливо обережного використання військової термінології, щоб уникнути неправильного тлумачення подій і явищ. Тому важливо не тільки уточнити українську термінологію для опису військових явищ, а й порівняти її з існуючими термінами в інших мовах.

Агресивна війна Росії проти України спричинила створення та використання певних семантичних одиниць, які мають негативне забарвлення, використовуються в конкретних контекстах і відображають вкрай негативне ставлення міжнародної спільноти до дій агресора. У майбутньому подальші дослідження в цій галузі будуть присвячені вивченню виникнення та розвитку семантичних одиниць під час війни в Україні.

Ключові слова: *семантичне поле, семантична єдність, негативна конотація, публічний дискурс, агресивна війна.*

Research into the semantic field of 'war' is one of the current focuses of modern linguistics, due to its central importance in today's Ukrainian and global linguistic space, its influence on social consciousness, and the need for a deeper understanding of how language shapes our perception of war. Russia's war against Ukraine has made the term 'war' one of the key concepts in current public discourse. This word is actively used in the media, in political speeches, in fiction and in everyday language, thus shaping a certain worldview.

The study of the semantic field of 'war' makes it possible to:

– track how the meaning and connotations of this word and related lexemes change in different historical and cultural contexts;

– identify the key concepts that shape the linguistic representation of war (e.g. struggle, defense, aggression, victory, sacrifice, heroism);

– examine the mechanisms of metaphorization (war as disease, force of nature, game, path, etc.).

Like all other historical events, the war in Ukraine is an impetus for the creation of certain semantic units to describe new phenomena. The widespread media coverage of events in Ukraine in the mass media, both within the country and abroad, requires particularly careful use of war terminology in order to avoid misinterpretations of events and phenomena. It is therefore important not only to specify Ukrainian terminology for describing war phenomena, but also to compare it with existing terms in other languages.

The concept of 'semantic unity' was borrowed from the field of natural language processing. It indicates that certain words or phrases can be coordinated in terms of meaning or topic within a specific context. Effective use of semantic units helps to understand the essence of a text or statement, facilitating the process of speech processing and interpretation. Semantic units are notable for their role in explaining idiomatic expressions and linguistic constructions, which are key to understanding the complexities of human communication (Duda: 310).

The **aim of the research** is to conceptualize and describe the terminology of the semantic field 'war' in European media reports (news reports, live updates, analytical reports) in English, German and Ukrainian; to identify common and different conceptual and evaluative patterns between the languages.

The object of the research is the semantic field of 'war' in news reports from leading European and North American publications (online versions). Based on material from English, German and Ukrainian, the research examines the specific features of lexical-semantic content, communication strategies and cultural values.

Various **methods** are used to study semantic units, aimed at analyzing and interpreting linguistic phenomena. The methodologies highlighted in recent studies demonstrate a wide range of approaches from cognitive linguistics and corpus linguistics to semiotic analysis. In the course of our research, we used a comparative-typological method to study the corpus of texts and identify patterns in the functioning of semantic unities, a comparative analysis method, a component analysis method, a semantic analysis method and a systematic-functional analysis of discourse (SFAD) method. The research was conducted at an interdisciplinary level, which is appropriate from the point of view of its effectiveness.

The semantic field is regarded as a system of lexemes linked by a common concept (A. Wierzbicka: 33). In this study, it encompasses words associated with war as a social and political phenomenon. Conceptualization is understood as the process of representing and structuring reality through language (J. Lakoff, M. Johnson: 106).

The semantic field of 'war' reflects collective experiences, national values and historical memory. Its analysis helps to understand how society interprets war events, shapes the image of "them" and 'us' and defines the concepts of patriotism and freedom. Such research is important for the creation of educational and cultural projects aimed at preserving historical memory and combating manipulative practices in information warfare.

The semantic field of 'war' comprises the following interconnected subfields: warfare (means and methods of warfare), weapons (use of prohibited means such as chemical or bacteriological weapons), parties (combatants and civilians, their status and protection), space/time (conflict zone, duration of the conflict), consequences (effects on the civilian population, destruction), law/politics (international humanitarian law, rules of warfare, state policy) and the humanitarian dimension (protection of war victims, provision of aid, humanitarian principles such as the principle of distinction).

In cognitive linguistics (Lakoff, Johnson, Maslova, et al.), the semantic field of 'war' is often organized by a series of conceptual frames/metaphors. If we focus on those mentioned by them (game/sport, disease/virus, force of nature/disaster, machine/technology, morality/law), this can be described as follows:

1. War as a game/sport. Typical metaphors include: 'Battle is a match', 'the enemy is an opponent', 'winning the war', 'tactics/strategy of the game'. The concept dominates military rhetoric (e.g. 'forward play', 'defensive position') and serves to rationalize violence, presenting war as a competition with clear rules and outcomes.

2. The concept of 'war as disease/virus' can be described by the following typical metaphors: 'war epidemic', 'war is spreading', 'cleansing society of the enemy'. It conveys a sense of uncontrollability, rapid spread, the need for "treatment" or 'immunity'. The function of the concept is to create emotional dramatization, emphasizing suffering and destruction.

3. The concept of 'war as a force of nature/catastrophe' encompasses typical metaphors such as 'storm of war,' 'fire of battle,' and 'the earth burning beneath our feet.' Here, war is perceived as something uncontrollable, all-consuming, almost 'natural.' The function of this concept is to relieve certain actors of their responsibility ('it is a disaster that simply happened').

4. War as machine / technology. Typical metaphors: 'war machine,' 'mechanism of war,' 'starting the war machine.' Function: emphasizes order and power, sometimes also heartlessness.

5. War as morality/law. Typical metaphors: 'just war', 'crimes against humanity', 'punishment of the enemy'. The focus is on legitimacy, guilt and punishment. Function: ethical justification of participation or condemnation.

A comparative analysis shows that English-language media tend towards neutrality and metaphorization, German-language media towards legalization and formal accuracy, and Ukrainian media towards emotionality and patriotic overtones. Our research shows that war terminology in media discourse is not only an instrument of description, but also of shaping social narratives.

While journalism should be based on the principles of objectivity and neutrality, we believe that international journalists should not remain neutral in their assessment of current events in Ukraine. In our opinion, the most politically correct from the point of view of legal assessment of the situation in Ukraine are semantic unities with a connotative component of negative assessment that are widely used in English-language media.

According to (Pawliszko: 252) the following elements could be identified to evaluate feelings, things and the character of people: expression of emotions, judgment and appreciation. These elements refer to the emotional reactions evoked in the recipients of discourse.

1. Expression of emotions – contains an emotional component of communication that can be positive or negative. The expression of emotions can be divided into overt (description of physical manifestations of feelings) and covert (indirect manifestation).

2. Judgment – the institutionalization of feelings in the context of behavioral norms, whereas recognition is the institutionalization of feelings in the context of norms, categorizes attitudes in evaluation theory as affect and appreciation.

3. Recognition – refers to the evaluation of things, which can be positive or negative. Recognition also includes abstract concepts and semiotic entities.

Our research has shown that Russia's war of aggression against Ukraine has given rise to the creation and use of certain semantic unities that contain negative evaluative connotations, are used in certain contexts and reflect the sharply negative attitude of the world community to the aggressive actions of the invading country:

(1) Russia will continue to bleed profusely

Beat Russia the smart way

(2) Pistorius: Mehr Menschenverachtung kaum vorstellbar

"Dies war ein bewusst kalkulierter Angriff mit dem Ziel, maximalen Schaden für Menschen und die zivile Infrastruktur zu verursachen", schrieb Selenskyj

At present, after almost four years of full-scale war, there is a tendency to neutralize the evaluative component in characterizing the military conflict in Ukraine. At the same time, positive vocabulary continues to be used to describe the activities of the Ukrainian armed forces, the heroism of Ukrainian soldiers and the resilience of the Ukrainian people.

(3) "...extraordinary work of the country's intelligence and special forces..."

"...Ukraine is proving itself to be exceptionally adaptive..."

English- and German-language media covering the Ukraine conflict indicates that military resistance and Ukrainian defense are often framed with *positive or valorizing language* – e.g., *courageous resistance*, *defending sovereign territory*.

These lexical choices semantically colour Ukraine's role as morally *justified / defensive / heroic*. And contrast this with aggressive, initiating language for Russian military actions.

At the same time, leading media outlets in the United States, the United Kingdom and Germany are trying to remain neutral in their coverage of events in Ukraine. Of course, extraordinary events such as corruption scandals and government crises tend to generate negative coverage:

(4) Misallocated resources compromise critical infrastructure, demoralize soldiers and civilians, and weaken Ukraine's credibility as it seeks to maintain international support. Western allies, already providing billions in military and financial aid, will now closely watch how decisively Kyiv confronts this corruption crisis.

Some statements by leading politicians in the UK and Germany do contain a clearly formulated negative component directed against Russia's aggression in Ukraine:

(5) "*Das hat mit militärischen Zielen gar nichts mehr zu tun. Das ist ein reiner Terror-Krieg gegen die Zivilbevölkerung der Ukraine", sagte Merz. "Das ist unser stärkster Hebel, um Moskau an den Verhandlungstisch zu bewegen und diesen schrecklichen Krieg perspektivisch zu beenden", sagte er.*

The analysis shows that Western outlets typically use terms such as "*invasion" / "war" / "attack*" to describe Russia's actions, rather than euphemisms like *"special military operation"* (a term used in Russian official discourse). This usage explicitly frames Russia as the *initiator of aggression* rather than just a participant in conflict, carrying negative connotations and responsibility attribution.

For example, the Washington Post most frequently uses:

• "Russia's invasion of Ukraine"
• "full-scale invasion" (for events after February 24, 2022)
• "Russia-Ukraine war"
• "Kremlin's war"
• Less often: simply "the war in Ukraine".

German media texts, including Tagesschau and similar news programs, widely use clear military terminology:

"Krieg" (war) is the dominant term used to describe a full-scale conflict, distinguishing it from the more neutral *'Konflikt'* (conflict) or "*Militäroperation*" (military operation), which may appear in the context of diplomatic discussions.

Kampfhandlungen (combat operations), *Bombardierung* (bombing), *Front* (front line), *Verluste* (casualties), etc. are words that clearly describe the events of war.

This style is consistent with journalistic practice of conveying factual information and avoiding excessive emotionality or euphemisms when referring to direct military violence.

Research on English-language media covering the Ukraine indicates that military resistance and Ukrainian defense are often framed with *positive or valorizing language* – e.g., *courageous resistance*, *defending sovereign territory*. These lexical choices semantically colour Ukraine's role as morally *justified / defensive / heroic*. In contrast with *aggressive, initiating* language for Russian military actions.

The other semantic frames, covered by English and German mass media, include the following: conflict / aggression (*war, invasion, attack*), defense / resistance (defend, stand firm, counteroffensive, resistance), humanitarian impact (refugee, displacement, civilian casualties), geopolitical context *(*sanctions, NATO, international support).

Conceptual frame of "conflict as a moral struggle" is also widely reflected in English- and German- languages media. The following semantically colored vocabulary is widely used: *violation of international law, sovereignty, territorial integrity, war crimes, crimes against humanity, illegal annexation, and others.*

German media outlets are attempting to present the situation in a structured manner, with an emphasis on geopolitics, international reactions, and humanitarian and economic consequences.

A balance is maintained between reports on military events and their political background, including the positions of various governments, sanctions, and the reactions of the European Union. This is particularly true of public broadcasters (ARD, ZDF), which try to avoid a one-sided tone–although criticism may appear in editorials. (6)

Although many English-language media outlets strive to be neutral and factual, their texts also contain connotative and evaluative elements, especially in analytical commentaries and international reviews. For example: vocabulary that constructs an ethical dichotomy (*heroism vs. aggression: resilience vs. full-scale aggression*).

This not only describes the facts, but also forms a certain evaluative framework that influences public perception.

Thus, Russia's war of aggression against Ukraine triggered the creation and use of certain semantic units that carry a negative connotation, are used in specific contexts and reflect the international community's extremely negative attitude towards the aggressor's actions. In the future, further research in this area will examine the emergence and development of semantic units during the war in Ukraine.

References:

1. Duda, O. I. (2016). Semantic unity of the term as a linguistic sign (on the material of English terms of the economic sphere). *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series: Philological,* 60, 310-312.
2. Lakoff, Johnson (2005) Metaphors we live by. Chicago: The University of Chicago Press.
3. Pawlzchko J. (2025) Linguistic means of valuation and assessment: A systemic-functional analysis of press coverage of February 24, 2022. *Papers in Linguistics.* Olsztyn University, 249 – 265.
4. Wierzbicka (1992) Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations. Oxford University Press.

Resources of illustrative material (in accordance to their appearance in the text):

1. https://www.washingtonpost.com/opinions/2025/11/13/ukraine-pokrovsk-drones-support-escalation/
2. https://www.tagesschau.de/ausland/europa/ukraine-angriffe-russland-120.html
3. Opinion | Ukraine’s resilience is its most potent weapon – The Washington Post
4. https://www.washingtonpost.com/world/ukraine-russia/
5. https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/ukraine-erdogan-verhandlungen-100.html
6. https://de.ejo-online.eu/qualitaet-ethik/berichten-ard-und-zdf-konfliktsensibel-ueber-den-ukrainekrieg-ein-blick-auf-die-berichterstattung-in-deutschen-nachrichtensendungen?utm_source=chatgpt.com

© О. В. Степанечко

ISSN 2519-2558
КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 13 червня 2026 р.

Прорецензовано: 20 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 22 червня 2026 р.

Email: ok.ko176@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1439-7996

Researcher ID: S-7760-2017

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-17-21

Степанечко О. В. Корпус як дзеркало колективного когнітивного досвіду в контексті розвитку мовних моделей (2020–2025). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 17–21.

УДК: 81'322.2:81'23:004.8

Степанечко Оксана Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОРПУС ЯК ДЗЕРКАЛО КОЛЕКТИВНОГО КОГНІТИВНОГО ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ (2020–2025)

У статті представлено комплексний аналіз розвитку корпусної лінгвістики в Україні крізь призму лінгвокогнітивного виміру в контексті створення великих мовних моделей (LM) у період 2020–2025 років. У дослідженні аналізується еволюція українських корпусних ресурсів, методів лінгвістичної анотації й інструментів обробки природної мови, що формують основу для навчання сучасних мовних моделей. Особлива увага звертається на динамічну трансформацію корпусних даних та появу вітчизняних архітектур штучного інтелекту, зокрема MamayLM і Lapa LLM, що сприяють формуванню цифрової мовної картини світу українського суспільства та відображають специфіку національного комунікативного простору. Авторка обґрунтовує концепцію лінгвістичного корпусу як об'єктивного «дзеркала» колективного когнітивного досвіду, що зосереджує ментальні структури, культурні коди та ціннісні орієнтири націй в умовах глобальних трансформацій і цифровізації. У дослідженні визначено ключові лінгвістичні виклики української мови для систем обробки природної мови, а саме: висока флективність, морфологічна варіативність і відносно вільний порядок слів, що постають не лише як технічні труднощі для NLP-моделей, а й як прояв специфічних когнітивних механізмів організації мовлення. Проаналізовано сучасні методології корпусної розмітки, включно з багаторівневою анотацією граматичних, семантичних і емоційних параметрів тексту, що дозволяє мовним моделям точніше інтерпретувати контекст і прагматику українського мовлення. Доведено, що розвиток національних корпусів і великих мовних моделей є важливим чинником забезпечення когнітивної безпеки та цифрового суверенітету України, оскільки сприяє репрезентації унікального культурного й мовного досвіду в глобальному інформаційному просторі та формує підґрунтя для подальшого розвитку українських технологій штучного інтелекту.

Ключові слова: *корпусна лінгвістика, лінгвокогнітивний вимір, мовні моделі (LLM), когнітивні структури, українська мова, NLP, анотаційні схеми.*

Oksana Stepanechko,
Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

CORPUS AS A MIRROR OF COLLECTIVE COGNITIVE EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF LANGUAGE MODELS DEVELOPMENT (2020–2025)

In the context of developing large language models (LLMs) between 2020 and 2025, the article provides a thorough examination of the evolution of corpus linguistics in Ukraine through the lens of the linguo-cognitive dimension. The research investigates the development of of natural language processing tools, linguistic annotation techniques, and Ukrainian corpus resources that serve as the foundation for training contemporary language models. The emergence of domestic artificial intelligence architectures, particularly MamayLM and Lapa LLM, and the dynamic transformation of corpus data are highlighted as ways that they reflect the national communicative space and contribute to the development of a digital linguistic worldview of Ukrainian society. The idea that the linguistic corpus is an objective "mirror" of collective cognitive experience that accumulates mental structures is grounded by the author. The article identifies key linguistic challenges of the Ukrainian language for natural language processing systems, including high inflectional complexity, morphological variability, and flexible syntax. These features show up as manifestations of particular cognitive mechanisms of speech organization rather than just as technical challenges for NLP models. In order to help language models better understand the context and pragmatics of Ukrainian speech, the study examines contemporary corpus labelling techniques, such as multi-level annotation of grammatical, semantic, and emotional text parameters. It is argued that the creation of national corpora and large language models is an essential factor in ensuring the cognitive security and digital sovereignty of Ukraine, as it facilitates the representation of unique cultural and linguistic experiences in the global information space and forms the foundation for the further development of Ukrainian artificial intelligence technologies.

Keywords: *corpus linguistics, linguo-cognitive dimension, Large Language Models (LLMs), cognitive structures, Ukrainian language, NLP, annotation schemes.*

Беззаперечно, що весь світ знаходиться в епіцентрі технологічного й техногенного прориву й нестримного розвитку штучного інтелекту (ШІ), який уже став невід'ємною складовою нашого життя, і, починаючи з 2022 року, ШІ почав самонавчатися, саморозвиватися й самовдосконалюватися. Усі ці процеси є не лише технічним, а й когнітивним викликом. Незважаючи на наше суб'єктивне ставлення до змін, що супроводжуються технологічним проривом, раціональним рішенням є опанування цих інструментів і уміле користування ними з метою покращення умов життя й розвитку, як особистісного, так і державного. Водночас, ШІ починає стимулювати людські процеси самонавчання, що потребують глибшого розуміння того, як мова кодує наш досвід.

Історичні події й війна з російською федерацією спричинили докорінні зміни в колективній свідомості українців, посиливши використання рідної мови як головного інструменту ідентифікації й пізнання. Водночас цифровізація країни державною мовою створює умови для фіксації унікальної української мовної картини світу, що характеризується багатою морфологією, флективністю та гнучким синтаксисом. Усі ці чинники сприяють розробці власних мовних моделей (LM –

language models) в Україні і є кроком до когнітивної та технологічної незалежності. Це говорить про те, що Україна активно розвиває власний ШІ-суверенітет, створюючи технологічну свободу та забезпечуючи захист національних даних. І як восьма країна світу, що активно розробляє LM для національної мови, держава потребує науково обґрунтованих стратегій оптимізації ресурсів.

Завдання дослідження:

1. Систематизація існуючих корпусних ресурсів української мови, створених чи розширених задля потреб навчання мовних моделей (2020–2025).

1. Визначення специфічних лінгвістичних викликів української мови (морфологічна варіативність, синтаксична гнучкість, діалектне розмаїття), що впливають на якість LM.

2. Аналіз нових лінгвістичних методологій та анотаційних схем, що виникли унаслідок потреб LM (sentiment analysis, NER) для української мови.

3. Ідентифікація прогалин у корпусному покритті української мови й пропозиції напрямів майбутніх досліджень.

4. Обґрунтування ролі відкритих корпусних ресурсів у забезпеченні лінгвістичного суверенітету в епоху ШІ.

Наукова новизна дослідження: уперше досліджено двосторонній зв'язок між розвитком LM та корпусною лінгвістикою саме для української мови в період з 2020 до 2025 рр. Виявлено специфічні патерни «корпусного голоду» для рідної мови та шляхи його подолання.

Розвиток комп'ютерних технологій спричинив появу нових можливостей для відбору й аналізу функціональних характеристик мовних одиниць у різних типах текстів. Корпусна лінгвістика стає одним із пріоритетних інструментів сучасних лінгвістичних досліджень і зосереджується на аналізі природної мови в умовах реального функціонування з використанням комп'ютерних технологій на основі великих за обсягом, ретельно відібраних і впорядкованих текстових корпусів. Як стверджує Н. Таценко (Таценко, 2020): «Попит на корпусні дані збігся з появою відповідних технічних можливостей». Корпусна лінгвістика сьогодні переорієнтовує традиційні підходи, дозволяючи вивчати мову як об'єкт, що відображає ментальний досвід через реальні тексти, а «результати аналізу даних корпусу сприяють переоцінці низки лінгвістичних теорій» (MacEnery, Hardie, 2012: 1). На думку О. Демської (Демська, 2016: 33) «аби електронні текстові зібрання можна було вважати корпусом, важливо дотримуватися основних критеріїв: репрезентативність, стандартність, вичерпність». На сьогодні зафіксовано понад 600 комп'ютерних створюваних корпусів.

Емпіричний аналіз даних забезпечує об'єктивне пізнання мовних явищ, усуваючи дослідницькі упередження щодо того, як функціонує мислення. Корпусні студії орієнтовані на вивчення природної мови в умовах її дійсного функціонування із застосуванням комп'ютерних технологій та спираються на великі за обсягом, систематизовані й ретельно відібрані текстові корпуси. А. Алєксєєв (Алєксєєв 2023: 6) доводить, що «ґрунтуючись переважним чином на емпіричному аналізі лінгвістичних даних, корпусний підхід дає змогу мінімізувати вплив дослідницької суб'єктивності та забезпечує більш об'єктивне й верифіковане пізнання мовних явищ».

За визначенням В. Жуковської (Жуковська 2013: 9) «корпусна лінгвістика як галузь прикладного мовознавства визначає загальні принципи побудови, обробки та використання лінгвістичних корпусів із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій, розробленням методики збору реальних мовних явищ – писемних та усних текстів, а також способів їх збереження й аналізу». Застосування комп'ютерів дає змогу миттєво обробити величезний обсяг мовного матеріалу й відібрати всі можливі в конкретному корпусі приклади вживання необхідних для аналізу одиниць (Жуковська 2013: 13).

«Корпусні дослідження базуються на великих, упорядкованих і анотованих текстових масивах, що відповідають критеріям репрезентативності й об'єктивності лінгвістичної інформації» (Нахлік & Ільницька, 2023). Якість корпусу оцінюється за кількістю текстів, поширеністю жанрів і стилів, частотністю мовних одиниць, рівнем анотації (морфологічної, синтаксичної, семантичної) і наявністю метаданих для аналізу за часом, жанром чи соціолінгвістичними ознаками. Репрезентативний корпус має відображати реальне функціонування мови та містити достатню кількість контекстів для кожної мовної одиниці, що забезпечує емпіричну повноту та достовірність висновків.

Сучасні підходи підкреслюють необхідність стандартизованої розмітки й автоматизованих інструментів обробки, що підвищує порівнюваність і відтворюваність результатів. Поєднання комп'ютерної обробки з лінгвістичною експертизою дозволяє створювати корпуси із багаторівневими анотаціями та аналізувати матеріал на різних лінгвістичних рівнях. У морфологічно складних мовах, таких як українська, методологічно важливо забезпечити «лінгвістичну повноту», що включає не лише кількість токенів і типів, а й якісне представлення морфологічних форм, контекстів і синтаксичних конструкцій.

Особливості морфології, синтаксису й діалектної варіативності української мови створюють додаткові виклики для розробки мовних моделей, тому сучасні методології анотації адаптуються до цих характеристик для підвищення ефективності NLP-систем.

«Україна прагне увійти до трійки світових лідерів з упровадження штучного інтелекту, насамперед шляхом розробки власної великої мовної моделі (LLM). LLM є інструментом, що розуміє національний контекст, діалекти й терміни української мови (EPAM, 2025).

Основою для навчання української LLM є наявні корпуси текстів. «Корпус української мови» на порталі MOVA.info уважається найбільшим ресурсом і містить понад 100 мільйонів слововживань. Він розроблений у лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка» (EPAM, 2025).

«Реалізація проєктів «Корпуси української мови» набуває стратегічного значення державного, наукового та суспільного рівня» (Демська-Кульчицька, 2008), адже йдеться не лише про створення інструменту для лінгвістичних досліджень, а й про фіксацію, збереження й репрезентацію української мовної картини світу в цифровому просторі.

У сучасних умовах ці проєкти усе більше розглядаються як елемент цифрового суверенітету та культурної безпеки**,** особливо з огляду на тривалі утиски нашої мови в інформаційних технологіях у минулі десятиліття. Наявність повноцінного національного корпусу забезпечує проявлення української мови в глобальних наукових і технологічних процесах, зокрема у сфері штучного інтелекту, автоматичної обробки природної мови, цифрової освіти та гуманітарних досліджень. «Національна LLM стає потужним технологічним проривом для України, відкриваючи широкі можливості для розробки AI-рішень» (EPAM, 2025).

Період 2020–2025 років характеризується інтенсивним розвитком великих мовних моделей (Large Language Models, LLM) для української мови, що створює нові виклики та можливості для корпусної лінгвістики. Кількість відкритих моделей, що працюють з українською мовою, зросла на 122% за останній рік – це найвищий показник серед усіх мов на платформі Hugging Face (Чаплинська, 2025).

На сучасному етапі спостерігається поступовий розвиток корпусних ініціатив для української мови. Наймасштабнішим проєктом уважається ГРАК (Генеральний регіонально анотований корпус української мови (GRAC)).

ГРАК (ГРАК 2017-2025) – «це велика репрезентативна добірка текстів, написаних українською мовою, доступна через складний інтерфейс», що налічує 1,9 мільярда токенів. «У ГРАКу подано реальне використання сучасної української мови за широкий проміжок часу з охопленням розлогого діапазону географічних, стилістичних та інших варіацій. Корпус містить понад 150 тисяч текстів, що їх написали близько 35 тисяч авторів за період від 1816 року до наших днів» (ГРАК, 2017-2025). Корпус призначений для здійснення лінгвістичних досліджень із граматики, лексики, історії української літературної мови, а також для використання під час укладання словників, підручників і граматик.

Проєкт **«Малюк»** є найбільшим відкритим українським корпусом, створеним спеціально для навчання мовних моделей (Hugging Face). Однак, як оцінюють експерти, обсяг цього корпусу необхідно збільшити щонайменше у сім разів, аби досягти рівня, придатного для повноцінного навчання сучасних LLM.

Проблема обсягу корпусів є критичною для української мови. Якщо порівняти з англомовними корпусами, де доступні терабайти текстових даних, українські ресурси залишаються обмеженими. Це пов'язано не лише з технічними, а й з юридичними питаннями авторського права та доступу до текстів.

Для навчання передових українських LLM використовуються й інші корпуси обсягом 75 мільярдів токенів українською й англійською мовами.

Та попри величезну роботу із розвитку україномовних моделей, складність навчання LM для української мови зумовлена специфікою того, як носії мови структурують інформацію, адже окрім того, що нашій мові притаманні символічність і полісемантичність (Пацай, 2025:173), ще й:

• морфологічна варіативність проявляється у високій гнучкості: до 7 відмінків, 3 роди, 2 числа й аспекти дієслів та дієвідмінювання створюють численні словоформи для кожної лексеми, що свідчить про складну систему категоризації понять у свідомості, де кожна зміна форми слова несе своє когнітивне навантаження. Водночас це ускладнює токенізацію та лематизацію в LM, призводячи до помилок у розпізнаванні значень через омонімію форм. Якщо в англійському тексті один токен відповідає 3–4 символам, то в українській мові через багату морфологію одне слово розбивається на 2–4 токени. У свою чергу, морфологічна варіативність впливає на розмір словника моделі – потрібно враховувати всі можливі форми слів; якість токенізації через необхідність розпізнавання морфологічних меж; узгодження слів у реченні – складніші правила, ніж в англійській мові.

• вільний порядок слів у реченні (SVO (Subject-Verb-Object), SOV, OVS) показує, що в українській когнітивній моделі роль об'єкта чи суб'єкта визначається внутрішньою формою слова, а не чіткою структурою, що створює додаткові виклики для навчання мовних моделей й вимагає глибшого розуміння контексту. Така синтаксична гнучкість впливає на модель шляхом збільшення варіативності можливих конструкцій; ускладнення визначення синтаксичних ролей слів; потреби більших обсягів даних для навчання.

• наявність понад 20 діалектів (північне, південно-західне, східне) із фонетичними, лексичними й морфологічними варіаціями відображає багаторівневий досвід сприйняття світу, який моделі мають навчитися інтерпретувати без упереджень до літературної норми. Для мовних моделей це означає необхідність обробляти варіанти мови з різних регіонів України та діаспори. ГРАК враховує цю особливість через регіональну анотацію текстів.

Сучасні дослідження обробки природної мови для української мови спираються на розвинену систему корпусних ресурсів, анотаційних стандартів і бенчмарків. «Забезпечення правильної та якісної роботи NLP є критично важливим завданням» (Пацай, 2025: 173). У межах стандарту Universal Dependencies (Universal Dependencies, 2024) застосовується універсальна система тегування UPOS, доповнена морфологічними ознаками, що враховують флективну специфіку української мови. На основі цих принципів створюються корпуси та набори даних для задач розпізнавання іменованих сутностей (NER) і аналізу тональності тексту (sentiment analysis), де використовуються багаторівневі схеми анотації, що враховують контекстуальні, жанрові та морфологічні характеристики мовлення, зокрема вплив граматичних категорій.

Значний внесок у розвиток українських NLP-ресурсів зробили масштабні корпуси, зокрема UberText, «зібрані й упорядковані на основі текстів українських періодичних видань» (Корпуси текстів, 2024), а також набори даних для розпізнавання сутностей NER-UK**,** що використовуються для навчання та оцінювання мовних моделей (Chaplynskyi, 2023; Chaplynskyi & Romanyshyn, 2024). Паралельно розробляються «спеціалізовані бенчмарки для тестування великих мовних моделей, зокрема ZNO-Eval**,** що базується на завданнях Зовнішнього незалежного оцінювання й дозволяє оцінювати здатність моделей працювати з академічними текстами, демонструвати розуміння прочитаного, логіку мовлення та граматичну точність у межах українського освітнього контексту» (Syromiatnikov, Ruvinskaya & Troynina, 2024).

Упродовж 2020–2025 рр. спостерігається стрімкий розвиток великих мовних моделей (LLM), адаптованих до української мови. Значна частина цих систем створюється на основі відкритих архітектур та донавчається на великих корпусах україномовних текстів. Такі моделі орієнтовані на покращення якості обробки української мови, включаючи аналіз тексту, переклад, створення контенту й підтримку освітніх і державних цифрових сервісів.

MamayLM – це одна з найсучасніших великих мовних моделей, адаптованих для української мови, розроблена дослідниками інституту INSAIT (Болгарія) у співпраці з ETH Zurich (MamayLM-Gemma, 2024). Її основними характеристиками є: 1) двомовна архітектура (українська та англійська мови); 2) адаптація до граматичних та культурних особливостей української мови; 3) висока продуктивність у тестах, зокрема на завданнях Зовнішнього незалежного оцінювання, де модель дозволяє перевірити не просто знання слів, а й її здатність до логіки та смислових зв'язків; 4) відкритий доступ до моделі через платформу Hugging Face (Dev.ua, 2024).

Завдяки відносно компактному розміру (9 млрд параметрів) модель може запускатися навіть на одному графічному процесорі, що робить її придатною для використання в освітніх і державних установах (Dev.ua*,* 2024).

Lapa LLM (версія 0.1.2, 2024) є однією з перших відкритих мовних моделей, спеціально розроблених для української мови. Вона побудована на базовій архітектурі Gemma 3 й оптимізована для задач машинного перекладу, генерації тексту і мовного аналізу. Модель демонструє високі результати у задачах перекладу, перевершуючи низку інших відкритих моделей аналогічного класу, а також в обробці зображень українською. Окрім того, дана модель успішно проходить тести на визначення пропаганди й дезінформації завдяки спеціальним фільтраційним методам. Вихідний код та ваги моделі доступні на платформах Hugging Face та GitHub, що забезпечує її використання в дослідницьких та освітніх проєктах (Lapa LLM 2025).

Окремим напрямом розвитку є створення національної мовної моделі за підтримки Міністерства цифрової трансформації України. Проєкт спрямований на формування масштабної українськомовної LLM для використання в державному секторі, освіті, обороні та бізнесі.

Основні характеристики проєкту: 1) використання відкритої архітектури, зокрема моделей сімейства Gemma; 2) попереднє навчання моделі на українських корпусах даних; 3) фінансування за участю приватних бізнес-партнерів без залучення державного бюджету; 3) забезпечення безоплатного доступу для державних установ, університетів, шкіл і науковців (Міністерство цифрової трансформації України, 2025).

Очікується, що ця модель стане ключовою інфраструктурою для розвитку українських ШІ-сервісів і сприятиме інтеграції штучного інтелекту в державне управління та освітні системи.

Попри успіхи, існує проблема «корпусного голоду», оскільки більшість корпусів побудовані на основі писемних текстів і майже не відображають усне мовлення. Для досягнення «лінгвістичної повноти», яка б повноцінно відображала все різноманіття людського досвіду, необхідно: збільшити обсяги корпусів у 5–7 разів для охоплення академічних, художніх та технічних сфер; подолати брак оцифрованого усного мовлення, що є первинним джерелом вивчення когнітивних процесів «тут і зараз»; стандартизувати метадані для кращої порівнюваності результатів когнітивних розвідок; інтегрувати українські корпуси в міжнародні проєкти.

На основі викладеного вище, можемо дійти таких висновків: розвиток корпусної лінгвістики в Україні (2020-2025) трансформувався з технічної задачі у фундаментальне дослідження лінгвокогнітивного виміру. Створення національних LLM є спробою інтегрувати український когнітивний досвід у глобальний цифровий простір, забезпечуючи лінгвістичний суверенітет та збереження ідентичності в епоху ШІ.

Україна демонструє найвищі темпи зростання кількості мовних моделей серед усіх мов (122% за останній рік), що свідчить про активний розвиток галузі. Однак для подальшого розвитку необхідно вирішити питання збільшення обсягів корпусів, юридичного регулювання використання текстів та створення спеціалізованих анотованих ресурсів.

Таким чином, сучасний стан корпусів української мови можна охарактеризувати як етап активного формування**,** що поєднує значні наукові здобутки з потребою в системній державній підтримці, стандартизації та довготривалому фінансуванні. Подальший розвиток національного корпусу української мови є не лише лінгвістичним завданням, а й важливим кроком у напрямі утвердження української мови як повноцінного суб'єкта глобального цифрового простору.

Перспективи майбутніх розвідок у царині корпусної лінгвістики включають розширення корпусної бази, розробку автоматизованих інструментів анотації, створення спеціалізованих корпусів та активну міжнародну співпрацю в галузі NLP для української мови.

Література:

1. Алєксєєв А. Взаємодія знань корпусної лінгвістики та інформаційних технологій у навчальному процесі. *Сучасна прикладна лінгвістика: зб. наук. пр.* Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2023. Ч. ІІ. С. 5–14.

2. В Україні представили велику мовну модель Lapa LLM: що відомо. *MediaSapiens*. 2025. URL: https://ms.detector.media/internet/post/38562/2025-10-27-v-ukraini-predstavyly-velyku-movnu-model-lapa-llm-shcho-vidomo/

3. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко, А. Лукашевський та ін. – Київ, Львів, Єна, 2017–2025. https://uacorpus.org

4. Голощук С. Корпусна лінгвістика: сучасний стан та перспективи досліджень. *Current Issues of Linguistics and Translation Studies*. 2021. № 22. С. 33–36. DOI: https://doi.org/10.31891/2415-7929-2021-22-7.

5. Демська О. М. Українська корпусна лінгвістика: сьогодення і перспективи. *Дивослово*. 2016. № 6. С. 32–34.

6. Демська-Кульчицька О. Український національний корпус [Електронний ресурс] / Орися Демська-Кульчицька // Проєкт Растко : бібліотека сербської культури на інтернеті. – Режим доступу: https://www.rastko.rs/rastko/delo/12244

7. Жуковська В. В. *Вступ до корпусної лінгвістики: навч. посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.

8. Корпус української мови [Електронний ресурс] : [вебсайт]. – Режим доступу: http://www.mova.info/corpus.aspx

9. Корпуси тексту // Лабораторія комп'ютерної лінгвістики. мова.інфо : [інформ. портал]. 2024. URL: https://lang.org.ua/uk/corpora/

10. Міністерство цифрової трансформації України. (2025, December 1). *Українську LLM натренують на моделі Gemma від Google*. https://thedigital.gov.ua/news/technologies/ukrayinsku-llm-natrenuiut-na-modeli-gemma-vid-google

11. Нахлік О., Ільницька Ю. Корпусно-базований підхід дослідження дієслів семантичної категорії «мовлення/communication» в українській та англійській мовах. *Молодий вчений*. 2023. № 10 (122). С. 60–66. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-13.

12. Пацай Б. Обробка природної мови українською: виклики та перспективи використання штучного інтелекту в освіті [Текст] / Б. Пацай, І, Нечипорук, А. Ковтун // Цифрова економіка та економічна безпека : науково-практичний журнал / [гол. ред. О. Ю. Кудріна, редкол.: В. В. Божкова, В. І. Борщ, Н. М. Вдовенко та ін.]. – 2025. – № 1 (16). – С. 172–179. – DOI: https://doi.org/10.32782/dees.16-26

13. Розробляємо українську велику мовну модель (LLM). *Міністерство цифрової трансформації України*. 2025. URL: https://thedigital.gov.ua

14. Руденко О. В. Проблеми створення та використання національних корпусів мов. *Мовознавство*. 2012. № 4. С. 45–53.

15. Створення національної LLM: виклики, переваги та шлях до мовної незалежності. *EPAM. Blog.* 10.06.2025. URL: https://careers.epam.ua/blog/creating-a-national-llm

16. Таценко Н. В. Методи корпусної лінгвістики в підготовці фахівців філологів. *Scientific and Pedagogical Internship "Organization of educational process in the field of philological sciences in Ukraine and EU countries": Internship proceedings (August 24 – October 2)*. Venice: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2020. С. 177–181.

17. Українські розробники випустили відкриту мовну модель «Мамай». *dev.ua*. 2024. URL: https://dev.ua/news/mama-1745405680

18. Чаплинська Ю. Частка української мови в навчаннях ШІ-моделей зростає – дослідження. *DOU*. 2025. URL: https://dou.ua/lenta/news/ukrainian-language-is-growing-among-ai-models/
19. Широков В. А., Шевченко І. С., Рабулець О. В. *Корпусна лінгвістика: монографія*. Київ: Довіра, 2005. 472 с.
20. Chaplynskyi D. Introducing UberText 2.0: A corpus of Modern Ukrainian at scale. *Proceedings of the Second Ukrainian Natural Language Processing Workshop (UNLP). 2023. p. 1-10.*
21. Chaplynskyi D., Romanyshyn M. Introducing NER-UK 2.0: A Rich Corpus of Named Entities for Ukrainian. *Proceedings of the Third Ukrainian Natural Language Processing Workshop (UNLP)@ LREC-COLING 2024, 23-29.*
22. Krylovych O., Shyrokov V. General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC). *Proceedings of the International Conference on Corpus Linguistics*. 2018. P. 112–120.
23. MamayLM-Gemma-2-9B-IT-v0.1. *Hugging Face*. 2024. URL: https://huggingface.co/INSAIT-Institute/MamayLM-Gemma-2-9B-IT-v0.1
24. McEnery T., Wilson A. *Corpus linguistics: an introduction*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburg University Press, 2001. 235 p.
25. Syromiatnikov R., Ruvinskaya V., Troynina A. ZNO-Eval: Benchmarking reasoning capabilities of large language models in Ukrainian. *X International conference "Informatics. Culture. Technology." 2024. p. 185-191. https://doi.org/10.48550/arXiv.2501.06715*
26. Ukrainian UD treebanks // Universal Dependencies. 2024. URL: https://universaldependencies.org/uk/index.html

References:

1. Aliekseiev, A. (2023). Vzaiemodiia znan korpusnoi linhvistyky ta informatsiinykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi [Interaction of corpus linguistics knowledge and information technologies in the educational process]. *Suchasna prykladna linhvistyka*, *2*, 5–14.
2. Chaplynska, Y. (2025, January 23). *Chastka ukrainskoi movy v navchanniakh ShI-modelei zrostaie – doslidzhennia* [The share of the Ukrainian language in AI model training is growing – research]. DOU. https://dou.ua/lenta/news/ukrainian-language-is-growing-among-ai-models/
3. Chaplynskyi, D. (2023). Introducing UberText 2.0: A corpus of Modern Ukrainian at scale. *Proceedings of the Second Ukrainian Natural Language Processing Workshop (UNLP)*, 1–10.
4. Chaplynskyi, D., & Romanyshyn, M. (2024). Introducing NER-UK 2.0: A Rich Corpus of Named Entities for Ukrainian. *Proceedings of the Third Ukrainian Natural Language Processing Workshop (UNLP) @ LREC-COLING 2024*, 23–29.
5. Demska, O. M. (2016). Ukrainska korpusna linhvistyka: siohodennia i perspektyvy [Ukrainian corpus linguistics: Present and prospects]. *Dyvoslovo*, (6), 32–34.
6. Demska-Kulchytska, O. (n.d.). *Ukrainskyi natsionalnyi korpus* [Ukrainian National Corpus]. Rastko Project. https://www.rastko.rs/rastko/delo/12244.dev.ua. (2024, May 15).
7. EPAM Ukraine. (2025, June 10). *Stvorennia natsionalnoi LLM: vyklyky, perevahy ta shliakh do movnoi nezalezhnosti*[Creating a national LLM: Challenges, advantages and the path to language independence]. EPAM Blog. https://careers.epam.ua/blog/creating-a-national-llm
8. Holoshchuk, S. (2021). Korpusna linhvistyka: suchasnyi stan ta perspektyvy doslidzhen [Corpus linguistics: Current state and research prospects]. *Current Issues of Linguistics and Translation Studies*, (22), 33–36. https://doi.org/10.31891/2415-7929-2021-22-7
9. Hugging Face. (2024). *MamayLM-Gemma-2-9B-IT-v0.1*. https://huggingface.co/INSAIT-Institute/MamayLM-Gemma-2-9B-IT-v0.1
10. Krylovych, O., & Shyrokov, V. (2018). General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC). *Proceedings of the International Conference on Corpus Linguistics*, 112–120.
11. Laboratory of Computational Linguistics. (n.d.). *Corpora of texts*. Mova.info. https://lang.org.ua/uk/corpora/
12. McEnery, T., & Wilson, A. (2001). *Corpus linguistics: An introduction* (2nd ed.). Edinburgh University Press.
13. MediaSapiens. (2025, October 27). *V Ukraini predstavlyly velyku movnu model Lapa LLM: shcho vidomo* [Large language model Lapa LLM presented in Ukraine: What is known]. https://ms.detector.media/internet/post/38562/2025-10-27-v-ukraini-predstavyly-velyku-movnu-model-lapa-llm-shcho-vidomo/
14. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2025). *Rozrobliuiemo ukrainsku velyku movnu model (LLM)* [Developing the Ukrainian Large Language Model (LLM)]. https://thedigital.gov.ua
15. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2025, December 1). *Ukrainsku LLM natrenuiut na modeli Gemma vid Google* [Ukrainian LLM will be trained on Google's Gemma model]. https://thedigital.gov.ua/news/technologies/ukrayinsku-llm-natrenuiut-na-modeli-gemma-vid-google
16. Mova.info. (n.d.). *Korpus ukrainskoi movy* [Corpus of the Ukrainian language]. http://www.mova.info/corpus.aspx
17. Nakhlik, O., & Ilnytska, Yu. (2023). Korpusno-bazovanyi pidkhid doslidzhennia diiesliv semantychnoi katehorii "movlennia/communication" v ukrainskii ta anhliiskii movakh [Corpus-based approach to the study of verbs of the semantic category "speech/communication" in Ukrainian and English]. *Molodyi vchenyi*, *10*(122), 60–66. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-13
18. Patsai, B., Nechyporuk, I., & Kovtun, A. (2025). Obrobka pryrodnoi movy ukrainskoiu: vyklyky ta perspektyvy vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti [Natural language processing in Ukrainian: Challenges and prospects of using AI in education]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, *1*(16), 172–179. https://doi.org/10.32782/dees.16-26
19. Rudenko, O. V. (2012). Problemy stvorennia ta vykorystannia natsionalnykh korpusiv mov [Problems of creation and use of national language corpora]. *Movoznavstvo*, (4), 45–53.
20. Shviedova, M., von Waldenfels, R., Yaryhin, S., Rysyn, A., Starko, V., Nikolaienko, T., Lukashevskyi, A., et al. (2017–2025).
21. *Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK)* [General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC)]. https://uacorpus.org
22. Shyrokov, V. A., Shevchenko, I. S., & Rabulets, O. V. (2005). *Korpusna linhvistyka: Monohrafiia* [Corpus linguistics: Monograph]. Dovira.
23. Syromiatnikov, R., Ruvinskaya, V., & Troynina, A. (2024). ZNO-Eval: Benchmarking reasoning capabilities of large language models in Ukrainian. *X International conference "Informatics. Culture. Technology."*, 185–191. https://doi.org/10.48550/arXiv.2501.06715
24. Tatsenko, N. V. (2020). Metody korpusnoi linhvistyky v pidhotovtsi fakhivtsiv filolohiv [Methods of corpus linguistics in the training of philologists]. *Scientific and Pedagogical Internship "Organization of educational process in the field of philological sciences in Ukraine and EU countries"*, 177–181.
25. Ukrainski rozrobnyky vypustyly vidkrytu movnu model "Mamai" [Ukrainian developers released the open language model "Mamay"]. https://dev.ua/news/mama-1745405680 dev.ua. (2024, June 10).
26. Universal Dependencies. (2024). *Ukrainian UD treebanks*. https://universaldependencies.org/uk/index.html
27. Zhukovska, V. V. (2013). *Vstup do korpusnoi linhvistyky: Navch. posibnyk* [Introduction to corpus linguistics: Tutorial]. ZhDU im. I. Franka.

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 15 червня 2026 р.

Прорецензовано: 20 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 23 червня 2026 р.

Email: o.beshlei@chnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7127-0866

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-22-27

Beshlei O. V. Linguistic framing of Ukraine in contemporary American political discourse. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 22–27.

UDC: 81-114:811.111-37'42

Olga Beshlei,
PhD in Philology, Associate Professor at the Department of English,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

LINGUISTIC FRAMING OF UKRAINE IN CONTEMPORARY AMERICAN POLITICAL DISCOURSE

The present article examines the linguistic representation of Ukraine in the political speeches of Kamala Harris and Donald Trump delivered between 2022 and 2025, a period defined by Russia's full-scale invasion of Ukraine and its consequences for transatlantic political communication. The study addresses a gap in existing scholarship, which has analysed the rhetorical strategies of each speaker individually but has not subjected their representations of the same geopolitical subject to systematic contrastive linguistic analysis. Drawing on critical discourse analysis and framing theory, the article offers a three-level comparative analysis (lexical, grammatical, and stylistic) of a corpus comprising 6 speeches totalling approximately 40,000 words. The analytical framework identifies 13 linguistic mechanisms, quantified across 62 Harris fragments and 44 Trump fragments. The quantitative data demonstrate that the two speakers construct fundamentally divergent discursive frames. Harris's discourse instantiates a Solidarity-based Frame characterised by value-laden vocabulary, sustained agency language that represents Ukrainians as active historical subjects, and an elevated register marked by metaphor. Trump's discourse represents Ukraine within a Pragmatics-based Frame defined by transactional vocabulary, personalised I-constructions, and a confrontational register. The data confirm that these differences are systematic across the entire corpus and structurally inverted at every analytical level, demonstrating that political discourse actively constructs geopolitical reality.

Keywords: *Kamala Harris, Donald Trump, linguistic representation, Ukraine, discursive framing.*

Бешлей Ольга Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови,
Чернівецький Національний Університет імені Юрія Федьковича

ЛІНГВІСТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджується мовна репрезентація України в політичних промовах Камали Гарріс і Дональда Трампа, виголошених упродовж 2022–2025 років, періоду, що позначається повномасштабним вторгненням Росії в Україну та його наслідками для трансатлантичної політичної комунікації. Дослідження доповнює наявні студії в науковій літературі, що аналізують риторичні стратегії кожного з політиків окремо, однак не вивчали їхні стратегії репрезентації одного й того самого геополітичного об'єкта через системний зіставний лінгвістичний аналіз. Спираючись на критичний дискурс-аналіз і теорію фреймінгу, стаття пропонує трирівневий (лексичний, граматичний і стилістичний) порівняльний аналіз корпусу, що охоплює 6 промов загальним обсягом близько 40000 слів. Аналітична модель передбачає виокремлення 13 мовних механізмів, кількісно верифікованих на матеріалі 62 текстових фрагментів з промов К. Гарріс і 44 фрагментів з промов Д. Трампа. Результати дослідження підтверджують, що обидва політики конструюють принципово відмінні дискурсні фрейми. Дискурс К. Гарріс реалізує фрейм солідарності, що характеризується ціннісно навантаженою лексикою, стійкою репрезентацією українців як активних історичних суб'єктів, та позитивним стилем мовленням із переважанням метафори. Дискурс Д. Трампа репрезентує Україну в межах прагматичного фрейму, що відрізняється транзакційною лексикою, персоналізованими конструкціями з займенником I та конфронтаційним стиленм мовлення. Дані підтверджують, що ці відмінності є системними в межах усього корпусу та структурно протиставленими на кожному аналітичному рівні. В цілому, аналіз результатів дослідження демонструє, що політичний дискурс активно конструює геополітичну реальність.

Ключові слова: *Камала Гарріс, Дональд Трамп, мовна репрезентація, Україна, дискурсний фреймінг.*

Introduction. Political discourse is one of the primary mechanisms through which international events are interpreted and evaluated for domestic and global audiences. The way political actors name and describe a foreign country in conflict determines what political responses to it are rendered legitimate or necessary. This problem acquires particular practical urgency in the context of ongoing armed conflict, where the discursive framing of a country at war by external political actors directly influences public opinion, legislative decision-making, and the allocation of military and financial support.

Theoretical Framework. The study draws on two interrelated theoretical frameworks. The first is *Critical Discourse Analysis (CDA)*, which treats language not as a neutral medium of communication but as a site where "social and political meanings are actively constructed and contested" (van Dijk, 2002: 208). Within this framework, political speech is understood as a form of institutional discourse whose primary function is not to describe reality but to shape how audiences perceive, evaluate, and respond to it. The second is *Framing Theory*, which holds that speakers selectively emphasise certain aspects of a complex reality while backgrounding others, thereby guiding audiences toward particular interpretations (Entman, 1993). In political discourse, framing simultaneously operates at several levels: lexical – through evaluative vocabulary and naming strategies; grammatical – through the distribution of agency, transitivity, and pronominal reference; and stylistic – through rhetorical devices that amplify or attenuate particular meanings (van Dijk, 2008). Political meaning, therefore, is understood as constructed through the interaction of lexical choices, grammatical structures, and stylistic devices, each contributing to the overall communicative effect.

Recent scholarship has addressed adjacent dimensions of this problem from several directions. Studies of Trump's political language have examined its populist rhetoric, syntactic simplicity, hyperbole, and polarising us-versus-them structure (Kraiev & Valiarenko, 2024), while analyses of Harris's discourse have focused on its inclusive pronominal strategies, narrative structure, and expressive speech acts (Ariska & Yanti, 2022). Ukrainian political discourse has received growing attention in the context of the Russian-Ukrainian war, with researchers examining the linguistic construction of identity, resistance, and solidarity in Ukrainian institutional speech (Molek-Kozakowska et al., 2024; Chiluwa & Ruzaite, 2024). At the same time, the representation of Ukraine specifically within American political discourse has not been systematically investigated.

Research Aim. The present study aims to identify and describe the linguistic mechanisms through which Ukraine is represented in the political speeches of K. Harris and D. Trump delivered between 2022 and 2024. The study further seeks to establish, through comparative analysis, whether the observed differences in representation are incidental to individual speeches or constitute consistent, speaker-specific patterns traceable to broader communicative strategies.

Results and Discussion. The present study analyses the linguistic representation of Ukraine in 6 political speeches delivered by Kamala Harris and Donald Trump in 2022–2024. The material comprises 3 speeches by K. Harris and 3 by D. Trump, totalling approximately 40,000 words. The comparative analysis of the speeches by Kamala Harris and Donald Trump is conducted at three interconnected levels: lexical, grammatical, and stylistic. Each level comprises a number of strategies that frame Ukraine differently.

1. Lexical Level

The most immediate and revealing difference between the two speakers lies in their lexical choices for describing Ukraine within a broader political argument. Both K. Harris and D. Trump use 3 framing mechanisms that represent Ukraine (see Table 1).

Table 1

Distribution of instances across three lexical mechanisms

Lexical mechanism	Dominant lexemes	Harris (n*=62)	Trump (n=44)
L1 Value-laden vocabulary	*sovereignty, freedom, territorial integrity, democracy, liberty, independent, just peace*	11	5
L2 Naming Russian aggression	*unprovoked, invasion, atrocities, war crimes, brutal, aggression, unjustified, appalling, savage, horrific, senseless*	14	10
L3 Representing Ukrainians as people	*resilience, resolve, bravery, heroically, achieved, regained, stood strong, willingness to fight*	19	2
Total		44	17

***n** is the number of the analysed text fragments from the speeches

***L1 Value-laden vocabulary*.** Harris consistently represents Ukraine using the language of international law, democratic values, and moral obligation. It is associated with terms such as sovereignty, territorial integrity, freedom, liberty, independence, and justice. For example: "*More than 140 countries voted at the United Nations to condemn Russia's aggression and to support Ukraine's sovereignty and territorial integrity in defense of the core principles of the U.N. Charter*" (Harris, 2023). The same cluster of value-laden lexis recurs across all five speeches: "*The American people, you see, are in awe of the resolve of the people of Ukraine, in awe of their resilience and righteousness, their willingness to fight for freedom and liberty, and the extraordinary tenacity and leadership of President Zelenskyy*" (Harris, 2023)

Trump's lexical choices operate within a different register. Where Harris reaches for freedom and justice, Trump reaches for money spent and deals, foregrounding the financial and transactional dimension of the war in Ukraine. A number of text fragments substantiate this argument. For example: "*The United States has sent hundreds of billions of dollars to support Ukraine's defense with no security, with no anything*" (Trump, 2024); "*Can't keep spending hundreds of billions of dollars protecting people that don't even like us*" (Trump, 2023)

The contrast becomes especially sharp when both speakers describe the same basic reality – American support for Ukraine. Harris lists three categories of principled assistance: "*The United States has provided significant support to Ukraine: security assistance, humanitarian assistance, and economic assistance. And we will continue to support the people of Ukraine*" (Harris, 2022)

Trump quantifies the same support in dollars and immediately frames it as a failed transaction: "*The United States has sent hundreds of billions of dollars to support Ukraine's defense with no security, with no anything*" (Trump, 2024)

L2 Naming Russian aggression. A second key lexical contrast concerns how each speaker names and evaluates Russia's actions. Harris employs a legally precise cluster of negatively charged vocabulary that remains consistent across all 3 speeches. The adjective *unprovoked* is particularly insistent in: "*And we will target those who are complicit and those who aid and abet this unprovoked invasion*" (Harris, 2023) and "*First, from the starting days of this unprovoked war, we have witnessed Russian forces engage in horrendous atrocities and war crimes*" (Harris, 2023)

Trump's 2022 speech does employ strong condemnatory language directed at Russia: "*It's an outrage and an atrocity that should never have been allowed to occur*" (Trump, 2022). However, this vocabulary does not persist across his later speeches. By 2024, the dominant focus has shifted from condemning Russia to frustration with the war itself: "*Millions of Ukrainians and Russians have been needlessly killed or wounded in this horrific and brutal conflict with no end in sight*" (Trump, 2024)

Essentially, this vocabulary condemns the war rather than its perpetrator, a subtle but consequential redistribution of moral weight.

***L3 Representing Ukrainians as people*.** A third revealing contrast concerns how each speaker represents Ukrainians themselves. Harris builds a sustained portrait of Ukrainian agency: "*The American people are in awe of the resolve of the people of Ukraine, in awe of their resilience and righteousness, their willingness to fight for freedom and liberty*" (Harris, 2023). Over the course of her speeches, this portrait intensified through cumulative lexical effect, representing Ukraine not as a passive victim but as an active historical subject. "*Yet, the skill and the bravery of the people of Ukraine, along with the leadership of President Zelenskyy and the 50-nation coalition the United States has led, has allowed Ukraine to achieve what so many thought was impossible*" (Harris, 2024)

Trump's References: to Ukrainians as people are fewer and more static. His 2022 speech offers genuine sympathy: "*We are praying for the proud people of Ukraine*" (Trump, 2022). However, by 2024, the narrative has shifted: "*Nobody wants peace more than the Ukrainians*" (Trump, 2024). Ukrainians are now defined by their desire for peace, which repositions them as prioritising negotiation over resistance.

2. Grammatical Level

Politicians' grammatical choices play no less important a role than vocabulary, since they determine how the content is structured: who acts and who is acted upon. Grammar distributes attention and encodes political positioning in ways that often go unnoticed because they feel natural to this type of formality. This section examines 3 framing mechanisms (see Table 2).

Table 2

Distribution of instances across three grammatical mechanisms

Grammatical mechanism	Feature	Harris (n=62)	Trump (n=44)
G1 Agency and transitivity	Ukraine as an active grammatical subject	14	5
	Russia as grammatical subject (aggressor)	8	6
G2 Pronominal contrast	Collective *we* pronoun	16	6
	I in a personal achievement	2	6
G3 Future constructions	Collective future commitment	14	0
	Personalised future	0	5
Total		54	28

G1 Agency and transitivity. These are one of the most productive tools for analysing political discourse. The choice of the agent that occupies the grammatical subject position in a sentence is rarely neutral because it highlights that entity as an active agent and implicitly assigns it responsibility for what follows. Across the speeches of both politicians, Russia is consistently placed in the subject position when aggression is being described: "*Since Russia launched its proxy war against Ukraine nearly eight years ago, the people of Ukraine have suffered immensely*" (Harris, 2022); "*Russia is decimating Ukraine*" (Trump, 2022)

Here, both speakers place Russia in the grammatical subject position, and Ukraine, correspondingly, occupies the object position. This asymmetry is the grammatical foundation of the *aggressor/victim framing* shared by both speakers.

However, the two speakers diverge sharply in later speeches. Harris systematically and repeatedly repositions Ukraine as an active grammatical subject, constructing a portrait of a state that not only suffers but also acts: "*Ukraine has achieved significant success against an adversary on an imperialistic quest*" (Harris, 2024). This sentence places Ukraine in the subject position with a semantically strong active verb, *achieved*. The effect accumulates across Harris's subsequent speeches: the image of Ukraine shifts progressively from a state under threat in 2022 to one that has demonstrated its capacity to resist in 2024.

In Trump's speeches, Ukraine does appear as a grammatical subject in several instances: "*Ukraine is ready to come to the negotiating table as soon as possible*" (Trump, 2024). However, the verbs attached to Ukraine as the subject are different from those in Harris's speech. Grammatically, Ukraine is active, but its activity is oriented toward negotiations rather than the battlefield.

***G2 Pronominal contrast 'we' vs 'I'*.** Personal pronouns are among the most politically loaded grammatical resources in any language, and the contrast between speakers in their use of *we* and *I* is one of the most visible structural differences.

In Harris's speeches, *we* is the dominant first-person form, and its reference is consistent, encompassing the United States, its allies, NATO, the transatlantic community, and at times the entire democratic world: "*We, the United States and Europe, have come together and demonstrated our strength and our unity, just as we do today, as we stand in this decisive moment, with all eyes on Ukraine*" (Harris, 2022); "*Together, we have provided historic assistance to Ukraine. Together, we have dealt Russia a strategic failure. Together, we have imposed unprecedented cost on Russia*" (Harris, 2023). The pronoun *we* here dissolves the boundary between the speaker, the institution she represents, and the alliance of which that institution is part. Ukraine, in this construction, is never alone.

Trump's pronominal strategy is the structural inverse. The first-person singular *I* is far more prominent than in Harris's speeches and is usually attached to the most decisive verbs in the text: "*I will get the problem solved, and I will get it solved in rapid order, and it will take me no longer than one day*" (Trump, 2023); "*I'm also working tirelessly to end the savage conflict in Ukraine*" (Trump, 2024). In the fragments above, major actions are attributed to Trump's *I*. It potentially means that the outcome depends on the person holding power, not on a durable institutional relationship. Notably, Trump does use *we*, but its function differs from Harris's. In his speeches, the pronoun *we* typically refers to the United States as a financial contributor in contrast with European allies who have

not matched that contribution: "*We put up $140 billion and they put up just a tiny fraction of that*" (Trump, 2023). Here, *we* is not a marker of solidarity but of American expenditure.

G3 Future constructions. The way each speaker uses tense and modal constructions encodes not just temporal reference but also the nature and degree of their intention. Harris's use of future constructions is characterised by repetition and collectivity: "*If Russia further invades Ukraine, the United States… will impose significant and unprecedented economic costs*" (Harris, 2022); "*We will work to secure critical weapons and resources that Ukraine so badly needs […] for as long as it takes*" (Harris, 2024). The phrase *for as long as it takes* appears in multiple speeches. It grammatically signifies an open-ended pledge of support that explicitly refuses to place a time limit on American engagement.

Trump's future tense works very differently: "*I will get it solved in rapid order, and it will take me no longer than one day*" (Trump, 2023). This sentence displays individual decisiveness and speed. At the grammatical level, the war in Ukraine is reframed as a problem only a capable individual can solve, reducing a complex geopolitical conflict to a managerial task.

Regular counterfactual constructions reframe the present situation as the result of otherse failures: "*Ukraine would've been thriving [...] Russia never would've pulled the trigger*" (Trump, 2023). Such statements shift responsibility for the conflict away from Russia and onto the Biden administration, which once again subordinates Ukraine's representation to a political argument.

3. Stylistic Level

Stylistic devices are the mechanisms that make linguistic representations of Ukraine more emotionally compelling and memorable. This section examines 4 stylistic mechanisms in the speeches of both politicians (see Table 3).

Table 3

Distribution of instances across four mechanisms

Stylistic mechanism	Harris (n=52)	Trump (n=41)
S1 Metaphor	14	6
S2 Anaphora	14	11
S3 Antithesis	6	6
S4 Rhetorical questions	2	5
Total	36	28

S1 Metaphor. Harris's metaphors consistently elevate Ukraine to a position of world-historical significance and frame the conflict as a struggle between fundamental forces. The conceptual metaphor of *falling* and *standing* is one of the most sustained image patterns in her speeches that encodes the entire essence of the conflict in two opposing verbs: "*Many thought Kyiv would fall within days [...] Today, Kyiv stands free and strong*" (Harris, 2024). *Fall* and *stand* map the binary onto Kyiv: the city becomes a symbol of resistance that chose to remain upright.

A related metaphor frames Russian aggression as a premeditated script: "[...] *it was to foreshadow the Russian playbook for the world and* to outline the steps the United States [...] would take in response to their aggression" (Harris, 2024). It attributes cynicism to Russia's actions and simultaneously implies that the democratic world knows how to read it.

Harris also uses metaphor to frame the stakes of inaction: "*The failure to do so would be a gift to Vladimir Putin*" (Harris, 2024). The word *gift* reframes political hesitation as active complicity. A similar idea is reflected in the following example: "*Russia invaded Ukraine, an outrageous attempt to subjugate a free people and an attempt to wipe a sovereign state off the map*" (Harris, 2024). This sentence evokes the visual metaphor of erasure, making the threat to Ukrainian statehood tangible.

Trump's metaphors operate in a lower register and serve a different purpose. Rather than elevating the conflict to world-historical significance, they obscure political opponents and highlight the war's futility: "*Putin is playing Biden like a drum*" (Trump, 2022). Here, the metaphor *playing drum* reduces the complexity of great-power relations to a humiliating performance.

Another fragment shows a common metaphor of sliding: "*At the top of my list, we'll be stopping the slide into costly and never-ending wars, we got to stop it*" (Trump, 2023). It frames military engagement as an accidental loss of control.

Overall, Trump's metaphors consistently redirect attention away from Ukraine, whilst Harris's metaphors keep Ukraine in the frame.

S2 Anaphora. It is the dominant stylistic device for both politicians, but its function differs. In Harris's speeches, repetition operates at the level of commitment: "*We have put concrete proposals on the table. We have encouraged and engaged Russia […] We have engaged in good faith*" (Harris, 2022). The repeated *'we have'* constructions emphasise sustained collective action.

The anaphoric *together* in the following example sounds effective: "*Together, we have provided historic assistance to Ukraine. Together, we have dealt Russia a strategic failure. Together, we have imposed unprecedented cost on Russia*" (Harris, 2023). Each repetition of the word reinforces the idea of the collective international *we* that stands behind Ukraine.

A similar function is served by the repeated *Think of* construction: "T*hink of the image of the pregnant mother… Think of the images of Bucha… Think of the four-year-old girl*" (Harris, 2023). Repetition commands the audience to hold specific images in mind, preventing the abstraction of suffering into statistics.

Trump's repetition serves a sharper, more polemical function. The most structurally elegant instance in the corpus is the triadic anaphora of presidential names: "*Under Bush, Russia invaded Georgia. Under Obama, Russia took Crimea. Under Biden, Russia invaded Ukraine*" (Trump, 2022). The grammatical parallelism here is exact: the same structure, three times, each iteration adding a new layer to the Democratic and Republican failures, leaving the implicit conclusion unspoken: under Trump, none of this happened.

The same logic governs the triple repetition of It's time: "*It's time to stop this madness. It's time to halt the killing. It's time to end this senseless war*" (Trump, 2025). Each clause intensifies the demand.

The triple rhetorical question in the following fragment demonstrates how repetition carries ironic as well as sincere force: "*Wouldn't that be beautiful? Wouldn't that be beautiful? Wouldn't that be beautiful?*" (Trump, 2024)

S3 Antithesis. It is a more prominent device in Trump's speeches than in Harris's. Trump uses antithesis to construct binary contrasts: "*With Biden, they're trying to take everything. And with me, they took nothing*" (Trump, 2023). The antithesis is employed

to showcase the contrast between Trump's leadership and that of his predecessors or opponents. Ukraine functions as the terrain on which this contrast is played out.

Harris also uses antithesis, but her contrasts keep Ukraine at the centre: "*In Munich two years ago, many thought Kyiv would fall in a matter of days. Yet… Kyiv stands free and strong*" (Harris, 2024); "*He is not calling for negotiations, he is calling for surrender*" (Harris, 2024). The last example is particularly sharp: Harris uses antithesis to expose what she characterises as the bad faith behind Putin's peace proposals.

S4 Rhetorical questions. Rhetorical questions appear in both corpora but serve different purposes. Harris uses them to dramatise the historical weight of the moment and draw the audience into a shared recognition of what has been accomplished: "*Could Russia be stopped? Would NATO come together? Would NATO break apart? And would Ukraine be prepared?*" (Harris, 2023). These questions recreate the anxiety of early 2022, producing a narrative shift from uncertainty to vindication.

Trump's rhetorical questions are more confrontational, directed outward at opponents and allies rather than at collective memory: "*Why isn't NATO putting up dollar for dollar with us?*" (Trump, 2023); "*Do you want to keep it going for another 5 years?*" (Trump, 2024). These questions do not invite reflection but make accusations, and the audience is not asked to remember but to agree.

Collectively, the quantitative data in Figure 1 map the discourse profiles of both speakers across all 10 mechanisms identified in the three-level analysis, drawing directly from Tables 1–3. Each axis represents one mechanism; values correspond to raw instance counts within each corpus.

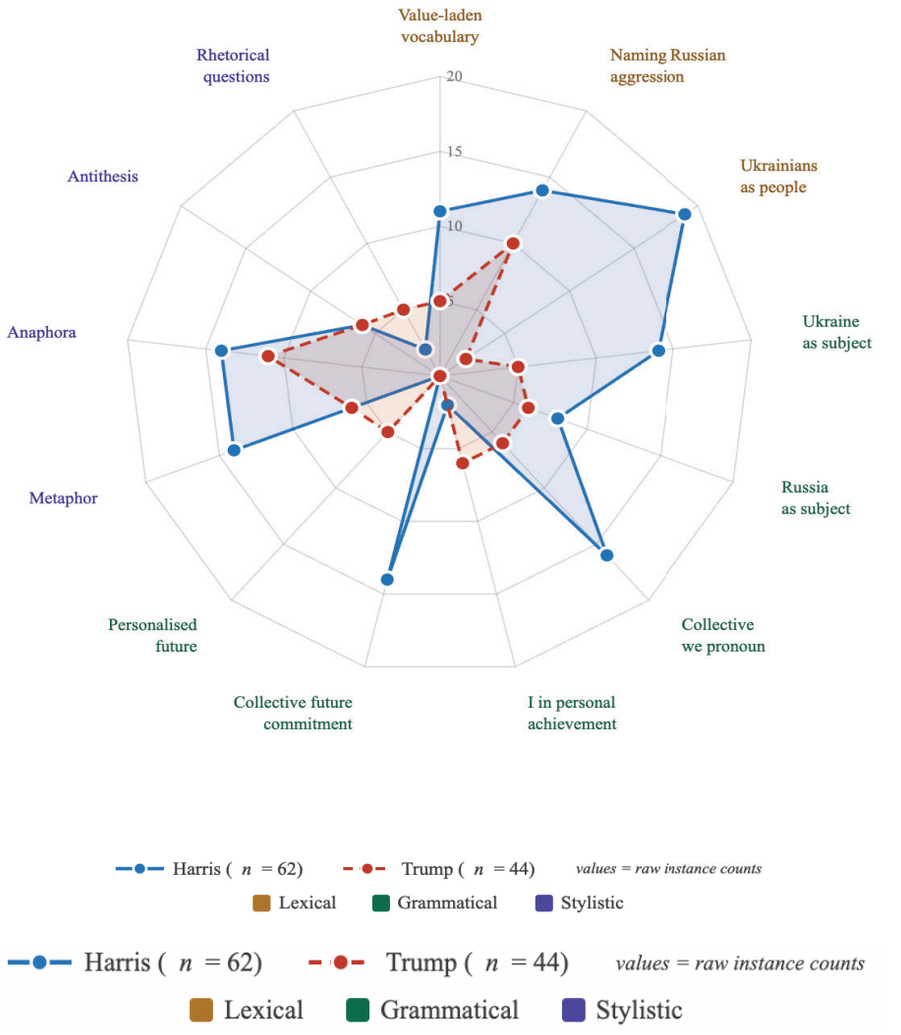

Figure 1. Comparative discourse profiles of K. Harris and D. Trump according to the 3 analytical levels

The data and analysis obtained show that two politicians frame Ukraine differently:

1) Harris's discourse profile employs a ***Solidarity-based Frame*** to represent Ukraine as both a victim of aggression and an active agent of resistance, and as a carrier of democratic values. It is characterised by a dominant value-laden vocabulary, resilience language directed at Ukrainians, collective *we* pronoun use, future commitment constructions, and an elevated stylistic register.

2) Trump's discourse profile presents Ukraine within the ***Pragmatics-based Frame***: the war is the consequence of others' failures, and its resolution is a managerial problem awaiting the right individual to solve. It is defined by transactional lexis, numerous personalised *I* constructions, near-absent agency language for Ukrainians as a nation, compressed future forms, and a confrontational register.

The quantitative data confirm these differences: the most diagnostic single contrast is in *Representing Ukrainians as people*: it yields 19 instances in Harris's speeches against 2 in Trump's. At the grammatical level, the mirror structure of *Future constructions*,

with Harris's 14 against Trump's 0, counts for collective commitment, which provides further evidence that the two frames are structurally inverted.

Conclusions. The present study has examined the linguistic representation of Ukraine in 6 political speeches by K. Harris and D. Trump (2022–2024) through a three-level analysis of lexical, grammatical, and stylistic mechanisms. The findings demonstrate that the two speakers construct divergent discursive frames around the same geopolitical reality. The study confirms that political discourse actively constructs geopolitical reality: the same war and the same country produce two different representations depending on the speaker's political goals.

Prospects for further research. The methodology applied in this study may be extended to a broader corpus encompassing other American political actors, European leaders, or media discourse.

References:

1. Ariska, E., & Yanti, Y. (2022). The expressive speech acts in Kamala Harris's victory speech: A study of multicultural values. *Journal of Cultura and Lingua,* 3(1), 31–38. https://doi.org/10.37301/culingua.v3i1.105

2. Chiluwa, I., & Ruzaite, J. (2024). Analysing the language of political conflict: A study of war rhetoric of Vladimir Putin and Volodymyr Zelensky. *Critical Discourse Studies,* 21(4), 389–407. https://doi.org/10.1080/17405904.2024.2331186

3. Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication,* 43(4), 51–58. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x

4. Kraiev, O. V., & Valiarenko, Y. M. (2024). Technologies and populism: How Donald Trump manipulates the political agenda. *Politykus*, 2, 49–53. DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.7 Wilk, P., & Molek-Kozakowska, K. (2024). Constructing solidarity in discourse: A pragma-linguistic analysis of selected speeches by President Zelensky addressed to the international community. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 15, 151–162. https://doi.org/10.31648/pw.10870

5. van Dijk, T. A. (2002). Political discourse and political cognition. In P. Chilton & C. Schäffner (Eds.), *Politics as text and talk: Analytic approaches to political discourse* (pp. 204–236). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/dapsac.4.11dij

6. van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and context: A sociocognitive approach.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511481499

7. Wilson, J. (2001). Political discourse. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 398–415). Blackwell. https://doi.org/10.1002/9780470753460.ch22

Sources:

8. Harris, K.Harris, K. (2022, February 19). Remarks by the Vice President at the Munich Security Conference [Speech transcript]. The American Presidency Project. https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-vice-president-the-munich-security-conference-munich-germany-1

9. Harris, K. (2023, February 18). Remarks by the Vice President at the Munich Security Conference [Speech transcript]. The American Presidency Project. https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-vice-president-the-munich-security-conference-munich-germany-2

10. Harris, K. (2024, February 16). Remarks by the Vice President at the Munich Security Conference [Speech transcript]. U.S. Embassy in China. https://china.usembassy-china.org.cn/remarks-by-vice-president-harris-at-the-munich-security-conference-munich-germany/

11. Trump, D. J. (2024, March 4). Address before a joint session of the Congress [Speech transcript]. The American Presidency Project. https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-before-joint-session-the-congress-4

12. Trump, D. J. (2023, March 4). Trump speaks at CPAC 2023 [Speech transcript]. Rev.com. https://www.rev.com/transcripts/trump-speaks-at-cpac-2023-transcript

13. Trump, D. J. (2022, February 26). Remarks at CPAC 2022, Rosen Shingle Creek, Orlando, FL [Speech transcript]. Democracy in Action. https://www.democracyinaction.us/2022/cpac/trump022622spt.html

© Я. М. Вакуліч

Отримано: 5 червня 2026 р.

Прорецензовано: 10 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 16 червня 2026 р.

Email: yanavakulich1902@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-6595-2849

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-28-31

Вакуліч Я. М. Лексико-семантичні трансформації в юридичному перекладі: особливості застосування перекладацьких стратегій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 28–31.

УДК: 81'25:34

Вакуліч Яна Миколаївна,
старший викладач кафедри загальнотеоретичних правових та соціально-гуманітарних дисциплін,
Київський університет права НАН України

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЮРИДИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ

У статті досліджено особливості застосування лексико-семантичних трансформацій в юридичному дискурсі. Актуальність теми зумовлена недостатнім вивченням використання перекладацьких прийомів під час перекладу юридичних текстів. Окрім цього, зростає інтерес науковців не лише до вивчення теоретичних підходів, а й до практичного застосування. Розглянуто теоретичні підходи до визначення перекладацьких трансформацій та їх класифікацій; проаналізовано місце лексико-семантичних змін у системі перекладацьких прийомів.

Юридичний переклад потребує точного відтворення мовних одиниць, тому одним із найскладніших аспектів перекладу юридичних текстів є передача професійної термінології та одиниць спеціалізованої лексики. Терміни та інша спеціалізована лексика можуть бути відтворені за допомогою лексичних та семантичних перетворень.

У статті проаналізовано основні види лексико-семантичних трансформацій, що використовуються під час перекладу юридичних текстів, зокрема конкретизацію, генералізацію, модуляцію, диференціацію, антонімічний переклад та компенсацію. Доведено, що використання лексико-семантичних трансформацій є ключовим фактором для досягнення перекладацької еквівалентності, збереження комунікативної функції тексту та уникнення буквального перекладу.

Мета й завдання наукової статті зумовили використання низки лінгвістичних методів дослідження: індуктивного та дедуктивного методів; методу лінгвістичного опису; порівняльного методу та методу перекладацького аналізу. Отримані результати можуть бути використані у подальших лінгвістичних дослідженнях, зокрема у викладанні англійської мови, написанні навчальних підручників та створенні корпусів для автоматизованих інструментів аналізу перекладу.

Ключові слова: *юридичний переклад, лексико-семантичні трансформації, еквівалентність, термінологія, конкретизація, модуляція, генералізація, транскрипція, транслітерація.*

Yana Vakulich,
Senior Lecturer of Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

LEXICAL-SEMANTIC TRANSFORMATIONS IN LEGAL TRANSLATION: FEATURES OF THE APPLICATION OF TRANSLATION STRATEGIES

The article examines the peculiarities of the use of lexical-semantic transformations in legal discourse. The relevance of the topic is due to the insufficient study of the use of translation techniques in the translation of legal texts. Additionally, scientists are increasingly interested in practical applications, in addition to the study of theoretical approaches.

Theoretical approaches to the definition of translation transformations and their classifications are considered; the role of lexical-semantic changes in the system of translation techniques is analyzed.

Legal translation requires accurate reproduction of language units, so one of the most difficult aspects of translating legal texts is the conversion of professional terminology and specialized vocabulary. Terms and other specialized vocabulary can be reproduced using lexical and semantic transformations.

The article analyzes the main types of lexical-semantic transformations used for the translation of legal texts, in particular concretization, generalization, modulation, semantic development, antonymic translation, and compensation. The use of lexical-semantic transformations is a critical factor in achieving translation equivalence, preserving the communicative function of the text, and avoiding literal translation, as has been demonstrated.

The purpose and tasks of the scientific article led to the use of several linguistic research methods: inductive and deductive methods; method of linguistic description; comparative method, and method of translation analysis. The obtained results can be used in further linguistic research, in particular in teaching English, writing textbooks, and creating corpora for automated translation analysis tools.

Keywords: *legal translation, lexical-semantic transformations, equivalence, terminology, concretization, modulation, generalization, transcription, transliteration.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки зростає інтерес дослідників до вивчення особливостей функціонування юридичного дискурсу, зокрема, застосування перекладацьких трансформацій. Переклад текстів юридичного дискурсу є складним процесом, тому одним із інструментів перекладача є застосування трансформацій, які змінюють текст відповідно до цільової мови.

Лексико-семантичні трансформації відіграють ключову роль в перекладі, оскільки саме на лексичному рівні найчастіше виникають складнощі при передачі змісту оригіналу засобами мови перекладу. У юридичному перекладі необхідно не лише зберегти еквівалентність тексту оригіналу та перекладу, а й зберегти відповідність правовим нормам. Юридичні тексти повинні бути точними, логічними та однозначними, оскільки навіть незначна мовна помилка може призвести до неправильного тлумачення правових положень (Gibbons, 1994).

Попри значну кількість досліджень у галузі перекладознавства та юридичної лінгвістики, питання особливостей застосування лексико-семантичних трансформацій у різних типах дискурсу, зокрема в юридичному, науковому та публіцистичному, залишається актуальним. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу трансформацій та визначення їх доцільності в забезпеченні семантичної точності, еквівалентності та адекватності юридичного перекладу.

Аналіз останніх досліджень. Значна увага дослідників зосереджена на питаннях еквівалентності перекладу, труднощах міжмовної комунікації та специфіці функціонування юридичних термінів у різних правових системах.

У сучасній науці питання юридичного перекладу привертає дедалі більшу увагу дослідників. Зокрема, A. Cherniuk та T. Voytko аналізують англомовний юридичний дискурс з позиції перекладознавства, наголошуючи на важливості точного відтворення термінології та стилістичних особливостей правових текстів (Cherniuk, 2021).

Особливості застосування лексико-семантичних трансформацій досліджували Є. Максімов, І. Корунець, А. Задорожна, О. Селіванова, Н. Карпенко, В. Карабан.

В.І. Карабан поділив лексичні трансформації на конкретизацію, генералізацію, додавання, опущення, граматичну заміну, а також перестановку слів (Карабан, 2004). С.Є. Максімов запропонував такі види лексичних трансформацій: генералізацію, диференціацію, конкретизацію, смисловий розвиток (модуляцію), антонімічний переклад, компенсацію та повну перестановку сегментів тексту (Максімов, 2006).

І. В. Корунець, досліджуючи лексико-семантичні трансформації, підкреслює, що лексичний склад мови є не просто набором слів, а впорядкованою системою, яка забезпечує різноманітні можливості їх поєднання в контексті. При цьому окремі одиниці словника перебувають між собою у певних семантичних і стилістичних взаємозв'язках (Корунець, 2017).

Науковці також досліджують проблему відсутності прямих еквівалентів у різних правових системах, що зумовлює застосування таких перекладацьких трансформацій як диференціація, конкретизація, генералізація, модуляція та інші. Некоректний підбір відповідника у мові перекладу може спричинити хибний зміст юридичного документа.

Мета та завдання статті. Мета статті полягає в аналізі лексико-семантичних трансформацій в перекладі юридичних текстів, виявленні специфіки їх застосування, а також у визначенні їх ролі при збереженні змістової та прагматичної еквівалентності тексту. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) розглянути теоретичні засади перекладу в юридичному дискурсі;
2) охарактеризувати поняття перекладацьких трансформацій;
3) проаналізувати класифікації трансформацій в перекладі;
4) охарактеризувати основні види лексико-семантичних трансформацій;
5) визначити роль лексико-семантичних трансформацій у забезпеченні еквівалентності;
6) навести приклади використання перекладацьких трансформацій в юридичному перекладі.

Виклад основного матеріалу. Поняття юридичного перекладу та його лінгвістичні особливості. Переклад полягає у відтворенні мовних одиниць з мови джерела в мову перекладу. Юридичний переклад спрямований не лише на точне відтворення змісту повідомлення, а й на збереження юридичної точності, офіційності, логічної послідовності та передачу особливостей правових систем. Юридична мова має функціонально-стильові особливості та є предметом вивчення юридичного дискурсу.

Категорія дискурсу є однією з основних понять в комунікативній лінгвістиці. Дискурс – це зв'язна послідовність мовних одиниць, яка створена мовцем для слухача в певний час, з певною метою та в певному місці (Корольов, 2012). Залежно від сфери комунікації виділяють поетичний, науковий, юридичний, художній, політичний та інші типи дискурсу. Юридичний дискурс є багатогранним комунікативним явищем, яке відображає взаємодію між особистістю та суспільством. Його основна функція полягає у формуванні й передачі конкретних моделей тлумачення соціально-правової реальності, що сприяють впливу на світогляд реципієнтів. Е.Т. Дерді визначає юридичний дискурс як «представлений англомовними правовими документами і юридичною літературою як особливо складну комунікативну подію, особливий вид мови, що одержав текстову форму, розуміння якої можливо лише при обліку нелінгвістичних факторів» (Дерді, 2013).

Об'єктом юридичного дискурсу є юридичні тексти, які відображають суспільне життя через правові норми, виконуючи при цьому регулятивну функцію. До юридичних текстів належать тексти законів, нормативно-правові акти, договори, юридичні інструкції, судові рішення тощо.

Юридичним текстам притаманні такі особливості:

1) вживання спеціальної термінології (*plaintiff, bargain, to deal with, solicitor, tort* тощо);
2) наявність скорочень (*MP – Member of Parliament, COA – Court of Appeals*);
3) вживання усталених мовних кліше (*in accordance with; pursuant to*);
4) вживання архаїзмів (*hereby, thereto, herein*);
5) часто використовуються дієслова у пасивному стані (*the case was appealed; an offer should be accepted*);
6) вживання модального дієслова *shall* із семою зобов'язання (*the Parties shall sign a contract)*;
7) наявність дублетних конструкцій (*null and void – недійсний*).

При перекладі тексту юридичного дискурсу варто аналізувати не лише буквальне значення лексем, а й їх функцію в юридичному тексті. Переклад повинен бути точним, логічним, еквівалентним та юридично коректним. Одним із ключових аспектів перекладу є переклад термінів та усталених мовних кліше. Юридичний термін виражає чітке правове поняття, тому зміна його семантики може вплинути на зміст документа з правової точки зору. Крім семантично однозначних термінів у юридичних текстах існують й багатозначні слова, які ускладнюють процес перекладу, оскільки їхнє значення неможливо підібрати шляхом прямого словникового еквівалента, тому насамперед слід звертати увагу на контекст. Наприклад, у реченні "*The claimant brought an action against the company*", англійський термін *action* у загальновживаному значенні перекладається як *дія, вчинок*, проте у юридичному дискурсі має значення *позов, судове провадження.* Переклад юридичних термінів відбувається шляхом різних способів передачі значення:

1) описового перекладу;
2) словникового еквіваленту;
3) транскрипції;
4) транслітерації;
5) аналогу тощо.

Отже, юридичний переклад є складним міжмовним процесом, який полягає не лише у збереженні структури та значення тексту, а й у адекватному відтворенні правового змісту. Завдання перекладача полягає в ефективному досягненні еквівалентності тексту оригіналу та перекладу за допомогою перекладацьких прийомів.

Перекладацькі трансформації як інструмент перекладу

Переклад як вид міжкультурної комунікації полягає у трансформації тексту мови-джерела у мову-переклад із збереженням комунікативної функції. Адекватності та точності перекладу можна досягти завдяки структурним та семантичним змінам.

Дослідники по-різному інтерпретують визначення терміну «*трансформації*». За словами І.В. Корунець, «перекладацькі трансформації – ключове поняття в перекладі, яке охоплює процес міжмовних змін, внаслідок яких відбувається адаптація елементів оригінального тексту, а також включає різноманітні маніпуляції з перефразуванням, що забезпечують точну передачу еквівалента в цільовій мові» (Корунець, 2017). Трансформації в перекладі – це зміни, спричинені лексичними та граматичними відмінностями між мовами (в широкому розумінні – різницею між відповідними культурами) (Максімов, 2006). Перекладацькі трансформації забезпечують еквівалентність перекладу, коли у цільовій мові немає прямого словникового відповідника або відтворення мовної одиниці не відповідає контексту.

У сучасному перекладознавстві різноаспектність тлумачення перекладацьких трансформацій призводить до формування різних класифікацій. Відповідно до класифікації С.Є. Максімова трансформації, спрямовані на досягнення еквівалентності тексту оригіналу та перекладу, поділяються на:

• граматичні (транспозиція; граматична заміна; додавання; опущення; розділення; інтеграція);
• лексичні (транскрипція; транслітерація; калькування);
• лексико-семантичні (генералізація; диференціація; модуляція; конкретизація) (Максімов, 2006).

О. Чередниченко у своїй класифікації ґрунтується на семантичному та прагматичному аспектах:

• семантичні трансформації;
• прагматичні трансформації;
• стилістичні трансформації (Чередниченко, 2007).

За класифікацією А. Задорожної, трансформації полягають не лише у зміні структури речення та значення слова, а й у заміні фонем або графем у мові перекладу:

• формальні трансформації;
• лексико-семантичні трансформації;
• граматичні трансформації (Задорожна, 2020).

Отже, перекладацькі трансформації є невід'ємним елементом в процесі перекладу текстів різних дискурсів та застосовуються перекладачем з метою досягнення змістового, стилістичного та прагматичного потенціалу тексту оригіналу.

Лексико-семантичні трансформації в юридичному перекладі

Лексико-семантичні трансформації полягають у зміні значення або способу вираження мовних одиниць в процесі перекладу. Їх широке вживання в юридичних текстах зумовлено наявністю безеквівалентних термінів, багатозначних слів та необхідністю точної передачі змісту оригіналу. Лексичні трансформації у перекладі – це сукупність змін лексичних засобів мови оригіналу, спрямованих на забезпечення адекватної передачі змістових, стилістичних і прагматичних характеристик тексту з урахуванням мовних норм та культурно-комунікативних особливостей мови перекладу (Карабан, 2004).

Розглянемо детальніше види лексико-семантичних трансформацій та їх застосування в юридичному перекладі.

Транскрипція – це перекладацький прийом, який полягає у передачі звукової форми слова з мови джерела у мову перекладу. Наприклад, *force majeure – форс-мажор; Michael Johnson – Майкл Джонсон.*

Транслітерація передає лише буквену форму слова (за допомогою правил транслітерації): *deposit – депозит; Lincoln – Лінкольн*. Транскрипція та транслітерація найчастіше використовуються для перекладу власних назв та термінів.

Калькування – це переклад лексем шляхом буквального перекладу частин з дотриманням структури мови перекладу. Наприклад, *right of appeal – право на апеляцію; breach of contract – порушення договору; termination of agreement – припинення угоди.*

Генералізація – це трансформація, коли одиниця мови оригіналу із конкретизованим значенням передається в перекладі словом або фразою ширшого значення. До прикладу, у реченні " *The case was heard by the appellate court" – "Справу розглянув суд вищої інстанції", appellate court* має більш загальне поняття як *суд вищої інстанції*. Генералізація в юридичному перекладі застосовується, якщо термін не має прямого еквівалента або потрібно передати загальний зміст слова.

Конкретизація полягає у заміні слова або фрази широкої семантики на слово/фразу з вузьким, конкретизованим значенням: *" The party filed a claim with the court" – "Сторона подала позовну заяву до суду"*. У реченні термін *claim* конкретизовано як *позовна заява*, а не *вимога*. Конкретизація забезпечує точний юридичний переклад.

Диференціація відбувається під час перекладу багатозначних слів і полягає у виборі одного еквівалента відповідно до контексту. Через те, що англійській мові притаманне явище полісемії, багатозначне слово може мати різні значення залежно від контексту. Наприклад, "*The action was filed, and the defendant's action was lawful" – "Позов було подано, а дії відповідача були правомірними".* Диференціація відбувається у лексемі *action – позов/дія.*

Модуляція – заміна словникового відповідника на контекстуальний із збереженням змістового наповнення речення. Цей метод виявляється надзвичайно ефективним при перекладі юридичних формулювань, які не мають прямого структурного еквівалента в мові перекладу. Наприклад, *"The defendant failed to appear in court" – "Відповідач не з'явився до суду".* Модуляція відбувалася у виразі *failed to appear.*

Антонімічний переклад є одним із видів лексико-семантичної трансформації, що полягає у заміні при перекладі слова чи конструкції на протилежне значення (негативізація чи позитивізація), зберігаючи при цьому зміст речення. До прикладу, *valid with diploma only – без диплома недійсний*.

Компенсація – це перекладацький прийом, який полягає у відтворенні втраченого у процесі перекладу смислового чи стилістичного елемента іншими мовними засобами задля забезпечення еквівалентності тексту. Наприклад, у реченні "*The judge raised an eyebrow during the testimony" – "Суддя зреагував скептично під час показань, злегка піднявши брову",* смислова компенсація додається у виразі "*зреагував скептично* ", таким чином підсилюється емоційно-жестовий елемент.

Варто зазначити, що вживання декількох трансформацій в одному реченні є досить поширеним явищем: "*The appellate court dismissed the claim due to insufficient evidence presented by the plaintiff*" – " *Суд вищої інстанції відхилив позов через*

недостатність доказів, поданих позивачем". В реченні використано генералізацію (*appellate court*); конкретизацію (*claim*); модуляцію (*insufficient evidence presented*).

Отже, лексико-семантичні трансформації відіграють важливу роль в перекладі текстів юридичних документів, зберігаючи комунікативну функцію тексту та семантичну наближеність до оригіналу.

Висновки. У результаті дослідження було встановлено, що перекладацька трансформація – це граматична, лексична або семантична зміна тексту мови перекладу за допомогою перекладацьких прийомів. У статті проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття «трансформація» та розглянуто основні види класифікацій, що дало змогу визначити роль лексико-семантичних змін у перекладі. Досягнення еквівалентності під час перекладу текстів юридичного дискурсу можливе завдяки використанню перекладацьких трансформацій, оскільки існує розбіжність лексико-семантичних систем англійської та української мови та відсутність повних еквівалентів в українській мові.

За результатами дослідження встановлено, що до основних лексико-семантичних трансформацій у перекладі юридичних текстів належать транскрипція, транслітерація, калькування, генералізація, конкретизація, диференціація, модуляція, антонімічний переклад та компенсація. Їх застосування забезпечує збереження точності змісту відповідно до норм мови перекладу без втрати їхнього правового змісту.

Отже, лексико-семантичні трансформації широко вживаються для відтворення безеквівалентної лексики, термінології, усталених виразів та забезпечують змістову близькість перекладу до тексту оригіналу. **Перспективи подальших досліджень** полягають у дослідженні способів досягнення еквівалентності під час перекладу на комунікативно-прагматичному рівні.

Література:

1. Задорожна А. Перекладацькі трансформації як засіб досягнення еквівалентності перекладу. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. № 27. С. 57–63.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця, 2004. – 560 с.
3. Корольов І. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia linguistica.* 2012. Вип. 6(2). С. 285–305.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2017. 448 с.
5. Максімов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання : навч. посіб. Київ, 2006. 157 с.
6. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
7. Cherniuk A., Voytko T. English Legal Discourse in the Aspect of Translation. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія.* 2021. № 1. С. 43–47.
8. Derdi E. T. Word building and structural-semantic characteristics of English legal terms. Cand. philol. sci. diss: 10.02.04. Kyiv, 2013. – 284 p.
9. Gibbons J. Language and the Law. London: Longman, 1994. 497 p.

References:

1. Zadorozhna, A. (2020). Perekladatski transformatsii yak zasib dosiahnennia ekvivalentnosti perekladu. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, (27), 57–63.
2. Karaban, V. I. (2004). *Pereklad anhliiskoi naukovoi i tekhnichnoi literatury: Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy*. Vinnytsia.
3. Korolov, I. (2012). Poniattia dyskursu v suchasnomu movoznavstvi: vyznachennia, struktura, typolohiia. *Studia Linguistica*, 6(2), 285–305.
4. Korunets, I. V. (2017). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad)*. Nova Knyha.
5. Maksimov, S. Ye. (2006). *Praktychnyi kurs perekladu (anhliiska ta ukrainska movy): Teoriia ta praktyka perekladatskoho analizu tekstu dlia studentiv fakultetu perekladachiv ta fakultetu zaochnoho ta vechirnoho navchannia*. Kyiv.
6. Cherednychenko, O. I. (2007). *Pro movu i pereklad*. Lybid.
7. Cherniuk, A., & Voytko, T. (2021). English legal discourse in the aspect of translation. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Filolohiia*, (1), 43–47.
8. Derdi, E. T. (2013). *Word building and structural-semantic characteristics of English legal terms* (Candidate of Philological Sciences dissertation, Kyiv).
9. Gibbons, J. (1994). *Language and the law*. Longman.

© О. М. Кобилинський

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 26 травня 2026 р.

Прорецензовано: 3 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 10 червня 2026 р.

Email: o.kobylynskyi@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-5400-7810

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-32-37

Кобилинський О. М. Шекспірівський інтертекст у романі А. С. Баєтт «Книга для дітей». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 32–37.

УДК: 821.111-31.09

Кобилинський Олександр Миколайович,
магістр філології,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ШЕКСПІРІВСЬКИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ А. С. БАЄТТ «КНИГА ДЛЯ ДІТЕЙ»

Стаття присвячена дослідженню шекспірівського інтертексту в романі А.С. Баєтт «Книга для дітей» для висвітлення органічного поєднання реалістичної та постмодерністської поетики. Методологічною основою аналізу художнього твору є літературознавча есеїстика А.С. Баєтт, у якій вона формулює власну позицію використання класичної спадщини, зокрема шекспірівських текстів, які є концептуальним і структурним ядром роману. Акцентується подвійна природа інтертекстуальності у творі, адже шекспірівський інтертекст виконує функцію історичного маркера едвардіанської епохи та стає інструментом психологізації, деконструкції та метанарації. Основну увагу приділено аналізу чотирьох різних постановок комедії В.Шекспіра «Сон літньої ночі», які функціонують у тексті як mise en abyme, віддзеркалюючи макропроблематику твору. Завдяки притаманному творчому стилю А.С. Баєтт балансу між реалізмом та фантазією, вона деконструює ескапістський потенціал цієї комедії. Під час аналізу образів головних героїв розкривається темний бік шекспірівських архетипів, де стирання межі між сценою та реальністю призводить до психологічного насильства, узурпації влади дорослими та втрати дитячої ідентичності. У статті простежується роль алюзій на інші п'єси Шекспіра – «Король Лір», «Буря», «Зимова казка» тощо – як засіб імпліцитної характеристики психології персонажів, соціальної критики та авторської іронії. Розкривається мотив привласнення гуманістичного потенціалу шекспірівської драми для виправдання власної аморальності. У підсумку обґрунтовується, що театральна естетизація повсякдення стає фатальною вразливістю едвардіанської епохи, адже зіткнення з історичними реаліями Першої світової війни невідворотно руйнує шекспірівський сон, засвідчуючи остаточний крах штучної утопії. Ця катастрофа безжально стирає саму епоху як у матеріальному, так і в ідеологічному вимірах, залишаючи персонажів беззахисними перед викликами XX століття.

Ключові слова: *А.С. Баєтт, Вільям Шекспір, «Книга для дітей», неовікторіанський роман, інтертекстуальність, метатеатр, вікторіанська епоха, едвардіанська епоха.*

Oleksandr Kobylynskyi,
Master of Arts (M.A.) in Philology,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

SHAKESPEAREAN INTERTEXT IN A.S. BYATT'S NOVEL «THE CHILDREN'S BOOK»

This article explores Shakespearean intertextuality in A.S. Byatt's novel The Children's Book to illuminate the organic synthesis of realist and postmodern poetics. The methodological framework for this analysis relies on Byatt's own literary essays, wherein she articulates her views on appropriating classical heritage – particularly Shakespearean texts, which function as the conceptual and structural core of the novel. The study emphasizes the dual nature of intertextuality within the work: the Shakespearean intertext serves simultaneously as a historical marker of the Edwardian era and as an instrument of psychologization, deconstruction, and metanarration. Primary attention is given to the analysis of four stagings of Shakespeare's comedy "A Midsummer Night's Dream", which function as a mise en abyme within the text, reflecting the novel's overarching problematics. Through her stylistic balance between realism and fantasy, Byatt deconstructs the escapist potential of this comedy. The analysis of the main characters reveals the darker aspects of Shakespearean archetypes, where blurring the boundary between stage and reality leads to psychological abuse, the adult usurpation of power, and the loss of childhood identity. Furthermore, the article traces the role of allusions to other Shakespearean plays, such as "King Lear", "The Tempest", and "The Winter's Tale" – as a means of implicit psychological characterization, social critique, and irony. It exposes the motif of appropriating the humanistic potential of Shakespearean drama to justify personal immorality. Ultimately, the study argues that the theatrical aestheticization of everyday life becomes a fatal vulnerability for the Edwardian era; the collision with the historical realities of World War I inevitably shatters the Shakespearean dream, marking the definitive collapse of an artificial utopia. This catastrophe ruthlessly obliterates the era itself in both material and ideological dimensions, leaving the characters defenseless in the face of twentieth-century challenges.

Keywords: *A.S. Byatt, William Shakespeare, The Children's Book, neo-Victorian novel, intertextuality, metatheatre, Victorian era, Edwardian era.*

Постановка проблеми. Літературній творчості Антонії Сюзан Баєтт (1938–2023) властивий глибокий діалог із класичною спадщиною, який виходить за межі постмодерністської іронічної гри. Як випускниця Кембриджу та багаторічна викладачка англійської літератури в Університетському коледжі Лондона (UCL), А.С. Баєтт сформувала своє літературне бачення під впливом потужної школи британської критики. Завдяки цьому інтертекстуальність у її прозі позбавлена штучності – вона стає природним інструментом, за допомогою якого письменниця глибоко вибудовує психологію та внутрішній світ своїх персонажів. Важливим для розуміння інтертексту в романі А.С. Баєтт, є погляд авторки на те, як наша свідомість конструюється через тексти. У своїй збірці есеїв "On Histories and Stories", письменниця каже: «Моє відчуття власної ідентичності пов'язане з минулим, з тим, що я читаю, і з тим, як мої предки, генетичні та літературні, читали у світах, в яких вони жили» (Byatt, 2002a: 93) (тут і далі переклад наш, якщо не позначено спеціально. – *О.К.*). Водночас, звернення до класичних текстів є «естетичною потребою писати барвистою та метафоричною мовою, щоб зберігати минулі літератури живими та співучими» (Byatt, 2002a: 11). Мета її інтертексту – відчути «що означали слова в минулому... [і] використати їх у сучасному тексті так, щоб вони не втратили своїх зв'язків з іншими словами у взаємопов'язаній павутині їхнього власного словника [тобто в мові сьогодення]» (Byatt, 2002a: 94). Не менш важливою для інтерпретації Шекспіра у творчості

А.С. Баєтт є смислова відкритість його текстів – він порушує найскладніші екзистенційні питання, принципово уникаючи однозначних, дидактичних відповідей, що є ідеальною психологічною матрицею для персонажів А.С. Баєтт.

Актуальність статті зумовлена відносно вузьким колом досліджень творчості А.С. Баєтт в українському науковому просторі та відсутністю системних досліджень шекспірівського інтертексту в романі «Книга для дітей». Вивчення діалогу сучасної прози з класичним каноном є своєчасним з огляду на загальну тенденцію сучасного літературознавства до вивчення інтертекстуальності як інструменту конструювання культурної ідентичності. Аналіз роману дозволяє простежити, як шекспірівська спадщина може функціонувати як культурний міт, психологічна матриця та знаряддя ідейної маніпуляції – що є релевантним не лише для вікторіансько-едвардіанського контексту, а й для розуміння сучасних механізмів використання літературного канону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїй оглядовій статті для The Guardian (2002) А.С. Баєтт висловлює думку, що хоч «Шекспір запозичив більшість своїх сюжетів. Його сила – мова. Його персонажі – це і є ті слова, які вони вимовляють». Для А.С. Баєтт Шекспір є живою, неприборканою стихією. Вона порівнює його з «величезним, гарячим морським звіром», чия первісна енергія продовжує вібрувати навіть під товщею століть і накипом академічних коментарів. Письменниця критикує спроби «спростити» шекспірівську лексику, наполягаючи на тому, що саме в оригінальній складності та полісемії криється справжня сила тексту (Byatt, 2002b). Під час свого виступу з Т. Дьорінгом, президентом Німецького шекспірівського товариства, А.С. Баєтт назвала Шекспіра «найдивовижнішим читачем» (British Council Literature Seminar, 2014). Аналізуючи вже згадані запозичення та трансформацію текстів своїх попередників, авторка зауважує його вміння «дозволяти чудовим словам перетікати в іншу форму» (British Council Literature Seminar, 2014).

Аналіз інтертекстуальності як однієї з невід'ємних рис поетики А.С. Баєтт привертає стійку увагу зарубіжних дослідників (Alfer & Edwards de Campos, 2010; Campbell, 2004; Hadley, 2017; Steveker, 2015; Wallhead, 2007 та ін.); у дисертації Барбари Франкі Ideas that Matter: Strategies of Intertextuality in A.S. Byatt's Fiction (Franchi, 2017) інтертекст та екфразис у прозі А.С. Баєтт стають окремим предметом дослідження – зокрема як механізми, що ускладнюють відносини між ідеями та матерією, та інструменти осмислення травми війни й конструювання національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Інтертекстуальність визначається як відношення «співприсутності» між двома текстами або кількома текстами (Genette, 1997: 1–2). Для системного розуміння шекспірівського пласту в "Книзі для дітей" важливо розрізняти два основні рівні його оприявлення. Експліцитний або явний – що реалізується через пряме цитування, згадку назв п'єс, персонажів тощо. Прихований (імпліцитний) – ремінісценції та алюзії, що діють на рівні образної системи як архетипи, зумовлюють композиційну структуру та впливають на аксіологічні орієнтири персонажів (Genette, 1997: 2). Метою статті є дослідження шекспірівського інтертексту в романі А.С. Баєтт «Книга для дітей» як багаторівневої художньої системи. Досягнення мети передбачає виконання завдань: систематизувати експліцитні та імпліцитні форми шекспірівського інтертексту в романі; проаналізувати роль чотирьох постановок «Сну літньої ночі» у формуванні структури твору та розкритті психології персонажів; з'ясувати функції алюзій на інші шекспірівські тексти у смисловій структурі роману.

Виміри шекспірівського інтертексту в романі «Книга для дітей»

Звернення авторкою до постаті Шекспіра та його текстів є, перш за все, маркером історичної епохи. А.С. Баєтт залучає шекспірівський спадок як документальне свідчення побуту, освіти та естетичних уподобань британського суспільства зламу XIX–XX століть – зокрема богеми, фабіанців та прихильників Руху мистецтв і ремесел. Вільям Шекспір стає «трансцендентною персоніфікацією національного ідеалу» (Dobson, 1992: 14), тоді як його творчість – умовною точкою опори, що покликана об'єднати розколоте суспільство спільним культурним простором. У 1901 р. Бернард Шоу опише це терміном «бардолатрія», критикуючи не критичну та сліпу одержимість Шекспіром (Shaw, 2003: xxxi). Для вікторіанців (і, відповідно, едвардіанців, які успадкували цю традицію) Шекспір був не просто драматургом, а мовою власних моральних поглядів – від сцени до повітря, яким вони дихали (Poole, 2004).

З другого боку, коли шекспірівські метафори в романі починають набувати темних та іронічних відтінків, інтертекст виходить за межі історичної стилізації. Алюзії оприявлюють психологію персонажів: їх внутрішні конфлікти, травми та приховані бажання, які вони не можуть артикулювати в межах тогочасної моралі. Хронотоп «лісу поблизу Афін» стає простором ескапізму, який А.С. Баєтт спочатку турботливо вибудовує, а потім жорстоко знищує. Здатність маневрувати «між реалізмом XX століття та постмодерністським експериментом» (Campbell, 2004: 72) є однією з ключових рис творчості А.С. Баєтт, що визначає її місце у британській літературі. Синтез реалізму та постмодерного погляду дозволяє письменниці створювати прозу, де наратив стає простором для дослідження людської природи та буття.

«Сон літньої ночі» як наскрізна вісь роману

Комедія В.Шекспіра «Сон літньої ночі» слугує центральною символічною віссю роману. На рівні хронотопу А.С. Баєтт вибудовує паралель з шекспірівським лісом, створюючи простори тимчасової свободи та гри. На рівні сюжету та композиції багаторазове повернення до вистави структурує наратив. На рівні образів та ідей авторка деконструює класичні архетипи та класичні переконання епохи: у А.С. Баєтт комедійна ілюзія Шекспіра обертається психологічною травмою.

Поява п'єси у перших розділах дає можливість читачеві ознайомитися із соціокультурною ситуацією пізньовікторіанської епохи. У 1879 році, у рамках своїх освітніх ініціатив, інтелектуали Гамфрі Веллвуд та Тобі Юлгрів організовують аматорську постановку п'єси Шекспіра для робітників Східного Лондона (Іст-Енду) – району, який з творів Чарльза Дікенса та інших авторів епохи промислової революції, асоціюється із маргінальністю та бідністю. Хоч зі змісту роману зрозуміло, що мотивацію Гамфі є корисливий інтерес (завоювання руки однієї з сестер Ґрімвіт), а не просвітництво – сама вистава є сміливим мистецьким експериментом, що порушує проблему гендерної та класової нерівності вікторіанського суспільства: «*На акторів сміливо набрав справжніх робітників і зайд-ідеалістів. А ще сміливо набрав чоловіків і жінок*» (Баєтт, 2024: 51).

Спільна участь чоловіків і жінок у аматорських театральних постановках усе ще вважається етично сумнівною, хоч професійні актори вже стали нормою. Відбувається показове стирання класових меж: «*На роль Пака досконало підійшов жилавий вуличний торговець-кокні, а на роль Гелени – висока білява бібліотекарка. Афінських громадян грала строката*

суміш зайд-джентльменів і місцевих робітників» (Баєтт, 2024: 53). А.С. Баєтт акцентує увагу на деталях, що безпрецедентно є викликом для тогочасного публічного простору.

Відходячи від суто історичного тла, А.С. Баєтт наділяє епізод психологічним підтекстом, використовуючи шекспірівський інтертекст як передоповідь долі персонажів. Гамфрі Веллвуд прагне заволодіти Олів так само, як це робить Оберон з Титанією. Ключовим стає момент, що Оберон фактично шукає способи підкорити Королеву Фей своїй волі, що одразу натякає на темну сторону Гамфрі. Тобі Юлґрів, який також має почуття до Олів, свідомо відмовляється від ролі Пака на користь Навія. Цей вибір є не лише спробою частковою задовольнити власне бажання зблизитися з Титанією (котра за сюжетом закохується в зачарованого Навія з головою віслюка), а й фактичним визнанням власної поразки в цьому любовному трикутнику. Епізод вдало ілюструє, як вікторіанське пуританство та показова цнотливість не знищували сексуальність та хіть, а породжували нові, завуальовані соціально прийнятні форми їх вираження. Теоретично цей феномен описаний Фуко в репресивній гіпотезі (Foucault, 1990: 15).

Знаковим також є вибір молодшої сестри Віолетти, яка добровільно береться за створення костюмів, відмовившись від ролей Гермії або Іполіти на сцені. Віолетті не властиві ні відкритий бунт заради кохання (архетип Гермії), ні статус жінки-трофею (архетип Іполіти). Залишаючись за лаштунками вистави, вона наперед визначає свою довічну позицію в родині Веллвудів. Догляд за господарством та виховання дітей стануть її головною відповідальністю, тоді як Олів зосередиться виключно на публічній презентації. Доля Віолетти в історико-культурному вимірі втілює вікторіанський концепт «янгола в будинку» (Patmore, 1858) – жінки, чиє існування обмежується приватною сферою та збереженням сімейного комфорту в тіні успіху чоловіка. Вистава закладає фундамент міфу родини Веллвудів та стає першим кроком пари до повної естетизації життя.

У червні 1895 року родина Веллвудів організовує щорічну світську вечірку, приурочену до свята літнього сонцестояння, де «Сон літньої ночі» зображується вдруге. У цьому епізоді А.С. Баєтт фокусується на «бардолатрії» інтелектуальної еліти. Садиба в Ропавчиному приліску перетворюється на ідеальну мізансцену: «*Чари опускалися на людей і кущі <…> Поміж мурів і живоплотів мерехтіла магія. Гамфрі й Олів – король і королева фей – промовляли золоті слова, благословляючи одружених чоловіків і жінок, народжених і ненароджених дітей*» (Баєтт, 2024: 99). Гості вплітають шекспірівські мотиви: Авґуст Штейнінг привозить голову осла, яку начебто носив на сцені відомий актор XIX століття Герберт Бірбом Трі, а Проспер Кейн та його діти з'являються в костюмах персонажів. Кейн (хранитель музею) панує в ізольованому світі історичних артефактів, як і шекспірівський маг-вигнанець, що створює ілюзії на своєму острові. Алюзія, закладена в його імені, розкриває проблему батьківського керування долями дітей в романі, схоже до шекспірівського Просперо, що так само керує життям доньки Міранди.

Олів Веллвуд залучає до дійства і своїх дітей, демонструючи принципи виховання пізньовікторіанської ліберальної інтелігенції, де межа між грою та життям стирається: «*...Дороті, Філліс і Флоріан постали перед публікою як Горошок, Метелик і Гірчичка*» (Баєтт, 2024: 98). Театральна взаємодія між Олів Веллвуд та Тобі Юлґрів продовжується в тим самих ролях: *«Тобі відчував, як десь углибині її тіла б'ється серце. Вистава додала йому сміливості, й він пригорнувся до неї, як дитя, з жалем згадуючи раніші постановки, коли його мучив еротичний трепет і щем»* (Баєтт, 2024: 98). Навіть естетика костюмів вистави «*що не була, строго кажучи, ані єлизаветинською, ані повністю афінською*» (Баєтт, 2024: 60) стають візуальним маркером перехідної епохи. Вільні шовкові й полотняні строї замість єлизаветинських костюмів показують, як принципи Руху мистецтв і ремесел поєднуються з новими віяннями фабіанства та суфражизму.

А.С. Баєтт продовжує балансувати між реалізмом та фантазією, змішуючи їх разом, і деконструюючи об'єктивну дійсність через штучність вистави. Друга вистава функціонує в тексті як *mise en abyme*, що в мініатюрі відображає макропроблематику роману та задає вектори його інтерпретації.

Світ Веллвудів починає існувати в парадигмі Theatrum Mundi – класична трагедія поступається місцем метатеатральній формі. Світ уже є сценою, а людське життя – великою ілюзією або сном (Abel, 1966). Як і багато представників пізньовікторіанської еліти, не готових прийняти радикальні політичні та технологічні зрушення межі століть, Веллвуди використовують «магію» театру як ескапістський інструмент. Олів замикає своїх дітей у захищеному «казковому сні», штучно подовжуючи їхню невинність. Пізніше стає зрозуміло, що це продиктовано не лише материнським бажанням убезпечити їх від реальності, а й підсвідомою відмовою відпустити дітей, чиє життя стало головним матеріалом для її власної літературної творчості.

А.С. Баєтт перетворює метатеатральний простір на місце жорстокої іронії. На відміну від шекспірівської комедії, де зачаровані герої прокидаються для щасливого фіналу, у «Книзі для дітей» пробудження тягне за собою трагічні викриття.

Гамфрі Веллвуд, який раніше вже заволодів жінкою через роль Оберона, продовжує стирає межу між соціальною відповідальністю та сценічною вседозволеністю свого героя в епізоді інцестуального зазіхання на свою дочку Дороті. Його фраза *«Я з тобою тільки трошки пограюся. Люба моя»* (Баєтт, 2024: 495) породжує полісемію, що, на жаль, частково втрачається в українському перекладі (ориг. *I only want to play*) – to play як «грати на сцені» та як «безвідповідально забавлятися». Вислів натякає на найтемніші риси архетипу Оберона – маніпулятивного володаря, що використовує чари для підкорення чужої волі. Відсіч Дороті змушує Гамфрі розкрити таємницю її біологічного походження, що безповоротно руйнує ілюзію ідеальної родини та завдає дівчині глибокої травми.

Не менш фатально метатеатр впливає на Тома Веллвуда, який виконував роль Пака. Лінія Тома Веллвуда як сюжетна ремінісценція долі шекспірівського персонажа: неможливість трикстера вийти за межі магічного лісу та його відчуженість від світу людей стає метафорою нездатності героя вижити в XX столітті.

Син Олів виявляється назавжди затиснутим у пастці цього образу, що зрештою призводить до його самогубства. Том також є єдиним, кому А.С. Баєтт дозволяє зацитувати шекспірівський текст, однак, вона вдається до значущого еліпсу, вилучаючи частину: «*Ухкає на стрісі сич – // Вісник саванів та мар <…> Розкриваються гроби, // І виходять з них мерці...*» (Шекспір, 1986). Невідомо чи вилучення танатологічних елементів шекспірівського тексту було свідомим, але це влучно характеризує світогляду дітей Веллвудів – їхньої гіпертрофованої невинності та неспроможності бачити передвість майбутніх втрат та смертного бік буття. Домашнє святилище, яке уособлювала вікторіанська родина стає осередком травми та відображає приховані суперечності вікторіанського суспільства (Kohlke & Gutleben, 2011).

Утретє «Сон літньої ночі» з'являється в романі в 1901 році у формі лялькової вистави, яку Ансельм Штерн ставить у своєму мюнхенському театрі «Шпіґельгартен» (нім. Spiegelgarten – Сад дзеркал). На противагу раціоналізованим англійським версіям, німецька постановка є, за словами авторки, «altogether wilder» (*в укр. перекладі – шаленіша*). Цей контраст розкриває специфіку німецького fin de siècle – більш архаїчного, язичницького та розкутого. Штерн позбавляє п'єсу вікторіанського лиску і повертає їй фольклорне коріння. Магія тут є непередбачуваною й небезпечною, а музика – дискомфортною й моторошною: *«Незграбні маріонетки-люди й феї з обвислими крилами гасали намальованим лісом під зловісний вереск флейт і волинок»* (Баєтт, 2024: 554). Уваги заслуговує трансформація афінських ремісників. Тепер їх грають баварські робітники, що виконують народний танець. Ця деталь органічно вписується в парадигму німецького романтизму з його культом народного духу та демонструє як Шекспір був асимільований німецькою традицією (Bate, 1998: 182). На відміну від англійських маргіналізованих «*чорноробів*» з Іст-Енду, баварські ремісники репрезентують вітальну силу місцевої культури. Після вистави театральне дійство перетікає у справжній язичницький ритуал: *«Усі витанцьовували навколо … стрибали через попелище. Ансельм роздав усім блакитні квіти, щоб кидати в жар – "а з ними і всі ваші біди і тривоги"»* (Баєтт, 2024: 555).

У цьому епізоді А.С. Баєтт розгортає метафору маріонетки як двійника людини. Штерн конструює сценічну реальність як дзеркальне, деформоване відображення власного оточення: лялька Оберона отримує *«тонке обличчя самого Ансельма Штерна»*, тоді як інші фігури імітують зовнішність дітей: *«Пак <…> був чимось схожий на Вольфганга. А Гермія і Гелена – це Дороті і Грізельда з розширеними від подиву очима»* (Баєтт, 2024: 588). Через образ лялькаря-деміурга А.С. Баєтт транслює ідею узурпації влади дорослими. Штерн, як і Веллвуди, привласнює право визначати долі дітей, буквально смикаючи їх за нитки у своєму театрі.

Наступне звернення до «Сну літньої ночі» відбувається в 1902 році під час літнього табору в Нью-Форесті у контексті популярного серед едвардіанської молоді неоязичницького руху «повернення до природи». Читання п'єси є ще однією спробою сконструювати утопічну спільноту, вільну від соціальних конвенцій. Авторка нагадує про крихкість цього моменту, приреченого на неминучу руйнацію: «*…усі вони казали, що потрібно запам'ятати цей час – не можна забувати, як це: бути молодим, бути живим*» (Баєтт, 2024: 588).

Розподіл ролей у цьому імпровізованому читанні знову функціонує як іронічний коментар до реальної динаміки стосунків. Дует харизматичного Вольфганга в ролі Оберона та інтелектуалки Флоренс в образі Титанії підкреслює їхній домінантний статус у групі. Вкрай іронічним є образ Іполіти, що дістався Імоджен, адже у п'єсі це войовнича королева амазонок, тоді як у реальному житті Імоджен залишається повністю підкореною волі батька, Проспера Кейна. Водночас Том Веллвуд остаточно зростається з архетипом Пака – вічного трикстера і духа природи. Для Тома ця роль маркує його фатальну неспроможність інтегруватися в дорослий соціум, закріплюючи його існування в замкнутому чарівному просторі.

Цікавим є також мікросюжет з ревнивим занепокоєнням Дороті щодо того, що Вольфганг «*намагається причарувати Тома*» (Баєтт, 2024: 590). Ця деталь натякає на поширену оптику дослідження драми крізь призму гомосоціального трикутника, детально описану в працях Маріо ДіҐанджі та Брюса Р. Сміта (DiGangi, 1997; Smith, 1994). Утім, чарівність Вольфганга має пансексуальний характер – він «*причаровував усіх незалежно від статі*» (Баєтт, 2024: 590). Це робить його ідеальним втіленням Оберона, який не обмежується гендерною нормативністю та здатен маніпулювати емоціями всіх. Хоч його стосунки з Томом не мають продовження, ця незначна деталь лише свідчить про майстерність А.С. Баєтт у побудові багатовимірних персонажів.

Зрештою, спільне виконання англійського канонічного тексту німецькими юнаками символізує крихкий період загальноєвропейської культурної солідарності напередодні Першої світової війни. Виконання німцями пісень Шубертового «Зимового шляху» в літньому англійському лісі звучить як зловісне нагадування, що ця культурна ідилія невдовзі буде розтерзана в окопах світової війни.

Багатоголосся шекспірівських алюзій у романі

Окрім «Сну літньої ночі», шекспірівський метанаратив продовжує структурувати реальність роману через інші драми. Мотиви ренесансної пасторалі з необароковою театральністю поєднуються у постановці «Зимової казки» під час соціалістичного літнього табору. Сцена в садибі Викуп, колишньому формальному парку, стає простором міфологічного відродження: «*Була козлорога герма з кошлатими стегнами, була оголена дівчина з розпущеним волоссям <…> а до дії в сицилійському палаці їх прибирали*» (Баєтт, 2024: 320). Цей епізод втілює утопічне прагнення едвардіанців повернутися до природи як протидії репресивній «сицилійській» (тобто міській, індустріальній) цивілізації.

А.С. Баєтт нівелює гуманістичний потенціал класики, демонструючи механізми перетворення тексту на знаряддя психологічного та гендерного насильства. У епізоді, коли гончар Бенедикт Флад "просить" руки доньки Проспера Кейна, цитування «Короля Лір» Шекспіра трансформується на знаряддя естетичного садизму.

Бенедикт нехтує батьківською відмовою і завершує розмову реплікою з трагедії: «*Скигліть, – раптом сказав Бенедикт. – Скигліть, скигліть. За мить Проспер збагнув, що цей нестерпний чоловік цитує короля Ліра, коли той виходить на сцену з мертвою донькою на руках*» (Баєтт, 2024: 621). У цій сцені Флад примусово натягує на Проспера маску безсилого, зломленого горем монарха, тим самим жорстоко констатуючи, що його донька вже «символічно мертва». Флад демонструє повну відсутність людської емпатії, знецінює відчай батька та перетворює його в гротескну театральну декорацію. А.С. Баєтт ілюструє, як класичний канон може стати зброєю, особливо, якщо його використати як інструмент психологічного насильства та утвердження власної домінації.

Привласнення канону з хижацькою метою відбувається і в сюжетній лінії письменника Герберта Метлі, який серед багатьох інших літературних згадок у своїх публічних виступах, цитує діалог Блазня та Короля Ліра. «*О серце, серце! Тихше, Заспокойся»* – каже він, роздумуючи про питання придушення природних почуттів, що *«калічать і розум і тіло*» (Баєтт, 2024: 693). Хоч його лекції торкаються питань гендерної рівності – він маскує банальну сексуальну експлуатацію молодих жінок під передову емансипацію та свободу духу. У епізоді з виставою «Зимова казка» Метлі коментує Герміону як Жінку, зазначаючи, що «*більшість шекспірівських героїнь – не зрілі жінки*» (Баєтт, 2024: 323). Проте його стратегія залишається незмінною: вдало користуючись контекстом, він спонукає Олів Веллвуд до сексуального зв'язку,

згадуючи «Антонія і Клеопатру», адже йому «*хотілося побачити, як місіс Веллвуд виконала б [її] роль… Він поцілував їй руку і надто довго не відпускав*» (Баєтт, 2024: 323). На цих прикладах авторка ілюструє кризу едвардіанського суспільства, де гуманістична спадщина легко апропрійована маніпуляторами для виправдання власної аморальності та зняття з себе будь-якої відповідальності.

Імперський та націоналістичний дискурс лунає в роздумах Гамфрі Веллвуда. Обираючи ім'я сину під час написання статті про Шекспіра, він звертається до образу «Генріха V». Цей вибір імені закладає в роман ще одну лінію темної авторської іронії. Хоч Гамфрі проєктує героїчний образ на власного сина: «*За Англію! За Гаррі-короля!*» (Баєтт, 2024: 245) – А.С. Баєтт зіштовхує літературну романтизацію із реальністю XX століття. Гаррі (Генріх) Веллвуд гине під час Першої світової війни. Позбавлений шекспірівської величі, він зустрічає свою смерть в багнюці окопів, стаючи безіменною жертвою, що й маркує остаточний крах едвардіанських ілюзій.

Елсі Уоррен пропонує похмуре бачення материнства, рефлексуючи над ним крізь призму Леді Макбет: «во*на згадує про ту дитину, тільки аби сказати, що відірвала б її від грудей. Це страшно. Так і задумано*» (Баєтт, 2024: 791). Звернення Джуліана до поеми Роберта Браунінга «Калібан про Сетебоса» (Баєтт, 2024: 345) розширює інтертекстуальне поле роману, демонструючи, як вікторіанська рецепція шекспірівського дикуна з «Бурі» стає основою формування ідентичності. Комедії та історичні хроніки виконують у романі функцію соціального та політичного маркування: згадки про Віолу («Дванадцята ніч») та Розалінду («Як вам це сподобається»), що «*перевдяглися чоловіками, брали на себе відповідальність, були сповнені надій*» (Баєтт, 2024: 791) стають ідентифікаторами жіночої емансипації. Для едвардіанської богеми тексти Шекспіра слугують навіть легалізованою мовою інтелектуального флірту, де пристрасть опосередковується ролями з «Багато галасу з нічого» (Баєтт, 2024: 217).

Висновки. Проведений аналіз дозволяє систематизувати шекспірівський інтертекст у романі на двох рівнях: експліцитному – прийом «театру в театрі» і цитування героями п’єс; імпліцитному – через ремінісценції та алюзії (зокрема роль Оберона як підґрунтя психології Г. Веллвуда, архетип Пака як метафора неспроможності Тома інтегруватися у доросле життя, ім'я Проспера Кейна як алюзія на батьківський контроль над долями дітей). Чотири постановки «Сну літньої ночі» функціонують як система *mise en abyme*, що відображає загальну проблематику роману. Алюзії на «Короля Ліра», «Бурю», «Зимову казку», «Генріха V» та ін. формують смислову тканину роману, слугуючи інструментом соціальної критики, авторської іронії та викриття механізмів привласнення гуманістичної спадщини.

Інтертекст входить у роман органічно – із повсякденного життя різних класів, статей та націй, доводячи, що для Вікторіанської та Едвардіанської доби твори Шекспіра були моделлю для конструювання ідентичності та базовою оптикою світосприйняття. Проте в цій театралізації криється і фатальна вразливість персонажів «Книги для дітей». Коли реалії Першої світової війни та невідворотні особисті трагедії починають нищити їхню ретельно вибудовану утопію, руйнується не лише витончена літературна гра – разом із нею зазнає колапсу ідеологічний та психологічний фундамент їхнього життя. Поза шекспірівськими масками вони виявляються абсолютно беззахисними перед обличчям реального XX століття. У цьому контексті надзвичайно показовою є власна рефлексія А.С. Баєтт щодо меж впливу мистецтва на дійсність: «*Існують армії, і танки, і гармати, і з цим нічого не поробиш за допомогою літератури, хоч як би ти не старався*» (British Council Literature Seminar, 2014), що і стає концептуальним ключем до розуміння фіналу роману, який натуралістично і символічно презентує жахи війни.

Література:

1. Баєтт А. С. Книга для дітей / пер. з англ. Я. Стріха, М. Стріха. Київ : Темпора, 2024. 880 с.
2. Шекспір В. Сон літньої ночі / пер. Ю. Лісняка // Зібрання творів : у 6 т. Київ : Дніпро, 1986. Т. 2. С. 414–476.
3. Abel L. Metatheatre: A New View of Dramatic Form. New York : Hill and Wang, 1966. 146 p.
4. Alfer A., Edwards de Campos A. J. A.S. Byatt: Critical Storytelling. Manchester : Manchester University Press, 2010. 202 p. ULR: https://www.jstor.org/stable/j.ctt155jh0n
5. Bate J. The Genius of Shakespeare. Oxford : Oxford University Press, 1998. 384 p.
6. Byatt A. S. A S Byatt in conversation with Tobias Döring. British Council Literature Seminar. 12 Feb. 2014. URL: https://youtu.be/Py3U6UnWcNI (дата звернення: 22.03.2026)
7. Byatt A. S. On Histories and Stories: Selected Essays. Harvard University Press, 2002. 202 p.
8. Byatt A. S. Reading while you're wonder-wounded. The Guardian. 2002. 22 June. URL: https://www.theguardian.com/books/2002/jun/22/highereducation.news (дата звернення: 21.03.2026).
9. Campbell J. A.S. Byatt and the Heliotropic Imagination. Waterloo : Wilfrid Laurier University Press, 2004. 320 p. ISBN 9780889204393.
10. DiGangi M. The Homoerotics of Early Modern Drama. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 216 p.
11. Dobson M. The Making of the National Poet: Shakespeare, Adaptation and Authorship, 1660–1769. Oxford : Clarendon Press, 1992. 276 p.
12. Foucault M. The History of Sexuality. Vol. 1: An Introduction. New York : Vintage Books, 1990. 168 p.
13. Franchi B. Ideas that Matter: Strategies of Intertextuality in A. S. Byatt's Fiction : PhD thesis. University of Kent, 2017. DOI: 10.22024/UniKent/01.02.61262.
14. Genette G. Palimpsests: Literature in the Second Degree / trans. by C. Newman, C. Doubinsky. Lincoln : University of Nebraska Press, 1997. 490 p.
15. Hadley L. The Fiction of A. S. Byatt. London : Bloomsbury Publishing, 2017. 192 p.
16. Kohlke M.-L., Gutleben C. (Eds.). Neo-Victorian Families: Gender, Sexual and Cultural Politics. Vol. 2. Neo-Victorian Series. Amsterdam : Brill, 2011. 420 p.
17. Patmore C. The Angel in the House. 2nd ed. London : John W. Parker and Son, 1858. 303 p.
18. Poole A. Shakespeare and the Victorians. London : Arden Shakespeare, 2004.
19. Shaw G. B. Three plays for puritans. Holicong : Wildside Press, 2003. 344 p.
20. Smith B. R. Homosexual Desire in Shakespeare's England: A Cultural Poetics. Chicago : University of Chicago Press, 1994. 329 p.
21. Steveker L. Identity and Cultural Memory in the Fiction of A. S. Byatt: Knitting the Net of Culture. London : Palgrave Macmillan UK, 2015. 190 p.
22. Wallhead C. M. A. S. Byatt: Essays on the Short Fiction. Bern : Peter Lang, 2007. 234 p.

References:

1. Abel, L. (1966). Metatheatre: A new view of dramatic form. Hill and Wang.
2. Alfer, A., & Edwards de Campos, A. J. (2010). A.S. Byatt: Critical storytelling. Manchester University Press. https://www.jstor.org/stable/j.ctt155jh0n
3. Bate, J. (1998). The genius of Shakespeare. Oxford University Press.
4. British Council Literature Seminar. (2014, February 12). A S Byatt in conversation with Tobias Döring [Video]. YouTube. URL: https://youtu.be/Py3U6UnWcNI
5. Byatt, A. S. (2002a). On Histories and Stories: Selected Essays. Harvard University Press.
6. Byatt, A. S. (2002b). Reading while you're wonder-wounded. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/books/2002/jun/22/highereducation.news
7. Byatt, A. S. (2024). Knyha dlya ditey [The Children's Book] (Ya. Strikha & M. Strikha, Trans.). Tempora. (Original work published 2009) [in Ukrainian].
8. Campbell, J. (2004). A.S. Byatt and the Heliotropic Imagination. Canada: Wilfrid Laurier University Press.
9. DiGangi, M. (1997). The homoerotics of early modern drama. Cambridge University Press.
10. Dobson, M. (1992). The making of the national poet: Shakespeare, adaptation and authorship, 1660–1769. Clarendon Press.
11. Foucault, M. (1990). The History of sexuality: Vol. 1. An introduction. Vintage Books.
12. Franchi, B. (2017). Ideas that matter: Strategies of intertextuality in A. S. Byatt's fiction [Doctoral dissertation, University of Kent]. https://doi.org/10.22024/UniKent/01.02.61262
13. Genette, G. (1997). Palimpsests: Literature in the second degree (C. Newman & C. Doubinsky, Trans.). University of Nebraska Press.
14. Hadley, L. (2017). The fiction of A. S. Byatt. Bloomsbury Publishing. (Original work published 2008).
15. Kohlke, M.-L., & Gutleben, C. (Eds.). (2011). Neo-Victorian families: Gender, sexual and cultural politics (Vol. 2, Neo-Victorian Series). Brill.
16. Patmore, C. (1858). The angel in the house (2nd ed.). John W. Parker and Son.
17. Poole, A. (2004). Shakespeare and the Victorians. Arden Shakespeare.
18. Shakespeare, W. (1986). Son litn'oyi nochi [A Midsummer Night's Dream] (Yu. Lisnyak, Trans.). In Zibrannya tvoriv [Collected works] (Vol. 2, pp. 414–476). Dnipro.
19. Shaw, G. B. (2003). Three plays for puritans. Wildside Press. (Original work published 1901).
20. Smith, B. R. (1994). Homosexual desire in Shakespeare's England: A cultural poetics. University of Chicago Press.
21. Steveker, L. (2015). Identity and cultural memory in the fiction of A. S. Byatt: Knitting the net of culture. Palgrave Macmillan UK.
22. Wallhead, C. M. (2007). A. S. Byatt: Essays on the short fiction. Peter Lang.

© О. І. Кондратюк

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 11 червня 2026 р.

Прорецензовано: 18 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 25 червня 2026 р.

Email: kondratiuk.04@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-9014-656X

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-38-42

Кондратюк О. І. Концептуальна структура українського фольклору в мілітарному контексті: динаміка сакрального простору та еволюція жанру замовлянь. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 38–42.

УДК: 811.161.2’373.612:81’42:355.01

Кондратюк Ольга Іванівна,
аспірантка кафедри української мови та методики її викладання,
Уманський національний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ В МІЛІТАРНОМУ КОНТЕКСТІ: ДИНАМІКА САКРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРУ ЗАМОВЛЯНЬ

Дослідження присвячене комплексному аналізу трансформації архаїчних фольклорних кодів в умовах повномасштабної російсько-української війни. У роботі детально проаналізовано зміщення координат сакрального простору та досліджено процес ревіталізації й цифровізації жанру вербальної магії. На основі актуального матеріалу сучасної мілітарної культури та новітнього поетичного дискурсу (зокрема, творчості С. А. Жадана, К. Е. Калитко, М. Р. Савки) продемонстровано, як традиційні захисні семантичні маркери, що історично належали до локального простору хати, печі чи порогу, переносяться на мілітарні об'єкти (бліндажі, окопи, військову техніку, засоби індивідуального захисту). Цей процес трактується як спосіб символічного освоєння та сакралізації небезпечного воєнного простору, перетворення його на умовну зону безпеки. Особливу увагу приділено еволюції жанру замовлянь та прокльонів під впливом сучасних комунікаційних технологій.

У контексті методологічного підґрунтя автор спирається на напрацювання польських вчених, зокрема теоретичні здобутки П. Гроховського у царині специфіки побутування електронного фольклору як тексту і культурної практики, а також досвід міжнародних інституційних проєктів під керівництвом А. Вилегали з фіксації воєнних наративів та усних свідчень війни. Крізь призму цих підходів український мілітарний контент, художня рецепція традиційних образів та інтернет-меми розглядаються як специфічна інструменталізована копінг-стратегія та елемент міметичної зброї.

Досліжено функціонування модифікацій народних замовлянь у просторі соціальних мереж (TikTok, Instagram, Facebook), де вони набувають ознак медіамемів. Визначено, що новітні вербальні формули втрачають свою класичну закритість та елітарність, трансформуючись у вірусний цифровий контент. Проаналізовано специфіку колективної ритуальної взаємодії в інтернет-просторі, де масове коментування патріотичних постів виконує функцію хорового заклинання. У статті доведено, що сучасний мілітарний фольклор поєднує прадавні ментальні структури з технологічними інструментами інформаційної епохи. Психотерапевтична, апотропеїчна та мобілізаційна функції вербальної магії адаптуються до вимог кіберпростору, перетворюючи архаїчний фольклор на ефективний інструмент психологічного захисту, каналізації суспільної агресії та конструювання національної ідентичності в умовах екзистенційної загрози. Усі цитати сучасних авторів мають чітку прив’язку до джерел.

Ключові слова: *мілітарний фольклор, сакральний простір, замовляння, ревіталізація, цифровізація, медіамем, вербальна магія, апотропеїчна функція, міметична зброя, польські дослідження фольклору.*

Olha Kondratiuk,
Postgraduate student of the Department of Ukrainian Language and Teaching Methods,
Uman National University

CONCEPTUAL STRUCTURE OF UKRAINIAN FOLKLORE IN MILITARY CLINTEXT: DYNAMICS OF SACRED SPACE AND EVOLUTION OF THE GENRE OF ORDER

The study is dedicated to a comprehensive analysis of the transformation of archaic folklore codes during the ongoing full-scale Russian-Ukrainian war. The paper provides a detailed analysis of the shift in the coordinates of sacred space and examines the process of revitalization and digitalization of the verbal magic genre. Based on current material from contemporary military culture and recent poetic discourse (specifically, the works of S. A. Zhadan, K. E. Kalytko, and M. R. Savka), it is demonstrated how traditional protective semantic markers, which historically belonged to the local space of the house, hearth, or threshold, are transferred to military objects (dugouts, trenches, military equipment, and personal protective gear). This process is interpreted as a method of symbolic appropriation and sacralization of the dangerous warfare environment, converting it into a conditional safety zone. Special attention is paid to the evolution of the genre of charms, incantations, and curses under the influence of modern communication technologies.

In terms of the methodological framework, the author builds upon the research of Polish scholars, specifically the theoretical contributions of P. Grochowski to the field of electronic folklore as text and cultural practice, as well as the expertise of international institutional projects led by A. Wylegała focused on documenting war narratives and oral testimonies of war. Through the lens of these approaches, Ukrainian military content, the artistic reception of traditional archetypes, and internet memes are analyzed as a specialized, instrumentalized coping strategy and a crucial component of memetic warfare.

The functioning of modified folk charms within social media platforms (TikTok, Instagram, Facebook) is investigated, where they acquire the characteristics of media memes. It is determined that these new verbal formulas lose their classical secrecy and elitism, transforming into viral digital content. The specifics of collective ritual interaction in cyberspace are analyzed, where the mass commenting on patriotic posts performs the function of a choral incantation. The author proves that modern military folklore successfully combines ancient mental structures with the technological tools of the information age. The psychotherapeutic, apotropaic, and mobilizing functions of verbal magic adapt to the demands of cyberspace, turning archaic folklore into an effective tool for psychological defense, the canalization of public aggression, and the construction of national identity under existential threat. All citations of contemporary authors have a clear reference to the sources.

Keywords: *military folklore, sacred space, charms, revitalization, digitalization, media meme, verbal magic, apotropaic function, memetic warfare, Polish folklore studies.*

Екзистенційні кризи, спричинені масштабними військовими конфліктами, традиційно виступають потужними каталізаторами трансформації соціокультурного простору. Повномасштабна російсько-українська війна не лише актуалізувала

питання фізичного та інформаційного захисту держави, а й спричинила глибокі тектонічні зсуви у колективному несвідомому українського народу. У моменти найвищої психологічної напруги суспільство природно звертається до найбільш стійких, архаїчних пластів своєї культури – фольклорних кодів, які виконують захисну та консолідуючу функції. Яскравим свідченням цього є стрімка реанімація та мілітаризація прадавніх етнокультурних образів, які в умовах війни набули значення метафізичної зброї.

Насамперед це виявляється у відновленні сакрального зв'язку із Землею-Матір'ю, яка знову сприймається як жива, антропоморфна сутність, що захищає своїх і карає чужинців. Цей код чітко про інтерпретується у вірусному заклику перших днів вторгнення: «Ти в цю землю ляжеш, тож насип собі в кишені соняшникового насіння, щоб хоч квіти росли, як тебе не стане». Тут Земля виступає не просто територією, а активним учасником битви, що поглинає та переробляє ворожий хаос на новий життєвий ресурс.

Цей хаос у колективній пам'яті традиційно маркується через архетип Змія – прадавньої міфологічної матриці загрози, руйнації та первісного мороку. У сучасному мілітарному дискурсі образ Змія зазнає очевидної еволюції: ворог десакралізується і демонізується як «змій-нападник», повзучий гад, якого необхідно приборкати чи знищити, що актуалізує класичний для українського фольклору сюжет змієборства. Захисники України при цьому переймають на себе функції культурних героїв-змієборців (на кшталт Кирила Кожум'яки чи святого Юрія), які заганяють «змія» назад у маргінальний, чужий простір.

Метафізичним антиподом цього мороку виступає Сонце – символ вищої правди, світла, життя та перемоги космосу над хаосом. Воно трансформується із пасивного небесного світила на активну солярну зброю, що випалює чужинців, про що свідчать новітні текстові формули: «Нехай наше Сонце вас спопелить, а нашу землю освятить». Поєднання цих трьох домінант створює тривимірну модель захисту, де солярна сила Сонця згори, життєдайна, але гнівна сила Землі знизу та героїчна боротьба зі Змієм на лімінальному пограниччі фронту утворюють новітній ментальний щит суспільства. Водночас спостерігаємо й трансформацію міфологеми жінки-захисниці.

Традиційна система фольклорних жанрів сформована століттями, тому сьогодні переживає процес інтенсивної ревіталізації, але цей процес не є механічним копіюванням минулого. У XXI столітті архаїчні ментальні структури адаптуються до умов високотехнологічної, мережевої війни. Осмислення мілітарних та цифрових трансформацій традиційної культури потребує залучення комплексного теоретико-методологічного інструментарію.

Вітчизняні розвідки концептуально перегукуються та взаємодоповнюються здобутками польських соціогуманітаріїв, які досліджують кризові комунікативні практики. Зокрема, органічним для нашої роботи є досвід міжнародного документаційного проєкту Інституту філософії та соціології Польської академії наук (IFiS PAN) під керівництвом А. Вилегали «24.02.22, 5 ранку: Свідчення війни» (24.02.22, 5 rano. Świadectwa wojny) [1], у межах якого живі наративи воєнного періоду трактуються як рефлекторний захисний щит культури, що рятує психіку від руйнівного досвіду насилля.

Паралельно з цим, вивчення електронного виміру вербальної магії безпосередньо базується на напрацюваннях польського фольклориста, професора П. Гроховського, викладені у його фундаментальній монографії «Straszna historia w sieci. Elektroniczny folklor jako tekst i praktyka kulturowa» [8]. Дослідник обґрунтовує тезу про те, що мережевий фольклор у часи суспільних потрясінь є цифровою модифікацією магічно-ритуальних практик. У цьому контексті колективна взаємодія у соціальних мережах набуває ознак сугестивного навіювання, що дозволяє знизити рівень тривоги та десакралізувати образ загрози через механізми сміхової культури. Такий синтез соціоантропологічного підходу та концепції цифрового фольклору дозволяє ґрунтовно проаналізувати мілітарні трансформації мовної картини світу як складний процес перекодування традиційних архетипів у сучасні цифрові форми».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність ґрунтовних праць, присвячених або суто класичному фольклору, або загальному аналізу політичних інтернет-мемів, поза увагою дослідників залишається інтегральний аналіз сучасних модифікацій вербальної магії. Досі не було системно досліджено, як саме в межах цифрового простору соціальних мереж та медіамемів взаємодіють прадавні коди Землі-Матері, солярна семантика Сонця та архетип Змія як матриці хаосу, і яким чином ця взаємодія переформатовує жанр замовлянь, створюючи нові вектори мілітарного сакрального простору фронту (трансформація окопів, техніки та засобів захисту). Означена «біла пляма» і зумовлює вибір теми дослідження.

Актуальність теми зумовлена необхідністю теоретичного осмислення феномену «кібер-фольклору» та нової мілітарної культури, що формуються безпосередньо в координатах повномасштабної війни. Традиційні орієнтири українського сакрального простору (такі як «дім», «піч», «поріг») у сучасних реаліях стрімко зміщуються на фронтові об'єкти (бліндажі, окопи, бойову техніку), які переймають на себе захисні семантичні маркери. У цьому контексті класичний жанр замовлянь трансформується у вірусні медіамеми та цифрові заклинання в соціальних мережах (TikTok, Instagram, Facebook), активізуючи прадавню тріаду вітчизняного космогонічного міфу: Землю, Змія та Сонце.

Вивчення означеної динаміки дає змогу зафіксувати унікальний зріз живої народної культури безпосередньо в момент її творення – від стихійних гасел перших днів вторгнення до рафінованих цифрових поезій-молитов. Ревіталізація та вербальна маніфестація цих архаїчних кодів має вагоме значення для збереження національної пам'яті, протидії інформаційним загрозам, психологічної реабілітації суспільства через десакралізацію ворожого страху, а також для конструювання модерної, воюючої української ідентичності.

Метою статті є комплексне лінгвокультурологічне та жанрове дослідження динаміки українського фольклорного дискурсу в мілітарному та медійному контекстах сучасної війни, зокрема виявлення особливостей зміщення координат сакрального простору та еволюції вербальних магічних формул. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання низки взаємопов'язаних завдань, ключовими з яких є аналіз специфіки переносу захисних семантичних маркерів із традиційного побутового контексту на мілітарні об'єкти, а також обґрунтування механізмів їхньої новітньої сакралізації Окрім того, окреслення поставленої мети передбачає ґрунтовний аналіз трансформації архетипних ментальних кодів (зокрема, образів Матері-Землі, солярної сили Сонця та міфологічного Змія) у сучасних текстових маніфестаціях воєнного часу. Важливим аспектом роботи є виявлення лінгвосинергетичних особливостей ревіталізації та цифровізації жанрів замовлянь і прокльонів у комунікативному просторі соціальних мереж. Фінальним етапом дослідження є визначення функціонального

навантаження медіамемів як новітньої форми вербальної магії, що забезпечує психологічний захист соціуму в умовах перманентної загрози.

Реконфігурація українського соціокультурного простору в умовах тривалого мілітарного стресу найвиразніше простежується через просторову переорієнтацію колективної ментальності, яка шукає опертя в архаїчних пластах свідомості. В умовах високотехнологічної війни, коли звичні орієнтири втрачають стабільність, відбувається радикальний ментальний трансфер захисних семантичних маркерів на фундаментальні природні константи.

Спостерігається унікальне лінгвокультурне явище: архетипи Матері-Землі та солярної сили Сонця, що в традиційній картині світу уособлювали джерело життя та сакральний порядок, в умовах війни переосмислюються як домінантні обереги фронтового простору. Земля перестає бути лише об'єктом приналежності, перетворюючись на «Матір-захисницю», чиї надра (окопи, бліндажі, капоніри) набувають статусу сакралізованого простору, що оберігає від насилля. Водночас солярний код, що втілює небесну енергію, трансформується у потужний засіб сакралізації бойової техніки та артилерійських позицій, протиставляючи свою життєдайну потужність руйнівній енергії ворога. Таким чином, фронтовий ландшафт завдяки когнітивному моделюванню стає новим міфологічним простором, де стихії Землі та Сонця інтегруються у мілітарний дискурс, формуючи нову систему ментальної стійкост

.Ця просторова мілітаризація нерозривно пов'язана з глибокою ревіталізацією космогонічних кодів української міфопоетики, серед яких центральне місце посідає архетиповий концепт Землі. Якщо у мирний час цей концепт актуалізувався переважно в пасторальних, аграрних чи елегійних вимірах («земля-годувальниця», «рідний край»), то в кризовому дискурсі воєнної пори він повертає собі первісну, гнівну, хтонічну сутність Матері-Землі, яка активно залучається до оборони сакрального простору. Земля починає мислитися як глибоко суверенний, живий і мислячий організм, що перебуває в синергії з автохтонним етносом і виявляє абсолютну нетерпимість до загарбника. Хтонічний код Землі у сучасних текстових маніфестаціях реалізується через мотив непоглинності чужого елемента: земля відмовляється приймати ворога у свій сакральний простір, карає його фізичним та ментальним знищенням. Вербальні формули на кшталт «ця земля вас сама виплюне», «українська земля під вами горітиме» свідчать про повернення до архаїчних уявлень про землю як найвищого суддю та месника. Водночас у цифровому поетичному просторі та мережевих гаслах Земля-Мати постає надійним щитом для своїх воїнів, де окоп чи бліндаж інтерпретуються як перебування в сакральному лоні матері, що захищає від смертоносного заліза.

Метафізичним антиподом живої, упорядкованої Землі у структурі воєнного фольклору виступає архетип Змія, який маркує сутність ворожої навали як абсолютного, первісного хаосу. У сучасній лінгвокультурі цей прадавній образ зазнає суттєвої мілітарної трансформації, адаптуючись до реалій інформаційно-мережевого протистояння. Ворог маркується не просто як політичний чи військовий опонент, а десакралізується і демонізується через призму зміїної природи – як «орда повзуча», «двоголовий гад» чи «аспід». Таке лінгвістичне кодування актуалізує в колективному несвідомому класичний сюжет міфологічного змієборства. Російсько-українська війна на вербальному рівні починає інтерпретуватися як грандіозна космогонічна битва між світлом і суцільною темрявою, де українські захисники переймають на себе функції культурних героїв-змієборців. Мовні вияви цього коду чітко простежуються у військових закликах, шевронах та мережевих текстах, де боротьба з окупантом описується через метафорику відрубування зміїних голів, випалювання гнізд чи очищення сакрального простору від отрути. Демонізація супротивника через архетип Змія виконує важливу терапевтичну функцію: вона знімає страх перед технологічною чи кількісною перевагою ворога, зводячи конфлікт до зрозумілої матриці, де Змій (хаос) історично й міфологічно приречений на поразку від рук героя (космосу).

У ролі вищого гаранта цієї поразки хаосу виступає Сонце – третій ключовий елемент праміфологічної тріади, який у сучасному кібер-фольклорі зазнає радикальної мілітарної трансформації. Із пасивного об'єкта аграрного культу чи символу природного циклу Сонце трансформується в активну, гнівну солярну зброю правди. У текстових виразах та цифрових плакатах солярна енергія спрямовується на спопеління чужинців, стаючи вербальним відповідником новітніх технологічних систем ураження. Фразеологізми та вірусні гасла типу «наше Сонце зійде, а вас не стане», «випалити окупантів до попелу» демонструють поєднання солярної магії з мілітарним побутом. Сонце в цій системі координат маркує не просто світло, а абсолютну справедливість і невідворотність очищення української землі від міфологічного Змія.

Ці три фундаментальні коди – життєдайна сила Землі, руйнівна природа Змія та очищувальна енергія Сонця – сходяться у просторі соціальних мереж (TikTok, Instagram), де відбувається масштабна ревіталізація та цифровізація жанру замовлянь. Сучасне цифрове замовляння втрачає свій камерний, потаємний характер, перетворюючись на публічний вірусний контент, що функціонує за законами мережевих алгоритмів. Поетичні та прозові тексти, що масово тиражуються користувачами, за своєю лінгвістичною структурою повністю дублюють прадавню вербальну магію: використання анафор, специфічний сугестивний ритм, триразові повтори та імперативні формули спонукання. Водночас ми спостерігаємо якісну трансформацію прагматики вербальної магії. Якщо класичне замовляння традиційно було спрямоване на цілительство або господарські потреби, то новітнє «цифрове заклинання» еволюціонує до статусу ментальної зброї. У сучасному дискурсі воно диференціюється на два основні вектори: по-перше, це вербальні обереги захисту («куля – мимо, осколок – у землю»), що мають на меті акумулювати енергію стихій для убезпечення воїна; по-друге, це інвективна магія (прокляття), націлена на деструкцію ворожих сил та вивільнення агресії. Відтак, цифрова комунікація перетворює ці архаїчні форми на ефективні інструменти психологічного сугестивного впливу, що функціонують у мережевому просторі як елементи новітньої мілітарної міфології Мережева комунікація трансформує прокляття на легітимну форму колективної відсічі, де прадавні коди трансформації тіла ворога у флору змішуються із сучасним військовим сленгом. Поширення інтернет-мемів у цьому контексті стає завершальним етапом десакралізації образа ворога. Через механізми комічного, гротеску та іронії кібер-фольклор позбавляє загрозу її демонічного статусу. Перетворення грізного Змія на недолугого меметичного персонажа дозволяє колективній психіці трансформувати первісний жах і травму війни в контрольовану суспільну агресію та впевненість у перемозі. Таким чином, вербальна магія у XXI столітті, інтегрувавшись у цифрові платформи, продовжує виконувати свою первісну апотропеїчну місію, виступаючи потужним інструментом збереження ментального здоров'я соціуму та структурування воєнного хаосу.

Проведений нами комплексний лінгвокультурологічний та текстологічний аналіз новітнього мілітарного дискурсу в зіставленні з архаїчними фольклорними джерелами дозволяє простежити глибоку ревіталізацію прадавніх лінгвоментальних

кодів українців в умовах екзистенційної кризи сучасної війни. Досліджуючи вербальну тканину текстів, ми фіксуємо не спонтанне творення нових метафоричних систем, а закономірну актуалізацію багатовікової етнокультурної матриці, де провідні концепти – Земля, Змій та Сонце – повертають свої первісні міфопоетичні та апотропеїчні функції. У межах нашого дослідження було здійснено зіставний аналіз трьох концептуальних опозицій, що унаочнюють динаміку трансферу архаїчного мислення в площину сучасного авторського та мережевого тексту.

Першим вагомим вектором нашої розвідки став аналіз ресемантизації фронтового простору (зокрема бліндажа та окопу) крізь призму архетипу Землі-Матері. У традиційних закликах-молитвах і народних замовляннях Поділля проти мілітарної загрози зафіксовано виразне антропоморфне звернення до земної тверді:

«Свята Земле, наша мати! Огороди нас залізними тинами, покрий нас своїми святими пеленами, щоб ні куля не брала, ні стріла не шила, ні шабля не сікла» [5, с. 119].

Цей прадавній мотив захисного покриву дивовижно трансформується у поетичному дискурсі К. Е. Калитко (збірка «Орден мовчальниць»):

«Тут земля така глибока і чорна, як кров запекла. Вона впускає тільки своїх, вона ховає їх під корінням, під нігтями, під ребрами... Окоп – це просто шрам на її тілі, в якому ми перечікуємо кінець світу» [3, с. 42].

Проведена нами деконструкція цього художнього фрагмента свідчить про глибоке переосмислення архаїчного коду. Якщо у фольклорному першоджерелі Земля постає як зовнішня, сакральна покровителька, що метафорично захищає воїна своїми «пеленами» (пряма конотація з материнською хусткою чи омофором Покрови), то в аналізованому тексті К. Е. Калитко цей зв'язок набуває майже фізіологічного, соматичного

характеру – вона ховає своїх обранців «під нігтями, під ребрами». Нами зафіксовано лінгвокогнітивний трансфер: військовий окоп перестає сприйматися суто як штучна інженерна споруда руйнування ландшафту, а маркується в мові як «шрам» на живому тілі Матері. Відтак, занурення сучасного солдата вглиб земної товщі під час обстрілів інтерпретується нами як підсвідоме, ментальне повернення у безпечне материнське лоно, де прадавня стихія бере на себе весь удар екзистенційного хаосу, рятуючи автохтона.

Другим концептуальним вузлом дослідження є мовна репрезентація міфологеми Змієборства та специфіка десакралізації образу ворога. В українській етнолінгвістичній tradition, зокрема в козацьких переказах та фольклорних записах П. П. Чубинського, супротивника традиційно наділено рисами потойбічного гада:

«Аж ось суне Змій триголовий, вогнем дихає, палить усе кругом, за собою чорний слід залишає... А Козак каже: "Не хвалися, нечиста сило, бо ще твоя кров цієї землі не кропила!"» [8, с. 142].

У сучасному воєнному каноні С. А. Жадана (збірка «Скрипниківка») цей мотив актуалізується через подібний категоріальний апарат:

«Повзе залізо, обвуглене й липке, лишаючи по собі випалені рови. Це заповзає те, що не має імені, те, що вміє тільки жерти й чадіти... Але ми знаємо, де в цього гада серце, мы намацуємо його металом» [2, с. 14].

Виявлені нами мовні маркери доводять, що сучасний автор свідомо відмовляється від номінації ворога стандартними етнонімами, натомість застосовуючи когнітивно-дискурсивну стратегію дегуманізації через зооморфні та хтонічні ознаки («повзе залізо», «те, що вміє тільки жерти»). Порівнюючи цей лінгвальний ряд із класичним фольклорним описом триголового змія, ми доходимо висновку, що в сучасному тексті відбувається переведення реального мілітарного супротивника у статус міфічного Гада, Аспіда, чужорідного елемента, що позбавлений імені. Це має вирішальне психолінгвістичне значення для колективної свідомості: лінгвістичне маркування ворога як хтонічної потвори знімає соціальні табу, і його знищення сприймається носіями мови не як убивство людини, а як священний, метафізичний акт очищення сакрального простору, як закономірна перемога Космосу над Хаосом.

Третім важливим аспектом нашого аналізу став каральний та очищувальний солярний код, що витоками сягає прадавніх обрядових пісень. В етнографічних матеріалах М. О. Максимовича зафіксовано архаїчну веснянку-заклинання, де Сонце виступає як каральне око вищої справедливості:

«Ой ти, Сонце-праведнику, вийди з-за лісу, випали лукавого, висуши сльози наші, а ворогів наших спопели, щоб і попелу не залишилося!» [4, с. 67].

Цей палкий солярний містицизм радикально трансформується та мілітаризується в сучасній поезії М. Р. Савки:

«Наше сонце встає над териконами – важке, гнівне, залізне сонце. Воно не просто гріє, воно рентгеном просвічує степ, воно випалює чужинські тіні, лишаючи від них тільки чорний дим» [5, с. 18].

Наш аналіз лінгвальних репрезентацій солярних знаків свідчить про суттєвий зсув традиційної естетики світла. Якщо у фольклорній традиції Сонце наділене лагідною, амбівалентною функцією (воно плекає життя для своїх і карає чужих), то в сучасному воєнному тексті відбувається його абсолютна мілітаризація. Звертає на себе увагу авторська атрибуція: сонце стає «гнівним», «залізним» і починає діяти техногенно – як «рентген». Ми стверджуємо, що в постВоєнній та сучасній лінгвокультурі солярний знак остаточно втрачає пасторальну конотацію і концептуалізується як надпотужна космічна зброя правди. Мовна семантика «випалювання чужинських тіней» прямо корелює із прадавньою вірою в те, що Сонце є деміургом, здатним фізично спопелити нічні, нечисті сили на автохтонній території, повертаючи соціуму світловий порядок.

Здійснений нами лінгвотекстологічний аналіз та зіставлення фольклорних першоджерел із текстами сучасних авторів (К. Е. Калитко, С. А. Жадана, М. Р. Савки) свідчать, що новітня мілітарна вербальна культура є прямою спадкоємицею прадавнього лінгвоментального коду українців. Сучасні митці та творці мережевого фольклору на підсвідомому рівні експлуатують готові лінгвокогнітивні матриці (Земля-Мати, Ворог-Змій, Сонце-Зброя). Поєднання архаїчної магічної сугестії та ритмомелодики замовлянь із гострими, травматичними реаліями сучасної війни дозволяє соціуму ефективно структурувати психологічний стрес, чітко маркувати межі «свого» й «чужого» простору та створювати стійкий лінгвістичний щит національного інформаційного опору, що безпосередньо підводить нас до узагальнювальних висновків дослідження.

Комплексне дослідження засвідчує високу адаптивність української етнокультурної матриці, яка в умовах екзистенційної кризи війни ревіталізувала прадавні лінгвоментальні коди як дієву копінг-стратегію та ментальну зброю.

З'ясовано, що географія безпеки зазнала радикального трансферу: традиційні домашні маркери змістилися на фронтові об'єкти (бліндажі, окопи, техніку), які завдяки сугестивній ресемантизації перетворилися на міфологізовані контури

захисту. Цей процес супроводжувався актуалізацією космогонічної тріади (Земля, Змій, Сонце). Земля набула рис гнівної Матері-захисниці; образ Змія став основою для дегуманізації ворога та актуалізації сюжету змієборства; Сонце трансформувалося з пасивного символу на активну «залізну» зброю правди, що випалює хаос.

Цифровізація вербальної магії перевела жанр замовлянь і прокльонів у формат вірусного кібер-фольклору. Сучасні медіамеми, дублюючи лінгвоструктурні особливості архаїчних заклинань, функціонують за законами мережевих алгоритмів, забезпечуючи десакралізацію ворога та трансформацію суспільної травми в контрольовану патріотичну агресію.

Перспективи подальших розвідок полягають у моніторингу трансформації мілітарних кодів у поствоєнний період, дослідженні процесів меморіалізації воєнного кібер-фольклору та історико-типологічному порівнянні сучасних вербальних практик із традиційними алгоритмами подолання національних катастроф минулого. Такий підхід дозволить глибше осягнути діалектику еволюції української ментальності: від архаїчних способів «виживання» в умовах історичних зластків до новітніх інтелектуальних форм захисту та спротиву, що формуються у цифровому просторі.

Література:

1. Wylegała, A. (Red.). (2024). *24.02.2022, 5 rano: Świadectwa wojny.* Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
2. Жадан С. А. Скрипниківка : вірші. Чернівці : Книги – ХХІ, 2023. 160 с.
3. Калитко К. Е. Орден мовчальниць : поезії. Чернівці : Книги – ХХІ, 2021. 144 с.
4. Максимович М. О. Дні та місяці українського селянина : етнографічні нариси. Київ : Музична Україна, 2002. 180 с.
5. Савка М. Р. Радуйся, жінко : поезії. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 112 с.
6. Чубинський П. П. Мудрість віків: український фольклор у записах. У 2-х кн. Кн. 1. Київ : Мистецтво, 1995. 320 с.
7. Grochowski P. Straszna historia w sieci. Elektroniczny folklor jako tekst i praktyka kulturowa. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. 342 s.

References:

1. Grochowski, P. (2012). *Straszna historia w sieci. Elektroniczny folklor jako tekst i praktyka kulturowa* [Scary Story on the Net. Electronic Folklore as Text and Cultural Practice]. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. [in Polish].
2. Kalytko, K. E. (2021). *Orden movchalnyts: poezii* [The Order of Silent Women: Poems]. Chernivtsi: Knyhy – XXI. [in Ukrainian].
3. Maksymovych, M. O. (2002). *Dni ta misiatsi ukrainskoho selianyna: etnohrafichni narysy* [Days and Months of the Ukrainian Peasant: Ethnographic Essays]. Kyiv: Muzychna Ukraina. [in Ukrainian].
4. Savka, M. R. (2024). *Raduisia, zhinko: poezii* [Rejoice, Woman: Poems]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. [in Ukrainian].
5. Chubynskyi, P. P. (1995). *Mudrist vikiv: ukrainskyi folklor u zapysakh* [Wisdom of the Ages: Ukrainian Folklore in Records]. (Vol. 1). Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].
6. Wylegała, A. (2024). *24.02.22, 5 rano. Świadectwa wojny. Międzynarodowy projekt dokumentacyjny* [24.02.22, 5 a.m. Testimonies of War. International Documentation Project]. Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (IFiS PAN). Warszawa. [in Polish].
7. Zhadan, S. A. (2023). *Skrypnykivka: virshi* [Skrypnykivka: Poems]. Chernivtsi: Knyhy – XXI. [in Ukrainian].

© Н. Д. Кулик

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 27 травня 2026 р.

Прорецензовано: 15 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 червня 2026 р.

Email: nadija.kulyk@knlu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8806-1873

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-43-47

Кулик Н. Д. Динаміка змін синтаксичних одиниць у німецькій народній казці «Пані метелиця»: друге, третє, четверте видання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 43–47.

УДК: 811.112.2'367:398.21(045)

Кулик Надія Дмитрівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології,
Київський національний лінгвістичний університет

ДИНАМІКА ЗМІН СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ «ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ»: ДРУГЕ, ТРЕТЄ, ЧЕТВЕРТЕ ВИДАННЯ

Статтю присвячено кількісному та якісному аналізу змін синтаксичних одиниць (речення, словосполучення, члени речення) у другому, третьому та четвертому виданнях німецької народної казки "Пані Метелиця". Використано загальнонаукові методи індукції, дедукції, синтезу, аналізу, узагальнення; та лінгвістичні методи – зіставний, структурний та описовий. За результатами кількісних змін синтаксичних одиниць домінує третє видання (50%), за ним слідують друге (37,5%) та четверте (12,5%) видання. Розподіл якісних змін синтаксичних одиниць відбувся на користь складносурядного речення, поширеного підрядним чи темпоральним (25%), складнопідрядного додаткового чи причини (25%), простого речення (12,5%) випадок), прийменникової групи (12,5%), іменникового словосполучення (12,5%), займенникового прислівника (12,5%). Складносурядні речення створюють враження легкості, прозорості, витонченості опису. Підрядні речення, якими вони поширюються, уточнюють відповідний член головного речення і виконують його функцію. Просте речення – це і самостійна синтаксична одиниця, вживана у всіх стилях нашої мови, і компонент складніших синтаксичних конструкцій. Прості речення фокусують увагу на динамічності, складнопідрядні чи складносурядні – на розгортанні дії. Іменникові словосполучення передають конотацію, питальне речення пом'якшує категоричність висловлення, прийменникова група деталізує опис, займенниковий прислівник дозволяє уникнути повтору. Виражальні можливості структури речення, засоби його поширення та членування, способи поєднання речень, синтаксична організація тексту казки визначає її ритм та темп прийняття. Брати Ґрімм коригували друге, третє, четверте видання казки "Пані Метелиця" з метою адаптації для сімейного читання та педагогічного впливу на дітей.

Ключові слова: *німецька народна казка "Пані Метелиця", поширене складносурядне речення, складнопідрядне речення, просте речення, прийменникова група, іменникове словосполучення, займенниковий прислівник.*

Nadiya Kulyk,
Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor of the Department of German Philology,
Kyiv National Linguistic University

DYNAMICS OF CHANGES IN SYNTAXICAL UNITS IN THE GERMAN FAIRY TAIL "MOTHER HOLLE": THE SECOND, THIRD AND FOURTH EDITIONS

The article is devoted to a quantitative and qualitative analysis of changes in syntactic units (sentences, phrases, and part of sentences) in the second, third, and fourth editions of the German fairy tale "Mother Holle". General scientific methods of induction, deduction, synthesis, analysis and generalisation, and linguistic methods – comparative, structural and descriptive were employed. According to the results of quantitative changes in syntactic units, the third edition dominates (50%), followed by the second (37,5%) and fourth (12,5%) editions. The distribution of qualitative changes in syntactic units favoured compound-coordinate sentences, extended by a subordinate or temporal clause (25%), complex sentences with a subordinate or causal clause (25%), simple sentences (12,5%), prepositional phrases (12,5%), noun phrases (12,5%), and pronominal adverbs (12,5%). Compound-coordinated sentences create an impression of lightness, clarity and elegance of description. The subordinate clauses by which they are expanded clarify the corresponding element of the main clause and fulfil its function. A simple sentence is both an independent syntactic unit, used in all styles of our language, and a component of more complex syntactic structures. Simple sentences focus attention on dynamism, whilst complex sentences – whether subordinate or coordinate – focus on the unfolding of the action. Noun phrases convey connotation, interrogative sentences soften the categorical nature of the statement, prepositional phrases provide detail, and pronominal adverbs allow repetition to be avoided. The expressive possibilities of sentence structure, the means of its expansion and segmentation, the ways of combining sentences, and the syntactic organisation of the fairy tale's text determine its rhythm and the pace at which it is received. The Brothers Grimm revised the second, third and fourth editions of the fairy tale «Mother Holle» with the aim of adapting it for family reading and for its educational impact on children.

Keywords: *German fairy tale "Mother Holle", extended compound-coordinate sentence, complex sentence, simple sentence, prepositional phrase, noun phrase, pronominal adverb.*

Постановка проблеми. Народна казка як до один із основних жанрів фольклору акумулює життєвий досвід, процес пізнання навколишнього світу, відбиває специфіку світовідчуття та світосприйняття народу, містить відбиток міфологічних уявлень. У фокусі досліджень науковців перебувають європейська народна казка (Lüthi, 1990), значення казок (Bruno, 1976) трансформації міфологічного світосприйняття в казкове (Ятченко, 2002), тотемізм як одна з найдавніших форм міфотворчості (Ятченко, 2003), втілення фундаментальних смислів у казкових сюжетах та народних обрядових діях (Кирилюк, 2005), образна системи французької народної казки (Єсипович, 2006), казковий дискурс (Решитько, 2025; Шабліовський, 2009), типи знаків у казковому тексті (Степаненко, 2018), психоаналітичний аспект українських народних чарівних казок Закарпаття (Тиховська, 2023), методологія дослідження та едиційна практика українського казкознавства (Карпенко, 2024).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На матеріалі німецьких народних казок мовознавці вивчають тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики казки (Давиденко, 2009); засоби комізму в ономастиконі казок (Сотникова, 2010); інтерпретацію концепту TOD у казках (Давиденко, 2013); композиційні особливості казок про тварин (Шрамко, 2015); лінгвокогнітивні характеристики концепту WEG / ДОРОГА в казці (Кирилюк, 2016); поетичний

ономастикон казок (Кучеренко, 2018); спільні компоненти символічної образності української і англійської чарівної казки (Блідченко-Найко, 2018); колірну палітру мовної картини світу казок (Швець, 2019); мовні засоби реалізації семантики заперечення (Кирилюк, 2024). Попри грунтовність досліджень перелічених аспектів німецької народної казки відсутня розвідка про наявність чи відсутність синтаксичних розбіжностей у семи виданнях казки "Пані Метелиця", що визначає актуальність статті. Об'єктом дослідження виступає німецька народна казка "Пані Метелиця". Предметом вивчення є синтаксичні одиниці у другому, третьому, четвертому виданнях казки "Пані Метелиця". **Мета статті** – встановити динаміку синтаксичних одиниць у другому, третьому, четвертому виданнях німецької народної казки "Пані Метелиця". Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання **завдань**: зіставити друге, третє, четверте видання казки, встановити розбіжності між синтаксичними одиницями, інтерпретувати причину зміни синтаксичних одиниць. До синтаксичних одиниць відносимо речення, словосполучення та член речення.

Методи та методологія проведення дослідження зумовлені специфікою аналізованого матеріалу, метою та завданнями. Використано загальнонаукові методи індукції, дедукції, синтезу, аналізу, узагальнення, та лінгвістичні методи – зіставний, структурний та описовий.

Виклад основного матеріалу. Німецькі мовознавці, лексикографи, фольклористи, літературознавці – Якоб Людвіг Карл Ґрімм (04.01.1785–20.09.1863) та Вільгельм Карл Ґрімм (24.02.1786–16.12.1859) зібрали й обробили понад 200 німецьких народних казок та видали їх у двотомній збірці "Kinder- und Hausmärchen" / "Казки для дітей і родини". Під час збирання казок брати Ґрімм послуговувалися усними переказами та письмовими джерелами, переважно середньовічними легендами. Понад 50 оповідачів й оповідачок казок із регіонів Ґессен (у 1812 році Велике Герцогство Гессен зі столицею у місті Кассель) та Вестфалія (у 1812 р. Вестфальське королівство) "постачали" братам Ґрімм казки. Казку "Пані Метелиця", що опублікована в першому томі збірки, оповіла Ґенріетте Доротеа (Дортхен) Вільд / Henriette Dorothea (Dortchen) Wild (1793–1867), донька аптекаря із м. Кассель. Із родиною Вільд братів Ґрімм пов'язували родинні стосунки: у 1825 р. Вільгем Ґрімм одружився з Ґенріеттою Вільд.

Збірка "Казки для дітей і родини" завоювала любов читацької аудиторії та мала сім видань: перше – 1812–1815 роки, друге – 1819 рік, третє – 1837 рік, четверте – 1840 рік, п'яте – 1843 рік, шосте – 1850 рік, сьоме – 1857 рік. До кожного із семи видань збірки входила казка "Пані Метелиця", проте у кожному виданні (окрім п'ятого і сьомого) містяться розбіжності на синтаксичному рівні. У казці йдеться про двох сестер різної вдачі; добра й працьовита потрапляє до чарівниці, допомагає їй у господарстві, при поверненні додому вона отримує винагороду – золото. Бажання отримати золото спонукає ледачу сестру також відправитися до пані Метелиці, яка наприкінці карає її смолою за лінощі.

Зіставлення текстів казки "Пані Метелиця" першого (1812 р.) і другого (1819 р.) видань дозволяє встановити синтаксичні розбіжності між ними: у другому виданні для позначення рівня прихильності вдови до доньок вживається підрядне речення причини. Порівняємо перше видання *"Sie hatte aber die häßliche und faule viel lieber, ..."* та друге: *"Sie hatte aber die häßliche und faule,* ***weil sie ihre rechte Tochter war,*** *viel lieber,..."*. Підрядне речення причини слугує семантико-синтаксичним продовженням головного речення, водночас залежить синтаксично від головного речення, яке виражає основне семантичне значення. Правопис наводиться оригінальний, переклад наш (НК).

Заміна частини складносурядного речення прийменниковою групою у функції обставини місця. Зіставимо перше видання "*Darauf ward das Thor verschlossen und es war oben auf der Welt* ***da ging es heim zu seiner Mutter****"* та друге "*Darauf ward das Thor verschlossen und das Mädchen befand sich oben auf der Welt,* ***nicht weit von seiner Mutter Haus****"*. Прийменникова група у функції обставини місця винесена за рамку, обставина місця інформативно найважливіша (Sowinski, 1999: 90) ніж частина складносурядного речення.

Поширення простого речення складносурядним зі складнопідрядним означальним. Так у першому виданні маємо після прямої мови просте речення *"...sprach die Frau Holle"*, яке у другому виданні поширюється простим та підрядним означальним реченнями *"…sprach die Frau Holle* ***und gab ihm auch noch die Spuhle wieder, die ihm in den Brunnen gefallen war"*****.** Обидві частини складносурядного речення *"...sprach die Frau Holle* ***und*** *gab ihm auch noch die Spuhle wieder..."* з'єднані сурядним сполучником *und* / *і* виражають одночасність дії *"...сказала Пані Метелиця* ***і*** *віддала починок*…". Складносурядні речення симетричні, що створює враження легкості, прозорості, витонченості опису. Підрядне означальне "…*die ihm in den Brunnen gefallen war"* стосується іменника з конкретним значенням *die Spuhle,* який входить до складу головної частини складнопідрядної структури і набуває в ній означального речення.

Таблиця 1

Змінені синтаксичні одиниці у другому виданні казки «Пані Метелиця»

Синтаксична одиниця	Кількість змін
Складнопідрядне речення причини	1
Складносурядне зі складнопідрядним означальним	1
Прийменникова група	1

Отже, у другому виданні виявлено три зміни синтаксичних одиниць: вживання підрядного речення причини, складносурядного зі складнопідрядним означальним, заміна частини складносурядного речення прийменниковою групою у функції обставини місця.

Зіставлення тексту казки «Пані Метелиця» другого (1819 р.) та третього (1837 р.) видань дозволяє виявити наявність відмінних синтаксичних конструкцій, які описують однакові епізоди.

Заміна дієприкметника І на просте речення: "***Плачучи*** *побігла вона до мачухи…*" / "***Weinend*** *lief es zur Stiefmutter…*". У третьому виданні той само епізод починається з простого речення: "**Вона розплакалась**, побігла до мачухи…" / *"****Es weinte****, lief zur Stiefmutter, ...".* Дієприкметник І у короткій формі *weinend* виконує функцію обставини способу дії (Смеречанський, 1989: 72). Дієприкметники не типові для дитячого мовлення. Просте речення як самостійна синтаксична одиниця типове для мовлення дітей – цільової аудиторії казок.

Заміна кліше *Recht haben* на складнопідрядне додаткове речення в епізоді, коли через деякий час служіння працьовита дівчина висловила свою тугу за домівкою, на що Пані Метелиця відповіла: "…**ти маєш рацію** і за те, що ти мені вірно

служила, я сама підніму тебе нагору" / *«…**du hast Recht** und weil du mir so treu gedient hast, so will ich dich selbst wieder hinaufbringen*". У третьому виданні відповідь Пані Метелиці була іншою: "…**мені подобається, що ти знову просишся додому** і за те, що ти мені вірно служила, я сама підніму тебе нагору" / *"...**es gefällt mir, daß du wieder nach Haus verlangst**, und weil du mir so treu gedient hast, so will ich dich selbst wieder hinauf bringen…".* Заміна кліше Recht haben на складнопідрядне додаткове речення *es gefällt mir, daß du wieder nach Haus verlangst* дозволяє уточнити який саме аспект зачепив Пані Метелицю і демонструє її емпатію щодо єдиного побажання працьовитої дівчини повернутися додому.

Виокремлення частини про довічне покриття смолою в окреме речення та винесення його на кінець казки. У другому виданні фрагмент про смолу є останньою частиною складносурядного речення: "*Da kam die Faule heim, ganz mit Pech bedeckt, **und das hat ihr Lebtag nicht wieder abgehen wollen.** Der Hahn aber auf dem Brunnen, als er sie sah, rief: "Kikeriki! / unsere schmutzige Jungfrau ist wieder hie!*" / "От і прийшла ледащиця додому, повністю покрита смолою, і **за життя смола не зійшла з неї.** А півень на криниці, коли побачив її, закукурікав: "Кукуріку! / наша брудна діва знову тут!" У третьому виданні фрагмент про смолу виражений окремим реченням, саме ним закінчується казка: *"Da kam die Faule heim ganz mit Pech bedeckt; der Hahn aber auf dem Brunnen, als er sie sah, rief "kikeriki, unsere schmutzige Jungfrau ist wieder hie." **Das Pech aber wollte, so lange sie lebte, nicht abgehen und blieb an ihr hängen"** /* "От прийшла ледащиця додому повністю покрита смолою; а півень на криниці, коли побачив її, закукурікав: "Кукуріку! / наша брудна діва знову тут! **Але смола не сходила, допоки вона жила, і прилипла до неї**". Казка завершується реченням, яке констатує наслідок лінощів і заздрощів. Кінцева позиція речення підкреслює мораль казки.

Обставина часу *ihr Lebtag:* "*…und das hat **ihr Lebtag** nicht wieder abgehen wollen"* трансформована у підрядне темпоральне речення *so lange sie lebte:* "*Das Pech aber wollte, **so lange sie lebte**, nicht abgehen und blieb an ihr hängen".*

Підрядне темпоральне речення, серединне за місцеположенням, виражає тривалість дії головного речення. Сполучник *so lange* підкреслює, що дія головного речення триває стільки, скільки й дія підрядного.

Заміна займенникового прислівника *darunter "... das Mädchen **darunter** stand*" / "…дівчина стояла **під нею**…" на іменник із прийменником, який у третьому виданні конкретизує місце перебування дівчини та виступає обставиною *"... das Mädchen gerade **unter dem Thor** stand*…" / "дівчина стояла **під брамою**". Як і вторинний займенниковий прислівник *darunter,* так й іменник з прийменником *unter dem Thor* виступають обставиною місця, проте іменник з прийменником конкретизує місце, яке виражається іменником, на противагу займенниковому прислівнику, який замінює назву предметів (Смеречанський, 1989: 168).

Особовий займенник середнього роду *es* змінений на іменникове словосполучення *das arme Mädchen / бідна дівчина*: ***Es** mußte sich täglich hinaus auf die große Straße bei einen Brunnen setzen → **Das arme Mädchen** mußte sich täglich auf die große Straße bei einem Brunnen setzen.* У підрядному іменниковому словосполученні *das arme Mädchen* лексема *arm* несе конотацію співчуття. Особовий займенник не може передати конотацію.

Таблиця 2

Змінені синтаксичні одиниці у третьому виданні казки «Пані Метелиця»

Синтаксична одиниця	Кількість змін
Просте речення	1
Складнопідрядне додаткове речення	1
Складносурядне із складнопідрядним темпоральним	1
Іменникове словосполучення	1

Отже, у третьому виданні виявлено такі синтаксичні одиниці, які відрізняються від попереднього (другого) видання: просте речення замість дієприкметника I, складнопідрядне додаткове речення замість кліше *Recht haben,* складносурядне із складнопідрядним темпоральним *so lange sie lebte,* іменник із прийменником замість займенникового прислівника, іменникове словосполучення замість особового займенника середнього роду.

Зіставлення текстів казки "Пані Метелиця" третього (1837 р.) та четвертого (1840 р.) видань дозволяє виявити одну відмінну синтаксичну одиницю, яка описують однакові епізоди. Зворотня заміна іменникової групи *unter dem Thor / під брамою* на займенниковий прислівник *darunter / під нею*. Порівняємо третє видання: "*Das ward auf gethan, und wie das Mädchen gerade **unter dem Thor** stand, fiel ein gewaltiger Goldregen*" / "Вона відчинилась, і як дівчина стояла саме **під брамою**, випав сильний золотий дощ" з четвертим виданням: "*Das Thor ward auf gethan, und wie das Mädchen gerade **darunter** stand, fiel ein gewaltiger Goldregen*" / "Брама відчинилась, і як дівчина стояла саме **під нею**, випав сильний золотий дощ". Перше місце у реченні займає конкретний іменник, для уникнення повтору вживається вторинний займенниковий прислівник.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу встановити динаміку змін синтаксичних одиниць у другому, третьому, четвертому виданнях німецької народної казки "Пані Метелиця". За результатами кількісних змін синтаксичних одиниць домінує третє видання (50%), за ним слідують друге (37,5%) та четверте (12,5%) видання. Розподіл якісних змін синтаксичних одиниць відбувся на користь складносурядного речення, поширеного підрядним чи темпоральним (25%), складнопідрядного додаткового чи причини (25%), простого речення (12,5%) випадок), прийменникової групи (12,5%), іменникового словосполучення (12,5%), займенникового прислівника (12,5%). Складносурядні речення створюють враження легкості, прозорості, витонченості опису. Підрядні речення, якими вони поширюються, уточнюють відповідний член головного речення і виконують його функцію. Просте речення – це і самостійна синтаксична одиниця, вживана у всіх стилях нашої мови, і компонент складніших синтаксичних конструкцій. Прості речення фокусують увагу на динамічності, складнопідрядні чи складносурядні – на розгортанні дії. Іменникові словосполучення передають конотацію, питальне речення пом'якшує категоричність висловлення, прийменникова група деталізує опис, займенниковий прислівник дозволяє уникнути повтору. Виражальні можливості структури речення, засоби його поширення та членування, способи поєднання речень, синтаксична організація тексту казки визначає її ритм та темп прийняття.

Перспективи дослідження вбачаємо у встановленні розбіжностей на лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях у п'ятому, шостому, сьомому виданнях німецької народної казки "Пані Метелиця".

Література:

1. Блідченко-Найко В. В. Універсальні компоненти символічної образності казкового наративу (на матеріалі українських і англійських чарівних казок). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія.* Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2018. Том 21(2). С 9–17.
2. Давиденко Г. В. Німецька народна побутова казка: тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики): автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 20 с.
3. Давиденко Г. В. Інтерпретація концепту TOD у текстах німецьких народних казок. *Studia Linguistica*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. Вип. 7. С. 242–248.
4. Єсипович К. П. Образ «Чарівного» у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект): автореф. дис.... канд. філол. наук: спец. 10.02.05. Київ, 2006. 20 с.
5. Карпенко С. Українське казкознавство: методологія досліджень та едиційна практика: монографія. Дніпро : Середняк Т.К., 2024. 439 с.
6. Кирилюк О. С. Універсалії культури і семіотика дискурсу: казка та обряд: монографія. Одеса : Автограф / ЦГО НАН України, 2005. 455 с.
7. Кирилюк С. В. Лінгвокогнітивні характеристики концепту WEG / ДОРОГА в німецькій народній казці: автореф. дис. …канд. філол.наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 23 с.
8. Кирилюк, С. Мовні засоби реалізації семантики заперечення в текстах німецьких народних казок. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія "Філологія".* Дрогобич : Видавничий дім "Гельветика", 2024. Вип. 58. С. 33–38. DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.4
9. Кучеренко І. В. Поетичний ономастикон німецьких народних та літературних казок. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* Київ : Видавничий дім "Гельветика", 2018. Том 29 (68). № 4. С. 46–51.
10. Решитько А. Д. (2025). Авторська казка як різновид дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2025. № 72. С. 93–96. DOI: https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.72.21
11. Смеречанський Р. Довідник з граматики німецької мови. Київ: Радянська школа, 1989. 304 с.
12. Сотникова С. І. Засоби комізму в ономастиконі німецьких народних казок. Лінгвостилістика і лексикологія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Філологія.* Харків, 2010. № 930, С. 131–135. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/5ea39aa4-ec8c-4e82-a8c0-79a2cc7bdf58/content
13. Степаненко К. В. Семіотична природа тексту і типи знаків у чарівних казках. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки.* Запоріжжя, 2018. № 4 (55). С. 101–106.
14. Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект: монографія. Київ : Видавництво Ростислава Бурлаки, 2023. 416 с.
15. Шабліовський В. Є. (2009). Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких народних казок). *Слов'янський світ: щорічник.* Київ, 2009. Вип. 7. С. 81–108. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/18007
16. Швець Т. А. Колірна палітра мовної картини світу німецької народної казки. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки. Мовознавство.* Дрогобич, 2019. № 11. С. 160–166.
17. Шрамко Д. О. (2015). Композиційні особливості німецьких казок про тварин. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія": серія "Філологічна"*. Острог, 2015. Вип. 55. С. 289–291.
18. Ятченко В. Метафізичні виміри процесу переходу від міфу до казки. *Українське релігієзнавство.* Київ, 2002. № 22. С. 23–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2002_22_5
19. Ятченко В. Про тотемічні уявлення в давньоукраїнській міфології. *Українське релігієзнавство.* Київ, 2003. № 27–28. С. 59–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2003_27-28_9
20. Bettelheim B. The Uses of Enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales. New York : Alfred A. Knopf, 1976. 351 p. https://archive.org/details/usesofenchantmen00bett/page/n7/mode/2up
21. Lüthi M. Märchen. Stuttgart : Metzler, 1990. 156 p. URL: https://archive.org/details/marchen0000luth_m8l9/page/n3/mode/2up
22. Sowinski B. Stilistik: Stiltheorien und Stilanalysen. Stuttgart : Metzler, 1999. 280 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

23. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. Frau Holle. Berlin, 1812. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1812/?hl=Frau&p=140
24. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. Frau Holle. Berlin, 1819. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1819/?p=193&hl=Frau
25. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. Frau Holle. Berlin, 1837. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1837/?hl=Frau&p=185
26. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. Frau Holle. Berlin, 1840. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1840/?hl=Frau&p=203
27. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. Frau Holle. Berlin, 1843. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1843/?hl=Frau&p=193
28. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. Frau Holle. Berlin, 1850. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1850/?hl=Frau&p=235
29. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. Frau Holle. Berlin, 1857. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1857/?p=166&hl=Frau

References:

1. Bettelheim, B. (1976). *The Uses of Enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*. New York : Alfred A. Knopf, 351 p. URL: https://archive.org/details/usesofenchantmen00bett/page/n7/mode/2up
2. Blidchenko-Najko, V. V. (2018). Universal'ni komponenty symvolichnoi obraznosti kazkovoho naratyvu (na materiali ukrains'kykh i anhlijs'kykh charivnykh kazok). [Universal Components of Symbolic Imagery in Fairy-Tale Narratives (Based on Ukrainian and English Fairy Tales)]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho linhvistychnoho universytetu. Seriia Filolohiia [Messenger of Kyiv National Linguistic University. Philology Series]*, 21(2), 9–17 [in Ukrainian].
3. Davydenko, H. V. (2009). Nimets'ka narodna pobutova kazka: tematychni, strukturno-kompozytsijni ta linhvokul'turni kharakterystyky): avtoref. dys.... kand. filol. nauk [German folk tales of everyday life: thematic, structural-compositional and linguocultural characteristics: abstract of a PhD thesis in Philology]: 10.02.04. Kyiv, 2009. 20 p. [in Ukrainian].
4. Davydenko, H. V. (2013). Interpretatsiia kontseptu TOD u tekstakh nimets'kykh narodnykh kazok. [Interpretation of the TOD concept in German folk tales]. *Studia Linguistica. [Studia Linguistica],* 7, 242–248 [in Ukrainian].

5. Karpenko, S. (2024). *Ukrains'ke kazkoznavstvo: metodolohiia doslidzhen' ta edytsijna praktyka:* monohrafiia. [*Ukrainian Folklore Studies: Research Methodology and Editorial Practice:* Monograph]. Dnipro : Seredniak T.K., 439 p. [in Ukrainian].

6. Kucherenko, I. V. (2018). Poetychnyj onomastykon nimets'kykh narodnykh ta literaturnykh kazok. [Poetic Onomasticon of German Folk and Literary Tales]. *Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu imeni V. I. Vernads'koho. Seriia: Filolohiia. Sotsial'ni komunikatsii [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social Communications]*, 29(68) 4, 46–51 [in Ukrainian].

7. Kyryliuk, O. S. (2005). *Universalii kul'tury i semiotyka dyskursu: kazka ta obriad:* monohrafiia. [*Cultural Universals and Discourse Semiotics: Fairy Tale and Ritual:* monograph]. Odesa : Avtohraf / TsHO NAN Ukrainy, 455 p. [in Ukrainian].

8. Kyryliuk, S. (2024). Movni zasoby realizatsii semantyky zaperechennia v tekstakh nimets'kykh narodnykh kazok. [Linguistic means of realising the semantics of negation in German folk tales]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats' Drohobyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohiia" [Problems of the Humanities: Collection of Scientific Papers of the Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych. Series Philology],* 58, 33–38. DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.4 [in Ukrainian].

9. Kyryliuk, S. V. (2016). Linhvokohnityvni kharakterystyky kontseptu WEG / DOROHA v nimets'kij narodnij kaztsi: avtoref. dys. … kand. filol.nauk [Linguistic-cognitive characteristics of the concept of WEG / THE ROAD in German folk tales: abstract of a PhD thesis in Philology]: 10.02.04. Zaporizhzhia, 2016. 23 p. [in Ukrainian].

10. Lüthi, M. (1990). *Märchen.* Stuttgart : Metzler, 156 p. URL: https://archive.org/details/marchen0000luth_m8l9/page/n3/mode/2up

11. Reshyt'ko, A. D. (2025). Avtors'ka kazka iak riznovyd dyskursu. [The Author's Fairy Tale as a Type of Discourse]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia. [Scientific Messenger of the International Humanitarian University. Series: Philology]*, 72, 93–96. DOI: https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.72.21 [in Ukrainian].

12. Shabliovs'kyj, V. Ye. (2009). Kazkovyj dyskurs iak ob'iekt naukovykh doslidzhen' (na materiali slov'ians'kykh, anhlijs'kykh, nimets'kykh, frantsuz'kykh, ispans'kykh, novohrets'kykh narodnykh kazok). [Fairy-Tale Discourse as an Object of Scientific Research (Based on Slavic, English, German, French, Spanish, and Modern Greek Folk Tales)]. *Slov'ians'kyj svit: schorichnyk [The Slavic World: Yearbook]*, 7, 81–108. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/18007 [in Ukrainian].

13. Shramko, D. O. (2015). Kompozytsijni osoblyvosti nimets'kykh kazok pro tvaryn. [Compositional Features of German Animal Tales]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia": seriia "Filolohichna" [Scientific Notes of the National University "Ostrog Academy": "Philological" Series]*, 55, 289–291 [in Ukrainian].

14. Shvets', T. A. (2019). Kolirna palitra movnoi kartyny svitu nimets'koi narodnoi kazky. [The Color Palette of the Linguistic Worldview in German Folk Tales]. *Naukovyj visnyk Drohobyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia: Filolohichni nauky. Movoznavstvo [Scientific Messenger of the Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych. Series: Philological Sciences. Linguistics]*, 11, 160–166 [in Ukrainian].

15. Smerechans'kyj, R. (1989). Dovidnyk z hramatyky nimets'koi movy. [Reference Guide to German Grammar]. Kyiv: Radianska shkola, 304 p. [in Ukrainian].

16. Sotnykova, S. I. (2010). Zasoby komizmu v onomastykoni nimets'kykh narodnykh kazok. Linhvostylistyka i leksykolohiia. [Comic Devices in the Onomasticon of German Folk Tales. Linguistic Stylistics and Lexicology]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia Filolohiia. [Messenger of V. N. Karazin Kharkiv National University. Philology Series]*, 930, 131–135. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/5ea39aa4-ec8c-4e82-a8c0-79a2cc7bdf58/content [in Ukrainian].

17. Sowinski, B. (1999). *Stilistik: Stiltheorien und Stilanalysen*. Stuttgart : Metzler, 280 p.

18. Stepanenko, K. V. (2018). Semiotychna pryroda tekstu i typy znakiv u charivnykh kazkakh. [The Semiotic Nature of Text and Types of Signs in Fairy Tales]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Humanitarni nauky [State and Regions. Series: Humanities]*, 4 (55), 101–106 [in Ukrainian].

19. Tykhovs'ka, O. (2023). *Ukrains'ka narodna charivna kazka: psykhoanalitychnyj aspekt:* monohrafiia. [*Ukrainian Folk Enchanted Tales: A Psychoanalytic Perspective:* Monograph]. Kyiv : Vydavnytstvo Rostyslava Burlaky, 416 p. [in Ukrainian].

20. Yatchenko, V. (2002). Metafizychni vymiry protsesu perekhodu vid mifu do kazky. [Metaphysical Dimensions of the Transition from Myth to Fairy Tale]. *Ukrains'ke relihiieznavstvo [Ukrainian Religious Studies]*, 22, 23–30 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2002_22_5 [in Ukrainian].

21. Yatchenko, V. (2003). Pro totemichni uiavlennia v davn'oukrains'kij mifolohii. [On Totemic Concepts in Ancient Ukrainian Mythology]. *Ukrains'ke relihiieznavstvo [Ukrainian Religious Studies]*, 27–28, 59–66 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2003_27-28_9 [in Ukrainian].

22. Yesypovych, K. P. (2006). Obraz «Charivnoho» u frantsuz'kij narodnij kaztsi (linhvokohnityvnyj aspekt): avtoref. dys.... kand. filol. nauk. [The Image of the "Magical' in French Folk Tales (Linguistic-Cognitive Aspect)": Abstract of a PhD thesis in Philology]: 10.02.05. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].

Dzherela ilyustratyvnoho materialu:

23. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. *Frau Holle.* Berlin, 1812. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1812/?hl=Frau&p=140

24. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. *Frau Holle.* Berlin, 1819. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1819/?p=193&hl=Frau

25. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. *Frau Holle*. Berlin, 1837. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1837/?hl=Frau&p=185

26. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. *Frau Holle*. Berlin, 1840. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1840/?hl=Frau&p=203

27. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. *Frau Holle.* Berlin, 1843. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1843/?hl=Frau&p=193

28. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. *Frau Holle.* Berlin, 1850. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1850/?hl=Frau&p=235

29. Grimm J., Grimm W. Kinder- und Hausmärchen. Bd. I. *Frau Holle.* Berlin, 1857. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimm_maerchen01_1857/?p=166&hl=Frau

© Я. М. Місюк, Ю. К. Кратюк

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 11 червня 2026 р.

Прорецензовано: 18 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 23 червня 2026 р.

ORCID: https://orcid.org/0009-0004-1326-327X

Email: yaroslav.misiuk@oa.edu.ua

Email: yuliia.kratiuk@oa.edu.ua

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-48-51

Місюк Я. М., Кратюк Ю. К. Мовні реалії як відображення культурної ідентичності у сучасній британській літературі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 48–51.

УДК: 811.111'373.45:82-3

Місюк Ярослав Миколайович,
викладач кафедри мовної медіації,
Національний університет «Острозька академія
Кратюк Юлія Казимирівна,
старший викладач кафедри мовної медіації,
Національний університет «Острозька академія»

МОВНІ РЕАЛІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті досліджено мовні реалії з погляду функціональної лінгвістики, зокрема функціонування реалій як відображення культурної ідентичності в сучасній британській літературі. У статті окреслено співвідношення реалії з такими близькими поняттями, як локалізм, лакуна, варваризм, екзотизм, безеквівалентна лексика; за допомогою методу компонентного аналізу визначено семантичні особливості англійських мовних реалій в текстах сучасної британської літератури, проведено текстуальний аналіз мовних реалій та їхнє культурне навантаження у творах сучасної британської літератури, що висвітлює сучасні трансформації ідентичності.

Автори приходять до висновку, що найчастіше зустрічається у творах сучасної британської літератури етнографічні реалії, тобто ті, які пов'язані з повсякденним життям англійців і найбільш наближені до побуту. У них входять реалії відпочинку та проведення часу, назви одягу, реалії мовного етикету, назви їжі і напоїв, побутові реалії, звичаї та традиції, свята. Дослідження підкреслює трансформаційну здатність літератури зберігати традиційні цінності, одночасно сприяючи інноваційним культурним наративам в умовах глобалізації та цифрової комунікації.

Ключові слова: *мовна реалія, культурна ідентичність, сучасна британська література, мовна картина світу, особливості перекладу.*

Yaroslav Misiuk,
Lecturer at the Department of Language Mediation,
The National University of Ostroh Academy
Yuliia Kratiuk,
Senior Lecturer at the Department of Language Mediation,
The National University of Ostroh Academy

LANGUAGE REALITIES AS A REFLECTION OF CULTURAL IDENTITY IN CONTEMPORARY BRITISH LITERATURE

The word, as the basic unit of language that reflects the connection between language, thought and extra-linguistic reality, possesses linguistic meaning and is at the same time a manifestation of the culture in question. The aim of this study is to examine linguistic realities from the perspective of functional linguistics, specifically the functioning of realities as a reflection of cultural identity in contemporary British literature. The article outlines the relationship between linguistic realities and closely related concepts such as localism, lacuna, barbarism, exoticism and non-equivalent vocabulary; using the method of component analysis, the semantic features of English linguistic realia in texts of contemporary British literature are identified, and a textual analysis of linguistic realia and their cultural significance in works of contemporary British literature is conducted, highlighting contemporary transformations of identity.

The article presents a view of cultural realia as a linguistic phenomenon, many of which fall into the category of non-equivalent, i.e. untranslatable, vocabulary. The study employs a mixed methodological approach, integrating corpus analysis with textual and linguistic research to determine the role of linguistic realities through which literature embodies and shapes cultural identity. It has been established that linguistic realities require a special approach to translation. Techniques of analogical translation include explanations or descriptions, which are used in cases where a concept that cannot be conveyed through transcription must be rendered descriptively. Hyponymic translation of a linguistic reality involves translating it using a linguistic unit with a broader meaning. Replacing a linguistic reality with another reality of the target language is a translation method used very rarely, as it leads to the replacement of the original's flavour with that of the target language, which is highly undesirable.

The authors conclude that the most common linguistic realities in works of contemporary British literature are ethnographic realities, i.e. those associated with the everyday life of the English and closest to their way of life. These include aspects of leisure and pastimes, names of clothing, linguistic etiquette, names of food and drink, everyday life, customs and traditions, and festivals. The study highlights literature's transformative capacity to preserve traditional values whilst simultaneously fostering innovative cultural narratives in the context of globalisation and digital communication.

Keywords: *linguistic reality, cultural identity, modern British literature, linguistic picture of the world, features of translation.*

Постановка проблеми. Мовна картина світу кожного народу чи національності кодується у внутрішній формі слів, фразеології та мовних реаліях. Мова є фундаментальним аспектом людської культури і відіграє вирішальну роль у формуванні індивідуальної та колективної ідентичності. Вона є не лише засобом комунікації, а й носієм історії, традицій, цінностей та світогляду. Більше того, мова визначає соціальну приналежність, впливає на сприйняття себе та інших і слугує засобом збереження культури, тобто мова є носієм культури, колективної пам'яті та історичного досвіду. Гнучкість та

кумулятивний характер мовної системи дозволяють мові запозичувати культурно марковану лексику з «іншої» мови. Такі процеси зумовлені тим, що будь-яка мова існує в тісному зв'язку з середовищем – народом.

Однак втрата мови через глобалізацію, колонізацію та соціальний тиск становить серйозну загрозу для культурного розмаїття. Хоча домінуючі мови сприяють глобальній комунікації, необхідно докладати зусиль для захисту та просування мовного розмаїття. Завдяки освіті, змінам у політиці та залученню громади суспільства можуть забезпечити, щоб мова залишалася живою і невід'ємною частиною культурної ідентичності. Сьогодні вчені лінгвісти і культурологи особливу увагу приділяють дослідженню національно-культурної специфіки при описі мовних концептів. Це дослідження використовує змішаний методологічний підхід, інтегруючи корпусний аналіз з текстовими та власне лінгвістичними дослідженнями для визначення ролі мовних реалій, за допомогою яких література втілює та формує культурну ідентичність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українській компаративістиці робилися спроби аналізувати способи перекладу реалій з англійської мови в текстах англійської художньої літератури, зокрема описувалися особливості перекладу реалій у романі «Троє в човні, крім собаки» Дж. К. Джерома, в романі Ч. Діккенса «Домбі та син» та інші. Українська дослідниця О. Давидова присвятила свої праці соціолінгвістичному аспекту функціонування лінгвокультурних реалій в англомовній художній літературі та їх відтворення українською мовою [1]. О.Калита у своїй монографії вивчала національно марковані засоби іронії в малій прозі кінця XX – початку XXI століття) [2]. Лондонський текст англійської літератури першої третини XX століття досліджено в дисертації О. Павлової [3]. Статті Н. Циптар присвячені дослідженню гендерного аспекту категорія емотивності в англійській художній літературі XIX та XXI століття. Як бачимо, українські вчені присвятили низку своїх інтердисциплінарних досліджень вивченню різних мовознавчих і літературознавчих категорій в британській літературі.

Теоретичні засади розуміння літератури як культурного дзеркала ґрунтуються на різноманітних підходах, що досліджують, як тексти водночас відображають і формують культурні ідентичності. Ці праці підкреслюють подвійну функцію літератури – не лише як сховища традиційних цінностей, а й як динамічного середовища для переосмислення цих самих цінностей. Дж. Дайчес розвиває цю дискусію, підкреслюючи, як літературні тексти трансформують культурні уявлення [5]. Сучасні наукові дослідження розширили ці фундаментальні ідеї, досліджуючи нюанси, за допомогою яких література обговорює культурну ідентичність у глобалізованому контексті. Л. Фіш та П. Джайлз заглиблюються в соціокультурні і психолінгвістичні виміри літературної репрезентації, розкриваючи, як література функціонує як рефлексивний інструмент, що уособлює мінливу культурну динаміку [6; 7]. Однак, питання мовних реалій та їхня репрезентація мовної картини світу британців досліджено меншою мірою, що й зумовило вибір нашої теми дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у дослідженні мовних реалій з погляду функціональної лінгвістики, зокрема функціонування реалій як відображення культурної ідентичності в сучасній британській літературі. Для досягнення поставленої мети було поставлено такі завдання: вивчити співвідношення реалії з такими близькими поняттями, як *локалізм, лакуна, варваризм, екзотизм, безеквівалентна лексика*; за допомогою методу компонентного аналізу визначити семантичні особливості англійських мовних реалій в текстах сучасної британської літератури. У цьому дослідженні застосовується міждисциплінарний підхід для вивчення ролі літератури як культурного дзеркала у формуванні та відображенні англійської культурної ідентичності. Дослідження передбачає детальний текстуальний аналіз мовних реалій та їхнє культурне навантаження у творах сучасної британської літератури, що висвітлює сучасні трансформації ідентичності.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці під поняттям «мовні реалії» мають на увазі слова і словосполучення, які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу і чужі іншому, будучи носіями національного або історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідників в інших мовах, тобто еквівалентів [8]. Через наявність мовних реалій найбільш наочно проявляється близькість між мовами та культурою, оскільки поява нових реалій у матеріальному житті та духовному житті суспільства веде до їх появи у мові. Відмінною рисою мовної реалії є характер її предметного змісту, тісний зв'язок предмета, що позначається реалією, поняття, явища з народом, країною, з одного боку, і історичним відрізком часу з іншого. Мовні реалії викликають великі труднощі у перекладачів, що, своєю чергою, викликає велике зацікавлення цією проблемою. Щоразу перед перекладачем постає найскладніше завдання: зануритися в іншомовне середовище і максимально відтворити його мовою перекладу, зберігши зміст оригіналу. При цьому головним завданням перекладача є збереження адекватного та повноцінного тексту з урахуванням особливостей стилю, лексики, граматики мови перекладу. Важливо зазначити, що мовні реалії потребують введення засобів осмислення: реалії можна виділити в тексті за допомогою курсиву, лапок, жирного шрифту або підібрати реалії її нейтрального синоніма; пояснити в тексті при використанні дужок, ком або тире; зробити пояснення у виносці внизу сторінки, забезпечити тлумачення реалії у коментарях чи кінці книги.

Крім того, в науковому обігу функціонують терміни «безеквівалентна лексика», «екзотична лексика» або «екзотизм», «варваризм», «локалізм», «прогалини», або «лакуни». Термін «безеквівалентна лексика» зустрічається у багатьох авторів, які трактують його як синонім до поняття «мовні реалій», тобто як слова, які відсутні в іншій культурі та іншій мові, або як неперекладні іншою мовою слова. Поняття безеквівалентної лексики є найширшим за змістом. Реалії входять у рамки безеквівалентної лексики як самостійне коло слів, проте реалія відрізняється від безеквівалентної лексики, оскільки слово може бути реалією відносно всіх або більшості мов, а безеквівалентним переважно в рамках цієї пари мов.

Уживання локалізму обмежується певним регіоном, локалізм стоїть в одному ряду з таким словом, як екзотизм, який концентрує в собі національний та/або історичного колорит. Поняття «лакуна» вживаються стосовно випадків, коли ситуації, звичайні для культури одного народу, не спостерігаються в іншій культурі [8]. Варваризми абсолютно відрізняються від мовних реалій, адже це іноземні слова, висловлювання, які не остаточно освоєні мовою перекладу, найчастіше у зв'язку з труднощами граматичного освоєння. Зазвичай варваризми використовуються в описах чужоземних звичаїв, побуту, звичаїв, до створення місцевого колориту. Мовні реалії, на відміну від варваризмів, можуть бути споконвічно запозиченими словами, тобто мовна реалія може бути варваризмом, а може не бути ним. Екзотизмами називають «слова та висловлювання, запозичені з інших, часто маловідомих, мов і вживані для надання мовлення особливого (місцевого) колориту» [6, с. 94].

Мовні реалії вимагають особливого підходу до перекладу. До прийомів уподібнювального перекладу відносяться пояснення або опис, що вживаються у випадках, коли поняття, що не передається транскрипцією, доводиться передавати

описово. При контекстуальному, або нульовому, перекладі в тексті перекладу немає жодних відповідностей самого слова, що перекладається, сам спосіб полягає в заміні словникової відповідності при перекладі логічно пов'язаним з ним. Гіпонімічний переклад мовної реалії передбачає переклад мовною одиницею, що має ширше значення. Заміна мовної реалії іншою реалією мови перекладу як способу перекладу застосовується дуже рідко, оскільки призводить до підміни колориту першообразу колоритом мови перекладу, що вкрай небажано. У лінгвістиці до реалій також відносять фразеологізми стійкі вирази, до основних способів перекладу яких можна віднести два: використання абсолютного еквівалента та використання еквівалента з максимально близьким планом змісту (заміна реалії вихідної мови реалією мови перекладу).

За допомогою методу суцільної вибірки всі виявлені нами мовні реалії у творах сучасної британської літератури було на шість групи:

I. *Побутові реалії.* У цій групі зосереджені такі підгрупи реалій:

1. Житло та його частини. Наприклад, “Harry sat at the scrubbed wooden table in *the kitchen*, watching Aunt Petunia bustle about while Dudley shouted from the *hallway* upstairs” (J. K. Rowling, *Harry Potter and the Philosopher’s Stone*); “The small *living room* was crowded with mismatched chairs, and a narrow corridor led from it to the back of the house” (Zadie Smith, *White Teeth*); “Henry walked slowly through the quiet *hallway*, pausing at the *bedroom window* to look out over the pale morning light of London” (Ian McEwan, *Saturday*).

2. Страви, національна кухня, напої: lunch (ленч/сніданок), a gin and a gingerbeer (джин з імбирним лимонадом); brandy (коньяк); whiskey (віскі) тощо. Наприклад, “Mrs Weasley poured everyone a steaming cup of tea and placed a plate of *buttered toast* in the middle of the table” (J. K. Rowling, *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*); “He ordered *fish and chips* from the small takeaway and washed it down with a pint of beer” (Nick Hornby, *About a Boy*); “Bridget curled up on the sofa with a large glass of *white wine* and a bowl of *cornflakes*, wondering why everything in her life felt so chaotic” (Helen Fielding, *Bridget Jones’s Diary*).

3. Грошові одиниці та одиниці виміру: pound (фунт стерлінгів); a mile (миля): “Rob opened his wallet and counted *the pounds* carefully, realizing that nearly twenty pounds had disappeared on records” (Nick Hornby, *High Fidelity*); “They walked for several *miles* across the quiet fields, the wind moving softly through the tall grass” (Kazuo Ishiguro, *Never Let Me Go*); “Dexter checked his pockets again and found only a few *pounds* and some loose *pence*, not nearly enough for the evening” (David Nicholls, *One Day*)

4. Звертання до осіб, прийнятне в мовному етикеті: Miss (міс); Mrs (місіс); ladies and gentlemen (леді та джентльмени); Ma'at (мом); My dear (моя дорогенька); sir (сер); My dear young lady (моя мила панночко); gentlemen (пани); My dear girl (голубко). Наприклад, “‘Yes, *sir,* I understand,’ Robbie replied quietly, lowering his eyes before the older *gentleman*” (Ian McEwan, *Atonement*); “‘Thank you, Professor,’ Hermione said quickly, glancing nervously toward *the Headmaster*” (J. K. Rowling, *Harry Potter and the Chamber of Secrets*); “‘Very good, *Mr* Stevens,’ said the *lord*, addressing the butler with calm authority”. (Kazuo Ishiguro, *The Remains of the Day*).

II. *Реалії ландшафтного різноманіття та географічного розташування*. Наприклад, “Beyond the house stretched the green English *countryside*, dotted with quiet farms and distant *hills”* (Kazuo Ishiguro, *The Remains of the Day*); “A cold wind blew across the dark water of *the River Thames*, carrying the distant noise of *London*” (Neil Gaiman, *Neverwhere*); “The road twisted through shadowy *woods*, until the sea suddenly appeared beyond the white *cliffs*” (Daphne du Maurier, *Rebecca*)

III. *Реалії державно-адміністративного устрою та суспільного життя.* У цій групі виокремились такі підгрупи мовних реалій:

1. Адміністративні одиниці і державні інститути: “The investigation had attracted the attention of *Scotland Yard* and several officers from *the Metropolitan Police*” (Robert Galbraith, *The Cuckoo’s Calling*); “Soon the matter would be handled directly by *Scotland Yard*, rather than the local police station” (Robert Galbraith, The Silkworm); “Reporters waited outside the building of *Parliament*, hoping for a statement from *the Prime Minister*” (Ian McEwan, Saturday).

2. Основні військові та поліцейські підрозділи та чини: an ex-C. I. D. Мап (колишній чиновник відділу з розслідування кримінальних справ Скотланд Ярду); the ex-Scotland Yard man (відставний поліцейський); the A. C. Assistant Commissioner at Scotland Yard (помічник комісара Скотланд Ярду). Наприклад, “*Commander* Dalgliesh stood silently in the doorway while the officers from Scotland Yard searched the study” (P. D. James, *The Murder Room*); “*The detective inspector* spoke briefly with the officers before contacting Scotland Yard” (Robert Galbraith, The Cuckoo’s Calling)

3. Громадські організації: “Members of *the Order of the Phoenix* gathered quietly in the dark *headquarters*” (J. K. Rowling, *Harry Potter and the Order of the Phoenix*); “Representatives of *the Ministry of Magic* and *the Department of Magical Games and Sports* were already present” (J. K. Rowling, *Harry Potter and the Goblet of Fire*); “Volunteers from *the charity organisation* worked late in the small *community centre*” (Zadie Smith, *White Teeth*)

4. Громадянські посади та професії, титули: the master of the Fishing Trawler (капітан рибальського судна), a butler (дворецький) та інші. Наприклад,

IV. Ономастичні реалії. Представлені такими підгрупами реалій, як:

1. Антропоніми: “*Bridget Jones* stared at *Daniel Cleaver* across the office” (Helen Fielding, *Bridget Jones’s Diary*); “*Archie Jones* wondered what *Samad Iqbal* would say about the whole situation” (Zadie Smith, *White Teeth*).

2. Топоніми: “Richard lived in a small flat in London, not far from *Earl’s Court*” (Neil Gaiman, *Neverwhere*); “From the window he could see the traffic moving along *Tottenham Court Road*” (Ian McEwan, *Saturday*); “They travelled slowly through the quiet countryside of *Devon*” (Kazuo Ishiguro, *The Remains of the Day*).

3. Назви вокзалів, вулиць, готелів, громадських організацій тощо: Paddington (Паддінгтонський вокзал); Harley Street (Харлі стріт); London and Commercial (Лондонський комерційний банк) тощо. Наприклад, “They hurried through *King’s Cross Station* toward platform Nine and Three-Quarters” (J. K. Rowling, *Harry Potter and the Philosopher’s Stone*); “They agreed to meet near Baker Street before walking to *Paddington Station*” (Neil Gaiman, *Neverwhere)*; “The taxi turned into *Oxford Street*, crowded with late-night shoppers” (Helen Fielding, *Bridget Jones’s Diary*).

V. *Національні реалії.* До них можна віднести такі істинно національні англійські риси характеру, як стриманість, пристрасть до парі, любов до чаювання, прихильність до усталеного порядку речей. Англійців з дитинства привчають не виявляти сильних емоцій і вчитися зберігати спокій у будь-яких обставинах (“They paused for afternoon tea, discussing everything

with typical British politeness" (Julian Barnes, *England, England*); "Stevens believed strongly in dignity and the quiet restraint expected of a proper English butler" (Kazuo Ishiguro, *The Remains of the Day*); "They drank their tea slowly, maintaining that calm British reserve even in difficult moments" (Nick Hornby, *About a Boy*).

VI. *Фразеологізми (національно марковані).* Фразеологізм not my cup of tea означає «це не в моєму смаку» і походить із традиційної британської культури чаювання, наприклад, 'It's really *not my cup of tea*,' Rob admitted, though he tried to look interested while the others talked about the new record" (Nick Hornby, *High Fidelity*)"; 'Quidditch *isn't exactly my cup of tea*,' said Hermione, 'but I suppose I can watch.' " (J. K. Rowling, *Harry Potter and the Philosopher's Stone*).

Фразеологізм британської розмовної іронії *go pear-shaped* означає «піти зовсім не за планом» і йому складно знайти відповідник в сучасній українській мові ("The whole evening had gone pear-shaped, and Rob knew nothing would rescue it now" (Nick Hornby, High Fidelity); "The plan had completely gone pear-shaped, but nobody wanted to admit it aloud" (Ian McEwan, *Saturday*).

Фразеологізм *keep a stiff upper lip* означає «зберігати незворушність», що є однією з найвідоміших британських культурних норм і безпосередньо пов'язаний із традиційною британською моделлю поведінки ("Rob thought he might *keep a stiff upper lip*, though the situation felt hopeless" (Nick Hornby, *High Fidelity*); "Stevens believed a gentleman must always *keep a stiff upper lip*, whatever the circumstances" (Kazuo Ishiguro, *The Remains of the Day*).

Висновки. Аналіз прикладів сучасної британської літератури показав, що популярними є ономастичні реалії, національні реалії і фразеологізми. Практично всі способи перекладу мовних реалій можна віднести до загальновживаних, однак завжди потрібно враховувати пов'язані з ними обмеження. Результати дослідження показують, що літературні твори як фіксують зміни в культурних переконаннях, так і активно впливають на колективну пам'ять та ідентичність. Дослідження підкреслює трансформаційну здатність літератури зберігати традиційні цінності, одночасно сприяючи інноваційним культурним наративам в умовах глобалізації та цифрової комунікації.

Використовуючи отримані дані, можна стверджувати, що найчастіше зустрічається у творах сучасної британської літератури етнографічні реалії, тобто ті, які пов'язані з повсякденним життям англійців і найбільш наближені до побуту. У них входять реалії відпочинку та проведення часу (наприклад, "cricket, pub skittles"), назви одягу ("bowler hats", "busbies (bearskin hats)", реалії мовного етикету("tooth and nail, root and branch", "carrot and stick") назви їжі і напоїв, побутові реалії, звичаї та традиції, свята (наприклад, «Queen of the May», «ducking for apples»). Дослідження мовних реалій допомагає лінгвістам реконструювати мовну картину світу британців в діахронічному розвитку чи на певному синхронному зрізі.

Література:

1. Давидова О. В. Соціолінгвістичний аспект функціонування лінгвокультурних реалій в англомовній художній літературі та їх відтворення українською мовою. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2018. 116 с.

2. Калита О. М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ – початок ХХІ століття) :монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 238 с.

3. Павлова О. Б. Лондонський текст англійської літератури першої третини ХХ століття: дис. канд. філол. н.: 10.01.04. Миколаїв, 2017.205 с.

4. Цинтар Н. В. Категорія емотивності в англійській художній літературі XIX та XXI століття (гендерний аспект). Дис. доктора філософії: 035 Філологія. Чернівці. 2021. 249 с.

5. Dyches J. Shattering literary windows and mirrors: Creating prismatic canonical experiences for (and with) British literature students. In Teaching the Canon in 21st Century Classrooms. 2018. Vol.11. P. 35-49.

6. Fish L. Woman in the mirror. *Reflections.Synthesis: an Anglophone Journal of Comparative Literary Studies*, 2015. Vol. 7. P. 92-105.

7. Giles P. Transatlantic insurrections: British culture and the formation of American literature. University of Pennsylvania Press. 2001. P. 1730-1860.

8. Semiyeva S. Literature as a Cultural Mirror: The Role of Literary Works in Shaping and Reflecting English Cultural Identity. *Acta Globalis Humanitatis Et Linguarum*, 2025, Vol. 2(1). P. 270 -275. https://doi.org/10.69760/aghel.02500136.

© Ю. П. Маслова, О. М. Костюченко

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 20 травня 2026 р.

Прорецензовано: 12 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 червня 2026 р.

Email: yuliia.maslova@oa.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5568-8282

Email: oleksii.kostiuchenko@oa.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7640-8406

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-52-61

Маслова Ю. П., Костюченко О. М. Гендерно чутлива мова в комунікативному дискурсі як механізм номінативної справедливости й дискурсної видимости. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 52–61.

УДК: 811.161.2’42:316.77:305

Маслова Юлія Петрівна,
докторка філологічних наук, доцентка,
Національний університет «Острозька академія»
Костюченко Олексій Миколайович,
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВА МОВА В КОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ ЯК МЕХАНІЗМ НОМІНАТИВНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТИ Й ДИСКУРСНОЇ ВИДИМОСТИ

У статті здійснено лінгвопрагматичне осмислення гендерно чутливої мови як багатовимірного семіотичного феномену, що інтегрує номінативні, словотвірні, прагматичні, когнітивні, семіотичні та дискурсно-інституційні параметри сучасної українськомовної комунікації. Аналітичну увагу зосереджено на стратегіях відмови від сексистських і дискримінаційних мовних форм, візуалізації жінок через фемінітиви й парні номінації, а також нейтралізації гендерної маркованости в тих комунікативних ситуаціях, де стать не становить змістово релевантної ознаки. Обґрунтовано, що гендерно чутлива мова функціює не як суто стилістична рекомендація, редакторська техніка чи етикетна норма, а як дискурсна практика, здатна трансформувати режим адресування, структуру участи, символічну видимість соціальних суб’єктів, персуазивний потенціал повідомлення та етичну легітимність публічної взаємодії. Теоретико-методологійне підґрунтя дослідження становлять ідеї гендерної лінгвістики, прагмалінгвістики, критичного дискурс-аналізу, соціолінгвістики, семіотики й комунікативістики, репрезентовані працями Robin Lakoff, Deborah Cameron, Dale Spender, Jennifer Coates, Janet Holmes, Sara Mills, John L. Austin, John R. Searle, H. Paul Grice, Erving Goffman, Roman Jakobson, Dell Hymes, M. A. K. Halliday, Norman Fairclough, Teun A. van Dijk, Ruth Wodak, Gunther Kress, Theo van Leeuwen, James W. Carey, Stuart Hall, Robert T. Craig і Jürgen Habermas. Матеріал дібрано з публічних медійних, освітніх, офіційно-ділових, PR-комунікативних і цифрових текстів сучасного українськомовного простору, у яких зафіксовано гендерно марковані та гендерно чутливі способи номінації, звертання й репрезентації соціальних ролей. Особливу увагу приділено фемінітивам як нормативним у словотвірному аспекті й соціально значущим мовним одиницям, що розширюють українську мовну картину світу, посилюють професійну репрезентацію жінок і деконструюють андроцентричні моделі публічного дискурсу. Наукову новизну дослідження увиразнюють дві авторські візуальні моделі: концептуальна схема функціювання гендерно чутливої мови в комунікативному дискурсі та комунікативно-дискурсна модель гендерно чутливої мови, що систематизує взаємозв’язок комунікативної ситуації, стратегійного вибору, мовних механізмів, когнітивного фреймування, прагматичного ефекту й дискурсного результату. Доведено, що гендерно чутлива мова є механізмом номінативної справедливости, дискурсної видимости й символічного опору андроцентричним практикам мовної репрезентації.

Ключові слова: *гендерно чутлива мова, фемінітиви, комунікативістика, номінація, дискурсна видимість, гендерна маркованість, комунікативний дискурс, критичний дискурс-аналіз, інклюзивна комунікація, символічний опір.*

Yuliia Maslova,
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
The National University of Ostroh Academy
Oleksii Kostiuchenko,
PhD in Psychology, Associate Professor,
The National University of Ostroh Academy

GENDER-SENSITIVE LANGUAGE IN COMMUNICATIVE DISCOURSE AS A MECHANISM OF NOMINATIVE JUSTICE AND DISCURSIVE VISIBILITY

The article provides a linguopragmatic interpretation of gender-sensitive language as a multidimensional semiotic phenomenon that integrates the nominative, word-formational, pragmatic, cognitive, semiotic and discourse-institutional parameters of contemporary Ukrainian-language communication. The analytical focus is placed on strategies of rejecting sexist and discriminatory language forms, making women visible through feminitives and paired nominations, and neutralising gender marking in communicative situations where gender is not a semantically relevant feature. The article substantiates that gender-sensitive language functions not merely as a stylistic recommendation, editorial technique or etiquette norm, but as a discursive practice capable of transforming the mode of address, the structure of participation, the symbolic visibility of social actors, the persuasive potential of the message and the ethical legitimacy of public interaction. The theoretical and methodological basis of the study is formed by the ideas of gender linguistics, pragmatics, critical discourse analysis, sociolinguistics, semiotics and communication studies, represented by the works of Robin Lakoff, Deborah Cameron, Dale Spender, Jennifer Coates, Janet Holmes, Sara Mills, John L. Austin, John R. Searle, H. Paul Grice, Erving Goffman, Roman Jakobson, Dell Hymes, M. A. K. Halliday, Norman Fairclough, Teun A. van Dijk, Ruth Wodak, Gunther Kress, Theo van Leeuwen, James W. Carey, Stuart Hall, Robert T. Craig and Jürgen Habermas. The research material is drawn from public media, educational, official, PR-oriented and digital texts of the contemporary Ukrainian-language space, in which gender-marked and gender-sensitive ways of nomination, address and representation of social roles are recorded. Particular attention is paid to feminitives as morphologically normative and socially significant linguistic units that expand the Ukrainian linguistic worldview, strengthen the professional representation of women and deconstruct androcentric models of public discourse. The scientific novelty of the study is reinforced by two original visual models: a conceptual scheme of the functioning of gender-sensitive language in communicative discourse and a communicative-discursive model of gender-sensitive language, which

systematises the interrelation between the communicative situation, strategic choice, linguistic mechanisms, cognitive framing, pragmatic effect and discursive result. It is demonstrated that gender-sensitive language is a mechanism of nominative justice, discursive visibility and symbolic resistance to androcentric practices of linguistic representation.

Keywords: *gender-sensitive language, feminitives, communication studies, nomination, discursive visibility, gender marking, communicative discourse, critical discourse analysis, inclusive communication, symbolic resistance.*

Постановка проблеми. Гендерно чутлива мова в сучасному українському просторі потребує не лише нормативного унормування, а й поглибленого лінгвістичного, прагмалінгвістичного та комунікативного осмислення, оскільки вона безпосередньо пов'язана з фундаментальними механізмами мовної репрезентації особистості, дискурсного конструювання соціальної видимости та аксіологійного моделювання публічної комунікації. Мова не виконує функції пасивного або механічного відтворення дійсности, а функціює як активна семіотична, когнітивна й соціокомунікативна система, що бере участь у концептуалізації реальности, категоризації соціальних ролей, символічному структуруванні ідентичностей і регуляції міжсуб'єктної взаємодії. Через добір *граматичних форм, номінативних стратегій, звертань, оцінних конструкцій* і *дискурсних моделей* мова окреслює межі видимости соціальних суб'єктів, легітимізує або деконструює наявні ієрархійні структури, задає авдиторії певні інтерпретаційні рамки й індукує відповідні моделі комунікативної поведінки. Саме тому проблематика *фемінітивів*, *парних номінацій*, *гендерно нейтральних форм*, уникання *сексистських кліше* й утвердження *нормативно коректних звертань* не зводиться до площини стилістичної варіативности, мовного етикету чи редакторської техніки. Вона належить до сфери *дискурсної організації суспільства*, у межах якої граматична форма, спосіб номінації та прагматична настанова висловлення набувають статусу маркерів *аксіологійної позиції*, *соціальної чутливости*, *інституційної відповідальности* та *етичної культури* мовця.

У традиційній українській комунікативній практиці тривалий час домінувала модель *маскулінного універсалізму*, за якої форми чоловічого роду виконували функцію нібито загальних, нейтральних і універсальних позначень осіб незалежно від статі, тоді як жіноча присутність у багатьох професійних, управлінських, політичних і безпекових контекстах залишалася імпліцитною або вторинно маркованою. Така модель не має абсолютної семантичної й прагматичної нейтральности, оскільки продукує *андроцентричну оптику дискурсу*, у якій маскулінна форма закріплює за собою статус мовної норми, а фемінна номінація постає як додаткове уточнення, відхилення або периферійний варіант. У цьому аспекті словосполуки на кшталт *жінка-міністр*, *жінка-поліцейський*, *жінка-військовослужбовець*, *жінка-керівник* не лише виконують номінативну функцію, а й кодують приховану граматичну та соціосемантичну асиметрію: професія, посада чи статус концептуалізовані як первинно маскулінні, тоді як жіноча участь отримує статус додатково позначеної присутности щодо вже наявного чоловічого номінативного центру. Саме тому перехід до форм *міністерка*, *поліцейська*, *військовослужбовиця*, *керівниця*, *директорка*, *професорка* має не лише словотвірне, а й когнітивно-дискурсне значення, оскільки змінює саму модель мовного бачення професійної суб'єктности та розширює межі символічного представлення жінок у публічному просторі.

Комунікативістика експлікує особливо продуктивну аналітичну перспективу для осмислення гендерно чутливої мови, оскільки розглядає мовлення не як автономну й ізольовану систему знаків, а як форму *соціальної взаємодії*, *обміну сенсами*, *інституційно регульованого процесу* та *ритуалізованої практики* синергії спільних цінностей. У цій парадигмі гендерно чутлива мова постає не лише як сукупність мовних засобів, а як *комунікативна технологія демократизації публічного простору*, що трансформує не тільки лексичний склад висловлення, а й сам *режим адресування, структуру участи, характер зворотного зв'язку, етичні межі мовленнєвої дії* та *рівень легітимности комунікатора чи комунікаторки*. Відповідно, гендерна чутливість у комунікації набуває статусу не факультативної мовної корекції, а одного з механізмів формування інклюзивного, симетричного й аксіологійно відповідального дискурсу.

Теоретичне підґрунтя дослідження гендерно чутливої мови формують кілька взаємопов'язаних наукових традицій, що дають змогу інтерпретувати мовну репрезентацію статі не як ізольоване лексико-граматичне явище, а як складник ширшої системи *соціальної комунікації*, *дискурсної видимости* та *символічної влади*. Гендерна лінгвістика, репрезентована працями зарубіжних дослідниць і дослідників, зокрема Robin Lakoff, Dale Spender, Deborah Cameron, Jennifer Coates, Janet Holmes, Deborah Tannen, Sara Mills, сформувала методологійні засади аналізу мови як соціально зумовленої семіотичної системи, у якій мовні форми, комунікативні ролі та дискурсні практики перебувають у безпосередньому зв'язку зі структурами статусу, влади, ідентичности й нормативно очікуваної поведінки. У межах цієї традиції Robin Lakoff (1975) окреслила мовні механізми, через які комунікативна практика закріплює жіночу другорядність, зокрема через асиметрію мовленнєвих ролей, нормативізовану невпевненість, оцінну залежність і соціально санкціоновані моделі «жіночого» мовлення. Dale Spender (1980) інтерпретувала мову як простір символічного продукування маскулінної норми, у межах якого чоловічий досвід набуває статусу універсального, тоді як жіночий досвід опиняється в позиції вторинного, похідного або маргіналізованого. Deborah Cameron (1992) наголосила, що феміністична лінгвістика має аналізувати не лише окремі лексеми чи граматичні форми, а й ширші *ідеологійні умови мовної норми*, які визначають, які способи говоріння суспільство визнає легітимними, престижними або нейтральними. Sara Mills (2008) обґрунтувала зв'язок між сексизмом, дискурсними практиками та інституційними режимами мовлення, довівши, що дискримінаційні мовні форми функціюють не ізольовано, а в межах усталених комунікативних порядків, які відтворюють нерівність на рівні *номінації*, *оцінювання* й *адресації*.

Прагмалінгвістичний напрям, репрезентований працями John L. Austin (1962), John R. Searle (1969), H. Paul Grice (1975) і Erving Goffman (1967, 1981), дає змогу інтерпретувати гендерно чутливу мову як сукупність мовленнєвих дій, що мають не лише формально-номінативний, а й ілокутивний та перлокутивний виміри. У такій перспективі звертання *пані*, *фахівчине*, *професорко*, *командирко* не обмежуються функцією позначення адресатки відповідно до її професійного, соціального чи інституційного статусу. Вони реалізують мовленнєвий акт *визнання компетентности*, *професійної суб'єктности* та *права на дискурсну видимість*. Натомість фамільярні або патерналістські звертання на зразок *красунечко*, *сонечко*, *дівчино* в офіційній чи професійній ситуації порушують прагматичну симетрію комунікації, оскільки зміщують адресатку з простору фахової взаємодії в простір естетизованого, інфантилізованого або приватизованого оцінювання. Отже, коректне звертання в гендерно чутливому дискурсі виконує не лише етикетну, а й *статусно-ідентифікаційну*, *прагматично-регулятивну* та *аксіологійну* функції, оскільки визначає межі поваги, комунікативної дистанції й соціального визнання адресата або адресатки.

Критичний дискурс-аналіз, пов'язаний із концепціями провідних дослідників цієї методологійної парадигми (Norman Fairclough, Teun A. van Dijk, Ruth Wodak, Michael Meyer, Gunther Kress, Theo van Leeuwen), акцентує на тому, що дискурс не лише репрезентує соціальні відносини, а й активно бере участь у їх відтворенні, легітимації, стандартизації або трансформації. Norman Fairclough (1992, 2003) розглядає мову як *соціальну практику*, у якій текст, дискурсна практика та соціокультурний контекст перебувають у взаємній детермінації. Teun A. van Dijk (2008) інтерпретує дискурс як механізм влади, контролю знань, керування соціальними уявленнями та формування колективних моделей сприйняття. Ruth Wodak і Michael Meyer (2016) наголошують на потребі виявлення прихованих ідеологійних структур, що функціюють у звичних, на перший погляд нейтральних мовних формах. У цій аналітичній перспективі *маскулінні універсалії*, *сексистські кліше*, *асиметричні назви професій* і *гендерно марковані оцінки зовнішности* постають не випадковими мовними відхиленнями чи індивідуальними стилістичними похибками, а елементами ширшого *дискурсного порядку*, який регулює символічну видимість, соціальну ієрархію, межі публічного визнання та легітимні способи репрезентації особистости в комунікативному просторі.

Комунікативний вимір дослідження гендерно чутливої мови спирається на теоретичні концепції провідних представників комунікативістики, соціосеміотики та медіатеорії (Roman Jakobson, Dell Hymes, M. A. K. Halliday, James W. Carey, Stuart Hall, Robert T. Craig, Jürgen Habermas, Marshall McLuhan, John Fiske, Denis McQuail), які дають змогу досліджувати мовлення не лише як систему передавання інформації, а як складний соціосеміотичний процес вироблення, кодування, декодування й інтерпретації сенсів. Roman Jakobson (1960) запропонував функційну модель комунікації, у якій мовне повідомлення зорганізовують *адресант, адресат, контекст, код, контакт* і саме *повідомлення*, що особливо важливо для аналізу гендерно чутливих номінацій як елементів цілісної комунікативної ситуації. Dell Hymes (1974) довів, що мовленнєва компетентність охоплює не лише знання граматичної системи, а й уміння враховувати ситуацію спілкування, соціальні ролі учасників, жанрові конвенції, комунікативні норми та очікуваний ефект висловлення. M. A. K. Halliday і Christian M. I. M. Matthiessen (2014) інтерпретували мову як *соціально-семіотичну систему*, що виконує ідеаційну, міжособистісну й текстову метафункції, а отже, не лише репрезентує досвід, а й структурує соціальні взаємини та зорганізовує дискурс. James W. Carey (1989), розмежовуючи трансмісійну й ритуальну моделі комунікації, влучно зауважив, що мовлення не тільки ретранслює інформацію, а й підтримує спільний символічний світ. Stuart Hall (1980), обґрунтовуючи модель *кодування й декодування*, довів, що сенс повідомлення формується не лише на рівні його продукування, а й у процесі рецепції, залежно від соціокультурних кодів авдиторії. Сукупність цих підходів дає підстави трактувати гендерно чутливу мову не як суто інструмент інформаційного обміну, а як механізм формування *спільного символічного порядку*, у межах якого мовні форми регулюють соціальну видимість, статусну рівність, інституційну легітимацію та аксіологійні параметри публічного дискурсу.

Мета статті полягає в лінгвокомунікативному та когнітивно-прагматичному обґрунтуванні гендерно чутливої мови як механізму *номінативної справедливости*, *дискурсної видимости* й трансформації українського публічного мовлення. У такому дослідницькому ракурсі гендерно чутлива мова постає не як сукупність окремих нормативних рекомендацій, а як складна лінгвосеміотична й соціокомунікативна система, що змінює способи мовної репрезентації особистости, регулює статусні відношення між учасниками комунікації та формує нові моделі публічного визнання. Для досягнення поставленої мети у статті окреслено теоретичні засади аналізу гендерно чутливої мови, виявлено її провідні *комунікативні стратегії*, описано мовні механізми їхньої реалізації, з'ясовано прагматичні ефекти *фемінітивів*, *парних номінацій*, *нейтральних назв* і *несексистських формул*, а також запропоновано модель, що пояснює взаємодію мовної форми, комунікативної ситуації, когнітивного фреймування, прагматичного ефекту та дискурсного результату. Особливу увагу зосереджено на тому, як граматична форма й номінативний вибір переходять із рівня мовної структури в площину соціально значущої комунікативної дії.

Матеріалом дослідження слугують сучасні практики гендерно чутливої комунікації, приклади трансформації андроцентричних конструкцій у гендерно чутливі мовні форми, а також публічні мовні одиниці, у яких репрезентовано стратегії візуалізації, нейтралізації або відмови від сексистського маркування. До аналізу залучено фемінітиви, парні номінації, гендерно нейтральні лексеми, коректні форми звертання, а також висловлення, що демонструють зміну способів адресування, репрезентації професійного статусу й символічного представлення жінок у публічному дискурсі. Матеріал дібрано з публічних медійних, освітніх, офіційно-ділових, PR-комунікативних і цифрових текстів сучасного українськомовного простору, у яких зафіксовано гендерно марковані та гендерно чутливі способи номінації, звертання й репрезентації соціальних ролей. Добір мовних одиниць здійснено за критеріями публічности, комунікативної релевантности, наявности гендерного маркування або його нейтралізації, а також показовости для аналізу стратегій візуалізації, нейтралізації та відмови від сексистських мовних форм. **Теоретико-методологійну** основу дослідження доповнюють нормативно-правові та стратегійні документи, що формують інституційну рамку осмислення гендерно чутливої мови як інструменту недискримінаційної номінації, комунікативної етики та соціальної видимости. Зокрема, ураховано положення українського законодавства, стратегійних документів Кабінету Міністрів України, рекомендацій Міністерства оборони України та Ради Європи, які концептуалізують гендерну рівність як важливий компонент публічного, освітнього, безпекового й медійно-комунікативного дискурсу. **Методологійно** у статті поєднано *дискурс-аналіз, комунікативно-прагматичний аналіз, семантико-словотвірний аналіз, елементи критичного дискурс-аналізу та когнітивного моделювання.* Дискурс-аналіз надає змогу простежити функціювання гендерно чутливих форм у ширших комунікативних контекстах; комунікативно-прагматичний аналіз виявляє ілокутивну силу й перлокутивний ефект мовних одиниць; семантико-словотвірний аналіз пояснює структурну й значеннєву організацію фемінітивів та нейтральних номінацій; критичний дискурс-аналіз розкриває приховані ідеологійні механізми андроцентричної мовної норми; когнітивне моделювання дає змогу описати фрейми, через які гендерно чутлива мова розширює уявлення про професійну суб'єктність, соціальну рівність і дискурсну видимість.

Виклад основного матеріалу. Гендерно чутлива мова постає як системно зорганізована сукупність *мовних*, *комунікативних* і *дискурсних рішень*, що забезпечують коректну, видиму й недискримінаційну репрезентацію людини в публічному просторі. Її функційний потенціал не обмежено лексичною корекцією або заміною окремих слів, оскільки кожна номінація в соціально значущому мовленні виконує роль індексу статусу, маркера суб'єктности й засобу символічного визнання. У сучасних дискурсних студіях гендерно чутливу мову розглядають не лише як сукупність мовних засобів, а як

комунікативний механізм, що забезпечує репрезентацію принципів рівності, інклюзивності та недискримінації в суспільній взаємодії. Її функціювання відбувається в межах складної системи взаємозв'язків між адресантом, адресатом, соціокультурним контекстом і прагматичними наслідками мовленнєвої діяльності.

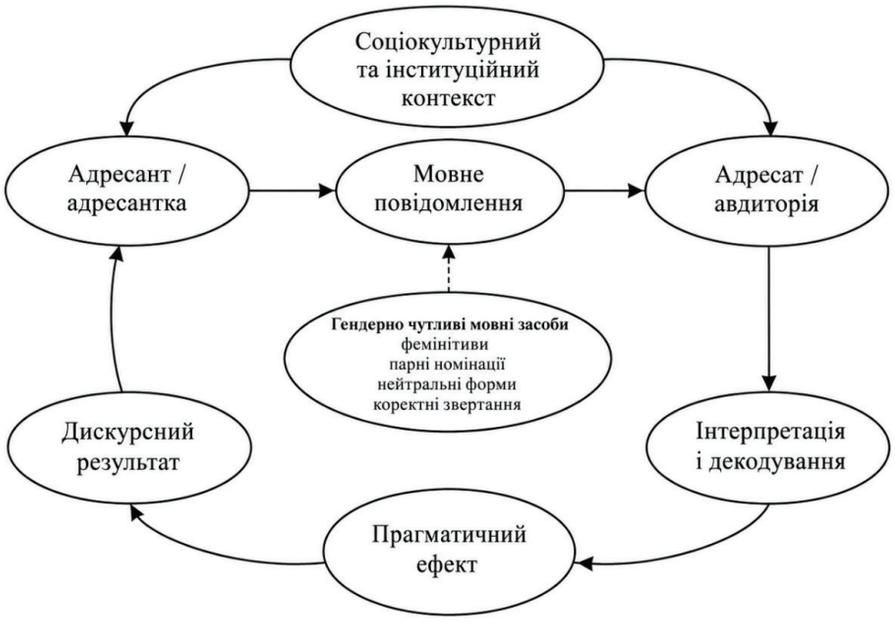

Рис. 1. Концептуальна схема функціювання гендерно чутливої мови в комунікативному дискурсі

Запропонована схема демонструє циклічну модель комунікативного дискурсу гендерно чутливої мови. У центрі комунікації перебуває мовне повідомлення, яке продукує адресант або адресантка з урахуванням гендерно чутливих мовних засобів, зокрема *фемінітивів, парних номінацій, нейтральних форм і коректних звертань.* Процес комунікації відбувається під впливом соціокультурного та інституційного контексту, який визначає норми й очікування мовленнєвої взаємодії. Після сприйняття повідомлення адресат здійснює його інтерпретацію та декодування, що зумовлює певний прагматичний ефект, формує дискурсний результат і впливає на подальші комунікативні практики. Гендерно чутлива мова постає не лише лінгвістичним інструментом номінації, а й засобом конструювання інклюзивного комунікативного простору та відтворення соціальних цінностей у дискурсі.

Коли мовці використовують форми *директорка*, *професорка*, *військовослужбовиця*, *тренерка*, *редакторка*, *авторка*, *депутатка*, *журналістка*, *адвокатка*, *речниця*, *дослідниця*, *експертка*, *волонтерка*, *командирка* вони не лише узгоджують професійну назву з особою жіночої статі, а й легітимізують її професійний статус як мовно повноцінний і соціально рівновартісний. Така номінативна практика усуває потребу в перифрастичних конструкціях як-от *жінка-керівник*, *жінка-міністр*, *жінка-поліцейський*, *жінка-військовослужбовець*, *жінка-науковець*, у яких маскулінна форма й надалі зберігає позицію структурного центру, тоді як жіноча присутність постає лише додатковим уточненням до чоловічої граматичної норми. У цьому сенсі фемінітив не є декоративним або факультативним елементом мовлення, а функціює як *номінативний механізм дискурсної видимости*, що вводить жінку в професійний, управлінський, освітній, військовий, політичний і медійний простір не як виняток, а як повноцінну суб'єктку дії.

З погляду словотвору *фемінітиви* цілком відповідають внутрішній логіці української мовної системи, яка має розвинені деривaційні моделі творення назв осіб жіночого роду. До найпродуктивніших належать моделі із суфіксами *-к-*, *-иц-*, *-ин-*, *-ес-* та іншими формантами, що дають змогу природно формувати назви жінок за професією, посадою, видом діяльності чи соціальною роллю. Саме тому лексеми *авторка*, *редакторка*, *директорка*, *експертка*, *журналістка*, *депутатка*, *адвокатка*, *волонтерка*, *науковиця*, *фахівчиня*, *керівниця*, *радниця*, *дослідниця*, *психологиня*, *соціологиня*, *філологиня*, *політологиня*, *критикиня* мають не випадковий, а системний характер. Їхня активізація в сучасному українському дискурсі засвідчує не руйнування мовної норми, а розгортання її словотвірного потенціалу, зумовленого потребою точнішої номінації соціальної реальности. Опір таким формам часто пояснює не граматична непридатність, а *соціальна інерція*, пов'язана з уявленням про маскулінну форму як престижнішу, офіційнішу або «нейтральнішу». Насправді ж форми на кшталт *професорка*, *ректорка*, *посадовиця*, *речниця*, *лікарка*, *освітянка*, *тренерка* демонструють природну спроможність української мови називати фаховий статус жінки без додаткового пояснення через чоловічу номінативну модель.

Стратегія відмови від сексистських і дискримінаційних мовних форм передбачає цілеспрямоване усунення з комунікативної практики висловлень, що знецінюють особистість, редукують її до статевої ознаки або відтворюють стереотипізований розподіл соціальних ролей. Мовні формули на зразок *жіноча логіка*, *слабка стать*, *не жіноча справа*, *чоловіки кращі керівники*, *жінки кращі виконавиці*, *справжній чоловік має забезпечувати*, *дівчина має бути м'якою*, *для жінки головне сім'я*, *чоловіки не плачуть*, *кар'єристка*, *залізна леді*, *жіночий колектив складний*, *молоденька дівчинка на посаді*, *гарна для керівниці*, *надто емоційна для управління* мають не лише оцінно-експресивний, а й когнітивно-фреймовий характер. Вони активують усталені інтерпретаційні схеми, у яких стать функціює як визначальний параметр компетентности, поведінкової моделі, професійної спроможности, емоційної реактивности або управлінського потенціалу. Такі висловлення не просто вербалізують упередження, а закріплюють у мовній свідомости асиметричні уявлення про соціальні можливости жінок і чоловіків.

Заміна дискримінаційних формул на точні, нейтральні й недискримінаційні висловлення змінює не лише лексико-семантичну організацію тексту, а й саму логіку комунікативного мислення. Наприклад, замість *не жіноча справа* коректніше сказати *сфера, що потребує відповідної фахової підготовки*; замість *чоловіки кращі керівники* слід уживати *ефективність управління залежить від професійної компетентности, досвіду, лідерських навичок і управлінської культури*; замість *жінки кращі виконавиці* варто писати *виконавська дисципліна є індивідуальною професійною характеристикою, а не гендерною ознакою*. У такому підході людину інтерпретують через її фаховість, дію, відповідальність, досвід, статус і соціальну суб'єктність, а не через стереотипізовану гендерну категоризацію.

Особливої уваги потребують *форми звертання* в офіційному, освітньому, медійному й професійному дискурсі. Коректними вважаємо звертання *пані професорко*, *пані директорко*, *пані ректорко*, *пані командирко*, *пані редакторко*, *шановна колего*, *шановні учасниці й учасники*, *колежанки й колеги*. Натомість звертання на зразок *сонечко*, *красунечко*, *жіночко*, *наша чарівна колего* в офіційній ситуації зміщують комунікацію з професійної площини в приватний або оцінно-тілесний регістр. Вони можуть знижувати статус адресатки, навіть якщо мовець не має свідомого наміру образити її. Саме тому гендерно чутлива комунікація передбачає не формальну «мовну обережність», а *прагматичну точність*, що зберігає симетрію взаємодії, професійну дистанцію та соціальну гідність адресата або адресатки. Гендерно чутлива мова функціює як *лінгвістичний механізм номінативної справедливости* й водночас як *комунікативна стратегія соціального визнання*. Вона не зводиться до механічного додавання фемінітивів чи вилучення окремих сексистських висловів, а формує ширший режим мовної репрезентації, у якому кожна особа отримує право на точне, коректне й статусно відповідне називання. У цьому полягає її когнітивно-прагматичний ефект: гендерно чутлива номінація змінює спосіб осмислення соціальної реальности, розширює прототипи професійної ролі, послаблює маскулінний універсалізм і формує інклюзивний дискурс, у якому мовна форма переходить у соціально значущий комунікативний результат.

У прагматичному вимірі сексистське висловлення має специфічну ілокутивну силу, оскільки воно може маскуватися під *жарт, комплімент, доброзичливе зауваження, традиційну етикетну формулу* або нібито *нейтральну побутову репліку*, однак на рівні перлокутивного ефекту продукує приниження, знецінення, інфантилізацію, фамільяризацію або статусне пониження адресата чи адресатки. У цьому контексті продуктивною є концепція «обличчя» та ритуальної організації міжособистісної взаємодії (Erving Goffman), відповідно до якої комунікація передбачає постійне символічне підтримання соціальної гідности її учасників. (Goffman, 1967). Некоректне звертання, фамільярна номінація або оцінювання зовнішности в професійному контексті порушують *комунікативне обличчя* адресатки, оскільки зміщують взаємодію з інституційної площини фахового визнання в площину приватизованого, тілесно орієнтованого чи патерналістського оцінювання.

Наприклад, висловлення *«для жінки Ви дуже впевнено керуєте»*, *«така гарна, а ще й розумна»*, *«не нервуйте, Ви ж дівчина»*, *«дівчатка, зробіть каву»*, *«наша чарівна колега презентує звіт»*, *«молоденька керівниця, але вже старається»* зовні можуть подаватися як комплімент або доброзичливий коментар, проте фактично вони редукують професійну суб'єктність жінки до віку, зовнішности, емоційности або стереотипно очікуваної поведінки. У таких випадках мовлення не лише передає інформацію, а й виконує статусно-регулятивну дію: визначає, кого визнають фахівцем або фахівчинею, кому надають право на авторитетне мовлення, а кого переводять у позицію об'єкта оцінювання. Саме тому сексистські мовні практики слід інтерпретувати не як випадкові етикетні похибки, а як прагматичні механізми асиметризації комунікації, що впливають на статусну позицію мовної особистости в дискурсі.

Стратегія візуалізації реалізує інший тип комунікативного завдання. Вона не просто усуває дискримінаційні форми, а активно вводить жінок у мовну картину професійного, громадського, освітнього, військового, політичного, наукового й медійного життя. Парні номінації *захисники і захисниці*, *військовослужбовці та військовослужбовиці*, *волонтери й волонтерки*, *посадовці й посадовиці*, *експерти й експертки* виконують *дискурсно коригувальну функцію*. Вони потрібні насамперед там, де попередня мовна традиція формувала уявлення про чоловічу монополію на певну діяльність або закріплювала чоловічий рід як універсальний спосіб репрезентації професійної спільноти. Тому такі конструкції не варто оцінювати лише за критерієм мовної економії. Їхній комунікативний сенс полягає в корекції *соціальної видимости* й у демонтажі тих номінативних практик, які тривалий час залишали жіночу участь імпліцитною.

Особливо важливо застосовувати стратегію візуалізації в контекстах, пов'язаних із професіями або ролями, які історично сприймали як переважно чоловічі: *командирка*, *військовослужбовиця*, *поліцейська*, *рятувальниця*, *пілотеса*, *інженерка*, *ректорка*, *держслужбовиця*, *аналітикиня*, *суддя* або *суддя-жінка* залежно від нормативного й стилістичного контексту. Наприклад, формула *захисники України* в урочистому або медійному дискурсі може бути доповнена формою *захисники і захисниці України*, якщо комунікативна мета полягає в підкресленні участи жінок у захисті держави. Так само замість узагальненої формули *науковці університету презентували результати дослідження* у відповідному контексті доречно вжити *науковці й науковиці університету презентували результати дослідження*, якщо потрібно актуалізувати реальну участь жінок у науковій праці. У цих випадках парна номінація не є надмірністю, а виконує репрезентативну, аксіологійну й персуазивну функції.

Стратегія нейтралізації передбачає свідоме уникання гендерного маркування в тих комунікативних ситуаціях, де стать особи не становить змістово релевантної ознаки й не впливає на інтерпретацію повідомлення. У таких контекстах доцільно використовувати узагальнювальні, гендерно нейтральні або інституційно нейтральні номінації на зразок *особа*, *команда*, *персонал*, *авдиторія*, *спільнота*, *фахове середовище*, *студентство*. Такі форми дають змогу уникнути необґрунтованої граматичної маскулінізації тексту й водночас зберегти точність повідомлення. Наприклад, в інструктивному, адміністративному або нормативно-комунікативному дискурсі формула *постраждала особа* є точнішою й інклюзивнішою за форму *потерпілий*, якщо йдеться про будь-яку людину незалежно від статі. Аналогійно замість *кожен студент повинен подати заяву* можна написати *кожна особа, яка навчається, має подати заяву* або *здобувачі й здобувачки освіти подають заяву*. Замість *працівник зобов'язаний повідомити керівника* доречно вжити *працівник або працівниця зобов'язані повідомити керівника чи керівницю* або, у стислому адміністративному стилі, *персонал зобов'язаний повідомити адміністрацію*. Такі заміни не лише коригують граматичну форму, а й змінюють спосіб адресування, конструюючи текст відкритішим для різних груп авдиторії.

Водночас нейтралізацію не варто абсолютизувати, адже вона не повинна витісняти фемінітиви там, де потрібно назвати конкретну жінку, актуалізувати її професійний статус або забезпечити її дискурсну видимість. Якщо йдеться про конкретну особу, коректніше писати *директорка школи представила програму*, *професорка виголосила доповідь*, *командирка підрозділу прокоментувала ситуацію*, *редакторка підготувала випуск*, а не замінювати ці форми нейтральними конструкціями на зразок *представник адміністрації*, *фахівець*, *посадова особа*, якщо така нейтралізація нівелює жіночу присутність. Отже, стратегія нейтралізації є ефективною лише за умови контекстуально виваженого застосування, коли вона не нівелює жіночу суб'єктність, а усуває надлишкове, нерелевантне або стереотипне гендерне маркування.

Візуалізація і нейтралізація не суперечать одна одній. Вони належать до різних режимів комунікативної доцільності. Візуалізація актуальна тоді, коли соціальна група, роль або професія історично зазнавали невидимости, а тому потребують виразного мовного представлення. Нейтралізація доречна тоді, коли стать не є релевантною для змісту повідомлення, а її маркування може створити зайву семантичну або прагматичну напругу. Комунікативна компетентність полягає в умінні обрати не механічно правильну, а *контекстуально релевантну стратегію*. Саме тому гендерно чутлива мова потребує не лише знання форм, а й розвиненої *прагматичної свідомости*, здатности враховувати жанр, авдиторію, інституційний статус мовлення, комунікативну мету та можливий перлокутивний ефект висловлення.

У лінгвокомунікативній перспективі гендерно чутливу мову доцільно інтерпретувати крізь модель взаємодії *адресанта*, *адресата*, *повідомлення*, *коду*, *каналу*, *жанру* та *соціокультурного контексту*, у межах якої мовне повідомлення постає не лише результатом добору лексико-граматичних засобів, а складним актом *соціального кодування сенсів*. Адресант або адресантка конструює висловлення відповідно до комунікативної мети, жанрових параметрів, каналу передавання, інституційного статусу мовлення, очікуваної реакції авдиторії та прогнозованого перлокутивного ефекту. Адресат або ширша авдиторія, своєю чергою, декодує повідомлення не ізольовано, а крізь призму власних ціннісних настанов, соціального досвіду, комунікативних очікувань, культурних кодів і попередньо сформованих дискурсних уявлень. За таких умов *андроцентричні формули*, *маскулінні універсалії*, *асиметричні професійні номінації* чи *сексистські кліше* можуть знижувати рівень довіри до комунікатора, провокувати рецептивний спротив, посилювати відчуття символічного виключення або сигналізувати про інституційну нечутливість до принципів рівности й недискримінації. Натомість використання *гендерно чутливих мовних засобів* підвищує інклюзивний потенціал повідомлення, зміцнює його етичну легітимність, посилює персуазивність комунікації та формує умови для рівноправної участи різних соціальних суб'єктів у публічному дискурсі.

У цьому контексті методологійно продуктивною є модель кодування й декодування смислів (Stuart Hall, 1980), у межах якої комунікацію інтерпретовано як соціосеміотичний процес продукування, трансляції та інтерпретації значень у конкретному соціокультурному середовищі. Гендерно чутлива номінація кодує не лише фактичну інформацію про особу, її статус, професійну роль або інституційну належність, а й виразний *аксіологійний сигнал*, що засвідчує визнання рівности, поваги, соціальної видимости та недискримінаційного характеру комунікативної взаємодії. Наприклад, форми *професорка*, *командирка*, *редакторка*, *науковиця*, *речниця*, *військовослужбовиця* не тільки називають особу жіночої статі, а й кодують її професійну суб'єктність як повноцінну, нормативну й соціально легітимну. Авдиторія декодує такий вибір як маркер демократичної, професійної й етично відповідальної комунікації, зорієнтованої на інклюзивність і символічне визнання різних соціальних суб'єктів. Натомість сексистська або андроцентрична форма може кодувати інерцію попередньої мовної норми навіть тоді, коли мовець або мовиця не мають експліцитної дискримінаційної інтенції, оскільки мовна форма здатна відтворювати ідеологійні сенси незалежно від суб'єктивного наміру адресанта.

Ритуальна модель комунікації (James W. Carey, 1989) дає змогу розгорнути ще один принципово важливий аспект цієї проблеми. У межах такого підходу мовлення постає не лише засобом передавання інформації, а й механізмом підтримання спільного символічного світу, у якому суспільство відтворює уявлення про норму, статус, належність, авторитет і легітимну участь у публічному просторі. Якщо в цьому символічному світі системно домінують лише маскулінні форми на кшталт *керівник*, *науковець*, *автор*, *захисник*, *військовослужбовець*, *експерт*, то професійна, громадянська й інституційна присутність жінок залишається менш помітною, імпліцитною або вторинно маркованою. Натомість регулярне функціювання фемінітивів, парних номінацій і гендерно нейтральних форм поступово стандартизує жіночу присутність у різних сферах соціальної практики та змінює колективні моделі сприйняття професійної суб'єктности. У такій перспективі гендерно чутлива мова постає не просто технікою редагування тексту, а *ритуалізованою практикою визнання*, що закріплює рівність, видимість і гідність як базові параметри сучасної комунікативної культури.

Семіотичний аспект цієї проблеми пов'язаний із тим, що кожна мовна форма виконує роль знака, у якому поєднані граматична структура, соціальний сенс і прагматичний ефект. Лексема *командирка* не лише позначає жінку, яка командує підрозділом, а вводить до дискурсу новий знак професійної суб'єктности, що руйнує очікування про виключно чоловічий характер командування. Лексема *науковиця* не просто дублює форму *науковець*, а формує окремий канал символічної ідентифікації жінки з наукою, дослідницькою діяльністю та академійним авторитетом. Лексема *авторка* робить творчу й інтелектуальну діяльність гендерно видимою, не відриваючи її від професійної універсальности. Аналогійно форми *ректорка*, *завідувачка, доцентка, професорка, інженерка*, *адвокатка*, *аналітикиня*, *експертка*, *волонтерка*, *захисниця, танкістка, артилеристка, снайперка, солдатка* не лише заповнюють словотвірні позиції в мовній системі, а й продукують нові знаки соціального визнання, через які український публічний дискурс розширює межі репрезентації жіночої професійної, громадянської та інституційної участи.

Гендерно чутлива мова функціює як *механізм соціального кодування*, *ритуальна практика визнання* та *знакова система дискурсної видимости*. Вона змінює не лише окремі лексеми, а й саму *архітектоніку публічного мовлення*, оскільки впливає на те, кого суспільство бачить, як називає, кому надає статус мовного суб'єкта і які форми участи визнає нормативними, легітимними й ціннісно значущими.

Когнітивна дія фемінітивів полягає в перебудові прототипових сценаріїв і розширенні ментальних моделей, через які авдиторія осмислює професійні, соціальні та інституційні ролі. Якщо в мовному досвіді реципієнтів систематично функціюють лише форми *директор*, *професор*, *міністр*, *військовослужбовець*, *командир*, *науковець*, *керівник*, *експерт*, то саме маскулінний образ поступово закріплюється як прототип відповідної соціальної ролі. За таких умов чоловіча номінація не лише позначає професію, а й формує когнітивне очікування щодо того, хто є «типовим» носієм певного статусу, авторитету

чи фахової компетентности. Натомість регулярне функціювання форм *директорка*, *професорка*, *військовослужбовиця*, *командирка*, *науковиця*, *керівниця*, *експертка*, *ректорка*, *аналітикиня*, *інженерка* розширює межі прототипу й актуалізує іншу модель професійної суб'єктности. Мовна повторюваність підвищує когнітивну доступність відповідних образів, а отже, впливає на соціальну уяву, змінюючи уявлення про те, хто може бути *лідеркою, дослідницею, командиркою, політикинею, авторкою* або *фахівчинею* в певній галузі.

Проблема *коректного звертання* становить окремий і надзвичайно важливий аспект гендерно чутливої комунікації, оскільки звертання не лише встановлює контакт між учасниками взаємодії, а й визначає характер комунікативної дистанції, статусну симетрію та рівень інституційної поваги. Форми *пані*, *пане*, *шановна колего*, *шановний колего*, *шановне товариство*, *шановна авдиторіє*, *шановні учасниці й учасники*, *пані професорко*, *пані директорко*, *пані командирко*, *пані редакторко* підтримують етичну впорядкованість мовлення, фіксують професійний або соціальний статус адресата чи адресатки та забезпечують комунікативну рівновагу. Натомість звертання як-от *дорогенька, любонько, дівчинко, моя хороша* в офіційному, освітньому, медійному чи професійному просторі актуалізують фамільярний, патерналістський або побутово-оцінний регістр мовлення, що зміщує адресатку з позиції професійної суб'єктности в позицію інфантилізованого чи емоційно зниженого сприйняття. Вони можуть сприйматися мовцем як доброзичливі або емоційно теплі, однак у комунікативному ефекті зміщують центр уваги з професійної ролі, компетентности, громадянського статусу чи інституційної позиції адресатки на її стать, вік, зовнішність або емоційну привабливість.

Комунікативний аналіз гендерно чутливої мови потребує врахування не лише лексико-граматичної організації повідомлення, а й каналу його поширення, жанрової специфіки, типу авдиторії, інституційного контексту та очікуваного перлокутивного ефекту. У медіатексті, соціальних мережах, офіційному листуванні, навчальному матеріалі, публічному виступі, рекламному повідомленні чи PR-комунікації гендерно чутлива мова реалізує різні комунікативні, прагматичні й аксіологійні функції. У медіадискурсі вона впливає на рамку суспільної інтерпретації події, визначаючи, кого авдиторія бачить як активного суб'єкта дії, експертности, відповідальности або ухвалення рішень. Наприклад, формули *експертка пояснила*, *військовослужбовиця повідомила*, *науковиця презентувала результати*, *керівниця прокоментувала рішення* актуалізують не лише факт участи жінки в події, а і її право на авторитетне мовлення в публічному просторі. В офіційно-діловому дискурсі гендерно чутлива мова формує інституційну коректність і демонструє відповідність комунікації принципам рівности, недискримінації та професійної етики. В освітньому дискурсі вона конструює моделі рольової ідентифікації для студентства й учнівства, розширюючи уявлення про можливі професійні, соціальні та громадянські ролі жінок і чоловіків. У рекламному та PR-дискурсі вона позначає етичний профіль бренду, організації чи інституції, а в цифровій комунікації функціює як маркер оперативного ціннісного позиціювання, що безпосередньо впливає на рецепцію повідомлення, рівень довіри до комунікатора та готовність авдиторії до взаємодії.

Окремої аналітичної уваги потребує взаємозв'язок *гендерно чутливої мови* й *медіатексту* як полікодової комунікативної структури. У медійному просторі вербальні одиниці функціюють не ізольовано, а у взаємодії з візуальними, графічними, аудіальними, композиційними, жанровими та цифровими кодами, які спільно формують сенсотворчу й оцінну рамку повідомлення. Саме тому гендерна чутливість не може обмежуватися лише рівнем словесної номінації. Якщо текст коректно називає *експертку*, *офіцерку*, *захисницю*, *військовослужбовицю*, *політикиню* чи *редакторку*, але візуальний супровід об'єктивує її зовнішність, маргіналізує професійний статус, акцентує на приватній ролі або підсилює стереотипну модель жіночости, загальний комунікативний ефект набуває внутрішньої суперечливости. Наприклад, заголовок може називати жінку *фахівчинею з безпеки*, але фото, підпис або композиційне розміщення можуть зміщувати увагу з її експертности на зовнішність, вік чи сімейний статус. У такому разі формально коректна номінація не гарантує повної етичної репрезентації, оскільки невербальні елементи медіатексту можуть відтворювати ті самі стереотипні коди, які вербальний рівень намагається подолати.

У полікодовому медіатексті гендерно чутлива комунікація має охоплювати не лише номінацію, а й добір *зображення, композиційне розміщення, заголовковий комплекс, підпис, цитатний матеріял, інтонаційне оформлення, контекст поширення* та прогнозовані способи декодування повідомлення авдиторією. Важливо, щоб вербальний і невербальний рівні не вступали в семіотичний конфлікт. Наприклад, якщо матеріал присвячено науковому досягненню, доречно акцентувати на дослідницькому результаті, професійному статусі й інституційній ролі авторки, а не на її зовнішності чи приватному житті. Якщо медіатекст розповідає про військовослужбовицю, візуальний супровід має підтримувати рамку професійної суб'єктности, а не переводити сприйняття в площину екзотики або винятковости. Якщо йдеться про *політикиню, керівницю чи експертку,* заголовок, фото й цитата мають спільно конструювати образ компетентної учасниці публічного процесу, а не відтворювати стереотипні кліше про «жіночу емоційність», «м'якість» або «нетиповість» її ролі.

Отже, гендерна чутливість у медіадискурсі постає як комплексний принцип семіотичної узгоджености, за якого вербальні й невербальні елементи повідомлення не суперечать одне одному, а спільно формують дискурсну видимість, професійне визнання та етичну репрезентацію особистости. У цьому вимірі гендерно чутлива мова виходить за межі власне граматичної корекції й набуває статусу ширшої комунікативної стратегії, що регулює способи називання, репрезентації, цитування, розміщення й інтерпретації соціальних суб'єктів у публічному просторі. Саме така стратегія дає змогу поєднати мовну точність, прагматичну коректність, візуальну етику та аксіологійну відповідальність сучасної комунікації.

Із цього постає потреба в розробленні *авторської комунікативно-дискурсної моделі*, здатної пояснити функціювання гендерно чутливої мови як багаторівневого *лінгвокомунікативного*, *когнітивно-прагматичного* й *соціосеміотичного* явища. Така модель має інтерпретувати гендерно чутливу мову не як сукупність ізольованих лексико-граматичних одиниць, а як цілісну систему взаємодії мовної форми, комунікативної ситуації, стратегійного вибору адресанта або адресантки, когнітивного фреймування соціальних ролей, прагматичного ефекту висловлення та дискурсного результату. До її структури входять *фемінітиви*, *парні номінації*, *гендерно нейтральні форми*, *коректні звертання*, а також механізми відмови від *сексистських кліше*, уникання андроцентричних універсалій і нейтралізації нерелевантного *гендерного маркування*.

У межах цієї моделі *комунікативна ситуація* постає вихідним параметром аналізу, оскільки саме вона визначає статус учасників взаємодії, жанр повідомлення, канал його поширення, інституційний контекст, очікування авдиторії та можливі способи декодування мовної форми. *Стратегійний вибір* адресанта або адресантки охоплює рішення щодо того, яку мовну

тактику застосувати в конкретному дискурсному середовищі: *візуалізацію* жінок через фемінітиви й парні номінації, *нейтралізацію* гендерного маркування там, де стать не має змістової релевантности, або *відмову від сексистських форм*, що знецінюють, інфантилізують чи маргіналізують особистість. Мовні механізми, відповідно, виконують не лише номінативну, а й статусно-регулятивну, аксіологійну та персуазивну функції.

Джерело: розроблено авторами на основі аналізу наукової літератури з гендерної лінгвістики, комунікативістики та соціального конструктивізму мови.

Рис. 2. Комунікативно-дискурсна модель функціювання гендерно чутливої мови

Запропонована комунікативно-дискурсна модель репрезентує гендерно чутливу мову як багаторівневий *лінгвокомунікативний*, *когнітивно-прагматичний* і *соціосеміотичний механізм*, що розгортається не з ізольованої лексеми, а з цілісної комунікативної ситуації. Адресант або адресантка конструює повідомлення з урахуванням авдиторії, каналу передавання, жанрової специфіки, коду, інституційного середовища, соціокультурного контексту та очікуваного способу декодування. Саме ці параметри визначають *стратегійний вибір* між візуалізацією, нейтралізацією та відмовою від сексистських мовних форм. На наступному рівні активуються конкретні мовні механізми, зокрема *фемінітиви*, *парні номінації*, *гендерно нейтральні лексеми*, *коректні звертання* та редагування стереотипізованих висловлень. Їхнє функціювання змінює когнітивне фреймування соціальних ролей, розширює уявлення про професійну, громадянську й інституційну суб'єктність жінок і чоловіків, а також продукує прагматичний ефект визнання, довіри, комунікативної симетрії, персуазивности й етичної легітимности. У підсумку формується *дискурсний результат*, що відзеркалено в номінативній справедливості, інклюзивній комунікації, символічному опорі андроцентризмові та демократизації мовної норми.

Важливим компонентом цієї моделі є *зворотний зв'язок*, оскільки гендерно чутлива мова не функціює як застигла система прескриптивних правил. Вона розвивається в процесі суспільного обговорення, медійної практики, освітньої стандартизації, фахового редагування, офіційного рекомендаційного дискурсу та реакцій мовної спільноти. Саме тому одні номінативні форми швидко входять до активного вжитку, інші потребують адаптації, а частина залишається предметом фахової, редакторської й суспільної дискусії. Проте сама дискусійність не заперечує потреби в гендерній чутливості, а навпаки засвідчує динамічну роботу мовної системи над виробленням нових способів репрезентації соціальної реальности. У цьому сенсі мовна норма постає не як статичний припис, а як рухома система узгодження між граматичним потенціалом мови, комунікативними потребами суспільства та аксіологійними запитами публічного дискурсу.

У площині медійної та інституційної комунікації гендерно чутлива мова виконує також *довіротворчу функцію*, оскільки сучасна авдиторія дедалі частіше оцінює не лише зміст повідомлення, а й етичну якість його мовного оформлення. Некоректна номінація, андроцентрична формула або сексистське кліше здатні послабити персуазивний потенціал навіть фахово підготовленого тексту, тоді як точне, інклюзивне й контекстуально виважене мовлення підвищує рівень професійности, відповідальности та інституційної легітимности комунікатора або комунікаторки. У цьому аспекті простежуємо зв'язок із теорією комунікативної дії (Jürgen Habermas, 1984), у межах якої раціональна комунікація ґрунтується на взаємному визнанні учасників, орієнтації на порозуміння та етичній прийнятності мовленнєвої взаємодії. Гендерно чутлива мова, відповідно, постає не лише інструментом коректної номінації, а й умовою демократичного комунікативного порядку, у якому мовна форма підтримує рівність, гідність і соціальну видимість усіх учасників дискурсу.

На рівні суспільної динаміки гендерно чутлива мова функціює як інструмент *когнітивного й символічного опору*, спрямований не лише проти окремих некоректних висловлень, а й проти ширшої системи андроцентричних уявлень, у межах якої маскулінне тривалий час функціювало як універсальна норма, тоді як фемінне набувало статусу похідного, периферійного або другорядного. У цьому аспекті поняття *символічного опору*, застосоване до аналізу воєнного газетного дискурсу

(Maslova, 2026), виявляє евристичний потенціал і для осмислення інклюзивної комунікації. Гендерно чутлива мова формує символічну резистентність до мовних практик, що відтворюють нерівність, підтримують дискурсну невидимість жінок і редукують особистість до стереотипізованої гендерної ролі. У такій перспективі фемінітиви, парні номінації, нейтральні лексеми й коректні звертання функціюють як засоби не лише мовної корекції, а й когнітивно-прагматичного переозначення соціальної реальности.

Український контекст додає цій проблемі виразного *аксіологійного* й *соціокультурного* виміру. Гендерно чутлива мова входить у ширший процес демократизації публічного мовлення, утвердження прав людини, оновлення освітніх, медійних та інституційних стандартів, а також відмежування від авторитарних моделей мовної політики. У сучасному українському дискурсі фемінітиви й інклюзивні номінації не просто модернізують мовну норму. Вони позначають нову етику комунікації, у якій кожна людина має право на точне, гідне й соціально видиме омовлення. Саме тому гендерно чутлива мова постає не периферійною темою мовної політики, а важливим компонентом символічної модернізації українського публічного простору.

Практичний вимір окресленої проблематики актуалізує потребу в системному навчанні гендерно чутливої комунікації, яке має охоплювати не лише засвоєння рекомендованих фемінітивів чи нормативно коректних номінативних форм, а й аналітичне опрацювання комунікативних ситуацій, жанрових конвенцій, прагматичних ризиків, медійних ефектів і способів фахового редагування тексту.

Окремий прикладний напрям становить *редагування гендерно сліпих текстів*, що потребує не механічної заміни окремих лексем, а комплексної *лінгвопрагматичної експертизи* висловлення. Такий аналіз має спиратися на низку діагностичних критеріїв: чи коректно названо всіх учасників і учасниць комунікації; чи не приховує чоловічий рід жіночу присутність; чи не акцентує текст стать там, де вона не має змістової релевантности; чи не містить висловлення стереотипного оцінювання; чи не зміщує повідомлення увагу з компетентности, статусу або дії на зовнішність; чи відповідає звертання жанрові, соціальному статусу адресата або адресатки та належній комунікативній дистанції. Такий алгоритм дає змогу перевести гендерну чутливість із рівня декларативного принципу в площину реальної текстотворчої, редакторської та інституційної практики, де мовна форма функціює як інструмент етичної репрезентації, номінативної справедливости й дискурсної видимости.

Висновки. Гендерно чутлива мова постає як багаторівневе лінгвістичне й комунікативістичне явище, що охоплює словотвірний, лексико-семантичний, граматичний, прагматичний, когнітивний, семіотичний і дискурсно-інституційний рівні мовної організації. Її базові стратегії, зокрема відмова від сексистських і дискримінаційних мовних форм, візуалізація жінок та нейтралізація нерелевантної гендерної маркованости, формують цілісну систему інклюзивної комунікації, зорієнтовану не лише на нормативну коректність, а й на переосмислення механізмів соціальної репрезентації. Така система конструює новий режим дискурсної видимости, у межах якого професійні, громадянські, освітні, політичні, управлінські та безпекові ролі отримують точне, симетричне й аксіологійно справедливе мовне позначення.

Фемінітиви в цій системі виконують функцію *номінативної справедливости* та *символічного унаявлення жіночої суб'єктности*. Вони не є периферійними стилістичними варіантами чи факультативними мовними інноваціями, а становлять органічний вияв деривaційного потенціалу української мови. Їхнє регулярне функціювання трансформує когнітивні сценарії авдиторії, розширює прототипи професійної й соціальної ролі, посилює символічну присутність жінок у публічному просторі та деконструює маскулінний універсалізм як приховану норму офіційного, медійного й інституційного мовлення. Гендерно нейтральні номінації, зі свого боку, забезпечують змістову точність у тих контекстах, де стать не має комунікативної релевантности, і запобігають необґрунтованому акцентуванню гендерної ознаки.

У фокусі комунікативістики гендерно чутлива мова функціює як інструмент організації взаємодії між адресантом або адресанткою, повідомленням, каналом, кодом, адресатом або авдиторією та соціальним контекстом. Вона впливає на процеси *кодування й декодування* сенсів, *рівень довіри* до повідомлення, *персуазивний потенціял* тексту, *символічну легітимність* інституції та *етичну якість* публічного діалогу. Запропонована комунікативно-дискурсна модель засвідчує, що гендерно чутлива мова функціює як динамічний процес, у якому стратегійний вибір мовця або мовиці активує відповідні мовні механізми, змінює когнітивне фреймування соціальних ролей, продукує прагматичний ефект визнання й формує дискурсний результат у вигляді *видимости, довіри, симетрії взаємодії* та *символічного опору* андроцентричним моделям мовлення.

Отже, гендерно чутливу мову доцільно розглядати як вагомий складник сучасної української мовної політики, освітньої культури, медійної відповідальности й демократизації публічного дискурсу. Вона не лише описує соціальну реальність, а й бере участь у її семіотичному, когнітивному та комунікативному переформатуванні. Її впровадження поглиблює *мовну культуру*, посилює *інституційну атрибуцію комунікативних практик*, формує *етичну чутливість мовної особистости* та підтримує *символічну резистентність* до андроцентричних, дискримінаційних і стереотипізованих моделей соціального мислення.

Література:

1. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words: The William James lectures delivered at Harvard University in 1955*. Clarendon Press. https://archive.org/details/austin-how-to-do-things-with-words/page/2/mode/2up

2. Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge. https://archive.org/details/gendertroublefem0000butl

3. Cameron, D. (1992). *Feminism and linguistic theory*. Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-22334-3

4. Carey, J. W. (1989). *Communication as culture: Essays on media and society*. Unwin Hyman. https://archive.org/details/communicationasc0000care

5. Coates, J. (2004). *Women, men and language: A sociolinguistic account of gender differences in language* (3rd ed.). Pearson Longman. https://books.google.com.au/books/about/Women_Men_and_Language.html?id=wKW1rNoWd3IC

6. Craig, R. T. (1999). Communication theory as a field. *Communication Theory, 9*(2), 119-161. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.1999.tb00355.x

7. Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Polity Press. https://www.semanticscholar.org/paper/Discourse-and-social-change-Fairclough/4abd90f1c03b88c675e341c028ad2a64abf90f55

8. Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge. https://www.routledge.com/Analysing-Discourse-Textual-Analysis-for-Social-Research/Fairclough/p/book/9780415258937
9. Fiske, J. (1990). *Introduction to communication studies* (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203134313
10. Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays in face-to-face behavior*. Anchor Books. https://archive.org/details/interactionritua0000goff
11. Goffman, E. (1981). *Forms of talk*. University of Pennsylvania Press. https://archive.org/details/formsoftalk00goff
12. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics: Vol. 3. Speech acts* (pp. 41-58). Academic Press. https://doi.org/10.1163/9789004368811_003
13. Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Vol. 1. Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press. https://archive.org/details/theoryofcommunic01habe
14. Hall, S. (1980). Encoding/decoding. In S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (Eds.), *Culture, media, language: Working papers in cultural studies, 1972-79* (pp. 128-138). Hutchinson. https://doi.org/10.4324/9780203381182
15. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4th ed.). Routledge.
16. Holmes, J. (2013). *An introduction to sociolinguistics* (4th ed.). Routledge.
17. Hymes, D. (1974). *Foundations in sociolinguistics: An ethnographic approach*. University of Pennsylvania Press. https://archive.org/details/foundationsinsoc0000hyme
18. Jakobson, R. (1960). Linguistics and poetics. In T. A. Sebeok (Ed.), *Style in language* (pp. 350-377). MIT Press. https://pure.mpg.de/view/item_2350615_4
19. Kress, G., & van Leeuwen, T. (2006). *Reading images: The grammar of visual design* (2nd ed.). Routledge.
20. Lakoff, R. (1975). *Language and woman's place*. Harper & Row. https://archive.org/details/languagewomanspl00lako
21. Lazar, M. M. (Ed.). (2005). *Feminist critical discourse analysis: Gender, power and ideology in discourse*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230599901
22. Maslova, Y. (2026). Cognitive pragmatic strategies in Ukrainian wartime press: A matrix model of symbolic resistance (2022-2025). *Cognitive Studies | Études cognitives, 26*, Article 3603. https://doi.org/10.11649/cs.3603
23. McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. McGraw-Hill. https://archive.org/details/understandingmed0000mclu
24. McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory* (6th ed.). Sage.
25. Mills, S. (2008). *Language and sexism*. Cambridge University Press.
26. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139173438
27. Spender, D. (1980). *Man made language*. Routledge & Kegan Paul. https://archive.org/details/manmadelanguage0000spen
28. Tannen, D. (1990). *You just don't understand: Women and men in conversation*. Morrow. https://archive.org/details/youjustdontunder0000tann
29. van Dijk, T. A. (1981). *Studies in the pragmatics of discourse*. Mouton. https://doi.org/10.1515/9783110826142
30. van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-137-07299-3
31. Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2016). *Methods of critical discourse studies* (3rd ed.). Sage.
32. Маслова, Ю. П. (2012). Проблема трактування дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, *31*, 67–70.
33. Маслова, Ю. П. (2014). Специфіка найменувань осіб жіночої й чоловічої статі та категорія роду в газетних текстах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, *50*, 83-86.
34. Мись, Т. І. (2026). Гендерна чутливість у юридичному дискурсі: мовні аспекти та філософські основи. *Сучасна доктрина права*, *2*(96), 104-109. https://doi.org/10.25313/2520-2308-2026-2-11936
35. Кабінет Міністрів України. (2022). *Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації: Розпорядження від 20 грудня 2022 р. № 1163-р*.
36. Міністерство оборони України. (2024). *Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України: Наказ від 13.04.2024 № 236*.
37. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. (2005). *Відомості Верховної Ради України*, 21, 109.
38. Рада Європи. (2018). *Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки*. https://rm.coe.int/coe-ge-strategy-2018-2023-ukr-final-ts/16808ae59c
39. Рада Європи. (2019). *Recommendation CM/Rec(2019)1 of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating sexism*.

© О. Л. Овсянко, М. О. Гупал

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 20 травня 2026 р.

Прорецензовано: 12 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 червня 2026 р.

Email: o.ovsyanko@gf.sumdu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0334-4891

Email: mashahupal@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-1913-0630

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-62-66

Овсянко О. Л., Гупал М. О. Емоційне забарвлення заголовків англомовних європейських медіа про російсько-українську війну. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 62–66.

УДК: 811.111'42:316.774

Овсянко Олена Леонідівна,
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської філології,
Сумський державний університет
Гупал Марія Олексіївна,
студентка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня здобуття вищої освіти спеціальності В11 «Філологія»,
Сумський державний університет

ЕМОЦІЙНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ АНГЛОМОВНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕДІА ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Дослідження присвячено автоматизованому емоційному аналізу заголовків новинних статей англомовних європейських медіа (DW, France 24, Politico Europe, Euronews, Der Spiegel International, El País English, RFI English та Balkan Insight), що висвітлюють російсько-українську війну за період із лютого 2022 р. по жовтень 2025 р. Актуальність теми зумовлена загальною тенденцією до поглибленого вивчення медіадискурсу, а також сучасними реаліями суспільства – великими обсягами інформації та швидким ритмом життя, що унеможливлюють детальне вивчення джерел, послаблюють увагу читачів, а медійні наративи, своєю чергою, моделюють сприйняття дійсності в суспільстві й послаблюють критичне ставлення до подій. Емоційно маркована лексика використовується для привернення уваги, викликання емпатії, а також може слугувати інструментом дезінформації та маніпуляції почуттями аудиторії. Дослідження ґрунтується на формуванні корпусу текстів та застосуванні методу автоматизованого емоційного аналізу на основі трансформерної моделі класифікації емоцій Emotion English DistilRoBERTa-base. Результати засвідчили, що найчастотнішою категорією є нейтральність – 46,43 %. Другу позицію посідають гнів – 17,86 % і страх – 17,86 %. Менш представленою є емоція відрази – 10,71 %. Найменш частотним серед зафіксованих емоцій є смуток – 7,14 %. Емоції радості та здивування в аналізованому матеріалі не були виявлені. Результати дослідження поглиблюють розуміння прагматичних механізмів медіадискурсу, підкреслюють придатність трансформерних моделей для обробки природної мови й відкривають перспективи подальших наукових розвідок, зокрема в аналізі медіанаративів з опрацюванням великих масивів даних.

Ключові слова: *медійний дискурс, новинні заголовки, автоматизований аналіз тексту, мовний вплив, російсько-українська війна.*

Olena Ovsianko,
PhD in Philology, Senior Lecturer, Department of Germanic Philology,
Sumy State University
Mariia Hupal,
Fourth-year student, first (Bachelor's) level of higher education, speciality B11"Philology"
Sumy State University

EMOTIONAL PATTERNS IN HEADLINES OF ENGLISH-LANGUAGE EUROPEAN MEDIA COVERAGE OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

This study conducts automated emotional analysis of headlines from English-language European media outlets (DW, France 24, Politico Europe, Euronews, Der Spiegel International, El País English, RFI English, and Balkan Insight) reporting on the Russia-Ukraine war between February 2022 and October 2025. The significance of this research arises from the increasing focus on media discourse analysis and the challenges posed by contemporary information environments, including high information volumes and the fast pace of life, which hinder detailed source examination and diminish readers' attention. Media narratives consequently influence societal perceptions and may reduce critical engagement with events. Emotionally charged vocabulary is frequently employed to capture attention and elicit empathy, and can also function as a tool for disinformation and emotional manipulation. The methodology involves constructing a text corpus and applying automated emotional analysis using the transformer-based emotion classification model, Emotion English DistilRoBERTa-base. Findings indicate that neutrality is the most prevalent category (46.43%), followed by anger (17.86%) and fear (17.86%). Disgust is less common (10.71%), while sadness is the least frequent among the identified emotions (7.14%). Joy and surprise were not detected in the analysed material. These results enhance understanding of the pragmatic mechanisms underlying media discourse, demonstrate the effectiveness of transformer-based models for natural language processing, and suggest prospects for future research, particularly in large-scale media narrative analysis.

Keywords: *media discourse, news headlines, automated text analysis, language influence, Russia-Ukraine war.*

Постановка проблеми. Т. А. ван Дейк (2006) пропонує тристоронній підхід (дискурс, пізнання і суспільство) до вивчення маніпуляції як форми зловживання соціальною владою, когнітивного контролю свідомості та дискурсивної взаємодії. Дискурсивно-аналітичний підхід є виправданим, оскільки більшість маніпуляцій, у нашому розумінні цього поняття, відбувається у формі повідомлень і розмов. По-друге, об'єктами маніпуляції є люди, і зазвичай це здійснюється через маніпуляцію їхньою свідомістю, тож когнітивний аналіз також здатен пролити світло на процеси маніпуляції. По-третє, маніпуляція – це форма інтеракції, а оскільки вона передбачає владу і зловживання нею, важливим є також соціальний підхід. Науковець наголошує, що ці підходи не можна зводити до одного чи двох із них. Попри те, що соціальний,

інтеракційний та дискурсивний підходи мають ключове значення, когнітивний параметр також важливий, оскільки маніпуляція завжди передбачає певну форму психічної маніпуляції. Поняття «маніпуляція» також тлумачиться як специфічний вид інформаційно-психологічного впливу (Невельська-Гордєєва, 2021). В умовах інформаційного суспільства медіа є одним із ключових каналів поширення інформації та формування суспільної думки. Новинні заголовки відіграють особливу роль у цьому процесі, оскільки вони першими привертають увагу читача й задають початкову рамку інтерпретації повідомлення. Емоційне забарвлення заголовка здатне посилювати сприйняття загрози, небезпеки, а також сприяти просуванню певних медійних наративів.

Актуальність теми. Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 р. українське суспільство живе в умовах безперервного інформаційного потоку. Медіадискурс відіграє важливу роль у формуванні ставлення аудиторії до подій і може як підтримувати зацікавленість певною темою, так і маніпулювати сприйняттям аудиторії. Привернення уваги людини, перевантаженої інформацією, стає складним завданням, тому медіа використовують засоби привернення уваги – розміщують текст на видимій позиції. Ці прийоми привертають увагу, а отже, оброблятимуться адресатами з додатковим часом або ресурсами пам'яті, як у випадку із заголовками, назвами чи рекламними слоганами, що сприяє детальнішому осмисленню, кращому представленню та запам'ятовуванню. Т. А. ван Дейк (2006: 365) акцентує увагу на тому, що специфічні особливості тексту та мовлення, такі як візуальна репрезентація, можуть безпосередньо впливати на осмислення інформації в контексті короткострокової пам'яті таким чином, що читачі звертають більше уваги на певні фрагменти інформації, ніж на інші. Найчастіше можна спостерігати гучні заголовки та вживання емоційно насичених слів, які викликають бурхливі емоції, сприяють поширенню матеріалів серед широкої публіки, а інколи й використовуються задля дезінформації та створення паніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження сформовано з огляду на інтеграційність дисциплін гуманітарного профілю та представлено працями авторів, які торкаються проблематики маніпулювання суспільною думкою в естетико-культурологічному (Місніченко, 2008; Тепенчак, 2008), психологічному (Buss et al., 1987; Волинець, 2008; Posner, 2015), політичному (Лютко, 2008; Осика, 2009; Яковлєва, 2010; Мошак, 2023) аспектах. Специфіка медійного впливу на формування суспільної свідомості отримала розвиток у наукових доробках Ю. В. Омельченка (2002) та Л. Я. Зайко (2019). Дискурс інформаційної війни з погляду лінгвокогнітивістики та психолінгвістики проаналізовано у дисертаційній праці О. Л. Кирилюк (2023). У монографії «Українська інформаційна безпека: філологічний складник» (2024) розглянуто проблему дезінформування як складника російсько-української війни.

Сучасний стан досліджень засвідчує тенденцію до інтеграції когнітивних і прагматичних підходів у медіадискурсивному аналізі, проте аспект автоматизованого емоційного аналізу заголовків новин, поданих європейськими медіа, що висвітлюють російсько-українську війну, залишається недостатньо розробленим.

Метою статті є визначення домінантних емоцій у заголовках англомовних європейських медіа, що висвітлюють російсько-українську війну, а також аналіз лексичних засобів, через які актуалізується емоційний тон медійного повідомлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріал дослідження складається з 28 заголовків, відібраних із публікацій DW, France 24, Politico Europe, Euronews, Der Spiegel International, El País English, RFI English та Balkan Insight за період із лютого 2022 р. по жовтень 2025 р. Вибір видань обумовлений їхньою авторитетністю та провідною роллю у висвітленні міжнародних подій.

У ході дослідження було виокремлено чотири інфоприводи. Першим із них є гарантії безпеки для України від двадцяти шести країн (англ. *Post-war security guarantees for Ukraine*). Цей інфопривід є важливим у контексті дослідження, оскільки він репрезентує ставлення інших країн до війни та відображає дискурсивне конструювання післявоєнної безпеки. Другим інфоприводом є перша річниця повномасштабного вторгнення Росії в Україну (англ. *First anniversary of the Russian invasion of Ukraine*). Ця інфоподія слугує допоміжним джерелом для аналізу репрезентації ставлення міжнародної спільноти до війни. Третім інфоприводом було обрано непросту тему викрадення українських дітей російськими військовими (англ. *Ukrainian children abducted by Russians*). Четвертим інфоприводом є удари російських ракет по об'єктах енергетичної інфраструктури України, що актуалізує загрозу катастрофи не лише в межах країни, а й у всьому світі (англ. *Russian attacks damage power plants in Ukraine*).

Дослідження частотного розподілу домінантних емоцій у заголовках новин було здійснено шляхом автоматизованої класифікації з використанням трансформерної моделі Emotion English DistilRoBERTa-base, що є розробкою німецького дослідника Й. Гартманна (2022). Модель навчена на шести різноманітних наборах даних і прогнозує шість основних емоцій: anger (гнів), disgust (відраза), fear (страх), joy (радість), sadness (смуток), surprise (здивування) за П. Екманом (1992), а також нейтральний клас (neutral).

Згідно з даними на рис. 1, у 28 заголовках, проаналізованих системою, було ідентифіковано п'ять емоцій: гнів, відразу, страх, нейтральність та смуток. Найпоширенішою категорією є нейтральність, яку було зафіксовано 13 разів (46,43 %). Друге місце за частотою репрезентації ділять гнів та страх, які були виявлені по п'ять разів кожна (17,86 %). Після них – емоція відрази, що фіксувалася тричі (10,71 %). На останньому місці зафіксовано емоцію смутку, яка фігурувала два рази (7,14 %). Інші емоції, такі як радість та здивування, не були виявлені. Автоматизована класифікація слугувала першим етапом аналізу, який уможливив визначення домінантних емоційних категорій, тоді як наступний етап був спрямований на виявлення лексичних одиниць, що актуалізують відповідний емоційний тон.

До нейтральної категорії належать такі заголовки статей: *Ukraine's European allies agree security guarantees* (Deutsche Welle, 2025); *26 countries agree to deploy troops in Ukraine if ceasefire reached* (France 24, 2025); *Ukraine allies ready to commit to post-war security guarantee*s (Politico Europe, 2025); *Coalition of the Willing: 26 countries agree to deploy troops or equipment to post-war Ukraine* (Euronews, 2025); *Macron says 26 countries pledge troops as a* "*reassurance force*" *for Ukraine* (RFI English, 2025); "*We will defeat everyone*"*: Zelenskyy's message on Ukraine war anniversary* (Politico Europe, 2023); *Ukraine war: One year anniversary sees Ukraine withstand massive Russian onslaught* (Euronews, 2023); *Biden in Poland:* "*Ukraine will never be a victory for Russia*" (El País English, 2023); *Ukraine War Anniversary: Exiles in the Balkans Rebuild Lives in Uncertain Times* (Balkan Insight, 2025); *Thousands of Ukrainian children still in Russia* (Deutsche Welle, 2025); *Stolen children* "*marketplace*"*: Russia creates* "*catalogue*" *of Ukrainian kids for adoption* (Euronews, 2025); *Non-profit groups hand ICC information on 20,000*

Ukrainian children deported to Russia (El País English, 2024); *Eleven Ukraine children returned from Russia* (RFI English, 2024). Нейтральність заголовків зумовлена переважанням фактологічних даних та вживанням дієслів інформативного характеру (agree, deploy, commit, pledge, return), утім окремі лексичні одиниці можуть зберігати емоційно-оцінний потенціал.

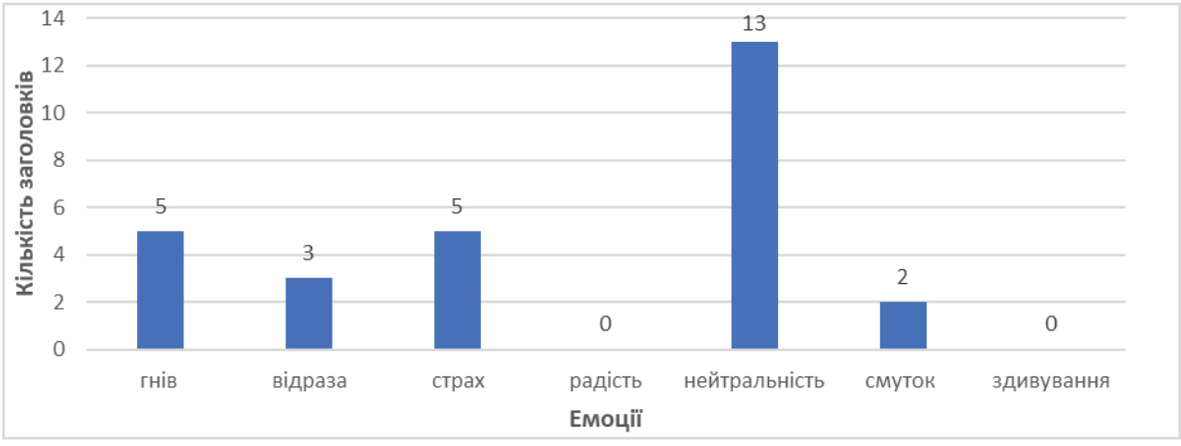

Рис. 1. Частотний розподіл домінантних емоцій у заголовках новин за результатами автоматизованої класифікації моделлю Emotion English DistilRoBERTa-base

У ході аналізу найпоширенішими негативними емоціями виявилися страх і гнів. Їх було зафіксовано по п’ять разів, що становить 17,86 % для кожної з цих емоцій. Така частотність свідчить про актуалізацію загрози та небезпеки, що є типовими для медійного дискурсу, у якому висвітлюються воєнні дії. Прикладом слугує заголовок *Russia launches huge power grid strikes in Ukraine as Kremlin acknowledges state of war* (Euronews, 2024), у якому вживаються такі емоційно марковані словосполучення, як *huge power grid strikes, state of war*. Ця тенденція також простежується в таких заголовках: *How Might the Violence in Ukraine Come to an End?* (Der Spiegel International, 2025); *No end in sight for war in Ukraine one year after Russia's invasion* (RFI English, 2023); *War-Weary Ukrainians Reel under Massive Flooding* (Der Spiegel International, 2023); *Everyone's afraid: Ukraine power plant workers fear fresh strikes* (RFI English, 2025).

Серед найчастотніших негативних емоцій також виокремлюється гнів, кількісні показники якого співмірні з показниками страху. Лексеми агресії використовуються для підкреслення несправедливості та спонукання до протистояння. Частиномовна представленість емоційно маркованої лексики, що актуалізує семантику агресії та руйнування, реалізується передусім через іменники (strikes, attacks, deportations, damage) та дієслова (attack, damage, abduct). Це підтверджується у заголовках: *Ukraine-Russia talks overshadowed by child deportations and renewed strikes* (France 24, 2025); *Democracy Digest: Poland Starts Investigations into Abducted Ukrainian Children and Leaked Emails* (Balkan Insight, 2023); *Ukraine updates: Russia strikes damage power plants* (Deutsche Welle, 2025); *Russian missile and drone attacks damage power plants in central, west Ukraine* (France 24, 2024); *Russia attacks Ukrainian electrical power facilities, including major hydroelectric plant* (El País English, 2024).

У заголовках новин також простежуються поодинокі випадки емоції відрази, яка часто фігурує разом з агресією задля увиразнення огиди стосовно конкретної події. У заголовку *The worst environmental disaster since Chernobyl* (Politico, 2023) емоція відрази вербалізується через емотивну одиницю *worst*. Ця емоція також простежується у таких заголовках: *Putin's abduction of Ukrainian children* (Politico Europe, 2025); *The Abducted Children of Ukraine* (Der Spiegel International, 2023), де її репрезентація пов’язана зі семантикою викрадення дітей. Емоція відрази в цьому контексті слугує засобом підкреслення неприйнятності таких дій та дає змогу продемонструвати, наскільки неприпустимими вони є для сучасного соціуму.

Таким чином, простежується тенденція до використання емоційно маркованої лексики для висвітлення особливо жахливих вчинків Росії, попри значний відсоток нейтральності серед публікацій. Страх і гнів є найчастотнішими негативними емоціями в аналізованому корпусі. З меншою частотою фіксується емоція відрази, проте вона відіграє важливу роль у підсиленні емоційного напруження. Найнижчу частотність має смуток, який рідко трапляється в заголовках. Засобами реалізації перелічених емоцій є оцінна лексика, представлена іменниками, прикметниками та дієсловами, що несуть у собі переважно негативні конотації щодо конкретних ситуацій або осіб. Використання подібної лексики відображає руйнівні наслідки ракетних атак, жахливі дії російських військових, болючість втрат та відчай, що допомагає привернути увагу аудиторії до жахів війни.

Наступним етапом аналізу є визначення середніх значень імовірностей емоцій у заголовках новин за допомогою трансформерної моделі Emotion English DistilRoBERTa-base (рис. 2). Це дає змогу детальніше розглянути, який саме емоційний фон містять заголовки новинних статей різних медіа.

Згідно з даними на рис. 2, нейтральність, тобто нейтральний тон мовлення, фіксується у переважній більшості заголовків. Найвищі середні значення нейтральності демонструють Euronews (0,431), El País English (0,423), RFI English (0,377), Politico Europe (0,347) та Deutsche Welle (0,345). Це свідчить про переважання інформаційно-описової манери подачі матеріалу в аналізованих англомовних європейських медіа.

Водночас у частини видань помітними є підвищені показники негативних емоцій. Найвищий середній показник страху зафіксовано у Der Spiegel International (0,497), що вказує на актуалізацію семантики загрози, небезпеки та невизначеності. Найбільше середнє значення гніву простежується в El País English (0,369), тоді як Politico Europe вирізняється найвищим показником відрази (0,415). Отже, попри загальну тенденцію до нейтральності, окремі видання демонструють емоційно напруженіший спосіб репрезентації подій російсько-української війни.

	гнів	відраза	страх	радість	нейтральність	смуток	здивування		0,500
Deutsche Welle (DW)	0,207	0,075	0,084	0,070	0,345	0,194	0,025		0,438
France 24	0,276	0,033	0,214	0,032	0,263	0,151	0,030		0,375
Politico Europe	0,060	0,415	0,071	0,046	0,347	0,037	0,023		0,313
Euronews	0,113	0,016	0,234	0,102	0,431	0,026	0,079		0,250
Der Spiegel Int.	0,067	0,250	0,497	0,003	0,099	0,078	0,007		0,188
El País English	0,369	0,050	0,086	0,008	0,423	0,058	0,006		0,125
RFI English	0,021	0,013	0,436	0,030	0,377	0,042	0,081		0,063
Balkan Insight	0,217	0,169	0,258	0,031	0,271	0,043	0,012		0,000

Рис. 2. Середні значення ймовірностей емоцій у заголовках новин у розрізі видань за результатами автоматизованої класифікації з використанням трансформерної моделі Emotion English DistilRoBERTa-base

Варто зазначити, що радість і здивування мають незначні середні значення ймовірностей у розрізі видань, однак у жодному із заголовків ці емоційні класи не були визначені моделлю як домінантні. Це підтверджує переважання нейтрального та негативного емоційного фону в аналізованому корпусі заголовків.

Висновки. Застосування трансформерної моделі Emotion English DistilRoBERTa-base до аналізу заголовків англомовних європейських медіа дало змогу визначити домінантні емоційні категорії та окреслити співвідношення нейтральних і емоційно забарвлених заголовків. Результати засвідчили, що найчастотнішою категорією є нейтральність, зафіксована майже в половині проаналізованих заголовків, тоді як емоційно забарвлена частина корпусу представлена переважно негативними емоціями – страхом, гнівом, відразою та, меншою мірою, смутком. Радість та здивування не зафіксовані як домінантні емоційні категорії. Проведене дослідження окреслює загальний емоційний фон відібраних заголовків і засвідчує тенденцію аналізованих медіа до переважно інформаційно-описового характеру представлення матеріалу.

Література:

1. Волинець Н. В. Психологічні механізми виявлення та протидії маніпулятивним намірам у студентів: автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.05 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2008. 20 с.
2. Зайко Л. Я. Мас-медіа як чинник формування суспільної свідомості: соціально-філософський аналіз: дис. … канд. філософ. наук : 09.00.03 / Житомирський державний ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2019. 204 с.
3. Кирилюк О. Л. Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти: автореф. дис.... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. Дрогобич, 2023.
4. Лютко Н. В. Політична реклама у виборчих технологіях: аксіологічно-нормативні виміри та принципи : автореф. дис.... канд. політ. наук : 23.00.02 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2008. 19 с.
5. Місніченко О. В. Маніпуляція «людиною маси»: філософсько-культурологічний аналіз : автореф. дис.... канд. філософ. наук : 09.00.04 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2008. 21 с.
6. Мошак Д. С. Маніпулятивні політичні комунікації як чинник політичного ризику в умовах демократизації: автореф. дис.... д-ра філософії : 052 / Дніпровський національний ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2023. 16 с.
7. Невельська-Гордєєва О., Нечитайло В. Маніпуляції як засіб інформаційно-психологічного впливу в інформаційній війні. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія*. 2021. Т. 3, № 50. С. 71–83.
8. Омельченко Ю. В. Маси і натовпи: соціально-філософський аналіз: автореф. дис.... канд. філос. наук: 09.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 17 с.
9. Осика Г. О. Електронні джерела політичного впливу: форми маніпулювання свідомістю та засоби їх обмеження : автореф. дис.... канд. політ. наук : 23.00.02 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2009. 18 с.
10. Тепенчак Т. М. Естетико-культурологічний аспект маніпуляції свідомістю : автореф. дис. … канд. філософ. наук : 09.00.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 15 с.
11. Українська інформаційна безпека: філологічний складник : монографія / І. Р. Жиленко та ін. ; за заг. ред. В. О. Садівничого. Суми : Сумський державний університет, 2024. 180 с.
12. Яковлєва Н. І. Пропаганда як складова політичної комунікації : автореф. дис.... канд. політ. наук : 23.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 18 с.
13. Buss D. M., Gomes M., Higgins D. S., Lauterbach K. Tactics of manipulation. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. Vol. 52, № 6. P. 1219–1229. DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.6.1219
14. Ekman P. An argument for basic emotions. *Cognition & Emotion*. 1992. Vol. 6, № 3–4. P. 169–200. DOI: https://doi.org/10.1080/02699939208411068
15. Hartmann J. Emotion English DistilRoBERTa-base [Model]. Hugging Face. 2022. URL: https://huggingface.co/j-hartmann/emotion-english-distilroberta-base
16. Posner E. The Law, Economics, and Psychology of Manipulation. *University of Chicago Coase-Sandor Institute for Law & Economics Research Paper*. 2015. P. 267–282.
17. Van Dijk T. A. Discourse and manipulation. *Discourse & Society*. 2006. Vol. 17 № 3. P. 359–383.
18. Balkan Insight. Articles on the Russian-Ukrainian war. 2022–2025. URL: https://balkaninsight.com (date of access: 10.05.2026).
19. Der Spiegel International. Articles on the Russian-Ukrainian war. 2022–2025. URL: https://www.spiegel.de/international (date of access: 10.05.2026).
20. Deutsche Welle. Articles on the Russian-Ukrainian war. 2022–2025. URL: https://www.dw.com (date of access: 10.05.2026).
21. El País English. Articles on the Russian-Ukrainian war. 2022–2025. URL: https://english.elpais.com (date of access: 10.05.2026).
22. Euronews. Articles on the Russian-Ukrainian war. 2022–2025. URL: https://www.euronews.com (date of access: 10.05.2026).
23. France 24. Articles on the Russian-Ukrainian war. 2022–2025. URL: https://www.france24.com (date of access: 10.05.2026).
24. Politico Europe. Articles on the Russian-Ukrainian war. 2022–2025. URL: https://www.politico.eu (date of access: 10.05.2026).
25. RFI English. Articles on the Russian-Ukrainian war. 2022–2025. URL: https://www.rfi.fr/en (date of access: 10.05.2026).

References:

1. Volynets, N. V. (2008). *Psykholohichni mekhanizmy vyiavlennia ta protydii manipuliatyvnym namiram u studentiv* [Psychological mechanisms of detecting and counteracting manipulative intentions in students] (Extended abstract of Candidate's thesis). H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
2. Zaiko, L. Ya. (2019). *Mas-media yak chynnyk formuvannia suspilnoi svidomosti: Sotsialno-filosofskyi analiz* [Mass media as a factor in the formation of public consciousness: A socio-philosophical analysis] (Candidate's thesis). Zhytomyr Ivan Franko State University [in Ukrainian].
3. Kyryliuk, O. L. (2023). *Dyskurs informatsiinoi viiny: Linhvokohnityvnyi ta psykholinhvistychnyi aspekty* [Discourse of information war: Linguo-cognitive and psycholinguistic aspects] (Extended abstract of Doctoral thesis). Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University [in Ukrainian].
4. Liutko, N. V. (2008). *Politychna reklama u vyborchykh tekhnolohiiakh: Aksiolohichno-normatyvni vymiry ta pryntsypy* [Political advertising in election technologies: Axiological-normative dimensions and principles] (Extended abstract of Candidate's thesis). Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
5. Misnichenko, O. V. (2008). *Manipuliatsiia "liudynoiu masy": Filosofsko-kulturolohichnyi analiz* [Manipulation of the "mass person": A philosophical and cultural analysis] (Extended abstract of Candidate's thesis). V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
6. Moshak, D. S. (2023). *Manipuliatyvni politychni komunikatsii yak chynnyk politychnoho ryzyku v umovakh demokratyzatsii* [Manipulative political communications as a factor of political risk in the context of democratisation] (Extended abstract of Doctor of Philosophy thesis). Oles Honchar Dnipro National University [in Ukrainian].
7. Nevelska-Hordieieva, O., & Nechytailo, V. (2021). Manipuliatsii yak zasib informatsiino-psykholohichnoho vplyvu v informatsiinii viini [Manipulations as a means of informational and psychological influence in information warfare]. *Visnyk NIuU imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia* [Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science], *3*(50), 71–83 [in Ukrainian].
8. Omelchenko, Yu. V. (2002). *Masy i natovpy: Sotsialno-filosofskyi analiz* [Masses and crowds: A socio-philosophical analysis] (Extended abstract of Candidate's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
9. Osyka, H. O. (2009). *Elektronni dzherela politychnoho vplyvu: Formy manipuliuvannia svidomistiu ta zasoby yikh obmezhennia* [Electronic sources of political influence: Forms of consciousness manipulation and means of limiting them] (Extended abstract of Candidate's thesis). Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
10. Tepenchak, T. M. (2008). *Estetyko-kulturolohichnyi aspekt manipuliatsii svidomistiu* [The aesthetic and cultural aspect of consciousness manipulation] (Extended abstract of Candidate's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
11. Zhylenko, I. R., et al. (2024). *Ukrainska informatsiina bezpeka: Filolohichnyi skladnyk* [Ukrainian information security: The philological component] (V. O. Sadivnychyi, Ed.). Sumy State University [in Ukrainian].
12. Yakovlieva, N. I. (2010). *Propahanda yak skladova politychnoi komunikatsii* [Propaganda as a component of political communication] (Extended abstract of Candidate's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
13. Buss, D. M., Gomes, M., Higgins, D. S., & Lauterbach, K. (1987). Tactics of manipulation. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(6), 1219–1229. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.6.1219
14. Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition & Emotion, 6*(3–4), 169–200. https://doi.org/10.1080/02699939208411068
15. Hartmann, J. (2022). *Emotion English DistilRoBERTa-base* [Model]. Hugging Face. https://huggingface.co/j-hartmann/emotion-english-distilroberta-base
16. Posner, E. (2015). The law, economics, and psychology of manipulation. *University of Chicago Coase-Sandor Institute for Law & Economics Research Paper*, 267–282.
17. Van Dijk, T. A. (2006). Discourse and manipulation. *Discourse & Society, 17*(3), 359–383.
18. Balkan Insight. (n.d.). *Articles on the Russian-Ukrainian war, 2022–2025*. Retrieved May 10, 2026, from https://balkaninsight.com
19. Der Spiegel International. (n.d.). *Articles on the Russian-Ukrainian war, 2022–2025*. Retrieved May 10, 2026, from https://www.spiegel.de/international
20. Deutsche Welle. (n.d.). *Articles on the Russian-Ukrainian war, 2022–2025*. Retrieved May 10, 2026, from https://www.dw.com
21. El País English. (n.d.). *Articles on the Russian-Ukrainian war, 2022–2025*. Retrieved May 10, 2026, from https://english.elpais.com
22. Euronews. (n.d.). *Articles on the Russian-Ukrainian war, 2022–2025*. Retrieved May 10, 2026, from https://www.euronews.com
23. France 24. (n.d.). *Articles on the Russian-Ukrainian war, 2022–2025*. Retrieved May 10, 2026, from https://www.france24.com
24. Politico Europe. (n.d.). *Articles on the Russian-Ukrainian war, 2022–2025*. Retrieved May 10, 2026, from https://www.politico.eu
25. RFI English. (n.d.). *Articles on the Russian-Ukrainian war, 2022–2025*. Retrieved May 10, 2026, from https://www.rfi.fr/en

© О. Я. Остапович, Ю. Л. Кімак

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 10 червня 2026 р.

Прорецензовано: 19 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 23 червня 2026 р.

Email: oleh.ostapovych@cnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8945-9525

Email: yuliia.kimak.21@pnu.edu.ua

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-67-72

Остапович О. Я., Кімак Ю. Л. Ключові лексеми вербалізації медіа-образу України у німецькомовних пресових джерелах 2022-2025 років. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 67–72.

УДК: 811.112.2

Остапович Олег Ярославович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Кімак Юлія Любомирівна,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

КЛЮЧОВІ ЛЕКСЕМИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ МЕДІА-ОБРАЗУ УКРАЇНИ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПРЕСОВИХ ДЖЕРЕЛАХ 2022-2025 РОКІВ

У статті представлено спробу дослідження актуальних трендів вербалізації німецькомовною пресою медіа-образу України в часі російсько-української війни, у контексті їх змін за останні 3 роки, з точки зору лінгвістики тексту. Предметом розгляду стала монолексемна та композитарна вербалізація подій в Україні, починаючи з 2022 року, у німецьких періодичних виданнях «Die Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Die Tageszeitung» та «Der Spiegel». На матеріалі німецьких пресових джерел 2022-2025 років, проаналізовано еволюцію частотності слововжитку ключових "ядерних" лексем. За допомогою кількісного та контент-аналізу проілюстровано маргіналізацію вербальних табу та якісні зміни у вживанні лексем "приядерної" зони. Виявлено особливо частотні, стійкі та консеснусні наративні маркери, які зберігають високий ступінь вживаності у німецьких медіа, зважаючи на факти й історичні події.

Ключові слова: *ключова лексема, монолексемна вербалізація, композитарна вербалізація, медійний стереотип, наратив, вербальне табу.*

Oleg Ostapovych,
PhD, associate professor,
Vasyl Stefanyk National Carpathian University
Yuliia Kimak,
Vasyl Stefanyk National Carpathian University

KEY-LEXEMES FOR VERBALIZATION OF THE MEDIA IMAGE OF UKRAINE IN THE GERMAN PRINTED PRESS SOURCES IN 2022-2025

The article presents an attempt to study the current trends in the verbalization of the media image of Ukraine by the German-language press during the Russian-Ukrainian war, in the context of their changes over the past 3 years, from the point of view of text linguistics. The subject of consideration was the monolexemic and composite verbalization of events in Ukraine, starting in 2022, in the German periodicals "Die Frankfurter Allgemeine Zeitung", "Die Tageszeitung" and "Der Spiegel". Based on the material of German press sources from 2022-2025, the evolution of the frequency of use of key "nuclear" lexemes was analyzed. Using quantitative and content analysis, the marginalization of verbal taboos and qualitative changes in the use of lexemes of the "near-nuclear" zone were illustrated. Particularly frequent, stable and consensus narrative markers were identified that retain a high degree of use in the German media, taking into account facts and historical events.

Key words: *key lexeme, monolexemic verbalization, composite verbalization, media stereotype, narrative, verbal taboo.*

Вступ. Дослідження вербалізації медіа-образу України у німецькомовних пресових джерелах об`єктивним чином набуло, на жаль, трагічної актуальності в часі повномасштабної російської агресії проти України, починаючи з 2022 року. Воно зберігатиме свою актуальність і у осяжній часовій перспективі.

При цьому стан дослідження даної проблеми виявляє певну диспропорцію між працями українських і західноєвропейських дослідників. Якщо для вітчизняних науковців тема є «гарячою» per se, про що свідчить ціла низка доволі вагомих праць (Карлова, 2024; Dyakiv, Yaremko, 2023; 2024; Dyakiv, 2024), то західні, особливо німецькі дослідники намагались до останнього «обходити» болісну тему, вважаючи її надто політизованою для начебто «чистої» емпіричної науки. Виняток складають праці Й. Дрешера та К. Дюршайд, проте знову ж у співпраці з українськими колегами (Drescher, 2022; Dyakiv, Dürscheid, 2025).

Тематика цих робіт охоплює спектр від еволюції вокабуляру в українській та німецькій мовах, із появою очевидних оказіоналізмів, неологізмів та нових метафор воєнної доби (Dyakiv, Yaremko, 2023; 2024), до прагматичного, ситуативно-контекстного вибору лексем «конфліктно-кризового» чи «воєнного» дискурсу (Dyakiv, 2024; Dyakiv, Dürscheid, 2025). Останнє нам видається продуктивнішим та актуальнішим через швидкоплинність та непрогнозованість процесів неологізації, особливо в мультимедійну добу, яка продукує більше недовговічних лексемних «метеликів-одноденок».

Предметом розгляду стала монолексемна та композитарна вербалізація подій в Україні, починаючи з 2022 року, у німецьких періодичних виданнях «*Die Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Die Tageszeitung»* та «*Der Spiegel*».

Завданням розвідки було проаналізувати еволюцію частотності слововжитку ключових «ядерних» та приядерних, ближньо-периферійних лексем як засобів творення медіа-образу України.

Матеріали та методи. Джерелами текстового корпусу дослідження слугували 436 публікацій у 3 німецьких газетах і журналах різної внутрішньополітичної орієнтації (*Die Frankfurter Allgemeine Zeitung, Die Tageszeitung і Der Spiegel*), за період з 01.03.2014 до 28.06.2014 і з 01.02.2022 до 30.01.2026, які тематизували становище в Україні.

За допомогою кількісного та контент-аналізу нами перевірялася гіпотеза щодо маргіналізації вербальних табу та якісних змін у вживанні лексем "приядерної" зони та визначалися особливо частотні, стійкі та консеснусні наративні маркери, які зберігають високий ступінь вживаності.

Результати і обговорення. Важливими лексемами аналізованого нами дискурсу з 2022 року були *Ukrainekrieg* та *Ukrainekonflikt*, які вживалися паралельно до 2025 року, проте частка лексеми *Ukrainekonflikt* була значно нижчою за весь період 2022-2025 року, складаючи лише десятки вживань у німецькомовних виданнях, найбільше, за результатами корпусного пошуку, вона виявлена у *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. До початку повномасштабного вторгнення спостерігалося епізодичне вживання лексеми *Ukrainekrise* на опис тогочасного періоду, однак вже з 24 лютого 2022 року автори аналізованих нами публікацій послуговувалися наведеними вище лексемами *Ukrainekrieg* та *Ukrainekonflikt,* а також словосполученням *russisch-ukrainischer Krieg*, найчастіше у *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (51 слововживання за 2024 рік).

Крім цього, нами виявлено частотну вербалізацію війни в Україні лексемами *Putins Angriff* або *Russlands Angriff*, при чому вони фігурують у текстах паралельно протягом всього періоду, проте варто зазначити, що, за даними корпусного дослідженням у *Frankfurter Allgemeine Zeitung* переважає зазначення нападу Росії на Україну у 115 вживаннях станом на 2024 рік. Так само виявлено вживання композитарної лексеми *Russlands Invasion*, що за період 2022-2025 року налічувало 33 вживання у *Die Tageszeitung*, 18 вживань у журналі *Der Spiegel* та станом на 2022-2024 рік 61 вживання у *Frankfurter Allgemeine Zeitung.* Варто зазначити, що вищеназвані лексеми найчастотніше використовувалися у *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, що ілюструють наші кількісні дані, наведені у наступних таблицях.

Таблиця 1

Gebrauchsfrequenz 2022-2025

Quelle	**Lexem**			
	Ukraine – Konflikt	*Ukraine – Krieg*	*Putins Krieg*	*Russlands Krieg*
FAZ	97	2433	97	68
Spiegel	41	587	55	57

Таблиця 2

Gebrauchsfrequenz 2022-2025 TAZ

Jahr	**Lexem**				
	Ukraine – Konflikt	*Ukraine – Krieg*	*Putins Angriff*	*Russlands Angriff*	*Russlands Invasion*
2022	26	460	17	22	8
2023	6	259	4	14	7
2024	6	158	7	9	12
2025	5	138	2	11	6

Як випливає з вищенаведених кількісних відомостей, з початку повномасштабного вторгнення було цілком прогнозовано зламане вербальне табу на вживання лексеми *Krieg* німецькими медіа. Кратне стрибкоподібне зростання частки відповідних слововживань є у цьому сенсі цілком сигніфікантним. Цей висновок суголосний із тезою наших українських колег, цитованих вище, про перехід від «конфліктно-кризового» до «воєнного» модусу вербалізації (Dyakiv, 2024: 6).

Водночас, практично паралельне функціонування протилежних за змістом «ядерних» ключових лексем *Russlands Krieg, Russlands Invasion, Russlands Angriff* versus *Putins Krieg* (останнє у попередній публікації автора кваліфіковано як російський пропагандистський наратив (див. Остапович, 2025: 177)) змушує констатувати, що зберігається інерція самоцензури журналістів, небажання називати речі своїми іменами, хибно витлумачена «політкоректність», яка зберігає ознаки своєрідної «джентльменської угоди» (ibidem: 177).

Наступним предметом розгляду є лексеми, які ми умовно назвали б «приядерними» та «ближньо периферійними», чий ключовий статус як дискурсних маркерів, проте, за нашими спостереженнями, зростає в часі.

З початку повномасштабного вторгнення починають вживатися відповідні лексеми на позначення актуальних подій. Наприклад, з 24 лютого 2022 року можна простежити вживання лексем для опису героїчності та стійкості українців, а саме *Held*, *Mut*, *Widerstand* та *Sieg*. Їх можна проілюструвати такими прикладами:

Ich bete für unsere Soldaten, sie sind ***Helden****.* (Jonathan Stock: »Gott helfe meinem Kiew!« Der Spiegel, 05.03.2022)

"Vor einem Monat ist ein junger ukrainischer ***Held*** *auf dem Schlachtfeld gestorben. Doch Ratuschnyjs Träume leben weiter."* (Der Preis der Freiheit. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 09.08.2022)

Ein ähnlicher ***Mut*** *findet sich in den Frauen von Solotwyno. Gerade weil nun auch die westlichen Regionen Raketenangriffen ausgesetzt sind, glaubt man im Grenzland der Karpaten, immer wichtiger für die Versorgung der Truppen und der Zivilbevölkerung zu werden.* (Wo die Sirenen schweigen. Die Tageszeitung, 17.03.2022, S. 4)

Der ***Mut*** *und die Kraft der Ukrainer haben das verhindert.* ("Putin steckt fest". Frankfurter Allgemeine Zeitung, 13.09.2023)

Mykolajiw hingegen ist ein Symbol des ***Widerstands****.* (Alexander Sarovic: Späher am Himmel. Der Spiegel, 30.04.2022)

Die Ukraine hat sich entschieden, für die Werte der Demokratie einzutreten. Selbst wenn sie damit allein gelassen wird, wird sie ***Widerstand*** *leisten.* ("Alle waren Last-minute-Flüchtlinge wie ich". Die Tageszeitung, 26.02.2022, S. 11)

Der wahrscheinlichste Weg zurück zu einem dauerhaften Frieden in Europa ist ein ***Sieg*** *der Ukrainer.* (Kriegsziel. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 26.04.2022)

Ich sehe nur eine einzige Lösung, und das ist ein militärischer ***Sieg*** *der Ukraine.* (»Die Elite wurde ausgelöscht«. Der Spiegel, 21.05.2022)

Також спостерігається часте використання лексем *Bombardierung*, *Zerstörung, Raketenangriff* та *Opfer* у всіх німецькомовних пресових джерелах з 2022 по 2025 роки, що вказують на ракетні обстріли та подальші руйнування протягом всього досліджуваного періоду. Наступні приклади виявлені у виданнях *Der Spiegel, Frankfurter Allgemeine Zeitung* та *Die Tageszeitung*:

*Je länger der Krieg dauere, je heftiger die **Bombardierungen**, je näher die Bedrohung durch die Russen rücke, desto länger würden die Listen der Hilfesuchenden und ihrer Angehörigen aus Charkiw oder Odessa, sagt Awi Blumenfeld, der für die JCC von Wien und Tel Aviv aus die Evakuierungen organisiert.* (Fiona Ehlers: Weg zurück ins Leben. Der Spiegel, 14.05.2022)

*Russlands **Bombardierung** des Theaters von Mariupol am 16. März bleibt der tödlichste Einzelangriff auf Zivilisten im Ukrainekrieg.* (600 Tote im Theater von Mariupol. Die Tageszeitung, 05.05.2022, S. 2)

*Die Ukrainer bereiten sich auf künftige russische **Bombardierungen** vor.* (Das Porzellan des Sonnenkönigs. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 06.01.2024)

Die Zerstörung einer Kinderklinik in Kiew zeigt, was Putin von diplomatischen Missionen hält. (Özlem Topçu: Was Frieden schafft. Der Spiegel, 13.07.2024)

*Er kontrastiert Wehrmachtsfotografien aus Bachmut mit eigenen dortigen Videoaufnahmen von 2021 und Bildmaterial der letzten Wochen, das ihm zugeschickt wurde. Die Parallelen der **Zerstörung** sind offensichtlich, die historischen Ereignisse und die aktuellen Bilder erschütternd.* (Quallen, die vom Himmel fallen. Die Tageszeitung, 26.01.2023, S. 24)

*Am 28. Oktober schlug eine FAB-500-Gleitbombe in einen der Türme von Derschprom ein und richtete ungeheure **Zerstörung** an.* (Fienbork, Matthias: Wenn gleich neben Ihnen eine Bombe einschlägt. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 20.11.2024)

*Bei einem russischen **Raketenangriff** auf einen Wohnblock in der Stadt Dnipro starben mindestens 46 Zivilisten.* (Ann-Dorit Boy, Christina Hebel, Oliver Imhof, Maximilian Popp, Christoph Reuter: Punkmusik und Kanonendonner. Der Spiegel, 28.01.2023)

*Beim jüngsten russischen **Raketenangriff** auf Odessa sind nach Angaben von Bürgermeister Gennadi Truchanow 15 bedeutende historische und kulturelle Gebäude zerstört worden, darunter das bekannte Hotel "Bristol", die Philharmonie und das Museum für westliche und orientalische Kunst.* (Russland bombardiert Ukraine wieder massiv. Die tageszeitung, 03.02.2025, S. 12)

*Für weltweite Empörung sorgen russische **Raketenangriffe** auf zwei Krankenhäuser im Zentrum der ukrainischen Hauptstadt Kiew, darunter eine renommierte Kinderklinik.* (Glas, Othmara (ogl.): Chronik 2024. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 27.12.2024)

*Eines der ersten **Opfer** von Putins Krieg ist ein Vater aus Tschuhujiw im Osten der Ukraine.* (Alexander Chernyshev, Christian Esch, Georg Fahrion, Matthias Gebauer, Christina Hebel, Katja Lutska...: Chronik eines angekündigten Kriegs. Der Spiegel, 26.02.2022)

*Die genaue Zahl der **Opfer** wird wohl nie ermittelt werden können, weil Russland die Spuren beseitigt hat. Schätzungen gehen von 600 Toten aus.* (Kultur unter Beschuss. Die Tageszeitung, 03.02.2024, S. 40)

*Das ist angesichts der Zehntausenden zivilen **Opfer** in der Ukraine ein höchst riskantes Unterfangen und unterschätzt, nach allem, was wir aus der Ukraine wissen, die Tatsache, wie sehr ein Krieg ein Land als Ganzes durchdringt.* (Kaiser, Ole (okai.): Will ich für mein Land kämpfen? Frankfurter Allgemeine Zeitung, 22.08.2024)

Варто також зазначити, що у зв'язку з ракетними ударами по критично важливих енергетичних об'єктах у німецькомовній пресі широко використовувалися лексеми *Atomkraftwerk*, *Wärmekraftwerk* та *Wasserkraftwerk*, адже саме АЕС, ТЕС та ГЕС ставали основними цілями ракетних обстрілів. Це ілюструють наступні приклади:

*Ziel des Großangriffs seien **Strom- und Wärmekraftwerke** im ganzen Land gewesen, sagte Energieminister Herman Haluschtschenko.* (Locke, Stefan (lock.): Biden erlaubt Einsatz weitreichender Waffen. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 18.11.2024)

*Er hörte von Angriffen auf das ukrainische **Atomkraftwerk** Saporischschja.* (Dirk Kurbjuweit: In Putins Fadenkreuz. Der Spiegel, 29.10.2022)

*Fast alle **Wärme- und Wasserkraftwerke** in der Ukraine sind nun außer Betrieb. Dies hat enorme Auswirkungen auf die Stromerzeugung. Das größte **Atomkraftwerk** Saporischschja steht seit 2022 unter russischer Besatzung und das Wasserkraftwerk Kachowka wurde im Sommer 2023 zerstört.* (Wettlauf gegen den Stromausfall. Die Tageszeitung, 27.06.2024, S. 10)

Наслідком масових ударів по критичних енергетичних об'єктах стало часте вимкнення світла, тому у німецькомовній пресі практично інфляційно-вірусним стало використання таких лексем як *Blackout, Stromausfälle* та *Stromabschaltungen*, що чітко простежується за наступними прикладами:

*»Wir hätten gern Antworten gehört, aber es gab keine«, sagt Oleksandr Mereschko, Chef des Auswärtigen Ausschusses, während er bei Kerzenlicht in einem Kyjiwer Café sitzt – es ist mal wieder **Stromausfall**.* (Christian Esch: Selenskyjs perfekter Sturm. Der Spiegel, 28.11.2025)

*"Die Russen wollen einen totalen **Blackout** der Ukraine erreichen."* (Elf Raketen auf ein Ziel. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 27.04.2024)

*Auch das Energieministerium geht davon aus, dass die Ukraine den Winter ohne **Stromabschaltungen und -ausfälle** überstehen wird – wenn es keine neuen schweren Anschläge gibt.* (Ein Land in Wintersorge. Die Tageszeitung, 05.10.2023, S. 11)

Наступними приядерними, але тенденційно частотно вживаними лексемами для позначення загальної ситуації, пов'язаної з мирним населенням України, стають *Luftalarm, Explosionen, Evakuierung, Flüchtling*, адже вони характеризують основні реалії життя жителів України у воєнний час з початку повномасштабного вторгнення. У німецькомовних пресових джерелах ми знаходимо приклади їх вживання протягом всього періоду 2022-2025 року:

*In Odessa melden an diesem Mittwoch die Sirenen nachts **Luftalarm**, es sind laute **Explosionen** im Stadtgebiet zu hören, und die Verteidiger bestücken den Schwarzmeerstrand mit Minen zur Abwehr russischer Truppen.* (Walter Mayr: Die letzten Juden von Odessa. Der Spiegel, 05.03.2022)

*Betroffen war praktisch das gesamte Staatsgebiet der Ukraine, insbesondere die Hauptstadt Kiew, die in mehreren Wellen angegriffen wurde, es habe deshalb fünf Stunden **Luftalarm** gegeben.* (Locke, Stefan (lock.): Schwere Luftangriffe auf Ukraine. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 27.11.2024)

*Ab dem Sirenenheulen zum **Luftalarm** um 1.50 Uhr vergehen keine zehn Minuten, bis die ersten **Explosionen** am Donnerstag in der ukrainischen Hauptstadt gemeldet werden.* (Angriffe sollen zermürben. Die Tageszeitung, 02.06.2023, S. 2)

Kyrylo Illiashenko, 13, half bei der ***Evakuierung*** *der Passagiere eines brennenden Busses in Sumy und rettete sich selbst durch ein Fenster* (Sumy trotzt weiter dem russischen Terror. Die Tageszeitung, 19.04.2025, S. 11)

Und auch in Kramatorsk töteten am 8. April 2022 russische Raketen mit Streumunition 57 Menschen, die am Bahnhof auf ihre ***Evakuierung*** *warteten.* (Christian Esch: Nachruf auf einen Zug. Der Spiegel, 14.11.2025)

Schätzungsweise 10000 ukrainische ***Flüchtlinge*** *kommen jeden Tag in Berlin an, die meisten am Hauptbahnhof, wo freiwillige Helfer sie mit warmem Essen und Hygieneartikeln versorgen und sie Tickets für die Weiterfahrt bekommen.* (Markus Becker, Jörg Diehl, Katrin Elger, Silke Fokken, Jan Friedmann, Sophie Garbe, Annette Großbong...: »Da kommt etwas ganz Großes auf uns zu«. Der Spiegel, 19.03.2022)

Nach Beginn des russischen Angriffskriegs 2022 hatte die Bundesregierung entschieden, dass ukrainische ***Flüchtlinge*** *in Deutschland kein Asyl beantragen müssen.* (Haupt, Friederike (fhau.): "Würde der Wirtschaft guttun". Frankfurter Allgemeine Zeitung, 22.08.2024)

Und natürlich finde ich es verständlich, dass ukrainische ***Flüchtlinge*** *sich die Länder aussuchen, die zu ihrer jetzigen Lebenssituation am besten passen.* (Wie steuert man Einwanderung? Die Tageszeitung, 29.06.2024, S. 22)

Не менш важливою постає у аналізованих джерелах також лексема *Kriegsgefangene*, яка широко вживалася у контекстах ставлення до військовополонених, їх обміну та засудження:

Doch auch was den Umgang mit ***Kriegsgefangenen*** *angeht, hat die russische Seite offenbar in deutlich größerem Umfang gegen das Völkerrecht verstoßen.* (Ann-Dorit Boy: Erschossen aus nächster Nähe? Der Spiegel, 26.11.2022)

"Wenn wir über 'Frieden' sprechen, dann sprechen wir gewöhnlich über ukrainische Gebietsabtritte und über Bodenschätze, warum auch immer. Worüber wir hingegen nicht sprechen, sind ukrainische ***Kriegsgefangene****, zerstörte Städte, Zehntausende verschleppte ukrainische Kinder?* (Gedanken zum Krieg. Die Tageszeitung, 28.02.2025, S. 11)

Auch Dutzende ukrainische ***Kriegsgefangene****, darunter Köchinnen aus dem Asow-Regiment, mussten sich wegen "Organisation und Mitwirkung in einer terroristischen Vereinigung" verantworten.* (Erschossen in Moskau. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 24.06.2024)

У міжнародному контексті варто згадати такі основні монолексемні та композитарні лексичні одиниці як *Solidarität, Sanktionen gegen Russland*, *Waffenlieferungen* та *Verhandlungen,* вживання яких можна простежити ще з 2022 року у досліджуваних пресових джерелах. Вони позначали солідарність з Україною, постачання зброї для України під час повномасштабного вторгнення, санкції, які вводилися проти Росії та перемовини, що велися протягом 2022-2025 року. Використання цих одиниць у німецькомовній пресі можна проілюструвати такими прикладами:

Mit dem Truppenbesuch will der französische Präsident ein Zeichen der ***Solidarität*** *mit der Ukraine setzen.* (Wiegel, Michaela (mic.): Macron bei der Truppe. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 10.10.2024)

In einer Ecke hängt eine Pinnwand. Darauf können die Gäste ihre ***Solidarität*** *mit der Ukraine bekunden.* (Leo Klimm: Croissants aus dem Krieg. Der Spiegel, 01.03.2025)

Nicht nur die Berlinerinnen und Berliner setzen also ein Zeichen der ***Solidarität****, sondern auch die politisch Verantwortlichen. Gleichzeitig sind inzwischen die Vorbereitungen für die Aufnahme von Flüchtlingen angelaufen.* (Für eure und unsere Freiheit. Die Tageszeitung, 28.02.2022, S. 21)

Das entscheidende Problem ist, dass die meisten Länder in der Welt keine ***Sanktionen gegen Russland*** *verhängt haben.* (Michael Sauga: »Russland hat klug gekontert«. Der Spiegel, 03.08.2024)

Bei einem Besuch in Kiew mit 15 weiteren Kommissaren sagte sie dem Land weitere Hilfe zu und kündigte ein zehntes Paket mit ***Sanktionen gegen Russland*** *an.* (Putin. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 03.02.2023)

"Wir werden das volle Paket mit massivsten ***Sanktionen gegen Russland*** *auf den Weg bringen", sagte Baerbock.* (Die volle Härte. Die Tageszeitung, 25.02.2022, S. 7)

Westliche Regierungen zweifelten lange daran, dass die Ukrainer zum Widerstand bereit seien, und machten diese Bereitschaft zur Bedingung für ***Waffenlieferungen****.* (Florence Gaub: Deutschlands Verteidigungswille wird unterschätzt. Der Spiegel, 01.08.2025)

Er habe das US-Verteidigungsministerium angewiesen, die verstärkten ***Waffenlieferungen*** *an die Ukraine fortzusetzen.* (Putzbach, Robert (ropu.): Russischer Beschuss an Weihnachten. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 27.12.2024)

Frank-Walter Steinmeier hat damit bis zum Angriff Russlands gegen eine ***Waffenlieferung*** *für die Ukraine argumentiert.* ("Was Putin für ein Mensch ist, konnte man früh sehen". Die Tageszeitung. 08.11.2022, S. 28)

Wenige Stunden nach den zunächst ergebnislos abgebrochenen ***Verhandlungen*** *mit der Ukraine hat Russland seine Angriffe auf das Nachbarland in der Nacht auf Dienstag intensiviert.* (Luftschläge auf ukrainische Städte. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 02.03.2022)

Putin hat seine Angriffe mehrfach genau dann intensiviert, als ***Verhandlungen*** *oder diplomatische Initiativen im Raum standen.* (Christoph Schult: »Meinen Glauben an die Diplomatie kann mir so leicht keiner nehmen«. Der Spiegel, 24.10.2025)

Glauben Sie mir, es vergeht kein Tag, an dem ich mir nicht wünsche, dass der Krieg ein Ende hat. Aber für ***Verhandlungen*** *muss die Ukraine in eine militärische Situation kommen, die ihr erlaubt, ihre territoriale Integrität wiederherzustellen.* ("Lassen wir das Rumnölen!". Die Tageszeitung, 28.01.2023)

Враховуючи труднощі та небезпеку у портах, яка настала з початком загарбницької війни для експорту зерна з України, можна прослідкувати широке вживання лексеми *Getreideexport*. Однак лише у виданні *Frankfurter Allgemeine Zeitung* ми спостерігаємо її часте використання у статтях, яке налічує 103 слововживання у корпусі з 2022 по 2024 роки, проте у журналі *Der Spiegel* за період 2022-2025 років ми виявили лише 3 слововживання, а у газеті *Die Tageszeitung* – лише 17 вживань цієї лексеми:

Der Flusshafen Ismajil ist für die ukrainischen ***Getreideexporte*** *wichtig.* (Bingener, Reinhard (bin.): Wichtiges in Kürze. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 28.09.2024)

Aus Selenskyjs zehn Punkten sucht man sich am Ende die drei einfachsten aus: Sicherheit der Atomkraftwerke und ***Getreideexporte****, Rückführungen von Gefangenen und Deportierten.* (Christian Esch, Matthias Gebauer, Christoph Giesen: Einer fehlt. Der Spiegel, 08.06.2024)

"Die UN-Vereinbarung zur Freigabe einiger ukrainischer Schwarzmeerhäfen habe zusammen mit dem von der EU unterstützten ***Getreideexport*** *über Land "zu einem Preisrückgang auf den Weltmärkten" geführt.* (EU dementiert Putins Vorwürfe. Die Tageszeitung, 09.09.2022, S. 2)

Крім цього, з 2022 року можна простежити також вживання лексеми *Friedensplan*, адже розробка мирного плану для України широко обговорювалося різними політиками у країнах цілого світу:

Kellogg soll Trump nach Berichten der Nachrichtenagentur Reuters schon im Frühjahr einen konkreten ***Friedensplan*** *vorgelegt haben.* (Dreisbach, Sofia (fia.): Draht nach Moskau. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 29.11.2024)

Interessanterweise spielen das Völkerrecht und seine Institutionen, zum Beispiel die Uno, bei Trumps ***Friedensplan*** *keinerlei Rolle.* (Tobias Rapp: »So wird es keinen Frieden geben«. Der Spiegel, 24.10.2025)

Zuvor hatte Russlands Regierung gesagt, ein ***Friedensplan*** *für die Ukraine müsse Russlands Annexionen im Osten und Süden des Landes anerkennen.* (Friedenskonferenz "gut und richtig". Die Tageszeitung, 29.12.2022, S. 2)

Висновки. У результаті дослідження ми виокремили ключові лексеми, що часто вживалися у німецькомовних виданнях *Der Spiegel, Frankfurter Allgemeine Zeitung ma Die Tageszeitung* протягом 2022-2025 року. Досліджені лексеми належали до різних категорій та виражали героїзм й стійкість українців, наявність ракетних обстрілів з подальшими руйнуваннями, зокрема широко обговорювалися напади на об'єкти енергетичної інфраструктури, наслідком чого стали вимкнення світла, а також можна спостерігати вживання лексем, що стосувалися населення з відображенням реалій цивільного життя у воєнний час, статусу військовополонених, тощо.

Окрім цього, можна прослідкувати ще вживання лексем, що стосуються медіа-образу України у міжнародному аспекті, адже визначені нами лексеми стосувалися санкцій, перемовин, постачання зброї та солідарності, а також таких важливих процесів як експорт зерна та обговорення провідними політиками мирного плану для України. Варто зазначити, що найбільшу кількість вживання даних лексем виявлено у виданні *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, у зв'язку з правоцентристською та ліберально-консервативною позицією газети, яка не відносить себе до жодної політичної партії, що підтверджується результатами корпусного дослідження.

Проаналізований нами емпіричний матеріал дозволяє зробити висновок про тектонічні зміни у частоті слововживтку «ядерної» зони ключових лексем з вербалізації ситуації в Україні німецькими медіа (*Krieg* versus *Konflikt / Krise*). Цей тренд підтримується всіма 3 аналізованими медіа. Загалом, статистично значущих відмінностей у позиціях цих ЗМІ щодо України на початок 2022 року не виявлено.

Водночас, інерція вживання (часто паралельно і в одному й тому ж тексті) евфемізмів на кшталт *Putins Krieg* є очевидним трендом і не додає адекватності медіа-образу України.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні вербалізації нових медіа-образів та нових наративів про Україну, які ми гіпотетично-інтуїтивно визначили у попередніх роботах – «*зухвалої, впертої, невдячної України*», яка постійно вимагає посилення поставок зброї, спричиняє економічні проблеми Німеччини та не готова до «*мирного, дипломатичного вирішення конфлікту*» з територіальними поступками (Остапович, 2025: 178). Ця тенденція була фрагментарною в наших текстових матеріалах на момент першої фіксації в період з лютого по квітень 2022 року. Але вона заслуговувала на подальше дослідження. Наш емпіричний матеріал повністю підтверджує це припущення.

Так само фрагментарними і спорадичними, але вельми показовими є зафіксовані з початку 2026 року запізнілі констатації того очевидного факту, що «*Україна є щитом європейської цивілізації*», а не нещасною жертвою і приниженим прохачем. Ми прогнозуємо подальше посилення цього наративу, який також заслуговує на дослідження у найближчій часовій перспективі.

Література:

1. Карлова, В. В. (2024). *Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості.* URL:http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm

2. Остапович, О. Я. (2025). До проблеми ідентифікації пропагандистського наративу у сучасній німецькомовній пресі. *Folium,* 7, 173-179. https://doi.org/10.32782/folium/2025.7.25

3. Drescher, J. (2022). *Übersicht der deutschsprachigen Medien zur Lage in der Ukraine* (30. November – 6. Dezember) [Elektronische Ressource]. *Ukraine Crisis Media Centre:* http://uacrisis.org/ua/38336-deutsch-30-november-bis-6-

4. Dyakiv, K., Yaremko, M. (2023). Krieg in der Ukraine: Die Dynamik des Begriffs im Ukrainischen und Deutschen. *Aptum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur,* 02/03 (19), 252-261. https://doi.org/10.46771/9783967693843_17

5. Dyakiv, K. (2024). Die drei K in der Ukraine: Krise, Konflikt oder / und Krieg? (Aus der Rubrik "Wörter und Wörterbücher"). *Sprachreport,* 3 (40), 1-9. https://doi.org/10.14618/sr-3-2024_dya

6. Dyakiv, K., Yaremko, M. (2024). Zur Wortschatzentwicklung im Ukrainischen und Deutschen in Zeiten des russisch-ukrainischen Kriegs. *Jahrbuch für Internationale Germanistik,* 1 (56), 191-201. http://doi.org/10.3726/JIG561_191

7. Dyakiv, K., Dürscheid, C. (2025). „Wir sind umzingelt von Krisen."Kommunikation im Krisenmodus. Ein deutsch-ukrainischer Vergleich. *Studien zur deutschen Sprache und Literatur,* 54, 1-32. https://doi.org/10.26650/sdsl2025-1712224

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Die Frankfurter Allgemeine Zeitung. https://www.faz.net/aktuell/politik/ukraine/

9. Die Tageszeitung. https://taz.de/

10. Der Spiegel. https://www.spiegel.de/thema/ukraine/

References:

1. Drescher, J. (2022). *Übersicht der deutschsprachigen Medien zur Lage in der Ukraine* (*Overview of German-language media on the situation in Ukraine*) (30. November – 6. Dezember) [Elektronische Ressource] [in German]. *Ukraine Crisis Media Centre:* http://uacrisis.org/ua/38336-deutsch-30-november-bis-6-

2. Dyakiv, K., Yaremko, M. (2023). Krieg in der Ukraine: Die Dynamik des Begriffs im Ukrainischen und Deutschen (War in Ukraine: The dynamics of the term in Ukrainian and German). *Aptum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur,* 02/03 (19), 252-261. [in German] https://doi.org/10.46771/9783967693843_17

3. Dyakiv, K. (2024). Die drei K in der Ukraine: Krise, Konflikt oder / und Krieg? (Aus der Rubrik "Wörter und Wörterbücher") (The three Cs in Ukraine: crisis, conflict, and/or war? (From the section "Words and Dictionaries"). *Sprachreport,* 3 (40), 1-9. [in German] https://doi.org/10.14618/sr-3-2024_dya

4. Dyakiv, K., Yaremko, M. (2024). Zur Wortschatzentwicklung im Ukrainischen und Deutschen in Zeiten des russisch-ukrainischen Kriegs (On vocabulary development in Ukrainian and German during the Russo-Ukrainian War). *Jahrbuch für Internationale Germanistik,* 1 (56), 191-201. [in German] http://doi.org/10.3726/JIG561_191

5. Dyakiv, K., Dürscheid, C. (2025). „Wir sind umzingelt von Krisen.“Kommunikation im Krisenmodus. Ein deutsch-ukrainischer Vergleich (“We are surrounded by crises.” Communication in crisis mode. A German-Ukrainian comparison). *Studien zur deutschen Sprache und Literatur,* 54, 1-32. [in German] https://doi.org/10.26650/sdsl2025-1712224

6. Karlova, V. V. (2024). *Vplyv zasobiv masovoyi informatsiyi na formuvannya ukrayins'koyi natsional'noyi svidomosti (The influence of the media on the formation of Ukrainian national consciousness).* [in Ukrainian] URL:http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm

7. Ostapovych, O. YA. (2025). Do problemy identyfikatsiyi propahandyst·s′koho naratyvu u suchasniy nimets′komovniy presi (On the problem of identifying the propaganda narrative in the modern German printed press). *Folium,* 7, 173-179. [in Ukrainian] https://doi.org/10.32782/folium/2025.7.25

Empirical material sources:

8. Die Frankfurter Allgemeine Zeitung. https://www.faz.net/aktuell/politik/ukraine/
9. Die Tageszeitung. https://taz.de/
10. Der Spiegel. https://www.spiegel.de/thema/ukraine/

© L. M. Pradivlianna, K. A. Kosetska

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 4 червня 2026 р.

Прорецензовано: 15 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 червня 2026 р.

Email: lpradivlianna@vspu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-1752-8613

Email: kosetskayakarisha@gmail.com

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-73-77

Pradivlianna L. M., Kosetska K. A. Euphemisms as a mechanism of linguistic manipulation in Margaret Atwood's «The Handmaid's Tale» and Kazuo Ishiguro's «Never Let Me Go». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 73–77.

UDC: 811.111'373.49:821.111-31.09

Liudmyla Pradivlianna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Karina Kosetska,
Master's Student,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

EUPHEMISMS AS A MECHANISM OF LINGUISTIC MANIPULATION IN MARGARET ATWOOD'S «THE HANDMAID'S TALE» AND KAZUO ISHIGURO'S «NEVER LET ME GO»

The article examines euphemization as a mechanism of linguistic manipulation in dystopian fiction, based on Margaret Atwood's The Handmaid's Tale and Kazuo Ishiguro's Never Let Me Go. The study is grounded in cognitive linguistics, semantics, and stylistics, as well as in theoretical approaches to the relationship between language, thought, and social control (Sapir, Pinker, Allan & Burridge). Euphemism is reconsidered not merely as a politeness strategy, but as a tool of conceptual framing that influences perception, evaluation, and moral judgment.

The paper reviews contemporary research on dystopian discourse, where language is understood as a means of ideological control, identity suppression, and, at the same time, a potential space of resistance. It identifies a research gap: while large-scale linguistic systems of control (such as Newspeak or institutional discourse) have been extensively studied, euphemisms have rarely been analyzed as an independent mechanism of manipulation.

The analysis distinguishes four types of euphemisms: religious-ideological, bureaucratic, medical, and deindividualizing. It is demonstrated that in Atwood's novel euphemisms function primarily through sacralization and institutional legitimation of violence, whereas in Ishiguro's text they operate through medicalization and internalization, normalizing exploitation and suppressing ethical response. In both cases, euphemization contributes to moral neutralization, emotional distancing, and the production of compliant subjects.

The study concludes that euphemisms are a powerful instrument of cognitive and ideological control, operating through reframing and reinterpretation of reality. Further research may expand the corpus and deepen the analysis of linguistic manipulation strategies in dystopian and non-dystopian discourse.

Keywords: *euphemism, linguistic manipulation, dystopia, language control, normalization of violence.*

Прадівлянна Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Косецька Каріна Андріївна,
магістр,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ЕВФЕМІЗМИ ЯК МЕХАНІЗМ МОВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В РОМАНАХ МАРГАРЕТ ЕТВУД «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ» ТА КАДЗУО ІШІҐУРО «НЕ ВІДПУСКАЙ МЕНЕ»

У статті досліджується евфемізація як механізм мовної маніпуляції в антиутопічній прозі на матеріалі романів Маргарет Етвуд «Оповідь служниці» та Кадзуо Ішіґуро «Не відпускай мене». Теоретичну основу дослідження становлять положення когнітивної лінгвістики, семантики та стилістики, а також концепції взаємозв'язку мови, мислення й соціального контролю, розроблені Е. Сепіром, С. Пінкером, К. Алланом і К. Беррідж. Евфемізм розглядається не лише як засіб мовленнєвої ввічливості, а й як інструмент концептуального переосмислення дійсності, що впливає на сприйняття реальності та моральну оцінку суспільних явищ.

Проаналізовано сучасні підходи до вивчення мови в антиутопії, де вона постає засобом ідеологічного контролю, придушення індивідуальності та водночас простором для спротиву. Виявлено дослідницьку лакуну: попри значну увагу науковців до мовних систем контролю, зокрема Newspeak та інституційного дискурсу, евфемізми рідко розглядаються як самостійна стратегія маніпулятивного впливу.

У результаті аналізу виокремлено чотири основні групи евфемізмів: релігійно-ідеологічні, бюрократичні, медичні та евфемізми деіндивідуалізації. Доведено, що в романі М. Етвуд евфемізми слугують засобом сакралізації насильства та його інституційної легітимації, тоді як у романі К. Ішіґуро вони забезпечують нормалізацію експлуатації через використання медичної термінології та поступове прийняття нав'язаного контролю самими персонажами. В обох творах евфемізація сприяє моральній нейтралізації насильства, послаблює емоційне сприйняття репресивних практик і формує покірність установленому порядку.

Зроблено висновок, що евфемізми є важливим інструментом когнітивного та ідеологічного контролю, який діє через переосмислення та переоцінку реальності. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням корпусу текстів та поглибленням аналізу мовних стратегій маніпуляції.

Ключові слова: *евфемізм, мовна маніпуляція, антиутопія, мовний контроль, нормалізація насильства.*

Introduction. It has long been recognized that language functions not only as a means of communication but also as a mechanism that shapes how individuals perceive and interpret reality. As Edward Sapir famously observed, human beings are «very much at the mercy of the particular language which has become the medium of expression for their society» (Sapir, 2008: 209). The scientist thus

suggests that language plays a crucial role in structuring worldviews and social experience. Contemporary linguists, however, tend to reject strong deterministic interpretations of this idea emphasizing instead that language influences rather than fully determines our thought. Thus, Steven Pinker notes that although language can «give us insight into who we are» (Pinker, 2007: vii), we shouldn't see language «as an insidious shaper of thought», because «it is not» (Pinker, 2010: 14). Language is not a simple intermediary between objective reality and subjective perception, but a system that actively guides our interpretation and evaluation of the world.

Within this framework, euphemisms (originating from Greek *euphēmía* – 'use of words of good omen' meaning «a pleasant replacement for an objectionable word that has pejorative connotations» (Bussmann, 2006: 388)) emerge as a particularly effective linguistic strategy, enabling speakers to reframe socially sensitive or disturbing phenomena in ways that reduce emotional impact, normalize problematic practices and, as Pinker observes, «veil» meanings through indirect expression (Pinker, 2007). This function becomes especially visible in dystopian fiction, where language is deliberately engineered as a tool of manipulation and ideological control.

Analysis of Recent Publications. Contemporary academic sources regard dystopian literature as a powerful medium for social and political critique, tracing its evolution from early 20th-century roots to contemporary fiction. The authors create oppressive settings to mirror real-world anxieties and examine the questions of totalitarianism, surveillance, and gender control.

By definition, dystopian literature depicts «any alarmingly unpleasant imaginary worlds, usually of the projected future» (Baldick, 2001: 74). Language in such fiction serves a strategic tool that ensures the survival of the totalitarian state. As Massaad states, «The manipulation of language in dystopian narratives offers a unique lens to examine how authoritarian regimes can shape reality, suppress individual autonomy, and maintain societal dominance» (Massaad, 2025: 71).

In the research on the «Sociolinguistics of Power and Identity Suppression», the scholar emphasizes that language in dystopian narratives functions as an instrument of power that can exercise total control over the individuals and thus reshape or suppress their identity (Massaad, 2025). These main functions of the language have been discussed in recent publications that analyse the works of Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go*, George Orwell's *Animal Farm* and *1984*, Ray Bradbury's *Fahrenheit 451,* Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale*, Lius Lowry's *The Giver,* Ngugi wa Thiong'o *Matigari* and *Petals of Blood* (Khattak, 2025; Massaad, 2025; Mohmukwe, 2025; Murkett, 2026; Pradivlianna, Gladio, 2025).

Language in these novels functions as «a political weapon, designed to impose ideology; designate roles and entrench hierarchies; provoke mass hysteria; limit communication and freedom of expression, and maintain patriarchal authority» (Murkett, 2026: 1). It is used specifically to normalize «the exploitation and [it] suppresses resistance by presenting obedience, creativity and emotional restraint as virtues» (Khattak, 2025: 51). In such contexts, linguistic systems created by the novelists, whether in the form of Orwellian Newspeak, Atwood's controlled naming practices, Lowry's precision of language, or any other institutional discourse, operate by limiting the range of expression and normalizing specific interpretations of reality. As the researchers argue, language helps to create «an allusion of caring» (Pradivlianna, 2025: 179); it reproduces «the interests of dominant groups» that use «narrative of care, duty and inevitability» thus presenting ideological constructs as natural (Khattak, 2025: 49) and leading to the internalization of «exploitation, reinforcing the hegemonic structures that govern them» (Khattak, 2025: 43).

At the same time, scholars stress that language in dystopian fiction is not exclusively a tool of control, but also functions as «a means of challenging oppression» (Massaad, 2025: 71). Kristina Murkett argues that in Atwood's novel language offers «a route out of passive acceptance» (Murkett, 2026: 1). The main character, Offred, by writing down her memories, could «stop herself from being totally overwhelmed by this totalitarian system, and hold onto some semblance of freedom. For freedom of expression is exactly that: freedom» (Murkett, 2026: 5). Massaad, focusing on works of Orwell, Bradbury and Atwood, also proves that «despite linguistic control, language serves as a tool for resistance» (Massaad, 2025: 78). Pradivlianna notices that Lowry's main character's «newly-acquired ability to perceive language and to express himself in a more complex and linguistically diverse way» allows him to recognize the limitations of his community and ultimately leads to the protest against it (Pradivlianna, 2025: 177). In this way, the language becomes a space of resistance, where acts of writing, storytelling, or linguistic awakening enable characters «to preserve their identities and challenge the state's authority» (Massaad, 2025: 77).

Thus, contemporary approaches show language in dystopia as a means of control and identity deprivation but also as a way to challenge and overcome them. However, as we have shown above, modern researchers typically analyse large-scale linguistic systems focusing on major aspects of language control. Comparatively little attention has been paid to specific linguistic strategies within this process. Hence our interest in the role of *euphemism*s. In most analyses of dystopian fiction, euphemistic language is acknowledged only implicitly, as part of broader mechanisms of ideological manipulation, rather than examined as an independent object of study.

Yet euphemisms perform a crucial function within these systems: by replacing direct or emotionally charged expressions with neutralized or positively connoted alternatives, they make harmful or violent realities appear normal, neutral, justified, or even necessary. In this sense, euphemistic language does not merely soften expression but actively contributes to the construction of socially acceptable interpretations of violence, inequality, or control. Thus, the mechanisms of linguistic manipulation observed in dystopian fiction can be seen in the subtler, yet powerful, strategies that operate at the level of lexical choice.

The aim of the article is to analyze euphemization as a mechanism of linguistic control in dystopian literature, based on the novels *Never Let Me Go* and *The Handmaid's Tale*. To achieve this goal, the following ***objectives*** are addressed: to identify the functions of euphemisms; to analyze their realization in the selected texts; to determine their role in the normalization of violence.

Research Methods. This study adopts an integrated approach to the analysis of euphemization as a strategy of linguistic control in dystopian literature. The analysis combines perspectives from cognitive linguistics, semantics, and stylistics. Cognitive linguistics provides the theoretical framework for understanding how euphemistic expressions reshape perception. Semantic analysis focuses on mechanisms of meaning transformation, including lexical substitution and the manipulation of denotation and connotation. Stylistic analysis examines how these linguistic choices are embedded in narrative structures and contribute to the normalization of violence and control. Taken together, these approaches enable a comprehensive examination of how euphemisms function as a tool of manipulation in *Never Let Me Go* and *The Handmaid's Tale*.

Contemporary scholars define euphemisms widely – as «the set of communicative strategies we have evolved to refer to a topic under a taboo, without actually contravening its terms» (Ayto, 1993: 1), and more specifically – as «a polite, indirect expression

instead of a direct, offensive one» (Brown, 2013: 158), characterized by «avoidance language and evasive expression… [used] as a protective shield against… disapproval» seeking «to avoid being offensive» (Ayto, 1993: 3). Euphemization takes place on a lexical level, syntax and grammar (for example, the passive voice in place of the active for self-exculpatory reasons). Key elements of euphemisms are understatement and litotes.

Euphemistic force is often «heavily dependent on its context» (Ayto, 1993: 6). Keith Allan and Kate Burridge specify: «If this seems to imply that euphemism and dysphemism are matters of purely lexical choice, that is not in fact the case. […] euphemism and dysphemism are principally determined by the choice of expression within a given context […]. We cannot properly judge something as euphemistic or dysphemistic without this information» (Allan, Burridge, 1991: 4). Euphemisms function as a protective «shield» against social disapproval, operating through the strategic selection of expressions that obscure or mitigate potentially offensive realities.

While traditionally associated with politeness and taboo avoidance, such linguistic strategies also play a broader role in shaping perception, as different expressions of the same event can produce different cognitive and emotional responses. That is why, euphemism can be understood not merely as a stylistic device, but as a mechanism of control that aligns closely with the forms of linguistic manipulation depicted in dystopian fiction.

Findings and Discussion. Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale* and Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go* have been widely examined as paradigmatic texts for exploring the relationship between language, power, and identity in dystopian contexts. Research on Atwood's novel typically foregrounds the role of controlled discourse, including ritualized greetings, biblical intertextuality, and systematic renaming, as mechanisms that suppress individuality and naturalize ideological domination. Studies of Ishiguro's *Never Let Me Go* tend to focus on more subtle forms of linguistic conditioning, emphasizing how euphemistic terminology (e.g., «donations», «completion») contributes to the normalization of exploitation. While both texts are consistently analysed in terms of discourse control and identity formation, the specific function of euphemism as a distinct linguistic strategy is usually treated only implicitly, embedded within broader discussions of ideology, narrative voice, or institutional language. This reveals a gap in the research, where euphemism operates as a crucial mechanism of cognitive and emotional control.

In both novels, we observe different types and functions of euphemisms: religious-ideological expressions, bureaucratic, medical euphemisms, and euphemisms of deindividualization. In this part of the paper, we will look at these four categories of euphemistic terminology.

1. Religious-Ideological Euphemisms in *The Handmaid's Tale.*

One of the most prominent types of euphemistic language in Margaret Atwood's novel is represented by religious and ideological euphemisms, which are not merely lexical substitutions but instruments of ideological control. These expressions do not simply soften reality but also sacralise violence, making it morally justifiable and socially necessary.

A key example is the word *Ceremony*, which denotes the ritualized sexual act imposed on handmaids for reproductive reasons. The lexical choice completely eliminates any association with coercion, reframing the act as a formal and legitimate practice. This effect is reinforced in the narrative through its routine presentation:

«The Ceremony goes as usual» (Atwood, 1985: 80).

The phrase *as usual* normalizes this behavior, while the word *ceremony* evokes connotations of order, tradition, and religious duty. As a result, violence is not seen as such, but rather integrated into a system of sacred practices.

Another example is *Salvaging*, which refers to public executions:

«This is a district Salvaging, for women only» (Atwood, 1985: 243).

The word *salvaging* is typically associated with saving or preserving something valuable, but in this context it carries a completely opposite meaning. It symbolizes the destruction of human life, yet frames it as a form of moral purification. The brevity and neutrality of the utterance further suppress emotional reactions, presenting the execution as a routine, communal act.

Similarly, the neologism *Prayvaganza* (Atwood, 1985: 59), (a blend of *prayer* and *extravaganza*) designates mass religious gatherings associated with forced marriages and executions. This hybrid structure trivializes and aestheticizes oppressive practices, transforming them into public performances disguised as celebrations of faith. Additional examples such as *Particicution* (Atwood, 1985: 249), reinforce this pattern by merging participation with execution, encouraging collective involvement in acts of violence.

Therefore, religious-ideological euphemisms in Atwood's novel actually serve as a mechanism for sacralization. In other words, they do not conceal violence, but reconstruct it within a religious discourse that legitimizes and sustains the existing regime.

2. Bureaucratic Euphemisms in *The Handmaid's Tale.*

Another important group consists of bureaucratic euphemisms, which rely on administrative and institutional language to obscure the human cost of oppressive practices. Unlike religious euphemisms that glorify violence, bureaucratic language functions to abstract and dehumanize.

For instance, the term *Colonies* refers to toxic labour camps where people are sent to clean up radioactive waste, inevitably leading to their deaths. In the narrative, this is presented in neutral and procedural language:

«The ones who've committed crimes… they're sent to the Colonies» (Atwood, 1985: 53).

The passive voice excludes the agent of action, while the term *Colonies* evokes neutral or historical associations rather than suffering or death. Thus, a linguistic distance is created from the reality of violence.

Similarly, expressions like *Resettlement* and *sent away* (Atwood, 1985) function as administrative euphemisms, avoiding strong emotional impact. These terms shift the focus from individual experience to institutional procedures, reducing people from subjects of lived reality to objects of policy.

The key mechanism lies in achieving impersonality through abstraction. Bureaucratic language does not deny violence; instead, it renders it distant, technical and emotionally neutral.

In this way, bureaucratic euphemisms become a tool for creating emotional distance, transforming concrete acts of oppression into seemingly neutral administrative processes.

3. Medical Euphemisms in *Never Let Me Go.*

In Kazuo Ishiguro's novel, euphemistic language is primarily constructed within medical and institutional frameworks. These euphemisms normalize death by presenting it as part of a clinical and regulated process, thereby neutralizing its ethical implications.

The most striking example is the term *donation*, which refers to the forced removal of organs from cloned individuals. In the novel, the process is depicted in a calm and routine manner:

«He'd just come through his third donation» (Ishiguro, 2005: 9).

Using the adverb «just» and the ordinal structure (the third donation), the process is described as scheduled and expected, giving the impression of being similar to a standard medical treatment. The euphemism completely eliminates any elements of suffering, reframing exploitation as an act of contribution.

Similarly, the term *completion* is used to denote death:

«I heard about Chrissie, I heard about how she completed during her second donation» (Ishiguro, 2005: 150).

The verb *completed* suggests closure or fulfilment, rather than loss of life. In this way, death is linguistically transformed into a natural endpoint of a process, removing its heavy emotional and ethical weight.

The *recovery centre* (Ishiguro, 2005) in the novel is the place where donors are kept between operations. The phrase evokes associations with healing and care, while in reality these spaces are actually transitional stages leading to death.

Unlike Atwood's emotionally charged and ritualistic language, Ishiguro's style is subtle and restrained, characterized by calmness and neutrality. This stylistic choice reflects the characters' acceptance of their fate and their internalization of the system, without any overt resistance.

Thus, this medical-like, subtle language in Ishiguro's novel functions as a mechanism of normalization, transforming ethical horror into routine healthcare practice and promoting moral neutrality.

4. Euphemisms of Deindividualization.

One more category includes euphemisms that erase personal identity and replace it with socially imposed roles. These linguistic units function not merely as labels, but as instruments of construction and control.

In «*The Handmaid's Tale*», names like *Offred* (Of-Fred) and *Ofglen* (Of-Glen) signify possession, indicating that the woman belongs to a specific Commander. The protagonist explicitly reflects on this loss of identity:

«My name isn't Offred, I have another name, which nobody uses now because it's forbidden» (Atwood, 1985: 72).

This statement highlights the tension between imposed and authentic identity. The naming system reduces individuals to relational functions, effectively erasing their personal history and autonomy. This linguistic mechanism deletes personhood, facilitating the dehumanization necessary to treat individuals as utilitarian objects.

The term *handmaid* itself functions as a euphemism. While it suggests service or assistance, it masks the reproductive exploitation that defines this role. The word replaces the concept of a person with a functional one within the system.

In *Never Let Me Go*, a similar process unfolds through the terms such as *student* and later *donor*. At the beginning of the story, the main character says: *«...There were all kinds of possibilities open to us Hailsham students that weren't open to them»* (Ishiguro, 2005). The word *students* creates an illusion of normal life and development, masking the characters' predetermined fates. As the story progresses, this label is replaced by *donor*, which reduces individuals entirely to their biological function.

Thus, euphemism of deindividualization becomes a mechanism for identity manipulation. It replaces the concept of a person with that of a role, thereby facilitating control, obedience and the suppression of individuality.

Conclusions and Further Research. Analysis of euphemisms in *The Handmaid's Tale* and *Never Let Me Go* reveals that, despite differences in discursive frameworks, euphemisms in both novels perform a common function of the construction and maintenance of social control through linguistic manipulation.

In Atwood's narrative, euphemisms are primarily embedded in religious-ideological and bureaucratic discourse. Religious-ideological euphemisms sacralise violence and present coercion and punishment as morally justified and divinely sanctioned. In turn, bureaucratic euphemisms contribute to the abstraction and deindividualization of these acts, transforming concrete experiences of suffering into neutral administrative procedures. Together, these linguistic strategies create a system in which control is enforced through a combination of ritual, fear, and ideological pressure.

In contrast, Kazuo Ishiguro's novel relies predominantly on medical and institutional discourse. Medical euphemisms normalize exploitation and death by framing them as routine elements of healthcare practice, thereby eliminating their ethical dimension. This normalization is further reinforced by euphemisms of deindividualization, which gradually replace personal identity with functional roles. As a result, control in Ishiguro's narrative is not imposed through overt coercion, but rather seen by the characters as a natural and unquestionable aspect of reality.

Despite these differences, both novels demonstrate that euphemistic language plays a role in moral neutralization and cognitive regulation. Whether through sacralization, bureaucratic abstraction, or medical normalization, euphemisms reshape people's perception in such a way that violence and exploitation become acceptable, invisible, or even necessary. Both models ultimately produce the same outcome: compliant individuals no longer recognize the oppressive nature of the system to which they belong.

Further research may extend the present analysis by examining euphemization across a broader corpus of dystopian and non-dystopian texts in order to determine whether similar mechanisms of cognitive framing and normalization operate beyond explicitly totalitarian settings. A comparative approach incorporating political, media, and institutional discourse would allow for a more precise evaluation of how euphemistic strategies function in real-world contexts of power and persuasion.

References:

1. Allan, Keith, Burridge Kate (1991). Euphemism and dysphemism: language used as shield and weapon. Oxford University Press. 263 p.
2. Atwood, Margaret (1985). The Handmaid's Tale. McClelland and Stewart. Toronto. 311 p.
3. Ayto, John. Euphemisms. (1993). Over 3,000 ways to avoid being rude or giving offence. Bloomsbury. London. 332 p.
4. Baldick, Chris (2001). The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms. Oxford University Press. 280 p.
5. Brown, E. K. (2013). The Cambridge dictionary of linguistics. Cambridge University Press. 481 p.
6. Bussmann, Hadumod (2006). Routledge Dictionary of language and linguistics. Routledge. London. New York. 1304 p.
7. Ishiguro, Kazuo (2005). Never Let Me Go. Faber and Faber. London. 288 p.
8. Khattak, Junaid Ahmed, Adelina Yunita Sari, Idrees Talha (2025). Ideological Control and Power Dynamics in Kazuo Ishiguro's "Never Let Me Go": A Critical Discourse Analysis through a Marxist Lens. Journal of Applied Linguistics. Vol. 5 No. 1. P. 43-54. DOI: 10.52622/joal.v5i1.421

9. Massaad, Madoline. (2025). Sociolinguistics of Power and Identity in Dystopian Fiction. International Journal of English Literature and Social Sciences. Vol-10, Issue-2. P. 71-79. https://dx.doi.org/10.22161/ijels.102.12

10. Mohmukwe, Mansuru Usmanu. (2025). A Comparative Study of Dystopian Themes in the Works of George Orwell and Ngugi Wa Thiong'o: Exploring Power, Oppression and Resistance. ISR J Arts Humanit Soc Sci, 1(2). P. 57-79.

11. Murkett, Kristina. The Handmaid's Tale – The Power Of Language and The Language Of Power. English & Media Centre. URL: https://www.englishandmedia.co.uk/e-magazine/articles/63966 (retrieved 20.04.2026)

12. Pinker, Steven (2010). The Language Instinct: How the Mind Creates Language. HarperCollins Publishers. 546 p.

13. Pinker, Steven (2007). The stuff of thought: language as a window into human nature. Viking. USA. 499 p.

14. Pradivlianna L.M., Gladio S.V. (2025). Language of Control in Lois Lowry's Novel *The Giver*. *Нова філологія*, (100), 173-181. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-100-22

15.Sapir, Edward. (2008). The collected works of Edward Sapir. 1, General linguistics / edited by Pierre Swiggers. Mouton de Gruyter. Berlin · New York. 582 p.

© А. В. Прокопенко, О. Л. Овсянко

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 7 червня 2026 р.

Прорецензовано: 14 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 червня 2026 р.

Email: a.prokopenko@gf.sumdu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-4590-4201

Email: o.ovsyanko@gf.sumdu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-0334-4891

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-78-83

Прокопенко А. В., Овсянко О. Л. Медійні техніки конструювання наративів сталого розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 78–83.

УДК: 81`42:811.111:[007:316.28]

Прокопенко Антоніна Вадимівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри германської філології,
Сумський державний університет
Овсянко Олена Леонідівна,
кандидатка філологічних наук, старший викладачка кафедри германської філології,
Сумський державний університет

МЕДІЙНІ ТЕХНІКИ КОНСТРУЮВАННЯ НАРАТИВІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті вивчаються медійні маніпулятивні техніки конструювання наративів сталого розвитку в англомовному медіадискурсі. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі цифрових медіа та соцмереж у формуванні суспільного сприйняття екологічних проблем, кліматичних змін і цілей сталого розвитку. Теоретичну основу наукової розвідки становлять підходи критичного дискурс-аналізу та класифікація медійних маніпулятивних технік Де Сан Мартіно та співавторів (2019). Матеріалом дослідження слугує корпус із 100 публікацій провідних англомовних медіа (BBC, The Guardian, National Geographic, Greenpeace International, The New York Times, UN Environment Programme) та відповідних сторінок у соцмережах Facebook та X за 2025-2026 рр. Методологія поєднує якісний і кількісний контент-аналіз із елементами критичного дискурс-аналізу, що дозволило виявити частотність і функціонування медійних маніпулятивних технік. Результати дослідження засвідчують домінування емоційно-оцінних стратегій впливу, зокрема перебільшення/зменшення значущості, апеляції до страху та використання емоційно забарвленої лексики. Встановлено, що різні медіа демонструють відмінні моделі дискурсивної поведінки: Greenpeace International характеризується високим рівнем емоційної мобілізації, тоді як BBC, The New York Times та National Geographic поєднують емоційні та фактологічні стратегії. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що медіа здійснюють комплексний вплив на сприйняття реципієнтами екологічних проблем світу та за допомогою маніпулятивних технік формують та поширюють певні наративи сталого розвитку.

Ключові слова: *медійні техніки, маніпуляція, наративи сталого розвитку, мовленнєве сприйняття мовлення, реципієнт, критичний дискурс-аналіз, медіадискурс.*

Antonina Prokopenko,
PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Germanic Philology,
Sumy State University
Olena Ovsianko,
PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of Germanic Philology,
Sumy State University

MEDIA TECHNIQUES FOR CONSTRUCTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT NARRATIVES

The article examines manipulative media techniques used to construct sustainability narratives in English-language media discourse. The relevance of the study is determined by the growing role of digital media and social networking platforms in shaping public perceptions of environmental issues, climate change, and sustainable development goals. The theoretical framework of the study is based on Critical Discourse Analysis approaches and the classification of media manipulative techniques proposed by Da San Martino et al. (2019). The research corpus consists of 100 publications from leading English-language media outlets (BBC, The Guardian, National Geographic, Greenpeace International, The New York Times, UN Environment Programme) and their corresponding Facebook and X accounts for the years 2025-2026. The methodology combines qualitative and quantitative content analysis with elements of Critical Discourse Analysis, enabling the identification of the frequency and functioning of media manipulative techniques. The results reveal the dominance of emotional-evaluative strategies of influence, particularly exaggeration/minimization, appeals to fear, and the use of emotionally charged vocabulary. It is established that different media exhibit distinct models of discursive behavior: Greenpeace International is characterized by a high level of emotional mobilization, whereas the BBC, The New York Times, and National Geographic combine emotional and fact-based strategies. The findings allow us to conclude that media exert a complex influence on recipients' perception of global environmental issues and, through manipulative techniques, construct and disseminate specific sustainability narratives.

Keywords: *media techniques, manipulation, sustainability narratives, speech perception, recipient, Critical Discourse Analysis, media discourse.*

Постановка проблеми. Вивчаючи питання здійснення мовного впливу, зокрема маніпулятивного, на суспільну свідомість у медійному дискурсі, вважаємо за доцільне спершу окреслити поняття мови як основного засобу комунікації. Мова – це здатність людини говорити, висловлювати свої думки. Це сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах певного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок (Великий тлумачний словник, 2005). Мова як засіб спілкування може використовуватися людиною для досягнення різних цілей. Спектр застосування людиною мови незліченний і детермінується ситуацією.

У межах лінгвістичного підходу мова розглядається не лише як засіб передавання інформації, а й як інструмент впливу на масову свідомість. Відтак, учені зазначають, що мова відіграє вирішальну роль у маніпулюванні процесом осмислення дискурсу як засобу конструювання ментальних моделей, призначених для здійснення контролю над свідомістю всупереч інтересам людей (Krisagbedo, 2021). Ф. ван Еемерен (2005: 11) дотримується бачення, що явище маніпуляції завжди перебуває в контексті комунікації. П. Денлер (2005: 45–60) зазначає, що використання мови є суб'єктивним і що все, включно з маніпуляцією, може бути виражене мовними засобами. З цієї причини маніпуляція, на його думку, принаймні до певної міри притаманна «мові у вжитку».

Особливо важливу роль у житті будь-якого суспільства відіграють засоби масової інформації, вони є потужними інструментами впливу на свідомість людей. На часі особливо трендовим є інтерактивний складник комунікації – форуми, онлайн-платформи (YouTube), соціальні мережі (Instagram, TikTok, Facebook, X). З одного боку, вони є засобами оперативного інформування громадськості, платформою висвітлення актуальних подій, відображення суспільної думки, а з іншого – виступають інструментом маніпуляції, оскільки часто в коментарях спостерігається навмисне «вклинювання» провокативних заголовків, сумнівної інформації; нерідко певні особи навмисно провокують суперечки, палкі дискусії.

Соціальні мережі як платформа вербального маніпулювання є новим різновидом дискурсу, де відбувається особливий тип комунікації у віртуальній реальності. Їх називають «новими» комунікаціями, і науковці вважають їх однією з найпотужніших сугестивних платформ для застосування маніпулятивних технік, тактик і стратегій вербального впливу (Молоткіна, 2022: 164). У цьому зв'язку аналіз статей BBC Climate, The Guardian та National Geographic, опублікованих у Facebook та X, допоможе простежити, як медійні повідомлення, присвячені сталому розвитку, набувають впливового потенціалу в соціально-медійному середовищі, акцентуючи увагу на певних аспектах проблеми та формуючи емоційно забарвлені реакції у читачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу ЗМІ на аудиторію, а саме використання різних комунікативно-мовленнєвих стратегій персуазивного характеру досліджували і продовжують досліджувати як зарубіжні, так і українські вчені з царин медіазнавства, соціології, когнітивної лінгвістики та інших. Такі зарубіжні автори як Н. Хомський та Е. Херман (Chomsky, 1988) зробили вагомий внесок у вивчення дії механізмів пропаганди в медіа. В. Беннет та С. Лівінгстон дослідили, яке значення мають дезінформаційні та маніпулятивні стратегії цифрового середовища (Bennett, 2018). Аналізуючи інформаційний супровід російського вторгнення в Україну, Ф. П'єррі та його колеги показали, як особливості функціонування соціальних платформ сприяють поширенню маніпулятивних повідомлень і дезінформаційних наративів (Pierri et al., 2023). Щодо дослідження дискурсу сталого розвитку, то тут вчені фокусують увагу на його політико-комунікативній природі та ролі наративів у міжнародній комунікації. Зокрема, К.-А. Сеніт вивчає дискурсивні підходи до формування цілей сталого розвитку та репрезентацію наративів сталості (Sénit, 2020).

Українські дослідники також роблять внесок у вивчення питання впливу медіа на реципієнтів, а саме О. Довбуш, Т. Гарасим та І. Скорейко-Свірська аналізують вербалізацію маніпулятивних тактик у соцмережах та описують їхні мовні маркери й комунікативні функції (Довбуш, 2023). Важливими є й наукова розвідка О. Головенко, присвячена лінгвістичним маніпуляціям в сучасному медіадискурсі та особливості їх відтворення в перекладі (Головенко, 2025).

Тим не менш, маючи велику кількість досліджень у сфері медіадискурсу, питання медійних маніпулятивних технік потребує продовження вивчення. В часи цифровізації комунікативного простору та зростання впливу соцмереж, де емоційно маркований контент поширюється надзвичайно швидко, медійні техніки трансформуються й набувають нових форм впливу, що зумовлює актуальність дослідження маніпулятивного впливу медіа. Таким чином, **метою** цього дослідження є виявлення та аналіз медійних технік маніпулятивного впливу, що використовуються для конструювання наративів сталого розвитку в англомовному медіадискурсі, а також у визначенні їхньої ролі у формуванні суспільного сприйняття проблем екології, кліматичних змін та сталого розвитку в англомовних соцмережах.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні був використаний комплексний підхід, що поєднує якісний і кількісний контент-аналіз із елементами критичного дискурс-аналізу. Таке поєднання дає змогу розглядати медійні наративи як з погляду їхнього змістового наповнення, так і з позиції кількісних показників поширення окремих мовних засобів впливу. Емпіричну базу складає корпус із 100 публікацій, зроблених протягом 2025-2026 рр. у шести англомовних медіа – National Geographic, The Guardian, BBC, Greenpeace International, The New York Times та UN Environment Programme, а також на їхніх офіційних сторінках у соцмережах Facebook і X. Підбір джерел зумовлений їхньою значною аудиторією та активним висвітленням питань зміни клімату, охорони довкілля і сталого розвитку.

Методологічною основою є класифікація медійних технік мовного впливу, що була запропонована Де Сан Мартіно та співавторами (2019). Вона налічує 18 пропагандистських технік, що у межах цього дослідження інтерпретуються як медійні маніпулятивні техніки. Аналітичний інструментарій також доповнено підходами критичного дискурс-аналізу (ван Дейк, Ферклаф, Водак), що виявляє механізми мовного впливу. Аналіз здійснювався на рівні текстових фрагментів із подальшим кількісним підрахунком частотності та візуалізацією у вигляді теплової карти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Медійні техніки можна теоретично осмислити за допомогою моделей формування порядку денного (agenda-setting), праймінгу (priming) та фреймінгу (framing) (Scheufele, Tewksbury, 2007). Формування порядку денного відображає взаємозв'язок між тим, як ЗМІ акцентують увагу на певних питаннях, і тим, наскільки важливими ці питання видаються аудиторії. Праймінг пояснює, як висвітлення у ЗМІ робить певні питання чи міркування помітнішими для людей і, відтак, впливає на критерії, якими вони керуються під час формування суджень. Фреймінг ґрунтується на тому, що спосіб, у який певна проблематика висвітлюється в новинах, може впливати на її сприйняття аудиторією. Як макроконструкт фреймінг позначає способи представлення інформації, які журналісти та інші комунікатори використовують для її подання так, щоб вона відповідала мисленню аудиторії. Медіатехніки можна тлумачити як практичні механізми, за допомогою яких медіатексти відбирають, підкреслюють і структурують інформацію, визначаючи сприйняття аудиторією соціально значущих питань.

Основна методика цієї розвідки представляє формалізований підхід до виявлення риторичних механізмів впливу на рівні текстових фрагментів. Цей підхід базується на принципі фрагментарної анотації дискурсу, що дозволяє ідентифікувати локалізовані мовні маркери впливу та забезпечує вищий рівень інтерпретаційної прозорості отриманих результатів.

Таксономія Де Сан Мартіно та співавторів (2019) налічує 18 типів риторичних і маніпулятивних технік, що функціонують як індикатори персуазивного впливу на різних рівнях текстової організації. До них належать: 1. Емоційно забарвлена лексика; 2. Навішування ярликів або маркування; 3. Повторення; 4. Перебільшення або применшення; 5. Інтенціоналізація сумніву; 6. Апеляція до страху/упереджень; 7. Спекуляція на патріотизмі; 8. Причинно-наслідкове спрощення; 9. Гасла; 10. Апеляція до авторитету; 11. Хибна дихотомія / диктатура; 12. Кліше, що блокує критичне мислення; 13. Релятивізуюче відволікання; 14. Аргумент через історичну демонізацію; 15. Смислове відволікання; 16. Апеляція до масовості; 17. Навмисна нечіткість/семантичне заплутування; 18. Підміна тези.

На рис. 1 представлено кількісний розподіл медійних технік маніпулятивного впливу в досліджуваному корпусі. Як видно з рис. 1, найчастотнішою технікою є перебільшення або применшення, зафіксоване у 78 випадках. Такий показник свідчить про активне використання гіперболізації, драматизації або, навпаки, зниження значущості певних аспектів екологічної проблематики з метою цілеспрямованого впливу на адресатів.

Рис. 1. Кількісний розподіл медійних технік в аналізованому корпусі

Другою за частотністю є медійна техніка апеляція до страху/упереджень (№6) – 61 випадок. Її використання пов'язане з тим, що медійні тексти про сталий розвиток часто актуалізують семантику загрози, катастрофи, кризи, небезпеки та негативних наслідків. Достатньо поширеною є медійна техніка емоційно забарвлена лексика (№1) – 52 випадки, що верифікує тезу про те, що оцінна лексика відіграє провідну роль у формуванні емоційного сприйняття екологічних проблем.

Значна частка припадає на такі медійні техніки: апеляція до авторитету – 33 випадки, причинно-наслідкове спрощення – 22 випадки та хибна дихотомія/диктатура – 21 випадок. Це свідчить про поєднання емоційних і раціонально-аргументативних механізмів впливу.

Найменш частотними виявилися такі техніки: спекуляція на патріотизмі – 14 випадків, гасла – 7 випадків, навмисна нечіткість/семантичне заплутування – 6 випадків, смислове відволікання – 5 випадків. Медійні техніки під номерами 13 (релятивізуюче відволікання), 14 (аргумент через історичну демонізацію), 16 (апеляція до масовості), 18 (підміна тези) представлені в окремих випадках. Медійні техніки номерів 2 (навішування ярликів або маркування), 3 (повторення), 5 (інтенціоналізація сумніву) та 12 (кліше, що блокує критичне мислення) не зафіксовані в досліджуваному корпусі.

Дані, представлені на рис. 1, демонструють, що в англомовному медіадискурсі сталого розвитку домінують емоційно-оцінні техніки впливу, направлені на драматизацію екологічних проблем, актуалізацію почуття загрози з метою формування певного ставлення читачів. Утім, у досліджуваному матеріалі наявні й раціонально-аргументативні прийоми, як-от апеляція до авторитету та причинно-наслідкове спрощення. Залучення таких механізмів може характеризувати медійне повідомлення як таке, що має логічну структуру та сприймається як достовірне, а це, своєю чергою, є важливим інструментом впливу на аудиторію.

Загальний кількісний розподіл медійних технік показує найбільш поширені засоби мовного впливу в медіадискурсі сталого розвитку, але абсолютні показники не відображають особливостей їхнього використання в медіаджерелах. У зв'язку з цим, було побудовано теплокарту, що візуалізує розподіл 18 медійних технік між досліджуваними медіаджерелами та дає можливість простежити домінантні моделі персуазивного впливу в кожному з них (рис. 2).

Дані теплокарти свідчать про нерівномірний розподіл медійних маніпулятивних технік у досліджуваних джерелах. Найвищу концентрацію таких технік зафіксовано в публікаціях Greenpeace International у Facebook. Це пояснюється переважанням емоційно-мобілізаційного типу комунікації, орієнтованого не лише на інформування, а й на спонукання аудиторії до певних дій. Що стосується мовного рівня, то тут превалюють медійні техніки емоційно забарвленої лексики, перебільшення або применшення та апеляції до страху проявляється через вживання лексем із семантикою загрози й катастрофи (*dangerous, toxic fires, destroyed, polluted air, obscene profits, human tragedy, deadly heatwaves*), графічне виділення ключових елементів (*BREAKING, SPEED UP, DOUBLED, PROTECT)*, а також через парцельовані конструкції та повтори, що підсилюють драматичний ефект повідомлення.

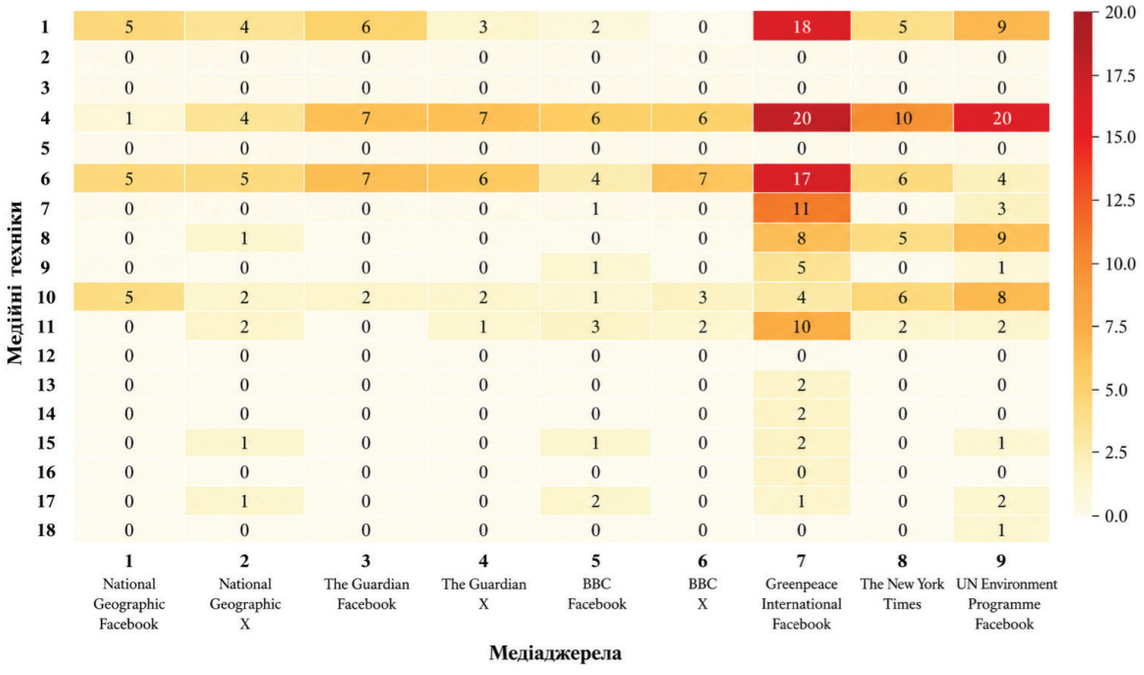

Рис. 2. Теплокарта виявлених медійних технік у медіаджерелах

Публікації BBC характеризуються нижчим рівнем лінгвальної маніпулятивності. Найчастіше тут зустрічаються апеляція до страху, перебільшення або применшення та апеляція до авторитету. Вплив досягається через посилання на експертні джерела (*scientists said, expert warns, report*), модальні конструкції прогнозування (*could be a disaster for the world, we risk failing a generation*) та помірно оцінну лексику (*disaster, deadly, extraordinary*). На відміну від Greenpeace, BBC рідше використовує імперативні форми та відкриті мобілізаційні заклики.

У матеріалах The Guardian бачимо симбіоз екологічної проблематики із соціальною справедливістю та політичною відповідальністю. Характерними є модальні конструкції обов'язку (*must target*), опозиції привілейованих і непривілейованих груп (*private jet set*), а також оцінні формулювання, які формують моральну рамку інтерпретації проблем сталого розвитку.

Контент National Geographic має найменшу кількість використання медійних маніпулятивних технік. Але, тим не менш, тут використовуються техніки апеляції до авторитету, емоційно забарвленої лексики та окремі випадки перебільшення.

Публікації в стрічці UN Environment Programme поєднують апеляцію до авторитету, причинно-наслідкового спрощення та перебільшення. На мовному рівні це реалізується за допомогою статистичних показників, посилання на міжнародні звіти й експертні джерела, а також каузативних конструкцій типу *lead to, result in, cause*. Частотними є лексеми із семантикою ризику та загрози (*crisis, threat, climate emergency*), які формують негативне оцінне тло повідомлень. Водночас використання категоричних тверджень і спрощених причинно-наслідкових зв'язків сприяє формуванню однозначної інтерпретації екологічних проблем.

The New York Times переважно використовує апеляцію до авторитету та емоційно забарвлену лексику. Лінгвістичними маркерами виступають атрибутивні конструкції з посиланням на експертів (*scientists say, according to researchers, experts warn*), а також оцінні прикметники й іменники (*devastating, alarming, dangerous, crisis*). Персуазивний ефект посилюється за допомогою прогнозних модальних конструкцій (*could lead to, may cause, is expected to*) та персоналізації проблем через конкретні людські історії. Тексти The New York Times рідше містять імперативні форми та графічні засоби емфази, натомість спираються на поєднання фактологічної й оцінної аргументації.

Висновки. Узагальнюючи результати цього дослідження, слід зазначити, що медійні техніки маніпулятивного впливу є важливими у конструюванні наративів сталого розвитку в англомовному медіадискурсі. Аналіз публікацій англомовних медіаджерел засвідчив, що найчастотнішими маніпулятивними медійними техніками є перебільшення або применшення, апеляція до страху/упереджень та використання емоційно забарвленої лексики. Це вказує на домінування емоційно-оцінних механізмів впливу, спрямованих на увиразнення екологічної проблематики, актуалізацію семантики небезпеки, катастрофи, світових катаклізмів, а також на моделювання ставлення реципієнтів до цієї проблематики. Аналіз теплокарти показав відмінності у використанні медійних маніпулятивних технік залежно від типу медіа. Найвищу кількість маніпулятивних засобів зафіксовано в контенті Greenpeace International, для якого властиві мобілізаційний дискурс, емоційна поляризація та конструювання образу загрози. Натомість BBC, The New York Times, National Geographic та UN Environment Programme частіше поєднують елементи емоційного впливу з фактологічною та експертною аргументацією. Відтак англомовний медіадискурс сталого розвитку поєднує інформативний, перзуазивний і маніпулятивний потенціал, що дає підстави стверджувати: медійні техніки є важливими інструментами формування суспільного сприйняття екологічної проблематики. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у формуванні більшого корпусу ілюстративного матеріалу, який включатиме ширше коло медіаджерел і соціальних платформ.

Дослідження проведено в межах грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проєктом «Інноваційні технології маніпулювання масовою свідомістю: поліпарадигмальний лінгвістичний вимір» (реєстраційний № 0124U004832).

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 слів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
2. Головенко К. В. Лінгвістичні маніпуляції в медіадискурсі та їх відтворення засобами перекладу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 215. С. 93–100. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-12
3. Довбуш О., Гарасим Т., Скорейко-Свірська І. Вербалізація маніпулятивних стратегій у соціальних мережах Facebook і Twitter. *Folium*. 2023. С. 54–60. https://doi.org/10.32782/folium/2023.3.7
4. Молоткіна Ю. Вербальне маніпулювання «фабрики тролів» у контексті антиукраїнської пропаганди Кремля в англомовному дискурсі соціальних мереж TikTok та Twitter. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. № 17. С. 155–181.
5. Bennett W. L., Livingston S. *The Disinformation Age: Politics, Technology, and Disruptive Communication in the United States*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 328 p.
6. Chomsky N., Herman E. S. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York : Pantheon Books, 1988. 412 p.
7. Da San Martino G., Yu S., Barrón-Cedeño A., Petrov R., Nakov P. Fine-grained analysis of propaganda in news articles. *Proceedings of the 2019 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing and the 9th International Joint Conference on Natural Language Processing*. 2019. P. 5636–5646. https://doi.org/10.18653/v1/D19-1565
8. Danler P. Morpho-syntactic and textual realizations as deliberate pragmatic argumentative linguistic tools? *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind* / ed. by L. de Saussure, P. Schulz. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2005. P. 45–60. https://doi.org/10.1075/dapsac.17.04dan
9. Eemeren F. H. van. Foreword: Preview by Review. *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind* / ed. by L. de Saussure, P. Schulz. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2005. P. ix–xv. https://doi.org/10.1075/dapsac.17
10. Krisagbedo E. C., Eze J. U., Mamah J. G. Language and Manipulation: A Critical Discourse Analysis of All Progressive Congress (APC) and People's Democratic Party's (PDP) War of Words. *Theory and Practice in Language Studies*. 2021. Vol. 11, № 7. P. 842–852. https://doi.org/10.17507/tpls.1107.11
11. Pierri F., Luceri L., Jindal N., Ferrara E. Propaganda and Misinformation on Facebook and Twitter during the Russian Invasion of Ukraine. *Proceedings of the 15th ACM Web Science Conference 2023*. New York : Association for Computing Machinery, 2023. P. 65–74. https://doi.org/10.1145/3578503.3583597
12. Scheufele D. A., Tewksbury D. Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*. 2007. Vol. 57, № 1. P. 9–20. https://doi.org/10.1111/j.0021-9916.2007.00326.x
13. Sénit C.-A. Transforming our world? Discursive representation in the negotiations on the Sustainable Development Goals. International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics. 2020. Vol. 20. P. 411–429. https://doi.org/10.1007/s10784-020-09489-1

Список джерел ілюстративного матеріалу:

14. National Geographic. Facebook. https://www.facebook.com/natgeo
15. National Geographic [@NatGeo]. [X profile]. X. https://x.com/NatGeo
16. The Guardian. Facebook. https://www.facebook.com/theguardian
17. The Guardian [@guardian]. [X profile]. X. https://x.com/guardian
18. BBC. *Posts*. Facebook. https://www.facebook.com/bbc
19. BBC [@BBC]. [X profile]. X. https://x.com/BBC
20. Greenpeace International. Facebook. https://www.facebook.com/greenpeace.international
21. The New York Times. Facebook. https://www.facebook.com/nytimes
22. UN Environment Programme. Facebook. https://www.facebook.com/unep

References:

1. Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). *The disinformation age: Politics, technology, and disruptive communication in the United States*. Cambridge University Press.
2. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 sliv* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000 words]. Perun.
3. Chomsky, N., & Herman, E. S. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. Pantheon Books.
4. Da San Martino, G., Yu, S., Barrón-Cedeño, A., Petrov, R., & Nakov, P. (2019). Fine-grained analysis of propaganda in news articles. In *Proceedings of the 2019 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing and the 9th International Joint Conference on Natural Language Processing* (pp. 5636–5646). https://doi.org/10.18653/v1/D19-1565
5. Danler, P. (2005). Morpho-syntactic and textual realizations as deliberate pragmatic argumentative linguistic tools? In L. de Saussure & P. Schulz (Eds.), *Manipulation and ideologies in the twentieth century: Discourse, language, mind* (pp. 45–60). John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/dapsac.17.04dan
6. Dovbush, O., Harasym, T., & Skoreiko-Svirska, I. (2023). *Verbalizatsiia manipuliatyvnykh stratehii u sotsialnykh merezhakh Facebook i Twitter* [Verbalisation of manipulative strategies in Facebook and Twitter social networks]. *Folium*, 54–60. https://doi.org/10.32782/folium/2023.3.7
7. Holovenko, K. V. (2025). *Linhvistychni manipuliatsii v mediadyskursi ta yikh vidtvorennia zasobamy perekladu* [Linguistic manipulations in media discourse and their reproduction by means of translation]. *Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky*, 215, 93–100. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-12
8. Krisagbedo, E. C., Eze, J. U., & Mamah, J. G. (2021). Language and manipulation: A critical discourse analysis of All Progressive Congress (APC) and People's Democratic Party's (PDP) war of words. *Theory and Practice in Language Studies, 11*(7), 842–852. https://doi.org/10.17507/tpls.1107.11
9. Molotkina, Yu. (2022). *Verbalne manipuliuvannia "fabryky troliv" u konteksti antyukrainskoi propahandy Kremlia v anhlomovnomu dyskursi sotsialnykh merezh TikTok ta Twitter* [Verbal manipulation of the "troll factory" in the context of the Kremlin's anti-Ukrainian propaganda in the English-language discourse of TikTok and Twitter social networks]. *Society. Document. Communication. Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*, 17, 155–181.
10. Pierri, F., Luceri, L., Jindal, N., & Ferrara, E. (2023). Propaganda and misinformation on Facebook and Twitter during the Russian invasion of Ukraine. In *Proceedings of the 15th ACM Web Science Conference 2023* (pp. 65–74). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3578503.3583597
11. Scheufele, D. A., & Tewksbury, D. (2007). Framing, agenda setting, and priming: The evolution of three media effects models. *Journal of Communication, 57*(1), 9–20. https://doi.org/10.1111/j.0021-9916.2007.00326.x

12. Sénit, C.-A. (2020). Transforming our world? Discursive representation in the negotiations on the Sustainable Development Goals. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, 20*, 411–429. https://doi.org/10.1007/s10784-020-09489-1
13. van Eemeren, F. H. (2005). Foreword: Preview by review. In L. de Saussure & P. Schulz (Eds.), *Manipulation and ideologies in the twentieth century: Discourse, language, mind* (pp. ix–xv). John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/dapsac.17

Sources of illustrative material:
14. National Geographic. Facebook. https://www.facebook.com/natgeo
15. National Geographic [@NatGeo]. [X profile]. X. https://x.com/NatGeo
16. The Guardian. Facebook. https://www.facebook.com/theguardian
17. The Guardian [@guardian]. [X profile]. X. https://x.com/guardian
18. BBC. Facebook. https://www.facebook.com/bbc
19. BBC [@BBC]. [X profile]. X. https://x.com/BBC
20. Greenpeace International. Facebook. https://www.facebook.com/greenpeace.international
21. The New York Times. Facebook. https://www.facebook.com/nytimes
22. UN Environment Programme. Facebook. https://www.facebook.com/unep

© А. В. Рій

Отримано: 12 травня 2026 р.

Прорецензовано: 18 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 2 червня 2026 р.

Email: andriana.rii.asp.2025@lpnu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-3270-7846

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-84-88

Рій А. В. Еволюція образу героя у творчості Сергія Жадана: огляд літературознавчих досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 84–88.

УДК: 821.161.2.09:82-3

Рій Андріана Василівна,
аспірант,
Національний університет "Львівська політехніка"

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ГЕРОЯ У ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА: ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті здійснено системний огляд та аналіз сучасних літературознавчих підходів до вивчення творчого доробку Сергія Жадана, який є одним із ключових репрезентантів сучасної української літератури. Центральним об'єктом дослідження виступає еволюція образу головного героя в прозових та поетичних текстах автора протягом понад трьох десятиліть. На основі аналізу праць провідних вітчизняних дослідників, таких як І. Дзюба, Т. Гундорова, Я. Голобородько, А. Бабенко та інші, простежено трансформацію персонажа: від інфантильної, маргіналізованої молоді пострадянських 1990-х років до зрілої особистості, що проходить через складні екзистенційні випробування в умовах сучасної війни.

У дослідженні деталізовано три основні етапи творчості С. Жадана: пробний (урбаністичний), пошуковий (період формування прозового стилю) та переломний (мілітарний), що розпочався після 2014 року. Визначено, що художні образи в текстах письменника не лише відображають індивідуальну авторську концепцію ідентичності, а й слугують дзеркалом масштабних соціокультурних змін в українському суспільстві. Особливу увагу приділено засобам художнього втілення цієї еволюції – від іронії в ранніх творах («Депеш Мод») до есхатологічних мотивів та біблійної алегоричності в пізніх текстах («Інтернат», «Життя Марії»).

Доведено, що якщо в ранній прозі домінував образ «Вічного Підлітка» без сталих життєвих орієнтирів, то в пізньому періоді герой постає як свідомий громадянин, відповідальний за власний вибір перед обличчям історичних катастроф. Стаття підсумовує наявні наукові здобутки та окреслює перспективи подальших студій, зокрема щодо аналізу творчості письменника після повномасштабного вторгнення 2022 року.

Ключові слова: *Сергій Жадан, українська література, образ героя, ідентичність, воєнна проза, еволюція творчості, літературознавча рецепція.*

Andriana Rii,
PhD student,
Lviv Polytechnic National University

EVOLUTION OF THE HERO'S IMAGE IN SERHII ZHADAN'S WORK: A REVIEW OF LITERARY STUDIES

The article provides a systematic review and analysis of contemporary literary approaches to the work of Serhii Zhadan, one of the leading figures in modern Ukrainian literature. The study focuses on the evolution of the protagonist's image in the author's prose and poetic texts over more than three decades. Based on the analysis of works by prominent Ukrainian scholars such as I. Dziuba, T. Hundorova, Y. Holoborodko, A. Babenko, and others, the transformation of the character is traced: from the infantile, marginalized youth of the post-Soviet 1990s to a mature personality undergoing profound existential trials in wartime conditions.

The research details three main stages of Zhadan's creative work: the experimental (urbanistic) stage, the searching stage (the period of prose style formation), and the turning point (military stage) that began after 2014. It is determined that the artistic images in the writer's texts not only reflect the individual author's concept of identity but also serve as a mirror of large-scale socio-cultural changes in Ukrainian society. Particular attention is paid to the artistic means of this evolution – from irony in early works (Depeche Mode) to eschatological motives and biblical allegory in later texts (The Orphanage, The Life of Maria).

The article demonstrates that while Zhadan's early prose was dominated by the image of the "Eternal Teenager" without stable life goals, in the later period, the hero emerges as a conscious citizen responsible for his choice in the face of historical catastrophes. The paper summarizes existing scholarly achievements and outlines prospects for further studies, particularly regarding the analysis of the writer's work after the full-scale invasion of 2022.

Keywords: *Serhii Zhadan, Ukrainian literature, hero's image, identity, war prose, evolution of creative work, literary reception.*

Постановка проблеми. Творчість Сергія Жадана протягом останніх десятиліть стала важливим об'єктом наукової рефлексії, що акумулює в собі ключові трансформації сучасної української культури. Особливої актуальності набуває вивчення еволюції художнього образу героя, оскільки саме через нього автор демонструє зміну суспільних настроїв, ціннісних орієнтирів та національної самоідентифікації. Попри значну кількість розвідок, постає необхідність систематизації наявних літературознавчих підходів для цілісного розуміння того, як «герой часу» Жадана трансформувався з маргінального представника пострадянського простору в активного суб'єкта історії в умовах збройного конфлікту. Такий аналіз дозволить глибше збагнути специфіку авторського ідіостилю та механізми відображення соціокультурної динаміки в художньому тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать С. Жадана перебуває в центрі уваги багатьох сучасних науковців. І. Дзюба одним із перших звернув увагу на «чорнобильський» та урбаністичний контексти його ранньої прози, відзначаючи специфічну енергетику мови. Т. Гундорова у своїх працях розглядає творчість письменника крізь призму постмодерного дискурсу та «топографічного нещастя» покоління дев'яностих. Особливості жанрової природи та часопросторової організації текстів аналізували Я. Голобородько та Р. Харчук. Еволюцію персонажної сфери та мілітарну проблематику в пізніх

творах (зокрема в романі «Інтернат») досліджували А. Бабенко та Л. Лавринович. Попри ґрунтовність цих праць, динаміка образу героя як цілісна траєкторія – від «інфантилізму» до «відповідальності» – потребує додаткового узагальнюючого аналізу в межах огляду літературознавчих рецепцій.

Виклад основного матеріалу. Сергій Жадан є одним із найбільш визначних і широко досліджуваних представників сучасної української літератури. Його творчий доробок охоплює різноманітні жанри – поезію, прозу, кіносценарії – і відзначений низкою авторитетних літературних премій. Письменник має значний вплив на формування громадської думки та засобами художнього слова осмислює актуальні проблеми українського суспільства.

Творчість С. Жадана привертає стабільну увагу літературознавців. Її досліджували І. Бондар-Терещенко, О. Коваленко, Я. Поліщук, О. Різниченко, І. Бойцун, С. Бондаренко, М. Мацієвська, С. Павличко та ін. Водночас попри значний масив наявних студій, питання еволюції образу героя в контексті трансформацій українського суспільства залишається недостатньо систематизованим.

Мета статті – систематизувати наявні літературознавчі дослідження творчості С. Жадана та визначити основні підходи до інтерпретації образу героя й проблеми ідентичності у його прозових і поетичних творах від 1990-х років до сьогодні.

Для досягнення мети передбачено такі **завдання**: 1) окреслити коло науковців, які досліджували творчість С. Жадана, та визначити провідні напрями студій; 2) проаналізувати підходи до вивчення образу героя та проблеми ідентичності у різних жанрах і періодах творчості письменника; 3) простежити еволюцію наукових оцінок у зв'язку зі змінами суспільно-політичного контексту.

Рання творчість С. Жадана формувалася під помітним впливом Михайля Семенка, якому письменник присвятив свою дисертацію. Деякі критики називали раннього Жадана «сучасним Семенком», інші – характеризували його перші твори як «футуристичні» (Кондратенко, 2017). Р. Харчук відносить С. Жадана до покоління «дев'яностників», якому властивий «естетичний плюралізм – від класицизму до авангарду» (Харчук, 2008: 122), вважаючи письменника лідером цього покоління.

Т. Гундорова у праці «Післячорнобильська бібліотека» характеризує С. Жадана як «Вічного Підлітка» без дому і родини, пов'язуючи цей образ із «безкінечними мандрами і втратою довіри до світу та людини до самої себе» (Гундорова, 2005: 142–144).

Прозова книга «Біг Мак», що складалася з серії оповідань, стала початком літературної кар'єри С. Жадана в прозі. Аналізуючи цю збірку, І. Дзюба наголошує, що це – «добротна соцреалістична оповідність, хоч і насичена далеко не соцреалістичним змістом, фактажем, персоналітетом. Рятує від звичної описовості всепереможний комізм. Такими є, принаймні, оповідання зі збірки «Біг Мак» (Дзюба, 2017: 29).

Роман С. Жадана «Депеш Мод», що описує події 1993 року, зображує інфантильну молодь, яка не прагне дорослішати й задовольняється дрібними пригодами. С. Підопригора аналізує цей роман та визначає іронію його домінантою, зазначаючи, що «ця іронія має різні відтінки, зокрема гротесковий, бурлескний, пародійний, карнавальний, ліричний, схожий на «чорний гумор», еволюціонуючий у пастиш і стьоб». (Підопригора, 2013: 194).

О. Юрчук зосередила увагу на міфологізації радянського минулого, беручи за основу роман С. Жадана «Депеш Мод». Відповідно до дослідниці, цей твір «містить ознаки «бунтарського» тексту: гра з імперсько-тоталітарною ідеологією (київський андеграунд), створення образу людини-маргінала – представника «алкогольно-наркотичної субкультури», насичення лінгвобагажу матом» (Юрчук, 2012: 178).

На основі роману «Депеш Мод» можемо проаналізувати атмосферу «пошуку ідентичности», з якою чимало читачів асоціюють С. Жадана. В цьому романі герої не слідують певному життєвому плану, не шукають істини, не розмірковують про буття, а просто живуть. Як стверджує Т. Свербілова, така буденність і «є найчеснішою формою ідентичности в пострадянській реальності. Бо знайти себе у хаосі – значно складніше, ніж вивчити набір символів і гасел» (Свербілова, 2015: 81).

Важливим виміром дослідження образу героя у творчості С. Жадана є урбаністична тематика. О. Коваленко відзначає «амбівалентність міста у поезії митця», наголошуючи, що «важливою складовою образу Харкова є його життєвість, повна енергії; незважаючи на невтішний стан справ для шукачів етики та естетики, місто живе, воно знаходиться в русі і тим самим підтверджує своє існування» (Коваленко, 2010: 92).

О. Даниліна аналізує концепт «Місто» у прозових творах «Депеш Мод» і «Anarchy in the UKR» та доходить висновку, що він реалізується «на рівні топосів рідного авторові Харкова – університет, готель, держпром, пам'ятники Шевченкові, вокзал, завод, які підкреслюють виразний антитоталітарний пафос текстів» (Даниліна, 2010: 352).

Я. Голобородько інтерпретує прозові твори С. Жадана як «саундтреки свідомості». Як пояснює дослідник: «це саундтреки свідомості самого автора – «я» оповідача, інших іменних і безіменних, але від того не менш потрібних персонажів, що грають на сцені цих прозових текстів. Свідомості реального життя з усіма його затемненими, натуралістичними, вибуховими, експансивними, скандальними, абсурдними й безжальними виявами. Свідомості альтернативної естетики, що настійливо виборює й обстоює своє місце під сонцем у популяції естетичних ідей, концепцій і цінностей» (Голобородько, 2006: 77–78).

У романі «Ворошиловград» урбаністична тема набуває нових вимірів. О. Романенко визначає роман як філософський і стверджує, що «екзистенційно-філософська концепція роману Сергія Жадана тісно пов'язана із реалістично-натуралістичною манерою оповіді... відтак «Ворошиловград» поєднує різні типи романної наратії: реалістичної, натуралістичної, філософської, ліриkoромантичної та кримінально-авантюрної» (Романенко, 2014: 262). Місто в цьому романі постає як пастка, з якої неможливо знайти вихід, – антропоморфна істота, що поглинає особистість.

Л. Лавринович і М. Салаган досліджують міфологізацію простору в романі «Месопотамія» і з'ясовують, що вона вона відбувається накладанням на реальну історію міфологічних сюжетів, а також внаслідок пильної уваги автора до мотивів часу і простору. На їхню думку, міфологізація «відбувається на кількох рівнях: накладання на реальну історію міфологічних сюжетів та архетипів, ієрархізація просторових образів, наскрізна увага автора до мотивів часу та простору, що проявляється в частому мікшуванні сакральних та профанних хронотопічних символів тощо» (Лавринович, 2014: 227).

Ю. Вишницька, своєю чергою, акцентує на есхатологічному сценарії в прозі С. Жадана та стверджує, що «у прозових творах письменника міфосценарій кінця репрезентується образами-першоелементами буття, що семантично ототожнюються

з «пеклом», зокрема «вогнем» (Вишницька, 2015: 147). Крім цього, на думку дослідниці, атмосферою занепаду просякнуті твори «Ворошиловград», «Депеш Мод», «Anarchy in the UKR», «Біг Мак» та ін. (Вишницька, 2015: 156).

Переломним у творчості С. Жадана став 2014 рік. Теми Донбасу, збройного конфлікту та національної ідентичності займають центральне місце у його пізній прозі й поезії. Роман «Інтернат» (2017) порушує проблеми жахіття війни, трансформації Донбасу, мовне питання, діалог між Заходом і Сходом (Чикайло, 2019: 148). В основі твору покладено реальність, яку С. Жадан спостерігав під час поїздок на Донеччину та Луганщину. В романі автор уникає оціночних суджень, щоб надати повну інформацію про події на Сході, дотримуючись чесного та конструктивного підходу.

У поетичній збірці «Життя Марії» образ ліричного героя максимально наближається до самого автора: «йому приблизно сорок років, він болісно реагує на війну та втрати, переживає душевний злам, але прагне зберегти людяність» (Ласькова, 2025: 161).

О. Бойченко, редактор книги, висловлюється про неї наступним чином: «Розмовляє римованими віршами й верлібрами, власними і перекладеними словами. Розмовляє зі своїми й чужими, зі святими й не дуже, з убитими військовими і живими біженцями, з Рільке, Мілошем і, звісно, з нами. Щоб врятувати – якщо не нас, то хоча би наших дітей» (Жадан, 2015: 7).

Як стверджує Л. Литвин, «у цій книзі Сергій Жадан розповідає про душевні моменти, крім цього і важкі спогади пронизують збірку: спалені мости, втрачені місця та зруйновані колишні індустріальні гіганти» (Литвин, 2016: 367).

У поезії С. Жадана не бачимо спонукань, стверджень чи активних закликів. Натомість, «у його творах наявною є лише певна констатація – душевної та духовної ситуації у суспільстві та державі загалом. Характерним образом останньої у творчості надається видуманій Марії» (Реутова, 2014: 115).

А. Бабенко систематизує прозу С. Жадана та виділяє три ключові етапи. Перший – пробний (2003–2004) – охоплює збірку «Біг Мак» і повість «Депеш Мод». Цей період характеризується урбанізмом, де визначальним є образ вокзалу, та домінуванням образу «людини 90-х». Другий – пошуковий (2005–2013) – пов'язаний із «Anarchy in the UKR», «Ворошиловградом», збірками «Гімн демократичної молоді» та ін. Впродовж цього часу автор усвідомлює себе прозаїком і шукає теми, близькі суспільству після Помаранчевої революції. Третій – переломний (від 2014) – представляє нову військову прозу, центром якої є питання державної єдності України: «Месопотамія», «Інтернат», «Луганський щоденник» (Бабенко, 2017: 4–5).

Відповідно до цієї логіки, простежується й еволюція образу головного героя: у ранніх творах – інфантильна молодь 20–25 років, яка не має чіткої мети; у середньому періоді – дорослі чоловіки, що вдаються до алкоголю та насильства, шукаючи порятунку від порожнечі; у пізніх текстах – людина сорокарічного віку, яка болісно реагує на війну, але зберігає людяність і прагне свідомого вибору.

Т. Гундорова, переосмислюючи свої ранні оцінки, зазначає, що представники «дев'яностих» «опинилися у ситуації топографічного нещастя, що «функціонують у просторі, обмеженому станціями, з яких відправляються та до яких прибувають їхні потяги; усі їх контакти представлені виключно мандрівками, тому вони з героями Жадана й дуже добре розуміють одне одного» (Гундорова, 2012). Ця метафора вдало описує й траєкторію героїв письменника – від безцільного блукання до усвідомленого руху.

Висновки. Огляд літературознавчих досліджень творчості С. Жадана засвідчує, що образ героя в його текстах зазнає послідовної та глибокої еволюції. Від інфантильних персонажів «дев'яностих», що живуть без плану і мети, через дорослих чоловіків, захоплених у пастку пострадянського хаосу, – до свідомого громадянина, який болісно, але неминуче постає перед екзистенційним вибором в умовах війни.

Дослідники фіксують, що ця еволюція не є суто художнім рішенням автора, а відображає трансформації самого українського суспільства – від постколоніальної розгубленості до формування національної і громадянської ідентичності. Урбаністичний топос, іронія, есхатологічні мотиви та біблійна алегоричність є художніми засобами, через які ця еволюція реалізується в текстах.

Перспективою подальших досліджень може стати порівняльний аналіз образу героя у творчості С. Жадана та інших представників покоління «дев'яностих», а також детальніше вивчення трансформації концепції ідентичності у воєнній прозі та лірици письменника після 2022 року.

Література:

1. Бабенко А. Постмодерні акценти сучасної української урбаністичної прози. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія,* 2017. №27 том 1, липень 2017. С. 4-5

2. Бойцун І., Мухаметзянова М. Міські акварелі Сергія Жадана. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки.* Старобільськ, 2013. № 2 (261). Ч. ІІ. С. 5–10.

3. Бондаренко С. Сергій Жадан: «Вірші мені дорожчі, а прозу вважаю вагомішою». *Літературна Україна*. 2011. С. 7.

4. Бондар-Терещенко І. Ostмодерн: геопоетика, психологія, влада: монографія. Тернопіль: Навчальна книга : Богдан, 2005. 144 с.

5. Вишницька Ю. Індивідуально-авторська реконструкція есхатологічних міфосценаріїв у художніх творах Сергія Жадана. *Літературознавчі студії.* 2015. Вип. 43. Ч.1. С. 147–160

6. Голобородько Я. Саундтреки свідомості. Стиль Сергія Жадана. Артеграунд. *Український літературний істеблішмент: Збірка статей.* Київ : Факт, 2006. С. 61–78.

7. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.

8. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї. Київ: Грані-Т, 2012. 548 с.

9. Даниліна О. В. Концепт «Місто» у прозових текстах Сергія Жадана. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*: Міжвуз. зб. наук. ст. Вип. ХХІІІ. Ч. 1. 2010. С. 347–354.

10. Дзюба І. М. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ: Либідь. 2017. 112 с.

11. Жадан С. В. Життя Марії. Харків : Meridian Czernowitz, 2015. 184 с.

12. Коваленко О. В. Мотиви дороги (рух і процесуальність) у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник»). Магістеріум. *Літературознавчі студії.* 2010. Випуск 38. С. 90–93

13. Кондратенко Ю. Концепт любові у романі Сергія Жадана "Лукіянівка". *Наукові записки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*, 2017. № 60. С. 65-70.

14. Лавринович Л. Б., Салаган М. М. Міфологізація часопростору у збірці С. Жадана «Месопотамія». *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 225–228.

15. Ласькова В. Ю. Романістика Сергія Жадана: особливості хронотопу, концепція героя, стиль. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2025. №17. С. 159–162.
16. Литвин Л. Збірка С. Жадана «Життя Марії»: Марійний дискурс. Молодий вчений. № 12 (39). 2016. С. 366–370.
17. Мацієвська М. Ворошиловград чи Луганськ? *Літературна Україна*. 2011. С. 10.
18. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
19. Підопригора С. В. Іронічний дискурс у повісті «Депеш мод» С. Жадана. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки».* 2013. Вип. 4.12(96). С. 190–194.
20. Поліщук Я. Ревізії пам'яті : літературна критика. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. 216 с.
21. Реутова М. Екзистенційні мотиви збірки поезії Сергія Жадана «Життя Марії». *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2019. № 27, 112– 123. DOI: 10.31558/2308-1902.2019.27.10
22. Різниченко О. Післямова / Жадан С. Цитатник (Вірші для коханок і коханців). Київ: Смолоскип, 1995. С. 55–59.
23. Романенко О. Семіосфера української масової літератури. Текст. Читач. Епоха. Київ : Приватний видавець Якубець А. В., 2014. 364 с.
24. Свербілова Т. В. Екзистенційні мотиви у романі Сергія Жадана «Ворошиловград». Наукові записки НаУКМА. Філологія. 2015. Т. 168. С. 78–82.
25. Свербілова Т. Метафорична семіотика дому в системі постколоніальної гібридної культури прикордонних регіонів у романах С. Жадана «Ворошиловград» і «Месопотамія». *Сучасні літературознавчі студії. Феномен дому в літературознавчій перспективі: зб. наук. праць*. 2016. Вип. 13. С. 499–514.
26. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. Київ : Академія, 2008. 248 с.
27. Чикайло Б. В., Пуніна О. В. Медійність Сергія Жадана в українською та російському літературних просторах. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* 2019. С. 146–148
28. Юрчук О. О. Міфологізація радянського минулого в українському сучасному повсякденні (за романом «Депеш Мод» С. Жадана). *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство* : міжвуз. зб. наук. ст. XXVI (Ч. 2). Бердянськ : БДПУ, 2012. С. 201–209.

References:

1. Babenko, A. (2017). Postmoderni aktsenty suchasnoyi ukrayins'koyi urbanistychnoyi prozy [Postmodern accents of modern Ukrainian urban prose]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiya [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology]*, 27(1), 4–5 [in Ukrainian].
2. Boitsun, I., & Mukhametzianova, M. (2013). Mis'ki akvareli Serhiya Zhadana [Urban watercolors of Serhii Zhadan]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky [Bulletin of Luhansk National University named after Taras Shevchenko. Philological Sciences]*, 2(261), II, 5–10 [in Ukrainian].
3. Bondarenko, S. (2011). Serhiy Zhadan: «Virshi meni dorozhchi, a prozu vvazhayu vahomishoyu» [Serhii Zhadan: "Poems are dearer to me, and I consider prose more significant"]. *Literaturna Ukrayina [Literary Ukraine]*, 7 [in Ukrainian].
4. Bondar-Tereshchenko, I. (2005). *Ostmodern: heopoetyka, psykholohiya, vlada [Ostmodern: geopoetics, psychology, power]*: monohrafiya. Navchal'na knyha: Bohdan [in Ukrainian].
5. Vyshnytska, Yu. (2015). Indyvidual'no-avtors'ka rekonstruktsiya eskhatolohichnykh mifostsenariyiv u khudozhnikh tvorakh Serhiya Zhadana [Individual-author reconstruction of eschatological myth-scenarios in the artistic works of Serhii Zhadan]. *Literaturoznavchi studiyi [Literary Studies]*, 43(1), 147–160 [in Ukrainian].
6. Holoborodko, Ya. (2006). Saundtreky svidomosti. Styl' Serhiya Zhadana [Soundtracks of consciousness. Serhii Zhadan's style]. In *Artehraund. Ukrayins'kyy literaturnyy isteblishment [Arteground. Ukrainian literary establishment]* (pp. 61–78). Fakt [in Ukrainian].
7. Hundorova, T. (2005). *Pislyachornobyl's'ka biblioteka. Ukrayins'kyy literaturnyy postmodern [Post-Chornobyl library. Ukrainian literary postmodern]*. Krytyka [in Ukrainian].
8. Hundorova, T. (2012). *Tranzitna kul'tura. Symptomy postkolonial'noyi travmy: eseyi [Transit culture. Symptoms of postcolonial trauma: essays]*. Hrani-T [in Ukrainian].
9. Danylina, O. V. (2010). Kontsept «Misto» u prozovykh tekstakh Serhiya Zhadana [Concept "City" in the prose texts of Serhii Zhadan]. *Aktual'ni problemy slov'yans'koyi filolohiyi. Seriya: Linhvistyka i literaturoznavstvo [Actual Problems of Slavic Philology. Series: Linguistics and Literary Studies]*, XXIII(1), 347–354 [in Ukrainian].
10. Dziuba, I. M. (2009). *Chornyy romantyk Serhiy Zhadan [Black romantic Serhii Zhadan]*. Lybid [in Ukrainian].
11. Zhadan, S. V. (2015). *Zhyttya Mariyi [The life of Maria]*. Meridian Czernowitz [in Ukrainian].
12. Kovalenko, O. V. (2010). Motyvy dorohy (rukh i protsesual'nist') u poeziyi Serhiya Zhadana (na materiali zbirky «Tsytatnyk») [Motifs of the road (movement and processuality) in Serhii Zhadan's poetry (based on the collection "The Quotation Book")]. *Mahisterium. Literaturoznavchi studiyi [Magisterium. Literary Studies]*, 38, 90–93 [in Ukrainian].
13. Kondratenko, Yu. (2017). Kontsept lyubovi u romani Serhiya Zhadana "Lukiyanivka" [The concept of love in Serhii Zhadan's novel "Lukiyanivka"]. *Naukovi zapysky Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Filolohiya [Scientific Notes of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Philology]*, 60, 65–70 [in Ukrainian].
14. Lavrynovych, L. B., & Salahan, M. M. (2014). Mifolohizatsiya chasoprostoru u zbirtsi S. Zhadana «Mesopotamiya» [Mythologization of time and space in S. Zhadan's collection "Mesopotamia"]. *Molodyy vchenyy [Young Scientist]*, 12(15), 225–228 [in Ukrainian].
15. Las'kova, V. Yu. (2025). Romanistyka Serhiya Zhadana: osoblyvosti khronotopu, kontseptsiya heroya, styl' [Romanistics of Serhii Zhadan: features of chronotope, concept of the hero, style]. *Visnyk student'koho naukovoho tovarystva Donets'koho natsional'noho universytetu imeni Vasilya Stusa [Bulletin of the Student Scientific Society of Vasyl Stus Donetsk National University]*, 17, 159–162 [in Ukrainian].
16. Lytvyn, L. (2016). Zbirka S. Zhadana «Zhyttya Mariyi»: Mariynyy dyskurs [S. Zhadan's collection "The Life of Maria": Marian discourse]. *Molodyy vchenyy [Young Scientist]*, 12(39), 366–370 [in Ukrainian].
17. Matsiyevska, M. (2011). Voroshylovhrad chy Luhans'k? [Voroshylovhrad or Luhansk?]. *Literaturna Ukrayina [Literary Ukraine]*, 10 [in Ukrainian].
18. Pavlychko, S. (1999). *Dyskurs modernizmu v ukrayins'kiy literaturi [The discourse of modernism in Ukrainian literature]*. Lybid [in Ukrainian].
19. Pidopryhora, S. V. (2013). Ironichnyy dyskurs u povisti «Depesh mod» S. Zhadana [Ironic discourse in S. Zhadan's novella "Depeche Mode"]. *Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho derzhavnoho universytetu im. V. O. Sukhomlyns'koho. Filolohichni nauky [Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv State University. Philological Sciences]*, 4.12(96), 190–194 [in Ukrainian].
20. Polishchuk, Ya. (2011). *Reviziyi pam'yati : literaturna krytyka [Revisions of memory: literary criticism]*. PVD «Tverdynya» [in Ukrainian].
21. Reutova, M. (2019). Ekzystentsiyni motyvy zbirky poeziyi Serhiya Zhadana «Zhyttya Mariyi» [Existential motives of Serhii Zhadan's poetry collection "The Life of Maria"]. *Aktual'ni problemy ukrayins'koyi literatury i fol'kloru [Actual Problems of Ukrainian Literature and Folklore]*, 27, 112–123. DOI: 10.31558/2308-1902.2019.27.10 [in Ukrainian].

22. Riznychenko, O. (1995). Pislyamova [Afterword]. In S. Zhadan, *Tsytatnyk (Virshi dlya kokhanok i kokhantsiv) [The Quotation Book (Poems for mistresses and lovers)]* (pp. 55–59). Smoloskyp [in Ukrainian].

23. Romanenko, O. (2014). *Semiosfera ukrayins'koyi masovoyi literatury. Tekst. Chytach. Epokha [Semiosphere of Ukrainian mass literature. Text. Reader. Epoch]*. Pryvatnyy vydavets' Yakubets' A. V. [in Ukrainian].

24. Sverbilova, T. V. (2015). Ekzystentsiyni motyvy u romani Serhiya Zhadana «Voroshylovhrad» [Existential motives in Serhii Zhadan's novel "Voroshylovhrad"]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohiya [Scientific Papers of NaUKMA. Philology]*, 168, 78–82 [in Ukrainian].

25. Sverbilova, T. (2016). Metaforychna semiotyka domu v systemi postkolonial'noyi hibrydnoyi kul'tury prykordonnykh rehioniv u romanakh S. Zhadana «Voroshylovhrad» i «Mesopotamiya» [Metaphorical semiotics of the home in the system of postcolonial hybrid culture of border regions in S. Zhadan's novels "Voroshylovhrad" and "Mesopotamia"]. *Suchasni literaturoznavchi studiyi [Modern Literary Studies]*, 13, 499–514 [in Ukrainian].

26. Kharchuk, R. (2008). *Suchasna ukrayins'ka proza: Postmodernyy period [Modern Ukrainian prose: The postmodern period]*. Akademiya [in Ukrainian].

27. Chykailo, B. V., & Punina, O. V. (2019). Mediynist' Serhiya Zhadana v ukrayins'koyu ta rosiys'komu literaturnykh prostorakh [Mediality of Serhii Zhadan in Ukrainian and Russian literary spaces]. *Visnyk student'koho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasilya Stusa [Bulletin of the Student Scientific Society of Vasyl Stus Donetsk National University]*, 146–148 [in Ukrainian].

28. Yurchuk, O. O. (2012). Mifolohizatsiya radyans'koho mynuloho v ukrayins'komu suchasnomu povsyakdenni (za romanom «Depesh Mod» S. Zhadana) [Mythologization of the Soviet past in modern Ukrainian everyday life (based on the novel "Depeche Mode" by S. Zhadan)]. *Aktual'ni problemy slov'yans'koyi filolohiyi. Seriya: Linhvistyka i literaturoznavstvo [Actual Problems of Slavic Philology. Series: Linguistics and Literary Studies]*, XXVI(2), 201–209 [in Ukrainian].

© О. Ю. Чайковська, М. С. Міхеєва

ISSN 2519-2558
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 8 червня 2026 р.

Прорецензовано: 16 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 24 червня 2026 р.

Email: chaikovska24@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9945-4296

Email: mariia.mikheieva@campus.kpi.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-8665-8242

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-89-92

Чайковська О. Ю., Міхеєва М. С. Лінгвопрагматичні та просодичні особливості перекладу пісенного дискурсу в анімаційному кіно (на матеріалі німецько- та україномовної локалізації фільму «Die Eiskönigin – Völlig Unverfroren»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 89–92.

УДК: 81'255:791.43-252

Чайковська Олена Юріївна,
кандидат філологічних наук,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
Міхеєва Марія Сергіївна,
студентка кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови,
КПІ ім. Ігоря Сікорського

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ТА ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПІСЕННОГО ДИСКУРСУ В АНІМАЦІЙНОМУ КІНО (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКО- ТА УКРАЇНОМОВНОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ФІЛЬМУ «DIE EISKÖNIGIN – VÖLLIG UNVERFROREN»)

Статтю присвячено комплексному лінгвоперекладознавчому аналізу особливостей відтворення пісенного дискурсу в межах кінолокалізації анімаційного музичного фільму «Die Eiskönigin – Völlig unverfroren» («Крижане серце») німецькою та українською мовами. У дослідженні акцентовано увагу на специфіці функціонування пісенного тексту як гетерогенного знакового комплексу, у якому вербальний компонент перебуває в синкретичному зв'язку з музичною архітектонікою, ритмомелодикою та візуальним рядом. На основі дискурсивно-прагматичного, зіставного та контекстуально-інтерпретаційного підходів проаналізовано ключові перекладацькі стратегії та лінгвосинтаксичні трансформації, що застосовуються авторами локалізацій для досягнення просодичної еквівалентності та збереження комунікативного наміру оригіналу в умовах жорстких просторово-часових обмежень дубляжу й субтитрування. Матеріалом дослідження слугували вокальні партії головних персонажів стрічки, зокрема кульмінаційні композиції «Let It Go» та «Do You Want to Build a Snowman?». У роботі детально визначено ступінь відходження від семантичної структури першоджерела в німецькій та українській версіях унаслідок диктату рими, метрики й вокальної зручності. На основі компаративного аналізу лінгвістичного матеріалу доведено, що німецька локалізація тяжіє до формально-структурної еквівалентності та порядкової сегментації за допомогою інструментів фонетичної компресії. Натомість український переклад характеризується значно вищим рівнем прагматичної адаптації, лексичного заміщення, синтаксичного переформатування та змістової компресії. Такі трансформації здійснюються задля безумовного збереження римо-ритмічної домінанти, милозвучності, а також тривалого емоційного й естетичного впливу на реципієнта в межах цільової лінгвокультури. Отримані результати поглиблюють теоретичні уявлення про специфіку відтворення мультимодальних аудіовізуальних текстів у сучасній германістиці та перекладознавстві.

Ключові слова: *аудіовізуальний переклад, кінолокалізація, пісенний дискурс, просодична еквівалентність, субтитрування, дубляж, прагматична адаптація.*

Olena Chaikovska,
PhD in Philology,
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute
Maria Mikheeva,
Student, Department of Theory, Practice, and Translation of German,
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

LINGUOPRAGMATIC AND PROSODIC PECULIARITIES OF TRANSLATING SONG DISCOURSE IN ANIMATED CINEMA (BASED ON THE GERMAN AND UKRAINIAN LOCALIZATION OF THE FILM "DIE EISKÖNIGIN – VÖLLIG UNVERFROREN")

The article presents a comprehensive linguo-translatological analysis of how song discourse is rendered in the cinematic localization of the animated musical film "Die Eiskönigin – Völlig unverfroren" ("Frozen") into German and Ukrainian. The study highlights the song text as a complex semiotic entity. Here, the verbal component interacts closely with the musical structure, rhythm, and visual elements. Using the discursive-pragmatic approach, the paper investigates translation strategies and transformations. These are used to achieve prosodic equivalence and preserve the original communicative intent within the strict space and time limits of dubbing and subtitling. The paper also examines how constraints on rhyme, metrics, and vocal singability can lead to divergence from the original semantic structure in the German and Ukrainian versions. The findings show that the German localization focuses on formal and structural elegance. By contrast, the Ukrainian translation emphasizes pragmatic adaptation and semantic compression to keep the intended emotional and aesthetic effect for the audience. The historical context of the film's musical concept, rooted in the Broadway tradition, makes translation more difficult, as the songs serve narrative functions. The comparative analysis of key musical numbers, such as the climactic "Let It Go" ("Lass jetzt los" / "Vse odno"), illustrates the interplay between phonetic reduction, syllable-count retention, and pragmatic remodeling in audiomedial texts. Results reveal that German versions maintain line-by-line syntactic segmentation, whereas Ukrainian versions often rely on semantic restructuring and syntactic compression to meet the musical score's rhythmic and melodic demands. The Ukrainian translation deliberately disregards the literal denotative meaning of words to preserve the poetic form and euphony, and to create a powerful emotional and aesthetic effect.

Keywords: *audiovisual translation, film localization, song discourse, prosodic equivalence, singable translation, dubbing, pragmatic adaptation.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку перекладознавства характеризується стрімким зміщенням дослідницького фокусу в площину мультимодальних та аудіовізуальних текстів, серед яких особливе місце посідає кінематографічна локалізація. Переклад аудіовізуальних творів, зокрема супровідного пісенного дискурсу в анімаційних фільмах-мюзиклах, є однією з найскладніших лінгвоперекладознавчих практик. Актуальність теми зумовлена необхідністю теоретичного осмислення та практичного аналізу механізмів лінгвокультурної адаптації, де вербальний знак обмежений не лише семантикою оригіналу, а й жорстким диктатом невербальних кодів – музичним метром, темпоритмом, фразуванням, артикуляцією (ліпсинком) та візуальним монтажем.

Дослідження пісенного компонента в структурі анімаційного дискурсу студії «Walt Disney Animation Studios» на прикладі фільму «Die Eiskönigin – Völlig unverfroren» (в українському прокаті – «Крижане серце», 2013 р.) є показовим. Музичний супровід цієї стрічки, створений Крістен Андерсон-Лопес та Робертом Лопесом, продовжує бродвейську наративну традицію, де пісня виступає не декоративним елементом, а ключовим інструментом драматургії, що розкриває психологічний конфлікт героїв і рухає сюжет. Відповідно, перекладач стикається з проблемою перекладу пісень (singable translation) – створення такого цільового тексту, який одночасно є вокально зручним для виконання, еквівалентним за емоційним впливом і технічно адаптованим для потреб дубляжу або субтитрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя для дослідження аудіовізуального перекладу та специфіки мультимодальних текстів закладено у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Й. Пім, Ф. Шао, а також українських дослідників О. Ребрія, А. Шмігер, Т. Шмігер та інших. Проблематика перекладу вокальних та пісенних текстів (так званих «співучих перекладів») детально розглядалася в межах концепції П. Лоу (Peter Low) та його «пентаграми перекладу пісень», яка враховує критерії змісту, рими, ритму, природності мовлення та вокальної придатності [5].

У контексті лінгвопрагматичного аналізу екстралінгвістичних чинників кінодискурсу вагоме значення має праця Х. Діас-Сінтаса та А. Рамаель, які розглядають аудіовізуальний твір як полісеміотичний комплекс. У таких текстах вербальний ряд не існує автономно, а функціонує в синкретичній єдності з аудіальним та візуальним каналами передачі інформації [1]. Своєю чергою, дослідження специфіки функціонування мовних одиниць у структурі кінотексту та прагматики прагматичного коду медіатекстів (зокрема, на матеріалі німецькомовного телевізійного та кінематографічного дискурсів) дозволяють констатувати, що будь-яка трансформація на рівні лексики чи синтаксису в процесі локалізації неминуче призводить до переформатування комунікативного наміру автора й модифікації первинних прагматичних значень, на чому детально наголошує Х. Юнгст [3; с. 87].

Окремого висвітлення в науковій літературі набув феномен «співучого перекладу» (singable translation) як специфічної форми міжмовної медіації. Дослідники Й. Франц та К. Каіндл наголошують на тому, що під час перекладу вокальних партій у кіномюзиклах виникає конфлікт між семантичною точністю та просодичною відповідністю цільового тексту музичній архітектоніці оригіналу. Перекладач змушений враховувати специфіку артикуляційного апарату виконавця, що вимагає залучення складних операцій лінгвістичної компресії, декомпресії та компенсації на синтаксичному рівні [2; 4].

Попри наявність вагомих напрацювань, прагматичні аспекти синхронного порівняння німецькомовних та україномовних стратегій локалізації американського анімаційного кіномюзиклу крізь призму компресії та декомпресії синтаксичних структур залишаються недостатньо висвітленими. Невирішеною частиною загальної проблеми є системне зіставлення німецької лінгвістичної традиції перекладу кінотексту, яка тяжіє до формального ізохронізму, з українською перекладацькою практикою, орієнтованою переважно на римо-ритмічну домінантність та емоційну експресію.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї статті є виявлення та зіставне дослідження лінгвопрагматичних, синтаксичних та просодичних трансформацій, що застосовуються в німецькомовній («Die Eiskönigin – Völlig unverfroren») та україномовній («Крижане серце») локалізаціях пісенного дискурсу анімаційного фільму «Frozen», з метою визначення домінуючих перекладацьких стратегій в обох лінгвокультурах в умовах субтитраційного та дубляжного форматів.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: розкрити наративно-драматургічну функцію пісенних номерів у досліджуваному кінодискурсі; проаналізувати структурно-сегментну відповідність перекладів оригіналу; дослідити специфіку прагматичної компресії та адаптації тексту під впливом музичного супроводу.

Виклад основного матеріалу. Анімаційний фільм «Frozen» (2013) демонструє складну жанрову природу кіномюзиклу, де репліки персонажів органічно переходять у вокальні партії. Процес створення стрічки тривав кілька десятиліть, трансформувавшись із класичної екранізації казки Г. К. Андерсена «Снігова королева» у психологічно глибоку драму з переосмисленим образом Ельзи. Внутрішній конфлікт персонажа зумовив специфіку музичних номерів, які переросли рамки ілюстративності та взяли на себе функцію просування сюжетної лінії. Це накладає на перекладача аудіовізуальних текстів додаткову відповідальність: втрата прагматичного фокусу в пісні руйнує сприйняття всього кінонаративу.

Під час перекладу вокальних номерів для потреб субтитрування та дубляжу перекладач завжди балансує між семантичною точністю та лінгвістичною компресією, оскільки просторові обмеження (кількість знаків у рядку субтитра) та часові параметри (ізохронізм звукового ряду) вимагають скорочення мовного матеріалу [5; с. 102]. Відповідно до дискурсивного підходу, текст реалізує свою комунікативну функцію виключно у взаємодії з екстралінгвістичним контекстом, який в аудіовізуальній сфері представлений аудіальними (музика, шуми) та візуальними (міміка, монтажний крок) кодами.

Особливий науковий інтерес для дослідження специфіки сприйняття та міжмовних прагматичних зсувів становить ігрова й емоційно напружена композиція «Willst du einen Schneemann bauen?» (в оригіналі – «Do you want to build a snowman?», в українській версії – «Зліпи сніговика»). Цей музичний номер є наскрізним для кількох сюжетних маркерів часу і відображає дорослішання героїнь, тому вербальний компонент тут має бути максимально природним у мові перекладу.

Таблиця 1

Англійська (оригінал)	Німецька версія	Українська версія
Do you want to build a snowman? Come on, let's go and play. I never see you anymore.	Willst du einen Schneemann bauen? Los, komm und spiel mit mir. Ich sah dich schon so lang' nicht mehr.	Сніговик на нас чекає. Зліпи сніговика. Сестричко, ми не бачимось.

Аналіз цього лінгвотекстового відрізка унаочнює дві протилежні перекладацькі стратегії. Німецька мовна адаптація демонструє повну формальну та структурну еквівалентність вихідному тексту. Перекладач зберігає семантичну архітектоніку реплік та ізохронізм (однакову довжину рядків і кількість складів). Завдяки флективній природі німецької мови та наявності коротких імперативів (Los, komm) вдалося без втрат передати заклично-ігровий характер фрази «Come on, let's go and play» через «Los, komm und spiel mit mir». Останній рядок німецького тексту також точно копіює констатацію факту розлуки, зберігаючи часову перспективу.

Український переклад у цьому фрагменті повністю відходить від канонів буквалізму, обираючи шлях радикальної прагматичної та семантичної перебудови (ремоделювання). Замість прямого запитання про сніговика, яке в оригіналі та німецькому перекладі виступає зачином, в українському тексті з'являється поетична персоніфікація: «Сніговик на нас чекає». Це зумовлено прагненням перекладача адаптувати текст до саме дитячого менталітету українського реципієнта, створити яскраву казкову конотацію.

Проте, через таку перебудову виникає технічна потреба у компресії: у другому рядку з'являється запізнілий імператив «Зліпи сніговика», який повторює назву, але зміщує логічний акцент. Найбільш виразною прагматичною трансформацією є введення вокативу (звертання) «Сестричко», якого немає ані в англійському, ані в німецькому варіантах. З погляду соціолінгвістики та лінгвокультурології, це потужний маркер інтимізації дискурсу, що компенсує втрату чистої семантики оригіналу та посилює емоційний зв'язок між персонажами, компенсуючи змістові втрати в перших рядках.

Яскравим прикладом для аналізу прагматико-синтаксичних трансформацій є кульмінаційна композиція Ельзи «Let It Go», яка в німецькій локалізації отримала назву «Lass jetzt los», а в українській – «Все одно». Розглянемо лінгвістичні особливості відтворення першої строфи цієї пісні.

Таблиця 2

Англійська (оригінал)	Німецька версія	Українська версія
Let it go! Let it go! Can't hold it back anymore! Let it go! Let it go! Turn away and slam the door!	Ich lass' los, lass' jetzt los! Die Kraft, sie ist grenzenlos! Ich lass' los, lass' jetzt los! Und ich schlag' die Türen zu!	Вже все одно! Все одно, все одно! На волю шугне воно! Все одно, все одно! Я здалася вже давно!

Центральний вербальний концепт приспіву в англійському оригіналі побудований на коротких імперативних конструкціях «Let it go!» (дослівно: відпусти це / дозволь цьому піти), що фонетично збігається з потужними ударними акцентами в музиці. У німецькій локалізації спостерігається цікава граматична перебудова: наказовий спосіб замінюється на розповідну форму першої особи однини теперішнього часу із відокремлюваним префіксом – «Ich lass' los, lass' jetzt los» (Я відпускаю, відпускаю зараз). Цей крок є глибоко виправданим лінгвопрагматично: Ельза перестає наказувати абстрактним силам і констатує власну волю та суб'єктність. Рядок «Die Kraft, sie ist grenzenlos» (Сила, вона безмежна) замінює англійське «Can't hold it back anymore» (Не можу більше це стримувати), трансформуючи негативну модальність спротиву (не спроможність сховати силу) у позитивну стверджувальну декларацію своєї могутності.

В українській локалізації цей же сегмент зазнає повної прагматичної та семантичної девіації під впливом римо-ритмічного диктату. Ключове гасло трансформується у безособово-предикативну конструкцію стану «Вже все одно!». З погляду психолінгвістики, семантичне поле фрази «все одно» істотно відрізняється від «відпусти / звільнись». Якщо в оригіналі та німецькому перекладі звучить тріумф визволення й прийняття свого дару, то в українському варіанті з'являються конотації фаталізму, байдужості або навіть легкої капітуляції перед обставинами.

Цей ефект підсилюється фінальним рядком строфи: замість активної дії «Turn away and slam the door» (Відвернись і грюкни дверима) чи німецького еквіваленту «Und ich schlag' die Türen zu», в українському тексті з'являється пасивна конструкція «Я здалася вже давно». Перекладач змушений був піти на цю семантичну жертву заради збереження ідеальної наскрізної рими (все одно – воно – давно) та збереження просодичного малюнка мелодії. Цей приклад чітко доводить, що в українському перекладознавчому просторі локалізації мюзиклів музично-поетична еквівалентність домінує над лексико-семантичною.

Висновки. Комплексне зіставне дослідження німецько- та україномовних версій пісенного дискурсу в анімаційному фільмі «Die Eiskönigin – Völlig unverfroren» («Крижане серце») дозволило експлікувати специфіку перекладацьких стратегій, що застосовуються в межах сучасного аудіовізуального перекладу та кінолокалізації. Пісенний текст у структурі кіномюзиклу функціонує як складний синкретичний знак, у якому вербальний компонент підпорядкований просодичним характеристикам музичного твору (темпоритму, фразуванню) та візуальним обмеженням дубляжу й субтитрування.

У результаті аналізу було встановлено дві принципово різні перекладацькі моделі:

1. Німецькомовна локалізація орієнтована на стратегію формально- структурної та семантичної еквівалентності. Німецькі тексти максимально точно відтворюють лексичне наповнення та порядкову синтаксичну сегментацію оригіналу. Технічні обмеження та невідповідність довжини слів успішно вирішуються за допомогою інструментів фонетичної компресії, зокрема апокопи та синкопи (наприклад, перетворення стандартної форми «Türen» на моносилабічну «Tür'n»).

2. Україномовна локалізація будується за домінуючою стратегією динамічної прагматичної адаптації та римо-ритмічної адаптації. В українському перекладі спостерігається свідоме нехтування буквальним денотативним значенням слів заради збереження поетичної форми, милозвучності та створення потужного емоційно-естетичного ефекту, релевантного для цільової аудиторії. Трансформації охоплюють синтаксичну перебудову речень, введення лінгвокультурних маркерів інтенсифікації почуттів (наприклад, вокативів) та значне семантичне ремоделювання ключових концептів (заміна концепту «свободи» на концепт «фатального примирення / байдужості»).

Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі полягають у залученні ширшого корпусу дослідницького матеріалу, зокрема аналізу лінгвопрагматичних особливостей локалізації мовлення персонажів-трикстерів в анімаційному дискурсі, а також у дослідженні сприйняття субтитрованого вокального тексту різними віковими групами реципієнтів.

Література:

1. Diaz Cintas J., Remael A. Audiovisual Translation: Subtitling. London : Routledge, 2014. 272 p.
2. Franz J. Translation and Music: Changing Perspectives on Singability. *The Translator*. 2015. Vol. 21, No. 3. P. 245–261.
3. Heike E. Jüngst. Audiovisuelles Übersetzen: ein Lehr- und Arbeitsbuch. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. Narr Francke Attempo Verlag, 2020. 336 S.
4. Kaindl K. Thriving on Frontiers: A Brief History of the Translation of Music. *The Routledge Handbook of Translation and Culture* / ed. by S. Harding, O. Carbonell Cortés. London : Routledge, 2018. P. 329–346.
5. Low P. Translating Song: Lyrics and Texts. London : Routledge, 2017. 136 p.

References:

6. Diaz Cintas, J., & Remael, A. (2014). Audiovisual Translation: Subtitling. Routledge.
7. Franz, J. (2015). Translation and Music: Changing Perspectives on Singability. The Translator, 21(3), 245–261.
8. Jüngst, H. E. (2020). Audiovisuelles Übersetzen: ein Lehr- und Arbeitsbuch [Audiovisual Translation: A Textbook and Workbook] (2nd ed.). Narr Francke Attempo Verlag.
9. Kaindl, K. (2018). Thriving on Frontiers: A Brief History of the Translation of Music. In S. Harding & O. Carbonell Cortés (Eds.), The Routledge Handbook of Translation and Culture (pp. 329–346). Routledge.
10. Low, P. (2017). Translating Song: Lyrics and Texts. Routledge.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 2 червня 2026 р.

Прорецензовано: 14 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 червня 2026 р.

Email: alla.sitko@npp.kai.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0071-038X

Email: verkhovaveronika@gmail.com

Email: oksana.poliakova@npp.kai.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8757-3412

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-93-96

Сітко А. В., Верхова В. І., Полякова О. В. Особливості перекладу термінології фінансової галузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 93–96.

УДК: 81'25:811.111:336

Сітко Алла Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Київський авіаційний інститут»
Верхова Вероніка Ігорівна,
магістрантка Гуманітарно-мистецького факультету,
Національний університет «Київський авіаційний інститут»
Полякова Оксана Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Київський авіаційний інститут»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ФІНАНСОВОЇ ГАЛУЗІ

У статті досліджено проблеми перекладу галузевої термінології, зокрема фінансової сфери в умовах зростання ролі міжнародної фінансової комунікації та розширення професійного обміну інформацією між фахівцями різних країн. Особлива увага приділяється специфіці відтворення лексичного складу фінансової галузі, який характеризується високим ступенем стандартизації, інтернаціоналізації та водночас семантичною варіативністю, що зумовлює складність його міжмовної передачі та потребу в уніфікованих підходах до перекладу. У роботі розглядаються основні лексичні перекладацькі трансформації як інструмент забезпечення адекватності, точності та функціональної відповідності при відтворенні термінологічних одиниць у процесі міжмовного перенесення спеціалізованого змісту. Наголошується, що переклад фінансової лексики потребує врахування структурних, семантичних і прагматичних особливостей терміна, а також його місця в системі фахового дискурсу та комунікативної практики. Окремо акцентується увага на тому, що фінансова терміносистема поєднує як однозначні, стандартизовані одиниці з усталеними відповідниками, так і багатозначні терміни, які потребують гнучкого застосування різних перекладацьких стратегій залежно від контексту та умов уживання. У межах досліджуваної проблематики аналізується роль еквівалентного перекладу, калькування, транскодування та лексико-семантичних замін як ключових механізмів міжмовної адаптації фінансової лексики з застосуванням одного перекладацького прийому. Підкреслюється значення системного підходу до перекладу термінології як необхідної умови забезпечення точності фінансової комунікації, уникнення смислових викривлень та збереження змістової відповідності спеціалізованих текстів у різних мовних середовищах і професійних ситуаціях використання. Висвітлені питання відображають сучасні тенденції дослідження галузевого перекладу в українському перекладознавстві.

Ключові слова: *фінансова термінологія, лексичні перекладацькі трансформації, переклад фінансової лексики, галузевий переклад.*

Alla Sitko,
Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
National University «Kyiv Aviation Institute»
Veronika Verkhova,
Master's student, Faculty of Humanities and Arts,
National University «Kyiv Aviation Institute»
Oksana Poliakova,
Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
National University «Kyiv Aviation Institute»

SPECIFICITY OF FINANCIAL TERMINOLOGY TRANSLATION

The article aims to explore the challenges of translating English financial terminology into Ukrainian in the context of the increasing importance of international financial communication and the growing exchange of professional information among specialists worldwide. Particular attention is payed to the rendering of the lexical layer of the financial domain, which is marked by a high degree of standardization and internationalization, while simultaneously demonstrating semantic variability that complicates interlingual transfer and calls for unified translation approaches. The study focuses on the lexical translation transformations as key tools for achieving adequacy, precision and functional equivalence in the transfer of specialized terminological units across languages. It is emphasized that effective translation of financial terminology requires careful consideration of structural, semantic and pragmatic properties of terms, as well as their role within professional discourse and communicative practice. It is also noted that the financial terminological system includes both clearly defined standardized units with established equivalents and polysemous terms that demand flexible and context-sensitive translation strategies. The analysis highlights equivalence-based translation, calquing, transcoding, and lexical-semantic shifts as major mechanisms of interlingual adaptation of financial vocabulary. The systematic approach to terminology translation is presented as essential for ensuring accuracy in financial communication, preventing meaning distortion and preserving the integrity of specialized content across different linguistic and professional contexts. The discussed issues correspond to current directions in Ukrainian translation studies focused on domain-specific translation.

Keywords: *financial terminology, lexical translation transformations, translation of financial terminology, domain-specific translation.*

Постановка проблеми. У сучасному світі фінансова сфера відіграє важливу роль у розвитку економіки та міжнародних відносин, що зумовлює активне використання спеціалізованої фінансової лексики у професійному та науковому середовищах. Інтеграція національних економік у світову систему вимагає уніфікації підходів до ведення фінансової документації. У зв'язку з цим багато держав впроваджують та законодавчо закріплюють використання міжнародних англомовних стандартів фінансової звітності. В Україні цей процес переходу став важливим етапом економічної інтеграції в світову спільноту, однак він все ще перебуває на стадії активного впровадження.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням ролі фінансової комунікації в умовах глобалізації та активної інтеграції України у світовий економічний простір. Поширення міжнародних стандартів фінансової звітності, розвиток міжнародного співробітництва та збільшення кількості фінансово-економічних документів англійською мовою вимагають їх якісного та точного перекладу українською. Особливого значення набуває проблема адекватного відтворення лексичного складу фінансової галузі, оскільки неточна передача спеціалізованих понять може призвести до спотворення змісту документів та ускладнити їх практичне застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження лексичного складу мови, зокрема спеціалізованої лексики окремих галузей, активно здійснюється протягом останніх десятиліть. Значний внесок в опрацювання теоретичних засад термінознавства зробили Е. Ф. Скороходько (Скороходько, 2002) та О. М Лотка (Лотка, 2000). Перекладацький аспект відтворення термінології ґрунтовно висвітлено у працях В.І. Карабана та Т.Р. Кияка (Крайняк, Дуда, Рибіна, 2021). Особливу увагу в сучасних дослідженнях приділено фінансовій термінології як динамічній підсистемі економічної лексики, що розглядалася О. О. Бесклетною, О. М. Муравйовою та Л. В. Савицькою (Дмитренко, Корнієнко, 2021). У своїх працях вони аналізують структурні особливості фінансових термінів, специфіку передачі іншомовних одиниць українською мовою, способи перекладу складних термінологічних словосполучень, а також здійснюють міжмовне зіставлення англійської та української фінансових терміносистем.

Водночас процеси глобалізації, інтенсивний розвиток міжнародних фінансових відносин і постійне поповнення фінансової лексики новими одиницями зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення підходів до її перекладу. Незважаючи на значну кількість наукових праць, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного використання перекладацьких трансформацій під час відтворення лексичного складу фінансової галузі, а також проблеми систематизації фінансової термінології та створення спеціалізованих англо-українських термінологічних словників, присвячених виключно фінансовій тематиці, які поєднували б перекладний і тлумачний принципи подання термінів.

Мета статті, постановка завдання – визначити основні лексичні перекладацькі трансформації, що застосовуються під час відтворення українською мовою термінів фінансової галузі у трьох англо-українських перекладних економічних словниках, а саме тлумачному англо-українському словнику економічних термінів з елементами теорії та проблематики Р.В. Яковенка, англо-українському економічному словнику, укладеного Н.М. Тимощук, Л. І. Довгань, В. А. Тимковою та В. М. Шаргородською і англо-українському словнику для студентів економічних спеціальностей, авторства А. А. Білоус й І. Ю. Розгон з яких було відібрано 474 терміни, що відтворюються за допомогою одного перекладацького прийому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у забезпеченні професійної фінансової комунікації відіграє спеціалізована лексика, переклад котрої з англійської мови українською характеризується підвищеною складністю через відмінності між мовами, наявність семантичних розбіжностей і випадків безеквівалентності. Під час перекладу важливу роль відіграють такі чинники, як форма і зміст термінологічної одиниці, контекст її функціонування, наявність усталеного відповідника в мові перекладу, а також рівень професійної підготовки перекладача у сфері фінансово-економічної комунікації. З огляду на зазначені особливості, ключову роль у відтворенні фінансової лексики відіграють лексичні перекладацькі трансформації, які забезпечують адекватну передачу значення лексичних одиниць українською мовою.

Основним способом перекладу фінансових термінів вважається добір лексичного еквівалента, тобто сталого відповідника. Цей прийом передбачає «використання реальних українських слів, які повністю або частково відображають значення англомовного терміна» (Скороходько, 2002: 47). Водночас підбір еквівалентів у рідній мові для перекладу іноземних лексичних одиниць ускладнюється тим, що терміни є багатозначними і можуть набувати різних визначень залежно від галузі знань, у якій вони використовуються. Тому не кожен термін може передаватися своїм повним і точним еквівалентом.

Еквівалентні відповідники формуються внаслідок тривалого функціонування термінів у міжнародній фінансово-економічній системі, що зумовлює їхню стандартизацію та закріплення у словниках і професійній комунікації. Такі терміни характеризуються високим ступенем інтернаціоналізації. У процесі запозичення вони проходять адаптацію до фонетичних і граматичних норм цільової мови, однак зберігають первинне поняттєве ядро. Еквівалентний переклад у фінансовій термінології передбачає використання сталих українських відповідників, які повністю збігаються за значенням з англомовними термінами і не потребують додаткового пояснення чи калькування. Наприклад: *borrower – позичальник, borrowing – позика, кредит, deposition – внесок, вклад, deposit-taker – депозитор, lender – кредитор, lending – позичання, кредитування, letter of*

credit – акредитив, reversion – повернення, settlement – розрахунок (Тимощук, Довгань, Тимкова, Шаргородська, 2012: 8-9, 18-19, 38-39, 55-56). Еквівалентний переклад активно застосовується для відтворення лексичних одиниць і представлений 118 випадками вживання в проаналізованому матеріалі, що пояснюється високим ступенем стандартизації відповідних понять у міжнародній фінансовій практиці.

Наступний прийом перекладу, калькування, або дослівний переклад передбачає відтворення терміна шляхом прямої передачі його компонентів за допомогою найближчих словникових відповідників у мові перекладу (Карабан, 2018: 309). Зазвичай такий процес враховує подальше поєднання елементів терміну відповідно до норм цільової мови, під час якого можливі зміни порядку компонентів, використання прийменникових конструкцій або передавання означальних відношень прикметниковими формами.

Калькування забезпечує збереження у перекладі як лексичних елементів, так і синтаксичних відношень між ними, що дозволяє максимально точно передати термінологічну форму оригіналу. Зазвичай калькування застосовується для повного відтворення термінів зі структурною прикметниково-іменниковою моделлю, тобто для одиниць, у яких англійський означувальний компонент послідовно передається українським прикметником, а іменниковий компонент зберігає базове значення без змін. Прикладом такого перекладу є такі терміни як *minimum wage – мінімальна заробітна плата, domestic currency – місцева валюта, fiscal year – фінансовий, бюджетний рік, common stock – спільні акції, internal funds – внутрішні кошти* (Білоус, Розгон, 2025: 12-36). Калькування також широко застосовується в фінансовій галузі, використовуючись при перекладі 179 термінів матеріалу дослідження. Особливо ефективним цей прийом є при передачі багатокомпонентних термінів і нових або інтернаціоналізованих понять, що функціонують у межах сучасної фінансово-економічної терміносистеми.

Іншим прийомом відтворення фінансової термінології є транскодування, тобто передача «звукової та/або графічної форми слова вихідної мови засобами абетки мови перекладу» (Карабан, 2018: 305). Так, В.І. Карабан виокремлює чотири види транскодування: 1) транскрибування – відтворення звукової форми слова засобами української графіки разом із його значенням; 2) транслітерування – відображення графічної форми слова літерами українського алфавіту; 3) змішане транскодування, тобто поєднання транскрипції з елементами транслітерації; та 4) адаптивне транскодування – адаптацію форми слова мови оригіналу до фонетичних та/або граматичних особливостей мови перекладу (там само). Такі прийоми використовуються переважно у випадках відсутності прямих відповідників у мові перекладу або за необхідності передати терміни-неологізми професійного спрямування.

Транслітерація використовується переважно для коротких термінів латинського походження або інтернаціоналізмів, які вже мають усталену форму в українській фінансовій терміносистемі. До найбільш типових прикладів належать такі терміни: *bankrupt – банкрут, budget – бюджет, broker – брокер, contract – контракт, debit – дебет* (Тимощук, Довгань, Тимкова, Шаргородська, 2012: 7-9, 14-17). Сфера застосування транслітерації є більш обмеженою порівняно з еквівалентним перекладом та калькуванням. Цей прийом перекладу засвідчено лише 16 випадками вживання у матеріалі дослідження. Водночас, попри незначну кількість прикладів, транслітерація залишається важливою трансформацією під час перекладу фінансової лексики, оскільки виконує не лише номінативну, а й стандартизуючу функцію, сприяючи збереженню міжнародної уніфікації термінів.

Транскрибування застосовується дещо рідше за транслітерацію та зазвичай стосується слів, де важливим є збереження звучання, а не буквальної структури. Наприклад: *futures – «ф'ючерси», option – (досл. – «вибір») опціон, avail – аваль, cheque – чек, home banking – «хоум бенкінг»* (Яковенко, 2015: 10, 17, 37, 40, 60). Транскрибування представлене ще меншою кількістю випадків застосування в порівнянні з транслітерацією – всього 6.

Використання змішаного транскодування констатуємо в 13 випадках. Прикладами цієї перекладацької трансформації слугують такі терміни: *deflation – дефляція, demonetisation – демонетизація, disinflation – дезінфляція, hyperinflation – гіперінфляція, inflation – інфляція, stagflation – стагфляція, stagnation – стагнація, subsidy – субсидія* (Яковенко, 2015: 24-27, 41-43, 74-75).

Випадків вживання адаптивного транскодування виокремлено всього 10, як-от такі терміни: *conversion of loan – конверсія позики, convertible debenture – конвертоване боргове зобов'язання, imported inflation – імпортована інфляція, indexation – індексація* (Тимощук, Довгань, Тимкова, Шаргородська, 2012: 14, 33).

Під час перекладу англомовної фінансово-банківської термінології нерідко застосовується модуляція, яка передбачає добір такого відповідника, що логічно і точно передає зміст терміна з урахуванням конкретної ситуації вживання (Карабан, 2018: 314). Наприклад: *method of payment – форма розрахунку, withdrawal – зняття коштів з рахунку, conversion – перерахунок, negative income tax – зменшення грошової допомоги, withholding tax – прибутковий податок, deflate – знижувати ціни, corporate stock – акціонерний капітал, net investment – чистий вклад, waste – безкорисна витрата, збитки* (Білоус, Розгон, 2025: 14-16, 36-38, 61-62). Як засвідчив аналіз фактичного матеріалу у фінансовій термінології модуляція використовується у 123 випадках. Ці лексичні одиниці часто характеризуються формуванням на основі метафоричних, образних або історично зумовлених англомовних найменувань, зміст яких не може бути адекватно переданий шляхом буквального перекладу, тож перекладач змушений відходити від формальної структури оригіналу та добирати відповідник, який відображає економічну сутність поняття в українській терміносистемі.

Під час перекладу термінології фінансової галузі також іноді зустрічається вживання конкретизації, що полягає у заміні ширшого за значенням терміна вихідної мови точнішим відповідником у мові перекладу (Карабан, 2018: 326), наприклад, лексему «*input*» відтворено як «*витрати*» (Білоус, Розгон, 2025: 30), що звужує широке значення англійського слова до конкретного економічного поняття, пов'язаного з використанням ресурсів у процесі економічної діяльності. Термін «*controller*» перекладено як «*головний фінансист*» або «*ревізор*» (Білоус, Розгон, 2025: 14), що також є результатом конкретизації, оскільки англійська одиниця має ширше значення і може позначати різні управлінські та контрольні функції залежно від контексту. Проте, в проаналізованому матеріалі помічено лише 8 випадків застосування конкретизації, що свідчить про її допоміжний характер при перекладі фінансово-економічної термінології.

Протилежною до конкретизації є генералізація, яка передбачає заміну вузькоспеціалізованого поняття ширшим за змістом відповідником (Карабан, 2018: 334). Так, термін «*cheque payable to a named person*» перекладається як «*іменний чек*» (Тимощук, Довгань, Тимкова, Шаргородська, 2012: 11). Англійська одиниця містить детальну характеристику документа,

вказуючи на те, що чек підлягає оплаті конкретно зазначеній особі, тоді як український відповідник узагальнює це значення за допомогою терміна, який уже містить зазначену семантичну ознаку. Використання генералізації в таких випадках сприяє досягненню лаконічності перекладу, однак незважаючи на це генералізація є найменш продуктивною перекладацькою трансформацією у фінансовій галузі, оскільки загалом зафіксована в перекладі лише одного терміна.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Переклад англомовної фінансово-економічної термінології українською мовою є комплексним процесом, що ґрунтується насамперед на застосуванні лексичних перекладацьких трансформацій, вибір яких визначається структурно-семантичними особливостями терміна, ступенем його усталеності в мові перекладу та наявністю нормативного відповідника. Найбільш продуктивними є калькування, модуляція та еквівалентний переклад, в той час як інші прийоми перекладу виконують допоміжну функцію в межах фінансової галузі.

Перспективи подальших досліджень полягають у комплексному аналізі граматичних і лексико-граматичних перекладацьких трансформацій під час відтворення фінансової термінології в різних типах галузевих текстів, а також у дослідженні фінансових термінів, адекватний переклад яких потребує поєднання кількох перекладацьких прийомів, вивченні варіативності їх перекладу та вдосконаленні англо-українських спеціалізованих термінологічних словників.

Література:

1. Білоус А. А., Розгон І. Ю. Англо-український словник для студентів економічних спеціальностей. Київ : НУБіП України, 2025. 60 с.

2. Дмитренко О. В., Корнієнко Д. С. Особливості перекладу термінів активної фінансової діяльності підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». Одеса : Гельветика, 2021. Вип. 48. Т. 4. С. 56-59. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-4.14

3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : навчальний посібник. Вид. 5-те, випр. Вінниця : Нова Книга, 2018. 656 с.

4. Крайняк Л. К., Дуда О. І., Рибіна Н. В. Особливості перекладу фінансових термінів англійської галузевої літератури. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгородський національний університет. Випуск 19, Том 2. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2021. с. 105-110. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.21

5. Лобода В. А. Перекладацькі трансформації: дефінітивний характер та проблема класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. Серія: Філологія. Випуск 43, Том 4. Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 72-74. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.17

6. Лотка О. М. Англомовна термінологія фінансово-економічних взаємин : автореферат дисертації на здобуття ступеню канд. філол. наук. 10.02.04. Київ: Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2000. 20 с.

7. Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія. Київ : Український інститут лінгвістики і менеджменту, 2002. 76 с.

8. Тимощук Н. М., Довгань Л. І., Тимкова В. А., Шаргородська В. М. Англо-український економічний словник. Вінниця, 2012. 61 с.

9. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики : дидактичний довідник. Вид. 2-ге, випр. Кіровоград : видавець Лисенко В. Ф., 2015. 130 с.

References:

1. Bilous, A., & Rozhon, I. (2025). Anhlo-ukrayins'kyy slovnyk dlya studentiv ekonomichnykh spetsial'nostey. [English-Ukrainian dictionary for students of economic specialties]. Kyiv: NUBiP of Ukraine. 60 s. [in Ukrainian].

2. Dmytrenko, O., & Korniyenko, D. (2021) Osoblyvosti perekladu terminiv aktyvnoyi finansovoyi diyal'nosti pidpryyemstva. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Filolohiya». [Peculiarities of translation of terms of active financial activity of the enterprise. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Philology»]. Odesa : Hel'vetyka. Vyp. 48. T. 4. S. 56-59. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-4.14 [in Ukrainian].

3. Karaban, V. (2018). Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems].: navchal'nyy posibnyk. Vyd. 5-te, vypr. Vinnytsya : Nova Knyha [New Book]. 656 s. [in Ukrainian].

4. Kraynyak, L., Duda, O., Rybina, N. (2021). Osoblyvosti perekladu finansovykh terminiv anhliys'koyi haluzevoyi literatury. Zakarpats'ki filolohichni studiyi. Uzhhorods'kyy natsional'nyy universytet. [Peculiarities of translating financial terms from English industry literature. Transcarpathian Philological Studies. Uzhhorod National University]. Vypusk 19, Tom 2. Uzhhorod : Vydavnychyy dim «Hel'vetyka» [Publishing House «Helvetica»]. s. 105-110. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.21 [in Ukrainian].

5. Loboda, V. (2019). Perekladats'ki transformatsiyi: definityvnyy kharakter ta problema klasyfikatsiyi. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu : zbirnyk naukovykh prats'. Seriya: Filolohiya. [Translation transformations: definitive nature and the problem of classification. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University: collection of scientific papers. Series: Philology].Vypusk 43, Tom 4. Vydavnychyy dim «Hel'vetyka» [Publishing House «Helvetica»]. s. 72-74. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.17 [in Ukrainian].

6. Lotka, O. (2000). Anhlomovna terminolohiya finansovo-ekonomichnykh vzayemyn : Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya stupenyu kand. filol. nauk. 10.02.04. Kyiv, Kyyivs'kyy natsional'nyy universytet im. T. H. Shevchenka. [English terminology of financial and economic relations: Abstract of the dissertation for the degree of candidate of philological sciences. 10.02.04. Kyiv, Kyiv National University named after T. G. Shevchenko]. 20 s. [in Ukrainian].

7. Skorokhod'ko, E. (2002). Suchasna anhliys'ka terminolohiya. Kyyiv : Ukrayins'kyy instytut linhvistyky i menedzhmentu. [Modern English terminology. Kyiv: Ukrainian Institute of Linguistics and Management]. 76 s. [in Ukrainian].

8. Tymoshchuk, N., Dovhan', L., Tymkova, V., Sharhorods'ka, V. (2012). Anhlo-ukrayins'kyy ekonomichnyy slovnyk. [English-Ukrainian Economic Dictionary]. Vinnytsya. 61 s. [in Ukrainian].

9. Yakovenko, R. (2015). Tlumachnyy anhlo-ukrayins'kyy slovnyk ekonomichnykh terminiv z elementamy teoriyi ta problematyky : dydaktychnyy dovidnyk. [Explanatory English-Ukrainian dictionary of economic terms with elements of theory and problems: didactic reference book].Vyd. 2-he, vypr. Kirovohrad : vydavets' Lysenko V. [publisher Lysenko V.]. 130 s. [in Ukrainian].

© Д. М. Сабалаєв
ISSN 2519-2558

Отримано: 31 травня 2026 р.

Прорецензовано: 15 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 червня 2026 р.

Email: denys.sabalaiev@knlu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-7883-2483

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-97-102

Сабалаєв Д. М. Класифікація термінів у галузі розробки програмного забезпечення в англійській та українській мовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 97–102.

УДК: 81'373:81'42:004(811.111)

Сабалаєв Денис Миколайович,
аспірант, Київський національний лінгвістичний університет

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ РОЗРОБКИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджено проблематику класифікації термінів галузі розробки програмного забезпечення в англійській та українській мовах. Обґрунтовано актуальність класифікації термінів як основи термінознавчих і лінгвокогнітивних досліджень, а також окреслено труднощі систематизації термінології галузі, що активно розвивається. Визначено теоретичні засади тематичної та лексико-семантичної класифікації термінів, а також принципи зіставного термінознавства. Матеріалом дослідження стали корпусні дані україномовного корпусу «Grac v.19a», англійськомовного «iWeb corpus», а також власноруч створений двомовний корпус професійної кореспонденції у галузі розробки програмного забезпечення. На основі аналізу корпусних даних запропоновано тематичну класифікацію термінів галузі розробки програмного забезпечення, що включає такі групи: Programming/Програмування, Software infrastructure/Інфраструктура, Development process/Процес розробки, Testing/Тестування, Documentation/Документація, Team/Команда, Interface/Інтерфейс, Artificial intelligence/Штучний інтелект, Data and databases/Дані та бази даних, Security/Безпека, Software/Програмні продукти. Більшість тематичних груп мають багаторівневу структуру з відповідними підгрупами. У межах зіставного аналізу розглянуто особливості походження термінів, їх структуру, способи адаптації та україномовні еквіваленти. Встановлено, що українська термінологія галузі поєднує загальнонаукові терміни, спеціалізовану лексику, англіцизми, транскрибовані запозичення та кальки. Найдинамічнішою визначено тематичну групу термінів штучного інтелекту, яка активно поповнюється новими одиницями. Запропонована класифікація може бути використана як основа для подальшого фреймового моделювання терміносистеми галузі розробки програмного забезпечення.

Ключові слова: *класифікація, зіставний аналіз, тематична група.*

Denys Sabalaiev,
PhD student, Kyiv National Linguistic University

CLASSIFICATION OF TERMS IN THE FIELD OF SOFTWARE DEVELOPMENT DOMAIN IN ENGLISH AND UKRAINIAN

The study deals with the problem of classifying terminology in the field of software development in the English and Ukrainian languages. The relevance of terminology classification as a foundation for terminological and cognitive studies is substantiated, and the challenges of systematizing the terminology of this rapidly developing field are outlined. The theoretical principles of thematic and lexical-semantic classification of terms, as well as the principles of contrastive analysis in terminology studies, are defined.

The research material consists of corpus data from the Ukrainian-language corpus "Grac v.19a", the English-language "iWeb corpus", and a self-compiled bilingual corpus of professional correspondence in the field of software development. Based on the analysis of corpus data, a thematic classification of software development terminology is proposed, including the following groups: Programming, Software Infrastructure, Development Process, Testing, Documentation, Team, Interface, Artificial Intelligence, Data and Databases, Security, and Software. Most thematic groups have a multi-level hierarchical structure with corresponding subgroups.

Within the framework of contrastive analysis, the study examines the origins of terms, their structure, adaptation strategies, and Ukrainian-language equivalents. The analysis shows that Ukrainian terminology in the field of the software development combines general scientific terms, specialized vocabulary, loanwords, and calques. The thematic group related to artificial intelligence was identified as the most dynamic, as it is actively expanding with new lexical units. The proposed classification may serve as a basis for further frame modeling of the terminology system in the field of software development.

Keywords: *classification, contrastive analysis, thematic group.*

Постановка проблеми. Наявність класифікації є однією з головних рис терміносистеми (Ментинська, 2020: 26). Класифікація є також основою для лінгвокогнітивних досліджень термінів та вивчення взаємозв'язків між ними. Саме класифікація є першим етапом побудови концептуальних та фреймових моделей фахової мови, яка в подальшому використовується для визначення взаємозв'язків між професійними поняттями та способами організації спеціального знання (Faber, 2012: 52). Класифікація дозволяє визначити місце термінів у структурі фахової мови. Класифікація термінів є необхідною для створення відповідних термінологічних словників, тезаурусів, термінологічних баз знань (L'Homme et al., 2018, 3079). Також, класифікація є частиною планування, стандартизації, уніфікації та кодифікації термінології (Bozděchová, 2015: 2253). Сьогодні бракує чіткої класифікації термінів галузі розробки програмного забезпечення в українській та англійській мовах. Наявна класифікація є досить застарілою, а для галузі, що швидко розвивається навіть 5–10 річні дослідження вже є не актуальними. Крім того, більшість наявних досліджень розглядає ширшу галузь, зокрема інформаційні, або комп'ютерні технології. Також бракує систематизованої класифікації двох мов, української та англійської. Зіставлення термінів цих двох мов є необхідним для систематизації української термінології галузі розробки програмного забезпечення, оскільки саме англійська мова є продуцентом значної кількості відповідних термінів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. БлиБлизькими за тематикою та досить сучасними є праці І. Ментинської. Ці праці присвячені класифікації української комп'ютерної лексики (Ментинська 2024; 2020). Ґрунтовне дослідження технічної фахової мови було зроблене чеською дослідницею І. Боздєховою, це загальне дослідження технічної мови, яке включало і комп'ютерну галузь і положення про класифікацію (Bozděchová, 2015). Професор Гранадського університету,

П. Фабер, досліджує лінгвокогнітивний аспект фахових мов. Вчена обґрунтовує необхідність класифікації, категоризації, теоретичні та практичні методи досліджень термінології (Faber, 2012). Термінологію галузі інформаційних технології досліджувала І. Шилінська. Вчена класифікувала терміни за структурою, значенням та методом творення, на якому і був зроблений акцент (Шилінська, 2019).

Метою статті є дослідження термінів галузі розробки програмного забезпечення та створення їх класифікації на основі тематичних груп.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

– виявити тематичні групи термінів галузі розробки програмного забезпечення в українській і англійській мовах;

– навести приклади термінів у кожній тематичній групі та кожній досліджуваній мові;

– зробити порівняння тематичних груп та термінів в українській та англійській мовах.

Виклад матеріалу. Класифікація та категоризація є одними з основних ознак терміносистеми. Будь-яка терміносистема підлягає класифікації, в тому числі багаторівневої. Важливими поняттями для класифікації термінів є лексико-семантичні та тематичні групи (Ментинська, 2024: 63).

При класифікації термінів використовують тематичне та лексико-семантичне групування. Лексико-семантична група включає лексичні одиниці, що мають спільне лексичне значення (Шматко, 2015: 199). В основі виділення лексико-семантичних груп є семантична єдність лексем та наявність смислових зв'язків між лексичними одиницями у лексико-семантичній групі. Семантичне поле є ширшим поняттям, що включає лексичні одиниці зі структурними зв'язками. Семантичне поле може включати такі ознаки: елементи поля мають семантичну спільність та є взаємозв'язаними; поле може об'єднувати однорідні і різнорідні лексичні одиниці; поле має горизонтальну та вертикальну структури (Межжеріна, 2002).

Тематичними групами можна вважати лексичні одиниці об'єднані темою, яка виражена позначенням реалій позамовних явищ. Лексико-семантичні та тематичні групи перебувають у тісному зв'язку (Шматко, 2015: 199).

Виявлення гіпер-гіпонімічних зв'язків є також необхідною складовою класифікації. На основі гіпонімії відбувається розподілення лексичних одиниць за тематичними та лексико-семантичними групами. Гіперонім є родовим поняттям, а гіпонім – видовим. У родо-видовій ієрархії гіпоніми підпорядковуються гіперонімам (Ментінська, 2024: 62).

Класифікація саме галузі розробки програмного забезпечення є актуальною, оскільки ця галузь активно розвивається і поповнюється новими термінами. Такий активний розвиток термінології потребує її стандартизації, нормалізації та кодифікації. Дослідження двох мов – англійської та української має допомогти при перекладі термінів і пошуку еквівалентів (Шилінська, 2019: 89).

Дослідження класифікацій термінів у двох мовах дає змогу здійснити зіставний аналіз тематичних груп і термінів. Зіставне термінознавство – це окремий напрям мовознавства, який зіставляє окремі терміни, групи термінів та терміносистеми однієї понятєвої сфери в різних мовах (Павлова, 2018: 16). Зіставне термінознавство, на відміну від порівняльного досліджує терміносистеми у синхронічному аспекті. Зіставний метод має прагматичний підхід і спрямований на практичне застосування результатів (Іващенко & Туровська, 2014: 84-85). Зіставний підхід дозволяє визначати такі параметри терміносистем у досліджуваних мовах:

– подібності і відмінності термінів та терміносистем у досліджуваних мовах;

– виявлення ознак терміносистем, які важко визначити при дослідженні лише однієї окремої терміносистеми;

– визначення міжмовних еквівалентів та лакун;

– виявлення тенденцій розвитку терміносистем;

– визначення взаємодії зіставлюваних мов (Павлова, 2018: 16-17).

Зіставлення термінів відбувається в семасіологічному та ономасіологічному аспектах. Семасіологічними характеристиками зіставлюваних термінологій можуть бути такі:

– обсяг і зміст структури термінів;

– гіпер-гіпонімічні, синонімічні та антонімічні зв'язки;

– явища полісемії та омонімії (Павлова, 2018: 17).

Ономасіологічними характеристиками можна вважати такі:

– походження термінів;

– структуру термінів;

– мотивацію термінів;

– форму термінів (Павлова, 2018: 17).

Як джерело термінів та контексту для побудови тематичних груп були використані корпусні дані: українськомовний корпус «Grac v.19a», який крім загальновживаної лексики також містить і лексику фахової мови розробки програмного забезпечення; англійськомовний «iWeb corpus», який також містить багато прикладів досліджуваної фахової мови; архів електронних листів та чатів відповідної галузі. Додатково, був використаний власноруч створений корпус кореспонденції (чати та електронні листи) у галузі розробки програмного забезпечення.

Запропонована класифікація має не лише тематичний, а й когнітивно-функціональний характер. Тематичні групи сформовані відповідно до концептуальної ролі термінів у фаховій мові розробки програмного забезпечення. В подальшому, ця класифікація планується для використання як основа для фреймового моделювання терміносистеми галузі. Саме тому зазначені тематичні групи репрезентують окремі концептуальні зони професійної діяльності у галузі розробки програмного забезпечення. Критерієм виділення груп стала належність терміна до окремого аспекту професійної діяльності. Межі між окремими тематичними групами можуть бути умовними, оскільки терміни галузі розробки програмного забезпечення характеризуються високим рівнем міжкатегоріальної взаємодії.

На основі аналізу вибірки термінів та дослідженню корпусних даних пропонуємо таку тематичну класифікацію англійськомовних термінів галузі розробки програмного забезпечення:

1. Programming:
    1.1. Programming languages: *PHP, Java, Python, JavaScript, C#.*
        1.1.1. Frameworks: *Angular, React, Laravel, Spring, Django.*

1.2. Programming process:
1.2.1. Programming actions and stages: *compilation, deployment, execution*.
1.2.2. Program structure: *function, variable, method, class, object.*
1.2.3. Version control actions: *commit, merge, branch, rollback.*
1.2.4. Error-related terms: *bug, error, debugging, conflict, exception*.
1.3. Development tools:
1.3.1. Version control systems: *GitHub, GitLab, Bitbucket.*
1.3.2. Interfaces: *API, SDK, SOAP.*
1.3.3. Debugging tools: *debugger, console, firebug.*
1.3.4. Development environments: *PhpStorm, Visual Studio, VS Code.*
1.3.5. Package management: *npm, Composer, dependency management, package manager.*

2. Software infrastructure:
2.1. Server side: *server, virtual machine, cPanel, restart, CDN, Firewall, domain, VPN, proxy, load balancer.*
2.2. Automation and DevOps: *CI/CD, pipeline, autodeploy, monitoring*.
2.3. Hardware: *SSD, RAM, CPU, core.*

3. Development process:
3.1. Management: *kanban, tracking, agile, waterfall, reporting, status update, sprint.*
3.2. Collaboration: *meeting, code review, handoff, onboarding*.

4. Testing:
4.1. Manual testing: *smoke test, BrowserStack, bug tracker, penetration test, checklist.*
4.2. Automatic testing: *test case, unit test, integration test, automation.*

5. Documentation: *technical specification, readme file, knowledge base, wiki, Confluence.*

6. Team: *programmer, software developer, software architect, techlead, project manager, business analyst, QA engineer, DevOps engineer, product owner, scrum master.*

7. Interface:
7.1. User interface: *button, form, layout, banner, slideshow.*
7.2. User experience: *usability, accessibility, user flow.*

8. Artificial intelligence:
8.1. Core AI concepts: *machine learning, neural network, large language model, training.*
8.2. AI models and architectures: *convolutional neural network, recurrent neural network, token.*
8.3. AI development process: *model training, data collection, validation.*
8.4. AI tools and platforms: *model hub, AI framework.*
8.5. Prompt-related terms: *prompt, prompt engineering, prompt template.*

9. Data and Databases:
9.1. Data concepts: *data, schema, field, table*
9.2. Databases: *query, index, MySQL.*

10. Security:
10.1. Security concepts: *authentication, authorization, encryption, exploit*.
10.2. Security tools: *firewall, two factor authentication*.

11. Software products:
11.1. Product types: *website, desktop application, web application, mobile application*.
11.2. Business types: *webstore, e-commerce, blog, CRM*.

Далі наводимо відповідну українськомовну класифікацію:

1. Програмування:
1.1. Мови програмування: *Python* (*Пайтон*), *Basic* (*Бейсік*), *Java* (*Джава*).
1.1.1. Фреймворки: *Angular* (*Ангуляр*), *React* (*Реакт*), *Laravel (Ларавел).*
1.2. Процес програмування
1.2.1. Процеси: *компіляція*, *деплой*, *виконання.*
1.2.2. Структура програми: *функція*, *змінна*, *метод*, *клас*, *об'єкт.*
1.2.3. Робота з репозиторієм: *коміт*, *мердж*, *гілка*, *відкат.*
1.2.4. Робота з помилками: *помилка*, *баг*, *дебаг*, фікс, *конфлікт*, *ексепшен.*
1.3. Інструменти розробки:
1.3.1. Системи контролю версій: *GitHub (Гітхаб), GitLab (Гітлаб), Bitbucket (Бітбакет)*.
1.3.2. Інтерфейси: *API, SDK, SOAP.*
1.3.3. Пошук помилок: *дебагер, консоль, фаєрбаг,*
1.3.4. Середовища розробки: *PhpStorm, Visual Studio, VS Code.*
1.3.5. Менеджмент пакетів: *npm, Composer, менеджер залежностей, менеджер пакетів* .

2. Інфраструктура:
2.1. Серверна складова: *сервер*, *віртуальна машина*, *перезавантаження*, *фаєрвол*, *домен*, *проксі*, *балансування, VPN, cPanel*.
2.2. Автоматизація та DevOps: *пайплайн*, *автоматичний деплой*, *моніторинг.*
2.3. Апаратна складова: *жорсткий диск*, *SSD*, *оперативна пам'ять*, *процесор*, *ядро.*

3. Процес розробки:
3.1. Менеджмент: *канбан*, *аджайл*, *каскадна модель*, *водоспадна модель*, *звіт*, *спрінт*.
3.2. Взаємодія команди: *мітинг*, *рев'ю*, *передача*.

4. Тестування:
4.1. Мануальне тестування: *експрес тест*, *багтрекер*, *чекліст*, *тест на вразливість.*
4.2. Автоматичне тестування: *тест кейс*, *юніт тест*, *інтеграційний тест, автоматизація.*
5. Документація: *технічна специфікація*, *база знань*, *вікі*.
6. Команда: *програміст, розробник*, *архітектор*, *техлід*, *менеджер*, *бізнес аналітик*, *тестувальник*, *девопс*, *скрам майстер*, *системний адміністратор.*
7. Інтерфейс:
7.1. Інтерфейс користувача: *кнопка*, *форма*, *макет*, *шаблон*, *банер*, *слайдшоу*, *галерея.*
7.2. Досвід користувача: *зручність, доступність, шлях користувача.*
8. Штучний інтелект
8.1. Базові поняття: *машинне навчання, нейронна мережа, мовна модель.*
8.2. ШІ моделі та архітектура: *згорткова нейронна мережа, рекурентна нейронна мережа, токен.*
8.3. Процеси ШІ розробки: *тренування моделі, збір даних, валідація.*
8.4. ШІ інструменти та платформи: *модельний хаб, ШІ фреймворк.*
8.5. Терміни промпт-інженерії: *промпт, інженерія промптів, шаблон промпта.*
9. Дані та бази даних
9.1. Дані: *схема*, *поле*, *таблиця*.
9.2. Бази даних: *запит, індекс, MySQL.*
10. Безпека:
10.1. Основні поняття безпеки: *аутентифікація*, *авторизація*, *шифрування*, *експлойт*, *вірус.*
10.2. Інструменти захисту: *фаєрвол, двофакторна аутентифікація*
11. Програмні продукти:
11.1. Типи програмних продуктів: *вебсайт*, *мобільний застосунок*, *комп'ютерний застосунок, вебзастосунок*, *розширення*, *плагін.*
11.2. Бізнес тип: *інтернет-магазин, електронна комерція, блог, CRM, соціальна мережа.*

Далі робимо зіставний аналіз класифікації українською та англійською мовами. Категорії та підкатегорії є уніфікованими для обох мов і їх можна вважати еквівалентами та використовувати у перекладі. Вищенаведені приклади з кожної групи не є повністю уніфіковані, проте здебільшого є еквівалентами з обох мов. Приклади наведені лише для демонстрації термінів з кожної групи, набір цих термінів не є вичерпним і може розширюватись надалі.

Назви груп і підгруп мають унормовані еквіваленти, це здебільшого терміни загальної галузі комп'ютерних технологій або загальновживаної мови. Але найцікавішим є аналіз термінів у кожній групі.

Група *Programming/Програмування* є базовою у галузі і має найглибшу ієрархію. Перша підгруппа – *мови програмування* має фактично неперекладні терміни – назви мов програмування. Ці назви мов програмування та абревіатури мають саме англійськомовне походження і в українськомовних текстах або використовуються в оригіналі, або транскрибуються (здебільшого у неформальній мові).

Аналогічна ситуація і у підгрупі *фреймворки* – це власні назви фреймворків, які здебільшого не перекладаються.

Інша ситуація у підгрупі *процес програмування* – англійськомовні варіанти термінів майже не використовуються для опису процесу програмування, проте поширені сталі запозичення, власні українські терміни та транскрипції. Серед прикладів цієї підгрупи є варіанти сталих запозичень (*компіляція*), та української лексики (*виконання*). У підгрупі *структура програми* поширеними є загальнонаукові терміни, до яких є сталі відповідники в українській мові. У підгрупі *робота з репозиторієм* поширеними є англіцизми – транскрипції англійськомовних термінів та кальки (наприклад *branch/гілка*). Підгрупа *робота з помилками* включає загальнонаукові терміни, але яскравим прикладом специфічної комп'ютерної термінології є термін *баг*, який виник саме в цій галузі і його транскрипція використовується в українській фаховій мові, також використовуються транскрипції, такі як *фікс, ексепшен*.

Підгрупа *інструменти програмування* включає п'ять додаткових підгруп нижчого рівня. Перша – це *системи контролю версій*, які представлені власними назвами цих систем (наприклад *GitHub)*. Підгрупа *інтерфейси* є абревіатурами (наприклад *SDK*). У підгрупу *пошуку помилок* входять назви спеціалізованих інструментів, які представлені англіцизмами в українській мові (наприклад *дебагер)*. Підгрупа *середовища розробки*, включає власні назви програм в яких ведеться програмування, ці терміни як правило неперекладні (наприклад *PhpStorm*). Підгрупа *менеджмент пакетів* включає різні типи термінів – абревіатури (*npm*), власні назви інструментів (*Composer*), складні терміни (*менеджер залежностей*).

Основу групи *Software infrastructure/Інфраструктура* складають загальні терміни галузі комп'ютерних наук, проте є і специфічні терміни галузі програмування. Підгрупа *серверна складова* походить з галузі апаратного комп'ютерного забезпечення, тому тут використовуються здебільшого сталі комп'ютерні терміни, такі як *сервер, домен, проксі*. В цій підгрупі також є абревіатури, які використовуються в оригіналі, наприклад *VPN*. Є і комбіновані абревіатури, наприклад *cPanel*, цей термін в українській мові також найчастіше не перекладається. В цій підгрупі також є і транскрибовані запозичення, наприклад *фаєрвол*. Підгрупа *автоматизація та DevOps* характеризується великою кількістю спеціалізованих термінів, тому тут поширеними є запозичення у вигляді транскрипцій, наприклад *пайплайн, деплой*. Підгрупа *апаратна складова* складається з термінів галузі комп'ютерних технологій, тому тут присутні такі сталі терміни як *жорсткий диск*, *оперативна пам'ять.* В цій групі наявні також абревіатури, які не перекладаються, наприклад *SSD, DDR*.

У групі *Development process/Процес розробки* поширеними є запозичення у вигляді транскрипцій та кальок. У підгрупі *менеджмент* наявні назви методологій розробки програмного забезпечення, які запозичені з англійськомовних джерел і використовуються в українській мові у вигляді транскрипцій, наприклад *аджайл, канбан, спрінт*. Цікавим є приклад *waterfall*, для якого в українській мові використовується два синонімічних еквівалента: калька *водоспадна модель*, та синонім *каскадна модель*. Наявні також суто українські терміни, наприклад *звіт.* Особливою є підгрупа *взаємодія команди,* де в англійській мові використані загальновживані терміни, але в українській мові запозичення використовують у фаховій мові, наприклад *мітинг, рев'ю*. В українській мові є сталі відповідники для цих термінів англійської мови, але вони мають

трохи інший стилістичний відтінок і рідше використовуються у фаховій мові, але для терміна *handoff* все таки частіше використовується суто українській еквівалент *передача*.

У групі *Testing/Тестування* наявне збалансоване поєднання сталих термінів, запозичень та суто українських слів. Власне і термін *тест* є сталим загальнонауковим терміном який є запозиченням, але використовується в українській мові протягом тривалого часу. У підгрупі *мануальне тестування* наявні складні терміни зі словом *тест,* наприклад *експрес-тест, тест на вразливість.* Також поширені запозичення: *багтрекер, чекліст.* До підгрупи *автоматичного тестування* входять переважно складні терміни з компонентом *тест.*

Група *Documentation/Документація* не включає підгруп і містить невелику кількість термінів, які можна віднести до фахової мови галузі розробки програмного забезпечення. З невеликої кількості наявних термінів в цій групі можна виявити запозичення (*вікі*) та складні терміни (*технічна специфікація*).

Група *Team/Команда* включає як сталі назви професій так і специфічні фахи, притаманні галузі розробки програмного забезпечення. Сталими назвами фахів є *програміст*, *архітектор. Архітектор* в даному випадку є омонімом до загальновживаного слова, і є метафорою до архітектора в класичному розумінні. Новими запозиченнями є такі назви фахів як *девопс, скрам майстер.*

Група *Interface/Інтерфейс* включає дві підгрупи. У першій підгрупі *інтерфейс користувача* здебільшого використовуються терміни з інших галузей знань в обох мовах. В українській мові – це сталі еквіваленти: *кнопка, форма, макет, банер*. Наявні також і транскрибовані запозичення, наприклад *слайдшоу*. У підгрупи *досвід користувача* в англійській та українській мовах використовують загальновживані терміни зі сталими еквівалентами, наприклад *accessibility – доступність*.

Група *Artificial intelligence/Штучний інтелект* є найновішою і найактуальнішою підгалуззю. Саме ця група найактивніше наповнюється новими термінами. Значна частина термінів в цій галузі є складними термінами на основі словосполучень з загальновживаними термінами, включно з назвою групи. Проте є і специфічні галузеві терміни. Підгрупа *загальні поняття* включає такі терміни як *нейронна мережа, машинне навчання, мовна модель.* Ці терміни стосуються теоретичного аспекту програмування, використовуються в науці, англійськомовні терміни мають сталі відповідники українською мовою. Підгрупа *ШІ моделі та архітектура* включає складні, специфічні терміни галузі штучного інтелекту, наприклад *згорткова нейронна мережа, рекурентна нейронна мережа.* Використовуються також і терміни загальної галузі інформаційних технологій, наприклад *токен*. Підгрупа *Процеси ШІ розробки* включає складні, специфічні терміни, такі як *тренування моделі, збір даних.* Наявні і широковживані терміни, наприклад *валідація*. Підгрупа *ШІ інструменти та платформи* також включає складні, специфічні галузеві терміни: *модельний хаб, ШІ фреймворк.* Підгрупа *Терміни промпт-інженерії* включає термін *промпт* – який є основою при роботі з штучним інтелектом. Крім цього до підгрупи входять складні терміни, такі як *інженерія промптів, шаблон промпта.*

У групі *Data and databases/Дані та бази даних* наявні дві підгрупи, які мають власні особливості. Підгрупа *дані* включає сталі загальновживані терміни, наявні чіткі відповідники англійськомовним термінам: *схема, поле, таблиця.* Підгрупа *бази даних* містить спеціалізовані фахові терміни, частина з них походить з інших галузей знань, наприклад *запит, індекс*. В цій підгрупі є і власні назви типів баз даних, наприклад *MySQL, Maria DB* – ці назви не перекладаються.

Група *Security/Безпека* включає підгрупи *основні поняття безпеки* та *інструменти захисту*. Перша група включає як загальновживані терміни, такі як *авторизація, шифрування*, так і спеціалізовані терміни – *експлойт, вірус. Вірус* також є прикладом метафоризації терміна з іншої галузі знань. Щодо інструментів захисту, в цій групі наявні специфічні галузеві терміни, такі як *фаєрвол, двофакторна аутентифікація*.

Група *Software Products/Програмні продукти* тісно пов'язана з іншими галузями знань і не є вузькоспеціалізованою, тому в цій групі поширені загальновживані терміни. Підгрупа *типи програм* включає такі поширені терміни як *вебсайт, застосунок*. Але в цій підгрупі наявні і більш спеціалізовані терміни, такі як *розширення* та *плагін*. Підгрупа *бізнес-тип* включає міжгалузеві терміни, такі як *інтернет-магазин, блог, соціальна мережа.* Більш спеціалізованим бізнес типом програмного продукту є *CRM*, яка не перекладається і в українськомовних текстах використовується як англійськомовна абревіатура.

Висновки. Отже, дослідження показало, що класифікація термінів є необхідною складовою наукових досліджень терміносистем. Існують різні підходи до класифікації термінів, проте в нашому дослідженні використане розподілення термінів по тематичних групах у фаховій мові галузі розробки програмного забезпечення. Виділені тематичні групи відображають структуру професійного знання у досліджуваній галузі. Наведена класифікація термінів англійською та українською мовами дозволяє зробити зіставний аналіз груп термінів у двох мовах. Цей підхід, по-перше, є цінним з точки зору перекладознавства, оскільки класифікація та приклади термінів зіставлюваних мов є еквівалентними. По-друге подібна класифікація є основою для подальших лінгвокогнітивних досліджень термінів оскільки полегшує побудову зв'язків між термінами та їх ієрархію. Отже, запропонована класифікація може бути використана для подальшого фреймового моделювання терміносистеми та дослідження концептуальних зв'язків між термінами. Аналіз кожної групи та підгрупи термінів галузі розробки програмного забезпечення виявив особливості їх походження та застосування – є підгрупи де використовувались здебільшого загальновживані терміни з суто українськими еквівалентами. Інші підгрупи мають специфічні галузеві терміни, та запозичення як українськомовні еквіваленти. Найбільш динамічною на сьогодні є група штучного інтелекту, де термінологія ще перебуває у процесі формування.

Наведена класифікація не є вичерпною, а терміни у кожній підгрупі є лише прикладами найпоширеніших термінів. Тому подальша робота може бути спрямована на розширення класифікації на основі подальшого вивчення мовного матеріалу. Розширення бази прикладів у кожній підгрупі допоможе зробити якісніший аналіз кожної з них.

Література:

1. Іващенко В., Туровська Л. Зіставне, порівняльне і типологічне термінознавство в Україні кінця XX – початку XXI століть на тлі слов'янського досвіду // Тенденції розвитку української лексики та граматики. 2014. № 1. С. 78–99.

2. Межжеріна Г. В. Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово) // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2002. Вип. 5. С. 114–126.

3. Ментинська І. Б. Тематична та лексико-семантична класифікація українських комп'ютерних термінів // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31(70). № 1. С. 26–31. DOI: 10.32838/2663-6069/2020.2-1/05

4. Ментинська І. Б. Теоретичні засади вивчення галузевої термінології (на матеріалі комп'ютерної термінології) // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Т. 35(74). № 1. С. 59–65. DOI: 10.32782/2710-4656/2024.2.1/11

5. Павлова О. Українське зіставне термінознавство: сучасний стан і перспективи // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. 2018. № 890. С. 15–19.

6. Шилінська І. Ways of information technology terminology formation // Південний архів (філологічні науки). 2019. № 78. С. 89–92. DOI: 10.32999/ksu2663-2691/2019-78-17

7. Шматко І. В. Особливості системної організації українських бджільницьких термінів за тематичними і лексико-семантичними групами [Peculiarities of the Systemic Organization of Ukrainian Beekeeping Terms by Thematic and Lexical-Semantic Groups].// Термінологічний вісник. 2015. № 3(2). С. 198–210.

8. Bozděchová I. Word-formation and technical languages *// Word-Formation and Language Use : Proceedings of the XIV International Symposium on Word-Formation.* Košice, 2015. P. 2251–2266.

9. Faber P. (Ed.). *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*. Berlin ; Boston : Walter de Gruyter, 2012. Vol. 20. 345 p.

10. L'Homme M. C., Robichaud B., Prévil N. Browsing the terminological structure of a specialized domain: a method based on lexical functions and their classification // Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2018). Paris : European Language Resources Association, 2018. P. 3079–3086.

References:

1. Bozděchová, I. (2015). Word-formation and technical languages. *In Word-formation: an international handbook of the Languages of Europe*. De Gruyter Mouton. 2251-2265

2. Faber, P. (Ed.). (2012). A cognitive linguistics view of terminology and specialized language (Vol. 20). Walter de Gruyter.

3. Ivachchenko, V., & Turovs'ka, L. (2014). Zistavne, porivnyal'ne i typolohichne terminoznavstvo v Ukrayini kintsya XX–pochatku XXI stolit' na tli slov'yans'koho dosvidu. Tendentsiyi rozvytku ukrayins'koyi leksyky ta hramatyky [Contrastive, comparative, and typological terminology studies in Ukraine at the end of the XX-th and the beginning of the XXI centuries in the context of the Slavic experience. *Trends in the development of Ukrainian vocabulary and grammar]*, 78-99 [in Ukrainian]

4. L'Homme, M. C., Robichaud, B., & Prévil, N. (2018, May). Browsing the terminological structure of a specialized domain: a method based on lexical functions and their classification. *In Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2018)*.

5. Mentyns'ka, I. B. (2020). Tematychna ta leksyko-semantychna klasyfikatsiya ukrayins'kykh komp'yuternykh terminiv [Thematic and lexico-semantic classification of Ukrainian computer terms]. *Vcheni zapysky TNU imeni VI Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi [Scientific notes of V. I. Vernadsky Ternopil national university. Series: Philology. Social communications]*, 31(70), 26-31 [in Ukrainian]. DOI: 10.32838/2663-6069/2020.2-1/05

6. Mentyns'ka, I. B. (2024). Teoretychni zasady vyvchennya haluzevoyi terminolohiyi (na materiali komp'yuternoyi terminolohiyi) [Theoretical foundations of the study of domain-specific terminology (based on computer terminology)]. *Vcheni zapysky Ternopil's'koho natsional'noho universytetu imeni VI Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. zhurnalistyka [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Ternopil National University. Series: Philology. Journalism]*, 35(74), 59-65 [in Ukrainian]. DOI: 10.32782/2710-4656/2024.2.1/11

7. Mezhzherina, H. V. (2002). Strukturna orhanizatsiya semantychnykh odynyts' (pole − leksyko-semantychna hrupa − slovo) [Structural organization of semantic units (field – lexical-semantic group – word]. *Aktual'ni problemy ukrayins'koyi linhvistyky: teoriya i praktyka [Current issues of Ukrainian linguistics: theory and practice]*, (5), 114-126 [in Ukrainian].

8. Pavlova, O. (2018). Ukrayins'ke zistavne terminoznavstvo: suchasnyy stan i perspektyvy [Ukrainian comparative terminology studies: current state and prospects]. *Visnyk Natsional'noho universytetu L'vivs'ka politekhnika [Bulletin of Lviv polytechnic national university]. Seriia: Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi [Series: Problems of Ukrainian Terminology]*, (890), 15-19 [in Ukrainian].

9. Shmatko, I. V. (2015). Osoblyvosti systemnoyi orhanizatsiyi ukrayins'kykh bdzhil'nyts'kykh terminiv za tematychnymy i leksyko-semantychnymy hrupamy. *Terminolohichnyy visnyk [Terminological bulletin]*, (3 (2)), 198-210 [in Ukrainian].

10. Shylins'ka, I. (2019). Ways of information technology terminology formation. *Pivdennyy arkhiv (filolohichni nauky [philological science])*, (78), 89-92 [in Ukrainian]. DOI: 10.32999/ksu2663-2691/2019-78-17

© I. V. Tsymbal, A. Ya. Kasich
ISSN 2519-2558

Отримано: 5 червня 2026 р.

Прорецензовано: 12 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 червня 2026 р.

Email: i.tsymbal2017@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0497-8877

Email: kasicana13@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-3419-6251

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-103-107

Tsymbal I. V., Kasich A. Ya. Argo militaire français : mécanismes de formation des mots et organisation sémantique. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 103–107.

UDC: 811.133.1'276.6:355

Inna Tsymbal,
docteur en psychologie,
Institut polytechnique de Kyiv d'Igor Sikorsky (Université technique nationale d'Ukraine)
Anna Kasich,
étudiante,
Institut polytechnique de Kyiv d'Igor Sikorsky (Université technique nationale d'Ukraine)

ARGO MILITAIRE FRANÇAIS: MÉCANISMES DE FORMATION DES MOTS ET ORGANISATION SÉMANTIQUE

Cet article étudie l'argot militaire français en tant que sous-système lexico-sémantique complexe et dynamique de la langue française contemporaine. L'actualité de ce travail tient aux changements constants qui s'opèrent dans la communication sociale au sein du milieu militaire, ainsi qu'à l'importance croissante du discours militaire dans le contexte des conflits armés actuels et des processus informationnels mondiaux. Une attention particulière est accordée à l'interaction des facteurs historiques, sociaux et professionnels qui influencent la formation du lexique militaire français, son organisation morphologique et sa différenciation sémantique.

Cet article systématise les principaux procédés de formation des mots de l'argot militaire français, notamment la métaphorisation, les emprunts, les abréviations, les contractions et les acronymes. Les principaux groupes sémantiques d'unités lexicales ont été identifiés, parmi lesquels les plus nombreux sont les désignations des militaires, des armes et des opérations de combat, de la vie quotidienne des militaires, ainsi que les unités désignant des états psycho-émotionnels et des rôles sociaux. Les particularités fonctionnelles des argotismes dans le milieu militaire ont été analysées, notamment leur rôle dans la communication rapide, l'identification au groupe et l'adaptation psychologique à des conditions extrêmes.

Les mécanismes de passage des argotismes militaires dans le vocabulaire courant sont examinés séparément, ce qui témoigne de leur grande productivité et de leur influence sur le développement de la langue française contemporaine. Il est souligné que l'argot militaire n'est pas seulement un moyen de communication professionnelle, mais aussi un élément important de la vision culturelle et linguistique du monde des communautés militaires.

L'accent est mis sur le fait qu'une compréhension contextuelle approfondie des particularités morphologiques, sémantiques et pragmatiques de l'argot militaire français est une condition indispensable à une traduction adéquate des textes spécialisés et à une communication professionnelle, ce qui revêt une importance particulière dans le cadre de la formation des traducteurs militaires.

Mots-clés: *argot militaire français, métaphorisation, emprunts, sociolinguistique, communication militaire.*

Цимбал Інна Валеріївна,
кандидат психологічних наук,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Касіч Анна Ярославівна,
студентка,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ФРАНЦУЗЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ АРГО: СЛОВОТВІРНІ МЕХАНІЗМИ ТА СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ

У статті досліджується французьке військове арго як складна та динамічна лексико-семантична підсистема сучасної французької мови. Актуальність роботи зумовлена постійними змінами у соціальній комунікації військового середовища, зростанням ролі військового дискурсу в умовах сучасних збройних конфліктів і глобальних інформаційних процесів. Особливу увагу приділено взаємодії історичних, соціальних і професійних чинників, що впливають на формування французького військового лексикону, його морфологічну організацію та семантичну диференціацію.

У роботі систематизовано основні способи словотворення військового арго французької мови, зокрема метафоризацію, запозичення, абревіацію, скорочення та акронімію. Визначено ключові семантичні групи лексичних одиниць, серед яких найчисельнішими є номінації військовослужбовців, зброї та бойових дій, повсякденного життя військових, а також одиниці, що позначають психоемоційні стани та соціальні ролі. Проаналізовано функціональні особливості арготизмів у військовому середовищі, зокрема їхня роль у забезпеченні швидкої комунікації, групової ідентифікації та психологічної адаптації до екстремальних умов.

Окремо розглянуто механізми переходу військових арготизмів у загальновживану лексику, що свідчить про їхню високу продуктивність і вплив на розвиток сучасної французької мови. Підкреслено, що військовий арго є не лише засобом професійного спілкування, а й важливим елементом культурної та мовної картини світу військових спільнот.

Акцентовано увагу на тому, що глибоке контекстуальне розуміння морфологічних, семантичних і прагматичних особливостей французького військового арго є необхідною умовою для адекватного перекладу фахових текстів і професійної комунікації, що має особливе значення у процесі підготовки військових перекладачів.

Ключові слова: *французьке військове арго, метафоризація, запозичення, соціолінгвістика, військова комунікація.*

© I. V. Tsymbal, A. Ya. Kasich
ISSN 2519-2558

Inna Tsymbal,
Candidate of Psychological Sciences,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Anna Kasich,
student,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

FRENCH MILITARY ARGOT: WORD-FORMATION MECHANISMS AND SEMANTIC ORGANISATION

This article examines French military argot as a complex and dynamic lexical-semantic subsystem of the modern French language. The relevance of this work stems from the constant changes in social communication within the military environment, as well as the growing role of military discourse in the context of modern armed conflicts and global information processes. Particular attention is paid to the interplay of historical, social, and professional factors influencing the formation of the French military lexicon, its morphological organization, and semantic differentiation.

The study systematizes the main methods of word formation in French military argot, including metaphorization, borrowing, abbreviation, contraction, and acronym formation. Key semantic groups of lexical units have been identified, the most numerous of which are terms for military personnel, weapons, and combat operations, as well as terms describing the daily life of military personnel and those denoting psycho-emotional states and social roles. The functional characteristics of argot terms in the military environment are analyzed, particularly their role in facilitating rapid communication, group identification, and psychological adaptation to extreme conditions.

The mechanisms by which military argot terms enter general vocabulary are examined, demonstrating their high productivity and influence on the development of the modern French language. It is emphasized that military argot is not only a means of professional communication but also an important element of the cultural and linguistic worldview of military communities.

Attention is focused on the fact that a deep contextual understanding of the morphological, semantic, and pragmatic features of French military argot is a prerequisite for the accurate translation of specialized texts and professional communication, which is of particular importance in the training of military translators.

Keywords: *French military argot, metaphorization, borrowing, sociolinguistics, military communication.*

Introduction. L'argot militaire constitue l'un des sous-systèmes les plus dynamiques des langues naturelles, façonné par l'interaction de facteurs historiques, sociaux et professionnels. Son développement répond à des impératifs spécifiques de la communication en contexte militaire : rapidité d'échange, économie linguistique, cohésion de groupe et marquage identitaire. Dans cette perspective sociolinguistique, le langage militaire ne peut être considéré comme un simple ensemble de variantes lexicales, mais comme une pratique discursive structurée, étroitement liée aux conditions sociales de production du discours.

Dans la langue française, l'argot militaire est un phénomène linguistique bien établi, issu d'une longue évolution historique qui couvre les guerres mondiales, les campagnes coloniales et les opérations militaires contemporaines. Dans le cadre de l'évolution continue de la langue française, ce sous-système lexical évolue lui aussi en permanence, en s'adaptant aux changements sociaux, technologiques et communicatifs du milieu militaire. De nombreuses études en sociolinguistique et en analyse du discours ont déjà montré qu'il s'inscrit dans les dynamiques générales de variation du français et dans les processus de transformation discursive en situation de conflit.

Analyse des recherches récentes. L'intérêt scientifique pour l'argot militaire français prend place dans une tradition de recherche en sociolinguistique et en histoire de la langue. Dans une perspective discursive, Goudaillier (2015) interroge la délimitation de l'« argot des poilus », entre langue populaire et jargon militaire. Ces analyses sont complétées par les travaux sur le discours de guerre, qui soulignent les ruptures lexicales et discursives en contexte conflictuel (Fragnon, 2019).

Les recherches contemporaines soulignent l'importance des phénomènes de néologie et de métaphorisation dans les discours de guerre modernes. Les travaux de Hrydzhuk et des autres (Hrydzhuk&Horodylovska&Florko, 2025 : 21-29) montrent la créativité lexicale liée aux contextes de conflit, tandis que Kharchuk et Kunch (2026) analysent les stratégies euphémiques dans le sociolecte militaire. De même, les études sur les euphémismes militaires montrent comment le langage sert à atténuer la violence symbolique et à gérer l'expérience traumatique des locuteurs (Kharchuk & Kunch, 2026: 281-284).

En linguistique ukrainienne contemporaine, Voznyak (2026) et Andriianova (2019) soulignent le rôle du sociolecte militaire dans la culture communicationnelle des militaires. Kharchuk (2025) met en évidence les stratégies discursives du sociolecte militaire, notamment dans les environnements numériques. Oleksenko (2026) analyse les transformations lexicales liées au contexte de guerre.

Cependant, malgré ces travaux et la reconnaissance de sa grande productivité lexicale ainsi que de sa richesse expressive, son organisation interne et ses mécanismes de formation n'ont pas encore été décrits de manière totalement systématique et intégrée, notamment dans une perspective qui combine les niveaux morphologique, sémantique et fonctionnel. De même, l'interaction entre les fonctions communicatives du sociolecte militaire français et ses structures morphologiques n'a pas encore fait l'objet d'une systématisation approfondie.

La pertinence de cette étude réside dans l'évolution constante du lexique militaire sous l'influence des transformations sociales, des conflits armés contemporains et des nouvelles formes de communication.

L'objectif de ce recherche est d'identifier les régularités de l'organisation morphologique et sémantique de l'argot militaire français à travers une analyse systématique de ses unités lexicales.

L'étude vise à : identifier les principaux procédés de formation lexicale de l'argot militaire français ; classifier les principaux groupes sémantiques des unités argotiques militaires ; décrire les correspondances observables entre les procédés de formation des mots et les champs sémantiques dans lesquels ils apparaissent ; analyser les principales fonctions pragmatiques de l'argot militaire, notamment ses rôles communicatif, identitaire et socio-émotionnel dans le contexte militaire.

L'argot militaire français s'est formé dans le contexte des opérations de combat, des campagnes coloniales et de la vie quotidienne des militaires. Le développement de l'argot militaire est également lié à l'histoire sociale de l'armée française. La coexistence, au sein des forces armées, de soldats issus de régions et d'horizons culturels différents a favorisé l'émergence d'un code linguistique commun, fondé sur la recherche de clarté, d'efficacité et de cohésion du groupe. Les traditions militaires, les chants de régiment, les campagnes coloniales ainsi que les innovations techniques ont progressivement enrichi ce vocabulaire spécialisé, dans lequel

se mêlent créations métaphoriques, emprunts et jeux de mots. Cette évolution explique le caractère particulièrement dynamique et expressif du lexique militaire contemporain.

Au cours de son long développement historique, il a intégré un nombre considérable d'innovations lexicales reflétant les spécificités du service militaire, les relations sociales au sein du milieu militaire et les contacts culturels de la France avec d'autres pays. L'analyse de la composition lexicale de l'argot militaire montre que les unités d'argot ont vu le jour grâce à plusieurs mécanismes principaux de formation des mots : la métaphorisation, l'emprunt, l'abréviation et la siglaison. Les unités argotiques et leurs définitions ont été vérifiées à partir de sources lexicographiques de référence, notamment le Dictionnaire de l'Académie française et le CNRTL – Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, qui constituent des outils essentiels pour l'analyse sémantique et la validation des emplois lexicaux en français.

L'une des méthodes les plus courantes de formation des unités d'argot est la métaphorisation, c'est-à-dire le transfert de sens fondé sur la similitude des caractéristiques. Par exemple, le mot « poilu », qui signifie littéralement « couvert de poils, velu » (ici et ci-après Dictionnaire de l'Académie française), est devenu, pendant la guerre de 1914-1918, une désignation métaphorique du soldat courageux et endurant de la guerre des tranchées. Une caractéristique physique, telle que la pilosité, est transposée en une caractéristique symbolique de force et d'endurance. Le mot « bleu », dans l'argot militaire, désigne une recrue, c'est-à-dire un soldat inexpérimenté, en est un exemple similaire. Dans ce cas, la couleur symbolise l'immaturité et le manque d'expérience au combat. Parmi les formations métaphoriques figure également « marmite », utilisé pour désigner un obus de gros calibre, en raison de la similitude de forme et du bruit caractéristique de l'explosion. Un autre exemple est le mot « crapouillot » , dérivé de « crapaud » avec le suffixe diminutif « -illot », qui désigne un mortier de tranchée: sa forme et le bruit de son tir étaient associés au coassement d'un crapaud. Ainsi, la métaphore permet de transposer cognitivement l'expérience de la guerre en images familières.

Les emprunts à d'autres langues, notamment l'arabe, l'italien et le romani, constituent une autre source importante de formation de l'argot militaire. Ces emprunts reflètent non seulement les contacts linguistiques liés à l'histoire coloniale de la France, mais aussi l'intégration d'éléments culturels provenant des anciennes troupes coloniales. Ainsi, des verbes comme chouffer (« observer, surveiller ») ou des substantifs tels que toubib (« médecin ») sont issus de l'arabe et témoignent de l'influence durable des campagnes d'Afrique du Nord sur le lexique militaire français.

Une grande partie du vocabulaire militaire est constituée de mots formés par troncation ou abréviation. Ces formes découlent de la nécessité de s'exprimer rapidement et de manière concise dans le milieu militaire. Par exemple, le mot « pitaine » est une forme abrégée de « capitaine », tandis que « cabot » est celle abrégée du mot « caporal ».

Les acronymes et les abréviations, formés à partir des initiales de noms composés ou par raccourcissement, constituent un autre mécanisme efficace permettant une communication rapide et claire dans le milieu militaire. Parmi les acronymes, on trouve « ANPVP » (appareil normal de protection à vision panoramique), « DZ » (Drop Zone – zone de saut), « AD » (À disposition – « à disposition » − sans mission pour la journée), « FOMECBLOT» (Fond, Forme, Ombre, Mouvement, Éclat, Couleur, Bruit, Lumière, Odeur, Trace), un aide-mémoire mnémotechnique pour le camouflage, et d'autres. Ces abréviations permettent de transmettre des informations rapidement et efficacement, facilitent la communication interne dans le milieu militaire ou transforment des phrases complexes en un seul mot prononçable permettant ainsi de mémoriser des termes spéciaux.

Pour conclure, l'argot militaire français se caractérise par une grande diversité lexicale et un système complexe de processus de formation des mots. Les transpositions métaphoriques permettent de décrire de manière imagée les caractéristiques des soldats, des opérations militaires ou du matériel militaire, tandis que les emprunts à l'arabe, à l'italien et à d'autres langues reflètent les contacts historiques des militaires français avec différentes cultures, notamment dans un contexte colonial. Les acronymes et les abréviations jouent un rôle clé dans une communication rapide et efficace, permettant de transmettre de manière concise les noms des unités, des services, des équipements ou des fonctions, ce qui est extrêmement important dans des conditions de combat et d'organisation.

Ainsi, l'argot militaire français constitue un système cohérent d'innovations linguistiques alliant imagier, fonctionnalité et économie d'expression, reflétant les spécificités du service, les contacts culturels et les besoins pratiques du milieu militaire.

Les unités de l'argot militaire français et les termes de jargon se caractérisent par une grande imagination et une polysémie, ce qui permet de rendre compte aussi bien des réalités quotidiennes que des réalités du combat dans la vie des soldats.

L'un des principaux groupes sémantiques concerne la caractérisation des soldats et des militaires. Ainsi, le mot « poilu » désignait métaphoriquement, un soldat courageux et endurant de la guerre des tranchées. Le lexème « bleu » était utilisé pour désigner les recrues et les soldats inexpérimentés, la métaphore chromatique traduisant leur niveau d'expérience. De même, les termes « bidasse » (un simple soldat), « biffin » (fantassin) ou « troufion » (soldat du rang, souvent avec une connotation ironique) étaient utilisés pour désigner de manière péjorative les soldats du rang, tandis que « briscard » a une connotation positive et désigne les militaires expérimentés. Les lexèmes « voltigeur » et « fiston » soulignent la mobilité ou la jeunesse du soldat. Le mot « quillard », qui désigne un militaire sur le point d'être démobilisé, occupe une place particulière.

Dans l'argot militaire, il existe de nombreux termes pour désigner l'ennemi ou les civils. Ces mots reflètent souvent la distance sociale entre les militaires et les autres groupes. Par exemple, « boche » − nom donné aux Allemands, apparu pendant la Première Guerre mondiale comme abréviation du mot « alboche ». Un autre exemple est « fritz », qui provient d'un prénom allemand courant et est utilisé comme désignation générique du soldat allemand. À l'inverse, le mot « pékin » est utilisé pour désigner un civil n'ayant aucun lien avec le service militaire.

Les mots liés aux armes et aux opérations militaires constituent un groupe important. Les métaphores et les onomatopées sont très présentes dans ce groupe. Par exemple, « abeille » (balle) et « moineau » (obus) reproduisent le bruit du vol. Les mots « bastos » et « pétoire » désignent respectivement des cartouches et une arme désuète. Parmi les désignations d'armes, on trouve également « moulin à café » (mitrailleuse), « rosalie » (baïonnette), « lance-patates » (lance-grenades) et « nana » (arme automatique).

L'argot militaire décrit de manière vivante la vie quotidienne des soldats, en particulier leur alimentation et leurs conditions de vie. Le mot « popote » (cuisine militaire ou repas), « tambouille » (nourriture de mauvaise qualité), dérivé du verbe « tambouiller », « boustifaille » (terme désignant la nourriture en général), ainsi que le verbe « bouffer » (manger), « pinard » (vin bon marché des soldats) ; « gnôle » (alcool fort) ainsi que, de manière ironique, « antidérapant », utilisé pour désigner le vin comme moyen de rester debout ; « camembert » (ration), « boîte de singe » (conserves) et d'autres, constituent ce groupe. Les parasites font également partie des difficultés de la vie quotidienne : « des totos » (poux, puces).

L'argot militaire reflète également l'état émotionnel et psychologique des militaires. L'un des termes les plus courants est le mot « cafard », qui désigne un état de morosité et de déprime, typique du milieu militaire. Parallèlement, un état d'épuisement total ou d'apathie peut être évoqué par l'expression ironique « cafard flytoxé ». Les sentiments de peur et de lâcheté sont exprimés par le terme « froussard », dérivé de « frousse » (peur), tandis que le verbe « psychoter » traduit le manque de confiance et les doutes intérieurs. La tension émotionnelle et l'irritation se manifestent par l'emploi des verbes « rouspéter » et « rouscailler », qui signifient se plaindre, râler ou exprimer son mécontentement. Les mots décrivant le comportement des soldats en situation de stress : « planqué » désigne une personne qui fuit le danger, ce qui est souvent lié à la peur, tandis que « bulle » (dans l'expression « coincer la bulle ») signifie l'inaction ou le désir d'éviter toute activité. La tension émotionnelle peut également se manifester par un désir de fuite, exprimé par l'expression « prendre la poudre d'escampette ».

Ainsi, l'analyse des unités argotiques du français militaire met en évidence un système structuré de groupes sémantiques reflétant les différentes dimensions de l'expérience militaire. Le groupe le plus représenté dans le corpus étudié concerne les désignations relatives au service militaire, aux grades et aux relations hiérarchiques, ce qui confirme le rôle central de la discipline, de la subordination et de l'organisation institutionnelle dans la structuration du lexique militaire. Les groupes sémantiques consacrés aux armes, aux opérations de combat ainsi qu'à la vie quotidienne et à l'alimentation des militaires occupent également une place importante. Leur forte densité lexicale témoigne d'une tendance marquée à la métaphorisation et à la réinterprétation expressive des réalités matérielles du service, permettant d'atténuer la technicité du vocabulaire spécialisé et de renforcer la cohésion discursive du groupe. Les catégories consacrées à la désignation des militaires, aux états psycho-émotionnels ainsi qu'à l'ennemi et à la population civile, bien que quantitativement moins représentées, se distinguent par une expressivité élevée et une importante charge pragmatique.

L'ensemble de ces observations permet de considérer l'argot militaire comme un système de communication informelle assurant non seulement la transmission efficace de l'information, mais aussi la construction des relations sociales, de l'identité collective et de la représentation linguistique de l'expérience militaire. Par ailleurs, une partie significative de ces unités lexicales dépasse aujourd'hui le cadre strictement professionnel pour intégrer progressivement le français courant. Des expressions telles que « tirer à boulets rouges », « prendre la quille », ainsi que plusieurs emprunts lexicalisés, illustrent les interactions constantes entre le sociolecte militaire et la langue générale. Cette diffusion confirme que l'argot militaire constitue un vecteur actif d'innovation lexicale et participe durablement à l'évolution du lexique français contemporain.

Conclusions. Les résultats de cette étude démontrent que l'argot militaire français constitue un système lexical complexe, dynamique et ouvert, dont l'évolution résulte de l'interaction de facteurs historiques, sociaux et extralinguistiques. Son organisation repose sur un ensemble de mécanismes de formation lexicale, parmi lesquels la métaphorisation, l'emprunt, la troncation et l'acronymisation occupent une place centrale. Ces procédés répondent aux exigences d'économie linguistique, d'efficacité communicationnelle et d'adaptation aux contraintes propres à la communication militaire. Les emprunts, principalement issus de l'arabe, mais également d'autres langues de contact, témoignent de la dimension interculturelle du lexique militaire français et de l'influence durable des campagnes coloniales ainsi que des contacts internationaux sur la formation de ce sociolecte.

L'analyse sémantique a permis d'identifier sept groupes thématiques principaux, correspondant aux différentes sphères de l'activité militaire. Le champ lexical relatif au service, aux grades et aux relations hiérarchiques apparaît comme le plus productif, ce qui souligne le rôle structurant de la hiérarchie dans l'organisation discursive de l'institution militaire. Les groupes consacrés aux armes, aux opérations de combat, à la vie quotidienne et à l'alimentation révèlent une forte productivité des procédés métaphoriques, euphémiques et expressifs, lesquels contribuent à la conceptualisation des réalités militaires à travers des images familières ou humoristiques et participent à l'élaboration d'un code linguistique propre à la communauté militaire.

L'étude met également en évidence le rôle fondamental de la composante psycho-émotionnelle dans l'organisation de l'argot militaire. La fréquence des euphémismes, des expressions idiomatiques et des unités figurées montre que ce sociolecte ne remplit pas uniquement une fonction dénominative, mais constitue également un instrument pragmatique de gestion des émotions, de réduction de la charge psychologique associée aux situations de danger et de violence, ainsi que de renforcement de la cohésion du groupe. Les caractéristiques morphologiques des unités lexicales apparaissent ainsi étroitement liées à leurs fonctions sémantiques, discursives et pragmatiques.

Dans son ensemble, l'argot militaire français constitue un système sociolinguistique cohérent qui assure la communication au sein de la communauté militaire et participe à la construction de son identité collective. L'intégration progressive de certaines unités lexicales dans le français courant témoigne de son influence durable sur l'évolution du lexique contemporain.

Les résultats obtenus présentent également un intérêt pour la formation des traducteurs militaires, en favorisant une compréhension approfondie des particularités morphologiques, sémantiques et pragmatiques de l'argot militaire français, indispensable à la traduction adéquate des textes spécialisés et des échanges professionnels en contexte militaire.

Les recherches futures pourraient porter sur l'élaboration d'une typologie fonctionnelle plus fine de l'argot militaire français, sur son évolution diachronique à travers les conflits contemporains, sur une comparaison avec les sociolectes militaires d'autres langues, ainsi que sur l'étude de la diffusion des unités argotiques dans les médias, les réseaux sociaux et le français contemporain.

Література:

1. Андріянова О. Я. Мовленнєва культура військовослужбовців на сучасному етапі. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. 2019. № 91. С. 98-107.

2. Білик К. Аналіз лінгвальних характеристик корпусу медіатекстів тематики «Війна в Україні». Вісник Житомирського державного університету. 2023. С.54-74

3. Возняк І. С. Сучасний український військовий жаргон у соціолінгвістичному вимірі. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2026. Вип. 21. С. 232–246.

4. Олексенко В. Новомова війни в сучасній українській мові. Філологічний часопис. 2026. № 1. С.50-61

5. Харчук Л. Військовий соціолект у соціальних мережах: комунікативні стратегії та мовні моделі. Філологічний часопис. 2025. С.96-102

6. Харчук Л., Куньч З. Euphemisms in the Ukrainian military sociolect: Semantic, stylistic and pragmatic dimensions of wartime discourse. Sustainable Multilingualism. 2026. Vol. 28. С.278-315

7. Calvet L.-J. La sociolinguistique. Paris : Presses Universitaires de France, 1993. 127 p.

8. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. URL: https://www.cnrtl.fr/
9. Dictionnaire de l'Académie française. URL: https://www.dictionnaire-academie.fr/
10. Fragnon J. War discourse and linguistic rupture. Discourse & Society. 2019. 40-60 p.
11. Goudaillier J.-P. Existait-il un argot des poilus? Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Romanica. 2015. No. 10. P. 7–11.
12. Hrydzhuk O., Horodylovska H., Florko L. War-caused Ukrainian neologisms: Dictionary and psycho-emotional reasons of formation. Advanced Linguistics. 2025. Vol. 15. 21-31 p.
13. Kerbrat-Orecchioni C. Les actes de langage dans le discours. Paris : Armand Colin, 2008. 208 p.
14. Kim M. Une approche sociolinguistique du langage militaire (argot des poilus). Français Culturel. 2021. Vol. 51, no. 1. P. 29–50.
15. L'argot dans le monde militaire. https://www.terremag.defense.gouv.fr/histoire/largot-dans-le-monde-militaire

References:

1. Andriianova, O. Ya. (2019). Movlennieva kultura viiskovosluzhbovtsiv na suchasnomu etapi [Speech culture of military personnel at the present stage]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky, (91), P. 98-107.
2. Bilyk, K. (2023). Analiz linhvalnykh kharakterystyk korpusu mediatekstiv tematyky "Viina v Ukraini" [Analysis of linguistic characteristics of the media texts corpus on the topic "War in Ukraine"]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. P.54-74
3. Vozniak, I. S. (2026). Suchasnyi ukrainskyi viiskovyi zharhon u sotsiolinhvistychnomu vymiri [Modern Ukrainian military jargon in the sociolinguistic dimension]. Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi, 21, 232–246.
4. Oleksenko, V. (2026). Novomova viiny v suchasnii ukrainskii movi: semantyko-prahmatychnyi analiz leksem «prylit», «peredok», «bavovna» [Newspeak of war in modern Ukrainian: Semantic and pragmatic analysis of the lexemes "arrival", "front line", and "cotton"]. Filolohichnyi chasopys (Philological Review), (1), 50–61.
5. Kharchuk, L. (2025). Viiskovyi sotsiolekt u sotsialnykh merezhakh: komunikatyvni stratehii ta movni modeli [Military sociolect in social networks: communicative strategies and language models]. Filolohichnyi chasopys. P.96-102
6. Kharchuk, L., & Kunch, Z. (2026). Euphemisms in the Ukrainian military sociolect: Semantic, stylistic and pragmatic dimensions of wartime discourse. Sustainable Multilingualism, 28. P.278-315
7. Calvet L.-J. La sociolinguistique. Paris : Presses Universitaires de France, 2022. 127 p.
8. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. URL: https://www.cnrtl.fr/
9. Dictionnaire de l'Académie française. URL: https://www.dictionnaire-academie.fr/
10. Fragnon J. War discourse and linguistic rupture. Discourse & Society. 2019. P. 40-60
11. Goudaillier J.-P. Existait-il un argot des poilus? Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Romanica. 2015. No. 10. P. 7–11
12. Hrydzhuk O., Gorodylovska H., Florko L. War-caused Ukrainian neologisms: Dictionary and psycho-emotional reasons of formation. Advanced Linguistics. 2025. Vol. 15.. P.21-31
13. Kerbrat-Orecchioni C. Les actes de langage dans le discours. Paris : Armand Colin, 2008. 208 p.
14. Kim M. Une approche sociolinguistique du langage militaire (argot des poilus). Français Culturel. 2021. Vol. 51, no. 1. P. 29–50.
15. L'argot dans le monde militaire. https://www.terremag.defense.gouv.fr/histoire/largot-dans-le-monde-militaire

© О. К. Шевченко

ISSN 2519-2558

Отримано: 5 червня 2026 р.

Прорецензовано: 12 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 червня 2026 р.

Email: o_shevchenko@knu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5714-2902

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-108-112

Шевченко О. К. Когнітивний і дискурсивний аспекти слів року – 2025. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 108–112.

УДК: 811

Шевченко Ольга Костянтинівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНИЙ І ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТИ СЛІВ РОКУ – 2025

У статті досліджується феномен «слів року» 2025 як мовних маркерів трансформацій цифрової культури в когнітивному та дискурсивному вимірах. Актуальність роботи зумовлена зростанням ролі неологізмів у відображенні соціальних, технологічних і культурних змін, що відбуваються в умовах цифровізації суспільства. Особливу увагу приділено лексемам rage bait, AI compаnion та metaverse, які були визначені словами року провідними англомовними лексикографічними інституціями та репрезентують різні аспекти сучасної цифрової взаємодії.

***Метою дослідження** є виявлення когнітивних і дискурсивних характеристик слів року 2025 та визначення їхньої ролі у формуванні мовної концептуалізації цифрової культури. **Об'єктом дослідження** виступають неологізми сучасної англомовної медіалексики, що отримали статус слів року. **Предметом дослідження** є когнітивно-семантичні, прагматичні та дискурсивні особливості функціонування лексем rage bait, AI compаnion і metaverse у сучасному англомовному медіадискурсі.*

***Методи дослідження** включають дискурс-аналіз, когнітивно-семантичний аналіз, елементи корпусного аналізу та контекстуально-інтерпретаційний метод, що дозволяє простежити функціонування досліджуваних лексем у різних медійних джерелах і комунікативних ситуаціях.*

***Перспективи подальших досліджень** пов'язані з розширенням корпусного аналізу неологізмів цифрової культури, дослідженням їхньої міждискурсивної адаптації, а також порівняльним вивченням слів року в різних мовах і культурних контекстах з метою виявлення глобальних тенденцій мовної еволюції в умовах цифровізації.*

***Ключові слова:** неологізм, слово року, цифровий дискурс, соціальна взаємодія, медіалінгвістика, «приманка для люті» (rage bait), «ШІ компаньон» (AI compаnion), «метавсесвіт» (metaverse).*

Olga Shevchenko,
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Natural Sciences Faculties,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

COGNITIVE AND DISCURSIVE DIMENSIONS OF THE WORDS OF THE YEAR 2025

This article explores the phenomenon of the "Words of the Year" 2025 as linguistic markers reflecting transformations in digital culture from both cognitive and discursive perspectives. The relevance of the study is determined by the growing role of neologisms in representing social, technological, and cultural changes occurring in the context of increasing digitalisation of society. Special attention is paid to the lexical units rage bait, AI companion, and metaverse, which were selected as Words of the Year by leading English-language lexicographic institutions and which represent different aspects of contemporary digital interaction.

The aim of the study is to identify the cognitive and discursive characteristics of the Words of the Year 2025 and to determine their role in shaping linguistic conceptualisations of digital culture. The object of the research comprises neologisms in contemporary English-language media lexicon that have acquired the status of Words of the Year. The subject of the study involves the cognitive-semantic, pragmatic, and discursive features of the lexical units rage bait, AI companion, and metaverse in contemporary English-language media discourse.

The research methodology includes discourse analysis, cognitive-semantic analysis, elements of corpus analysis, and contextual-interpretative methods, which allow for tracing the functioning of the selected lexical units across various media sources and communicative contexts.

Future research perspectives are associated with expanding corpus-based studies of digital culture neologisms, examining their interdiscursive adaptation, and conducting comparative analyses of Words of the Year across different languages and cultural contexts in order to identify global trends in linguistic evolution under conditions of digitalisation.

***Keywords:** neologism, word of the year, digital discourse, social interaction, media linguistics, rage bait, AI companion, metaverse.*

У сучасному гуманітарному знанні мова дедалі частіше розглядається як динамічна система, що не лише відображає соціальну реальність, а й активно бере участь у її формуванні. Особливо показовими в цьому контексті є неологізми, які виникають у відповідь на нові технологічні, культурні та соціальні практики. Цифровізація комунікації, розвиток соціальних мереж, алгоритмічних платформ та систем штучного інтелекту призводять до появи нових понять, що потребують мовної номінації. У результаті формуються лексеми, які відображають не лише технічні інновації, а й зміни у способах соціальної взаємодії, емоційної комунікації та культурної самоідентифікації. У цьому зв'язку особливого значення набуває феномен «слова року» (Word of the Year), що визначається провідними лексикографічними інституціями та репрезентує домінантні тенденції суспільного дискурсу певного періоду. **Актуальність** дослідження зумовлена необхідністю осмислення ролі таких лексем у формуванні когнітивних моделей цифрової культури та їхнього функціонування в сучасному медіадискурсі.

Щорічні добірки новозареєстрованих слів у провідних лексикографічних джерелах не лише відображають лексичну інновацію, а й слугують своєрідним соціокультурним барометром, фіксуючи зміни у мисленні, комунікативних практиках та культурних пріоритетах суспільства. Як слушно зауважує Ґ. Маккалох, мовні зміни стають помітними тоді, коли їх починають активно обговорювати в інтернеті – саме так нові слова отримують суспільне визнання (McCulloch, 2019). Дослідження англійських неологізмів є одним із центральних напрямів сучасної лексикології, оскільки вони відображають

швидкі соціокультурні, технологічні та глобалізаційні трансформації. Х. Шмід підкреслює, що англійська мова відзначається високою адаптивністю та здатністю до швидкої лексичної інновації, що дозволяє ефективно фіксувати нові явища, соціальні практики та технологічні зміни (Schmid, 2020).

Звернення до неологізмів в українській англістиці не є ізольованим явищем, воно співвідноситься з глобальними тенденціями вивчення динаміки мови. За спостереженнями Ю. Зацного, неологізація англійської мови сьогодні значною мірою зумовлена інтерактивним характером комунікації та широким залученням користувачів до процесу мовотворення (Зацний, 2021: 32). Цей підхід корелює з висновками західних дослідників, зокрема Г. Маккалох, яка наголошує на "демократизації лексикону", де мова соціальних мереж дедалі активніше конкурує з інституційними формами нормування (McCulloch, 2019: 87).

О. Мельник наголошує, що аналіз неологізмів дозволяє передбачати тенденції розвитку сучасної англійської мови та виявляти закономірності інтеграції нових слів у локальні контексти, вивчення лексичних неологізмів відкриває "вікно у розвиток взаємозв'язку між мовою, культурою та технологіями" (Мельник, 2025).

Проблематика мовних інновацій і неологізмів активно досліджується в межах сучасної лінгвістики, зокрема соціолінгвістики, медіалінгвістики та когнітивної лінгвістики. Окрему увагу науковці приділяють медіадискурсу як середовищу швидкого поширення нових лексичних одиниць, а також когнітивним механізмам концептуалізації нових соціальних явищ. Водночас феномен «слів року» як інституціоналізованої форми мовної рефлексії та як індикатора змін цифрової культури потребує подальшого комплексного аналізу, особливо з урахуванням когнітивно-дискурсивного підходу.

Метою статті є виявлення когнітивних і дискурсивних особливостей слів року 2025 та визначення їхньої ролі у мовній концептуалізації сучасної цифрової культури. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: проаналізувати феномен слова року як соціолінгвістичного та медіалінгвістичного явища; дослідити семантичні та прагматичні характеристики лексем *rage bait*, *AI companion* та *metaverse*; визначити їхні когнітивні фрейми та дискурсивні функції у сучасному англомовному медіапросторі; з'ясувати роль цих лексем у формуванні мовної репрезентації цифрових соціальних практик.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2025 році провідні лексикографічні інституції зафіксували ключові мовні маркери епохи цифрової трансформації: Oxford Languages визначили словом року лексему rage bait, Cambridge Dictionary – AI companion, а Collins Dictionary – metaverse. Кожен із цих неологізмів концептуалізує окремий вимір сучасної цифрової та соціальної взаємодії: rage bait окреслює практики цілеспрямованої емоційної провокації та маніпуляції в медіапросторі; AI companion репрезентує нові форми цифрового партнерства й опосередкованої соціальної підтримки; натомість metaverse позначає комплексний віртуальний континуум, у межах якого інтегруються технологічні, соціальні та культурні практики.

Такий вибір неологізмів засвідчує принципово важливу зміну фокусу суспільного дискурсу: від опису цифрових технологій як інструментів до осмислення їхнього впливу на емоції, соціальні зв'язки та просторове сприйняття реальності. Ці лексеми репрезентують різні виміри цифрового досвіду, але разом формують цілісну концептуальну модель сучасної цифрової культури.

Цифрове середовище створює унікальні умови для мовної інновації. Алгоритмічні платформи, соціальні мережі та системи штучного інтелекту не лише змінюють способи комунікації, а й продукують нові соціальні практики, які потребують концептуалізації. Саме таким є випадок *rage bait*, *AI companion* та *metaverse*. Ці лексеми не обмежуються описом технічних інновацій. Вони репрезентують нові моделі емоційної взаємодії, соціальної присутності та просторової організації досвіду, що виходять далеко за межі суто технологічного дискурсу.

Однією з ключових характеристик сучасної цифрової культури є трансформація емоцій із приватного переживання в значущий публічний ресурс. Алгоритмічні платформи, соціальні мережі та генеративні системи штучного інтелекту не лише фіксують емоційні реакції користувачів, а й активно їх моделюють, стимулюють і монетизують. У цьому контексті неологізми rage bait і AI companion постають як лінгвістичні маркери двох протилежних, але взаємопов'язаних стратегій емоційної взаємодії: провокації та підтримки.

Попри семантичну протилежність, обидві лексеми функціонують у межах спільної когнітивної парадигми, де емоції розглядаються як інструмент управління увагою, залученням і поведінкою користувачів. Саме тому аналіз цих лексем дозволяє виявити системні механізми емоційного регулювання цифрового дискурсу.

1. Rage bait: лінгвістична номінація емоційної провокації

Неологізм ***rage bait*** репрезентує практику навмисного створення контенту, спрямованого на виклик гніву, обурення або емоційної поляризації з метою підвищення залученості і максимізації охоплення. Сам факт вибору цього словосполучення свідчить про зсув фокусу суспільної уваги з технічних інновацій як таких на етичні, прагматичні та психологічні наслідки цифрової комунікації.

Rage bait походить від сучасного цифрового жаргону і поступово входить до загальної лексики англійської мови через словники та медіа. Перші зафіксовані вживання в мережі припадають на 2015–2016 роки, але згадування про rage bait зростає експоненційно у період 2020–2025, з концентрацією у сфері політичних дискусій та новинних матеріалів. Це демонструє швидкий перехід від неформальної мови до нормативного словника, що характерно для слів, які відображають нові соціальні практики та технологічні явища.

Типові колокації включають: social media rage bait; clickbait and rage bait content; videos/articles designed to rage bait audiences. Ці колокації підтверджують семантичний та прагматичний акцент на емоційно мотивованій маніпуляції аудиторією та її широкому суспільному впливі. Поширене вживання rage bait демонструє, що суспільство усвідомлює ризики маніпуляції та впливу на громадську думку через контент, що провокує негативні емоції.

З когнітивної перспективи rage bait активує фрейм маніпульованої емоції, де гнів постає не як спонтанна реакція, а як заздалегідь сконструйований тригер. У медіа-дискурсі ця лексема часто вживається в оцінних контекстах, які викривають або критикують відповідні практики. Так, у журналістських матеріалах rage bait регулярно поєднується з лексемами девіації, знецінення або деградації публічного мовлення, що формує негативну аксіологічну рамку.

З погляду соціолінгвістики, це явище репрезентує нову форму колективного мовного реагування, коли слово стає маркером актуальних проблем, соціальної тривоги та етичних питань сучасної комунікації.

Так, у "*The Guardian"* rage bait фреймує явище як навмисну деградацію публічної комунікації: *"This combination of cheap humour and* ***rage bait*** *is the province of the shitpost"* (Topinka, 2025). Контекст статті – аналіз онлайн-культури та мемної комунікації – дозволяє інтерпретувати rage bait як когнітивний механізм, що навмисно знижує якість змісту для посилення емоційного впливу.

Подібний фрейм спостерігаємо і в культурно-споживчому дискурсі: у модному огляді *"the Row's latest* ***rage bait****"* (Cochrane, 2025) переносить концепт з цифрового середовища в домен fashion-журналістики, у сферу споживчої культури, де провокаційний дизайн або ціноутворення стає частиною маркетингової стратегії. Тут *rage bait* функціонує як метафоричний маркер провокації, що активує фрейм «навмисного порушення очікувань». Таким чином, когнітивна схема rage bait виявляється транспозиційною, здатною до міждискурсивного перенесення. Це свідчить про когнітивну гнучкість лексеми та її здатність адаптуватися до різних комунікативних середовищ.

У прагматичному вимірі rage bait репрезентує тип комунікативної інтенції, спрямованої на максимізацію залучення аудиторії через негативні емоції. Це підтверджується низкою газетних контекстів, де лексема прямо співвідноситься з дією або стратегією.

В *"The Independent"* йдеться про соціальні мережі та цифрову популярність: "*TikTok has become the platform where so-called "****rage-bait*** *influencers" have found newfound success*" (Hebert, 2024). В цій публікації аналізується поведінка інфлуенсерів, і rage bait тут інтерпретується як прагматична стратегія самопросування, де провокація є інструментом досягнення іллокутивної мети (привернення уваги) та передбачуваного перлокутивного ефекту (зростання охоплення). В статті rage bait функціонує як елемент спільного знання аудиторії, який не потребує дефініції. Це свідчить про перехід терміна з маргінального інтернет-жаргону до ядра медіалексикону, де він виконує не лише номінативну, а й аналітичну функцію.

2. AI companion: лексикалізація емоційної підтримки

На протилежному полюсі емоційної взаємодії перебуває неологізм ***AI companion***, обраний Cambridge Dictionary словом року 2025. На відміну від rage bait, цей термін репрезентує не провокацію, а підтримку, не конфлікт, а партнерство. Термін позначає штучного інтелектуального партнера або асистента, який взаємодіє з людиною, надає рекомендації, допомагає в навчанні, розвагах або повсякденних завданнях. Вибір цього слова відображає зростаючу роль технологій у повсякденному житті та суспільну увагу до взаємодії людей з інтелектуальними системами.

Типові колокації включають: AI companion app, virtual AI companion, AI companion for learning. Ці колокації демонструють технологічний, соціальний та освітній виміри слова, підкреслюючи його роль у концептуалізації нових форм взаємодії та цифрових практик.

Когнітивно AI companion активує фрейм емоційного союзника, в межах якого цифровий агент сприймається не лише як інструмент, а як суб'єкт взаємодії. У медіа-дискурсі ця лексема часто поєднується з тематикою навчання, психічного здоров'я, самотності та соціальної підтримки, що розширює її значення далеко за межі суто технологічної дефініції.

У прагматичному вимірі AI companion функціонує як маркер комунікативної інтенції, спрямованої на створення емоційної взаємодії користувача з цифровим агентом. Так, у репортажі *"The Associated Press"* описаний феномен соціальної взаємодії, де ШІ-боти виступають співрозмовниками, здатними забезпечувати емоційне «компанійство». Підлітки зазначають, що спілкування з AI companions стає для них джерелом емоційної підтримки, порад і дружніх стосунків, часом навіть замінюючи живе спілкування: "*Teens say they are turning to* ***AI*** companions *for friendship*" (Gecker, 2025). У цьому контексті лексема активує когнітивну схему «емоційного союзника», що дозволяє користувачам задовольняти соціальні та психологічні потреби у цифровому середовищі. Медіа-дискурс таким чином трансформує лексему у концептуальний маркер цифрової соціальної взаємодії, де емоційна доступність стає ключовим компонентом значення.

Однак, попри позитивну конотацію, медіа-дискурс навколо AI companion не є однозначно оптимістичним. Навпаки, у багатьох аналітичних матеріалах лексема використовується для проблематизації етичних і психологічних ризиків, пов'язаних із емоційною прив'язаністю до цифрових агентів. У цьому контексті AI companion виступає як маркер потенційної небезпеки, особливо щодо вразливих груп, зокрема підлітків.

Так, у статті *"The Washington Post"* обговорюється використання AI companions у якості генеративних чатботів – цифрових співрозмовників, з якими підлітки ведуть настільки інтимні бесіди, що це спонукає законодавців Каліфорнії розробляти нормативні обмеження на їх використання неповнолітніми через побоювання ризиків для психічного здоров'я та безпеки: "*Lawmakers want to regulate* ***AI companions*** *because of the emotional attachment teens develop*" (Oremus, 2025). У цьому контексті AI companion – не просто назва продукту: він виступає як прагматичний інструмент емоційного впливу, що передбачає перлокутивний ефект – формування прихильності та емоційної залежності. Таким чином формується альтернативна соціальна реальність, де цифровий агент стає джерелом соціальних і емоційних практик, раніше притаманних лише людським взаємодіям.

У публікації *"Phys.org"* AI companion виступає як предмет психологічного дослідження – не просто технологія, а соціокогнітивний агент, що взаємодіє з емоційними зонами людської психіки. Взаємодія із цифровим компаньоном, занурення у віртуальний соціальний досвід, позбавлений викликів реального міжособистісного життя, описується як альтернатива реальним соціальним відносинам, що може впливати на розвиток соціальних навичок. В статті наголошується, що генеративні чатботи та цифрові «компанйони», які імітують людську комунікацію, можуть викликати емоційні і психологічні ризики через дизайн, який нагадує людську емпатію. Підлітки часто формують з ними емоційні зв'язки, не розуміючи справжньої природи цифрового агента. На думку дослідників, взаємодія з AI companions здатна модулювати соціальну поведінку: "*A significant number of teens spend more time with* ***AI companions*** *than with real friends*" (Spry, 2025). Автори статті вивчають AI companions з етичної та психологічної перспектив, відзначаючи, що такі інструменти можуть викликати патологічну емоційну залежність і неправильне розуміння соціальних відносин у молоді.

Прагматично це означає, що термін виконує подвійну функцію: з одного боку, він легітимує нову форму соціальної взаємодії, з іншого – слугує інструментом критичного осмислення її наслідків. Саме ця амбівалентність робить AI companion важливим об'єктом лінгвістичного аналізу, оскільки вона відображає напруження між технологічним прогресом і гуманітарними цінностями.

Таким чином, AI companion у сучасних медіа не лише описує технологічний об'єкт, але й формує мовну концептуалізацію соціальних і психологічних ризиків, комунікативних стратегій та цифрових практик. Лексема стає показовою одиницею сучасного англомовного дискурсу, що дозволяє фіксувати трансформації суспільної взаємодії та емоційної комунікації в епоху штучного інтелекту.

Важливо підкреслити, що AI companion функціонує як концептуальний зв'язок між технічним і гуманітарним дискурсами. Він дозволяє описувати складні соціально-психологічні практики мовою, зрозумілою широкій аудиторії, що й зумовлює його швидку нормалізацію в публічному просторі.

Попри очевидну семантичну опозицію, rage bait і AI companion об'єднані спільною логікою цифрової комунікації, у межах якої емоції стають центральним елементом взаємодії. Якщо rage bait експлуатує негативні емоції для стимуляції активності, то AI companion моделює позитивну емоційну залученість як форму підтримки та лояльності.

У цьому сенсі обидва неологізми репрезентують різні аспекти одного процесу – переосмислення емоцій у цифровому середовищі як ресурсу, що підлягає дизайну, оптимізації та контролю. Саме ця спільна основа дозволяє розглядати їх не ізольовано, а як елементи ширшої когнітивно-дискурсивної моделі, які взаємно доповнюють один одного.

3. Metaverse як концепт цифрової інтеграції

Словом року 2025 від Collins Dictionary стає термін ***metaverse***, який позначає інтегровану віртуальну реальність, де користувачі взаємодіють у цифрових просторах, створюючи спільноти, економічні та культурні практики. Вибір цього слова відображає суспільний інтерес до цифрових технологій, віртуальної взаємодії та культурних трансформацій, що зумовлюють нові форми соціальної комунікації.

Походження терміна сягає науково-фантастичних текстів 1990-х років, але протягом останніх п'яти років metaverse активно входить у загальновживану лексику завдяки розвитку цифрових платформ, соціальних мереж та геймінгових середовищ. Такий швидкий процес трансформації з науково-фантастичного неологізму у стабільну мовну одиницю відображає широкий спектр соціальних, технологічних і культурних практик у цифрову епоху.

На когнітивно-дискурсивному рівні metaverse представляє складний концепт, який репрезентує уявлення про «віртуальний простір» як інтегровану віртуальну реальність, що включає взаємодії, аватаризацію та віртуальні об'єкти. Прагматично ж термін розглядається як частина комунікативних стратегій технологічних корпорацій та як маркер сучасних технологічних перспектив. Аналіз медіатекстів із провідних англомовних періодичних видань демонструє, що metaverse регулярно виступає предметом публічної дискусії, що має стабільне семантичне навантаження й активно функціонує в різних тематичних доменах.

Окрім корпоративних і економічних контекстів, metaverse широко вживається в медіа з огляду на культурні, соціальні й технологічні перспективи. У матеріалі *"The* Washington Post" про зусилля Марка Цукерберга щодо просування технологій метавсесвіту лексема слугує ключовим поняттям, яке обростає соціально-політичними імплікаціями: "Mark Zuckerberg is still committed to his long-term vision for the ***metaverse***" (Nix, 2025), де metaverse означає стратегічний проєкт, а контекстом є дебати навколо технологічних обмежень, безпеки та перспектив широкого впровадження. В статті metaverse не лише описує технологію віртуальних 3D-середовищ, інструментів VR/AR і їхнього розвитку компанією Meta, а й стає предметом суспільної оцінки, пов'язаної з ризиками, етичними питаннями та практичною реалізацією технологічних обіцянок.

Аналіз медіатекстів показує, що metaverse активно використовується в газетних та журнальних публікаціях. При цьому термін регулярно поєднується з колокаціями, що підкреслюють його технологічний, просторовий та соціальний виміри: virtual metaverse worlds, metaverse platform, metaverse events and experiences. Ці колокації демонструють здатність терміна концептуалізувати різноманітні форми цифрової взаємодії, включаючи навчання, роботу, розваги та економічну активність.

У ширшому дискурсі metaverse виступає як концептуальний міст між технологічними, соціально-психологічними та культурними практиками. Його використання в медіа та публічних дебатах часто супроводжується соціально-економічними та етичними імплікаціями: безпека даних, приватність, цифровий маркетинг, інтеграція в освіту та розваги. У статтях metaverse описується як інтегроване середовище VR/AR, що дозволяє користувачам взаємодіяти цифрово так само, як і у фізичному світі, відвідувати концерти, здійснювати покупки та зустрічатися в офісах.

Міждискурсивна транспозиція metaverse проявляється в тому, що термін використовується не лише у технологічних прес-релізах, а й у маркетингових кампаніях, соціологічних дослідженнях, освітніх платформах та культурних оглядах. Він стає концептуальним маркером цифрової ідентичності, інтеграції технологій у повсякденне життя та формування нових соціальних практик.

Аналіз трьох *слів року* 2025 дозволяє простежити комплексну картину трансформації сучасної англомовної лексики під впливом цифрової культури і зробити декілька ключових висновків:

1. Динаміка неологізмів відображає соціально-технологічні трансформації. *Слова року* показують, що сучасна англомовна лексика інтегрує не лише нові технології, а й нові соціальні практики, культурні зміни та емоційні стратегії.

2. Емоції стають ключовим комунікативним ресурсом. Rage bait і AI companion демонструють протилежні підходи до управління емоціями – від провокації та маніпуляції до підтримки та партнерства. Обидві стратегії інтегровані у metaverse, де створюються комплексні цифрові середовища.

3. Слова року виступають маркерами культурних та етичних пріоритетів. Вибір лексем підкреслює зростання суспільної уваги до етичних, психологічних та соціальних аспектів цифрової взаємодії. Rage bait сигналізує про ризики емоційної маніпуляції, AI companion – про нові форми підтримки та партнерства, metaverse – про глобальну інтеграцію цифрових практик.

4. Всі три неологізми демонструють здатність до міждискурсивного перенесення: від технологічних та медійних контекстів до культурних, освітніх і комерційних практик, що робить їх універсальними інструментами аналізу сучасної цифрової культури.

5. Адаптація у медіа-дискурсі. Активне використання термінів без додаткових пояснень свідчить про їхню стабільність і інтеграцію у суспільну лексичну систему. Це відображає процеси нормалізації та узаконення нових соціально-культурних практик у публічному дискурсі.

Література:

1. Зацний, Ю., Янков, А. (2021). *Лексичні та фразеологічні інновації англійської мови*. Запоріжжя: Запорізький національний університет.
2. Мельник, О. (2025). Лексичні неологізми в англійській мові: причини та тенденції виникнення. *Філологічні науки. Мовознавство, 24*(1), 183-193. https://doi.org/10.28925/2311-2425.2025.2413 (дата звернення: 16.02.2026).
3. Cochrane, L. (2025). *"Rage bait" or good design?* The Guardian. July19, 2025. https://www.theguardian.com/fashion/2025/jul/19/rage-bait-good-design-ama-600-sliders-the-row (дата звернення: 16.02.2026).
4. Hebert, O. (2024). *What are "rage bait" influencers?* The Independent. February 29, 2024. https://www.independent.co.uk/life-style/tiktok-rage-bait-influencers-b2504221.html (дата звернення: 16.02.2026).
5. Gecker, J. (2025). *Teens say they are turning to AI for friendship.* Associated Press. July 24, 2025. https://apnews.com/article/ai-companion-generative-teens-mental-health-9ce59a2b250f3bd0187a717ffa2ad21f (дата звернення: 16.02.2026).
6. McCulloch, G. (2019). *Because Internet: Understanding the new rules of language*. Riverhead Books. https://archive.org/details/gretchen-mc-culloch-because-internet-understanding-the-new-rules-of-language-riv/page/n1/mode/2up (дата звернення: 16.02.2026).
7. Nix, N. (2025). *Mark Zuckerberg is still betting his metaverse bet will pay off. Washington Post.* September 17, 2025. https://www.washingtonpost.com/technology/2025/09/17/meta-mark-zuckerberg-glasses-metaverse/ (дата звернення: 16.02.2026).
8. Oremus, W. (2025). *Kids are talking to "AI companions". Lawmakers want to regulate that.* The Washington Post. April 1, 2025. https://www.washingtonpost.com/politics/2025/04/01/ai-companions-kids-ca-ny-bill-ban/ (дата звернення: 16.02.2026).
9. Schmid, Hans-Jörg. (2020). *The dynamics of the linguistic system. Usage, Conventionalization, and Entrenchment.* Oxford: Oxford University Press. https://edoc.ub.uni-muenchen.de/32672/1/Wuerschinger_Quirin.pdf (дата звернення: 16.02.2026).
10. Spry, L. (2025). *Teens are increasingly turning to AI companions, and it could be harming them.* August 6, 2025. https://phys.org/news/2025-08-teens-ai-companions.html. (дата звернення: 16.02.2026).
11. Topinka, R. (2025). *Do you know about shitposting? It's cheap humour, rage bait – and now, it seems, US government policy*. The Guardian. October 2, 2025. https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/oct/02/shitpost-us-white-house-trump-joke (дата звернення: 16.02.2026).

References:

1. Zatsnyi, Yu., Yankov, A. (2021). Lexical and phraseological innovations of the English language. [Leksychni ta frazeolohichni innovatsii anhliys'koi movy] Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. [in Ukrainian].
2. Melnyk, O. (2025). Lexical neologisms in the English language: causes and trends of emergence. [Leksychni neolohizmy v angliyskiy movi] Philological Sciences. Linguistics, 24(1), 183–193. https://doi.org/10.28925/2311-2425.2025.2413. [in Ukrainian].
3. Cochrane, L. (2025). *"Rage bait" or good design?* The Guardian. July19, 2025. https://www.theguardian.com/fashion/2025/jul/19/rage-bait-good-design-ama-600-sliders-the-row (дата звернення: 16.02.2026).
4. Hebert, O. (2024). *What are "rage bait" influencers?* The Independent. February 29, 2024. https://www.independent.co.uk/life-style/tiktok-rage-bait-influencers-b2504221.html (дата звернення: 16.02.2026).
5. Gecker, J. (2025). *Teens say they are turning to AI for friendship.* Associated Press. July 24, 2025. https://apnews.com/article/ai-companion-generative-teens-mental-health-9ce59a2b250f3bd0187a717ffa2ad21f (дата звернення: 16.02.2026).
6. McCulloch, G. (2019). *Because Internet: Understanding the new rules of language*. Riverhead Books. https://archive.org/details/gretchen-mc-culloch-because-internet-understanding-the-new-rules-of-language-riv/page/n1/mode/2up (дата звернення: 16.02.2026).
7. Nix, N. (2025). *Mark Zuckerberg is still betting his metaverse bet will pay off. Washington Post.* September 17, 2025. https://www.washingtonpost.com/technology/2025/09/17/meta-mark-zuckerberg-glasses-metaverse/ (дата звернення: 16.02.2026).
8. Oremus, W. (2025). *Kids are talking to "AI companions". Lawmakers want to regulate that.* The Washington Post. April 1, 2025. https://www.washingtonpost.com/politics/2025/04/01/ai-companions-kids-ca-ny-bill-ban/ (дата звернення: 16.02.2026).
9. Schmid, Hans-Jörg. (2020). *The dynamics of the linguistic system. Usage, Conventionalization, and Entrenchment.* Oxford: Oxford University Press. https://edoc.ub.uni-muenchen.de/32672/1/Wuerschinger_Quirin.pdf (дата звернення: 16.02.2026).
10. Spry, L. (2025). *Teens are increasingly turning to AI companions, and it could be harming them.* August 6, 2025. https://phys.org/news/2025-08-teens-ai-companions.html. (дата звернення: 16.02.2026).
11. Topinka, R. (2025). *Do you know about shitposting? It's cheap humour, rage bait – and now, it seems, US government policy*. The Guardian. October 2, 2025. https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/oct/02/shitpost-us-white-house-trump-joke (дата звернення: 16.02.2026).

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 25 лютого 2026 р.

Прорецензовано: 18 березня 2026 р.

Прийнято до друку: 2 червня 2026 р.

Email: olverks@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0446-190X

Email: olga.v.ishchenko@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3662-7732

Email: irina_voloshuk@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1487-4732

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-113-117

Verkhovtsova O. M., Ishchenko O. V., Voloshchuk I. P. Aviation acronyms and abbreviations: strategies for ensuring accuracy and consistency in English–Ukrainian technical translation. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 113–117.

UDC: 81’42:81’25:629.7

Olga Verkhovtsova,
Senior Lecturer,
State University “Kyiv Aviation Institute”,
Olga Ishchenko,
Senior Lecturer,
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute
Iryna Voloshchuk,
Candidate Science (Pedagogy), Associate Professor,
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

AVIATION ACRONYMS AND ABBREVIATIONS: STRATEGIES FOR ENSURING ACCURACY AND CONSISTENCY IN ENGLISH–UKRAINIAN TECHNICAL TRANSLATION

The high frequency of abbreviated units in aviation discourse requires a systematic approach to translation to ensure operational safety and terminological precision. As English remains the global standard for aviation, the methodology of transferring these units into Ukrainian is a critical task for technical translators.

The study aims to analyze the types of acronyms and abbreviations in English aviation texts and to evaluate specific strategies for their translation into Ukrainian. The research is designed to enhance accuracy, consistency, and pedagogical practices in the field of technical translation. Methods and Results: The core of the study focuses on the application of three primary translation strategies: Direct Equivalent, Retention and Explanation, and Adaptation. The research analyzes how a Direct Equivalent is utilized for standardized international terms, while Retention and Explanation is applied to preserve the original English acronym alongside a Ukrainian gloss for clarity. The Adaptation strategy is explored as a means of aligning specialized terms with the structural and phonetic norms of the Ukrainian language. The selection of these strategies is examined in the context of documentation for digital control systems, UAVs, and satellite navigation.

The findings indicate that a differentiated application of these three strategies minimizes terminological ambiguity. The study provides practical guidelines for technical translators and contributes to the development of more effective training curricula for ESP (English for Specific Purposes) and translation students.

Keywords: *professional communication, translation of aviation texts, aviation terminology, abbreviations and acronyms, translation, technical translation.*

Верховцова Ольга Михайлівна,
старший викладач,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
Іщенко Ольга Володимирівна,
старший викладач,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Волощук Ірина Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

АВІАЦІЙНІ АКРОНІМИ І АБРЕВІАТУРИ: СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОЧНОСТІ І ПОСЛІДОВНОСТІ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ТЕХНІЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

© O. M. Verkhovtsova, O. V. Ishchenko, I. P. Voloshchuk

Велика кількість абревіатурних одиниць в авіаційному дискурсі потребує системного підходу до перекладу для забезпечення безпеки польотів та забезпечення термінологічної точності. Оскільки англійська мова залишається офіційним міжнародним стандартом в авіації, методологія передачі таких одиниць українською мовою є критичним завданням для технічних перекладачів.

Дослідження спрямоване на аналіз типів акронімів та абревіатур в англомовних авіаційних текстах та оцінку конкретних стратегій їхнього перекладу українською мовою. Робота орієнтована на підвищення точності, послідовності та вдосконалення навчальної практики у сфері технічного перекладу.

Основна увага в дослідженні приділена застосуванню трьох провідних перекладацьких стратегій: використання прямого еквівалента (Direct Equivalent), стратегія збереження іншомовного елемента з експлікацією його значення (Retention and Explanation), а також адаптації (Adaptation). Проаналізовано стратегію використання прямого еквівалента для перекладу стандартизованих міжнародних термінів; реалізацію стратегії збереження та пояснення, що передбачає подання оригінального англомовного акроніма паралельно з його українським тлумаченням; а також роль адаптації у приведенні спеціалізованих термінів у відповідність до структурних і фонетичних норм української мови. Вибір цих стратегій розглянуто на прикладах документації до цифрових систем управління, БПЛА та супутникової навігації.

Результати вказують на те, що диференційоване застосування цих трьох стратегій мінімізує термінологічну неоднозначність. Дослідження пропонує практичні рекомендації для технічних перекладачів та сприяє розробці ефективніших навчальних програм із професійної англійської мови (ESP) та перекладу.

Ключові слова: *професійне спілкування, переклад авіаційних текстів, авіаційна термінологія, скорочення та акроніми, переклад, технічний переклад.*

Introduction. Aviation terminology in the English language emerged alongside the development of aeronautics and aviation, and its evolution has proceeded in parallel with the advancement of these fields of knowledge. The formation of English aviation terminology, which has taken place over more than two centuries, reflects the complex process of development of aviation science and technology. Against the background of general vocabulary, specialized vocabulary is not used in everyday communication and is comprehensible only to professionals engaged in a specific field. Such vocabulary does not belong to the general language, but rather to professional sublanguages, and it is essential for mastering specialized knowledge.

Military and civil aviation texts are characterized by a high density of acronyms and abbreviations used to denote units (e.g. AAE – Aerospace Forces), functions (AO – Airspace Surveillance), systems (ACCS – Airspace Command and Control System), and technical concepts (AAR – Air-to-Air Refueling). In addition, the phonetic alphabet (Alpha, Bravo, etc.) is employed to ensure clarity in radio communication, along with system-specific designations for aircraft types (e.g. A – for attack aircraft, F – for fighter aircraft). In military aviation, the most common acronyms and abbreviations belong to categories related to operations, aircraft systems, air traffic control, and organizational or administrative activities. This specialized language ensures clear, concise, and rapid communication in a high-risk operational environment.

Accurate translation of aviation terms and abbreviations (e.g. ATC, NOTAM, TCAS, MEL) directly affects flight safety. Incorrect interpretation may lead to serious errors in navigation, aircraft maintenance, or air traffic control.

The continuous development of new technologies drives constant change in modern aviation. The introduction of unmanned aerial vehicles, digital control systems, and satellite navigation technologies leads to the emergence of new terminology and abbreviations that require accurate translation and standardization.

International standards and regulatory documents issued by organizations such as ICAO, EASA, and FAA must be accessible to aviation specialists worldwide. Translation plays a crucial role in ensuring the correct implementation of international standards into national legislation and operational practice.

Pilots, air traffic controllers, engineers, and technicians are trained using educational materials that are often translated from English. Accurate translation of aviation terminology therefore contributes directly to the quality of professional education and specialist training.

The relevance of the study is due to the difficulties that arise when translating aviation-related texts, abbreviations and acronyms. The training of translation students involves the formation of skills and abilities necessary for translators, namely, practicing translation skills acquired in the process of studying, annotating, summarizing, deepening knowledge of translation theory, developing a conscious selection of language tools taking into account the structural, semantic, and stylistic features of the text, practicing the skills of using dictionaries (bilingual, explanatory, synonymous, industry, encyclopedic), enriching special vocabulary, mastering terminology and modern computer translation programs.

The aim of the study is to analyze the types of acronyms and abbreviations used in English aviation texts and to identify effective strategies for their translation into Ukrainian in order to improve accuracy, consistency, and teaching practice in technical translation.

Literature review. A large number of research works are devoted to the translation of scientific, technical, and industry texts both in Ukraine and abroad. However, the problem of the specifics of the translation of aviation terminology remains incompletely studied, namely, a system of rules that could be used to achieve adequate translation of specific texts and business documentation has not been developed. The authors agree with the opinion of Tsyganyuk (2021) that the translation of terms is impossible without knowledge of the industry to which the translation relates, a clear understanding of the terminology in both English and Ukrainian. Voloshchuk (2021) studies the terminology formation and standardization from the point of conceptualization of professional terminology by methods of conceptual analysis in combination with frame analysis. Ishchenko and Polycheva (2025) offer the systematic description of the UAV lexical-semantic field in the Ukrainian-language context. Varenko and Dobrovolska (2020) study the problems and peculiarities of the formation and normalization of aviation vocabulary in the Ukrainian language. Byrne (2006) provides a broader perspective on technical translation, noting that it has historically been considered the “poor cousin” of literary translation within academic circles. Technical translation, including aviation, is often undervalued, perceived as a mechanistic exercise in transferring specialized terminology rather than as a cognitively complex communicative task. Byrne’s analysis suggests that the relative neglect of technical translation in translation studies has contributed to the lack of standardized approaches and training materials for translators in this field. The author highlights that technical translation has traditionally been regarded as the poor cousin of “real” translation in the literature is clear. This vocational and industrial type of translation has been largely neglected in the literature on translation theory. This is supported by an enlightening survey by Franco Aixelá who reports that out of 20,495 publications listed in the BITRA1 multilingual bibliography of translation research only 1,905 or 9.3% addressed technical translation. Literary translation, on the other hand, is the subject of some 4,314 entries accounting for 21% of the total number of

entries despite its niche status in professional practice (Aixelá, 2004: 13). Collectively, these studies indicate a clear research gap in aviation-specific translation. While general technical translation principles provide a foundation, aviation texts require specialized strategies for handling abbreviations, acronyms, and context-dependent terminology. This gap justifies the present study, which aims to identify effective strategies for translating English aviation acronyms and abbreviations into Ukrainian, with a view to improving accuracy, standardization, and translator training.

Discussion. In addition to subject-matter specialists, translators and interpreters are also key users of terminology, as they mediate communication between professionals.

When we speak about translation quality, we mean a high degree of adequacy in rendering specialized vocabulary and terminology. Terms are essential for the correct and precise designation of phenomena, as they carry key information. Thus, the term is a basic unit of a specialized text, and its translation often presents certain difficulties. For example, a term in the source language may have a close but not identical meaning in the target language, or the same extralinguistic phenomenon may be perceived differently across languages.

Abbreviations and acronyms are small "concentrates of meaning," which is why they often cause difficulties, especially in translation. Although abbreviations and acronyms are shortened forms of words or phrases, their interpretation can be challenging, particularly in a cross-linguistic context.

The translation of abbreviations poses particular difficulties for several reasons. First, translation often alters the linguistic structure of a phrase, making it impossible to preserve the original initial letters. Second, some abbreviations denote culture-specific or country-specific realia and therefore lack direct equivalents in another language. Third, a single abbreviation may have multiple meanings, which increases the risk of semantic error. In translation practice, various strategies are employed, including retaining the original abbreviation, providing a full translation with decoding, creating a national equivalent, or offering an explanation at the first occurrence. The choice of strategy depends on the context and the purpose of the document. Let us consider specific examples.

Direct equivalent. Direct equivalence is a translation method in which an abbreviation or acronym from the source language is rendered using an established target-language counterpart that fully coincides in meaning and functional usage. This method is applied when the concept denoted is internationally recognized or institutionally standardized, and its equivalent is fixed in normative, scientific, or official sources. This ensures unambiguous interpretation and eliminates the need for additional explanation.

ICAO (International Civil Aviation Organization) → ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації)

IATA (International Air Transport Association) → IATA (Міжнародна асоціація повітряного транспорту)

ATC (Air Traffic Control) → УПР (управління повітряним рухом)

The RAF has survived regular calls for its dissolussion since, and now celebrates an uninterupted hundred years. (Overy, 2019: 3)

The abbreviation *RAF* has a direct equivalent in the Ukrainian language – *Королівські повітряні сили (Велика Британія)*; however, in academic texts, the abbreviation *RAF* is often retained after the initial explanation. Thus, the sentence can be translated as follows:

Відтоді Королівські повітряні сили (RAF) вистояли попри регулярні заклики до їх розформування і нині відзначають сторіччя своєї безперервної історії.

Retention and explanation. Retention and explanation is a translation strategy in which an abbreviation or acronym from the source language is preserved in its original form, while its meaning is clarified through an explanation or full decoding, usually at its first occurrence. This method is used when there is no direct equivalent in the target language, as well as when translating terms related to national-specific realia, professional vocabulary, or newly introduced concepts. Retaining the original abbreviation helps avoid distortion of meaning and ensures accuracy of information transfer.

If an acronym is internationally recognised or lacks an established equivalent in the target language, it is retained and accompanied by a full explanation upon its first mention.

TCAS – система попередження зіткнень у повітрі (Traffic Collision Avoidance System)

ETOPS – стандарти виконання польотів двомоторних повітряних суден на великих відстанях

RVSM – режим зменшеного вертикального ешелонування

PSS (power scale soaring) allows you to fly model jets without the problems of ducted fans or gas turbine engine." (Boddington, 2004 : 57)

Абревіатура PSS є вузькоспеціалізованим авіамодельним терміном і не має усталеного українського або міжнародного скороченого еквівалента. Тому доцільно зберегти абревіатуру PSS в оригінальній формі і подати розшифрування англійською та пояснення значення:

PSS (power scale soaring) дозволяє виконувати польоти моделей реактивних літаків без проблем, пов'язаних із використанням імпелерів або газотурбінних двигунів.

Adaptation. This strategy means creation of a functional (national) equivalent in a translation. In this method an abbreviation or acronym from the source language is rendered by creating a functionally and semantically comparable counterpart in the target language, taking into account linguistic, cultural, and communicative norms. In this case, the form of the abbreviation may be modified or completely restructured, which allows the content and pragmatic function of the source element to be preserved when a direct equivalent is absent. The abbreviation is thus conveyed through the creation of a functional analogue in the target language.

FDR (Flight Data Recorder) → БРПД (бортовий реєстратор параметрів польоту)

CVR (Cockpit Voice Recorder) → БРМП (бортовий реєстратор мовної інформації)

ADF (Automatic Direction Finder) → АРК (автоматичний радіокомпас)

An alternative would be to use a BEC (battery eliminator circuit), which allows a common battery to be used for both the motor and radio receiver and servos." (Pooley's Air Pilot Publishing, 2024)

In this context, the use of the adaptation method is appropriate, whereby the term BEC is preserved and provided with an explanatory clarification.

Альтернативним рішенням є використання BEC (Battery Eliminator Circuit) – схеми виключення батареї, яка дає змогу забезпечувати живлення двигуна, радіоприймача і сервоприводів від одного спільного акумулятора.

For acronyms highly specific to a culture a full explanation is often necessary.

AMU Audio Management Unit (Airbus&Boeing Acronyms) – Блок керування аудіо AMU (скорочення Airbus та Boeing)

AN Access Node (RMCDE) access Node (RMCDE) – вузол доступу в мережі

ANAC Brazilian National Civil Aviation Agency (Agência Nacional de Aviação Civil – ANAC) – Бразильське агентство цивільної авіації

AND Aircraft Nose Down – команда до від'ємного кута тангажа.

ANI Analog Input – аналоговий вхід (English-Ukrainian Military Dictionary, 2023).

Aviation communication is a specific domain in which standards are strictly regulated and enforced by relevant central authorities (International Civil Aviation Organization, 2026). Aviation English is a highly specialized language. In professional slang, familiar words are often used in completely unexpected meanings, and aviation and the aviation industry are no exception. Moreover, due to the technical complexity of this professional field and the fact that the number of individual aircraft components amounts to thousands, the English language used in aviation and the aviation industry functions as a distinct linguistic system. This system must be mastered by everyone working in aviation and involved in international air transportation.

Pilots, flight engineers, and air traffic controllers are required to know a large number of specialized terms and standardized expressions. Since common English words are frequently used in aviation with meanings that differ significantly from their general-language usage, general fluency in English is insufficient for professional work in this field.

In order to remove any form of ambiguity, it was decided that pilots would henceforth use one language: English. In 2017, the European Union made the use of English mandatory for communication between pilots and air traffic controllers at each of the airports with over 50,000 international flights per year. Now, to become a pilot one needs to get a special certificate of English, Test of English for Aviation (TEA). Therefore, knowledge of English is now required to become an airline pilot.

Aviation uses a fairly clear NATO phonetic alphabet, or International Alpha Code. Developed in the 1950s by the International Civil Aviation Organization, it has since become widespread. Among all the advantages offered by the Alpha Code, the fact that it could easily pronounce and distinguish between the various letters of the English alphabet quickly made it indispensable in aviation communications, which it greatly contributed to. For example, *Alpha, Bravo, Charli, Delta, Echo, Foxtrot, Golf, Hotel, India, Juliett, Kilo, Lima, Mike, November, Oscar, PaPa, Quebec, Romeo, Sierra, Tango, Uniform, Victor, Whiskey, X-ray, Yankee, Zulu* [An a-z of aviation definitions, 2026].

Conclusion. Translation is a process aimed at facilitating communication between speakers of different languages. Multilingual terminology activities support technical translation. Translation involves understanding the source text, which requires knowledge of specific terms in the source and target languages. This, in turn, means that technical translators must have some knowledge of the subject matter they are translating.

The translation of aviation abbreviations and acronyms is a complex task, as they are widely used in professional communication and often have strictly standardized meanings. Analysis shows that there is no universal method for their translation: the choice of strategy depends on the degree of standardization of the term, its level of dissemination, and the context of use. Internationally recognized aviation abbreviations are usually retained in their original form or have established equivalents in the target language (e.g. ICAO – IKAO, ILS – Instrument Landing System). Less common or highly specialized abbreviations require decoding and explanatory clarification to ensure accuracy and unambiguous interpretation. Thus, in translating aviation terminology, priority is given not to the literal reproduction of the form of the abbreviation, but to the preservation of its functional and semantic value, taking into account professional norms and the target audience.

Today, the translation of aviation vocabulary and abbreviations is relevant not only from a linguistic perspective, but also as an important factor in ensuring safety, supporting technological development, and facilitating international cooperation. The findings of this study lay the groundwork for further linguistic and pedagogical inquiry. A promising area of study lies in evaluating the performance of Neural Machine Translation engines in rendering aviation-specific abbreviations. The research should investigate how the identified human translation strategies can be used to "train" or post-edit AI outputs for safety-critical documentation.

Література:

1. Англо-український військовий словник/упоряд.О.Кришевич.-Ужгород:РІК-У, 2023.544 с. https://opac.kpi.ua/estorage/i/english_ukrainian_military_dictionary.pdf

2. Варенко В., Добровольська К. Проблеми та особливості класифікації авіаційних термінів української мови. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. Київ, 2020. №41. С.10-16. https://doi.org/10.18372/2520-6818.41.14566

3. Волощук І, Муханова О. Terminological conceptualization in healthcare professional communication. Advanced Linguistics. 2021 Dec 24(8). 40-47. https://doi.org/10.20535/2617-5339.2021.8.248080

4. Поличева Ю.В., Іщенко О.В. Лексико-семантичний аналіз терміносистеми безпілотних літальних апаратів (БПЛА): перекладацькі стратегії та еквівалентність. Закарпатські філологічні студії. 2025. №43. С. 152-156 https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.2.24

5. Циганюк, В. М. Особливості перекладу англійських економічних текстів українською мовою." Закарпатські філологічні студії. 2021. №16. С.208-213 https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.39

6. Air Charter Service. (n.d.). An A–Z of aviation definitions. Retrieved January 26, 2026, from https://www.aircharterservice.com/about-us/news-features/blog/an-a-z-of-aviation-definitions

7. Aixelá F. The study of technical and scientific translation: An examination of its historical development. The Journal of Specialised Translation, (1), 29–49. https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2004.830

8. Boddington D. Radio control aircraft. Ramsbury: Crowood Press.2004

9. Byrne J. Technical translation: Usability strategies for translating technical documentation. Springer. 2006

10. International Civil Aviation Organization (ICAO). (n.d.). Language proficiency. Retrieved January 26, 2026, from https://www.icao.int/safety/OPS/OPS-Section/Pages/Language-proficency.aspx

11. Overy. R. The birds of RAF. Penguin Books.2019.

12. Pooley's Air Pilot Publishing. Air navigation (Vol. 3, 9th rev.). 2024.

References:

1. Anglo-ukrayinskyi viyskovyi slovnyk (2023). [English-Ukrainian military dictionary]/ Ed.O. Kryshevych. Uzhgorod. 544 p. [in Ukrainian] https://opac.kpi.ua/estorage/i/english_ukrainian_military_dictionary.pdf

2. Varenko,V., Dobrovolska, L. (2020). Problemy ta osoblyvosti klasyfikatsii aviatsiynyh terminiv ukrayinskoi movy. Gumaniarna osvita v technichnyh vyshchyh navchalnyh zakladah. Kyiv. № 41 [Problems and features of the classification of aviation terms of the Ukrainian language][in Ukrainian].

3. Voloshchuk,I.,Mukhanova, O. (2021). Terminological conceptualization in healthcare professional communication. Advanced Linguistics, № 8, p.40-47.

4. Polycheva, Y., Ishchenko, O. (2025). Leksyko-semantychnyi analiz terminosystemy bezpilotnyh litalnyh aparativ (BPLA): perekladatski strategii ta ekvivalentnist. [Lexico-semantic field analysis of anmanned areal systems (UAS) terminology: translation strategies and equivalence]. Zakarpatski filologichni studii. № 43, p.152-156. [in Ukrainian]

5. Tsyganyuk, V. M. (2021). Osoblyvosti perekladu anhliiskykh ekonomichnykh tekstiv ukrainskoiu movoiu [Peculiarities of translating English economic texts into Ukrainian]. Zakarpatski filolohichni studii, 16, 208–213. [in Ukrainian]

6. Air Charter Service. (n.d.). An A–Z of aviation definitions. Retrieved January 26, 2026, from https://www.aircharterservice.com/about-us/news-features/blog/an-a-z-of-aviation-definitions

7. Aixelá, F. (2004). The study of technical and scientific translation: An examination of its historical development. The Journal of Specialised Translation, (1), 29–49. https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2004.830

8. Boddington, D. (2004). Radio control aircraft. Ramsbury: Crowood Press.

9. Byrne, J. (2006). Technical translation: Usability strategies for translating technical documentation. Springer.

10. International Civil Aviation Organization (ICAO). (n.d.). Language proficiency. Retrieved January 26, 2026, from https://www.icao.int/safety/OPS/OPS-Section/Pages/Language-proficency.aspx

11. Overy, R. (2019). The birds of RAF. Penguin Books.

12. Pooley's Air Pilot Publishing. (2024). Air navigation (Vol. 3, 9th rev.).

© С. О. Гнатенко

ISSN 2519-2558
СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 10 червня 2026 р.

Прорецензовано: 20 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 23 червня 2026 р.

Email: young19972299@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9904-1341

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-118-122

Гнатенко С. О. Приховане стирання і генерація візуально-текстових образів у книзі *Of Lamb*: стилістичний та інтерпретаційний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 118–122.

УДК: 82.09

Гнатенко Сергій Олександрович,
доктор філософії, викладач,
Приватний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський податковий інститут»

ПРИХОВАНЕ СТИРАННЯ І ГЕНЕРАЦІЯ ВІЗУАЛЬНО-ТЕКСТОВИХ ОБРАЗІВ У КНИЗІ *OF LAMB*: СТИЛІСТИЧНИЙ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена дослідженню прийому стирання як стратегії поетичної трансформації в еволюції американського сонета доби постмодернізму. У статті розкрито специфіку переосмислення канонічної сонетної форми в умовах постмодерністської поетики, що характеризується деконструкцією традиційних структур, інтертекстуальністю та інтенсивними експериментами з архітектонікою мовленнєвого матеріалу. Визначено, що стирання функціонує як особливий спосіб створення нового тексту шляхом редукції вже існуючого, у результаті чого формується поетичний текст із принципово новими семантичними і композиційними характеристиками.

З'ясовано, що застосування техніки стирання сприяє трансформації сонета з жорстко регламентованої форми у відкриту текстову модель, у якій важливу роль відіграють фрагментарність, лакунарність і візуально-архітектонічна організація сторінки. Особливу увагу зосереджено на аналізі поетичної практики Джен Бервін, зокрема її книги «Сітки», де здійснено художнє переосмислення сонетів Вільяма Шекспіра шляхом їх часткового стирання через притлумлення первинного тексту. Розкрито, що внаслідок редукції тексту виникає ефект палімпсесту, який забезпечує одночасну присутність канонічного джерела і нового авторського висловлювання.

Доведено, що прийом стирання виконує інтертекстуальну, семантичну і візуально-архітектонічну функції, формуючи новий тип поетичної структури, характерний для постмодерністської літератури. Зроблено висновок, що використання прийому стирання як художньої стратегії є важливим чинником еволюції американського сонета, що засвідчує здатність традиційної форми до адаптації в умовах постмодерністського культурного контексту.

***Ключові слова*:** *гіпотекст, прийом, приховане стирання, текст, M. Harvey, Of Lamb.*

Serhiy Hnatenko,
Ph.D., Lecturer,
Private Institution of Higher Education Kamyanets-Podilsky Tax Institute

CONCEALED ERASURE AND THE GENERATION OF VISUAL-TEXTUAL IMAGES IN THE BOOK *OF LAMB*: STYLISTIC AND INTERPRETIVE ASPECTS

The article is devoted to the study of the technique of erasure as a strategy of poetic transformation in the evolution of the American sonnet of the postmodern era. The article reveals the specifics of the reinterpretation of the canonical sonnet form in the conditions of postmodern poetics, which is characterized by the deconstruction of traditional structures, intertextuality and intensive experiments with the architectonics of speech material. It is determined that erasure functions as a special way of creating a new text by reducing the already existing one, as a result of which a poetic text with fundamentally new semantic and compositional characteristics is formed.

It is found that the use of the erasure technique contributes to the transformation of the sonnet from a strictly regulated form into an open text model, in which fragmentation, lacunarity, and the visual-architectural organization of the page play an important role. Particular attention is focused on the analysis of the poetic practice of Jen Berwin, in particular her book Nets*, where an artistic reinterpretation of William Shakespeare's sonnets is carried out by partially erasing them due to the suppression of the original text. It is revealed that as a result of the reduction of the text, a palimpsest effect arises, which ensures the simultaneous presence of the canonical source and a new author's statement.*

It is proven that the technique of erasure performs intertextual, semantic and visual-architectural functions, forming a new type of poetic structure, characteristic of postmodern literature. It is concluded that the use of the technique of erasure as an artistic strategy is an important factor in the evolution of the American sonnet, which testifies to the ability of the traditional form to adapt in the conditions of the postmodern cultural context.

Keywords: *hypotext, technique, concealed erasure, text, M. Harvey, Of Lamb.*

Постановка проблеми. У сучасному філологічному дискурсі частішають звертання до феноменів, які перебувають на перетині вербального і візуального мистецтв. Розвиток постмодерністської і метамодерністської естетики зумовив появу гібридних жанрових утворень, де текст перестає функціонувати як лінійна послідовність знаків, а натомість перетворюється на просторовий та інтермедіальний об'єкт. Одним із найяскравіших проявів такої трансформації стало використання прийому стирання (*erasure*). Його трансформаційно-креативна сутність зводиться до створення нового тексту шляхом витирання, вилучення, замальовування або приховування фрагментів уже існуючого первинного тексту (гіпотексту). Подібна практика сприяє формуванню нових семантичних структур і водночас змінює традиційні механізми прочитання та інтерпретації тексту.

Одним із показових прикладів використання цієї техніки є книга *Of Lamb* (Harvey 2011), створена поеткою Метте Гарві (*Matthea Harvey*) у співавторстві з художницею Емі Джин Портер (*Amy Jean Porter*). У ній прийом стирання поєднується з візуальною організацією сторінки, графічними елементами і фрагментарною композицією тексту. У результаті формується особливий тип поетичного висловлювання, де значення виникає через взаємодію слова, порожнього простору і візуального образу.

Актуальність теми зумовлена необхідністю теоретичного осмислення прийому стирання, унікальним прецедентом якого стає означена книга, а також гібридних літературно-візуальних форм, які деконструюють класичне уявлення про статичну структуру тексту і пропонують нові інтерактивні моделі для читацького сприйняття. Вилучивши більшу частину слів із біографії англійського есеїста Чарльза Лемба, написаної Д. Сесілом (Cecil 1986), М. Гарві згенерувала абсолютно новий поетичний наратив, інтегрований у систему сюрреалістичних ілюстрацій. Книга *Of Lamb* є унікальним проявом «прихованого стирання» (*concealed erasure*), де сліди вилучення слів повністю ліквідовані, а текст трансформовано з прози у поезію і поєднано з візуальним рядом. Вивчення цього твору в аспекті стилістики і герменевтики дозволяє розв'язати важливе наукове завдання щодо того, як вилучення мовленнєвих одиниць породжує принципово нові семантичні та візуально-текстові образи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія і типологія стирання висвітлювалася Т. Макдональдом (Macdonald 2009). Важливе значення для осмислення природи стирання має дисертація Дж. Наймана, де стирання розглядається як форма деконструкції тексту і спосіб переосмислення авторства (Nyman 2018). Природа поетичного фрагмента і роль білого простору сторінки детально аналізується в роботі Х. Макх'ю (McHugh 1993). Особливості архітектонічної організації концептуального тексту досліджено у праці Дж. Хілдер (Hilder 2016), присвяченій конкретній і візуальній поезії. Питання медіальності, матеріальності і мультимодальності в стиранні ґрунтовно розглянуто в дослідженнях Р. Мюллера й А.С. Саббан на матеріалі творчості сучасних європейських авторів (Müller, Sabban 2022). Окремі герменевтичні аспекти й етичні виміри щодо привласнення «чужого голосу» в процесі стирання розглядалися в публікаціях Е.Д. Кінга (King 2012) і С. Шаріф (Sharif 2013). Дослідники рецепції *Of Lamb* наголошують на унікальній тривожній атмосфері книги, яка балансує між дитячою лічилкою і глибокою психологічною травмою (La Force 2011; Oberman-Breindel 2012). У вітчизняному науковому просторі про стирання і про книгу «З Ягня» пишуть надто мало, особливо в аспекті взаємодії прийому прихованого стирання з процесом генерації візуально-текстових образів. Це зумовлює необхідність окремого аналізу стилістичних та інтерпретаційних особливостей цього твору.

Невирішеною залишається проблема класифікації та детального стилістичного опису прихованого стирання. Більшість досліджень фокусується на умовно «відкритих» формах стирання, де збережено просторове розташування слів оригіналу. Книга *Of Lamb* представляє зовсім іншу стратегію, де сліди втручання ліквідовано, а текст функціонує в тісному синергізмі з візуальним кодом. Саме цей специфічний синтез і його інтерпретаційні наслідки потребують детального наукового висвітлення, чому й присвячено означену статтю.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження прийому прихованого стирання як механізму генерації візуально-текстових образів у книзі *Of Lamb* і визначення його стилістичних та інтерпретаційних функцій.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких **завдань**: визначити специфіку функціонування прийому прихованого стирання в книзі *Of Lamb*; проаналізувати взаємодію вербального і візуального компонентів; з'ясувати стилістичні особливості стирання; дослідити інтерпретаційний потенціал лакунарності та фрагментарності тексту; зробити герменевтичний розгляд ключових образів-символів (Мері та Ягняти); реконструювати інтерпретаційні стратегії читача, що обумовлюються через стирання гіпотексту і утворення нових семантичних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. М. Гарві читає спеціальний курс зі стирання, що започаткований в американському гуманітарному Коледжі Сари Лоуренс (*Sarah Lawrence College*). Названий навчальний заклад має низький рівень співвідношення між кількістю студентів і викладачів, досить жорсткі академічні стандарти, сповідує індивідуалізоване навчання. Саме в такому престижному навчальному закладі стирання виділяють в окрему дисципліну. М. Гарві зізнається: «Першим, що я роблю на заняттях курсу зі стирання, це прошу всіх стерти одну й ту саму сторінку. Ні в кого не виходить однаково, і часто їх стирання виявляють їхню особистість – і це чудово, бо всі вони починають із одного мовного поля. Написання поезії – це завжди процес віднімання: починаючи, маєш у доступі всю мову, а обираєш менше поле. Зі стиранням ти береш оригінальний текст й просіюєш ті слова через сито власної свідомості, тож те, що застрягає, зазвичай утворює своєрідний автопортрет» (Palumbo 2014). У цих словах важливо підкреслити думку про те, що прийом стирання як засіб творення нового тексту призводить до індивідуалізації сприйняття і унікальності процесу трансформації гіпотексту.

Книга *Of Lamb* має цікаву і дуже характерну ґенезу для сучасного продукування тексту. М. Гарві зізнавалася в захопленні роботами Т. Філліпса «Хумумент» (Phillips 2016) і Дж. Бервін «Сітки» (Bervin 2003). Певним чином, ці книжки виникли як результат випадкового експерименту. М. Гарві так само, як колись Т. Філліпс, придбала за три долари першу ліпшу книгу, щоб використати її в подальшому як об'єкт для стирання. Роль першотексту відіграла біографія англійського есеїста XIX ст. Чарльза Лемба за авторством Девіда Сесіла (Cecil 1986). Історичний Чарльз Лемб та його сестра Мері (також письменниця) пережили глибоку життєву трагедію: у 1796 році Мері під час нападу психічної хвороби вбила їхню матір. Після визнання Мері божевільною Чарльз узяв її під опіку, відмовившись від особистого життя.

Працюючи з цим біографічним твором, М. Гарві «розпочала підкреслювати слова» в першотексті і «з радістю помітила, що, оскільки в Чарльза була сестра на ім'я Мері, слова «*Lamb*» і «*Mary*» з'являються майже на кожній сторінці» (Harvey 2011, б. с.). Це спонукало до створення деконструйованого, химерного і гротескного переосмислення відомого дитячого віршика «*Mary had a little lamb*» («*У Мері було ягнятко*»). За допомогою канцелярського коректора М. Гарві викреслювала слова з гіпотексту і залишала лише ті, що могли утворювати трансформований текст. Новоутворена оповідка перетворилася з прозаїчного тексту на віршований і почала балансувати на межі дитячої казки, психоделічної прози та трагічної притчі. Так історична і сімейна драма родини Лембів, написана як науково-літературна біографія, трансформувалася в наратив про антропоморфне ягня, яке прагне стати людиною, і людину, яка його кохає. Поетка короткими віршиками розповідає нешаблонну історію ягняти, що воліє бути звичайною людиною. Також, за принципом амебейної композиції, розгортається оповідь про людину, яка бажає отримати любов ягняти.

Дослідник стирання Е. Кінг пропонує розділяти практики стирання на «відкриті» і «приховані» (King 2012). У більш традиційних проєктах, таких як *Radi os* Р. Джонсона (Johnson 2005) чи *Nets* Дж. Бервін (Bervin 2003), автори залишали слова на їхніх первинних топографічних позиціях, оточуючи їх білим простором сторінки. Цей білий простір функціонує як матеріальний слід відсутності, стаючи своєрідним «надгробком» для вилучених слів, який прямо вказує на те, що «тут колись щось було». Читач візуально фіксує акт деструкції гіпотексту.

Натомість М. Гарві в *Of Lamb* обирає стратегію прихованого стирання. Авторка не лише вилучає зайві слова, а й повністю руйнує просторову архітектоніку першотексту. Обрані слова вириваються зі своїх фіксованих координат на сторінці, записуються у традиційній лінійній формі як поетичні строфи, що за лаконічністю подібні до хайку. М. Гарві ніби «стирає саме стирання», ховаючи сліди свого текстуального хірургічного втручання. Текст книги маскується під «повний», самодостатній та оригінальний витвір, який начебто ніколи не зазнавав фрагментації.

Процес прихованого стирання М. Гарві супроводжувала численними алюзіями і ремінісценціями. Вони виконували відчутні інтертекстуальні функції. Поетка зізнавалася: «я терла цей текст під впливом віршика Сари Джозефи Хейлз XIX століття «У Мері була маленька овечка», реальної історії про те, як Мері Сойєр принесла до школи свою домашню овечку» (Harvey 2011, б. с.). М. Гарві також зазначала, що її книжка *Of Lamb* може нагадувати телефонну гру чи археологічні розкопки, «де кожен наступний шар бере щось від попереднього і трансформує його» (Harvey 2011, б. с.). Створений текстовий фрагмент супроводжувався кольоровими ілюстраціями. М. Гарві демонструє, як схематично виглядає процес формування окремої сторінки (див.: Рисунок 1).

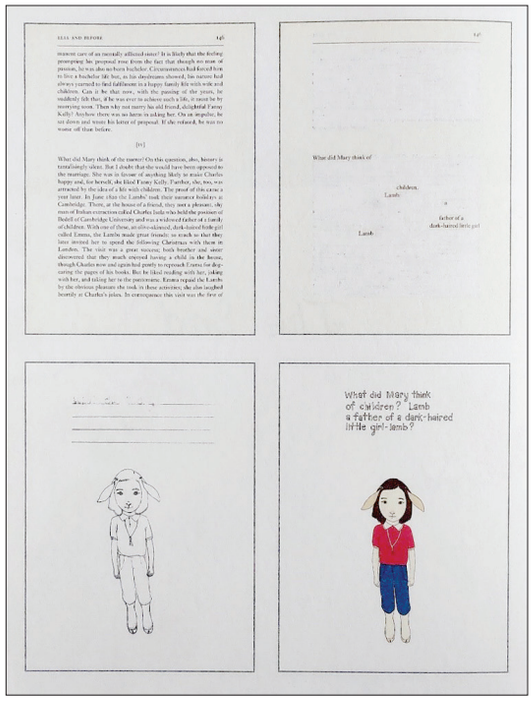

Рисунок 1. Алгоритм створення сторінки (Harvey 2011, б. с.; *фото моє – С. Г.***)**

Звернімо увагу на ще таку прикметну рису. М. Гарві в тому тексті, що залишався після стирання, переводить поєднання слів у лінійну архітектоніку. За аналогією до творення віршів з'являються рядки, вигляд яких нагадує поетичні твори. М. Гарві не залишає слідів від первинного тексту. Проте, продукування новоутворених семантичних зв'язків усе одно містить пам'ять про першотекст як про джерело, з якого взято усі слова. Навіть яскраві ілюстрації не здатні до кінця витравити згадки про гіпотекст.

Книгу *Of Lamb* можна вважати прикладом сучасної концептуальної поезії, у якій текст формується через поєднання мовленнєвої редукції, візуальної організації сторінки і фрагментарної структури висловлювання. Однією з ключових художніх стратегій твору виступає прийом прихованого стирання, що забезпечує трансформацію вихідного текстового матеріалу у нову поетичну форму.

На відміну від традиційного поетичного письма, де текст функціонує як завершене й цілісне висловлювання, у *Of Lamb* значна роль належить відсутності. Фрагментарність відіграє важливу роль. Збережені текстові елементи не формують лінійного сюжету чи завершеної логічної структури. Натомість виникає мозаїчна система образів, у межах якої значення постійно зміщується й залишається відкритим для різних інтерпретацій. Вилучені фрагменти створюють семантичні лакуни, які активізують процес різнобічного тлумачення. Читача спонукають до самостійного встановлення зв'язків між окремими словами і фрагментами, реконструюючи потенційний зміст тексту.

Особливістю поетики *Of Lamb* є поєднання техніки прихованого стирання з візуалізованою архітектонікою сторінки. Простір між словами, графічне розташування текстових елементів та ілюстрацій до них, співвідношення заповнених і порожніх ділянок сторінки формують додатковий рівень значення. У результаті текст сприймається не лише як вербальна структура, а і як візуальний об'єкт.

Подібна організація тексту наближає *Of Lamb* до практик конкретної і візуальної поезії, де матеріальність письма стає важливим елементом художнього висловлювання. Порожній простір сторінки функціонує як смислотворчий компонент, що підсилює емоційний і концептуальний ефект твору.

Стилістично *Of Lamb* характеризується мінімалізмом мовленнєвих засобів, підвищеною семантичною концентрацією окремих лексем і домінуванням асоціативних зв'язків. Унаслідок текстуальної редукції кожне слово набуває особливої смислової ваги. Це сприяє формуванню багатошарової образності, де навіть найменший текстовий елемент може функціонувати як окремий поетичний знак.

Інтерпретаційний потенціал книги значною мірою ґрунтується на принципі відкритості тексту. Відсутність чітко визначених синтаксичних і логічних зв'язків створює множинність можливих прочитань. Читач стає активним учасником процесу смислотворення. Оскільки у книзі відсутня нумерація сторінок, їх можна гортати у довільному порядку. Це дозволяє поєднувати епізоди, які, на перший погляд, можуть здатися абсолютно автономними. Наприклад, наблизимо дві сторінки, що у книзі віддалені між собою (див.: Рисунок 2.).

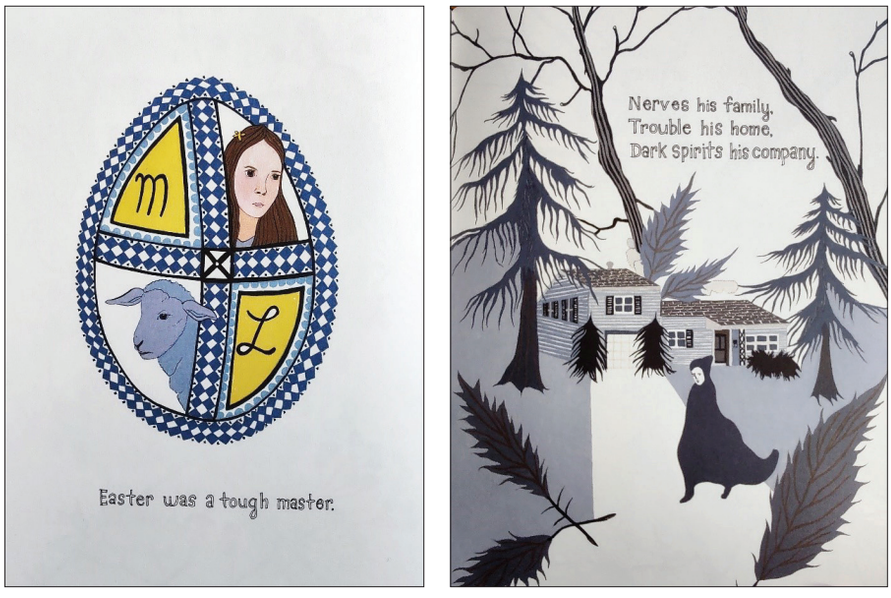

Рисунок 2. Віддалені сторінки (Harvey 2011, б. с.; *фото моє – С. Г.***)**

На лівій сторінці (див.: Рисунок 2) міститься ілюстрація у формі яйця, що безпосередньо відсилає до теми Великодня, згаданої у підписі. Писанка розділена на чотири сектори синьо-білою клітчастою рамкою, що нагадує традиційний розпис або візерунок тканини. У секторах на жовтому тлі позначено головних героїв Мері (Mary) та Ягня (Lamb) літерами «*m*» та «*L*». Портрет дівчини з жовтою квіткою у волоссі, зображення блакитного ягняти візуалізують персонажів у наївному, сюрреалістичному стилі. Фраза «*Easter was a tough master*» («*Великдень виявився суворим господарем*») створює відчуття фатального тиску або неминучості релігійних чи сімейних обов'язків, що семантично контрастує з яскравим оформленням сторінки. Комбінування тексту і малюнку привносить мотиви пригнічення, настороженості, напруження, релігійної суворості. У загальному контексті книги наведений рядок підкреслює складність стосунків між персонажами й оточуючим світом.

На сторінці, що розташована праворуч (див.: Рисунок 2), панує монохромна, тривожна гама. Зображено типовий приміський будинок, оточений гострими, схожими на пір'я або колючки деревами. У фокусі зображення знаходиться темна фігура в плащі з капюшоном. Її розташування перед будинком підсилює відчуття ізоляції та містичності. Текст з трьох рядків (*Nerves his family / Trouble his home / Dark spirits his company – Його сім'я нервує / У його домі неспокій / Його оточують темні духи*) акцентує увагу на нервовому напруженні, проблемах у домі та самотності, де єдиним супутником стають «темні духи».

Архітектонічне наближення цих сторінок демонструє вільний перехід від зовнішньої символіки та ідентифікації героїв (яйце, імена) до їхнього внутрішнього світу і трагічного відчуття. Перша сторінка використовує пасхальні образи як рамку для персонажів, тоді як друга занурює читача у похмуру атмосферу родинного дому, де панує психологічна напруга. Це відображає загальний настрій книги, коли дитяча візуальність поєднується з «дорослими» темами божевілля і втрати. Прийом прихованого стирання у книзі *Of Lamb* виконує кілька функцій: текстотвірну, візуально-композиційну, інтертекстуальну та деконструктивну. Він не лише формує нову поетичну структуру, а й ставить під сумнів традиційні уявлення про цілісність тексту, авторство і межі поетичної форми.

Приховане стирання призводить до екстремальної текстової компресії. Великі прозові абзаци біографічного наративу Д. Сесіла згортаються до еліптичних, насичених мінус-прийомами поетичних фраз: «*Lamb described / London Bridge / with his tongue*» (*Лемб описав / Лондонський міст / своїм язиком*) або «*He could hardly support his own shadow*» (*Він ледве міг утримати власну тінь*). Синтаксис твору характеризується парцеляцією, раптовими змінами інтонації, стилістичними девіаціями, що перетворює колишню вікторіанську біографічну прозу на афористичні, подекуди абсурдні поетичні мікроодиниці. Вербальний і візуальний семіотичні коди перебувають у стані нерозривного синергізму, що робить книгу мультимодальною. За принципом взаємного доповнення і напруги візуальні образи компенсують вербальну порожнечу (лакуни), але водночас дискутують з вербальним значенням. Поєднання дитячої естетики візуалізації та гротескного змісту створює відчуття тривожної непевності, змушує читача балансувати між милим і жахливим, комічним й елегійним.

Висновки. Вдале й оригінальне використання прийому стирання ілюструється багатьма прикладами. Т. Філліпс у творі «Хумументі» доповнив залишені частини першотексту власними малюнками, у результаті чого книга була перетворена на арт-об'єкт. Р. Джонсон у «Radi Os» і Дж. Холмс у «Пані з моєї рідні» видаляли значні масиви з гіпотексту. М. Руфл у творі «Маленька біла тінь» і М. Йоком у творі «Усілякі види хутра» вдавалися до вибілювання елементів у першотексті. Дж. Бервін у творі «Сітки» залишила притлумненим текст сонетів В. Шекспіра, виділяючи лише ті слова, що здатні були утворювати нові семантичні зв'язки. Дж.С. Фоер створив книгу «Дерево кодів», вирізаючи сторінкові віконця, через які

проглядалися різні комбінації із текстових залишків твору Б. Шульца «Вулиця крокодилів». М. Гарві у творі *Of Lamb* виготовила нову ілюстровану оповідку, трансформуючи прозовий гіпотекст у віршовану форму.

Прийом прихованого стирання надає певної літературної сакральності як автентичним текстам, так і новотворам. Набутий досвід сучасних авторів і нові знання, що стають відомими зі стрімким розвитком суспільства і культури, актуалізуються символізованими формами. Спростовувати чи ігнорувати тексти, утворені завдяки прийому стирання, значитиме нехтування вагомою частиною з арсеналу літератури формальних обмежень. У добу постмодернізму стирання текстових фрагментів стає засобом посилення для індивідуалізації архітектоніки й оригінального вираження художньо-семантичного потенціалу мовленнєвих елементів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні міжмедійної природи прийому стирання, аналізі взаємодії тексту й візуального мистецтва, а також у порівняльному дослідженні практик стирання в сучасній американській, європейській і вітчизняній літературі.

Література:

1. Bervin J. Nets. New York : Ugly Duckling Presse, 2003. 150 p.
2. Cecil D. A Portrait of Charles Lamb. London : Constable, 1986. 192 p.
3. Harvey M. Of Lamb : Poems. San Francisco : McSweeney's Book, 2011. 120 p.
4. Hilder J. Designed Words for a Designed World: The International Concrete Poetry Movement, 1955 – 1971. Montreal & Kingston, London, Chicago : McGill-Queen's University Press, 2016. 276 p.
5. Johnson R. Radi os. Chicago : Flood Editions, 2005. 107 p.
6. King A. D. Stitching Shut the Holes: On Concealed Erasure. *The Kenyon Review* (Online). September 16, 2012. URL: https://kenyonreview.org/2012/09/stitching-shut-the-holes-on-concealed-erasure/
7. La Force T. Making 'Of Lamb'. *The Paris Review.* July 6, 2011. URL: https://www.theparisreview.org/blog/2011/07/06/making-of-a-lamb/
8. Macdonald T. A Brief History of Erasure Poetics. *Jacket*. 2009. Vol. 38. URL: http://jacketmagazine.com/38/macdonald-erasure.shtml
9. McHugh, H. *Broken English: Poetry and Partiality*. Wesleyan University Press, 1993. 170 p.
10. Müller R., Sabban A. S. Mediality, Materiality, and Multimodality in Erasure Poetry: The Example of Hawkey & Wolf. *Études de lettres*. 2022. No. 319. P. 55–73. DOI: https://doi.org/10.4000/edl.4000
11. Nyman J. Double/Cross: Erasure in Theory and Poetry. 2018. *Electronic Thesis and Dissertation Repository.* 5529. URL: https://ir.lib.uwo.ca/etd/5529
12. Oberman-Breindel H. Matthea Harvey: Of Lamb. *Devil's Lake.* January 6, 2012. URL: https://dept.english.wisc.edu/devilslake/reviews/2012_harvey.html
13. Palumbo S. «All of These Things are Poetry» : An Interview with Matthea Harvey About Her Syllabus. *The Believer Logger*. 2014. August 21st. URL: https://www.thebeliever.net/logger/2014-08-21-all-of-these-things-are-poetry/
14. Phillips T. A Humument : A Treated Victorian Novel. London : Thames & Hudson Ltd, 1980. 384 p.
15. Sharif, S. The Near Transitive Properties of the Political and Poetical: Erasure. *Evening Will Come: A Monthly Journal of Poetics*. 2013. Issue 28 (April). URL: https://www.thevolta-org.zulaufdesign.com/ewc28-ssharif-p1.html

References:

1. Bervin, J. (2003) Nets. New York : Ugly Duckling Presse. 150 p.
2. Cecil, D. (1986) A Portrait of Charles Lamb. London : Constable. 192 p.
3. Harvey, M. (2011) Of Lamb : Poems. San Francisco : McSweeney's Book. 120 p.
4. Hilder, J. (2016) Designed Words for a Designed World: The International Concrete Poetry Movement, 1955 – 1971. Montreal & Kingston, London, Chicago : McGill-Queen's University Press. 276 p.
5. Johnson, R. (2005) Radi os. Chicago : Flood Editions. 107 p.
6. King, A. D. (2012) Stitching Shut the Holes: On Concealed Erasure. *The Kenyon Review* (Online). September 16. URL: https://kenyonreview.org/2012/09/stitching-shut-the-holes-on-concealed-erasure/
7. La Force, T. (2011) Making 'Of Lamb'. *The Paris Review.* July 6. URL: https://www.theparisreview.org/blog/2011/07/06/making-of-a-lamb/
8. Macdonald, T. (2009) A Brief History of Erasure Poetics. *Jacket*. Vol. 38. URL: http://jacketmagazine.com/38/macdonald-erasure.shtml
9. McHugh, H. (1993) *Broken English: Poetry and Partiality*. Wesleyan University Press. 170 p.
10. Müller, R., & Sabban, A. S. (2022) Mediality, Materiality, and Multimodality in Erasure Poetry: The Example of Hawkey & Wolf. *Études de lettres*. No. 319. P. 55–73. DOI: https://doi.org/10.4000/edl.4000
11. Nyman, J. (2018) Double/Cross: Erasure in Theory and Poetry. *Electronic Thesis and Dissertation Repository.* 5529. URL: https://ir.lib.uwo.ca/etd/5529
12. Oberman-Breindel, H. (2012) Matthea Harvey: Of Lamb. *Devil's Lake.* January 6. URL: https://dept.english.wisc.edu/devilslake/reviews/2012_harvey.html
13. Palumbo, S. (2014) «All of These Things are Poetry» : An Interview with Matthea Harvey About Her Syllabus. *The Believer Logger*. August 21st. URL: https://www.thebeliever.net/logger/2014-08-21-all-of-these-things-are-poetry/
14. Phillips, T. (1980) A Humument : A Treated Victorian Novel. London : Thames & Hudson Ltd. 384 p.
15. Sharif, S. (2013) The Near Transitive Properties of the Political and Poetical: Erasure. *Evening Will Come: A Monthly Journal of Poetics*. Issue 28 (April). URL: https://www.thevolta-org.zulaufdesign.com/ewc28-ssharif-p1.html

© С. М. Курило

ISSN 2519-2558
СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 29 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 20 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 2 червня 2026 р.

Email: kurilosol@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-3560-6028

Researcher ID OYF-2006-2025

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-123-128

Курило С. М. Успадковані корені й розірвані ідентичності у романі Луїз Ердріч «Могутня Червона». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 123–128.

УДК: 821.111-31(73)

Курило Соломія Михайлівна,
аспірантка кафедри світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка

УСПАДКОВАНІ КОРЕНІ Й РОЗІРВАНІ ІДЕНТИЧНОСТІ У РОМАНІ ЛУЇЗ ЕРДРІЧ «МОГУТНЯ ЧЕРВОНА»

Стаття присвячена аналізу поколінневої пам'яті та кризи ідентичності у романі Л. Ердріч «Могутня Червона». Дослідження зосереджене на тому, як успадковані наративи, родинні історії, тілесні переживання та ландшафт формують суперечливий досвід метисної приналежності. У романі пам'ять постає не як стабільний архів, а як динамічна сила, що діє через мовчання, повтори, неусвідомлені жести та щоденні практики. Земля та ріка Ред-Рівер-Веллі функціонують як топоси пам'яті: вони зберігають сліди минулих поколінь і водночас спричиняють внутрішні конфлікти, повертаючи героїв до витіснених шарів досвіду. Особливий акцент зроблено на тому, як персонажі реагують на успадковану травму: через працю як ритуал стійкості, гумор як спосіб нейтралізації болю, родинну солідарність та пошук нових форм самоідентифікації. Жіночі й чоловічі лінії демонструють різні моделі переживання кризи приналежності, що коливаються між мовчазною витривалістю, тілесною пам'яттю та прагненням повернути собі голос. Роман пропонує модель ідентичності, яка постає не з «чистої» спадковості, а з багатошарового досвіду співіснування. Роман «Могутня Червона» демонструє, як поколінневa пам'ять одночасно консолідує й розщеплює суб'єкта, створюючи простір для появи нових форм приналежності в метисному середовищі.

Ключові слова: *поколінневa пам'ять; міжпоколінневa травма; гібридна ідентичність; культурна пам'ять, роман.*

***Solomiia Kurylo*,**
Postgraduate student, Department of World Literature,
Ivan Franko National University of Lviv

INHERITED ROOTS AND FRACTURED IDENTITIES IN LOUISE ERDRICH'S «THE MIGHTY RED»

The article examines generational memory and identity crisis in Louise Erdrich's novel «The Mighty Red». The analysis focuses on how inherited narratives, family histories, embodied experiences, and the surrounding landscape shape the complex and often contradictory experience of Métis belonging. In the novel, memory functions not as a stable archive but as a dynamic force manifested through silence, repetition, unconscious gestures, and everyday practices. The land and the Red River Valley emerge as key memory topoi: they preserve traces of previous generations and simultaneously generate internal tensions by returning characters to the repressed layers of their past. Special attention is given to the ways in which characters respond to inherited trauma – through labour as a ritual of resilience, humour as a strategy of emotional regulation, familial solidarity, and attempts to articulate new forms of self-identification. Female and male narrative lines reveal different models of negotiating the crisis of belonging, ranging from silent endurance and bodily memory to the search for a voice and a renewed connection to ancestral histories. The novel articulates a model of identity grounded not in "pure" lineage but in the multilayered experience of coexistence. «The Mighty Red» demonstrates how generational memory simultaneously consolidates and fragments the subject, creating a space for new forms of belonging within a Métis context.

Keywords: *generational memory, intergenerational trauma, hybrid identity, cultural memory, novel.*

Постановка проблеми. Проблема поколінневої пам'яті й кризи приналежності в сучасній американській прозі набуває особливої актуальності в контексті осмислення колоніальної спадщини та метисної ідентичності. Луїз Ердріч у романі «Могутня Червона» («The Mighty Red», 2024) продовжує досліджувати тяглість родової історії як простір конфлікту між спадковістю та самовизначенням. Твір вибудовує складну мережу зв'язків між поколіннями, у яких особисті історії тісно переплетені з історією землі, ріки, праці й втрати. Розповідаючи історію родини Геїстів, Ердріч аналізує феномен пам'яті, що не лише зберігає минуле, а й чинить опір забуттю – через напруження, провину та повторення травми. Земля Ред-Рівер-Веллі функціонує як топос пам'яті, у якому кожен пейзаж стає знаком попередніх поколінь. Персонажі роману переживають не лише екзистенційну, а й культурну кризу: втрачаючи зв'язок зі спільнотою, вони втрачають вміння осмислювати власні дії та самовиражатися. І головні, і другорядні персонажі діють шаблонно, повторюючи чужі моделі поведінки, або намагаються скопіювати «чужу» ідентичність. «Могутня Червона» постає як текст про неможливість однозначної приналежності: колоніальне минуле, метисна спадковість і сучасний капіталістичний досвід переплітаються у полі внутрішнього роздвоєння. Пам'ять тут не є опорою – вона стає випробуванням, що одночасно консолідує й дезінтегрує, створюючи складну динаміку між тим, що передається, і тим, що неможливо прийняти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні літературознавчі студії, присвячені творчості Л. Ердріч, наголошують на багатошаровій природі її письма, де поєднуються автохтонні, метисні та європейські наративні традиції. О. Шостак аналізує ранню прозу письменниці, зокрема роман «Чари кохання», у контексті взаємодії корінної пам'яті та католицької символіки, демонструючи, як релігійні мотиви трансформуються в умовах історичної травми автохтонних спільнот (Shostak, 2024). У дослідженні А. Скалліон простежено, як прозовий наратив Ердріч функціонує через естетику кордонів – матеріальних, історичних та ментальних. Особлива увага приділяється тому, як письменниця репрезентує метисну

ідентичність як простір міжкультурної напруги та водночас ресурсу для переосмислення родової спадщини (Scullion, 2019). Методологічну оптику дослідження визначають теорії культурної пам'яті Я. та А. Асман, для яких пам'ять є медіальною та соціальною конструкцією: вона передається через тексти, ритуали, уявні топоси та матеріальні сліди минулого (Assmann A., 2011; Assmann J., 2011). Концепція постпам'яті поглиблює розуміння міжпоколіннєвих трансмісій, у яких досвіди предків сприймаються як власні через образи, жести, мовчання. Теорія травми К. Карут дозволяє інтерпретувати повторювані мотиви болю й розриву як структуру наративу, що постійно повертається до непроговореного (Caruth, 1996).

Проблема гібридної ідентичності в прозі Л. Ердріч тісно пов'язана з концепцією «третього простору» Г. Бгхбги, де культурні коди взаємодіють через амбівалентність і мімікрію (Bhabha, 1994). У цьому контексті метисність у романах письменниці постає не як нестача, а як потенційний ресурс для створення нових форм суб'єктності. **Актуальність** дослідження зумовлена наступними факторами: попри зростання дослідницького інтересу до творчості Л. Ердріч, роман «Могутня Червона», як найновіший твір письменниці, ще не отримав системного літературознавчого осмислення. Недостатньо вивченими залишаються специфічні механізми, через які поколіннєва пам'ять у цьому романі одночасно конструює й деконструює ідентичність персонажів. Взаємодія між успадкованою травмою та стратегіями її подолання, а також те, яким чином криза належності трансформується у продуктивний простір для створення нових форм самоідентифікації потребують детального аналізу. Саме ці аспекти стануть **предметом** дослідження у цій статті.

Мета статті – з'ясувати, яким чином у романі «Могутня Червона» поколіннєва пам'ять функціонує як амбівалентна сила, що водночас формує та руйнує індивідуальну ідентичність; аналіз зосереджено на художніх стратегіях, за допомогою яких Л. Ердріч репрезентує досвід належності як процес. **Завдання** дослідження полягають у тому, щоб виявити форми успадкованої пам'яті, закорінені в топографії, родинних історіях і матеріальній культурі; простежити, як мовчання, вина та розрив у міжпоколіннєвому діалозі формують кризу належності; визначити стратегії опору, які персонажі вибудовують через гумор, солідарність і переосмислення спадщини; показати, що криза ідентичності у романі перетворюється на простір деколонізованої саморефлексії, де минуле стає інструментом переоцінки, а не лише тягарем.

Виклад основного матеріалу. У романі «Могутня Червона» земля постає не лише як тло дії, а як живий організм, де акумулюється пам'ять поколінь. Вона пам'ятає тих, хто по ній ходив і тих, хто цю землю зрадив або від неї відмовився, і саме тому набуває функції колективного архіву. Географія Ред-Рівер-Веллі в Л. Ердріч не є нейтральною – вона не описує, а свідчить. Її пейзаж насичений людськими історіями, що не зникають, а лише змінюють свій стан, мов осад, який не розчиняється у воді.

В образі Ґайстівської ферми концентрується ідея тяглості та зламу: «*The Geist house had been white when his grandparents built it and, even after renovations, white it still was*» (Erdrich, 2024) – ця видимість стабільності приховує поколіннєвий конфлікт. Втримати «білий» дім означає втримати ілюзію сталості у світі, де земля постійно переходить із рук у руки, а пам'ять – із мови в мовчання. Діз, що «*forgotten, and he knew it was wrong, but you can't be careful every second of your life*» (Erdrich, 2024), стає втіленням покоління, що втратило органічний зв'язок із землею, сприймаючи її як об'єкт експлуатації, а не як продовження родової історії. Розмови Діза і Вінні про землю розкривають драму двох типів спадковості: патріархальної – привласнюючої, і материнської – пам'ятливої. Вінні нагадує: «*You cut down your shelterbelts. Your dirt's blowin' in the wind. Your fields are lifting off*» (Erdrich, 2024). Для неї земля – це тіло, яке треба берегти; для Діза – ресурс, який потрібно підкорити. У цій відмінності звучить відлуння колоніальної логіки: чоловіче прагнення контролю відтворює механізм завоювання, жіноча пам'ять опирається руйнації.

Символічного виміру набуває сцена із сусідом Павлецьким, який порівнює землю трьох фермерів, доливаючи у банки з ґрунтом пиво: «*The dirt in Spiral's and Diz's jars was fine and dustlike… Pavlecky's dirt was darker and clumpier. The beer soaked right down*» (Erdrich, 2024). Земля, що приймає рідину, «живіша» за стерильну. Ця метафора перетворює буденний жест на алегорію пам'яті: ґрунт, який зберігає вологу, пам'ятає покоління; ґрунт, який відштовхує її, втрачає здатність до життя. Павлецький підсумовує: «*My dirt's soil now*» (Erdrich, 2024). Його «живий» ґрунт – це метафора прийняття історії, що не боїться болю.

Ред-Рівер, ріка, яка «*flows north, against gravity*» (Erdrich, 2024), стає центральною метафорою історичної пам'яті. Її зворотний рух символізує непідвладність часу, неможливість «повного забуття». Вода не знищує минуле, а несе його далі, у майбутнє. Коли Ґері входить у ріку з бивнем бізона – спадком землі, – цей його жест набуває символічності, перетворюючись на ритуал пам'яті: «*He took the bison tooth from his pocket, regarded it lovingly, and closed his eyes. The wind touched his face. Sun on grass*» (Erdrich, 2024). Фізичний контакт із матерією минулого втілює акт примирення – але не забуття. Ріка приймає його, як колись приймала тіла попередніх поколінь. Бивень бізона – один із наскрізних символів роману. Це фрагмент праісторії, уламок кістки, який утілює зв'язок між первісною землею й сучасною людиною. Бізон, як і люди, пережив колоніальні катастрофи, а його рештки в руках персонажажа стають доказом тяглості життя. Пам'ять утілена в матеріальному: земля несе в собі історію тіл, праці, поту, попелу. Вона не просто простір дії, вона – персонаж, який водночас є і свідком і співучасником.

В одному із заключних розділів «Еволюція» земля знову «говорить». Коли пересонажі бачать, що бур'яни воскресають: «*The goddamn stinkers just pretended to die... now it's their Easter Sunday out there*» (Erdrich, 2024) – це не лише образ аграрної іронії, а й знак живучості самої пам'яті. Земля не приймає забуття; вона повертає минуле навіть тоді, коли люди намагаються його «спалити гербіцидами». У цьому контексті амарант, «*metabolizing the poison now, just eating it*» (Erdrich, 2024), уособлює новий тип спадковості – здатність не відкинути токсичне минуле, а перетравити його.

Таким чином, земля в «Могутня Червона» – це не лише територія чи ресурс. Вона стає тілом історії, у якому зберігаються шари пам'яті, провини й любові. Через топографію Л. Ердріч відтворює діалог між минулим і теперішнім: фермери, які сперечаються про колір фарби, або син, що несе бивень бізона у воду, не усвідомлюють, що продовжують ритуали своїх предків. Пам'ять живе не в наративі, а в жесті, у запаху землі, у русі води, у тремтінні трави. Саме тому простір Ред-Рівер-Веллі стає метафорою ідентичності, що не може існувати без пам'яті і без землі, яка її тримає.

У прозі Л. Ердріч пам'ять ніколи не функціонує по прямій. Її шлях – це не лінія, а мережа, де історії губляться, повторюються, переплітаються, перетворюються на жести, на побутові звички, на мовчання. У романі «Могутня Червона» ця динаміка досягає кульмінації: покоління, розділені часом і травмою, розмовляють не так словами, як паузами між ними.

Перші сторінки роману задають цей ритм невисловленого. Коли Кристал отримує листа з таємничими цифрами: «*A letter with typed numbers reached Crystal… She quickly realized the numbers were bank accounts and the complicated combinations of signifiers were passwords*» (Erdrich, 2024) – мовчання стає способом захисту. Вона не вигукує від подиву, не ділиться відкриттям, а зберігає його при собі. Мовчання між нею і священиком Флерті перетворюється на код спільної провини, який не потребує розшифрування.

Кристал належить до покоління, що пережило втрату дому й чоловіка, але не навчилося про це говорити. Її репліки короткі, уривчасті, часом цинічні: «*You fucker, thought Crystal, relief brightening her heart*» (Erdrich, 2024), проте саме в них звучить приглушена любов. Вона не здатна на сповідь, тому передає пам'ять інакше: через працю, через повторювані жести виживання. Її нічні рейси з цукровими буряками, описані в розділі «Солодкість», стають ритуалом: «*She steered out of the sugar processing plant and started her haul… Repeated for as many times as fit into a twelve-hour shift*» (Erdrich, 2024). Повтор – це її спосіб не забути, це наратив тіла, що говорить тоді, коли мова зникає.

Коли Л. Ердріч пише: «*She had decided to get out because nothing–not acetaminophen, ibuprofen, Voltaren–worked for her back. Weed didn't work and the stronger painkillers made her sick*» (Erdrich, 2024), то цей фізичний біль прочитується як метафора невимовного болю покоління. Її хворе тіло зберігає пам'ять роду : воно «говорить» замість неї.

На протилежному полюсі – мовчання молодшого покоління. Кізмет, хто «*was taking classes in biotechnology and weed science at NDSU*» (Erdrich, 2024), розмовляє "сучасною" мовою, але нею неможливо висловити спадкову провину чи втрату. Вона й мати мають спільну угоду: «не говорити». Їхній діалог про чоловіків завершується реплікою, що звучить як програма покоління: «*Let's not go repeating our mistakes until we get them wrong again*» (Erdrich, 2024). Іронія перетворюється на захисну оболонку, де мова слугує не для пояснення, а для відсічі.

Та все ж у цій тиші народжується нова форма наративу – наратив дії. Коли Кристал іде до річки після завершення своєї останньої зміни, вона «*put on her spongy shoes and went walking along the top of the levee by the river*» (Erdrich, 2024). Відсутність слова тут компенсує простір руху: її кроки по дамбі – продовження діалогу з предками. У тиші ріки, де «*enormous gray shadows moved… They were sturgeon, prehistoric fish that once grew ten feet long*» (Erdrich, 2024), жінка відчуває присутність тих, хто був до неї. Це не містика, а форма родової мови, у якій земля й вода «говорять» за людей.

Розрив між поколіннями посилюється ще й тим, що старші не вміють «слухати». Мартін, батько Кізмет, символізує покоління, яке втратило довіру до слова. Коли він повертається після довгих років відсутності, між ним і Кристал розігрується сцена, в якій кожна репліка – маленький бій: «*'Where were you?' she asked, unsmiling. 'All around,' he said. 'I biked through snow in the Rockies.' 'Are you still a Catholic?' 'No, I left that behind in the Rockies.'*» (Erdrich, 2024). Їхній діалог імітує спілкування, але насправді це суцільна асиметрія мовчання. Вони не прагнуть порозумітися; обидва говорять лише для того, щоб уникнути тиші. Мова тут не з'єднує: вона заховує мовчання ще глибше.

У чоловіків мовчання набуває іншого відтінку: воно перетворюється на покуту. Ґері й Іхор, брати, які стоять поруч із Дізом і Гасті на полях, сприймають землю як метафору пам'яті, але не можуть про неї говорити. Їхнє мовлення коротке, обірване, побудоване на повторі: «*'Remember?' Diz asked. 'I do,' said Gusty.*» (Erdrich, 2024). Їхня «розмова» – це радше механічна перевірка того, чи пам'ять ще існує. Повтор «*I do*» – лаконічне визнання спільної вини. Л. Ердріч майстерно демонструє, як у цьому скупому обміні слова перетворюється на еквівалент мовчання.

Персонаж Чарлі, що колись «убив» власного батька, є втіленням покоління, яке розплачується за замовчуване. Він пам'ятає кожну деталь того злочину: «*They chose the widest and deepest stretch they could find and the trick worked extremely well… When they got farther down the river, they tied up the boat and ran to the nearest person they found and told about how Charley's dad had gone straight down*» (Erdrich, 2024). Втім, ця розповідь звучить уже як чужа історія. Його справжня пам'ять існує в постійних розмовах із мертвим другом Тревісом: «*He went to the river often during the worst of it, and talked to Travis, saying he was sorry over and over*» (Erdrich, 2024). Саме ця тиха мова сповіді формує головний канал міжпоколіннєвої пам'яті: діалог із тими, кого немає.

Отож, мовчання в «Могутня Червона» не дорівнює порожнечі. Це активний процес передачі досвіду, який не піддається вербалізації. Л. Ердріч не романтизує тишу – навпаки, показує, як важко її витримати. Через неї народжується форма зв'язку, де пам'ять не потребує доказів, а присутності.

Поступово мовчання переходить у пам'ять, закодовану в діях. Коли Кізмет із Гуго сидять на пеньку зрубаного дерева – символічному місці втрати – її слова перетворюються на сповідь не лише за себе, а за всіх: «*These trees were here when my great-greats camped around this exact place… They were Métis and French Canadian guides and such*» (Erdrich, 2024). Її голос зшиває родову історію, відновлює те, що інші покоління могли лише мовчки відчувати. Коли вона каже: «*You keep forgetting*» (Erdrich, 2024), адресуючи цю репліку Гуго, вона ніби говорить і до себе, і до минулих поколінь про пам'ять, яку треба не берегти, а постійно відновлювати.

Так завершується ланцюг: від жіночої відмови говорити – до жіночої здатності повернути голос. Кізмет успадковує не лише землю, а й історію її мовчання, трансформуючи його в новий тип мови – м'якої, усвідомленої, іронічної, але здатної назвати біль. У результаті Л. Ердріч створює унікальну модель міжпоколіннєвого наративу, в якому слово і тиша співіснують, не витісняючи одна одну. Мовчання стає засобом пам'яті, а не її антиподом. Саме через нього транслюється найінтимніша форма спадковості – не через «розповідь про минуле», а через відчуття того, що минуле продовжує говорити всередині тебе, навіть коли ти вже не можеш говорити вголос.

Поколіннєва травма в «Могутня Червона» не проголошується вголос – вона розгортається через щоденну рутину, тілесний біль, розірвані зв'язки й відчуття повторюваності долі. Л. Ердріч показує, як історія насильства, колоніальних розривів і приватних зрад передається не через розповіді, а через патерни поведінки. Травма у романі – не подія, а стан, що циркулює між поколіннями, залишаючись у тілі, у мовчанні, у звичках, у ландшафті.

Початкова сцена з Кізмет на весільному ліжку вводить цей мотив з першого рядка: «*The hit. Something about it. Strange thing to think of on your so-called wedding night*» (Erdrich, 2024). Уже сама назва розділу – «The Hit» – функціонує як метафора травматичного удару, який приходить неочікувано, з минулого, і паралізує теперішнє. Весілля, символ нового життя, перетворюється на епізод тілесного болю та психічного зриву: «*Between her legs, a purgatorial burn. She needed an ice pack*» (Erdrich, 2024). Тіло тут зберігає пам'ять поколінь жінок, які пережили насильство, приниження, втрату голосу. Кізметова

реакція – сміх крізь відчай, «*laughing so hard that she had to stuff a washcloth between her teeth*» (Erdrich, 2024) – це класичний механізм «перевернутої» травматичної відповіді. Л. Ердріч уводить його як іронічну ремінісценцію на жіночі нервові зриви з «Чари кохання» та «Вирок»: замість катарсису – абсурд. У цій сцені відтворена модель травми як спадкової хвороби, яку не можна вилікувати, бо її навіть не названо.

Центральний носій болю – Кристал. Її втома, біль у спині, монотонні нічні рейси – не просто ознаки фізичного виснаження, а сліди колоніального і трудового насильства, повторюваного в поколіннях: «*She had decided to get out because nothing–not acetaminophen, ibuprofen, Voltaren–worked for her back. Weed didn't work and the stronger painkillers made her sick*» (Erdrich, 2024). Тіло стає архівом пам'яті. Біль функціонує як текст, який жінка не може написати, але змушена проживати. Кристал, як і її предки, працює «на землі», але тепер ця праця позбавлена сакрального змісту – вона перетворена на виснажливий промисел. У її русі «*steering out of the sugar processing plant*» (Erdrich, 2024) відчувається ритм промислової, а не природної циклічності. Земля, що колись давала життя, тепер лише відтворює травму підкорення.

Психологічна травма поєднується з матеріальною. Мартін, її чоловік, втілює покоління чоловіків, що не витримали колоніального тиску економічної системи. Його фінансова авантюра і втеча – не просто моральний крах, а символ втрати віри у власну спроможність: «*He had beseeched both St. Matthew and St. Homobonus… He should never have taken on this task. He wasn't cut out for investing money. He was supposed to be free as a barn swallow, his life a wing and a prayer*» (Erdrich, 2024). У цій молитві-сповіді проступає поетика поразки: спроба вижити в чужому світі за його правилами закінчується знищенням власної ідентичності.

Мартінова травма – це травма асиміляції, передана його дочці у формі недовіри до будь-яких інституцій. Кізмет, що вивчає «weed science», інстинктивно повторює шлях батька – намагається контролювати природу, боротися з «бур'янами», що є живим утіленням непокори. Так замикається коло поколінь: колоніальний принцип «знищ бур'ян» повертається у власну свідомість персонажів як програма самознищення.

Цей мотив відтворюється буквально в сюжетній лінії Діза й Гасті, фермерів, що спостерігають «воскресіння» амаранту: «*Some of the dead plants were turning green again. A few were lifting their heads… "The goddamn stinkers just pretended to die," said Diz. "They were dead a week ago, I swear. But now it's their Easter Sunday out there"*» (Erdrich, 2024). Л. Ердріч навмисне використовує біблійну лексику (Страсна Субота) для позначення біологічного відродження бур'яну – тут природа повторює логіку покоління пам'яті: щораз, коли здається, що минуле померло, воно проростає знову. І саме це повторення викликає страх: «*He felt the weight of all he couldn't control, tiny little human that he was*» (Erdrich, 2024). У відчутті власної мізерності перед ландшафтом ховається сутність міжпоколінневої травми: це пам'ять про безсилля перед системою, перед природою, перед історією.

У чоловічих лініях травма набуває значення провини. Чарлі – той, хто «вбив батька» і втратив друга, живе з подвійною пам'яттю: «*Because of what they had done, and the lie they told, Charley believed that the river took his friend. He believed that he had sacrificed his father to those waters, but Travis paid the price*» (Erdrich, 2024). Його історія показує, як провина трансформується в спокуту не через каяття, а через нескінченне повторення сцени злочину в пам'яті. Чарлі ходить до річки й «говорить» до мертвого Тревіса: «*He went to the river often during the worst of it, and talked to Travis, saying he was sorry over and over*» (Erdrich, 2024). Ріка стає метафорою пам'яті, що не відпускає, змиває, але не очищає.

У цій логіці «спокути» живе і Ґері – ще один спадкоємець мовчазної провини. Його повторювані фрази «*You do, you do, you do*» (Erdrich, 2024) втілюють стан нав'язливого переживання, коли мова зводиться до ритму травматичного відлуння. Його брат Іхор змушує його говорити, кажучи: «*Say it out loud*» (Erdrich, 2024), і цей наказ звучить як заклик до дії, але в глибині це спроба розірвати поколінневу спіраль мовчання. У цьому моменті Л. Ердріч знову з'єднує слово і тілесність: промовляння стає актом очищення, але водночас і відтворенням болю.

Жіноча травма у романі розгортається інакше: не як вина, а як переживання непочутого. Кристал, що все життя тягне матеріальний і моральний тягар, у фіналі вперше дозволяє собі плакати: «*She suddenly realized that she had done a magnificent thing. She had raised and supported her daughter… She had survived the long haul. So why was it that she felt an unbearable pressure, a sense that she should weep but that weeping would never be enough?*» (Erdrich, 2024). Тут плач – не розрядка, а новий вид болю: він відкриває порожнечу, де мала би бути вдячність чи полегшення. Л. Ердріч показує, що жіноча пам'ять – це пам'ять про відсутність визнання. Кристал переживає травму не лише за себе, а й за мовчазних жінок, чиї страждання залишаються непоміченими.

Однак у романі з'являється і момент переходу – коли травма перетворюється на усвідомлення. Це сцена зустрічі Кізмет і Гуго, де минуле нарешті набуває імен: «*These trees were here when my great-greats camped around this exact place. They were Métis and French Canadian guides and such*» (Erdrich, 2024). Проголошення «*my great-greats*» – акт відновлення генеалогії, яку попередні покоління намагалися забути. Це не просто ностальгія – це спроба інтегрувати біль у пам'ять, дати йому форму. Від цього моменту наратив повертається від травми до реконструкції. Кізмет не «зцілюється» у терапевтичному сенсі, але набуває здатності називати речі, а отже, контролювати власну історію.

Ця сцена перегукується з фінальним образом гусей, що летять над річкою: «*The geese… began a loud discussion that surged into sudden rapturous agreement. They took off in a wild rush, flapping up over the water… They flowed north with the river, guided by its mystery, toward the giant puddle at the top of the world*» (Erdrich, 2024). Політ гусей – це не просто анімалістична метафора оновлення, а втілення поколінневого продовження. Вони несуть у собі пам'ять місцевості, пам'ять шляху, повертаються до того ж місця щороку, як і персонажі Л. Ердріч повертаються до травми, щоб її прожити заново.

Отож, Л. Ердріч у романі «Могутня Червона» вибудовує складну психологічну модель, коли міжпоколінневa травма стає і засобом зв'язку, і механізмом розриву. Кожне покоління намагається переписати історію, але мова минулого продовжує відлунювати звучати в них по-різному: у вигляді болю, мовчання, тілесної пам'яті. Травма у романі не подолана персонажами завершується, але змінює свою форму: вона переходить у стан спільного мовлення, у здатність називати власне минуле без страху. Коли Кізмет у фіналі каже: «*It's just that we're in love. You keep forgetting*» (Erdrich, 2024), – ця буденна фраза підсумовує увесь шлях: любов стає тим, що перетворює травму на пам'ять, а пам'ять – на життя.

Таким чином, Л. Ердріч пропонує не «зцілення», а свідоме проживання травми як колективного досвіду. У цій спіралі болю й відновлення зникає межа між особистим і родовим: кожен персонаж носить у собі відлуння тих, хто жив до нього, і

продовжує їхній голос навіть тоді, коли мовчить. У романі «Могутня Червона» Л. Ердріч пропонує не «терапію» травми, а її перепроживання як акт стійкості. Персонажі не забувають і не долають біль, а вчаться із ним співіснувати, переводячи його у дію, гумор, працю, спільність і любов. Ці форми виживання, попри свою буденність, набувають символічного значення: вони стають деколонізованими стратегіями, через які люди повертають собі контроль над власною історією.

Л. Ердріч послідовно використовує гумор як форму деколонізованого мислення – спосіб висміяти трагедію, зняти з неї патос і повернути собі голос. Коли Кізмет, переживши болюче весілля, каже: «*Let's not go repeating our mistakes until we get them wrong again*» (Erdrich, 2024), сарказм виконує роль своєріднгого захисного механізму. У фінальній сцені з Гуго, коли персонажі міркують про шлюб і «сміються до сліз», гумор стає кульмінацією їхнього усвідомлення, що: «*They started laughing and soon lost all dignity and choked, snorted, burped, wheezed, even farted… which made them ever more hysterical*» (Erdrich, 2024). Ця тілесність функціонує як форма звільнення.

Коли Кізмет сидить на пеньку зрубаного дерева й каже: «*These trees were here when my great-greats camped around this exact place. They were Métis and French Canadian guides and such*» (Erdrich, 2024), вона проголошує родову історію не як втрату, а як тяглість. Поруч Гуго додає: «*An ancestor of mine was forced to surrender a weapon he'd used at Culloden to an ancestor of yours*» (Erdrich, 2024) так їхня розмова стає спільним актом деколонізації пам'яті.

Їхня історія завершується не шлюбом, а сміхом і дитиною: «*When they talked about signing papers to get legally married, they started laughing… In the year that followed they did not get married. They just kept making jokes about it, even when Kismet got pregnant*» (Erdrich, 2024). Л. Ердріч знімає тиск соціальних очікувань: відтепер належність не визначається документами чи кров'ю: вона ґрунтується на спільному сміхові, турботі, тілі, слові.

Роман побудований як поліфонічний текст, у якому голоси не зливаються у «велику історію», а співіснують: Кізметова іронія, Кристалин біль, Чарліне каяття, Дізова втома. Навіть назва – «Могутня Червона» – співзвучна річці, яка «*flows north with the river, guided by its mystery, toward the giant puddle at the top of the world*» (Erdrich, 2024).

У «Могутня Червона» Л. Ердріч знову доводить: належність – це не стабільний стан, а процес безперервного переосмислення. Кізмет і Гуго – найяскравіші втілення цієї логіки. Вони ведуть діалог, у якому нащадки колонізаторів і колонізованих нарешті можуть говорити як рівні: «*"These trees were here when my great-greats camped around this exact place," said Kismet. "They were Métis and French Canadian guides and such." "An ancestor of mine was forced to surrender a weapon he'd used at Culloden to an ancestor of yours," said Hugo*» (Erdrich, 2024). У цьому діалозі минуле не заперечується – воно переосмислюється як спільна спадщина. Коли Кізмет зізнається: «*I don't know what is happening*» (Erdrich, 2024), то це не визнання безпорадності, а відкритість до нового досвіду. Відповідь Гуго : «*It's just that we're in love. You keep forgetting*» (Erdrich, 2024) знімає пафос травми й повертає текстові інтонацію життя.

Метафорика течії завершує роман визнанням життя як безперервного руху. Гуси, що «*took off in a wild rush, flapping up over the water… toward the giant puddle at the top of the world*» (Erdrich, 2024), уособлюють циклічність пам'яті. Сміх Кізмет і Гуго – теж частина цієї течії: «*They started laughing and soon lost all dignity… even farted, adding to helpless hilarity, which made them ever more hysterical*» (Erdrich, 2024). Якщо попереднє покоління могло лише плакати, то це покоління сміється – і це теж форма пам'яті.

Таким чином, криза належності у романі постає як продуктивний простір, де травма стає матеріалом для переоцінки, а пам'ять – не тягарем, а рушієм. Як і сама ріка, ця пам'ять здатна змивати й живити одночасно. Вона не дозволяє зупинитися, але дарує напрямок. І саме тому фінальний образ руху – ріки, гусей, сміху – є актом надії: навіть розірвані корені продовжують рости, навіть фрагментована ідентичність може бути родючою.

Висновки і перспективи дослідження. Роман «Могутня Червона» Л. Ердріч пропонує глибоке осмислення того, як покоління пам'ять може бути водночас джерелом сили й причиною розірваності. Письменниця показує, що пам'ять не є застиглим архівом минулого – це жива течія, яка формує людину, навіть коли вона намагається від неї втекти. У центрі роману «Могутня Червона» персонажі, які несуть у собі відлуння чужих голосів: Кристал із болем тілесної спадковості, Мартін із тягарем провини, Ґері зі страхом повторення, Кізмет із прагненням переписати минуле. Їхні долі перетинаються в одному руслі – руслі Ред-Рівер, що уособлює безперервність родової пам'яті. Ріка у творі не просто географічний об'єкт, а метафора часу, травми й очищення. Вона тече не на південь, як більшість рік, а на північ – проти логіки, проти звичного, як і пам'ять персонажів, що рухається не від минулого до майбутнього, а навпаки: від забуття до усвідомлення. Л. Ердріч демонструє, що криза належності не руйнує, а створює нові форми буття. Її персонажі не шукають «справжніх коренів» – вони навчаються жити в межовому стані, де гібридність стає силою, а не загрозою. Кізмет і Гуго, спадкоємці змішаних історій, утілюють цю нову парадигму: їхня любов народжується не з подолання відмінностей, а з прийняття множинності. Покоління пам'ять у «Могутня Червона» постає як ріка, що змиває і живить водночас. Вона не дає забути, але й не дозволяє зупинитися. Саме в цьому русі – у готовності плисти далі, навіть без упевненості, що берег існує, – Л. Ердріч бачить єдину можливу форму примирення з минулим. Отже, у сучаному світі, де ідентичність неминуче розірвана, Л. Ердріч пропонує модель динамічної належності – такої, що не прагне цілісності, а живе в русі, пам'ятаючи, але не застигаючи у пам'яті. Її персонажі – не жертви травми, а її спадкоємці, які навчилися перетворювати біль на пам'ять, пам'ять – на слово, а слово – на життя.

Перспективи подальших досліджень полягають у компаративному аналізі *«Могутня Червона»* з попередніми романами багатопоколінневого циклу Л. Ердріч, що дозволить простежити еволюцію авторської стратегії репрезентації поколінневої травми.

Література:

1. Assmann A. Cultural Memory and Western Civilization. Cambridge University Press, 2011.URL: https://www.cambridge.org/core/books/cultural-memory-and-western-civilization/0F99A2F6F7A596EBA37F1A86561D18BA

2. Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization. Cambridge University Press, 2011. URL: https://doi.org/10.1017/CBO9780511996306

3. Bhabha H. The Location of Culture. Routledge, 1994.URL: https://www.routledge.com/The-Location-of Culture/Bhabha/p/book/9780415336390

4. Caruth C. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Johns Hopkins University Press, 1996. URL: https://jhupbooks.press.jhu.edu/title/unclaimed-experience
5. Erdrich L. The Mighty Red. New York: HarperCollins, 2024.URL: https://books.google.ca/books?id=5tv8EAAAQBAJ
6. Scullion A. Reading Borders in the Work of Louise Erdrich. PhD thesis. University of East Anglia, 2019. URL: https://ueaeprints.uea.ac.uk/id/eprint/84790/1/AG%20Scullion%20FINAL%20PhD%20thesis%20July%202020.pdf
7. Shostak O. Native American historic memory vs Catholic interpretation in Louise Erdrich's Love Medicine series. *Astraea*, 2024. URL: https://astraea-journal.org/index.php/journal/article/view/108

References:

1. Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press. Retrieved from: https://www.cambridge.org/core/books/cultural-memory-and-western-civilization/0F99A2F6F7A596EBA37F1A86561D18BA
2. Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press. Retrieved from: https://doi.org/10.1017/CBO9780511996306
3. Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge. Retrieved from: https://www.routledge.com/The-Location-of-Culture/Bhabha/p/book/9780415336390
4. Caruth, C. (1996). *Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history*. Johns Hopkins University Press. Retrieved from: https://jhupbooks.press.jhu.edu/title/unclaimed-experience
5. Erdrich, L. (2024). *The Mighty Red*. HarperCollins. Retrieved from: https://books.google.ca/books?id=5tv8EAAAQBAJ
6. Scullion, A. G. (2019). *Reading borders in the work of Louise Erdrich* (Doctoral dissertation). University of East Anglia. Retrieved from: https://ueaeprints.uea.ac.uk/id/eprint/84790/1/AG%20Scullion%20FINAL%20PhD%20thesis%20July%202020.pdf
7. Shostak, O. (2024). Native American historic memory vs Catholic interpretation in Louise Erdrich's *Love Medicine* series. *Astraea*. Retrieved from: https://astraea-journal.org/index.php/journal/article/view/108

МОВА
В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 2 червня 2026 р.

Прорецензовано: 12 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 червня 2026 р.

Email: mariana.bondar@knlu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2463-6308

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-129-134

Бондар М. В. Лексико-тематичні групи й функціональні особливості перекладацької виноски в романі Іскендера Пали «Смерть у Вавилоні кохання в Стамбулі». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 129–134.

УДК: 811.512.161'255.4'38

Бондар Мар'яна Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри східної і слов'янської філології,
Київський національний лінгвістичний університет

ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ Й ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ВИНОСКИ В РОМАНІ ІСКЕНДЕРА ПАЛИ «СМЕРТЬ У ВАВИЛОНІ КОХАННЯ В СТАМБУЛІ»

Стаття присвячена специфіці перекладацької виноски як одного зі способів перекладу, аналізу лексико-тематичних груп слів, що коментуються, та функціональних особливостей перекладацьких виносок у романі Іскендера Пали «Смерть у Вавилоні Кохання в Стамбулі», перекладеного українською мовою Олесем Кульчинським. Було встановлено, що жанрова приналежність твору (інтелектуальний бестселер), рівень освіченості автора, енциклопедизм багато в чому визначають необхідність появи та кількість перекладацьких виносок, особливо якщо враховувати інший лінгвокультурний простір, відмінності у релігійному світогляді, перелік прецедентних текстів та знакових персоналій, з якими непідготовлений український читач незнайомий або має дуже загальні уявлення. Текст художнього перекладу, що став об'єктом лінгвістичного та перекладацького аналізу, є зразком поєднанням трьох варіантів пояснення, коментування у тексті твору: внутрішньотекстового (у вербальній структурі тексту-перекладу), підтекстового (посторінкових) та позатекстового у вигляді глосарію, у якому повторюється визначення деяких реалій, що тлумачилися у інших двох типах виносок. Проаналізований нами матеріал засвідчив розмаїття лексико-тематичних груп перекладацьких виносок, що презентують як безеквівалентну лексику турецької мови, так і подають загальну енциклопедичну інформацію. Значна частина лексики, яка потребує пояснення, є архаїзмами та історизмами. Перекладацька виноска – один із важливих способів перекладу інтелектуальних бестселерів, що вимагає професійної майстерності перекладача, розуміння необхідності усунення потенційних лакун при сприйнятті тексту-перекладу. Виноска може мати різне функціональне навантаження: пояснення, тлумачення, уточнення, доповнення, коментар тощо. Містить різну за характером інформацію: лінгвокраїнознавчу, історико-культурну, власне лінгвістичну. Реалізується у типових моделях, що характеризуються наявністю сталих компонентів. Перекладацька виноска співіснує в тексті-перекладу з іншими формами коментування (внутрішньотекстовим та позатекстовим у вигляді глосарію). Це, у свою чергу, потребує уніфікації підходів подачі матеріалу тощо.

Ключові слова: *перекладацька виноска, посторінкова зноска, позатекстовий переклад, глосарій, лінгвокультурна адаптація.*

Mariana Bondar,
Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Department of Oriental and Slavic Philology,
Kyiv National Linguistic University

LEXICAL-THEMATIC GROUPS AND FUNCTIONAL FEATURES OF THE TRANSLATOR'S FOOTNOTE IN ISKENDER PALA'S NOVEL «DEATH IN BABYLON LOVE IN ISTANBUL»

The article is devoted to the specificity of the translator's footnote as one of the methods of translation, the analysis of lexical-thematic groups of words that are commented on, and the functional features of the translator's footnotes in the novel by Iskender Pala "Death in Babylon Love in Istanbul", translated into Ukrainian by Oles Oles Kulchynsky. It was established that the genre of the work (intellectual bestseller), the level of education of the author, and encyclopedism largely determine the necessity of the appearance and number of the translator's footnotes, especially if we take into account a different linguistic and cultural space, differences in religious worldview, a list of precedent texts and iconic personalities with whom an unprepared Ukrainian reader is unfamiliar or has very general ideas.

The text of the literary translation, which has become the object of linguistic and translation analysis, is an example of a combination of three options for explanation, commenting in the text of the work: intratextual (in the verbal structure of the translated text), subtextual (on the page) and extratextual in the form of a glossary, in which the definition of some realities that were interpreted in the other two types of footnotes is repeated. The material analyzed by us has shown the diversity of lexical and thematic groups of the translator's footnotes, which present both the non-equivalent vocabulary of the Turkish language and provide general encyclopedic information. A significant part of the vocabulary that requires explanation is archaisms and historicisms. A translator's footnote is one of the important ways of translating intellectual bestsellers, which requires the professional skill of the translator, an understanding of the need to eliminate potential gaps in the perception of the translated text. A footnote can have different functional load: explanation, interpretation, clarification, addition, comment, etc. It contains information of different nature: linguistic, regional, historical and cultural, linguistic. It is implemented in typical models

characterized by the presence of fixed components. A translation footnote coexists in a translated text with other forms of commenting (intratextual and extratextual in the form of a glossary). This, in turn, requires unification of approaches to presenting the material, etc.

Keywords: *translator's footnote, page-by-page footnote, extratextual translation, glossary, linguistic and cultural adaptation.*

Актуальність теми. Сучасна література тяжіє до глибоко інтелектуальних текстів, які не лише можуть викликати в читача труднощі у сприйнятті вербальної структури тексту іншого лінгвокультурного простору (типологічно різні культури з відмінними світоглядними уявленнями, релігіями; східна та західна парадигма; християнство та іслам тощо), а й вимагають певного інтелектуального рівня, володіння лінгвокультурною інформацією, енциклопедичними знаннями, вільного оперування як загальнонауковою термінологією, так і вузькоспеціальною. Автор таких текстів задає певний рівень, занурює читача у близьку йому професійну сферу (історія, релігієзнавство, соціологія, політологія, мистецтвознавство літературознавство, та ін.).

Для того щоб донести складний зміст твору, перекладач вдається до коментування, пояснення, тлумачення потенційно можливих лакун, що можуть стосуватися власне лінгвістичного, лінгвокультурного, лінгвокраїнознавчого, історико-культурного аспектів. Часом мова йде про загальну інформацію, часом про часткову, у ролі доповнення, уточнення.

Вивчення паратекстуальних компонентів розкриває багатоструктурний характер тексту-перекладу, наявність додаткової інформації, поданої не автором, а перекладачем, що є своєрідним перемиканням лінгвокультурних кодів з «чужого» на «своє», з незрозумілого на відоме, з нового на дане.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській лінгвістиці не так багато праць, присвячених саме перекладацькій виносці (зносці), проте це не стало на заваді появі синонімічних термінів: «перекладацька зноска», «перекладацька виноска», «перекладацька примітка» видового поняття по відношенню до родового «перекладацьке коментування», «перекладацький коментар», «експлікація». Учені пропонують різні класифікації типів коментування з урахуванням їх функціонального призначення, характеру основної інформації, місця розташування в тексті.

І. Фролова та А. Углєвата вивчали функціональний аспект виносок у художньому перекладі, поділяючи їх за семантико-когнітивними характеристиками на енциклопедичні, лінгвокультурні та додаткові (Фролова, & Углєвата, 2020).

О. Приймачок проаналізувала перекладацьке коментування (на матеріалі перекладацьких приміток Лесі Українки до її перекладів оповідань І. Франка), зокрема визначила типи коментарів (використовуючи як синонімічний термін «примітки»): посторінковий (підрядковий) тип коментаря, позатекстове коментування у вигляді словничків чи приміток та внутрішньотекстове коментування; власне лінгвістичний, історико-культурний, лінгвокраїнознавчий типи коментарів. Найбільший інтерес викликає саме лінгвокраїнознавчий аспект коментування, що покликаний розтлумачити лексичні та фразеологічні одиниці (Приймачок, 2016).

В. Городецька, Н. Малюга також послуговуються терміном перекладацьке коментування, вирізняючи лінгвосеміотичне, культурологічне та історичне коментування (Городецька, & Малюга, 2021).

А. Буднік, Н. Босак під час опрацювання художнього твору в іншомовній аудиторії, визначення його екстралінгвістичних та лінгвістичних параметрів, виділили такі типи коментарів: а) реальний коментар, на позначення реалій матеріальної та духовної культур, життя суспільства, що відображено у художньому творі – факти, історичні імена, події тощо; б) історико-літературний коментар, що розкриває смисл та художні особливості твору, його значення та місце у художній системі автора та всього історико-літературного процесу; в) словниковий коментар, що тлумачить семи, мовленнєві звороти тощо; г) текстологічний коментар, що містить відомості текстологічного характеру; ґ) історико-текстологічний коментар про історію створення та вивчення художнього твору; д) біографічний коментар про необхідні для сприйняття та аналізу факти біографії автора; е) мовний та стилістичний (Буднік, & Босак, 2021: 51).

М. Сокол розглядає примітку та коментар як паратекстуальні компоненти й виокремлює: автентичні авторіальні, вигадані авторіальні, апокрифальні авторіальні, а також автентичні алографічні (від перекладача) коментарі та примітки (Сокол, 2009: 296).

Дослідження перекладацької виноски мають як загальнотеоретичний характер, так і практичний, іноді можуть обмежуватися розрядом слів, які коментуються, зокрема онімами (Вітяк, 2022).

Мета статті – визначити специфіку перекладацької виноски як одного із способів перекладу, лексико-тематичні групи та функціональні особливості перекладацьких виносок у романі Іскендера Пали «Смерть у Вавилоні Кохання в Стамбулі».

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: зібрати та систематизувати перекладацькі виноски; класифікувати їх за тематичним принципом; проаналізувати специфіку та закономірності їх появи у тексті та введення в загальну структуру перекладу.

Матеріалом слугував переклад Олесем Кульчинським роману Іскендера Пали «Смерть у Вавилоні Кохання в Стамбулі», який побачив світ у харківському видавництві «Фоліо» у 2019 році.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перекладацька виноска (зноска, примітка) – це позатекстовий коментар (пояснення), яким супроводжується переклад тексту-оригіналу і який може бути винесений вниз сторінки (посторінковий, підрядковий) або поданий в кінці тексту як словник (глосарій) (післятекстовий).

Посторінковий варіант подачі перекладацьких виносок зручний у використанні, бо дає можливість пробігти інформацію очима відразу. Глосарій зручний для текстів, перенасичених культурними реаліями, що мають високий ступінь частотності, й недоцільно дублювати пояснення, проте за потреби читач може звернутися до глосарію, де всі одиниці подаються в алфавітному порядку.

З таких міркувань перекладач Іскендера Пали Олесь Кульчинський з перших сторінок перекладу зазначає: *«Тут і далі – примітки перекладача. Див. також наприкінці книжки глосарій основних османських та загалом близькосхідних термінів, роз'яснених безпосередньо в рядках суцільного перекладу або в примітках далі. Позаяк значна частина термінів уряди-годи повторюється, глосарій укладено для того, щоб читачу не доводилось гортати сторінки книжки назад у пошуках їхніх тлумачень та мати змогу краще ознайомитися з османською минувшиною»* (Пала, 2019: 5-6).

Нами було встановлено взаємозв'язок між жанром твору та необхідністю перекладачу вдаватися до цього способу перекладу. Жанрова приналежність тексту, а відтак ступінь частотності лінгвокультурних реалій, визначає кількісний показник

зноски як засобу перекладу. Залежно від того, чи це історичний твір, чи твір на сучасну тематику, чи пов'язаний із релігією, чи «нейтральний». Також впливає «енциклопедизм» автора художнього твору, бо мова йде про інтелектуальні бестселери, що апріорі розраховані на певного читача, який або вже має відповідні знання, уявлення, або завдяки перекладацькому коментуванню зможе зануритися у багатопланову структуру тексту. І мова йде не лише про загальні енциклопедичні знання (історичні періоди, персоналії, географічні назви), а й суто лінгвокультурні (реалії іншого лінгвокультурного простору).

Найбільш розлогого пояснення потребуватимуть історичні реалії та релігійна лексика (особливо з урахуванням відмінностей у релігіях турків та українців). Такі зноски мають як пояснювальний, так і доповнюючий характер.

Роман Іскендера Пали «Смерть у Вавилоні Кохання в Стамбулі» є зразком сучасного інтелектуального бестселера, у якому знайшов своє відображення енциклопедизм автора, професора диванної (османської) поезії, вільне оперування вузькоспеціальною термінологією.

У процесі аналізу перекладацьких виносок у перекладі Олесем Кульчинським роману Іскендера Пали «Смерть у Вавилоні Кохання в Стамбулі» ми встановили загальні особливості цього способу перекладу.

Нами було визначено класи слів, для передачі змісту яких перекладач вдається до перекладацької виноски. А саме: соціальні гоноративи, військові звання, державні посади, титули, назви державних органів влади, назви адміністративних та територіальних одиниць, їх очільників, назви грошових одиниць та мір ваги, назви професій та соціальних станів, назви обслуговуючого персоналу та адміністрації як палацу загалом, так і гарему зокрема, музичні та літературознавчі терміни, міфологеми, назви земельних ділянок відповідно до їх функціонального призначення, назви частин приміщення та предметів побуту, назви національного одягу, взуття та аксесуарів, велика група релігійної лексики (релігійні титули, звання, посади, назви частин Корану, різновидів молитов, місяців мусульманського місячного календаря тощо), топоніми, назви свят, прецедентні імена, назви важливих історичних періодів (хрононіми). Деякі з цих турецьких слів у лексикографічних словниках мають ремарки «історизм», «архаїзм» та належать до пасивного складу турецької лексики.

Специфіка цього способу перекладу також полягає в тому, що слово безпосередньо в тексті твору стоїть у необхідній граматичній формі (оскільки мова йде про іменники, то у певному відмінку, числі тощо), а у посторінковій чи позатекстовій виносці слово обов'язково подається у вихідній формі та пишеться з великої літери, пояснення подається після тире. У верхніх індексах перед вихідною формою у примітці відображається її номер, нумерація ведеться для кожної сторінки окремо (навіть якщо вона одна на сторінці), а не є загальною для всього тексту. Проте є певні відступи від правила. Власна назва може не повторюватися у виносці, а відразу подаватися пояснення: у тексті згадується *Хумай*, а зноска виглядає таким чином: *«Чарівний птах у міфах Близького та Середнього Сходу, провісник щастя»* (Пала, 2019: 15); *Гюррем*, а у зносці: «*Роксолана, або Гюррем-султан – дружина Сулеймана І Пишного, султана Османської імперії»* (Пала, 2019: 98).

Інколи вказується граматична форма множини в мові-оригіналі (особливо це актуально, коли лексема в однині має закінчення, яке за фонетичним оформленням подібне до форми множини в українській мові): «*Бостанджи (тур. садівник, мн.* ***бостанджилар****) – особиста гвардія султана, що охороняла його та палац, виконуючи й інші доручення»* (Пала, 2019: 8); *«Балтаджи (тур.) – сокирник. Зюлюфлю* ***балтаджилар*** *(османотур.) – сокирники з пасмами. Названі так за те, що попід шапками біля вух мали два довгі пасма волосся. Корпус служив у ендеруні, внутрішній частині Топкапи з другої половини XVI ст.»* (Пала, 2019: 137). Або навпаки, коли перекладач використав запозичену турецьку лексему у формі множини відповідно до правил мови-реципієнта, у виносці подається вихідна форма в турецькій мові: «*Чарики (тур. одн.* ***чарик****) – капці з невиченої шкури домашньої худоби, що затягувалися шкіряною смужкою або мотузкою, протягненою через прооблені в них отвори»* (Пала, 2019: 57).

У перекладацькій виносці після слова, яке потребує пояснення, у дужках або після коми та сполучника *або*, чи в останньому реченні в конструкції *«те саме, що …»* можуть подаватися синонімічні турецькі слова: «*Ага гарему* ***(гарем агаси або кизлар агаси)*** *– головний чорний євнух палацу»* (Пала, 2019: 97); *«Бостанджибаши (османотур.) – старшина або ж очільник корпусу бостанджи.* ***Те саме, що бостанджи-ага»*** (Пала, 2019: 137); *«Рамадан (араб.)****, або Рамазан*** *– дев'ятий місяць мусульманського календаря; найважливіший і найурочистіший для мусульман, позаяк протягом усіх його тридцяти днів дотримуються суворого посту»* (Пала, 2019: 201).

Перекладач може подавати кілька значень багатозначного слова та вказувати, у якому значенні слово вжито у даному контексті через моделі «*Тут:/ – …»*, «*Тут ідеться про …»*: «*Сіпагі – 1) важкоозброєний вершник, військовий, якого держава наділяла тимаром; 2) також назва вояків кінного підрозділу яничарського корпусу»* (Пала, 2019: 62); «*Левенди (османотур) – 1) особи без землі й роботи; 2) сухопутні або морські розбійники; 3) вояки морського флоту.* ***Тут:*** *у третьому значенні»* (Пала, 2019: 178); «*Чавуш (тур.) – 1) службовець османського палацу, посланець для особливих доручень, який часто доправляв накази падишаха в провінцію. Також брав участь у дипломатичних місіях; 2) вояка, приналежний до військового корпусу чавушан, що складався з кінноти та піхоти водночас.* ***Тут ідеться про*** *чавушів, що брали участь у султанських церемоніях»* (Пала, 2019: 10); «*Ага (тур.) – 1) шанобливе «пан»; 2) керманич, господар, пан; 3) головний слуга в маєтку; 4) старшина у війську.* ***Тут –*** *головний очільник яничарського війська»* (Пала, 2019: 10).

Іноді може даватися додатковий коментар про зміну семантики з компонентами *«початково вживався щодо», «початково відома як»* або ж *«згодом також»*: *«Челебі (тур.) – титул шанованої та впливової особи, вищого духовенства, високоосвіченого представника знатної верстви, письменника тощо.* ***Початково вживався щодо*** *османських принців»* (Пала, 2019: 127); *«Маджун – м'яка, солодка й барвиста паста, приготована з прянощами та медом,* ***початково відома як*** *фармацевтичний засіб»* (Пала, 2019: 68); *«Пейки (османотур., перс.) – гінці, листоноші падишаха й палацу;* ***згодом також*** *– озброєні піші супровідники султана під час його процесій»* (Пала, 2019: 234).

Можливе контекстуальне уточнення семантики того чи іншого слова: «*Дамат (тур.) –* ***тут:*** *султанський зять»* (Пала, 2019: 126); *«Кятья (османотур.) –* ***тут:*** *економ, наглядач»* (Пала, 2019: 18); «*Кіра – у житті Османів жінки-юдейки, що, мешкаючи поза палацом, забезпечували гарему зв'язок із зовнішнім світом. Передусім кіри служили гаремним жінкам як торгові агентки, отож вели фінансові справи дружин або матерів султанів.* ***Тут*** *ця назва виступає і як ім'я. Окрім того, автор поєднує історії різних кір в одну»* (Пала, 2019: 223).

Перекладацька виноска може бути складною за своєю природою, пояснювати відразу кілька понять (пояснення через тире), презентувати цілий клас слів, об'єднаних тематично: «***Нішанджи*** *(османотур.) – член* ***дивану*** *– державної ради*

*можновладців при султанові – відповідальний за видання указів від імені султана (**ферманів**). Нішанджи особисто завіряв укази падишаха, виписуючи на них його монограму – **тугру** або ж **нішан**, звідси й походить його назва»* (Пала, 2019: 12); «***Газель** – у літературі східних народів ліричний вірш невеликого розміру. Може налічувати від п'яти до п'ятнадцяти двовіршів (**бейтів**), однак зазвичай йому притаманні дванадцять. Газелі складають за метричною схемою арузу: аа, ба, ва, га тощо»* (Пала, 2019: 13); «***Валі** (араб., османотур., пер.) – управитель **вілаєту** (краю, країни), основної та найбільшої адміністративно-територіальної одиниці Османської імперії, що приходить на зміну попередній – **еялету** – в XI ст. Але й до XIX ст. термін вілаєт часто фігурує як синонімічний до **еялету** – провінції під управлінням **бейлербея** (бея над беями). Відтак і слово «валі» вживається на позначення чільника провінції стосовно епохи, що передує XIX століттю. Також регіональний правитель в Ірані доби династії Сефевідів (1502–1722). Арабський за походженням термін, загалом поширений у багатьох країнах Близького та Середнього Сходу»* (Пала, 2019: 9); ***Теннуре** – біле вбрання з широкими спідничними подолами суфіїв ордену Мевлеві, в якому вони виконували ритуал кружляння – **сема**»* (Пала, 2019: 285).

Особливий інтерес становлять випадки, коли подається зіставлення з іншими реаліями з компонентом *«на відміну від»*: «*Ага гарему (гарем агаси або кизлар агаси) – головний чорний євнух палацу, глава чорних євнухів, які охороняли гарем султана, **на відміну від** аги бабюссааде – головного білого євнуха»* (Пала, 2019: 97); «*Поезія дивану – та, яка писалася при дворах османського володаря й знаті, **на відміну від** суфійської й народної»* (Пала, 2019: 290).

У зв'язку зі специфікою етимології лексики турецької мови (значна кількість слів запозичена з перської, арабської або презентує певний період становлення та розвитку турецької мови (османська, османотурецька)) перекладач подає інформацію про походження тієї чи іншої лексеми: «*Ханим (**осман., тур**.) – пані, панна, шанобліва назва жінки, притаманна звертанням»* (Пала, 2019: 128); *«Диван (**перс., османотур**.; оригінально divan (діван) у перській та османотур. мовах) – в Османській імперії очолювана великим візиром рада при султанові, що виконувала функції центрального уряду»* (Пала, 2019: 16); *«Зіль, або сагати (**араб.**) – невеличкі тарілочки-брязкальця діаметром у лічені сантиметри, часто виготовлені з латуні»* (Пала, 2019: 127); «*Ашк (**араб., османотур**.) – кохання, любов»* (Пала, 2019: 405). Часом з уточненням семантики у мові-джерелі: «*Каймакам (араб. **«місцеблюститель»**) – замісник садразама (великого візира) на час участі того у воєнних походах* (Пала, 2019: 308); *Аят (араб. **знак, диво, знамення**) – найменший відокремлений текст, вірш Корану»* (Пала, 2019: 193); «*Азаб (араб. **неодружений/незаміжня**) – морські піхотинці та вартові на османському флоті й корабельні»* (Пала, 2019: 405); «*Кита (араб. **шмат, уривок**) – жанр близькосхідної поезії; невеликий вірш від двох до десяти бейтів на якусь одну тему. Кита могли й бути частиною якоїсь поеми або ж складатися з них за формою»* (Пала, 2019: 56); «*Багнаме (від араб. **«баг» – статева пристрасть** та **перс. «наме» – письмо**) – книжка на сексуальну тематику з ілюстраціями еротичного та порнографічного змісту»* (Пала, 2019: 405); *Гюльхане (османотур.) – від тур. **«гюль» – троянда та перс. «хане» – оселя**. Дослівно «оселя троянд»* (Пала, 2019: 376); *«Кесікбаш – тур. **«відтята голова»**. Дастани «Кесікбаш» – тюркські героїко-релігійні поеми, головний герой яких – витязь з відтятою головою»* (Пала, 2019: 403).

Частотним у перекладацьких виносках є дослівний переклад: *«Куббеалти (тур. **попід банею**) – приміщення зборів державної ради – дивану – Османської імперії, збудоване за часів Мегмеда I, відтак перебудоване за Сулеймана Кануні на території другого двору султанського палацу Топкапи»* (Пала, 2019: 97); *«Арз одаси (тур.* **покій петицій**) *– місце зустрічі султана з членами дивану та закордонними послами, гінцями тощо»* (Пала, 2019: 105); *«Балкапани (тур.) – **дослів.: великі ваги на мед**»* (Пала, 2019: 147).

Перекладач також може пояснювати калькований варіант перекладу: ***«Міськими хлопцями», або ж «sehir oğlanlar»** (тур.) в османській культурі кликали не лише придворних митців, але й чоловіків нетрадиційної сексуальної орієнтації, відомих своїми статевими забавами або послугами»* (Пала, 2019: 324). Або ж брати для пояснення один з компонентів: «*Утім, «матбах-и шеріф»[1] обителі складалася лише з однієї кухні, де готували їсти. Але направду тут містилося її серце, своєрідний центр управління. Відповідав за кухню **ашчи**[2]-деде, найавторитетніша особа в текке після шейха. Під його орудою на ній працювали дервіші, звані «старшинами **оджаку**[3]»* (Пала, 2019: 338) – у виносках: *«[1]Почесна кухня (османотур.). [2]Ашчи (тур.) – кухар. [3]Оджак (тур., османотур.) – вогнище, місце для нього, піч. В османській термінології це слово також застосовувалося до військових, передусім яничарських корпусів»* (Пала, 2019: 338). Можливий також додатковий коментар щодо функціонування цього слова в українській мові: «*Аманат – довірена, вручена на збереження річ. Арабське за походженням слово як запозичення з турецької мови **вживалося й у давньоукраїнській мові**»* (Пала, 2019: 11).

Уточнювальна інформація може стосуватися змісту певного жанру, різновиду: *«Затим чаклун запхав голову в зашморг і заходився читати шагаду[2] – ісламський символ віри»* – у виносці: *«[2]Складається зі слів: «Немає бога, крім Аллага, і Мугаммад – його пророк»* (Пала, 2019: 286).

Цікаву групу коментарів становить власне лінгвістичний коментар (мовні рефлексії): *«Дорогою ж до Гілли, він постарався завчити **османотурецькі**[1] відповідники до халдейських літер, що на звороті ремінця його бурдюка»* (Пала, 2019: 40) – у виносці: «[1]*Мова йде про літери османотурецької абетки – видозміненої арабської. Османська, або османотурецька мова – поширена на теренах Османської імперії, попередниця сучасної турецької мови. Її офіційний і літературний варіанти на дев'яносто відсотків складалися з перських і арабських запозичень»* (Пала, 2019: 40); *Затим під «sin» накреслив цифру «60», під «уе» – «10» та біля «he» занотував «5»[1]* – у виносці: *«Sin», «уе», «he» – транслітеровані назви арабографічних літер османської абетки»* (Пала, 2019: 267).

Інтертекстуальність – це риса як модерного, постмодерного тексту, так і перекладу, коли перекладацька виноска пояснює алюзії: «*Нині в Стамбулі кожен, хто тільки заводить мову про кохання, заздалегідь готує містичний футляр на нього так, ніби поцупив мінарет?[2]»* (Пала, 2019: 112) – у виносці: «[2]*Алюзія до турецької приказки: Minareyi çalan kılıfını hazırlar – Хто краде мінарет, готує на нього мішок. Уживається, щоб застерегти людину від злочину та не попастися на ньому»* (Пала, 2019: 112); *«Пишно-зелену весною стамбульську рослинність нині вкривав сніг, і міські мури розділяли морську синь з білиною суходолу, буцім тобі на рара monda[1]»* (Пала, 2019: 221) – у виносці: «[1]*Перекручене Mappa mundi (лат. «мапа світу») – загальна назва географічних мап європейського Середньовіччя, призначених для наочної ілюстрації християнської картини світобудови»* (Пала, 2019: 221); «*Балємез – різновид великої гармати, назва якої перекладається з турецької мови як «не їж меду», що, утім, є перекрученням італ. balya mezza»* (Пала, 2019: 262).

У перекладі Олесем Кульчинським роману Іскендера Пали «Смерть у Вавилоні Кохання в Стамбулі» у глосарії (післятекстові коментарі у вигляді словника) подається також пояснення до деяких лексем, що не мають посторінкових приміток, але активно вживаються у тексті та вперше подаються із внутрішньотекстовим поясненням: «*Потім Сіявуш-паша, здійснивши* ***абдест – ритуальне омовіння перед намазом –*** *ішов до мечеті, а решта членів ВТ до обіду поринала в глибокий сон»* (Пала, 2019: 269); *«… мулла Мегмед – на молитовному килимку, що після* ***абдесту*** *готувався до намазу»* (Пала, 2019: 280); *«Тим часом мулла Мегмед досі здійснив посеред двору* ***абдест*** *і вже чинив намаз із двох ракатів»* (Пала, 2019: 285); «*Абдест (від перс. «аб» – вода та «дест» – рука) – ритуальне омовіння перед намазом»* (Пала, 2019: 405); «*Перепалка ледь не дійшла до* ***фалаки – лупцювання бідолахи палицею по п'ятах»*** (Пала, 2019: 200); «*Фалака (перс., тур.) – жердина, до якої прикріпляли кінцівки ніг, щоб карати ударами по босих п'ятах. Так зване покарання фалакою»* (Пала, 2019: 409); *«Увечері, де хирку скине, там і переночує; що йому в* ***кешкюль – дерев'яну посудину на пожертви –*** *кинуть, на те й хліба купить, води з джерела поп'є, якусь ягоду з дерева до рота кине та й далі бреде горами-долинами, іде стезею правди»* (Пала, 2019: 88); «*Далі ж на них чекав розкішний бенкет із ягнятиною, імбирним пловом та добірними солодощами, щоб відновити сили – це все купувалося за гроші, зібрані в* ***кешкюль****, за який служила половина кокосового горіха»* (Пала, 2019: 280); *«Кешкюль – дерев'яна посудина дервіша на пожертви»* (Пала, 2019: 407).

Часом поєднується внутрішньотекстове пояснення однієї лексеми та посторінкова перекладацька виноска до іншої лексеми: *«Заледве Мегмед-ефенді переступив поріг зали, оповитої мелодіями ченгів – османських арф – із* ***сантурами****, половина гостей уній підвелася, а інші по черзі привітали поета строфами з його ж віршів та словами «ласкаво просимо»* (Пала, 2019: 19). Інколи без внутрішньотекстового пояснення, коли загальний зміст зрозумілий, бо є пояснення до іншої лексеми: «*Законодавця в оточенні солаків та супровідників-гінців – пейків, приставлених як охорона»* (Пала, 2019: 126)*; «Отож ці агенти таємної спецслужби у чині солаків та пейків, що збирали інформацію в місті з виду як жебраки, заледве увійшовши до кімнати, насамперед узяли попід руки Штайгера з Гюнтером»* (Пала, 2019: 234). Іноді з незрозумілих причин без будь-яких пояснень у тексті твору: *«Спочатку Галіб де-де пробіг очима мій форзац, малюнки ебру, орнаменти й сам папір, змазаний агаром»* (Пала, 2019: 347).

Висновки. Як бачимо, перекладацька зноска – це не лише актуальний спосіб перекладу для певних літературних жанрів та у випадку, коли текст-оригіналу, перенасичений термінологією, фактичним матеріалом, а також багатофункціональне (пояснення, тлумачення, коментування, уточнення, доповнення), складне за своєю природою явище (складні за своєю структурою виноски), що презентує різнопланову (лінгвокраїнознавчу, історико-культурну, власне лінгвістичну тощо) інформацію про лексеми певних тематичних груп. Було встановлено, що перекладацька виноска має особливості організації (типові моделі побудови) та подачі матеріалу (відразу посторінкова примітка чи від внутрішньотекстового пояснення до фіксації у післятекстовому словничку тощо), а також правила вербального оформлення (індексування, через коми, тире, в дужках, велика-мала літера тощо).

Цей напрям досліджень є перспективним в контексті лінгвокраїнознавчого, перекладацького аналізу безеквівалентної лексики, мовних реалій, викладання турецької мови як іноземної, оскільки не лише розкриває специфіку фонових знань турецьких лексем, а й задає алгоритми роботи перекладача художнього тексту, уніфікує підходи до подачі та оформлення паратекстуальних елементів.

Література:

1. Буднік А., Босак Н. Використання різних типів коментарів у процесі вивчення «Лінгвістичного аналізу художнього тексту» інокомунікантами. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2021. № 1 (134). С. 48–54. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11515/1/Budnik.pdf. (дата звернення: 18.06.2026).

2. Вітяк Ю. Перекладацький коментар як прийом відтворення онімів у художніх творах. *Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки :* матеріали всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю присвячені 85-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (10-11 листопада 2022 року). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 47–52. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28021/1/Conf_Filolog_Bychko.pdf. (дата звернення: 18.06.2026).

3. Городецька В., Малюга Н. Лінгвокультурологічний аспект перекладацького коментування художніх текстів. *Славістичні студії і лінгвістика, літературознавство, дидактика* : зб. наук. праць / голова редколегії Н. В. Подлевська. Хмельницький, 2021. Вип. 9. С. 59–64. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5387/1/Лінгвокультурологічний%20аспект%20перекладацького%20коментування%20художніх%20текстів.pdf. (дата звернення: 18.06.2026).

4. Приймачок О. Типи коментарів у перекладах Лесі Українки оповідань Івана Франка. *Лінгвостилістичні студії.* 2016. Вип. 5. С. 171–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ls_2016_5_18. (дата звернення: 18.06.2026).

5. Сокол М. О. Примітка та коментар у системі інтертекстуалізації. *Волинь філологічна: текст і контекст. Інтертекстуальність у системі художньо-філософського мислення: теоретичні та історико-літературні виміри.* 2009. Вип. 7. № 1. С. 293–302. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/36d0eab0-0dfb-4f0a-bd35-f994ec06cd12/content. (дата звернення: 18.06.2026).

6. Пала І. Смерть у Вавилоні Кохання в Стамбулі : роман / пер. з тур. Олеся Кульчинського. Харків : Фоліо, 2019. 412 с.

7. Фролова І.Є., Углєвата А.М. Функціональні характеристики виносок в художньому перекладі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2020. Вип. 92. С. 99–104.

References:

1. Budnik, A., & Bosak, N. (2021). Vykorystannya riznykh typiv komentariv u protsesi vyvchennya «Linhvistychnoho analizu khudozhn'oho tekstu» inokomunikantamy [The use of different types of comments in the process of studying “Linguistic analysis of a literary text” by non-native speakers]. *Naukovyy visnyk Pivdennoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushyns'koho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, 1(134),* 48–54. http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11515/1/Budnik.pdf [in Ukrainian].

2. Frolova, I. Ye., & Uhlyevata, A. M. (2020). Funktsional'ni kharakterystyky vynosok v khudozhn'omu perekladi [Functional characteristics of footnotes in literary translation]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Inozemna filolohiya. Metodyka vykladannya inozemnykh mov – Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Teaching Foreign Languages*, *(92),* 99–104 [in Ukrainian].

3. Horodets'ka, V., & Malyuha, N. (2021). Linhvokul'turolohichnyy aspekt perekladats'koho komentuvannya khudozhnikh tekstiv [Linguistic-cultural aspect of translational commenting on literary texts]. V N. V. Podlevs'ka (Hl. red.), Slavistychni studiyi i linhvistyka, literaturoznavstvo, dydaktyka: zb. nauk. prats' – In N. V. Podlevska (ed.), Slavic studies and linguistics, literary studies, didactics: collection of

scientific works. (Vyp. 9, s. 59–64). Khmel'nyts'kyy. https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5387/1/Linhvokul'turolohichnyy%20aspekt%20perekladats'koho%20komentuvannya%20khudozhnikh%20tekstiv.pdf [in Ukrainian].

4. Pala, I. (2019). Smert' u Vavyloni Kokhannya v Stambuli: roman [Death in Babylon Love in Istanbul: a novel] (O. Kul'chyns'kyy, Trans.). Folio [in Ukrainian].

5. Pryymachok, O. (2016). Typy komentariv u perekladakh Lesi Ukrayinky opovidan' Ivana Franka [Types of comments in Lesya Ukrainka's translations of Ivan Franko's stories]. *Linhvostylistychni studiyi – Linguistic-stylistic studies, (5),* 171–180. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ls_2016_5_18 [in Ukrainian].

6. Sokol, M. O. (2009). Prymitka ta komentar u systemi intertekstualizatsiyi [Note and comment in the system of intertextualization.]. *Volyn' filolohichna: tekst i kontekst. Intertekstual'nist' u systemi khudozhn'o-filosofs'koho myslennya: teoretychni ta istoryko-literaturni vymiry* – Volyn philological: text and context. Intertextuality in the system of artistic and philosophical thinking: theoretical and historical and literary dimensions, *7(1),* 293–302. https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/36d0eab0-0dfb-4f0a-bd35-f994ec06cd12/content [in Ukrainian].

7. Vityak, Yu. (2022). Perekladats'kyy komentar yak pryyom vidtvorennya onimiv u khudozhnikh tvorakh [Translation commentary as a method of reproducing onyms in works of art]. *V. Hnatyuk Southern Ukrainian National Pedagogical University. V Ukrayins'ka filolohiya v konteksti rozvytku yevropeys'koyi naukovoyi dumky: materialy vseukrayins'koyi naukovoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu prysvyacheni 85-richchyu vid dnya narodzhennya profesora Dmytra Buchka (10-11 lystopada 2022 roku) – In Ukrainian Philology in the Context of the Development of European Scientific Thought: Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference with International Participation Dedicated to the 85th Anniversary of the Birth of Professor Dmytro Buchko (November 10-11, 2022)* (s. 47–52). TNPU im. V. Hnatyuka. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28021/1/Conf_Filolog_Bychko.pdf [in Ukrainian].

© Н. В. Гагіна

ISSN 2519-2558
МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 27 травня 2026 р.

Прорецензовано: 10 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 15 червня 2026 р.

Email: nataliiagagina@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5403-9221

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-135-139

Гагіна Н. В. Фразеологічні одиниці з соматичним, колоративним та зоонімним компонентами на позначення емоцій у англійській та українській мовах: семантичний та лінгвокультурологічний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 135–139.

УДК: 81'373.7:[811.111+811.161.2]

Гагіна Наталія Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З СОМАТИЧНИМ, КОЛОРАТИВНИМ ТА ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ У АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті здійснено порівняльний аналіз англійських та українських фразеологічних одиниць із соматичним, колоративним та зоонімним компонентами, що об'єктивують емоції радості та гніву, а також пов'язані з ними емоційні стани, для виявлення їх семантичних подібностей, культурно-специфічних особливостей та відмінностей. Фразеологізми є концентрованою формою культурного коду нації, що дозволяє створити лаконічні та яскраві образи для передачі емоційних станів. Першу групу становлять фразеологічні одиниці, що відносяться до семантичного ряду «радість, задоволення, щастя»; друга група включає фразеологізми на позначення «гніву, злості, роздратування». Вибір трьох компонентів у складі фразеологізмів дає можливість отримати більш широке та цілісне уявлення про емоційну мовну картину світу носіїв досліджуваних мов. Матеріал дослідження складає корпус англійських та українських фразеологізмів, відібраних із різних лексикографічних джерел.

Фразеологічні одиниці з соматичним і колоративним компонентами часто відтворюють фізіологічні прояви емоцій, що становлять спільну основу для метафоризації. Колоративні компоненти в складі фразеологізмів забезпечують додаткову експресивність та відображають культурні асоціації кольорів з емоціями. Зоонімні фразеологізми передають емоційний стан через поведінку або властивості тварин, демонструючи культурно специфічні образні моделі.

Порівняльний аналіз засвідчив, що англійська та українська фразеологія, поєднуючи універсальні когнітивні механізми метафоризації та національно-специфічні культурні особливості, пропонують великий спектр виразних засобів для передачі емоцій. Українські фразеологічні одиниці вирізняються більшою експресивністю та варіативністю компонентів, тоді як англійські фразеологізми характеризуються більшою усталеністю образів.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, соматичний компонент, колоративний компонент, зоонімний компонент, емоції, метафоризація.*

Nataliia Gagina,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Chernihiv Polytechnic National University

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH SOMATIC, COLOURATIVE AND ZOONYMIC COMPONENTS DENOTING EMOTIONS IN ENGLISH AND UKRAINIAN: SEMANTIC AND LINGUOCULTURAL ASPECTS

The article presents a comparative analysis of English and Ukrainian phraseological units with somatic, colourative, and zoonymic components, which represent the emotions of joy and anger, in order to reveal their semantic similarities, culturally specific peculiarities, and differences. The first group consists of phraseological units belonging to the semantic field of «joy, satisfaction, happiness»; the second group includes phraseological units denoting «anger, rage, irritation». The selection of these three components within phraseological units provides a broader and more comprehensive understanding of the emotional linguistic worldview of the speakers. The research material comprises a corpus of English and Ukrainian phraseological units selected from various lexicographical sources.

Phraseological units with somatic and colourative components often reflect the physiological manifestations of emotions, which form a common basis for metaphorization. Colourative components provide additional expressiveness and reflect cultural associations between colours and emotions. Zoonymic phraseological units convey emotional states through the behaviour or characteristics of animals, demonstrating culturally specific figurative models.

The comparative analysis reveals that both English and Ukrainian phraseology, combining universal cognitive mechanisms of metaphorization and culturally specific features, offer a wide range of expressive means for conveying emotions. Ukrainian phraseological units stand out for their greater expressiveness and variability of components, while English phraseological units are characterized by more established images.

Keywords: *phraseological unit, somatic component, colourative component, zoonymic component, emotions, metaphorization.*

Актуальність теми. Фразеологічна система будь-якої мови вирізняється образністю, експресивністю та метафоричністю, тісно пов'язана з традиціями, цінностями й побутом народу та репрезентує його національно-культурну самобутність. Зростання інтересу науковців до дослідження емотивної фразеології зумовлено посиленням ролі принципу антропоцентризму в сучасній лінгвістиці, а також розвитком таких суміжних із мовознавством наук, як емотіологія, лінгвокультурологія, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика тощо. Необхідність контрастивного аналізу фразеологічних одиниць (далі – ФО) як засобів об'єктивації емоційних станів у різних мовах пов'язана з виявленням як універсальних для багатьох культур, так і своєрідних моделей образної мотивації, що сприяє глибшому розумінню національних мовних картин світу. Крім того, в умовах сучасних глобалізаційних процесів такого роду дослідження набувають важливого значення, особливо в контексті міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фразеологізмів на позначення позитивних і негативних емоцій присвячено праці А. Дюськіної, О. Зубач, Д. Ігнатенко, Е. Коляди, Д. Маркової, Л. Миронової, Л. Орєхової, М. Охріменко,

М. Пасюрківської, В. Станкевич-Іванової, О. Трофімової, М. Фабіан, О. Чаєнкової, Т. Шевченко та ін. Науковці визначають лексико-семантичні групи ФО, їх структурні, функціональні та стилістичні особливості в різних мовних системах; аналізують синонімічні зв'язки, інтенсивність експресивного забарвлення тощо. Так, у науковій праці Л. Орєхової та О. Чаєнкової зіставний аналіз фразеологічних одиниць, що репрезентують емоційний концепт «гнів» в українській, турецький та англійській мовах, дозволив виокремити сім семантичних груп з певною градацією емоційних станів (Орєхова, Чаєнкова, 2024).

Дослідження О. Трофімової було спрямовано на виявлення спільних і відмінних рис у структурі та семантиці англійських і українських ФО, які передають негативну емоційну дію, що уможливило встановити наступні подібні підгрупи: фізична дія, вербальна дія, зорова дія, ментальна дія та поведінка. З'ясовано, що спільним для обох мов є наявність сем інтенсивності, початку та тривалості негативної емоційної дії. Водночас українській мові додатково властиві специфічні ознаки раптовості, усвідомленості вияву та зниження ступеня інтенсивності негативної емоції, що свідчить про ширший семантичний спектр ФО на позначення негативних емоцій порівняно з англійською мовою (Трофімова, 2010).

Аналіз семантичних особливостей ФО, що об'єктивують позитивний емоційний стан у чотирьох зіставлюваних мовах, у дослідженні Д. Ігнатенко мав на меті встановити й описати універсальні та специфічні метафоричні моделі. Універсальними визначено наступні: «надзвичайно щаслива, радісна людина – тварина /птах», «сильна радість / захоплення – повітря / небо / верх». Разом з тим у кожній мові в складі фразеологічних одиниць виявлено культурно зумовлені компоненти (Ігнатенко, 2017). Отже, дослідження, спрямовані на виявлення спільних та національно-специфічних ознак, що репрезентують фразеологічну картину світу, залишаються актуальними.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу англійських та українських фразеологічних одиниць із соматичним, колоративним і зоонімним компонентами, що позначають емоційні стани людини радості та гніву, для виявлення їх семантичних подібностей і відмінностей у відповідних національних лінгвокультурах.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми є самобутніми вербалізаторами емоційно-психологічних станів людини, оскільки висвітлюють етнічну природу й особливості мовомислення крізь призму почуттєвої сфери людини (Бойко, 2025: 129). Стійкі образні вислови, що укорінилися в системі мови як концентрована форма культурного коду народу, використовуються для створення лаконічного та яскравого образу, передачі стислої виразної думки та вираження емоційного стану.

Відчуття людини безпосередньо пов'язані з частинами тіла, яке є найбільш доступним об'єктом для спостереження, тому соматичну фразеологію вважають однією із найдавніших. Іншим об'єктом спостереження для людей здавна були тварини. Здатність осмислювати людські якості та емоційні прояви через відповідні характеристики та поведінку тварин є важливою як у когнітивному, так і в культурологічному аспектах. Значну роль у формуванні зооморфних ідіоматичних виразів та метафор відіграють національно-культурні уявлення та ставлення певного народу до конкретної тварини, а порівняльні образи передають виразне символічне навантаження, відображаючи суспільні уявлення про прийнятне й неприйнятне, норму й девіацію (Saralamba, 2021). Кольори також є зручним метафоричним засобом для вираження емоцій і почуттів людини.

Проаналізовані в цій праці ФО, що містять у своєму складі компоненти назв частин тіла, кольору й тварини, репрезентують найсильніші емоції людини – радість і гнів, а також пов'язані з ними емоційні стани. Першу групу становлять ФО, що відносяться до семантичного ряду «*радість, задоволення, щастя*»; другу – фразеологізми на позначення «*гніву, злості, роздратування*». Матеріал дослідження складає корпус англійських та українських фразеологізмів, відібраних з лексикографічних джерел. Три різні компоненти в складі фразеологізмів були обрані для отримання ширшого й цілеснішого уявлення про емоційну мовну картину світу носіїв досліджуваних мов. Крім того, зазначені компоненти-маркери, які слугують смисловими центрами у ФО, мають широку репрезентованість в обох мовах.

Емоційний стан радості, задоволення та щастя в англійській та українській мовах передають такі ФО з соматичним компонентом, як *grin from ear to ear – посміхатися на весь рот, посміхатися від вуха до вуха* (АУФС, 2005: 442); *one's heart leaps* (MWD) та українські аналоги, де серце є центром почуттів, *[аж] душа (серце) радіє* (СФУМ, 2003: 225); *душа (серце) співає (тішиться)* (СФУМ, 2003: 228); *заграло серце* (СФУМ, 2003: 639). Звертаємо увагу, що в українських фразеологізмах лексичні одиниці «душа» і «серце» іноді функціонують як взаємозамінні маркери. Це пояснюється тим, що в українській філософській думці, що ґрунтується на національних культурних традиціях, серце осмислюється як духовний центр людського буття, де народжуються найсвітліші почуття, що наповнюють життя радістю й натхненням, і є невід'ємною складовою щастя (Трусей, 2022).

Одним із найщиріших фізичних виявів радості є сміх. Англійські фразеологізми *laugh your head off* (CamD)*; laugh fit to kill oneself* (АУФС, 2005: 588) передають гіперболізований образ нестримного сміху, реготу, настільки сильного, що створюється враження, ніби голова може «відпасти» або людина може померти від сміху. Українські відповідники *вмирати зо сміху* (СФУМ, 2003: 119); *луснути від (зі) сміху* (СФУМ, 2003: 356) характеризуються подібною інтенсивністю вираження емоції. Вираз *belly laugh* (MWD) співвідноситься з українськими аналогами, що використовують ту саму соматичну локалізацію, наприклад: *[аж] вхопитися / братися за живіт (за боки, в боки)* (СФУМ, 2003: 144); *боки зривати* (СФУМ, 2003: 272); *рвати боки (животи)* (СФУМ, 2003: 594); *рвати / порвати кишки [зо (від) сміху (від реготу)]* (СФУМ, 2003: 595); *[аж] за боки хапатися / схопитися [від (з) реготу]* [СФУМ, 2003: 740). Водночас українські ФО вирізняються більшою експресивністю та виразним акцентом на гіперболізованій фізичній реакції.

Спільну локалізацію «очі» й образ «світло» мають ФО *eyes light up* (MWD) та *очі засвітили (заіскрили, засвітилися*; *очі [так і] світяться* (СФУМ, 2003: 477-478); *[аж] іскорки в очах замиготіли* (СФУМ, 2003: 276). Подібну семантику позитивного емоційного стану, вираженого через зовнішній вигляд людини, має англійський фразеологізм *one's face lights up* (MWD), де образна локалізація поширюється на все обличчя. Отже, в обох мовах існують численні ФО з соматичним компонентом на позначення емоції радості, які збігаються як за семантикою, так і за образною основою.

Радість, веселість та задоволення в англійській фразеології асоціюється з рожевим та червоним кольорами, наприклад, *paint the town red* (CamD), що означає гучно веселитися (АУФС, 2005: 746); *tickled pink* (CamD) – бути дуже задоволеним. Колоронім «рожевий» виступає маркером фізіологічної реакції почервоніння обличчя від сміху. В українській мові немає повних фразеологічних відповідників з подібним колірним компонентом.

Еквівалентними ФО, що ґрунтуються на спільному символі щастя, є *bluebird of happiness – синій птах; синя птиця щастя* (СФУМ, 2003582). Фразеологізм *look at/see something through rose-coloured/rose-tinted glasses* (CamD) також має повний українській відповідник *дивитися крізь рожеві окуляри / бачити все в рожевому світлі* (СФУМ, 2003: 198), що передає ідеалізоване сприйняття дійсності, почуття оптимізму, радості й щастя, проте часто з іронічним забарвленням. Загалом англійська й українська фразеологія з колоронімами відображає поєднання універсальних та національно-специфічних елементів у мовній картині світу.

Аналізуючи ФО із компонентом зоонімом, зазначаємо, що повними еквівалентами з тотожними образами є (*as) cheerful as a lark / (as) gay as a lark – веселий, як (весняний) жайворонок* (АУФС, 2005: 211). Аналогом фразеологізму *like the cat that got the cream (like the cat that ate the canary)* (CamD) можна вважати ФО *як кішка, що з'їла сало* (АУФС, 2005: 611). Незважаючи на відмінності в культурних деталях (вершки/сало), зоонім *«кіт/кішка»* та семантика задоволення від їжі збігаються.

Специфічними для англомовної культури є ідіоми *like a dog with two tails* (CamD) та (*as) happy as a clam at high tide* (АУФС, 2005: 451). Попри належність до спільного семантичного поля «щастя», ці фразеологізми репрезентують різні поведінкові моделі. Якщо образ собаки з двома хвостами втілює нестримну «подвійну» радість, де додатковий хвіст є гіперболізованим зовнішнім виявом сильної емоції, то образ щасливого молюска під час припливу репрезентує ідею щастя та внутрішнього спокою, що ґрунтуються на відчутті безпеки.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що в англійській та українській мовах позитивні емоції радості та щастя частіше виражаються через фразеологізми із соматичним компонентом зі спільною семантикою та образною локалізацією, однак українським фразеологізмам притаманна більша експресивність. Колоративні та зооморфні образи часто мають культурно специфічний характер.

Подальший розгляд передбачає порівняння мовних та культурних особливостей ФО, що виражають гнів, злість та роздратування. В англійських ідіомах, що мають українські фразеологічні еквіваленти або аналоги на позначення гніву, злості та роздратування, використовуються однакові соматичні компоненти: рот, зуб(и), кров, наприклад, *foam at the mouth* (АУФС, 2005: 344) – *з піною в роті (біля рота, на губах)* (СФУМ, 2003: 515); *somebody's blood is up* (CamD); *blood boils – кров кипить* (АУФС, 2005: 146); *gnash / grind / grit one's (the) teeth – скреготати зубами* (АУФС, 2005: 409) *file one's teeth (for або against) – точити зуби (на когось, щось, проти когось, чогось*) (АУФС, 2005: 331); *гострити зуби* (СФУМ, 2003: 164) або *мати (великий) зуб (зуба)* (на кого або проти кого) (СФУМ, 2003: 373).

Звертаємо увагу, що синонімічний ряд українських фразеологізмів для вираження гніву, злості та сильного роздратування вирізняється більшою варіативністю соматичних компонентів (очі, душа / дух, серце, обличчя) порівняно з англійською мовою, а саме, *очі метають іскри* (СФУМ, 2003: 476); *очі горять (палають)* (СФУМ, 2003: 476) про дуже сердитий, гнівний погляд; *[аж] кров кинулася до обличчя (в обличчя, в лице)* (СФУМ, 2003: 314); *наливатися /налитися кров'ю* (СФУМ, 2003: 422); *важким (недобрим) духом дихати; вогнем (полум'ям, пеклом) дихати* (СФУМ, 2003: 200); *кипить (закипає) душа (серце)* (СФУМ, 2003: 228); *серце бере / взяло на кого* (СФУМ, 2003: 640); *бісова (проклята)душа* (СФУМ, 2003: 225).

Варто також зазначити полісемію українських фразеологізмів, що можуть описувати різні емоційні стани або їх відтінки. Так фразеологізм *[аж] іскри з очей сиплються (летять, скачуть) / посипались (полетіли, поскакали)* вживається як для вираження гніву, обурення, злості, так і на позначення відчуття запаморочення від гострого фізичного болю або напливу сильних непередбачених почуттів (СФУМ, 2003: 276); *очі горять (палають)* може означати не тільки гнів, а й радість або збудження (СФУМ, 2003: 476); *витріщити (вивалити, вирячити, вилупити) очі (баньки)* окрім гніву передає також здивування (СФУМ, 2003: 90); *кров кипить (закипає, вирує) у жилах (у скронях)* означає стан сильного збентеження, гніву, обурення (СФУМ, 2003: 315); *кипить (закипає, скипає) душа (серце)* виражає гнів, обурення, нервове збудження або хвилювання (СФУМ, 2003: 228); *розпікати / розпекти душу (серце)* вказує на гнів, душевний біль, страждання тощо (СФУМ, 2003: 613).

Фразеологізм *bite / snap one's head / nose off* означає різко сердито відповісти або накинутись на когось з лайкою (АУФС, 2005: 137), тобто позначає різку, гнівну, агресивну вербальну реакцію. Функціональним аналогом в українській мові вважаємо *мало не з'їсти* когось (СФУМ, 2003: 266), який передає схожу емоційно насичену реакцію. Для вираження словесної агресії в англійській мові також використовується ідіома *jump down one's throat*, що означає різко перебивати запереченнями, нападати словесно (АУФС, 2005: 562). Українській фразеологізм *затулять (закривати, затикати) рот (рота, уста, пельку)* комусь (СФУМ, 2003: 253) має подібну локалізацію, але не завжди може бути функціональним аналогом, оскільки позначає не активну словесну агресію, а радше примус замовчати.

Сильний гнів, погрозу, бажання завдати фізичної шкоди, покарати когось, здебільшого в переносному значенні, передає фразеологізм *pull / tear (one) limb from limb – розірвати на шматки (когось)* (АУФС, 2005: 779). В українській мові подібну семантику мають ФО *відірвати голову* (СФУМ, 2003: 101); *видерти (повидирати, видряпати) /видирати (видряпувати) очі* (СФУМ, 2003: 68); *нам'яти (наскубти)/наминати (скубти) чуб (чуба)* (СФУМ, 2003: 423); *здирати (знімати, здіймати, лупити) шкуру* (СФУМ, 2003: 262), які ґрунтуються на гіперболізованих образах фізичного покарання.

Отже, як в українській, так і англійській мовах фразеологічний ряд із соматичним компонентом на позначення емоції гніву є доволі широким. І хоча культурні акценти можуть відрізнятися, в обох мовах використовуються яскраві метафоричні образи для вираження гніву, чи пов'язаних з ним реакцій.

Порівняльна характеристика англійських та українських фразеологізмів із колоративним компонентом засвідчує, що гнів та злість традиційно асоціюються із червоним кольором, що пов'язано з фізіологічною реакцією організму, коли в стані емоційного напруження через приплив крові шкіра червоніє. В обох мовах функціонують фразеологізми з колоративом «червоний» на позначення гніву, люті, зокрема *see red* (скипіти; бути засліпленим лютістю); (АУФС, 2005: 843); *red* (*black / blue*) *in the face – червоний (багровий) від гніву* (АУФС, 2005: 140). Фразеологічні еквіваленти *(as) red as a lobster – червоний, як рак* та *(as) red as a turkey-cock – червоний, як індик* (АУФС, 2005: 813; СФУМ, 2003: 47) можуть позначати в обох мовах не тільки гнів, а й інші емоційні стани, що супроводжуються почервонінням обличчя, наприклад сором. Ідіома *be like a red rag to a bull; act as (або like) a red rag acts upon a bull* (АУФС, 2005: 17) як і український еквівалент *як червона ганчірка для бика* містять образне підґрунтя, пов'язане з іспанською коридою.

Окрім червоного, у складі англійських фразеологізмів на позначення гніву використовуються й інші колоративні компоненти, зокрема в ідіомах *cry / scream / shout blue murder* (CamD); *black (blue, red) in the face* (АУФС, 2005: 140); *to have a pink / blue fit* (TFD); *turn purple with rage* (АУФС, 2005: 971). В українській мові також існують різні колірні моделі: *пожовтіти (почорніти, позеленіти) від злості* (СГ); *такий злий, аж в роті чорно* (Номіс, 1993: 161). Така варіативність колоронімів створює яскравий образ фізіологічної реакції та посилює експресивність виразу.

Резюмуючи, можна зауважити, що ФО з колірним компонентом на позначення емоції гніву в досліджуваних мовах демонструють семантичну спільність, зумовлену універсальністю фізіологічних реакцій і подібними когнітивними механізмами метафоризації. Домінантним у репрезентації гніву в обох мовах є червоний колір, водночас використовуються й інші колоративні компоненти для передачі різних відтінків емоційного стану.

Зіставний аналіз англійських та українських ФО із зоонімним компонентом, що репрезентують емоцію гніву, стан злості та роздратування, дозволяє простежити специфіку образної мотивації та характер міжмовної відповідності. Так англійський фразеологізм *(as) mad as a hornet* (АУФС, 2005: 634) має частковий фразеологічний еквівалент в українській мові – *злий як зінське щеня*, де щеня є дрібною, але дуже агресивною твариною, символом злості в українській культурі (Номис, 1993: 161). Зазначені фразеологізми мають схожу образну мотивацію, що ґрунтується на уявленні про дуже малу за розмірами, але вкрай агресивну істоту. Іншими прикладами функціональних аналогів в українській мові з різними відтінками інтенсивності емоції є *[як (мов, наче, начеб і т. їн.)] ґедзь напав (укусив)* (СФУМ, 2003: 175); *[якась] муха вкусила* (СФУМ, 2003: 412).

Фразеологізми *(as) cross as a bear (with a sore head)* та *злий, як собака* (АУФС, 2005: 247) також належать до аналогів, що репрезентують зооморфну модель концепту «злість», однак побудовані на різних образах. Анімалістичний компонент (ведмідь і собака) символізує небезпеку, готовність до нападу, тому ці фразеологізми є зрозумілим способом метафоризації роздратування, злості чи гніву. Відмінність полягає в тому, що ідіома *(as) cross as a bear with a sore head* вживається для вираження злості та дратівливості як ситуативної й тимчасової поведінки, тоді як ФО *злий, як собака* може характеризувати як гостру поведінкову реакцію на щось, так і сталу характеристику людини, і є, на нашу думку, більш експресивною. Хоча розглянуті фразеологізми відрізняються метафоричною основою і не є еквівалентами, вони можуть функціонувати як контекстуальні синоніми, при цьому відображаючи культурно-специфічні риси національної мовної картини світу.

Компаративне дослідження англійських та українських ФО на позначення гніву із соматичним, колоративним і зоонімним компонентами демонструє, що в обох мовах ця емоція концептуалізується здебільшого через тілесні та фізіологічні реакції, такі як кипіння крові, зміна кольору обличчя, скрегіт зубів, піна біля роту, які є універсальними для людей і, отже, становлять спільну основу для метафоризації. Колоративна образність із домінуванням червоного кольору також ґрунтується на фізіологічних реакціях організму. Фразеологізми із зоонімами репрезентують гнів, злість та роздратування через образи агресивних і небезпечних тварин.

Висновки. Отже, проведений порівняльний аналіз фразеологізмів із соматичним, колоративним і зоонімним компонентами в англійській та українській мовах засвідчує, що емоції радості та гніву, а також пов'язані з ними емоційні стани задоволення, щастя, злості й роздратування концептуалізуються через універсальні фізіологічні реакції й яскраві образи, що є зрозумілими для носіїв обох мов. Колоративна образність також передає фізіологічні зміни як реакції на емоції й часто збігається в досліджуваних мовах, хоча деякі моделі є культурно специфічними. Зоонімні фразеологізми демонструють більш національно-культурні образні моделі. Водночас українські ФО на позначення як позитивних, так і негативних емоцій, вирізняються більшою експресивністю, ширшим спектром соматичної лексики, тоді як англійські характеризуються усталеністю образів. Загалом англійській та українській фразеології притаманне поєднання універсальних і національно-культурних особливостей, що відображають мовну картину світу. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняння метафоричної образності емотивної фразеології в різних лінгвокультурах.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник (АУФС) / уклад. К. Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.

2. Бойко Н. Емотивно-оцінний потенціал українських паралінгвальних фразеологізмів: узуальні й індивідуальні вияви. *Українське мовознавство*. № 1(55). 2025. С. 129-152.

3. Ігнатенко Д. Є. Інтенсивність вияву позитивних емоцій у фразеологізмах англійської, німецької, російської та української мов. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2017. Вип. 33-34. С. 35-48.

4. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / упор., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.

5. Орєхова Л. І., Чаєнкова О. К. Лексико-семантичні особливості концепту страх (на матеріалі англійської, турецької та української мов). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія Філологія. Журналістика*. Том 35 (74) № 3 2024. Частина 1. С 135-140.

6. Словник Горох (СГ). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://goroh.pp.ua.

7. Словник фразеологізмів української мови (СФУМ) / уклад. В. М. Білоноженко та ін.; відп. ред. В. О. Винник. Київ : Наукова думка, 2003. 787 с.

8. Трофімова О. В. Фразеологічні одиниці на позначення негативної емоційної дії в англійській і українській мовах. *Філологічні трактати*. 2010. Т. 2. № 1. С. 88-95.

9. Трусей Л. Г. Кордоцентризм як проявлення духовності в українській філософській думці. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць* / гол. редактор Г. П. Шевченко. Вип. 1 (103). Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. С. 255-265.

10. Cambridge dictionary (CamD). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dictionary.cambridge.org/.

11. Merriam-Webster Dictionary (MWD). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.merriam-webster.com/dictionary.

12. Saralamba C. A Comparison of HUMANS ARE ANIMALS Conceptual Metaphor between English and Thai. *Language and Linguistics*. № 39(1). 2021. С. 128-150.

13. The Free Dictionary (TFD). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.thefreedictionary.com.

References:

1. Barantsev, K. T. (2005). Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk [English-Ukrainian phraseological dictionary] (2nd ed., revised). Kyiv : Znannya Publishing.

2. Boyko, N. (2025). Emotyvno-otsinnyi potentsial ukrainskykh paralinhvalnykh frazeolohizmiv: uzualni y indyvidualni vyiavy [Emotive-evaluative potential of Ukrainian paralingual phraseological units: Usage and individual manifestations]. Ukrainian Linguistics, 1(55), 129-152.

3. Ihnatenko, D. Ye. (2017). Intensyvnist vyiavu pozytyvnykh emotsii u frazeolohizmakh anhliiskoi, nimetskoi, rosiiskoi ta ukrainskoi mov [Intensity of positive emotion expression in the phraseological units of English, German, Russian, and Ukrainian]. Typology of linguistic meanings in diachronic and contrastive aspects, 33-34, 35-48.

4. Nomys, M. (1993). Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe [Ukrainian proverbs, sayings, and more] (ed., notes, & introduction by M. M. Pazyak). Kyiv : Lybid.

5. Orekhova, L. I., Chayenkova, O. K. (2024). Leksyko-semantychni osoblyvosti kontseptu strakh (na materiali anhliiskoi, turetskoi ta ukrainskoi mov) [Lexical-semantic features of the concept «fear» (on the material of English, Turkish, and Ukrainian)]. Scientific Notes of the Tavria National V. I. Vernadsky University. Philology Series. Journalism, 35 (74) (3), 135-140.

6. Goroh Dictionary. (n.d.). Retrieved from https://goroh.pp.ua.

7. Bilonozenko, V. M., et al. (2003). Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy [Dictionary of Ukrainian phraseology]. (ed. V. O. Vynnyk). Naukova Dumka.

8. Trofimova, O. V. (2010). Frazeolohichni odynytsi na poznachennia nehatyvnoi emotsiinoi dii v anhliiskii i ukrainskii movakh [Phraseological units as nomination of negative emotions in the English and Ukrainian discourses]. Philological Treatises, 2 (1), 88-95.

9. Trusey, L. H. (2022). Kordotsentryzm yak proiavlennia dukhovnosti v ukrainskii filosofskii dumtsi [Cordocentrism as a manifestation of spirituality in Ukrainian philosophical thought]. Spirituality of the Personality: Methodology, Theory, and Practice: A collection of scientific papers, 1, 255-265. V. Dahl EUNU.

10. Cambridge dictionary. (n.d.). Retrieved from https://dictionary.cambridge.org/.

11. Merriam-Webster Dictionary. (n.d.). Retrieved from https://www.merriam-webster.com/dictionary.

12. Saralamba, C. (2021). A Comparison of HUMANS ARE ANIMALS Conceptual Metaphor between English and Thai. Language and Linguistics, 39 (1), 128-150.

13. The Free Dictionary. (n.d.). Retrieved from https://www.thefreedictionary.com.

© Ja. L. Misiuk, Je. Je. Jakubowśka, Ju. K. Kratiuk

ISSN 2519-2558
МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 2 червня 2026 р.

Прорецензовано: 13 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 червня 2026 р.

Email: yaroslav.misiuk@oa.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/009-0004-1326-327X

Email: yelizaveta.yakubovska@oa.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3583-6901

Email: yuliia.kratiuk@oa.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1365-7648,

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-140-143

Misiuk Ja. L., Jakubowśka Je. Je., Kratiuk Ju. K. Język nienawiści w kontekście wojny na Ukrainie: analiza socjologiczna i polityczna. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 140–143.

UDC: 811

Jarosław Misiuk,
wykładowca w Katedrze Mediacji Językowej,
Narodowy Uniwersytet „Akademia Ostrogolska”
Jelizawieta Jakubowśka,
wykładowca w Katedrze Mediacji Językowej,
Narodowy Uniwersytet „Akademia Ostrogolska”
Julia Kratiuk,
starszy wykładowca w Katedrze Mediacji Językowej,
Narodowy Uniwersytet „Akademia Ostrogolska”

JĘZYK NIENAWIŚCI W KONTEKŚCIE WOJNY NA UKRAINIE: ANALIZA SOCJOLOGICZNA I POLITYCZNA

Niniejszy artykuł analizuje problem mowy nienawiści w kontekście wojny na Ukrainie, przedstawiając ją jako zjawisko językowe i społeczne o istotnych implikacjach politycznych. W badaniu argumentuje się, że język w konflikcie pełni nie tylko funkcję komunikacyjną, ale także ideologiczną. Staje się narzędziem eskalacji konfliktu, dehumanizacji wroga i konstruowania narracji nacjonalistycznych. Analiza obejmuje zarówno dyskurs polityczny i medialny, jak i praktyki komunikacyjne społeczeństwa obywatelskiego, w tym komentarze internetowe i trolling. Szczególną uwagę poświęcono mechanizmom językowym (takim jak metafory, powtórzenia i strategie negowania odpowiedzialności), które wzmacniają stereotypy i utrwalają podziały społeczne. Tekst ma charakter interdyscyplinarny, łącząc perspektywy socjolingwistyczne, polityczne i społeczne, i podkreśla potrzebę edukacji i regulacji prawnych jako narzędzi ograniczania i regulowania mowy nienawiści.

Przedmiot badań: *mowa nienawiści w kontekście wojny na Ukrainie, rozpatrywana jako zjawisko językowe i społeczno-polityczne.*

Temat badań: *dyskusje publiczne i medialne (wypowiedzi polityków, prasy i mediów społecznościowych) oraz praktyki komunikacyjne społeczeństwa obywatelskiego.*

Słowa kluczowe: *mowa nienawiści, dehumanizacja, konflikt, propaganda, media, trolling, wojna na Ukrainie, tożsamość narodowa.*

Місюк Ярослав Леонідівна,
викладач кафедри мовної медіації,
Національний університет «Острозька академія»
Якубовська Єлизавета Євгеніївна,
викладач кафедри мовної медіації,
Національний університет «Острозька академія»
Кратюк Юлія Казимирівна,
Старший викладач кафедри мовної медіації,
Національний університет «Острозька академія»

МОВА ВОРОЖНЕЧІ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядається питання мови ворожнечі в контексті війни в Україні, представляючи її як лінгвістичне та соціальне явище, що має значну політичну вагу. В особливий спосіб зазначено, що мова в конфлікті виконує не лише комунікативну, а й ідеологічну функцію – вона стає інструментом ескалації конфлікту, дегуманізації ворога та конструювання націоналістичних наративів. Аналіз охоплює як рівень політичного та медійного дискурсу, так і комунікаційні практики громадянського суспільства, включаючи онлайн-коментарі та тролінг. Особлива увага приділяється лінгвістичним механізмам (метафорам, повторенням, стратегіям заперечення провини), які підсилюють стереотипи та увічнюють соціальні розбіжності. Текст має міждисциплінарний характер – поєднує соціолінгвістичні, політологічні та соціальні перспективи – і підкреслює необхідність освіти та правового регулювання як інструментів обмеження мови ворожнечі.

Об'єкт дослідження: *мова ворожнечі в контексті війни в Україні, розглядається як лінгвістичне та соціально-політичне явище.*

Тема дослідження: *публічні та медійні дискурси (заяви політиків, преса, соціальні мережі) та комунікаційні практики громадянського суспільства.*

Ключові слова: *мова ворожнечі, дегуманізація, дискурс конфлікту, пропаганда, медіа, тролінг, війна в Україні, національна ідентичність.*

© Ja. L. Misiuk, Je. Je. Jakubowśka, Ju. K. Kratiuk
ISSN 2519-2558
МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Yaroslav Misiuk,
Lecturer at the Department of Language Mediation,
National University of Ostroh Academy
Yelyzaveta Yakubovska,
Lecturer at the Department of Language Mediation,
National University of Ostroh Academy
Yuliia Kratiuk,
Senior Lecturer at the Department of Language Mediation,
National University of Ostroh Academy

HATE SPEECH IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE: SOCIOLOGICAL AND POLITICAL ANALYSIS

This article examines the issue of hate speech in the context of the war in Ukraine, presenting it as a linguistic and social phenomenon with significant political implications. The study argues that language in conflict serves not only a communicative function but also an ideological one. It becomes a tool for escalating conflict, dehumanizing the enemy, and constructing nationalist narratives. The analysis covers both political and media discourse, as well as the communication practices of civil society, including online comments and trolling. Special attention is given to the linguistic mechanisms (such as metaphors, repetition, and strategies of denying responsibility) that reinforce stereotypes and perpetuate social divisions. The text is interdisciplinary in nature, combining sociolinguistic, political, and social perspectives, and emphasizes the need for education and legal regulation as tools for limiting and regulating hate speech.

Object of the study: *hate speech in the context of the war in Ukraine, considered as a linguistic and sociopolitical phenomenon.*

Research topic: *public and media discourses (statements by politicians, press, and social media) and communicative practices of civil society.*

Keywords: *hate speech, dehumanization, conflict discourse, propaganda, media, trolling, war in Ukraine, national identity.*

Wprowadzenie. Kwestia mowy nienawiści podczas wojny na Ukrainie jest jednym z kluczowych elementów analizy socjolingwistycznej i politycznej, która stara się wyjaśnić procesy i formy treści nasyconych negatywnymi emocjami. Od 2022 roku wojna doprowadziła do masowych działań wojennych, nie wspominając o przyspieszeniu werbalnych zmagań w tej kwestii, często manifestujących się w języku symbolicznym dla przemocy i dehumanizacji wroga lub przeciwnika. W tym kontekście istotne jest rozważenie, jak słowa i wyrażenia nabierają ideologicznego wydźwięku i są używane zarówno do potwierdzania siebie, jak i eskalacji niezgody. Analiza powinna odzwierciedlać przekazy na różnych poziomach komunikacji – od tego, co mówią politycy i co jest publikowane w prasie, po to, co ludzie mówią w mediach masowych oraz działania jednostek i społeczeństwa obywatelskiego – oraz jak te komunikaty wpływają na normy społeczne i uprzedzenia. Ten obszar może oferować badanie mechanizmów, dzięki którym istnieje mowa nienawiści, oraz jak walczyć z nią i ograniczać ją w zmieniającym się kontekście informacji i polityki. To prowadzi nas do zbadania, jak te pierwsze i drugie są używane w konkretny sposób w obecnym systemie społeczno-politycznym i ma na celu ustalenie, czy działają jednocześnie, czy nie.

Zasady mowy nienawiści, dehumanizacji i dyskursu konfliktowego stanowią podstawę socjolingwistyki zjawisk wojny na Ukrainie. Mowa nienawiści jest definiowana jako wypowiedzi i praktyki językowe, które nie są jedynie wyrazem krytyki czy opozycji, ale celowo wywołują negatywne emocje, uprzedzenia lub poddają grupy społeczne stygmatyzacji. Zazwyczaj charakteryzuje się błędną interpretacją negatywnych terminów, ogólnym stereotypizowaniem i rozwijaniem urządzeń dyskredytujących, które podsycają konflikt i wzmacniają podziały społeczne. Dehumanizacja jest narzędziem, które poprzez formacje językowe (i inne) przypisuje nieludzkość, animalizm lub bezwartościowość grupom, które się im przeciwstawiają, skutecznie degradując te grupy poprzez gradient moralny (zmniejszenie postrzeganego ryzyka działania z przemocą i agresją). Tak jest w tym przypadku – retoryka, w której Ukraińcy lub ich sojusznicy są charakteryzowani jako „zero zagrożenia" lub „pasożyty", co daje uzasadnienie dla działań militarnych. Z kolei dyskurs konfliktowy odnosi się do metod dyskursów, takich jak argumentacja, narracja i język mający na celu wyraźne zarysowanie przeciwnika i wywołanie poczucia zagrożenia. Jako dyskurs, który pomaga kultywować postrzeganie drugiej strony jako wroga, kogoś, komu ludzie nie mogą ufać, lub kogoś, kto nie ma etyki moralnej. Te konstrukcje promują utrwalanie i uzasadnianie przemocy, a także podporządkowanie jednej grupy drugiej. Analizowanie tych pojęć pomaga nam nie tylko zrozumieć, jak język i narracje mogą być włączane do większych mechanizmów politycznych, ale także stworzyć przestrzeń, w której rzeczy mogą się eskalować, jednocześnie identyfikując kanały do blokowania tych procesów. [1]

Dyskursy nienawiści są produkowane i formułowane w świetle sytuacji geopolitycznej w wojnie na Ukrainie. Oprócz tych podziałów i podziałów społecznych, kontekst geopolityczny może również prowadzić do tworzenia dyskursów nienawiści. Wojna doprowadziła do zwiększenia intensywności języka nienawiści i wykluczającego, tworząc dyskursy nienawiści. A w nowym kontekście geopolitycznym na Ukrainie tożsamość narodowa zawsze była redefiniowana, a kontekst, w którym znajdujemy tworzenie się dyskursu nienawiści, ma na celu ustanowienie nowej retoryki nacjonalizmu. Ten konflikt ilustruje zmagania o uformowanie nowej tożsamości narodowej i regionalnej, która jest definiowana przez budowanie jej elementów przemocy i izolacjonistycznych narracji opartych na wrogości i wykluczeniu wobec postrzeganych obcych lub nieszkodliwych grup. Pojawienie się międzynarodowej rywalizacji (zainspirowanej nową międzynarodową rywalizacją, zależnością od narracji patriotycznych i historycznych oraz wykorzystaniem mediów informacyjnych i polityki na tle zagrożeń bezpieczeństwa, w połączeniu z mediami i politycznymi instrumentami polityki do stworzenia środowiska, które pozwoliło na powstanie mowy nienawiści. Skupienie się na różnicach etnicznych, religijnych lub językowych stanowi sposób na budowanie tożsamości narodowej i tworzy sposób na dehumanizację rywala. Międzynarodowe wymiary konfliktów geopolitycznych nadal rozgrywają się w przestrzeni społeczno-społecznej, tak że wyrażenia wrogości werbalnej wobec wroga, demonizacja przeciwnika i oskarżenia o zdradę stały się dominującymi cechami dyskursu publicznego i prasowego. Z tego powodu, z jednej strony, wewnętrzna solidarność tych społeczności, które wspierały działania wojskowe, została wzmocniona, ale z drugiej strony, podziały społeczne i rywalizacje pogłębiły się, zagrażając harmonii społecznej. Omówiliśmy również możliwy długoterminowy wpływ dyskusji na psychologię społeczną i dynamikę konfliktu w regionie, co podkreśla potrzebę zrozumienia i przeciwdziałania tym mechanizmom w sposób kompleksowy w walce z mową nienawiści.

Metafory, powtarzające się procesy, przekształcanie winy i zaprzeczanie winie to mechanizmy językowe nienawiści, zwłaszcza strukturalne sposoby dehumanizacji ludzi poprzez użycie terminologii i technik, które skutecznie manipulują dyskursem. Metafory odgrywają kluczową rolę w tłumaczeniu abstrakcyjnych lub złożonych zjawisk na obraz, który można łatwo przetłumaczyć na obrazy i negatywny obraz niosący zagrożenie, co skutkuje zwiększoną zdolnością do dehumanizacji przeciwnika. Oto tylko 3 przykłady, takie jak terminy „wrogie inwazje" czy „mordercze reżimy", które upraszczają i demonizują działania ukraińskie lub Ukraińców, zasiewając negatywne stereotypy. Powtórzenia mają tendencję do bycia bardziej rytmicznymi lub aforystycznymi, co pomaga wzmocnić pewne narracje lub emocje, czyniąc je bardziej skutecznymi dla odbiorców. Powtarzanie takich słów jak te – zagrażające, zagrażające naszej cywilizacji, czy obce; niebezpieczne – funkcjonuje jako „edukacyjny, propagandowy i polityczny" język strachu i odrazy. Z kolei zaprzeczanie odpowiedzialności jest strategią obronną stosowaną przez szerzycieli nienawiści, którzy starają się minimalizować swoją winę lub przypisywać winę innym podmiotom. Mogą to być na przykład retoryczne opowieści umniejszające zbrodnie lub obwiniające ofiary takich zbrodni. Dzięki tym rzeczom mowa nienawiści w wojnach zbrojnych kończy się nie tylko jako środek dehumanizacji celu (takiego jak żołnierze czy cywile), ale także jako forma mobilizacji społecznej i politycznej do przeprowadzania agresji, co czyni ją potencjalnie szczególnie szkodliwą i trwałą.

Retoryka wpływu na konflikt ukraiński ujawnia złożone środki, dzięki którym różnorodne czynniki kształtują i rozpowszechniają dyskursy nienawiści. Język odgrywa kluczową rolę w państwach poprzez swoją propagandę i manipulację psychologiczną, aby wzmocnić i uzasadnić własne interesy militarne. [3] Kiedy media są używane jako główne źródło informacji dla ogółu społeczeństwa, często używają języka emocjonalnego; podkreślają konflikty i dzielą społeczeństwa na linie „my" i „oni". To zwiększa podziały społeczno-polityczne i wzmacnia negatywne stereotypy. Chociaż samo społeczeństwo obywatelskie jest mniej zakorzenione, również uczestniczy w rozpowszechnianiu i reprodukcji mowy nienawiści, używając mediów społecznościowych, komentarzy i innych nieformalnych wypowiedzi, które mogą przekształcać się w ksenofobiczne i obraźliwe idee. Retoryka wpływu oddziałuje na emocje, dehumanizację przeciwnika i dyskursy antyukraińskie z głównym celem, jakim jest wywołanie strachu przed wrogiem i konieczności walki. Takie taktyki są kluczowym instrumentem w ustanawianiu świadomości społecznej, a ich skutkiem może być pogłębienie podziałów, eskalacja przemocy społecznej i fizycznej oraz załamanie wszelkich form komunikacji. Zrozumienie tego zjawiska jest ważne dla tworzenia sposobów zapobiegania i ograniczania mowy nienawiści w konflikcie.

Struktury leksykalne i semantyczne mowy nienawiści są kluczowe dla jej identyfikacji i analizy. Leksikon takiej mowy jest specyficzny dla słów, które wywołują emocje, mają na celu wzbudzenie uczuć, poniżenie, upokorzenie lub marginalizację, na przykład wobec określonych segmentów lub grup społecznych. Wiele słów używanych w tym kontekście niesie ze sobą negatywne konotacje, stereotypy, uprzedzenia i dyskredytujące lub pejoratywne komentarze. Słowa o intensywnej emocjonalnej intensywności są powszechne w analizowanym materiale, co z kolei zwiększa negatywny wpływ agresji i wykluczenia w omawianym materiale. Słowa w mowie nienawiści nie przekazują jedynie swojego dosłownego znaczenia. Ich semantyka jest często kontrolowana, aby wzbudzać strach, wstyd, hańbę lub obniżać społeczną wartość ich odbiorców. Kolokacje, czyli użycie stałych połączeń słów, są kluczowe dla stworzenia spójnego, ale także sugestywnego przekazu. Na przykład: "niechętna postawa", "bezlitosny wróg", "upadła rasa". Ton mowy nienawiści używa słów i fraz, które można opisać jako specyficzne konstrukcje frazeologiczne i retoryczne. Używane są frazy o emocjonalnym lub pretekstowym tonie, mające na celu podkreślenie rzekomej faktycznej lub moralnej poprawności wypowiedzi. Takie przykłady obejmują pejoratywne epitety, porównania lub metafory, które podkreślają negatywne aspekty grup docelowych. Jednocześnie takie dyskursy regularnie przywołują stereotypy i kulturowe stereotypy oraz utrwalają społeczną i kulturową izolację oraz dehumanizację jako konsekwencję fragmentacji społeczno-kulturowej w kształtowaniu rzeczywistości. Analiza strukturalna i stylistyczna wskazuje również, że mowa nienawiści może być postrzegana jako wyrafinowany system leksykalno-semantyczny, zaprojektowany w celu osiągnięcia określonych ideałów społecznych i politycznych. Realizacja tych mechanizmów może być prowadzona poprzez dokładne badanie słownictwa i frazeologii, a także struktur dyskursu, w których te struktury funkcjonują. Pozwala to na dokładne zidentyfikowanie i kategoryzację tego rodzaju mowy, co jest niezbędne dla skutecznych wysiłków transdyscyplinarnych w celu wyeliminowania nienawiści językowej.

Cechy leksykalne mowy nienawiści, studia przypadków. Leksikon mowy nienawiści charakteryzuje się użyciem specyficznych słów lub fraz mających na celu degradację, poniżenie lub dehumanizację określonych klas społecznych. W języku pełnym przemocy występują emocjonalnie naładowane stwierdzenia, które przekraczają normy językowe i etyczne, gdzie atmosfera wrogiej i brutalnej mowy jest normą. Najczęstszym rodzajem mowy jest, ale nie ogranicza się do, mowa nienawiści, gdzie różne jej aspekty są rozpoznawalne poprzez analizę leksykalną. Mowa nienawiści to zazwyczaj leksikon składający się z słów, które niosą ze sobą pewien ładunek emocjonalny (zwykle pejoratywny, oszczerczy język) skierowany na wywołanie negatywnych skojarzeń między osobami docelowymi a celem. Przykłady to obraźliwe terminy, obelgi, slogany zachęcające do nietolerancji i slang używany do wyrażania bigoterii. Inne ważne aspekty obejmują użycie słownictwa, które jest idealizowane, napędzane stereotypami i uprzedzeniami, a także słowa oznaczające agresję lub wulgarność. Obserwujemy leksykalne wzorce znaczeniowe w analizowanych przypadkach – szczególnie w odniesieniu do tych samych grup, co oznacza mówienie o tych grupach (na przykład rasa lub narodowość, religia, orientacja seksualna), które mają negatywne konotacje. Sformułowania i frazy przesiąknięte środowiskiem odrzucenia muszą być odnalezione w tym samym, odnosząc się do wywoływania strachu, pogardy lub wyższości. Na przykład, wyrażenia takie jak "nazista", "jak robactwo" i "dręcz się" nie tylko mają na celu przekazywanie negatywnych stereotypów, ale także promowanie ekskluzywnej i poniżającej postawy. Studia przypadków pokazują, że mowa nienawiści jest często niezwykle artykułowana w języku i języku ogólnie – wiele można wywnioskować z kolokacji, a także z słowników i cech stylistycznych, i może być stosowana w sposób celowy, który ma na celu "upewnienie się, że wpływ emocjonalny jest maksymalny". Najbardziej zauważalne jest użycie słów, które promują zjadliwą odrazę i nienawistne uczucia, oraz powtarzanie pewnych fraz lub terminów, które działają jako odniesienie do takiej mowy. Istnieje szczególnie istotny przypadek z słowami o cechach ksenofobii, seksizmu lub rasizmu, często wyrażanymi w sposób charakterystyczny, nawet na poziomie językowym – i często z wulgarnością. Podsumowując, cechy leksykalne mowy nienawiści wykazują wyraźne wzorce związane z używaniem słów zawierających negatywne konotacje, reżimy motywacji językowej, które działają na rzecz utrzymania uprzedzeń i wrogich postaw. Dlatego niezwykle ważne jest zidentyfikowanie i interpretacja cech strukturalnych takiej mowy w kontekście socjolingwistycznym i prawnym. [4, 5] Komentarze online i trolling w relacjach polsko-ukraińskich. Komentarze zamieszczane online są, być może, najbardziej ekspresyjnym środkiem mowy nienawiści w polsko-ukraińskiej polityce i stanowią one szczególne studia przypadków. W środowisku platformy online, gdzie anonimowość

osobista i brak bezpośredniego monitoringu sprzyjają podsycaniu eskalacji złych uczuć, mogą pojawiać się zgłoszenia, które prowokują nienawiść, wprowadzają w błąd lub propagują stereotyp. Trolling, czyli celowa prowokacja, zaprojektowana w celu wywołania i bycia politycznie kontrowersyjnym, ma tendencję do przyjmowania formy złośliwych komentarzy mających na celu dyskredytację lub wywołanie emocji. Tego rodzaju zachowanie jest główną przyczyną polaryzacji społecznej, tworząc wrażenie wzajemnej wrogości i głęboko zakorzenionych podziałów. Te wypowiedzi są analizowane w poszukiwaniu oznak dźwigni, ponieważ mówią zarówno o uprzedzeniach, jak i stereotypach, często używanych w czasach zawirowań politycznych i polityki, zwłaszcza w przeszłości społecznych relacji między obiema stronami. Mowa nienawiści jest wszechobecnym zjawiskiem w środowisku cyfrowym, często manifestującym się w subtelnych i jawnych formach mowy nienawiści, które tworzą rozłamy i również utrudniają możliwość konstruktywnego dialogu między społecznościami. Technologicznie i społecznie to zjawisko wymaga bliższego zbadania. Komentarze pod artykułami lub postami w mediach społecznościowych mają tendencję do wyrażania emocji i napięć, które trudno rozwiązać w rzeczywistości – ważne jest tutaj zauważenie, że komentarze mogą również dotyczyć naszych emocji i napięć, które w ogóle się nie rozwiązują. Przypadki trollingu mogą mieć poważne konsekwencje dla atmosfery społecznej, prowadząc do otwierania się większych konfliktów, zakłócania wzajemnego zaufania i tak dalej. W związku z tym edukacja jest pilnym wymogiem, a środki polityczne, które nie tylko uczą widzów logicznego myślenia o własnej sieci społecznościowej, ale także przeciwdziałają mowie nienawiści w niej, są niezbędne. Te środki powinny również zawierać przepisy dotyczące moderowania komentatorów i wyjaśniać obowiązki platform internetowych. W tym świetle możliwe jest ograniczenie skali agresji werbalnej i stworzenie wzajemnego dialogu opartego na szacunku dla człowieka w kontekście tego dialogu.

Bibliografia:

1. Bera R. (2019) *Mowa nienawiści źródłem przemocy i agresji.* Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin.
2. Bulandra A., Kościółek J., Zimoch M. (2015). *Mowa nienawiści w przestrzeni publicznej.* Raport z badań pracy w 2014 roku. Kraków: Stowarzyszenie Interkulturalnipl. Fundacja Dialog-Pheniben.
3. Chrzanowska P. (2021). Rola mowy nienawiści w zjawiskach dyskryminacji i stygmatyzacji. Uniwersytet Łódzki.
4. Kępa-Figura, D. (2020). Granice mowy nienawiści – prawo a rzeczywistość. Prace Językoznawcze*,* 22 (2), 45–60.
5. Benesch, S. (2012). Dangerous Speech: A Proposal to Prevent Group Violence. World Policy Institute.

© Н. Є. Смиченко, Т. В. Крилова

ISSN 2519-2558
МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 5 червня 2026 р.

Прорецензовано: 16 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 22 червня 2026 р.

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-1136-7039

Email: 7400284@stud.kai.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9438-1056

Email: tetiana.krylova@npp.kai.edu.ua

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-144-146

Смиченко Н. Є., Крилова Т. В. Психолінгвістичний аналіз експресивності персонажного мовлення в романі Дж. Мартіна «гра престолів» : перекладознавчий аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 144–146.

УДК: 811.111'255.4:82-31

Смиченко Назар Євгенович,
студент V курсу, спеціальність 035 «Філологія»,
Національний університет «Київський авіаційний інститут»
Крилова Тетяна Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу,
Національний університет «Київський авіаційний інститут»

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ПЕРСОНАЖНОГО МОВЛЕННЯ В РОМАНІ ДЖ. МАРТІНА «ГРА ПРЕСТОЛІВ» : ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується психолінгвістичний аспект вираження експресивності в мовленні персонажів роману Джорджа Р. Р. Мартіна «Гра престолів» та особливості її відтворення в українському перекладі Наталії Тисовської. Дослідження проведено на вибірці з матеріалу реплік чотирьох ключових персонажів. З позицій психолінгвістичного аналізу відмічається, що різним етносам, незалежно від мови, притаманні однакова логіка викладу, мисленнєві форми і процеси, характерні для людської природи загалом, водночас, психолінгвістичний інструментарій обох мов може суттєво відрізнятись. Відмічаються такі відмінності у психолінгвістичних засобах як фіксований тип мислення характерний для англійської мови в силу фіксованого порядку слів в реченні і гнучкий тип мислення для української мови, що має вільний порядок слів, різниця в конотативному забарвленні експресивної лексики, тяжіння англійської мови до аналітизму та контекстуальної зумовленості і синтетичність української мови, що дає змогу виражати експресивність без додаткових слів. Виявлено домінантні лексичні, стилістичні та прагматичні засоби вираження експресивності в персонажному мовленні роману: сарказм і удавана ввічливість (mock politeness), іронічна інверсія та риторичний тиск, самоіронія та стримана інвектива, категорична модальна лексика та риторичне питання. В ході контрастивнигo перекладознавчого аналізу встановлено, що прагматична еквівалентність реплік здебільшого зберігається завдяки застосуванню функціонального еквівалента, модуляції та стилістичної компенсації, проте в окремих випадках фіксується часткова нейтралізація або компенсація. Відмічається, що основні труднощі полягають у виборі відповідного рівня експресивності в перекладі, збереженні характеру персонажа, уникненні надмірної нейтралізації або, навпаки, надмірної експресивності. Зроблено висновок, що ефективність перекладу експресивного персонажного мовлення залежить від здатності перекладача обрати оптимальну комбінацію трансформацій, яка забезпечує баланс між збереженням культурної специфіки оригіналу та створенням тексту, доступного та привабливого для української аудиторії.

Ключові слова: *психолінгвістика, експресивність, персонажне мовлення, психолінгвістичні засоби, іронія, сарказм, самоіронія, художній переклад, прагматична еквівалентність.*

Nazar Smychenko,
4h-year student, Specialty 035 "Philology",
National University "Kyiv Aviation Institute"
Tetiana Krylova,
Ph.D., Associate Professor of the Department of English Phililigy and Translation,
National University "Kyiv Aviation Institute"

PSYCHOLINGUISTIC ANALYSIS OF EXPRESSIVENESS OF CHARACTER SPEECH IN G. R. R. MARTIN'S NOVEL "A GAME OF THRONES": TRANSLATION STUDIES ASPECT

The article examines the psycholinguistic aspect of expressiveness in the speech of the characters of George R. R. Martin's novel "Game of Thrones" and the ways of its reproduction in the Ukrainian translation by Natalia Tysovska. The research is based on the study of expressive speech of the key characters of the novel. From the standpoint of psycholinguistic analysis, it is noted that different ethnic groups, regardless of language, have the same logic of presentation, thought forms and mental processes typical of human nature in general, whereas the psycholinguistic tools of both languages can differ significantly. These differences involve: a fixed type of thinking characteristic of the English language due to the fixed order of words in a sentence and a flexible type of thinking for the Ukrainian language, which has a free word order; a difference in the connotative coloring of expressive vocabulary; the tendency of the English language to analyticity and contextual conditioning, and the synthetic nature of the Ukrainian language, which allows for expressiveness to be conveyed without additional context. The study reveals dominant lexical, stylistic and pragmatic expressive means the characters of the novel employ in their speech: sarcasm and mock politeness, ironic inversion and rhetorical pressure, self-irony and restrained invective, categorical modal vocabulary and rhetorical question. In the course of the translation analysis, the reasearch states the pragmatic equivalence between the expressive means in source language and target language due to the use of functional equivalent, modulation and stylistic compensation, however, in some cases, partial neutralization or compensation is recorded. It is noted that the main challenges of translation expressive speech lie in selecting the appropriate level of expressiveness in translation, preserving the character's personal qualities, and avoiding either excessive neutralization or, conversely, excessive expressiveness. It is concluded that the effectiveness of translating expressive language of the characters depends on the translator's ability to choose the optimal combination of transformations, which ensures a balance between preserving the cultural specificity of the original and creating a text that is accessible and appealing to the Ukrainian audience.

Keywords: *psycholinguistics, expressiveness, character speech, psycholinguistic means, irony, sarcasm, self-irony, literary translation, pragmatic equivalence.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики пов'язаний із створенням нових дослідницьких методик. Так, під час пошуку нових орієнтирів у перекладознавстві нині дедалі частіше дослідники звертають увагу на ідеї психолінгвістики, котру визначають як науку, що вивчає мовленнєві механізми людини, відношення між системою мови і мовною здатністю. Значна кількість досліджень свідчить, що можливі відмінності між когнітивними процесами автора ВТ (вихідного тексту і його перекладачів зумовлені різницею в культурі й відбиваються в мові. Психолінгвістичний погляд на адекватність художнього перекладу передбачає комплексне відтворення не тільки смислу, а й експресивного забарвлення тексту-оригіналу. Тому адекватним оригінальному є той текст, що зберігає смисл тексту оригіналу цільовою мовою за умови максимальної збереженості змісту тексту поряд із його конотативно-експресивними якостями. Найбільш актуальним для перекладацького аналізу видається експресивність персонажного мовлення – це здатність діалогів та монологів літературного героя передавати його емоції, психологічний стан і суб'єктивне ставлення до предмета мовлення. Це головний інструмент, який перетворює героїв роману на живих особистостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відтворення експресивності, зокрема в художньому тексті, є предметом уваги багатьох науковців. Вчені підкреслюють, що ця категорія розташована на перетині прагматики, конотації, стилістики і пов'язана з поняттями оцінки, образності, національної специфіки та модальності. Учені по-різному трактують поняття експресії, експресивності та експресивної лексики, що свідчить про складність цих явищ. Такі науковці як Н. Бойко, І. Волянюк, Н. Дащенко, М. Ідзьо, В. Ільченко, Т. Коваленко, Н. Ковальська, Н. Лютянська, М. Мілова, Н. Прокопенко та інш зосереджуються на аналізі лексичних і синтаксичних засобів, які підсилюють експресивність висловлювання. Категорія експресивності в українському та зарубіжному мовознавстві розглядається як психолінгвістична, соціолінгвістична або суто лінгвістична сутність.

Отже, розуміння експресії як явища з додатковим співзначенням входить до конотативного спектру мовних узагальнень і природно розглядається у стилістичних особливостях мовнихсистем. З перекладознавчого погляду відтворення цих засобів є завданням прагматичної еквівалентності. Таким чином, постає наукова проблема визначення найбільш ефективного набору перекладацьких трансформацій та стратегій, що забезпечують оптимальний баланс між збереженням автентичності персонажного мовлення та її успішною культурною адаптацією для української аудиторії в перекладі.

Мета статті З позицій психолінгвістичного аналізу виявити домінантні засоби вираження експресивності в мовленні ключових персонажів роману та проаналізувати їх перекладознавчий вимір через контрастивне зіставлення оригінальних реплік з їх українськими відповідниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічний напрям, що розвивався в руслі антропоцентричних тенденцій в мовознавстві, виробив кардинально новий погляд на мову, об'єктивувавши в мовознавстві чуттєві параметри мислення людини.

К. Й. Баюн визначає основну функцію експресивності як «посилення дії на інтелектуальну, емоційну і вольову сфери особи реципієнта», розмежовуючи психологічні, екстралінгвальні та лінгвальні закономірності її реалізації [3, с. 232]. Дослідниця наголошує на прагматичній природі категорії: експресивність «націлена емоційно впливати на учасника комунікації» і «виступає засобом вираження суб'єктивної модальності, емоційної реакції на ситуацію» [3, с. 233]. В. П. Олексенко розвиває цей підхід, розглядаючи слово як психолінгвістичний тригер, що «активізує асоціативне мислення та емоційні реакції адресата» [4, с. 127]. Основнми функціями експресивності можна вважати характерологічну, яка розкриває соціальний статус, вік, професію чи темперамент героя (наприклад, сленг, діалектизми), емоційну, яка передає почуття персонажа, та впливову, яка демонструє ставлення героя до інших персонажів або ситуації.

Експресивність досліджується з семантичного, синтаксичного та лінгвостилістичного ракурсів. На лексичному рівні А. Кіщенко та Л. Стрій встановлюють, що в персонажному мовленні стилістично марковані одиниці «вказують на відповідний соціальний статус мовця» та виражають категорію експресивності [5, с. 47]. Дослідниці розмежовують інгерентну експресивність – притаманну лексичній одиниці в системі мови та адгерентну, що виникає лише в конкретному контексті [5, с. 43–44]. Це розмежування є ключовим для нашого аналізу: іронія, сарказм і самоіронія реалізуються як адгерентна експресивність, тоді як вульгаризми є носіями інгерентної.

Дж. Калпепер говорить про сарказм у призмі удаваної ввічливості «mock politeness» – виконання мовленнєвого акту через форми ввічливості, що є очевидно нещирими, де ключовою є стратегічна природа засобу: він є свідомим вибором мовця і повторюваним маркером комунікативного образу персонажа [6, с. 356]. Самоіронія як суміжний засіб реалізується через свідоме вживання стигматизованих лексем щодо себе і виконує функцію психологічного захисту [5, с. 47]. На синтаксичному рівні риторичне питання та категорична модальна лексика спрямовують вплив на вольову сферу адресата.

Передача експресивних елементів і компонентів, що становлять загальний стиль мовлення персонажів художнього твору, є першочерговим завданням перекладача. З перекладознавчого погляду відтворення цих засобів є завданням прагматичної еквівалентності: М. Бейкер наголошує, що перекладач має відтворити не буквальний, а імпліцитний зміст висловлювання [7, с. 6]

Наприклад Сер Алісер Торн пропонує Тіріону «пожартувати зі сталлю в руці»:

Why, I have steel in my hand, Ser Alliser, although it appears to be a crab fork. Shall we duel? [1, с. 169]. У мене й так криця в руці, хай це й просто виделка до крабів. Почнімо дуель? [2, с. 143].

Адгерентна експресивність виражена через конкретизацію порівняння *криці в руці* до побутового значення використаного в загрозливо-іронічному контексті: нейтральна лексема *crab fork* / «виделка до крабів» набуває іронічного навантаження через контраст між денотатом (столовий прилад) і контекстом (бойова ситуація). Тіріон формально виявляє розуміння прямої погрози, але за небажанням посилювати конфлікт та потреби в збереженні особистої честі він вдається до прийому "відсіч без крові", або класична іронізація в поєднанні з удаваною ввічливістю. Перекладацька стратегія: функціональний еквівалент *crab fork – виделка до крабів* відтворює побутову конкретизацію без втрат. Риторичне питання: *Shall we duel? – Почнімо дуель* трансформоване у стверджувальну форму, що дещо підсилює зухвалість репліки. Прагматична еквівалентність збережена повністю.

Наступний приклад ілюструє випадок самоіронічної інверсії через самостигматизацію Тіріон знайомиться з Джоном і відразу називає його байстрюком:

Sorry. Dwarfs don't have to be tactful. Generations of capering fools in motley have won me the right to dress badly and say any damn thing that comes into my head. You are the bastard, though [1, с. 47]. Вибач. Карликам необов'язково виявляти тактовність. Цілі покоління блазнів-жартунів у строкатому вбранні вибороли для мене право вдягатися як заманеться й бовкати все, що спаде на думку. А ти ж і справді байстрюк. [2, с. 639].

Тіріон привласнює ярлик *capering fool in motley*, що є втіленням традиційного образу блазня і таким чином робить власну зухвалість виправданою. Це адгерентна експресивність: нейтральний іменник набуває самоіронічного навантаження через контекст самовизначення. Фінальне «*You are the bastard, though*» є ударним, все ж Тіріон особистість з комплексом неповноцінності, тому закінчивши зі самоіронією, він прямо констатує факт статусу співрозмовника, бажаючи вирівняти баланс вагів зачепленої власної вразливості атакуючи адресата в те ж місце. Перекладацька стратегія: словосполучення *capering fools in motley – блазні-жартуни у строкатому вбранні* повністю відтворює і зберігає образ; словосполучення *say any damn thing – бовкати все* відтворює знижений регістр. Частки "*ж"* і "*справді" в перекладі* репліки підсилюють іронічну категоричність, що є вдалою стилістичною компенсацією. Прагматична еквівалентність збережена.

Наступний приклад ілюструє вдавання головного героя до іронії з проявом абсурду з метою парирування зневажливо-кепкувального ставлення Алісера Торна до Джона:

I'll take that wager, Ser Alliser. I'd love to see Ghost juggle. [1, с. 157].

Я згоден на парі, пане Алісере. Хотів би я побачити, як Привид жонглює. [2, с. 128].

Джон перехоплює зневажливу гіперболу Торна і дослівно погоджується з її абсурдністю. Дієслово *juggle / жонглювати* є адгерентно-експресивним: нейтральна лексема набуває іронічного навантаження свідомо використавши жарт опонента проти нього самого в своїй інтерпретації. Психологічна функція захист через комізм без втрати гідності: Джон не заперечує образу, а перетворює її на жарт.

Перекладацька стратегія. *I'll take that wager – Я згоден на парі* зберігає іронічну готовність побитись об заклад зі старшим за званням для відстоювання своїх кордонів. *I'd love to see Ghost juggle – Хотів би я побачити, як Привид жонглює* – умовний спосіб, посилений вільним порядком слів в українському перекладі відтворений точно. Прагматична еквівалентність збережена повністю.

Висновки. Отже, основні виклики перекладу експресивної мови персонажів художнього твору полягають у виборі відповідного рівня експресивності, збереженні характеру персонажа, уникненні надмірної нейтралізації або, навпаки, надмірної експресивності. Іноді нейтральний відповідник не передає емоційну оцінку важливості діалогів драматичного тексту, чим зменшує функціонально-прагматичний ефект ПТ на реципієнта. При цьому важливим є визначення ролі, яку відіграє експресивне забарвлення одиниць ВТ та як впливає збереження експресивності на досягнення адекватності перекладу. Невдача в цьому означає не лише стилістичну втрату, а й спотворення психологічного образу персонажа в читацькому сприйнятті.Таким чином, постає наукова проблема визначення найбільш ефективного набору перекладацьких трансформацій та стратегій, що забезпечують оптимальний баланс між збереженням автентичності експресивних висловлювань та їхньою успішною культурною адаптацією для української аудиторії. Завдання перекладача – створити еквівалентну емоційну реакцію в українського глядача, навіть якщо для цього потрібно відступити від буквального змісту. Найефективнішими трансформаціями у таких випадках є описовий переклад, адаптація та компенсація, які дозволяють передати мовленєву експресію, зберігаючи національний колорит української мови.

Література:

1. Martin G. R. R. A Game of Thrones. New York: Bantam Books, 1996. 694 p.
2. Мартін Дж. Р. Р. Гра престолів / пер. з англ. Н. Тисовської. Київ: КМ-Букс, 2022. 864 с.
3. Баюн К. Й. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2015. № 2 (80). С. 232–236.
4. Олексенко В. П. Слово як тригер: експресивність у формуванні емоційного досвіду адресата. Лінгвістичні дослідження. 2026. Вип. 64. С. 127–144. DOI: 10.34142/23127546.2026.64.10
5. Кіщенко А., Стрій Л. Лексичні засоби вираження категорії експресивності в сучасній українській прозі. Вісник Одеського національного університету. Філологія. 2022. Т. 27, вип. 2 (26). С. 42–53. DOI: 10.18524/2307-8332.2022.2(26).274981
6. Culpeper J. Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics*. 1996. Vol. 25, № 3. P. 349–367. DOI: 10.1016/0378-2166(95)00014-3
7. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London : Routledge, 2011. 336 p.

References:

1. Martin G. R. R. A Game of Thrones. New York: Bantam Books, 1996. 694 p.
2. Martin G. R. R. A Game of Thrones / translation from Eng.by N. Tysovska. Kyiv: KM-Books, 2022. 864 c.
3. Baiun K. Y. Ekspresyvnist yak movna ta movlennieva katehoriia. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. 2015. № 2 (80). C. 232–236.
4. Oleksenko V. P. Slovo yak tryher: ekspresyvnist u formuvanni emotsiinoho dosvidu adresata. Linhvistychni doslidzhennia. 2026. Vyp. 64. S. 127–144. DOI: 10.34142/23127546.2026.64.10
5. Kishchenko A., Strii L. Leksychni zasoby vyrazhennia katehorii ekspresyvnosti v suchasnii ukrainskii prozi. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Filolohiia. 2022. T. 27, vyp. 2 (26). C. 42–53. DOI: 10.18524/2307-8332.2022.2(26).274981
6. Culpeper J. Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics*. 1996. Vol. 25, № 3. P. 349–367. DOI: 10.1016/0378-2166(95)00014-3
7. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London : Routledge, 2011. 336 p.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Отримано: 4 червня 2026 р.

Прорецензовано: 10 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 червня 2026 р.

Email: tyronolena@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4428-5784

Email: kaminskayasveta2020@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2968-1677

Email: maria.didenko.05@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4104-5614

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-147-150

Tyron O. M., Kaminska S. V., Didenko M. O. Digital simulation environments as a training tool for real maritime operations and radio communication in English. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 147–150.

UDC: 811.111'276.6:378.147:316.46

Olena Tyron,
PhD, Associate Professor,
National Transport University
Svitlana Kaminska,
PhD, Associate Professor,
National Transport University
Mariia Didenko,
Senior Lecturer,
National Transport University

DIGITAL SIMULATION ENVIRONMENTS AS A TRAINING TOOL FOR REAL MARITIME OPERATIONS AND RADIO COMMUNICATION IN ENGLISH

This study explores the role of digital simulation environments in developing Maritime English competence and operational communication skills among maritime cadets. Grounded in the requirements of the International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW) and supported by contemporary cognitive learning theories, the research investigates how virtual reality (VR), full-mission bridge simulators, and specialized communication platforms contribute to improved communication performance in maritime contexts. Particular attention is given to the development of Standard Marine Communication Phrases (SMCP) accuracy, response efficiency, situational awareness, and the ability to communicate effectively under operational stress.

A mixed-methods research design involved 62 second- and third-year maritime cadets divided into experimental and control groups. The experimental group participated in a six-week simulation-enhanced training program, while the control group received traditional classroom-based instruction. Data were collected through SMCP performance tests, response-time measurements, stress perception surveys, structured instructor evaluations, and post-training interviews.

The findings indicate that simulation-based training significantly improves communication accuracy, message clarity, and adherence to standardized maritime phraseology. Participants exposed to simulation environments demonstrated faster response times, greater confidence, and stronger resilience when communicating in high-pressure situations. The study concludes that immersive simulation environments facilitate the integration of linguistic, cognitive, and operational competencies and should be considered an essential component of contemporary Maritime English education and training programs.

Keywords: *Maritime English, simulation-based learning, SMCP (Standard Marine Communication Phrases), Virtual reality (VR) training, situational awareness.*

Тирон Олена Миколаївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний транспортний університет
Камінська Світлана Василівна,
доктор філософії, доцент,
Національний транспортний університет
Діденко Марія Олександрівна,
старший викладач,
Національний транспортний університет

© O. M. Tyron, S. V. Kaminska, M. O. Didenko
ISSN 2519-2558

ЦИФРОВІ СИМУЛЯЦІЙНІ СЕРЕДОВИЩА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДГОТОВКИ ДО РЕАЛЬНИХ МОРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ ТА РАДІОЗВ'ЯЗКУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджується роль цифрових симуляційних середовищ у розвитку компетентності з морської англійської мови та навичок оперативної комунікації у курсантів морських закладів освіти. Спираючись на вимоги Міжнародної конвенції про підготовку, дипломування моряків і несення вахти (STCW), а також сучасні когнітивні теорії навчання, дослідження аналізує, яким чином технології віртуальної реальності (VR), повномасштабні навігаційні тренажери та спеціалізовані комунікаційні платформи сприяють підвищенню ефективності професійного спілкування в морському середовищі. Особливу увагу приділено розвитку точності використання Стандартних фраз морського спілкування (SMCP), швидкості реагування, ситуаційної обізнаності та здатності ефективно здійснювати комунікацію в умовах операційного стресу.

У дослідженні взяли участь 62 курсанти другого та третього курсів, розподілені на експериментальну та контрольну групи. Експериментальна група проходила шеститижневу програму навчання з використанням симуляційних технологій, тоді як контрольна група навчалася за традиційною аудиторною методикою. Дані збиралися за допомогою тестів на володіння SMCP, вимірювання часу реагування, опитувань щодо рівня стресу, структурованого оцінювання викладачами та післятренінгових інтерв'ю.

Результати свідчать, що навчання на основі симуляцій значно підвищує точність комунікації, зрозумілість повідомлень і рівень дотримання стандартизованої морської фразеології. Учасники, які навчалися в симуляційному середовищі, демонстрували швидші реакції, вищий рівень впевненості та більшу стійкість до стресу під час спілкування в умовах підвищеного навантаження. Зроблено висновок, що імерсивні симуляційні середовища сприяють інтегрованому розвитку мовних, когнітивних та професійно-операційних компетентностей і повинні розглядатися як важливий складник сучасної системи навчання морської англійської мови та підготовки майбутніх моряків.

Ключові слова: *морська англійська мова, навчання на основі симуляцій, Стандартні фрази морського спілкування, навчання з використанням віртуальної реальності, ситуаційна обізнаність.*

Effective communication in English remains critical in maritime safety, particularly during high-risk situations where clear radio interaction directly affects decision-making, vessel coordination, and accident prevention. Recent data from marine accident investigation branches continue to underscore that a striking majority of maritime incidents involve a human factor component, wherein flawed communication – ranging from misunderstood messages to incorrect phraseology or incomplete reports – acts as a primary catalyst.

Technological advancements in maritime education, including VR simulators, digital navigation platforms, and scenario-based training tools, offer new ways to prepare seafarers for real-world operations. Simulation environments allow cadets to rehearse emergency communication, apply Standard Marine Communication Phrases (SMCP), and experience operational pressure without real-world consequences.

This study investigates how digital simulation environments support Maritime English development and operational readiness in cadet training.

The effectiveness of simulation training can be explained through several cognitive learning theories. According to constructivist learning theory, knowledge is actively constructed through direct interaction with the environment rather than passively accumulated from instructional delivery. In this context, digital simulation environments establish authentic frameworks where learners construct experiential meaning by actively resolving realistic challenges and responding to dynamic, unpredictable operational events (Jonassen, 2011).

Situated Learning Theory (Lave & Wenger, 1991) emphasizes that learning is most effective when it occurs within contexts that reflect actual seamanship. Maritime simulators place learners in environments that closely imitate bridge operations, emergency responses, and vessel communication procedures. As a result, students develop not only linguistic knowledge but also contextual awareness regarding when and how specific communication strategies should be applied.

Cognitive Load Theory (Sweller, 1988) provides additional insight into performance under pressure. Real maritime operations require simultaneous processing of navigational, environmental, and communicative information. Simulation training manages to optimize working memory by facilitating the procedural automation of communication routines, particularly the highly structured SMCP formulas (Sweller, 2020).

From a sociocultural perspective (Lantolf, 2000), learning occurs through interaction and guided participation, both of which are strongly supported in collaborative simulation environments.

International maritime training standards, particularly the STCW Convention and IMO Model Course 3.17, require cadets to use standardized English phraseology accurately, demonstrate proficiency in radio communication, and apply English effectively during navigation and emergency procedures.

Despite the growing body of literature on maritime simulation technologies, much existing research focuses primarily on navigational performance and technical competencies. Fewer studies have examined the specific impact on Maritime English communication performance, particularly SMCP accuracy, response speed, and resilience under stress. This study addresses this gap.

Simulation-based learning is founded on several key principles that make it an effective approach to maritime education and training. One of the most important principles is authenticity, as simulation tasks are designed to reflect real operational challenges that seafarers may face on board. Another principle is repetitiveness, which allows learners to practise scenarios multiple times until the required level of competence is achieved. Feedback and debriefing are equally important, through which mistakes and performance gaps are analysed and transformed into valuable learning opportunities. Finally, simulation-based learning emphasizes transferability, ensuring that the knowledge and skills developed in simulated environments can be effectively applied in real-life maritime operations.

The importance of these principles is reflected in international maritime training standards. The International Maritime Organization requirements, particularly those outlined in the STCW Convention and the IMO Model Course 3.17, specify that cadets must be able to use standardized English phraseology accurately, demonstrate proficiency in radio communication, comprehend messages under stressful and adverse conditions, and apply English effectively during navigation, emergency response, and safety-related procedures. These requirements highlight the essential role of simulation-based training in preparing future seafarers for the communication demands of modern maritime operations.

Simulators support compliance with these requirements by providing controlled environments for integrated operational and linguistic practice.

Research in cognitive psychology suggests that stress, noise, and time pressure reduce working memory capacity. For seafarers, this means that during emergencies, communication clarity decreases unless operational language becomes automatic.

Simulation environments introduce controlled stressors such as strong winds and poor visibility, equipment failure, close-quarters navigation, simultaneous communication with multiple stations and time pressure.

This process facilitates the automatization of SMCP and operational English routines, enabling cadets to communicate more efficiently and accurately during maritime operations. Through repeated exposure to realistic scenarios, learners gradually develop the ability to retrieve and use language automatically, reducing the cognitive effort required during high-pressure situations.

Digital training tools used in maritime education vary considerably in their level of complexity and immersion, ranging from desktop-based simulators to fully immersive virtual reality (VR) bridge environments. Empirical evidence demonstrates that VR-driven educational approaches offer profound advantages over standard desktop frameworks (Merchant et al., 2014). It enhances situational awareness by providing learners with a 360-degree view of the operational environment, allowing them to better perceive and interpret surrounding conditions. VR also promotes a stronger sense of embodiment and presence, making trainees feel actively involved in the simulated situation rather than merely observing it. In addition, immersive environments have been shown to increase engagement and motivation, encouraging learners to participate more actively in training activities. Finally, the realistic and interactive nature of VR experiences contributes to improved memory retention, as information learned in immersive settings is often recalled more effectively than information acquired through traditional instructional methods.

A mixed-methods research design was employed. The study involved 62 second- and third-year maritime cadets (assigned to control n=31 and experimental n=31 groups). All participants had completed theoretical SMCP training.

Full-mission navigational bridge simulator, GMDSS communication simulator, VR-based incident scenarios, SMCP communication modules (MarEng, SeaSpeak Trainer), and scenarios designed by the teachers of the Department of Social Communication, the National Transport University were used. Control group received traditional classroom instruction and experimental group was engaged in simulation-enhanced training (12 classes, 6 weeks).

Both the experimental and control groups completed the same set of communication tasks, including routine VHF radio exchanges, transmission of distress and urgency messages, interaction with Vessel Traffic Services (VTS), collision-avoidance communication scenarios, and onboard bridge team communication exercises.

To evaluate participants' performance, several data collection instruments were applied. Communication accuracy was assessed using an SMCP Accuracy Test, while response efficiency was measured through response-time recordings during simulated communication tasks. Perceived stress was measured using a 10-item Likert-scale instrument (1-5), adapted for maritime simulation-based communication training. The scale included emotional stress, communication-related stress, and operational cognitive load dimensions.

Likert-scale test

1 – Strongly disagree
2 – Disagree
3 – Neutral
4 – Agree
5 – Strongly agree

1. I feel tense when communicating in English during simulation tasks.
1. I experience pressure when I must respond quickly in maritime communication scenarios.
2. I feel mentally overloaded during complex simulation exercises.
3. I remain calm during communication tasks under pressure.
4. I worry about making mistakes when using English in simulations.
5. I find it difficult to think clearly while communicating under time constraints.
6. I feel confident when using SMCP in simulation-based communication tasks.
7. Managing navigation and communication tasks at the same time is stressful for me.
8. Time pressure reduces the quality of my communication performance.
9. I can maintain effective communication even in complex operational situations.

Instructors also evaluated operational communication performance through a structured assessment checklist. In addition, post-training interviews were conducted to gather qualitative insights into cadets' experiences, perceptions of the training process, and perceived improvements in communication competence.

To analyse the data received, the authors used independent t-tests and ANOVA and thematic analysis for qualitative data. Ethical approval and informed consent were obtained.

Findings show that cadets in the simulation group showed notable improvements:

Indicator	Control Group	Simulation Group	p-value
Correct SMCP use	71%	92%	<0.01
Clarity of messages	66%	90%	<0.01
Avoidance of non-standard phrases	52%	88%	<0.01
Average response time (sec)	18.2	12.0	<0.01
Perceived stress (1-5 scale)	3.8	2.9	<0.05

The simulation group demonstrated significantly lower perceived stress levels ($M = 2.9$) compared to the control group ($M = 3.8$, $p < 0.05$). This reduction was consistent across all stress dimensions, including emotional tension, communication-related anxiety, and operational cognitive load.

In particular, cadets reported lower communication anxiety during SMCP use, reduced cognitive overload during multitasking tasks, improved emotional regulation in time-pressured scenarios.

These findings suggest that immersive simulation environments contribute not only to communication competence but also to stress adaptation and cognitive resilience, supporting the principles of stress inoculation and cognitive load optimization.

The findings revealed that cadets in the simulation-based training group demonstrated a 34% reduction in response times, suggesting enhanced communication readiness, quicker decision-making, and greater confidence when operating under pressure. The ability to respond more rapidly indicates that repeated exposure to realistic communication scenarios helped participants develop automaticity in the use of SMCP and operational procedures.

In addition, virtual reality scenarios integrating environmental stressors such as background noise, alarm signals, and strict time constraints highlighted notable differences between the two groups. While participants in the control group frequently experienced a decline in communication clarity and made a higher number of phraseology-related errors, those in the experimental group generally maintained composure, communicated more effectively, and adhered more consistently to SMCP standards.

These outcomes are consistent with stress inoculation theory, which proposes that repeated exposure to controlled stress improves performance in real operational conditions. Consequently, simulation-based training appears to strengthen both communication competence and resilience in high-pressure maritime environments.

Instructor evaluations indicated that cadets who participated in simulation-based training demonstrated stronger decision-making abilities and a higher level of situational awareness compared to those who received traditional instruction alone. These cadets showed a greater understanding of the navigational context while communicating, enabling them to relate communication exchanges more effectively to ongoing operational situations. They were also more successful in identifying and prioritizing critical information, ensuring that essential messages were conveyed clearly and efficiently. Furthermore, simulation-trained participants displayed improved multitasking skills, managing communication responsibilities alongside navigational and operational demands in complex and dynamic scenarios. These findings suggest that simulation environments help learners integrate linguistic competence with operational thinking, thereby enhancing overall bridge performance.

Analysis of post-training interviews illustrated positive perceptions of simulation-based learning among maritime cadets. Participants frequently highlighted the realism of the training experience, noting that the simulated scenarios closely resembled actual navigational operations and helped them better understand professional communication requirements. Cadets also appreciated the immediate feedback provided during training, which enabled them to identify mistakes and improve their performance in real time. Another commonly mentioned advantage was the opportunity to repeat challenging scenarios, allowing learners to refine their communication skills through practice and reflection. Additionally, many participants reported increased confidence when communicating in English, particularly in situations involving radio communication and the use of SMCP. Overall, the interview findings suggest that simulation-based training not only enhances operational communication skills but also strengthens learner motivation, engagement, and self-confidence.

The findings support previous research demonstrating that simulation-based training enhances procedural and communication skills in maritime operations. The study confirms that accurate Maritime English communication depends not only on linguistic knowledge but also situational awareness and cognitive readiness.

Simulators naturally combine navigation tasks with English communication. This integration aligns with the competency-based approach in STCW and represents a more authentic learning experience compared to classroom-only methods.

VR creates emotionally and cognitively impactful experiences, contributing to long-term memory retention. This is especially important in emergency communication training when not all institutions can afford full-mission simulators.

Instructor expertise in both navigation and linguistics is required. Simulation-based Maritime English training should include:

- structured progression from simple to complex scenarios,
- mandatory post-scenario debriefings,
- integration with GMDSS training,
- assessment rubrics for communication competence.

Digital simulation environments provide a highly effective framework for developing Maritime English competence and operational communication skills. They provide authentic communication practice aligned with real maritime operations, improved accuracy and speed of SMCP use, higher stress resilience and decision-making skills, integrated development of linguistic, cognitive, and technical competencies.

Digital simulation environments significantly enhance the training of seafarers in English-language radio communication and operational readiness. They provide authentic practice, improved SMCP accuracy and speed, higher stress resilience, and integrated development of linguistic, cognitive, and technical competencies. Simulation-supported training should be an essential component of Maritime English curricula and maritime education as a whole.

References:

1. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW). London : IMO, 2010. 420 p.

2. Jonassen D. H. Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments. New York : Routledge, 2011. 472 p.

3. Lave J., Wenger E. Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 138 p.

4. Lantolf J. P. Sociocultural theory and second language learning. Oxford : Oxford University Press, 2000. 190 p.

5. Effectiveness of virtual reality-based instruction on students' learning outcomes in K-12 and higher education: A meta-analysis / Z. Merchant, E. T. Goetz, L. Cifuentes, W. Keeney-Kennicutt, T. J. Davis // Computers & Education. 2014. Vol. 70. P. 29–40. DOI: https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.07.033.

6. Sweller J. Cognitive load during problem solving: Effects on learning // Cognitive Science. 1988. Vol. 12, No. 2. P. 257–285. DOI: https://doi.org/10.1207/s15516709cog1202_4.

7. Sweller J. Cognitive load theory and educational technology // Educational Technology Research and Development. 2020. Vol. 68, No. 1. P. 1–16. DOI: https://doi.org/10.1007/s11423-019-09701-3.

© О. В. Шум, М. С. Левіщенко

Отримано: 2 червня 2026 р.

Прорецензовано: 12 червня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 червня 2026 р.

Email: oshym@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4638-843X

Email: levishchenko.mariia@lll.kpi.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9678-6575

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-151-154

Шум О. В., Левіщенко М. С. Сучасні інтерактивні ресурси для забезпечення ефективної іншомовної підготовки здобувачів освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 151–154.

УДК: 81'243:378.147

Шум Ольга Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
кандидат філологічних наук, старший викладач,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Левіщенко Марія Сергіївна,
кандидат філологічних наук, старший викладач,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ РЕСУРСИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Стаття присвячена аналізу можливостей та механізмів інтеграції технологій штучного інтелекту в освітній процес з метою інтенсифікації іншомовної підготовки студентів, зокрема професійного спрямування. У дослідженні розглянуто теоретичні підходи вітчизняних та закордонних дослідників до трансформації лінгвістичної освіти під впливом ШІ. Особливу увагу приділено функціоналу та дидактичному потенціалу сучасних цифрових ресурсів, а саме: Roshi.ai (автоматизована адаптація текстів і генерація вправ), Site123 (створення персоналізованих навчальних хабів), Trello (візуальне структурування завдань) та Talkpal.ai (інтерактивні розмовні практики на базі GPT). У розвідці описано результати експериментального впровадження голосового ШІ-тренажера у самостійну роботу студентів. На основі отриманих даних доведено, що регулярна взаємодія у системі «студент – ШІ» забезпечує високий рівень персоналізації, надає миттєвий зворотний зв'язок, розвиває автономію здобувачів освіти та суттєво знижує мовний бар'єр. Водночас наголошено на провідній ролі викладача як координатора цього процесу. Важливо розуміти, що ШІ не замінює педагога, а слугує інструментом для розширення дидактичних можливостей. Викладач має трансформувати свою роль від транслятора знань до фасилітатора, який навчає студентів критично аналізувати згенерований контент та використовувати його як основу для власної творчості. Такий підхід забезпечує гармонійне поєднання передових технологій із гуманістичними цінностями сучасної вищої освіти. Перспективи подальших розвідок полягають у розробці комплексних методичних рекомендацій щодо ефективного використання штучного інтелекту із суворим дотриманням принципів академічної доброчесності та цифрової відповідальності.

Ключові слова: *штучний інтелект, іншомовна підготовка, мова професійного спрямування, самостійна робота, академічна доброчесність.*

Olha Shum,
candidate of philological sciences,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
candidate of philological sciences, senior lecturer,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Mariia Levishchenko,
candidate of philological sciences, senior lecturer,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

MODERN INTERACTIVE RESOURCES FOR PROVIDING EFFECTIVE FOREIGN LANGUAGE TRAINING FOR STUDENTS

The following article examines possibilities and mechanisms of integrating AI technologies into the educational process in order to intensify foreign language training of students, in particular, professional orientation. The study considers theoretical approaches of domestic and foreign researchers to the transformation of linguistic education under the influence of AI. Particular attention is paid to the functionality and didactic potential of modern digital resources, namely: Roshi.ai, Site123, Trello and Talkpal.ai. The study describes the results of the experimental implementation of a voice AI simulator. It is proven that regular interaction in the "student – AI" system provides a high level of personalization, provides instant feedback, develops the autonomy of education seekers and significantly reduces the language barrier. The leading role of the teacher as the coordinator of this process is emphasized. It is important to understand that AI does not replace the teacher, but serves as a tool for expanding didactic opportunities. This approach ensures a harmonious combination of advanced technologies with the humanistic values of modern higher education. However, the prospects for further research lie in the development of comprehensive methodological recommendations for the effective use of artificial intelligence with strict adherence to the principles of academic integrity and digital responsibility.

Keywords: *artificial intelligence, foreign language training, language of professional orientation, independent work, academic integrity.*

Постановка проблеми. Іншомовна підготовка здобувачів освіти є комплексним, багаторівневим процесом, який під впливом стрімкого розвитку та загальної доступності технологій зазнає швидкої трансформації. Сучасні освітні реалії вимагають від педагогів оперативного реагування на нові виклики. Зокрема, традиційні та новітні методики викладання сьогодні дедалі частіше збагачуються й урізноманітнюються завдяки інтеграції елементів штучного інтелекту (ШІ). Сьогодні додатки на базі ШІ відіграють критично важливу роль у мовній підготовці студентів, особливо коли йдеться про вивчення мови професійного спрямування. Їхня значущість зумовлена такими факторами: 1) моделювання професійного контексту; 2) тренажер для професійної комунікації; 3) економія часу та персоналізація. **Метою нашого дослідження** є розгляд сучасних розробок на базі ШІ, придатних для використання в освітніх цілях, а також аналіз механізмів взаємодії у системі «студент – ШІ», спрямованих на підвищення якості та ефективності здобуття професійних знань.

Питанню вивчення штучного інтелекту в іншомовній підготовці присвятили свої розвідки чимало як вітчизняних, так і закордонних дослідників, зокрема Г. Андрощук, А. Банарцева, Н. Бостром, І. Жукевич, О. Зубенко, М. Кадемія, О. Муравйова, Д. Маркоф, Л. Подворна, О. Сидоренко, О. Спірічева, І. Удовенко, М. Форд, Т. Цепко та ін.

Виклад основного матеріалу. Використання технологій штучного інтелекту у процесі навчання іноземних мов, на думку І. Удовенко, Л. Подворної та О. Муравйової, відкриває новий етап розвитку сучасної освіти. Інтелектуальні системи стають не просто технічними інструментами, а педагогічними партнерами, здатними забезпечувати адаптивність, персоналізацію, інтерактивність, а також надають миттєвий зворотний зв'язок у процесі навчання. Завдяки цим технологіям здобувачі освіти отримують можливість практикувати мову в індивідуальному темпі, вдосконалювати вимову, граматику, розширювати словниковий запас, розвивати навички комунікації та критичного мислення. Разом із тим дослідниці зауважують, що ефективність застосування ШІ безпосередньо залежить від педагогічної компетентності викладача, його здатності інтегрувати цифрові інструменти в освітній процес із дотриманням принципів гуманізму, академічної доброчесності та педагогічної доцільності. Викладач має виступати посередником між технологією та особистістю студента, спрямовуючи використання ШІ не на механічне виконання завдань, а на розвиток самостійності, творчості та рефлексії. Особливу увагу слід приділяти формуванню культури цифрової відповідальності, що передбачає усвідомлене, етичне та критичне ставлення до результатів, які генерують інтелектуальні системи (Удовенко, Подворна & Муравйова, 2026: 118).

У розвідці Г. Андросюк, О. Сидоренко та Т. Цепко підкреслено, що використання ШІ в навчанні іноземних мов у закладах вищої освіти є одним із основних чинників трансформації сучасного освітнього процесу. Систематизація сучасних тенденцій засвідчує перехід від фрагментарного використання цифрових інструментів до їх упровадження в усі ланки освітнього процесу, що забезпечує персоналізацію навчання, оперативний зворотний зв'язок і розширення дидактичних можливостей (Андросюк, Сидоренко & Т. Цепко, 2026: 17).

На думку О. Зубенко, використання ШІ на заняттях із вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти дозволяє створити заняття більш наочні та цікаві, підвищує інтенсивність навчального процесу, формує мотивацію до пізнавальної діяльності, активізує розумові здібності, залучає до роботи пасивних студентів, формує абстрактне та логічне мислення та сприяє індивідуалізації та інтенсифікації навчання через самостійну роботу з цифровими ресурсами (Зубенко, 2023: 80).

Дослідниці І. Жукевич та О. Спірічева зазначають, що дослідження впливу інструментів ШІ на розвиток мовленнєвих навичок є важливим з кількох причин: 1) це може допомогти краще розуміти, як ШІ може покращити процес вивчення мов; 2) це може допомогти розробити ефективніші методи навчання, які інтегрують інструменти ШІ; 3) це може допомогти подолати деякі з проблем, пов'язані з традиційними методами навчання іноземних мов, наприклад, обмежену доступність до кваліфікованих викладачів та високу вартість навчання (Жукевич & Спірічева, 2024: 53).

Сучасний стан розвитку технологій давно мотивує викладачів послуговуватися різноманітними ресурсами, щоб не лише урізноманітнити навчальний процес та зацікавити студентів, а й економити час на підготовку до занять. Якщо ще донедавна достатньо було включити до переліку вправ інтерактивні ігри чи квізи, то сьогодні вони вже стали звичними і здобувачі освіти потребують інноваційних завдань, часто на основі ШІ. Проте *ChatGPT, Claude AI* чи *Gemini* вже дещо обмежують можливості, хоча і можуть використовуватися, зокрема під час самоосвіти. У своєму дослідженні ми розглядаємо функціонал ресурсів *Roshi.ai, Site123, Trello* та *Talkpal.ai*, а також аналізуємо їхні можливості для іншомовної підготовки студентів, зокрема напрямків підготовки з психології, соціології та інформаційних технологій:

Roshi AI (*https://www.roshi.ai/*) – це сучасна онлайн-платформа на базі штучного інтелекту, створена спеціально для педагогів (зокрема, для викладання *ESP / EGP*). Головною метою ресурсу є скорочення час на підготовку до занять за рахунок автоматизації створення адаптованих навчальних матеріалів, вправ та інтерактивних занять на основі будь-якого контенту з мережі. Сайт дозволяє, наприклад, адаптувати та спрощувати тексти. ШІ аналізує складні автентичні тексти (статті, новини тощо) і автоматично спрощує граматичні структури та лексику під конкретний рівень володіння мовою (наприклад, перетворює текст з рівня C1 на B1) зі збереженням змісту оригіналу. Джерелом для майбутнього заняття може слугувати посилання на статтю в інтернеті, відео з *YouTube*, завантажений PDF-файл або звичайний скопійований текст. Також платформа дозволяє створювати ситуативні діалоги з кастомізованими AI-голосами, налаштовуючи акценти, паузи та швидкість мовлення, генерувати списки слів із дефініціями, питання на розуміння тексту тощо:

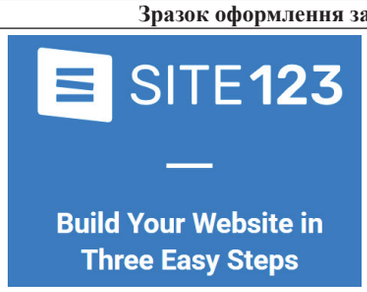
Приклад 1.

Зразок завдання зі спрощення тексту для студентів-психологів та створення вправ до нього	
 https://www.roshi.ai/lesson/642dcb58-d369-4d12-bffb-7bcab39f6f03	

Із прикладу можна побачити, що сайт дозволяє швидко створювати тексти для потрібного рівня та завдання до них, спрямовані на перевірку розуміння змісту (зокрема, *words and definitions, multiple choice questions, sentences with gaps, word order*), що на нашу думку, дозволяє суттєво економити час на підготовку до занять.

Наступним розглянемо ресурс ***SITE123*** (*https://app.site123.com*) – це джерело є конструктором сайтів, що орієнтований на початківців. Працює за принципом готових структурних блоків і шаблонів. Викладачеві слід обирати потрібний модуль, завантажити свій текст чи медіафайли, а система сама вирівнює та адаптує дизайн під будь-які пристрої (наприклад, ПК, планшет, смартфон). Платформа має вбудований *Text AI* для генерації контенту та підтримує багатомовність. Для викладачів іноземних мов цей інструмент є чудовим майданчиком для створення власних навчальних хабів, блогів або інтерактивних проєктів для студентів, наприклад:

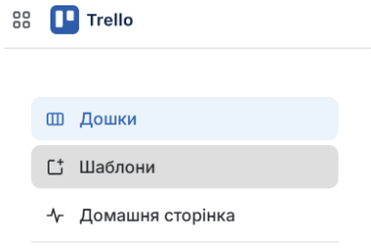
Приклад 2.

Зразок оформлення заняття у формі сайту чи блогу	
 https://6a26843c7a5c0.site123.me	

Таким чином ресурс перетворює звичні розробки у формат інтерактивної платформи чи дистанційного курсу, що більше зацікавлює студентів. Також, вважаємо, що сайт може слугувати і для розробки презентацій за темами для засвоєння професійної лексики.

Інтерактивна дошка ***Trello*** (*https://trello.com/*) – це один із популярних візуальних інструментів для управління проектами та завданнями, що працює за японською методологією *kanban*, де всі завдання виглядають як картки, що рухаються по стовпчиках. Платформа дуже візуальна, інтуїтивна та безкоштовна у базовій версії. Для викладачів іноземних мов *Trello*, на нашу думку, може слугувати цифровим органайзером, що дозволяє структурувати навчальний процес, відстежувати прогрес студентів та створювати інтерактивні мовні дошки. Доволі зручно створювати списки та картки, які розглянемо на прикладі:

Приклад 3.

Зразок створення завдань до теми “Travelling”	
 https://trello.com/invite/b/6a26c58af464d346bfa0f3bc/ATTIf2e05f6326efc45463078c34d3009687D86E1B9B/travel-idioms	

Ресурс подібний своїм інструментарієм на інші схожі популярні ресурси, однак є простим у використанні і дозволяє швидко створювати окремі вправи або розробляти цілі теми.

Для самостійної роботи студентів, зокрема над вимовою та подоланням комунікативного бар’єра, можна використовувати базову версія додатка з ШІ ***Talkpal.ai*** (*https://app.talkpal.ai/*), що створений на основі технологій *GPT*. Ресурс пропонує користувачу розмовні практики зі ШІ на будь-які теми. Здобувачі освіти отримують змогу розмовляти голосом або листуватися чатом, отримуючи миттєвий аналіз помилок. Платформа підтримує понад 130 мов. У базовій версії студентам доступні тренування мовленнєвих навичок за лімітом часу 10 хвилин на день, чого достатньо, на нашу думку, для короткого щоденного тренування навичок говоріння на загальні та професійні теми. Також вважаємо перевагою можливість зміни швидкості мовлення, а інструмент оцінки вимови та граматики автоматично виправляє помилки у надісланих повідомленнях:

Приклад 4.

 https://app.talkpal.ai	

Із проведеного експерименту зі студентами факультетів психології та інформаційних технологій 1 та 2 року навчання, які щотижнево отримували завдання на самостійне опрацювання, пов'язане з обговоренням поточних тем та новин у голосовому чаті, після 3 місяців регулярного використання ми отримали 83% позитивних відгуків. Здобувачі освіти відмітили, що вони стали впевненішими у говорінні іноземною мовою, стало легше згадувати та підбирати слова, значно знизився рівень стресу при потребі висловлення думок. 6% студентів мали труднощі із використанням сайту. 2% студентів зазначили у відгуку, що не мали ресурсу та ідей, на які теми спілкуватися з чатом, тому ігнорували завдання. 9% студентів разово тестували ресурс, оскільки володіють іноземною мовою на рівні від B2 і, як зауважили, не мали сталої потреби у тренуванні навичок іншомовного говоріння.

Отже, із вищенаведеного можемо дійти висновку, що як розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, так і методик викладання, зокрема іноземних мов, є процесами доволі динамічними. Нове покоління студентів, а також умови навчання, які постійно змінюються, ставлять перед викладачами нові виклики. ШІ стрімко вкорінюється у різні види діяльності та надає широкий спектр можливостей для освітньої сфери. Здобувачі освіти, які відстають за програмою, навчаються заочно або дистанційно, мають змогу сьогодні розвивати мовні та мовленнєві навички на рівні з іншими.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, зазначимо, що інтеграція новітніх технологій в освітній процес має як беззаперечні переваги, так і певні ризики. Сьогодні штучний інтелект (ШІ) демонструє колосальний потенціал, трансформуючи сучасну освіту. Роль інструментів на базі ШІ у лінгвістичній підготовці є визначальною з кількох причин: 1) гнучкість та доступність, що дозволяє студентам навчатися у власному темпі, незалежно від розкладу викладача; 2) персоналізація, підбираючи завдання відповідно до слабких і сильних сторін конкретного студента; 3) здолання психологічного мовного бар'єра; 4) миттєвий зворотний зв'язок, що забезпечує роз'яснення помилок, коментування, коригування тексту та пропозицію автентичних альтернатив. Додатки на основі ШІ дають змогу здобувачам освіти ефективно та автономно опановувати нові мовні теми, що комплексно розвиває основні види мовленнєвої діяльності. Перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі вбачаємо в розробці чітких методичних рекомендацій для студентів щодо ефективного використання ШІ-платформ з обов'язковим дотриманням принципів академічної доброчесності.

Література:

1. Андросюк Г., Сидоренко О., Цепко Т. Сучасні тенденції застосування штучного інтелекту в навчанні іноземної мови в закладах вищої освіти. Педагогічна Академія: наукові записки, (29), 2026. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.19952951 (дата звернення 20.06.2026).

2. Жукевич І., Спірічева О. Трансформація вивчення мов: штучний інтелект як інструмент розвитку мовленнєвих навичок студентів. International Science Journal of Education & Linguistics. Vol. 3, No. 3, 2024. pp. 45-55.

3. Зубенко О. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. Закарпатські філологічні студії. Вип. 27/2. Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 80-85.

4. Шум О. Іншомовна підготовка із використанням штучного інтелекту: переваги та недоліки. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»: науковий журнал. Вип. 21(89). Острог: Вид-во НаУОА, 2024. С. 224-227.

5. Удовенко І., Подворна Л., Муравйова О. Використання штучного інтелекту в навчанні іноземної мови: переваги, ризики, перспективи. Закарпатські філологічні студії. Випуск 45. Том 3. Гельветика, 2026. С. 114-119.

References:

1. Androsiuk H., Sydorenko O., Tsepko T. Suchasni tendentsii zastosuvannia shtuchnoho intelektu v navchanni inozemnoi movy v zakladakh vyshchoi osvity [Modern trends in the application of artificial intelligence in foreign language teaching in higher education institutions]. Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky [Pedagogical Academy: scientific notes], (29), 2026. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.19952951. [in Ukrainian].

2. Shum O. Inshomovna pidhotovka iz vykorystanniam shtuchnoho intelektu: perevahy ta nedoliky [Foreign language training using artificial intelligence: advantages and disadvantages]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Filolohiia»: naukovyi zhurnal [Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy": series "Philology": scientific journal]. Vyp. 21(89). Ostroh: Vyd-vo NaUOA. S. 224-227. [in Ukrainian].

3. Udovenko I., Podvorna L., Muraviova O. Vykorystannia shtuchnoho intelektu v navchanni inozemnoi movy: perevahy, ryzyky, perspektyvy [The use of artificial intelligence in teaching a foreign language: advantages, risks, prospects]. Zakarpatski filolohichni studii [Transcarpathian Philological Studies]. Vypusk 45. Tom 3. Helvetyka, 2026. S. 114-119. [in Ukrainian].

4. Zhukevych I., Spiricheva O. Transformatsiia vyvchennia mov: shtuchnyi intelekt yak instrument rozvytku movlennievykh navychok studentiv [Transformation of foreign language learning: artificial intelligence as a tool for developing students' language skills]. International Science Journal of Education & Linguistics. Vol. 3, No. 3. 2024. pp. 45-55. [in Ukrainian].

5. Zubenko O. (2023). Shtuchnyi intelekt i vyvchennia inozemnoi movy [Artificial intelligence and learning a foreign language]. Zakarpatski filolohichni studii [Transcarpathian Philological Studies]. Vypusk 27. Tom 2. Vydavnychyi dim "Helvetyka". S. 80-85. [in Ukrainian].

ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 14 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 травня 2026 р.

Email: ella.krav4enko@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6821-3940

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-155-159

Кравченко Е. О. Синестезія імені як поетикальний засіб у романі П. Зюскінда “Das Parfum. Die geschichte eines mörders”. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 155–159.

УДК: 81’373.2

Кравченко Елла Олександрівна,
доктор філологічних наук, доцент кафедри
загального та прикладного мовознавства і слов’янської філології,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

СИНЕСТЕЗІЯ ІМЕНІ ЯК ПОЕТИКАЛЬНИЙ ЗАСІБ У РОМАНІ П. ЗЮСКІНДА “DAS PARFUM. DIE GESCHICHTE EINES MÖRDERS”

Розглянуто особливості антропоетонімів як маркерів ольфакторного світу та репрезентантів поетики постмодерністського роману П. Зюскінда. Мета дослідження полягає в інтерпретації поетонімів як домінантних засобів синестетичної (насамперед ольфакторної) образності роману “Das Parfum”.

Синестетичне відображення вмотивовує специфічне смислове наповнення імен дійових осіб і зумовлює розвиток сюжету, еволюцію тексту, розкриття ідейно-художньої концепції. Ключову роль у втіленні цілісного змісту твору відіграє відмінність екстраординарного (Гренуй) – звичайного (інші персонажі) сприйняття запахів. Структура імен-образів Бальдіні, дівчинка з провулку Маре та ін. поряд із облігаторними семами (вік, стать, соціальний статус) містить ольфакторний складник та / або його оцінку. Багатогранність семантичної сторони онімів ґрунтується на синестетичному відтворенні образів, висхідному до позицій автора-оповідача (візуальний код) і Гренуя (нюховий код).

Постать головного героя є ольфакторним “вакуумом”. Доведено, що заповнення “порожнечі” Гренуя відбувається поступово: від унаслідження до людського роду (оволодіння запахом “людини взагалі”) й опанування певних типажів до ідентифікації індивідууму та створення образу надлюдини. Персонаж перетворюється на химерну суміш ідентичностей (ольфакторний палімпсест). До парадигми поетоніма Жан-Батист Гренуй входять лексеми, що відтворюють рефлексію персонажа, пов’язану з осмисленням ольфакторної винятковості (семи ‘недолюдина’ → ‘іронічна божественність’ → ‘надлюдина’). Фінал роману засвідчує повну анігіляцію персонажа. Небуття Гренуя як особистості призводить до його фізичного та семантичного “стирання” в просторі тексту. Комплексне дослідження онімних одиниць експлікує смисли, що формують глибину всього тексту та забезпечують його адекватну інтерпретацію.

Ключові слова: *антропоетонім, поетика, ольфакторний код, візуалізація, синестезія, художній текст.*

Ella Kravchenko,
Doctor of Philology, Associate Professor,
Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology,
Vasyl’ Stus Donetsk National University

SYNESTHESIA OF NAME AS A POETICAL DEVICE IN PATRICK SÜSKIND’S NOVEL “DAS PARFUM: DIE GESCHICHTE EINES MÖRDERS”

The study examines the features of anthropoetonyms as markers of the olfactory world and representatives of the postmodernist poetics in P. Süskind’s novel. The research aim is to interpret poetonyms as dominant tools of synesthetic (primarily olfactory) imagery in the novel “Das Parfum”.

Synesthetic representation motivates the specific semantic content of the poetonyms (essences) and determines the plot development, textual evolution, and the unfolding of the artistic and conceptual framework. A key role in embodying the overall meaning of the work is played by the distinction between extraordinary (Grenouille) and ordinary (other characters) perceptions of scents. The structure of such image-names as Baldini, Mädchen aus der Rue des Marais, etc., includes an olfactory component and / or its evaluation alongside obligatory semes (age, gender, social status). The multifaceted nature of the onyms’ semantic side is based on the synesthetic reproduction of images, tracing back to the positions of the author-narrator (visual code) and Grenouille (olfactory code).

The figure of the protagonist represents an olfactory “vacuum”. It is demonstrated that the filling of Grenouille’s “vacuum” occurs progressively: from belonging to the human race (mastering the scent of “humanity in general”) and acquiring specific types to identifying the individual and creating the image of the Overman. The character transforms into a bizarre mixture of identities (an olfactory palimpsest). The paradigm of the poetonym Jean-Baptiste Grenouille includes lexemes that reflect the character’s self-reflection regarding his olfactory exceptionalism (semes: ‘subhuman’→ ‘ironic divinity’→ ‘Overman’). The novel’s finale signifies the complete annihilation of the character. Grenouille’s non-existence as a personality leads to his physical and semantic “erasure” within the textual space. A comprehensive study of onymic units explicates the meanings that shape the depth of the entire text and ensures its accurate interpretation.

Keywords: *anthropoetonym, poetics, olfactory code, visualization, synesthesia, literary text.*

Запах у романі П. Зюскінда “Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders” (“Парфуми: Запахи, або Історія одного вбивці”) виступає не лише своєрідною альтернативою іншим каналам сприйняття (зір, дотик, слух, смак), але й універсальним кодом буття. Головний герой *an genialen und abscheulichen Gestalten Jean-Baptiste Grenouille* / *геніальний потвора Жан-Батіст Гренуй* позбавлений людських почуттів і моралі, проте обдарований неперевершеним нюховим відчуттям.

Ольфакторний світ роману П. Зюскінда відображений в ознаках різних художніх об’єктів – місць, персонажів, парфумів, споруд тощо. Наратор зазвичай “співіснує” в тексті з Гренуєм, для якого будь-яке місце, людина тощо ототожнюється (зливається) з запахом і сприймається лише як запах. Наприклад, інтегральною семою більшості топонімів стає ольфакторний компонент – суміш ароматів, розміщених у діапазоні ‘приємний – неприємний’. Традиційне бачення простору (видимий світ) перетворюється в романі “Das Parfum” на сприйняття простору нюхом, оскільки позначений ім’ям локус уміщує різнорідні інгредієнти. Зазвичай ідея ‘простір як запах’ виражається через амальгаму запахів речовин, матеріалів, рослин, тварин, людей, абстрактних понять і т. ін. Пор. : *In den Gassen seitab der Rue Saint-Denis und der Rue Saint-Martin – Es mischten sich* ***Menschen- und Tiergerüche, Dunst von Essen und Krankheit, von Wasser und Stein und Asche und Leder, von Seife und frischgebackenem Brot und von Eiern, die man in Essig kochte, von Nudeln und blankgescheuertem Messing, von Salbei und Bier und Tränen, von Fett und nassem und trockenem Stroh*** (Süskind, 1985: 39) / *У провулках з боку вулиць Сен-Дені й Сен-Мартен <…> перемішувалися* ***запахи людей і тварин, випари їжі й хвороб, води і каміння, попелу й шкіри, мила і свіжовипеченого хліба, і яєць, варених в оцті, вермішелі й вичищеної до блиску латуні, шалфею й пива, сліз, жиру і вологої та сухої соломи*** (Зюскінд, 2005).

Надприродний хист Гренуя полягає у здатності “зчитувати” людську сутність через запах; відтак розрив автора з літературною традицією виявляється зміщенням акцентів: замість докладної візуалізації (портрета) запропоновано ольфакторний образ дійових / епізодичних осіб. Ключову роль у втіленні ідейно-естетичної концепції твору відіграє відмінність звичайного – екстраординарного сприйняття запахів. Головний герой здатний уловлювати й запам’ятовувати мільярди ольфакторних нюансів, хоча його власна постать є ольфакторним “вакуумом”. Ця своєрідність передбачає розгортання сюжетної дії та вмотивовує часопростір, ґрунтований на сприйнятті ‘запахів світу через нюх Гренуя’, тому інші органи чуття (зір, слух, дотик, смак) залишаються периферійними (Латинцев, 2025: 174). Відтворення універсуму насамперед *auf das flüchtige Reich der Gerüche /* через *нетривке царство запахів* стає передумовою специфічної організації персонажного світу, тому комплексний аналіз антропоетонімів або безонімних найменувань персонажів визнаємо актуальним для усвідомлення цілісності.

Роман “Das Parfum” неодноразово ставав об’єктом досліджень, присвячених ольфакторному дискурсу (Rindisbacher, 1992); творчому методу П. Зюскінда (Давиденко, 2004); обігруванню літературно-художніх текстів (Григорова, 2000; Пікун, 2006); ролі парфумонімів як визначальних чинників образності постмодерністського тексту (Латинцев, 2025) та ін. Теоретичним підґрунтям роботи слугують ідеї Х. Д. Ріндісбахера, який запропонував поняття “мовного кодування нюхового відчуття” і виокремив 1) конструкції типу “запах чого-небудь” (найбільш поширений прийом для вербалізації запаху); 2) конструкції типу “гарний запах” або “поганий запах”, “приємний запах” або “відразливий запах” (найпростіша класифікація запаху, у якій відображено метафоричне ставлення людини до сприйняття того чи того запаху) (Цит. за: Васильєва, 2016: 169).

Мета дослідження полягає в інтерпретації антропоетонімів як домінантних засобів синестетичної (насамперед ольфакторної) образності роману “Das Parfum”. Зважаючи на мету, сформульовано такі завдання: 1) виявити й проаналізувати образотвірний та сюжетоутворювальний потенціал антропонімів; 2) визначити сутність і роль протиставлених імен-образів (Гренуй – інші персонажі); 3) описати прийоми поетики онімів, що віддзеркалюють ольфакторний світ і засвідчують унікальність постмодерністського роману П. Зюскінда.

Ідея ‘персонажний світ як запах’ реалізується через сенсорні відгуки героїв, які, на відміну від Гренуя, сприймають аромати несвідомо. Поряд із облігаторними семами (віком, статтю, соціальним статусом) структура імені-образа містить ольфакторний складник та / або його оцінну характеристику. Наприклад, запах *Jeanne Bussie* (*Жанни Бюссі*), годувальниці немовляти Гренуя, сприймається через ольфакторну рецепцію *Pater Terrier* (*отця Тер’є*): *Langsam richtete er sich auf und sog mit einem Atemzug den Duft von* ***Milch*** *und* ***käsiger Schafswolle*** *ein, den die Amme verströmte. Es war ein* ***angenehmer*** *Duft* (Süskind, 1985: 11) / *Він повільно випростався, втягуючи носом запах* ***молока*** *та* ***овечої вовни****, що йшов від годувальниці. Це був досить* ***приємний*** *запах* (Зюскінд, 2005). Через зіткнення з приємним ароматом актуалізується суб’єктивне ольфакторне враження (самоідентифікація) отця Тер’є: *Und er kam sich mit einem Mal* ***stinkend*** *vor, nach* ***Schweiß*** *und* ***Essig****, nach* ***Sauerkraut*** *und* ***ungewaschenen Kleidern*** (Süskind, 1985: 22) / *І раптом він відчув, що смердить,* ***смердить потом, оцтом, квашеною капустою і непраним одягом*** (Зюскінд, 2005).

Персонажі можуть з’являтися в тексті в супроводі аромату конкретного парфуму, як у випадку з образом *der Parfumeur und Handschuhmacher Giuseppe Baldini* (*парфумер і рукавичник Джузеппе Бальдіні*): *Hinter dem Kontor aus hellem Buchsbaum aber stand Baldini selbst,* ***alt*** *und* ***starr*** *wie eine Säule, in* ***silberbepuderter Perücke*** *und* ***blauem goldbetreßtem Rock****.* ***Eine Wolke von Frangipaniwasser****, mit dem er sich allmorgendlich besprühte,* ***umgab ihn*** *geradezu sichtbar und rückte seine Person in nebelhafte Ferne* (Süskind, 1985: 53–54) / *А за конторкою із світлого букового дерева стояв сам Бальдіні,* ***старий*** *і* ***нерухомий****, неначе стовп, у* ***припудреній сріблом перуці*** *та в* ***тисненому золотом каптані****.* ***Хмара запашної води “Франжіпані”****, якою він щоранку обприскувався,* ***оповивала його особу*** *й ніби відносила її в туманну далечінь* (Зюскінд, 2005); “*Sie riechen* ***danach****!” zischelte Grenouille. <…> Es ist* ***nicht gut****, dieses >Amor und Psyche<* ***Bergamotte darin und zuviel Rosmarin und zuwenig Rosenöl»*** (Süskind, 1985: 83) / *– Ви ними пахнете! – прошипів Гренуй. <…> Але “****Амур та Псіхея****” –* ***погані парфуми****, бо в них* ***забагато бергамоту та розмарину і мало трояндової олії*** (Зюскінд, 2005). Образ Бальдіні (‘не творець, а ремісник’) маркується штучними ароматами, що робить його видимим через запах. Звичайно, автор-оповідач не відмовляється від традиційного зображення персонажа (зовнішність, вікові характеристики, деталі одягу і т. ін.), але серед розмаїття сенсорних модальностей (нюх, зір, смак, слух, дотик) пріоритет належить нюху. Складники семантичної структури антропоетоніма підпорядковано ольфакторній домінанті. Наприклад, у сюжетній сцені ‘загибель Бальдіні’ суміш запахів витлумачено як утілення сутності персонажа, пам’ять про його буття, зосередження в локусі: *Das einzige, was von Giuseppe Baldini, Europas größtem Parfumeur, zurückblieb, war ein sehr* ***gemischter Duft von Moschus, Zimt, Essig, Lavendel und tausend anderen Stoffen****, der noch mehrere Wochen lang den Lauf der Seine von Paris bis nach Le Havre überschwebte* (Süskind, 1985: 129) / *Єдине, що*

залишилося від Джузеппе Бальдіні, найкращого парфюмера Європи, була ***суміш запахів мускусу, кориці, оцту, лаванди й тисячі інших речовин****, які впродовж іще багатьох тижнів ширилися за течією Сени від Парижа до Гавра* (Зюскінд, 2005). Загибель Бальдіні знаменує специфічну трансформацію персонажа з біологічної істоти на ольфакторну субстанцію.

В образній структурі *Mädchen aus der Rue des Marais* / *дівчинки з провулку Маре* також переважають нюхові ознаки. Опис розпочинається з традиційних візуальних і вікових маркерів: *Ein Mädchen saß an diesem Tisch und putzte Mirabellen. Sie nahm die Früchte aus einem Korb zu ihrer Linken, entstielte und entkernte sie mit einem Messer und ließ sie in einen Eimer fallen. Sie mochte dreizehn, vierzehn Jahre alt sein* (Süskind, 1985: 48) / *За столиком сиділа дівчинка й чистила мірабель. Вона брала сливи з кошика ліворуч і, відірвавши хвостика та виколупавши ножиком кісточки, кидала їх у відро. Дівчинці було років тринадцять-чотирнадцять* (Зюскінд, 2005), але цей портрет є лише "прелюдією" до синестетичного перекладу візуального образа в ольфакторний. Сутність героїні постає зі злитих воєдино складників аромату – *найвищого принципу* краси: *Ihr Schweiß duftete so frisch wie Meerwind, der Talg ihrer Haare so süß wie Nußöl, ihr Geschlecht wie ein Bouquet von Wasserlilien, die Haut wie Aprikosenblüte...* (Süskind, 1985: 49) / *Її піт пахнув свіжим морським вітром, масне волосся – солодко, мов горіхова олія, її стать – як букет водяних лілій, шкіра – ніби абрикосовий цвіт…* (Зюскінд, 2005). Отже, багатогранність семантичної структури особових імен або онімно-апелятивних комплексів ґрунтується на синестетичному відтворенні образів, висхідному до позицій автора-оповідача (візуальний код) і Гренуя (нюховий код).

"Представник" автора наголошує на *непридатності* мови для опису запахів, коли втручається в текст, щоб пояснити ізольованість Гренуя від візуальних образів (*es gab überhaupt keine Dinge in Grenouilles innerem Universum, sondern nur die Düfte von Dingen* / *взагалі у внутрішньому всесвіті Гренуя не було ніяких речей, а були тільки аромати речей*). Автор іде на компроміс: перенести абстрактний світ запахів у площину видимого світу й говорити про всесвіт Гренуя як про *ландшафт* (*Darum ist es eine* ***fagon de parier*** (манера говорити – *Е. К.*)*, von diesem Universum als einer* ***Landschaft*** *zu sprechen, eine adäquate freilich und die einzig mögliche, denn unsere Sprache taugt nicht zur Beschreibung der riechbaren Welt)* (Süskind, 1985: 142).

Гренуй не тільки позбавлений хисту бачити (***Er seinerseits sah sie nicht an****. Ihr feines sommersprossenübersprenkeltes Gesicht, den roten Mund, die großen funkelnd grünen Augen* ***sah er nicht****<…>* (Süskind, 1985: 50) / *А* ***він на неї не дивився зовсім****, її милого, засіяного ластовинням обличчя, червоних губів, великих іскристо-зелених очей* ***він не бачив*** *<…>* (Зюскінд, 2005)), він байдужий до слів та імен своїх жертв. Створивши власний *алфавіт запахів*, він зберігає **формули** ароматів убитих дівчат, які стають частиною його "колекції". Підміна алфавітів демонструє пародійне уподібнення Гренуя Богові та Творцю тексту (парфум як текст). Постмодерністська гра полягає в заміні Слова (Імені) мінливим Запахом; Деміург поступається місцем Анти-Творцю, який "вилучає" ольфакторний компонент буття для "написання" власного тексту-парфуму.

Унікальний прийом образності використано в контексті мрії Бальдіні про створення особистісних парфумів для вишуканої клієнтури: *Er wollte für eine ausgewählte Zahl hoher und höchster Kundschaft persönliche Parfums kreieren, vielmehr kreieren lassen, Parfums, die, wie angeschneiderte Kleider, nur zu einer Person paßten, nur von dieser verwendet werden durften und allein ihren erlauchten Namen trugen* (Süskind, 1985: 125–126) / *Він хотів би створити особисті парфуми для добірного кола найвишуканішої клієнтури, навіть більше – створити парфуми, якіначе пошитий на замовлення одяг, пасували б тільки певній особі, тільки ця особа мала б право користуватися ними й давати їм своє шляхетне ім'я* (Зюскінд, 2005). Композиція персональних парфумів залишається прихованою, однак ідея є ключовою, оскільки запах ототожнюється з особистістю, стає репрезентантом персони (імені персони). За допомогою трансонімізації (перенесення онімів в інший онімний клас) розширено систему недієвих персонажів і сконструйовано підсистему парфумонімів. Пор. онімні пари, утворені за моделлю *титульне слово + антропонім* → *парфумонім*: *Er stellte sich ein >****Parfum de la Marquise de Cernay****< vor, ein >****Parfum de la Marechale de Villars****, ein* ***Parfum du Duc d'Aiguillon****< und so fort. Er träumte von einem >****Parfum de Madame la Marquise de Pompadour****, einem >Parfum de Sa Majeste le Roi< im köstlich geschliffenen achatenen Flakon mit zielierter Goldfassung und dem auf der Innenseite des Fußes verborgen eingravierten Namen >Giuseppe Baldini, Parfumeur und demselben Gegenstand. Zu solch herrlichen Vorstellungen hatte sich Baldini verstiegen!* (Süskind, 1985: 118) / *Він уявляв собі парфуми* ***"Маркіз де Серней"****,* ***"Маршал де Війяр"****,* ***"Герцог д'Егійон"*** *і таке інше. Він мріяв про парфуми* ***"Маркіза де Помпадур"*** *і навіть про парфуми "Його Величність Король" у вишукано відшліфованому агатовому флакончику і в карбованій золотій оправі та майже непомітним, скромним написом внизу на денці "Парфюмер Джузеппе Бальдіні". Ім'я короля та його власне на тому самому предметі – ось до яких чарівних висот злетіла фантазія Бальдіні!* (Зюскінд, 2005). Винятком стає парфум із навмисно замовчуваним ім'ям короля; аромат позначено за допомогою титульної конструкції *Parfum de Sa Majeste le Roi* / *"Його Величність Король"*. Прирівнювання персони (імені персони) до запаху демонструє пародійну близькість світосприйняття Гренуя та Бальдіні, хоча для бездарного ремісника дорогий парфум лише підкреслює статусність.

Пародійне ототожнення Гренуя з Богом-Творцем зреалізовано в такий спосіб. Спочатку персонаж створює запах "людини взагалі" – т. зв. базу парфума, *ein schweißig-fettes, käsigsäuerliches, ein im ganzen reichlich ekelhaftes Grundthema, das allen Menschen gleichermaßen anhaftete* (Süskind, 1985: 169) / *пітливо-жирну, сирно-кислу, загалом достатньо бридку основну тему, притаманну однаковою мірою всім людям* (Зюскінд, 2025). "Композицією" *людини, яка пахне,* стає суміш бридких (*свіжий котячий кал, протухле яйце, касторка, присмалена свиняча шкурка* та ін.) і приємних (*м'ята, лаванда, олія герані, троянди* та ін.) інгредієнтів, що потрактовуємо як обігравання створення людини Богом з "пороху земного".

Симптоматично, що розгалужений спектр оцінювальних ознак Гренуя (*клещ*, *геніальний чудовисько*, *нелюдь* та ін.) розширено завдяки самономінаціям. Зі збагненням дару самооцінка персонажа кардинально змінюється. До парадигми антропоетоніма *Jean-Baptiste Grenouille* входять лексеми, що відтворюють рефлексію персонажа, пов'язану з перетворенням: *die Kuckucksbrut* / *зозулиний виплодок* 'паразитизм', 'недолюдина' (прізвище *Grenouille* < фр. 'жаба' ідеально корелює з його тваринною сутністю) → *der rasende Gärtner* / *палкий садівник* 'іронічна божественність' → *der großen, herrlichen, einzigartigen Grenouille*; *der Große Grenouille* / *великий, прекрасний, незрівнянний Гренуй*; *Великий Гренуй* 'надлюдина'.

Привласнення людського запаху – це не лише інструмент здобуття ідентичності, персонаж переслідує "вищу" ціль: *Er wollte der* ***omnipotente Gott des Duftes*** *sein, so wie er es in seinen Phantasien gewesen war, aber nun in der wirklichen Welt und über wirkliche Menschen* (Süskind, 1985: 176) / *Він хотів стати* ***всемогутнім богом Запаху****, яким він був у своїх фантазіях, проте тепер – у справжньому світі і над реальними людьми* (Зюскінд, 2005). Шлях до божественності є парадоксальним,

оскільки пролягає через докладну інвентаризацію та імітацію людських типажів. Процес мімікрії та зміна "личини" реалізується через створення композицій людських типів, схожих на класифікацію парфумів за сімействами. Гренуй розробляє ольфакторний "гардероб", обираючи відповідну маску залежно від зовнішніх обставин: *einen Unauffälligkeitsgeruch, ein mausgraues Duftkleid für alle Tage* / *запах непомітності, сіра ароматична свитка на щодень*; *ein mitleiderregender Duft* (*Er roch nach dünner Milch und sauberem weichem Holz*) / *запах співчуття* (*молоко і м'яке дерево)*; *eine Atmosphäre leisen Ekels* / *запах тихої відрази* та ін. Постмодерністська природа імені-образа Гренуя зосереджена у тріаді Імітатор – Перевертень – Маніпулятор.

Наступним кроком стає імітація індивідуальних запахів (реконструкція особистості), випробувана на ольфакторному оживленні чинбаря. Показово, що запах генерує візуальний образ: *ein kleiner Mann von dreißig Jahren, blond, mit plumper Nase, kurzen Gliedern, platten käsigen Füßen, geschwollenem Geschlecht, galligem Temperament und fadem Mundgeruch – kein schöner Mensch, geruchlich* (Süskind, 1985: 213) / *невисокий чоловік років на тридцять, блондин з товстим носом, із короткими руками, пласкими білими ступнями, набряклим членом, жовчним темпераментом та гнилим запахом з рота – не дуже гарною людиною був цей чинбар на нюх* (Зюскінд, 2005). Отримавши владу над аурою конкретної людини, Гренуй починає полювати за ольфакторним абсолютом. Заповнення ольфакторного "вакууму" Гренуя відбувається поступово: від уналежнення до людського роду (оволодіння запахом "людини взагалі") та опанування певних типажів до ідентифікації індивідууму й, зрештою, створення образу надлюдини (*Er würde einen Duft kreieren können, der nicht nur menschlich, sondern* ***übermenschlich*** *war, einen Engelsduft, so unbeschreiblich gut und lebenskräftig, daß, wer ihn roch, bezaubert war und ihn, Grenouille, den Träger dieses Dufts, von ganzem Herzen lieben mußte* (Süskind, 1985: 176) / *Він міг створити не лише людський, а й* ***надлюдський*** *запах,* ***ангельський*** *запах, такий несказанно гарний і живодайний, що, понюхавши його, кожен буде зачарований і всім серцем полюбить його, Гренуя, носія цього запаху* (Зюскінд, 2005)). Такий запах має *Laure Richis* (*Лаура Piwi*). Її вбивство стає для Гренуя актом заволодіння ідеальним ароматом, який має здатність сакралізувати будь-кого, хто його носить. Привласнюючи аромат Лаури, Гренуй здійснює радикальну підміну: він викрадає чужу святість (ім'я-образ *Laure Richis* стане об'єктом нашого окремого дослідження).

Приміряння "личин" через запах убитих жертв ознаменовує тимчасову метаморфозу Гренуя: його перетворення на "іншого". Відтак парадигма імені *Jean-Baptiste Grenouille* вміщує не лише номінації *геніальна потвора*, *зозулин виплодок* тощо, що характеризують його як індивідуальний об'єкт. Оволодіння чужим ароматом (дівчинка з провулку Маре, Лаура Ріші) стає актом онтологічного злиття. З розгортанням сюжету постать героя розчиняється в його жертвах: Гренуй = дівчинка з Маре, Гренуй = Лаура. Він перетворюється на химерну суміш ідентичностей, ольфакторний палімпсест, що приховує первинний "вакуум".

Створюючи абсолютний парфум, Гренуй фактично узурпує місце Бога-Творця, проте, за логікою авторського задуму, він приречений на самознищення. Привласнення чужих ароматів не наділяє його власним *Я* – він залишається онтологічним *нічим*. Відсутність власного запаху стає еквівалентом відсутності душі, почуттів та ідентичності. Досягнувши ольфакторного абсолюту, Гренуй остаточно переконується у власній беззмістовності. Провокація натовпу на акт канібалізму – єдиний спосіб припинити муки неіснування. У фінальній сцені з'являються останні компоненти парадигми іменування героя, що апелюють до образу Лаури та її *ангельського* аромату. Гренуй перестає бути собою, остаточно перебираючи на себе роль *янгола* – чужу ольфакторну маску. Опис його загибелі (*In kürzester Zeit war der* ***Engel*** *in dreißig Teile zerlegt, und ein jedes Mitglied der Rotte grapschte sich ein Stück, zog sich, von wollüstiger Gier getrieben, zurück und fraß es auf. Eine halbe Stunde später war Jean-Baptiste Grenouille* ***in jeder Faser vom Erdboden verschwunden*** (Süskind, 1985: 285) / *В найкоротший час* ***янгола*** *було розкладено на тридцятеро, і кожен член цієї зграї, вхопивши собі шмат, забирався подалі, гнаний хтивою жадобою, і пожирав його. За півгодини Жан-Батіст Гренуй* ***до останньої кісточки зник з лику земного*** (Зюскінд, 2005)) засвідчує повну анігіляцію персонажа. Небуття Гренуя як особистості призводить до його фізичного та семантичного "стирання" в просторі тексту. Автор-Творець "викреслює" героя, чиє існування, позбавлене власного *Я*, вичерпало всі можливі форми репрезентації.

Особові імена персонажів роману "Das Parfum" наповнені щільним сенсорним змістом. Це створює ефект синестетичного об'єму, оскільки поетонім одночасно сприймається як звук, візуальний образ та ольфакторна формула. Отже, синестезія онімів у романі П. Зюскінда є основоположним поетикальним засобом, який спрацьовує на ідею та еволюцію образів, сюжето- й текстотворення.

Література:

1. Васильєва Г. В. Поетика запаху в німецькомовній прозі кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2016. 227 с.
2. Григорова О. В. Художній світ Патріка Зюскінда : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2000. 181 с.
3. Давиденко Г. Й. Патрік Зюскінд – художник постмодерністських ідей. Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. 32 с.
4. Зюскінд П. Запахи, або Історія одного вбивці / пер. з нім. І. С. Фрідріх. Харків : Фоліо, 2005. 288 с.
5. Латинцев І. С. Поетика парфумонімів роману П. Зюскінда "Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders". *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Гельветика, 2025. Вип. 44. Т. 1. С. 173–179.
6. Пікун Л. В. Дзеркальна гра набутками культури: романтична та постмодерністська модель (на матеріалі романів М. Шеллі "Франкенштейн, або Сучасний Прометей" і П. Зюскінда "Парфуми. Історія одного вбивці") : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2006. 178 с.
7. Rindisbacher H. J. The Smell of Books: A Cultural-Historical Study of Olfactory Perception in Literature. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1992. 371 p.
8. Süskind P. Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders. Zürich : Diogenes Verlag AG, 1985. 286 s.

References:

1. Vasyl'yeva, H. V. (2016). Poetyka zapakhu v nimets'komovniy prozi kintsya XX – pochatku XXI stolittya : dys. ... k. filol. nauk [Poetics of Smell in German-Language Prose of the Late 20th – Early 21st Century : Dissertation ... Candidate of Philological Sciences]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hryhorova, O. V. (2000). Khudozhniy svit Patrika Zyuskinda : dys. ... k. filol. nauk [The Artistic World of Patrick Süskind: Dissertation ... Candidate of Philological Sciences]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Davydenko, H. Y. (2004). Patrik Zyuskind – khudozhnyk postmodernists'kykh idey [Patrick Suskind – Artist of Postmodern Ideas]. Hlukhiv : RVV HDPU. [in Ukrainian].

4. Zyuskind, P. (2005). Zapakhy, abo Istoriya odnoho vbyvtsi [Smells, or the Story of a Murderer] / per. z nim. I. S. Fridrikh. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

5. Latyntsev, I. S. (2025). Poetyka parfumonimiv romanu P. Zyuskinda "Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders" [Poetics of perfume names in P. Süskind's novel "Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders"]. *Zakarpats'ki filolohichni studiyi*. [*Transcarpathian Philological Studies*]. Uzhhorod: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», 44 (1), 173–179. [in Ukrainian].

6. Pikun, L. V. (2006). Dzerkal'nahra nabutkamy kul'tury: romantychna ta postmodernists'ka model' (na materiali romaniv M. Shelli "Frankenshteyn, abo Suchasnyy Prometey" i P. Zyuskinda "Parfumy. Istoriya odnoho vbyvtsi"): dys. ... k. filol. nauk [Mirror game with cultural achievements: romantic and postmodern model (based on the novels of M. Shelley "Frankenstein, or the Modern Prometheus" and P. Süskind "Perfume. The Story of a Murderer"): dissertation ... candidate of philological sciences]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Rindisbacher, H. J. (1992). The Smell of Books: A Cultural-Historical Study of Olfactory Perception in Literature. Ann Arbor: University of Michigan Press.

8. Süskind, P. (1995). Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders [Perfume: The Story of a Murderer]. Zürich : Diogenes Verlag AG. [in Deutsch].

© Г. В. Лещенко, Л. О. Гречуха, А. Ю. Макота

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 03 травня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: h.leshchenko@chdtu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5316-0628

Email: l.hrechukha@chdtu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-0992-0750

Email: a.yu.makota.fht25@chdtu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-9417-7031

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-160-163

Лещенко Г. В., Гречуха Л. О., Макота А. Ю. Способи відтворення власних назв у перекладі роману Трумена Капоте «Інші голоси, інші кімнати». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 160–163.

УДК: 811.111:81'255.4

Лещенко Ганна Веніамінівна,
докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету
Гречуха Леся Олександрівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету
Макота Анна Юріївна,
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня
спеціальності В11.10 «Прикладна лінгвістика»
Черкаського державного технологічного університету

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ТРУМЕНА КАПОТЕ «ІНШІ ГОЛОСИ, ІНШІ КІМНАТИ»

У статті досліджено особливості відтворення власних назв у перекладі роману Трумена Капоте «Інші голоси, інші кімнати». Проаналізовано теоретичні підходи до класифікації онімів у сучасному мовознавстві та перекладознавстві, окреслено основні функції власних назв у художньому тексті та їхню роль у формуванні авторської концепції твору. Особливу увагу приділено функціонально-стилістичним особливостям антропонімів і топонімів, які беруть участь у створенні художнього простору роману, формуванні системи психологічних і соціокультурних опозицій, а також актуалізації мотивів самотності, відчуження та внутрішнього пошуку.

У ході дослідження встановлено, що оніми у творі виконують як номінативну, так і смислотвірну, характеротворчу та інтертекстуальну функції. Здійснено кількісний аналіз онімного простору роману, у результаті якого виявлено домінування антропонімів і топонімів. Проаналізовано основні способи перекладу власних назв в українському перекладі роману. Визначено, що найчастіше при передачі онімів використовуються транскрипція, транслітерація та калькування. З'ясовано, що вибір перекладацького прийому залежить від структури оніма, ступеня його культурної маркованості, наявності усталених відповідників у мові перекладу та необхідності збереження інтертекстуального потенціалу власної назви. Доведено, що адекватне відтворення онімів є важливим чинником збереження художньої цілісності твору та реалізації авторської інтенції у перекладі.

Ключові слова: *онім, власна назва, антропонім, топонім, художній переклад, транскрипція, транслітерація, калькування, Трумен Капоте.*

Hanna V. Leshchenko,
Doctor of Philology, Professor,
Head of the Applied Linguistics and Translation Department
Cherkasy State Technological University
Lesia O. Hrechukha,
PhD in Philology, Associate Professor,
Applied Linguistics and Translation Department,
Cherkasy State Technological University
Anna Yu. Makota,
first-year Master's student in B 11.10 "Applied Linguistics",
Cherkasy State Technological University

RENDERING PROPER NAMES IN THE TRANSLATIONOF TRUMAN CAPOTE'S NOVEL "OTHER VOICES, OTHER ROOMS"

The article examines the peculiarities of rendering proper names in the Ukrainian translation of 'Other Voices, Other Rooms' by Truman Capote. The study analyzes theoretical approaches to the classification of onyms in contemporary linguistics and translation studies, outlining the main functions of proper names in literary discourse and their role in shaping the author's conceptual framework. Particular attention is paid to the functional and stylistic features of anthroponyms and toponyms, which contribute to the construction of the novel's artistic space, the formation of psychological and sociocultural oppositions, and the actualization of the motifs of loneliness, alienation, and inner quest.

The research demonstrates that proper names in the novel perform nominative as well as semantic, characterological, and intertextual functions. A quantitative analysis of the novel's onymic space reveals the predominance of anthroponyms and toponyms. The article also investigates the principal methods of translating proper names in the Ukrainian translation. It has been established that transcription,

transliteration, and calquing are the most frequently used translation techniques. The choice of a particular translation strategy depends on the structure of the onym, its cultural markedness, the existence of established equivalents in the target language, and the necessity to preserve the intertextual potential of the proper name. The study proves that the adequate rendering of proper names is an important factor in preserving the artistic integrity of the literary work and conveying the author's intention in translation.

Keywords: *onym, proper name, anthroponym, toponym, literary translation, transcription, transliteration, calquing, Truman Capote.*

У сучасному перекладознавстві проблема відтворення власних назв посідає одне з ключових місць, оскільки саме ці одиниці виявляються найбільш чутливими до міжмовних та міжкультурних розбіжностей, адже вони акумулюють не лише номінативне значення, а й культурно-історичні, асоціативні та прагматичні смисли, специфічні для певної мовної спільноти.

На думку дослідників, власні назви (або оніми), окрім виконання номінативної функції, беруть активну участь у формуванні художнього образу, реалізації авторської концепції та організації тексту (Кушнірова, 2022: 179) і є важливим інструментом концептуалізації художньої дійсності, забезпечуючи когерентність тексту та інтерпретаційну глибину (Мороз, 2015: 168). У зв'язку з цим переклад онімів вимагає дотримання формальної точності з одночасним урахуванням їхнього семантичного, стилістичного та культурного навантаження, що істотно ускладнює вибір перекладацьких стратегій.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу способів передачі власних назв у художньому перекладі, зважаючи на їхню багатофункціональність та роль у формуванні текстової цілісності. Попри наявність у цій площині значної кількості праць зарубіжних (О. Бок, С. Басснет, Д. Крістал, П. Метьюс, К. Норд, П. Ньюмарк та ін.) і вітчизняних дослідників (М. Бережна, Н. Гасюк, В. Карабан, Т. Кушнірова, Л. Поліщук, О. Пуш, Т. Пушкар, М. Торчинський та ін.), проблема оптимального відтворення онімів, зокрема систематизації способів їх перекладу та визначення їх функціональної доцільності, все ще залишається дискусійною і потребує подальшого наукового осмислення.

Метою статті є комплексний аналіз способів відтворення власних назв у перекладі роману Трумена Капоте «Інші голоси, інші кімнати» та з'ясування їхніх функціонально-стилістичних особливостей у художньому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Енциклопедія сучасної України» класифікує ***власні назви (оніми)*** як слова або словосполучення, які позначають індивідуальні об'єкти. На відміну від загальних назв, що об'єднують низку однотипних об'єктів, власні назви, навпаки, індивідуалізують найменований об'єкт, вирізняють його з класу однотипних (Масенко, 2005). Сукупність усіх власних назв, які функціонують у певній мові, утворює онімний (раніше – ономастичний) простір (Торчинський, 2014: 284). Власні назви формують систему знань про світ і беруть участь у конструюванні світогляду людини; особливостями їх утворення й функціонування займається ономастика (наука про власні назви).

Варто зазначити, що спочатку ономастика виникла як галузь знань, орієнтована переважно на практичні потреби, і тому виконувала лише допоміжну роль для етнографії, географії та літературознавства. Проте з утвердженням лінгвістичного підходу, який передбачає розгляд власних назв як повноцінних одиниць мовної системи та застосування до їх аналізу власне лінгвістичних методів, вона трансформувалася у самостійну наукову дисципліну з власним концептуально-методологічним інструментарієм. Саме тому ономастика відзначається міждисциплінарним характером: окрім лінгвістичної основи, вона інтегрує історичні, географічні, етнографічні, соціологічні, археологічні, а також біологічні, психологічні й філософські чинники, що розширює можливості дослідження власних назв.

У межах сучасної лінгвістичної традиції теоретичне осмислення онімів передбачає їх системну класифікацію. Зважаючи на об'єктивний інтерес науковців до аналізу онімного простору, цілком закономірною є наявність цілої низки класифікацій власних назв. Серед них розрізняють: *антропоніми* (імена осіб), *топоніми* (географічні назви), *зооніми* (клички тварин), *теоніми* (імена божеств), *міфоніми* (назви міфологічних персонажів), *ергоніми* (назви організацій, виробничих та суспільних об'єднань), *хрононіми* (назви відрізків часу, подій), *хрематоніми* (назви предметів матеріальної і духовної культури) (Масенко, 2005).

Зазначимо, що цей перелік не є вичерпним, оскільки внаслідок подальшої деталізації наявних груп онімів з'являються їхні підвиди (напр., архітектуроніми, хрематоніми, порейоніми, фалероніми та товароніми як підвиди прагматонімів) або вирізняються нові групи власних назв – епоніми, поетоніми та ін. (див. Раєвська та Гринько, 2024: 201).

Зважаючи на міждисциплінарний характер ономастики та різноманітність об'єктів її дослідження, в межах цієї дисципліни виокремлюють описову ономастику, на якій ґрунтується більшість досліджень у цій галузі; історичну ономастику, яка досліджує походження власних назв; теоретичну ономастику, що дає змогу осмислити загальні закономірності розвитку та функціонування всієї системи; прикладну ономастику, пов'язану з практикою використання власних назв і розробленням рекомендацій щодо їх нормування та функціонування в різних сферах комунікації; етнічну ономастику, спрямовану на вивчення формування етносів та їхнього зв'язку з історичними й еволюційними процесами, а також літературну ономастику, що описує способи творення нових імен у художньому мовленні.

Поряд із терміном «літературна ономастика» в науковому обігу функціонують також такі поняття, як «стилістична ономастика», «поетична ономастика» та «поетика імені», кожне з яких репрезентує окремий аспект функціонування власних назв (див. Поліщук та Пушкар, 2024: 224). Так, «літературна ономастика» стосується використання імен у художніх текстах, що відрізняється від їх уживання в повсякденному мовленні. Натомість «стилістична ономастика» акцентує на взаємозв'язку індивідуального стилю автора з добором власних назв, тоді як у межах «поетичної ономастики» увага зосереджується на стилістичному потенціалі онімів у художньому мовленні.

Літературна ономастика досліджує функціонування власних назв у художньому тексті, зокрема способи їх творення та особливості сприйняття читачем. Такий підхід передбачає застосування спеціалізованої методології та комплексного аналізу онімів. У межах відповідних студій дослідники визначають ономастикон твору та з'ясовують роль власних назв у його структурній організації. У художньому дискурсі оніми часто використовуються цілеспрямовано для підсилення емоційного й смислового впливу на реципієнта (там само).

У художній літературі зазвичай розрізняють дві групи власних назв: (1) ті, що виконують характеристичну функцію щодо персонажів, і (2) ті, що не пов'язані безпосередньо з їхніми рисами. До першої належать так звані «етимологічні» або «смислові» імена, які прямо відображають характер чи особливості героя. Натомість друга група охоплює імена, що не містять прямої характеристики персонажа, але здатні викликати певний емоційний відгук у читача (Торчинський, 2010: 150).

Оніми як частина внутрішнього лексикону людини здатні актуалізувати культурні, історичні та інтертекстуальні смисли, викликаючи асоціації з певними подіями, персонажами, епохами або соціокультурними реаліями. У художньому тексті вони нерідко виконують функцію прихованих смислових маркерів, натякаючи на образи, предмети чи події, безпосередньо не названі в тексті, що характерно для так званих «прецедентних імен». Завдяки цьому оніми створюють додаткову смислову ауру твору та набувають у художньому дискурсі ширшого семантичного навантаження, трансформуючись із суто номінативних одиниць у носії авторської інтенції.

Роман Трумена Капоте «Інші голоси, інші кімнати» (1948) належить до зразків американської південної готики та поєднує елементи психологічної прози й роману становлення. У центрі твору – історія підлітка Джоела Нокса, який після смерті матері вирушає до віддаленого маєтку свого батька на Півдні США. Простір роману вибудовується як замкнений, напівзанепалий світ, насичений атмосферою таємничості, відчуження й внутрішньої напруги.

У творі власні назви виконують важливу функціонально-стилістичну роль. Так, антропоніми роману (Джоел Нокс, Еймі Скаллі, Флорабель і Айдабель, Джісус Фівер, Коротун Сонечко), окрім функції ідентифікації персонажів, сприяють їх характеристиці й відображають соціальні, культурні та психологічні особливості героїв. Просте й стилістично нейтральне ім'я головного героя Джоела підкреслює вразливість, щирість і «незавершеність» героя, який лише перебуває у процесі формування власної ідентичності. Водночас, воно контрастує з вишуканим, аристократично маркованим іменем мешканця маєтку Рендолфа, що увиразнює відмінність їхніх образів, соціокультурних асоціацій та способів самопрезентації. Сусідська дівчинка Айдабел Томпкінс, яка стає другом Джоела, має нестандартне, фонетично експресивне ім'я, яке поєднує грубуватість і химерність та відображає незалежний, бунтівний і нетиповий для традиційної жіночої ролі характер героїні. Ім'я ексцентричної сусідки маєтку – міс Вістерія – являє собою ім'я-псевдонім із ботанічною семантикою (англ. *wistaria* – «гліцинія») і створює образ декоративності, штучності, занепаду й декадансу, що відповідає гротескному колориту роману.

У сукупності антропоніми твору формують складну систему стилістичних, соціокультурних і психологічних опозицій, у якій власні назви стають важливим засобом характеристики персонажів і конструювання художнього простору роману.

Топоніми (Скалліз Лендінг, Нун-Сіті, Парадайз-Чепел) утворюють специфічний просторовий контекст твору, увиразнюючи мотиви ізольованості, замкненості та відчуження. Так, назва маєтку Скалліз Лендінг (англ. Skully's Landing) містить похмурі асоціації: компонент skull («череп») актуалізує семантику смерті, занепаду й тривоги, тоді як landing («пристань», «місце прибуття») символізує межовий простір переходу, у якому опиняється головний герой. Топонім Нун-Сіті (англ. Noon City), попри формально нейтральне значення, створює відчуття застиглого часу й спустошеності, адже образ полудня асоціюється не лише зі світлом, а й із виснажливою статичністю та безрухом південного простору. Назва Парадайз-Чепел (англ. Paradise Chapel) поєднує релігійну символіку з іронічним підтекстом: компонент paradise («рай») контрастує з психологічно тривожною атмосферою роману, підкреслюючи розрив між уявленням про гармонію та реальністю внутрішньої самотності персонажів. Як наслідок, топоніми у творі виконують важливу локалізаційну та символічну функції, поглиблюючи емоційно-смисловий простір роману й підсилюючи його ключові мотиви – інакшості, самотності та внутрішнього пошуку.

Результати дослідження свідчать про те, що серед 129 власних назв, використаних у аналізованому творі, найчисельнішими групами є антропоніми (39,5%) і топоніми (37,2%), що акцентує нашу увагу на визначальній ролі персонажів і просторової локалізації у розгортанні сюжету. Саме ці категорії формують основу тексту і визначають його ідентифікацію в просторовому та антропоцентричному вимірах.

Інші групи онімів (23,3%), попри нижчу частотність, поглиблюють змістову структуру та посилюють контекстуальну насиченість твору. Серед них можна вирізнити групи прагматонімів (9,3%), ергонімів (5,4%), міфонімів (3,1%) та хрононімів (3,1%). До поодиноких випадків можна зарахувати використання ідеонімів (1,6%) та зоонімів (0,8%).

Таким чином, кількісний і функціональний розподіл онімів у тексті свідчить про їхню структурну та смислотвірну значущість, оскільки кожна група виконує специфічну роль у формуванні художнього простору твору та забезпечує його багаторівневу організацію. Це зумовлює необхідність аналізу способів перекладу власних назв, адже саме перекладацькі рішення визначають ступінь збереження їхнього смислового, стилістичного й текстотвірного потенціалу у тексті перекладу.

З огляду на функціонально-стилістичну значущість онімів у художньому тексті особливої ваги набуває проблема їх адекватного відтворення. Серед основних способів перекладу власних назв дослідники найчастіше виокремлюють транскрипцію, транслітерацію, калькування, транспозицію та комбінацію цих прийомів (змішаний переклад) (Поліщук та Пушкар, 2024: 225; Раєвська та Гринько, 2024: 202–203).

Аналіз перекладацьких рішень у досліджуваному матеріалі засвідчив домінування фонетично орієнтованих способів передачі власних назв. Зокрема, під час перекладу онімів найчастіше використовувалися транскрипція (44%), транслітерація (31%) і калькування (16%); в інших випадках було застосовано змішаний переклад. Розглянемо застосування цих перекладацьких прийомів на прикладах оригінальних фрагментів та їх перекладу українською мовою, виконаного Є. Даскал.

(1) *Now a traveler must make his way to* ***Noon City*** *by the best means he can, for there are no buses or trainsuheading in that direction, though six days a week a truck from the* ***Chuberry Turpentine Company*** *collects mail and supplies in the next-door town of* ***Paradise Chapel****: occasionally a person bound for* ***Noon City*** *can catch a ride with the driver of the truck,* ***Sam Radclif*** (Capote, 2015: 1).

Якщо сьогодні мандрівникові трапиться верстати свій шлях до ***Нун-сіті***, йому доведеться докласти чимало зусиль, аби туди дістатися: ані потягів, ані автобусів у тому напрямку немає. Проте шість разів на тиждень вантажівка ***Скипидарного товариства «Чаберрі»*** заїжджає за поштою та їстівними припасами до сусіднього містечка ***Парадайз-Чепел***. Тож її водій ***Сем Редкліф*** часом може підвезти шукача пригод до ***Нун-Сіті*** (Капоте, 2017: 8).

У наведеному фрагменті у перекладі переважає транскрипція як спосіб передачі топонімів та антропонімів: Noon City → Нун-Сіті, Paradise Chapel → Парадайз-Чепел, Sam Radclif → Сем Редкліф. Водночас назву Chuberry Turpentine Company перекладено комбінованим способом: власну назву Chuberry передано транскрипцією (Чаберрі), тоді як апелятивний компонент Turpentine Company відтворено шляхом калькування (Скипидарне товариство).

(2) *Listening to it, it came to Joel that he had a lot in common with* ***Little Kay****, whose outlook was twisted when a splinter from the Sprite's evil mirror infected his eye, changing his heart into a lump of bitter ice: suppose, he thought, hearing* ***Ellen's*** *gentle*

voice and watching the firelight warm his cousins' faces, suppose, like Little Kay, he also were spirited off to the ***Snow Queen****'s frozen palace?* (Capote, 2015: 4)

Джоел слухав казку й зрозумів, що має чимало спільного з ***маленьким Каєм***. Скалка диявольського дзеркала потрапила хлопчикові в око, спотворила його зір і перетворила серце на злу крижану грудку. «А якби, – думав Джоел, слухаючи ніжний голос ***Еллен*** і роздивляючись освітлені вогнем із каміна обличчя своїх кузенів, – а якби мене теж, як маленького Кая, викрали та тримали в крижаному палаці ***Снігової королеви***?» (Капоте, 2017: 16)

У цьому фрагменті перекладач переважно використовує транскрипцію для передачі антропонімів (Joel → Джоел, Ellen → Еллен), що забезпечує збереження фонетичної близькості до оригіналу. Водночас ім'я персонажа казки Г.-К. Андерсена Little Kay відтворено у формі «маленький Кай», яка є традиційно усталеним відповідником в українській перекладацькій практиці. Аналогічно назву Snow Queen перекладено як «Снігова королева» шляхом калькування, оскільки цей онім уже закріпився в українському культурному просторі як назва відомого казкового образу. Застосування калькування і збереження інтертекстуального потенціалу онімів актуалізує асоціації з казкою Андерсена й поглиблює мотиви емоційного відчуження, самотності та внутрішньої «замороженості» головного героя.

Висновки і перспективи дослідження. Проведене дослідження засвідчило, що власні назви у романі «Інші голоси, інші кімнати» Трумена Капоте виконують важливі структурні, характеротворчі та смислотвірні функції, беручи участь у формуванні художнього простору твору та реалізації авторської концепції. Аналіз онімного простору роману виявив домінування антропонімів і топонімів, які забезпечують антропоцентричну та просторову організацію тексту, тоді як інші групи онімів поглиблюють його символічний та інтертекстуальний потенціал. Встановлено, що власні назви у творі виконують номінативну, стилістичну та культурну функції: антропоніми сприяють розкриттю характерів персонажів, а топоніми підсилюють мотиви самотності, відчуження та внутрішнього пошуку. Аналіз перекладацьких рішень уможливлює висновок про переважання транскрипції, транслітерації та калькування. Вибір способу передачі залежить від структури оніма, його культурної маркованості та необхідності збереження інтертекстуального потенціалу. Отримані результати можуть бути використані у подальших дослідженнях у сфері перекладознавства, зокрема у вивченні прагматичних аспектів відтворення онімів у міжкультурній комунікації.

Література:

1. Кушнірова Т. Літературні оніми у художньому тексті та особливості їхнього перекладу українською мовою (на матеріалі повісті «Джеймс і гігантський персик» Роальда Дала // Актуальні проблеми іноземної філології та перекладознавства. 2022. Вип. 56. Т. 4. С. 178–183. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/files/original/11/9619/68484f9ef1d88564c9fbd764d21d46c7eb294d7e.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

2. Масенко Л. Т. Власні назви // Енциклопедія сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/article-35126 (дата звернення: 01.05.2026).

3. Мороз О. А. Оніми в художньому дискурсі Макса Кідрука (на матеріалі роману «Твердиня») // Вісник Донецького нац. ун-ту. Сер.: Гуманітарні науки. 2015. № 1–2. С. 167–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnug_2015_1-2_31 (дата звернення: 01.05.2026).

4. Поліщук Л. П., Пушкар Т. М. Складнощі перекладу власних назв у художньому творі // Закарпатські філологічні студії. 2024. Вип. 36. С. 223–226. URL: https://eprints.zu.edu.ua/42085/1/40.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

5. Раєвська І. В., Гринько О. С. Традиція на новаторство при перекладі англійських власних назв українською на прикладі сучасної англомовної прози // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Сер.: Філологія. 2024. № 69. Т. 1. С. 200–203. URL: https://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v69/part_1/45.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

6. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. … доктора філол. наук: 10.02.01. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. 502 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Капоте Т. Інші голоси, інші кімнати / пер. з англ. Є. Даскал. Харків : Віват, 2017. 224 с.

2. Capote T. Other Voices, Other Rooms. London : Penguin Books Ltd, 2015. 77 p.

References:

1. Kushnirova, T. (2022). Literaturni onimy u khudozhn'omu teksti ta osoblyvosti yikhn'oho perekladu ukrayins'koyu movoyu (na materiali povisti «Dzheyms i hihants'kyy persyk» Roal'da Dala) [Literary onyms in a literary text and peculiarities of their translation into Ukrainian (based on Roald Dahl's novella *James and the Giant Peach*)]. *Aktual'ni problemy inozemnoyi filolohiyi ta perekladoznavstva [Current Issues of Foreign Philology and Translation Studies]*, 56 (4), 178–183. https://reposit.nupp.edu.ua/files/original/11/9619/68484f9ef1d88564c9fbd764d21d46c7eb294d7e.pdf [in Ukrainian].

2. Masenko, L. T. (2005). Vlasni nazvy [Proper names]. In I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovs'kyy, M. H. Zheleznyak et al. (Eds.), *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrayiny. https://esu.com.ua/article-35126 [in Ukrainian].

3. Moroz, O. A. (2015). Onimy v khudozhn'omu dyskursi Maksa Kidruka (na materiali romanu «Tverdynya») [Onyms in the literary discourse of Max Kidruk (based on the novel «Stronghold»)]. *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Humanitarni nauky [Bulletin of Donetsk National University. Series: Humanities]*, 1–2, 167–172. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnug_2015_1-2_31 [in Ukrainian].

4. Polishchuk, L. P., & Pushkar, T. M. (2024). Skladnoshchi perekladu vlasnykh nazv u khudozhn'omu tvori [Difficulties of translating proper names in a literary work]. *Zakarpats'ki filolohichni studiyi [Transcarpathian Philological Studies]*, 36, 223–226. https://eprints.zu.edu.ua/42085/1/40.pdf [in Ukrainian].

5. Rayevs'ka, I. V., & Hryn'ko, O. S. (2024). Tradytsiya ta novatorstvo pry perekladi anhliys'kykh vlasnykh nazv ukrayins'koyu na prykladi suchasnoyi anhlomovnoyi prozy [Tradition and innovation in translating English proper names into Ukrainian based on contemporary English-language prose]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiya [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology]*, 69 (1), 200–203. https://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v69/part_1/45.pdf [in Ukrainian].

6. Torchyns'kyy, M. M. (2010). *Struktura, typolohiya i funktsionuvannya onimnoyi leksyky ukrayins'koyi movy [Structure, typology, and functioning of the onymic vocabulary of the Ukrainian language]*. Doctoral dissertation. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Sources of illustrative material:

1. Capote, T. (2017). *Inshi holosy, inshi kimnaty [Other Voices, Other Rooms]* (Ye. Daskal, Trans.). Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].

2. Capote, T. (2015). *Other Voices, Other Rooms*. London: Penguin Books Ltd., 2015. 77 p.

© Г. П. Лукаш

Отримано: 27 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: g.lukash@donnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9777-7718

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-164-167

Лукаш Г. П. Глітч-ономастика та семіотичні мутації простору в українській прозі зламу XX–XXI століть. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 164–167.

УДК: 811.161.2'373.21

Лукаш Галина Павлівна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних систем управління,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (Вінниця, Україна)

ГЛІТЧ-ОНОМАСТИКА ТА СЕМІОТИЧНІ МУТАЦІЇ ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ЗЛАМУ XX–XXI СТОЛІТЬ

У статті досліджено трансформацію категорії художнього простору в українській літературі перехідного періоду крізь призму онімних аномалій. Авторка пропонує та обґрунтовує концепт "глітч-ономастики" – специфічного семіотичного явища, що характеризується системним збоєм у зв'язку між літературним топонімом (означником) та його реальним географічним денотатом. У роботі проведено порівняльний аналіз текстів Ю. Іздрика, В. Рафєєнка й І. Павлюка, що дало змогу простежити еволюцію "топонімного глітчу". Установлено, що в постмодерному дискурсі (на прикладі повісті "Острів Крк" Ю. Іздрика) глітч функціює як інструмент іронічної деконструкції та мовної гри. Реальний топонім тут зазнає десемантизації, перетворюючись на акустичну аномалію та бодріярівський симулякр, що маркує герметичність художнього світу та неможливість виходу за межі тексту. Натомість у метамодерній прозі (зокрема в романі "Мондегрін" В. Рафєєнка) природа глітчу кардинально змінюється: він стає семіотичним індикатором екзистенційної травми та лімінального стану героя-переселенця. Глітч-ономастику тут реалізовано через механізм топонімного палімпсесту, де фізичний простір Києва конфліктує з фантомним простором утраченого Донецька. Окрему увагу приділено роману І. Павлюка "Я бачу, вас цікавить пітьма", де простір селища Буськів Сад інтерпретовано як "мертву зону" або системну петлю, де географія підпорядкована психологічній рефлексії, а не фізичним законам. У висновках підкреслено, що еволюція глітч-ономастики в сучасній українській прозі відбиває загальний рух літературного процесу від іронічної відчуженості до пошуку "нової щирості" через опрацювання травматичного досвіду. Запропонований підхід відкриває перспективи для подальшого вивчення просторових аномалій у ветеранській та емігрантській прозі як засобів вербалізації зламаної реальності.

Ключові слова: *глітч-ономастика, топонім, семіотика простору, постмодернізм, метамодернізм, симулякр, палімпсест, художній простір, українська проза.*

Halyna Lukash,
Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Department of Management Information Systems,
Vasyl Stus' Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

GLITCH ONOMASTICS AND SEMIOTIC MUTATIONS OF SPACE IN UKRAINIAN PROSE OF THE LATE 20TH AND EARLY 21ST CENTURIES

The article explores the transformation of the category of artistic space in Ukrainian literature of the transitional period through the lens of onomastic anomalies. The author proposes and substantiates the concept of "glitch-onomastics" – a specific semiotic phenomenon characterized by a systemic failure in the connection between a literary toponym (the signifier) and its real geographical denotatum. The relevance of the study stems from the need to update the toolkit of literary onomastics within the postmodern and metamodern paradigms, where space loses its ontological stability, transforming into a fluid construct, a digital simulacrum, or a zone of trauma.

The paper provides a comparative analysis of texts by Y. Izdryk, V. Rafeienko, and I. Pavliuk, tracing the evolution of the "toponymic glitch". It is established that in postmodern discourse (exemplified by Y. Izdryk's novella "The Island of Krk"), the glitch functions as a tool for ironic deconstruction and linguistic play. Here, the real toponym undergoes desemanticization, turning into an acoustic anomaly and a Baudrillardian simulacrum that marks the hermetic nature of the artistic world and the impossibility of escaping the boundaries of the text. Conversely, in metamodern prose (specifically in V. Rafeienko's novel "Mondegreen"), the nature of the glitch changes fundamentally: it becomes a semiotic indicator of existential trauma and the liminal state of the displaced protagonist. Glitch-onomastics is realized here through the mechanism of a toponymic palimpsest, where the physical space of Kyiv conflicts with the phantom space of the lost city of Donetsk.

Particular attention is paid to I. Pavliuk's novel "I See You Are Interested in Darkness", where the space of the village Buskiv Sad is interpreted as a "dead zone" or a systemic loop, where geography is governed by psychological reflection rather than physical laws. The conclusions emphasize that the evolution of glitch-onomastics in contemporary Ukrainian prose reflects the general movement of the literary process from ironic detachment toward a search for "new sincerity" through the processing of traumatic experience. The proposed approach opens prospects for further study of spatial anomalies in veteran and emigrant prose as means of verbalizing a fractured reality.

Keywords: *glitch-onomastics, toponym, semiotics of space, postmodernism, metamodernism, simulacrum, palimpsest, artistic space, Ukrainian prose.*

Постановка проблеми. Категорія простору в кожну історичну епоху постає як мінлива культурна модель, що на зламі століть остаточно втрачає свою стабільність. Якщо класична парадигма інтерпретувала його як ієрархічно впорядкований "космос", то літературний ландшафт кінця XX–початку XXI століть демонструє радикальні семіотичні мутації, розмиваючи межі між фізичною реальністю та текстовим конструктом. Фрагментована топографія дедалі частіше заміщує географічну, що потребує оновлення інструментарію ономастики та семіотики. Ця трансформація безпосередньо впливає на функціювання літературних онімів: у текстах постмодернізму й метамодернізму виникає специфічна аномалія, коли

топоніми дистанційовані від своєї локалізувальної функції, а зв'язок між означником та денотатом зазнає системного збою. Такий розрив ми пропонуємо назвати "глітч-ономастикою" (Лукаш, 2025:50).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У традиційній літературній ономастиці топоніми розглядають як засіб топографічної достовірності та створення локального колориту (Карпенко, 2008; Белей, 1995). Проте сучасний стан дослідження власних назв містить перехід від суто класифікаційного підходу до функційно-семіотичного. Важливим вектором сучасних розвідок є вивчення топонімів як інструментів моделювання хронотопу та маркерів ідіостилю: С. Галаур і П. Халаши аналізують регулятивну функцію топоніміки та її роль у конкретизації часопростору в різних жанрах (Галаур, 2019; Халаши, 2024). У мемуарно-художньому дискурсі (Марковська, 2025) топоніми постають вузловими точками наративу, а дослідження Ю. Браїлко (Браїлко, 2017) та Г. Шотової-Ніколенко (Шотова-Ніколенко, 2018) доводять, що географічні назви функціюють як складні символи та засоби художнього кодування.

Через концепції постмодерної геопоетики та деконструкції герменевтичний рівень аналізу простору розкривають літературознавці. Зокрема, Т. Гундорова описує карнавалізацію топонімів, яка руйнує монолітні ідеологічні простори; Р. Семків досліджує ігрові моделі простору, де географічні назви маркують альтернативні реальності; австралійський літературознавець, українець за походженням М. Павлишин простежує постколоніальну трансформацію ландшафту через національне маркування географічних назв. І всі сходяться на тому, що постмодерний простір – це передусім текст і гра, наголошуючи, що в контексті постмодерної геопоетики географічні координати втрачають фізичний вимір, перетворюючись на лабіринти чи словники (Марковська, 2025). Окрему увагу науковці приділяють текстам "станіславського феномену": С. Підопригора досліджує специфіку моделювання топосу в ризоматичному світі Ю. Іздрика (Підопригора, 2017), а Е. Боєва – інтертекстуальність як ознаку його онімного ідіостилю (Боєва, 2017). Підсумовуючи, зазначимо, що на постмодерністських позиціях топонім розглядають як складний концепт, який поєднує мовну форму, авторську інтенцію та культурно-історичний контекст.

Зміна культурної парадигми неминуче веде до того, що й сама природа глітчу зазнає кардинальних трансформацій. У просторі метамодернізму ми вже не бачимо іронічної посмішки – тут порушення простору та зміна географічних назв стають наслідком глибокої травми, утрати ідентичності чи навіть болісного переходу на іншу мову. Фактично, ми маємо справу з новою роллю топонімів. Якщо в постмодерні вони були інструментом для створення симулякрів, то в текстах В. Рафєєнка чи І. Павлюка назви міст починають вербалізувати травматичний досвід. Це вже не гра, а спроба віднайти ту саму "нову щирість" там, де світ навколо лежить у руїнах. Виникає специфічна семіотична інтерференція: фантомний *Донецьк* раптом "проступає" крізь реальний *Київ* (Сидоренко, 2025: 111). Проте метамодерний глітч дає надію – на відміну від постмодерної безвиході, він має перехідний характер. Саме крізь ці розлами в мові та просторі суб'єкт і намагається вкорінитися у світі заново. Своєрідне моделювання простору притаманне й роману І. Павлюка "Я бачу, вас цікавить пітьма", де селище *Буськів Сад* дослідники визначили як "мертву зону" (чистилище) та дзеркало моральної апатії (Калинич, 2025: 34). Географія тут поводиться алогічно, підпорядковуючись не фізичним законам, а психологічній рефлексії героїв.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність ґрунтовних розвідок із геопоетики постмодернізму та метамодернізму, специфіка топоніма як "цифрового багу" або "битого лінка" (семіотичного збою, що відсилає до втраченого чи деформованого денотата) переважно перебувала поза увагою ономастів. Якщо сучасне літературознавство докладно описало постмодерний лабіринт Ю. Іздрика та метамодерні топоси травми й "чистилища" в прозі В. Рафєєнка та І. Павлюка, то сам мовно-семіотичний механізм цих просторових зсувів досі не має належного теоретичного обґрунтування. Запропонований концепт "топонімного глітчу" покликаний пояснити саме мікрорівень згаданих трансформацій. Зокрема, еволюція глітчу від постмодерної ігрової стратегії до метамодерного маркера екзистенційної катастрофи ще не ставала об'єктом цілісного аналізу, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – виявити специфіку цього явища в текстах перехідного періоду, а також простежити його еволюцію в умовах динамічної зміни культурних парадигм. Об'єктом дослідження стали літературні топоніми в українській прозі межі XX–XXI ст., а предметом – процес трансформації просторової функції літературного топоніма та його семіотичні мутації під час переходу від постмодерної до метамодерної парадигми.

У постмодерній парадигмі, до якої належить рання творчість Юрія Іздрика, простір утрачає свою об'єктивну даність. Текст повісті "Острів Крк" (Іздрик, 1998) розпочинається з топонімної обманки: виносячи в сильну позицію тексту – заголовок – реальну географічну назву, автор програмує читацьке очікування на розгортання подій у конкретній локації: хорватському острові Крк в Адріатичному морі. Утім, подальша деконструкція змісту доводить, що перед нами класичний топонімний глітч.

Простежимо, як реалізуються кілька рівнів його сприйняття. Перший, найпрозоріший рівень – фонетичний: топонім *Крк* назвемо акустичним глітчем. Це фантомний орієнтир, іронічна гра, у якій важливо показати, що реальності немає, є лише текст. Саме слово "крк" в українському тексті виглядає і звучить як орфографічний та фонетичний збій. Складаючись винятково з приголосних, воно порушує звичну артикуляційну норму та милозвучність. Позбавлене голосних звуків, символізує нестачу повітря, продукуючи хрускіт, скрегіт, звук перешкод на радіохвилі або крик, що застряг у горлі. У контексті глітч-ономастики така фонетична оболонка є маркером "помилки системи" – ім'я не називає місце, а транслює стан задухи та комунікативної неспроможності, у якому перебувають безіменні головні герої *Він* і *Вона*.

Наступний рівень – семіотичний. З погляду семіотики простору класичний топонім має чітку вказівку на денотат (реальний об'єкт). У Ю. Іздрика ж відбувається тотальна десемантизація імені. Зв'язок між означником ("*Крк*") та географічним денотатом обривається, хоча Крк – це реальний острів. Простір повісті згортається до масштабів замкненої квартири (або навіть ліжка та тілесності героїв). "*Крк*" перетворюється на бодріярівський симулякр – копію без оригіналу, порожній знак, який маскує відсутність реальності. Руйнується семіотичний трикутник: означник (реальний топонім) залишається, але його змістове наповнення кардинально спотворюється або обнулюється.

Третій рівень – екзистенційний: "острівність" слугує метафорою герметичного простору, де глітч виявляється в самому концепті простору. Як правило, острів традиційно асоціюють із відокремленістю, але в реальному світі до нього можна допливти. "Острів" Іздрика – це абсолютна, непроникна герметичність. Герої є в'язнями свого простору та одне одного. Їхня спроба пізнати Іншого приречена на провал, адже їхній "Крк" – це архіпелаг тотальної самотності, де кожен є ізольованою

системою. Топонім локалізує не місце дії, а екзистенційну безвихідь. Підсумовуючи, зазначимо, що в постмодерному тексті Ю. Іздрика використання реального топоніма має деструктивний характер. Глітч-ономастика тут працює як інструмент іронійної гри з читачем: топонім відмовляється бути компасом, перетворюючись на акустичну та семіотичну аномалію, що фіксує неможливість виходу за межі тексту та власної свідомості.

Якщо в постмодернізмі топографічна аномалія є наслідком авторської іронії, то в метамодерній літературі глітч стає симптомом травми. Це – реакція на важкі переживання, утрату себе чи зміну мови спілкування. Назви міст і місць перестали бути просто цікавою грою слів. Тепер вони показують психологічний біль людини та її спробу залишатися справжньою і щирою у світі, що розпадається на частини. Зокрема, у романі І. Павлюка "Я бачу, вас цікавить пітьма" простір селища *Буськів Сад* інтерпретовано як "мертву зону" або системну петлю, де географія підпорядкована психологічній рефлексії, а не фізичним законам. У романі Володимира Рафєєнка "Мондеґрін. Пісні про смерть і любов" (Рафєєнко, 2019) деконструкція простору відбувається не заради гри з читачем, а як спроба героя адаптуватися до нової і чужої реальності. Глітч-ономастика в аналізованому тексті розгортається через три взаємопов'язані механізми: слухову аномалію "мондеґріну", топонімний палімпсест та стан лімінальної щирості. Ключ до семіотики цього простору закладений уже в самій назві роману. "Мондеґрін" зазвичай трактують як осмислене переінакшення недочутого слова – такий собі акустичний глітч. Проте Володимир Рафєєнко екстраполює цей лінгвальний феномен на цілу географію. Головний герой, переселенець Габріель Габінський, опинившись у Києві й переходячи на українську мову, починає не просто "недочувати" слова, а й "недобачати" навколишній ландшафт. Київська топоніміка для нього буквально глючить: звичні назви вулиць чи районів раптом викривлюються, запускаючи каскад сюрреалістичних видінь. Топонім тут перестає бути стабільним орієнтиром – він стає тригером, що провокує збій у свідомості.

Цей збій поглиблюється через механізм топонімного палімпсесту, де літературний образ *Києва* виявляється накладеним на примарні обриси *Донецька*. Семіотика простору в романі працює за принципом конфлікту двох невідповідних мап. Реальні київські локації – *Оболонь* чи *Поділ, Русанівка, готель "Славутич"*, – раптом утрачають зв'язок зі своїми прямими денотатами, стають для героя джерелом мондеґрінів (почутих неправильно слів). Натомість крізь них постійно "фонить" утрачений *Донецьк* (причому Донецьк у романі часто не називається прямо, а постає як химерне, майже потойбічне місце), *вулиця Артема, Залізничний вокзал, селище Октябрське* (це район поблизу аеропорту, що асоціюється з початком бойових дій), *Критий ринок, бульвар Пушкіна*. Герой часто згадує терикони, без яких важко уявити вугільний край. Глітч спалахує саме в момент зіткнення: тіло героя перебуває в одному місті, а його ментальність намертво зафіксована в іншому. Простір роздвоюється, перетворюючи реальну географію на хистку декорацію, крізь шпарини якої проривається травматична пам'ять про дім.

Саме в цій точці народжується "нова щирість" метамодернізму. Це стан порога – ви вже пішли з минулого, але ще не дісталися майбутнього. У такій розгубленості фальшивити просто неможливо. На відміну від персонажів Юрія Іздрика, заблокованих у герметичному просторі "Крка", "роздвоєний" герой Рафєєнка *Габрієль / Габінський* постійно сперечається між собою. Це відображає стан людини, яка втратила дім і намагається зібрати свою особистість із уламків минулого (донецького) та теперішнього (київського). перебуває в русі, у стані переходу. Його топонімний глітч – це історія про те, що справжність приходить тоді, коли земля виходить із-під ніг. Коли старі правила розсипалися, а нових ще немає, зникає сенс іронізувати. Коли простір починає "глючити", Габінський не просто констатує порожнечу (як зробив би постмодерніст), а шукає в цій помилці нову мову, яка дасть йому змогу вижити. Зрештою, глітч перетворює географічні координати на психологічні портали, через які суб'єкт намагається віднайти власну, нову ідентичність.

Висновки. В українській прозі зламу XX–XXI століть літературний топонім зазнає суттєвих семіотичних мутацій, утрачаючи первинну локалізувальну функцію. У постмодернізмі такі "зламані" назви використовують для гри. Автори показують, що світ – це лише текст, а топоніми – це порожні слова, за якими нічого не стоїть. Це створює відчуття замкненості в іронії. Використання назви "Крк" без реального острова – це іронічна демонстрація того, що література не відображає життя. Топонім тут – це порожній знак. У метамодернізмі природа цього збою змінюється. Тут назви "ламаються" через біль і травму: герой бачить знайому назву, але вона відсилає його до захопленого окупантами дому або поневіченого міста. Головна відмінність: якщо постмодерний глітч – це просто іронійна помилка, то метамодерний – це шлях до "нової щирості". Через визнання того, що світ "зламався", герої намагаються знайти нові сенси та знову "вкорінитися" в реальності. У метамодерні "глітч" стає новою нормою, естетикою, через яку ми шукаємо правду.

Ефективним інструментом для аналізу просторових аномалій у художньому тексті, як засвідчує наш аналіз, стає саме концепт глітч-ономастики – системного збою у зв'язку між топонімом-означником та його денотатом. Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в залученні ширшого кола текстів (зокрема ветеранської та емігрантської прози) для глибшої типологізації просторових аномалій та вияву онімної специфіки.

Література:

1. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературної ономастики. Ужгород, 1995. 120 с.
2. Боєва Е. В. Інтертекстуальність як ознака ідіостилю Ю. Іздрика: онімний аспект текстотворення. *Проблеми сучасного літературознавства* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2017. Вип. 24. С. 205–214.
3. Браїлко Ю. Топоніми як маркери визначальних ознак поетичного ідіостилю Івана Малковича. *Рідний край. Філологічні науки*. 2017. № 1 (36). С. 61-65.
4. Галаур С. Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому тексті. *Лінгвостилістичні студії*. 2019. Вип. 10. С. 18–28. https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-18-28.
5. Іздрик Ю. Острів КРК та інші історії : повість, новели, автокоментар / передм. Ю. Андруховича. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. 120 с. URL: https://readukrainianbooks.com/2749-ostriv-krk-ta-inshi-istoriyi-jurij-romanovich-izdrik.html.
6. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
7. Калинич К. Трансформація образу Харона в романі І. Павлюка "Я бачу, вас цікавить пітьма". *Питання літературознавства*. 2025. № 112. С. 33–52. DOI: https://doi.org/10.31861/pytlit2025.112.033.
8. Лукаш Г. П. Механізми формування та деконструкції "горизонту сподівань" у сучасній ономастиці. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць / гол. ред.: Шитик Л. В. Черкаси : Вид-во ФОП Іванченко І. С., 2025. Вип. 39. С. 38–46. DOI: https://doi.org/10.31651/2226-4388-2025-39-38-46.

9. Марковська М. В. Топонімний простір у романі "У степу під Авдіївкою" О. Більчинського. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 63. С. 185–195. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2025.63.

10. Підопригора С. Топос дому в романі "AM™" Ю. Іздрика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика.* Київ, 2017. Вип. 1. С. 23–27.

11. Рафєєнко В. Мондегрін. Пісні про смерть і любов. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2019. 192 с.

12. Сидоренко О. Специфіка віднайдення ідентичності в романі В. Рафєєнка "Мондегрін (пісні про смерть і любов)". *Художні феномени в історії та сучасності ("Життя в обмеженнях і без")* : тези доповідей XI Міжнародної наукової конференції (11 квітня 2025 року, Харків, Україна). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 111–112.

13. Халаши П. Літературно-художні топоніми як засіб конкретизації хронотопу в історичному фентезі Н. Довгопол "Знайти країну амазонок". *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 72, том 3. С. 212–215. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-31.

14. Шотова-Ніколенко Г. В. Символічність топонімів у поетичному тексті (на матеріалі поезії Дж. Г. Байрона). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика.* 2018. Вип. 34, т. 2. С. 269–273.

References:

1. Belei, L. O. (1995). Funktsionalno-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturnoi onomastyky [Functional and stylistic possibilities of Ukrainian literary onomastics]. Uzhhorod [in Ukrainian].

2. Boieva, E. V. (2017). Intertekstualnist yak oznaka idiostyliu Yu. Izdryka: onimnyi aspekt tekstotvorennia [Intertextuality as a sign of Yu. Izdryk's idiostyle: the onymic aspect of text creation]. *Problemy suchasnoho literaturoznavstva: zb. nauk. prats* [*Problems of Modern Literary Studies: Collection of Scientific Papers*], 24, 205–214. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].

3. Brailko, Yu. (2017). Toponimy yak markery vyznachalnykh oznak poetychnoho idiostyliu Ivana Malkovycha [Toponyms as markers of defining features of Ivan Malkovych's poetic idiostyle]. *Ridnyi krai. Filolohichni nauky* [*Native Land. Philological Sciences*], 1 (36), 61–65 [in Ukrainian].

4. Halaur, S. (2019). Rehulyatyvna orhanizatsiya toponimiv u suchasnomu ukrainskomu khudozhnomu teksti [Regulatory organization of toponyms in modern Ukrainian literary text]. *Linhvostylistychni studii* [*Linguostylistic Studies*], 10, 18–28. https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-18-28 [in Ukrainian].

5. Izdryk, Yu. (1998). *Ostriv KRK ta inshi istorii: povist, novely, avtokomentar* [*KRK Island and other stories: novel, short stories, autocommentary*]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

6. Karpenko, Yu. O. (2008). *Literaturna onomastyka* [*Literary onomastics*]. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].

7 Kalynych, K. (2025). Transformatsiia obrazu Kharona v romani I. Pavliuka "Ya bachu, vas tsikavyt pitma" [Transformation of Charon's image in I. Pavliuk's novel "I see you are interested in the darkness"]. *Pytannia literaturoznavstva* [Problems of Literary Criticism], (112), 33–52. https://doi.org/10.31861/pytlit2025.112.033 [in Ukrainian].

8. Lukash, H. (2025). Mekhanizmy formuvannia ta dekonstruktsii "horyzontu spodivan" u suchasnii onomastytsi [Mechanisms of formation and deconstruction of the "horizon of expectations" in modern onomastics]. *Movoznavchyi visnyk* [Linguistic Bulletin], (39), 38–46. https://doi.org/10.31651/2226-4388-2025-39-38-46 [in Ukrainian].

9. Markovska, M. V. (2025). Toponimnyi prostir u romani "U stepu pid Avdiivkoiu" O. Bilchynskoho [Toponymic space in the novel "In the steppe near Avdiivka" by O. Bilchynskyi]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. pr. Khark. nats. ped. un-tu imeni H. S. Skovorody* [*Linguistic Studies: Collection of Scientific Papers of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*], 63, 185–195. https://doi.org/10.34142/23127546.2025.63.14 [in Ukrainian].

10. Pidopryhora, S. (2017). Topos domu v romani "AM™" Yu. Izdryka [The topos of home in the novel "AM™" by Yu. Izdryk]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo, movoznavstvo, folklorystyka* [*Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies, Linguistics, Folkloristics*], 1, 23–27 [in Ukrainian].

11. Rafieienko, V. (2019). *Mondehrin. Pisni pro smert i liubov* [*Mondegreen. Songs about death and love*]. Chernivtsi: Meridian Czernowitz [in Ukrainian].

12. Sydorenko, O. (2025, April 11). Spetsyfika vidnaidennia identychnosti v romani V. Rafieienka "Mondehryn (pisni pro smert i liubov)" [Specificity of finding identity in V. Rafeienko's novel "Mondegreen (songs about death and love)"]. In *Khudozhni fenomeny v istorii ta suchasnosti ("Zhyttia v obmezhenniakh i bez"): tezy dopovidei XI Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii* [Artistic phenomena in history and modernity ("Life in limitations and without"): Abstracts of the XI International Scientific Conference] (pp. 111–112). V. N. Karazin Kharkiv National University. [in Ukrainian].

13. Khalashy, P. (2024). Literaturno-khudozhni toponimy yak zasib konkretizatsii khronotopu v istorychnomu fentezi N. Dovhopol "Znaity krainu amazonok" [Literary and artistic toponyms as a means of chronotope concretization in N. Dovhopol's historical fantasy "To Find the Amazon Country"]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [*Actual Issues of Humanities*], 72 (3), 212–215. https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-31 [in Ukrainian].

14. Shotova-Nikolenko, H. V. (2018). Symvolichnist toponimiv u poetychnomu teksti (na materiali poezii Dzh. H. Bairona) [The symbolism of toponyms in a poetic text (based on the poetry of George G. Byron)]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia Linhvystyka* [*Scientific Bulletin of Kherson State University. Linguistics Series*], 34 (2), 269–273 [in Ukrainian].

© І. Р. Процик

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 02 травня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: iryna.protsyk@lnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8472-0141

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-168-172

Процик І. Р. Чужомовні впливи на творення прізвиськ українських футболістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 168–172.

УДК: 811.161.2

Процик Ірина Романівна,
доктор філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЧУЖОМОВНІ ВПЛИВИ НА ТВОРЕННЯ ПРІЗВИСЬК УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛІСТІВ

Статтю присвячено дослідженню українського неофіційного назовництва у футбольній сфері. Серед прізвиськ футболістів, мотивованих питомою лексикою, зафіксовано неофіційні найменування українських гравців, вплив на творення яких мали чужі мови. У XX ст., коли Україна не мала власної державности, на появу прізвиськ українських футболістів впливали: у міжвоєнний час – польська мова в Галичині, чеська й угорська мови в Закарпатті, які, як мови з державним статусом, чинили вплив на мовлення своїх громадян в офіційному й у неофіційному дискурсі; а в совєтський період – російська мова, яка не була державною в Україні, але її використання насаджувано в усіх сферах суспільного життя, особливо в спорті, який дотепер найбільш зросійщений. Джерелами фактичного матеріалу для розвідки слугувала передовсім українська спортивна періодика. Зважаючи на інтенсивність чужомовних впливів, у статті прізвиська українських футболістів описано відповідно до виявленої активности впливів різних мов: від тих, які найменше визначали появу неофіційних антропонімів українських гравців, до тих, чиї впливи були найвідчутнішими. У статті на численних прикладах продемонстровано основні моделі творення прізвиськ футболістів – від здрібнілопестливих форм імен, утворених за зразками демінутивних форм імен у чеській, угорській, польській, російській мовах, усіченням прізвищ гравців, на основі метафори, синекдохи, а також з'ясовано мотивованість неофіційних антропонімів, які походять від загальних і власних назв інших класів.

Ключові слова: *ономастика, соціолінгвістика, українське назовництво, чужі мови, прізвиська українських футболістів, мотивованість прізвиськ, моделі творення неофіційних антропонімів, українська спортивна періодика.*

Iryna Protsyk,
Doctor of Philology, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv

FOREIGN LANGUAGE INFLUENCES ON THE CREATION OF UNOFFICIAL NAMES OF UKRAINIAN FOOTBALL PLAYERS

The article is devoted to the study of Ukrainian unofficial naming in the football sphere. Among the nicknames of football players, motivated by specific vocabulary, unofficial names of Ukrainian players were recorded, the creation of which was influenced by foreign languages. In the 20th century, when Ukraine did not have its own statehood, the emergence of nicknames of Ukrainian football players was influenced by: in the interwar period – the Polish language in Galicia, the Czech and Hungarian languages in Transcarpathia, which, as languages with state status, influenced the speech of their citizens in official and unofficial discourse; and in the Soviet period – the Russian language, which was not the state language in Ukraine, but its use was imposed in all spheres of public life, especially in sports, which still remains the most Russified. The sources of factual material for the investigation were primarily Ukrainian sports periodicals. Given the intensity of foreign language influences, the article describes the nicknames of Ukrainian football players in accordance with the revealed activity of the influences of different languages: from those that least determined the emergence of unofficial anthroponyms of Ukrainian players to those whose influences were most noticeable. The article demonstrates the main models of creating nicknames for football players using numerous examples – from diminutive-petal forms of names formed on the models of diminutive forms of names in the Czech, Hungarian, Polish, and Russian languages, by truncation of players' surnames, based on metaphor and synecdoche, and also clarifies the motivation of unofficial anthroponyms that originate from common names and proper names of other classes.

Keywords: *onomastics, sociolinguistics, Ukrainian naming, foreign languages, nicknames of Ukrainian football players, motivation of nicknames, models of creation of unofficial anthroponyms, Ukrainian sports periodicals.*

Дослідження українського неофіційного антропонімікону перебуває на стику інтересів двох мовознавчих дисциплін – соціолінгвістики й ономастики, бо поява прізвиськ як неофіційних найменувань людей, що їх описує передовсім наука про власні назви, – це насамперед наслідок міжособистісних контактів у суспільстві (Данилевська 2019) і спроб схарактеризувати особу за тими чи тими рисами й ознаками через додаткове найменя, яке найчастіше використовують у неформальному спілкуванні, що є об'єктом аналізу соціолінгвістики.

В українському неофіційному антропоніміконі з плином часу сформувалася осібна група найменувань, що охоплює прізвиська спортсменів, передовсім гравців у командні ігри, де міжособистісна взаємодія надважлива для підсумкового позитивного результату. У цій групі неофіційних антропонімів велику підгрупу становлять прізвиська гравців у футбол, що логічно, адже надавання прізвиськ футболістам є звичною і давньою практикою дискурсу копаного м'яча в цілому світі, коли одноклубники, суперники або прихильники тих чи тих команд дають прізвиська футболістам, зауважуючи якісь їхні індивідуальні риси й акцентуючи на них увагу. Найбільшу частку неофіційних антропонімів українських гравців у футбол створено за відомими в мові словотвірними моделями та на основі питомих загальних назв або власних назв інших класів (Редько 2007: VII). Про національні моделі словотвору прізвиськ українських футболістів ішлося в розвідках авторки статті (Процик 2020; 2022). Проте зафіксовано цілу низку неофіційних антропонімів українських гравців у копаний м'яч, вплив на творення яких мали чужі мови, насамперед мови тих держав, до складу яких увіходили українські етнічні землі в різні періоди української історії у XX ст., коли Україна не мала власної державности. Найпомітнішими були впливи польської мови в Галичині, чеської та угорської мов у Закарпатті в міжвоєнний час, які, як мови з державним статусом, так чи так

впливали на мовлення своїх громадян не лише в офіційному, а й у неофіційному дискурсі, та російської мови в совєтський період окупації українських земель, коли де-факто російська мова не була державною в Україні, але її використання насаджувано в усіх ділянках суспільного життя, особливо в спортивній галузі, яка окрім свого безпосереднього завдання – перемагати суперників, вирішувала в совєтській державі ще й пропагандистську функцію, ба більше, негативні наслідки тотального російщення української спортивної сфери відчутні ще й дотепер. Отже, завдання цієї статті – продемонструвати наслідки інвазивних впливів чужих мов на національну систему назовництва на прикладах неофіційних антропонімів українських футболістів.

В українській ономастиці є чимало праць про українські прізвиська. У них аналіз переважно стосується діалектного матеріалу, що закономірно, адже це надзвичайно багатий і розмаїтий питомий матеріал для вивчення тенденцій у національному неофіційному назовництві. Натомість сучасна соціолінгвістика великий інтерес виявляє лише до однієї сфери суспільного життя, де активно функціюють прізвиська, – це освітнє, передовсім шкільне, середовище, у якому завжди витворювано цікаві неофіційні антропоніми для йменування учнів і вчителів (Аркушин 1999; Колесник 2019; Нелюба 2015; Чучвара 2013). Футбольні прізвиська є недостатньо дослідженим шаром українських антропонімів, і ці лакуни в національному назовництві потрібно заповнювати, бо результати ономастично-соціолінгвістичних студій дають змогу зробити висновки про функціювання прізвиськ у спортивній сфері й викликають інтерес широкого загалу прихильників змагу.

Джерелами фактичного матеріалу для розвідки слугувала передовсім українська спортивна періодика XX ст., інтернет-джерела, праці українських істориків спорту, архівні матеріали, а також відомості, почерпнуті з інтерв'ю із футбольними вболівальниками різних років, футболістами та тренерами. Основний метод дослідження – описово-аналітичний, із залученням прийому кількісних підрахунків, що дало змогу простежити інтенсивність впливу тих чи тих чужих мов на творення прізвиськ українських футболістів.

Зважаючи на чинник активности впливів різних мов опис ілюстративного матеріалу в статті подано за градаційним принципом: від мов, які найменше впливали на появу неофіційних антропонімів українських гравців у футбол, до тих, чиї впливи були найвідчутнішими.

Впливи чеської та угорської мов помітні в прізвиськах українських футболістів із Закарпаття. Особливо це відчутно в неофіційних антропонімах, які походять від здрібніло-пестливих форм імен. За зразком творення чеських й угорських демінутивів постали прізвиська, що є здрібніло-пестливими формами українських імен, зокрема, від імені *Осип* (*Осип Криж* – нападник ужгородської "Руси"[1]) вживано угорську здрібнілу форму ***Йотьо*** й чеський демінутив ***Йошка***; від імені *Олекса* (*Олекса Бокшай* – воротар ужгородської "Руси") утворено чеську здрібнілу форму ***Алєкс*** і угорський демінутив ***Шоні***; від імені *Федір* (*Федір Куруц* – центральний півзахисник ужгородської "Руси") постало прізвисько ***Феррі***, що є здрібнілою формою чужомовного антропоніма, яка за звучанням близька до імені українського футболіста.

Оригінальним способом появи прізвиськ було використання прізвищ відомих тогочасних футболістів, насамперед чеських, адже в Чехії футбол був на високому рівні. Серед прикладів таких неофіційних антропонімів: ***Клєновєц*** – прізвисько воротаря станиславівського "Пролому"[2] *Богдана Калинця*, яке виникло через зовнішню схожість високого українського гравця з воротарем празької "Спарти" *Клєновцем*, тут можна говорити й про звукову подібність прізвищ обох футболістів; ***Бурґер*** – прізвисько центрального півзахисника ужгородської "Руси" *Федора Куруца*, що походило від прізвища захисника чеської "Спарти" *Бурґера*, до якого він був подібний.

У совєтський період українські футболісти родом із Закарпаття також мали прізвиська, утворені за зразками появи демінутивних форм імен угорської мови. Зокрема, від повних офіційних форм імен закарпатських футболістів, багато з яких були угорцями з походження, постали такі неофіційні антропоніми: ***Віллі*** – прізвисько центрального нападника мукачівського "Локомотива", ужгородської "Верховини", львівського СКА *Вільґельма Теллінґера*; ***Ґобі*** – прізвисько воротаря львівських "Карпат" *Ґабора Вайди*; ***Мікі*** – прізвисько нападника мукачівських "Динамо", "Авангарду", ужгородських "Спартака", "Верховини" *Миколи Теллінґера*. Винятком є надання прізвиська ***Шоні***, утвореного за зразком демінутива від угорського імені, українцеві *Олександру Данилашеві* – нападникові рахівських "Карпат", ужгородської "Верховини", львівського СКА.

Під впливом угорської мови, але за іншою моделлю утворене прізвисько ***Кокаш***, яке отримав нападник ужгородського "Спартака" та львівських "Карпат" *Іван Диковець*. Неофіційний антропонім гравця постав на основі метафори, коли за зовнішньою рисою – білявим чубчиком – *коком*, за яким футболіста впізнавали на полі, йому дали прізвисько *кокаш*, що походить від угорського апелятива, який у перекладі означає 'півник'.

Найбільшу групу неофіційних антропонімів міжвоєнного періоду в Галичині становлять прізвиська, на творення яких **мала вплив польська мова**. Соціолінгвістичним підґрунтям появи прізвиськ футболістів у II Речі Посполитій була заборона участи у футбольних іграх на офіційному рівні для неповнолітніх, що ними переважно були активні у футболі учні гімназій. У ролі неофіційних антропонімів використано демінутивні форми польських імен для називання українців, наприклад: ***Ясьо*** (від пол. *Jan*) – прізвисько мали футболісти з іменем *Іван*: захисник львівської "України"[3] *Іван Мікльош*, захисник перемишльського "Сяну"[4] *Іван Медвіть*, лівий півсередній нападник перемишльського "Сяну" *Іван Партика*, правий захисник мостиської "Скали"[5] *Іван Максимович*; ***Юзьо*** / ***Юньо*** (від пол. *Józef*) –неофіційний антропонім мали футболісти з іменем *Осип*: центральний нападник львівської "Україна" *Осип Петрів*, лівий фланговий нападник станиславівського "Пролому" *Осип Якібчук*, лівий півзахисник надвірнянського "Бескиду"[6] *Осип Кравчук* і півзахисник львівської "України" *Осип Скоцень*; ***Базьо*** (від пол. *Bazyli*) – прізвисько асоціювали з іменам *Василь*, його мав воротар мостиської

[1] У міжвоєнний період у Закарпатті найсильнішим українським футбольним клубом був С.К. "Русь" Ужгород – команда «летючих учителів», як їх називали через те, що команда, яка складалася переважно з гравців, які за фахом були вчителями шкіл і гімназій, на виїзні матчі в тодішній Чехословаччині подорожувала літаком.

[2] С.Т. "Пролом" Станиславів – найсильніша українська футбольна команда міжвоєнного періоду на теренах сучасної Івано-Франківщини.

[3] С.Т. "Україна" Львів – найсильніша українська футбольна команда міжвоєнного періоду в Галичині.

[4] У.С.К. "Сян" Перемишль – найсильніша українська футбольна команда міжвоєння з Надсяння.

[5] У.С.Т. "Скала" Мостиська – українська футбольна команда міжвоєнного періоду з Мостиськ на Львівщині.

[6] У.С.Т. "Бескид" Надвірна – українська футбольна команда з Надвірної на Франківщині.

“Скали” *Василь Шевчик*; ***Дозьо*** / ***Дозі***, ***Доцьо*** / ***Доцько***, ***Дольо*** (від пол. *Teodozy*) – цим неофіційним антропонімом називали українських футболістів, які мали ім’я *Ізидор*: правий півсередній нападник станиславівського “Пролому” *Ізидор Данів*, півзахисник надвірнянського “Бескиду” *Ізидор Полатайко*, гравець тернопільського “Поділля”[7] *Ізидор Кордуба*; ***Мілько*** (від пол. *Emilian*) – так називали українців з іменем *Омелян*, це прізвисько мав центральний нападник перемишльського “Сяну” *Омелян Федорович*; ***Стасьо*** (від пол. *Stanisław*) – таке прізвисько було в правого півзахисника перемишльського “Сяну” *Станислава Ходаня.* Здрібнілі форми за польським зразком утворено також і від німецького імені *Franz* чи польського його відповідника *Franciszek* – ***Франьо*** – неофіційний антропонім лівого флангового нападника перемишльського “Сяну” *Франца / Францішека Гібалевича*. Від угорського імені *Karl* утворено прізвисько центрального нападника львівської “України” *Карля Мікльоша* (угорця за походженням) – ***Льольо***, можна також припустити, що таке прізвисько – це комбінація повторюваного звукосполучення **-льо** в імені та прізвищі гравця; футболіст мав ще прізвисько ***Кльош***, яке, імовірно, постало за звуковою аналогією до антропоніма чи утворене контамінацією імені й прізвища (***К****(арльо)+(Мі)****кльош***, *klosz* – пол. ‘плафон, абажур для лампи’).

У період міжвоєння в ролі неофіційних антропонімів використовували здрібнілі форми прізвищ – ***Воробчик***, ***Дзвир*** (*воробчик* – демінутив від діалектного слова *воробець* – ‘горобець’ (пол. *wróbel*), *дзвир* – назва горобця у львівському жарґонному мовленні міжвоєнного часу) – прізвисько лівого захисника львівської “України” *Володимира Воробця*) та назви функційних обов’язків гравців – ***Биньо*** (*биньо* – здрібніло-пестлива форма назви функції гравця на полі – *бек / бик* (вимова голосного **и** замість **е** в англізмові надавала комічности висловлюванням із цією позикою (*грати на бику*)) – прізвисько правого захисника самбірського “Дністра”[8] *Романа Лепчицького*.

Метафорично утворені прізвиська, у яких узято до уваги внутрішні риси, особливості вдачі футболіста, зокрема: ***Лєньо*** (*lenio* – пол. ‘лінюх’) – прізвисько лівого півсереднього нападника львівської “України” *Олександра Скоценя*; мав ще прізвисько ***Шпінак*** (*szpinak* – пол. ‘шпинат’, очевидно, через асоціацію лінивої людини з розлізлою масою, якої набуває шпинат під час приготування); ***Зяйко / Зяко*** (від усіченої форми польського апелятива *zajączek*, до якої додано український суфікс здрібнілости **-к(о)**) – прізвисько воротаря станиславівського “Пролому” *Осипа Андріїшина*, який був полохливим і сторожким, як заєць.

У кількох утворених на основі метафори неофіційних антропонімах поєднано асоціації з внутрішніми й зовнішніми рисами футболістів: ***Ціпа***, ***Ціпка*** (*cipa / cipka* – пол. ‘молода курка’, у дитячому мовленні *ціпа / ціпка* – ‘маленьке курчатко’) – прізвисько гравця самбірського “Дністра” *Володимира Магоцького*, котрий був наймолодшим із братів Магоцьких, які виступали за спортивний клуб зі Самбора; ***Дзік*** (*dzik* – пол. ‘дикий кабан, вепр’) – неофіційний антропонім лівого захисника самбірського “Дністра” *Евгена Марчука*, який вирізнявся наполегливістю у відбиранні м’яча.

Зафіксовано й прізвиська футболістів, утворені на основі синекдохи: ***Мачуґа*** (*maczuga* – пол. ‘кий із товстим кінцем, дрючок’) – неофіційний антропонім захисника львівської “України” *Осипа Скоценя*, який гравець отримав за сильний удар правою ногою, що її вболівальники порівнювали з *мачугою*; ***Сміґло*** (*śmigło* – пол. ‘механізм із двох чи кількох лопаток, уміщених на валі мотора літака’) – прізвисько футболіста самбірського “Дністра” *Семена Мудрака*, якого запрошували грати до вільнюського клубу “*Сміґло*” (в основі синекдохи сема – ‘належність до футбольної команди’).

У підсовєтський період вплив польської мови на творення прізвиськ футболістів послабився, проте зафіксовано низку неофіційних антропонімів, що постали, зокрема, за зразком творення польських демінутивних форм імен: ***Владек*** (від пол. *Władek*, що його асоціювали з укр. *Володимир*) – прізвисько нападника дрогобицького “Нафтовика”, львівських “Карпат” *Володимира Данилюка*; ***Еді*** (від пол. *Edward*) – прізвисько правого крайнього півзахисника львівських команд “Динамо” і “Спартака” *Едварда Давідовіча*; ***Сяху*** (від пол. *Stanisław*, що має низку демінутивів – *Stasio, Stach, Siachu*); ***Ясьо*** (від демінутива *Jasio* пол. імені *Jan*, що асоціювалося з укр. *Іван*) – прізвисько воротаря львівських команд “Динамо”, “Спартак”, ОБО[9] *Івана Зуба*; ***Яцек*** (від пол. *Jacek*, за асоціацією з українським іменем *Ярема*) – прізвисько крайнього нападника луцької “Волині”, львівського “Сільмашу”, червоноградського “Шахтаря” *Яреми Калиневича*.

Ще кілька прізвиськ футболістів совєтського періоду утворено усіченням прізвищ гравців. Такі неофіційні антропоніми співзвучні з польськими власними назвами, зокрема: ***Базиль*** / ***Базіль*** (пол. *Bazyli*) – від усіченої форми прізвища правого крайнього нападника київського “Динамо” *Олега Базилевича*; ***Зося*** (демінутивна форма *Zosia* пол. жіночого імені *Zofia*) – від усіченої форми прізвища центрального захисника львівського СКА *Олександра Зосімова*, своє прізвисько етнічний росіянин, очевидно, отримав, граючи у Львові; ***Казік*** (здрібніла форма *Kazik* від пол. імені *Kazimierz*) – від зредукованої форми прізвища лівого нападника львівських СКА та “Карпат”, донецького “Шахтаря” *Едварда Козинкевича*, творення неофіційного антропоніма супроводжувано фонетичними змінами (о → а, и → і, нк → к); ***Юзек*** (демінутивна форма *Józek* від пол. імені *Józef*) – від усіченої форми прізвища центрального захисника миколаївського “Суднобудівника”, львівських “Карпат” *Юрія Юзефовича*, неофіційний антропонім гравець, який був родом із Січеславщини, найімовірніше, отримав у Львові.

Неофіційний антропонім ***Пан Зайонц*** – прізвисько центрального нападника львівського ОБО, івано-франківського “Спартака” *Ігоря Зайцева* – утворено оригінально – унаслідок перекладу польською мовою російської лексеми *заєц*, від якої походить прізвище гравця – етнічного росіянина, або ж це був результат пошуку польського відповідника до офіційного антропоніма гравця, та з долученням пошанної форми *пан*, що зумовлено своєрідною спробою адаптації московського футболіста, який грав за клуби Заходу України, до місцевих реалій, де польські елементи в розмовному мовленні українців були звичним явищем і надавали йому своєрідного колориту.

Серед поодиноких прізвиськ українських футболістів і тренерів періоду після відновлення незалежности, у яких можна зауважити вплив польської мови, зокрема, неофіційний антропонім нападника київських команд “Динамо”, ЦСКА, ужгородського “Закарпаття” *Віктора Леоненка*, утворений унаслідок усічення прізвища гравця, – ***Леон*** (антропонім аналогічний із пол. іменем *Leon*) і прізвисько півзахисника винниківського “Харчовика”, тренера львівських “Карпат”, харківського

[7] У.С.Т. “Поділля” Тернопіль – найсильніша українська футбольна команда міжвоєнного періоду на Тернопільщині.
[8] У.С.Т. “Дністер” Самбір – українська команда міжвоєнного періоду зі Самбора на Львівщині.
[9] ОБО – Обласний будинок офіцерів, таку назву мали військові футбольні команди з міст, що в совєтський період були центрами військових округів – Львів, Одеса.

“Металіста”, дніпровського «Дніпра” та збірної України *Мирона Маркевича* – ***Марек***, яке утворене шляхом утинку прізвища й одночасної трансформації утвореної назви (неофіційний антропонім перегукується з пол. іменем *Marek*).

Що ж до **російських впливів** на формування українського неофіційного антропонімікону футбольної сфери, то він у міжвоєнний період був мало помітним (тут треба зауважити, що для аналізу взято лише прізвиська українських гравців із Заходу України, бо не вдалося знайти інформацію про неофіційні антропоніми футболістів із підсовєтської України 20–30-х рр., що є свідченням колоніальної пресії влади на всі сфери суспільного життя, адже відомості про неофіційні антропоніми не потрапляли до часописів (як це було в Галичині), що безсумнівно свідчить про совєтський тоталітаризм). Зокрема, за російським зразком утворено демінутивну форму ***Коля*** (від імені *Микола*) – прізвисько футболіста рівненської “Горині”[10], імовірно, неповнолітнього, бо його прізвища в пресі не вказано.

Зате в совєтський період московські впливи на появу неофіційних антропонімів українських футболістів були тотальними. Це передовсім найпопулярніший зі способів постання прізвиськ – утинки прізвищ так, щоб вони нагадували російські лексеми – власні чи загальні назви, наприклад: ***Андрюха*** – прізвисько центрального захисника львівських “Карпат”, сіверськодонецького “Хіміка” *Олександра Андрющенка* (перегукується з демінутивом *Андрюха* рос. імені *Андрей*); ***Кроха*** – прізвисько центрального нападника київських “Динамо”, СКВО, харківського “Авангарду”, львівських “Карпат” *Анатолія Крощенка* (співзвучне з рос. лексемою *кроха* – ‘дрібна частинка, крихта’); ***Серебро*** – прізвисько нападника київського “Динамо” *Віктора Серебрянікова* (аналогічне з рос. апелятивом *серебро* – ‘хімічний елемент, сіро-білий благородний блискучий метал’); ***Філя*** – прізвисько лівого крайнього нападника московських команд і львівських СКВО, “Карпат” *Олександра Філяєва*, яке омонімне зі здрібніло-пестливою формою рос. імені *Філіп*.

Чимало прізвиськ утворено внаслідок усічення прізвищ чи імен футболістів, яке супроводжувано ускладненням твірної основи демінутивним суфіксом **-ік** (замість типового для цієї словотвірної моделі українського форманта **-ик**): ***Бердік*** – прізвисько нападника рівненського “Авангарду”, луцької “Волині” *Володимира Бердовського*; ***Масік*** – прізвисько воротаря львівського СКА *Євгена Масіна*; ***Суслік*** – неофіційний антропонім захисника харківського “Металіста”, львівських “Карпат” *Юрія Суслопарова* (прізвисько перегукується з російським апелятивом *суслік* – ‘ховрах’).

Від демінутивів, що постали за російськими моделями творення здрібніло-пестливих форм імен, походять такі прізвиська футболістів: ***Алік*** (від *Олександр* і *Олег*) – прізвисько півзахисника чернівецької “Буковини” *Олександра Павленка* та центрального захисника львівських СКА, СКІФа, ЛВВПУ, “Карпат” *Олега Фікса*; ***Вася*** (від *Василь*) – прізвисько центрального захисника київського “Динамо”, ужгородських “Спартака”, “Верховини”, “Говерли” *Василя Турянчика* та півзахисника київського “Динамо” *Василя (Ласло) Раца*; ***Гена*** (від *Геннадій*) – прізвисько крайнього нападника львівських “Карпат” *Геннадія Лихачова*; ***Жора*** (від *Георгій*) – прізвисько нападника й півзахисника рівненських команд “Колгоспник”, “Горинь”, бердичівського “Прогресу” *Георгія Кушніра*; ***Льосік*** (від *Олексій*) – прізвисько півзахисника київського “Динамо”, італійської “Сампдорії”, шотландського “Рейнджерса” *Олексія Михайличенка*; ***Льоша*** (від *Леонід*) – прізвисько центрального захисника й півзахисника хмельницького “Динамо”, кам’янецького “Поділля” *Леоніда Лемещенка*.

Велику групу неофіційних антропонімів футболістів, які грають за українські клуби після відновлення незалежности, становлять прізвиська, утворені внаслідок різноманітних усічень прізвищ гравців, щоб деривати нагадували російські лексеми: ***Гусь*** – прізвисько півзахисника київських “Арсенала”, “Динамо” *Олега Гусєва* (антропонім співзвучний із рос. *гусь* –‘гусак’); ***Кузя*** – прізвисько захисника київських “Динамо”, “ЦСКА-Борисфен” *Олега Кузнецова* (неофіційний антропонім омонімний із рос. демінутивом *Кузя* від імені *Кузьма*); ***Луч*** – прізвисько півзахисника запорізького та донецького “Металургів”, львівських “Карпат”, сімферопольської “Таврії” *Ігоря Лучкевича* (антропонім омонімний із рос. *луч* – ‘промінь’); ***Тимоха*** – прізвисько півзахисника луцької “Волині”, донецького “Шахтаря”, мюнхенської “Баварії” *Анатолія Тимощука* (антропонім співзвучний із рос. здрібніло-пестливою формою *Тимоха* від імені *Тимофій*); ***Федя*** – прізвисько правого захисника львівських “Карпат”, донецького “Шахтаря”, дніпровського “Дніпра” *Артема Федецького* (антропонім омонімний із рос. демінутивом *Федя* від імені *Федір*); ***Ярмола*** – прізвисько нападника київського “Динамо” *Андрія Ярмоленка* (антропонім співзвучний із демінутивом *Ярмола* від рос. імені *Ярмолай / Єрмолай*).

Як і в совєтський період низку прізвиськ утворено внаслідок усічення прізвищ футболістів із додаванням до твірної основи російського суфікса здрібнілости **-ік** (замість потрібного в цій словотвірній моделі питомого форманта **-ик**): ***Бердік*** – прізвисько нападника луцьких “Торпеда”, “Підшипника”, “Волині”, львівського СКА, ківерцівського “Колоса” *Володимира Бердовського*; ***Назік*** – прізвисько півзахисника дніпровського “Дніпра”, сімферопольської “Таврії”, одеського “Чорноморця” *Сергія Назаренка*; ***Худік*** – прізвисько півзахисника івано-франківських “Чорногори”, “Спартака”, львівських “Карпат” *Ігоря Худоб’яка.*

Модель творення прізвиськ футболістів від здрібніло-пестливих форм їхніх імен також виявляє чималу активність у період після відновлення української незалежности, проте такі неофіційні антропоніми постали майже всуціль за зразками російських демінутивів, наприклад: ***Бодя*** (від *Богдан*) – прізвисько воротаря львівських “Карпат”, донецького “Шахтаря”, харківського “Металіста”, полтавської “Ворскли” *Богдана Шуста*; ***Вася*** (від *Василь*) – прізвисько півзахисника й захисника ужгородського “Закарпаття”, львівських “Карпат”, донецького “Шахтаря” *Василя Кобіна*; ***Гена*** (від *Геннадій*) – прізвисько півзахисника донецьких “Шахтаря” і “Металурга”, луганської “Зорі” *Геннадія Зубова*; ***Міша*** (від *Михайло*) – прізвисько правого захисника івано-франківського “Прикарпаття”, донецького “Шахтаря” *Михайла Старостяка* та півзахисника ужгородського “Закарпаття” / “Говерли”, львівських “Карпат”, Ф.К. “Минай” *Михайла Кополовця*; ***Паша*** (від *Павло*) – прізвисько півзахисника “Динамо” Київ *Павла Яковенка* та півзахисника львівських “Карпат”, київського “Динамо”, ужгородського “Закарпаття”, Ф.К. “Олександрія”, харківського “Металіста” *Павла Ксьондза*; ***Рома*** (від *Роман*) – прізвисько нападника київського “Динамо”, бельгійського “Гента” *Романа Яремчука*.

Для метафоричного творення кількох прізвиськ узято до уваги риси зовнішности футболістів, проте лексеми, які використано для називання, російські, а не українські, наприклад: ***Нос*** – прізвисько воротаря рівненської “Горині” й кількох команд із Львівщини *Юрія Дячука-Ставицького*, який мав видатний ніс; ***Рижий*** – прізвисько нападника вінницької “Ниви”, київського “Динамо” *Віктора Циганкова*, що має руде волосся.

[10] У.С.К. “Горинь” Рівне – українська футбольна команда міжвоєнного періоду з Волині, часів її перебування у складі II Речі Посполитої.

Внутрішні риси, притаманні гравцям, покладено в основу метафорично утворених прізвиськ українських футболістів, однак для найменування також вжито російські слова, зокрема: ***Кормілєц*** (рос. *кормилец* – ‘годувальник’) – прізвисько нападника донецького “Шахтаря”, дніпровського “Дніпра”, київського “Арсенала”, кількох турецьких клубів *Євгена Селезньова*, яке футболіст отримав, перейшовши 2016 року – у розпал російсько-української війни – до російської “Кубані”, що пропонувала високу зарплату, та пояснював свій вибір потребою годувати родину; ***Флажок*** (рос. *флажок* – ‘кутовий прапорець’) – прізвисько півзахисника донецьких “Шахтаря”, “Металурга”, луганської “Зорі” *Геннадія Зубова*, який любив прориви до воріт краями поля, добігаючи флангом аж до кутового прапорця.

Отже, як засвідчив аналіз прізвиськ українських футболістів у ХХ ст., у періоди української бездержавности, мови панівних націй насаджували свої зразки творення неофіційних антропонімів – у міжвоєнний період це були впливи польської мови в Галичині, чеської та угорської – у Закарпатті, а в совєтський період – російської мови. Цю тенденцію, попри відновлення української державности, відчутно дотепер – сучасні прізвиська українських футболістів демонструють передовсім наслідки багатовікового колоніального впливу російської мови на українську. Це особливо помітно в прізвиськах, що походять від демінутивних форм імен футболістів. Не вирізняються особливою оригінальністю сучасні неофіційні антропоніми, що постали за продуктивною в останні десятиріччя моделлю, – унаслідок усічень прізвищ гравців, коли утворені прізвиська співзвучні з російськими лексемами.

Література:

1. Аркушин Г. Прізвиська вчителів: мотивація, словотвір, виховний аспект. *Урок української*. 1999. № 2/3. С. 28–33.
2. Данилевська О. Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси. Київ : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2019. 364 с.
3. Колесник Н. Особливості мотиваційної бази прізвиськ учителів. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Т. 26, № 1. С. 142–152.
4. Нелюба А. Прізвиська моїх однокашників. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 100 с.
5. Процик І. “А ці зросли богатирі на київському полі: «Канева», Сабо і «Базіль», «Лобан», Турянський, «Срібло»”. Прізвиська українських футболістів совєтського періоду. *Лінгвостилістичні студії*. 2020. Вип. 12. С. 169–182.
6. Процик І. “Грав я тоді з «Лєньом» Скоценем і «Льольом» Мікльошем в нападі”. Прізвиська українських футболістів у першій половині ХХ ст. *Ucrainica X, Současná Ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury* : Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference “X Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy”. Olomouc, 2020. С. 102–108.
7. Процик І. Мій сусід Ґаз та інші львівці, або Прізвиська футболістів львівських “Карпат”. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2022. Вип. 8. С. 22–36.
8. Процик І. Прізвиська як спосіб маркування футболістів. *Таврійські філологічні наукові читання* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 2020. Т. І. С. 38–43.
9. Процик І. “Як кожен футболіст, мав своє прізвисько”. Прізвиська українських гравців, які виступали в українських футбольних чемпіонатах після відновлення незалежності України. *Лінгвістичні дослідження*. 2020. Вип. 53. С. 41–54.
10. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ : у 2 т. Т. 1–2. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2007. 1438 с.
11. Чучвара А. Соціокогнітивні чинники формування прізвиська школяра (на матеріалі неофіційного іменника учнів Львівської області) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. 20 с.

References:

1. Arkushyn, H. (1999). Prizvyska vchyteliv: motyvatsiia, slovotvir, vykhovnyi aspekt [Teachers' nicknames: motivation, word formation, educational aspect]. *Urok ukrainskoi [Ukrainian lesson]*, 2/3, 28–33 [in Ukrainian].
2. Danylevska, O. (2019). *Ukrainska mova v ukrainskii shkoli na pochatku XXI stolittia: sotsiolinhvistychni narysy [Ukrainian language in Ukrainian schools at the beginning of the 21st century: sociolinguistic essays]*, Kyiv: Vydavnychyi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 364 s. [in Ukrainian].
3. Kolesnyk, N. (2019). Osoblyvosti motyvatsiinoi bazy prizvysk uchyteliv [Features of the motivational basis of teachers' nicknames]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva [Notes on Ukrainian Linguistics]*, 26(1), 142–152 [in Ukrainian].
4. Neliuba, A. (2015). *Prizvyska moikh odnokashnykiv [Nicknames of my classmates]*, Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 100 s. [in Ukrainian].
5. Protsyk, I. (2020). “A tsi zrosly bohatyri na kyivskomu poli: «Kaneva», Sabo i «Bazil», «Loban», Turianskyi, «Sriblo»”. Prizvyska ukrainskykh futbolistiv sovietskoho periodu [“And these heroes grew up on the Kyiv field: "Kaneva", Sabo and "Bazil", "Loban", Turianskyi, "Sriblo"”. Nicknames of Ukrainian football players of the Soviet period]. *Linhvostylistychni studii [Linguistic stylistic studies]*, 12, 169–182 [in Ukrainian].
6. Protsyk, I. (2020). «Hrav ya todi z “Lienom” Skotsenem i “Lolom” Mikloshem v napadi». Prizvyska ukrainskykh futbolistiv u pershii polovyni XX st. [“I played with «Lenyo» Skotsen and «Lyolyo» Miklosh in attack.” Nicknames of Ukrainian football players in the first half of the 20th century]. *Ucrainica X, Současná Ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference “X Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy” [Ucrainica X, Contemporary Ukrainian Studies. Problems of Language, Literature, and Culture: Collection of Scientific Articles from the International Conference “X Olomouc Symposium of Ukrainian Studies of Central and Eastern Europe”]*, Olomouc, 102–108 [in Ukrainian].
7. Protsyk, I. (2022). Mii susid Gaz ta inshi lvivtsi, abo Prizvyska futbolistiv lvivskykh “Karpat” [My neighbor Gaz and other Lviv residents, or nicknames of football players of Lviv's “Karpaty”]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne [Language: classical – modern – postmodern]*, 8, 22–36 [in Ukrainian].
8. Protsyk, I. (2020). Prizvyska yak sposib markuvannia futbolistiv [Nicknames as a way of labeling football players]. *Tavriiski filolohichni naukovi chytannia: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Tavria Philological Scientific Readings: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference]*, I, 38–43 [in Ukrainian].
9. Protsyk, I. (2020). “Iak kozhen futbolist, mav svoie prizvysko”. Prizvyska ukrainskykh hravtsiv, yaki vystupaly v ukrainskykh futbolnykh chempionatakh pislia vidnovlennia nezalezhnosti Ukrainy [“Like every football player, he had his own nickname”. Nicknames of Ukrainian players who played in Ukrainian football championships after the restoration of Ukraine's independence]. *Linhvistychni doslidzhennia [Linguistic research]*, 53, 41–54 [in Ukrainian].
10. Redko, Yu. (2007). *Slovnyk suchasnykh ukrainskykh prizvyshch [Dictionary of modern Ukrainian surnames]*, t. 1–2, Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 1438 s. [in Ukrainian].
11. Chuchvara, A. (2013). *Sotsiokohnityvni chynnyky formuvannia prizvyska shkoliara (na materiali neofitsiinoho imennyká uchniv Lvivskoi oblasti): avtoreferat dysertatsii ... kandydata filolohichnykh nauk [Sociocognitive factors in the formation of a schoolboy's nickname (based on the unofficial noun of students in the Lviv region): abstract of the dissertation ... of the candidate of philological sciences]*, Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 20 s. [in Ukrainian].

© О. Е. Пчелінцева, Л. М. Сидоренко

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 29 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4472-429X

Researcher ID ABC-2667-2022

Email: l.sydorenko@chdtu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7148-6146

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-173-177

Пчелінцева О. Е., Сидоренко Л. М. Риторика як інструмент формування аргументативної компетентності студентів у концептуальному та соціолінгвістичному вимірі сучасної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 173–177.

УДК: 378.147:808.5

Пчелінцева Олена Едуардівна,
докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри української мови та загального мовознавства,
Черкаський державний технологічний університет
Сидоренко Людмила Миколаївна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української мови та загального мовознавства,
Черкаський державний технологічний університет

РИТОРИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ АРГУМЕНТАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Практика вищої школи свідчить про те, що значна частина студентів має труднощі у побудові логічно послідовних і переконливих висловлювань як в усній, так і в письмовій формі. Це зумовлює потребу в цілеспрямованому формуванні аргументативної компетентності як невіддільного складника загальної фахової підготовки. Риторика інтегрує логічну культуру мислення, точність мовлення та стратегічне бачення комунікативної ситуації, вона є одним із найбільш органічних методологічних інструментів для вирішення цього завдання. Питання адаптації риторичних стратегій до умов багатокультурного та цифрового середовища, необхідність розвитку критичного мислення та формування здатності студентів до ефективної аргументації у різних комунікативних ситуаціях вимагає уваги як на практичному, так і на теоретичному рівнях. Отже, важливим постає наукове осмислення риторики як універсального інструменту організації дискурсу, що сприяє формуванню свідомого, відповідального та компетентного учасника сучасної комунікації.

У пропонованому дослідженні уточнено зміст поняття «аргументативна компетентність» у контексті риторичної освіти, окреслено теоретичну базу з опорою на сучасні теорії аргументації. Теоретичні положення виявляють свою дієвість тоді, коли знаходять практичне застосування, зокрема під час виконання спеціально дібраних вправ. Характерною рисою таких вправ є їхня орієнтація на реальні комунікативні ситуації, що мотивує студентів не лише засвоювати знання й використовувати їх на практиці, а й формулювати, добирати, інтерпретувати, вдосконалювати, оцінювати аргументи. У статті запропоновано систему практичних вправ для формування аргументативної компетентності студентів вищої школи на основі риторичних принципів і методів навчання.

Ключові слова: *аргументативна компетентність; риторика; риторична освіта; комунікативна компетентність; риторичні стратегії.*

Olena Pchelintseva,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of the Ukrainian Language and General Linguistics,
Cherkasy State Technological University
Lyudmyla Sydorenko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language and General Linguistics,
Cherkasy State Technological University

RHETORIC AS A TOOL FOR DEVELOPING STUDENTS' ARGUMENTATIVE COMPETENCE IN THE CONCEPTUAL AND SOCIOLINGUISTIC DIMENSIONS OF CONTEMPORARY COMMUNICATION

The practice of higher education demonstrates that a considerable number of students experience difficulties in constructing logically coherent and persuasive statements in both oral and written communication. This situation creates the need for the purposeful development of argumentative competence as an integral component of professional training. Rhetoric, which integrates a logical culture of thinking, precision of speech, and a strategic understanding of communicative situations, represents one of the most organic methodological tools for addressing this task.

The adaptation of rhetorical strategies to the conditions of a multicultural and digital environment, together with the necessity to develop critical thinking and students' ability to engage in effective argumentation in various communicative contexts, requires attention at both the theoretical and practical levels. Therefore, it is important to provide a scholarly interpretation of rhetoric as a universal instrument for discourse organization that contributes to the formation of a conscious, responsible, and competent participant in contemporary communication.

The present study clarifies the meaning of the concept of "argumentative competence" within the framework of rhetorical education and outlines its theoretical foundation based on contemporary theories of argumentation. Theoretical principles reveal their effectiveness when they are applied in practice, particularly through specially designed exercises. A distinctive feature of such exercises is their orientation

toward authentic communicative situations, which motivates students not only to acquire knowledge and apply it in practice, but also to formulate, select, interpret, refine, and evaluate arguments.

The article proposes a system of practical exercises aimed at developing argumentative competence among higher education students on the basis of rhetorical principles and teaching methods. The suggested approach contributes to improving students' communicative effectiveness, strengthening their critical and analytical thinking skills, and fostering their ability to participate successfully in academic and professional discourse.

Keywords: *argumentative competence; rhetoric; rhetorical education; communicative competence; rhetorical strategies.*

Постановка проблеми. Формування аргументативної компетентності студентів як невід'ємного складника їхньої професійної комунікативної підготовки набуває сьогодні особливої актуальності. У контексті стрімких соціокультурних трансформацій, розвитку інформаційного суспільства та посилення ролі публічної комунікації зростає потреба у фахівцях, здатних до критичного мислення, переконливого висловлення позиції та ефективної взаємодії в різних дискурсивних практиках. У зв'язку з цим риторика постає не лише як класична дисципліна, а як дієвий інструмент формування аргументативної культури особистості в умовах сучасного комунікативного середовища.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Особливого значення феномен аргументації набуває у концептуальному та соціолінгвістичному вимірах, що передбачає врахування впливу мовної картини світу, культурних кодів і соціальних чинників на процес породження та сприйняття аргументованого мовлення. Соціолінгвістичні аспекти мовної варіативності та взаємодії мови і суспільства висвітлено у працях П. Гриценка (Гриценко, 2018; Гриценко, 2023), який досліджує функціонування української мови в різних соціальних середовищах. З його міркувань випливає, що аргументація реалізується не лише як логічна побудова висловлення, а як складний соціокультурний феномен, що відображає цінності, норми та ідентичності мовців.

Проблема формування комунікативної та аргументативної компетентності студентів неодноразово ставала предметом наукових досліджень. Теоретичні засади комунікативної лінгвістики, дискурсивного аналізу та текстоцентричного підходу ґрунтовно розроблено у працях А. П. Загнітка, який аналізує структуру мовної системи, розкриває сутність дискурсу та особливості функціонування мовних одиниць у комунікації (Загнітко, 2023).

У дослідженнях М. Ковалик (Ковалик, 2021) і С. В. Толочко (Толочко, 2019; Толочко, Хомич та Колесник, 2024) детально проаналізовано поняття *риторична компетентність* і подано його визначення, на яке ми спираємося у подальшому аналізі: «теоретична та практична здатність фахівця продукувати різноманітні тексти переконливого мовлення в різних видах суспільного й міжособистісного спілкування та публічного мовлення для умотивованого й аргументованого донесення інформації; уміле послуговування засобами риторики з метою впливу на адресата мовлення; риторичного й особистісного самовдосконалення» (Толочко, 2019: 497). Різноманітні методики розвитку риторичної компетентності для різних категорій студентів – майбутніх журналістів, юристів, педагогів запропоновано у дослідженнях Д. Сковронського (Сковронський, 2020), С. Карамана та Д. Даценко (Караман та Даценко, 2024), Н. Гудими (Гудима, 2025). Окремим напрямом наукового аналізу є визначення ефективних методів навчання риторичних вмінь і навичок студентів-іноземців (Драгомирецька, 2023).

Активно розвивається й аналіз аргументації як інструменту впливу у публічній та політичній комунікації. Дослідження цифрового дискурсу та комунікації в умовах війни демонструють трансформацію аргументативних стратегій у соціальних медіа та їхній вплив на суспільну свідомість в умовах інформаційного суспільства. Вагомий внесок у розвиток медіалінгвістики та дослідження сучасного дискурсу зроблено у працях Г. Почепцова (Почепцов, 2021; Почепцов, 2022), де розкрито механізми формування інформаційних повідомлень, маніпулятивних стратегій та впливу на масову свідомість у сучасному медіапросторі. Автор досліджує природу фейків, причини їх швидкого поширення в соціальних мережах і способи протидії інформаційним викривленням, трансформацію комунікації в умовах інформаційних війн, ролі когнітивних впливів і необхідності розвитку критичного мислення як складника аргументативної компетентності. Роботи R. Kern (Kern, 2015), G. Kress (Kress, 2010) і R. E. Mayer (Mayer, 2021) суттєво розширюють теоретичні та практичні підстави навчання риторици, оскільки інтегрують перспективи цифрової грамотності, мультимодальності та когнітивної теорії мультимедійного навчання, тим самим сприяючи формуванню риторичної та аргументативної компетентності, а також розвитку критичного мислення.

Водночас проблема інтеграції риторичних підходів у процес формування аргументативної компетентності студентів у концептуальному та соціолінгвістичному вимірах сучасної комунікації потребує подальшого дослідження. Питання адаптації риторичних стратегій до умов багатокультурного та цифрового середовища, необхідність розвитку критичного мислення та формування здатності студентів до ефективної аргументації у різних комунікативних ситуаціях вимагає уваги як на практичному, так і на теоретичному рівнях. У цьому контексті важливим є наукове осмислення риторики як універсального інструменту організації дискурсу, що сприяє формуванню свідомого, відповідального та компетентного учасника сучасної комунікації. Відповідно, **мета нашої статті** полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці системи практичних вправ для формування аргументативної компетентності студентів вищої школи на основі риторичних принципів і методів навчання.

Основні результати. Формування аргументативної компетентності студентів передбачає залучення їх до виконання практичних вправ, оскільки саме під час діяльності відбувається засвоєння логіки побудови аргументу, розвиток критичного мислення та здатність до переконливого висловлювання. Запропонований блок вправ, що передбачає кілька кроків, спрямований на розвиток умінь аргументовано мислити й висловлюватися на заняттях із риторики.

Крок 1. Для розвитку практичної аргументації доцільно виконати вправи "Переконай аудиторію". Вправа розвиває інтелектуальну гнучкість, вчить передбачати заперечення опонента та будувати спростування. Студент починає бачити проблему об'ємно, а не лінійно.

Ситуація 1. *Університет планує скоротити кількість очних занять і частково перейти на дистанційний формат.*

Завдання: "Підготуйте короткий виступ (5–7 речень) або на підтримку рішення, або проти нього. Обов'язково: 1 теза, 2 аргументи, 1 приклад".

Ситуація 2. *Деякі студенти активно використовують штучний інтелект для виконання завдань. Вони вважають, що використання штучного інтелекту значно полегшує навчання. Інші студенти вважають, що це знижує рівень знань.*

Завдання: “Побудуйте виступ “ЗА” використання ШІ, або “ПРОТИ”. Підготуйте короткий виступ: чи варто це дозволяти?”

Крок 2. Формування вміння будувати власну позицію.

Ситуація 3. *Скорочення гуманітарних дисциплін. У навчальних програмах пропонують зменшити кількість гуманітарних предметів.*

Завдання: “Аргументуйте свою позицію щодо цієї пропозиції”.

Крок 3. Критичне оцінювання чужої аргументації та її вдосконалення – вправа “Редактор аргументації”. Пропонуємо студентам ознайомитися з текстом і відповісти на запитання.

Текст 1. *Дистанційне навчання неефективне, оскільки під час нього виникають технічні проблеми і студенти не завжди мають доступ до інтернету. Отже, його не варто використовувати у вищій школі.*

1. Чи логічний висновок?
2. Яких аргументів бракує?
3. Додайте 1–2 сильні аргументи.

Текст 2. *Більшість сучасних студентів не хоче вчитися, тому що їм це не потрібно. Стверджують, що зараз головне – це зв’язки, гроші, а не освіта. Саме тому університети втратили свою цінність.*

1. Які логічні помилки є в тексті?
2. Чи є тут факти, чи лише думки?
3. Визначте проблеми тексту (узагальнення, відсутність доказів).

Розпізнавання маніпулятивних стратегій є невіддільною частиною аргументативної компетентності, тому критичний аналіз реальних текстів має практичну цінність. Задля цього, на нашу думку, доречно виконати вправу, яка розвиває як аналітичні, так і мовні навички, що, зі свого боку, вимагає якісного володіння засобами вираження логічних зв’язків.

Вправа “Діагностика хибних аргументів”: пропонуємо студентам кілька різних текстів із прихованими логічними помилками, наприклад:

Текст 3. *Постало питання про необхідність запровадження суворого контролю над використанням дітьми інтернету. Інакше діти будуть мати доступ до небезпечного контенту і будуть повністю беззахисними. Оскільки ми не хочемо, щоб дитина стала жертвою мережі, то вибір очевидний.*

Завдання: “Визначте хибний аргумент. Запропонуйте коректне переформулювання”.

Крок 4. Вміння розпізнавати хибні аргументи тісно пов’язане зі здатністю адаптувати аргументацію залежно від аудиторії. Для формування цієї навички пропонуємо вправу “Різні слухачі”. Студент формулює одну тезу (наприклад, “*Подорожі – це не розкіш, а необхідний складник розвитку особистості*”), а потім адаптує аргументацію для різних слухачів. Оскільки аргумент завжди залежить від слухача (аудиторії), то вправа формує комунікативну гнучкість і тренує вміння добирати докази залежно від інтересів, цінностей і рівня обізнаності конкретної групи. Для максимальної ефективності мотивуємо студентів не просто повторювати тезу, але й аргументувати її з позиції своєї ролі (студенти, консервативні батьки, HR- директори тощо).

Крок 5. Адаптація аргументів до різних аудиторій передбачає не лише риторичну гнучкість, а й уміння розрізняти факти та суб’єктивні оцінки. Відповідно, для розвитку критичного мислення доцільним, на нашу думку, буде виконання вправи “Факт чи інтерпретація?” через розрізнення фактів, суджень та інтерпретацій. Ця вправа є базовою для уміння аналізувати, оцінювати та ставити під сумнів інформацію. Основна мета – навчити слухачів відрізняти об’єктивну реальність (те, що можна зафіксувати камерою) від суб’єктивного сприйняття (висновків, оцінок, припущень). Нижче наведено текст-ситуацію та перелік тверджень для аналізу.

Текст 4. “Робоча зустріч”.

Понеділок, 9:05 ранку. На кафедрі зібралося семеро викладачів. Дмитро Сергійович, професор кафедри, сидить біля вікна і дивиться на вулицю, не розгортаючи свого блокнота. Лаборант кафедри Вікторія швидко друкує щось у телефоні. Завідувач кафедри запізнився на 5 хвилин, він увійшов до кабінету з розстебнутим гудзиком на піджаку і одразу почав говорити про нову акредитацію. Протягом засідання Дмитро Сергійович жодного разу не взяв слова, а Вікторія двічі перепитувала вимоги до складання графіків відпусток.

Завдання:

І. “Визначте, що з цього є Фактом (Ф), а що – Інтерпретацією (І).

1. Завідувач кафедри не поважає колег, тому запізнився.
2. На кафедрі перебувало восьмеро людей (разом із завідувачем).
3. Дмитру Сергійовичу не цікава тема акредитації.
4. Вікторія була неуважною, бо відволікалася на телефон.
5. Завідувач кафедри був одягнений неохайно.
6. Дмитро Сергійович не робив поміток під час зустрічі.
7. Засідання почалося пізніше запланованого часу.

ІІ. Дайте відповіді на запитання:

1. Чому досить часто виникає заміна фактів інтерпретаціями?
2. Чи впливають інтерпретації на конфлікти? Як саме?

ІІІ. Змініть текст так, щоб у ньому була виражена чітко обґрунтована позиція (можна додати приклади чи аргументи)”.

Ця вправа тренує вміння відрізняти об’єктивне від суб’єктивного (факт від думки), бачити маніпуляції, знаходити аргументи.

Крок 6. Не менш важливо навчитися виявляти приховані припущення, на яких ґрунтується будь-яка аргументація. Виконання вправи “Приховані припущення” сприяє розвитку критичного мислення через виявлення неявних (прихованих) припущень в аргументації та перевірку їх обґрунтованості. Вправа розвиває глибоке розуміння аргументації, здатність “бачити між рядками”, аналітичне мислення, доповнює попередню вправу.

Текст 5. *Університетам варто повністю перейти на онлайн-навчання, адже це економить ресурси і робить освіту доступнішою. Якщо студенти можуть навчатися з будь-якого місця, то якість освіти від цього лише покращиться.*

Завдання: "Визначте основну тезу тексту. Знайдіть 2–3 приховані припущення, на яких ґрунтується аргументація (наприклад: що саме вважається "якістю освіти", чи справді доступність = ефективність тощо). Оцініть, чи є ці припущення обґрунтованими, чи можна їх поставити під сумнів. Сформулюйте один контраргумент та одну уточнену тезу".

Крок 7. Після того як студенти навчились аналізувати чужі тексти й розпізнавати приховані припущення, логічним наступним кроком є навчання самостійно конструювати аргумент у правильній послідовності. Для формування вміння вибудовувати логічну структуру аргументу (теза → обґрунтування → приклад → висновок) ефективною є вправа "Збери аргумент".

Текст 6 (структурно порушений).

А. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Б. Наприклад, під час обговорень студенти активніше включаються в навчання.

В. Інтерактивні методи навчання є ефективними у вищій школі.

Г. Отже, використання таких методів доцільно впроваджувати у навчальний процес.

Завдання: "Відновіть логічну послідовність висловлювання. Визначте тезу, аргумент, приклад, висновок. Додайте ще один власний аргумент". Збираючи аргумент із розрізнених частин, студент опановує його структуру – і вже готовий до наступного кроку: навчитися перевіряти, чи є логічний зв'язок між причиною та обґрунтованим висновком.

Текст 7. *У нашому місті відкрили торговельний центр, біля якого любить збиратися молодь. Відтоді рівень підліткової злочинності зріс на 10%. Безперечно, що торговельний центр є причиною цього зростання.*

Завдання: "Поясніть помилку причиново-наслідкового зв'язку. Запропонуйте альтернативні пояснення".

Розроблений блок вправ охоплює завдання на аналіз, редагування та конструювання аргументації, що дає змогу забезпечити поетапне формування аргументативної компетентності студентів.

Висновок дослідження і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження засвідчує, що розвиток здатності до аргументованого мислення, що охоплює критичний аналіз, риторичну культуру та комунікативну гнучкість, постає як необхідна умова підготовки сучасного фахівця в умовах динамічних суспільних змін. Запропонована система вправ забезпечує наближення навчального процесу до реальних комунікативних ситуацій, що узгоджується з актуальними підходами до організації вищої освіти, які орієнтуються не так на засвоєння готових знань, як на формування здатності діяти в нових і непередбачуваних комунікативних ситуаціях.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні міждисциплінарного потенціалу риторики у взаємодії з дисциплінами фахової підготовки, а також у вивченні особливостей розвитку аргументації в умовах дистанційного навчання.

Література:

1. Гриценко П. Ю. Українська мова: державна і державотворча // Український інформаційний простір. 2018. Число 1. С. 32–42.
2. Гриценко П. Ю. Мова – буття українськості // Психологія і суспільство. 2024. № 2 (90). С. 6–13. DOI: https://doi.org/10.35774/pis2024.02.
3. Гудима Н. Риторична компетентність в умовах Нової української школи: нові вимоги до вчителя // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2025. Вип. 38. С. 120–132. DOI: https://doi.org/10.32626/2309-9763.2025-38-120-132.
4. Драгомирецька О. О. Формування комунікативної компетентності студентів-іноземців у технічних університетах : дис. … д-ра філософії. Ізмаїл, 2023.
5. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: теорія і практикум. 3-тє вид. Вінниця : ТОВ «Твори», 2023.
6. Караман С., Даценко Д. Формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на засадах комунікативно-діяльнісного підходу під час засвоєння мовознавчих дисциплін // Acta Paedagogica Volynienses. 2024. № 2. С. 79–84.
7. Ковалик М. Формування риторичної компетентності студентів // Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 42, Ч. 1. С. 183–188.
8. Почепцов Г. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Київ : Vivat, 2021.
9. Почепцов Г. Сучасні інформаційні технології. Київ : Києво-Могилянська академія, 2022.
10. Сковронський Д. Формування риторико-комунікативної компетентності судового оратора // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2020. № 7. С. 96–102.
11. Толочко С. В. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2019.
12. Толочко С. В., Хомич В. І., Колесник Т. П. Риторична компетентність викладачів-філологів // Pedagogia ed Educazione. 2024. № 22. С. 327–332. DOI: https://doi.org/10.36074/logos-26.04.2024.068.
13. Kern R. Language, Literacy, and Technology. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.
14. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. London : Routledge, 2010.
15. Mayer R. E. Multimedia Learning. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2021.

References:

1. Hrytsenko, P. Yu. (2018). Ukrainska mova: derzhavna i derzhavotvorcha [The Ukrainian language: state and state-building]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir [Ukrainian Information Space]*, 1, 32–42 [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, P. Yu. (2024). Mova – buttia ukrainskosti [Language as the being of Ukrainian identity]. *Psykholohiia i suspilstvo [Psychology and Society]*, 2 (90), 6–13. https://doi.org/10.35774/pis2024.02 [in Ukrainian].
3. Hudyma, N. (2025). Rytorychna kompetentnist v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly: novi vymohy do vchytelia [Rhetorical competence in the context of the New Ukrainian School: new requirements for teachers]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka [Pedagogical Education: Theory and Practice]*, 38, 120–132. https://doi.org/10.32626/2309-9763.2025-38-120-132 [in Ukrainian].
4. Drahomyretska, O. O. (2023). *Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv-inozemtsiv u tekhnichnykh universytetakh [Formation of communicative competence of foreign students in technical universities*]. Doctor's thesis. Izmail [in Ukrainian].
5. Zahnitko, A. P. (2023). *Linhvistyka tekstu: teoriia i praktykum [Text linguistics: theory and practice]*. Vinnytsia: TOV «Tvory» [in Ukrainian].
6. Karaman, S., & Datsenko, D. (2024). Formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv na zasadakh komunikatyvno-diialnisnoho pidkhodu pid chas zasvoiennia movoznavchykh dystsyplin [Formation of rhetorical competence of future journalists based on the communicative-activity approach in studying linguistic disciplines]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 79–84 [in Ukrainian].

7. Kovalyk, M. (2021). Formuvannia rytorychnoi kompetentnosti studentiv [Formation of students' rhetorical competence]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current Issues of the Humanities]*, 42 (1), 183–188 [in Ukrainian].

8. Pocheptsov, H. (2021). *Toksychnyi infoprostir. Yak zberehty yasnist myslennia i svobodu dii [Toxic information space. How to preserve clarity of thinking and freedom of action]*. Kyiv: Vivat [in Ukrainian].

9. Pocheptsov, H. (2022). *Suchasni informatsiini tekhnolohii [Modern information technologies]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

10. Skovronskyi, D. (2020). Formuvannia rytoryko-komunikatyvnoi kompetentnosti sudovoho oratora [Formation of rhetorical and communicative competence of a courtroom speaker]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia: Yurydychni nauky [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences]*, 7, 96–102 [in Ukrainian].

11. Tolochko, S. V. (2019). *Teoretychni y metodychni zasady formuvannia naukovo-metodychnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Theoretical and methodological foundations of forming scientific and methodological competence of teachers in postgraduate pedagogical education]*. Doctor's thesis. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

12. Tolochko, S. V., Khomych, V. I., & Kolesnyk, T. P. (2024). Rytorychna kompetentnist vykladachiv-filolohiv [Rhetorical competence of philology teachers]. *Pedagogia ed Educazione*, 22, 327–332. https://doi.org/10.36074/logos-26.04.2024.068 [in Ukrainian].

13. Kern, R. (2015). *Language, Literacy, and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

14. Kress, G. (2010). *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London: Routledge [in English].

15. Mayer, R. E. (2021). *Multimedia Learning* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press [in English].

© А. І. Вегеш

Отримано: 27 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0430-2447

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-178-182

Вегеш А. І. Літературно-художні антропоніми роману "Родаки" Дмитра Кешелі як джерело пізнання національного характеру закарпатців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 178–182.

УДК: 811.161.2'373.21+81'282.2(477.87):821.161.2-31 Кешеля

Вегеш Анастасія Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови,
Ужгородський національний університет

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ РОМАНУ "РОДАКИ" ДМИТРА КЕШЕЛІ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІЗНАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ЗАКАРПАТЦІВ

Наукову розвідку присвячено дослідженню літературно-художніх антропонімів, що дає змогу виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають найрізноманітніші чинники. Наше дослідження є актуальним, оскільки літературно-художні антропоніми містять національно-культурну інформацію, суттєво доповнюють загальні уявлення про антропоніми як базові складники онімної системи.

Мета нашого дослідження – описати літературно-художні антропоніми з роману "Родаки" Дмитра Кешелі. Наше завдання – довести, що літературно-художні антропоніми роману є джерелом пізнання національного характеру закарпатців; звернути увагу на етимологію та мотиви творення найменувань.

Доведено, що літературно-художні антропоніми роману "Родаки" Дмитра Кешелі – це джерело пізнання національного характеру, світосприйняття українця. У назвах персонажів – інформація про звичаї та традиції формування найменувань закарпатців. Звернено увагу на те, що в романі переважають традиційні календарні імена та прізвища, які належать до закарпатської антропосистеми. Яскравим засобом вираження місцевого колориту слугують імена та прізвища з діалектною основою. З'ясовано, що багато прізвиськ є назвами відомих людей, особливо політиків відповідних часових відрізків. Такі найменування характеризують персонажів за різними особливостями реального денотата. Низка літературно-художніх антропонімів утворена за видом занять, зовнішнім виглядом, моральними якостями. Гумористичні назви персонажів відображають місцеву говірку, у них – мудрість народу. Переконані, що назви персонажів роману віддзеркалюють національні особливості закарпатських українців, вони оригінальні та мають інформаційний заряд.

Ключові слова: *Дмитро Кешеля, антропосистема, гумор, етимологія, літературно-художній антропонім, найменування, прізвисько, функції.*

Anastasia Vehesh,
Ph.D in Philology, Docent, Associate Professor,
Department of Ukrainian language, Uzhhorod National University

PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES OF THE NOVEL "THE KIN" BY DMYTRO KESHELIA AS A SOURCE OF UNDERSTANDING OF THE NATIONAL CHARACTER OF TRANSCARPATHIANS

The scientific study is devoted to the research of proper names of the literary heroes, which allows for the identification of individual stylistic features of characters' proper names, influenced by a wide variety of factors. Our research is relevant because proper names of the literary heroes carry national and cultural information and significantly supplement general perceptions of anthroponyms as basic components of the onymic system.

The purpose of our study is to describe proper names of the literary heroes in the novel "The Kin" by Dmytro Keshelia. Our task is to prove that proper names of the literary heroes of the novel serve as a source of understanding the national character of Transcarpathians, as well as to examine their etymology and the motives behind their creation.

It is proven that proper names of the literary heroes in Dmytro Keshelia's novel "The Kin" serve as a source of understanding the national character and worldview of Ukrainians. The characters' names provide insights into the customs and traditions of name formation among Transcarpathians. It is noted that the novel is dominated by traditional calendar names and surnames belonging to the Transcarpathian anthroponymic system. Names and surnames with a dialectal basis act as a vivid means of expressing local color. It was established that many nicknames are derived from the names of famous figures, particularly politicians of the respective historical periods. Such names characterize the characters based on various features of the real-world denotatum. A number of proper names of the literary heroes are formed based on occupations, physical appearance, or moral qualities. Humorous character names reflect the local dialect and embody folk wisdom. We are convinced that the characters' names mirror the national characteristics of Transcarpathian Ukrainians; they are original and carry a significant informational load.

Keywords: *Dmytro Keshelia, anthroponymic system, humor, etymology, proper name of the literary hero, naming, nickname, function.*

Формулювання проблеми. Літературно-художні антропоніми є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії та культури нашого народу. Це викликає значний інтерес для мовознавців, бо допомагає проникнути у внутрішню форму найменування, стає особливим прийомом, який сприяє розкриттю образу, характеру персонажа. Власні назви персонажів є яскравою ознакою індивідуального онімного стилю авторів, вони стають вагомим засобом відтворення національної традиції, формують свідомість українців.

Найменування персонажів роману "Родаки" Дмитра Кешелі досліджені недостатньо, а саме вони є містком до вивчення культурно-історичного контексту найменувань закарпатців-українців. Актуальним нам видається дослідження назв персонажів, які функціюють на сторінках роману, щоб поєднати традиційне та нове в процесі творення літературно-художніх антропонімів, оскільки вони містять національно-культурну інформацію, суттєво доповнюють загальні уявлення про антропоніми як базові складники онімної системи. У творенні найменувань роману особливу роль виконує гумор, який відображає соціальні норми, особливості світогляду й комунікації певної національної спільноти.

Аналіз досліджень. Роман Дмитра Кешелі "Родаки" – це оповідь про волелюбних, упертих, розумних та з великим почуттям гумору закарпатців. Усі персонажі роману-колажу – добрі, відкриті, богобоязливі люди, яким притаманна життєва мудрість. М. Стасик пише: "Роман «Родаки» – це джерело пізнання національного характеру, світосприйняття українця. Це твір, у якому сконцентровано інформацію про історію, спосіб життя, традиції українського народу. Автор детально аналізує ("розбирає") український національний характер, його позитивні й негативні риси. Письменник глибоко й повно виражає своєрідність національної картини світу, етнічну ментальність українців" (Стасик, 2019: 127). Роман "Родаки" вже потрапляв у поле зору науковців, є низка статей із літературознавства. Мовознавчий аспект досліджували також. Зокрема, В. Красавіна описала етномаркери в порівняльних конструкціях роману й авторську трансформацію фразеологізмів (Красавіна, 2018; 2019). Н. Венжинович проаналізувала лексико-семантичні та стилістичні особливості фразеологізмів на позначення діяльності людини в романі "Родаки" (Венжинович, 2025). Назви персонажів у творах Д. Кешелі досліджували О. Лавер (Лавер, 2016) та О. Чижмар (Чижмар, 2009). У статті "Національне і регіональне у літературно-художній антропонімії (на матеріалі творів Дмитра Кешелі)" О. Лавер здійснила лінгвостилістичний аналіз діалектних варіантів власних назв, їхнього характеристичного потенціалу у творенні національно-регіонального мовного простору. Вона доходить висновку, що літературно-художній антропонімікон романів Д. Кешелі не увиразнює національно-регіонального колориту, автор популяризує у своїх творах штучний літературно-художній антропонімікон (Лавер, 2016: 235). О. Чижмар у статті "Літературно-художня антропонімія Дмитра Кешелі: від реалізму до псевдопостмодернізму" зазначає, що "аналіз літературно-художньої антропонімії Д. Кешелі засвідчує здатність автора швидко змінювати естетичні критерії творення літературно-художнього антропонімікону". Авторка зауважує, що назви персонажів ранніх творів автора "відзначаються реалістичною правдивістю та стилістичною виразністю", а власні назви персонажів теперішніх творів виявляють тривожну тенденцію автора до регіоналізації, а також примітивізації естетичних засад творення літературно-художніх антропонімів, викликаної, очевидно, ідеологічними симпатіями прозаїка" (Чижмар, 2009). Як бачимо, кожен науковець має своє бачення, наше, можливо, дещо відрізняється. Роман "Родаки" кілька разів перевидавали, є багато позитивних відгуків від читачів, до речі, не тільки закарпатських. Які б там не були симпатії в автора, ми твердо переконані, що назви його персонажів віддзеркалюють національні особливості закарпатських українців, вони оригінальні та мають інформаційний заряд. Спробуємо заглянути у творчу майстерню письменника й дослідити особливості творення літературно-художніх антропонімів із роману "Родаки".

Мета нашого дослідження – описати літературно-художні антропоніми з роману "Родаки" Дмитра Кешелі. Наше завдання – довести, що літературно-художні антропоніми роману є джерелом пізнання національного характеру закарпатців; звернути увагу на етимологію та мотиви творення найменувань.

Методи та методика дослідження. Ми використали описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретацію та узагальнення, що дає змогу виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви; контекстно-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв.

Виклад основного матеріалу. Д. Кешеля добре обізнаний з особливостями народних звичаїв, етикету, розуміє національну психологію та характер закарпатців. М. Стасик справедливо зазначає, що "автор ставить собі за мету зламати негативне сприйняття українця, як такого собі "простака", змушує подивитися на нього як на людину з почуттями власної гідності та гордості, з багатим духовним світом" (Стасик, 2019: 123). Національний колорит наших говірок виявляється в ономастиці. Використання діалектизмів, навіть перекручених, лише збагачує мову роману, а гумор стає одним із героїв. Сміх, іронія, сарказм не тільки супроводжують персонажів – вони є в їхніх найменуваннях. Назви героїв дуже цікаві своїм наповненням і привертають увагу.

Головний герой роману "Родаки" – юний **Митрик**, який найперші свої знання здобуває від довкілля. Автор устами персонажів називає його здрібніло-пестливо, як називають дітей: **Митрик, Митько, Митро, Митрико**. Крім антропонімів, письменник використовує цілу низку апелятивів, для розкриття образу. Це своєрідні називання, якими нагороджують хлопця рідні: криволабий чорт, здохляк, осел рогатий і мантафунський, гнида килава, малий збісняк, збийвіч, рогата свиня, їжак нечесаний. Незважаючи на таку строкатість негативних апелятивних називань, для родини Митрик буде рідним і дорогим. Не випадково баба Фіскарошка буде завжди за нього заступатися, називати солодкою дитиною.

Сам герой зізнається, що вчителька хімії Динамітка "*навішала на мене ще й хімічні клички – «іржавий ферум», «смердючий нітроген», «криволабий плюмбум», «шкірьоокий гафній», «шалений стронцій»*" (Кешеля, 2025: 98). Учитель Фийса називає лихобурієм килавим; директор Сусанін – гаспидом, чібісом, шаленим мацуром. Нанашка Кутузовка називатиме Митька пекельним кочегаром, першим помочником люцифера. Для пані Розалії Митько – дитинка, золотий хлопчик. Митько навіть гордиться, що має стільки прізвиськ: "*Особисто я за кількістю прізвиськ міг преспокійно потрапити до Книги рекордів Гіннеса. Мало того, що кожен у нашій родині, кожен учитель мене йменував індивідуальним кодом, то ще й кожна вулиця навісила мені свої. Так, до десяти років моя скромна персона уособлювала не тільки тиранів людства, злодіїв та розбійників, а й усю мислиму й немислиму нечисть планети, починаючи від реальних кровожерливих крокодилів і кінчаючи міфічними рогатими ослами. І як би хто не смішкувався, носив я ці прізвиська гордо, пишався ними…*" (Кешеля, 2025: 69). За підпал діда Соломона Митрик отримав перше "*прізвисько – **Палірник**, тобто палій, підпалювач*" (Кешеля, 2025: 69).

Син учителя Фийси Влодьо розпізнав у Митрикові розум, назвав тямущим хлопцем, бунтарем: "*Ти просто не вписуєшся в рамки цього життя – як і кожна неординарна особистість. Ти – бунтар, а таких не терплять, їм постійно намагаються накинути вуздечку й усмирити. Бог дає всім рівні можливості в житті. Це просто треба знати і повірити у свою Долю*" (Кешеля, 2025: 368). Хлопчик від мами знав, що їхній рід по лінії діда Петра має стосунок до князя Івана Драгобрата: "*Тому всі ми, в тім числі і я, і вдалися такими твердими характерами, непокірними, вічними шукачами пригод на свою нечесану голову*" (Кешеля, 2025: 381).

Дуже колоритно автор змальовує бабу **Фіскарошку**. Уже сама назва привертає увагу. Найперше – прізвисько старої жінки зі здрібніло-пестливим суфіксом, друге – утворене від діалектного апелятива ***фішкарка*** – 'балакунка з претензіями мудреця'; третє – в основі може бути 'діалектизм ***фішкареш*** – адвокат' (Сабадош, 2021: 560). Цей літературно-художній

антропонім дуже вдало характеризує героїню, бо пов'язаний із 'балаканиною з претензією на мудрість' (Сабадош, 2021: 560), а також з умінням владнати справи ("*...розважливо резюмує баба Фіскарошка, прозвана так за довгий язик і смачну бесіду*" (Кешеля, 2025: 9); "*Таких перчених, солоних, пекучих і ядучих слів, якими, немов градом, сипала навкруги Фіскарошка, не те, що наші Небесі, а й навіть небеса над ними, ще не чули*" (Кешеля, 2025: 161); "*Дякуючи адвокатським талантам моєї бабусі, напрошувався висновок, що у прикрому інциденті з линдиком пана Годі винуваті всі, крім мене*" (Кешеля, 2025: 101). Як бачимо, бабина бесіда і смачна, і щедро пересипана перцем, задерикуватістю, рішучістю, войовничістю. Мотивом для надання такого прізвиська послужило не тільки мовлення героїні, але й психологічні особливості характеру. Прізвисько найчастіше трапляється в тексті, хоч героїня має ім'я та прізвище. Офіційне ім'я **Марія** фігурує рідко, розмовні варіанти – частіше (**Марька, Маря, Майра**). До речі, доантропонімну семантику імені розкрито в тексті: 'чинить опір, заперечує; вперта' (Трійняк, 2005: 212). Зовсім випадково з уст капітана держбезпеки дізнаємося, що баба Фіскарошка має офіційне тричленне називання – **Марія Михайлівна Німець**. Представнику влади це прізвище не сподобалося, бо мало стосунок до ворогів. Баба виправдовується: "*Но, панику, я по-дівочому уродженна Німець, а по мужеству… то єсть… дорогому мужу… я – Марія Михайлівна Слов'янин…*" (Кешеля, 2025: 282). Д. Кешеля з гумором поєднав М. **Німець** із М. **Слов'янином**. Посмішку викликає також прізвисько бабиної куми **Гітлєрки**, у якої прізвище **Жидик**. Крім антропонімних називань, засвідчуємо цілу низку апелятивних. Найбільше їх використовує дід Соломон, коли щось просить, випивку, наприклад: Марько кремова, моя солодинька, Марько ороньова, золота Марько, цукрена моя, Марько моя діамантова, Марько моя медова, цукрена, цитронова і мармеладова, дорога Марько, моє медове потятко, рибко солодка. Такі позитивні звертання в народнопоетичному дусі досить поширені у фольклорі українців. Ми їх фіксували у творах М. Матіос, М. Трайсти та ін. Є також звертання з негативною конотацією: стара тріньокашка (багато говорить), льондра (блудниця) коростава, босорканя (відьма) коростава, кисла свербигуска. Баба Фіскарошка і до діда звертається емоційно: **Михайлику, Мішо, Мішку** дорогий, але в її мовленні переважають негативні звертання: Мішку недороблений, цуцлику ('дитяча соска, пустушка' (Сабадош, 2021: 574)) повчанський, лепавий ('брудний' (Сабадош, 2021: 214)) борсуче, дуплавий каралабе (товстун), остолопе повчанський, борсуку килавий ('нікудишній' (Сабадош, 2021: 191)). Дід Михайло має прізвисько **Соломон**, так його прозвали в селі. Він великий дипломат і філософ ("*Однак Соломон не був би Соломоном, коби не прийняв соломонівське рішення*" (Кешеля, 2025: 70). Дід, на відміну від баби, поспіхом нічого не робив, тому вважався мудрим. Є трохи схожість між дідом Соломоном та Федорцьом М. Дочинця, а також вуйком Феріщаком М. Трайсти. Це такий образ мудрого селянина, який навіть у безвихідних ситуаціях не втрачає почуття гумору.

У романі "Родаки" мешканці Небесі іменуються традиційними церковними іменами (**Анна, Марія, Іван, Петро, Михайло, Павло, Маргарита, Калина, Семен, Андрій, Гафія, Розалія**), є багато розмовних регіональних варіантів (**Митро, Марька, Анця, Пішта, Поланя, Микула, Іштван, Симко, Маня, Жофія, Штефан, Ферко, Владьо**), а також експресивно-оцінних із різними видами експресії (**Анночка, Анцька, Михайлик, Митрик, Андрійко, Петрик, Микулка, Анціка, Манька, Маргітка, Павлик, Ілечко, Соломончик**). Прізвищ у романі небагато, але ті, які трапляються, є прямою вказівкою автора на те, що закарпатці мають прізвища етнонімного походження, бо срібна земля – той край, де все перемішалося: і люди, і держави ("*Все наше різнофайтове (різносортне) колоритне село можна зібрати під прапорами трьох прізвищ: **Слов'яни, Жидики, Швабы***" (Кешеля, 2025: 67). Крім названих прізвищ, натрапляємо на суто закарпатські: **Гардубей, Годя, Данко, Іваньо, Попелюк, Шершун** та ін., які фіксує у своєму словнику П. Чучка. У романі Д. Кешелі фіксуємо значну кількість діалектизмів, що характерні для говірок Закарпаття, а також запозичень з інших мов. Це впливає і на специфіку прізвищ: **Гардубей** ('гардубан – людина з грубими рисами обличчя' (Чучка, 2005: 139)), **Крумпляник** ('від діал. крумпля – картопля'), **Лилик** ('кажан' (Чучка, 2005: 338)); **Шитиминя** ('шетеминє – тісто' (Сабадош, 2021: 585)); **Штрімфля** ('штремфлі – шкарпетки, панчохи' (Сабадош, 2021: 592)); **Фийса** ('сокира' (Чучка, 2005: 575)), **Ґатьош** ('той, що в кальсонах' (Чучка, 2005: 171)). У найменуваннях героїв відчутні позитивні й негативні риси, етнічна ментальність українців, гумор та вплив говірок.

Не обходиться автор без угорських імен та прізвищ: **Телекі, Ірма Перені, Бейла Неймаш, Берчі, Боніфацій, Вінце, Янош**, а також єврейських: **Гершко, Лібман, Соломончик, Пітя** та ін.

Оскільки односельці мали однакові імена, імена по батькові та прізвища, то щоб їх розрізняти, утворювали прізвиська. Насправді, прізвиська дуже колоритні, саме за ними подано вичерпну характеристику людини. Д. Кешеля пише: "*Прізвиськом, як правило, нагороджували за характером, подібністю, звичками, а часом і необачно кинутим словом. ... Неймовірно, але мати якесь відоме прізвисько вважали навіть за велику честь. А якщо селянин залишався без прізвиська, тобто жив тільки за офіційним іменем, це означало, що цій людині суджено було з'явитися на світ безликою. ...Чим більше хтось мав прізвиськ, тим поважнішим виглядав в очах ближніх"* (Кешеля, 2025: 68–69). Жителі села Небесі добре орієнтувалися в політиці, знали королів, цісарів, учених, геніїв і злодіїв, тому щедро давали найменування відомих людей одне одному. Дуже часто автор подає енциклопедичну характеристику до прізвиська. Наприклад, дід Петро отримав назвисько **Наполійон** через важкий характер. Він – повна протилежність діда Михайла ("*...людини суворої, впертої, залізних принципів, а головне – неповторної у своїй натурі. Видно, саме через ті риси характеру Діда Петра прозвали в селі Наполійоном*" (Кешеля, 2025: 17). На твердий характер персонажа вказує і його ім'я **Петро** – 'скеля, камінь' (Трійняк, 2005: 292). Це підтверджує автор: "*Проте дід скелею вперся*" (Кешеля, 2025: 18). Баба Фіскарошка називає свата старим **Наполійонищем**. Ворожку **Поланю Перебзякову** йменували **Кларою Цеткін** за революційний характер. Бабин брат Андрій, колишній герой кримінальних хронік, має прізвисько, яке характеризує його за зовнішнім виглядом та місцем події: "*А прозвали його **Австрійським Піратом**, бо саме в одному із нічних клубів Відня якась потерпіла графиня підбила більярдним кієм нашому дорогому вуєчкові око*" (Кешеля, 2025: 55). Сімейка стрийка Микули, якого називають **Беніто Муссоліні**, багата на дотепні прізвиська. Людська фантазія немає кордонів, народна мудрість вражає. Від назви місцевості Козяча Чехія та "за дрібненький зріст, але безбожно войовничу натуру" дружину Микули нарекли **Чеською Мікробою:** "*Просто стрийна – згусток якоїсь загадкової, але неприкаяної енергії, яка вся і всіх навкруги запалювала, мучила нестерпним вогнем і врешті-решт запусто спопеляла*" (Кешеля, 2025: 72). Митрик назвав Мікробу Чеською заразою. Їхнього сина Петра йменували **Вірусом**, а доньку Гафію – **Бактерією:** "*Така собі, як видите, колоритна сімейка паразитів*" (Кешеля, 2025: 67). Бабу Ержу Герцузьку називали **Скипидаркою**, бо в її "писку юрмилися всі матюки світу": "*Од її паскудних лайок не те, що люди сахалися, а й найлютіші пси вмовкали й тікали на всі боки*" (Кешеля, 2025: 236). Червонощокасту дідову сестру

звуть **Пірошкою:** "*Насправді її звали Іриною, але відколи вийшла заміж в угорське село Баркасово, перейменувалась у Пірошку, що по-українськи означає "Червона шапочка". Звісно, Червоній шапочці до Пірошки було, як бідній польовій мишці до гори Ловачки*" (Кешеля, 2025: 270). Двоюрідна сестра баби Фіскарошки Гафія має прізвисько **Драчка:** "*Прізвисько Драчка, тобто колючка, баба Гафія нажила через дуже вперту натуру і невирахуваність у своїх діях*" (Кешеля, 2025: 296). Новий директор школи Павло Слов'янин має прізвисько **Іван Сусанін**, бо знає "як підмастити губу начальству". Вуйко Василь – **Черчіль**, нанашка Жофія – **Кутузовка**, Ілько Слов'янин названий **Бароном Калошнею**, сестра батька Митрика – герцогинею **Едінбурзькою**. Хрещеними батьками Митрика були барон та герцогиня. Сестра баби Поланя має прізвисько **Вашінгтонка**. Колишній директор Дийжа був прозваний **Піфагором**, викладав арифметику, геометрію, був відомий у математичному світі, знав кілька мов, але радянська влада за незнання російської мови зробила його неграмотною людиною ("*І тепер "нєграмотний тіп" із дипломами кількох університетів, знанням десятка мов пас колгозні свині*" (Кешеля, 2025: 96). Його дружина, учителька хімії, отримала прізвисько **Динамітка** не тільки через різні досліди, але й через те, що була "безбожно нервозною і крикливою", мала вибухову натуру. Іншу вчительку звали **Октябріною Леопольдівною**. Ім'я Октябріна вона отримала на честь жовтневої (октябрської) революції, тоді модно було називати так дітей. Але поєднання імені та імені по батькові викликає посмішку: народжена революцією є сильною і головною (лев – цар звірів), а вчителька, "мов гарпія", кричить і б'є Митрика. Солодким щастям і гірким нещастям, за словами автора, для Митрика була **Марія Крумпляник**. Однокласницю Митрик нагородив цілою низкою найменувань: **Маня Крумплянка, Маня-безпекашка, Манька-безпекашка** ("*Маня в нас виконувала функцію такого собі шкільного осередку комітету держбезпеки*" (Кешеля, 2025: 15), **Марія Петрівна**, наче **Орлеанська діва**. Цікаво Д. Кешеля змальовує святкову колону та прізвиська її представників: "*Попереду колони із червоним прапором твердо шкутильгав партєйний секретар на прізвисько **Гебельс**. За ним, роздуваючи гармошку, шпиндиляв двоюрідний брат баби Фіскарошки Симко Лилик на прізвиська **Карл Маркс**. Поруч нього валайдала і щосили лупала в бубон його вже, здається, четверта жона Морішка на прізвисько **Роза Люксембург**. А далі вервечкою чалапали позаду зо два десятки менших фюрерів і фюрерок місцевої закваски"* (Кешеля, 2025: 124–125). Сміх тут викликають не тільки власні назви, але й сама хода демонстрантів: шкутильгав, шпиндиляв, валайдала, чалапали. У смішну ситуацію потрапляє баба Фіскарошка, коли під час бесіди для вступу до партії комуністів збила всіх із пантелику. На прохання розповісти щось інтересне про Карла Маркса – подає інформацію про двоюрідного брата: **Карл Маркс** – злодій, "устругав дітвака свасі **Кларі Цеткіній**". Довелося **Гебельсу** (колгоспний партійний секретар, "любовно прозваний у селі криволабим Гебельсом") мукачівським партійцям пояснювати: "*…перебачте на слові, але нашоє село трохи збігле, ненормальне. Тут живуть люди з мухою в носі, вони вже давно частини села, околиці і присілки нарекли Палестиною, Бразилією, Ватиканом, Балканами, Аргентиною. А між собою наліпили один одному прізвиська знаменитостей*" (Кешеля, 2025: 132). Агрономка Катерина отримала прізвиська **імператриця Катерина ІІ, княгиня Катерина**. Кум діда Соломона Семен Шитиминя має прізвисько адмірал **Хорті**, а голова колгоспу Іван Шайта названий **Гербіцидом**. За зовнішнім виглядом отримав прізвисько **Бегемот** однокласник Митрика. Трапляються прізвиська, які є прямою вказівкою на професію, наприклад, бухгалтер **Рахувниця**. Сільська красуня-блудниця **Анця Гатьошка** для багатьох, як і для вчителя Фийси, стане і **Джульєттою**, і **Дездемоною**. Учителя Фийсу автор називає колишнім **Казанова**. Як бачимо, у цих називаннях відбито національний колорит західних регіонів, де під впливом закордоння формувалися культура, мова й антропоніміка. Автор не завжди ідеалізує традиції, але старається іронічно описати їх. На формування національної вдачі закарпатців та їхніх найменувань впливали не тільки кліматичні умови, але й проживання під впливом кількох держав. Доречними тут будуть слова діда Соломона: "*От, неборику, так і жиємо – не то на чужій, не то на своїй землі. А ще ліпше сказати – жиємо на дивній землі: сонце зустрічаєш під одними прапорами, а проводжаєш уже під іншими. Монголи, татари, мадяри, австрійці, німці, румуни, чехи, тепер руські – усі перли і пруть сюди! А ти у своїй хижі ще й мусиш перед кожним виправдовуватись, чому служив попередньому панові"* (Кешеля, 2025: 261).

Використання хронологічно значущих літературно-художніх антропонімів викликає в читача сміх. Привертає увагу те, як баба Фіскарошка щиро вірила, що всяка влада – посланці Всевишнього: "*І тому з однаковою шанобливістю ранком кланялася **Гітлеру і Леніну, Гортію і Сталіну, Масарику і Хрущову***" (Кешеля, 2025: 10). Спалюючи портрет Сталіна, буде називати його кривавим іродом, кривавим тираном, сатаною, хоч називала **няньком Сталіним**. Деякі найменування фігурують із відповідним апелятивом, який указує на майже родинні стосунки: **татічко Масарик, вуйко Міклош Горті, вуйко Гітлер, вуйко Франц-Йовжка**. Дід, називаючи бабу великим філозофом, фамільярно згадує відомих людей: "*…ти би намного більше книжок настругала, як **Владьо Ленін, Йовжка Сталін і Карла Маркса** вмісті взяті*" (Кешеля, 2025: 84).

Особливе місце в романі посідають теоніми. Прості люди вірили в силу Божу, молилися та просили допомоги, у їхньому житті завжди присутній **Бог**. Автор називає Бога найрізноманітнішими лексемами: **Бог, Божий Син, Божінько, Богонько, Йсусик, Той, Він, Великий Бог, Всевишній, Спаситель, Великий Творець, Учитель, Великий Месія, Небесне Око**. Іноді автор наділяє Бога людськими якостями: "*А небеса підповзали дедалі ближче, і вже бачилося, що Великий Творець взяв землю на долоню і наближає її до своєї зіниці*" (Кешеля, 2025: с. 103); "*…щойно мені відкрилося Місто, незрима присутність Великого Творця настійно відчувалась у всьому…*" (Кешеля, 2025: 306). Натрапляємо на звертання до **Діви Марії**: **Діво Богородице, Пресвята Діво Маріє**. Люди добре орієнтуються в найменуваннях біблійних персонажів: **Адам, Єва, святий Іллечко, святий Іван, Мойсей, Іуда, Марія-Магдалена, Соломон, Каїн** та **Авель, Ной, Давид** та ін. Цікавою є лінія про **Святого Івана**, який "у миру був могутнім підкарпаторуським князем **Іоаном Драгобратом**", коли тут правив князь **Лаборець**. Автор вплітає в текст і фольклорних героїв, і реальних. Князь Іван став **Великим Відлюдником**, бо сторіччями спокутував гріх й охороняв місцевих, тому й назвали його – наш святий Іван. Виходить такий збірний образ захисника. Ще одним персонажем стає **Місто**. Автор закоханий у **Мукачево**, у це таємниче і величне Місто, тиша якого є омріяною, теплою і ніжною. Повернення до рідного міста зворушує, бо в ньому править Любов: "*І я, сповнений щастя і блаженства, пливу далі тишею вулиць і тихо беззлівно плачу*" (Кешеля, 2025: 309). Найкраще любов до Мукачева розкрито на сторінках книг М. Дочинця, де Мукачево – загадка, "загусла тиша", "зупинений час". М. Дочинець у "ЧасоСловці" пише: "Не раз я чув від Дмитра Кешелі: «Як я заздрю тобі, що ти в Мукачеві. Бо я в Ужгороді так і не прижився, не став він мені рідним»" (Дочинець, 2025: 127). Автор оспівує цю солодку землю, старезний і славний "варош Мукачево у світлі благодатної аури Ловачки".

Персонажами роману “Родаки” стають абстрактні поняття. Автор не просто пише їх із великої букви, а наділяє абстрактоніми рисами людини. Онімізація характерна для різних понять. Наприклад, **Справедливість** з’являється, ходить, торжествує, “отримує жезл переможця”, особливо тоді, коли вона у військовій формі. Відчутна іронічна гра слів: “*Яка несправедливість! І тут з’явилася Справедливість! Вона приїхала на військовій полуторці з Мукачева*” (Кешеля, 2025: 282). То була “**Госбезопасна Справедливість**” у військовій формі з пістолетом. Далі таким абстрактонімом автор називатиме капітана держбезпеки Скварцова. Звичайний апелятив стає онімом, а далі – назвою персонажа. Жителі Небесі чекають пришестя **Великого Щастя**. Велике Щастя обов’язково має прийти до людей. Словосполучення ***Велике Щастя*** характеризує світле майбутнє для Небесі. А звичайне щастя прийшло вже з радянськими солдатами: “*Завжди наївне, не в міру романтичне і по дитячому довірливе закарпатське* ***Щастя*** *бігало з хмільними музиками вулицями п’яного містечка, било себе в груди, обіцяючи кожному двору і кожній челядині міхи добра, ситого життя, море свободи і гори слави*” (Кешеля, 2025: 349). Виділяються **Вічність, Любов, Всепрощення**. Онімне утворення **Глибока Осінь** має вираз обличчя жінок-страдниць, яких автор називає Мадоннами Вселюдської печалі.

Висновки. Літературно-художні антропоніми роману “Родаки” Д. Кешелі – це джерело пізнання національного характеру, світосприйняття українця. Тут маємо інформацію не тільки про історію, звичаї, традиції, але й про формування найменувань закарпатців. У романі переважають традиційні календарні імена та прізвища, які належать до закарпатської антропосистеми, більшість із них зафіксовано в словнику П. Чучки. Яскравим засобом вираження місцевого колориту слугують імена та прізвища з діалектною основою. З’ясовано, що багато прізвиськ є назвами відомих людей, особливо політиків, і не важливо з якої вони епохи. Такі літературно-художні антропоніми характеризують персонажа за різними особливостями реального денотата. Низка літературно-художніх антропонімів утворена за видом занять, зовнішнім виглядом, моральними якостями. Гумористичні назви персонажів відображають місцеву говірку, у них – мудрість народу. Перспективу дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні літературно-художнього антропонімікону роману “Доживемо до зеленої травички” Д. Кешелі.

Література:

1. Венжинович Н. Фраземи на позначення діяльності людини в романі Дмитра Кешелі “Родаки”. *Закарпатські філологічні студії.* 2025. Вип. 42, т. 3. С. 31–37.
2. Дочинець М. ЧасоСловець. Прописане, промовлене, промовчане. Мукачево : Карпатська Вежа, 2025. 280 с.
3. Кешеля Д. Родаки : роман-колаж. 4-те вид. Київ : Академія, 2025. 384 с.
4. Красавіна В. Авторська трансформація фразеологізмів у романі-колажі Дмитра Кешелі “Родаки”. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2019. Вип. 48. С. 175–180.
5. Красавіна В. Етномаркери в порівняльних конструкціях у романі-колажі Дмитра Кешелі “Родаки”. *Література та культура Полісся.* № 93. Серія “Філологічні науки”. 2018. № 11. С. 180–187.
6. Лавер О. Національне і регіональне у літературно-художній антропонімії (на матеріалі творів Дмитра Кешелі). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : збірник наукових праць. Вип. 21: Ареалогія й ономастика / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2016. С. 231–236.
7. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-ге видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.
8. Стасик М. Відображення національного менталітету в романі Дмитра Кешелі “Родаки”. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 24, том 2. С. 122–128.
9. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.
10. Чижмар О. Літературно-художня антропонімія Дмитра Кешелі: від реалізму до псевдопостмодернізму. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : збірник наукових праць. Вип. 13 / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2009. С. 141–142.
11. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

References:

1. Venzhynovych N. (2025). Frazemy na poznachennia diialnosti liudyny v romani Dmytra Kesheli “Rodaky” [Phrasemes to denote human activity in Dmytro Keshelya’s novel “The Kin”]. *Zakarpatski filolohichni studii [Transcarpathian Philological Studies]*. Vypusk 42. Tom 3. S. 31–37 [in Ukrainian].
2. Dochynets M. (2025). ChasoSlovets. Propysane, promovlene, promovchane [ChasoSlovets. Written, spoken, unspoken]. Mukachevo: Karpatska Vezha, 280 s. [in Ukrainian].
3. Keshelia D. (2025). Rodaky: roman-kolazh [The Kin: a novel-collage]. 4-te vyd. Kyiv: VTs “Akademiia”, 384 s. [in Ukrainian].
4. Krasavina V. (2018). Etnomarkery v porivnialnykh konstruktsiiakh u romani-kolazhi Dmytra Kesheli “Rodaky” [Ethnomarkers in comparative constructions in Dmytro Keshelya’s novel-collage “The Kin”]. *Literatura ta kultura Polissia [Literature and culture of Polissya]*. № 93. Seriia «Filolohichni nauky», № 11. S. 180–187 [in Ukrainian].
5. Krasavina V. (2019). Avtorska transformatsiia frazeolohizmiv u romani-kolazhi Dmytra Kesheli “Rodaky” [Authorial transformation of phraseological units in Dmytro Keshelya’s novel-collage “The Kin”]. *Naukovi pratsi Kam’ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka. Filolohichni nauky [Scientific works of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Philological Sciences]*, Vyp. 48. S. 175–180 [in Ukrainian].
6. Laver O. (2016). Natsionalne i rehionalne u literaturno-khudozhnii antroponimii (na materiali tvoriv Dmytra Kesheli) [National and regional in literary anthroponymy (based on the works of Dmytro Keshelya)]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Zbirnyk naukovykh prats [Contemporary problems of linguistics and literary studies. Collection of scientific works]*. Vypusk 21. Arealohiia y onomastyka / Vidp. red. I. V. Sabadosh. Uzhhorod, S. 231–236 [in Ukrainian].
7. Sabadosh I. V. (2021). Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu [Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyrnitsya, Khust district]. 2-e vydannia, zminene i dopovnene. Uzhhorod, 598 s. [in Ukrainian].
8. Stasyk M. (2019). Vidobrazhennia natsionalnoho mentalitetu v romani Dmytra Kesheli “Rodaky” [Reflection of the national mentality in Dmytro Keshelya's novel “The Kin”]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of the humanities]*. Vyp. 24, tom 2, S. 122–128 [in Ukrainian].
9. Triiniak I. I. (2005). Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira, 509 s. [in Ukrainian].
10. Chyzhmar O. (2009). Literaturno-khudozhnia antroponimiia Dmytra Kesheli: vid realizmu do psevdopostmodernizmu [Literary anthroponymy of Dmytro Keshelya: from realism to pseudo-postmodernism]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Zbirnyk naukovykh prats [Contemporary problems of linguistics and literary studies. Collection of scientific works]*. Vypusk 13 / Vidp. red. I. V. Sabadosh. Uzhhorod, S. 141–142 [in Ukrainian].
11. Chuchka P. (2005). Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: Istoryko-etymolohichnyi slovnyk [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: Historical and etymological dictionary]. Lviv: Svit, 704 + XLVIII s. [in Ukrainian].

© Н. Л. Дащенко

Отримано: 28 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: nataladash@elr.tnpu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6189-6897

Researcher ID: www.researcherid.com/rid/I-7850-2018

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-183-186

Дащенко Н. Л. Семантика міського простору в регіональних медіатекстах: ословлення через топоніми та локативи (тернопільський контекст). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 183–186.

УДК: 070:821.161.2’373.21(477.84)

Дащенко Наталія Левківна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

СЕМАНТИКА МІСЬКОГО ПРОСТОРУ В РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІАТЕКСТАХ: ОСЛОВЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ТОПОНІМИ ТА ЛОКАТИВИ (ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

У статті проаналізовано особливості репрезентації урбаністичного простору в регіональних медіатекстах на матеріалі тернопільських онлайн-видань “Терен” і “Наш день”. Простір розглянуто як семантичну й дискурсивну категорію, що формується через мовні засоби та наративні стратегії медіа. Мета дослідження – виявити семантичні моделі просторової репрезентації та з’ясувати роль топонімів і локативів у процесі ословлення міського середовища. Для досягнення мети застосовано дискурс-аналіз, контент-аналіз, а також семантичний і описовий методи, що забезпечили комплексне вивчення емпіричного матеріалу. Установлено, що медіатексти не лише відображають, а й конструюють просторову реальність, формуючи уявлення про місто як фізичний і соціокультурний простір. Визначено провідні семантичні моделі, серед яких ключовими є географічна й урбаністична, що у взаємодії забезпечують цілісне осмислення міського середовища. З’ясовано, що топоніми (зокрема урбаноніми) виконують функцію локалізації подій і водночас акумулюють культурно-історичні смисли, тоді як локативи уточнюють просторові координати й підвищують точність медійного повідомлення. Доведено, що поєднання цих одиниць є типовою мовною стратегією медіадискурсу, яка сприяє формуванню образу міста, відображає його культурну пам’ять і соціальні процеси та впливає на формування локальної ідентичності.

Ключові слова: *семантика простору, медіатекст, урбаністичний простір, топоніми, локативи.*

Nataliia Dashchenko,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor in the Department of Journalism,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

THE SEMANTICS OF URBAN SPACE IN REGIONAL MEDIA TEXTS: EXPRESSION THROUGH TOPONYMS AND LOCATIVES (THE TERNOPIL CONTEXT)

This article analyses the characteristics of the representation of urban space in regional media texts, using examples from the Ternopil-based online publications «Teren» and «Nash Den». Space is examined as a semantic and discursive category, shaped through linguistic means and narrative strategies employed by the media. The aim of the study is to identify semantic models of spatial representation and to clarify the role of toponyms and locatives in the process of describing the urban environment. To achieve this aim, discourse analysis, content analysis, as well as semantic and descriptive methods were employed, ensuring a comprehensive study of the empirical material. The results show that media texts not only reflect but also construct spatial reality, shaping perceptions of the city as a physical and sociocultural space. Leading semantic models have been identified, among which the geographical and urbanistic models are key, and which, in interaction, ensure a holistic understanding of the urban environment. It has been established that toponyms (in particular, urbanonyms) serve to localise events whilst simultaneously accumulating cultural and historical meanings, whereas locatives specify spatial coordinates and enhance the accuracy of media reports. It has been demonstrated that the combination of these units is a typical linguistic strategy of media discourse, which contributes to the formation of the city’s image, reflects its cultural memory and social processes, and influences the formation of local identity.

Keywords: *semantics of space, media text, urban space, toponyms, locatives.*

Постановка проблеми. У сучасному гуманітарному знанні категорія простору має особливу значущість, виступаючи не лише як фізична чи географічна величина, а як складна семіотична й дискурсивна конструкція. У межах філологічних студій простір осмислюють як результат мовного й культурного моделювання, що відображає специфіку сприйняття світу в певній спільноті. Особливої уваги в цьому контексті потребують медіатексти, які не лише репрезентують просторову реальність, а й активно її конструюють, формуючи уявлення аудиторії про локальні, регіональні та національні простори.

Регіональні медіа відіграють важливу роль у процесах ословлення локального простору, оскільки саме вони найтісніше пов’язані з повсякденним життям громади, її соціальними практиками, культурною пам’яттю та ідентичністю. Через добір тем, мовні засоби та наративні стратегії регіональні журналісти формують образ території, який поєднує об’єктивні характеристики з оцінними, символічними й емоційними нашаруваннями. У цьому сенсі медіатексти виступають не лише джерелом інформації, а й інструментом осмислення та інтерпретації простору.

Актуальність дослідження зумовлена потребою аналізу семантики простору в регіональному медіадискурсі, зокрема на матеріалі тернопільських медіа, які репрезентують унікальний культурний і соціальний ландшафт. **Мета** статті – виявити основні семантичні моделеі репрезентації урбаністичного простору та проаналізувати мовні й дискурсивні засоби їх реалізації в медіатекстах. Матеріалом дослідження слугували публікації за січень – квітень 2026 р. на тернопільських сайтах «Терен» і «Наш день», у яких наявна рубрика «Культура». Для аналізу обрано публікації про культурні події, оскільки в них подано широкий спектр урбаністичних локацій і водночас відображено символічні, історичні та соціокультурні смисли міського простору.

Результати здобуто завдяки застосуванню комплексу **методів**, зокрема: дискурс-аналіз дав змогу виявити способи відтворення простору в медіатекстах і стратегії його репрезентації; контент-аналіз сприяв відбору та систематизації емпіричного матеріалу, визначенню репрезентативних прикладів уживання топонімів і локативів у тернопільських онлайн-медіа; семантичний та описовий методи уможливили розкрити значеннєвий потенціал просторових одиниць, окреслити функційні можливості мовних засобів вираження простору в медіатекстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних філологічних студіях поняття «простір» розглядають як багатовимірну категорію, що поєднує фізичний, культурний, символічний і мовний виміри. Простір у цьому контексті постає не лише як місце дії, а й результат інтерпретації та осмислення реальності. В українському мовознавстві накопичено значний доробок із вивчення різних аспектів просторової семантики, засобів її лексичного та граматичного вираження, репрезентований у працях таких науковців: Н. Бобух, Л. Бойко, К. Глуховцева, І. Даценко, О. Євтушок, О. Єщенко, Т. Жила, Н. Іванова, О. Кардащук, І. Корнейко, І. Кочан, Л. Коцюк, Т. Линник, Ю. Онищенко, О. Присяжнюк, П. Редін, В. Романова, М. Сенів, М. Степаненко, О. Стишов, Є. Харитонова, О. Чмир, Т. Щебликіна, Т. Ястремська та ін.

Суттєві дефініції, що стосуються розуміння семантики простору, вміщено в енциклопедії «Українська мова». Наприклад, І. Вихованець окреслює просторову семантику в понятті «локативність», що є семантичною категорією, «до якої входять усі різновиди просторового значення. Виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под.» (Вихованець, 2020: 296–297). Н. Клименко описує семантику простору в понятті «назви місця»: «назви, що означають місце, де відбуваються різні види людської праці, діють заклади чи установи, а також приміщення для утримання тварин, сховища для зберігання засобів виробництва та готової продукції, місцезнаходження предметів тощо» (Клименко, 2020: 365–366).

У монографії «Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти» О. Єщенко зазначає: «У текстолінгвістиці виокремлюють такі різновиди просторового континууму: об'єктивний, концептуальний і художній» (Єщенко, 2021: 283). Дослідниця вирізняє узагальнені моделі просторової організації для художнього тексту: психологічний простір, близький до реальності географічний простір, простір інтер'єру, фантастичний простір, космічний простір, суспільний простір (Єщенко, 2021: 285).

За дослідженням А. Ященко, просторова реальність постає як топонімічна картина світу, у якій відображається культура етносу й індивідуальний досвід (Ященко, 2018). У статті «Осмислення категорії «простір» у гуманітаристиці» С. Лутава узагальнює, що лексика з просторовою семантикою репрезентує різні типи простору, які класифікують за ознаками організації, локалізації та протиставлення (реального / ірреального, свого / чужого, внутрішнього / зовнішнього), вони мають високий образний і метафоричний потенціал та найповніше виражені іменниками (Лутава, 2023: 289). Отже, у мовній картині світу простір постає як складна семантично структурована система, у якій через лексичні засоби відображено культурний досвід і багатовимірну організацію дійсності.

Попри активне вивчення категорії простору в лінгвістиці, її функціювання в медіатекстах недостатньо досліджене. Це зумовлено динамічністю медіадискурсу, швидкою зміною форматів і платформ, а також складністю поєднання мовних, візуальних і соціокультурних чинників у межах одного тексту. Крім того, бракує системних досліджень, що поєднують семантичний аналіз із конкретним регіональним матеріалом.

Виклад основного матеріалу. Медіатекст слугує інструментом репрезентації простору, оскільки через мовні засоби (топоніми, локативи) формує уявлення про географічні, соціальні та культурні характеристики певної території. Через добір тем, застосування наративних стратегій медіа не лише відображають простір, а й інтерпретують його, надаючи йому символічних значень.

Із погляду семантики в медіатекстах виокремлюємо моделі репрезентації простору: географічний (локалізація, топоніми, природні об'єкти), соціальний (спільноти, соціальні групи, взаємодії), культурний (традиції, символи, історична пам'ять, культурні практики), урбаністичний (міська інфраструктура, забудова, публічні локації), історичний (події минулого, історичні наративи), оцінний (аксіологічний) (позитивні / негативні характеристики і конотації), ментальний (когнітивний) простір (уявлення, образи, концепти у свідомості).

У цій статті розглядаємо об'єктивний простір, який відображає реальний світ, співвідносить текст із певними обставинами, та модель близького до реальності географічного простору, що відображає в журналістських публікаціях конкретне місце. Відтак зосереджуємо увагу на топонімах і локативах (назвах обмежених просторів) як мовних маркерах міського просторового середовища.

Поєднання географічної та урбаністичної семантичних моделей зумовлене тим, що обидві репрезентують простір як цілісну систему – від природних характеристик території до її антропогенного освоєння. Географічний вимір задає базові координати локалізації, тоді як урбаністичний конкретизує їх через інфраструктуру, архітектуру та функційні зони міського середовища. У взаємодії ці моделі забезпечують комплексне осмислення простору як фізично окресленого й соціально організованого середовища. Як зазначає І. Демешко, «урбанонімний простір певного міста – сукупність урбанонімних одиниць, адаптованих за лінгвістичними, соціокультурними, етнокультурними законами, зафіксованих у писемному та усному мовленні мешканців міста» (Демешко, 2025: 63).

У медіаповідомленнях події відображають за принципом відповідей на п'ять основних питань: хто? що? де? коли? чому?, серед яких третє важливе для з'ясування просторових обставин. Для цього подають фактичну інформацію: указують вулиці, провулки, площі, майдани, бульвари та інші урбаноніми – назви об'єктів у місті. Майже в кожному тексті аналізованих сайтів наявні різні топоніми, з-поміж яких: назви тернопільських вулиць (*Руська, Гетьмана Сагайдачного, Валова, Замкова, Листопадова, Князя Острозького*), бульварів (*Данила Галицького, Тараса Шевченка*), майданів (*Театральний, Волі*). Описувані культурні події часто відбуваються в зелених зонах, тому їх назви актуалізовано в медіаповідомленнях: *парк Тараса Шевченка, парк Національного відродження, парк «Сопільче», Старий парк, сквер ім. Тараса Шевченка*. Як зазначають Г. Бачинська та М. Тишковець, ці «найменування є своєрідним джерелом інформації про Тернопіль, оскільки вони розкривають історію, культуру, традиції та звичаї мешканців міста» (Бачинська, Тишковець, 2014: 15).

Маркерами культурного простору Тернополя в медіатекстах є назви театрів і сценічних майданчиків (*Тернопільський академічний обласний драматичний театр імені Тараса Шевченка, Тернопільський академічний обласний театр актора*

і ляльки, Тернопільська обласна філармонія), музеїв і виставкових просторів (*Тернопільський обласний краєзнавчий музей, Тернопільський обласний художній музей, Музей політичних в'язнів*), бібліотек (*Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека, Тернопільська обласна бібліотека для молоді, Тернопільська обласна бібліотека для дітей*), культурно-мистецьких центрів (*Український дім «Перемога», Палац культури «Березіль» імені Леся Курбаса, Центр науки Тернополя*). Ці назви функціюють у медіатекстах як локатори культурного простору (місця подій). Ось кілька прикладів: ***Тернопільський обласний краєзнавчий музей презентував виставку «Корифей тернопільської сцени», присвячену світлій пам'яті народного артиста України Мирослава Коцюлима*** (Т, **17.01.2026**); ***З нагоди 212-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка в Музеї національно-визвольної боротьби Тернопільщини відкрили виставку «Шевченкіана: рідкісні видання з бібліотечних фондів Українського Національного об'єднання – філія Торонто»*** (Т, 11.03.2026).

Елементами урбаністичного наративу, через які медіа конструюють образ міста та які слугують маркерами просторової семантики в медіатекстах, є назви архітектурних пам'яток Тернополя, зокрема: історичних та оборонних споруд (*Тернопільський замок, Старий замок*), сакральних споруд (*Церква Воздвиження Чесного Хреста, Надставна церква Різдва Христового, Домініканський костел (Катедральний собор Непорочного Зачаття), Церква Успіння Пресвятої Богородиці*), громадських та адміністративних будівель (*будинок Тернопільської міської ради, Тернопільський залізничний вокзал*) та ін. Наприклад: ***Театралізовану Хресну дорогу представили діти і молодь парафії Успіння Пресвятої Богородиці у Тернополі*** (Т, 10.03.2026); ***У неділю, 22 березня, о 19:00 в Архикатедральному храмі Тернополя відбудеться відкрита лекція на тему: «Окупація Галичини, терор та переслідування УГКЦ червоноармійцями 1939–1941 рр.»*** (Т, 21.03.2026). Назви цих об'єктів виконують функцію просторових маркерів, а також є символами культурної спадщини та історичної пам'яті.

Урбаноніми в медіатекстах функціюють як компресовані знаки культури, що містять уявлення та фонові знання про об'єкти. Топоніми, зокрема урбаноніми, часто супроводжені локативами, оскільки потребують уточнення просторових координат і конкретизації місця дії в межах ширшого контексту. Наприклад: ***Презентація артбуку «COUNTER CULTURE: Локації неформальної культури Тернополя» відбулася днями у креативному кластері «Na пошті»*** (Т, 03.04.2026); ***Виставка картин художниці Юлії Каташинської «Почути себе» відбулася у освітньому артпросторі «Ліра» у Тернополі*** (Т, 01.04.2026). Локативи дають змогу однозначно ідентифікувати об'єкт, підсилюючи інформативність і забезпечуючи точність репрезентації простору в медіатексті.

Як локативи переважно вживають іменники або фрази, що вказують на місцеперебування, спрямованість руху або обмеженість простору. Виконуючи функцію просторової конкретизації, локативи часто поєднують з урбанонімами, щоб точно позначити місце події. Наприклад: ***У фойє Палацу культури «Березіль» імені Леся Курбаса*** *відкрилася особлива виставка ікон нашого земляка, Заслуженого майстра народної творчості України Володимира Шерстія «З вірою до Перемоги»* (НД, 11.01.2026); *Цьогоріч головна великодня локація «Традицій. Сили. Надії» розміститься* ***у сквері на вулиці В. Чорновола****, де вже розпочали встановлення тематичної експозиції* (НД, 06.04.2026); ***Третю персональну виставку художника Петра Мороза «Живопис. Графіка» відкрили у галереї Тернопільської обласної організації Національної спілки художників України*** (Т, 13.03.2026).

Аналізовані сайти повідомляють і про історичні місця, і про нові локації в Тернополі, актуалізуючи культурну пам'ять і соціальні смисли міського простору. Наприклад, у новині ***На засіданні виконавчого комітету Тернопільської міської ради розглянули електронну петицію про реставрацію пам'ятки архітектури – вілли Вітошинських (1898 року)*** (НД, 08.04.2026) просторові одиниці подано інституційним локативом і топонімічно маркованим об'єктом *вілла Вітошинських*, які виконують функцію конкретизації місця події та її прив'язки до адміністративного й архітектурного простору. У новині *У* ***Тернополі*** *відбулася «Різдвяна розколяда» за участі родин полеглих Героїв України. Захід розпочався на* ***Алеї пам'яті «Незламні»*** (НД, 02.02.2026) використано топонім і новітній для Тернополя урбанонім *Алея пам'яті «Незламні»*. Це – меморіал, відкритий 23 травня 2024 р. на бульварі Тараса Шевченка. Він є символом пам'яті понад 500 тернополян, загиблих у російсько-українській війні. Наведені просторові одиниці виконують ідентифікаційну функцію, забезпечуючи точність локалізації подій, формують символічне навантаження як історичних, так і новітніх локацій міста.

Загалом як локативи, що вказують на міський культурний простір, у медіатекстах вживають конструкції на зразок: *у театрі, у філармонії, у концертному залі, у палаці культури, у будинку культури, у музеї, у галереї, у виставковій залі / виставковому просторі, у бібліотеці, у культурному центрі, у мистецькому просторі / артпросторі, у креативному кластері, у кінотеатрі, у лекторії / освітньому просторі, у клубі / арт-клубі, на сцені, на площі / майдані, у міському парку / сквері, біля пам'ятника, на набережній, просто неба / під відкритим небом* та ін. Ці прийменниково-іменникові сполуки локативного типу виражають обставину місця. Переважає модель «прийменник + іменник у М. в. одн.»; у поширених варіантах реалізовано структуру «прийменник + прикметник + іменник (М. в.)»; у складніших моделях – «прийменник + іменник + залежний іменник у Р. в.»; конструкції *біля пам'ятника*, *під відкритим небом* реалізують модель «прийменник + іменник у Р. / О. в.». Усі наведені одиниці є граматично оформленими засобами вираження локативності, де стрижневим компонентом виступає іменник, а прийменник виконує функцію уточнення просторових відношень.

Категорія семантики простору в медіалінгвістиці важлива, оскільки медіатексти не лише відображають, а й конструюють уявлення про просторову реальність. Через мовні засоби, зокрема топоніми й локативи, формується система значень, що репрезентує території, їхні характеристики та символічні смисли. Простір у медіадискурсі постає як інтерпретована категорія, аналіз семантики якої дає змогу виявити, як медіа структурують урбаністичний культурний досвід. Отже, ця категорія є ключовою для розуміння механізмів впливу медіа на формування образу місця та локальної ідентичності.

Висновки. У статті виявлено особливості семантики урбаністичного простору в регіональних медіатекстах через аналіз топонімів і локативів як основних мовних засобів його ословлення. Визначено, що медіатексти тернопільських видань репрезентують простір за допомогою комплексу семантичних моделей, серед яких провідними є географічна й урбаністична, що у взаємодії забезпечують цілісне осмислення міського середовища. З'ясовано, що топоніми (зокрема урбаноніми) виконують функцію просторової локалізації, водночас акумулюючи культурно-історичні та соціальні смисли, а локативи забезпечують конкретизацію місця події та підвищують точність медійного повідомлення.

Унаслідок аналізу емпіричного матеріалу встановлено, що в повідомленнях про культурні події на тернопільських сайтах «Терен» і «Наш день» назви вулиць, площ, парків, культурних закладів і архітектурних пам'яток системно функціюють як маркери урбаністичного простору. Дискурсивними засобами реалізації семантичних моделей репрезентації міського середовища слугують добір та висвітлення культурних подій, їхня локалізація за допомогою топонімів і локативів, використання символічних назв, а також наративні стратегії, що полягають у дотриманні фактичної точності. Доведено, що поєднання топонімів із локативами є типовою мовною стратегією, яка забезпечує ідентифікацію просторових координат і водночас актуалізує символічний потенціал міських локацій. Виявлено, що такі номінативні одиниці формують образ міста, відображаючи його культурну пам'ять, соціальні процеси й актуальні суспільні значення.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні аналізу семантики простору на матеріалі інших тернопільських медіа для виявлення типових і специфічних моделей просторової репрезентації, а також у вивченні взаємодії вербальних і візуальних компонентів медіатекстів у зображенні міського простору.

Література:

1. Бачинська Г., Тишковець М. Урбанонімна система міста Тернополя. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. 2014. Вип. 2 (24). С. 15–18.

2. Вихованець І. Р. Локативність. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 296–297.

3. Демешко І. М. Сучасний урбанонімний простір міста Кропивницького. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. Вип. 213. С. 60–68. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-7.

4. Єщенко Т. А. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти: монографія / наук. ред. проф. Степаненко М. І. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. 470 с.

5. Клименко Н. Ф. Назви місця. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 365–366.

6. Лутава С. М. Осмислення категорії «простір» у гуманітаристиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія*. 2023. Вип. 17 (85). С. 286–291.

7. НД – Наш день : інтернет-ресурс газети. https://nday.te.ua.

8. Т – Терен. Тернопільські новини : сайт. https://teren.in.ua.

9. Ященко А. А. Урбаноніми як один із найважливіших елементів комунікації. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2018. Вип. 33. С. 127–138.

References:

1. Bachyns'ka, H., Tyshkovets', M. (2014). Urbanonimna systema mista Ternopolya [The urban naming system of the city of Ternopil]. *Naukovi zapysky TNPU. Seriya: Movoznavstvo [Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics]*, 2 (24), 15–18 [in Ukrainian].

2. Vykhovanets', I. R. (2000). Lokatyvnist' [Locality]. *Ukrayins'ka mova. Entsyklopediya [Ukrainian Language. Encyclopaedia]* (s. 296–297). V. M. Rusanivs'kyy ta in. (red), Kyyiv: «Ukrayins'ka entsyklopediya» im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].

3. Demeshko, I. M. (2025). Suchasnyy urbanonimnyy prostir mista Kropyvnyts'koho [The Contemporary Urban Toponymic Space of Kropyvnytskyi]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky [Scientific Notes. Series: Philological Sciences]*, 213, 60–68. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-7 [in Ukrainian].

4. Yeshchenko, T. A. (2021) *Fenomen khudozhn'oho tekstu: komunikatyvnyy, semantychnyy i prahmatychnyy aspekty* [The Phenomenon of Literary Text: Communicative, Semantic and Pragmatic Aspects]. (M. I. Stepanenko, nauk. red.). L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy medychnyy universytet imeni Danyla Halyts'koho [in Ukrainian].

5. Klymenko, N. F. (2000). Nazvy mistsya [Place names]. *Ukrayins'ka mova. Entsyklopediya [Ukrainian Language. Encyclopaedia]* (s. 365–366). V. M. Rusanivs'kyy ta in. (red), Kyyiv: «Ukrayins'ka entsyklopediya» im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].

6. Lutava, S. M. (2023). Osmyslennya katehoriyi «prostir» u humanitarystytsi [Reflections on the Concept of 'Space' in the Humanities]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya: Filolohiya [Academic Papers of the National University of Ostroh Academy. Series: Philology]*, 17 (85), 286–291. https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/3860/3508 [in Ukrainian].

7. ND – *Nash den'* [Our Day]: internet-resurs hazety [the newspaper's website]. https://nday.te.ua [in Ukrainian].

8. T – *Teren*. *Ternopil'ski novyny* [Blackthorn. Ternopil News]: sayt. https://teren.in.ua [in Ukrainian].

9. Yashchenko, A. A. (2018). Urbanonimy yak odyn iz nayvazhlyvishykh elementiv komunikatsiyi [Urbanonyms as one of the most important elements of communication]. *Vykladannya mov u vyshchykh navchal'nykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zv'yazky. Naukovi doslidzhennya. Dosvid. Poshuky [Language teaching in higher education institutions today. Interdisciplinary links. Research. Experience. Exploration]*, 33, 127–138 [in Ukrainian].

© О. Я. Дойчик, В. Б. Лаціна

Отримано: 26 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: oksana.doichyk@cnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7921-1868

Researcher ID: PXC-4175-2026

Email: volodymyr.latsina.24@pnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-3298-4263

Researcher ID: PWX-3281-2026

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-187-192

Дойчик О. Я., Лаціна В. Б. Когнітивні та прагматичні аспекти метонімії у творенні термінологічних одиниць бізнесу та ІТ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 187–192.

УДК: 811.111’373.46’373.612.2:004:33

Дойчик Оксана Ярославівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри англійської філології,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Лаціна Володимир Борисович,
аспірант кафедри англійської філології,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

КОГНІТИВНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ МЕТОНІМІЇ У ТВОРЕННІ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ БІЗНЕСУ ТА ІТ

Статтю присвячено комплексному дослідженню когнітивних і прагматичних механізмів метонімічного переосмислення термінологічних одиниць в англомовному дискурсі сфер бізнесу та інформаційних технологій. Актуальність роботи зумовлена стрімкою діджиталізацією управління та потребою в “інтелектуальному стисненні” інформації для забезпечення ефективної комунікації в умовах дефіциту часу. Метою дослідження є дескриптивний та когнітивно-семантичний аналіз існуючих метонімічних моделей, а також обґрунтування прагматичних ризиків, що супроводжують використання висококонцентрованих семантичних одиниць. Теоретичне підґрунтя розвідки становлять концепції ідеалізованих когнітивних моделей (ІСМ) та теорія доменної матриці. У роботі чітко розмежовано явища “висвітлення домену” та безпосередньо “метонімічного зсуву референції”. На прикладі терміноконцепта TRIAGE продемонстровано складну міграцію знань між матрицями, де домени [ДЕФІЦИТ РЕСУРСІВ] та [ПРІОРИТЕТНІСТЬ] висвітлюються, тоді як [МЕДИЦИНА] та [ЕТИКА] затінюються. На основі аналізу фактичного матеріалу виокремлено п’ять домінантних метонімічних моделей: PRODUCER FOR PRODUCT (на прикладах термінів Salesforce, Slack), PLACE FOR INSTITUTION (Silicon Valley, Wall Street), INSTRUMENT FOR PROCESS (The Cloud, Pipeline, Sprint), PART FOR WHOLE (Headcount, The Stack), CONTROLLER FOR CONTROLLED (The Board, HR). Особливу увагу приділено прагматичному аспекту, зокрема феноменам “онтологічного тертя” та ризику “прагматичного провалу” в комунікації між фахівцями та “аут-групою”. Обґрунтовано, що метонімізація мови менеджменту сприяє конденсації знань, проте веде до деперсоналізації та зростання ризиків непорозуміння. У висновках визначено причини застосування метонімії та ризики надмірної метонімізації мовлення. Також окреслено перспективи вивчення інтерпретації метонімічних конструкцій штучним інтелектом.

Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, метонімія, домен-джерело, домен-ціль, ідеалізована когнітивна модель (ІСМ), висвітлення, затінення, прагмалінгвістика, доменна матриця, управління та інформаційні технології, термін.*

Oksana Doichyk,
PhD in Philology, Associate Professor at the Department of English Philology,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Volodymyr Latsina,
PhD student at the Department of English Philology,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

COGNITIVE AND PRAGMATICS ASPECTS OF METONYMY IN TERMINOLOGICAL UNITS FORMATION IN BUSINESS AND IT COMMUNICATION

The article presents a comprehensive study of the cognitive and pragmatic mechanisms underlying the metonymic reinterpretation of terminological units within modern English business and IT discourse. The relevance of this research stems from the rapid digitalization of management and the pressing need for the “intellectual compression” of information to facilitate effective communication under significant time constraints. The research aims to provide a descriptive and cognitive-semantic analysis of existing metonymic models while substantiating the pragmatic risks associated with the employment of highly concentrated semantic units. The theoretical framework is anchored in the concepts of Idealized Cognitive Models (ICM) and the theory of domain matrix. The paper clearly distinguishes between the phenomenon of “domain highlighting” and the actual metonymic “shift of reference”. Using the term TRIAGE as a case study, the research demonstrates a complex migration of knowledge between matrices, where the domains of [RESOURCE DEFICIT] and [PRIORITY] are highlighted, while [MEDICINE] and [ETHICS] are shadowed. Based on the analysis of empirical data, five dominant models are identified: PRODUCER FOR PRODUCT (exemplified by the terms Salesforce and Slack), PLACE FOR INSTITUTION (Silicon Valley, Wall Street), INSTRUMENT FOR PROCESS (The Cloud, Pipeline, Sprint), PART FOR WHOLE (Headcount, The Stack), CONTROLLER FOR CONTROLLED (The Board, HR). Particular attention is devoted to the pragmatic dimension, specifically the phenomena of “ontological friction” and the risk of “pragmatic failure” in communication between specialists and the “out-group”. The study substantiates that while the metonymization of management language promotes knowledge condensation; it also leads to depersonalization and heightened risks of misunderstanding. The conclusions section defines the primary reasons for utilizing metonymy and the hazards of excessive linguistic metonymization. Finally, the article outlines prospects for investigating the interpretation of metonymic constructions by artificial intelligence.

Keywords: *cognitive linguistics, metonymy, vehicle, target, Idealized Cognitive Model (ICM), highlighting, shadowing, pragmalinguistics, domain matrix, management and information technology, terminology.*

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична парадигма характеризується посиленим інтересом до професійних дискурсів, де мова є не лише засобом комунікації, а й інструментом конструювання спеціальних знань. Сфери бізнесу та інформаційних технологій (IT) сьогодні є найбільш динамічним середовищем для семантичних трансформацій. Головним викликом для фахівців є необхідність передавати та обробляти складні, багатошарові концепції за мінімальний проміжок часу, що зумовлює запит на "інтелектуальне стиснення" інформації.

Центральну роль у цьому процесі відіграє метонімія. У когнітивній лінгвістиці вона розглядається не просто як троп, а як "когнітивний і мовний процес, у якому одне явище використовується для позначення іншого, тісно пов'язаного з ним у певний спосіб" (Littlemore, 2015: 5). Дослідження метонімічних моделей у професійному дискурсі інформаційних технологій та менеджменту є актуальним, оскільки воно дозволяє виявити архітектуру мислення сучасних управлінців та розробників, а також розв'язати практичні проблеми міжкультурної та міжпрофесійної комунікації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. "Метонімія традиційно визначається як перенесення значення слова від сутності, яку воно позначає, до 'суміжної' сутності" (Geeraerts, 2006: 280). Теоретичне підґрунтя дослідження метонімії як когнітивної операції було закладено Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, які зазначали, що метонімія має "насамперед референтну функцію, тобто вона дозволяє одній сутності представляти іншу" (Lakoff & Johnson, 2003: 36), але на відміну від метафори, яка базується на схожості між доменами, метонімія ґрунтується на суміжності всередині одного домену. Цей підхід було піддано критиці у праці В. Крофта (Croft, 2002), який зазначив, що метонімія може відбуватися і поза межами одного домену, проте в межах однієї так званої доменної матриці.

Г. Радден та З. Кьовечеш у своїй фундаментальній праці запропонували типологію метонімічних зв'язків у межах Ідеалізованих Когнітивних Моделей (ICM), визначаючи метонімію як "когнітивний процес, у якому один концепт-джерело (vehicle) надає ментальний доступ до іншого концепту-цілі (target) в межах тієї ж самої ICM" (Kövecses & Radden, 2007: 336). Цей підхід є менш гнучким в порівнянні з теорією доменних матриць В. Крофта, проте краще пояснює стандартизовані моделі, такі як PRODUCER FOR PRODUCT (наприклад, *Salesforce*), де зв'язок між брендом та системою є жорстко зафіксованим у свідомості спільноти як єдина ідеалізована модель.

Сучасні дослідження поглиблюють когнітивні розвідки щодо утворення метонімії (Ioannou, 2019; Dirven, n. d.; Janda, 2011; Kövecses, 2020), проте дещо зміщують фокус на прагматичну ефективність метонімії. А. Барселона (Barcelona, 2011) аналізує взаємодію метафори та метонімії (metaphtonymy) у спеціалізованих текстах. Питання інформаційної етики та "онтологічного тертя", спричиненого семантичною компресією, ґрунтовно розроблені Л. Флоріді (Floridi, 2013).

Виокремлення невирішених частин загальної проблеми. Попри наявність ґрунтовних теоретичних розвідок, залишається недостатньо вивченим питання специфічної типології метонімічних моделей, що виникають в умовах стрімкої діджиталізації управління. Існує дефіцит досліджень, що пов'язують лінгвістичну метонімію з конкретними технічними архітектурами (Cloud computing, DevOps, Agile), де назва інструменту або етапу процесу стає цілісним концептом-замінником для великого масиву дій. Крім того, потребує детальнішого аналізу феномен "прагматичного провалу" в комунікації між "технарями" та "гуманітаріями" в межах однієї корпорації. З огляду на швидкий розвиток штучного інтелекту, доцільним також є аналіз того, як ШІ інтерпретує метонімії, що використовуються в професійному спілкуванні.

Формулювання цілей статті. ***Метою*** статті є дескриптивний та когнітивно-семантичний аналіз метонімічних моделей у сучасному англомовному IT та менеджмент-дискурсі, аналіз існуючих та виявлення нових типів метонімічного перенесення, обґрунтування прагматичних ризиків, що супроводжують використання висококонцентрованих семантичних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Структурні засади метонімічного перенесення. Метонімія в професійній мові підпорядковується "принципу найменшого зусилля" (Zipf, 1949). Проте в когнітивному аспекті це складніша операція, ніж просто скорочення. Як зазначає М. Бірвіачонек, "метонімія робить первинним той профіль у межах домену, який є вторинним у буквальному значенні" (Bierwiaczonek, 2013: 20). В. Крофт (Croft, 2002) називає такий процес "висвітленням домену" (domain highlighting), однак зазначає, що "висвітлення домену видається необхідною, хоча й не достатньою умовою для метонімії, яка також включає зсув референції, принаймні у найбільш типових її проявах" (Geeraerts, 2006: 281). В. Крофт ілюструє це на прикладі лексеми *book* (*книга*), де в реченні *"This book is heavy"* висвітлюється домен фізичного об'єкта, а в реченні *"This book is a history of Iraq"* – домен семантичного змісту (Croft, 2002). Оскільки обидва аспекти є інтринсивними (внутрішньо притаманними) концепту BOOK, тут відбувається висвітлення, але не обов'язково метонімічний зсув до зовнішньої сутності.

У професійному IT та бізнес-дискурсі цей поділ є критично важливим для диференціації термінів. Коли розробник каже *"The code is elegant"* (висвітлення домену логіки) та *"The code is 10MB"* (висвітлення домену фізичного обсягу), ми маємо справу з фасетною багатозначністю. Референція залишається в межах одного й того самого об'єкта – концепта CODE.

Коли менеджер каже *"The code attempted to access a virtual address without privilege to do so"* (*Код намагався отримати доступ до віртуальної адреси, не маючи на це прав*) (OlegMatveevFB, 2024), відбувається справжній метонімічний зсув:

– зсув референції (shift of reference): лексема *code* перестає позначати текст програми. Відбувається референційний зсув до активного процесу в пам'яті, який виконує ці інструкції. Це класична метонімічна модель INSTRUMENT FOR PROCESS;

– висвітлення домену (domain highlighting): контекст виклику системної помилки "підсвічує" у концепті CODE його функціональний, виконавчий аспект. Якби ми сказали *"The code is written in Python"*, ми б просто висвітлили фасет мови програмування (полісемія). Але дієслово *attempted* (*намагався*) вимагає суб'єкта, здатного до дії. Отже, в цьому випадку ми також спостерігаємо метафтонімію, що утворюється завдяки метафорі-персоніфікації. Проте іноді метонімія передбачає складнішу міграцію між матрицями знань. Розглянемо як приклад термін *bug triage* (*пріоритизація багів*), запозичений із медицини катастроф. Традиційна модель ICM З. Кьовечеша описує метонімію як перехід між сутностями в межах однієї моделі (наприклад, 'Лікар' => 'Тріаж' у медичній ICM). Проте вона не цілком пояснює, що відбувається, коли лексема *triage* потрапляє в IT. Тут ефективнішою є теорія доменної матриці В. Крофта.

Рис. 1. Механізм метонімічного перенесення терміна *bug triage*

Концепт TRIAGE існує в матриці, що включає домени [МЕДИЦИНА], [ЕТИКА], [ДЕФІЦИТ РЕСУРСІВ] та [ПРІОРИТЕТНІСТЬ]. У дискурсі розробки ПЗ (програмного забезпечення) відбувається висвітлення (domain highlighting) доменів [ДЕФІЦИТ РЕСУРСІВ] та [ПРІОРИТЕТНІСТЬ], тоді як домени [МЕДИЦИНА] та [ЕТИКА] затінюються. Це супроводжується зсувом референції від порятунку людських життів до виживання програмного продукту на ринку (див. рис. 1).

Таким чином, метонімія в IT та менеджменті – це не просто "підсвічування" релевантного аспекту системи, а стратегічне використання цього аспекту для повного заміщення іншої, зазвичай, складнішої або абстрактнішої сутності у межах тієї самої доменної матриці та/або ICM.

2. Аналіз домінантних моделей у IT та менеджменті. Оскільки сфера управління та інформаційних технологій є досить вузькоспеціалізованою, природно, що метонімії в цій галузі виникають, здебільшого, в межах обмеженого спектру категорій. Розглянемо деякі з моделей, які виявилися найбільш продуктивними в контексті нашого дослідження.

I. Модель PRODUCER FOR PRODUCT / BRAND FOR SYSTEM

Ця модель демонструє ступінь інтеграції технологічних гігантів у повсякденну діяльність. У ній джерельним доменом (vehicle) є власна назва корпорації / розробника, а цільовим доменом (target) – функціональна система або програмний продукт. Наприклад:

Salesforce:	використовується не лише як назва компанії, а як референт усього процесу управління відносинами з клієнтами: *Salesforce is the #1 AI CRM, with AI agents, data, and CRM apps on a single, unified platform* (What is Salesforce?, n. d.).
Slack:	позначає весь процес комунікації через месенджер Slack. Варто зауважити, що використання *Slack* як дієслова маркує неформальність та швидкість у спілкуванні: *You can Slack me 24 hours a day* (How to Rands, n. d.).
GitHub:	вживається для позначення стану коду або спільної роботи: *To evaluate this conjecture, we analyze all the 2,208 repositories which have at least one GitHub issue created by the TODO Bot* (On the adoption of a TODO bot on GitHub: a preliminary study, n. d.).
AWS (Amazon Web Services):	метонім для хмарної інфраструктури компанії: *Amazon Elastic Compute Cloud (Amazon EC2) Mac instances allow you to run on-demand macOS workloads in the cloud for the first time, extending the flexibility, scalability, and cost benefits of AWS to all Apple developers* (Amazon EC2 Mac Instances, n. d.).

II. Модель PLACE FOR THE INSTITUTION

Ця модель демонструє зв'язок між місцем та типом цілих галузей виробництва, які там зосереджені. У ній джерельним доменом (vehicle) є топонім (географічне розташування), а цільовим доменом (target) – сукупність економічних, технологічних або політичних суб'єктів. Наприклад:

Silicon Valley:	метонім на позначення місця розробки високотехнологічного продукту в США. Зазвичай асоціюється з інноваціями, венчурним капіталом та стартап-культурою: *Silicon Valley is buzzing with innovation* (Metonymy Figure of Speech: Definition, Examples, Usage & Worksheet, n. d.).
The City / Wall Street:	метоніми для фінансових центрів Лондона та Нью-Йорка, що позначають глобальні ринки капіталу: *Rising interest rates are making Wall Street nervous* (What is an example of metonymy?, n. d.).
Shenzhen:	в інженерному дискурсі – метонім для швидкого прототипування та виробництва апаратного забезпечення: *But the Shenzhen developments are starting to alter this trend and attract significant interest* (Shenzhen: The world's hardware capital gets a software upgrade – Site Selection Magazine, n. d.).

III. Модель INSTRUMENT FOR PROCESS

Це найбільш продуктивна модель в IT, у якій засіб перетворюється на назву методу праці. У ній джерельним доменом (vehicle) є технічний об'єкт або візуальний метафоричний засіб, а цільовим доменом (target) – складна методологія або послідовність дій. Наприклад:

The Cloud:	заміщує опис розподілених обчислень. У цьому випадку метонімія дозволяє ігнорувати складність інфраструктури, фокусуючись на доступності сервісу: *Applications launched in the cloud by the end users will automatically map their cloud storage folder to the T: drive* (End User Guide | Turbo Documentation, n. d.).
Pipeline:	метонімічне перенесення з фізичної труби на автоматизований потік збірки та розгортання коду (Continuous Integration / Continuous Deployment): *Controls are enforced in the pipeline, and evidence is generated continuously with a verifiable chain from change to build to deployment* (DevSecOps Compliance: CI/CD Controls, Evidence, and SOC 2, n.d.).
Sandbox:	ізольоване середовище для тестування. Метонім базується на подібності функції – безпечне місце для ігор / експериментів: *CharacterBox is a simulation sandbox designed to generate situational fine-grained character behavior trajectories* (Paper Digest: NAACL 2025 Papers & Highlights, n. d.).
Sprint:	у методології Agile – метонім для обмеженого в часі циклу розробки: *After sprint planning, the team gets to work, coding, testing, designing, and integrating, all in a fixed time frame (usually 1–4 weeks)* (Dickson, 2025).

IV. Модель PART FOR WHOLE (синекдоха)

У цій моделі частина предмета замінює цілий предмет або навпаки. У ній джерельним доменом (vehicle) є окрема одиниця або фасет об'єкта, а цільовим доменом (target) – цілісна система або кількісний показник ресурсу. Наприклад:

Headcount:	позначення кількості персоналу через "голови", що відображає суто кількісний, ресурсний підхід у менеджменті: *Executive leaders are under intense pressure to deliver cost savings, often through headcount reduction* (Poitevin & Suda, 2026).
The Stack:	набір технологій (database, server, OS), що сприймається як єдина цілісна одиниця: *Each stack serves a different purpose, from managing data and handling server requests to rendering the user interface* (Golde, 2024).

V. Модель CONTROLLER FOR THE CONTROLLED

Метонімічна модель, у якій назва органу або процесу використовується для позначення конкретної групи людей. У ній джерельним доменом (vehicle) є функція управління або назва керівного органу, а цільовим доменом (target) – об'єкт управління або група людей, що виконує рішення. Наприклад:

The Board, Management, HR	*The Board approved the merger agreement, declared the merger agreement and the transactions contemplated thereby* (Merger Proposed – Your Vote Is Very Important, n. d.).

Варто зазначити, що з прагматичного погляду така метонімія має декілька функцій застосування, а саме: 1) деперсоналізує особисту відповідальність; 2) надає рішенню інституційної ваги.

3. Прагматичний аспект: "Семантичне тертя" та ризики комунікації. Як бачимо з прикладів, наведених вище, використання метонімій може значно пришвидшити комунікацію всередині "ін-групи" (in-group), оскільки не витрачається час на пояснення всіх функцій (яких може бути досить багато) того чи того терміна. Проте при контакті з "аут-групою" виникає явище, яке Дж. Томас визначає як "прагматичний провал" (Thomas, 1983). Щоб пояснити природу цього провалу, ми звернемося до концепції Л. Флоріді. У своїй фундаментальній праці "The Ethics of Information" вчений вводить термін "онтологічне тертя" (ontological friction) і зазначає: "'Онтологічне тертя' тут стосується сил, що протидіють потоку інформації всередині (певного регіону) інфосфери, і, отже (як коефіцієнт) – обсягу роботи та зусиль, необхідних певному типу агента для отримання, фільтрації та/або блокування інформації (також, але не тільки) про інших агентів у цьому середовищі (Floridi, 2013: 232).

Незважаючи на те, що метонімія покликана мінімізувати тертя між фахівцями (вони розуміють один одного з півслова), її використання максимізує тертя в міжпрофесійній комунікації. Коли розробник використовує метонім *production* (для позначення "живого" сервера з користувачами), для нього тертя нульове. Тоді як менеджер може сприйняти це як "виробничий цикл" у загальному сенсі, а отже – зробити тертя нездоланним, призводячи до викривлення змісту та прагматичного провалу. Це створює інформаційний опір. На думку Ч. Денроуча, метонімія вимагає від слухача толерувати неоднозначність та бути здатним робити висновки щодо всього сказаного (Denroche, 2014: 14), що є складним завданням для нефахівців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Метонімія в англомовному бізнес та IT-дискурсі є ключовим інструментом когнітивного моделювання дійсності. Вона дозволяє:

1) конденсувати складні технологічні процеси до лаконічних термінів;

2) маркувати належність мовця до певної професійної спільноти;

3) створювати нові семантичні категорії на основі функціональної суміжності.

Водночас надмірна метонімізація мови менеджменту веде до деперсоналізації та зростання ризиків непорозуміння між різними ланками корпоративної структури. Подальші дослідження також мають бути спрямовані на вивчення того, як штучний інтелект та великі мовні моделі (LLMs) інтерпретують ці метонімічні конструкції, оскільки вони часто позбавлені того імпліцитного знання, яке мають люди-фахівці.

Література:

1. Amazon EC2 Mac Instances. *Amazon Web Services, Inc.* URL: https://aws.amazon.com/ec2/instance-types/mac/?trk=ha_awssm-9865_ado_rank_signout (date of access: 23.04.2026).

2. Barcelona A. Reviewing the properties and prototype structure of metonymy. *Human Cognitive Processing*. Amsterdam, 2011. P. 7–58. DOI: 10.1075/hcp.28.02bar.

3. Bierwiaczonek B. Metonymy In Language Thought And Brain. Equinox Publishing (UK), 2013. 287 p.

4. Cognitive Linguistics: Basic Readings / ed. by D. Geeraerts. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2006. DOI: 10.1515/9783110199901.

5. Croft W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. In: R. Dirven & R. Pörings (Ed.), Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast. 2002. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. P. 161–206. DOI: 10.1515/9783110219197.2.161.

6. Denroche C. Metonymy and Language. Routledge, 2014. DOI: 10.4324/9781315749396.

7. DevSecOps Compliance: CI/CD Controls, Evidence, and SOC 2. *Cloudaware*. URL: https://cloudaware.com/blog/devsecops-compliance/ (date of access: 23.04.2026).
8. Dickson G. How Sprint Development Works in Agile | Gift Dickson posted on the topic | LinkedIn. *LinkedIn*. URL: https://www.linkedin.com/posts/gift-dickson-6212b9245_sprint-development-turning-plans-into-progress-activity-7381299869090643970-2Hg7 (date of access: 23.04.2026).
9. Dirven R. Metonymy and metaphor: Different mental strategies of conceptualisation. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin, Boston. DOI: 10.1515/9783110219197.75.
10. End User Guide | Turbo Documentation. *Deliver your apps instantly, everywhere – Turbo.net*. URL: https://turbo.net/docs/server/cloud-storage/end-user (date of access: 23.04.2026).
11. Floridi L. The Ethics of Information. Oxford : Oxford University Press, 2013. 357 p.
12. Golde R. Building a Basic E-commerce Website with the LAMP Stack. *Medium*. URL: https://medium.com/@RuthGolde/building-a-basic-e-commerce-website-with-the-lamp-stack-848da035daa1 (date of access: 23.04.2026).
13. How to Rands. *Rands in Repose*. URL: https://randsinrepose.com/archives/how-to-rands/ (date of access: 23.04.2026).
14. Ioannou G. Metonymy and frame integration: Interfacing between concepts and discourse. *Topics in Linguistics*. 2019. Vol. 20, no. 1. P. 1–23. DOI: 10.2478/topling-2019-0001.
15. Janda L. A. Metonymy in word-formation. *Cognitive Linguistics*. 2011. Vol. 22, no. 2. DOI: 10.1515/cogl.2011.014.
16. Kövecses Z. Extended Conceptual Metaphor Theory. Cambridge University Press, 2020. 196 p.
17. Kövecses Z., Radden G. Towards a theory of metonymy. *The Cognitive Linguistics Reader* / ed. by V. Evans, B. Bergen, J. Zinken. London, 2007. P. 335–359.
18. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago : University of Chicago Press, 2003. 276 p.
19. Littlemore J. Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication. Cambridge University Press, 2015. 240 p.
20. Merger proposed – your vote is very important. *sec.gov*. URL: https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1073431/000119312513297289/d537304ddefm14a.htm (date of access: 23.04.2026).
21. Metonymy Figure of Speech: Definition, Examples, Usage & Worksheet. *Gradding: Study Abroad Made Simple*. URL: https://www.gradding.com/blog/english/metonymy-figure-of-speech (date of access: 23.04.2026).
22. OlegMatveevFB. Firebird 5.0.1.1469 Access violation. The code attempted to access a virtual address without privilege to do so. Issue #8337. *GitHub*. URL: https://github.com/FirebirdSQL/firebird/issues/8337 (date of access: 23.04.2026).
23. On the adoption of a TODO bot on GitHub: a preliminary study. *ACM Digital Library*. DOI: 10.1145/3528228.3528408.
24. Paper Digest: NAACL 2025 Papers & Highlights. *Paper Digest*. URL: https://www.paperdigest.org/2025/05/naacl-2025-papers-highlights/ (date of access: 23.04.2026).
25. Poitevin H., Suda N. Why Your Headcount Strategy Matters More Than AI Downsizing. *Gartner*. URL: https://www.gartner.com/en/articles/ai-caused-headcount-change (date of access: 23.04.2026).
26. Shenzhen: The world's hardware capital gets a software upgrade – Site Selection Magazine. *Site Selection Magazine – The Magazine of Corporate Expansion & Global Economic Development*. URL: https://siteselection.com/shenzhen-the-worlds-hardware-capital-gets-a-software-upgrade/ (date of access: 23.04.2026).
27. Thomas J. Cross-Cultural Pragmatic Failure. *Applied Linguistics*. 1983. Vol. 4, no. 2. P. 91–112. DOI: 10.1093/applin/4.2.91.
28. What is an example of metonymy? *Scribbr*. URL: https://www.scribbr.com/frequently-asked-questions/what-is-an-example-of-metonymy/ (date of access: 23.04.2026).
29. What is Salesforce? *Salesforce*. URL: https://www.salesforce.com/products/what-is-salesforce/ (date of access: 23.04.2026).
30. Zipf G. K. Human behavior and the principle of least effort: An introduction to human ecology. Cambridge, Mass : Addison-Wesley Press, 1949. 573 p.

References:

1. *Amazon EC2 Mac Instances*. (n. d.). Amazon Web Services, Inc. https://aws.amazon.com/ec2/instance-types/mac/?trk=ha_awssm-9865_ado_rank_signout.
2. Barcelona, A. (2011). Reviewing the properties and prototype structure of metonymy. In *Human Cognitive Processing* (pp. 7–58). John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/hcp.28.02bar.
3. Bierwiaczonek, B. (2013). *Metonymy In Language Thought And Brain*. Equinox Publishing (UK).
4. Croft, W. (2002). The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. In R. Dirven & R. Pörings (Ed.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* (pp. 161-206). Berlin, New York: De Gruyter Mouton. https://doi.org/10.1515/9783110219197.2.161.
5. Denroche, C. (2014). *Metonymy and Language*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315749396.
6. *DevSecOps Compliance: CI/CD Controls, Evidence, and SOC 2*. (n. d.). Cloudaware. https://cloudaware.com/blog/devsecops-compliance/.
7. Dickson, G. (2025, 7 October). *How Sprint Development Works in Agile | Gift Dickson posted on the topic | LinkedIn*. LinkedIn. https://www.linkedin.com/posts/gift-dickson-6212b9245_sprint-development-turning-plans-into-progress-activity-7381299869090643970-2Hg7.
8. Dirven, R. (n. d.). Metonymy and metaphor: Different mental strategies of conceptualisation. In *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. DE GRUYTER. https://doi.org/10.1515/9783110219197.75.
9. *End User Guide | Turbo Documentation*. (n. d.). Deliver your apps instantly, everywhere – Turbo.net. https://turbo.net/docs/server/cloud-storage/end-user.
10. 1. Floridi, L. (2013). *The Ethics of Information*. Oxford University Press.
11. Geeraerts, D. (Ed.). (2006). *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Mouton de Gruyter. https://doi.org/10.1515/9783110199901.
12. Golde, R. (2024, 3 July). *Building a Basic E-commerce Website with the LAMP Stack*. Medium. https://medium.com/@RuthGolde/building-a-basic-e-commerce-website-with-the-lamp-stack-848da035daa1.
13. *How to Rands*. (n. d.). Rands in Repose. https://randsinrepose.com/archives/how-to-rands/.
14. Ioannou, G. (2019). Metonymy and frame integration: Interfacing between concepts and discourse. *Topics in Linguistics*, *20*(1), 1–23. https://doi.org/10.2478/topling-2019-0001.
15. Janda, L. A. (2011). Metonymy in word-formation. *Cognitive Linguistics*, *22*(2). https://doi.org/10.1515/cogl.2011.014.
16. Kövecses, Z. (2020). *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge University Press.
17. Kövecses, Z., & Radden, G. (2007). Towards a theory of metonymy. In V. Evans, B. Bergen & J. Zinken (Ed.), *The Cognitive Linguistics Reader* (pp. 335–359). Equinox.
18. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
19. Littlemore, J. (2015). *Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication*. Cambridge University Press.
20. *Merger Proposed – Your Vote Is Very Important*. (n. d.). sec.gov. https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1073431/000119312513297289/d537304ddefm14a.htm.
21. *Metonymy Figure of Speech: Definition, Examples, Usage & Worksheet*. (n. d.). Gradding: Study Abroad Made Simple. https://www.gradding.com/blog/english/metonymy-figure-of-speech.

22. OlegMatveevFB (2024, 3 December). *Firebird 5.0.1.1469 Access violation. The code attempted to access a virtual address without privilege to do so. Issue #8337 FirebirdSQL/firebird*. GitHub. https://github.com/FirebirdSQL/firebird/issues/8337.

23. *On the adoption of a TODO bot on GitHub: a preliminary study*. (n. d.). ACM Digital Library. https://dl.acm.org/doi/10.1145/3528228.3528408.

24. *Paper Digest: NAACL 2025 Papers & Highlights*. (n. d.). Paper Digest. https://www.paperdigest.org/2025/05/naacl-2025-papers-highlights/.

25. Poitevin, H., & Suda, N. (2026, 23 January). *Why Your Headcount Strategy Matters More Than AI Downsizing*. Gartner. https://www.gartner.com/en/articles/ai-caused-headcount-change.

26. *Shenzhen: The world's hardware capital gets a software upgrade – Site Selection Magazine*. (n. d.). Site Selection Magazine – The Magazine of Corporate Expansion & Global Economic Development. https://siteselection.com/shenzhen-the-worlds-hardware-capital-gets-a-software-upgrade/.

27. Thomas, J. (1983). Cross-Cultural Pragmatic Failure. *Applied Linguistics*, *4*(2), 91–112. https://doi.org/10.1093/applin/4.2.91.

28. *What is an example of metonymy?* (n. d.). Scribbr. https://www.scribbr.com/frequently-asked-questions/what-is-an-example-of-metonymy/.

29. *What is Salesforce?* (n. d.). Salesforce. https://www.salesforce.com/products/what-is-salesforce/.

30. Zipf, G. K. (1949). *Human behavior and the principle of least effort: An introduction to human ecology.* Addison-Wesley Press.

© Н. О. Карпенко

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 01 травня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: nkarpenko1983@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9663-9348

Researcher ID: HLQ-2684-2023

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-193-198

Карпенко Н. О. Сучасна пісня як засіб репрезентації соціокультурного простору та навчання української мови іноземців (на прикладі пісні «Старенький трамвай» гурту «Піккардійська терція»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 193–198.

УДК: 811.161.2'243:378.147.091.33-028.17:784.4

Карпенко Надія Олександрівна,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри мовної та профільної підготовки,
Харківський національний педагогічний університет імені В. Н. Каразіна

СУЧАСНА ПІСНЯ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ТА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМЦІВ (на прикладі пісні «Старенький трамвай» гурту «Піккардійська терція»)

У статті обґрунтовано доцільність використання сучасної української пісні як засобу навчання української мови іноземців і як важливого чинника репрезентації соціокультурного простору. Визначено основні переваги пісенного матеріалу в освітньому процесі: розвиток навичок аудіювання, удосконалення вимови, збагачення словникового запасу, засвоєння граматичних структур, активізацію мовленнєвої діяльності та створення позитивного емоційного фону заняття. З'ясовано, що сучасна пісня сприяє формуванню комунікативної, лінгвокраїнознавчої та міжкультурної компетентностей, активізує пізнавальну діяльність студентів, підвищує рівень навчальної мотивації та полегшує засвоєння мовного матеріалу. Наголошено, що поєднання мовного й культурного компонентів у структурі пісенного тексту забезпечує комплексний вплив на формування мовленнєвих умінь і соціокультурної обізнаності здобувачів освіти. Звернено увагу на критерії добору сучасних пісень для занять з української мови як іноземної та визначено їхнє значення у створенні автентичного мовного середовища.

На прикладі пісні «Старенький трамвай» гурту «Піккардійська терція» проаналізовано її лінгводидактичний потенціал. Визначено можливості використання цього твору для розвитку фонетичних, лексичних, граматичних і соціокультурних навичок іноземних студентів. Доведено, що тематика пісні, чітка дикція виконавців, помірний темп виконання, образність уможливлюють її використання на різних рівнях навчання української мови як іноземної. Методична реалізація роботи з піснею «Старенький трамвай» передбачає поетапну організацію навчального процесу, що охоплює підготовчий, основний і завершальний етапи. Така структура забезпечує поступовий перехід від актуалізації фонових знань до формування мовленнєвих умінь і розвитку комунікативної та соціокультурної компетентностей іноземних студентів. Практична цінність дослідження полягає в можливості застосування запропонованої поетапної моделі роботи з піснею та системи навчальних завдань у викладанні української мови як іноземної.

Ключові слова: *автентичний текст, лінгводидактика, міжкультурна комунікація, пісенний матеріал, соціокультурна компетентність, українська мова як іноземна.*

Nadiia Karpenko,
PhD in Philology,
Associate Professor of the Language and Professional Training Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University

CONTEMPORARY SONGS AS A MEANS OF REPRESENTING THE SOCIO-CULTURAL SPHERE AND TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE TO FOREIGNERS (using the song "The Old Tram" by the band "Pikkardiiska Tertsiya" as an example)

The article demonstrates the value of using contemporary Ukrainian songs as a tool for teaching the Ukrainian language to foreign learners and as a key factor in representing the socio-cultural sphere. The main advantages of song material in the educational process are identified: the development of listening skills, the improvement of pronunciation, the enrichment of vocabulary, the acquisition of grammatical structures, the stimulation of speech activity, and the creation of a positive emotional atmosphere in the classroom. It has been established that contemporary songs contribute to the development of communicative, linguistic and cultural, and intercultural competences, stimulate students' cognitive activity, increase their motivation to learn, and facilitate the acquisition of linguistic material. It is emphasised that the combination of linguistic and cultural components in the structure of song lyrics ensures a comprehensive impact on the development of students' language skills and sociocultural awareness. Attention is drawn to the criteria for selecting contemporary songs for Ukrainian as a foreign language classes, and their significance in creating an authentic language environment is highlighted.

Taking the song 'The Old Tram' by the band 'Pikkardiiska Tertsiya' as an example, this paper analyses its linguistic and educational potential. It identifies ways in which this piece can be used to develop the phonetic, lexical, grammatical and sociocultural skills of international students. It has been demonstrated that the song's subject matter, the performers' clear diction, moderate tempo and vivid imagery make it suitable for use at various levels of teaching Ukrainian as a foreign language. The methodological implementation of work with the song 'The Old Tram' involves a phased organisation of the teaching process, encompassing preparatory, main and concluding stages. This structure ensures a gradual transition from the activation of background knowledge to the formation of language skills and the development of foreign students' communicative and sociocultural competences. The practical value of the study lies in the possibility of applying the proposed phased model for working with the song and the system of learning tasks in the teaching of Ukrainian as a foreign language.

Keywords: *authentic text, language didactics, intercultural communication, song material, sociocultural competence, Ukrainian as a foreign language.*

Постановка проблеми. Сьогодні в процесі навчання української мови активно застосовують інтерактивні методи, що сприяють розвитку мовних і комунікативних компетентностей іноземних здобувачів вищої освіти (Субота, 2021).

Невипадково, за спостереженнями Н. Станкевич, «методика викладання української мови як іноземної на новітньому етапі розвитку має потужну наукову теоретичну базу й численні напрацювання викладачів-практиків» (Станкевич, 2023: 92). У цьому контексті одним із ефективних засобів навчання мови є використання пісенного матеріалу. Робота з українськими піснями на заняттях дозволяє не лише урізноманітнити освітній процес і підвищити мотивацію студентів, а й поглибити розуміння лексики, граматичних структур і фонетичних особливостей мови. Як слушно зазначають дослідниці О. Деньга та Т. Ісаєнко, «вдале і продумане залучення пісенного матеріалу значно збагачує процес навчання, підсилює емоційний чинник, захоплення милозвучністю української мови, сприяє активізації навчального процесу, полегшує й урізноманітнює його. Головне – такий підхід формує позитивне ставлення до вивчення української мови студентами-іноземцями» (Деньга та Ісаєнко, 2021: 53). Крім того, пісенний матеріал сприяє розвитку соціокультурної компетентності, оскільки ознайомлює студентів із культурою, традиціями та ментальністю українського народу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема використання пісенного матеріалу в навчанні іноземних мов неодноразово привертала увагу дослідників. В українській лінгводидактиці сформовано певний теоретичний і практичний доробок, присвячений цій тематиці. Наукові розвідки В. Бадер, Ю. Вольської, Т. Гороб'євської, О. Деньги, І. Захарків, Т. Ісаєнко, О. Федорової, Н. Харитонової, О. Шевченко переконують у тому, що пісенні тексти є дієвим допоміжним засобом навчання й методично виправданим доповненням традиційного навчального матеріалу, що сприяє підвищенню результативності оволодіння українською мовою як іноземною.

Водночас, як зауважує О. Шевченко, у практиці навчання української мови як іноземної пісні використовуються переважно епізодично й в обмеженому виборі (Шевченко, 2022: 318). Це свідчить про наявність суперечності між значним навчальним потенціалом пісенного матеріалу та недостатнім рівнем його системного впровадження в освітній процес. Подібну думку висловлюють О. Деньга та Т. Ісаєнко, наголошуючи, що пісні здебільшого використовують як розважально-пізнавальний матеріал, тимчасом як їхній освітній потенціал є значно глибшим і різноманітнішим (Деньга та Ісаєнко, 2021: 44).

Попри значну кількість досліджень і наявність переконливих теоретичних тверджень, проблема використання пісенного матеріалу у викладанні української мови як іноземної залишається недостатньо вивченою. У цьому аспекті особливого значення набуває аналіз пісенного тексту як елемента соціокультурного простору, що поєднує мовну форму та культурний зміст. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення значення пісні як засобу формування не лише мовних, а й соціокультурних компетентностей іноземних студентів. Саме тому **метою** цієї статті є дослідження соціокультурного потенціалу пісенного матеріалу в навчанні української мови як іноземної на прикладі пісні «Старенький трамвай» гурту «Піккардійська терція».

Об'єктом аналізу обрано пісню «Старенький трамвай», яка репрезентує український культурний простір і має значний дидактичний потенціал у навчанні української мови як іноземної. Ця пісня відтворює атмосферу українського міста, у якому трамвай постає не лише засобом пересування, а й символом повсякденного життя та історичної пам'яті. Помірний темп виконання, виразна мелодика та чітка ритмічна організація сприяють комфортному сприйняттю тексту іноземними студентами. З огляду на те, що гурт «Піккардійська терція» працює в жанрі акапельного співу, відсутність музичного супроводу дає змогу зосередити увагу на звучанні слова, чіткій артикуляції та інтонації. Той факт, що виконавці імітують голосами звучання музичних інструментів, викликає додатковий інтерес у здобувачів освіти, підвищує рівень емоційного залучення та підсилює мотиваційний компонент навчання.

Актуальність дослідження зумовлена потребою підвищення ефективності навчання української мови як іноземної через залучення автентичних матеріалів. Сучасна українська пісня є важливим засобом формування мовної та соціокультурної компетентностей, однак у навчальній практиці використовується недостатньо системно, що потребує додаткового наукового опрацювання.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено лінгводидактичний аналіз пісні «Старенький трамвай» гурту «Піккардійська терція» як засобу навчання української мови студентів-іноземців та запропоновано види роботи із цим пісенним твором на різних етапах формування мовленнєвих компетентностей здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна лінгводидактика активно впроваджує комунікативно-діяльнісний підхід, відповідно до якого навчання мови має відбуватися через застосування автентичних текстів і реальних комунікативних ситуацій. Одним із перспективних засобів реалізації такого підходу є використання пісенного матеріалу, оскільки пісня поєднує мовний зміст із емоційним і культурним компонентами та створює умови для природного засвоєння мовних одиниць у контексті.

У зв'язку із цим особливої уваги заслуговує сучасна українська пісня як важливий складник соціокультурного простору, що відображає актуальні суспільні настрої, цінності, мовні тенденції та культурні коди. Саме тому її використання в процесі навчання української мови як іноземної варто розглядати не лише як допоміжний дидактичний прийом, а як повноцінний засіб формування комунікативної, лінгвокраїнознавчої та міжкультурної компетентностей. Пісенний текст репрезентує живу мовну практику, демонструє функціонування лексичних і граматичних одиниць у природному контексті та водночас ознайомлює студентів із національною культурою. Отже, мова в цьому аспекті постає не лише як інструмент спілкування, а і як спосіб пізнання ментальності народу, його ціннісних орієнтирів і культурної пам'яті. Саме тому сучасна українська пісня, яка відображає живу мовну практику, стає ефективним засобом залучення іноземних студентів до природного мовного середовища.

Пісенний текст як різновид автентичного матеріалу має значний навчальний потенціал. Його універсальність полягає в тому, що, як зазначає І. Захарків, на прикладі пісень можна знайти ілюстрації практично до будь-якої навчальної теми, адже вони відображають історію, культуру, побут, традиції, емоції людей (Захарків, 2018: 75). З огляду на це пісня є джерелом не лише мовного матеріалу, а й культурного досвіду, необхідного для повноцінної інтеграції іноземного студента в нове мовне середовище.

Ефективність використання пісень у навчальному процесі пояснюється сукупністю різних чинників. Передусім пісенні тексти містять типові мовленнєві моделі, що сприяють формуванню навичок спонтанного мовлення. Крім того, ритм, рима та мелодійність полегшують запам'ятовування лексичних одиниць і граматичних конструкцій. Не менш важливим

є й емоційний вплив пісні: позитивний психологічний фон знижує рівень напруження студентів, підвищує мотивацію до навчання та активізує їхню участь у комунікативній взаємодії. Отже, пісенний матеріал поєднує когнітивний, емоційний і мовленнєвий складник навчального процесу.

У лінгводидактичному аспекті пісенний матеріал може використовуватися на різних етапах навчання мови. На початковому рівні він ефективний для формування фонетичних навичок, оскільки багаторазове повторення звуків, слів і синтагм у музичному супроводі сприяє корекції вимови, розвитку слухового сприйняття та інтонаційної виразності мовлення. Не випадково дослідники наголошують, що пісні та окремі елементи пісень доречно залучати вже з перших днів навчання мови (Деньга та Ісаєнко, 2021: 45).

На середньому та просунутому рівнях навчання пісня стає ефективним засобом розвитку лексико-граматичних умінь. Нові слова та фрази засвоюються в контексті, що забезпечує глибше розуміння їхнього значення та особливостей уживання. Водночас граматичні структури, представлені в тексті, можуть бути основою для вправ на трансформацію, моделювання речень і продукування власних висловлювань. Як слушно зазначає О. Шевченко, пісня сприяє закріпленню й засвоєнню граматичного матеріалу: відбувається опанування відмінкових структур української мови, формування морфологічних і синтаксичних норм, а також поповнення словникового запасу здобувачів освіти (Шевченко, 2022: 318).

Пісня має важливе значення й у формуванні лінгвокраїнознавчої компетентності. Пісенні тексти відображають національні традиції, побут, історичні реалії, символіку, культурні асоціації, що дає змогу студентам-іноземцям глибше зрозуміти соціокультурний контекст українського суспільства. У такий спосіб пісня виконує функцію посередника в діалозі культур і створює умови для продуктивної міжкультурної комунікації.

У навчальному процесі варто активно залучати саме сучасні українські пісні як дієвий засіб розвитку мовних і культурних умінь студентів-іноземців. Такі пісенні твори поєднують традиційні мотиви з актуальними музичними формами, а тому є ближчими до мовного й культурного досвіду сучасної молоді. Це сприяє підвищенню зацікавленості студентів і становленню внутрішньої мотивації до навчання. Крім того, як зазначає Н. Харитонова, «пісні – це постійно оновлюване джерело, у якому для кожної навчальної теми можна знайти відповідні приклади» (Харитонова, 2018: 167). Отже, сучасна пісня дає змогу актуалізувати зміст навчальних матеріалів відповідно до мовної практики сьогодення.

Прикладом ефективного використання пісенного матеріалу в навчанні української мови як іноземної є пісня «Старенький трамвай» гурту «Піккардійська терція». Її тематика безпосередньо пов'язана з міським простором, транспортом, повсякденним життям і людськими емоціями, що забезпечує комунікативну актуальність пісенного твору. Водночас текст містить виразний образний компонент: «старенький трамвай» постає символом часу, життєвого шляху, історичної пам'яті. Така смислова насиченість тексту створює широкі можливості для його мовної та культурної інтерпретації.

У тексті пісні представлено лексику, пов'язану з темами «Місто», «Громадський транспорт», «Щоденне життя», «Подорожі», «Їжа і напої», «Пори року. Явища природи. Природні об'єкти», що передбачені для вивчення стандартом державної мови «Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1 – С2» (Стандарт, 2024). Це дає змогу використовувати пісню «Старенький трамвай» як засіб актуалізації, закріплення та розширення словникового запасу іноземних студентів. Крім того, матеріал пісні може слугувати основою для ситуативних діалогів, рольових вправ, описових і творчих вправ.

Пісня «Старенький трамвай» відповідає також основним критеріям добору музичного матеріалу для занять з іноземцями: упізнаваності, мелодійності та ритмічності твору (Деньга та Ісаєнко, 2021: 51). Водночас вона поєднує автентичність мовного матеріалу з культурознавчим змістом, що дає змогу інтегрувати мовну й соціокультурну компетентності в межах одного навчального ресурсу. Саме тому використання цієї пісні є методично виправданим і педагогічно доцільним.

Результативність роботи з пісенним матеріалом значною мірою залежить від методичної організації заняття. На думку О. Шевченко, відбір змісту пісенного матеріалу, методів і прийомів його актуалізації залишається одним із найважливіших освітніх завдань, адже саме викладач відповідальний за продуктивне засвоєння студентами мовних знань і формування необхідних комунікативних умінь (Шевченко, 2022: 319). Це зумовлює потребу в чітко структурованій моделі роботи з піснею.

У зв'язку із цим опрацювання пісні «Старенький трамвай» доцільно організовувати у формі трьох послідовних етапів: підготовчого, основного та завершального. Такий підхід узгоджується з моделлю роботи над піснею, запропонованою О. Деньгою і Т. Ісаєнко: 1) вступне слово про пісню; 2) первинне прослуховування пісні; 3) обговорення змісту пісні з поясненням слів та реалій; 4) фонетичне опрацювання тексту пісні; 5) повторне прослуховування пісні (з опорою на текст); 6) читання пісні з подальшим відпрацюванням звуків та інтонації (з опорою на текст); 7) спільне виконання пісні (Деньга та Ісаєнко, 2021: 50).

На підготовчому етапі студенти визначають тему пісні, її можливий зміст та настрій, ознайомлюються з лексикою пісні, виконують вправи на прогнозування змісту тексту за назвою, ілюстраціями чи окремими словами.

Основний етап передбачає аудіювання пісні з подальшим виконанням завдань різного типу: визначення загального змісту, встановлення послідовності подій, заповнення пропусків у тексті, співвіднесення рядків пісні з їхнім значенням, аналіз ужитої лексики та граматичних. Доцільним є повторне прослуховування пісні з акцентом на інтонації, ритмі, вимові окремих звуків і словосполучень. Саме на цьому етапі відбувається найактивніше поєднання рецептивної та продуктивної мовленнєвої діяльності.

Завершальний етап спрямований на розвиток мовленнєвої самостійності та рефлексії. Він може передбачати обговорення змісту пісні, висловлення власних думок, опис асоціацій, створення усного або письмового тексту за мотивами пісні, інтерпретацію її символіки та осмислення соціокультурного контексту. Рефлексія допомагає студентам оцінити рівень власного розуміння матеріалу та визначити індивідуальне ставлення до нього.

Практична реалізація роботи з піснею «Старенький трамвай» передбачає поетапну систему вправ і завдань, що послідовно забезпечує формування мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетентностей іноземних студентів.

На підготовчому етапі увага приділяється актуалізації тематичного словника та створенню мотиваційного контексту для сприйняття пісенного тексту. Робота розпочинається з обговорення теми міського транспорту, у межах якого студентам пропонуються запитання про їхній досвід користування громадським транспортом, види транспорту в рідному місті,

частотність поїздок трамваєм чи автобусом або іншим міським транспортом, а також емоційний стан під час перебування в транспорті та ставлення до міського транспорту загалом.

Далі застосовується вправа на формування асоціативного поля до слова «трамвай», у межах якої студенти добирають лексеми, пов'язані з міською інфраструктурою та повсякденним життям: *місто, рух, зупинка, пасажири, квиток, маршрут, світлофор, рух, шум, спогади* тощо. Така діяльність сприяє активізації лексичних зв'язків та розвитку асоціативного мислення.

Наступним етапом є робота з лексикою пісні «Старенький трамвай», що передбачає семантизацію ключових слів і виразів, ужитих у тексті. Увага зосереджується на лексичних одиницях із потенційною складністю або образністю (*тінь, смітники, дітвора, лінь, чад, блакить, асфальт, відпустка, пиво, пітъ, мить, засмаглий, старатися, волочу, залива*), а також образних фразах (*плавиться тінь, кругом іде голова, пітъ залива*) Окремо опрацьовуються географічні назви (*Антарктида, Республіка Чад*), що потребують культурологічного коментаря. Загальновживана лексика (*місто, сонце, літо, трава, машини, зима, природа, говорити, ходити* тощо) актуалізується в активному словнику студентів.

На цьому етапі інтегрується аналіз назви пісні «Старенький трамвай». Студентам пропонується порівняти лексеми *старий* і *старенький* та визначити різницю між ними. Наголошується, що нейтральний прикметник *старий* лише констатує вік предмета, тимчасом як *старенький* є зменшено-пестливою формою, яка виражає емоційне ставлення мовця – теплоту, ностальгію, прихильність або співчуття. Унаслідок цього трамвай постає не як звичайний транспортний засіб, а як емоційно маркований образ міського простору, пов'язаний із пам'яттю та культурним досвідом. Це створює передумови для глибшого інтерпретаційного сприйняття тексту під час аудіювання. Така підготовча робота забезпечує первинне розуміння мовного матеріалу та створює основу для його подальшого осмислення.

Важливе місце посідає завдання на прогнозування змісту пісні, яке реалізується в кількох формах. Студенти висловлюють припущення щодо тематики, можливих слів та емоційного забарвлення тексту (наприклад: «Я думаю, що пісня про …», «У пісні можуть згадуватися такі слова, як …», «Настрій пісні буде …»), а також відповідають на запитання про ймовірний зміст твору, місце подій і можливі образи. Використовується також прогнозування за ключовими словами, відібраними з пісні, зокрема *трамвай, літо, місто, сонце, дітвора, дівчата, морозиво, вода, Антарктида, Республіка Чад, зима*, на основі яких студенти складають короткі усні висловлювання-припущення, що сприяє розвитку мовленнєвої здогадки.

Завершується підготовчий етап лексико-фонетичними вправами: встановленням відповідностей між словами та їх значенням, добором синонімів і антонімів до ключових лексем, а також хоровим повторенням ключових словосполучень і фраз (наприклад, *старенький трамвай, плавиться тінь, сонце розжарене, від чаду машин, озер блакить, повези мене туди, де асфальту нема* тощо). Додатково вводиться вправа «Знайди помилку у вимові», у межах якої викладач навмисно спотворює наголос або звук, а студенти його виправляють. Це забезпечує підготовку до аудіювання та формування правильної інтонаційної виразності.

Основний етап спрямований на розвиток навичок аудіювання та глибше розуміння пісенного тексту. Після першого прослуховування студенти виконують завдання на загальне розуміння тексту, визначаючи тему пісні (літо в місті, втеча за межі міста), її емоційний тон (ностальгійно-ліричний настрій) та центральний образ – старенький трамвай як уособлення втечі, спогадів і бажання повернутися до простішого, природного життя.

Далі виконується вправа вибіркового аудіювання «Слухаю і знаходжу», у межах якої студенти не лише називають почуті слова, а й розподіляють їх за тематичними групами (місто / природа / емоції / транспорт), що посилює смислове опрацювання лексики.

Наступним етапом є завдання на встановлення логічної послідовності смислових фрагментів тексту та складання його ментальної карти (mind map), у межах якого студенти візуалізують структуру пісні: місто – спека – уявна втеча – природа – емоційний контраст. Паралельно виконується вправа на заповнення пропусків, у якій студенти вставляють не лише окремі слова, а й словосполучення з пісні, що забезпечує контекстуальне засвоєння мовного матеріалу.

Для формування граматичних навичок використовуються вправа «Перебудуй висловлювання», у якій студенти трансформують речення з пісні в різні часові форми та особи, змінюють граматичну структуру висловлювань, зберігаючи їх зміст. Основна увага приділяється відпрацюванню синтаксичних моделей і дієслівних форм. Формування граматичної компетентності також забезпечується через відпрацювання відмінкових форм у контексті тематичної лексики пісні. Студенти виконують вправи на керування прийменниковими конструкціями та відмінювання іменників, прикметників і займенників у межах лексичного поля «місто – транспорт – рух» (у місті, по місту, з міста, до міста; на зупинці, біля зупинки; старенький трамвай – старенького трамвая – у старенькому трамваї; я – мене – мені; він – його – йому).

Додатково застосовується вправа «Встав правильну форму», у якій студенти доповнюють речення пропущеними відмінковими формами (наприклад: Я їду … (старенький трамвай); Ми говоримо … (місто); Він думає … (вона / трамвай)). Це сприяє автоматизації граматичних моделей у мовленні. Також виконується вправа «Модель – варіація», у якій студенти змінюють одну граматичну конструкцію за зразком, трансформуючи її за особами та числами (Я їду трамваєм → Ми їдемо трамваєм → Вони їдуть трамваєм). Додатково пропонується трансформаційне завдання, у межах якого студенти змінюють граматичні форми словосполучень залежно від комунікативної ситуації (наприклад: їхати трамвай → їхати трамваєм; бути в місто → бути в місті), а також створюють власні речення за наданими моделями («Я їду …», «Я думаю про …», «Мені подобається … у місті»).

Пропонується також комунікативне завдання «Інтерв'ю з трамваєм», у якому студенти в парах ставлять запитання від імені пасажира і відповідають від імені «старенького трамвая», що активізує творчість і діалогічне мовлення.

Наприкінці етапу виконуються вправи на інтонаційне моделювання та інтерпретацію емоційних відтінків тексту, зокрема проголошення окремих рядків у різних інтонаційно-емоційних інтерпретаціях (спокій, ностальгія, захоплення, відчуття втечі).

Завершальний етап передбачає активізацію продуктивного мовлення, узагальнення та творче переосмислення змісту пісенного матеріалу. Студенти обговорюють зміст пісні та особисті асоціації, відповідають на дискусійне запитання: «Чи можлива втеча в сучасному місті?».

На основі опрацьованого матеріалу виконуються також лексико-граматичні вправи, спрямовані на закріплення дієслів руху (приходити, ходити, їхати, повезти) та конструкцій бажання й звернення. Студенти складають власні висловлювання з опорними моделями («Я хочу …, «Мені хотілося б …», «Повези/забери мене …»), використовуючи тематичну лексику пісні для опису уявної ситуації або подорожі в «старенькому трамваї».

Творчий блок доповнюється такими завданнями: створення короткого тексту «Моє місто влітку» або «Якби я їхав / їхала в старенькому трамваї», складання альтернативного фіналу пісні, а також формулювання власної пісенної назви, що відображає її основний настрій.

Комунікативний блок реалізується через рольову гру «Турист у місті», у межах якої один студент виконує роль туриста, а інші – мешканців або гіда. Учасники відповідають на запитання про своє місто, транспорт, природу та повсякденне життя. Це сприяє розвитку діалогічного мовлення та закріпленню тематичної лексики в умовно-реальній комунікативній ситуації.

Завершується етап рефлексією, у межах якої студенти оцінюють рівень розуміння пісні, визначають нову лексику та обговорюють труднощі сприйняття пісні.

Висновки. Сучасна українська пісня – важливий репрезентант соціокультурного простору та ефективний засіб навчання української мови як іноземної. Використання пісенного матеріалу як автентичного джерела мовлення дозволяє поєднати лінгвістичний і культурний компоненти навчання та створює умови для природного засвоєння української мови в контексті реальної комунікації.

Пісенний матеріал забезпечує розвиток навичок аудіювання, удосконалення вимови, засвоєння нової лексики, закріплення граматичних структур, а також активізацію усного й писемного мовлення.

Ефективність використання пісень у навчальному процесі значною мірою залежить від правильного вибору твору. Пісенний текст має відповідати рівню мовної підготовки студентів, бути доступним для сприйняття та містити актуальний мовний і культурний матеріал.

Аналіз пісні «Старенький трамвай» гурту «Піккардійська терція» підтверджує доцільність використання сучасного пісенного матеріалу як дидактичного засобу, що поєднує мовний і культурний компоненти навчання. Тематика твору, доступність мовного матеріалу, чітка дикція виконавців, помірний темп і культурна насиченість тексту визначають його ефективність для використання на різних етапах навчання української мови як іноземної.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні переліку сучасних українських пісень для навчання, створенні навчально-методичних матеріалів на їх основі та розробці цифрових інтерактивних завдань для різних рівнів володіння мовою.

Література:

1. Zakharkiv I. Song as a method of learning Ukrainian as a foreign language. *Матеріали IV міжнародної науково-методичної конференції «Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні»* (2–4 травня 2018 р.). Тернопіль : ТНТУ, 2018. С. 74–76.

2. Вольська Ю. В. Особливості роботи з текстом пісні на заняттях з іноземними студентами. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія: Міжкультурна й міжмовна комунікація: проблеми, питання, вирішення*: колективна монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2018. Т. 12, Ч. 2. С. 291–297.

3. Деньга О.А., Ісаєнко Т.В. Використання пісенного матеріалу на уроках української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2021. Вип. 39. С. 42–56. DOI: 10.26565/2073-4379-2021-39-03.

4. Стандарт державної мови «Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1–С2». Київ, 2024. 139 с.

5. Станкевич Н. Види мовленнєвої діяльності на етапах вивчення української мови як іноземної: напрями та перспективи наукових досліджень. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2023. Вип. 17. С. 91–101.

6. Субота Л. Інтерактивні методи навчання української мови як іноземної у закладах вищої освіти. Актуальні питання іноземної філології. 2021. Вип. 15. С. 102–107. DOI: 10.32782/2410-0927-2021-15-15.

7. Харитонова Н. В. Деякі аспекти викладання української мови як іноземної (на прикладі пісенного матеріалу). *Гуманітарна складова у світлі сучасних освітніх парадигм: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю* (м. Харків, 19–20 квітня 2018 року). Харків : Видавництво НФаУ, 2018. С. 165–169.

8. Шевченко О. М. Пісенне мистецтво на заняттях з української мови як іноземної. *Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю* (м. Полтава, 24 березня 2022 р.). Полтава, 2022. С. 317–319.

References:

1. Denha, O. A., & Isaienko, T. V. (2021). Vykorystannia pisennoho materialu na urokakh ukrainskoi movy yak inozemnoi [The use of songs in Ukrainian as a foreign language lessons]. *Vykladannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zv'iazky [Language teaching in higher education institutions today. Interdisciplinary links.]*, 39, 42–56. DOI: 10.26565/2073-4379-2021-39-03 [in Ukrainian].

2. Kharytonova, N. V. (2018). Deiaki aspekty vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi (na prykladi pisennoho materialu) [Some aspects of teaching Ukrainian as a foreign language (using song lyrics as an example)]. *Humanitarna skladova u svitli suchasnykh osvitnikh paradyhm: materialy II Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu [The Humanitarian Dimension in the Context of Contemporary Educational Paradigms: Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation]*. Kharkiv: Vydavnytstvo NFaU. S. 165–169 [in Ukrainian].

3. Shevchenko, O. M. (2022). Pisenne mystetstvo na zaniattiakh z ukrainskoi movy yak inozemnoi [The use of songs in Ukrainian as a foreign language lessons]. *Suchasni trendy rozvytku medychnoi osvity: perspektyvy i zdobutky: materialy navch.-nauk. konf. z mizhnar. uchastiu [Current Trends in Medical Education: Prospects and Achievements: Proceedings of an Educational and Scientific Conference with International Participation]*. Poltava. S. 317–319 [in Ukrainian].

4. Standart derzhavnoi movy «Ukrainska mova yak inozemna. Rivni zahalnoho volodinnia A1–S2» [State Language Standard: 'Ukrainian as a Foreign Language: General Proficiency Levels A1–C2'] (2024). Kyiv. 139 s. [in Ukrainian].

5. Stankevych, N. (2023). Vydy movlennievoi diialnosti na etapakh vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi: napriamy ta perspektyvy naukovykh doslidzhen [Types of speech activity at different stages of learning Ukrainian as a foreign language: directions and prospects for academic research.]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi [Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language.]*, 17, 91–101 [in Ukrainian].

6. Subota, L. (2021). Interaktyvni metody navchannia ukrainskoi movy yak inozemnoi u zakladakh vyshchoi osvity [Interactive methods for teaching Ukrainian as a foreign language in higher education institutions]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii [Current Issues in Foreign Language Studies]*, 15, 102–107. DOI: 10.32782/2410-0927-2021-15-15 [in Ukrainian].

7. Volska, Yu. V. (2018). Osoblyvosti roboty z tekstom pisni na zaniattiakh z inozemnymy studentamy [Tips for working with song lyrics in classes with international students]. *Linhvistyka. Linhvokulturolohiia*: *Mizhkulturna i mizhmovna komunikatsiia: problemy, pytannia, vyrishennia [Linguistics. Linguoculturology: Intercultural and interlingual communication: problems, questions, solutions]*. Dnipro: Aktsent PP. T. 12, Ch. 2. S. 291–297 [in Ukrainian].

8. Zakharkiv, I. (2018). Song as a method of learning Ukrainian as a foreign language. *Materialy IV mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii «Aktualni pytannia orhanizatsii navchannia inozemnykh studentiv v Ukraini» [Proceedings of the 4th International Scientific and Methodological Conference 'Current Issues in the Organisation of Education for International Students in Ukraine']*. Ternopil: TNTU. S. 74–76 [in English].

© О. О. Конєєва, О. Р. Гаврилюк

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 25 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: olenakoneeva@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-5509-111X

Email: o.r.havrylyuk@udu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-1106-5079

Researcher ID: KYP-3222-2024

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-199-204

Конєєва О. О., Гаврилюк О. Р. Унікальність авторських підписів до картин Марії Примаченко: синтаксичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 199–204.

УДК: 81'367:091.5]:75

Конєєва Олена Олексіївна,
старша викладачка,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Гаврилюк Оксана Романівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

УНІКАЛЬНІСТЬ АВТОРСЬКИХ ПІДПИСІВ ДО КАРТИН МАРІЇ ПРИМАЧЕНКО: СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено комплексний аналіз синтаксичних особливостей авторських підписів до картин Марії Примаченко, з'ясовано їхню структурну організацію, функційне навантаження та роль у формуванні художнього задуму. Актуальність дослідження зумовлена потребою поглибленого вивчення мовної організації імажонімів, зокрема словосполучень, речень та мінітекстів, які функціонують у взаємодії з візуальним мистецьким образом і становлять важливий складник інтерпретації художнього твору.

У процесі дослідження встановлено, що підписи до картин характеризуються значною синтаксичною різноманітністю. У їхній структурі функціонують оніми-словосполучення, а також оніми-фрази, які представлені і простими реченнями різних типів (поширеними й непоширеними, ускладненими й неускладненими), і складними реченнями (складносурядними, складнопідрядними, безсполучниковими, а також конструкціями з різними типами синтаксичного зв'язку). Виявлено активне використання експресивних синтаксичних засобів, зокрема інверсії, парцеляції, еліпсису, що зумовлює динамічність і емоційну насиченість висловлення. Окрему увагу приділено аналізу мінітекстів, які слугують важливим доповненням до творчого задуму мисткині та є одним із виявів унікальності її багатогранного таланту. Проаналізовано структуру й засоби зв'язку між компонентами мінітекстів, які спрямовують глядача на певне осмислення художнього змісту, акцентуючи на морально-етичних або емоційних аспектах, моделюють мінісюжет, який доповнює статичний образ картини динамікою.

З'ясовано, що авторські підписи виконують не лише номінативну функцію, а й інтерпретаційну, оцінну та емоційно-експресивну. Вони поглиблюють зміст зображеного, розширюють асоціативне поле твору та відображають індивідуальне світобачення художниці. Отримані результати можуть бути використані в подальших дослідженнях синтаксису малих форм, а також у студіях, присвячених взаємодії вербального та візуального компонентів у мистецтві.

Ключові слова: *Марія Примаченко, авторські підписи, імажоніми, синтаксис, синтаксична організація, типи речень, інверсія, парцеляція, еліпсис, мінітекст, інтерпретація художнього твору, взаємодія вербального і візуального.*

Olena Konieieva,
Senior Lecturer,
Dragomanov Ukrainian State University
Oksana Havryliuk,
Candidate of philological sciences, Associate Professor,
Dragomanov Ukrainian State University

THE UNIQUENESS OF MARIA PRYMACHENKO'S SIGNATURES ON HER PAINTINGS: A SYNTAXICAL ANALYSIS

This article presents a comprehensive analysis of the syntactic features of Maria Pryimachenko's captions for her paintings, elucidating their structural organization, functional significance, and role in shaping the artistic concept. The relevance of the study stems from the need for an in-depth examination of the linguistic organization of imagonyms, particularly word combinations, sentences, and mini-texts that function in interaction with the visual artistic image and constitute an important component of the interpretation of a work of art.

The study found that captions for paintings are characterized by significant syntactic diversity. Their structure includes onymic phrases as well as onymic sentences, which are represented by both simple sentences of various types (expanded and unexpanded, complex and uncomplicated) and complex sentences (coordinated, subordinate, non-conjunctive, as well as constructions with various types of syntactic connection). The active use of expressive syntactic devices, in particular inversion, paratactic structure, and ellipsis, was identified, which contributes to the dynamism and emotional richness of the utterance. Particular attention is paid to the analysis of mini-texts, which serve as an important complement to the artist's creative vision and are one of the manifestations of her multifaceted talent. The structure and means of connection between the components of the mini-texts are analyzed; these guide the viewer toward a specific interpretation of the artistic content, emphasizing moral-ethical or emotional aspects, and model a mini-plot that complements the static image of the painting with dynamism.

It has been established that the artist's captions perform not only a nominative function but also interpretive, evaluative, and emotionally expressive ones. They deepen the meaning of what is depicted, expand the work's associative field, and reflect the artist's individual worldview. The results obtained can be used in further studies of the syntax of small-scale works, as well as in studies devoted to the interaction of verbal and visual components in art.

Keywords: *Maria Pryimachenko, artist's signatures, imagonoms, syntax, syntactic organization, sentence types, inversion, paratactic structure, ellipsis, minitext, interpretation of a work of art, interaction of verbal and visual elements.*

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві особливої актуальності набувають дослідження вербальних компонентів, що супроводжують твори образотворчого мистецтва, зокрема назв картин (імажонімів) й авторських підписів до них. Такі підписи виконують не лише номінативну функцію, а й слугують важливим засобом уточнення змісту зображеного, сприяють його інтерпретації та виділяють окремі смислові компоненти твору. У цьому аспекті цікавими є підписи до картин Марії Примаченко як унікальні елементи мистецького твору, позначені особливістю стилю й творчої манери художниці, а також впливом її своєрідної індивідуальності на формування образної системи картини. Попри значний інтерес до художньої спадщини мисткині, зокрема до її мовотворчості в підписах до картин, синтаксична організація мікротекстів, які їх супроводжують, досі не була предметом системного лінгвістичного аналізу.

Важливість досліджуваної проблеми полягає в необхідності комплексного осмислення синтаксичної будови авторських підписів як невід'ємного складника індивідуального стилю художниці. Особливої уваги потребує з'ясування того, як структурно-синтаксичні особливості мінітекстів, які супроводжують назви картин (типи речень, порядок слів, ступінь поширеності конструкцій, наявність ускладнювальних елементів), відображають індивідуальне світобачення авторки, її образне мислення та специфіку художнього наративу. Дослідження синтаксичного аспекту унікальних підписів Марії Примаченко є важливим також для розширення уявлень про функціонування синтаксичних одиниць в нетрадиційних текстових формах, у яких вербальний компонент взаємодіє з візуальним, оскільки дає змогу виявити механізми формування смислу в авторському мікротексті та його інтерпретаційний потенціал. Водночас вивчення синтаксичної будови підписів відкриває нові перспективи для розуміння художнього задуму Марії Примаченко, адже синтаксична будова її текстів є не лише засобом організації висловлювання, а й важливим інструментом вираження емоційності, експресії та символіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних засад вивчення імажонімів здійснила А. Романченко в статті "Імажоніми як репрезентанти мовної особистості Марії Примаченко" (Романченко, 2025). У роботі запропоновано класифікацію назв картин за типами значення, зокрема виокремлено прямі, метафоричні та переосмислені номінації, що дає змогу простежити специфіку мовної репрезентації індивідуально-авторської картини світу художниці. Водночас синтаксична організація таких одиниць у цьому дослідженні не є предметом спеціального аналізу, що залишає простір для подальших наукових розвідок.

У ширшому контексті функціонування імажонімів у мистецькому дискурсі досліджено в праці Д. Козловської "Імажоніми українського авангарду: семантика, зв'язок із концептами мистецького дискурсу" (Козловська, 2025). Авторка визначає імажоніми як специфічні номінативні одиниці, що відзначаються високим ступенем символічності, і вказує на їхню багаторівневу семантичну структуру, простежуючи зв'язок "семантики мовних одиниць, уміщених у назви творів образотворчого мистецтва, з домінувальними концептами мистецького дискурсу" (Козловська, 2025: 91).

Вербальний компонент творчості Марії Примаченко проаналізовано в статті О. Конєєвої та О. Гаврилюк "Лексичні засоби вираження художнього задуму в авторських підписах і назвах картин Марії Примаченко" (Конєєва та Гаврилюк, 2025). У цій праці розглянуто лексико-семантичну організацію підписів, виявлено домінування іменникових структур, зокрема назв тварин і фантастичних істот, які "функціонують як мовні маркери її художнього світогляду, слугуючи інструментом глибшого розуміння образної системи її творів" (Конєєва та Гаврилюк, 2025: 314). Проте синтаксичний аспект не був предметом дослідження, що дає змогу продовжити й розширити аналіз вербальних компонентів, які супроводжують картини Марії Примаченко.

У статті "Українська імажонімія XX–XXI ст. " (Цілина, 2015) М. Цілина досліджує структурну й семантичну організацію власних назв творів образотворчого мистецтва, приділяючи також увагу афористичності й образності багатокомпонентних назв картин Марії Примаченко.

Інтерес для дослідників становить також праця С. П'ятаченка "Фольклорні джерела назв і підписів до картин Марії Примаченко" (П'ятаченко, 2020), у якій автор наголошує на генетичному зв'язку підписів із традиціями народної поетики, зокрема з пісенним фольклором і народним віршуванням. Такий підхід дає змогу трактувати підписи як синтаксично організовані мікротексти, що відтворюють ритмомелодику та структурні моделі усної народної творчості.

Отже, огляд наукових праць засвідчує інтерес науковців до вивчення авторських підписів до картин у різних аспектах, проте синтаксичний рівень їх організації, зокрема у творчості Марії Примаченко, залишається недостатньо системно описаним. Наявні дослідження переважно зосереджені на лексико-семантичних, когнітивних та стилістичних характеристиках, що зумовлює актуальність аналізу синтаксичних особливостей авторських підписів до картин Марії Примаченко та визначає перспективність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою дослідження є виявлення та аналіз синтаксичних особливостей авторських підписів до картин Марії Примаченко, з'ясування їхньої структурної організації, функційного навантаження та ролі у формуванні художнього задуму. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити основні типи синтаксичних конструкцій, представлених у підписах; 2) проаналізувати структурні особливості словосполучень, речень, мінітекстів; 3) дослідити функції синтаксичних засобів у реалізації авторського задуму художниці.

Виклад основного матеріалу. Творчість Марії Примаченко як визначної представниці українського наївного мистецтва становить унікальний феномен синтезу візуального та словесного способу осмислення дійсності. Римовані підписи до картин та "яскраві композиції творять цілісний тандем образотворчого та вербального мистецтва" (Собуцька, 2023: 120). Поціновувачі таланту мисткині захоплюються не лише її неповторними художніми творами, а й умінням Марії Примаченко виявити себе в унікальних підписах до картин, адже художні образи нерозривно пов'язані з естетичними й моральними цінностями народу, а також багатством його мови. Саме тому виникає гармонія між живописними образами та її римованими підписами-примовками. Особливу роль у цьому контексті відіграє синтаксична організація авторських підписів, що відображають специфіку стилю наїв, для якого характерними є простота структур, повторюваність, паралелізм і тяжіння до уснорозмовних форм. Марія Примаченко мала лише початкову освіту й у побуті вживала середньополіський говір, а тому в підписах до картин трапляються діалектизми й помилки. Приклади назв картин і підписів до них наведено або в авторському варіанті, або так, як подано в наукових та медійних джерелах, тобто в дещо виправленому варіанті, який відповідає сучасним правописним нормам.

© О. О. Конєєва, О. Р. Гаврилюк

Аналізуючи власні назви, зокрема ідеоніми, дослідники виокремлюють серед них артіоніми як один із різновидів назв творів мистецтва, а також імажоніми – власні назви творів образотворчого мистецтва (Торчинський, 2008: 216). Дослідження структури цих найменувань спрямоване на виявлення моделей їхнього формування, типів конструкцій, а також особливостей поєднання компонентів, що забезпечують їхню номінативну цілісність і функційну специфіку. М. Торчинський з погляду структури класифікує власні назви на три групи: прості, складні та складені, – зазначаючи, що до складених належать дво- і багатослівні власні назви, зокрема оніми-словосполучення, які можуть бути двокомпонентними чи багатокомпонентними, та оніми-фрази, які є простими або складними реченнями (Торчинський, 2009: 237–238).

Серед онімів-словосполучень, які використовує Марія Примаченко в підписах до картин, можна виокремити двокомпонентні підрядні конструкції з атрибутивними відношеннями із залежним узгоджуваним прикметником, наприклад: “*Допотопна мавпочка*”, “*Стародавній меньок*”, “*Морське чудо*”, “*Горохове чучело*”, “*Українське лошайко*”, “*Синій павич*” (Цифровий каталог, 2021). Також художниця використовує сурядні словосполучення з єднальними відношеннями, які складаються з двох іменників-назв зображуваних персонажів картин: “*Галя і козак*”, “*Ваня і Катя*”, “*Голуб і голубонька*”, “*Мавпочка і окуляри*”, “*Павич та крокодил*”, “*Соняшник та горох*” (Казковий живопис, 2019); “*Роман та Оксана*” (Цифровий каталог, 2021).

Широко представлені в підписах до картин Марії Примаченко оніми-фрази, які мають різну синтаксичну будову. Деякі з них функціонують як автономні мікротексти, що мають завершену семантико-синтаксичну структуру і водночас перебувають у тісному зв’язку з візуальним рядом. Зокрема в підписах простежуються непоширені речення, які формально є двоскладним простим реченням, однак їхня семантична насиченість значно ширша за формальну будову, адже дієслівний компонент виконує не лише предикативну функцію, а й актуалізує динамічний образ, змальований художницею, наприклад: “*Звір гуляє*”, “*Звірі судяться*”, “*Кінь стоїть сумує*”, “*Тигр сміється*”, “*Хлопець оре*” (Казковий живопис, 2019). Синтаксична простота конструкції поєднується з відкритістю інтерпретації зображуваного, оскільки відсутність другорядних членів, які поширюють речення, створює ефект узагальненості.

Однією з найтиповіших моделей є прості речення поширеної будови, у яких наявні атрибутивні, об’єктні та обставинні поширювачі. Це розповідні речення з прямим порядком слів, наприклад: “*Десятиногa стоногa живе 100 років у болоті на Поліссі*”, “*Мавпочка грає на сопілці*”, “*Дика бирка живе у індика*”, “*Дві пташки хочуть звити гніздечко у квіточках*”, “*Поліська красуня усім людям подобається*”, “*Під сонцем на морі чайка годує свою сім’ю*” (Цифровий каталог, 2021); “*Дарую українську паляницю всім людям на землі*”, “*Кум до куми телятко приніс*” (Казковий живопис, 2019). Таким конструкціям притаманна синтаксична прозорість та семантична простота, що є ознакою стилю наїв у мистецтві, який виражається і через вербальні засоби, даючи змогу глядачам увідповіднити побачене на картині із художнім задумом.

У деяких підписах до картин використано прикладковий компонент, наприклад: “*Дівчина-українка*”, “*Собака-красуня*”, “*Українські доярочки-шахтарочки*”, “*Казкова птиця-павич*” (Казковий живопис, 2019), “*Рослини-радощі*” (Цифровий каталог, 2021). Такі іменники-назви виконують своєрідну напівпредикативну функцію і можуть бути використані в ролі присудка (Рабчук, 2018: 67). У деяких назвах картин непоширена прикладка виконує власне атрибутивну функцію, наприклад: “*Левиця-красавиця усім левам нравиться*” (Пономаренко, 2022: 43), “*Бичок-третячок*, “*Синички-весняночки несуть діткам співаночки*” (Цифровий каталог, 2021); “*Сороки-Білобоки*” (Казковий живопис, 2019). Такі різновиди означень дають простір для фантазії глядача, який може домислити ситуацію, змальовану художницею, розгорнути її уявний опис відповідно до візуального ряду.

Окрему групу становлять еліптичні конструкції, у яких опущено один або кілька компонентів. Синтаксична неповнота компенсується образним рядом картини, об’єднуючи вербальний і візуальний аспект, що є унікальною ознакою творчого стилю Марії Примаченко, наприклад: “*Біля криниці*”, “*Букет хліборобам*”, “*Ведмеді на пасіці*”, “*Дівчина з козаком на прогулянці*”, “*Звірі в гостях у лева*”, “*Морська чайка у своєму гнізді*”, “*Три папуги на солдатській могилі*”, “*Чайки у човні*” (Казковий живопис, 2019); “*Маленький Шевченко біля маминої могили*” (Цифровий каталог, 2021). Еліпсис у підписах є художнім прийомом, що підсилює експресивність і художню глибину назв, зумовлює їхню лаконічність, поєднану з образною насиченістю. Пропуск окремих компонентів речення, передусім присудка, про що свідчить наявність обставинного або об’єктного поширювача, не порушує комунікативної завершеності висловлення, оскільки зміст легко відновити з контексту – і вербального, і візуального.

У підписах також простежуються прості ускладнені речення, зокрема з однорідними членами речення, наприклад: “*Українці пляшуть і хліб пашуть*” (Цифровий каталог, 2021); “*Галочка літає, господаря шукає*”, “*Дівчина грає, парубка дожидає*”, “*Загнуздав Ваня змія за бороду та їде по городу*” (Казковий живопис, 2019). Така синтаксична модель створює ефект руху та багатоплановості образу. Однорідні присудки формують своєрідну ритмічну організацію висловлення, що зближує його з поетичним мовленням. Варто звернути увагу також на підписи зі звертаннями та спонукальною модальністю, наприклад: “*Цвіти, Цвіт-Україно, як іде до шлюбу дівчина. Будь щаслива і багата, і всім добрим людям рада*”, “*Постій, дівко, не йди швидко, дай коню води*” (Цифровий каталог, 2021); “*Роки мої молодії, прийдіть до мене в гості*” (Казковий живопис, 2019). Такі конструкції апелюють до адресата й водночас персоніфікують зображені об’єкти.

Іншою прикметною рисою авторських підписів Марії Примаченко є парцеляція, яка реалізується через розчленування цілісного висловлення на кілька структурно й інтонаційно відокремлених компонентів. Підписи часто сформульовані за допомогою коротких фраз, що функціонують як самостійні комунікативні одиниці, наприклад: “*Наші орли літають-літають, людям щастя бажають. А люди їм – щоб був на Землі Мир*”, “*Старий дід пас корову біля четвертого блоку і одягнув на корову капронові мішки. А вона травичку їсть і діда не слухається*” (Цифровий каталог, 2021); “*Четвертий реактор – пам’ять народу назавжди. А матерям – велика печаль*”, “*Ця птиця літає, свого сина шукає. А його ніде немає! Його тіло розлетілось по всій Україні*” (Пономаренко, 2022: 44–47). Парцеляція посилює експресивність, надає тексту своєрідної ритмічності, водночас сприяючи виділенню головних образів, які співвідносяться з візуальними акцентами художниці.

Варто відзначити також активне використання інверсії як засобу актуального членування речення, який передбачає зворотний порядок членів речення “через їхнє розташування (контактне чи дистантне) стосовно інших членів речення, з якими вони вступають у безпосередній граматичний зв’язок” (Арібжанова, 2019: 67). У підписах Марії Примаченко використано зміщення звичного порядку слів для семантичного підсилення образу, наприклад: “*Задумав ведмідь хліб орати*”,

“*Леваха фізкультуру робить*”, “*Маруся кужіль пряла*”, “*Пішов боягуз на полювання*”, “*Як везли ріпку дід і баба*” (Казковий живопис, 2019); “*Павичка жде свого із космосу чоловічка*” (Цифровий каталог, 2021). Інверсія не лише виконує експресивну функцію, а й відтворює інтонаційні моделі народного мовлення, де логічний наголос часто визначає структуру фрази, створюючи ефект динаміки та емоційної насиченості.

Однією з унікальних особливостей підписів до картин Марії Примаченко є використання складних речень різних типів (складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових, складних речень із різними типами зв’язку), що є важливим чинником формування семантичної багатоплановості й образної насиченості творів мисткині. Синтаксична організація цих підписів дає змогу художниці розгортати думку, деталізувати зображуване й висловлювати свої ідеї не лише за допомогою візуальних засобів, а й через вербальний компонент, який супроводжує картини.

У складносурядних реченнях-підписах переважають протиставні відношення, які увиразнюють контрастність художнього бачення. Синтаксична структура таких підписів слугує засобом вираження внутрішньої суперечності образу, що є характерним для наївного мистецтва і для творчості Марії Примаченко зокрема, наприклад: “*Льон цвіте, а дівчина заміж іде*”, “*Мільярд років пройшло, а таких мавп не було*” (Казковий живопис, 2019); “*Ведмедиця з малюком на курортах, а ведмідь удома лапу ссе із горя…*” (Цифровий каталог, 2021); “*Звір: надворі 32 градуси спеки, а він одягнув шубу і валянки – і сам із себе сміється*” (Пономаренко, 2022: 42).

Складнопідрядні речення в підписах до картин художниці є важливим засобом смислової деталізації та внутрішнього розгортання образу, поєднуючи лаконізм висловлення з його змістовою насиченістю. Вони дають змогу авторці не лише назвати зображуване, а й уточнити, з’ясувати певні особливості, ознаки, мотиви дії або обставини існування в художньому світі за допомогою складнопідрядних речень з підрядними з’ясувальними, присубстантивно-атрибутивними та обставинними, наприклад: “*Ой, не знає чоловік, як жонці угодити*” (Казковий живопис, 2019); “*Сторож ріпок поки постереже, то всі рознесе*”, “*Ця птиця ходить, не літає, людям у Новому році щастя бажає, щоб був мир*”, “*Дарую птахи і маки, щоб не були люди гуляки, а землю пахали, дітей кохали…*”, “*Поліська красуня іде на полювання, бо діток багато має*”, “*Український перець хоч гіркий, але проте усюди й повсюди він на столі побуває й усім здоров’я дбає*” (Цифровий каталог, 2021); “*Чуліндра радіє, що уродила хороша морква, красна-прекрасна*” (Пономаренко, 2022: 43). Складнопідрядні речення в підписах Марії Примаченко сприяють конкретизації образів, забезпечують цілісність висловлення, поглиблюють зв’язок між словесним і візуальним компонентами художнього твору.

Частина підписів до картин є безсполучниковими складними реченнями та конструкціями з різними типами зв’язку. Безсполучниковим складним реченням властиві передусім стислість і експресивність, адже смислові зв’язки в таких конструкціях виражено не формально, а інтонаційно та контекстуально, що надає висловленню природності й наближає його до уснопоетичного мовлення, наприклад: “*Льон цвіте, козак до дівчини іде*” (Казковий живопис, 2019); “*Осінь йде на рябому коні: листя опадає – людям радість попадає*” (Цифровий каталог, 2021). Однією з ознак, які притаманні таким реченням, є паралелізм і певна ритмізація. Це наближає їх до жанрів української народної творчості, що також є своєрідною ознакою мистецького стилю Марії Примаченко. Водночас у підписах використано конструкції, які відзначаються більшою структурною складністю, співвідносячись із візуальною композицією творів. Такими є речення з різними типами зв’язку, які характеризуються багатокомпонентністю, структурною неоднотипністю, а також за допомогою них мовці виражають найскладніші думки, витвори мовленнєвої творчості (Дудик, 2010: 310). Наприклад: “*Звір сміється, що квіточки цвітуть: хлопці у Армію йдуть, а дівчата проводжають і їм щастя бажають*”; “*Ваня зловив змія і загнуздав, і повів у звіринець: там буде йому притулок – будуть люди дивитися, а Ваня буде гордитися*”; “*Сидить Валерикова мати коло хати, дивиться на синові слідочки, що покинув пам’ять у садочку, сидить – руки простягає, а синочка немає*”, “*Стародавнє дерево росло на Вкраїні, на широкій долині, де паслися Шевченкові бирки, а у нього на колінах дірки були, отак пан дивився*” (Цифровий каталог, 2021).

Авторські підписи до картин Марії Примаченко є унікальним явищем також завдяки тому, що художниця майстерно створювала своєрідні мінітексти, які слугують важливим доповненням до творчого задуму мисткині. Вони є особливими синтаксично й семантично цілісними утвореннями, що поєднують ознаки підпису, висловлення й мініоповіді. Такі мінітексти зазвичай складаються з двох і більше взаємопов’язаних речень і характеризуються завершеністю змісту, внутрішньою зв’язністю й виразною образністю. Їхньою визначальною рисою є лаконізм у поєднанні з високою інформативною насиченістю: авторка моделює цілісну ситуацію, дає характеристику персонажам і передає певну настанову, яка співвідноситься з візуальним образом картини. Наприклад: “*Дарую тим, котрі у білих халатах спасають людей: не гребують ними, а спасають. Бажаю їм щастя*” (Цифровий каталог, 2021); “*А я гусей пасу. Чую – «чигирк», – це крокодил під сорочку. Дивлюсь – верба схилилась, на вербі крокодил. А біля крокодила – мартишка, жінка його. Він – у нірку, а вона – на вербі. Отак, коли за звіра заміж підеш – у нього – своє, а в тебе – своє*”; “*Зорі дарую жінкам, що залишились одні. Пусть вони не забувають роки молоді, що їх покрала війна. Будь проклята вона!*”; “*Як у Чорнобилі було горе з 4-м блоком, дід корову пасе там. Захищая від радіації, обмотав роги і ноги і навіть хвоста, а корова травичку кушає – нікого не слушає. От такий дід*” (Пономаренко, 2022: 42, 43, 47). Мінітексти в підписах до картин Марії Примаченко спрямовують глядача на певне осмислення художнього змісту, акцентуючи на морально-етичних або емоційних аспектах, моделюють мінісюжет, який доповнює статичний образ картини динамікою. Між компонентами мінітекстів є передусім семантичний зв’язок, єдність змісту, а також зв’язок, який встановлюється за допомогою лексичних, морфологічних, синтаксичних та ритмомелодійних засобів (Шульжук, 2004: 373). Лексичними засобами є, зокрема, повторення слів (*Україна – Вкраїна*, *крокодил – крокодил*, *корова – корова*), уживання особових займенників, співвідносних з іменниками в попередньому реченні (*людей – ними*; *крокодил – він*; *мартишка, жінка – вона*; *війна – вона*). Також речення в мінітекстах пов’язані морфологічними засобами, а саме за допомогою видочасових і способових форм дієслів-присудків (*дарую, спасають, не гребують, бажаю*), які у формі теперішнього часу недоконаного виду створюють відчуття постійної тривалості дії під час ситуації, описаної авторкою. Синтаксична організація мінітекстів, їхня ритмомелодика й образність підсилюють емоційний вплив твору, забезпечуючи цілісність художнього сприйняття і поглиблюючи розкриття авторського задуму. Часто мінітекст закінчується реченням із повчальним змістом, який є своєрідним висновком із зображеної ситуації, висловлюючи настанову щодо розуміння сюжету картини.

Висновки. Дослідження синтаксичного аспекту авторських підписів до картин Марії Примаченко дало змогу з'ясувати, що вони становлять самобутній феномен, у якому органічно поєднуються художньо-образне мислення та специфічна синтаксична організація висловлення. Синтаксичні особливості цих підписів характеризуються використанням онімів-словосполучень та онімів-фраз, зокрема різних типів речень – простих і складних, що забезпечує гнучкість і виразність авторського мовлення. Синтаксичні засоби, а саме інверсія, парцеляція, еліпсис, а також використання наближених до фольклорної традиції конструкцій, відіграють важливу роль у формуванні експресивності підписів, які виконують не лише номінативну, а й інтерпретаційну та оцінну функції, утворюючи своєрідні мінітексти, у яких вербалізується авторське бачення світу. Їхня синтаксична організація відзначається тяжінням до народнопоетичної традиції, що зумовлює унікальність підписів до мистецьких робіт у контексті художньої культури. Отже, синтаксичний аспект авторських підписів до картин Марії Примаченко є важливим чинником розкриття їхньої семантики та художньої своєрідності, а також перспективним напрямом подальших лінгвістичних досліджень, зокрема в межах вивчення взаємодії вербального й візуального компонентів мистецького твору.

Література:

1. Арібжанова І. Інверсія як поняття комунікативної граматики. *Українське мовознавство*. 2019. № 1(49), С. 62–83. DOI: 10.17721/um/49(2019).62-83.
2. Дудик П. С. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
3. Казковий живопис Марії Примаченко: бібліограф. список / Миколаївська обл. б-ка для дітей ім. В. О. Лягіна; уклад. В. Є. Щербак. Миколаїв, 2019. 32 с. URL: https://surl.li/wqflfs (дата звернення: 23.04.2026).
4. Козловська Д. В. Імажоніми українського авангарду: семантика, зв'язок з концептами мистецького дискурсу. *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 2 (213). С. 90–97. DOI: 10.32782/2522-4077-2025-213-11.
5. Конєєва О. О., Гаврилюк О. Р. Лексичні засоби вираження художнього задуму в авторських підписах і назвах картин Марії Примаченко. *Культурологічний альманах*. Вип. № 3 (15). 2025. С. 309–317. DOI: 10.31392/cult.alm.2025.3.38.
6. Пономаренко О. Справдешні чудовиська Марії Примаченко. *Світогляд*. 2022. № 3 (95). С. 41–49. URL: https://surl.li/zufxzj (дата звернення: 23.04.2026).
7. П'ятаченко С. Фольклорні джерела назв і підписів до картин Марії Примаченко. *Virtus. Scientific Journal*. 2020. № 44. С. 204–207. URL: https://surl.li/dznwgh (дата звернення: 22.04.2026).
8. Рабчук І. Співвідношення понять "прикладка" і "присудок" у лінгвістичній науці. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2018. № 18. С. 63–74. DOI: 10.31812/filstd.v18i0.2128.
9. Романченко А. П. Імажоніми як репрезентанти мовної особистості Марії Примаченко. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. пр. Одеса, 2025. Вип. 32. С. 76–87. DOI: 10.18524/2414-0627.2025.32.337340.
10. Собуцька Л. А. Сміливість – бути геніальною Марією Примаченко. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2023. № 2. С. 121–29. DOI: 10.32782/uad.2023.2.15.
11. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / М. М. Торчинський; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/items/9a7b7670-1992-4fe0-ae09-558031414433 (дата звернення: 20.04.2026).
12. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Ч. 2 : Функціонування власних назв : монографі / М. М. Торчинський. Хмельницький : ХНУ, 2009. 394 с. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/4384 (дата звернення: 19.04.2026).
13. Цифровий каталог робіт Марії Примаченко у фонді Національного музею Тараса Шевченка. 2021. URL: https://surl.li/warujl (дата звернення: 23.04.2026).
14. Цілина М. М. Українська імажонімія XX–XXI ст. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія*". Серія : Філологічна. 2015. Вип. 58. С. 282–285. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_58_108. (дата звернення: 22.04.2026).
15. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

References:

1. Aribzhanova, I. (2019). Inversiya yak ponyattya komunikatyvnoyi hramatyky [Inversion as a Concept in Communicative Grammar]. *Ukrayins'ke movoznavstvo*, 1(49), 62–83. https://doi.org/10.17721/um/49(2019).62-83 [in Ukrainian].
2. Dudyk, P. S. (2010). *Syntaksys ukrayins'koyi movy [Syntax of the Ukrainian Language]*. Kyyiv: Akademiya. 384 s. [in Ukrainian].
3. Kazkovyy zhyvopys Mariyi Prymachenko (2019). In *Bibliohraf. Spysok [Maria Pryimachenko's Fairy-Tale Paintings: A Bibliographic List]* (Ed.) V. Ye. Shcherbak. Mykolayiv. 32 s. https://surl.li/wqflfs [in Ukrainian].
4. Kozlovs'ka, D. V. (2025). Imazhonimy ukrayins'koho avanhardu: semantyka, zv'yazok z kontseptamy mystets'koho dyskursu [Imagonoms of the Ukrainian Avant-Garde: Semantics and Connections to Concepts in Artistic Discourse]. *Naukovi zapysky Tsentral'noukrayins'koho derzhavnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya: Filolohichni nauky,* 2 (213), 90–97. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-11 [in Ukrainian].
5. Konieieva, O. O. & Havryliuk, O. R. (2025). Leksychni zasoby vyrazhennya khudozhn'oho zadumu v avtors'kykh pidpysakh i nazvakh kartyn Mariyi Prymachenko [Lexical means of expressing artistic intent in the author's signatures and titles of Maria Primachenko's paintings]. *Kul'turolohichnyy al'manakh*, 3 (15), 309–317. https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.38 [in Ukrainian].
6. Ponomarenko, O. (2022). Spravdeshni chudovys'ka Mariyi Prymachenko. *Svitohlyad*, 3 (95), 41–49. https://surl.li/zufxzj [in Ukrainian].
7. P'yatachenko, S. (2020). Fol'klorni dzherela nazv i pidpysiv do kartyn Mariyi Prymachenko. *Virtus. Scientific Journal*, 44, 204–207. https://surl.li/dznwgh [in Ukrainian].
8. Rabchuk, I. (2018). Spivvidnoshennya ponyat' "prykladka" i "prysudok" u linhvistychniy nautsi [The Relationship Between the Concepts of "Attribute" and "Predicate" in Linguistics]. *Filolohichni studiyi: Naukovyy visnyk Kryvoriz'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 18, 63–74. doi: 10.31812/filstd.v18i0.2128 [in Ukrainian].
9. Romanchenko, A. P. (2025). Imazhonimy yak reprezentanty movnoyi osobystosti Mariyi Prymachenko [Imagonoms as Expressions of Maria Pryimachenko's Linguistic Identity]. *Zapysky z ukrayins'koho movoznavstva : zb. nauk. pr.*, 32, 76–87. https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337340 [in Ukrainian].
10. Sobuts'ka, L. A. (2023). Smilyvist' – buty henial'noyu Mariyeyu Prymachenko [Courage: To Be the Brilliant Maria Pryimachenko]. *Ukrayins'kyy mystetstvoznavchyy dyskurs*, 2, 121–29. https://doi.org/10.32782/uad.2023.2.15 [in Ukrainian].
11. Torchyns'kyy, M. M. (2023). *Struktura onimnoho prostoru ukrayins'koyi movy: monohrafiya [The Structure of the Onomastic Space of the Ukrainian Language: A Monograph]*. Khmel'nyts'kyy: Avist. 550 s. https://elar.khmnu.edu.ua/items/9a7b7670-1992-4fe0-ae09-558031414433 [in Ukrainian].

12. Torchyns'kyy, M. M. (2009). *Struktura onimnoho prostoru ukrayins'koyi movy. Ch. 2 : Funktsionuvannya vlasnykh nazv : monohrafiya [The Structure of the Proper Noun Space in the Ukrainian Language. Part 2: The Functioning of Proper Names: A Monograph]*. Khmel'nyts'kyy: KhNU. 394 s. https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/4384 [in Ukrainian].

13. Tsyfrovyy kataloh robit Mariyi Prymachenko u fondi Natsional'noho muzeyu Tarasa Shevchenka (2021). [Digital catalog of works by Maria Pryimachenko in the collection of the Taras Shevchenko National Museum]. https://surl.li/warujl [in Ukrainian].

14. Tsilyna, M. M. (2015). Ukrayins'ka imazhonimiya XX–XXI st. [Ukrainian Imaginarium of the 20th–21st Centuries]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya". Seriya: Filolohichna*, 58, 282–285. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_58_108 [in Ukrainian].

15. Shul'zhuk, K. F. (2004). *Syntaksys ukrayins'koyi movy [Syntax of the Ukrainian Language]*. Kyyiv: Akademiya. 408 s. [in Ukrainian].

© І. В. Куліш

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 04 травня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: ikulish@ukma.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9377-996X

Researcher ID: PTE-4368-2026

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-205-208

Куліш І. В. Понятійні домінанти в перекладознавчій концептосфері Єлизавети Старинкевич. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 205–208.

УДК 811.161.2'1'255.4:378.4.016Старинкевич Є.

Куліш Ірина Володимирівна,
доктор філософії (PhD) зі спеціальності «Філологія», доцентка,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ПОНЯТІЙНІ ДОМІНАНТИ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ ЄЛИЗАВЕТИ СТАРИНКЕВИЧ

Як частина ширшого дослідження щодо розбудови засадничих елементів української перекладознавчої школи, ця стаття присвячена одній із провідних, але з історичних причин мало досліджених персоналій українського перекладознавства – Єлизаветі Іванівні Старинкевич. Авторська концептосфера перекладознавиці включає такі поняття та термінологічні одиниці на їх позначення як «точність», «настанова на точність», «художність», «пародійність», «передаваність», «непередаваність», «адекватність» та ін. Її авторська система понять формулює цілісну і послідовну перекладознавчу концепцію, що доповнила та посилила терміносистему і метамову української школи перекладознавства. Перекладознавча концепція Єлизавети Іванівни Старинкевич системно пов'язала лінгвістичну та художню компоненти перекладу, обґрунтувавши їхню нерозривність: без «точної» передачі мовних характеристик, на думку дослідниці, неможливе й художнє відтворення оригіналу. Водночас дослідниця поєднала лінгвістичні і літературознавчі підходи, закликала відтворювати авторські домінанти та уникати «перекладацької мови». Особливої ваги набуває той факт, що свої ідеї Єлизавета Старинкевич формулювала й відстоювала в умовах наростаючого ідеологічного тиску, що надає її теоретичним позиціям не лише наукового, а й громадянського виміру. Єлизавета Старинкевич випередила чимало ідей, але багато із її напрацювань лишились «непочутими» як наслідок історичних передумов. Повернення до її спадщини є не лише науковою необхідністю, а й актом культурної справедливості щодо покоління українських інтелектуалів, чия праця була свідомо знищена радянською системою.

Ключові слова: *переклад, художній переклад, авторська термінологія, перекладознавство, термін, поняття, українська школа перекладознавства, метамова, точність, адекватність, чужомовність, форенізація.*

Iryna Kulish,
PhD, Associate Professor,
National University of Kyiv-Mohyla Academy

CONCEPTUAL DOMINANTS IN THE TRANSLATION STUDIES CONCEPTOSPHERE OF YELYZAVETA STARYNKEVYCH

As part of a broader study on the foundational terminological elements of the Ukrainian translation studies school, this article is devoted to one of its leading yet, due to historical reasons, insufficiently researched personalities, Yelyzaveta Ivanivna Starynkevych. The scholar's conceptual sphere encompasses such notions and terminological units as "accuracy," "orientation towards accuracy," "artistic value," "parody," "translatability," "untranslatability," "adequacy," and others. Her authorial system of notions formulates a coherent and consistent translation studies conception that complemented and strengthened the terminological system and metalanguage of the Ukrainian translation studies school. The translation studies conception of Yelyzaveta Ivanivna Starynkevych systematically linked the linguistic and artistic components of translation, establishing their inseparability: without accurate rendering of linguistic characteristics, the scholar argued, artistic reproduction of the original is impossible. At the same time, the scholar combined linguistic and literary approaches, called for the reproduction of the author's dominant features, and urged translators to avoid "translator's language."It is particularly significant that Yelyzaveta Starynkevych formulated and defended her ideas under conditions of mounting ideological pressure, which assigns her theoretical positions not only a scholarly but also a civic dimension. Yelyzaveta Starynkevych anticipated many ideas, yet much of her work remained "unheard" as a consequence of historical circumstances. Returning to her legacy is not only a scholarly necessity but also an act of cultural justice towards a generation of Ukrainian intellectuals whose work was deliberately destroyed by the Soviet system.

Keywords: *translation, literary translation, authorial terminology, translation studies, term, concept, Ukrainian translation studies school, metalanguage, accuracy, adequacy, foreignness, foreignization.*

Єлизавета Іванівна Старинкевич – українська літературознавиця, перекладознавиця та перекладачка. Дослідниця лишила по собі чималий доробок із критичних статей, присвячених перекладам українською мовою, та теоретичних перекладознавчих робіт. Попри значний внесок у розбудову української перекладознавчої школи, наукова спадщина Єлизавети Іванівни Старинкевич залишається малодослідженою. Це зумовлено передусім історичними обставинами. Єлизавета Іванівна послідовно розвивала ідеї «формалізму» у дотриманні стильових авторських домінант під час перекладу художніх творів, як поетичних, так і прозових. Близькою для перекладознавиці була «настанова на чужомовність», або «точність». Не менш важливим вважала дослідниця збереження художньої цінності через відтворення «головного» і жертвування «другорядним». Була серед перших, хто почав говорити про «перекладацьку мову». Відновлення та систематизація її перекладознавчої концептосфери є нагальним завданням як з огляду на історичну справедливість, так і на потреби та виклики для сучасного наукового товариства, яке активно розбудовує метамову та терміносистему українського перекладознавства.

Незважаючи на те, що окремі дослідники побіжно згадують Старинкевич у контексті ширших розвідок про українське перекладознавство 1920–30-х років, її авторська термінологічна система досі не була предметом окремого наукового аналізу (не з'ясованими залишаються інтенсіонали та екстенсіонали ключових понять її концептосфери, співвідношення її термінології з термінологією її сучасників, та місце її концепції в ширшому контексті світового перекладознавства).

Мета цієї статі – систематизувати та проаналізувати понятійні домінанти перекладознавчої концептосфери Єлизавети Старинкевич, визначити їхні інтенсіонал та екстенсіонал, виявити зв'язки між ними та встановити місце її авторської концептосфери в розвитку метамови української школи перекладознавства.

Українські перекладознавці у різні часи, зокрема М. Зеров, М. Рильський, В. Коптілов, І. Корунець, Р. Зорівчак, Л. Коломієць, М. Стріха та ін., акцентували увагу на особливій націєтворчій ролі та функціях перекладу (Зорівчак, 1971; Коломієць, 2015; Рильський, 1987; Стріха, 2006), що мають вплив на формування національної ідентичності. За Є. Старинкевич, за певних історичних і соціальних умов переклад уможливлює розвиток і збагачення мови перекладу (Старинкевич, 1930a: 111). Дослідниця особливо наголошує на трьох функціях перекладу, що їх виділив Володимир Державин (до речі, за спогадами Докії Гуменної, Є. Старинкевич була соратницею видатного перекладознавця (Гуменна, 1990: 135)). За В. Державиним, мета перекладу полягає в тому, щоб, по-перше, збагатити мову перекладу; по-друге, віддати художньо-літературне значення оригіналу; по-третє, ознайомити читача із змістом оригіналу (Державин, 1927: 51). «Ідеальний переклад» у концепції Є. Старинкевич одночасно відповідає всім цим вимогам (Старинкевич, 1930a: 112).

У критичних статтях та розвідках з перекладознавства дослідниця підкреслює важливість мистецтва художнього перекладу, його видатні досягнення та пропонує розширювати списки тих художніх творів, що їх ще не було перекладено, зважаючи на їхню високу художню вартість.

Складність перекладознавства обумовлена, за Є. Старинкевич, складністю «проблем естетики і поетики» (Старинкевич, 1930a: 112). Естетична вартісність, образність мають поєднуватись з індивідуальним стилем, поетикою автора. Хибним поглядом дослідниця вважає важливість передати думку автора, «не чіпляючись до слів» (Старинкевич, 1930b: 192). Тож послідовно і невипадково дослідниця закликає тяжіти до «максимальної точності», або «повної точності», яку вона визначає, як віддавання оригіналу не лише за змістом, а й за стилем. Дослідниця вважає не вирішеними «межі можливої точності», але багато чого в цьому питанні досягли, на її думку, М. Рильський, М. Зеров, М. Драй-Хмара та ін. Їхня точність перекладу аніскільки «не зашкоджує його художній гідності». Отже, перекладознавиця робить висновок про здійсненність найсміливіших вимог щодо точності й художності. За Є. Старинкевич, коли «художнє … збігається з точністю», що не часто трапляється у перекладознавчій критиці, отримаємо таке щасливе сполучення, що в теорії перекладу править за ідеал» (Старинкевич, 1930a: 114).

Стиль Є. Старинкевич визначає як «синтаксис, образність, лексику, для поетичних перекладів – розмір, строфіку, по можливості, і евфонію» (Старинкевич, 1930c: 210). З цієї перспективи дослідниця посилається на «переклад-стилізацію» в термінології В. Державина. Користуючись термінологією М. Зерова (Коломієць, 2021), Є. Старинкевич пов’язує переклад-стилізацію із настановою на «чужомовність» і естетичною цінністю перекладу, завдяки якій, за В. Державиним, можна уникнути «рівного літературного штампу» (Державин, 1927: 51), а, за Є. Старинкевич, «зручності для читання». Дослідниця також послуговується власним терміном «настанова на точність». Відхиленням від цієї настанови вона вважає зміну синтаксису «без потреби», «неточні і навіть хибно перекладені» (Старинкевич, 1946) окремі авторські домінанти.

Зокрема, аналізуючи переклад українською мовою Оксаною Бублик-Гордон роману «Мадам Боварі» Г. Флобера, Єлизавета Іванівна зазначає, що звичайність і простота у перекладі «майже ідеально передають особливості стилю Фльоберового». За Є. Старинкевич, перекладачка зберігає «тонку» мовну компоненту, тобто лінгвістичні характеристики і відтінки, синтаксичну структуру речення і «ритмічний рух прози Фльобера». Як наслідок, «звичайний» стиль Г. Флобера «не впадає в очі, але все ж почувається» (Старинкевич, 1930c: 210).

Дослідниця застерігає від крайнощів і закликає керуватися «почуттям міри, щоб не впасти в пародійність», що призводить до «незграбної неприродності» (Старинкевич, 1930a: 114). Характеристиками інтенсіоналу поняття «пародійність» є «цілковита зміна стилю оригіналу», «збереження змісту», «дотримання лише власних мовних норм».

Поняття, які в авторській термінології Максима Рильського стоять за термінами «перекладність» та «неперекладність» (Рильський, 1987: 254), близькі за своїм інтенсіоналом до понять, які Є. Старинкевич називає термінологічними одиницями «доступність» та «недоступність», або «непередаваність», «відхили», зумовлені органічними властивостями мови. Іншими словами, це такі авторські домінанти, які «погано піддаються перекладу», «не даються до відтворення» та «цілком доступні перекладу» частини. Характеристиками інтенсіоналу поняття «недоступність» є «велика кількість гри слів», «посилання на тексти, незнайомі для сучасних читачів», «синтаксичні та стилістичні ускладнення». Наведені характеристики дослідниця також називає «екзотичними» рисами тексту («такі, що не піддаються перекладу») та пропонує долати їх через, по-перше, доповнення текстів підрядними примітками, поясненнями; по-друге, «іноді – вступною статтею, що готує сприйняття читача» (Старинкевич, 1930a: 116).

Особливе ставлення до вступної статті зрештою стало традицією для української школи перекладознавства. Передмова та її особлива роль згадуються в перекладознавчих роботах М. Рильського та Р. Зорівчак. За Є. Старинкевич, українські переклади «супроводжуються вступними статтями, які не є шаблонними і поверхневими». Зокрема, дослідниця пропонує надавати основні коментарі щодо авторських домінант у стилі у вступній статті. Прикладом таких порад є перекладознавчі та літературознавчі коментарі Є. Старинкевич до перекладу роману «Мадам Боварі» Г. Флобера. Перекладознавиця зазначає, що через комплекс художніх засобів, які є характерними «об'єктивізму реалістичного стилю» письменник створює ілюзію, нібито читач сприймає змальовані об'єкти безпосередньо, без авторової інтерпретації, «навіть саму авторову думку читач сприймає лише в об'єктивному вигляді, вліплену у реальні життєві ситуації, що вони здаються закономірно – побудованими, об'єктивними й реальними» (Старинкевич, 1930c: 210). Дослідниця зауважує, що такі авторські домінанти впливають на читача надзвичайно ефективно й переконливо.

За Є. Старинкевич, Г. Флобер «опрацьовував кожне речення, зважив кожне слово у викладі цього твору, як в поезії». Як наслідок, форма твору стала «ідеально простою і підпорядкованою об'єктові» (Старинкевич, 1930c: 211). Додавання такої інформації у передмову є, на думку дослідниці, «цінним».

З існуючих засобів перекладу «екзотичних рис» тексту оригіналу дослідниця виділяє наступні можливості: по-перше, замінити переклад цитатою з приміткою; по-друге, перекласти текст, хоча б він і втратив у перекладі своєрідний характер (каламбуру, дотепності тощо); по-третє, замінити вираз, наявний в оригіналі, схожим, аналогічним виразом в мові перекладача.

Єлизавета Старинкевич підкреслює, що функції збереження літературно-художнього значення оригіналу, а, як наслідок, введення нових літературних явищ та збагачення мови перекладу можуть бути виконані лише за умови уважного ставлення перекладача до стилю. Дослідниця спростовує обмежену думку, яка панувала в деяких літературних колах, що українська мова «органічно пов'язана з хуторянством, народництвом, просвітянством і сільською тематикою». Єлизавета Старинкевич впевнено стверджує, що українська мова «відповідає вимогам, що висунуті тематикою та стилістикою оригіналів» (Старинкевич, 1930а: 113), говорячи про переклади з європейських мов та народів колишнього СРСР. З огляду на те, що Є. Старинкевич пізніше закидали звинувачення у вульгарному буржуазному космополітизмі і формалізмі, варто розуміти, що відповідні твердження і заклики дослідниця робила, з одного боку, в період примусової «українізації» або, якщо говорити точнішими термінами – «коренізації», а з іншого – закликала до того, що почало дратувати радянську владу, а саме до модернових проукраїнських процесів поза ідеологічним нашаруванням. Переклади, які вводять «нові стилістичні звороти, фігури, нову та різноманітну тематику», та «перекладна література, яка сприяє розширенню кола читацьких інтересів, вводячи до нього все нові літературні явища» трохи пізніше стали червоним прапором для радянської влади і почався процес знищення української ідентичності радянською владою через напад на українську мову, освіту, культуру.

Дослідниця порушує питання про «наближеність» чи «віддаленість» перекладача до тексту перекладу географічно, історично, культурно (Старинкевич, 1930а: 112). Вона засуджує спроби «наблизити переклад до читача» через додавання порівнянь, образів, визначень, мовних зворотів.

«Цінні художні переклади», які позбавлені «зручності для читання» дослідниця протиставляє «переказам власними словами». В цьому сенсі варто провести паралелі з авторськими теоріями в західному перекладознавстві, зокрема із теорією Лоуренса Венуті, який вбачає, що роль перекладача має бути чітко вираженою і «помітною» саме через дотримання принципів «форенізації».

Ще однією паралеллю може стати дискусія між В. Коптіловим та представником радянської школи перекладознавства щодо перекладів «вшир» та «вглиб». Представник української школи художнього перекладу Віктор Коптілов палко відстоює право та необхідність відтворення домінант першотвору (Коптілов, 1973: 258).

Слідування настанові на своємовність, за Є. Старинкевич, з одного боку, може здаватися найраціональнішим, коли маєш справу із «недоступним» для перекладу, оскільки у читача таким чином створюється «враження природності», «жвавості», нібито читати такий переклад буде легко, зрозуміло. З іншого боку, перекладач може втратити художню вартісність твору, що призводить до «свавілля» та надання «чужого національного забарвлення твору» (Старинкевич, 1930а: 116). Дослідниця наводить приклад того, що не варто віддавати народну мову французьких або англійських селян «відповідникам» мови перекладу. Або коли лондонці чи ньюйорківці, які висловлюються, як українці, це може «читатися легко», як «твір, написаний українською мовою і позбавлений «штучності», але натомість «художня своєрідність оригіналу підмінена, не передана повністю». Такі підходи дослідниця називає «зваженою українізацією» (Старинкевич, 1930а: 117).

«Українізуючу тенденцію» дослідниця протиставляє «якомога більшій адекватності оригіналу», яка продукує «завершений високохудожній твір». Інтенсіонал поняття «адекватність» у Є. Старинкевич, як представниці літературознавчої гілки перекладознавства, охоплює збереження синтаксису та ритму у прозі; «природну точність»; «тонку передачу найменших відтінків мови». Зокрема, щоб передати гумор, за Є. Старинкевич, перекладачеві потрібне «чуття до мовних можливостей», «творча здібність» та «мовний такт» (Старинкевич, 1930а: 117). Вищезазначені навички допомагають перекладачеві відтворити, «дбайливо передати» авторські домінанти, тобто «додати викладу своєрідного», пов’язаного зі стилем оригіналу; підкреслюючи та виділяючи домінанти, відмежувати «творчість» від «відсебеньок», «вдало виходячи із труднощів, створюваних автором». Втрата авторового «своєрідного» призводить до «блідості» та «втрати колоритності». Є. Старинкевич закликає перекладачів визначати «суттєве» для автора і віддавати його у перекладі.

Окремо дослідниця послуговується поняттям «повнота», коли говорить про ступінь точності та художності у перекладі. Одним із власних завдань дослідниця вважає «подолання традицій перекладів-переказів». Щоб виконати це завдання, дослідниця радить уникати відхилень від оригіналу та послідовної недбалості. Є. Старинкевич радить уникати «марних, випадкових пропусків», «невмотивованих відступів». «Жертвувати» можна другорядним, деякі ухили від оригіналу або пропуски зумовлені об'єктивними труднощами і не шкодять враженню (Старинкевич, 1930с: 212). Основне завдання перекладача, на думку Є. Старинкевич, – прислухатись до стилю автора і відтворювати оригінал якомога точніше, адже переклад має лишатися побудованим на принципі максимальної точності й уважності до оригіналу.

Дослідниця пов’язує відтворення художньої компоненти під час перекладу із лінгвістичною. За Є. Старинкевич, «без точної передачі соціальної характеристики» (за нею у дослідниці криється лінгвістична компонента) «нездійсненна й естетична художньо-літературна цінність перекладу» (Старинкевич, 1930с: 211).

Цікаво, що інколи перекладознавиця навіть називає перекладача «стилістом». Є. Старинкевич, як перекладачка із французької (до речі, її перу належить один із канонічних перекладів роману «Червоне та чорне» Стендаля), виділяла типові труднощі під час перекладу творів французьких письменників, серед яких, по-перше, ускладнення довгими реченнями (які часто в українському перекладі доводиться розбивати на окремі речення); по-друге, вибаглива образність; по-третє, будь-які лексичні фігури, що не даються до відтворення українською мовою.

Серед оцінних висловів у критичних статтях з перекладознавства Єлизавети Старинкевич є «прекрасні переклади», «прекрасно виконані переклади», «взірцевий в стилістичному відношенні переклад», «вийнятково вдало переданий в стилістичній своєрідності твір», «найвдаліший переклад».

Понятійна система Єлизавети Старинкевич, відтворена у термінах «точність», «адекватність», «настанова на точність», «пародійність», «доступність / недоступність», «повнота» тощо, формує цілісну і внутрішньо послідовну перекладознавчу концепцію, що системно пов'язала лінгвістичну та художню компоненти перекладу й суттєво збагатила метамову української школи перекладознавства. Дослідниця випередила чимало ідей, сформульованих у західному перекладознавстві значно пізніше, зокрема концепцію форенізації Л. Венуті. Перспективами подальших досліджень є порівняльний аналіз концептосфери Є. Старинкевич із термінологічними системами інших представників української перекладознавчої школи, а також дослідження її перекладацької практики як реалізації її теоретичних принципів.

Література:

1. Державин В. М. Проблема віршованого перекладу. *Плужанін.* 1927. № 9–10 (13–14). С. 44–51.
2. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Балтимор-Торонто, 1990.
3. Зорівчак Р. П. Джек Лондон у виданні «Дніпра». *Всесвіт.* 1971. Вип. 7. С. 117–119.
4. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років. Вінниця : Нова Книга, 2015.
5. Коломієць Л. Новаторство Миколи Зерова у плануванні перекладного репертуару та напрацюванні лекційного курсу з методики перекладу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія.* 2021. Вип. 1 (53). С. 16–22.
6. Коптілов В. І вшир, і вглиб. Майстерність перекладу. 1973. Вип. 9. С. 257–261.
7. Рильський М. Проблеми художнього перекладу: зібрання творів у 20 т. Київ : Наукова думка. Т. 16. 1987. С. 239–306.
8. Старинкевич Є. Проблеми і досягнення в мистецтві перекладу: До підсумків української перекладної літератури за 1929–1930 рр. *Червоне слово.* 1930a. № 3. С. 111–118.
9. Старинкевич Є. Рецензія на книгу: Діккенс Ч. Олівер Твіст, пер. В. Черняхівська. *Червоний шлях*. 1930b. № 4. С. 192–194.
10. Старинкевич Є. Рецензія на книгу: Флобер Г. Твори. Т. 1. Мадам Боварі, пер. О. Бублик-Гордон. *Червоний шлях.* 1930 с. № 7–8. С. 210–211.
11. Старинкевич Є. Українські поети в російських перекладах. *Літературна газета*. 1946, 18 липня.
12. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт – Наш час, 2006.

References:

1. Derzhavyn, V. M. (1927). Problema virshovanoho perekladu [The difficulty of poetic translation]. Pluzhanin, 9–10 (13–14), 44–51 [in Ukrainian].
2. Humenna, D. (1990). Dar Evdoteyi [The Gift of Evdoteia]. Baltymor-Toronto [in Ukrainian].
3. Zorivchak, R. P. (1971). Dzhek London u vydanni «Dnipra» [Jack London in the Dnipro journal]. Vsesvit, 7, 117–119 [in Ukrainian].
4. Kolomiiets, L. V. (2015). Ukrainskyi khudozhnii pereklad ta perekladachi 1920–30-kh rokiv [Ukrainian literary translation and translators of the 1920s–30s]. Nova Knyha [in Ukrainian].
5. Kolomiiets, L. (2021). Novatorstvo Mykoly Zerova u planuvanni perekladnoho repertuaru ta napratsiuvanni lektsiinoho kursu z metodyky perekladu [Mykola Zerov's innovativeness in planning the translation repertoire and developing a lecture course on translation methodology]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Inozemna filolohiia *[Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Foreign Philology]*, 1 (53), 16–22 [in Ukrainian].
6. Koptilov, V. (1973). I vshyr, i vhlyb [Both in width and in depth]. Masterstvo perevoda *[The Art of Translation]*, 9, 257–261 [in russian].
7. Rylskyi, M. (1987). *Problemy khudozhnoho perekladu [Difficulties of literary translation].* Zibrannia tvoriv u 20 t. *[Collected works in 20 volumes]* (Vol. 16, pp. 239–306). Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Starynkevych, Ye. (1930a). Problemy i dosiahnennia v mystetstvi perekladu: Do pidsumkiv ukrainskoi perekladnoi literatury za 1929–1930 rr. [Problems and achievements in the art of translation: On the results of Ukrainian translated literature for 1929–1930]. Chervone slovo *[Red Word]*, 3, 111–118 [in Ukrainian].
9. Starynkevych, Ye. (1930b). Retsenziia na knyhu: Dikkens, Ch. Oliver Tvist, per. V. Cherniakhivska [Review of the book: Dickens, Ch. Oliver Twist, transl. V. Cherniakhivska]. Chervonyi shliakh *[Red Path]*, 4, 192–194 [in Ukrainian].
10. Starynkevych, Ye. (1930c). Retsenziia na knyhu: Flober, H. Tvory. T. 1. Madam Bovari, per. O. Bublyk-Hordon [Review of the book: Flaubert, G. Works. Vol. 1. Madame Bovary, transl. O. Bublyk-Gordon]. Chervonyi shliakh *[Red Path]*, 7–8, 210–211 [in Ukrainian].
11. Starynkevych, Ye. (1946, July 18). Ukrainski poety v rosiiskykh perekladakh [Ukrainian poets in Russian translations]. Literaturna hazeta *[Literary Gazette]* [in Ukrainian].
12. Strikha, M. (2006). Ukrainskyi khudozhnii pereklad: mizh literaturoiu i natsietvorenniam [Ukrainian literary translation: between literature and nation-building]. Fakt – Nash chas [in Ukrainian].

© О. Ф. Миголинець

Отримано: 16 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 травня 2026 р.

Email: olha.myholynets@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5331-7218

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-209-212

Миголинець О. Ф. Особливості метафоричного перенесення в українській медичній термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 209–212.

УДК: 811.161.1'243'38:378.147

Миголинець Ольга Федорівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Ужгородський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИЧНОГО ПЕРЕНЕСЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Українська медична термінологія є однією з найбільших і найскладніших українських терміносистем, яка відображає етапи становлення медицини як науки загалом. Одним зі способів творення медичних термінологічних одиниць є метафорична номінація. Терміни-метафори, внесені в медичну термінологію, повністю пристосовуються до неї і набувають самостійного відтінку. Вони полегшують розуміння терміна, дають змогу уникати довгих номінацій у мовленні лікаря. Вивчення процесу метафоризації медичних термінів не пройшло осторонь лінгвістичних досліджень. Мовознавці приділяли увагу перекладу анатомічних термінів-метафор на матеріалі англійської та української мов, аналізу метафоричного компонента в медичній термінології, джерелам метафоризації в медичній термінології тощо. Проте й до сьогодні в українському мовознавстві немає спеціального комплексного дослідження метафоричних процесів у медичній термінології.

У нашому дослідженні ми проаналізували термінологічні одиниці, утворені шляхом метафоризації в галузі медицини (за основу взято лексико-семантичний принцип); простежили семантичні перетворення загальномовних лексем на терміни, з'ясували роль метафори в таких процесах. Більшість із досліджуваних назв ми зафіксували у виданні "Міжнародна анатомічна термінологія" (Вінниця, 2010).

Зміна статусу назви (термінологізація) у межах метафоризації найчастіше відбувається внаслідок перенесення назви за подібністю форми, процесу, функції тощо. Роль будівельного матеріалу в таких процесах можуть виконувати предмети побуту (чашечка нирки, серцева сумка, маткова труба), соматизми (совине око, ніжка діафрагми), назви рослин (очне яблуко, нюхова (волосяна) цибулина, гілка нерва) і тварин (морський коник, вовча паща, грудна жаба), географічні назви (зоровий шлях (канал), шлункові поля, зорове перехрестя).

Також у статті звернено увагу на будову медичних термінів-словосполучень. Процеси метафоризації є потужними чинниками формування медичної термінології.

Ключові слова: *медична термінологія, термін, метафора, метафоричні терміни, лексико-семантичні класи слів.*

Olha Myholynets,
Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department,
Uzhhorod National University

FEATURES OF METAPHORICAL TRANSFER IN UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY

Ukrainian medical terminology is one of the largest and most complex Ukrainian terminological systems, reflecting the stages of the formation of medicine as a science in general. One of the methods of creating medical terminological units is metaphorical nomination. Metaphor-terms introduced into medical terminology fully adapt to it and acquire an independent connotation. They facilitate the understanding of a term and allow for avoiding long nominations in a doctor's speech. The study of the process of metaphorization of medical terms has not bypassed linguistic research. Linguists have paid attention to the translation of anatomical metaphor-terms based on the material of English and Ukrainian, the analysis of the metaphorical component in medical terminology, the sources of metaphorization in medical terminology, etc. However, to this day, there is no special comprehensive study of metaphorical processes in medical terminology in Ukrainian linguistics.

In our research, we analyzed terminological units formed through metaphorization in the field of medicine (based on the lexico-semantic principle); traced the semantic transformations of common lexical units into terms, and clarified the role of metaphor in such processes. Most of the analyzed terms were recorded in the publication International Anatomical Terminology (Vinnytsia, 2010).

The change in the status of a name (terminologization) within metaphorization most often occurs as a result of transferring a name based on similarity of form, process, function, etc. The role of building material in such processes can be played by household objects (renal calyx, pericardium, uterine tube), somatic terms (owl's eye, crus of diaphragm), plant names (eyeball, olfactory bulb, nerve branch), and animals (seahorse, lupus, angina pectoris), geographical names (circle of Willis, gastric pits, optic chiasm).

The article also draws attention to the structure of medical metaphor-terms (phrases). Metaphorization processes are powerful factors in the formation of medical terminology.

Keywords: *medical terminology, term, metaphor, metaphorical terms, lexico-semantic word classes.*

Формулювання проблеми. Українська медична термінологія є однією з найбільших і найскладніших українських терміносистем, яка відображає етапи становлення медицини як науки загалом. Вона належить до однієї з найдавніших фахових термінологій і сформувалась як на світовій, так і на власній мовній основі. Одним зі способів творення медичних термінологічних одиниць є метафорична номінація. Терміни-метафори, внесені в медичну термінологію, повністю пристосовуються до неї і набувають самостійного відтінку. Вони полегшують розуміння терміна, дають змогу уникати довгих номінацій у мовленні лікаря. Проте на сьогодні класифікація метафоричних термінів медичної сфери потребує докладнішого вивчення. Актуальність нашого дослідження зумовлена відсутністю в українській лінгвістиці спеціального комплексного осмислення метафоричних процесів у медичній термінології.

Мета статті – проаналізувати термінологічні одиниці, утворені шляхом метафоризації в галузі медицини (за основу взято лексико-семантичний принцип); простежити семантичні перетворення загальномовних лексем на терміни, з'ясувати

роль метафори в таких процесах. Матеріалом дослідження стали українські медичні терміни, більшість із яких зафіксовані у виданні "Міжнародна анатомічна термінологія" (Міжнародна анатомічна термінологія, 2010).

Мета передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати роль метафори як елемента становлення й розвитку медичної термінології, виокремити тематичні групи слів, що внаслідок метафоризації набули нових значень, зробити висновки щодо будови метафоричних словосполучень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення медичної термінології завжди привертало увагу мовознавців. У різних аспектах цю термінологію досліджували Ю. Бражук, О. Вікторіна, Н. Гимер, Г. Дидик-Меуш, І. Іваненко, Т. Лепеха, Т. Луковенко, Н. Місник, Д. Сизонов, О. Стрижаковська, Т. Файчук, Н. Цісар та інші. Медичну номенклатуру в пам'ятках української мови XVI–XVIII століть аналізувала Г. Дидик-Меуш (Дидик-Меуш, 2001).

Т. Файчук в етимологічному, семантичному та структурному аспектах проаналізувала біологічну й медичну термінологію в лікарських порадниках XVI–XVIII століть (Файчук, 2004).

Лексику народної медицини в українських говірках досліджували Я. Вакалюк (говори Прикарпаття), М. Никончук, О. Никончук, В. Мойсієнко (поліські говори), Р. Омельковець (західнополіський говір), В. Баденкова (говірки Інгуло-Бузького межиріччя), О. Вікторіна (говірки Кіровоградщини), О. Стрижаковська (буковинські говірки), О. Миголинець (закарпатські говірки) та ін.

Окремі дослідження стосувалися і способів творення медичних термінів. Наприклад, І. Кочан звернула увагу на терміни з міжнародними соматичними компонентами (*акро-, артр(о)-, гастр(о)-, гема-, гемо-, гемат(о)-, офтальм(о)-*) в сучасній українській мові. Уживанню іншомовних медичних термінів присвятили свої дослідження О. Гайда, Н. Місяць, В. Білоус, Г. Навчук, В. Юкало.

Не пройшов осторонь лінгвістичних досліджень і процес метафоризації медичних термінів, який належить до одних зі способів творення нових назв для предметів чи явищ на основі подібності. Цій проблемі присвятили свої дослідження Т. Клочко та В. Ісаєва, які зазначили, що різні галузі медицини відрізняються принципами метафоризації (Клочко, Ісаєва, 2020: 85). Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів) аналізує Ю. Бражук (Бражук, 2012). В аналогічному дослідженні Н. Цісар розглядає джерела метафоризації в медичній термінології, виділяє основу перенесення за подібністю та лексико-семантичні групи слів, які мотивують виникнення медичних термінів; з'ясовує особливості метафоротворчості в межах медичної терміносистеми, підкреслює системність процесів вторинної номінації (Цісар, 2005). Лексико-семантичний підхід до класифікації метафоричних термінів пропонують Г. Усик та Т. Кириленко, поділяючи їх на антропологічні та неантропологічні (Усик, Кириленко, 2020: 41). О. Пуш та Н. Гасюк аналізують наявні підходи та концепції до вивчення когнітивної теорії метафори як способу утворення нових термінів (Пуш, Гасюк, 2021). Метафоризація завжди була невіддільною частиною будь-якої терміносистеми. Терміни-метафори є результатом активного відбиття навколишньої дійсності. На думку З. Куньч, "терміни, що виникли внаслідок метафоризації загальновживаних слів, мають зрозумілу для мовця внутрішню форму, вони дають змогу передавати наукову інформацію в зручнішій для адресата формі" (Куньч, 2018: 41). Використання метафор у мові науки полегшує інтерпретацію наукового дискурсу, оскільки дає змогу розглянути явище з декількох боків та в порівнянні з іншими явищами побачити динаміку їхнього розвитку. Метафора вводить у дію особливі сценарії, у яких відображено попередній досвід індивіда, отриманий в інших галузях знань (Байло, 2014: 19). "У процесі формування термінів шляхом метафоризації залучаються загальні знання про світ, результат взаємодії людини з навколишнім світом, процесу пізнання та перетворення знань про світ" (Губич, 2019: 44).

Виклад основного матеріалу. В основу дослідження покладено семантичний аналіз, у межах якого найменування того чи того поняття переносять на інший предмет або поняття на підставі їхньої подібності. Зважаючи на семантичний критерій, в основі метафор можуть лежати:

– побутові предмети:

а) назви одягу: *серцева сорочка, серцева сумка* 'перикард' (зовнішня сполучнотканинна оболонка у вигляді мішка, що оточує серце, захищає його від інших органів, запобігає надмірному розтягуванню й забезпечує краще наповнення кров'ю), *ясенна кишеня* (названа через зовнішню схожість із кишенею під час запалення ясен);

б) назви посуду: *чашечка нирки* (на основі зовнішньої схожості її форми з невеликою чашечкою або келихом), *колінна чашечка* (на основі зовнішньої схожості наколінника до чашечки), *лійка гіпоталамуса* 'конусоподібний виступ на нижній частині гіпоталамуса' (через лійку нейрогормони передаються від гіпоталамуса до гіпофіза, регулюючи ендокринні функції), *ниркова миска* (походить від її форми та функції: це воронкоподібне розширення в центрі нирки, яке збирає сечу (як миска збирає рідину));

в) назви предметів: *вуздечка язика* (похідне від *вузда* 'погамовувати', 'обмежувати'; це невелика складка тканини, яка з'єднує язик із дном ротової порожнини, її основна функція – обмеження рухів язика та його фіксація, щоб забезпечити правильну артикуляцію, ковтання та жування), *ворота печінки* (походить від лат. *porta* 'ворота, вхід', оскільки становить собою анатомічну ділянку на нижній поверхні органу, де 'входять' та 'виходять' основні судини та протоки, діючи як 'брама' чи 'вхідний пункт' для крові, поживних речовин та жовчі), *маткова труба* (в основі назви – трубчаста структура (труба), яка з'єднує порожнину матки з черевною порожниною та забезпечує шлях для яйцеклітини до матки, виконуючи важливу функцію транспорту й запліднення), *м'язова трубка* (назву пояснюють тим, що орган має вигляд порожнистої труби), *вікно присінка вуха* (мотивовано тим, що це невелике овальне віконце (отвір), що з'єднує середнє вухо (барабанну порожнину) з присінком внутрішнього вуха – першою порожниною лабіринту, через яке передаються коливання до рідин внутрішнього вуха для слуху та рівноваги. Аналогія з вікном підкреслює його функцію як прозорого, проміжного отвору – з'єднання), *підшкірна сумка* (в основі назви – зовнішня подібність до мішка чи сумочки, що лежить під шкірою і служить для захисту суглобів від тертя та травм), *ниркові пірамідки* (мотивовано подібністю цих утворень у мозковій речовині нирок до пірамідок), *молекулярне сито* (назва походить від процесу розділення газів, наприклад, у кисневих генераторах; простежуємо аналогію зі звичайним ситом, яке просіює тверді частинки різного розміру), *венозна сітка* (в основі назви – мережа розширених дрібних вен та капілярів, що проступають крізь шкіру, утворюючи візерунки, схожі на павутиння або сітку), *слухові окуляри* (в основі назви – мотивація за виглядом: корпус слухового апарату нагадує оправу для окулярів), *намет мозочка*

(назва описує форму мозочка, який нагадує намет), *черевний мішок* (назва зумовлена випинанням у ділянці живота, яке нагадує собою мішок), *валик носа* (в основі назви – мотивація за формою: на внутрішній стінці носа міститься невелике підвищення чи валик);

– соматизми: *совине око* (назву пояснюють схожістю клітин, уражених вірусом, з оком сови), *ніжка діафрагми* (назву мотивовано подібністю м'язових пучків до ніжок, що забезпечують опору й рух);

– географічні назви: *шлункові поля* (в основі назви лежить вигляд ділянки слизової шлунка, яка є важливою для діагностики), *операційне поле* (назва вказує на конкретну ділянку тіла, де хірург виконує операційні маніпуляції), *печери шлунку* (в основі назви – мотивація за зовнішнім виглядом: слизова оболонка шлунку має зморшкувату будову, що нагадує печери та складки), *зорове перехрестя* (назва точно описує функцію зорових нервів – передаючи інформацію про зображення в мозок, зорові нерви від обох очей перехрещуються), *зоровий шлях (канал)* (в основі назви лежать основні етапи проходження сигналу через зоровий шлях; зоровий нерв проходить через анатомічний тунель у черепі, парний канал у клиноподібній кістці), *венозний кут* (пояснюють злиттям вен під певним кутом, що надає цій ділянці характерної форми);

– назви рослин: *нюхова (волосяна) цибулина* (назву мотивовано зовнішньою схожістю цієї мозкової структури із цибулиною рослини), *очне яблуко* (в основі назви – схожість кулястої форми ока з яблуком), *гілка нерва* (в основі назви – аналогія з деревом: нервові волокна, відходячи від основного стовбура, розгалужуються подібно до гілок дерева);

– назви тварин: *вовча паща* (в основі назви – зовнішня схожість розщілини піднебіння з пащею вовка), *заяча губа* (назву пояснюють схожістю щілини на губі немовляти з розрізом на губах зайців, які народжуються з таким дефектом), *грудна жаба* 'стенокардія' (назва походить від народного опису відчуттів під час нападу: ніби на груди сідає важка жаба, що стискає їх і заважає дихати, створюючи сильний біль та відчуття задухи), *півнячий гребінь* (назву пояснюють схожістю решітчастої кістки в черепі людини з гребенем півня), *морський коник* (в основі назви – схожість ділянки мозку з профілем морського коника), *синдром метелика* 'чутлива шкіра' (назву пояснюють дуже ніжною, як крила метелика, шкірою).

Висновки. Як видно з нашого дослідження, зміна статусу назви (термінологізація) у межах метафоризації найчастіше відбувається внаслідок перенесення назви за подібністю форми, процесу та функції тощо. Метафоричні процеси значно впливають на формування нових медичних понять і термінів, спрощуючи сприйняття складних, абстрактних або невидимих явищ у медицині. Роль будівельного матеріалу в таких процесах можуть виконувати предмети побуту, соматизми, назви рослин і тварин, географічні назви. Таким чином, словниковий склад загальновживаної лексики служить джерелом поповнення термінологічного складу медичної галузі. Метафора полегшує розуміння терміна, дає змогу уникати довгих номінацій у мовленні лікаря.

Що стосується будови медичних термінів-словосполучень, то найбільше зафіксовано двохелементних, які складаються з:

1) іменника у формі називного відмінка в поєднанні з іменником у формі непрямих відмінків: *синдром метелика, печери шлунку*, *ніжка діафрагми, валик носа, вуздечка язика* та ін. (І+І);

2) прикметника з іменником у називному відмінку (П + І): *грудна жаба, півнячий гребінь*, *заяча губа, вовча паща, зоровий шлях (канал), нюхова (волосяна) цибулина, зорове перехрестя, совине око, молекулярне сито* та ін.

Нерідко в медичній термінології метафоричні поняття функціюють як готові терміни, у яких простежуємо суто наукову інформацію. Носії мови не усвідомлюють метафоричності їхньої природи, оскільки ці терміни давно вже втратили зв'язок із першоджерелом. Процеси метафоризації є потужними чинниками формування медичної термінології. Метафоризовані терміни мають високий рівень інформативності, прозору внутрішню форму, відтак вони стають зручним "будівельним матеріалом" у термінології.

Література:

1. Байло Ю. В. Особливості функціонування метафори у термінології. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2014. Вип. 1 (73). С. 219–221.

2. Бражук Ю. Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів). *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 224–228.

3. Губич П. В. Соматична метафора у пожежній термінології української, польської та англійської мов. *Львівський філологічний часопис : науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.* 2019. № 6. С. 44–47.

4. Дидик-Меуш Г. М. Медична номенклатура в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст. : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2001. 19 с.

5. Клочко Т. В., Ісаєва В. І. Метафоризація в медичній термінології. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2020. Т. 31 (70). № 1. Ч. 2. С. 84–88.

6. Кочан І. М. Терміни з міжнародними соматичними компонентами в сучасній українській мові. *Мова. Культура. Взаєморозуміння : зб. наук. праць*. Дрогобич, 2012. Вип. ІІ. 300 с.

7. Куньч З. Й. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм. Львів : Галицька видавнича спілка, 2018. 180 с.

8. Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти) / ред. В. Г. Черкасов. Вінниця : Нова кн., 2010. 392 с.

9. Пуш О. М., Гасюк Н. В. Специфіка метафоричних термінів у медичній термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 48. Т. 3. С. 115–118.

10. Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics*. 2020. № 5. С. 62–67.

11. Файчук Т. Г. Біологічна та медична лексика у лікарських порадниках XVI–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 18 с.

12. Цісар Н. Метафора в медичній терміносистемі. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології".* 2005. № 538. С. 63–67.

References:

1. Bailo, Yu. V. (2014). Osoblyvosti funktsionuvannia metafory u terminolohii [Features of Metaphor Functioning in Terminology]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu [Bulletin of Zhytomyr State University]*. Vyp. 1 (73). Filolohichni nauky. S. 219–221 [in Ukrainian].

2. Brazhuk, Yu. (2012). Metaforychnyi komponent u medychnii terminolohii (na materiali anatomichnykh i klinichnykh terminiv) [Metaphorical Component in Medical Terminology (based on anatomical and clinical terms)]. *Studia Linguistica [Studia Linguistica]*. Vyp. 6. S. 224–228 [in Ukrainian].

3. Hubych, P. V. (2019). Somatychna metafora u pozhezhnii terminolohii ukrainskoi, polskoi ta anhliiskoi mov [Somatic Metaphor in the Firefighting Terminology of Ukrainian, Polish, and English]. *Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti "Lvivskyi filolohichnyi chasopys" [Lviv Philological Journal (Lviv State University of Life Safety)].* № 6. S. 44–47 [in Ukrainian].

4. Dydyk-Meush, H. M.(2001). Medychna nomenklatura v pam'iatkakh ukrainskoi movy XVI–XVIII st. [Medical Nomenclature in Monuments of the Ukrainian Language of the 16th – 18th Centuries]: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01. Lviv. 19 s. [in Ukrainian].

5. Klochko, T. V., Isaieva V. I. (2020). Metaforyzatsiia v medychnii terminolohii [Metaphorization in Medical Terminology]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho.* Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii [*Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University.* Series: Philology. Social Communications]. T. 31 (70). № 1. Ch. 2. S. 84–88 [in Ukrainian].

6. Kochan, I. M. (2012). Terminy z mizhnarodnymy somatychnymy komponentamy v suchasnii ukrainskii movi [Terms with International Somatic Components in Modern Ukrainian]. *Mova. Kultura. Vzaiemorozuminnia: zb. nauk. Prats [Language. Culture. Mutual Understanding: Collected Papers].* Drohobych. Vyp. II. 300 s. [in Ukrainian].

7. Kunch, Z. Y. (2018). Pytome y zapozychene v terminolohii: problema balansu. Teoriia termina: konkretyzatsiia leksyko-semantychnykh paradyhm [Native and Borrowed in Terminology: The Problem of Balance. Theory of the Term: Specification of Lexico-Semantic Paradigms]. Lviv: Halytska Vydavnycha Spilka. 180 s. [in Ukrainian].

8. Mizhnarodna anatomichna terminolohiia (latynski, ukrainski, rosiiski ta anhliiski ekvivalenty) [International Anatomical Terminology (Latin, Ukrainian, Russian, and English equivalents)] / red. V. H. Cherkasov. Vinnytsia: Nova kn., 2010. 392 c. [in Ukrainian].

9. Push, O. M., Hasiuk, N. V. (2021). Spetsyfika metaforychnykh terminiv u medychnii terminolohii [Specifics of Metaphorical Terms in Medical Terminology]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu [Scientific Bulletin of the International Humanities University].* Seriia: Filolohiia. № 48. T. 3. S. 115–118 [in Ukrainian].

10. Usyk, H., Kyrylenko, T. (2020). Metafora yak sposib utvorennia medychnoi terminolohii [Metaphor as a Method of Forming Medical Terminology]. *Advanced Linguistics*. № 5. S. 62–67 [in Ukrainian].

11. Faichuk, T. H. (2004). Biolohichna ta medychna leksyka u likarskykh poradnykakh XVI–XVIII st. [Biological and Medical Vocabulary in Medical Advisors of the 16th – 18th Centuries]: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].

12. Tsisar, N. (2005). Metafora v medychnii terminosystemi [Metaphor in the Medical Terminological System]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika".* Seriia "Problemy ukrainskoi terminolohii" *[Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Problems of Ukrainian Terminology].* № 538. S. 63–6 [in Ukrainian].

© С. В. Насакіна

Отримано: 30 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: sveteacher@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8288-0405

Researcher ID: AAA-3592-2022

Scopus Author ID: 57226253308

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-213-216

Насакіна С. В. Фразеологічні одиниці в тестах ЗНО: синхронно-діахронний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 213–216.

УДК: 811.161.2’373.7:398.9

Насакіна Світлана Вікторівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Одеський державний аграрний університет

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В ТЕСТАХ ЗНО: СИНХРОННО-ДІАХРОННИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено комплексному лінгвістичному аналізу фразеологічних одиниць, що входять до програми зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО / НМТ) з української мови. Актуальність дослідження зумовлена потребою систематизувати фразеологізми, які є обов’язковим складником екзаменаційних завдань з української мови. У межах синхронного аспекту розглянуто корпус фразеологізмів, актуальних для сучасної мовної норми. Проаналізовано семантичні групи, які найчастіше стають об’єктом тестування. Особливу увагу приділено явищам варіантності та трансформації значень у сучасному контексті, що часто стає причиною типових помилок абітурієнтів. Мета наукової розвідки – здійснити синхронно-діахронний аналіз фразеологізмів, засвідчених у тестах ЗНО та НМТ, визначити їхнє функційне навантаження й особливості відбору. Діахронний підхід дає змогу простежити етимологію тестових фразеологізмів. У статті розкрито походження ключових висловів: від античних міфів і біблійних сюжетів до самобутніх народних джерел та професійних жаргонів минулого. Розуміння генези фразеологізму розглянуто не лише як історичну довідку, а й дієвий інструмент для кращого запам’ятовування та правильного декодування значення під час іспиту. Такий підхід дає змогу пояснити логіку внутрішньої форми слова, яка в сучасній мові може бути затемненою. Методологічну основу роботи становлять описовий, порівняльно-типологічний та етимологічний методи. У висновках наголошено, що поєднання синхронного та діахронічного аналізів у процесі підготовки до тестування сприяє не лише механічному засвоєнню знань, а й формуванню цілісної лінгвокультурологічної компетенції учнів. Матеріали статті можуть використати вчителі української мови, методисти та викладачі закладів вищої освіти для поглибленого вивчення фразеологічного складу української мови.

Ключові слова: *діахронія, ЗНО, ідіома, лінгводидактика, синхронія, фразеологічна одиниця, фразеологія.*

Svitlana Nasakina,
PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa State Agrarian University

PHRASEOLOGICAL UNITS IN ZNO TESTS: SYNCHRONIC AND DIACHRONIC ASPECT

The article is devoted to a comprehensive linguistic analysis of phraseological units included in the program of external independent assessment (ZNO / NMT) in the Ukrainian language. The relevance of the study is due to the need to systematize phraseological units, which are a mandatory component of examination tasks in the Ukrainian language. Within the synchronic aspect, a corpus of phraseological units relevant to the modern language norm is considered. Semantic groups that most often become the object of testing are analyzed. Special attention is paid to the phenomena of variability and transformation of meanings in the modern context, which often becomes the cause of typical errors of applicants. The purpose of scientific research was to carry out a synchronic-diachronic analysis of phraseological units presented in the ZNO and NMT tests, to determine their functional load and selection features. The diachronic approach allows us to trace the etymology of test phraseological units. The article reveals the origin of key expressions: from ancient myths and biblical plots to original folk sources and professional jargons of the past. Understanding the genesis of phraseology is considered not only as a historical reference, but also as an effective tool for better memorization and correct decoding of meaning during the exam. This approach helps to explain the logic of the internal form of a word, which in modern language can be obscured.

The methodological basis of the work is descriptive, comparative-typological and etymological methods. The conclusions emphasize that the combination of synchronous and diachronic analysis in the process of preparing for testing contributes not only to the mechanical assimilation of knowledge, but also to the formation of holistic linguocultural competence of students. The materials of the article can be used by Ukrainian language teachers, methodologists and lecturers of higher education institutions for in-depth study of the phraseological composition of the Ukrainian language.

Keywords: *diachrony, external assessment, idiom, linguodidactics, synchrony, phraseological unit, phraseology.*

Постановка проблеми. Сучасна філологія дедалі більше зосереджується на міждисциплінарних підходах до вивчення мови. Одним із важливих об’єктів дослідження є фразеологічні одиниці, оскільки вони фіксують культурний досвід, спосіб мислення та мовну картину світу носіїв мови. Фразеологія привертає увагу не лише мовознавців, а й педагогів, культурологів, психологів, політологів тощо. Зокрема В. В. Жайворонок уважає, що “фразеологія – це та сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відбиваються етнопсихологічні особливості соціуму, а з другого, – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету” (Жайворонок, 2007: 33).

Саме в цьому річищі особливе місце фразеологічних одиниць належить їх застосуванню в художніх, рекламних, політичних та публіцистичних текстах завдяки пов’язаним із ними історичним та культурним конотаціям. На думку дослідників, сучасний період розвитку фразеології отримав назву функційний, і для нього характерні комплексні дослідження фразеологічного складу мов із залученням здобутків інших дисциплін, спрямованих на пізнання феномену людини (Тодорова, 2018: 37).

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження фразеологізмів у тестах Зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) та Національного мультипредметного тесту (НМТ) з української мови, які спрямовані не лише на перевірку орфографічних і граматичних навичок, а й на виявлення рівня сформованості мовної картини світу здобувачів освіти. Зовнішнє незалежне оцінювання – це класична форма вступних іспитів в Україні, що тривала до 2021 року; НМТ – це сучасний формат іспиту, запроваджений в умовах воєнного стану з 2022 року. Він проводиться за допомогою комп'ютерних технологій і містить завдання одразу з кількох предметів (наприклад, української мови, математики, історії України та предмета на вибір) в одному блоці.

Зважаючи на зазначену трансформацію формату іспитів, актуальність теми зумовлена потребою систематизувати фразеологічний матеріал у тестах; виявити тенденції відбору мовного матеріалу; удосконалити методику підготовки учнів до іспитів; зберегти та популяризувати національно-культурний компонент мови. **Мета статті** – здійснити синхронно-діахронний аналіз фразеологізмів, наявних у тестах ЗНО та НМТ, визначити їхнє функційне навантаження й особливості відбору. **Об'єкт дослідження** – тексти завдань ЗНО та НМТ. **Предмет дослідження** – фразеологічні одиниці української мови в тестових завданнях ЗНО та НМТ у синхронному й діахронному вимірах. **Матеріал дослідження** – тестові завдання ЗНО з української мови (2017–2021 рр.) та НМТ (2022–2025 рр.), що містять фразеологічні одиниці.

Аналіз досліджень. Фразеологічні одиниці в різних напрямках досліджувало чимало вітчизняних та іноземних науковців: Ш. Баллі, Г. В. Бачинська, Н. Ф. Венжинович, О. С. Вербовецька, Т. П. Вільчинська, Л. Б. Давиденко, С. С. Єрмоленко, О. В. Забуранна, Ю. О. Письменна, О. О. Потебня, Л. Г. Скрипник, Д. В. Ужченко, В. Д. Ужченко, Л. А. Юрчук, С. Фідлер та ін. В українській науці значний внесок у вивчення фразеологізмів закладено в працях таких дослідників, як Б. М. Ажнюк, В. В. Жайворонок, Ю. О. Жлуктенко та ін. Водночас попри значний обсяг наукових розвідок, проблема аналізу фразеологічних одиниць у тестах недостатньо опрацьована та потребує подальшого наукового осмислення.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми – це стійкі мовні одиниці з цілісним значенням, які не завжди можна зрозуміти буквально. Вони активно функціюють у різних типах текстів, зокрема в художньому та публіцистичному мовленні, оскільки мають яскраве образне забарвлення та культурні конотації. У вітчизняних наукових студіях уживають такі терміни, як *фразема*, *фразеологізм*, *фразеологічна одиниця*. У нашому дослідженні вважаємо ці дефініції синонімічними. Українська дослідниця Л. Г. Скрипник визначає фразеологічні одиниці, як "стійкі сполучення двох і більше слів, що створюють семантичну цілісність і відтворюються в процесі мовлення як готові словесні формули" (Скрипник, 1973: 7). У своїй дисертації про фраземи руху І. М. Патен розглядає фразеологічні одиниці як ідіоми, фраземи, паремії (Патен, 2013: 60). В англо-американській лінгвістиці, на відміну від української, як правило, уживають термін *ідіома*. Як підкреслив А-С. Грослер, "ідіоми – це слова чи фрази, значення яких не може бути виведене просто зі значення кожного з їхніх слів, але вони містять образне значення, яке відоме завдяки звичайному вживанню" (Groszler, 2012: 36). Німецька мовознавиця С. Фідлер виділяє п'ять характерних рис фразеологічних одиниць, а саме їхню багатокомпонентність (полілексикальність), структурно-семантичну сталість, ідіоматичність, а також відтворюваність (лексикалізацію), що відрізняє їх від вільних словосполучень, та виражену стилістичну конотацію (Fiedler, 2015: 251). У нашому дослідженні вважаємо такі терміни, як *ідіома*, *фразема*, *фразеологізм*, *фразеологічна одиниця* синонімічними.

На думку В. Д. Ужченка, "фразеологізми як знаки культури марковані культурно-семіотичною значущістю, становлять собою знаки-мікроконтексти і є ментально-структурною презентацією найрізноманітніших кодів культури. Усвідомлення людиною культурної значущості, утіленої у фразеологічних знаках-мікроконтекстах, рефлексивне. Фразеологізмам властива неоднакова деталізація різних концептуальних просторів" (Ужченко, 2006: 149). Погоджуємося з твердженням Н. В. Венжинович, що "фразеологічні одиниці – найбільш помітні й своєрідні репрезентанти лінгвокультури, зафіксовані в мові" (Венжинович, 2018: 386). Саме таке розуміння фразеологізму покладено в основу нашого дослідження.

Фразеологізми в тестах Зовнішнього незалежного оцінювання та Національного мультипредметного тесту виконують важливу функцію перевірки сформованості лексико-фразеологічної компетентності абітурієнтів. У синхронному вимірі вони слугують як засіб оцінити знання значення сталих виразів, уміння доречно їх уживати в мовленні, а також здатності розпізнавати помилки у використанні фразеологічних одиниць.

Особливістю української фразеології є її тісний зв'язок із народною культурою, побутом і традиційним способом життя, що зумовлює їхню високу образність, метафоричність і емоційно-експресивне забарвлення. Українські фразеологізми формувалися на перетині різних культурних шарів – фольклорного, історичного, побутового та частково релігійного – і відображають багатовимірну картину світу носіїв мови. Багатокомпонентна структура фразеологізмів дає підстави розглядати фразеологію як важливий компонент мовної картини світу. У цьому контексті слушною є думка Б. М. Ажнюка, який підкреслює, що мовна картина світу, відображена у фразеології, подібна до мозаїки, яка дає змогу простежити не лише цілісні образи, а й їхні складники – окремі семантично значущі елементи (Ажнюк, 1990: 84).

Аналіз тестових завдань засвідчує, що найчастіше використовують загальновживані фразеологізми з відносно прозорою внутрішньою формою, як-от: *хоч вовком вий, дивитися в корінь, дивитися крізь рожеві окуляри, як мокре горить, брати близько до серця, взяти голову в руки, шапкою докинути*. Ці одиниці належать до активного фразеологічного фонду сучасної української мови й добре відомі учням, що забезпечує об'єктивність оцінювання. Зрозуміло, що фразеологізми виконують низку важливих функцій, зокрема символізацію, стереотипізацію та еталонізацію мовного досвіду, що відзначає й О. Арефьєва (Арефьєва, 2024: 86).

Такий добір свідчить про орієнтацію укладачів тестів на повсякденну комунікацію та реальні мовленнєві ситуації. Водночас у тестах майже не подані вузькоспеціалізовані фразеологізми, що підтверджує прагнення забезпечити зрозумілість і доступність завдань для широкого кола учасників.

Поряд із питомо українськими висловами тести містять потужний масив книжної фразеології античного та біблійного походження. Вислови *авгієві стайні, аріаднина нитка* або *альфа й омега* слугують маркерами міждисциплінарних зв'язків, оскільки їх декодування неможливе без знання класичної міфології чи релігійних текстів. Згідно зі словником, "*альфа й омега* – початок і кінець чого-небудь" (Ужченко, Ужченко, 1998: 7). Фразеологізми античного походження також трапляються в тестах ЗНО за 2021, наприклад:

Увідповідніть фразеологізм із його значенням:

1) авгієві стайні	*А) незначна частина чого великого*
2) аріаднина нитка	*Б) початок і кінець, основа, сутність*
3) азбучна істина	*В) загальнозрозуміла елементарна річ*
4) альфа й омега	*Г) те, що дає правильний напрямок*
	Д) щось дуже занедбане, повне безладдя

У тестах ЗНО фіксуємо також біблійні фразеологізми. Зокрема, фразеологічні одиниці на кшталт *хто взяв меч, від меча й загине* вносять у тестовий матеріал морально-етичний контекст. З погляду Р. Зорівчак, бібліїзми – це "окремі слова та фразеологізми, які, відірвавшись від біблійного тексту, широко вживаються в мовленні, побутовому та літературному" (Зорівчак, 2006: 55). Вивчення цих одиниць у діахронії не лише полегшує процес їхнього запам'ятовування, а й сприяє формуванню глибокої лінгвокультурологічної компетенції учнів. Варто зазначити, що "фонди бібліїзмів цих мов мають універсальний та національно зумовлений складники, що визначає інтернаціональність біблійної фразеології" (Вакарюк, 2021: 52).

Діахронний аспект дослідження розкриваємо через аналіз генетичних джерел фразеології, уміщеної в тестах. Важливий шар становлять одиниці народно-побутового походження, як-от: *топтати ряст, варити воду, тримати в чорному тілі*, де розуміння первинного образу вимагає знання етнографічних реалій минулого. Згідно зі словником, "*топтати ряст* – жити, ходити по землі" (Ужченко, 1998: 163).

Систематизація фразеологічного матеріалу в тестах ЗНО та НМТ дає змогу виділити кілька ключових рівнів аналізу, що відповідають синхронно-діахронному підходу. У синхронному зрізі фразеологізми групують за їхньою структурно-семантичною близькістю, де особливе місце посідають одиниці із соматичним компонентом. Зокрема, вислови *набити собі руку, підвернутися під руку* або *мозолити руки* демонструють трансформацію прямого значення фізичної дії в переносне, що є типовим об'єктом тестування. Крім того, значну увагу в екзаменаційних завданнях приділено лексико-семантичним відношенням, таким як антонімія (*дивитися через рожеві окуляри – дивитися крізь темні окуляри*) та синонімія (*ні пари з вуст – мовчати як риба*), що перевіряє здатність абітурієнтів диференціювати відтінки значень у межах сучасної мовної норми. Окрему групу становлять стійкі порівняльні конструкції зі сполучником ***хоч*** (*хоч у вухо бгай, хоч голки збирай*), які репрезентують специфіку українського національного світосприйняття.

Фразеологізми в тестах реалізовано через різні типи завдань: вибір правильного значення, установлення відповідності між фразеологізмом і його тлумаченням тощо. У таких завданнях перевіряють не лише знання значення фразеологізму, а й здатність інтегрувати його в контекст, що свідчить про орієнтацію тестів на комунікативний підхід у навчанні мови.

У лінгводидактичному аспекті простежуємо еволюцію підходів до використання фразеологізмів у тестуванні. У завданнях ЗНО 2017–2019 років фразеологізми переважно слугували як об'єкт ізольованого аналізу: учням пропонували визначити значення або знайти відповідник. У тестах 2020–2021 років спостерігаємо поступовий перехід до контекстуалізації: фразеологізми введено в речення або невеликі тексти, де потрібно враховувати їхнє функціювання в конкретній мовленнєвій ситуації. У НМТ 2022–2025 років цю тенденцію посилено: проте зростає роль фразеологічних одиниць у структурі тестів, що потребує від учнів глибшого розуміння змісту та контексту.

Проведений аналіз дає змогу констатувати, що фразеологізми є стабільним компонентом тестів ЗНО та НМТ, хоча їх кількість зазнала певних змін упродовж останніх років. Виявлено тенденцію до зменшення завдань, спрямованих на ізольовану перевірку знання фразеологічних одиниць, і водночас до посилення їхнього функційного навантаження в межах контекстних завдань. Це свідчить про зміну підходів до оцінювання мовної компетентності: від репродуктивного знання до здатності застосовувати мовні одиниці в реальному мовленні. На думку дослідників, мова символізує культурну реальність (Kramsch, 1998: 3), а саме фразеологічні одиниці є одним із джерел інформації про культурно-національне світобачення народу.

Установлено, що відбір фразеологізмів для тестів базовано на принципах частотності, комунікативної значущості та зрозумілості для учнів. Найчастіше використовують одиниці активного словникового запасу, які мають чітко окреслене значення та широко функціюють у сучасному мовленні. Крім того, простежено орієнтацію на перевірку не лише знання значення, а й уміння правильно інтерпретувати фразеологізм у контексті, що відповідає сучасним вимогам до мовної освіти.

У цьому контексті особливого значення набуває аналіз фразеологізмів у тестах Зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Такі завдання дають змогу оцінити не лише знання мовної системи, а й рівень мовної компетентності учнів, зокрема їхню здатність розуміти переносне значення висловів. Дослідження фразеологізмів у ЗНО також уможливлює простежити, як культурні елементи мови впливають на формування мовної картини світу сучасної української молоді.

Висновки. Отже, фразеологічні одиниці в системі державного тестування (ЗНО / НМТ) є не лише інструментом перевірки лінгвістичних знань, а й показником мовної соціалізації та культурної ідентифікації здобувачів освіти. Застосований синхронно-діахронний підхід дав змогу дійти таких висновків. По-перше, спостережено поступову трансформацію завдань: від формату ЗНО (2017–2021 рр.), де домінував аналіз ізольованих одиниць (зокрема стійких моделей античного та біблійного походження, як-от *авгієві стайні* чи *альфа й омега*), до гнучкого контекстного формату НМТ (2022–2025 рр.). Це свідчить про зміну освітньої парадигми від репродуктивного відтворення знань до компетентнісного підходу, де пріоритетом є вміння інтерпретувати ідіоми в живому мовленні. По-друге, сучасне наповнення тестів базовано на принципах комунікативної значущості та частотності. Найбільш репрезентативною групою є фразеологізми із соматичним компонентом (*набити руку, підвернутися під руку*), що мають прозору внутрішню форму. Водночас виявлено збереження шару народно-побутової фразеології (*варити воду, топтати ряст*), що виконує роль лінгвокультурологічного фільтра, перевіряючи рівень володіння національно маркованим кодом мови. По-третє, установлено, що критеріями залучення фразеологічного матеріалу до іспитів є семантична прозорість, системність (наявність чітких синонімічних та антонімічних зв'язків) та функційна придатність для тестових завдань на встановлення відповідності. Орієнтація на перевірку вміння декодувати фразеологізм у контексті відповідає сучасним вимогам лінгводидактики.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в проведенні контрастивних розвідок фразеологічного наповнення тестів у слов'янському мовному ареалі. Такий вектор відкриває можливості для оцінки комунікативного потенціалу мовної особистості та майстерності використання ідіоматики під час побудови абітурієнтами власних текстів.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Національна фразеологія в іншомовному зіставленні. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 5. С. 82–87.
2. Арефьєва Н. Г. Фразеологія в категоріях культури. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки*. 2024. № 39. С. 76–89.
3. Вакарюк Р. В. Біблійні фразеологізми в сучасній англійській мові: структурний, семантичний та когнітивний аспекти : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2021. 253 с.
4. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. … д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 503 с.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси. Київ : Довіра, 2007. 703 с.
6. Зорівчак Р. П. Біблеїзми у нашому мовленні. *Кримська світлиця*. 2006. № 38. URL: http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=4142 (дата звернення: 29.04.2026).
7. Патен І. М. Фраземи зі значенням руху: семантико-ідеографічний та лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі української, російської, польської та англійської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Рівне, 2013. 286 с.
8. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 279 с.
9. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах : дис. … канд. філол. наук : 10.02.17. Львів, 2018. 244 с.
10. Ужченко В. Д. Нові лінгвістичні парадигми «концепт – фразеологізм – мовна картина світу». *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: збірник наукових праць*. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.
11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
12. Fiedler S. Esperanto Phraseology. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*. 2015. № 13 (2). P. 250–263.
13. Groszler A.-S. English Animal Idioms and their Romanian Equivalents. *Agricultural English (I)*. Cambridge Scholars Publishing, 2012. P. 347–355.
14. Kramsch C. Language and Culture. Oxford : Oxford University Press, 1998. 135 p.

References:

1. Areieva, N. H. (2024). Frazeolohiia v katehoriiakh kultury [Phraseology in the categories of culture]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho: Linhvistychni nauky* [Scientific Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky: Linguistic Sciences], (39), 76–89 [in Ukrainian].
2. Azhniuk, B. M. (1990). Natsionalna frazeolohiia v inshomovnomu zistavlenni [National phraseology in foreign language comparison]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian Language and Literature in School], (5), 82–87 [in Ukrainian].
3. Fiedler, S. (2015). Esperanto Phraseology. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, *13*(2), 250–263.
4. Groszler, A.-S. (2012). English Animal Idioms and their Romanian Equivalents. In *Agricultural English (I)* (pp. 347–355). Cambridge Scholars Publishing.
5. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford University Press.
6. Paten, I. M. (2013). *Frazemy zi znachenniam rukhu: semantyko-ideohrafichnyi ta linhvokulturolohichnyi pidkhid (na materiali ukrainskoi, rosiiskoi, polskoi ta anhliiskoi mov)* [Phrasemes with the meaning of movement: semantic-ideographic and linguocultural approach (based on Ukrainian, Russian, Polish, and English languages)] (Doctoral dissertation, Rivne State University of the Humanities) [in Ukrainian].
7. Skrypnyk, L. H. (1973). *Frazeolohiia ukrainskoi movy* [Phraseology of the Ukrainian language]. Naukova Dumka [in Ukrainian].
8. Todorova, N. Yu. (2018). *Frazeolohichni odynytsi prostorovoi semantyky v ukrainskii ta anhliiskii movakh* [Phraseological units of spatial semantics in Ukrainian and English languages] (Doctoral dissertation, Ivan Franko National University of Lviv) [in Ukrainian].
9. Uzhchenko, V. D. (2006). Novi linhvistychni paradyhmy "kontsept – frazeolohizm – movna kartyna svitu" [New linguistic paradigms "concept – phraseologism – linguistic picture of the world"]. In *Skhidnoslovianski movy v ikh istorychnomu rozvytku: zbirnyk naukovykh prats* [East Slavic Languages in Their Historical Development: Collection of Scientific Works] (pp. 146–151). Zaporizhzhia National University [in Ukrainian].
10. Uzhchenko, V. D., & Uzhchenko, D. V. (1998). *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Osvita [in Ukrainian].
11. Vakariuk, R. V. (2021). *Bibliini frazeolohizmy v suchasnii anhliiskii movi: strukturnyi, semantychnyi ta kohnityvnyi aspekty* [Biblical phraseology in modern English: structural, semantic, and cognitive aspects] (Doctoral dissertation, Ivan Franko National University of Lviv) [in Ukrainian].
12. Venzhynovych, N. F. (2018). *Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta linhvokulturolohichnyi aspekty* [Phrasemics of the Ukrainian literary language: cognitive and linguocultural aspects] (Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv) [in Ukrainian].
13. Zhaivoronok, V. V. (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka: narysy* [Ukrainian ethnolinguistics: essays]. Dovira [in Ukrainian].
14. Zorivchak, R. P. (2006). Bibleizmy u nashomu movlenni [Biblicisms in our speech]. *Krymska svitlytsia* [Crimean Room], (38). http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=4142 [in Ukrainian].

© Т. М. Наумова

Отримано: 05 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: naumova_t_m@pstu.edu

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7161-004X

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-217-220

Наумова Т. М. Образ міста як персоніфікованого простору в романі Юрія Даценка «Пастка для різника»: лінгвостилістичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 217–220.

УДК: 811.161.2'38:821.161.2-3

Наумова Тетяна Михайлівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ОБРАЗ МІСТА ЯК ПЕРСОНІФІКОВАНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ ЮРІЯ ДАЦЕНКА «ПАСТКА ДЛЯ РІЗНИКА»: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено лінгвостилістичний аналіз урбаністичних фрагментів роману «Пастка для різника» Юрія Даценка, у яких місто постає як персоніфікований художній суб'єкт. Визначено провідні мовні засоби моделювання образу міста: антропоморфна предикація, соматична метафорика, синтаксичне нанизування, полісенсорна деталізація, семантична контрастність та оцінна лексика. Доведено, що урбаністичний простір у романі функціонує як автономний персонаж, який взаємодіє з героями та відображає їхні психологічні стани.

Ключові слова: *образ міста, персоніфікація, антропоморфізація, соматична метафора, урбаністичний дискурс, лінгвостилістика, історичний детектив.*

Tetiana M. Naumova,
PhD in Philology, Associate Professor,
Pryazovskyi State Technical University

THE IMAGE OF THE CITY AS A PERSONIFIED SPACE IN YURII DATSENKO'S NOVEL «A TRAP FOR THE RIPPER»: LINGUOSTYLISTIC ASPECT

The article presents a linguostylistic analysis of urban fragments from the novel A Trap for the Butcher by Yurii Datsenko, in which the city emerges as a personified artistic subject. The main linguistic means of modeling the image of the city are identified, including anthropomorphic predication, somatic metaphorics, syntactic accumulation, polysensory detailing, semantic contrast, and evaluative vocabulary. It is demonstrated that the urban space in the novel functions as an autonomous character that interacts with the protagonists and reflects their psychological states.

Keywords: *image of the city, personification, anthropomorphization, somatic metaphor, urban discourse, linguostylistics, historical detective fiction.*

У сучасній українській прозі образ *міста* дедалі частіше набуває статусу самостійного художнього суб'єкта (Коцюбинська, 1998: 45; Забужко, 2007: 112). Урбаністичний простір перестає бути лише фоном подій і перетворюється на активний елемент сюжетної, психологічної та символічної структури тексту (Копистянська, 2002: 78; Коцюбинська, 1998: 52). Місто здатне не тільки локалізувати дію, а й формувати атмосферу, впливати на поведінку персонажів (Мацько, 2003: 134; Забужко, 2007: 95), відображати соціальний стан суспільства та внутрішні переживання героїв. Саме таку функцію виконує урбаністичний простір у романі Юрія Даценка «Пастка для різника» (Даценко, 2019).

Метою статті є визначення мовно-стилістичних засобів, за допомогою яких автор моделює образ *міста* як окремого персонажа.

Проблематика художнього простору в українському літературознавстві активно розробляється з кінця XX ст. крізь призму його семантики, символіки та взаємодії з психологічними структурами тексту (Копистянська, 2002: 15; Коцюбинська, 1998: 21). Концептуальні засади дослідження закладено у працях М. Коцюбинської, яка трактує простір як елемент поетики та носія ідейно-світоглядної моделі автора (Коцюбинська, 1998: 33). Н. Копистянська акцентує на структурній ролі простору, що визначає жанрову специфіку та динаміку сюжету (Копистянська, 2002: 64). У романі Ю. Даценка це дозволяє розглядати місто як чинник формування детективної інтриги.

Лінгвостилістичний вимір проблеми представлено в дослідженнях С. Єрмоленко, де персоніфікація та синтаксична ритмізація визначені ключовими механізмами творення художнього світу (Єрмоленко, 1999: 101). Когнітивний підхід О. Селіванової пояснює використання соматичної метафорики як способу концептуалізації міста через модель «організм» (Селіванова, 2008: 215). Л. Мацько наголошує на ролі цілісності та експресивності тексту у створенні атмосфери (Мацько, 2003: 89), що в романі реалізується через стилістично щільні урбаністичні блоки.

Культурологічний аспект (місто як простір ідентичності) висвітлено у працях О. Забужко (Забужко, 2007: 141). Місто в такій інтерпретації є маркером історичної пам'яті, соціальних трансформацій і моральних криз. У романі Ю. Даценка Проскурів і Лондон функціонують як просторові символи різних культурних реальностей (Даценко, 2019: 102), що підсилює поліфонічність тексту.

Попри наявність праць, присвячених жанровій специфіці та історизму роману «Пастка для різника», його урбаністичний код досі не був об'єктом цілісного лінгвостилістичного аналізу. Дослідження міста як персоніфікованого художнього суб'єкта дозволяє заповнити лакуну в поетологічному дискурсі сучасної прози. Ґрунтовний теоретичний базис (М. Коцюбинська, Н. Копистянська, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Селіванова, О. Забужко) створює передумови для рецепції образу *міста* не як статичного локусу, а як концептуального центру твору. Застосування інструментарію лінгвістики тексту та когнітивної метафорології уможливлює експлікацію механізмів трансформації простору в активного учасника сюжету.

Ключовим механізмом формування образу *міста* в романі є системна персоніфікація, що реалізується через антропоморфну предикацію (Єрмоленко, 1999: 118; Селіванова, 2008: 223). Урбаністичний простір наділяється ознаками живої істоти з власними фізіологічними реакціями, емоційними станами та біоритмами (Селіванова, 2008: 230). Предикати *відходило від сну*, *потягалося*, *загорталося в запону дощу*, *спало (знервоване останніми подіями)*, *дихало важким духом ріки* формують семантичне поле тілесності. Дієслівна парадигма моделює життєвий цикл міста: лексеми *відходило (від сну)* та *потягалося* апелюють до соматичного досвіду людини – фази пробудження. Дієслівна метафора *загорталося в запону дощу* поглиблює антропоморфну модель через семантику одягу й відчуття захисту. Образ *запони* додає простору відтінків інтимності та вразливості; *місто* постає як істота, що здатна «вкриватися» чи «кутатися» від стихії. Синекдоха *спало, знервоване останніми подіями* переносить ознаки індивідуальної психіки на колективний простір, де епітет *знервоване* маркує місто як транслятор емоцій мешканців, як форму колективної психіки, що реагує на сюжетний конфлікт. Біологічна автономія закладена дієсловом *дихало*, що репрезентує універсальний фізіологічний акт. Метафора *дихало важким духом ріки* має двоїсту семантику: природний запах води поєднується з конотаціями задухи й морального тиску. Отже, завдяки «олюдненню» *місто* стає не просто місцем подій, а живим героєм, чий зовнішній вигляд нерозривно пов'язаний із його настроєм.

З погляду когнітивної лінгвістики, олюднення міста працює як метафора «місто – це людина», що дозволяє читачам зрозуміти складну структуру міста через свій тілесний досвід. Замість абстрактного поняття, *місто* стає чимось конкретним і живим, що можна відчути. Варто підкреслити, що антропоморфізація в романі має системний характер. Це не окремі епізодичні вживання, а повторювана модель, що формує концептуальне поле твору. Біоритм міста співвідноситься з ритмом сюжету: *пробудження міста* – активізація дії; *ніч* – напруження, небезпека; *світанок* – часткове розрядження. Отже, персоніфікація виконує не лише образну, а й композиційну функцію.

Окрім фізичних рухів, місто наділяється людськими емоціями: воно може бути *знервованим*, *стривоженим* або *спантеличеним*. Оскільки ці стани зазвичай притаманні людям, їхнє перенесення на вулиці та будинки створює ефект «спільної тривоги». Страх не належить комусь одному – ним просякнуте все місто як єдиний організм.

Отже, «оживлення» *міста* в романі Юрія Даценка – це не просто красивий прийом, а спосіб побудови образу. Завдяки використанню «людських» дієслів та емоцій простір отримує власне тіло, ритм життя та характер. Опис *міста* стає великою психологічною метафорою: воно відчуває, втомлюється та прокидається разом із героями. У такий спосіб *місто* перестає бути лише декорацією і стає повноцінним учасником подій.

Використання соматичних метафор у романі Юрія Даценка є не просто художнім прийомом, а фундаментом побудови всієї структури твору. Соматична метафорика формує уявлення про місто як біологічну систему з «серцем», «кров'ю» та «диханням» (Селіванова, 2008: 241). Це дозволяє інтерпретувати соціальні процеси як фізіологічні явища (Мацько, 2003: 176).

В основі мовної тканини тексту лежить концептуальна модель «місто – живий організм», де складні соціальні процеси описуються через назви частин тіла та фізіологічні дії. Найяскравішим втіленням цієї моделі є образ вокзалу, який автор визначає як «*пульсуюче серце, що розносить містом кров новин*» (Даценко, 2019). У цьому фрагменті іменник «серце» вказує на функціональний центр: вокзал перестає бути просто будівлею, перетворюючись на «енергетичний вузол», через який місто отримує імпульси із зовнішнього світу. Епітет «пульсуюче» додає образу динаміки, підкреслюючи циклічність міських процесів і поєднуючи біологічний ритм із темпом соціального життя. Своєю чергою, метафора «*кров новин*» прирівнює інформаційні потоки – газети, чутки та звістки – до життєво необхідного ресурсу. Соціальна комунікація в романі моделюється як природний процес кровообігу, що підтримує життєздатність усього міського «тіла».

Така антропоморфізація дозволяє читачеві осмислити абстрактну систему міста через зрозумілий тілесний досвід. Окрім суто фізичних характеристик, простір наділяється також емоційними станами: місто постає *знервованим*, *стривоженим* або *спантеличеним*. Перенесення людських почуттів на урбаністичні об'єкти створює ефект «емоційної тотальності», де страх не обмежується окремим героєм, а пронизує все середовище.

Соматична метафорика також забезпечує відчуття системності тексту: якщо місто – це організм, то всі його елементи взаємопов'язані. У такому контексті злочин, що стає основою детективної інтриги, сприймається як патологія чи хвороба, а соціальна напруга – як симптом внутрішнього розладу. Зрештою, завдяки цій розгорнутій метафорі, що об'єднує біологічне, соціальне та психологічне значення, місто в Ю. Даценка перестає бути фоном. Воно дихає, втомлюється та діє нарівні з іншими персонажами, набуваючи статусу повноцінного художнього суб'єкта.

Отже, соматична метафорика в романі Юрія Даценка виконує концептуально-структурну функцію, моделюючи місто як цілісну біосистему. Образ *пульсуючого серця* та *крові новин* створює уявлення про урбаністичний простір як живий організм із внутрішнім ритмом і системою взаємодії. Цей прийом надає міському образові внутрішньої динаміки, системності й глибини.

У романі Юрія Даценка місто стає реальним і відчутним завдяки використанню «багатоканального» опису. Автор не просто малює картинку, а задіює всі органи чуття: зір, слух, нюх і дотик. У лінгвістиці такий підхід називають полісенсорною моделлю. Завдяки поєднанню різних звуків, запахів та фізичних відчуттів, опис *міста* перестає бути простою декорацією. Читач ніби «занурюється» всередину тексту, де міський простір починає фізично й психологічно тиснути на героїв або заспокоювати їх. Таким чином, через добір спеціальних слів автор перетворює місто на самостійну дійову особу, яку можна не лише побачити, а й почути чи відчути на дотик.

Первинний рівень сприйняття формують зорові маркери: *туман*, *мжичка*, *бруд* і *потоки дощу*. У мовній тканині твору *туман* функціонує як семантичний знак невизначеності та прихованої загрози, тоді як образи *бруду* й *калюж* додають простору конотацій морального занепаду. Ці візуальні деталі стирають чіткі контури реальності, підсилюючи атмосферу детективної інтриги. Логічним продовженням зорового ряду стають акустичні маркери: *дзвін*, *вигуки*, *торохтіння* та *крики*. Сукупність цих звукових одиниць створює ефект багатоголосся, де кожен звук виконує свою функцію: дзвін упорядковує часовий ритм міста, а хаотичне торохтіння й крики передають інтенсивність і нервову напругу міського життя.

Особливу роль у «психології» простору відіграють запахи (ольфакторні образи): запах мокрої землі, сморід нетрів чи дух ріки. У тексті вони стають спеціальними кодами, що звертаються до пам'яті та емоцій. Наприклад, *сморід* і *задуха* часто вживаються як метафори тривоги та морального занепаду героїв. Цю картину доповнюють тактильні відчуття – *сирість*, *холод* і *вогкість*. Вони переносять опис у площину тілесного досвіду, змушуючи читача відчувати місто «на дотик».

Поєднання різних каналів сприйняття (зору, слуху, нюху та дотику) створює цілісну модель, де *місто* постає як живий організм. Завдяки такій лінгвістичній насиченості простір набуває повної автономії: він не просто споглядається, а «звучить», «пахне» та має власну «температуру». Це закріплює за містом статус самостійної дійової особи. Крім того, полісенсорність (багатовідчуттєвість) працює як психологічний резонатор: сенсорні деталі віддзеркалюють внутрішній стан персонажів. Так, *туман* і *темрява* мовно пов'язані з невизначеністю слідства, а *холод* – із моральною відчуженістю. Отже, добір чуттєвих образів формує не лише атмосферу, а й глибинний зміст твору. Таким чином, полісенсорна модель у романі Юрія Даценка – це ключовий лінгвістичний механізм, що забезпечує ефект присутності. Взаємодія різних мовних кодів створює багатовимірну картину, де місто постає не просто декорацією, а психологічно насиченим і символічним художнім суб'єктом.

Контрастна семантика образу міста в романі Юрія Даценка є фундаментальним механізмом його текстової організації. Урбаністичний простір не має стабільного вигляду, а моделюється через суб'єктивну фокалізацію – спосіб подання світу через внутрішню перспективу різних персонажів: місто не як об'єктивна фізична реальність, а як психологічно зумовлена конструкція, що слугує дзеркалом внутрішнього стану героїв.

В авторських описах місто репрезентується як живий, динамічний простір. Автор використовує лексеми з позитивною або нейтральною конотацією: *дихало*, *оживало*, *пульсувало*, *рухалося*. Весняна семантика цих описів у культурному коді символізує оновлення та життєздатність. Така лексична палітра відображає раціональність та внутрішню рівновагу персонажа, для якого місто є впорядкованою системою та простором логіки.

Натомість у сприйнятті вбивці (Різника) урбаністичний локус набуває різко негативної семантики. Провідну роль тут відіграє експресивно-оцінна лексика: *недолуге місто*, *отруєне повітря*, образи *бруду* та *смороду*. Прикметник *недолуге* маркує відчуження та презирство, а метафора *отруєного повітря* створює відчуття токсичності середовища. У цій фокальній точці місто трансформується з живого організму на патологічне тіло, що руйнується, відображаючи моральну деградацію самого персонажа.

Контрастна семантика урбаністичного простору в романі Юрія Даценка є фундаментальним лінгвостилістичним механізмом, що трансформує *місто* з нейтральної топографічної локації на динамічну мовну модель. В основі художньої організації тексту лежить опозиція двох фокалізаційних режимів – точок зору *лікаря-слідчого* та *різника*, через які урбаністичний простір набуває полярних семантичних характеристик. У цьому контексті місто функціонує як психологічна проєкція, де мовні засоби не просто описують середовище, а й експлікують внутрішній світ, моральну позицію та емоційний стан персонажів.

Лікар Ровнєр сприймає місто як живий, впорядкований організм. Автор вибудовує цей образ через семантичне поле руху та вітальності, використовуючи лексеми з позитивною або нейтрально-динамічною конотацією: *дихало*, *оживало*, *пульсувало*, *рухалося*. Особливу роль тут відіграє весняна семантика, яка в культурному коді маркує потенціал оновлення. Для Якова Ровнєра місто є простором раціональної логіки, де навіть внесений злочином хаос піддається впорядкуванню, що лінгвістично закріплюється через функціонально цілісні образи.

Натомість у фокалізації Різника *місто* радикально змінює свою семантичну конфігурацію, перетворюючись на *патологічне тіло*. Домінантною тут стає різко негативна оцінна лексика: епітет *недолуге* руйнує ідею цілісності простору, а лексеми *бруд* і *сморід* виступають маркерами моральної деградації. Семантика *отруєного повітря* створює образ токсичного середовища, яке загрожує існуванню, перетворюючи біологічну модель міста на площину патології. Тут оцінні маркери є психологічним індикатором: позитивно забарвлені дієслова та прикметники корелюють із прагненням лікаря до гармонії, тоді як деструктивні характеристики виносять назовні внутрішній хаос убивці.

Зрештою, така лінгвістична опозиція свідчить про глибоку суб'єктивізацію простору в романі. Місто перестає бути географічною константою й перетворюється на змінну величину, чиє значення цілком залежить від моральної та світоглядної позиції суб'єкта сприйняття. У такий спосіб опис міста стає формою психологічної характеристики героя, а саме *місто* – полем боротьби інтерпретацій, де через лінгвальні засоби реалізується боротьба між порядком і руйнацією, цілісністю та розпадом.

Лексико-семантична організація урбаністичного образу в романі Юрія Даценка демонструє чітку системність і внутрішню взаємопов'язаність окремих смислових домінант. Міський простір не формується випадковим набором описових деталей; навпаки, у тексті функціонує кілька стійких лексико-семантичних полів, які, взаємодіючи, створюють цілісну концептуальну модель. Серед них виразно домінують поля *життєдіяльності, стихії, шуму, бруду / вогкості* та *тілесності*. Їхня семантична інтеграція формує образ міста як тілесно-стихійного організму, що одночасно живе, рухається, звучить і піддається впливу природних і соціальних сил.

Поле *'життєдіяльність'* репрезентоване лексемами *дихати, жити, пульсувати, оживати*. Ці слова належать до базової семантики біологічного існування, а їхня повторюваність у тексті створює концептуальну рамку, у межах якої місто мислиться як організм. Дієслова процесуальності підкреслюють не статичність, а динаміку урбаністичного простору. Місто не просто «є» – воно «живе». Відбувається перенесення ознак фізіологічного життя на соціальну систему, а поле життєдіяльності виконує функцію антропоморфізації та біологізації простору, задаючи основний напрям семантичної організації.

Поле *'природні стихії'* охоплює лексеми *дощ, туман, потоки, мжичка* і вводить у структуру образу природний компонент. Стихія в романі не лише деталізує атмосферу, а також взаємодіє з тілесною моделлю міста. Дощ ніби *«обмиває»* місто, туман *«огортує»* його, потоки *«протікають»* крізь його вулиці. Ці лексеми додають урбаністичному образу пластичності й мінливості. Стихія руйнує чіткі контури, розмиває межі, підсилює відчуття нестабільності. Водночас вона інтегрується з полем життєдіяльності: якщо місто – організм, то стихія стає його середовищем існування, своєрідною «екосистемою», що формує уявлення про місто як частину природного циклу, підпорядковану законам змінності.

Поле *'шум'* представлене лексемами *дзвін, вигуки, торохтіння, крики,* які формують акустичний вимір урбаністичного простору. Якщо поле життєдіяльності надає місту біологічної динаміки, а поле стихії – природної мінливості, то поле шуму забезпечує соціальну наповненість. Звукові маркери створюють відчуття багатоголосся й інтенсивності. Місто «говорить», «гуде», «дзвенить» – звук стає проявом внутрішньої активності. Шум не лише описує середовище, а й передає його енергію.

Лексико-семантичні поля *'бруд'* і *'вогкість'* (*сморід, калюжі, бруд, вогкість*) вводять у структуру образу негативно забарвлений компонент, формуючи відчуття фізичної та моральної нечистоти. Ця семантика часто корелює з оцінною перспективою персонажів, особливо Різника. Бруд і сморід набувають символічного значення, пов'язаного також з моральною деградацією та ментальною руйнацією героя.

Поле тілесності (*серце, кров, дихання*) є концептуальним ядром усієї семантичної структури. Воно інтегрує попередні поля в єдину модель. *Серце* пов'язане з пульсацією й ритмом, *кров* – із рухом і циркуляцією, *дихання* – із життєвою енергією. У поєднанні з шумом, стихією та вогкістю ці лексеми створюють складний образ міста як тіла, яке одночасно живе, страждає, реагує на зовнішні впливи. Тілесність у цьому випадку стає основою метафоричної системи твору.

Важливо підкреслити, що ці лексико-семантичні поля не існують ізольовано. Вони взаємодіють, накладаються одне на одне, утворюючи семантичну мережу. Наприклад, «*пульсуюче серце*» поєднує поле тілесності з полем шуму (пульсація як ритм), а «*дихання міста в тумані*» інтегрує поле життєдіяльності зі стихійним. Така інтеграція формує цілісну концептуальну модель, у якій *місто* постає як тілесно-стихійний організм – жива, але вразлива система, що функціонує в умовах постійної взаємодії природного й соціального. Семантична інтеграція цих полів створює ефект багатовимірності. *Місто* одночасно є тілом, стихією, звуком і матерією. Воно дихає, шумить, намокає, пульсує. Така поліфонічність лексико-семантичної організації підсилює образність і глибину урбаністичного простору.

Отже, домінування й взаємодія лексико-семантичних полів *'життєдіяльність', 'стихія', 'шум', 'бруд / вогкість'* та *'тілесність'* формують у романі модель міста як тілесно-стихійного організму. Саме через їхню інтеграцію урбаністичний образ набуває системності, внутрішньої динаміки та символічної глибини.

Узагальнюючи результати лінгвостилістичного аналізу, можна стверджувати, що образ міста в романі Юрія Даценка «Пастка для різника» функціонує як повноцінний художній персонаж, який бере активну участь у формуванні сюжетної та смислової структури твору. Урбаністичний простір не зводиться до ролі географічного тла чи історичної декорації; він наділений внутрішньою динамікою, емоційною напругою та здатністю до взаємодії з персонажами; інтегрує біологічну, сенсорну та психологічну семантику (Селіванова, 2008: 255; Коцюбинська, 1998: 89). Місто має власний «ритм», «дихання», «стан», що наближає його до суб'єктної позиції в тексті.

Провідним мовним механізмом конструювання цього образу є системна персоніфікація. Через антропоморфні предикати місто постає як жива істота, здатна «дихати», «пульсувати», «нервуватися», «пробуджуватися». Важливу роль у формуванні цілісного образу відіграє соматична метафорика, яка створює біологічну модель урбаністичного простору. Місто осмислюється як організм із «серцем», «кров'ю», «диханням», внутрішнім ритмом і системою циркуляції. Синтаксична організація тексту є ще одним ключовим чинником створення образу міста. Нанизування однорідних членів, безсполучникові конструкції та ритмічні переліки формують акустичний ефект гулу, передають хаотичність і водночас внутрішню впорядкованість міського життя. Синтаксис відтворює темп урбаністичного руху, його інтенсивність і багатоголосся.

Отже, урбаністичний простір у романі «Пастка для різника» є автономною художньою структурою, що поєднує функції середовища, символу та суб'єкта дії. Він інтегрує біологічну, сенсорну, акустичну та психологічну семантику, формуючи багатовимірний образ міста як живого, динамічного й морально значущого організму. Місто стає концептуальним центром твору, що визначає його поетику, атмосферу та смислову глибину, перетворюючись на один із найважливіших елементів художньої структури роману.

Література:

1. Даценко Ю. Пастка для різника. Київ : КСД, 2019. 304 с.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова в стилістичному вимірі. Київ : Наук. думка, 1999. 312 с.
3. Забужко О. Українська література як простір культури. Київ : Факт, 2007. 368 с.
4. Копистянська Н. Х. Поетика художнього простору. Львів : ПАІС, 2002. 296 с.
5. Коцюбинська М. М. Літературний простір і час. Київ : Дніпро, 1998. 336 с.
6. Мацько Л. І. Стилістика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

References:

1. Datsenko, Yu. (2019). *Pastka dlia riznyka [A Trap for the Butcher]*. Kyiv: KSD. 304 s. [in Ukrainian].
2. Yermolenko, S. Ya. (1999). *Ukrainska mova v stylistychnomu vymiri [The Ukrainian Language in the Stylistic Dimension]*. Kyiv: Naukova dumka. 312 s. [in Ukrainian].
3. Zabuzhko, O. (2007). *Ukrainska literatura yak prostir kultury [Ukrainian Literature as a Cultural Space]*. Kyiv: Fakt. 368 s. [in Ukrainian].
4. Kopystianska, N. Kh. (2002). *Poetyka khudozhnoho prostoru [Poetics of Artistic Space]*. Lviv: PAIS. 296 s. [in Ukrainian].
5. Kotsiubynska, M. M. (1998). *Literaturnyi prostir i chas [Literary Space and Time]*. Kyiv: Dnipro. 336 s. [in Ukrainian].
6. Matsko, L. I. (2003). *Stylistyka ukrainskoi movy [Stylistics of the Ukrainian Language]*. Kyiv: Vyshcha shkola. 462 s. [in Ukrainian].
7. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern Linguistics: Directions and Problems]*. Poltava: Dovkillia-K. 712 s. [in Ukrainian].

© О. Б. Негер

Отримано: 03 травня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: oksana.neher@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9823-8329

Researcher ID: NXC-2775-2025

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-221-225

Негер О. Б. Онімна репрезентація опозиції "свій" – "чужий" у мовній картині світу українців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 221–225.

УДК: 811.161.2'373.2:316.64-043.5(477)"2022/2025"

Негер Оксана Богданівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ОНІМНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ "СВІЙ" – "ЧУЖИЙ" У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

У статті комплексно проаналізовано онімну репрезентацію опозиції "свій" – "чужий" у мовній картині світу українців з огляду на когнітивний, лінгвокультурологічний та ономастичний підходи. Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислити мовні механізми формування національної ідентичності в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, а також зростанням інтересу до проблеми концептуалізації "іншості" в українському мовному просторі. У роботі обґрунтовано статус опозиції "свій" – "чужий" як універсальної когнітивної моделі, що виконує регулятивну функцію в структурі мовної картини світу та визначає межі культурної і соціальної самоідентифікації.

Особливу увагу приділено аналізу структурних компонентів концептів "свій" і "чужий", їхнього семантичного наповнення та образно-символічної репрезентації. Визначено, що ці концепти мають складну багаторівневу організацію, яка охоплює ядро, периферію та конотативні зони, що динамічно змінюються залежно від історичного та дискурсивного контексту. У статті проаналізовано функціювання онімів (антропонімів, топонімів, етнонімів і прізвищевих назв) як маркерів "свого" і "чужого" простору, з'ясовано їхню роль у формуванні аксіологічних опозицій та ідентифікаційних стратегій.

Окремо розглянуто семантичні та прагматичні механізми опозиціонування власних назв, зокрема конотативну поляризацію, стилістичну маркованість, метафоризацію та ідеологізацію онімів. Установлено, що в різних типах дискурсу – фольклорному, художньому, історичному та медійному – власні назви набувають додаткових значень, виступаючи носіями культурної пам'яті та символами колективного досвіду. Простежено динаміку трансформації опозиції "свій" – "чужий" у сучасному мовному просторі, зокрема під впливом глобалізаційних процесів і медіадискурсу.

Здобуті результати засвідчують, що онімна система української мови є важливим інструментом концептуалізації дійсності, у якому відображено глибинні когнітивні та культурні механізми розмежування "свого" і "чужого".

Ключові слова: *мовна картина світу, онімна система, онімна репрезентація, концепт, топоніми, антропоніми.*

Oksana Neher,
PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language,
Uzhhorod National University

ONYMIC REPRESENTATION OF THE "SELF" – "OTHER" OPPOSITION IN THE UKRAINIAN LINGUISTIC WORLDVIEW

The article provides a comprehensive analysis of the onymic representation of the "self" – "other" opposition in the Ukrainian linguistic worldview, incorporating cognitive, linguocultural, and onomastic approaches. The relevance of the study is driven by the need to understand the linguistic mechanisms behind the formation of national identity amidst contemporary sociocultural transformations, as well as the growing interest in the conceptualization of "otherness" within the Ukrainian linguistic space. The paper substantiates the status of the "self" – "other" opposition as a universal cognitive model that performs a regulatory function within the structure of the linguistic worldview and defines the boundaries of cultural and social self-identification.

Particular attention is paid to the analysis of the structural components of the concepts "self" and "other", their semantic content, and their figurative-symbolic representation. It is determined that these concepts possess a complex multilevel organization, including a core, periphery, and connotative zones that change dynamically depending on the historical and discursive context. The article analyzes the functioning of onyms (anthroponyms, toponyms, ethnonyms, and surnames) as markers of "self" and "other" spaces, clarifying their role in forming axiological oppositions and identification strategies.

Semantic and pragmatic mechanisms for the opposition of proper names are considered separately, specifically connotative polarization, stylistic marking, metaphorization, and the ideologization of onyms. It is established that in various types of discourse–folklore, artistic, historical, and media–proper names acquire additional meanings, acting as carriers of cultural memory and symbols of collective experience. The study traces the dynamics of the transformation of the "self" – "other" opposition in the contemporary linguistic space, particularly under the influence of globalization processes and media discourse.

The results demonstrate that the onymic system of the Ukrainian language is a vital tool for the conceptualization of reality, reflecting deep-seated cognitive and cultural mechanisms for distinguishing between "self" and "other". This article may be useful for further research in the fields of onomastics, linguoculturology, and cognitive linguistics.

Keywords: *linguistic worldview, onymic system, onymic representation, concept, toponyms, anthroponyms.*

Сучасна лінгвістична наука в Україні переживає період інтенсивної трансформації, що зумовлена потребою глибокого переосмислення базових категорій мовної картини світу в умовах екзистенційних викликів. Опозиція "свій" – "чужий" постає фундаментальним когнітивним механізмом, що структурує національну свідомість, а її онімна репрезентація є найбільш репрезентативним полем для вивчення процесів ідентифікації, відчуження та символічної демаркації простору. Власна назва в цьому контексті перестає бути лише засобом індивідуалізації об'єкта, перетворюючись на складний концептуальний знак, що акумулює культурні коди, історичну пам'ять та аксіологічні установки спільноти (пор.: Лукаш, 2024: 70).

Онімна система сьогодні функціює як інструмент “онтологічної безпеки”, допомагаючи нації стабілізувати свій самонаратив та зміцнити єдність у часи війни. Процеси деколонізації та дерусифікації, що охопили Україну, є не просто адміністративними діями, а масштабним актом “відновлювальної справедливості”, що спрямований на очищення символічного простору від маркерів колоніального минулого.

Опозиція “свій” – “чужий” в українській ономастиці має глибоку історичну тяглість, починаючи від часів Тарас Шевченка та ідеологічних праць Дмитра Донцова. У дискурсі Д. Донцова, наприклад, категорія “свій” слугувала символом державницьких прагнень і асоціювалася з вірою в Божу правду та моральними законами, тоді як “чужий” маркував ідейну невідповідність національному ідеалу (Микитюк, 2024: 112). Цю історичну спадщину сьогодні актуалізовано, оскільки Україна знову перебуває в ситуації екзистенційного вибору.

Сучасна політика національної пам’яті, закріплена законом від 21 серпня 2025 року, офіційно визначає поточну війну як “Війну за незалежність України” (Bazhenova, 2025). Це створює новий законодавчий та ідеологічний контекст для функціювання онімної системи. Оніми стають інструментами “онтологічної безпеки”, допомагаючи нації стабілізувати свій самонаратив та зміцнити єдність у часи війни.

Для глибинного розуміння онімної репрезентації варто звернутися до комплексної структури ментальних одиниць, що перебувають у відношеннях бінарної опозиції. Концепти СВІЙ та ЧУЖИЙ мають трикомпонентну будову, що містить когнітивно-образний, інформаційний та ціннісний (аксіологічний) складники. В українській мовній моделі світу концепт СВІЙ базований на трьох основних ядерних сегментах, які мають високу стійкість. Перший сегмент – “власність”, що позначає належність об’єкта суб’єкту. Другий – “спорідненість”, що фіксує кровні та родинні зв’язки. Третій – “духовна єдність”, що об’єднує людей за спільними переконаннями та вірою.

Натомість концепт ЧУЖИЙ має дзеркальну, але більш складну структуру. Його ядро складається з сегментів “просторова невідповідність”, “духовна відмінність” і “невизначеність”. Останній сегмент є ключовим для розуміння процесів “іншості” в українській культурі: об’єкт марковано як чужий не лише через ворожість, а й через неможливість установити з ним зрозумілу комунікацію. Ціннісне наповнення “чужого” в українській картині світу традиційно варіювалося від негативного до нейтрального, проте сучасні соціокультурні трансформації зумовили радикальну поляризацію цих значень (Дубчак, 2009: 12).

Онімний простір є не хаотичним набором назв, а впорядкованою системою, підпорядкованою певним категорійним вимірам. Згідно з дослідженнями Г. Лукаш, онімна картина світу є частиною загальної мовної реалізації досвіду пізнання людини (Лукаш, 2024: 71). Процес вербалізованого упорядкування знань відбувається через когнітивні моделі, універсальні для всіх рівнів онімного кодування.

Особливе значення має той факт, що онімна номінація є вторинною. Це створює величезний потенціал для кодування та перекодування значень усіх класів онімів. У часи соціальних криз цей потенціал активується, перетворюючи нейтральні назви на потужні ідеологічні маркери.

Найбільш масштабні зміни в репрезентації опозиції “свій” – “чужий” відбуваються в топонімній (зокрема годонімній) системі України. Після повномасштабного вторгнення 2022 року процес деколонізації перейшов із маргінального явища у фазу загальнодержавного очищення символічного простору. Топоніміка сьогодні постає як засіб самостійного визначення нацією того, хто є значущим для її пам’яті (Gnatiuk & Melnychuk, 2024).

За період із березня 2022 року по липень 2024 року в Україні перейменовано понад 25 тисяч об’єктів топонімії та демонтовано більше тисячі пам’ятників (Бахамент, 2024; Протистояння з імперією, 2024). Це свідчить про масштабність російської культурної експансії в український символічний простір, яку тепер систематично демонтують. Закон від 21 серпня 2025 року офіційно визначив поточну війну як “Війну за незалежність України”, що надало деколонізації офіційного законодавчого статусу.

У процесі дерусифікації годонімів виділяємо кілька ключових стратегій, кожна з яких по-своєму наповнює концепт СВІЙ:

1. Героїзація сучасних захисників: надання вулицям імен героїв, які загинули на російсько-українській війні. Це актуалізує сегменти “духовна єдність” і “спорідненість”. Прикладом є перейменування вулиці Чехова в Коломиї на вулицю Степана Тарабалки – легендарного пілота, відомого як “Привид Києва”.

2. Повернення історичних назв. Ця стратегія апелює до сегменту “власність”, підкреслюючи історичне право українців на свій простір. У Києві повернуто сотні історичних назв, що витіснили радянські й імперські маркери.

3. Ушанування видатних діячів української культури та науки: заміна імен російських діячів (Пушкін, Чехов, Лермонтов) на імена українських інтелектуалів, що зміцнює духовну вертикаль нації.

4. Використання нейтральних патріотичних та ландшафтних назв: створення “затишного” та безпечного простору, вільного від ідеологічного тиску минулого.

Дерусифікацію годонімів розглядають як акт “відновлювальної справедливості” в постколоніальному суспільстві. На зміну назвам, що прославляли російську імперську культуру, приходять імена сучасних героїв, відновлюють історичні українські назви, або ж використовують нейтральні, але національно-орієнтовані найменування. Це сприяє зміцненню онтологічної безпеки нації, стабілізуючи власний наратив у часи війни (Terentyeva, 2025).

Повномасштабна війна спричинила сплеск лінгвокреативності, що виявляється в моделюванні нових аксіологічно-маркованих значень топонімів. Виникає явище “креативної топоніміки”, де прагматичні смисли формуються на основі вторинної номінації, метафоризації та мовної гри (пор.: Космеда, Ковтун, 2024: 168).

Особливе значення мають “міста-символи”. Топоніми *Буча, Маріуполь, Бахмут* перетворюються на потужні знаки трагедії та мужності. Їхню внутрішню форму легко дешифрують носії мови, а власні назви стають частиною спільного наративу страждання та спротиву. Перейменування годонімів на честь цих міст або героїв, що їх захищали, виконує роль колективної психологічної реабілітації, допомагаючи громадам дистанціюватися від агресора.

Ще одним виявом аксіологічної трансформації є зміна правописної норми. Написання назви країни-агресора “росія” з малої літери в медіа та офіційній комунікації (як вияв презирства та іронії) стає маркером належності до “своїх”. Це графічне приниження “чужого” слугує засобом символічної перемоги над ворогом у мовному просторі.

Антропонімна система України також зазнає суттєвих змін, відображаючи процеси радикального відчуження “чужого” та зміцнення “свого”. Якщо раніше опозицію “свій” – “чужий” в іменах розглядали через призму традиції, то сьогодні вона набуває виразного соціального та ідеологічного маркування.

З 2022 по 2025 рік в Україні спостерігаємо тенденцію до використання оригінальних імен, натхненних національними подіями та військовими термінами. Це явище можна трактувати як намагання “запечатати” історичний момент у власній назві дитини, роблячи її частиною великого національного наративу.

Таблиця 1

Новітній антропонімікон

Традиційне/Нове ім’я	Джерело натхнення	Когнітивне значення
Джавеліна / Ян-Джавелін	ПТРК FGM-148 Javelin	Символ захисту, порятунку та іноземної підтримки.
Артур-Байрактар	Ударний БпЛА Bayraktar TB2	Символ технологічного спротиву та несподіваного удару.
Миролюб	Прагнення до миру	Актуалізація ціннісного компонента концепту СВІЙ.
Асія / Ясміна / Еллі	Запозичення з іноземних мов	Прагнення до глобалізації та європеїзації особистості

Цікаво, що на рівні індивідуального вибору імен 2025 року зафіксовано численні випадки зміни традиційних українських імен на іноземні або зменшено-пестливі варіанти (*Тетяна → Еллі*). Це може свідчити про бажання громадян дистанціюватися від старих соціальних ролей та створити нову, більш “сучасну” або “західну” ідентичність (Ізотов, Рибалка, 2025). Також показовим є випадок заміни патроніма (по батькові) на матронім (по матері), наприклад, *Фарітович → Людмилович*, що вказує на зміну ролі жінки в суспільстві та переосмислення сегмента “спорідненість” у структурі концепту СВІЙ.

Особливе місце в антропонімії воєнного часу посідають військові позивні. Це гетероніми – імена, вигадані спеціально для війни, які виконують функції маскування особи й ідентифікації в межах групи “своїх”. Позивний у радіоефірі – це перша лінія демаркації між “своїм” (тим, хто знає код і відгукується) та “чужим” (ворогом).

Таблиця 2

Класифікація популярних позивних в ЗСУ (2024–2025)

Категорія	Приклади	Соціолінгвістичний контекст
Родинні зв’язки	*Батя, Дід (Дєд), Дядя, Брат*	Створення ілюзії родинної структури в підрозділі, що підвищує рівень довіри та згуртованості.
Кольористика	*Чорний, Білий, Рижий*	Швидка візуальна ідентифікація за зовнішніми ознаками.
Характер та навички	*Тихий, Лютий, Док, Шаман*	Відображення професійних компетенцій або домінантних рис характеру.
Тваринний світ	*Сокіл, Лев, Ворон, Їжак*	Використання тотемних образів, що символізують силу або спритність.
Професії	*Студент, Учитель, Менеджер, Мер*	Збереження зв’язку з довоєнним (цивільним) “Я”.
Герої культури	*Пух, Обелікс, Смурфік, Бетмен*	Використання спільних культурних кодів для ідентифікації “своїх”.

Найпопулярніші позивні – *Батя, Дід, Дядя* – прямо апелюють до сегмента “спорідненість” концепту СВІЙ. Військовий підрозділ структуровано як “сім’ю”, де старші за віком або досвідом стають символічними “батьками” для молодих бійців. Це забезпечує психологічну стійкість та духовну єдність у кризових ситуаціях (пор.: Українські позивні, 2024).

Це переосмислення онімної картини світу є частиною ширшого процесу “духовної деколонізації”, де мова стає інструментом виходу за межі реальності, окресленої імперським дискурсом.

Антропонімічна система в сучасних умовах також зазнає суттєвих змін. Якщо раніше опозицію “свій” – “чужий” в іменах розглядали переважно через призму традиційних українських та іншомовних імен, то зараз акцент змістили в бік ідеологічного та соціального маркування (пор.: Мацюк, 2024: 45). У медійному та інтернет-дискурсі 2022–2024 років сформовано цілий шар прізвиськ ворога, які виконують функцію радикального відчуження “чужого”.

Ергоніми є найбільш гнучким онімним класом, який миттєво реагує на запити ринку та суспільні настрої. Наприклад, у Києві протягом 2022–2023 років з’явилося понад 3 500 нових ергонімів, багато з яких використовують патріотичну тематику для ідентифікації себе як частини “свого” простору.

Аналіз ергонімів Києва та Львова 2025 року демонструє дві основні тенденції. Патріотична номінація – використання резонансних назв (наприклад, *“Стефанія”, “Чорнобаївка”*) як маркетингових інструментів. Це дає змогу бізнесу сигналізувати про свою лояльність до держави та спільність цінностей із клієнтом. Латинізація та європеїзація: велика кількість закладів обирає назви латиницею (*Asian Bowl, Balmelli, Intro, Slou*) (Vintoniv et al., 2024: 10). Це відображає прагнення до європейської інтеграції та одночасне дистанціювання від кириличного графічного коду як асоційованого із “чужим” імперським простором.

Тенденція до латинізації ергонімів є глибшою, ніж просто мода. Це графічна деконструкція звичного середовища. Використовуючи латинські літери, власники бізнесу візуально маркують Україну як частину західного світу. Водночас масове закриття відомих закладів (наприклад, *Balmelli Casual Cafe* або секретного бару *Charles Henry Baker Jr.*) 2025 року свідчить про високу динаміку та нестабільність цього сегмента онімії, де назви швидко з’являються та зникають разом із бізнес-моделями.

Віртуальна онімія є простором, де опозиція “свій-чужий” виявляється найгостріше через відсутність фізичних кордонів та потребу швидкої ідентифікації за ідеологічними маркерами.

У медійному й інтернет-дискурсі 2022–2024 років сформовано цілий шар прізвиськ ворога, які виконують функцію радикального відчуження “чужого”. Використання термінів *орки, рашисти, загарбники* в онлайн-просторі спрямоване на те, щоб вивести ворога за межі людського світу, маркувати його як істоту з сегмента “невизначеність” та “духовна відмінність” концепту ЧУЖИЙ.

У віртуальному середовищі маркування “свій-чужий” відбувається через:

• Символи в назві. Використання прапорів, гербів або специфічних абревіатур (*ЗСУ, ГУР*) у назвах профілів або каналів.

• Специфічний правопис. Згадане вище написання "росія" з малої літери стає вхідним квитком у спільноту "своїх".

• Назви каналів. Канали типу *Як не стати овочем* апелюють до сегмента "духовна єдність", пропонуючи спільний захист від інформаційних атак ворога.

Віртуальний онімний простір є полем битви за "онтологічну безпеку". Коли користувач підписується на канал із патріотичною назвою, він не просто отримує інформацію, а підтверджує свою належність до певної групи, стабілізуючи власний самонаратив у часи війни

Аналіз годонімів, антропонімів та ергонімів дає змогу зробити висновок, що всі ці категорії підпорядковані єдиній логіці структурування концептів СВІЙ та ЧУЖИЙ.

На рівні годонімів ми бачимо домінування сегмента "власність" (право на власну назву міста) та "духовна єдність" (вшанування спільних героїв). Кожна нова табличка на будинку – це акт ствердження суверенітету.

На рівні антропонімів (особливо військових позивних) ключовим є сегмент "спорідненість". Війна руйнує звичні соціальні структури, і люди змушені створювати нові "родини", де позивні *Батя* або *Брат* стають основою для довіри та виживання.

На рівні ергонімів та віртуальної онімії виявляється динамічна боротьба між прагненням до "свого" (патріотичні назви) та відштовхуванням від "чужого" (латинізація як утеча від кирилиці, блокування ворожих ресурсів).

Трансформація онімного простору України – це масштабний процес "духовної деколонізації", де мова стає інструментом виходу за межі реальності, окресленої імперським дискурсом. Оніми сьогодні виконують не лише номінативну, а й терапевтичну функцію, допомагаючи нації усвідомити свою єдність та відмінність від агресора. Переосмислення онімної картини світу є частиною ширшого процесу формування нової української ідентичності, яка базується на цінностях свободи, пам'яті та власної суб'єктності. Громади самі обирають назви для своїх вулиць (як у випадку із селом Мошни), бізнесмени самі обирають графічний код для своїх закладів, а воїни – імена для радіоефірів. Усе це складається в єдину мозаїку суверенного символічного простору, де "своє" надійно захищене від "чужого" впливу.

Література:

1. Бахамент Н. Підсумки деколонізації: скільки російських топонімів зникло з мапи України. *Чесно*. 2025. URL : https://www.chesno.org/post/6564.

2. Белей Л. Українські позивні: від Байди до Баті. *Uchoose.info*. 2020. URL : https://uchoose.uacrisis.org/ukrayinski-pozyvni-vid-bajdy-do-bati.

3. Дубчак О. Концептуальна опозиція "свій" – "чужий" в українській мовній картині світу : автореф. дис. … канд. філол. наук. Київ, 2009. 24 с.

4. Ізотов І., Рибалка В. Аіла, Джана та Людмилович: незвичні зміни імен та по батькові протягом 2025-го на Полтавщині. *Суспільне. Полтава*. 2025. URL: https://suspilne.media/poltava/1202312-aila-dzana-ta-ludmilovic-nezvicni-zmini-imen-ta-po-batkovi-protagom-2025-go-na-poltavsini-2/

5. Космеда Т., Ковтун О. Моделювання аксіологійно-маркованих значень топонімів та їхніх похідних в українській лінгвокультурі: актуалізація макроекстралінгвального чинника "війна". *Onomastica*. 2024. № 68. С. 165–183.

6. Лукаш Г. П. Категоріальні виміри онімного простору. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія": серія "Філологія"*. Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 22 (90). С. 70–73.

7. Мацюк Г. Антропонім як одиниця лексики української повсякденності в роки повномасштабної російської війни в Україні. Онім у мовознавчих парадигмах. Warszawa ; Siedlce. 2024. 255 с.

8. Микитюк О. Опозиція "свій – чужий" як вияв експресії в дискурсивній практиці Дмитра Донцова. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024. № 68. С. 111–114.

9. Протистояння з імперією: як українські міста за останні два роки перейменовували топоніми. *Укрінформ*. 2024. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3878305-protistoanna-z-imperieu-ak-ukrainski-mista-za-ostanni-dva-roki-perejmenovuvali-toponimi.html.

10. Bazhenova H. Changes on Ukraine's historical front: the law on state policy of national memory. URL : https://ies.lublin.pl/en/comments/changes-on-ukraines-historical-front-the-law-on-state-policy-of-national-memory.

11. Gnatiuk O., Melnychuk A. A case study of de-russification of Ukrainian hodonyms: rigged trial or justice restored? URL : https://www.researchgate.net/publication/376687063_Case_Study_of_De-Russification_of_Ukrainian_Hodonyms_Rigged_Trial_or_Justice_Restored.

12. Terentyeva O. The right to freedom: state-driven institutionalization of decolonization through memory politics in Ukraine (2022–2024). *Global Studies Quarterly*. 2025. Vol. 5, issue 4. URL : https://academic.oup.com/isagsq/article/5/4/ksaf107/8405666.

13. Vintoniv M., Vintoniv T., Sydorenko O. Functional and semantic appearances of ergonyms in modern Ukrainian language (for example of catering establishments in the city Kyiv). 2024. Vol. 6 No. 4.: Formation of linguistic and cultural space and sphere of historical memory of modern Ukraine. P. 9–14.

References:

1. Baknament, N. (2024). *Pidsumky dekolonizatsii: skilky rosiiskykh toponimiv znyklo z mapy Ukrainy* [Results of decolonization: how many Russian toponyms have disappeared from the map of Ukraine]. Chesno. https://www.chesno.org/post/6564/ [in Ukrainian].

2. Bazhenova, H. (2025). *Changes on Ukraine's historical front: the law on state policy of national memory*. Institute of Central Europe. https://ies.lublin.pl/en/comments/changes-on-ukraines-historical-front-the-law-on-state-policy-of-national-memory/

3. Dubchak, O. (2009). *Kontseptualna opozytsiia "svii" – "chuzhyi" v ukrainskii movnii kartyni svitu* [Conceptual opposition "self" – "other" in the Ukrainian linguistic worldview] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

4. Gnatiuk, O., & Melnychuk, A. (2024). *A case study of de-russification of Ukrainian hodonyms: rigged trial or justice restored?* ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/376687063_Case_Study_of_De-Russification_of_Ukrainian_Hodonyms_Rigged_Trial_or_Justice_Restored

5. Izotov, I., & Rybalka, V. (2025). *Aila, Dzhana ta Liudmylovych: nezvychi zminy imen ta po batkovi protiahom 2025-ho na Poltavshchyni* [Aila, Jana and Liudmylovych: unusual changes of names and patronymics during 2025 in Poltava region]. Suspilne. https://suspilne.media/poltava/1202312-aila-dzana-ta-ludmilovic-nezvicni-zmini-imen-ta-po-batkovi-protagom-2025-go-na-poltavsini-2/ [in Ukrainian].

6. Kosmeda, T., & Kovtun, O. (2024). Modeliuvannia aksiolohichno-markovanykh znachen toponimiv ta yikhnikh pokhidnykh v ukrainskii linhvokulturi: aktualizatsiia makroekstralinhvalnoho chynnyka "viina" [Modeling of axiologically marked meanings of toponyms and their derivatives in Ukrainian linguoculture: actualization of the macro-extralinguistic factor "war"]. *Onomastica*, (68), 165–183 [in Ukrainian].

7. Lukash, H. P. (2024). Katehorialni vymiry onimnoho prostoru [Categorical dimensions of the onymic space]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia": seriia "Filolohiia"* [Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University: Philology Series], *22*(90), 70–73 [in Ukrainian].

8. Matsiuk, H. (2024). Antroponim yak odynytsia leksyky ukrainskoho povsiakdennosti v roky povnomasshtabnoi rosiiskoi viiny v Ukraini [Anthroponym as a unit of vocabulary of Ukrainian everyday life during the years of full-scale Russian war in Ukraine]. In *Onim u movoznavchykh paradyhmakh* [Onym in linguistic paradigms] (p. 255). Warszawa–Siedlce [in Ukrainian].

9. Mykytiuk, O. (2024). Opozytsiia "svii – chuzhyi" yak vyiav ekspresii v dyskursyvnii praktytsi Dmytra Dontsova [Opposition "self – other" as a manifestation of expression in the discursive practice of Dmytro Dontsov]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology], (68), 111–114 [in Ukrainian].

10. Protystoiannia z imperiieiu: yak ukrainski mista za ostanni dva roky pereimenovuvaly toponimy [Confrontation with the empire: how Ukrainian cities have renamed toponyms over the last two years] (2024). Ukrinform. https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3878305-protistoanna-z-imperieu-ak-ukrainski-mista-za-ostanni-dva-roki-perejmenovuvali-toponimi.html [in Ukrainian].

11. Terentyeva, O. (2025). *The right to freedom: state-driven institutionalization of decolonization through memory politics in Ukraine (2022–2024)*. Global Studies Quarterly. https://academic.oup.com/isagsq/article/5/4/ksaf107/8405666?login=false

12. Ukrainski pozyvni: vid Baidy do Bati [Ukrainian callsigns: from Baida to Batia] (2024). UChoose. https://uchoose.uacrisis.org/ukrayinski-pozyvni-vid-bajdy-do-bati/ [in Ukrainian].

13. Vintoniv, M., Vintoniv, T., & Sydorenko, O. (2024). Functional and semantic appearances of ergonyms in modern Ukrainian language (for example of catering establishments in the city Kyiv). *Skhid. Vol. 6 No. 4. (2024): Formation of linguistic and cultural space and sphere of historical memory of modern Ukraine*, 9–14 [in Ukrainian].

© Д. М. Пастух

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 29 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: dmytro.pastukh.m@chnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-1212-5518

Research ID: https://researchid.co/dmytropastukh

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-226-232

Пастух Д. М. Подолання колоніально-імперських номінацій у процесі нормування ойконімів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 226–232.

УДК: 811.161.2’373.21:81’35

Пастух Дмитро Миколайович,
аспірант кафедри історії та культури української мови,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПОДОЛАННЯ КОЛОНІАЛЬНО-ІМПЕРСЬКИХ НОМІНАЦІЙ У ПРОЦЕСІ НОРМУВАННЯ ОЙКОНІМІВ

У статті досліджено українські ойконімні перейменування 2023–2025 років у двох взаємопов’язаних аспектах: як типологічно впорядковану систему номінаційних змін і як матеріал для перевірки відповідності до норм Українського правопису. Об’єктом аналізу є ойконімікон України, предметом – мовні й номінаційні механізми впорядкування астіонімів і комонімів після усунення колоніально-імперських, радянських і русифікованих найменувань.

Актуальність роботи зумовлена потребою мовознавчого аналізу новітньої перейменувальної практики, у якій офіційну назву розглянуто не лише як адміністративний знак, а як одиницю онімної системи з певною графічною, фонетичною, морфологічною, семантичною та культурно-меморіальною структурою. Джерельну базу становлять постанови Верховної Ради України про перейменування населених пунктів, Закон України “Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії”, урядовий порядок повернення історичних назв, чинні приписи Українського правопису, матеріали мовної експертизи назв.

Мета статті – визначити типологічні та правописно-нормативні засади перейменування українських ойконімів у 2023–2025 роках. Для її досягнення передбачено окреслити корпус змінених астіонімів і комонімів, класифікувати їх за характером номінаційної трансформації, перевірити відповідність нових форм Українському правопису.

У роботі застосовано структурно-семантичний, етимологічний, історико-порівняльний та соціоономастичний методи. Показано, що власне деколонізаційне перейменування назв населених пунктів не є однорідним: воно охоплює деантропонімізацію, деідеологізацію, дерусифікацію геополітичних маркерів, відновлення історичних назв та вторинну локальну ремотивацію.

Наукова новизна статті полягає в розробленні типології восьми категорій ойконімних перейменувальних трансформацій, що дає змогу системно описати мовно-нормативні, деколонізаційні, реституційні та ремотиваційні зміни назв населених пунктів. Такий ракурс дає змогу точніше описати межу між кодифікованою нормою, історичною традицією та фактичним уживанням ойконімів у сучасному українському публічному просторі.

Ключові слова: *ойконім, ойконімікон, перейменування, деколонізація, мовна норма, історична реституція.*

Dmytro Pastukh,
Ph. D. candidate, Department of History and Culture of the Ukrainian Language,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ELIMINATING COLONIAL-IMPERIAL NOMINATIONS IN THE STANDARDIZATION OF OIKONYMS

The article examines Ukrainian oikonymic renamings of 2023–2025 in two interrelated aspects: as a typologically ordered system of nominative changes and as material for verifying their compliance with the norms of Ukrainian orthography. The object of the study is the oikonymicon of Ukraine, while its subject is the linguistic and nominative mechanisms involved in the standardization of astionyms and comonyms after the removal of colonial-imperial, Soviet, and Russified names.

The relevance of the study is determined by the need for a linguistic analysis of recent renaming practices, in which an official name is regarded not merely as an administrative marker, but as a unit of the onymic system with a specific graphic, phonetic, morphological, semantic, and cultural-memorial structure. The source base of the research comprises resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine on the renaming of populated places, the Law of Ukraine “On the Condemnation and Prohibition of Propaganda of Russian Imperial Policy in Ukraine and the Decolonization of Toponymy”, the governmental procedure for restoring historical names, the current rules of Ukrainian orthography, and materials of linguistic expertise concerning geographical names.

The aim of the article is to determine the typological and orthographic-normative principles of renaming Ukrainian oikonyms in 2023–2025. To achieve this aim, the study outlines the corpus of changed astionyms and comonyms, classifies them according to the nature of nominative transformation, and verifies the compliance of the new forms with the norms of Ukrainian orthography.

The research employs structural-semantic, etymological, historical-comparative, socio-onomastic, and critical-toponymic methods. The article demonstrates that decolonial renaming proper is not homogeneous: it includes de-anthroponymization, de-ideologization, de-Russification of geopolitical markers, restoration of historical names, and secondary local remotivation. The scientific novelty of the article lies in the development of a typology of eight categories of oikonymic renaming transformations, which makes it possible to describe systematically the linguistic-normative, decolonial, restitutive, and remotivational changes in the names of populated places. This approach allows for a more precise delineation of the boundary between codified norm, historical tradition, and the actual use of oikonyms in the contemporary Ukrainian public space.

Keywords: *oikonym, oikonymicon, renaming, decolonization, linguistic norm, historical restitution.*

Закон України від 21 березня 2023 року № 3005-IX “Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії” (далі – Закон № 3005-IX) (ВРУ, 2023) істотно змінив підстави офіційного перегляду назв населених пунктів в умовах повномасштабної російсько-української війни. Після декомунізаційної хвилі 2015–2016 років об’єктом нормативного вилучення стали не лише комуністичні, а й ширше колоніально-імперські, русифікаційні та

меморіально залежні від російського культурно-політичного простору номінації. Для ойконімії це означало розширення самого матеріалу перейменування: у полі державного реагування опинилися астіоніми й комоніми, пов'язані з російськими геополітичними маркерами, імперсько-радянськими антропонімами, ідеологізованими лексемами, а також із формами, неузгодженими з українською мовною нормою. Нормування ойконімів доцільно розглядати не як абстрактну теоретичну процедуру, а як практичну філологічну перевірку нової або відновленої назви (Український правопис, 2026: 98–103). Відтак постало питання аналізу онімних трансформацій, реалізованих у перейменуваннях після 2023 року на предмет усунення колоніально маркованої назви, мовно-нормативної інтеграції нового ойконіма в ужиток.

Сучасне осмислення перейменувальних процесів формується на стику дослідницьких напрямів: онімної стандартизації, співвідношення норми й узусу та термінологічного розмежування понять (Пахомова, 2019: 188–198; Васильєва, Коць-Григорчук, 2008: 222–235; Карпенко, Неклесова, 2024а: 12–48), деколонізації назв поселень і вироблення процедурно та мотиваційно зважених підходів до перейменування ойконімів (Гнатюк, Гоманюк, Мельничук, 2022: 15–25), дерусифікаційних тенденцій та оновлення символічного простору (Кравченко, Петрів, 2022: 37–62; Підкуймуха, 2025: 179–192), лінгвістичного ландшафту та критичної топонімії воєнного часу (Демська, 2024: 5–18), історико-етимологічної перевірки варіантних назв південних міст (Вербич, 2025: 22–35), зв'язку ойконімів із територіальною ідентичністю та геополітичним впливом (Бобир, 2025: 17–24).

Водночас новітній етап перейменувань ще не був предметом окремого дослідження як процес, у якому тип номінаційної трансформації має співвідноситися з мотиваційною базою назви, історико-етимологічною обґрунтованістю, а також із правописними, фонетико-морфологічними й словотвірними вимогами чинного Українського правопису.

Мета статті – визначити типологічні та правописно-нормативні засади перейменування українських ойконімів у 2023–2025 роках. Для її досягнення передбачено окреслити корпус об'єктів перейменувань, класифікувати їх за характером номінаційної трансформації, перевірити відповідність нових форм Українському правопису. У роботі застосовано структурно-семантичний, етимологічний, історико-порівняльний та соціоономастичний методи дослідження.

Матеріалом дослідження є корпус ойконімних перейменувань 2023–2025 років, зумовлений новим деколонізаційним режимом, запровадженим у Законі №3005-IX. Загалом корпус сформовано дванадцятьма постановами Верховної Ради України про перейменування населених пунктів. Сукупно ці нормативні акти охопили 520 перейменувань, з яких: 7 – 2023 року, 329 – 2024 року та 184 – 2025 року. Обсяг є достатнім для типологічного аналізу, оскільки репрезентує не поодинокі випадки корекції назв, а значний фрагмент українського ойконімікону. 2026 року нові ойконімні форми в межах цього корпусу нормативно не закріплювалися, однак період цінний іншими законодавчими ініціативами у фокусі унормування назв населених пунктів.

У компаративному вимірі перейменування після 2023 року варто зіставляти з першою масовою хвилею 2015–2016 років: за матеріалами Українського інституту національної пам'яті (Український інститут національної пам'яті, 2016), від 25 листопада 2015 року до 14 липня 2016 року Верховна Рада України ухвалила 13 постанов, якими перейменовано 987 населених пунктів і 25 районів, що становлять 63,7% усіх ойконімних перейменувань 2014–2025 років. Нова хвиля кількісно поступається цьому піку, однак відрізняється від перейменувань 2014–2022 років якісно. Передусім змінився об'єкт вилучення: Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" був спрямований проти комуністичної символіки, тоді як Закон № 3005-IX охопив російську імперську політику, колоніальну пам'ять і русифікаційний номінативний код. Новітні перейменування також мають виразніший філологічний профіль: вони поєднують усунення імперсько-радянської семантики, повернення історично або локально вмотивованих назв і правописно-морфологічне унормування ойконімної форми.

Проведений аналіз засвідчує, що досліджуваний корпус не є механічною сукупністю адміністративних рішень, а виявляє повторювані моделі онімної трансформації, відмінні за характером мотиваційної зміни назви, ступенем збереження попередньої лексичної основи та способом нормативного оформлення нової назви. Саме ці параметри дають підстави класифікувати перейменувальні практики за кількома взаємопов'язаними типами, у межах яких правописна корекція, семантичне переозначення, дерусифікаційна заміна й історична реституція постають як різні рівні мовного впорядкування ойконімікону.

Перший тип у досліджуваному матеріалі становить орфографічно-нормативне унормування без істотної зміни денотативної і мотиваційної основи назви. У таких випадках стара й нова форми пов'язані з тим самим населеним пунктом і тією самою номінаційною базою, але різняться ступенем відповідності українській кодифікації. До цього ряду належать переходи *Дорожне – Дорожнє* (Вн.), *Підгородне – Підгороднє* (Вл., Жт., Лв., Тр., Днп.), *Житне – Житнє* (См.), *Рогові Смоляри – Рогові Смолярі* (Вл.), *Смоляри-Світязькі – Смолярі-Світязькі* (Вл.), *Столинські Смоляри – Столинські Смолярі* (Вл.), *Котляри – Котлярі* (Хрк.). Ідеться не про якісно нову назву, але про стабілізацію її текстуальної, графічно кодифікованої форми відповідно до української мовної норми.

У межах цієї категорії виокремлюємо корекцію літерної репрезентації фонем і відновлення історично або етимологічно обґрунтованої графіки. Форми *Дзигівка – Дзиґівка* (Вн.) й *Ґудзівка – Ґудзівка* (Чрк.) демонструють, що ойконімне нормування торкається не лише закінчень, а й інших графіко-фонетичних параметрів. Літера *ґ* у таких назвах слугує засобом точнішого відтворення фонемної структури оніма. Відповідність правопису тут не зведено до технічного редагування: ідеться про повернення назви до системи, у якій графема, фонема й традиційне вимовне підґрунтя узгоджені між собою (Український правопис, 2026: 20–21).

Другий тип становить фонетико-морфологічна адаптація до української мовної моделі з частковим збереженням попередньої онімної бази. Його відмінність полягає в тому, що змінено не окремий знак або графічну деталь, а саму модель українського оформлення ойконіма. Ряди *Юр'ївка – Юріївка* (Днп., Дн., Зп., Крв., Лг., Мк., Од., Плт., Хрк.), *Юр'єве – Юрієве* (См.), *Новоюр'ївка – Новоюріївка* (Мк.), *Вячеславка – В'ячеславка* (Зп.), *Валер'яновка – Валер'янівка* (Хрк.), *Яновка – Янівка* (Од.) демонструють упорядкування йотованих груп, апострофа, суфіксальної будови та морфемної адаптації. Аналогічно *Ольгине – Ольжине* (Вн., См., Хрс.) й *Ольгинове – Ольжинове* (Од.) спираються на українську

історико-фонетичну відповідність, а *Дегтярне – Дігтярне* (Хрк.) та *Єсаулівка – Осавулівка* (Лг.) переводять назву в питомішу українську фонетико-лексичну традицію.

Особливо продуктивною в цьому типі є нейтралізація русифікованих або некодифікованих суфіксальних моделей. Переходи *Синичено – Синичине* (Хрк.), *Рибалкине – Рибалчине* (Хрк.), *Пантюхине – Пантюшине* (Лг.), *Лопаскине – Лопащине* (Лг.) засвідчують, що українське нормування ойконімів зачіпає словотвірний рівень. Суфіксальний комплекс у таких назвах не є другорядною формальністю: він указує на спосіб пристосування антропонімної або апелятивної основи до української моделі словотворення.

Третій тип становить деантропонімізація імперсько-радянських меморіальних ойконімів, тобто вилучення назв, утворених від персоналій російського імперського або радянського пантеону. Сутність цього типу полягає в розриві нав'язаного меморіального зв'язку між поселенням і постатями, через які імперська чи радянська традиція символічно закріплювала себе в українському просторі. У досліджуваному корпусі цю модель репрезентують *Пестеля – Кільтява* (Вн.), *Горького – Титорове* (Днп.), *Максима Горького – Кошове* (Зп.), *Чкаловка – Чубарівка* (Днп.) / *Карачунівка* (Днп.), *Чкалове – Гаврилівка* (Зп.) / *Стійке* (Хрс.), *Чкаловське – Пролісне* (Хрк.), *Суворовське – Подільське* (Вн.), *Суворовка – Близнюки* (Днп.) / *Дикий Хутір* (Мк.), *Суворове – Затишок* (Дн.), *Ватутіне – Багачеве* (Чрк.), *Поліно-Осипенкове – Брашеванівка* (Од.), *Тімірязєвка – Миролюбівське* (Мк.) / *Слобожанське* (См.), *Леваневське – Татарщина* (Плт.), *Пархоменкове – Видранка* (Вл.), *Челюскінець – Титаренкове* (Лг.).

Четвертий тип становить деідеологізація радянського хрононімно-колоративного лексикону: усуваються ойконіми, мотивовані революційним календарем, "червоною" символікою, комунарською, партизанською та колективістською лексикою. Наймасовішою є першотравнево-первомайська серія: *Перше Травня – Зоряне* (Днп.) / *Козацький Кут* (Днп.) / *Роська* (Кв.) / *Сонячне* (Чрг.), *Першотравневе – Мозолевське* (Днп.) / *Виговське* (Кв.) / *Вишневе* (Од.), *Первомайське – Постолове* (Вн.) / *Водяна Балка* (Днп.) / *Святотроїцьке* (Днп.). Колоративний підряд репрезентують перейменування *Червоний Яр – Яр* (Днп.) / *Терновий Яр* (Мк.), *Червона Долина – Долинне* (Плт.) / *Долинське* (См.), *Червона Слобідка – Слобідське* (Плт.), *Червоні Пологи – Пологи* (Плт.), *Червоний Шлях – Сіверське* (Хрк.).

П'ятий тип охоплює дерусифікацію геополітичних, географічних та етнонімічних маркерів, колоніальної географії чи русифікованої адміністративної матриці держави-агресора. До цього типу належать *Новомосковське – Нове* (Днп.) / *Тихе* (Дн.) / *Лоза* (Плт.), *Московське – Куликівське* (Дн.) / *Козацьке* (Дн.) / *Мирне* (См.), *Московка – Адріанівка* (Зп.) / *Мирове* (Хрк.), *Стара Московка – Джерельне* (Хрк.), *Московський Бобрик – Лебединий Бобрик* (См.), *Новоросійське – Козацьке* (Мк.) / *Сябри* (Хрс.), *Миколаївка-Новоросійська – Байрамча* (Од.), *Росіянівка – Козацьке* (Од.), *Уральське – Славне* (Мк.). На відміну від деантропонімізації, тут усунуто саму російсько-імперську просторову рамку, у якій український населений пункт подавали через чужу географічну або державницьку оптику.

Шостий тип становить історико-локальна реституція ойконіма, за якої нова назва повертає автохтонний шар називання, пов'язаний з історичною пам'яттю поселення та/або регіону. До цього типу належать *Некрасове – Юзвин* (Вн.), *Новомосковськ – Самар* (Днп.), *Красноград – Берестин* (Хрк.), *Червоноград – Шептицький* (Лв.), *Ленінка – Привітне* (Вн.), *Новгородківка – Чехоград* (Зп.), *Славське – Славсько* (Лв.), *Лопухів – Брустури* (Зк.), *Петрівка – Буялик* (Од.), *Зоря – Камчик* (Од.), *Березине – Соборне* (Од.). У таких випадках деколонізаційне перейменування має не лише вилучальний, а й відновлювальний характер: новий ойконім повертає назві історичну тяглість, локальну впізнаваність або регіонально вмотивовану форму.

Сьомий тип становить етнокультурно-регіональна реституція ойконіма, що актуалізує багатошарову історію українського Півдня, Бессарабії, Приазов'я тощо. Сюди належать *Тарутине – Бессарабське* (Од.), *Бородіно – Буджак* (Од.), *Суворове – Катлабуг* (Од.), *Кутузівка – Петерсгаген* (Зп.), *Першотравневе – Малий Вердер* (Зп.), *Кирпичне – Гуттерталь* (Зп.), *Плодородне – Райхенфельд* (Зп.), *Мічуріне – Грінталь* (Дн.), *Республіка – Бергталь* (Дн.), *Новокраснівка – Ямбург* (Дн.), *Чкалове – Дорнбург* (Хрс.). Останні приклади ойконімів функціюють як українські офіційні назви, однак їхня мотивація спирається на контактні етнокультурні шари локальної історії – німецький, тюрксько-бессарабський, гагаузький, болгарський та інші. Їх доцільно розглядати як окремий різновид реституції, що актуалізує історичну поліфонію ойконімікону Півдня України (Venger, Martynenko, 2022: 125–144; Вербич, 2024: 5–20; Коваленко, 2025: 288–296).

Восьмий тип становить природно-топографічна та локально-культурна ремотивація ойконіма. До нього належать перейменування, у яких попередню ідеологічну, меморіальну або російсько-імперську назву замінено ойконімом, мотивованим природно-просторовою ознакою місцевості, локалізацією або культурно-ціннісною самоідентифікацією громади. Природно-топографічну модель репрезентують *Пушкіно – Міжлісне* (Зк.), *Чкаловське – Пролісне* (Хрк.), *Новомосковське – Лоза* (Плт.) / *Тихе* (Дн.), *Краснодарський – Прикордонне* (Лг.), *Новосамара – Колодязі* (Крв.), *Кутузовка – Степи* (Дн.). Локально-культурну й ціннісну модель репрезентують топоніми *Горького – Щасливе* (Хрк.), *Максима Горького – Сагайдачне* (Хрс.), *Чкалове – Святотроїцьке* (Зп.), *Суворовка – Чумаки* (Хрс.), *Потьомкине – Незламне* (Хрс.).

Нову форму назви населеного пункту ми оцінюємо як одиницю, що поєднує мовну структуру, мотивувальну базу й публічну функцію назви. З огляду на системність ойконімного словотворення та роль назв місць у символічному впорядкуванні простору, доцільно виокремити три рівні аналізу (Лучик, 2024: 102–103; Rose-Redwood, Alderman, Azaryahu, 2010: 453–470): *правописно-нормативний* (охоплює орфографію, фонетичне передавання, словотвір), *номінаційно-мотиваційний* (пов'язаний із підставою називання та локальною опорою ойконіма) й *історико-комунікативний* (визначає придатність назви для офіційного, картографічного й повсякденного вжитку).

Правописний чинник у корпусі нових найменувань варто розглядати як спосіб стабілізації ойконіма в українській мовній системі. Частина перейменувань безпосередньо виправляє графічну, фонетичну або морфолого-словотвірну форму назви: фінальне *-е/-є*, усунення русифікованих суфіксальних моделей. В інших випадках правопис визначає нормативну придатність нової назви: її написання, відмінювання, словотвірну будову, етимологічну прозорість формантів і здатність функціювати в офіційному вжитку. Такий підхід узгоджується з новішими ономастичними студіями, у яких ойконім розглянуто як елемент онімної системи, чутливий до походження, уживання, правопису й позамовного тиску на український номінативний простір (Вербич, 2025а: 95–106).

Після 2022 року ця проблема набула виразнішого соціоономастичного й екоономастичного виміру: ідеться про відновлення системної відповідності між назвою, мовною нормою та локальною історією. У цьому сенсі правописне унормування є частиною ширшого процесу очищення ойконімікону від форм, що постали внаслідок русифікації, адміністративної кальки або посередництва російської правописної традиції. Тому новий ойконім має оцінюватися комплексно: як мотивована назва поселення, як нормативна українська форма і як одиниця публічного простору, здатна замінити колоніально або русифікаційно деформовану номінацію (Редьква, 2023: 181–195; Руссу, 2024).

Окремої уваги потребує інституційне забезпечення унормування ойконімів. Зокрема, участь Національної комісії зі стандартів державної мови (далі – НКСДМ) у цьому процесі досі майже не була предметом окремого наукового аналізу (Ковальчук, 2025: 1637–1641). 2025 р. Комісія звітувала про експертизу й висновки щодо 87 населених пунктів, а частину її напрацювань реалізовано в Постанові Верховної Ради України від 05.06.2025 № 4483-IX, ухваленій із урахуванням рекомендацій. На сьогодні рішенням НКСДМ від 25.06.2025 № 227 до переліку додано нові позиції щодо Дніпропетровської області, а рішенням від 04.03.2026 № 57 – Родниківку й Родникову Гуту в Закарпатській області, які на сьогодні ще не стали предметом нормативного перейменування.

Варто розглянути й нововпроваджений Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2026 № 391 механізм повернення історичних назв географічним об'єктам, що містять символіку російської імперської політики. Порядок визначає процедуру виявлення історичного найменування, підготовки пропозиції про перейменування, погодження рішення та залучення суб'єктів верифікації: Українського інституту національної пам'яті, Національної академії наук України, представників корінних народів і громадськості, а для тимчасово окупованих територій – також Національної комісії зі стандартів державної мови та Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (Кабінет Міністрів України, 2026). Це перехід від ситуативної політики до процедурної моделі, у якій ойконім має бути джерельно, мовно й реєстрово верифікований.

У провадженні декомунізаційної та деколонізаційної політики цінним є релевантний досвід країн Східної Європи, зокрема Польщі та Балтійських країн, де усунення тоталітарних або колоніально маркованих назв поєднано з правовим упорядкуванням найменувань національних меншин. У Польщі це реалізовано через модель додаткових назв мовами меншин: поряд з офіційною польською формою можуть функціювати, наприклад, *Brzeźnica / Bresnitz, Czerwięcice / Czerwentzütz, Dolędzin / Dollendzin, Sławienko / Ehrenfeld*, однак закон прямо забороняє відновлення назв, нав'язаних владою Третього Рейху або СРСР у 1933–1945 роках (GUGiK, 2025; KSNG, 2025). В Естонії діє режим основної та паралельної офіційної назви, що дає змогу юридично фіксувати історично обґрунтовані форми, як у прикладі *Tuksi / Bergsby* (Republic of Estonia, 2003/2015; Maa- ja Ruumiamet, 2025). У Латвії показовим є кейс *Stučka – Aizkraukle*, тобто усунення радянського меморіального ойконіма, а також сучасне документування топонімів лівського походження як автохтонного шару місцевої номінації (Aizkraukles novada pašvaldība, 2025; Līvõd Institūt, 2023). У Литві приклади *Kapsukas – Marijampolė* і *Sniečkus – Visaginas* засвідчують модель антирадянської реституції ойконімів, посилену після 2022 року забороною пропагування тоталітарних і авторитарних режимів у публічних об'єктах (Visagino savivaldybė, n.d.; Library of Congress, 2023).

Порівняльний матеріал підтверджує, що права національних меншин не передбачають збереження колоніальної чи тоталітарної офіційної назви, але в окремих випадках можуть реалізовуватися через додаткову, паралельну або реєстрово зафіксовану традиційну форму ойконіма.

У досліджуваному контексті також доцільно розглядати ойконімну політику держави-агресора на тимчасово окупованих територіях як складник ширшої стратегії символічного контролю над простором. На окупованих частинах Донецької та Луганської областей простежуємо реверсивну модель, за якої реєстровий стан ойконімів приведено до показників станом на травень 2014 року, тобто до періоду, що передував ухваленню українських декомунізаційних рішень. В АР Крим фіксуємо іншу конфігурацію топонімічної політики: російська адміністрація зберігає радянсько-російський номінаційний шар, сформований унаслідок перейменувань 1944–1949 років, не ініціюючи його перегляду, що контрастує з наявністю докладно засвідченого доросійського топонімного фонду (Jankowski, 2006: 245). Натомість у Херсонській та Запорізькій областях простежуємо реєстрово-списокову контрдеколонізацію: окупаційні акти під виглядом апеляції до історично сформованих традицій створюють адміністративний механізм демонтажу українського деколонізаційного нормування та повторного нав'язування радянсько-російської номінаційної матриці.

Як правило, ідеться про "пантеонізацію" простору через повернення меморіальних назв радянського й міжнародно-комуністичного культу: *Кировск* (Лг.), *Дзержинское* (Дн.), *Торез* (Дн.); календарно-ритуальну радянізацію, що відтворює революційний темпоральний код: *Октябрьское* (АРК), *Красный Октябрь* (Дн.), *Юбилейное* (Лг.); класово-колективістське кодування, орієнтоване на радянську модель соціальної спільноти: *Пролетарское* (Дн.), *Комсомольское* (Дн.), *Совхозное* (АРК). Подібні практики відповідають логіці ретериторіалізації: назву використовують як інструмент легітимації контролю над простором і витіснення української територіальної ідентичності (Бобир, 2025: 17–24; Homanyuk, Ashutosh, 2024).

Проведений аналіз засвідчив, що перейменування населених пунктів України 2023–2025 років становлять типологічно впорядкований процес ойконімного нормування. У досліджуваному корпусі виокремлено вісім категорій перейменувальних трансформацій: орфографічно-нормативне унормування, фонетико-морфологічну адаптацію, деантропонімізацію імперсько-радянських меморіальних назв, деідеологізацію радянського хрононімно-колоративного лексикону, дерусифікацію геополітичних і етнонімічних маркерів держави-агресора, історико-локальну реституцію, етнокультурно-регіональне відновлення та природно-топографічну або локально-культурну ремотивацію. Ці категорії засвідчують різний ступінь онімної трансформації.

Як бачимо, ойконімне нормування постає механізмом національної самоідентифікації, у якому автохтонна назва забезпечує мовну коректність, історичну тяглість й українську смислову присутність у публічному просторі. Практичне значення нашого аналізу полягає в окресленні критеріїв вибору оптимальної назви населеного пункту для подальшої мовної експертизи ойконімів: правового (відсутність імперської, радянської, тоталітарної або русифікаційної символіки), мовно-нормативного (відповідність Українському правопису, фонетико-морфологічній будові, словотвірній природності та моделям відмінювання), історико-етимологічного (джерельна підтвердженість, історична тяглість, локальна засвідченість або регіональна вмотивованість), номінаційно-мотиваційного (змістовий зв'язок назви з історією поселення, просторовими

ознаками, етнокультурним шаром або самоідентифікацією громади), комунікативно-реєстрового (придатність до офіційного, картографічного, адміністративного й повсякденного вжитку).

Література:

1. Бобир В. О. Територіальна ідентичність у контексті опору російській експансії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Географічні науки"*. 2025. № 22. С. 17–24. DOI: 10.32999/ksu2413-7391/2025-22-2.

2. Васильєва Л. П., Коць-Григорчук Л. М. Стандартизація слов'янських мов і формування правописних норм в ономастиці. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 222–235.

3. Вербич С. Качубеїв – Качибеїв – Гаджибей … Одеса: етнічна історія регіону, відображена у варіантних назвах міста. *Записки з ономастики*. 2024. Вип. 27. С. 5–20. DOI: 10.18524/2410-3373.2024.27.315667.

4. Вербич С. Антиофілас (Антифіла) – Сміл – Сініл – Ісмаїл – Ізмаїл: етнічна історія регіону, відображена у варіантних назвах міста. *Записки з ономастики*. 2025. Вип. 28. С. 22–35. DOI: 10.18524/2410-3373.2025.28.343047.

5. Вербич С. О. Онімний простір сучасної української мови: внутрішньо- та позамовні чинники стабільного функціонування. *Українська мова*. 2025. № 2 (94). С. 94–105. DOI: 10.15407/ukrmova2024.04.094.

6. Верховна Рада України. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21.03.2023 № 3005-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3005-20 (дата звернення: 10.04.2026).

7. Гнатюк О. М., Гоманюк М. А., Мельничук А. Л. Деколонізація ойконімів України: у пошуку оптимальних підходів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Географічні науки"*. 2022. № 17. С. 13–27. DOI: 10.32999/ksu2413-7391/2022-17-2.

8. 8. Демська О. М. Лінгвістичний ландшафт міста у стані війни. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2024. Вип. 10. С. 5–18. DOI: 10.18523/lcmp2522-9281.2024.10.5-18.

9. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Порядку повернення історичних назв географічним об'єктам, які містять символіку російської імперської політики, у рамках відновлення історичної топонімії корінних народів України : Постанова від 25.03.2026 № 391. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/391-2026-%D0%BF (дата звернення: 10.04.2026).

10. Карпенко О. Ю., Неклесова В. Ю. A Dictionary of Ukrainian Onomastic Terminology. Sumy : University Book, 2024. 150 p.

11. Коваленко А. Ф. Топоніміка Одещини як маркер деколонізації та колективної пам'яті про російсько-українську війну періоду повномасштабного вторгнення (на матеріалах регіональних медіа). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. Т. 1, № 214. С. 288–296. DOI: 10.32782/2522-4077-2025-214.1-37.

12. Ковальчук Т. В. Національна комісія зі стандартів державної мови та деколонізація топонімії в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 5(35). С. 1632–1644. DOI: 10.52058/2786-6300-2025-5(35)-1632-1644.

13. Кравченко Л., Петрів Х. Утвердження національної ідентичності в сучасних перейменуваннях (на матеріалі українського урбанонімікону). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2022. Вип. 8. С. 37–62. DOI: 10.18523/lcmp2522-9281.2022.8.37-62.

14. Лучик А. А. Ойконімний словотвір у топонімному просторі В. В. Лучика. *Львівський філологічний часопис*. 2024. № 16. С. 102–110. DOI: 10.32447/2663-340X-2024-16.16.

15. Пахомова С. Ономастика в дзеркалі українсько-словацької комунікації. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 71, ч. 1. С. 188–198. DOI: 10.30970/vpl.2019.71.10291.

16. Підкуймуха Л. Toponymic Decommunisation in Ukraine: Renaming Gagarin Streets and Reclaiming the Symbolic Landscape. *Confruntarea cu simbolurile sovietice. Conflicte privind interpretarea = Поводження з радянськими символами. Конфлікти щодо інтерпретації минулого* / ed. by V. Dumbrava, I. Şarov. Chişinău : Moldova-Institut Leipzig, 2025. P. 179–192.

17. Редьква Я. П. Українська ойконімія: стратиграфічно-ареальний, соціо-, екоономастичний та лінгвокультурологічний напрями. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2023. № 3 (101). С. 181–195. DOI: 10.35433/philology.3(101).2023.181-195.

18. Руссу А. О. Відтворення польських ойконімів у сучасних україномовних періодичних виданнях Польщі. *Українська мова, культура та міжетнічна комунікація у глобалізованому світі* : матеріали IV конференції. 2024. URL: https://mkk-globalp.kpi.ua/article/view/321021 (дата звернення: 12.04.2026).

19. Український інститут національної пам'яті. Декомунізація назв населених пунктів та районів України: підстави, процес, підсумки. URL: https://old.uinp.gov.ua/page/dekomunizatsiya-nazv-naselenikh-punktiv-ta-raioniv-ukraini-pidstavi-protses-pidsumki (дата звернення: 12.04.2026).

20. Український правопис : офіційне видання. Київ : Національна комісія зі стандартів державної мови, 2026. 426 с.

21. Aizkraukles novada pašvaldība. Aizkraukļē atsegts sens sienas gleznojums. 20.01.2025. URL: https://www.aizkraukle.lv/lv/jaunums/aizkraukle-atsegts-sens-sienas-gleznojums (дата звернення: 12.04.2026).

22. Główny Urząd Geodezji i Kartografii. Aktualizacja PRNG o nowe dodatkowe nazwy miejscowości w języku mniejszości. 21.08.2025. URL: https://www.gov.pl/web/gugik/aktualizacja-prng-o-nowe-dodatkowe-nazwy-miejscowosci-w-jezyku-mniejszosci (дата звернення: 08.04.2026).

23. Homanyuk M., Ashutosh I. Inscribing Ukraine: The symbolic dimensions of Russian reterritorialization through war. *Political Geography*. 2024. Vol. 109. Article 103052. DOI: 10.1016/j.polgeo.2024.103052.

24. Jankowski H. A Historical-Etymological Dictionary of Pre-Russian Habitation Names of the Crimea. Leiden ; Boston : Brill, 2006. 1233 p.

25. Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych. Nazwy w językach mniejszości w Polsce. 2025. URL: https://www.gov.pl/web/ksng/nazwy-w-jezykach-mniejszosci-w-polsce (дата звернення: 09.04.2026).

26. Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra. Place Names Database. 2025. URL: https://www.lgia.gov.lv/en/vietvardu-datubaze (дата звернення: 10.04.2026).

27. Library of Congress. Lithuania: New law bans promotion of totalitarian and authoritarian regimes in public facilities. URL: https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2023-02-01/lithuania-new-law-bans-promotion-of-totalitarian-and-authoritarian-regimes-in-public-facilities/ (дата звернення: 10.04.2026).

28. Līvõd Institūt. The Livonian place name catalogue. 2023. URL: https://www.livonian.lv/en/publications/the-livonian-place-name-catalogue/ (дата звернення: 01.04.2026).

29. Maa- ja Ruumiamet. Place names. 2025. URL: https://maaruum.ee/en/maps-geodata-and-addresses/addresses-and-place-names/place-names (дата звернення: 01.04.2026).

30. Ministry of Regional Affairs and Agriculture. Administration of place names. 2024. URL: https://www.agri.ee/en/administration-place-names (дата звернення: 03.04.2026).

31. Republic of Estonia. Place Names Act. 2003/2015. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/520012015016/consolide (дата звернення: 03.04.2026).

32. Rose-Redwood R., Alderman D., Azaryahu M. Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography*. 2010. Vol. 34, no. 4. P. 453–470. DOI: 10.1177/0309132509351042.

33. Venger N., Martynenko V. Mennonite Heritage Cruises and Cities of Southern Ukraine: Emotional, Cultural, and Worldview Dialogue with the Fatherland Lost and Regained, 1995–2018. *Ideology and Politics Journal*. 2022. № 2 (21). P. 125–144. DOI: 10.36169/2227-6068.2022.02.00007.

34. Visagino savivaldybė. Istorija. Visagino savivaldybė : офіційний вебсайт. URL : https://www.visaginas.lt/savivaldybe/istorija/21 (дата звернення: 16.04.2026).

References:

1. Aizkraukles novada pašvaldība. (2025, January 20). *Aizkrauklē atsegts sens sienas gleznojums [An old wall painting has been uncovered in Aizkraukle]*. Aizkraukles novada pašvaldība. https://www.aizkraukle.lv/lv/jaunums/aizkraukle-atsegts-sens-sienas-gleznojums [in Latvian].

2. Bobyr, V. O. (2025). Terytorial'na identychnist' u konteksti oporu rosiis'kii ekspansiyi [Territorial identity in the context of resistance to Russian expansion]. *Naukovyi visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya "Heohrafichni nauky" [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Geographical Sciences"]*, 22, 17–24. https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2025-22-2 [in Ukrainian].

3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2026). Pro zatverdzhennya Poryadku povernennya istorychnykh nazv heohrafichnym obiektam, yaki mistyat' symvoliku rosiis'koyi impers'koyi polityky, u ramkakh vidnovlennya istorychnoyi toponimiyi korinnykh narodiv Ukrainy: Postanova vid 25.03.2026 № 391 [On approving the Procedure for restoring historical names to geographical objects that contain symbols of Russian imperial policy within the restoration of the historical toponymy of the Indigenous peoples of Ukraine: Resolution No. 391 of March 25, 2026]. https://zakon.rada.gov.ua/go/391-2026-%D0%BF [in Ukrainian].

4. Demska, O. M. (2024). Linhvistychnyi landshaft mista u stani viiny [The linguistic landscape of the city in a state of war]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne [Language: Classical – Modern – Postmodern]*, 10, 5–18. https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2024.10.5-18 [in Ukrainian].

5. Główny Urząd Geodezji i Kartografii. (2025, August 21). Aktualizacja PRNG o nowe dodatkowe nazwy miejscowości w języku mniejszości [Updating the National Register of Geographical Names with new additional settlement names in minority languages]. Główny Urząd Geodezji i Kartografii. https://www.gov.pl/web/gugik/aktualizacja-prng-o-nowe-dodatkowe-nazwy-miejscowosci-w-jezyku-mniejszosci [in Polish].

6. Hnatiuk, O. M., Homaniuk, M. A., & Melnychuk, A. L. (2022). Dekolonizatsiya oikonimiv Ukrainy: u poshuku optymal'nykh pidkhodiv [Decolonization of oikonyms in Ukraine: Seeking optimal approaches]. *Naukovyi visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya "Heohrafichni nauky" [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Geographical Sciences"]*, 17, 13–27. https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2022-17-2 [in Ukrainian].

7. Homanyuk, M., & Ashutosh, I. (2024). Inscribing Ukraine: The symbolic dimensions of Russian reterritorialization through war. *Political Geography*, 109, Article 103052. https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2024.103052

8. Jankowski, H. (2006). A historical-etymological dictionary of pre-Russian habitation names of the Crimea. Brill.

9. Karpenko, O. Yu., & Neklesova, V. Yu. (2024a). *A dictionary of Ukrainian onomastic terminology*. University Book.

10. Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych. (2025). Nazwy w językach mniejszości w Polsce [Names in minority languages in Poland]. Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych. https://www.gov.pl/web/ksng/nazwy-w-jezykach-mniejszosci-w-polsce [in Polish].

11. Kovalenko, A. F. (2025). Toponimika Odeshchyny yak marker dekolonizatsiyi ta kolektyvnoyi pamyati pro rosiis'ko-ukrains'ku viinu periodu povnomasshtabnoho vtorhnennya (na materialakh rehional'nykh media) [Toponymy of Odesa region as a marker of decolonization and collective memory of the Russo-Ukrainian war during the full-scale invasion: Based on regional media materials]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky [Research Bulletin. Series: Philological Sciences]*, 1(214), 288–296. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-37 [in Ukrainian].

12. Kovalchuk, T. V. (2025). Natsional'na komisiya zi standartiv derzhavnoyi movy ta dekolonizatsiya toponimiyi v Ukraini [The National Commission for State Language Standards and the decolonization of toponymy in Ukraine]. *Aktual'ni pytannya u suchasnii nautsi [Current Issues in Modern Science]*, 5(35), 1632–1644. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-5(35)-1632-1644 [in Ukrainian].

13. Kravchenko, L., & Petriv, Kh. (2022). Utverdzhennya natsional'noyi identychnosti v suchasnykh pereimenuvannyakh (na materiali ukrains'koho urbanonimikonu) [Assertion of national identity in modern renamings: Based on the Ukrainian urbanonymicon]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne [Language: Classical – Modern – Postmodern]*, 8, 37–62. https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2022.8.37-62 [in Ukrainian].

14. Latvian Geospatial Information Agency. (2025). Place Names Database. https://www.lgia.gov.lv/en/vietvardu-datubaze

15. Library of Congress. (2023, February 1). Lithuania: New law bans promotion of totalitarian and authoritarian regimes in public facilities. https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2023-02-01/lithuania-new-law-bans-promotion-of-totalitarian-and-authoritarian-regimes-in-public-facilities/

16. Livonian Institute. (2023). The Livonian place name catalogue. https://www.livonian.lv/en/publications/the-livonian-place-name-catalogue/

17. Luchyk, A. A. (2024). Oikonimnyi slovotvir u toponimnomu prostori V. V. Luchyka [Oikonymic word formation in V. V. Luchyk's toponymic space]. *L'vivs'kyi filolohichnyi chasopys [Philological Periodical of Lviv]*, 16, 102–110. https://doi.org/10.32447/2663-340X-2024-16.16 [in Ukrainian].

18. Maa- ja Ruumiamet. (2025). Place names. https://maaruum.ee/en/maps-geodata-and-addresses/addresses-and-place-names/place-names

19. Ministry of Regional Affairs and Agriculture. (2024). Administration of place names. https://www.agri.ee/en/administration-place-names

20. Pakhomova, S. (2019). Onomastyka v dzerkali ukrains'ko-slovats'koyi komunikatsiyi [Onomastics in the mirror of Ukrainian-Slovak communication]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filolohichna [Visnyk of Lviv University. Philology Series]*, 71(1), 188–198. https://doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10291 [in Ukrainian].

21. Pidkuimukha, L. (2025). Toponymic decommunisation in Ukraine: Renaming Gagarin streets and reclaiming the symbolic landscape. In V. Dumbrava & I. Şarov (Eds.), *Confruntarea cu simbolurile sovietice. Conflicte privind interpretarea = Povodzhennya z radians'kymy symvolamy. Konflikty shchodo interpretatsiyi mynuloho [Handling Soviet symbols: Conflicts over the interpretation of the past]* (pp. 179–192). Moldova-Institut Leipzig.

22. Redkva, Ya. P. (2023). Ukrains'ka oikonimiya: stratyhrafichno-areal'nyi, sotsio-, ekoonomastychnyi ta linhvokulturolohichnyi napryamy [Ukrainian oikonymy: Stratigraphic-areal, socio-, eco-onomastic and linguocultural directions]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences]*, 3(101), 181–195. https://doi.org/10.35433/philology.3(101).2023.181-195 [in Ukrainian].

23. Republic of Estonia. (2003/2015). Place Names Act. https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/520012015016/consolide

24. Rose-Redwood, R., Alderman, D., & Azaryahu, M. (2010). Geographies of toponymic inscription: New directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography*, 34(4), 453–470. https://doi.org/10.1177/0309132509351042

25. Russu, A. O. (2024). Vidtvorennya pol's'kykh oikonimiv u suchasnykh ukrainomovnykh periodychnykh vydannyakh Pol'shchi [Rendering Polish oikonyms in contemporary Ukrainian-language periodicals in Poland]. *Ukrains'ka mova, kul'tura ta mizhetnichna komunikatsiya u hlobalizovanomu sviti: Materialy IV konferentsiyi [Ukrainian Language, Culture and Interethnic Communication in a Globalized World: Proceedings of the 4th Conference]*. https://mkk-globalp.kpi.ua/article/view/321021 [in Ukrainian].

26. Ukrainian Institute of National Remembrance. (2016). Dekomunizatsiya nazv naselenykh punktiv ta raioniv Ukrainy: pidstavy, protses, pidsumky [Decommunization of the names of settlements and districts of Ukraine: Grounds, process, and results]. https://old.uinp.gov.ua/page/dekomunizatsiya-nazv-naselenikh-punktiv-ta-raioniv-ukraini-pidstavi-protses-pidsumki [in Ukrainian].

27. Ukrains'kyi pravopys: Ofitsiine vydannya [Ukrainian orthography: Official edition]. (2026). Natsional'na komisiya zi standartiv derzhavnoyi movy [National Commission for State Language Standards]. [in Ukrainian].

28. Vasylieva, L. P., & Kots-Hryhorchuk, L. M. (2008). Standartyzatsiya slovyans'kykh mov i formuvannya pravopysnykh norm v onomastytsi [Standardization of Slavic languages and the formation of orthographic norms in onomastics]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 2–3, 222–235 [in Ukrainian].

29. Venger, N., & Martynenko, V. (2022). Mennonite heritage cruises and cities of Southern Ukraine: Emotional, cultural, and worldview dialogue with the fatherland lost and regained, 1995–2018. *Ideology and Politics Journal*, 2(21), 125–144. https://doi.org/10.36169/2227-6068.2022.02.00007

30. Verbych, S. (2024). Kachubeiv – Kachybeiv – Hadzhybei … Odesa: Etnichna istoriya rehionu, vidobrazhena u variantnykh nazvakh mista [Kachubeiv – Kachybeiv – Hadzhybei … Odesa: The ethnic history of the region reflected in variant names of the city]. *Zapysky z onomastyky [Opera in Onomastica]*, 27, 5–20. https://doi.org/10.18524/2410-3373.2024.27.315667 [in Ukrainian].

31. Verbych, S. O. (2025a). Onimnyi prostir suchasnoyi ukrains'koyi movy: vnutrishn'o- ta pozamovni chynnyky stabil'noho funktsionuvannya [Onymic space of the modern Ukrainian language: Intra- and extralinguistic factors of stable functioning]. *Ukrains'ka mova [Ukrainian Language]*, 2(94), 94–105. https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.04.094 [in Ukrainian].

32. Verbych, S. (2025b). Antiofilas (Antyfila) – Smil – Sinil – Ismail – Izmail: Etnichna istoriya rehionu, vidobrazhena u variantnykh nazvakh mista [Antiofilas (Antyfila) – Smil – Sinil – Ismail – Izmail: The ethnic history of the region reflected in variant names of the city]. *Zapysky z onomastyky [Opera in Onomastica]*, 28, 22–35. https://doi.org/10.18524/2410-3373.2025.28.343047 [in Ukrainian].

33. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). Pro zasudzhennya ta zaboronu propahandy rosiis'koyi impers'koyi polityky v Ukraini i dekolonizatsiyu toponimiyi: Zakon Ukrainy vid 21.03.2023 № 3005-IX [On the condemnation and prohibition of propaganda of Russian imperial policy in Ukraine and the decolonization of toponymy: Law of Ukraine No. 3005-IX of March 21, 2023]. https://zakon.rada.gov.ua/go/3005-20 [in Ukrainian].

34. Visagino savivaldybė. (n.d.). Istorija [History]. Visagino savivaldybė [Visaginas Municipality]. Retrieved April 26, 2026, from https://www.visaginas.lt/savivaldybe/istorija/21 [in Lithuanian].

Умовні скорочення:
Вн. – Вінницька обл.;
Вл. – Волинська обл.;
Днп. – Дніпропетровська обл.;
Дн. – Донецька обл.;
Жт. – Житомирська обл.;
Зк. – Закарпатська обл.;
Зп. – Запорізька обл.;
Кв. – Київська обл.;
Крв. – Кіровоградська обл.;
Лг. – Луганська обл.;
Лв. – Львівська обл.;
Мк. – Миколаївська обл.;
Од. – Одеська обл.;
Плт. – Полтавська обл.;
Рв. – Рівненська обл.;
См. – Сумська обл.;
Тр. – Тернопільська обл.;
Хрк. – Харківська обл.;
Хрс. – Херсонська обл.;
Чрк. – Черкаська обл.;
Чрг. – Чернігівська обл.

© О. Д. Пискач

Отримано: 29 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: olha.pyskach@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3858-6823

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-233-237

Пискач О. Д. Лексико-граматичні особливості моделювання топосу війни в романі С. Жадана "Інтернат". *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 233–237.

УДК: 811.161.2'38:821.161.2-31

Пискач Ольга Дмитрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ТОПОСУ ВІЙНИ В РОМАНІ С. ЖАДАНА "ІНТЕРНАТ"

У статті здійснено комплексний лінгвістичний аналіз лексико-граматичних особливостей моделювання топосу війни в романі Сергія Жадана "Інтернат". Доведено, що для забезпечення ефекту перцептивної присутності у воєнних реаліях автор залучає потужний шар мілітарної лексики (назви зброї, військової техніки, екіпірування, фортифікаційних об'єктів, тактичних дій та ін.), яка фіксує перетворення мирного середовища на тотальну зону бойових дій. З'ясовано, що лексеми на позначення емоцій страху, гніву, люті й відчаю, а також жаргонізми, вульгаризми й обсценізми позбавлені патетики та слугують маркерами екстремального психологічного виснаження, підкреслюючи руйнацію соціальних норм і загальне знецінення життя. Важливим стилістичним інструментом у тексті роману виступають субстантивати, які виконують функцію мовної економії та психологічного відчуження. Їх використання реалізує кілька ключових механізмів: 1) дегуманізацію та анонімізацію: персонажі втрачають індивідуальність і редукуються до зовнішніх маркерів, фізичних вад, вікових ознак або безликих порядкових номерів; 2) поляризацію простору: відзайменникові субстантивати маркують параноїдальний поділ світу на "своїх" і "чужих", де інший сприймається як загроза; 3) травматичну об'єктивізацію: особи ідентифікуються через їхній стосунок до війни (статуси, поранення, контузії), що підкреслює неприродність та механістичність воєнних травм; 4) сенсорну абстракцію: субстантивати середнього роду переводять конкретні відчуття запаху руйнації чи тактильної дезорієнтації в площину тотальних екзистенційних станів. Зроблено висновок, що специфічне мовне оформлення твору відіграє визначальну роль у репрезентації хаотичності воєнного хронотопу та віддзеркалює трансформацію мовної картини світу українців.

Ключові слова: *топос війни, лексико-граматичні засоби, мілітарна лексика, емоційно-експресивна лексика, субстантиват, дегуманізація, психологічне відчуження, Сергій Жадан.*

Olha Pyskach,
Candidate of Philology (PhD in Philology),
Associate Professor of the Uzhhorod National University

LEXICO-GRAMMATICAL FEATURES OF MODELING THE WAR TOPOS IN S. ZHADAN'S NOVEL "THE ORPHANAGE"

The paper provides a comprehensive linguistic analysis of the lexico-grammatical features involved in modeling the topos of war in "The Orphanage" by Serhiy Zhadan. The study demonstrates that to create the effect of perceptual presence within military realities, the author employs an extensive layer of military vocabulary (including the names of weapons and equipment, fortifications, and tactical actions), which reflects the transformation of a peaceful environment into a total combat zone. It is established that lexemes denoting emotions such as fear, anger, rage, and despair, along with jargon, vulgarisms, and obscenities, are devoid of pathos and function as markers of extreme psychological exhaustion, emphasizing the destruction of social norms and the general devaluation of life.

Substantivization serves as an important stylistic device in the novel, performing the functions of linguistic economy and psychological alienation. Its use implements several key mechanisms: (1) dehumanization and anonymization, whereby characters lose their individuality and are reduced to external markers, physical defects, age characteristics, or impersonal numerical designations; (2) spatial polarization, in which pronominal substantivates mark a paranoid division of the world into "us" and "them," where the Other is perceived as a threat; (3) traumatic objectification, whereby individuals are identified through their relation to the war (statuses, wounds, shell shock), highlighting the unnatural and mechanical nature of war trauma; (4) sensory abstraction, where neuter substantivates transfer concrete sensations–such as the smell of destruction or tactile disorientation–into the domain of total existential states. It is concluded that the specific linguistic design of the work plays a crucial role in representing the chaotic nature of the war chronotope and reflects the transformation of the Ukrainian linguistic worldview.

Keywords: *war topos, lexico-grammatical means, military vocabulary, emotional-expressive vocabulary, substantivate, dehumanization, psychological alienation, Serhiy Zhadan.*

Постановка проблеми. Топос війни в сучасній українській прозі після 2014 р. функціює як простір травми, смерті та екзистенційного зламу, у якому фізичні місця (окопи, зруйновані міста, блокпости) перетворюються на метафори втрати дому та ідентичності. Художнє осмислення російсько-української війни пройшло складну еволюцію від документальних свідчень та волонтерських нотаток до оригінальних творів, що претендують на універсальне філософське узагальнення. Актуальним у цьому контексті є становлення нової міждисциплінарної галузі – лінгвістики війни, сучасна парадигма якої, на думку Ю. Дем'янчука, "ґрунтується на трьох ключових принципах – антропоцентризмі, воєнноцентризмі і функціоналізмі". Антропоцентричний підхід передбачає аналіз мови війни крізь досвід людини (Дем'янчук, 2025: 232).

Роман Сергія Жадана "Інтернат" (2017) став знаковою подією сучасної української літератури, репрезентувавши глибоке осмислення війни через досвід цивільної особи. Твір не просто фіксує події трьох січневих днів 2015 року на Донбасі, а моделює складний топос війни, де межа між своїм і чужим, між реальністю та маревом стає надзвичайно тонкою. Попри те, що роман "Інтернат" уже був об'єктом уваги багатьох науковців, мовні засоби вираження воєнної реальності потребують більш ґрунтовного дослідження. Зокрема, поза межами комплексного лінгвістичного аналізу досі залишається специфіка використання в романі лексико-граматичних засобів як інструментів моделювання топосу війни.

Актуальність теми. У нинішніх умовах глибоке осмислення воєнного досвіду набуває особливої ваги. Актуальність нашої розвідки зумовлена потребою лінгвістичного аналізу тексту, який фіксує колективну травму та віддзеркалює трансформацію мовної картини світу українців під впливом трагічних подій. Важливо з'ясувати, які саме мовні засоби моделюють топос війни, забезпечуючи ефект перцептивної присутності та впливаючи на читацьку рецепцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сюжетна лінія роману "Інтернат" базується на подіях, що розгорталися поблизу Дебальцевого в січні 2015 року. Як зауважив сам С. Жадан в одному з інтерв'ю, він намагався "показати цю війну очима не військових, не журналістів, не політиків, а саме пересічних українців, які знаходяться на лінії фронту" (Куришко, 2017). Важливо, на думку автора, після прочитання твору "зберегти розуміння того, що війна – це не танки, окопи чи шматки території, а люди, які в усьому цьому беруть участь" (Герасимова, 2017).

Як зауважує М. Рябченко, наративна стратегія відстороненості дозволила С. Жадану уникнути тенденційності та зобразити "реалістичну візію війни з її сірістю, негероїчністю та трагедійністю" (Рябченко 2019: 278). Письменник відтворив стан тотальної дезорієнтації суспільства (як цивільних, так і військових), де хаос і безвладдя закономірно постають каталізаторами агресії та поглиблюють загальну трагедійність дійсності.

Саме така зміщена оптика та глибина психологічного проникнення зумовили те, що від часу публікації роман "Інтернат" постійно перебуває в полі зору дослідників. Поява цілої низки рецензій, оглядів, літературно-критичних і наукових статей Я. Поліщука, І. Булкіної, Г. Василенко, Н. Данчишина, К. Воздвиженського, Є. Стасіневича, Т. Гундорової, В. Пахаренка, К. Якубовської-Кравчик, Т. Мейзерської, Н. Герасименко, Г. Випасняк, О. Гонюк, Я. Кулінської, У. Федорів та ін. свідчить про різновекторні студії цього твору.

В. Пахаренко спостеріг у романі відображення таких основних рис мистецького метамодернізму, як: мандрівка як наскрізний художній прийом; осмислення й оцінка світу з позицій діалогічного персоналізму; виразний транссентименталізм; уникнення однозначних трактувань і висновків, коливання між протилежними полюсами (ефект вагадла); принцип глокалізації; ключова настанова на реконструкцію світу; неоміфологічний підтекст; полістилістична манера письма (Пахаренко, 2021).

Наскрізним художнім прийомом роману "Інтернат" є триденна подорож учителя української мови Павла Івановича (Паші) за племінником, який перебуває в інтернаті на лінії фронту. Дорога туди й назад під постійними обстрілами стає не лише фізичним і психічним випробуванням героя, а й метафорою його духовної еволюції. На думку Т. Гундорової, це роман про чоловічу ініціацію, адже інфантильний Паша зрештою змушений брати відповідальність і ставати на чийсь бік (Гундорова, 2022). Водночас Н. Данчишин трактує цю мандрівку як прощу задля спокутування "гріха «невтручальности», себто байдужости" перед обличчям небезпеки (Данчишин, 2018).

Сучасна літературознавча рецепція роману "Інтернат" зосереджена на дослідженні просторової організації – хронотопу дороги (О. Кухар), міста (О. Гонюк) і топосу втраченого дому (У. Федорів). Окремі розвідки науковців також присвячено специфіці наратора (О. Кухар), архетипній символіці (Н. Герасименко, Ю. Вишницька, С. Уманець) та екзистенційним механізмам подолання безвиході (І. Сухенко).

Мовознавчий вимір роману досліджує А. Вегеш, аналізуючи семантику кольору – від темних барв розпачу до фінального білого світла надії (Вегеш, 2019: 33–34) та антропоніміку. Дослідниця наголошує на глибокому символізмі назви: інтернат функціює як замінник утраченого дому (Вегеш, 2023: 112). Цю семантику підсилює й сучасний англомовний переклад "The Orphanage" (сиротинець), який маркує романний топос як простір тотального сирітства та покинутості (Жадан, 2017; Zhadan, 2021).

Мета нашого дослідження – проаналізувати лексико-граматичні особливості моделювання топосу війни в романі "Інтернат" С. Жадана.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

1) дослідити специфіку мілітарної лексики в описі воєнних реалій;

2) проаналізувати роль лексики на позначення емоцій у відтворенні психологічного стану героїв та атмосфери війни;

3) з'ясувати функції емоційно-експресивних одиниць у змалюванні воєнної дійсності;

4) визначити роль граматичних трансформацій (субстантивів) у конструюванні топосу війни.

Під час дослідження використано такі **методи**: описовий (збір і систематизація матеріалу); лексико-семантичний (виокремлення та класифікація лексики); функційно-стилістичний і контекстний (розкриття функцій та конотацій мовних одиниць у тексті).

Виклад основного матеріалу. Топос війни в романі С. Жадана "Інтернат" змодельовано насамперед через специфічне мовне оформлення тексту. Для створення ефекту заглиблення в атмосферу збройного конфлікту та конструювання простору, у якому діють герої, автор залучає значний шар **мілітарної лексики**, що утворює такі лексико-семантичні групи:

1) **назви зброї та боєприпасів** (*автомат,* "*калашников*", *акаєм* (АКМ – автомат Калашникова модернізований), *гранатомет, міномет, кулемет, пістолет, гармата, важка артилерія, боєприпаси, кулі, міна, граната, осколок*): "*Кому потрібні протизастудні засоби в місті, яке обстрілювалось* ***важкою артилерією*** *і яке ось-ось мали здати?*" (Жадан, 2017: 295);

2) **назви військової техніки** (*танк, "гради", тягач, бронетранспортер, бетеер* (БТР), *обтягнутий залізом джип, колона військових машин, польова кухня*): "*Коли з-за центру вискакує* ***бетеер****, вантажений людьми й речами, налякано присідають*" (Жадан, 2017: 295);

3) **назви учасників бойових дій та збройних формувань** (*армія, військові, бійці, добровольці, гвардія, державні війська, силовики, кулеметник, комендант, ад'ютант, автоматник, штабіст, патруль, поранені, санітар*): "*Коло школи стоїть джип із* ***військовими****, замість номера – бойове гасло, білим по чорному, Паша на гаслах особливо не знається, тому хто такі – не надто розуміє. Може,* ***добровольці****, може,* ***гвардія***" (Жадан, 2017: 295);

4) **назви військового екіпірування та одягу** (*бінокль, бронежилет, камуфляж, берці, каремат, шеврон, папаха, кубанка, нагай*): "*Той, хто кричав йому згори – молодий товстуватий санітар, у* ***камуфляжі*** *й* ***броніку****, з хрестом із червоного скотчу, – підтягує пораненого за плечі, знизу його хтось відразу перехоплює*" (Жадан, 2017: 310);

5) **назви військово-фортифікаційних об'єктів та їхніх елементів** (*бомбосховище, пост, блокпост, комендатура, бруствер, бетонні блоки, мішки з піском*): "***Блокпост*** *забитий військовими: стоять за* ***бетонними блоками****, під розтріпаними державними прапорами, мовчки дивляться в бік міста*" (Жадан, 2017: 16);

6) **назви бойових дій, маневрів і тактичних процесів** (*обстрілювати, стріляти, бити, вибити, вбивати, рватися, бомбити, валити* (обстрілювати)*, підірвати, мінувати, спалити, глушити* (навмисно блокувати сигнали зв'язку – мобільну мережу, радіо, рації, телебачення чи інтернет)*, воювати, захищати, захоплювати, звільняти, прориватися, здавати, відійти* і т. ін.): "– *Вони спеціально* ***глушать****, – пояснює Пітер, – щоби ваші, – показує довкола, – не знали, яка ситуація*" (Жадан, 2017: 35) тощо.

Високу частотність у тексті роману демонструють лексеми *боєць / бійці, військові*, *танк, блокпост*, *автоматник, бомбити*, а також ціле словотвірне гніздо з коренем *-стріл-* (*стріляти, стрілянина, пострілять, розстріляти, вистрілити, прострілюватись, прострілений, відстрілятись, обстрілювати(ся), обстріл, артобстріл*) та ін. Саме через ці мовні маркери С. Жадан конструює топос, у якому війна пронизує кожну деталь. Така щільність мілітаризмів у мовній тканині твору підтверджує тезу Г. Випасняк, що домінантною характеристикою простору війни в романі "Інтернаті" є тотальна смертоносність, яка невідступно супроводжує героя і проявляється в усіх зовнішніх ознаках його шляху (Випасняк, 2019: 106).

Лексика на позначення емоцій у романі С. Жадана "Інтернат" відіграє ключову роль у створенні гнітючої, напруженої атмосфери війни та передавання важкого психологічного стану людей, які опинилися в зоні бойових дій і переживають фізичне, емоційне виснаження та постійний стрес. Найбільшу групу становлять номінації **страху**: боятися (близько 100 вживань), боязко; *страх* (31), страшно / страшніше (26), *страшне; жах,* жахливе, нажаханий, *нажахано;* лякати(ся), наляканий, налякано, злякати(сь), злякано, переляк, переляканий, перелякано; моторошно та ін. Наприклад: "*В обличчя б'є духом сотень невиспаних* ***переляканих*** *людей, запахом* ***страху*** *й поту, важким настоєм істерики й недосипу*" (Жадан, 2017: 62). Емоції **гніву, люті** та **агресії** номінують лексеми *крик*, *кричати, викрикувати, скрикувати, перекрикувати(ся), крикливий; зло, злий, злість, злостиво, злити(ся), злостити(ся), озлоблений, злочин;* лють, люто, лютувати. Наприклад: "*І стоїть натовп неголених чоловіків,* ***злих*** *від безсоння та безвиході, посеред бетонних блоків та колючого дроту, й усі* ***кричать*** *один на одного, зганяють один на одному* ***лють***" (Жадан, 2017: 18). Емоції **відчаю, розпачу** та **виснаження** людей, які вимушені покидати рідні домівки через постійні обстріли й тікати світ за очі, репрезентують лексеми *плач, плакати, розплакатися, нити, нарікати, нарікання* та ін.: "*А тут ще й тітка на клунках* ***плаче****, і* ***плаче*** *так гірко, що ніхто їй нічого навіть не скаже*" (Жадан, 2017: 204). Лексеми на позначення **позитивних емоцій** (радість) використано в романі значно рідше, здебільшого як контраст до загального жаху: "*Паша* ***полегшено*** *видихає: транспорт працює, все* ***гаразд***" (Жадан, 2017: 14).

Варто зазначити, що лексика на позначення емоцій у романі "Інтернат" позбавлена патетики чи романтизації. С. Жадан відтворює підкреслено приземлені, тілесні прояви почуттів, що посилює психологізм та художню достовірність зображуваного. У цьому контексті слушною видається думка Я. Кулінської, що цінність "Інтернату" полягає не в естетизації дійсності, а в можливості "подивитися збоку на реальність і дати власну оцінку подіям" (Кулінська, 2020: 73).

Посиленню художньої правдивості в романі "Інтернат" сприяє також емоційно-експресивна лексика, що слугує ключовим інструментом вербалізації травматичного досвіду війни та психоемоційної дезорієнтації персонажів:

1) **жаргонізми**, які відтворюють автентичне мовне середовище маргіналізованого соціуму та ілюструють обмеження потреб індивіда до базового виживання: *валити* "тікати", *завалити* "вбити", *жрачка* "їжа", *чувак* "хлопець", *мент* "міліціонер", *мудак* "нікчемна людина". Наприклад: "*Якщо спробує нас вигнати, думає, дивлячись на господаря,* ***завалю***" (Жадан, 2017: 283); "*Нормальний* ***чувак****, думає Паша, підхоплюючи свої пляшки*" (Жадан, 2017: 138) (пор. **чува́к**, крим., мол. Молодий чоловік, юнак (Ставицька, 2003: 294));

2) **фамільярна, лайлива лексика** та **вульгаризми**, що виконують функцію мовної агресії та експресивізації конфліктних ситуацій: *пацан* "хлопчак", *морда* "обличчя", *мордобій* "биття по обличчю", *пелька* "рот", *здохнути* "померти (про людину)", *ідіот, дурак* "*перен*. Дурень" та ін.: "– *Ти* ***ідіот****? – кричить білявка й ще болючіше штовхає його кросівкою, цього разу в литку*" (Жадан, 2017: 92) (пор. **ідіот**, *перен., лайл.* Те саме, що **дурень** (СУМ: 1210));

3) **обсценна лексика**, яка домінує в діалогічному мовленні як маркер екстремального стресу. Функціювання інвектив репрезентує руйнацію узвичаєних соціальних норм, а також підкреслює загальну комунікативну деградацію та бруталізацію міжособистісних взаємин в умовах війни.

Окрім лексико-семантичних засобів, потужним морфолого-стилістичним інструментом у мовотворчості С. Жадана є **субстантивати** (слова, що перейшли з інших частин мови в розряд іменників), які конструюють знеособлений і хаотичний воєнний простір: "***Перші*** *вже підходять до вимащених фарбою бетонних блоків, а там на обрії з'являються щоразу* ***нові*** *й теж спускаються вниз, вибираються на північ, до* ***своїх***" (Жадан, 2017: 20). Моделювання топосу війни за допомогою субстантиватів у досліджуваному тексті реалізовано через такі механізми:

1. **Дегуманізація та анонімізація учасників подій.** У художньому просторі війни індивідуальність часто нівелюється, а персонажі втрачають імена й власну ідентичність. Вони перетворюються на знеособлені об'єкти чи носіїв єдиної домінантної ознаки через: а) **редукцію до зовнішніх маркерів**, коли ідентифікація осіб відбувається переважно за фізіологічними рисами або деталями одягу. Такий тип номінації постає виразним індикатором ситуативності та епізодичності взаємодії між героями роману в транзитному просторі евакуації. Чоловічі персонажі в тексті подані через субстантивати, що позначають їхні фізичні вади або особливості статури: *безносий, вузькоокий, круглопикий, жовтозубий, довготелесий, приземкуватий*. Наприклад: "*А* ***круглопикий*** *уже плескав Пашу по плечі, добродушно піджартовуючи з його окулярів*" (Жадан, 2017: 41); "*Першим іде* ***приземкуватий****, ніби натоптаний чимось, із жорстким волоссям і світлими, вигорілими на сонці очима*" (Жадан, 2017: 65). Жіночі образи ідентифіковано переважно за елементами одягу чи зачіскою (*в рожевому, коротко стрижена*): "*Хоча всі, навпаки, раді захистити цю жінку в* ***рожевому****, але не розуміють, що сталося й від кого її захищати*" (Жадан, 2017: 63–64); "– *Я зранку з під'їзду виходжу, – говорить* ***коротко стрижена****, – а він лежить на лавці*" (Жадан, 2017: 205). Із-поміж використаних субстантиватів особливої уваги заслуговує метафоричний оказіоналізм *копитонога* ("***Копитонога*** *дістає з кишені пару цукерок, простягає одну малій*" (Жадан, 2017: 88)), що іронічно номінує жінку на високих стоптаних підборах, які нагадують копитця, і слугує маркером гострого дисонансу, підкреслюючи недоречність подібного взуття в екстремальних умовах; б) **редукцію до вікових та соціально-статусних характеристик.** Замість імен використано вікові чи статусні маркери, які акцентують на соціальній ієрархії або, навпаки, на максимальній вразливості та беззахисності осіб у "сірій зоні", – *старий, старенька, малий / мала, молодий / старий, молодший / старший, сивий, хворий*

та ін.: “***Старша молодшу*** *постійно кличе Аннушкою, а* ***молодша*** *їй у відповідь узагалі нічого не говорить*” (Жадан, 2017: 84); “*А* ***мала*** *ниє ще голосніше, оскільки* ***старого*** *їй теж шкода*” (Жадан, 2017: 211); в) **деперсоналізацію**, що досягається використанням порядкових числівників у функції субстантиватів. У масових сценах або під час опису мілітарних груп індивідуальність стирається остаточно й люди знеособлюються, перетворюючись на безликі порядкові номери *перший / перші, другий, третій, четвертий*. Наприклад: “***Перший*** *дістає карту, присвічує собі ліхтариком*” (Жадан, 2017: 109); “***Другий*** *і* ***третій*** *стають обабіч, аби перекрити можливі шляхи втечі*” (Жадан, 2017: 37).

2. **Розкол простору на “ми” і “вони”**. Займенникові субстантивати передають глибоку параноїдальність і фрагментованість топосу війни, де головним критерієм виживання є ідентифікація “*свій – чужий*”: а) **маркування належності.** Суспільство поділене на табори, у яких герої постійно орієнтуються на “своїх”, ідентифікують “наших” чи “цих”, а до чужого чи ворожого боку апелюють через субстантиват “ваші”. Це підтверджують такі приклади: “*Будуть чистити місто після* ***ваших***” (Жадан, 2017: 34); “*Але* ***той****, унизу, повертається вбік, чекає на* ***своїх***” (Жадан, 2017: 109); “*Тепер ось* ***ці, нові****, місто зайняли – вони й повернулись, ніби нічого й не було*” (Жадан, 2017: 187); “*Там нібито блокпост порожній,* ***наші*** *вчора вийшли,* ***ці*** *ще не зайшли*” (Жадан, 2017: 256). Проте в контексті твору подібне маркування героїв має двоїсту природу. З одного боку, воно протиставляє українську армію і ворожі війська, а з іншого – визначення “своїх” і “чужих” тут відбувається “саме за критерієм ментального перебування у площині радянськості, а не за соціальним походженням чи, скажімо, територіальним поділом” (Герасименко, 2023: 37); б) **відчуження й небезпека**. Простір наповнений загрозою від невідомих людей, про що свідчать назви *невідомі, чужий, перехожі, невидимий*: “*...Маючи в кишені золоті сережки, не надто охоче знайомишся з* ***невідомими*** *біля камер схову*” (Жадан, 2017: 75); “*Помре, але не пропустить* ***чужого***” (Жадан, 2017: 134).

3. **Фіксація воєнної термінології та травматичного досвіду.** Субстантивати функціюють як виразні мовні маркери безпосередніх воєнних реалій, об’єктивізуючи такі концепти: а) **соціально-мілітарні статуси та ролі**. В умовах війни ідентифікація особи відбувається насамперед через її стосунок до бойових дій: *військові, цивільні, місцеві, оточені, полонені, патрульні*. Наприклад: “*А той підходить до старого синього «форда», оточеного* ***військовими***” (Жадан, 2017: 28); “*Але це нікого не зупиняло: цілі колони й далі проривалися з материка до* ***оточених****, іноді цілком очікувано потрапляючи під обстріли*” (Жадан, 2017: 17); “*Паша помічає в іншому кінці, при дверях,* ***патрульних****, які його нині вже перевіряли*” (Жадан, 2017: 222); б) **фізичні й психічні наслідки бойових дій**. Деструктивний вплив війни, що залишає після себе смерть і каліцтво, вербалізується через субстантивати *поранені, контужений, загиблі, потерпілий, металевоголовий*. Наприклад: “*– Куда його, уважаємий? – маючи на увазі свого* ***пораненого***” (Жадан, 2017: 312); “*– Шо? – не розуміє його* ***металевоголовий****. – Не чую нічого, земляк. Контужений я*” (Жадан, 2017: 299) – оказіональний субстантиват *металевоголовий*, застосований для ідентифікації індивіда з металевим імплантом у голові, актуалізує семантику важкого каліцтва. Така номінація підкреслює механістичність і неприродність воєнних травм, перетворюючи фізичну ваду на визначальну характеристику персонажа; в) **медичний простір виживання**. Важливим чинником порятунку життя в умовах війни є медицина, просторово й предметно репрезентована в тексті через субстантивати *знеболювальне, швидка, операційна* і т. ін., які окреслюють тонкі межі між життям і смертю: “*При дорозі, по черево в заметі, стоїть стара* ***швидка***” (Жадан, 2017: 258); “*– В* ***операційну*** *ти потрапиш днів через два, – холодно відповідає йому уважаємий, знову взявши себе в руки*” (Жадан, 2017: 315).

4. **Сенсорна абстракція: конструювання “сірої зони”**. Особливо виразними в моделюванні топосу війни є субстантивати середнього роду, які переносять конкретно-чуттєві реалії в площину абстрактних категорій, репрезентуючи тотальні психоемоційні стани героїв. Цей механізм реалізовано на кількох сенсорних рівнях: а) **оприявнення запахів руйнації**. Ольфакторні образи завдяки субстантивації перетворюються на самостійні сутності: “*А повітря пахне* ***горілим*** *і* ***мертвим****, багато не нанюхаєш, тож ігуана всовує голову назад, ховається в нору, швидко й нервово підіймаючи скло*” (Жадан, 2017: 57); “*Від тих, що прийшли з півдня, відгонить* ***горілим****, ніби вони довго сиділи при багатті*” (Жадан, 2017: 27); б) **тактильно-просторова (дез)орієнтація**. Фізичний простір сприймається через призму абстрактних відчуттів пошуку чи втрати опори, коли герої, щоб вижити, змушені пересуватися вночі й спиратися на базові тактильні інстинкти: “*Ставши ногами на* ***твердe****, дівчина боязко видирає руку, хапає возика, зникає в тумані*” (Жадан, 2017: 86); “*Черговий підйом дається особливо важко: ноги ковзаються на* ***слизькому****, вітер вистуджує кров, безкінечний білий колір тягнеться кудись потойбіч життя*” (Жадан, 2017: 267).

Висновки. Проведене дослідження лексико-граматичних особливостей роману Сергія Жадана “Інтернат” засвідчує, що мовне оформлення твору є ключовим інструментом моделювання дегуманізованого та травматичного топосу війни. Автор уникає патетики й романтизації, натомість конструює художню реальність через специфічний добір лексичних і граматичних засобів, які відтворюють межовий психологічний стан героїв і жахливу атмосферу воєнного простору.

Щоб максимально заглибити читача у воєнні події, С. Жадан залучає значний шар мілітарної лексики, що охоплює назви зброї, військової техніки, екіпірування, фортифікаційних об’єктів, тактичних дій та ін. Висока частотність мілітарних одиниць відображає перетворення мирного середовища на тотальну зону бойових дій.

Лексика на позначення емоцій у романі фокусується здебільшого на станах страху, гніву, люті та відчаю, слугуючи індикатором тотального емоційного виснаження й стресу персонажів. Використання жаргонізмів, вульгаризмів та обсценної лексики передає екстремальну напругу й підкреслює загальне знецінення життя на тлі руйнації соціальних норм.

Субстантивати в романі виконують функцію мовної економії та психологічного відчуження. Вони дегуманізують персонажів, редукуючи їх до зовнішніх маркерів чи номерів; фіксують параноїдальний поділ світу на “своїх” і “чужих”; об’єктивують людей через їхні воєнні статуси чи травми, а також абстрагують сенсорні відчуття, перетворюючи конкретний досвід руйнації на тотальні екзистенційні стани.

Перспективи подальших наукових студій убачаємо в аналізі синтаксичної організації роману “Інтернат” як інструменту репрезентації воєнного буття. Актуальною залишається реінтерпретація топосу війни крізь призму читацької рецепції після повномасштабного вторгнення 2022 року.

Література:

1. Вегеш А. І. Роль кольору в романі Сергія Жадана “Інтернат”. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Вип. 26. Т. 2. Одеса: Полипринт, 2019. С. 27–36.
2. Вегеш А. І. Семантичне навантаження літературно-художніх антропонімів у романі “Інтернат” Сергія Жадана. *Вегеш А. І. Українська літературно-художня ономастика : збірник статей*. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2023. С. 105–113.
3. Випасняк Г. О. Простори війни в романі С. Жадана “Інтернат”. *Закарпатські філологічні студії.* 2019. Вип. 8. Т. 2. С. 102–106.
4. Герасименко Н. Сучасна воєнна проза: жанрово-стильова типологія. *Слово і час*. 2023. № 3 (729). С. 35–49. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.03.35-49
5. Герасимова А. Сергій Жадан: “Цю війну не помістиш в жодну літературу” URL: https://rozmova.wordpress.com/2017/10/31/serhij–zhadan–8.
6. Гундорова Т. Покоління Незалежності і Сергій Жадан: Підліток, Лузер і Провідник. *Збруч*. 2022. URL : https://zbruc.eu/node/112334.
7. Данчишин Н. В Інтернаті “нікого не шкода”. Рецензія на роман Сергія Жадана. URL : https://surl.li/vqnrok.
8. Дем’янчук Ю. І. Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75). № 3. Ч. 1. С. 220–236.
9. Жадан С. Інтернат : роман. Чернівці: Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.
10. Кулінська Я. І. “Сіра зона” як маркер громадянства (на матеріалі романів С. Жадана “Інтернат” та А. Куркова “Сірі бджоли”). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія “Філологія”*. 2020. Вип. 86. С. 67–75.
11. Куришко Д. Жадан про “Інтернат”: приводячи війну у дім, ти ризикуєш втратити багато. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/features-42185504
12. Пахаренко В. Дорога додому (Риси метамодернізму в романі Сергія Жадана “Інтернат”). URL: https://surl.lu/azwxrf.
13. Рябченко М. Жанрова різноманітність воєнної прози в сучасній українській літературі. *Najnowsza słowiańska literatura i kultura popularna*. Figury swojskości i obcości współczesnego świata w literaturze i kulturze popularnej krajów słowiańskich. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2019. С. 277–289. URL: https://surl.li/buksud
14. Словник української мови : у 20 т. URL : https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=8959&page=318.
15. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 336 с.
16. Zhadan S. The Orphanage / trans. from Ukrainian by R. Costigan-Humes, I. S. Wheeler. New Haven : Yale University Press, 2021. 336 p. URL: https://surl.li/xmaadr.

References:

1. Danchyshyn, N. (n.d.). *V Internati “nikoho ne shkoda”. Retsenziya na roman Serhiya Zhadana* [*“No One Is Pitied” in “The Orphanage”: A Review of Serhiy Zhadan’s Novel*]. https://surl.li/vqnrok [in Ukrainian].
2. Dem’yanchuk, Yu. I. (2025). Linhvistyka viyny: vynyknennya, kontseptualizatsiya ta vektory podal'shoho rozvytku [Linguistics of War: Emergence, Conceptualization, and Vectors of Further Development]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Zhurnalistyka [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism]*, *36*(75), 220–236 [in Ukrainian].
3. Herasymenko, N. (2023). Suchasna voienna proza: zhanrovo-stylova typolohiia [Modern war prose: genre-stylistic typology]. *Slovo i Chas* [*Word and Time*], *3*(729), 35–49. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.03.35-49 [in Ukrainian].
4. Herasymova, A. (2017, October 31). Serhiy Zhadan: “Tsyu viynu ne pomistysh v zhodnu literaturu” [Serhiy Zhadan: “You Can’t Fit This War Into Any Literature”]. *Rozmova*. https://rozmova.wordpress.com/2017/10/31/serhij–zhadan–8/ [in Ukrainian].
5. Hundorova, T. (2022). Pokolinnya Nezalezhnosti i Serhiy Zhadan: Pidlitok, Luzer i Providnyk [The Independence Generation and Serhiy Zhadan: The Adolescent, the Loser, and the Guide]. *Zbruch*. https://zbruc.eu/node/112334 [in Ukrainian].
6. Kulins'ka, Ya. I. (2020). “Sira zona” yak marker hromadyanstva (na materiali romaniv S. Zhadana “Internat” ta A. Kurkova “Siri bdzholy”) [“The Gray Zone” as a Marker of Citizenship (Based on S. Zhadan’s Novel “The Orphanage” and A. Kurkov’s “Grey Bees”)]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya “Filolohiya” [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “Philology”]*, (86), 67–75 [in Ukrainian].
7. Kuryshko, D. (2017, November 30). Zhadan pro “Internat”: pryvodyachy viynu u dim, ty ryzykuyesh vtratyty bahato [Zhadan about “The Orphanage”: By Bringing War into Your Home, You Risk Losing a Lot]. *BBC News Ukrayina*. https://www.bbc.com/ukrainian/features-42185504 [in Ukrainian].
8. Pakharenko, V. (n.d.). *Doroha dodomu (Rysy metamodernizmu v romani Serhiya Zhadana “Internat”)* [*The Way Home (Features of Metamodernism in Serhiy Zhadan’s Novel “The Orphanage”)*]. https://surl.lu/azwxrf [in Ukrainian].
9. Riabchenko, M. (2019). Zhanrova riznomanitnist voiennoi prozy v suchasnii ukrainskii literaturi [Genre diversity of war prose in modern Ukrainian literature]. In: *Najnowsza słowiańska literatura i kultura popularna. Figury swojskości i obcości współczesnego świata w literaturze i kulturze popularnej krajów słowiańskich* (pp. 277–289). Uniwersytet Zielonogórski. https://surl.li/buksud [in Ukrainian].
10. Slovnyk ukrayins'koyi movy: u 20 t. [*Dictionary of the Ukrainian Language: In 20 Volumes*]. (n.d.). https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=8959&page=318 [in Ukrainian].
11. Stavyts'ka, L. (2003). *Korotkyy slovnyk zhargonnoyi leksyky ukrayins'koyi movy* [*A Short Dictionary of Ukrainian Jargon*]. Krytyka [in Ukrainian].
12. Vehesh, A. I. (2019). Rol' kol'oru v romani Serhiya Zhadana “Internat” [The Role of Color in Serhiy Zhadan’s Novel “The Orphanage”]. *Zapysky z ukrayins'koho movoznavstva [Notes on Ukrainian Linguistics]*, *2*(26), 27–36 [in Ukrainian].
13. Vehesh, A. I. (2023). Semantychne navantazhennya literaturno-khudozhnikh antroponimiv u romani “Internat” Serhiya Zhadana [Semantic Load of Literary and Artistic Anthroponyms in Serhiy Zhadan’s Novel “The Orphanage”]. In: A. I. Vehesh (Ed.), *Ukrayins'ka literaturno-khudozhnya onomastyka: zbirnyk statey* [*Ukrainian Literary and Artistic Onomastics: Collection of Articles*] (pp. 105–113). TOV “RIK-U” [in Ukrainian].
14. Vypasnyak, H. O. (2019). Prostory viyny v romani S. Zhadana “Internat” [War Spaces in S. Zhadan’s Novel “The Orphanage”]. *Zakarpats'ki filolohichni studiyi [Transcarpathian Philological Studies]*, *2*(8), 102–106 [in Ukrainian].
15. Zhadan, S. (2017). *Internat* [*The Orphanage*]. Merydian Chernovits [in Ukrainian].
16. Zhadan, S. (2021). *The orphanage* (R. Costigan-Humes & I. S. Wheeler, Trans). Yale University Press. https://surl.li/xmaadr (Original work published 2017) [in English].

© А. О. Пікалова

Отримано: 13 равня 2026 р.

Прорецензовано: 16 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: pikalova.aa@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9291-113X

Researcher ID: GLN-7754-2022

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-238-244

Пікалова А. О. Репрезентація війни в дитячому поетичному дискурсі: український та англійськомовний виміри. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 238–244.

УДК: 81'42:[821.111+821.161.2]-93

Пікалова Анна Олексіївна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВІЙНИ В ДИТЯЧОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ ВИМІРИ

Стаття присвячена аналізу репрезентації теми війни в дитячому поетичному дискурсі на матеріалі сучасної української та англійськомовної поезії. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення мовних засобів репрезентації воєнної реальності в умовах сучасних соціокультурних трансформацій і недостатньою розробленістю цієї проблематики в сучасному науковому дискурсі. Метою роботи є виявлення та зіставлення основних способів репрезентації теми війни в українській та англійськомовній дитячій поезії.

У дослідженні застосовано лінгвістичний, лінгвостилістичний і дискурсивний аналіз, що дозволило виокремити чотири основні способи репрезентації війни: пряму номінацію, метафоризацію, емотивну вербалізацію та оцінну репрезентацію. Встановлено, що в сучасній українській дитячій поезії домінує пряма номінація воєнних реалій, що відображає актуальний досвід війни та зумовлює документальність і терапевтичну спрямованість текстів. Англійськомовна поетична традиція тяжіє до імпліцитної репрезентації війни через алегорію, символіку, іронію та систему образів.

Результати дослідження засвідчують відмінності у концептуалізації теми війни: українська дитяча поезія фіксує реальний досвід сучасної війни, тоді як англійськомовна – узагальнює його через історичну пам'ять, а також підкреслюють роль дитячої поезії у формуванні мовної картини світу дитини в умовах війни. Практична цінність роботи полягає у можливості використання її результатів у подальших міжкультурних та міждисциплінарних дослідженнях.

Ключові слова: *дитячий поетичний дискурс, репрезентація війни, імпліцитна й експліцитна номінація, метафоризація, емотивність, оцінна лексика.*

Anna Pikalova,
Ph.D. in Linguistics, Associate Professor,
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" Kharkiv Regional Council, Ukraine

WAR REPRESENTATION IN CHILDREN'S POETIC DISCOURSE: UKRAINIAN AND ENGLISH-LANGUAGE PERSPECTIVES

The article analyses the representation of war in children's poetic discourse based on contemporary Ukrainian and English-language poetry. The relevance of the study is determined by the need to examine linguistic means of representing wartime reality and the insufficient development of this issue in modern scholarship. The aim of the research is to identify and compare the main ways of war representation in Ukrainian and English-language children's poetry.

The study applies linguistic, stylistic, and discourse analysis, which made it possible to distinguish four principal modes of war representation: direct nomination, metaphorisation, emotive verbalisation, and evaluative representation. Contemporary Ukrainian children's poetry is dominated by direct nomination of wartime realities, reflecting the immediate experience of war and determining the documentary and therapeutic orientation of the texts. In contrast, the English-language poetic tradition tends toward implicit representation of war through allegory, symbolism, irony, and figurative imagery.

The findings reveal differences in the conceptualisation of war: Ukrainian children's poetry reflects the real experience of contemporary war, whereas English-language poetry generalises it through historical memory. The study also emphasises the role of children's poetry in shaping a child's linguistic worldview under wartime conditions.

Keywords: *children's poetic discourse, war representation, implicit and explicit nomination, metaphorisation, emotiveness, evaluative lexis.*

Постановка проблеми. У сучасній гуманітаристиці актуальним є дослідження мовних засобів репрезентації соціальних, культурних та історичних явищ у різних типах дискурсу. В умовах повномасштабного вторгнення в Україну тема війни набуває не лише суспільно-політичного, а й культурного та мовного виміру. Це зумовлює активізацію її репрезентації в художніх текстах, зокрема в дитячій поезії. У сучасній українській дитячій поезії тема війни репрезентується переважно прямо через актуальні реалії сьогодення, тоді як в англійськомовній традиції переважають опосередковані форми її мовного втілення.

Попри значну кількість досліджень дитячої літератури та війни в художньому дискурсі, питання мовної репрезентації теми війни в дитячій поезії залишається недостатньо опрацьованим у лінгвістичному аспекті, особливо в порівняльному вимірі української та англійськомовної дитячих літературних традицій. Це зумовлює *актуальність* дослідження.

Мета статті полягає у виявленні та описі мовних засобів репрезентації теми війни в дитячому поетичному дискурсі на матеріалі української та англійськомовної поезії.

Для досягнення мети визначено такі *завдання:* визначити основні способи репрезентації війни; схарактеризувати мовні засоби її актуалізації; порівняти особливості мовного втілення війни в українській та англійськомовній дитячій поезії.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі мовних засобів репрезентації війни в дитячому поетичному дискурсі та здійсненні порівняльного аналізу в українському й англійськомовному вимірах. *Практична цінність* роботи визначається можливістю використання її результатів у подальших дослідженнях дитячого дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика репрезентації війни в дитячій літературі привертає дедалі більшу увагу дослідників, особливо в контексті сучасних соціокультурних трансформацій.

В українському науковому дискурсі інтерес до теми війни в дитячій літературі значно активізувався після 2022 року. Зокрема, проаналізовано новітні українські тексти для дітей, у яких війна постає як одна з ключових соціально значущих тем. Сучасну дитячу літературу про війну розглядають як своєрідну психотерапевтичну практику, що допомагає дитині подолати травматичний досвід війни (Хома, 2024; Chłosta-Zielonka, 2023). Дослідники виокремлюють специфічні риси художнього втілення теми війни та виявляють маркери художньої репрезентації війни у сучасній літературі для дітей та юнацтва (Качак та Близнюк, 2024).

У розділі колективної монографії *Fieldwork in Ukrainian Children's Literature*, присвяченому аналізу української дитячої літератури, сформованої досвідом російсько-української війни, виокремлено ключові теми: спогади про дім як маркер ідентичності, метафору світла як символ надії та стійкості, а також дітей як свідків і нараторів війни (Yarova & Sundmark, 2025).

Водночас в українському мовознавстві останніх років активно досліджуються дискурсивні та когнітивні механізми репрезентації російсько-української війни, зокрема в газетному дискурсі, в аспекті фреймування війни як національної трагедії (Маслова, Ульянова та Яковлєва, 2025). Увагу науковців привертають проблеми концептуалізації війни в медійному дискурсі через оцінну лексику, модальність, евіденційність, метафору та фреймінг, а також поєднання емоційно-оцінних і когнітивних стратегій репрезентації війни (Ковальчук та Маційовський, 2025).

На думку науковців, збройні конфлікти історично викликали значний резонанс у дитячій літературі, особливо після Другої світової війни, будучи своєрідним інструментом пояснення травматичного досвіду (Condoy Franco, 2021). Дослідження дитячої літератури воєнного часу зазвичай зосереджуються на зображенні ключових фігур, таких як герої, вороги та жертви, які структурують наративний вимір текстів (Maslinskaia & Maslinsky, 2024).

Окремий напрям становлять дослідження творчості Dr. Seuss, зокрема його творів "The Butter Battle Book" (Dr. Seuss, 1984), що інтерпретується як алегорична модель війни та критика гонки озброєнь, або "Yertle the Turtle" (Dr. Seuss, 2006), де образ правителя інтерпретується як алегорія авторитарної влади та тиранії (Nel, 2004). У цих студіях підкреслюється, що війна репрезентується через абсурдизовані ситуації та символічні образи, що дозволяє адаптувати складну тематику до дитячого сприйняття.

Таким чином, незважаючи на активний розвиток досліджень теми війни в дитячій літературі, аналіз дитячої поезії залишається фрагментарним.

Теоретичні засади дослідження. Вивчення репрезентації війни в дитячій поезії потребує звернення до лінгвістичних підходів, що розглядають мову як засіб осмислення соціального досвіду. Дослідники зазначають, що дитяча поезія тісно пов'язана з безпосереднім досвідом дитини та її емоційним світом (Styles, 1998), що пояснює тенденцію до прямої репрезентації реалій, зокрема воєнних. Науковці підкреслюють, що дитяча література дедалі частіше звертається до складних і раніше табуйованих тем (Reynolds, 2000), зокрема війни та травми.

З лінгвістичних позицій вербалізація досвіду – це процес мовного оформлення знань і переживань суб'єкта, оскільки мовні одиниці відображають когнітивні та емоційні структури свідомості (Селіванова, 2006). Значення мовних одиниць формується у межах дискурсу і безпосередньо пов'язане з соціокультурними умовами їхнього функціонування (Загнітко, 2012). З цих позицій мовні засоби відображають актуальний історичний досвід народу, а для українців – це досвід війни, що став однією з провідних тем сучасного українського художнього дискурсу.

Важливою характеристикою дитячої поезії є орієнтація на образність та емоційний вплив. Дитяча поезія значною мірою спирається на образи, звукову організацію та емоційний резонанс, що робить метафоричну й символічну репрезентацію особливо ефективною у відтворенні складних тем (Pullinger, 2017), зокрема війни.

Репрезентація війни в дитячій поезії визначається культурним контекстом. Культурні та соціальні умови істотно впливають на способи осмислення складних тем у дитячому дискурсі (Lathey, 2010). У сучасному українському контексті це зумовлює поєднання прямої номінації воєнної реальності з емоційним та символічним переосмисленням.

Відповідно до словникових дефініцій «війна» тлумачиться як «організована збройна боротьба» (Словник української мови, 1970: 669).

Репрезентація війни у поетичних текстах здійснюється не лише через пряму номінацію, а й через метафоричні, оцінні та емотивні компоненти (Богдан, 2014). Мовні репрезентанти війни є оцінно-маркованими, що забезпечує емоційність та експресивність сучасної української поезії (Запорожська, 2023). Це засвідчує, що тема війни актуалізується через номінативне, образне та емоційне переосмислення.

У цьому дослідженні вербалізація війни розглядається як багаторівневий процес, що охоплює кілька взаємопов'язаних мовних механізмів:

1) пряма номінація забезпечує фіксацію реалій воєнного часу через відповідну лексику;

2) метафоризація дозволяє трансформувати складний досвід у символічно опосередковану форму;

3) вербалізація емоцій відображає психологічний вимір війни та індивідуальний досвід дитини;

4) оцінна семантика формує аксіологічну модель осмислення воєнної дійсності через бінарні опозиції.

Таким чином, репрезентація теми війни в дитячій поезії розглядається як багаторівневий процес, що охоплює номінативний, образний, емотивний та аксіологічний рівні мовної актуалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз ілюстративного матеріалу дозволив виокремити основні мовні засоби репрезентації теми війни в дитячому поетичному дискурсі – пряму номінацію воєнних реалій, метафоричну репрезентацію, емотивну вербалізацію та оцінну лексику.

1. Пряма номінація війни

У сучасній українській дитячій поезії війна репрезентується за допомогою лексем на позначення реалій воєнного часу:

• військова техніка й зброя (*Хаймерс, Байрактар, Джавелін, танки, снаряди, гранатомет, патрон, амуніція, зброя, літак, автомат, броньовик, ППО)*;

• військові дії та стани (*воєнні позиції*, *наступ, оборона, бій*);

• воєнні реалії повсякдення (*сирена, укриття, евакуація, тривога, небезпека, загроза, відбій, бомбосховище*);

• суб'єкти війни *(герой, захисники, командир, солдат*, *армія, бійці, ветерани, розвідка, піхотинці, вояк, переможці, ЗСУ*).

«Військова Абетка» Т. Строкач організована за алфавітним принципом, у межах якого тема війни репрезентується за допомогою лексем-номінативів, трансформуючи традиційну модель абетки у спосіб осмислення війни: «*Абетки є різні – звичайні, казкові./ На часі тепер ця абетка військова./* ***А*** *– наша армія, мужня, сучасна./ А – автомат і атака безстрашна./* ***Б*** *– БТР, і блокпост, і бригади,/ Наші бійці, й Батьківщина, як мати»* (Строкач, n. d.).

У віршах зі збірки «Абетка маленьких переможців» (Абетка маленьких переможців, 2022: 29) репрезентація війни реалізується через пряму номінацію понять воєнної реальності (*Хаймерс, Байрактар, Джавелін, ЗСУ, воїн, воювати, шеврон, пес Патрон, танк ворожий, ворожі дрони*).

Зазначені абетки містять військову термінологію, що відображає вплив сучасного інформаційного простору та формування мовної картини дитини в умовах воєнного повсякдення.

На відміну від системної номінації в абетках, у віршах Г. Фальковича воєнна лексика інтегрується у ширший образний контекст. У збірці «Розкажи мені казку про війну» (Фалькович, 2025) функціонують лексеми *війна, оборона, воєнні позиції, бомби, ракети, літак, танк, піхотинці, вояк*. Проте тема війни репрезентована з певним дистанціюванням, оскільки події розгортаються навколо персонажів. Казковий наратив пом'якшує трагічність воєнної тематики, зберігаючи терапевтичний ефект текстів, що підтверджується назвами віршів «Півник збирався на війну», «Черепаха і війна», «Розкажи мені казку про війну» (там само).

У вірші «Руді і місто Коломия» (Фалькович, 2023) війна репрезентується не лише лексемою *війна*, а й назвами реалій воєнного часу: *сирена, укриття, загроза для життя, відбій*, що функціонують як складники повсякденного досвіду, репрезентуючи інтеграцію персонажів вірша – песиків, що разом з господарями змушені були покинути рідні домівки: «*З різних областей і міст*» (там само: 9). На думку письменника, тексти про війну мають уникати «відчуття безвиході й трагізму», зберігаючи віру в щасливе майбутнє (Фалькович, 2023: 36).

У вірші «Непросто» (Ніколенко, 2024: 50) вербалізуються лексема *війна* та реалії воєнного повсякдення (*сирени, онлайн навчання, боятись, лякатись)*.

Варто зазначити, що у дитячих віршах лексеми на позначення війни функціонують як маркери повсякденності, що виявляється у регулярності сирен та необхідності перебування в укриттях, засвідчуючи інтегрування воєнного досвіду у дитячу мовну картину світу.

Таким чином, пряма номінація війни характеризується розгалуженим номінативним полем і є одним із провідних механізмів вербалізації теми війни в сучасній українській дитячій поезії, забезпечуючи фіксацію актуальних реалій воєнного часу.

2. Метафорична репрезентація війни

Поряд із прямою номінацією важливу роль відіграє метафорична репрезентація війни, що дозволяє адаптувати травматичний досвід до дитячого сприйняття.

У поезії Г. Фальковича цей механізм є домінантним. Зокрема, у вірші «Вони поспішають» (Фалькович, 2025: 4) воєнна ситуація моделюється через антропоморфізовані образи жучків (*жучок-світлячок, рогатий жучок*), які виконують функції учасників війни («*На воєнні позиції / При своїй амуніції*», «*Розбирати завалища / Після бомб та ракет*.»). Така образність трансформує воєнний досвід у символічно-ігрову форму. Важливим прийомом є також персоніфікація військової техніки: «*танк іржавіє*», «*літак похнюпив крила*», «*автомат сумує*» (там само: 35), що пом'якшує репрезентацію війни. У вірші «Руді і місто Коломия» (Фалькович, 2023) війна репрезентується через внутрішню фокалізацію, де наратором є пес Руді, що пом'якшує травматичний зміст.

У «Військовій абетці» Т. Строкач війна реалізується через персоніфікацію, наприклад: «*Мова вдяглась в камуфляж і у берці*» (Строкач, n. d.), що символізує залучення мовно-культурного простору до воєнного супротиву.

У текстах «Абетки маленьких переможців» метафоризація також спрямована на дитяче сприйняття: «*Байрактар – суперкомар / вкусить ворога з-за хмар*» (Абетка маленьких переможців, 2022: 5), що адаптує образ військової техніки до дитячого сприйняття.

У поезії «Лист від тата» (Паламарчук, n. d.) війна репрезентується через епістолярне звернення батька до доньки. Метафоричні образи («*тато прилетить*», «*зорі зачарую*») пом'якшують воєнну тематику, трансформуючи її у казковий простір.

У «Колискова для мами» (Бондаренко, n. d.) репрезентація війни поєднує пряму номінацію воєнних реалій (*гармати, вороги*) з інверсією традиційної ролі дитини, оскільки дитина бере на себе роль захисту матері. Метафоричні конструкції «*молитвами всі гармати відведу*», «*буду щастя колихати*» символізують віру в перемогу.

У вірші «Малюнок для солдата» (Максимович, n. d.) війна репрезентується через малюнок як форму символічного подолання війни та відтворення мирного світу («*Тут світ веселкою сіяв, / … Свою любов намалював / … І неба чистого блакить, / І сонце золотаве…*»).

Таким чином, метафоризація війни в сучасній українській дитячій поезії виконує компенсаторну функцію, дозволяючи інтегрувати складний досвід війни у доступну для дитини форму. Метафоричність у дитячих поетичних текстах демонструє тенденцію до пом'якшення воєнної тематики, тим самим зменшуючи гостроту травматичного досвіду.

3. Емотивна вербалізація війни

У межах цього дослідження використовується термін *емотивна вербалізація*, який акцентує на мовностилістичних засобах репрезентації емоцій.

Важливим компонентом репрезентації війни є емотивність, що відображає психологічне переживання воєнного досвіду. У проаналізованих текстах виокремлюємо кілька типів вербалізації емоцій, пов'язаних зі сприйняттям війни.

По-перше, індивідуально-родинна емотивність, що реалізується через образи очікування, молитви та сімейної єдності. Однією з домінант є осмислення війни через родинні зв'язки. Центральним образом стає батько-військовий, а сюжет будується навколо очікування його повернення. У вірші «Лист від тата» (Паламарчук, n. d.) емотивність поєднує дитячу перспективу та голос батька і реалізується через лексеми на позначення інтимізації (*«Тато дуже скучив», «Обійняти хоче так тебе!»*), що поєднують атмосферу тепла й дистанції між батьком і дитиною. Важливу роль відіграють також

зменшувально-пестливі форми звертання (*квіточка, пташко, рибонько, рідненька*). У вірші «Повертайся, татусю…» (Забіяка, n. d.) воєнна тематика репрезентується імпліцитно – через очікування повернення батька (*повертайся, татусю*), любові та надії через лексеми *люблю, молюся*. У вірші «Малюнок для солдата» (Максимович, n. d.) емотивність реалізується за допомогою звертання сина до батька через лексему *тато* і пестливу форму *татусь*, а також лексему *Герой*, що символізує підтримку та гордість. У цих поетичних текстах дитина постає як суб'єкт емоційної підтримки, а війна осмислюється через розлуку та надію на возз'єднання і перемогу.

У вірші «Пташка» (Лущевська, 2016) емотивність набуває форми символічної підтримки, де *бавовняна пташка-оберег* є символом захисту, сімейної єдності та емоційного зв'язку між домом і фронтом. Емотивність реалізується через лексеми з позитивною семантикою (*зігріє, оберіг, з любов'ю, в серці*), що протиставляються імпліцитному образу війни як простору небезпеки й розлуки.

По-друге, вербалізація емоцій сприйняття повсякденного воєнного досвіду, що поєднує подолання страхів, адаптацію до війни, підтримку надії на мирне майбутнє. У вірші «Руді і місто» (Фалькович, 2023) репрезентуються страх («*Що, коли сирена виє, / То загроза для життя – / Треба бігти в укриття*») і адаптація до умов сьогодення («*А відбій – маленьке свято!*»). Повтор лексеми *сирена* та прислівника *щодоби* інтенсифікує відчуття тривоги.

У вірші «Непросто» (Ніколенко, 2024: 50) емотивність пов'язана з досвідом життя дитини під час війни, що актуалізує: страх («*непросто постійно боятись», «лякатись сирен ночами»*), невизначеність («*Непросто, коли невідомо*»), розлуку («*Непросто жити не вдома / і з рідними розлучатись*»), складність навчання («*Непросто онлайн учитись*»). Повтор прислівника *непросто* підкреслює психологічну обтяженість воєнного повсякдення та глибину дитячих переживань. Вірш «Буде зустріч» (там само: 36) вирізняється позитивним смисловим наповненням від очікувань повернення до рідного міста («*хвилини вже рахують, / як прибудуть в рідне місто*») і надії на зустріч з татом («*Дуже скучили за домом, / але більш за все за татом…»*), що репрезентує досвід вимушеного переселення.

У вірші «Спи, моя дитино» (Строкач, n. d.) репрезентуються емоції сприйняття воєнних реалій життя – підтримка дитини у небезпечній ситуації («*Ти посидь тихенько, / Не лякайсь, будь ласка, / Краще слухай казку...*») та підтримка надії на мирне і безпечне життя («*Не сумуй, не треба, / Буде мирне небо*»). Вірш «Колискова» (там само) актуалізує емотивність репрезентації реалій воєнного життя («*Ночі спокійної, люба дитино, / Без завивання сигналів тривог*»).

По-третє, емотивна вербалізація відображає колективно-національні переживання українців. У віршах репрезентуються почуття єдності, сили та незламності народу: *«разом ми сильні», «служим Богу й Україні»* (Абетка маленьких переможців, 2022: 5). Основними репрезентантами стають займенник *ми* та лексеми на позначення українців з ад'єктивами («*нащадків славних запорожців», «Разом ми сильні*», «*ми незламна і сонячна нація*» (Абетка маленьких переможців, 2022: 5); «*ми – українці! / І вільні, й мужні, і сміливі*» («Ми – українці» (Строкач, n. d.)).

Важливу роль відіграє емотивна компенсація – вербалізація позитивних емоцій, спрямованих на подолання травматичного досвіду війни. Так, наприклад, вірш «Чудеса й дива існують» (Фалькович, 2025: 6) актуалізує ствердження позитивних цінностей і віру в диво і чудо («*Чудеса дива існують – / … Віриш – й стануться вони!*»), що підтримують віру в мирне майбутнє.

Таким чином, емотивна вербалізація теми війни в сучасній дитячій поезії поєднує родинно-інтимний, колективно-національний та адаптивний рівні переживання воєнного досвіду й виконує компенсаторну функцію.

4. Оцінна репрезентація теми війни

Важливу роль у репрезентації теми війни відіграє оцінна лексика, що формує аксіологічний вимір дитячого поетичного дискурсу через опозиції «свій – чужий», «мир – війна», «перемога – війна», «добро – зло».

У сучасній українській дитячій поезії чітко простежується репрезентація війни в категорії «добро – зло», що є типовою для дитячого світогляду та адаптує складну соціальну реальність до дитячого сприйняття, наприклад: «*Щоб добро перемогло, / Щоб навіки зникло зло*» («Руді і місто Коломия» (Фалькович, 2023: 11)); «*хай добро зло переможе*!» («Молитва» (Забіяка, n. d.)).

Інтерпретація воєнних подій зреалізовується у межах опозиції «свій – чужий», де свої асоціюються з позитивними характеристиками, а ворог отримує негативну оцінку. Ця опозиція репрезентується через прикметники з оцінною семантикою (*добрий, сміливий, сильний – злий, страшний, жорстокий*), а також через відповідні іменникові номінації (*герой, захисник – ворог*). Така лексика формує моральну структуру тексту. У проаналізованих віршах лексеми *паляниця* і *полуниця* є маркерами, що репрезентують опозицію «свій – чужий». Під час повномасштабного вторгнення ці лексеми трансформувались у символи національної ідентичності та виконують функцію мовного розрізнення «свій – чужий».

У сучасній українській дитячій поезії перемога постає як символ незламності, волі та єдності України й актуалізується в межах опозиції «перемога – війна». Позитивний полюс репрезентований лексемами *перемога* і *долати*, а негативний – номінаціями війни та її наслідків (*тривога, сльози*), номінативами на позначення ворога (*москалі, ординці*). Опозиція пов'язана з патріотичними мотивами, відповідно до яких перемога осмислюється як національна цінність. Репрезентантом позитивного полюсу є мотив повернення захисників додому, що актуалізує цінність життя та родини як ключову ознаку перемоги («*Щоб повернулися швидше до хати*»). Перемога підсилюється релігійною семантикою, що реалізується через молитви («*Отче наш, нам пошли перемогу*»), у яких перемога осмислюється як божественна підтримка і завершення війни. Важливими репрезентантами є також образ *пса Патрона*, гасло «*Слава Героям!*» та колороніми *синій* і *жовтий* як символи національної ідентичності й боротьби за незалежність.

У сучасній українській дитячій поезії опозиція «мир – війна» є однією з ключових аксіологічних моделей, що структурує дитячу картину світу. Мир вербалізується через лексеми з позитивною семантикою (*мрія, синє небо, ниви, пісня, сміх, слово українське, сонце, блакить*), що апелюють до природи, дому та дитинства. Війна позначається конкретними номінаціями травматичних реалій (*сирени, руїни*), що формують семантику загрози, втрати та нестабільності.

Прагнення миру постає однією з ключових людських цінностей: «*миру так хочуть дорослі й малі*» («Колискова» (Строкач, n. d.)), що підкреслює його універсальний характер. Особливу роль у репрезентації миру відіграє лексема *мрія*, що проєктує бажаний стан – мирне життя («*Хлопчина в серці мрію мав*» (Максимович, n. d.), «*Файна в Коломиї й мрія*» (Фалькович, 2023: 11)).

Мир вербалізується за допомогою лексем *небо, сонце, пісня, ниви, сміх*, що формують образ гармонії та життя: «*Заколосяться щедро ниви*» («Ми – українці» (Строкач, n. d.)), «*І неба чистого блакить, / І сонце золотаве*» (Максимович, n. d.). Образ *пісні* функціонує як культурно маркований символ миру й національної єдності: «*Щоб лунала пісня й сміх*» (Фалькович, 2023: 11).

Отже, оцінна інтерпретація війни в межах бінарних опозицій реалізується через різноманітні мовностилістичні засоби, що формують чіткі аксіологічні дихотомії.

5. Репрезентація теми війни в англійськомовній дитячій поезії

На відміну від сучасної української дитячої поезії, де війна репрезентується безпосередньо через актуальні реалії, в англійськомовній традиції переважає опосередкований спосіб її мовного вираження через алегорію, умовність та іронію.

Дослідники інтерпретують творчість Доктора Сьюза (Dr. Seuss) як антифашистську та антивоєнну, наголошуючи на алегоричному осмисленні війни, тоталітаризму й ідеологічного протистояння (Nel, 2003: 14). Письменник прагнув адаптувати складну тему війни до дитячого сприйняття через метафоричні образи: у “The Butter Battle Book” (Dr. Seuss, 1984) війна постає як абсурдизований конфлікт, у “Yertle the Turtle” (Dr. Seuss, 2006) репрезентовано критику тоталітаризму, а в “Horton Hears a Who!” (Dr. Seuss, 1990) – алегоричне осмислення бомбардувань Хіросіми (Rice, 2000: 2–3).

У “The Butter Battle Book” (Dr. Seuss, 1984) мовні репрезентанти війни функціонують у межах алегоричних понять, де сам конфлікт подається опосередковано через систему ігрових і оказіональних номінацій. Пряма воєнна лексика (*war, bomb, weapon, gun*) з’являється лише на етапі кульмінації, тоді як домінують оказіональні назви зброї (*Kick-a-Poo Kid*, *Jigger-Rock Snatchem, Boom-Blitz*, *Utterly Sputter*, *Blue Goo*, *Bitsy Big-Boy Boomeroo*), що поєднують мовну гру із семантикою руйнування. Динаміку протистояння формують дієслівні маркери агресії (*shoot, drop, fight, beat, blow up*), а також бінарні опозиції (*Yooks* vs *Zooks*), які реалізують модель «свій – чужий» як фундамент воєнного мислення. Війна у тексті репрезентується як алегорія ідеологічного протистояння. Оцінна лексика (*you can’t trust a Zook*, *kinks in his soul*) виконує функцію дегуманізації противника, а пропагандистські формули (*Fight! Fight! Do or Die!*) відтворюють механізми колективної мобілізації. Важливою є також наративна техніка передачі досвіду протистояння від старшого покоління до молодшого, що дозволяє інтерпретувати війну як елемент історичної пам’яті.

У поетичному тексті “Yertle the Turtle” (Dr. Seuss, 2006) війна та влада осмислюються через алегоричний образ короля-черепахи, який вибудовує ієрархію, стоячи на інших. Пряма воєнна лексика відсутня, однак конфлікт репрезентується через лексику наказу й підпорядкування (*gave a command, ordered, obeyed*), а також через номінації *king, ruler, throne*, що формують модель тотального контролю. Конфліктна семантика підсилюється опозицією «влада – підлеглі» та лексемами *afraid, pain, starving,* які репрезентують пригнічення й страх. Таким чином, війна вербалізується опосередковано – через маркери влади, примусу та домінування.

У вірші “Hug O’ War” Шела Сільверстейна (Shel Silverstein) (Silverstein, 1974: 19) тема війни репрезентується імпліцитно через заперечення конфліктної моделі в опозиції «*tug o’ war – hug o’ war*». Лексема *tug* актуалізує семантику боротьби, однак нейтралізується через конструкцію *I will not play* та заміну на *hug*. Лексеми *hugs, kisses, cuddles, giggles, grins* формують семантичне поле миру та емоційної гармонії. Отже, текст реалізує антиконфліктну модель, у якій емпатія протиставляється агресії.

У вірші “A Soldier” Ленор Гетрік (Lenore Hetrick) (Hetrick, n. d.) війна репрезентується через оцінну та ідеологічну лексику. Лексеми *soldiers, fought, die* позначають участь у війні, однак переосмислюються через заперечення матеріальних мотивів (*not for conquest, not… gain or gold*) та актуалізацію духовних цінностей (*principles, creeds*). Війна постає як боротьба за ідеали, а лексеми *mighty standards, great and strong* репрезентують патріотичність і національну пам’ять.

Таким чином, в англійськомовній дитячій поезії тема війни переважно реалізується імпліцитно, засвідчуючи історичну пам’ять та опосередковану репрезентацію воєнних конфліктів, релевантну до дитячого сприйняття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Репрезентація війни у сучасній українській дитячій поезії зумовлена реаліями сьогодення та реалізується експліцитно, тоді як в англійськомовній традиції переважає імпліцитна репрезентація війни.

Проведений аналіз підтверджує, що репрезентація теми війни у сучасній українській дитячій поезії здійснюється через взаємодію чотирьох основних механізмів: пряма номінація фіксує актуальні реалії війни; метафоризація пом’якшує травматичний досвід; емотивна вербалізація відтворює психологічний вимір війни; оцінна семантика адаптує воєнну тематику до дитячого світосприйняття. У сукупності ці механізми засвідчують інтеграцію воєнного досвіду в дитячий поетичний дискурс і формування нової мовної картини світу дитини в умовах війни. Відмінності репрезентації теми війни в українському та англійськомовному дитячому поетичному дискурсі подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Параметри репрезентації війни в дитячому поетичному дискурсі

Дитячий поетичний дискурс	Український	Англійськомовний
Тип концептуалізації теми війни	війна як реальність	війна як метафора
Мовні репрезентанти	пряма номінація (війна, сирени, ракети, бомби, зброя, вибухи тощо)	імпліцитна репрезентація (алегорія, символи, іронія, образи миру)
Емотивно-аксіологічний вимір	терапевтична функція (допомога дітям пережити травматичний досвід)	дидактично-інтерпретаційна функція (пояснення конфлікту через гру, природу, фантазію)
Темпоральний вимір	сучасний досвід (документальність: відображення реального досвіду війни)	історична пам’ять (узагальненість: війна як абстрактний конфлікт, мир як універсальна цінність)

Наведена вище таблиця демонструє відмінності між українським та англійськомовним дитячим поетичним дискурсом у репрезентації теми війни: українська традиція тяжіє до прямої номінації й документальності, тоді як англійськомовна – до алегоричного та узагальненого осмислення війни.

Подальші студії можуть зосередитися на розширенні корпусу аналізованих текстів та поглибленні міжкультурного аналізу репрезентації теми війни.

Література:

1. Абетка маленьких переможців. Київ : Саміт-книга, 2022. 36 с.
2. Богдан С. В. Вербалізація війни в епістолярних текстах Лесі Українки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. 2014. Вип. II (24). С. 44–50.
3. Бондаренко К. Колискова для мами. URL: https://mala.storinka.org (дата звернення: 02.07.2025).
4. Забіяка Ю. Вірші для дітей. URL: https://mala.storinka.org (дата звернення: 02.07.2025).
5. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 1. Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.
6. Запорожська Д. М. Вербалізація концепту «війна» в українських рок-поезіях 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29. Т. 1. С. 45–48. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2023.29.1.7.
7. Качак Т. Б., Близнюк Т. О. Війна в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 2 (209). С. 151–157. DOI: 10.32782/2522-4077-2024-209-23.
8. Ковальчук І. В., Маційовський О. Ю. Прагматичні стратегії висвітлення російсько-української війни в американських медіа: когнітивно-дискурсивний підхід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2025. Вип. 28(96). С. 16–20. DOI: 10.25264/2519-2558-2025-28(96)-16-20.
9. Лущевська О. Пташка. *Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 3, 4 класах. Серії «Шкільна бібліотека» /* укл. Т. Стус. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. С. 80–87.
10. Максимович Г. Малюнок для солдата. URL: https://mala.storinka.org (дата звернення: 02.07.2025).
11. Маслова Ю. П., Ульянова В. О., Яковлєва О. В. Conceptualisation of war as a national tragedy in Ukrainian newspaper discourse during the full-scale Russian invasion. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2025. Вип. 28(96). С. 31–39. DOI: 10.25264/2519-2558-2025-28(96)-31-39.
12. Ніколенко В. Вірші переможців. Івано-Франківськ : Магура, 2024. 80 с.
13. Паламарчук І. Лист від тата. URL: https://mala.storinka.org (дата звернення: 02.07.2025).
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Київ : Довіра, 2006. 716 с.
15. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1. 799 с.
16. Строкач Т. Вірші для дітей. URL: https://mala.storinka.org (дата звернення: 02.07.2025).
17. Фалькович Г. Живі письменники; пряма мова. *Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир* : посібник. Київ : «Український інститут книги», 2023. 149 с.
18. Фалькович Г. Розкажи мені казку про війну. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2025. 48 с.
19. Фалькович Г. Руді і Чумацький Шлях. Львів : Видавництво Старого Лева, 2023. 72 с.
20. Хома К. Дитяча література про війну як складова мілітарного дискурсу. *Теоретична і дидактична філологія*. 2024. Вип. 37. С. 218–227. DOI: 10.31470/2309-15-17-2024-218-228.
21. Chłosta-Zielonka J. Therapeutic function of literary accounts of the war in Ukraine addressed to children. *Children's Literature in Education*. 2023. Vol. 54, № 3. P. 345–360.
22. Condoy Franco I. The depiction of war in literature for children. *Anuari de Filologia. Literatures Contemporànies*. 2021. Vol. 11. P. 47–62. DOI: 10.1344/AFLM2021.11.10.
23. Dr. Seuss. The Butter Battle Book. New York : Random House, 1984. 56 p.
24. Dr. Seuss. Yertle the Turtle and Other Stories. New York : Random House, 2006. 96 p.
25. Dr. Seuss. Horton Hears a Who. New York : Random House, 1990. 64 p.
26. Hetrick L. A. Soldier. Memorial Day Kids Poems. Woo! Jr. Kids Activities. URL: https://woojr.com/memorial-day-kids-poems/ (date of access: 02.07.2025).
27. Lathey G. The Role of Translators in Children's Literature: Invisible Storytellers. New York : Routledge, 2010. 224 p.
28. Maslinskaia S., Maslinsky K. Children's literature in times of war: ruptures and continuities. *Strenae*. 2024. Vol. 25. DOI: 10.4000/130th.
29. Nel P. Dr. Seuss: American Icon. New York : Continuum, 2004. 301 p.
30. Pullinger D. From Tongue to Text: A New Reading of Children's Poetry. London : Bloomsbury, 2017. 232 p.
31. Reynolds K. Radical Children's Literature: Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction. London : Palgrave Macmillan, 2007. 240 p.
32. Rice K. A. Dr. Seuss: The Man, the War, and the Work. *Chancellor's Honors Program Projects*. 2000. 75 p. URL: https://trace.tennessee.edu/utk_chanhonoproj/426 (date of access: 02.07.2025).
33. Silverstein S. Where the Sidewalk Ends: Poems and Drawings. New York : HarperCollins, 1974. 176 p.
34. Styles M. From the Garden to the Street: Three Hundred Years of Poetry for Children. London : Cassell, 1998. 224 p.
35. Yarova A., Sundmark B. Memories of the future: Ukrainian children's literature about war. In: Świetlicki M., Ulanowicz A. (eds.). *Fieldwork in Ukrainian Children's Literature*. London : Routledge, 2025. P. 243–264.

References:

1. *Abetka malen'kykh peremozhtsiv [Alphabet of Little Winners]*. (2022). Samit-knyha [in Ukrainian].
2. Bohdan, S. V. (2014). Verbalizatsiya viyny v epistolyarnykh tekstakh Lesi Ukrayinky [Verbalization of war in Lesya Ukrainka's epistolary texts]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Movoznavstvo [Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics]*, II*(24)*, 44–50 [in Ukrainian].
3. Bondarenko, K. (n.d.). *Kolyskova dlya mamy [Lullaby for Mother]*. https://mala.storinka.org [in Ukrainian].
4. Zabiyaka, Yu. (n.d.). *Virshi dlya ditey [Poems for Children]*. https://mala.storinka.org [in Ukrainian].
5. Zahnitko, A. P. (2012). *Slovnyk suchasnoyi linhvistyky: ponyattya i terminy [Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms]*, (Vol. 1). DonNU [in Ukrainian].
6. Zaporoz′ka, D. M. (2023). Verbalizatsiya kontseptu «viyna» v ukrayins′kykh rok-poeziyakh 2022 roku [Verbalization of the concept "war" in Ukrainian rock poetry of 2022]. *Zakarpats'ki filolohichni studiyi [Transcarpathian Philological Studies]*, 29*(1)*, 45–48. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.1.7 [in Ukrainian].
7. Kachak, T. B., & Blyznyuk, T. O. (2024). Viyna v suchasniy ukrayins′kiy literaturi dlya ditey ta yunatstva [War in contemporary Ukrainian literature for children and youth]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky* [*Scientific Notes. Series: Philological Sciences*], 2*(209)*, 151–157. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-23 [in Ukrainian].
8. Kovalchuk, I. V., & Matsiievskyi, O. Yu. (2025). Prahmatychni stratehiyi vysvitlennya rosiys′ko-ukrayins′koyi viyny v amerykans′kykh media: kohnityvno-dyskursyvnyy pidkhid [Pragmatic strategies for covering the Russian-Ukrainian war in the American media: A cognitive-discursive approach]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya": seriya "Filolohiya" [Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy: Philology Series]*, *28*(96), 16–20. https://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-28(96)-16-20 [in Ukrainian].

9. Lushchevs′ka, O. (2016). Ptashka [Bird]. In T. Stus (Comp.), *Khrestomatiya suchasnoyi ukrayins'koyi dytyachoyi literatury dlya chytannya v 3, 4 klasakh* [*Anthology of Contemporary Ukrainian Children's Literature for Reading in Grades 3 and 4*] (pp. 80–87). Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].

10. Maksymovych, H. (n.d.). *Malyunok dlya soldata* [*A Drawing for a Soldier*]. https://mala.storinka.org [in Ukrainian].

11. Maslova, Y. P., Ulianova, V. O., & Yakovlieva, O. V. (2025). Conceptualisation of war as a national tragedy in Ukrainian newspaper discourse during the full-scale Russian invasion. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya": seriya "Filolohiya" [Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy: Philology Series]*, *28*(96), 31–39. https://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-28(96)-31-39.

12. Nikolenko, V. (2024). *Virshi peremozhtsiv* [*Poems of the Winners*]. Mahura [in Ukrainian].

13. Palamarchuk, I. (n.d.). *Lyst vid tata* [*A Letter from Dad*]. https://mala.storinka.org [in Ukrainian].

14. Selivanova, O. O. (2006). *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy* [*Modern Linguistics: Directions and Problems*]. Dovira [in Ukrainian].

15. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovnyk ukrayins'koyi movy* [*Dictionary of the Ukrainian Language*] (Vol. 1). Naukova dumka [in Ukrainian].

16. Strokach, T. (n.d.). *Virshi dlya ditey* [*Poems for Children*]. https://mala.storinka.org [in Ukrainian].

17. Fal′kovych, H. (2023). Zhyvi pys′mennyky; pryama mova [Living Writers; Direct Speech]. In *Zhyvi pys'mennyky. Yak hovoryty z dit'my pro viynu ta myr: Posibnyk* [*Living Writers. How to Talk with Children about War and Peace: A Guide*]. Ukrayins′kyy instytut knyhy [in Ukrainian].

18. Fal′kovych, H. (2025). *Rozkazhy meni kazku pro viynu* [*Tell Me a Fairy Tale about War*]. Navchal′na knyha – Bohdan [in Ukrainian].

19. Fal′kovych, H. (2023). *Rudi i Chumats'kyy Shlyakh* [*The Red-Haired Ones and the Milky Way*]. Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].

20. Khoma, K. (2024). Dytyacha literatura pro viynu yak skladova militarnoho dyskursu [Children's literature about war as a component of military discourse]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiya* [*Theoretical and Didactic Philology*], 37, 218–227. https://doi.org/10.31470/2309-15-17-2024-218-228 [in Ukrainian].

21. Chłosta-Zielonka, J. (2023). Therapeutic function of literary accounts of the war in Ukraine addressed to children. *Children's Literature in Education, 54*(3), 345–360.

22. Condoy Franco, I. (2021). The depiction of war in literature for children. *Anuari de Filologia. Literatures Contemporànies, 11*, 47–62. https://doi.org/10.1344/AFLM2021.11.10.

23. Dr. Seuss. (1984). *The Butter Battle Book*. New York: Random House.

24. Dr. Seuss. (2006). Yertle the Turtle and Other Stories. New York: Random House.

25. Dr. Seuss. (1990). Horton Hears a Who. New York: Random House.

26. Hetrick, L. A. (n.d.). Soldier. In *Memorial Day kids poems*. Woo! Jr. Kids Activities. https://woojr.com/memorial-day-kids-poems/.

27. Lathey, G. (2010). *The Role of Translators in Children's Literature: Invisible Storytellers*. New York: Routledge.

28. Maslinskaia, S., & Maslinsky, K. (2024). Children's literature in times of war: Ruptures and continuities. *Strenae, 25*. https://doi.org/10.4000/130th.

29. Nel, P. (2004). *Dr. Seuss: American icon*. New York: Continuum.

30. Pullinger, D. (2017). *From Tongue to Text: A New Reading of Children's Poetry*. London: Bloomsbury.

31. Reynolds, K. (2007). *Radical Children's Literature: Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction*. London: Palgrave Macmillan.

32. Rice, K. A. (2000). *Dr. Seuss: The Man, the War, and the Work*. Chancellor's Honors Program Projects. https://trace.tennessee.edu/utk_chanhonoproj/426.

33. Silverstein, S. (1974). *Where the Sidewalk Ends*: *Poems and Drawings*. New York: HarperCollins.

34. Styles, M. (1998). *From the Garden to the Street: Three Hundred Years of Poetry for Children*. London: Cassell.

35. Yarova, A., & Sundmark, B. (2025). Memories of the future: Ukrainian children's literature about war. In M. Świetlicki & A. Ulanowicz (Eds.), *Fieldwork in Ukrainian Children's Literature* (pp. 243–264). London: Routledge.

© В. В. Шаркань

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 15 травня 2026 р.

Прорецензовано: 16 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: vasyl.sharkan@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9162-5756

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-245-250

Шаркань В. В. Етнонім “русин” як виразник національної ідентичності в ужгородській газеті “Русинъ” (1923). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 245–250.

УДК: 811.161.2’373.22(09):070(477.87)

Шаркань Василь Васильович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад “Ужгородський національний університет”

ЕТНОНІМ “РУСИН” ЯК ВИРАЗНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УЖГОРОДСЬКІЙ ГАЗЕТІ “РУСИНЪ” (1923)

У статті проаналізовано семантичну структуру й особливості функціювання етноніма “русин” на шпальтах ужгородської щоденної газети “Русинъ” (1923 р.). З’ясовано, як у часописі переосмислювали давню самоназву за нових суспільно-політичних реалій після розпаду Австро-Угорщини та входження Підкарпатської Русі до складу Чехословаччини. Зауважено, що в умовах національної дезорієнтації та наслідків мадяризації газета використовувала лексему “русин” як інструмент консолідації та націєтворення задля духовного відродження й подолання комплексу меншовартості. Виявлено складну багатовимірну семантику слова “русин”. В етнічному й культурно-історичному вимірах етноніми “русин” і “українець” (як і “малорос”) функціювали в текстах часопису як синоніми. Автори обґрунтовували, що “русин” – це первісна спільна самоназва всього українського народу, яка збереглася на Підкарпатті через його географічну й політичну ізоляцію. Водночас простежено розмежування понять “русин” і “українець” у політичному дискурсі: слово “русин” було політонімом на позначення місцевого автохтонного громадянина, тоді як лексему “українець” переважно вживали щодо політичних мігрантів з інших держав. Окремо наголошено на консолідаційній функції етноніма: назва “русин” слугувала гіперонімом, що об’єднував субетнічні групи (гуцулів, лемаків, лишаків-верховинців та ін.) в один етнос, і водночас часопис поширював уживання цієї лексеми на українців по обидва боки Карпат і на діаспору. Зауважено, що газета “Русинъ” відобразила перехідний етап в еволюції ідентичності автохтонних жителів краю, де переосмислене слово “русин” стало не чинником відокремлення, а містком до загальнонаціональної єдності українців.

Ключові слова: *українська мова, Підкарпатська Русь, етнонім, русини-українці, національна ідентичність, газета “Русинъ”.*

Vasyl Sharkan,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
State University “Uzhhorod National University”

THE ETHNONYM “RUSYN” AS AN EXPRESSION OF NATIONAL IDENTITY IN THE UZHHOROD NEWSPAPER “RUSYN” (1923)

The article analyzes the semantic structure and features of the functioning of the ethnonym “Rusyn” in the pages of the Uzhhorod daily newspaper “Rusyn” (1923). It examines how the periodical reinterpreted the ancient self-designation under the new socio-political realities following the collapse of Austria-Hungary and the incorporation of Subcarpathian Rus' into Czechoslovakia. It is noted that under the conditions of national disorientation and the consequences of Magyarization, the newspaper used the lexeme “Rusyn” as a tool for consolidation and nation-building for the sake of spiritual revival and overcoming the inferiority complex. A complex, multidimensional semantics of the word “Rusyn” is revealed. In the ethnic and cultural-historical dimensions, the ethnonyms “Rusyn” and “Ukrainian” (as well as “Maloros”) functioned as synonyms in the newspaper’s texts. The authors argued that “Rusyn” is the original common self-designation of the entire Ukrainian people, which was preserved in Subcarpathia due to its geographical and political isolation. At the same time, the distinction between the concepts of “Rusyn” and “Ukrainian” in the political discourse is traced: the word “Rusyn” acted as a politonym denoting a local autochthonous citizen, whereas the word “Ukrainian” was predominantly used regarding political migrants from other states. The consolidation function of the ethnonym is particularly emphasized: the name “Rusyn” served as a hypernym uniting sub-ethnic groups (Hutsuly, Lemaky, Lyshaky-Verkhovyntsi, etc.) into a single ethnos, and simultaneously the newspaper extended the use of this lexeme to Ukrainians on both sides of the Carpathians and in the diaspora. It is concluded that the newspaper “Rusyn” reflected a transitional stage in the evolution of the identity of the region's autochthonous inhabitants, where the reinterpreted word “Rusyn” became not a factor of separation, but a bridge to the nationwide unity of Ukrainians.

Keywords: *Ukrainian language, Subcarpathian Rus', ethnonym, Rusyns-Ukrainians, national identity, “Rusyn” newspaper.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть загострилися дискусії навколо семантики етноніма *русин*. З одного боку, більшість українських учених цілком обґрунтовано вважають цю давню назву синонімом лексеми *українець*; професор Л. Белей навіть висловив думку, що термін *русин* потрібно заборонити використовувати в значенні *неукраїнець* (Толочко, 2017); з іншого боку, русинів / карпаторусинів розглядають як окремий народ (Магочій, 2021: XIII). З огляду на це потрібно глибше дослідити традиційну етнонімію Закарпаття в діахронії через аналіз текстів, створених у різні часи, зокрема й вивчити семантичне наповнення назви *русин*. Важливим із цього погляду є період між двома світовими війнами, коли відбувалося утвердження національної свідомості місцевого населення. Значний інтерес становить тогочасна преса, зокрема й перша в краї щоденна газета, що виходила впродовж 1923 року під назвою “Русинъ”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Німчук переконливо доводив, що давній етнонім *русин* на Підкарпатті (на території басейнів річок, що впадають у Тису) був перейнятий від частини того ж народу з іншого боку Карпат і протягом століть його підтримувала традиція, інтелігенція та освіта (Німчук, 2013: 3–4). М. Мозер зазначає, що східнослов’янське населення Галичини перейшло на самоназву *українці* на межі XIX–XX ст., а серед закарпатської інтелігенції ще довго тривала боротьба між українофілами, москвофілами й русинофілами; російська мовно-культурна орієнтація звелася нанівець, українська вийшла на перший план ще в міжвоєнний час, а раніше відносно слабка русинська помітно активізувалася після 1989 р. (Мозер, 2011: 332).

Походження етноніма *русин* і маніпуляції навколо цієї назви вивчав Л. Белей, який доводив, що цей номен охоплював населення сучасної Київщини й поширився на західні землі; після викрадення Московським царством назви *Русь* представники українського національного відродження на Наддніпрянщині перейшли на назву *Україна* й *українці*, згодом цю назву перейняли й на Буковині та Галичині, однак у Підкарпатській Русі чехословацька влада "дуже ретельно стежила за тим, щоб місцеве населення не називали українцями, а його рідну мову – українською" (Белей, 2017: 182). Професор пише про викрадення назви *русин* для побудови на її основі доктрини неорусинства (Белей, 2017: 183) і про те, що "П.-Р. Маґочі та його сподвижники здійснюють складну технологічну операцію – вихолощують первинне значення етноніма *русин / русь-кий* як первісної назви українців та пропонують розглядати його лише як назву мешканців Закарпаття, які, мовляв, мають спільного з українцями рівно стільки, скільки з росіянами чи білорусами" (Белей, 2017: 189).

У монографії "Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948)" П.-Р. Маґочій приділив питанням термінології, зокрема й етнонімам, окремий розділ (Маґочій, 2021: 463–468), у якому зазначив, що "місцеві україно-філи до 1930-х рр. здебільшого вживали назву «русин» (яку вони вважали архаїчною формою, що передувала назві «українець»)" (Маґочій, 2021: 466). Однак канадський автор, цитуючи редактора "Русина" за 1920 р. ("фактомъ есть то, же для насъ, для нашего народа еднымъ правдивымъ названіемъ есть имя «Русинъ». Тое имя употребляли всѣ наши народны писатели") і називаючи це видання першою щоденною газетою Підкарпатської Русі, припускається помилки, адже щоденну газету під такою назвою видавали тільки в 1923 р., а впродовж 1920–1921 рр. виходило інше видання – тижневик.

У вивчення газети "Русинъ", як і історії преси Закарпаття загалом, зробив значний внесок В. Ґабор, який у фундаментальній монографії "Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.)" чітко розмежував два різні видання "Русинъ" під однаковою назвою (Габор, 2003: 196–199, 288–292). Щоденній газеті вчений присвятив дві окремі статті, у яких дослідив цей часопис як зразок універсального видання на Закарпатті (Ґабор, 2021) і проаналізував публікації А. Волошина в контексті боротьби закарпатських українців за свої національні, релігійні права і мову (Ґабор, 2014). В. Ґабор зазначив, що А. Волошин на шпальтах газети "Русинъ" приділяв значну увагу мовному питанню: він полемізував із місцевими москвофілами (зокрема, з Є. Сабовим), доводячи філологічну істину, що російська й українська – це дві різні мови; обґрунтовував потребу писати для народу народною мовою тощо (Ґабор, 2014: 490–492).

Попри те, що предметом ґрунтовних наукових студій був як етнонім *русин*, так і перша закарпатська щоденна газета "Русинъ", однак семантичне наповнення лексеми *русин* як виразника національної ідентичності на сторінках цього часопису потребує окремої уваги.

Мета статті – з'ясувати семантичну структуру й особливості функціювання лексеми *русин* на шпальтах ужгородської щоденної газети "Русинъ" (1923 р.).

Виклад основного матеріалу. Після розпаду Австро-Угорщини та входження Підкарпатської Русі до складу Чехословацької Республіки культурно-освітнє становище в краї було складним: значна частина населення залишалася неписьменною, а місцева інтелігенція була переважно змадяризована. Головною причиною політичної та культурної нестабільності редакція газети "Русинъ" уважала брак єдності й національну дезорієнтацію. Роз'єднаність у часописі пояснювали низьким рівнем національної свідомості – наслідком тривалого виховання на чужій національній основі: "Русин-мадярон горше ненавидить русина-народовця, як большевика кацапа. Се симптомы страшноѣ нерозвитости руськоѣ народноѣ свѣдомости. Не мае народного самосознаня простый русин, бо тот под мадярами вырос без науки, и не мае того и русин интелигент (из'явше не многих, котрѣ из заграничноѣ литературы черпали малоруського духу), ибо вырос в дусѣ мадярского шовинизму, мадярских школ" ("Политика порозумѣня", 1923: 1). Автори зазначали, що за часів угорського панування слово "русин" було "понятьем погордженого темного хлопа", однак у нових реаліях воно мусило "стати національною гордостею кождоѣ руськоѣ единицѣ" ("Ужгород 7.VII", 1923: 1). Підґрунтям для такого переосмислення часопис обрав слова О. Духновича "Я Русин быв, есьм и буду", які прагнув перетворити на "тверду дѣйсност", щоб "оживити" національну свідомість (Сигма, 1923: 1).

Етнонім *русин* у текстах газети, з одного боку, виконував функцію диференціації від інших етносів, а з іншого – об'єднував субетноси в один народ. Це чітко простежуємо зі статті "Позитивна политика", оприлюдненій 10 березня 1923 р. – після проведення конгресу Руської хліборобської партії. У цій публікації виступають проти ідеї слов'янської єдності, адже для побудови автономії Підкарпатської Русі більшість русинів має бути "перенята руським народным духом, не ложным славянским чувством" ("Позитивна политика", 1923: 1), і спростовують москвофільський міф про "єдиний російський народ": "То факт, что Русин то не Москаль, мае свой красный розвитый язык, и так не може ся на него примушовати жадный чужій язык" ("Позитивна политика", 1923: 2). Водночас етнонім *русин* функціює як гіперонім: в описі делегатів конгресу перелічено локальні субетнічні групи: "Меж делегатами мож было видѣти ношу Гуцулов, ношу бережанских Лемаков и блях, мараморошских Лишаков-Верховинцев, бесѣды их представляли пестру смѣшанину всѣх нарѣчій руських" ("Позитивна политика", 1923: 1). Однак ця етнографічна строкатість, як і "пестра смѣшанина всѣх нарѣчій руських", є органічними складниками єдиного "руського народу".

Лексему *русин* у досліджуваній газеті вживали на позначення жителів не тільки Підкарпатської Русі, а й українських етнічних земель, що тоді перебували в складі інших держав, – "русины, такѣ сами, якѣ есме мы, сыны тоѣ самоѣ народности, тоѣ самоѣ вѣры, тоѣ самоѣ смутноѣ исторіи" ("Судьба Галицкоѣ Руси", 1923: 1). У редакційній передмові до статті о. Г. Костельника "Бачванськѣ Русини" (Костельник, 1923) наголосили на тому, що русини Підкарпаття задля здорового національного розвитку повинні підтримувати тісні зв'язки з усіма гілками українського (руського, малоруського) народу, з-поміж яких найближчою вважали найменшу гілку – бачванських (югославських) русинів: "Наш малый народ, если мае здорово розвивати ся, повинен пильно заниматися зносинами до найблизших своих братов, в першом рядѣ до всѣх галузей руського (малоруського) народа. Из сих галузей найблизша нам найменьша из них, Бачванскѣ (Южнославянскѣ) Русини" ("Ужгород 17.II", 1923: 1). Самого ж Г. Костельника редакція схарактеризувала як одного з "найсьвѣдомѣйших Русинов нашой добы", чия діяльність доводить, що ідентичність можна зберегти навіть в умовах відірваності від основного національного масиву ("Ужгород 17.II", 1923: 1).

У тексті статті Г. Костельник пояснює використання діалекту в літературі бачванців як вимушений крок ("не було иншоѣ ради, як писати тою мовою, яку умѣютъ"). Визнаючи локальну мовну практику корисною для "славяньской лингвистики",

автор наполягає на потребі вивчення спільного “литературного руського язика”: це, на його переконання, є єдиним шляхом, щоб розрізнені частини народу могли “почувати ся едним з великим своѣм руським родом” і підтримувати комунікацію, попри кордони (Костельник, 1923: 3).

“Руським язиком” у газеті послідовно називали українську мову, яку автори вважали важливим чинником утвердження національної ідентичності. Прикметник *руський* був синонімом слова “український”, що підтверджуємо низкою пояснень у дужках: наприклад, поема о. Г. Костельника “*написана письменным* ***руським (украинским)*** *языком*” (“Ужгород 17.II”, 1923: 1), а чеські “политики и будителѣ” Ф. Палацький і Ф. Рігер “*выступали енергично в оборонѣ самостойности* ***руського (украиньского)*** *народу, культуры и языка*” (Бращайко, 1923а: 3).

Розвиваючи ідею консолідації русинів, редакція не обмежувалася європейським контекстом (крім бачванських, “Русины Словакіи” у “великой Кошицкой жупѣ”, “Русины Шариша и Земплина” (В., 1923: 1), а й звертала пильну увагу на заокеанську діаспору – американських русинів. Якщо бачванських розглядали як приклад духовної стійкості, то русинів США – як “найобразованѣйшу, экономично найсильнѣйшу часть нашого народа” (“Ужгород 2.III”, 1923: 1). “Мы добрѣ знаеме, яке значеня мае для нас Америцка Русь, и зато хочеме систематично навязовати односины с нашими братями поза морем”, – зауважували у виданні (“Ужгород 2.III”, 1923: 1).

У часописі пояснювали, що русини в інших регіонах перейшли на самоназву *українці* під впливом Московії. М. Возняк у статті “Назва Русь” (Возняк, 1923) зазначає, що наші предки називалися “Русь”, в однині вживали форму “Русин”, а “найстарша” назва нашої мови – “язык руській”. Зміну ж етнонімної парадигми вчений інтерпретує як вимушену захисну реакцію на імперську експансію: “Через те, коли Московщина назвала себе “Русь” и поневолила страшным способом Украину под экономичным, національно-политичным и культурным оглядом после переяславськоѣ угоды в 1654 р., наш народ в надднѣпрянщинѣ зачав называти себе Украинцями” (Возняк, 1923: 3). Новий етнонім став засобом розмежування, необхідним для збереження власної національної самобутності перед загрозою асиміляції в імперії.

Водночас М. Возняк пояснює збереження старої назви на Підкарпатті не етнічною окремішністю місцевого населення, а його ізоляцією: “Одинока Подкарпатська Русь не призвычаена до сеѣ назвы, бо одтята Карпатами од пня нашого народу не перейшла тых етапов, якѣ вже мае за собою наш народ од Карпат по Кавказ” (Возняк, 1923: 3). Таким чином М. Возняк історично вмотивовував уживання обох назв (*русин* і *українець*), визначаючи їх як хронологічно й територіально зумовлені найменування одного народу.

І. Панькевич у замітці “Примѣтки до назвы “Русин”“ (Панькевич, 1923) обґрунтував давність цього номена на Закарпатті (у відповідь на твердження петербурзького професора О. Петрова про “неясність”, чи лексема *русин* була властива підкарпатським діалектам, а чи запозичена з Галичини). Український учений навів цитату з рукопису місцевого полеміста Михайла Оросвегія (Андрелли), датовану 1679 роком, у якій ужито етнонім *русин* (“Велика голова Русина, мозгу в ней мало”), – і це стало підтвердженням поширеності самоназви по обидва боки Карпат: “Се може нам служити доказом, що назва “Русин” есть дуже давна на нашôй области, що нею называли себе в тôм часѣ Русины так по сѣм, як и по тôм боцѣ Карпат до Днѣпра” (Панькевич, 1923: 3).

І. Панькевич чітко розмежовує етнонім *русин*, що “передає вѣкову традицію”, і лексему *руснак*. Остання, за твердженням ученого, хоч і побутує насамперед у західних районах (імовірно, під впливом назви *словак*), однак “в почутю тутешнього Русина она являється понижаючою а декуды и образливою” (Панькевич, 1923: 3). Ця теза І. Панькевича цілком узгоджується з практикою редакції, яка вживала слово *руснак* у контекстах, де йшлося про соціальну та національну меншовартість у минулому: “То вже кождый признае, что под мадярским режимом тут не могла ся розвивати русько-народна свѣдомость, что интелигенція выховалася в дусѣ погорды против всего, что руское, что простацкое. Чуеш-ом, глупым руснаком, bolont orosz-ом и пр. называли паны бѣдного Русина” (“Ужгород, 11.IV.1923”, 1923: 1).

Семантична структура лексеми *русин* у досліджуваному виданні складна. У більшості контекстів це слово функціює як ендоетнонім, часто з ретроспективним значенням. Автори (І. Панькевич, М. Возняк, А. Волошин та ін.) трактують його не як назву окремого етносу, а як давню, спільну самоназву всього українського (“малоруського”) народу, яка в Підкарпатській Русі збереглася через геополітичну ізоляцію. Однак у політичній публіцистиці газети лексема *русин* набуває значення політоніма, оскільки в Чехословацькій Республіці суб’єктом права на автономію визнавали саме *русинів*. Тому редакція використовує це слово й для позначення державно-правового статусу автохтонного населення Підкарпатської Русі. Через це в умовах державної роз’єднаності українства була диференціація: етнічно *русин* тотожний *українцю*, однак політичне значення цих лексем розмежовували. *Русин* – це місцевий громадянин, суб’єкт автономії, тоді як *українець* у текстах газети часто фігурує як громадянин УСРР, як емігрант з інших держав, до яких належали українські землі, як гість, який не має права втручатися у внутрішньополітичні справи краю: “Русины мусять рѣшити своѣ односины до Украинцов и до тутешноѣ украинскоѣ емиграціѣ, як и односины до Великороссов и их емиграціѣ и свое положеня в непорозумѣнях и односинах. <…> Е на Подк. Руси много вопросов и задач, котрѣ мусить рѣшити славянска политика так Праги як Ужгорода. Назначилисьме вопрос емиграціѣ и нараз ставиме свое становище: в емиграціѣ треба видѣти милѣ гостѣ, котрѣ подчас своего перебываня много доброго годнѣ нашим Русинам провказати в службѣ, але не смѣють они переношувати сюда споры, ни присвоювати собѣ такѣ впливи, котрѣ бы перешкоджували природный розвой народной думки” (“Ужгород, 15.III”, 1923: 1).

Найбільш чітко таке розмежування висловлене в інтерв’ю чеха Я. Нечаса американській газеті “День”, яке цитує “Русинъ”: “Уважаю за головну похибку, что на Подкарпат. Руси в усякой роботѣ фаховой и политичной, россійскѣ а украинскѣ эмигранты з Россіи и Украины беруть участь” (“Голосы новинок”, 1923: 2–3). За словами чеського службовця, вони принесли на Підкарпатську Русь свої старі методи політичної боротьби, до яких звикли в Галичині й на Наддніпрянщині. Я. Нечас наголошував: “Россіяне и Украинцѣ нехай будуть нам на Подкарп. Руси гостѣ, котрѣ найшли тут притулок, а котрѣ не можуть одгравати якогось значеня в працѣ фаховой, господарской и культурной (в той остатной, до якоѣ мѣри не робить ѣм перешкоди материнскій язык народа Подкарпат. Руси) и нехай они не стремлять ид политичным кругам а публичному тутешному житю” (“Голосы новинок”, 1923: 3). У цьому контексті йдеться саме про політичне значення слова *українець* – як ‘чужий громадянин’: “…Нѣ яка держава не може знести, чтоби до ѣх рѣчей вмѣшували ся чужѣ горожане навѣть коли би они были дуже близкѣ и любѣ” (“Голосы новинок”, 1923: 3).

Ще одним прикладом такого розмежування, де *українець* – це чужинець-емігрант, а *русин* – суб'єкт місцевої політики, стала дискусія А. Волошина з чеською пресою влітку 1923 р. Реагуючи на закиди газети "Národní Listy", у якій твердили, що боротьба на вчительському з'їзді точилася між "росіянином" і "українцем", лідер народовців наголосив на автохтонності учасників процесу: "Не е правдою, анѣ то тверженя "Н. Л.", посля котрого кандидатами были Россіянин и Украинець, бо всѣ поставленѣ кандидати были подкарпатськѣ Русины" (Волошин, 1923: 1). У цьому контексті *росіянин* і *українець* – емігранти з інших держав, чию діяльність опоненти трактували як втручання ззовні, а *русини* – місцеві громадяни, чиї права захищені конституцією Чехословацької Республіки й міжнародними угодами. Однак це не заперечувало належність місцевих русинів до українського народу, адже Підкарпатську Русь у виданні характеризують як колись найбільш занедбаний "кут серед малоруського (украинского) народа", який став єдиною оазою, де народна культура могла розвиватися ("Ужгород, 27.IV", 1923: 1), – саме тому в цей край переїздило багато українських емігрантів.

У питанні етнонаціональної ідентифікації слов'янського населення Підкарпаття часопис "Русинъ" апелює також до авторитету чеського славіста Ї. Поливки: редакція переклала й опублікувала його рецензію на брошури І. Гусьная й А. Волошина з часопису "Slavia" ("Проф. унив. Поливка…", 1923). У цій рецензії мовознавець дійшов такого висновку: "Наука може лише постановити, що подкарпатскій народ єсть голузь малоруська, що єсть частею малоруского або украинського народа" ("Проф. унив. Поливка…", 1923: 3). Чітку ідентифікацію підкарпатських русинів як частини українського народу простежуємо також в авторизованому перекладі публікації Т. Г. Масарика "Славяне по войнѣ" (Масарик, 1923): автор конкретизує значення слова *малорос* лексемою *русин* у дужках: "Кромѣ нѣмцов е значный процент Мадяров, трохи Поляков, больша сколькость Малоросов (Русинов) на Словаччинѣ (крѣм Малоросов автономноѣ Подкарп. Руси)" (Масарик, 1923: 3).

Варто відзначити, що на позначення автохтонного слов'янського населення Підкарпатської Русі зрідка використовували й лексему *малорусин*. Зокрема, Е. Карпинець у статті "Криза малорусинов, живущих под Карпатами", увів цю назву в текст так: "Посля славного перевороту Іі. Франц Ракоція, в котром Малорусини – нынѣ на земли Подк. Руси живючій народ – едно меншое колѣно малоруськой – славянской націи – так прекрасно показав свое великолѣпное чувствіе ко свободѣ…" (Карпинець, 1923: 2).

Редакція досліджуваної газети послідовно вживає слова *русин* і *руський* у значенні 'українець' і 'український' у публікаціях, що стосуються постатей загальноукраїнського масштабу. Таке слововживання, очевидно, мало на меті утвердити єдність культури через адаптацію традиційної місцевої назви до загальнонаціональних явищ і постатей. Цікавими з цього погляду є публікації про Т. Шевченка, де простежено синонімічне використання етнонімів і етноатрибутивів залежно від автора, жанру й комунікативної мети тексту. Порівняємо дві публікації: редакційну статтю "В 62. рочницю смерти Тараса Шевченка" ("В 62. рочницю…", 1923) і текст промови М. Бращайка на шевченківському святі (Бращайко, 1923b).

У редакційній статті використовують традиційний для Підкарпаття етнонім, називаючи Т. Шевченка "найбольшим руським поетом", який полюбив "історію-бувалящину Русинов, их боротьбу за свободу" і поезії якого писані "прекрасным руським языком". Тут прикметник *руський* та іменник *русин* виконують інтегративну функцію: підкреслюють, що Т. Шевченко "свій" для місцевого читача. Водночас за семантикою слово *руський* чітко відмежоване від московського: "Шевченко не боявся выступити против тогдѣшному устроєви Росіи, против деспотичному цареви, против знущань и терпѣнь, котрѣ зносив руській народ од своих сильнѣйших сусѣдов – од Москалѣв и Поляков" ("В 62. рочницю…", 1923: 2).

Редакція символічно вписує поета в місцевий культурний простір: після відірваності *подкарпатских* русинів від "матерного пня" видання пропонує вшановувати Т. Шевченка разом із "карпаторускими поетами и просвѣтителями" ("В 62. рочницю…", 1923: 2). Показово, що водночас на позначення місцевих авторів уживають прикметник *карпаторуський*, який використовували у виданні порівняно нечасто: типовим для окреслення місцевих реалій є етноатрибутив *руський*; однак у цьому контексті лексема *карпаторуський* підкреслює регіональну специфіку в межах спільної національної (*руської*) ідентичності.

Натомість М. Бращайко в промові про Кобзаря послідовно вживав слова *український, Україна* й наголошував на належності жителів Підкарпаття до того ж народу й на використанні тієї ж мови: "Прецѣнь походив он з того народу, з котрого мы, писав тым языком, яким мы пишеме и говориме, красою, силою и чудовым языком його поезій саме перше мы можеме насолоджати ся, тож он е всеукраинским, а через се и нашим. Саме тому и мы тут над сивою Тисою так само повиннѣ почитати його память як над крутим, срібным Днѣстром и над славутным, ревучим Днѣпром" (Бращайко, 1923b: 1).

Тож обидва тексти про Т. Шевченка, попри відмінності етнонімів і етноатрибутивів, утверджують єдність українців, які тоді були розділені між різними державами, а лексеми *руський* і *український*, *русин* і *українець* виступають у публікаціях абсолютними синонімами. Незаперечним свідченням синонімії етнонімів *русин* і *українець* у досліджуваному часописі є також використання в текстах складених найменувань із дефісом (*русини-украинцѣ* (Волошин Августин, 1923: 2) або з поясненням у дужках – *русинами (малоросами, украинцями)* (Ив., 1923: 2). Однак варто відзначити, що чехословацька влада не толерувала вживання слів *українець* і *український* стосовно місцевого населення, – це згодом відображено й у прямих цензурних заборонах.

Висновки. Аналіз текстів щоденної газети "Русинъ" (1923) засвідчує, що в умовах післявоєнної національної дезорієнтації та наслідків тривалої мадяризації редакція використовувала давній етнонім *русин* як інструмент націєтворення й духовного відродження закарпатців. Авторам видання вдалося позбавити це слово семи меншовартості ("погордженого темного хлопа") і перетворити його на символ суб'єктності й національної гордості.

Семантична структура лексеми *русин* на шпальтах видання складна й багатовимірна. В етнічному й культурно-історичному вимірах слова *русин* і *українець* (а також *малорос*) функціювали як абсолютні синоніми. Автори часопису (А. Волошин, М. Возняк, І. Панькевич та ін.) обґрунтовували, що *русин* – це давня самоназва всього українського народу, яка збереглася на Підкарпатті лише через його географічну й політичну ізоляцію від основного національного масиву, що змушений був змінити етнонім для захисту від імперської асиміляції. Водночас у політичному контексті редакція розмежовувала ці поняття: лексема *русин* (як політонім) означала місцевого автохтонного жителя – повноправного громадянина Чехословаччини, тоді як слова *українець* чи *росіянин* нерідко вживали на позначення емігрантів, які не мали права втручатися у внутрішні справи Підкарпатської Русі.

Важливою функцією лексеми *русин* у текстах газети була консолідація – як внутрішня, так і зовнішня. З одного боку, ця назва виступала гіперонімом, що об'єднував місцеві субетнічні групи (гуцулів, лемаків, лишаків-верховинців та ін.) у єдиний етнос, а з іншого – часопис традиційно називав русинами всіх українців по обидва боки Карпат і закордонну діаспору, підтримуючи ідею духовної соборності через спільне походження, мову й історичну пам'ять.

Щоденна газета "Русинъ" зафіксувала перехідний етап в еволюції ідентичності автохтонних слов'янських жителів Підкарпатської Русі: часопис продемонстрував, як місцева народовецька інтелігенція обґрунтовувала їх належність до української нації, а давня самоназва *русин* слугувала не інструментом відокремлення, а містком до загальнонаціональної єдності.

Література:

1. Белей Л. "Русинський сепаратизм": націєтворення in vitro. Київ : Темпора, 2017. 390 с.
2. Бращайко М. З ческо-руських взаємин. *Русинъ*. 1923. № 44. С. 2–3.
3. Бращайко М. Промова Др-а Мих. Бращайка на святѣ Шевченка. *Русинъ*. 1923. № 82. С. 1–2.
4. В 62. рочницю смерти Тараса Шевченка. *Русинъ*. 1923. № 22. С. 1–2.
5. В. Ужгород 12.III. *Русинъ*. 1923. № 24. С. 1.
6. Возняк М. Назва Русь. *Русинъ*. 1923. Issue 187. P. 3.
7. Волошин А. О мир на Подкарп. Руси. *Русинъ*. 1923. Issue 113. P. 1.
8. Волошин Августин. Ко исторіи нашого новинарства. *Русинъ*. 1923. № 111. С. 2–3.
9. Габор В. В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944): історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2003. 564 с.
10. Голосы новинок. *Русинъ*. 1923. № 50. С. 2–3.
11. Габор В. Національні стремління закарпатських українців : публікації Августина Волошина на сторінках щоденної газети "Русин" (Ужгород 1923 р.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2014. Вип. 4 (22). С. 470–496.
12. Габор В. Щоденна газета "Русинъ" (1923 р.) як зразок універсального видання на Закарпатті. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2021. № 11. С. 3–20.
13. Ив. Жиды и Мадяре. *Русинъ*. 1923. № 83. С. 1–2.
14. Карпинець Е. Криза малорусинов, живущих под Карпатами. *Русинъ*. 1923. Issue 171. P. 2.
15. Костельник Г. БачванськѣРусини. *Русинъ*. 1923. № 8. С. 1–3.
16. Магочій П.-Р. Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948). Друге перероб. і доповн. вид. Ужгород : Вид-во Валерія Падяка, 2021. XLVIII, 768 с.
17. Масарик Т. Г. Славяне по войнѣ. *Русинъ. Окремый додаток (Великдень)*. 1923. № 44. С. 2–3.
18. Мозер М. Причинки до історії української мови / за заг. ред. Сергія Вакуленка. Вид. 3-тє, перегляну̀те й поправлене. Вінниця : Нова книга, 2011. 848 с.
19. Німчук В. В. "Кодифікувати" нові літературні мови? Зберегти й захистити українські говори! *Українська мова*. 2013. № 3. С. 3–26.
20. Панькевич І. Примѣтки до назвы "Русин". *Русинъ*. 1923. № 131. С. 3.
21. Позитивна политика. *Русинъ*. 1923. № 21. С. 1–2.
22. Политика порозумѣня. *Русинъ*. 1923. № 169. С. 1.
23. Проф. унив. Поливка о брошурах: Игор Ив. Гусьнай: "Языковый вопросъ в Подкарпатской Руси" и Авг. Волошин: "О письменном языцѣ Подкарпатских Русинов". *Русинъ*. 1923. Issue 179. P. 2–3.
24. Сигма. Ужгород, 31 января 1923. *Русинъ*. 1923. № 1.
25. Судьба Галицкоѣ Руси. *Русинъ*. 1923. № 38. С. 1–2.
26. Толочко Н. Любомир Белей: Термін "русин" треба заборонити використовувати у значенні "неукраїнець". *Медіацентр УжНУ*. 2017. 10.10.2017. URL: https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/lyubomyr-belej-termin-rusyn-treba-zaboronyty-vykorystovuvaty-u-znachenni-neukrayinets/2017-10-10-12244.
27. Ужгород 17.II. *Русинъ*. 1923. № 8. С. 1.
28. Ужгород 2.III. *Русинъ*. 1923. № 15. С. 1.
29. Ужгород 7.VII. *Русинъ*. 1923. № 115.
30. Ужгород, 11.IV.1923. *Русинъ*. 1923. № 46. С. 1.
31. Ужгород, 15.III. *Русинъ*. 1923. № 26. С. 1.
32. Ужгород, 27.IV. *Русинъ*. 1923. № 60. С. 1.

References:

1. Beley, L. (2017). *"Rusyns'kyy separatyzm": Natsiyetvorennya in vitro* ["Rusyn separatism": Nation-building in vitro]. Tempora [in Ukrainian].
2. Brashchayko, M. (1923a, April 7). Z chesko-rus'kykh vzayemyn [From Czech-Ruthenian relations]. *Rusynъ*, 44, 2–3 [in Ukrainian].
3. Brashchayko, M. (1923b, May 30). Promova Dr-a Mykh. Brashchayka na svyatѣ Shevchenka [Speech by Dr. Mykh. Brashchaiko at the Shevchenko holiday]. *Rusynъ*, 82, 1–2 [in Ukrainian].
4. V. (1923, March 14). Uzhhorod 12.III. *Rusynъ*, 24, 1 [in Ukrainian].
5. V 62. rochnytsyu smerty Tarasa Shevchenka [On the 62nd anniversary of the death of Taras Shevchenko]. (1923, March 11). *Rusynъ*, 22, 1–2 [in Ukrainian].
6. Voznyak, M. (1923, October 12). Nazva Rus' [The name Rus']. *Rusynъ*, 187, 3 [in Ukrainian].
7. Voloshyn, A. (1923a, July 5). Ko ystoriy nashoho novynarstva [To the history of our journalism]. *Rusynъ*, 111, 2–3 [in Ukrainian].
8. Voloshyn, A. (1923b, July 8). O myr na Podkarp. Rusy [About peace in Subcarpathian Rus']. *Rusynъ*, 113, 1 [in Ukrainian].
9. Habor, V. V. (2003). *Ukrayins'ki chasopysy Uzhhoroda (1867–1944): Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennya* [Ukrainian periodicals of Uzhhorod (1867–1944): Historical and bibliographic research]. [in Ukrainian].
10. Holosы novynok [Voices of news]. (1923, April 17). *Rusynъ*, 50, 2–3 [in Ukrainian].
11. Gabor, V. (2014). Natsional'ni stremlinnya zakarpats'kykh ukrayintsiv: Publikatsiyi Avhustyna Voloshyna na storinkakh shchodennoyi hazety "Rusyn" (Uzhhorod 1923 r.) [National aspirations of Transcarpathian Ukrainians: Publications by Avgustyn Voloshyn in the pages of the daily newspaper "Rusyn" (Uzhhorod 1923)]. *Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva [Collection of works of the Research Institute of Press Studies]*, 4 (22), 470–496 [in Ukrainian].
12. Gabor, V. (2021). Shchodenna hazeta "Rusynъ" (1923 r.) yak zrazok universal'noho vydannya na Zakarpatti [The daily newspaper "Rusynъ" (1923) as an example of a universal publication in Transcarpathia]. *Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva [Collection of works of the Research Institute of Press Studies]*, 11, 3–20 [in Ukrainian].
13. Yv. (1923, May 31). Zhydy y Madyare [Jews and Hungarians]. *Rusynъ*, 83, 1–2 [in Ukrainian].
14. Karpynets', E. (1923, September 21). Kryza malorusynov, zhyvushchykh pod Karpatamy [Crisis of the Little Russians living near the Carpathians]. *Rusynъ*, 171, 2 [in Ukrainian].

15. Kostel'nyk, H. (1923, February 18). Bachvans'kѣ Rusyny [Bačka Rusyns]. *Rusynъ*, 8, 1–3 [in Ukrainian].
16. Magochiy, P.-R. (2021). *Pidkarpats'ka Rus': Formuvannya natsional'noyi samosvidomosti (1848–1948)* [Subcarpathian Rus: Formation of national self-consciousness (1848–1948)] (2nd ed.). Vyd-vo Valeriya Padyaka [in Ukrainian].
17. Masaryk, T. H. (1923, April 7). Slavyane po voynѣ [Slavs after the war]. *Rusynъ* [Special Easter Supplement], 44, 2–3 [in Ukrainian].
18. Mozer, M. (2011). *Prychynky do istoriyi ukrayins'koyi movy* [Contributions to the history of the Ukrainian language] (S. Vakulenko, Ed., 3rd ed.). Nova knyha [in Ukrainian].
19. Nimchuk, V. V. (2013). "Kodyfikuvaty" novi literaturni movy? Zberehty y zakhystyty ukrayins'ki hovory! ["Codify" new literary languages? Preserve and protect Ukrainian dialects!]. *Ukrayins'ka mova [Ukrainian language]*, 3, 3–26 [in Ukrainian].
20. Pan'kevych, I. (1923, July 31). Prymѣtky do nazvы "Rusyn" [Notes on the name "Rusyn"]. *Rusynъ*, 131, 3 [in Ukrainian].
21. Pozytyvna polytyka [Positive politics]. (1923, March 10). *Rusynъ*, 21, 1–2 [in Ukrainian].
22. Polytyka porozumѣnya [Politics of understanding]. (1923, September 19). *Rusynъ*, 169, 1 [in Ukrainian].
23. Prof. Unyv. Polyvka o broshurakh: Yhor Yv. Hus'nay: "Yazыkovыy voprosъ v Podkarpatskoy Rusy" y Avh. Voloshyn: "O pys'mennom yazыtsѣ Podkarpatskykh Rusynov" [Prof. Univ. Polívka on the brochures: Ihor Iv. Husnai: "The language question in Subcarpathian Rus'" and Avg. Voloshyn: "On the written language of the Subcarpathian Rusyns"]. (1923, October 3). *Rusynъ*, 179, 2–3 [in Ukrainian].
24. Syhma. (1923, February 1). Uzhhorod, 31 yanvarya 1923 [Uzhhorod, January 31, 1923]. *Rusynъ*, 1 [in Ukrainian].
25. Sud'ba Halytskoѣ Rusy [The fate of Galician Rus']. (1923, March 30). *Rusynъ*, 38, 1–2 [in Ukrainian].
26. Tolochko, N. (2017, October 10). Lyubomyr Beley: Termin "rusyn" treba zaboronyty vykorystovuvaty u znachenni "neukrayinets'" [Lyubomyr Belei: The term "Rusyn" should be banned from being used to mean "non-Ukrainian"]. *Mediatsentr UzhNU [UzhNU Media Center]*. https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/lyubomyr-belej-termin-rusyn-treba-zaboronyty-vykorystovuvaty-u-znachenni-neukrayinets/2017-10-10-12244 [in Ukrainian].
27. Uzhhorod 2.III. (1923, March 3). *Rusynъ*, 15, 1 [in Ukrainian].
28. Uzhhorod 7.VII. (1923, July 11). *Rusynъ*, 115, 1 [in Ukrainian].
29. Uzhhorod, 11.IV.1923. (1923, April 12). *Rusynъ*, 46, 1 [in Ukrainian].
30. Uzhhorod, 15.III. (1923, March 16). *Rusynъ*, 26, 1 [in Ukrainian].
31. Uzhhorod 17.II. (1923, February 18). *Rusynъ*, 8, 1 [in Ukrainian].
32. Uzhhorod, 27.IV. (1923, April 28). *Rusynъ*, 60, 1 [in Ukrainian].

© Н. В. Шульжук

Отримано: 25 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: n_shulzhuk@i.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6177-3336

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-251-254

Шульжук Н. В. Стилістичний потенціал ускладнювальних компонентів речення в науково-навчальному тексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 251–254.

УДК: 811.161.2'38'367.3:811.161.2'42

Шульжук Наталія Василівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови та славістики
Рівненського державного гуманітарного університету

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УСКЛАДНЮВАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ РЕЧЕННЯ В НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОМУ ТЕКСТІ

У статті автор підходить до аналізу науково-навчального тексту у складі українського мовознавчого дискурсу як до прагматичного посередника комунікації, який зберігає інформацію та передає її у просторі і часі. У зв'язку з чим у такому тексті увагу сфокусовано на стилістичному потенціалі ускладнювальних компонентів речення, які формують діалогічність як вияв його адресної спрямованості.

Автор відзначає, що якщо вставні конструкції, структуруючи науково-навчальний текст, забезпечують його логічність та послідовність, то вставлені – розкривають значення невідомих понять, послаблюючи абстрактність наукового викладу. Інтеграція вставних і вставлених конструкцій помітно посилює ефект діалогічності текстового фрагмента, сприяючи його адекватній інтерпретації. Прагматичним потенціалом у науково-навчальному тексті позначені відокремлені та уточнювальні члени речення, що визначають ключові аспекти наукової розвідки, на яку покликається автор, пропонують відповідники до уже наявних у тексті понять або уточнюють їх через додатковий коментар, розширюючи інформаційний простір адресата. Авторка зауважує, що засоби діалогізації наукового викладу активно підтримує категорія однорідності, яка поглиблює читацькі уявлення про поняття, використані у текстовому фрагменті, та повтори, які в комбінації з іншими мовностилістичними засобами посутньо зменшують комунікативну відстань з адресатом наукової інформації. Попри усталеність думки про невластивість текстам наукового стилю емоційно-експресивної забарвленості, авторка переконана, що образний контекст увиразнює наукову аргументацію, активізує уяву здобувачів освіти та краще розкриває сутність невідомих явищ.

Ключові слова: *речення-репліка, однорідні, відокремлені, уточнювальні члени речення, вставні і вставлені конструкції, науково-навчальний текст.*

Natalia Shulzhuk,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Department of the Ukrainian Language and Slavic Studies,
Rivne State University of the Humanities

STILISTSC POTENTIAL OF COMPLEXING SENTENCE COMPONENTS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL TEXT

In the article, the author approaches the analysis of the academic instructional text within Ukrainian linguistic discourse as a pragmatic mediator of communication that preserves and transmits information across space and time. In this regard, attention is focused on the stylistic potential of complicating components of the sentence in such texts, which contribute to dialogicity as a manifestation of their addressee-oriented nature.

While parenthetical constructions, by structuring the academic instructional text, ensure its logical coherence and consistency, inserted constructions serve to explicate the meanings of unfamiliar concepts, thereby reducing the abstractness of scientific exposition. The integration of parenthetical and inserted constructions significantly enhances the dialogic effect of a text fragment, facilitating its adequate interpretation. Detached and specifying sentence elements are also marked by considerable pragmatic potential in academic instructional texts: they define key aspects of the research referenced by the author, provide equivalents to concepts already introduced in the text, or clarify them through additional commentary, thus expanding the informational space of the addressee. The author notes that dialogization in scientific discourse is actively supported by the category of homogeneity, which deepens the reader's understanding of the concepts used in the text fragment, as well as by repetition, which, in combination with other linguistic and stylistic means, substantially reduces the communicative distance between the author and the recipient of scientific information. Despite the established view that scientific style is devoid of emotional and expressive coloring, the author argues that figurative context enhances scientific argumentation, stimulates learners' imagination, and more effectively reveals the essence of unfamiliar phenomena. Since the communicative meaning of any text (including academic instructional texts) is shaped not only by the complicating components explicitly present in its sentence structure, but also by the shared cognitive experience of the addresser and the addressee – which enables compression through implicatures, subtext, intertext, and presuppositions – the author identifies the detailed study of these phenomena as a перспектива for further research within the outlined problem.

Keywords: *sentence-replica, homogeneous sentence elements, detached elements, specifying elements, parenthetical and inserted constructions, academic instructional text.*

Постановка проблеми. Текст традиційно інтерпретують як усну або письмову одиницю мовної системи у вигляді цілісного і зв'язного повідомлення, що характеризується структурно-смисловою єдністю, побудованою на основі відповідного логічного та лексико-граматичного зв'язку, і є завершеною думкою адресанта у процесі передачі інформації адресатові. Антропоцентризм як провідний науковий принцип сфокусував дослідницьку увагу мовознавців на тексті як на одиниці знакової системи, якій властиві не лише статичні категорії, а й текстово-дискурсні. Суттєві корективи у витлумачення тексту внесли й підходи до його вивчення, зумовлені проблемним полем когнітивно-дискурсної мовознавчої парадигми, що передбачає, крім аналізу форми й змісту тексту як мовної одиниці (онтологічний та власне лінгвістичний підходи), його опис як засобу накопичення та передачі відповідної інформації, що може здійснювати вплив на адресата мовлення (прагматичний та комунікативний підходи).

Отже, текст у сучасній лінгвістичній науці – одиниця мови, яку характеризують внутрішньоструктурні зв'язки між його компонентами, й одиниця мовлення, яку визначають позамовні чинники – комунікативні, соціокультурні, когнітивні та ін., що проєктує текст у площину ширшого утворення – дискурсу, який визначає контекст конкретної ситуації мовлення. Це уможливило витлумачення тексту як «середнього елемента схеми комунікації, яку можна уявити у вигляді триелементної структури: автор (адресант) – текст – читач (адресат)» (Овсієнко, 2011: 12), тобто прагматичного посередника комунікації, який зберігає інформацію та передає її у просторі і часі.

Проаналізувавши науковий доробок дослідників у цій царині, Т. Маслова за комунікативно-соціальним критерієм пропонує виокремлювати два основні типи дискурсу – персональний та інституційний (Маслова, 2013). Головною ознакою інституційного дискурсу, на думку дослідниці, є «взаємодія комунікантів у межах суспільних інститутів … і виконання обмеженого кола ролей, обумовлених статусно-рольовими правилами поведінки, спорідненими моделями суспільних та фахових знань, а також особливим видом комунікативних стратегій і тактик» (Маслова, 2013: 39). Отже, інституційне спілкування є регламентованим за змістом і формою.

Праці таких науковців, як Ф. Бацевич, О. Галічкіна, О. Гніздечко, Р. Пилипенко, А. Приходько, І. Шевченко та ін., засвідчують, що різноманіття сфер людської діяльності визначає розгалуженість типології інституційного дискурсу – академічний, юридичний, педагогічний, політичний, релігійний, військовий, медичний, рекламний, науковий та ін. Наукова комунікація, як слушно зауважує Т. Маслова, «об'єктивується у фахових текстах і розглядається мовознавцями як цілеспрямована дискурсивна практика» (Маслова, 2013: 40). Лексико-граматичні та стилістичні засоби у складі фахових текстів за підтримки відповідних фонових чинників забезпечують комунікацію у певній професійній сфері – «дискурсі певної галузі» (Мовчун, 2010).

Науковий дискурс не є однорідним. На основі загальноприйнятого поділу наукових дисциплін О. Ільченко (Ільченко, 2002) пропонує диференціювати його на прикладний, теоретично-прикладний, теоретичний; А. Ярхо (Ярхо, 2010) – на соціально-гуманітарний та природничо-технічний.

Т. Маслова жанрову своєрідність наукового дискурсу пов'язує із комунікативними завданнями мовця, виокремлюючи такі його різновиди, як ядерні (наукова стаття, дисертація, монографія), периферійні (підручник, довідник, тези, анотація), суміжні (доповідь, науковий діалог, лекція) (Маслова, 2013). Розгалуженість будови наукового дискурсу авторка пов'язує і зі сферою функціювання, що не лише визначає особливості його мовної організації, а й диференціацію на власне науковий (науково-академічний), науково-популярний (науково-публіцистичний), науково-діловий (науково-інформаційний), науково-технічний, науково-розмовний, науково-навчальний. Нашу дослідницьку увагу привернув останній, який передбачає виклад наукових засад здобувачам освіти у певній галузі знань. Особливий тип наукового дискурсу, який реалізується як педагогічна комунікація в системі вищої освіти в умовах симетричної / компліментарної комунікативної ситуації пропонує розглядати й Н. Литвиненко (Литвиненко, 2010).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-навчальний текст – різновид наукового стилю, своєрідність якого представлена у працях В. Борисова (Борисов, 2011), С. Мойсієнко (Мойсеєнко, 2017), Ю. Сурміна (Сурмін, 2008), І. Синиці (Синиця, 2004), П. Селігея (Селігей, 2016), Л. Овсієнко (Овсієнко, 2011), Г. Дядюри (Дядюра, 2001), Н. Баландіної (Баландіна, 2013) та ін. Так, докладно вивчивши особливості наукового тексту, Л. Овсієнко запропонувала три варіанти його осмислення: як продукту дослідження, який забезпечує наукову комунікацію; як джерела наукової методології та фактологічної інформації, яку обробляє дослідник; як зразка інтелектуального продукту (Овсієнко, 2011). Щодо третього, то Ю. Сурмін зауважує: «Гарний текст широко цитується, використовується для обґрунтування ідей, а поганий, або не помічається науковим співтовариством, або виступає предметом критики» (Сурмін, 2008: 7).

Небезпідставними видаються й міркування Н. Баландіної щодо диференціації понять «навчальний текст» і «навчальний дискурс» (Баландіна, 2013), яка концентрує увагу на динамічному характері освітнього процесу. Крім того, дослідниця розмежовує власне навчальні тексти (заздалегідь створені й використані з дидактичною чи виховною метою) і тексти навчального дискурсу (продукують учасники навчальної взаємодії з метою формування нових умінь та закріплення набутих). Щоб продукувати другі, здобувачі освіти мають сприйняти і правильно інтерпретувати перші. Тому більшість дослідників у цій царині вважає, що науковий виклад має бути адресно спрямованим. Наприклад, І. Синиця, виділивши аспекти вивчення наукового тексту (екстралінгвістичний, комунікативний, комунікативно-прагматичний, функційно-стилістичний), фокусує увагу на його функційній спрямованості, завдяки якій зберігають та передають інформацію через посередництво мовностилістичних засобів, та діалогічності (Синиця, 2004).

Схожі міркування висловлює у монографії «Світло і тіні наукового стилю» П. Селігей (Селігей, 2016), пропонуючи помірне використання засобів мовної експресії для полегшення сприйняття наукової інформації.

Орієнтуючись на такі наукові поняття, як «мовна особистість», «мовна картина світу», «когніція», «комунікація», «текст», «дискурс», «ідіолект», «етноментальність» та ін., В. Борисов сконцентрувався на комунікативних та лінгвальних особливостях українського мовознавчого дискурсу, а також на ідіостильовій специфіці наукового текстотворення (Борисов, 2011).

Докладний аналіз навчальних (науково-навчальних і дидактичних) текстів та їх системоутворювальних ознак у складі мовознавчого навчально-педагогічного дискурсу представили і ми у своїй статті (Шульжук, 2026a).

Мета цієї наукової розвідки – виявити ускладнювальні компоненти в реченнях науково-навчального тексту як посередника комунікації в українському мовознавчому дискурсі та з'ясувати їх стилістичний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Мовну специфіку будь-якого різновиду наукового дискурсу визначають такі параметри, як статусно-рольові та ситуативно-комунікативні характеристики типових учасників спілкування, які відповідно до своїх фахових знань та інтенцій обирають ефективні або неефективні стратегії і тактики, а також умови, мотиви, цілі, жанри і засоби спілкування. Зупинимося докладно саме на засобах, проілюструвавши їх прикладами із власного навчального посібника «Стилістика сучасної української літературної мови» (Шульжук, 2026b).

Нерідко фрагмент науково-навчального мовознавчого тексту містить чимало понять, що посутньо ускладнює його сприйняття. Інформуючи здобувача освіти про значення таких понять, коректно усувають визначену проблему вставлені конструкції, як у таких прикладах: «*Для дослідницької парадигми «текст – дискурс» актуальним є комплексний підхід –*

*врахування найважливіших формальних (**дискурс за обсягом – утворення, що більше, ніж речення, співвідносне з такими мовними одиницями, як складне синтаксичне ціле і текст**), функційних (**дискурс – сукупність функційно організованих і визначених контекстом вживань мови**) та ситуаційних (**дискурс включає в себе набір соціальних, культурних та прагматичних чинників, які безпосередньо впливають на продукування мовлення**)) характеристик»* (Шульжук, 2026b: 35); *«Параметри ситуації мовлення (**адресант (прогнозує висловлювання), адресат (декодує висловлювання), їх комунікативні, соціальні та психологічні ролі, а також мотив (навіщо буду говорити) спілкування, його мета (бажаний результат), місце, час, спосіб**) формують його стратегії»* (Шульжук, 2026b: 176).

Відступаючи від сухого традиційного наукового викладу, автори науково-навчальних текстів іноді послуговуються вставленими конструкціями, які коментують суть явища, наприклад: *«Окремі автори вважають, що писати наукові праці слід якомога заплутаніше (**за принципом «чим менше зрозуміло, тим науковіше**»)* (Шульжук, 2026b: 51). Вставні ж конструкції, чітко структуруючи такі тексти, забезпечують логічність та послідовність наукового викладу (*«**Отже**, нова українська літературна мова сформувалася на синтезі кількох джерел…»* (Шульжук, 2026b: 42); *«Глибокий аналіз ключових проблем щодо формування публіцистичного стилю сучасної української літературної мови передбачає увагу до кількох важливих аспектів. **По-перше**, публіцистичний стиль тривалий час не мав повноцінного розвитку через втрату українським народом державності… **По-друге**, публіцистика синтезує частину функцій та мовних ознак художнього, офіційно-ділового й наукового стилів. **По-третє**, корені стилю сягають давньої полемічної української літератури…»* (Шульжук, 2026b: 57); *«**Нарешті**, ще один важливий аспект порушеної проблеми»* (Шульжук, 2026b: 161)), а іноді – ненав'язливо, залишаючи адресатові простір для власних роздумів, пропонують інтерпретацію адресанта окремих мовних явищ (*«Комунікативне завдання надфразної єдності в усіх стилях, **очевидно**, однакове – забезпечити повноту й широту інформації через посередництво конденсованої передачі багатопланового змісту в єдиній композиційно-синтаксичній структурі»* (Шульжук, 2026b: 147)).

Інтеграція вставних і вставлених конструкцій помітно посилює ефект діалогічності текстового фрагмента, сприяючи його адекватній інтерпретації, як у таких прикладах: *«У текстах газетних жанрів гармонійно поєднуються, **з одного боку**, стандартизація виражальних засобів (**фактографічність, абстрагованість від авторського «я»**), а **з іншого** – експресія викладу (**спонукально-закличні інтонації, висловлення думок за допомогою яскравих образів**)»* (Шульжук, 2026b: 58); *«**Крім того**, більшість жінок – лівопівкульні (**переважання функцій використання мови**), більшість чоловіків – правопівкульні (**переважання функцій оцінки простору й середовища**)»* (Шульжук, 2026b: 174).

Прагматичним потенціалом у науково-навчальному тексті позначені відокремлені та уточнювальні члени речення, що «працюють» на його діалогічність. Якщо перші, як засіб інтелектуалізації та раціональності наукового мовлення, визначають ключові аспекти наукової розвідки, на яку покликається автор (*«Скористайтесь матеріалами статті Д. Х. Баранника, у якій автор, **здійснивши аналіз семантико-синтаксичних, лексичних, структурно-граматичних та модальних особливостей текстів нормативно-правового дискурсу**, обґрунтовано доводить…»* (Шульжук, 2026b: 44)), то другі або пропонують відповідники до уже наявних у тексті понять, або уточнюють їх через додатковий коментар (*«Це псевдонауковий, **або гелетерський**, виклад, який не може бути взірцем»* (Шульжук, 2026b: 51); *«Досить умовно зародження первинних елементів сучасного функційного різновиду, що обслуговує сферу культу, уналежнюють до індоєвропейської доби – **найдавнішого періоду життя народів сучасної Європи**, **періоду вироблення мов, культур** і **вірувань**»* (Шульжук, 2026b: 88); *«У зв'язку з цим описова стилістика орієнтована на розгалужену синонімію та антонімію мовних засобів різних рівнів – **лексичного**, **фразеологічного**, **словотвірного**, **морфологічного**, **синтаксичного*** (Шульжук, 2026b: 107)), розширюючи інформаційний простір адресата та увиразнюючи повідомлення в цілому.

Як засвідчують наведені приклади, діалогічність наукового викладу активно підтримує категорія однорідності, що є не лише засобом текстотворення, а й поглиблює читацькі уявлення про поняття, використані у текстовому фрагменті (*«Зауважте, що стилістичні опозиції створюються в лексичній системі в декількох планах: **діахронному (неологізми**, **історизми**, **архаїзми**); **функційно-стильовому (професіоналізми**, **лексика ситуативного вжитку**; **висока**, **низька**, **нейтральна**); **нормативно-регіональному (розмовна лексика**, **діалектизми**, **жаргонізми**, **сленгова лексика**); **експресивно-емотивному (експресивна**, **емоційна лексика**); **семантично-формальному (антоніми**, **омоніми**, **пароніми**)»* (Шульжук, 2026b: 117)), та повтори («*Семантично, структурно і стилістично вагома оригінальна синтаксична конструкція – **період. Період** може бути оформлений **і як** просте ускладнене речення, **і як** складне»* (Шульжук, 2026b: 147)), що в комбінації з іншими мовностилістичними засобами як маркер експресії «працюють» на зменшення комунікативної відстані з адресатом наукової інформації.

Безособовий характер наукового викладу унеможливлює використання звертань, проте прагматично орієнтовані конструкції, у складі яких вживають дієслівні форми *зауважте*, *зверніть увагу*, предикативні прислівники *доречно*, *необхідно*, формують висловлювання, що мають рекомендаційний характер і, привертаючи увагу адресата до ключових фрагментів науково-навчального тексту, «м'яко» спрямовують його у потрібному напрямі, наприклад: *«**Зауважте**, що історія літературної мови – це одночасно й історія її стилістики, історія формування і розвитку стилістичної системи національної мови. … У зв'язку з цим **доречно** здійснити невеличкий екскурс в українську історію й історію формування національної мови»* (Шульжук, 2026b: 41).

Висновки. Витлумачення науково-навчального тексту як прагматичного посередника комунікації у складі українського мовознавчого дискурсу визначає його адресну спрямованість. Вставлені конструкції за підтримки вставних структурують такий текст, забезпечуючи його логічність та послідовність, коментують суть виучуваних явищ та залишають адресатові простір для власних роздумів. Відокремлені члени речення, як засіб інтелектуалізації та раціональності наукового мовлення, визначають ключові аспекти наукової розвідки, на яку покликається автор, уточнювальні ж – пропонують відповідники до уже наявних у тексті понять або уточнюють їх у додаткових коментарях, розширюючи інформаційний простір адресата. Засоби діалогізації наукового викладу активно підтримує категорія однорідності, що поглиблює читацькі уявлення про поняття, використані у текстовому фрагменті, та повтори, які в комбінації з іншими мовностилістичними засобами посутньо зменшують комунікативну відстань з адресатом наукової інформації.

Принагідно зауважимо, що комунікативний смисл мовознавчого науково-навчального тексту формують не лише безпосередньо наявні у структурі його реченнєвих одиниць ускладнювальні компоненти, а й спільний когнітивний досвід адресанта й адресата науково-навчального повідомлення, що уможливлює його компресію через посередництво імплікатур, підтексту, затексту, пресупозицій, тому із докладним вивченням останніх плануємо пов'язати **перспективу** подальших наукових пошуків у контексті порушеної проблеми.

Література:

1. Баландіна Н. Навчальний текст: проблема визначення, типологія, функції. *Філологічні науки.* 2013. № 14. С. 88–94.
2. Борисов В. А. Лінгвокомунікативний аспект українського мовознавчого дискурсу : автореф. дис. … канд. філол. наук зі спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2011. 20 с.
3. Дядюра Г. М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук) : автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2001. 18 с.
4. Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. 288 с.
5. Литвиненко Н. П. Сучасний український медичний дискурс : автореф. дис. ... д-ра філол. наук :10.02.01. Київ, 2010. 35 с.
6. Маслова Т. Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англістика та американістика*. 2013. Вип. 10. С. 39–43.
7. Мовчун Є. С. Особливості перекладу українською мовою німецького комерційного Інтернет-дискурсу : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: спец. 10.02.16 – германські мови. Київ, 2010. 19 с.
8. Мойсеєнко С. М. Комунікативно-прагматичні особливості наукового тексту. *Науково-методичні проблеми підготовки іноземних громадян* : матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 квітня 2017 р., м. Київ). Київ : Вид-во НАУ, 2017. С. 84–85.
9. Овсієнко Л. М. Науковий текст як лінгвістична одиниця і комунікативний феномен. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон : ХДУ, 2011. Вип. LX. С. 125–128.
10. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю : монографія / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
11. Синиця І. А. Діалогічність у науковому тексті. *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 55–60.
12. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація. Київ : НАДУ, 2008. 184 с.
13. Шульжук Н. В. Навчальний текст як засіб формування українського професійного мовлення здобувачів вищої освіти. *Нова педагогічна думка* : наук.-метод. журнал. 2026a. № 1 (125). С. 97–102.
14. Шульжук Н. В. Стилістика сучасної української літературної мови : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей ЗВО. 2-ге вид., перероб. і доп. Рівне : Ю. Кукса, 2026b. 268 с.
15. Ярхо А. В. Референціальний хеджинг як стратегія етикетизації у дискурсі англомовної науково-дослідницької статті: онтрактивний аналіз. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2010. № 930. С. 82–90.

References:

1. Balandina, N. (2013). Navchal'nyy tekst: problema vyznachennya, typolohiya, funktsiyi [Educational text: definition problem, typology, functions]. *Filolohichni nauky [Philological Sciences]*, 14, 88–94 [in Ukrainian].
2. Borysov, V. A. (2011). *Linhvokomunikatyvnyy aspekt ukrayins'koho movoznavchoho dyskursu [Linguo-communicative aspect of Ukrainian linguistic discourse]*. Extended abstract of PhD dissertation. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].
3. Diadyura, H. M. (2001). *Funktsional'ni parametry obraznosti v naukovomu styli [Functional parameters of imagery in scientific style]*. Extended abstract of PhD dissertation. Kyiv, 18 p. [in Ukrainian].
4. Ilchenko, O. (2002). *Etyket anhlomovnoho naukovoho dyskursu [Etiguette of English-language scientific discourse]* : monohrafiia. Kyiv : IVTs «Politekhnika», 288 p. [in Ukrainian].
5. Lytvynenko, N. P. (2010). *Suchasnyi ukrainskyi medychnyi dyskurs [Modern Ukrainian medical discourse]* : Extended abstract of Doctor of Philology. Kyiv, 35 p. [in Ukrainian].
6. Maslova, T. B. (2013). Typolohiia naukovoho dyskursu v suchasnii movoznavchii paradyhmi [Typology of scientific discourse in the modern linguistic paradigm]. *Anhlistyka ta amerykanistyka [English and American Studies]*, 10, 39–43 [in Ukrainian].
7. Movchun, Ye. S. (2010). *Osoblyvosti perekladu ukrainskoiu movoiu nimetskoho komertsiinoho Internet-dyskursu [Pekuliarities of translating German commercial Internet discourse into Ukrainian]*. Extended abstract of PhD dissertation. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].
8. Moiseienko, S. M. (2017). Komunikatyvno-prahmatychni osoblyvosti naukovoho tekstu [Communicative-pragmatic features of scientific text]. *In Proceedings of the X International Scientific and Practical Conference «Naukovo-metodychni problemy pidhotovky inozemnykh hromadian».* Kyiv : NAU, 84–85. [in Ukrainian].
9. Ovsiienko, L. M. (2011). Naukovyy tekst yak linhvistychna odynytsia i komunikatyvnyy fenomen [Scientific text as a linguistic unit and communicative phenomenon]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, LX, 125–128 [in Ukrainian].
10. Selihei, P. O. (2016). *Svitlo i tini naukovoho stylyu [Light and shadows of scientific style]*. Kyiv : Kyiv-Mohyla Academy Publishing House [in Ukrainian].
11. Synytsia, I. A. (2004). Dialohichnist' u naukovomu teksti [Dialogicity in scientific text]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 2–3, 55–60 [in Ukrainian].
12. Surmin, Yu. P. (2008). *Naukovi teksty: spetsyfika, pidhotovka ta prezentatsiia [Scientific texts: specificity, preparation and presentation]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
13. Shulzhuk, N. V. (2026a). Navchalnyi tekst yak zasib formuvannia ukrainskoho profesiinoho movlennia zdobuvachiv vyshchoi osvity [Educational text as a means of fouming Ukrainian professional speech of higher tducation students]. *Nova pedahohichna dumka [A new pedagogical thought],* 1 (125), 97–102 [in Ukrainian].
14. Shulzhuk, N. V. (2026b). *Stylistyka suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Stylistics of modern Ukrainian literary language]* (2nd ed.). Rivne : Yu. Kuksa, 268 p. [in Ukrainian].
15. Yarkho, A. V. (2010). Referentsialnyi khedzhynh yak stratehiia etyketyzatsii u dyskursi anhlomovnoi naukovo-doslidnytskoi statti: ontraktyvnyi analiz [Referential hedging as a labeling strategy in the discourse of an English-language research article: an ontractive analysis]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina [Bulleting of the V. N. Karazin Kharkiv National University]*, 930, 82–90 [in Ukrainian].

© Л. В. Юрса

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Отримано: 30 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: lyudmyla.yursa@Lnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3944-375X

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-255-257

Юрса Л. В. Трансформація соціальних комунікацій у блогосфері під впливом генеративного штучного інтелекту: етико-прикладний аспект (2024–2025). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 255–257.

УДК: 007:304:004.8

Юрса Людмила Василівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри українського прикладного мовознавства,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ У БЛОГОСФЕРІ ПІД ВПЛИВОМ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ (2024–2025)

Наукова робота спрямована на здійснення системного аналізу трансформаційних процесів у сучасній блогосфері, спричинених масовою інтеграцією інструментів генеративного штучного інтелекту (ШІ) та виникненням віртуальних інфлюенсерів. Дослідження фокусується на виявленні змін у структурі медіаспоживання, переосмисленні концепту автентичності та оцінці етико-правових викликів, що постають перед соціальними комунікаціями у 2024–2025 роках. Особливу увагу приділено українському сегменту соціальних мереж та адаптації вітчизняних медійників до алгоритмічних інновацій у контексті глобальних трендів.

Методологічний апарат дослідження базується на комплексному підході, що включає загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення для опрацювання теоретичної бази соціальних комунікацій. Застосовано метод порівняльного аналізу емпіричних даних (зокрема звітів Reuters Institute 2025 та моніторингів ІМІ 2024), соціологічне опитування (на основі вторинних даних щодо вікової диференціації медіаспоживання), а також метод контент-аналізу цифрових платформ (YouTube, Instagram, TikTok). Для вивчення взаємодії аудиторії з ШІ-суб'єктами використано модель парасоціальних відносин (PSR) та теорію сприйняття суб'єктності (Mind Perception Theory).

Встановлено, що блогосфера еволюціонувала в гібридну комунікаційну систему, де ШІ виконує роль як технічного асистента, так і самостійного виробника смислів. За даними 2025 року, 88% маркетологів використовують ШІ щоденно, причому 83% вказують на суттєве зростання обсягів контенту завдяки генеративним моделям. Виявлено «розрив комфорту» (comfort gap): лише 12% користувачів відчувають зручність під час споживання повністю згенерованих новин, тоді як 62% надають перевагу людському фактору. В українському медіапросторі 63% фахівців визнали ШІ головною інновацією 2024 року. Доведено, що віртуальні інфлюенсери, попри високу залученість (як-от Lu do Magalu з 6,7 млн підписників), викликають менший рівень довіри порівняно з людьми через дефіцит сприйняття «досвідності» (experience) та вільної волі (agency).

Доведено, що цифрова етика та радикальна прозорість стають фундаментальними умовами виживання професійного блогінгу. Успішна трансформація блогосфери вимагає впровадження стандартів маркування ШІ-контенту та верифікації кваліфікацій експертів у критичних сферах (фінанси, здоров'я). Майбутнє соціальних комунікацій лежить у площині людиноцентричного ШІ, де технологія підсилює, а не замінює людську унікальність. Визначено, що українська блогосфера демонструє високу стійкість, адаптуючи ШІ для протидії дезінформації та підвищення ефективності комунікації в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *блогосфера, генеративний штучний інтелект, віртуальні інфлюенсери, соціальні комунікації, парасоціальні відносини, цифрова етика, медіаспоживання, український медіапростір, алгоритмічна персоналізація, довіра аудиторії.*

Liudmyla Yursa,
PhD in Philology, Associate Professor,
Department of Ukrainian Applied Linguistics,
Ivan Franko National University of Lviv

TRANSFORMATION OF SOCIAL COMMUNICATIONS IN THE BLOGOSPHERE UNDER THE INFLUENCE OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE: ETHICAL AND APPLIED ASPECTS (2024–2025)

This research aims to perform a systemic analysis of the transformational processes in the modern blogosphere caused by the mass integration of generative artificial intelligence (AI) tools and the emergence of virtual influencers. The study focuses on identifying changes in media consumption structures, reimagining the concept of authenticity, and evaluating the ethical and legal challenges facing social communications in 2024–2025. Special attention is paid to the Ukrainian segment of social networks and the adaptation of domestic media professionals to algorithmic innovations within the context of global trends.

The methodological framework of the study is based on a comprehensive approach, including general scientific methods of analysis, synthesis, and generalization to process the theoretical foundation of social communications. A comparative analysis of empirical data (including Reuters Institute 2025 reports and IMI 2024 monitoring) was applied, alongside sociological research (based on secondary data regarding age differentiation in media consumption) and content analysis of digital platforms (YouTube, Instagram, TikTok). To study audience interaction with AI subjects, the parasocial relationships (PSR) model and the Mind Perception Theory were utilized.

It was established that the blogosphere has evolved into a hybrid communication system where AI acts as both a technical assistant and an independent producer of meaning. According to 2025 data, 88% of marketers use AI daily, with 83% indicating a significant increase in content volume due to generative models. A "comfort gap" was identified: only 12% of users feel comfortable consuming fully generated news, while 62% prefer the human factor. In the Ukrainian media space, 63% of professionals recognized AI as the main innovation of 2024. It is proven that virtual influencers, despite high engagement (e.g., Lu do Magalu with 6.7 million followers), evoke lower levels of trust compared to humans due to a deficit in perceived "experience" and "agency."

It is proven that digital ethics and radical transparency are becoming fundamental conditions for the survival of professional blogging. The successful transformation of the blogosphere requires the implementation of AI content labeling standards and verification of expert qualifications in critical sectors (finance, health). The future of social communications lies in the plane of human-centered AI, where technology enhances rather than replaces human uniqueness. It is determined that the Ukrainian blogosphere demonstrates high resilience, adapting AI to counter disinformation and increase communication efficiency under martial law.

Keywords: *blogosphere, generative artificial intelligence, virtual influencers, social communications, parasocial relationships, digital ethics, media consumption, Ukrainian media space, algorithmic personalization, audience trust.*

Постановка проблеми. Сучасний стан глобального інформаційного суспільства характеризується тектонічними зсувами в механізмах виробництва та розповсюдження контенту. Блогосфера, яка на початку 2000-х років виникла як сукупність маргінальних персональних онлайн-щоденників, у 2024–2025 роках остаточно перетворилася на домінуюче середовище соціальних комунікацій, що випереджає традиційні масмедіа за рівнем довіри, оперативності та залученості аудиторії (Галаджун та Бакай, 2020). Проте цей розвиток увійшов у фазу критичної трансформації через безпрецедентний стрибок у галузі генеративного штучного інтелекту.

Актуальність наукового дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення феномену ШІ-блогінгу та його впливу на архітектуру соціальних зв'язків. У 2025 році штучний інтелект перестав бути лише інструментом редагування; він став самостійним суб'єктом, здатним генерувати тексти, зображення та відео, що майже не відрізняються від створених людиною. Це створює нову комунікаційну реальність, де поняття «автентичність» потребує радикального перегляду.

Наукова новизна роботи полягає в інтегрованому аналізі взаємовпливу алгоритмічної персоналізації та психологічних механізмів формування парасоціальних зв'язків з віртуальними об'єктами. У статті вперше на основі найновіших даних 2024–2025 років систематизовано досвід української медіаспільноти щодо використання ШІ та оцінено перспективи виживання людського блогінгу в умовах алгоритмічного надвиробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питаннями соціальних комунікацій у мережі займалися М. Яцимірська, Б. Потятиник, З. Галаджун (Галаджун та Бакай, 2020), І. Погребняк (Погребняк, 2020). Проте динаміка 2024–2025 років, висвітлена в роботах Reuters Institute та останніх експериментах із Mind Perception (Generative AI and news report, 2025), вимагає нового синтезу знань.

Мета дослідження полягає у виявленні ключових закономірностей трансформації блогосфери під впливом ШІ та визначенні етичних стандартів, необхідних для підтримки довіри в гібридному комунікаційному середовищі.

Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання:

1) проаналізувати генезис блогосфери в системі сучасних соціальних комунікацій;

2) дослідити статистику та патерни використання генеративного ШІ професійними креаторами;

3) розкрити психологічні аспекти взаємодії аудиторії з віртуальними інфлюенсерами;

4) оцінити рівень загроз, пов'язаних із фродом, дезінформацією та втратою автентичності;

5) охарактеризувати стан українського сегмента соціальних мереж у контексті впровадження інновацій.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні теоретичного аналізу та емпіричних спостережень.

Виклад основного матеріалу. Логіка представлення матеріалу передбачає перехід від загальних теоретичних концепцій соціальних медіа до специфічного аналізу впливу ШІ на контент-стратегії, психологію сприйняття та етичне регулювання, завершуючись висновками щодо майбутнього професії блогера.

Блогосфера в сучасній науці розглядається як динамічний простір, що об'єднує мільйони індивідуальних вузлів комунікації в єдину мережу. За визначенням М. Яцимірської, масмедіа – це система комунікативних технологій періодичного поширення інформації, до якої сьогодні повноправно входить інтернет-мережа. Основним драйвером розвитку блогосфери стала концепція Web 2.0. Як вказують дослідники, сервіси другого вебу (блоги, соціальні мережі, вікі-проєкти) дозволили користувачам не лише споживати, а й створювати контент. Це призвело до появи нового типу комунікації – інтерактивного діалогу, де межа між автором і аудиторією розмивається. YouTube сьогодні виступає як нова форма медіакомунікації, де популярний контент часто перевершує телевізійні новини за рівнем впливу на свідомість (Галаджун та Бакай, 2020).

Важливим аспектом методології є врахування вікової диференціації. Як доводять дослідження І. Погребняк (Погребняк, 2020), студенти (17–21 рік) є активними користувачами Instagram (78%), фокусуючись на гедоністичному контенті (travel, fashion), тоді як категорія дорослих (25–35 років) більше тяжіє до інформаційного наповнення, включно з новинами та соціально-політичною аналітикою.

Характеристика аудиторії	Пріоритетний контент	Рівень взаємодії
Молодь (17–21 рік)	Візуальний, розважальний, стиль життя	Високий рівень реакцій на сторіз
Дорослі (25–35 років)	Новини України та світу, спорт, здоров'я	Коментування, обговорення проблем
Сеньйори (55+ років)	Офіційні новини, родина, корисні поради	Пасивне споживання контенту

Сучасні соціальні комунікації переходять від моделі «один до багатьох» до «багато до багатьох», де кожна публікація блогера може стати іскрою для глобальної дискусії. У цьому контексті Twitter (X) виступає унікальним каналом, де мікроблогінг дозволяє створювати «власну газету» в режимі реального часу, отримуючи новини безпосередньо від першоджерел. Проте поява генеративного ШІ додає в цю систему нового гравця, який здатний імітувати людську поведінку та створювати контент у промислових масштабах (Møller, Romero, Jurgens, Aiello, 2026).

Технологічна парадигма генеративного штучного інтелекту. 2024 та 2025 роки стали періодом «нормалізації» штучного інтелекту в повсякденній діяльності блогерів. За даними Reuters Institute 2025, обізнаність про ШІ-інструменти досягла 90%, а щотижневе використання генеративних систем серед молоді 18–24 років становить 59%. ШІ більше не сприймається як експериментальний аксесуар; він став «двигуном під капотом» соціальних медіа. Маркетологи та блогери вказують на такі переваги інтеграції ШІ:

1. **Ефективність та швидкість:** 88% фахівців використовують ШІ щодня, що дозволяє економити більше години робочого часу щодоби.

2. **Масштабування контенту:** 83% респондентів стверджують, що генеративний ШІ є головною причиною їхньої здатності виробляти контент у великих обсягах.

3. **Персоналізація:** алгоритми ШІ відповідальні за понад 80% рекомендацій контенту в соціальних мережах, що підвищує залученість та продажі.

Незважаючи на технологічний оптимізм, існує значна різниця між тим, як ШІ допомагає творцю, і тим, як його сприймає аудиторія. Дослідження показують, що ШІ-інструменти можуть збільшувати обсяг контенту, але водночас знижувати сприйману автентичність та якість дискусії.

Інструмент ШІ	Рівень впізнаваності (2025)	Рівень довіри (%)
ChatGPT	90%	29%
Google Gemini	45%	18%
Microsoft Copilot	38%	12%
Meta AI	35%	12%

Виникає феномен «алгоритмічної втоми», коли користувачі починають інтуїтивно розпізнавати згенерований контент і ставитися до нього з підозрою. До того ж ШІ вносить викривлення в психологію споживання. Наприклад, поради від комп'ютеризованих агентів роблять людей менш терплячими, що може негативно впливати на фінансові рішення під впливом блогерів. Також існують гендерні та етичні упередження в алгоритмах: ШІ-моделі часто приписують стереотипно маскулінну поведінку жіночим персонажам.

Висновки. Комплексний аналіз трансформації блогосфери під впливом генеративного ШІ дозволяє сформулювати розгорнуті висновки щодо стану та перспектив соціальних комунікацій.

По-перше, блогосфера вступила в еру гібридності. Штучний інтелект перестав бути зовнішнім інструментом і став внутрішньою частиною комунікаційного процесу. Це вимагає від блогерів нових компетенцій: не лише вміння створювати контент, а й майстерності в управлінні алгоритмами та ШІ-агентами. Проте людська автентичність набуває статусу дефіцитного ресурсу; що більше в мережі згенерованого контенту, то вищою стає цінність реального людського досвіду та емоції.

По-друге, психологія довіри трансформується. Виявлений «розрив комфорту» свідчить про те, що аудиторія ще не готова до повної автоматизації новин та думок. Парасоціальні відносини з віртуальними інфлюенсерами можливі, але вони мають іншу природу, ніж з людьми – вони базуються на гедонічній цінності та візуальній досконалості, тоді як людські зв'язки тримаються на спільних цінностях та відчутті вразливості (vulnerability), яку ШІ не може імітувати в повному обсязі.

По-третє, етична прозорість стає головною валютою блогосфери. В умовах тотального ШІ-надвиробництва виграють ті автори, які будуть максимально відкритими щодо своїх методів роботи та джерел доходу. Впровадження обов'язкового маркування ШІ-контенту та верифікації експертних знань є неминучим кроком для збереження довіри.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі лежать у площині вивчення довгострокового впливу ШІ на когнітивні здібності аудиторії та розробки міжнародних правових стандартів відповідальності блогерів за наслідки використання алгоритмічного контенту. Для українського сегмента особливого значення набуває розвиток ШІ як інструменту медіагігієни та захисту національного інформаційного простору. Блогосфера майбутнього – це простір, де технологія служить людині, підсилюючи її здатність до творчості та емпатії, а не замінюючи її холодними алгоритмами.

Література:

1. Галаджун З., Бакай Р. YouTube як нова форма медіакомунікації. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21696/19_0.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

2. Крамар Р. Соціальна мережа Twitter у польському інформаційному просторі: не масова, але впливова. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2013. Вип. 37. С. 176–183. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/5101/5127 (дата звернення: 28.04.2026).

3. Погребняк І. В. Блогінг як форма сучасного мережевого художньо-публіцистичного жанру. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39896/1/I_Pohrebniak_TNU.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

4. Generative AI and news report 2025: How people think about AI's role in journalism and society. Reuters Institute for the Study of Journalism. URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/generative-ai-and-news-report-2025-how-people-think-about-ais-role-journalism-and-society (дата звернення: 28.04.2026).

5. Møller A. G., Romero D. M., Jurgens D., Aiello L. M. The impact of generative AI on social media: an experimental study. 2026. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC13002914/ (дата звернення: 26.04.2026).

References:

1. Haladzhun, Z. & Bakay, R. (2020). YouTube yak nova forma mediakomunikatsiyi [Youtube as a new form of media communication]. https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21696/19_0.pdf [in Ukrainian].

2. Kramar, R. (2013). Sotsialna merezha Twitter u polskomu informatsiinomu prostori: ne masova, ale vplyvova [The social network Twitter in polish information channel: not spread but effective]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia zhurnalistyka [Visnyk of the Lviv University. Series Journalistic]*, 37, 176–183. https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/5101/5127 [in Ukrainian].

3. Pohrebniak, I. V. (2020). Blohinh yak forma suchasnoho merezhevoho khudozhno-publitsystychnoho zhanru [Blogging as a form of modern network art and journalism genre]. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39896/1/I_Pohrebniak_TNU.pdf [in Ukrainian].

4. Generative AI and news report 2025: How people think about AIs role in journalism and society (2025). *Reuters Institute for the Study of Journalism*. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/generative-ai-and-news-report-2025-how-people-think-about-ais-role-journalism-and-society [in English].

5. Møller, A. G., Romero, D. M., Jurgens, D. & Aiello, L. M. (2026). The impact of generative AI on social media: an experimental study. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC13002914/ [in English].

ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Отримано: 06 травня 2026 р.

Прорецензовано: 08 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: n_koloshuk@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6656-2004

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-258-265

Колошук Н. Г. “Я дух невмирущий народу”: лірика З. Красівського у просторі жанрової традиції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 258–265.

УДК: 821.161.2-14.09Красівський

Колошук Надія Георгіївна,
доктор філологічних наук, професор,
кафедра теорії літератури та зарубіжної літератури,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

“Я ДУХ НЕВМИРУЩИЙ НАРОДУ”: ЛІРИКА З. КРАСІВСЬКОГО У ПРОСТОРІ ЖАНРОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Більшість віршів українського дисидента-політв’язня З. Красівського створені у в’язниці Владімірський централ (РФ) у 1968–1971 рр. Вилучені рукописні тексти стали підставою для нового строку ув’язнення – кадебісти запроторили автора до психіатричної клініки у Смоленську.

Новизна дослідження в тому, що збірка “Невольницькі плачі” вперше розглядається в контексті жанрової традиції (тренос/плач), вперше зроблено спробу зробити огляд провідних мотивів та символічних образів лірики З. Красівського, зіставивши образ ліричного героя з уявленнями про автора, які складаються на матеріалі спогадів про нього, його листів та мемуарних свідчень. Методи дослідження: історико-літературний, генологічний, біографічний, герменевтична інтерпретація.

Відзначена патріотичним та ідеалістичним пафосом “героїчного ентузіазму” лірика З. Красівського повинна стати хрестоматійною, оскільки містить вдячний матеріал для виховання молодих поколінь українців. Вона представляє образ ліричного героя, певного своєї національної ідентичності. Узагальнені й символічні образи чужини та її відразливих порід, ворогів виявилися відповідними сучасним реаліям “русского міра”.

Ця лірика не просто патріотична, а й яскрава, написана щиро, талановито – без огляду на заборони радянської цензури, оскільки творилася й поширювалася як артефакт андеграундної, підпільної літератури. Лірика З. Красівського достойна стати в ряд найкращих здобутків української поезії повоєнних десятиліть.

Ключові слова: *андеграундна література, поетичні збірки “Месник” та “Невольницькі плачі”, “героїчний ентузіазм”, жанр треносу / плачу, ліричний герой, образи-символи.*

Nadiia Koloshuk,
Ph. D., doctor of Philology, professor,
department of the theory of literature and foreign literature,
Philology department in the Lesya Ukrainka Volyn National University

“I AM AN IMMORTAL SPIRIT OF THE PEOPLE”: LYRIC OF POET Z. KRASIVSKY IN SPACE OF GENRE TRADITION

Most poems of Ukrainian dissident, political prisoner Z. Krasivsky are created in the jail of Vladimirskiy Central (Russian Federation) in 1968–1971. The withdrawn handwritten texts became founding for the new term of conclusion: security service in the USSR – KGB – imprisoned the author to the psychiatric clinic in Smolensk.

The novelty of the study is that the collection “Slave Laments” is considered for the first time in the context of the genre tradition (trenos/lament). For the first time, an attempt has been made to review the leading motifs and symbolic images of Z. Krasivsky’s lyrics, comparing the image of the lyrical hero with ideas about the author, which are based on the material of his memories, his letters, and memories of him. Research methods: historical and literary, geneological, biographical, hermeneutic interpretation.

Marked by the patriotic and idealistic pathos of “heroic enthusiasm,” Z. Krasivsky’s lyrics should become a textbook, as they contain grateful material for the education of young generations of Ukrainians. It presents the image of a lyrical hero, who is certain of his national identity. Generalized and symbolic images of the foreign world and its repulsive species turned out to be appropriate to the contemporary realities of the “Russian world”.

This lyric is not just patriotic, but also bright, written sincerely, talentedly – regardless of the prohibitions of Soviet censorship, since it was created and distributed as an artifact of underground, clandestine literature. Z. Krasivsky's lyrics deserve to be among the best achievements of Ukrainian poetry of the post-war decades.

Keywords: *underground literature, poetry collections “The Avenger” and “Slave Laments”, “heroic enthusiasm”, lament/trenos genre, lyrical hero, symbolic images.*

Невелика поетична спадщина Зіновія[1] Красівського (1929–1991) відома з малодоступних широкій аудиторії видань різної повноти та змісту. Тільки перше – еміграційне видання – було прижиттєвим, однак автор побачив його значно пізніше публікації: збірка "Невольницькі плачі" створена в ув'язненні у Владімірському централі 1968–1971 рр., вивезена звідти Михайлом Горинем (у рукописному вигляді)[2] та єврейським дисидентом Ар'є Вудкою[3], який мав унікальну пам'ять, і надрукована у Брюсселі 1984 р. з передмовою Святослава Караванського та авторською післямовою. У багатьох джерелах як місце видання помилково вказується Лондон; сам Красівський у "Постскриптумі" до післямови, дописаному в 1989 р., теж назвав Лондон. На час тої першої публікації він був засланцем у Тюменській області, відбуваючи останній (1980–1985) зі своїх чотирьох каральних термінів, які разом забрали більше 26 років із його досить короткого життя. І це навіть не звичайні покари українських в'язнів, а перебування в особливо суворих та нелюдських умовах (як сумнозвісний Владімірський централ у Росії, Смоленська та Львівська психіатричні лікарні), які вважалися найзапеклішим пеклом радянської каральної системи.

Перша поетична книга З. Красівського "Месник", як свідчать деякі джерела, створена ще на спецзасланні у Караганді (до 1959 р.), збереглася і друкувалася лише частково – з копій, вилучених кадебістами у різних людей при арештах членів УНФ (Український Національний Фронт – підпільна організація, створена Дм. Квецком та З. Красівським у 1963 р. у Львівській області; видала і розповсюдила 16 випусків часопису "Воля і Батьківщина"). Наразі надруковано 14 поезій зі збірки "Месник". Наступні книги поезій "На сполох", "Литаври" та роман "Байда", написані до другого арешту в 1967 р., не збереглися або до читачів не дійшли.

Якщо посилатися на останнє авторитетне, ретельно підготовлене видання, то маємо 95 уцілілих поезій із двох книг – "Месник" та "Невольницькі плачі". Перевидання відбувалися посмертно: у 1993 р. вибірково в антологіях табірної поезії – "Очима серця" (Харків) та "З облоги ночі" (Київ); у 1995 р. книгою під назвою "Невольницькі плачі" – тричі (Коломия, Київ, Львів); у 2007 р. в Києві-Вінниці (редактор-упорядник Роман Коваль); у 2012 р. – в антології "Поезія із-за ґрат" (Київ). У 2015 р. видана масштабніша книга – "Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів)", ідею якої подав Євген Сверстюк, а реалізували співробітники Інституту українознавства НАНУ та Українського католицького університету у Львові (упорядкували Любов Маринович та Юрій Зайцев). Вона вмістила не лише поезію, а й публіцистику та вибрані листи З. Красівського, документи та спогади про нього і його другу дружину, дисидентку Олену Антонів (Маринович і Зайцев, 2015)[4]. Чимало матеріалів, пов'язаних з родиною Красівських, зібрані та збережені в особистих архівах історика Юрія Зайцева, правозахисника Василя Овсієнка, родини Івана та Орисі Сокульських, у Любові та Мирослава Мариновичів, у Гошівському монастирі на Івано-Франківщині тощо (джерела вказані у примітках до книги).

Дослідження та критичні інтерпретації лірики З. Красівського поодинокі: статті публікаторів та упорядників його поетичних книг (Святослава Караванського, Дмитра Юсипа, Євгена Сверстюка), рецензія Олега Романишина з Торонто (Романишин, 1986), дисертація Марії Якібчук (2010) та дві видані нею книги (Якібчук, 2011; Якібчук, 2024). Цього, звісно, мало, щоб утвердити його ім'я не лише як борця за незалежність України, а й як талановитого оригінального поета.

Відомі і спроби дискредитації та знецінення його спадщини. Власне, такими є виступи його "подільника" у справі УНФ Дмитра Квецка (1935–2010), який у спогадах та інтерв'ю 1990–2000-х рр. писав про покійного товариша то прихильно, то неприязно (очевидно, з огляду на ситуацію, в якій випала нагода щось говорити або писати) (Квецко, 2015b; Квецко, 2015c), а в 1994 р., анонімно видаючи власний самвидавний часопис "Альтернатива", через нереалізовані амбіції та заздрість до посмертного вшанування З. Красівського вирішив "перетягнути ковдру" на себе й утвердити свою провідну роль у колишній підпільній організації УНФ, виданні часопису "Воля і Батьківщина" та загалом у всій дисидентській історії, пов'язаній із постаттю З. Красівського (Квецко, 2025a). Тоді й пролунали злі слова про "невдалого месника та дуже плаксивого в'язня", котрий нібито "був дрібним політичним кон'юнктурником – і тільки" (Квецко, 2025a: 777).

Очевидно, були й інші подібні оцінки, які спонукали одного зі сучасників у колективній брошурі "За Україну, за її волю: Політичний портрет Зеновія Красівського" (1995; прізвище автора в публікації не вказане) підсумувати: "По смерті Красівського дехто починав аналізувати написане, щось вишукувати; мовляв, це заримована проза" (Маринович і Зайцев, 2015: 750).

Відомий літературознавець Юрій Ковалів продовжує знецінення в особливий "академічний" спосіб: "В'язнична поезія характеризується переважно публіцистичним дискурсом, прямим називанням подій і явищ тюремного й концтабірного існування, засвідчувала психотип невгнутої особистості. Таку поезію треба вважати своєрідним колективним нотатником "малої зони", завіршованим документом спротиву репресивній добі. Водночас з'являється лірика високого художнього рівня, котра апелювала до тропіки й артистичної стилістики, концентрувала художнє узагальнення жорстокої доби репресій, формулювала метафору онтології незнищенного життя, репрезентувала справжню літературу" (Ковалів, 2025: 307). Незрозуміло, яку ж саме літературу автор вважає "справжньою" на противагу "завіршованим документам" чи "колективним нотатникам". Про всю "в'язничну поезію" розповідає окремий підрозділ та 12 коротких сильветок, серед яких "І. Світличний", "В. Стус", "І. Калинець" та ін. (Ковалів, 2025: 301-376), однак про З. Красівського йдеться в кількох рядках (Ковалів, 2025: 305).

Дослідниці М. Якібчук довелося визнати, що "ні З. Красівський, ані Я. Лесів не входять до умовного українського "канону" шістдесятництва" (Якібчук, 2024: 109).

Новизна нашого дослідження в тому, що збірка "Невольницькі плачі" вперше розглядається в контексті жанрової традиції (тренос/плач), уперше зроблено спробу зробити огляд провідних мотивів та символічних образів лірики З. Красівського, зіставивши образ ліричного героя з уявленнями про автора, які складаються на матеріалі спогадів про нього, його листів та мемуарних свідчень. Методи дослідження: історико-літературний, генологічний, біографічний, герменевтична інтерпретація.

[1] Прийнято вживати як повноправні два варіанти імені З. М. Красівського: Зіновій та Зеновій.

[2] Так вказав у своїх спогадах учасник шістдесятницького дисидентського руху Іван Гель (Гель, 2015: 625).

[3] Про це згадував Йосеф Менделевич, який одночасно зі З. Красівським відбував термін у мордовському концтаборі № 36 (Менделевич, 1985).

[4] Надалі тексти віршів цитуємо за цим виданням; біографічні та бібліографічні дані теж вказуємо за цією книгою, звіривши з опублікованими в ній документами, примітками та вказівниками.

Сповнена громадянським пафосом лірика З. Красівського, звісно, жодним чином не була якимось "колективним нотатником" (з огляду на умови, в яких створена, – це нонсенс). Більшість віршів можна вважати патріотичними рефлексіями, пристрасними зверненнями – спробами розбудити інертне українське суспільство, котре перебувало в умовах радянської колонізації і втрачало свою національну згуртованість, колективну пам'ять та самоповагу. Через узагальнений образ українського борця й мученика З. Красівський втілював свій особливий життєвий досвід, який нині звучить дуже суголосно нашій новітній воєнній добі та комбатантській поезії:

Я гинув у Карпатах в партизанах,
На висилці, Камчатці, Колимі.
Я був рабом тюремщиків поганих,
Я менше жив на волі, ніж в тюрмі.
<…>
Я вижив! Я живий і чую силу!
Я чую – в жилах не застигла кров,
І дух мій може знятися на крила
І в битву ринутись готов.
Я волю п'ю з бездонного келішка…
Жовтіє степ і майорить блакить…
"Я син України", збірка "Месник"
(Маринович і Зайцев, 2015а: 138-139)

Ліричний герой З. Красівського цілком відповідний враженню про автора, що складається зі спогадів про нього (див. видання, де зібрано спогади: Коваль і Рог, 2005; Маринович і Зайцев, 2015а), які його молодший друг Мирослав Маринович підсумував, спираючись і на власний досвід спілкування з ним: "Він мав рідкісний дар бути еталоном високої ідеї – чистим і неспотвореним" (Маринович, 1991: 8; Маринович і Зайцев, 2015а: 724). Промовистим є також вислів Є. Сверстюка з есею, написаного до видання листів Красівського – Акагоші у 1995 р.: "добросердий лицар" (Маринович і Маринович, 1995; Сверстюк, 2015: 11-20).Людина надзвичайно добра, великодушна і водночас тверда, незламна, справедлива, з чіткими моральними поглядами, які не дозволяли йому зламатися й відступити перед ницим підступним ворогом, – таким залишився З. Красівський у пам'яті дуже різних людей.

Виразно характеризує погляди З. Красівського-націоналіста його допомога ув'язненому сіоністові Йосефу Менделевичу в боротьбі за священні єврейські книги, відібрані кадебістами, за право вважати себе представником свого народу і його тисячолітньої культури. Молодший за Зіновія на 18 років Менделевич опинився поруч із ним у мордовській зоні № 36 і не одразу зрозумів, чому "старожили" виявляють до новенького – Зіновія – особливу повагу: "…його зовнішній вигляд був дуже непоказний, – згадував Менделевич про це знайомство вже в Ізраїлі, куди його випустили з СРСР, поки Красівський відбував останнє заслання. – Немолодий, лисий, дуже схудлий дядько. <…> Пізніше я зрозумів, що за цією тьмяною зовнішністю сховано неабияку особистість. <…> Здавалося, чого можна було чекати від цього тихого і змученого селюка? <…> Він розкривався поступово. Якось раптом з'ясувалося, що до цієї людини можна було прийти з будь-якою проблемою – духовною чи матеріальною. І він завжди знайде спосіб допомогти, підбадьорити, і не лише співчуттям, а й із принципового погляду. <…> Зіновій розповідав про життя в "дурдомі", й слухачі часом хололи від жаху. Треба бути людиною зі сталевими нервами, міцною психікою і чистою душею, щоб вийти з "дурдому" з цілковито неушкодженою психікою. Справді, Зіновій вражає надзвичайною цілісністю душі" (Менделевич, 1985). А земляк Красівського Василь Кулинин, котрий сидів із ним в одній камері в Івано-Франківську (разом проходили слідство після арешту членів УНФ в 1967 р.) сказав просто й переконано: "Це дійсно була свята людина" (Маринович і Зайцев, 2015а: 671).

Однак у цьому образі борця й мученика є небезпечний крен, про який писала М. Якібчук: "…цей образ переважно існує якось відокремлено від його поезії" (Якібчук, 2024: 67). Стосовно того, що "він там один плакав, бо більше ніхто не плакав" (вислів Д. Квецка про автора "Невольницьких плачів"), то це просто висновок невігласа, який мимохіть показав, що нічого не тямив у поезії. Натомість, зауважимо, З. Красівський був, попри всі перешкоди, які радянська влада чинила "бандерівцям" у здобутті освіти, дипломованим філологом: у 1962 р. закінчив заочне відділення у Львівському університеті, працював у бібліографічному відділі Львівської наукової бібліотеки. Його поезія виразно інтелектуальна, пронизана численними інтертекстуальними зв'язками з великою кількістю текстів різних епох, починаючи з назви (у цьому він близький до І. Світличного, з яким подружився вже після повернення обох із заслань і взявся активно й діяльно допомагати Леоніді Світличній доглядати хворого чоловіка). Назвемо для прикладу вірші у "Невольницьких плачах": "Гамлет", "Дон Кіхот", "Дульсінея", "Юда", "Блудний син", "Ян Гус" тощо; кожен – особлива інтерпретація відомого у світовій культурі сюжету або персонажа.

Назвою збірки закладено асоціації з поважним жанром світової літератури, історія якого почалася ще в давньогрецькій античній поезії, – треносом / ламентом / плачем, що виражав скорботу та печаль за померлим. Споріднений жанр у латиномовній європейській традиції – epicedium (жалобна пісня, що оплакує померлого; традиційно виконувалася перед похованням). У польській та й усій європейській поезії класикою ренесансної доби є лірична збірка жалобних плачів Яна Кохановського "Трени" (1580 р.), присвячена смерті маленької донечки Урсули.

Від початку XVII ст. інакший розвиток жанру започатковано в українській літературі: книга вченого й релігійного діяча Мелетія Смотрицького "Тренос" (1610 р.) стала визначною пам'яткою полемічної літератури бароко (див.: Бабич, 2009; Астаф'єв, 2016). Із тих пір жанр треносу поєднує елементи проповіді, повчання, диспуту та політичного памфлету з пафосом та емоційною силою молитви, а в поезії через фольклорну традицію пов'язаний із народними голосіннями. Саме з їхньою образною та ритмічною стилістикою асоціюються "плачі" З. Красівського. Вибір жанрової матриці – плач / тренос – мусить сам за себе говорити інтерпретаторам і спрямовувати їхню увагу на очевидні речі: образ головного ліричного героя збірки – аж ніяк не "плаксивий" (за виразом Д. Квецка), а зміст набагато глибший і місткіший, ніж "пряме називання подій і явищ тюремного й концтабірного існування" (Ю. Ковалів).

Кілька потужних узагальнених та піднесених до символіки образів в обох збірках – убитий у бою **повстанець** (вірші “Допит”, “Мати”, “Смерть повстанця” у “Меснику”; “Спадок”, “Повстанець упав” у “Невольницьких плачах”) та **Україна-мати**, охоплена вогнем або розп’ята на хресті, поневолена й пограбована московськими неситими зайдами **земля**, залита сльозами і кров’ю, однак незнищенна (вірші “Тренос України”, “Україна горить у пекельнім вогні…”, “Облава”, “Неопалима купина”, “Діброва”, “Декларація націоналіста” та ін.). “Карпати” / “карпатський” як локус на позначення батьківщини називається не раз, хоча здебільшого рідна земля українців теж позначена узагальнено – як противага “чужині”:

Я серце до крові своє обчімха́в
На скорбних дорогах до рідних пенатів.
Та що це? Хто мо́є гніздо зруйнував?
Могили розриті… Попалені хати…
Реве, наче смерті на себе кличе,
Німа, посіріла від горя руїна…
І горбляться мертвою втомою плечі,
І мліють у скорбній молитві коліна.
“Глас вопіющий”,
зб. “Невольницькі плачі”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 181)

Вірші З. Красівського створені в період, коли Україна переживала черговий етап поразки в національно-визвольній боротьбі. Борцям його покоління було очевидно, що триватиме нищівна русифікація та винародовлення, після голодоморів та світових воєн воно ще й прискорюється, прикриваючись лицемірними ярликами “визволення від нацизму”, “боротьби з бандерівцями / буржуазним націоналізмом”, “дружби народів-братів” і т. п. Ці вірші передавали реальний стан задушеного колонізованого народу, якого позбавляли голосу й права говорити за себе – як і ліричного героя, що мучиться у “*домовині кам’яній, бетонній*”:

Хто збагне катастрофи глибінь?!
На свідомість знесилену, сонну
Кажан розпростер свою тінь.
Я пручаюсь… та виснуть брили холодні –
Звалився на плечі тягар віків.
Захлинаюсь!.. Кричу!.. Та не чути з безодні,
І в серці стикаються леза мечів.
Я застряг по коліна у людське горе…
Пробі! Впала позлітка з віч!
Спопеліли дощенту кремлівські зорі,
Корчиться в спазмах темрява-ніч.
“Домовина моя кам’яна, бетонна…”
зб. “Невольницькі плачі”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 151)

Не всі вірші збірки відповідають жанровій моделі “треносу” – чимало є ліричними медитаціями інакшого характеру, а деякі – ліро-епічними текстами. Вони пов’язані з героїчною традицією історичної пісні, романтичної балади, як от десяток віршів, котрі завершують книгу – присвячені українським національним героям, історичним та легендарним персонажам: “Байда”, “Маруся Богуславка”, “Наливайко”, “Сірко”, “Мазепа”, “Гонта”, “Калнишевський”, “Сковорода”, “Бандера”, “Василь Макух”[5]. У кожному постають асоціації зі сучасністю стражденної України, і водночас ці герої становлять противагу ганебному становищу впокореного народу після розгрому УПА. Автор свідомо вкладав такий зв’язок у свої тексти, адресуючись до сумління співвітчизників та звинувачуючи катів свого народу:

А ви шаленійте, скажені кати!
Та будьте до суду готові!
Герої і месники будуть рости
З пролитої нашої крови.
“Наливайко”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 189)

У класичних треносах (зокрема в полемічних прозових творах українського бароко) автори використовували алегоричні образи, риторичні стилістичні форми, особливо антитезу. З. Красівський теж будує свою образну структуру на контрастних образах. Головне образне протиставлення: **народ України** на своїй пограбованій землі (до нього повсякчас звертається голос ліричного героя) – **чужина**, в якій страждає ув’язнений борець, з її огидним ворожим поріддям. Практично в кожному вірші це протиставлення втілює і конфліктний розвиток авторської полемічної думки, і домінанту образної структури:

Народе мій, стою перед тобою
І держу звіт за всі свої чини,
За думи твої, сповнені журбою,
За рабський стан моєї вітчини.
<…>
Дивлюся я, і кров у жилах стигне,
Як ворог Україну доконав.
Твоїми гордими і дужими синами

[5] У минулому воїн УПА, політв’язень, а в момент події робітник із Дніпропетровська Василь Омелянович Ма́кух (1927-1968) вчинив самоспалення на Хрещатику 5 листопада 1968 р. на знак протесту проти русифікації та колоніального поневолення України, напередодні радянського державного свята – річниці так званої Великої Жовтневої революції.

Зорав Алтай і дикий Казахстан,
Воздвиг Сибір тюремними руками
І між народи перші поруч став.
А ти, моя без долі Україно,
Завошивіла байстрятами-дітьми,
Від чужинецької неволі гинеш
І душишся від беззаконня й тьми.
“Народе мій, клянусь”
зб. “Месник”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 138)

Локуси, які позначають ворога й чужину, – так само узагальнене позначення російської та радянської імперії, тому зустрічаємо назви від Москви й Росії до Воркути, Алтаю, Чукотки, Колими тощо. Загалом – “*розтяглось погребовисько напоперек світу*” (вірш “Повернення” з “Невольницьких плачів”) (Маринович і Зайцев, 2015а: 182).

Жанр треносу в українській традиції прикметний певною архаїкою і посиленим емоційним напруженням. Кожен текст у збірках З. Красівського зітканий з точно відібраних історичних та сучасних алюзій, з яскравих образних асоціацій, котрі охоплюють століття української історії, а не лише відсилають до злочинів сучасного колоніального періоду. Здається, таких відразливих образних втілень ворожої сили не було ні в кого з українських поетів. Вони нагадують міфічних чудовиськ:

Це я! Чуєте? Я – Україна.
О горе мені, горе!
Здибився дикий монгольський бахма́т[6]
і повис наді мною страхіттям,
Божою карою.
В очах, зашкле́них ненавистю,
відблиски пожеж,
з ніздрів – смерч,
з вишкіреної морди – піна, жах.
“Тренос України”
зб. “Невольницькі плачі”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 141-142)

В іншому вірші таких чудовиськ кілька у трьох сусідніх строфах: “*Я став на прю з чудовиськом сторуким*”; “*Дракон звалив моє велике сонце…*”; “*Зубами клацав з люті вовкулака*” (“Моя тріада. 1. Двобій”) (Маринович і Зайцев, 2015а: 146). І водночас на міфічне поличчя ворога накладається реалістичний обрис конкретного зіткнення з ним (ситуація допиту в кадебістському застінку) та алегорична його подоба – хижий підступний павук:

Густішав смерк у слідчім кабінеті:
Уже мені не вирватися з рук!
Грубішали, міцнішали тенета,
Якими обмотав мене павук…
“Моя тріада. 2. Поразка”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 147)

Часто використаний прийом-лейтмотив у “Невольницьких плачах” – звернення ліричного героя до предмета його оплакувань: “*Народе мій*”. Герой-борець незмінно відчуває вину за недовершений чин звільнення народу, а особливо за його страждання після поразки, за подальшу деградацію, яка розпаношилася як “*зрада*” після загибелі найкращих із побратимів – така колізія була закладена у біографії Красівського, чиї старший брат Євстахій і чимало родичів та ровесників загинули в боротьбі УПА з тиранією зі сходу й заходу, а земляки були тисячами вивезені на Сибір. Йому самому не раз довелося тікати й роками (!)[7] перебувати на нелегальному становищі після втеч, коли двічі вивозили його родину: “…для нас настали страшні часи нелегальщини. Скільки нас тулилося по селах, а в кожному селі стояв тоді гарнізон винищувачів. Трудно було день перебути, на ніч влаштуватися, кусень хліба роздобути”, – писав він у післямові “До читача”, надрукованому в діаспорному виданні 1984 р. (Маринович і Зайцев, 2015а: 201). Алегоричний образ “*неситої*” (тобто смерті) постає поруч з образом “*України в огні*”:

О болю мій! О мій нещасний краю!
Несита, знай, плює на мозолі
І піт з чола холодного втирає.
Нема куди поставити ноги –
Могили, кров, спаплюжені святині…
“Велика трагедія”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 171)
Дивлюся – й від жаху холоне чоло:
В пожежах кипить, загибає село,
А небо, неначе обмите у крові,
Відбилося пеклом в очах людоловів.
<…>

[6] Бахмат – бойовий монгольський кінь. Пояснення рідкісних (діалектних або архаїчних) слів додається до видань віршів З. Красівського, починаючи з першого закордонного видання.

[7] Перша втеча 16-літнього Зіновія тривала кілька місяців 1945 р. до першого арешту, де його тримали кілька місяців. Друга втеча – від кінця 1947-го до березня 1949 р.: “На цей раз мене засудили Особливою Нарадою заочно до позбавлення волі на 5 років і пожиттєвого заслання” (“До читача”) (Маринович і Зайцев, 2015а: 201).

І тільки розпука волає над краєм:
Народ загибає! Народ загибає!
І в крикові то́му, у го́рі, в огні
Довіку прийдеться горіти мені.
“Облава
(Маринович і Зайцев, 2015а: 174)
Україна горить у пекельнім вогні,
Аж до неба сягають заграви!
О як сумно, як тяжко на серці мені,
Як погляну на обрій кривавий.
Український народ наче знятий з хреста,
Опустошений, ниций, убогий,
Утікає, біжить з-під чужого хлиста
Навмання на чотири дороги.
“Україна горить у пекельнім вогні…”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 179)

Примітна риса збірки “Невольницькі плачі” – часті іменні посвяти сучасникам-дисидентам – починаючи від загальної посвяти збірки: “*Борцям за волю України присвячую*”. А далі: “*Левкові Лук’яненкові*” (“Молитва І”), “*Присвячую Михайлові Гориню*” (“Тренос України”), “*Євгенові Сверстюкові*” (“Моя тріада”), “*Іванові Світличному*” (“Месія”), “*Ярославові Лесіву*” (“Дон Кіхот”) – і так у десятках текстів. Є також пройняті особистим болем посвяти “*Батькові, що загинув на засланні в казахських степах*” (“Карагач”), “*Мамі, похованій у чужій землі*” (“Мій біль”), “*Братові Євстахію, що віддав своє життя за українську ідею*” (“Бандера”), дружині – у заголовках: “Моя княгине Ярославно”, “На Новий рік дружині”, “Прилинь, кохана”.

Ця діалогічність звертань-відгуків-перегуків дивовижно суголосна “Ґратованим сонетам” у тюремній ліриці І. Світличного, хоча Зіновій і не міг тоді знати про них. Посвяти відображають не лише авторські переконання та оцінку однодумців і соратників[8] (“*Михайлові Дякові, другові завзятому, невсипущому, нескореному*” – “Наливайко”), а й великодушне, добре, відкрите серце, готовність боротися за волю і справедливість не лише для себе, потребу йти до людей з добром, служити їм, про що написали десятки друзів і соратників З. Красівського (навіть такий ревнивий до чужого успіху та заздрісний, як згаданий Д. Квецко).

Не всі адресати виявилися гідними його дружби й любові: перша дружина Стефа, до якої були звернуті ніжні любовні поезії (“*Дружино люба, доле сумна, / Моя ти зажуро, сердечний мій болю!*” – “Дружино люба, доле сумна…” (Маринович і Зайцев, 2015а: 156)), не витримала випробувань і тиску, який чинився на родини українських дисидентів, розлучилася з ув’язненим чоловіком і вийшла заміж за іншого. Сімейна драма лаконічно й виразно передана у кількох віршах збірки: “Мене давно, давно нема…”, “Тюремне побачення”, “Сокровенне”. Суть її – у посваті до останнього з цих текстів: “*Стефі, дружині бувшій (“Померла матуся і зрадила мила…”)*”.

У зміст текстів-треносів, як відомо дослідникам літературної традиції, входили розрада і повчання. Ця характеристика теж відповідна ліриці З. Красівського – наприклад, виявляється через заклики:

Люди добрі! Народи!
Прозріте і погляньте
на мою недолю,
на мою неволю,
на рани,
на кайдани,
на ріки пролитої крови!
Невже ваші серця не здригнуться?!
Та від тих мук здригнувся б і камінь
і закричав би на весь світ!
“Тренос України”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 146)

Повчання він звертав і до дружини, яка мусила ростити малолітніх синів без батька, а він із в’язниці намагався пробудити в її свідомості почуття громадянського обов’язку, водночас втішити й підтримати:

Зумій лишень в твоїх синах
Збудити Бога тоже.
Щоби вони також, як Він,
Дали розп’яти руки
За правду, волю, отчий дім,
Дітей, онуків.
Благословен хай буде плід
Твойого, жоно, лона.
Навчи любити їх свій рід,
Як Мати Божа – Сина.
“Благословенна будь в женах…”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 155)

Ця розрада виявилася марною: дружина бачила все інакше, бо їй “підказували”, як “думати правильно” (“*Ти сів і про наших дітей не подумав!*” – з вірша “Тюремне побачення”). Мучителі таки небезпідставно вважали Зіновія “запеклим

[8] Деякі з них на той час не були з ним знайомі особисто.

націоналістом” – у 1972 р. у Владімірському централі за збірку віршів “Невольницькі плачі” та поему “Тріумф сатани” (досі не надрукована) йому присудили новий карний термін і після експертизи в московському психіатричному Інституті імені Сербського запроторили у Смоленську катівню-“психушку” (на 4 роки), згодом “лікували” у Львові та Бережанах (Тернопільська область). На щастя, після втручання закордонних борців за права людини – представників організації Міжнародна Амністія – таки скасували примусове лікування і зрештою відпустили в 1978 р. під нагляд – як “психічно хворого” (однак новий арешт був невідворотний, бо З. Красівський вступив до УГГ). Людина з таким світоглядом – готова йти на розп’яття та ще й закликати до самовідданої боротьби інших – для них була “небезпечним злочинцем” або божевільним.

Він сам називав свою життєву позицію “героїчним ентузіазмом”, що означало жертовну самовіддачу в ім’я боротьби за велику національну ідею: “Так уже склалося, що своїм способом життя я стверджував філософію героїчного ентузіазму. В поезії все це конкретизувалося і конденсувалося. <…> Постійна боротьба за збереження свого національного, політичного, просто людського “я” вимагала гранично чіткого розмежування і стала домінантою мойого поетичного вираження. Можливо, саме цю особливість моїх віршів, які так вперто нав’язують читачеві моє світосприйняття, дехто порахує за зайву прямолінійність, проте у світі української офіційної поезії, так щедро насиченої лукавством, сервілізмом, загравнням з власть імущими і просто псевдотемами, вона вирізнятиметься щирістю українського політв’язня, що все своє свідоме життя перебував за тюремними ґратами чи готувався до них”[9]. А пояснювалася вона просто – його “спадковою належністю до національно-визвольної боротьби повоєнних років”, про яку він розповів у розлогому мемуарному тексті “Владимирський централ”, адресованому дружині О. Антонів (Красівський, 2015: 78).

Увійшла ця формула й у вірші – згадана в посвяті до вірша “Ян Гус”: “*Слава навіки людському духові, що у ствердженні правди доходить до героїчного ентузіазму й самопожертви!*” (Маринович і Зайцев, 2015а: 185).

Характер “небезпечного” автора з його лірики точно вичитав Євген Сверстюк (після заслання З. Красівський віддав йому свою збірку для нового редагування, яке, зрештою, було зроблене з “мінімальною правкою”, – згадував Сверстюк), написавши есей “Добросердий лицар у старому панцирі”, уперше опублікований як передмова до відомої книги листування З. Красівського із членкинею Міжнародної Амністії Айріс Акагоші – “Перегук двох над безвістю” (1995): “Зіновій Красівський був ясною людиною, обдарованою творчими силами життя. До нього тягнулися люди, як до джерела, яке вічно роздає себе і само багатіє з того. <…> Він був створений для того, щоб пройти по сиротливій землі з усмішкою надії, з рукою, простягнутою для підтримки і допомоги іншим. <…> Народжена з болю, ця книга стала піснею болю. <…> Там я відчув глибоко стривожену душу ідеаліста, замисленого над нашою чорною затоптаною нивою, де вже не видно слідів розлитої крови. Він розумів, скільки тут розлито крови найкращих, які, долю вручаючи Богові, умирали за принципом ВОЛЯ АБО СМЕРТЬ” (Маринович і Зайцев, 2015а: 11-17).

Відзначена патріотичним та ідеалістичним пафосом “героїчного ентузіазму”, лірика З. Красівського повинна стати хрестоматійною, оскільки містить вдячний матеріал для виховання молодих поколінь українців. Саме на таких зразках можна виховувати патріотів, певних своєї національної ідентичності, відданих своїй батьківщині, – де ж іще знайти зразки самоусвідомлення постколонізованій нації, якій століттями нав’язували думку, що її вже нема, що вона лише частина якогось іншого “міра”? Узагальнені й символічні образи того “міра” та його відразливих почвар подані у Красівського з цілковитою відповідністю сучасним реаліям – тепер усіх українців їхній одвічний ворог убиває у відкритій війні.

Лірика З. Красівського потрібна тому, що вона не просто патріотична, а яскрава, написана щиро, талановито – без огляду на схиблені пересторо ги радянської цензури, оскільки творилася й поширювалася як артефакт андеґраундної, підпільної літератури. Вільна від радянського виховання та впливів авторська індивідуальність виявляється на всіх рівнях тексту – від тематики, образної палітри, центрального образу ліричного героя та головних образів-символів (убитий нескорений повстанець, Україна-матір у вогні, розграбоване і спалене українське село, з якого російські людолови вивозять малих і старих) – до чужини та її хижого поріддя.

На завершення відзначимо індивідуальні стилістичні та віршові особливості лірики З. Красівського. Хоч він і вважав свої поетичні спроби недосконалими (у мемуарному нарисі “Владимирський централ” писав про те, як віддавав кожен написаний вірш на суд співкамерників у в’язниці – Левка Лук’яненка, Івана Кандиби, Михайла Гориня (Красівський, 2015: 99-100), а проте був самобутнім і непересічним поетом. Про це свідчить і різноманітна віршова техніка, і стилістична яскрава палітра, і навіть те, що може викликати критику деяких читачів, – діалектні особливості на різних системних рівнях мовлення, які він не прибирав: пуга́р (чаша), голосниця (гортань), манджа́ти (прямувати), трепе́та (осика), шкло, ходаки (взуття), злудний (оманливий), скропле́не чоло, заоха́блена пусткою нива (занедбана), пронесесь, прийдесь, д’горлу тощо. А нині вони звучать свіжо й невимушено, бо українська мова таки відроджується і збагачується, у тому числі й завдяки розмаїтим діалектним особливостям, яких не вдалося винищити русифікаторам різних мастей.

Лірика З. Красівського є перлиною не лише серед доробків інших поетів з ҐУЛАҐу, про яких в Україні свого часу майже нічого не знали, а зараз майже всі забули. Вона достойна стати в ряд найкращих здобутків української поезії повоєнних десятиліть.

Література:

1. “Альтернатива” (самвидавний часопис Д. Квецка) // Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд. Любов Маринович, Юрій Зайцев. Львів: Свічадо, 2015. С. 776–778.

2. Астаф’єв О. “Тренос” Мелетія Смотрицького в діалозі із сучасністю. *Слово і час*. 2016. № 7. С. 34–46.

3. Бабич С. Творчість Мелетія Смотрицького в контексті раннього українського бароко. Львів : Свічадо, 2009. 178 с.

4. Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. 953 с.

5. “Вибач, Україно, що рано пішов”. *Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів)* / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 750–752.

[9] З авторської післямови “До читача” у збірці “Невольницькі плачі”, датованої 1979 р. і вперше надрукованої у брюссельському виданні 1984 р. (див.: Маринович і Зайцев, 2015а: 198). Формула зустрічається і в листах, зокрема з Моршина до концтабору ЖХ-385/19 до Зоряна Попадюка в 1979 р. (там само: 375).

6. Гель І. Красівський – один з творців УНФ, один з членів УГГ. *Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів)* / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 617–628.

7. Жага і терпіння. Зеновій Красівський у долі українського народу / упоряд. Роман Коваль і Віктор Рог. Київ : Діокор, 2005. 256 с.

8. Квецко Д. Людина чуйна, добра, з вразливим серцем. *Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів)* / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 628– 630.

9. Квецко Д. Нас ніхто не продав, нас ніхто не зрадив (інтерв'ю Юрія Зайцева). *Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів)* / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 630–636.

10. Квецко Д. Періодизація УНФ. *Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів)* / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 779–781.

11. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст. : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2024. Т. 9 : На роздоріжжях "соцреалізму" й андеграунду. 600 с.

12. Красівський З. Владимирський централ. *Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів)* / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 58–114.

13. Маринович М. Повнота життя. *Українські проблеми*. 1991. Ч. 2. С. 7–8.

14. Менделевич Й. Спогад про українських політв'язнів. *Сучасність*. 1985. № 7–8. С. 204–207.

15. Перегук двох над безвістю: Листування українського політв'язня Зіновія Красівського з членом Міжнародної Амністії Айріс Акагоші / упоряд. та прим. Л. Маринович, М. Маринович. Харків : Інарт, 1995, 160 с.

16. Романишин О. Поезія героїчного ентузіазму Зеновія Красівського. Визвольний шлях. 1986. Кн. 8. С. 975–989.

17. Сверстюк Є. Добросердий лицар у старому панцирі. *Благословенні душі, що вміють випромінювати… (Зеновій Красівський і Олена Антонів)* / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 11–20.

18. Якібчук М. В. І в храм свободи увійти: творчість Зеновія Красівського та о. Ярослава Лесіва: дискурс національної ідентичності. Коломия : Вік, 2011. 192 с.

19. Якібчук М. Червона тінь калини. Із життя і творчості Зеновія Красівського. Брустури : Дискурсус, 2024. 240 с.

References:

1. Kvetsko, D. (Ed.). (2015a). "Alternatyva" (samvydavnyy chasopys D. Kvetska) ["Alternative" (self-published magazine by D. Kvetsko)]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut' vyprominyuvaty… (Zenoviy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]*. Lviv: Svichado, 776–778 [in Ukrainian].

2. Astafiev, O. (2016). "Trenos" Meletiya Smotrytskoho v dialozi iz suchasnistiu ["Trenos" by Meletii Smotrytsky in dialogue with modernity]. *Slovo i chas [Word and Time]*, 7, 34–46 [in Ukrainian].

3. Babych, S. (2009). Tvorchist Meletiya Smotrytskoho v konteksti rannioho ukrayinskoho baroko [The work of Meletii Smotrytsky in the context of early Ukrainian Baroque]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].

4. Marynovych, L., & Zaytsev, Y. (Comps.). (2015a). Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vyprominiuvaty… (Zenoviy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenoviy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].

5. Marynovych, Lyubov, & Zaytsev, Yuriy (Comps.). (2015b). Vybach, Ukraino, shcho rano pishov [Sorry, Ukraine, for leaving early]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vyprominyuvaty… (Zenoviy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenoviy Krasivsky and Olena Antoniv)]*. Lviv: Svichado, 748–750 [in Ukrainian].

6. Hel, I. (2015). Krasivskyy – odyn z tvortsiv UNF, odyn z chleniv UHH [Krasivskyi – one of the founders of the UNF, one of the members of the UHG]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vyprominyuvaty… (Zenoviy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenoviy Krasivsky and Olena Antoniv)]*. Lviv: Svichado, 617–628 [in Ukrainian].

7. Koval, Roman, & Roh, Viktor (Comps.). (2005). Zhaha i terpinnya. Zenoviy Krasivskyy u doli ukrayinskoho narodu [Thirst and Patience. Zenoviy Krasivsky in the Fate of the Ukrainian People]. Kyiv: Diokor [in Ukrainian].

8. Kvetsko, D. (2015b). Liudyna chuina, dobra, z vrazlyvym sertsem [A sensitive, kind person with a vulnerable heart]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vyprominyuvaty… (Zenoviy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]*. Lviv: Svichado, 628–630 [in Ukrainian].

9. Kvetsko, D. (2015c). Nas nikhto ne prodav, nas nikhto ne zradyv (interviu Yuriya Zaytseva) [Nobody sold us, nobody betrayed us (interview with Yurii Zaitsev)]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vyprominyuvaty… (Zenoviy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]*. Lviv: Svichado, 628–630 [in Ukrainian].

10. Kvetsko, D. (2015d). Periodyzatsiya UNF [Periodization of UNF]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vyprominyuvaty… (Zenoviy Krasivskyy I Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]*. Lviv: Svichado, 779–781 [in Ukrainian].

11. Kovaliv, Yu. (2025). Istoriya ukrayinskoyi literatury: kinets 20 – poch. 21 st.: pidruchnyk (u 10 t.). T. 9: Na rozdorizhzhiakh "sotsrealizmu" i andehraundu. [History of Ukrainian Literature: Late 19th – Early 21st Centuries: Textbook: in 10 vols. Vol. 9: At the Crossroads of "Social Realism" and the Underground]. Kyiv: Akademia [in Ukrainian].

12. Krasivsky, Z. (2015). Vladymyrskyi tsentral [Vladimirsky Central]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vyprominyuvaty… (Zenoviy Krasivsky I Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]*. Lviv: Svichado, 58–114 [in Ukrainian].

13. Marynovych, M. (1991). Povnota zhyttya [Fullness of life]. *Ukrainski problemy [Ukrainian problems]*, 2, 7–8 [in Ukrainian].

14. Mendelevych, Y. (1985). Spohad pro ukrayinskykh politviazniv [A memory of Ukrainian political prisoners]. *Suchasnist [Modernity]*, 7–8, 204–207 [in Ukrainian].

15. Marynovych, L., & Marynovych, M. (Comps.) (1995). Perehuk dvokh nd bezvistyu: Lystuvannya ukrayinskoho politviaznia Zenoviya Krasivskoho z chlenom Mizhnarodnoyi Amnistiyi Ayris Akahoshi [Echo of two over the unknown: Correspondence between Ukrainian political prisoner Zenovii Krasivsky and Amnesty International member Iris Akagoshi]. Kharkiv: Inart [in Ukrainian].

16. Romanyshyn, O. (1986). Poeziya heroyichnoho entuziazmu Zenoviya Krasivskoho [The Poetry of Heroic Enthusiasm by Zenovii Krasivsky]. *Vyzvolnyi shliakh [The Path of Liberation]*, 8, 975–989 [in Ukrainian].

17. Sverstyuk, Ye. (2015). Dobroserdyy lytsar u staromu pantsyri [A kind-hearted knight in an old suit of armor]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vyprominyuvaty… (Zenovii Krasivsky I Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate… (Zenovii Krasivsky and Olena Antoniv)]*. Lviv: Svichado, 11–20 [in Ukrainian].

18. Yakibchuk, M. V. (2011). I v khram svobody uviyty: tvorchist Zenoviya Krasivskoho ta o. Yaroslava Lesiva: dyskurs natsionalnoi identychnosti [And enter the temple of freedom: the work of Zenovii Krasivsky and Father Yaroslav Lesiv: a discourse of national identity]. Kolomyia: Vik [in Ukrainian].

19. Yakibchuk, M. V. (2024). Chervona tin kalyny. Iz zhyttya i tvorchosti Zenoviya Krasivskoho [The Red Shadow of the Viburnum. From the Life and Works of Zenoviy Krasivsky]. Brustury: Dyskursus [in Ukrainian].

© М. В. Моклиця

Отримано: 30 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: moklytsja@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7984-4377

Research ID: AAA-4343-2022

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-266-269

Моклиця М. В. Гра з національним простором у постмодерністській прозі: “Сто років самотності” Ґабріеля Ґарсії Маркеса і “Лебедина зграя” В. Земляка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 266–269.

УДК: 821.161

Моклиця Марія Василівна,
доктор філологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ГРА З НАЦІОНАЛЬНИМ ПРОСТОРОМ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ: “СТО РОКІВ САМОТНОСТІ” ҐАБРІЕЛЯ ҐАРСІЇ МАРКЕСА І “ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ” В. ЗЕМЛЯКА

У статті досліджено жанрово-стильові й естетичні перегуки двох романів з метою пояснення збігів типологією, а саме: розгортанням спільного для Маркеса і Земляка європейського барокового дискурсу, який у різних країнах отримав відмінне жанрово-стильове втілення завдяки національній специфіці. Мета дослідження – на прикладі двох текстів, які, на думку дослідників, яскраво втілюють найбільш характерні риси національних літературних явищ, методом звуження об’єкту дослідження до конкретного стильового аспекту класифікувати збіги у постмодерністському контексті. Утілення мети передбачає відповідну методологію: порівняльно-типологічне зіставлення у поєднанні з жанрово-стильовим аналізом, опертя на філософію й естетику постмодернізму. Доведено, що феномен латиноамериканської прози 1950-1980-х років пояснюється її укоріненістю в іспано-французькому бароко, яке у ХХ столітті набуло форми необароко, вплинуло на різні стильові течії модернізму, насамперед на сюрреалізм. Латиноамериканська проза увібрала в себе бароковий дискурс у контексті постмодернізму, який актуалізував ігровий чинник мистецтва як гру з національною традицією. Неперервність дискурсу, поступова еволюція бароко в необароко ХХ ст. властива так само українській мистецькій традиції (Сковорода, Котляревський, Шевченко, Майк Йогансен, Тодось Осьмачка, О. Ільченко). У романах простежено гру з традицією у способі, яким обидва автори моделюють свій міфосвіт: це гра з гіпернаративами утопії й антиутопії. На прикладі двох текстів, які яскраво втілюють характерні риси національних літературних явищ (“магічний реалізм”, “химерна проза?), ідентифіковано збіги у постмодерністському контексті. Методологія дослідження – порівняльно-типологічне зіставлення у поєднанні з жанрово-стильовим аналізом, опертя на філософію й естетику постмодернізму.

Ключові слова: *бароко, необароко, постмодернізм, “магічний реалізм”, “химерна проза”.*

Mariia Moklytsia,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

THE PLAY WITH NATIONAL SPACE IN POSTMODERN PROSE: “ONE HUNDRED YEARS OF SOLITUDE” BY GABRIEL GARCIA MARQUEZ AND “THE SWAN FLOCK” BY V. ZEMLIAK

The article examines genre-stylistic and aesthetic parallels between the two novels with the aim of explaining their similarities through typology, namely, through the unfolding of a shared European Baroque discourse common to both Márquez and Zemliak, which in different countries acquired distinct genre and stylistic forms due to national specificity. It is argued that the phenomenon of Latin American prose of the 1950s–1980s is explained by its rootedness in Spanish-French Baroque, which in the twentieth century assumed the form of Neo-Baroque and influenced various stylistic trends of modernism, most notably Surrealism.

Latin American prose incorporated the Baroque discourse within the context of postmodernism, which actualized the ludic dimension of art as a play with national tradition. The continuity of this discourse and the gradual evolution of Baroque into twentieth-century Neo-Baroque are also characteristic of the Ukrainian artistic tradition (Hryhorii Skovoroda, Ivan Kotliarevskyi, Taras Shevchenko, Maik Yohansen, Todos Osmachka, O. Ilchenko). In the novels, a play with tradition is traced in the way both authors model their mythopoetic worlds: this is a play with the hyper-narratives of utopia and dystopia. Based on two texts that vividly embody the characteristic features of national literary phenomena (“magical realism”, “chimerical prose”), convergences within the postmodern context are identified. The research methodology is based on comparative-typological analysis combined with genre-stylistic analysis and grounded in the philosophy and aesthetics of postmodernism.

Keywords: *Baroque, Neo-Baroque, postmodernism, “magical realism”, “chimerical prose”.*

Вступ. У передмові до видання “Лебединої зграї” 2002 року М. Слабошпицький застеріг літературознавців, які шукали в “Лебединій зграї” впливи роману Г. Маркеса “Сто років самотності”: “…коли Земляк писав свій твір, “Сто років самотності” ще не були перекладені ні російською, ні українською мовами” (Слабошпицький: 2002, 12). Але ж критики не з доброго дива почали шукати впливи, ймовірно, тому й почали шукати, що помітили перегуки між творами. Слабошпицький наголосив українську самобутність роману Василя Земляка, відкинув впливи, а перегуків, здається, не зауважив. А їх насправді чимало, настільки, що обходити їх увагою не доводиться. Треба пояснювати.

Я побачила нові перегуки двох відомих текстів завдяки ракурсу: особливості моделювання національного простору. Цей ракурс дозволив чіткіше і глибше побачити за двома романами ті явища, які вони представляють: латиноамериканський “магічний реалізм” й українську “химерну прозу”. Те, що ці явища якось споріднені, лежить на поверхні і ніби навіть не викликає сумніву. А творчість, принаймні окремі твори, Віри Вовк, української авторки, мешканки волею долі Південної Америки, не тільки стилістично, а й географічно в магічний реалізм вписується і може слугувати підставою для компаративних студій. Було б чудово, якби такі студії поширились в українській науці й обросли численними паралелями між конкретними текстами. На жаль, здається, що відчуття спорідненості двох явищ базується переважно на семантичній синонімії

двох термінів, адже це в одному і другому випадку про поєднання магічного з реальним (химерне – магічне, як і навпаки, будь-що магічне – химерне). Щоправда, у численних українських довідниках і працях з методики викладання літератури чомусь домінує поняття не магія, як закликає термін, а фантастика. Поєднання фантастичного з реалістичним – настільки вдячна формула, що з нею можна сміливо підходити чи не до кожного твору і національної, і світової літератури, включно з поважними реалістами XIX століття.

Історія з науковою рефлексію над двома явищами загалом сповнена подібними парадоксами. Сьогодні у списках «магічних реалістів" не одні лише латиноамериканці панують, як було тривалий час. У тих рядах можна натрапити на німецькомовних авторів Франца Кафку і Ґюнтера Ґрасса, незважаючи на їх приналежність до різних періодів розвитку літератури. Це завдяки історії терміну "магічний реалізм", вжитого Францом Рохом щодо німецького постекспресіонізму у живописі 1920–1930-х років. Але, окрім того, у списках трапляються такі імена, як Бруно Шульц, Салман Рушді чи Харукі Муракамі. І заперечити важко: таки ж поєднують ці автори фантастичне й реальне, кожен на власний розсуд. Але водночас варто й визнати: при такому розширенні меж термін "магічний реалізм" не здатен бути критерієм для розрізнення текстів (де "магічний реалізм", а де ні). Це нагадує історію терміну "соц.реалізм": усі письменники соціалістичної імперії за визначенням були соц.реалістами, це треба було прийняти до відома як факт, що не підлягає сумніву. Виявляти соц.реалізм як ознаку певного стилю не було необхідності, точніше, такі спроби навіть наражали критика на небезпеку ідеологічного прорахунку.

Хоч явище "магічного реалізму" історично належить до постмодернізму, його дослідники не надто переймаються взаємозв'язком, власне, зовсім його деактуалізують, розширюючи списки представників без жодних обмежень у часі і просторі.

Подібна історія відбувається з рефлексією над українською "химерною прозою". В. Чайковська, підсумовуючи історію вжитку терміну (зокрема, йшлося про його "затирання" в радянські часи), наголошує: "Отже, ми можемо говорити про національні витоки, власне підґрунтя химерної прози, яка не була запозичена. Це явище являє собою синтез національних фольклорних набутків і літературної традиції. Тому найвідповіднішим даному явищу є і сам термін химерний. Штучно накладати на нього типологічно інші, як ось магічний, параболічний, або карнавальний, означає не враховувати самої національної специфіки. Так само подібні явища у грузинській, латино-американській, киргизькій літературах закорінені у свої традиції. Зіставлення тут може бути лише типологічне" (Чайковська: 2006, 82). Це, звісно, так, йдеться саме про типологію. Але яка типологія пояснює численні збіги між двома текстами, якщо не йдеться про впливи? Що спільного між латиноамериканською й українською прозою, яка стала стильовим явищем у 1950–1980-х роках у настільки віддалених традиціях (особливо якщо вести мову про фольклор)?

Те, що обидва явища належать до постмодерністського періоду, не наштовхує дослідників шукати типологічну спорідненість саме тут. Про окремі риси постмодернізму в химерній прозі написав ще наприкінці минулого століття Р. Семків (Семків: 1999), але тема одразу й згасла.

Мета цього дослідження – на прикладі двох текстів, які, на думку дослідників, яскраво втілюють найбільш характерні риси національних літературних явищ, методом звуження об'єкту дослідження до конкретного стильового аспекту класифікувати збіги у постмодерністському контексті. Утілення мети передбачає відповідну методологію: порівняльно-типологічне зіставлення у поєднанні з жанрово-стильовим аналізом, опертя на філософію й естетику постмодернізму.

Виклад основного матеріалу. У романах Ґ. Ґ. Маркеса і В. Земляка стилістично вишукано, іронічно, дотепно, а часом глибоко трагічно розказана історія двох вигаданих просторів: Макондо і Вавилона. Те, що це вигадані простори, наратором не приховується, але все ж достатньо послідовно маскується, часом навіть читача вводиться в оману, він мусить здогадатись, які ж географічні об'єкти вигадані, а які реально існують. Виглядає, що автори пропонують читачеві захопливу гру в моделювання світу, на зразок тих, які стали популярні в сучасних відеоіграх штибу "Цивілізацій".

В обох романах зображені історичні реалії, розміщені в національному просторі. Цей простір наділений рисами топографії, рослинного і тваринного світу, клімату країн, з яких автори родом: Колумбії у Маркеса, України у Земляка. Описам місцевості присвячено чимало фрагментів тексту, які створюють враження повної достовірності, хоча ні Макондо, ні Вавилон не є переназиванням якихось конкретних селищ чи містечок, важливих у біографіях авторів.

Обидва простори наділені не лише ознаками національного колориту, а й епічною історією від часів заснування. Це простір, який заселяється людьми і змінюється завдяки їхній діяльності. У географічні реалії вписується цивілізаційний процес. Історія заснування Макондо сповнена майже анекдотичних казусів. Засновник міста Хосе Аркадіо покинув селище, де родина Буендіа мешкала із XVI століття, через те, що його переслідував привид вбитого ним суперника по північних боях. За Хосе пішли численні молоді сім'ї. "І ось одного ранку, після майже двох років блукань, їм випало стати першими смертними, які побачили західний схил гірського хребта. З укритої хмарами вершини вони споглядали неосяжний перерізаний ріками обшир – величезну долину, що сягала другого кінця світу. Але до моря вони так і не вийшли. Однієї ночі, проблукавши кілька місяців болотами, забрівши далеко від місць, де востаннє зустріли тубільців, вони стали табором на березі кам'янистої річки, де вода була схожа на застиглий потік рідкого скла. <…> Вночі Хосе Аркадіо Буендіа бачив сон, ніби на місці їхнього табору виросло гомінке місто, де будинки були із дзеркальними стінами. Він спитав, що це за місто, і йому у відповідь сказали назву, що її він зроду не чув, зовсім беззмістовну, яка, однак, уві сні була надприродно звучною: Макондо. Назавтра він упевнив своїх супутників у тому, що їм ніколи не вдасться вийти до моря. І наказав валити дерева та розчищати в найпрохолоднішому місці біля річки галявину; отут вони й заснували селище" (Маркес: 2004, 40-41; 41).

Оскільки за планом переселенці мали перейти гірський кряж і вийти до моря з іншого боку континенту, Хосе Аркадіо Буендіа ще якийсь час після заснування здійснював тривалі походи, поки не дійшов висновку: – "Макондо звідусіль оточене водою.

Уявлення про Макондо, розміщене на півострові, протрималося досить довгий час завдяки дуже сумнівній карті, що її намалював Хосе Аркадіо Буендіа, повернувшись зі своєї експедиції. Він накреслював її з люттю, навмисно перебільшуючи труднощі сполучення з зовнішнім світом, немовби щоб покарати себе за такий нерозважливий вибір місця" (Маркес: 2004, 31).

Значно пізніше, коли вкотре почалась війна, і солдати "вирушили з полковником Ауреліано Буендіа визволяти революційного генерала Вікторіо Медіну, засудженого на смерть у Ріоачі. Думали виграти час, переваливши через гірський хребет

дорогою, якою пройшов Хосе Аркадіо Буендіа, перше ніж заснував Макондо, але не минуло й тижня, як пересвідчилися, що це нездійсненний намір" (Маркес: 2004, 135). Місто Ріоача, реальне колумбійське місто, знаходиться у центрі затяжних баталій між лібералами і консерваторами країни. Описи політичного життя країни вочевидь наснажені реальністю, прожитою автором роману. Але те, що ще одним центром подій стає вигадане Макондо, надає всій історії сенс не надто достовірного наративу. Власне, читачі стануть свідками не лише заснування, розвитку й розквіту цивілізації, а й її занепаду та знищення у формі біблійного потопу. Отже, це не локальна історія однієї з країн земної кулі, а історія всіх людських утопій. В основі цієї легкої іронічної оповіді лежить постмодерністська недовіра до здатності людини розумної збудувати світ "свободи, рівності й братерства" або, хоча б, мирного і пристойного життя.

На думку Тимофія Гавриліва, "У не зовсім колумбійсько-іспанське Маркесове речення, багатопланове, по-бароковому закручене й легкевплася історія європейських літератур – від давніх греків до Мільтона і Бальзака, все те, що було перечитане і всотане в період навчання і самонавчання" (Гаврилів, 2015). З цим варто погодитись, але додати: більшою мірою Сервантес і Рабле, а бароко актуалізувалось завдяки іспано-французькому сюрреалізму, вплив якого добре відчутний майже на всій іспаномовній латиноамериканській прозі.

Не менш літературно виглядає й історія Вавилона – українська цивілізаційна модель, запропонована читачеві Василем Земляком. "Наш старенький, многогрішний, та в чомусь, проте, і немеркнучий Вавилон, що, окрім назви, запозиченої з Дворіччя, не має нічого спільного з Вавилоном месопотамським, стоїть, як і стояв здавен, над річкою Чебрецем, маловідомою притокою Південного Бугу, майже нечутною в повінь та хлюпотливо-тривожною в сушу. На високій береговині все літо синьо та сумно цвіте чебрець, найменша квітка з-поміж квіток, від чого й названо річку. Чебрець вабить до себе гаї – ясенові, берестові, черемхові, й сам губиться в них, однак ненадовго – зразу ж за Вавилоном вигулькує з-під старих вільх і вже вільно тече собі у не такі вже й незнані краї – до Журбова, де його перепиняють греблею, а вже звідтіля полиновим степом до Глинська, де впадає в Південний Буг і де ми з вами побуваємо неодмінно…" (Земляк: 2002, 15). Це початок роману "Лебедина зграя", який справляє враження топографічної достовірності. Насправді достовірно існуючими географічними поняттями є лише найбільш віддалені від Вавилона, а всі ближні села, як то Журбів, Глинськ, Зелені Млини, Семиводи, Прицьке тощо, виявляється, на географічній карті України відсутні. Є, звісно, Південний Буг, але у нього нема притоки Чебрець. Тобто вписаність в реальність якась дуже вже іронічна, точніше кажучи, ігрова. Читаємо далі: "… колись наш Вавилон був двоярусним городом, оточеним валами, рештки яких збереглися й донині; мав він дві вежі – північну та південну, – на яких вдень і вночі чатувала сторожа. А в центрі Вавилона, на самім принебессі, з якого все постає в дещо іншому світлі, ніби стояв колись так званий Сонячний камінь, як у древніх інків; по тому каменю відлічували плин часу – місяці та роки, хоч як те робили – втрачено на обох континентах. Переказують безліч інших подробиць про минуле цього раннього поселення, начебто заснованого ще напівміфічними таврами, коли тих витіснили чужинці з теплих берегів Понтію й примусили шукати іншого пристановища" (Земляк: 2002, 16).

У Вавилоні є Абіссінські горби, татарські вали, гойдалка над урвищем, вигадана і змайстрована Орфеєм, і багато інших чудасій. Так само, як і в романі Маркеса, історія містечка починається з XVI століття, але зупиняється і зосереджується на столітті XX. Це так само утопічна історія побудови нового прекрасного світу, спочатку під назвою "Комуна", а потім "Колгосп", з подібними ж міжусобними битвами. Автор пропонує читачеві численні відсилання не стільки до історії як такої, скільки до її літературних версій, грається утопічним міфом з метою його іронічного підважування.

Слід зауважити, що антирадянська критика в романі значно перебільшена сучасними дослідниками. Скажімо, у такому прочитанні: "У "Лебединій зграї" більшовизм-комунізм символічно прив'язаний до "низу", "вгорі" ж перебуває заможне селянство, яке опирається свавіллю нової влади" (Ткаченко: 2023, 82). Протистояння комунарів і "куркулів" в романі свідомо позбавлене чітких маркерів, завдяки яким читач може відстежити погляди автора на класову боротьбу конкретного історичного часу. Пагорбистість Вавилона справді містить елемент соціальної ієрархії, але розшарування надто змінне, рух знизу вгору і навпаки не відбиває класового розшарування, а скоріше урівнює всіх мешканців громади (філософ Фабіян мешкає на горі, у старовинному будинку, що колись втілював високу владу, але перебуває частіше унизу). В ідеальному Вавилоні кожен має вільний вибір.

Землякові властиві утопічні ілюзії, він моделює не той варіант побудови комунізму, що відбувся в реальному СРСР, а можливий. У нього всі розкуркулені куркулі щасливо повтікали, повернулись у Вавилон і разом з усіма взялися до роботи. Це не підлабузницька ідеалізація, як було в 1930–1940-і роках у багатьох творах соц.реалізму, а усвідомлена гра з читачем, випробування його пам'яті, світогляду. Автор іронічно ідеалізує Вавилон, але цілком серйозно поза тим утверджує національну сутність уявного світу.

Неважко відстежити подібний, але цілком окремий самодостатній дискурс: українське бароко, зі Сковородою, Котляревським і Гоголем, Шевченко, далі необарокова проза 1920–1930-х років (Майк Йогансен, Осьмачка) і, нарешті, роман О. Ільченка (1958), жанрове визначення якого – український химерний роман.

Якщо говорити про якесь мистецтво, що воно поєднує фантастичне й реальне, то починати варто саме з бароко, хоча й до нього, звісно, було чимало подібних поєднань. Але для бароко це засада світогляду й естетики, суть якої полягає в поєднанні непоєднуваного, зумовленого постренесансним розумінням, що джерело цієї несумісності – внутрішня людина.

Романи Маркеса і Земляка абсолютно природно зросли на необароковому дискурсі XX століття, кожен у своїй, суто національній традиції. І вони органічно, так само, як і презентовані цими творами явища "магічного реалізму" і "химерної прози", вписались у постмодерністський період, новаторством авторського стилю завдячують саме йому. Романи поєднують утопію й антиутопію в змодельованому міфосвіті: це принципове, базове поєднання непоєднуваного. Протилежності органічно зростаються, наратив стає мистецтвом, бо автори глибоко усвідомили феномен людини.

Гра авторів з читачем базується на постмодерній недовірі до гіпернаративів, особливо ідеологічного походження, найчіткіше сформульованій Ж.-Ф. Ліотаром у праці "Ситуація постмодерну" (1974). Згадаємо окремі тези цієї праці: "Наука завжди була в конфлікті з наративами. Судячи за мірками науки, більшість наративів виявляються байками" (Ліотар: 1995, 16); "…нарація – це квінтесенція традиційного знання значно більшою мірою, ніж заведено вважати" (Ліотар: 1995, 24); "…наративне знання не надає пріоритету питанню про його власну легітимацію й тому воно стверджує себе у практиці своєї трансляції, не маючи ресурсів для аргументації й доведень" (Ліотар: 1995, 24); "Наука, яка не легітимізує себе, не є

справжньою наукою; якщо дискурс, який призначено легітимізувати, мабуть, належить до донаукової форми знання, подібної до вульгарного наративу, то він зведений до рівня ідеології або інструменту влади" (Ліотар: 1995, 28). Йдеться про постмодерністське дистанціювання від так званого традиційного знання, яке базується на вірі і не потребує наукової легітимації. Ліотар називає його наративами або гіпернаративами. Але цей ряд означень можна розширити (в доповнення до визначення "байки"): міфи і стереотипи, популярні наративи, які передаються з покоління до покоління й отримують статус традиції, що не підлягає сумніву. Саме вони ефективно використовуються для ідеологічної обробки масової свідомості, характерної для тоталітарного державного устрою. Власне, усвідомити зло влади гіпернаративів Ліотару, як і багатьом письменникам до нього, вдалося на основі досвіду Другої світової війни. Саме вона показала, наскільки могутньою стає ця влада, якщо гіпернаративи потрапляють на озброєння ідеології і стають базою для агресивного загарбницького світогляду.

Висновки. Латиноамериканська проза "магічного реалізму", завдяки розгортанню необарокового дискурсу, стала закономірним явищем постмодернізму. Актуалізація ігрового складника мистецтва дозволила органічно поєднати непоєднуване, зокрема гіпернаративи утопії й антиутопії, з метою іронічного перегляду усталених і непохитних упереджень, характерних для масової свідомості.

Подібна логіка розгортання барокового дискурсу спрацювала і при формуванні "химерної прози". Її надзавданням став перегляд соц.реалістичного канону в ігровій формі, що дозволило замаскувати антиутопізм і водночас притлумити утопізм авторського світосприйняття.

Фольклорний додаток і там, і там грає роль маскараду (для латиноамериканської традиції характерний термін "карнавальний", для української – бурлескно-травестійний), що суттєво відрізняється від романтичного і модерністського використання фольклору.

У романах Маркеса і Земляка є свідома настанова на притлумлення авторського самовираження, характерного для модернізму, не зовсім "смерть автора", за Р. Бартом, але перетворення митця з Деміурга на Скриптора – це напевне. Скриптор, щоправда, літописець удаваний, насамперед це захоплений і захопливий казкар, який своєю грою тестує читача на його укоріненість у культурні і літературні дискурси, змушує відгадувати загадки, відчитувати алюзії й підтексти, схоплювати іронічні натяки, а в підсумку переосмислювати ті міфи, які стали стереотипами й маніпулятивною зброєю авторитарного правління.

Література:

1. Гаврилів Т. Феномен Маркеса. *Zbruc*. 2016. URL: https://zbruc.eu/node/55201.
2. Земляк В. Лебедина зграя : роман. Київ : Махаон-Україна, 2002.
3. Ліотар Ж.-Ф. Ситуація постмодерну. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 5–6. С. 15–38.
4. Маркес Ґ. Ґ. Сто років самотності : роман. Повісті. Оповідання. Київ : ВД "Всесвіт", 2004.
5. Семків Р. Елементи постмодерної поетики в романі В. Земляка "Лебедина зграя". *Наукові записки НаУКМА. Серія: Філологія*. 1999. Т. 17. С. 68–74.
6. Слабошпицький М. Невипита в Стокгольмі кава. *Лебедина зграя : роман* / В. Земляк. Київ : Махаон-Україна, 2002. С. 5–14.
7. Ткаченко О. Поетика міфу та символіка в романі Василя Земляка "Лебедина зграя". *Академічні студії. Серія "Гуманітарні науки"*. 2023. № 2. С. 47–53.
8. Чайковська В. Українська химерна проза: історія народження терміна. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 26. С. 79–82.

References:

1. Havryliv, T. (2016). Fenomen Markesa [The Marquez phenomenon]. *Zbruc*. URL: https://zbruc.eu/node/55201 [in Ukrainian].
2. Zemlyak, V. (2002). *Lebedyna zhraia. Roman* [A Flock of Swans. A Novel]. Mahaon-Ukraina [in Ukrainian].
3. Liotar, Zh.-F. (1995). Sytuatsiia postmodernu [The Postmodern Situation] (Yu. Dzhulay, Trans.). *Filosofska i sotsiolohichna dumka*, (5–6), 15–38 [in Ukrainian].
4. Markes, H. H. (2004). *Sto rokiv samotnosti: Roman. Povisti*. *Opovidannia* [One Hundred Years of Solitude] (P. Sokolovskyi, Trans.). VD "Vsesvit" [in Ukrainian].
5. Semkiv, R. (1999). Elementy postmodernoi poetyky v romani V. Zemliaka "Lebedyna zhraia" [Elements of postmodern poetics in V. Zemlyak's novel "A Flock of Swans"]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriia: Filolohiia*, 17, 68–74 [in Ukrainian].
6. Slaboshpytskyi, M. (2002). Nevypyta v Stokholmi kava [Undrunk coffee in Stockholm]. In V. Zemlyak, *Lebedyna zhraia* [A Flock of Swans] (pp. 5–14). Mahaon-Ukraina [in Ukrainian].
7. Tkachenko, O. (2023). Poetyka mifu ta symvolika v romani Vasylia Zemliaka "Lebedyna zhraia" [Poetics of myth and symbolism in Vasyl Zemlyak's novel "A Flock of Swans"]. *Akademichni studii. Seriia "Humanitarni nauky"*, 2, 47–53 [in Ukrainian].
8. Chaikovska, V. (2006). Ukrainska khymerna proza: istoriia narodzhennia termina [Ukrainian whimsical prose: the history of the term]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 26, 79–82 [in Ukrainian].

© О. Я. Пухонська

Отримано: 10 травня 2026 р.

Прорецензовано: 16 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: o.pukhonska@uw.edu.pl

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0543-4847

Researcher ID: rid154804

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-270-273

Пухонська О. Я. Воєнний вимір літератури в сучасній есеїстиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 270–273.

УДК: 821.161.2-4.09:355.01

Пухонська Оксана Ярославівна,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури,
Національний університет "Острозька академія",
Варшавський університет

ВОЄННИЙ ВИМІР ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНІЙ ЕСЕЇСТИЦІ

Сучасна література війни засвідчує появу нових інтерпретаційних тенденцій, з огляду і на тривалість російсько-українського мілітарного протистояння, і на екзистенційну втому людини у цій війні. Пережитий травматичний досвід українців за останні роки трансформувався у важливий фундаментальний мистецький наратив, до творення якого література спричинилася чи не найбільше. Однак варто зауважити, що якщо в перші роки після 2014 автори зверталися здебільшого до художніх текстових жанрів (новели, оповідання, романи), то період після повномасштабного російського вторгнення література ословлює здебільшого без белетристичного прикриття. А тому все частіше виходять друком авторські щоденники, спогади, свідчення та есеї. Навіть поезія видозмінює свою ліричну природу, стаючи більш жорсткою, раціональною і подекуди публіцистичною.

Автор цієї статті пропонує до розгляду книги есеїв сучасних українських письменників Артема Чеха, Артема Чапая та Артура Дроня як приклад того, як актуальний текст формує мову війни й у цьому процесі видозмінюється сам. Основну увагу в дослідженні зосереджено на тому, як письменники, що мають безпосередній фронтовий досвід, сприймають літературу – і класичну, і ту, що пишеться в часі травматичних подій. Сумніваючись у її здатності достеменно передати найболючіший досвід людини, що пізнала смерть, вони водночас своїми текстами доводять необхідність творення літературного дискурсу цієї війни. І це пов'язано як із історичним досвідом заборон українського слова, так і з актуальною потребою фіксувати війну зсередини.

Ключові слова: *війна, література, есей, травматичний досвід, наратив.*

Oksana Pukhonska,
Doctor of science in the field of philology,
Professor of Ukrainian Language and Literature Department,
The National University of Ostroh Academy,
Warsaw University

THE WAR DIMENSION OF LITERATURE IN CONTEMPORARY ESSAY WRITING

Contemporary war literature demonstrates the emergence of new interpretative tendencies shaped both by the prolonged Russian-Ukrainian military confrontation and by the existential exhaustion experienced by individuals in this war. The traumatic experience endured by Ukrainians in recent years has transformed into an important foundational artistic narrative, to the creation of which literature has contributed perhaps more than any other art form. However, it is worth noting that while, in the first years after 2014, authors mainly turned to fictional genres – novellas, short stories, and novels – the period following the full-scale Russian invasion has seen literature increasingly articulate war without the protective veil of fiction. Consequently, authorial diaries, memoirs, testimonies, and essays are being published ever more frequently. Even poetry has altered its lyrical nature, becoming harsher, more rational, and at times journalistic.

The author of this article proposes an analysis of essay collections by contemporary Ukrainian writers Artem Chekh, Artem Chapai, and Artur Dron as examples of how contemporary texts shape the language of war while simultaneously being transformed by this process. The study primarily focuses on how writers with direct frontline experience perceive literature – both classical works and texts written amid traumatic events. While questioning literature's ability to fully convey the deepest pain of a person who has encountered death, these authors nevertheless demonstrate through their own texts the necessity of creating a literary discourse of this war. This necessity is connected both to the historical experience of suppressing the Ukrainian word and to the urgent contemporary need to document the war from within.

Keywords: *war, literature, essay, traumatic experience, narrative.*

Історичний досвід європейської спільноти щонайменше за останнє століття переконливо доводить, що найбільші випробування, які вона проходить, всупереч своїй трагічній та травматичній природі, стають конструктивним чинником у процесі вибудовування особливої культури пам'яти. Заснована вона на формуванні особливого наративу, в якому і спроба витворити образ самих себе перед руйнівними викликами історії, і осмислити власну ідентичність у вирі подій, що часто руйнують найбільші цивілізаційні досягнення й знецінюють фундаментальні гуманістичні вартості. Література як дзеркало людського поступу, а часто й регресу, є властивим механізмом творення цього наративу, який різними мовами та різними стилями репрезентує зріз людської свідомости на певному історичному етапі, надаючи екзистенційним сенсам людського буття і словесної форми, і виняткового змісту. Мистецтво слова у часі війни особливо гостро реагує на людський досвід переживання смерти, травми й деконструкції світу, що його зі значними зусиллями людина намагається відбудувати після кожного нищівного удару історії.

Американський письменник, ветеран бойових дій у Афганістані Рон Кепс на підставі власного досвіду доходить висновку, що "Ми ставимо поезію, белетристику й творчий нонфікшн (*creative non-fiction*) поряд із хімічною зброєю, міжконтинентальними ракетами з термоядерними боєголовками й роботизованими дронами. І в процесі бачимо, як уява використовується для докорінно різних цілей" (Кепс, 2022: 19). Він переконує, що саме слово своєю метафоричною

боєздатністю працює на перспективу, даючи можливість писати не так війну, як людину у війні із її переживаннями, відчуттями, емоціями. Людину – як жертву й виконавця злочину війни. Це цілком може стати приводом для роздумів, чи варто починати нові смертоносні баталії.

Війна як об'єкт літератури не завжди є і не завжди мусить бути естетизована і (де)моралізована. Часто – це фіксація досвіду *тут і тепер* таким, як він є у своїй екзистенційній природі. За переконанням Ганни Улюри, "Письменники, які пишуть війну (не про війну, а саме війну – це різні підходи), виробляють смисли: вони розказують конкретні, приватні "небатальні" історії й так руйнують уявлення про війну як про абстрактне неперсоніфіковане зло" (Улюра, 2023: 9). Власне, кожен такий етап в історії людства має властиві смисли – конкретні ворог і жертва, інформаційні та посутні причини події і, у більшості випадків, її фатальні наслідки.

Усі ці особливості по-новому відкриваються сучасній європейській, а особливо українській спільноті сьогодні, коли триває російсько-українська війна. За понад десятиліття вона стала об'єктом численних літературних інтерпретацій, що по-різному аналізували і її історичні витоки, і актуальні результати. За весь період, починаючи від 2014 року, художня словесність реагувала на ці події чітко та послідовно, йдучи від вербалізації досвіду минулого у стосунках українців і росіян до сучасних геополітичних і геокультурних процесів. Конкретніше – основним об'єктом художньо-словесних рефлексій від 2014 року була українська держава як історичне явище та нація як її фундаментальна цінність.

Той етап війни, який починається із повномасштабною інвазією ворога в лютому 2022 року, ставить у центр літературних розмірковувань індивіда, для якого громадянська свідомість та національне самовизначення є поняттями усталеними й безкомпромісними. Йдеться передусім про розуміння людиною XXI століття тих цивілізаційних викликів, які породжує війна великих масштабів і глибоких екзистенційних сенсів. Пріоритетними проблемами для індивіда є зрозуміти "хто Я?" у цій історичні боротьбі за право бути і хто в ній свій, а хто ворог.

Дослідження літератури російсько-української війни активізуються синхронно із появою значної кількості текстів, що з різних опцій інтерпретують цей досвід, уписуючи його у великий наратив національної культури й пам'яти. Особливий інтерес українських та зарубіжних гуманітаристів до словесних рефлексій актуальних подій зароджується після 24 лютого 2022 року. Його результатом стали численні наукові статті М. Рябченко, Т. Белімової, О. Бондаревої, У. Федорів, К. Якубовської-Кравчик, Т. Гребенюк, Т. Пастуха, А. Горнятко-Шумилович, О. Харлан, літературознавчі монографії Я. Поліщука, О. Пухонської, Г. Улюри. Популярним методом дослідницьких інтерпретацій тексту цієї війни стали наукові конференції, що організовуються як українськими, так і зарубіжними університетами та іншими науково-освітніми інституціями.

Заявлена ж проблема есеїстичної візії російсько-українського мілітарного протистояння та осмислення ролі й перспектив літератури у ній поки не стала предметом широких дослідницьких зацікавлень. З огляду на це, пропонована стаття має цілком добрі перспективи актуалізувати її саме в українському літературознавстві.

Завданнями наукової студії є: 1) з'ясувати як сучасні українські письменники під впливом власного бойового досвіду конструюють світ війни у мистецькому наративі; 2) дослідити, як самі автори осмислюють реконструкцію функцій літератури та окреслюють її роль та значення у цій війні як із погляду української культури загалом, так і з перспективи індивідуальних міркувань.

Насамперед варто наголосити, що жанр есею, що приходить на зміну романові в літературі війни, пропонує текст безпосереднього досвіду травми, через який автор не так рефлексує над подіями, які спостерігає, чи в яких бере участь, як пробує осмислити себе самого в умовах афективної дійсности. Тут варто уточнити, що літературна есеїстика аж ніяк не витісняє белетристичну опцію події. Натомість особливості жанру дають можливість власної присутности автора в тексті без маскування за певним персонажем. Це значною мірою сприяє процесові подолання викликів, що постали перед українськими письменниками у вигляді деактуалізації слів і сюжетів у контексті досвідів, які переживає українське суспільство через російські воєнні злочини, що виходять поза межі усіх правових і моральних норм. Зрештою, як зазначає Г. Улюра, "кожна війна обнуляє мову" (Улюра, 2023: 9).

Яцек Задорович влучно підкреслює, що "Нелегко відновити свободу дій у ситуації розпаду свідомості та відчуття безпорадності перед обличчям травматичних подій" (Zadorowicz, 2024: 123). Для митців така ситуація особлива, адже в процесі пошуку мови для писання війни вони в уяві повторно проживають такі події. З одного боку, це є актом ре-травматизації, з іншого ж – дає підстави до автотерапії. Як зауважує Задорович, "таке відтворення можемо розглядати як творчий спосіб вираження проблемних імпульсів" (Zadorowicz, 2024: 123).

Есеїстичні авторські саморефлексії в літературі російсько-української війни часто звернені не лише на внутрішній світ письменника, а й розкривають його бачення світу навколо, зокрема людей, які були в ньому до травматичної події, і тих, хто прийшов у нього внаслідок війни. На сьогодні маємо чимало таких творів, які цілком надаються до дослідження заявленої проблеми, а саме – есеїстичної опції літератури як механізму писання людини і культури у цій війні. Серед таких тексти Софії Андрухович, Олександра Михеда, Володимира Рафєєнка, Світлани Поваляєвої, Ірини Цілик, Оксани Забужко, Сергія Жадана, Андрія Любки та ін. У кожного зі згаданих авторів свій досвід травми: в когось фронтової, в інших – окупаційної тощо. Але всіх їх тематично позв'язує переживання втрати або людей, або дому, або й загалом цілісного перспективного світу, якого після 24 лютого 2022 року більше немає.

У контексті цієї студії пропоную розглянути есеїстичні роздуми письменників, для яких війна – це передовсім досвід буття на фронті. Йтиметься про книги "Не народжені для війни" Артема Чапая, "Гра в перевдягання" Артема Чеха та "Гемінгвей нічого не знає" Артура Дроня.

У цих авторів чимало спільного. По-перше, вони (за винятком А. Дроня) представники одного покоління – міленіалів – яке взяло на себе чи не найбільшу відповідальність за цю війну, починаючи від 2014 року. По-друге, вони письменники, літературна кар'єра яких була досить успішною ще до початку війни, а відтак мають певне коло читачів і авторитет не лише в українському літературному процесі. По-третє, ці письменники із початком повномасштабного вторгнення добровільно прийняли рішення мобілізуватися до Збройних сил України, а тому війну розуміють не з позиції цивільних, а з позиції людей заангажованих часто у найскладніші фронтові події.

Зміна розуміння літератури під впливом пережитих досвідів стає чи не найбільш актуальною проблемою для української художньої словесности із початком великої війни. Тексти перших тижнів-місяців повномасштабного вторгнення Росії увиразнили те, що війна загострює відчуття, змушує людину в стані шоку метатися між ще зовсім теплим та мирним у спогадах вчора і вибуховим та смертоносним сьогодні. Письменники ж хапалися за слова, хаотично. Вони глибоко-емоційно фіксували все, що відбувалося *тут і тепер*, зауважуючи втрату словесних сенсів. Бо які сенси у слів, якщо їх втрачає саме життя? Однак із кожною наступною книгою, що виходила великими тиражами, відповідаючи на запит не менш шокованого і розосередженого суспільства, література засвідчувала не лише свою спроможність, а й ефективність у творенні екзистенційного наративу травматичного досвіду. І навіть те, що чимало авторів (Софія Андрухович, Олександр Михед, Остап Сливинський, Володимир Рафєєнко та ін) зізнавалися у відчутті браку слів, аби передати те, що відбувалося (відбувається) з Україною й українцями в цій війні за ідентичнісне виживання, вони продовжували писати, омовлюючи навіть стан безсловесности. Важливо те, що це не був стан німоти.

Теодорно Адорно свого часу зауважив, що "Навіть найгостріше усвідомлення катастрофи ризикує перетворитися на порожню балаканину" (Adorno 1981: 34). Подібні слова висловлює Артем Чех у "Грі в перевдягання", розмірковуючи: "хіба можна писати – або ж нехай і дописувати – після цих спалених будинків, після цієї крові на трасах біля розстріляних авто (...) Все втратило сенс" (Чех, 2025: 161). У той час, як Адорно аналізує досвід інших, доходячи такого радикального висновку, Чех відчуває все на собі, а тому те, що може навіть мимоволі баналізувати цей досвід, він трактує як чуже й несправжнє. Але ж, якщо німецький філософ доходить радикального висновку – неможливості творення мистецтва, бо ж "поезія після Аушвіцу – варварство"(Adorno 1981: 34), то Чех визнає можливість поезії цієї війни не як рефлексії *після* події, а саме в часі її тривання, коли "комусь із поетів, документалістів, художників зрідка таки вдається з кров'ю вихаркати такі згустки концентрованого болю, такі зліпки теперішнього часу, які залишаться дуже сильними артефактами нашої химерної, темної й водночас багато в чому світлої доби" (Чех, 2025: 158). Зрештою й "Гра в перевдягання" є саме таким артефактом-свідченням, коли людина не лише проживає травму смерти, втрати, деконструкції світу, а й перебуває у стані перманентного самовідчуження, коли "Ніби не ти живеш, а тебе живуть" (Чех, 2025: 71). Війна відсторонює письменника від своєї творчої ідентичности, однак відкриває інші, глибинні й незнані досі змісти власного *Я* в ситуації фронту й екзистенційного фронтиру. Тобто це той випадок, коли, як зазначає Ганна Улюра, писання війни дає можливість "виробляти смисли" (Улюра, 2023: 9).

У такому контексті Артем Чапай аналізує проблему ширше, виходячи поза межі індивідуального *Я*, надаючи воєнному текстові шанс на історичну перспективу, коли, "пишучи з середини часів (...), ти бодай намагаєшся (...) показати сиру реальність іще до того, як за діло візьметься пропаганда й усталиться наратив" (Чапай, 2025: 87). Загалом зміна ставлення письменника до літератури і як своєї професії, і як до культурного тексту відбувається здебільшого через перспективу *Іншого*. На його думку, все, що не зупиняє воєн, втрачає цінність. Автор задається питанням: "як узагалі писати художню літературу в той самий момент, коли хтось кричить від болю в підвалі-катівні, а хтось помирає з відірваною ногою в окопі?" (Чапай, 2025: 86). Це досвіди, які не під силу емоційно прийняти. Вони потребують значних мовних і життєвих ресурсів, аби надати їм не поверхового, а глибинного вербального оформлення, щоби потенційний читач зміг його сприйняти і прийняти.

Володимир Єрмоленко та Тетяна Огаркова вважають, що досвід цієї війни все ж навчив українських письменників мислити цінностями тоді, коли вони знівельовані найбрутальнішими діями ворога як на фронті, так і в тилу. Дослідники зазначають, що "Ми вигризаємо ці слова з темряви мовчанки та німоти. Ми називаємо реальність по-новому. Ми даємо їй імена. Ми її озвучуємо" (Огаркова, Єрмоленко, 2025: 25). Відтак література не стільки відчужується від свого автора, вона просто стає іншою, набуваючи не лише виняткових сюжетів, а й цілей, завдань та функцій. Що найважливіше, ця літературна *інші́сть* проявляється передовсім у *новій щирості*. І тут не стільки про філософсько-мистецький напрям, який набуває популярности в західній гуманітаристиці з початку 2000-х, як про те, що російсько-українська війна оголює екзистенційну сутність людини, випробовуючи її життям і смертю. А тому як для Чеха, так і для Чапая в такій літературі не існує симулякрів, типу "...культурний фронт. Інтелектуальний фронт. Інформаційний фронт. Науковий фронт" (Чапай, 2025: 108) чи "окопна правда" (Чех, 2025: 70). Автор "Не народжених для війни" справедливо запитує: "Якщо вже ти обрав не брати участі в боротьбі проти несправедливості, навіщо додаткові виправдання?" (Чапай, 2025: 108). Чехові переконання в цьому випадку суголосні, він переконаний, що "Окопної правди не існує, особливо, якщо ти не в окопі, а на ліжку. Хоч і з автоматом. Хоч і на службі" (Чех, 2025: 70).

Книга А. Дроня є комплексною алюзією на літературу війни як явища загалом. Вже сама назва "Гемінгвей нічого не знає" відсилає читача до світової класики, що впродовж десятиліть вважалася еталонною у мистецькому дискурсі такого досвіду. Він апелює і до Ремарка, і до Юнгера, і до Кініллі, і, власне, до Гемінгвея. Але в цих роздумах підсумовує, що така література в умовах нашої екзистенційної війни не працює. Роксана Харчук вбачає у поставі А. Дроня недовіру до письменників-класиків. За спостереженням дослідниці, "Вони, на його думку, вважалися вершинами літератури, допоки українці не отримали актуальну війну, яка іде не за території, а за існування" (Харчук, 2025). Автор пише, що "Література звикла засуджувати зброю. А має натомість відокремити тих, хто зі зброєю нападає, від тих, хто зброєю захищається" (Дронь, 2025: 99-100). Воїн-письменник чітко підкреслює відмінність як української війни, так і її літературної інтерпретації від класичних зразків. Він зазначає, що "Молодий Гемінгвей брав участь у війні, бо хотів. І це була чужа війна, яка не загрожувала його нації. А молоді українці воюють, бо мусять. І це війна за наше існування..." (Дронь, 2025: 104).

Г. Улюра доречно акцентує, що "кожна війна обнуляє мову, змушує винаходити її наново, створює з уламків і скалок" (Улюра, 2023: 9). У своїй есеїстиці А. Дронь посутньо і системно показує не лише творення мови цієї війни. Він наочно ілюструє процес деконструкції у ній старих смислів і народження на їх уламках смислів актуальних. Його війна – це вимір буття *тут і тепер*, а не *post-factum*. Вона нівелює усі дотеперішні культурні й гуманістичні цінности, ув'язнюючи людину в екзистенційному вимірі смерти, що стає атрибутом щодення. І саме у словах автор бачить можливість звільнення: і в тих, які пише сам, і в тих, що чує від інших. Для нього писати – це "спосіб заперечити часу" (Дронь, 2025: 118). Юлія Ємець-Доброносова у рецензії на книгу наголошує, що "Стосунки зі словами й оповіддю на позір не є центральною темою книжки, проте автор часто окреслює прикмети екзистенційного зв'язку людини з її мовленням. Особливо це вдається йому тоді,

коли йдеться про відновлення здатности говорити-оповідати, необхідне для реконструкції самости, позначеної досвідом війни" (Ємець-Доброносова, 2025).

На відміну від Чеха і Чапая, Дронь не сумнівається в необхідності літератури актуальної війни. Що більше, він переконаний у її вітаїстичній здатності заперечити смерть. За письменником, "Література – це наш спосіб вирвати себе із часу. І вирвати щось для себе" (Дронь, 2025: 118). Автор не лише фіксує деконструкцію світу. Саме крізь призму літератури він бачить у цій війні народження нової людини, для якої подолати виклик часу не завдання, а місія.

Отже, сучасна воєнна есеїстика, представлена в актуальному дослідженні трьома авторськими книгами письменників-воїнів, засвідчує кілька важливих особливостей, що вирізняють її з-поміж великої кількості літератури війни, яка вже стала особливим надбанням нашого травматичного часу. По-перше, згадані А. Чех, А. Чапай і А. Дронь презентують особливий вид письма, що відображає безпосередній життєво важливий досвід людини у війні – людини, що добровільно прийняла факт краху звичного світу, і свідомо взялася рятувати найцінніше – свободу, державу і право на майбутнє своїх дітей. По-друге, письменники осмислюють роль і значення світової культури, а особливо мистецтва слова у формуванні тих гуманістичних цінностей, на яких, здавалося, трималася людська цивілізація після двох світових воєн минулого століття аж до 24 лютого 2022 року. Вони чітко й послідовно переконують, що амбіції сучасного ворога українців у цій війні не лише підважують, а й тотально руйнують засади людяности, права і гідности окремих індивідів, націй чи спільнот. А тому ні, скажімо, Ремарк, ні Гемінґвей, ні Воннеґут не дають відповідей на ті виклики і питання, які ставить війна як перед українцями, так і перед європейцями загалом.

По-третє ж, усі три письменники відзначають вагу слова як екзистенційної категорії, що здатна надати змісту цьому травматичному досвіді у процесі його проживання як самими авторами досліджуваних текстів, так і всім українським суспільством. Вони сумніваються в сенсах, шукають можливости вербалізувати найглибші людські трагедії війни, заперечують здатність літератури наблизитися до їх розуміння і водночас своїми ж рефлексіями торують шлях до цього наближення. Насправді це не поодинокі приклади, а складний і різнорівневий процес писання війни, а відтак – творення властивої мови, якою можна говорити сучасникам і прийдешнім поколінням про життя і смерть, історію та сьогодення, причини і наслідки мілітарного протистояння, від якого залежить українська ідентичність та перспектива пам'ятати власне минуле таким, яким воно було (є), а не яким його презентує ворог.

Література:

1. Дронь А. Гемінґвей нічого не знає. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 168 с.
2. Ємець-Доброносова Ю. Артур Дронь. Гемінґвей нічого не знає. *Критика.* № 9-10, 2025. URL: https://krytyka.com/ua/reviews/gemingvei-nicoho-ne-znaje.
3. Кепс Р. Як писати про війну. Київ : Смолоскип, 2022. 160 с.
4. Огаркова Т. Єрмоленко В. Життя на межі: Україна, культура та війна. Київ : Дух і Літера, 2025. 256 с.
5. Улюра Г. Писати війну. Київ : Темпора, 2023. 320 с.
6. Харчук Р. Про що мовчить Гемінґвей? *Збруч*, 19.09.2025. URL: https://zbruc.eu/node/122447.
7. Чапай А. Не народжені для війни. Чернівці : Книги - XXI, 2025. 120 с.
8. Чех А. Гра в перевдягання. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2025. 192 с.
9. Adorno T. W. Prisms: Cultural Criticism and Society. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1981. 252 p.
10. Zydorowicz J. Sztuka afektywno-dwubiegunowa. Artyści ukraińscy o wojnie i jej skutkach. *Tekstualia*. 2024. Nr.79, T.4. S. 121-134.

References:

1. Adorno T. W. Prisms: Cultural Criticism and Society. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1981. 252 p. [in English]
2. Chapai A. (2025). *Ne narodzheni dlia viiny [Not born for war]*. Chernivtsi : Knyhy - XXI. 120 s. [in Ukrainian].
3. Chekh A. (2025). *Hra v perevdiahannia [Dress-up game].* Chernivtsi : Merydian Chernovits. 192 s. [in Ukrainian].
4. Dron A. (2025). *Hemingvei nichoho ne znaie [Hemingway knows nothing]*. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva. 168 s. [in Ukrainian].
5. Keps R.(2022). *Iak pysaty pro viinu [How to write about war]*. Kyiv : Smoloskyp. 160 s. [in Ukrainian].
6. Kharchuk R. (2025). Pro shcho movchyt Hemingvei? [What is Hemingway silent about?] *Zbruch [Zbruch]*, 19.09.2025. URL: https://zbruc.eu/node/122447 [in Ukrainian].
7. Oharkova T. Yermolenko V. (2025). *Zhyttia na mezhi: Ukraina, kultura ta viina [Life on the Edge: Ukraine, Culture, and War]*. Kyiv : Dukh i Litera. 256 s. [in Ukrainian].
8. Uliura H. (2023). *Pysaty viinu [Writing war]*. Kyiv : Tempora. 320 s. [in Ukrainian].
9. Yemets-Dobronosova Yu. (2025). Artur Dron. Hemingvei nichoho ne znaie [Artur Dron. Hemingway knows nothing]. *Krytyka [Criticism]*. № 9–10. URL: https://krytyka.com/ua/reviews/gemingvei-nicoho-ne-znaje [in Ukrainian].
10. Zydorowicz J. Sztuka afektywno-dwubiegunowa. Artyści ukraińscy o wojnie i jej skutkach. *Tekstualia*. 2024. Nr.79, T.4. S. 121-134 [in Polish].

© С. О. Філоненко

Отримано: 26 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: sofilonenko23@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1023-468X

Researcher ID: E-3049-2019

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-274-277

Філоненко С. О. Геометрія та фізика простору в науково-фантастичному романі Енді Вейра "Проєкт «Аве Марія»". *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 274–277.

УДК: 821.111(73).09-311.9

Філоненко Софія Олегівна,
доктор філологічних наук, професор,
Український католицький університет, м. Львів

ГЕОМЕТРІЯ ТА ФІЗИКА ПРОСТОРУ В НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ РОМАНІ ЕНДІ ВЕЙРА "ПРОЄКТ «АВЕ МАРІЯ»"

Стаття присвячена аналізу художньої специфіки репрезентації космічного простору в романі "Проєкт «Аве Марія»" (2021) популярного американського письменника Енді Вейра, представника оптимістичного напряму фантастики, який вірить у солідарність людства перед обличчям загрози. Актуальність дослідження зумовлена сучасним "космічним ренесансом" у науці та культурі, що відбивається у відродженні жанру "твердої" наукової фантастики (hard sci-fi). У роботі розглянуто, як Енді Вейр трансформує традиційні жанрові моделі: космічну "робінзонаду", технотрилер та ксенофантастику – крізь призму наукового реалізму, доповнивши це жанровими елементами детективу, планетарної фантастики, бромансу. Особлива увага приділяється концептуалізації простору не як статичної декорації, а як активного учасника наративу. Автор досліджує опозицію між "мікропростором" ізольованого зорельота та "макропростором" далекого всесвіту, де фізичні параметри: гравітація, вакуум, тиск – стають рушійними силами сюжету. Проаналізовано "географічну уяву" письменника у створенні екосистеми першого контакту між землянином Райлендом Грейсом та еридійцем Рокі. Висвітлено відмінності в сенсорному сприйнятті світу героями (візуальне vs акустичне), що підкреслює складність міжпланетної комунікації. Доведено, що простір у Вейра є математично обчисленою системою, яка диктує етику солідарності в епоху Антропоцену. Символізм назви "Аве Марія" розкрито як метафору "пасу відчаю" та жертовності заради порятунку цивілізації. Стаття підсумовує, що фізичний простір у романі перетворюється з ворожого середовища на майданчик для конструктивного діалогу та міжпланетної дружби, стверджуючи віру в торжество інтелекту над хаосом.

Ключові слова: *література США, сучасна література, Енді Вейр, популярна культура, популярна література, бестселер, наукова фантастика, жанр, простір, ландшафт, перший контакт, Антропоцен, екокритика.*

Sofiya Filonenko,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Ukrainian Catholic University (Lviv)

GEOMETRY AND THE PHYSICS OF SPACE IN ANDY WEIR'S SCIENCE FICTION NOVEL "PROJECT HAIL MARY"

This article analyzes the artistic specificities of outer space representation in the novel "Project Hail Mary" (2021) by the popular American writer Andy Weir, a proponent of optimistic science fiction who emphasizes human solidarity in the face of global threats. The relevance of this study is grounded in the contemporary "space renaissance" within science and culture, reflected in the revival of the "hard science fiction" genre. The article examines how Andy Weir transforms traditional genre models, such as the cosmic "Robinsonade," techno-thriller, and xeno-fiction – through the lens of scientific realism, incorporating elements of detective fiction, planetary romance, and the "bromance." Particular attention is paid to the conceptualization of space, treated not as a static backdrop but as an active narrative participant. The author explores the opposition between the "micro-space" of the isolated spacecraft and the "macro-space" of the deep universe, where physical parameters such as gravity, vacuum, and pressure serve as the primary drivers of the plot. The study further analyzes the writer's "geographical imagination" in creating an ecosystem for the first contact between the human Ryland Grace and the Eridian Rocky. The differences in the characters' sensory perceptions (visual vs. acoustic) are highlighted, underscoring the complexity of interplanetary communication. It is argued that space in Weir's work is a mathematically calculated system that dictates an ethics of solidarity in the Anthropocene epoch. The symbolism of the title "Project Hail Mary" is revealed as a metaphor for a "desperation pass" and the sacrifice required to save civilization. The article concludes that physical space in the novel is transformed from a hostile environment into a platform for constructive dialogue and interplanetary friendship, affirming a belief in the triumph of intellect over chaos.

Keywords: *US literature, contemporary fiction, Andy Weir, popular culture, popular fiction, bestseller, science fiction, genre, space, landscape, first contact, Anthropocene, ecocriticism.*

Сьогодні астронавтика переживає справжній ренесанс: людство знову мріє про далекі міжзоряні подорожі, колонізацію планет та дослідження інших галактик. Цей інтерес підживлюється масштабними проєктами. Так, у квітні 2026 року НАСА реалізувало перший за 50 років політ людей навколо Місяця на кораблі "Оріон" у рамках місії "Artemis II". На обрії – ще сміливіші перспективи: висадка людей на Південний полюс Місяця, запуск зонду до Фобоса, марсіанського супутника, запуск гвинтокрила на Титан, супутник Сатурна, спорудження суперпотужних космічних телескопів.

Це закономірно викликає піднесення космічної теми в культурі: у літературі, кіно й телебаченні, в музиці, дизайні інтер'єрів та одягу. Космос осмислюється вже не тільки як простір для пригод, а як віддзеркалення земних проблем, інструмент для дослідження екології, технологій та ментальних змін у час наукового прогресу та геополітичної турбулентності. В останні роки відродився інтерес до масштабних фільмів та серіалів космічної тематики: "Дюна", "Астронавт", "До зірок", "Міккі-17", "Мандрівна земля – 2", "Заради всього людства", "Експансія", "Фундація". В українському кінематографі з'явився перший фільм космічної тематики "Ти – космос" режисера Павла Острікова (2025).

Нове відродження у XXI столітті переживають жанри “твердої” наукової фантастики (hard science fiction): космоопери та хроноопери, космічні епопеї, планетарні романи; також активно розвиваються технотрилер, біопанк, кліматична фантастика (cli-fi). Корифеями сучасної наукової фантастики можна вважати Кіма Стенлі Робінсона, Джеймса Корі (співавторів Деніела Абрагама і Тая Френка), Лю Цисіня, Пітера Воттса, які поєднують високі технології, філософію, соціальну проблематику й дослідження психології людини, продовжуючи традиції Роберта Гайнлайна, Айзека Азімова, Артура Кларка. У вітчизняному письменстві цей напрям презентує Макс Кідрук, автор епопеї “Нові темні віки”, що складається з романів “Колонія” (2022), “Колапс” (2026) й анонсованого продовження трилогії “А потім запала пітьма”.

Особливе місце серед згаданих зарубіжних романістів посідає американський письменник Енді Вейр (Andy Weir, 1972 р.), який розвиває оптимістичний напрям наукової фантастики, утверджує віру в могутність технологій, у здатність людства об’єднатися перед обличчям космічної загрози. Проза цього автора базована на суворому дотриманні принципу науковості. В інтерв’ю журналу “Астрономія” 16 березня 2026 року Вейр розповідає про своє зацікавлення різними галузями: “Фізику. Я обожнюю фізику. І біологію, особливо еволюцію. Це неймовірно складні системи, що виникли через випадковість. А от що я терпіти не можу, так це електроніку та електротехніку. Хімія також є моєю слабкою стороною, я завжди неохоче перевіряю факти з неї. У паралельному всесвіті я точно не хімік” (Klesman, 2026).

Енді Вейр щонайбільше відомий завдяки першому опублікованому роману “Марсіянин” (The Martian, 2011), що його було успішно екранізовано режисером Рідлі Скоттом у 2015 році. Син фізика та інженера, Вейр отримав освіту програміста, працював за фахом і водночас створював вебкомікси, фанфіки, оповідання. “Марсіянин” – це космічна “робінзонада”, що приваблює життєствердністю та науковим реалізмом, вірою в потенціал землян реалізувати масштабні інженерні завдання. Цей бестселер отримав численні нагороди в царині фантастики: “Seiun Award”, “Alex Award”, “Goodreads Choice Award”, Geffen Award, “Indies Choice Award”, “Award Astounding Award for Best New Writer” та інші, був перекладений 45 мовами; український переклад Віри Назаренко з’явився 2015 року у видавництві “KM-Publishing”. Другий роман Енді Вейра “Артеміда” (Artemis, 2017), присвячений колонізації Місяця в недалекому минулому, отримав менше уваги критиків і менше нагород (український переклад Дмитра Кушніра опублікований у тому ж видавництві).

Третій роман письменника “Проєкт “Аве Марія” (Project Hail Mary) побачив світ у 2021 році, номінувався на престижну премію “Hugo”. Інтерес до цього твору підсилився завдяки успішній адаптації – однойменному блокбастеру американських режисерів Філа Лорда і Крістофера Міллера, знятому компанією “Amazon MGM Studios” у 2026 році, із зірковим актором Раяном Ґослінгом у головній ролі. Український переклад роману Олени Лісевич, Мирослава Лазанчина, Вадима Скузя вийшов 8 квітня 2026 року у львівському “Видавництві 333”. “Проєкт “Аве Марія” став бестселером у США в рік видання, критика й читачі тепло прийняли його, відзначивши захопливість космічної одіссеї, ентузіазм Енді Вейра щодо науки, реалістичність зображення далекого космосу та інженерних винаходів.

Після появи екранізації письменник у згаданому вище інтерв’ю пояснив задум твору: “Насправді це кілька різних ідей, які виникали в мене протягом багатьох років; я просто склеїв їх разом і зашліфував шви. Я давно хотів написати історію про перший контакт. Також була випадкова ідея про хлопця, який прокидається на кораблі з амнезією. І третя ідея – паливо на основі повного перетворення маси в енергію” (Klesman, 2026).

Наукову фантастику Енді Вейра досліджували Девід Сігел Бернстайн у монографії “Blockbuster Science: The Real Science in Science Fiction” (2017), Сара Мартін у монографії “Masculinity in Contemporary Science Fiction by Men. No Plans for the Future” (2025), а третьому роману автора “Проєкт “Аве Марія” свої розвідки присвятили Джордан Мелоні “Abductive Empiricism: The Significance Of Substance In Andy Weir’s *Project Hail Mary*” (2024), Таммапас Калавантаваніч “Friend of Foe: The Development of Human-Alien Relationships Based on Ecological Awareness in Andy Weir’s *Project Hail Mary*” (2022), Марія Контіо “Exploring the representations of otherness in relation to humanity in science fiction literature: *The Martian Chronicles* and *Project Hail Mary” (2024),* Аравінд Р. Наір “Born of Necessity: Alien Partners and Actor-Networks in Andy Weir’s *Project Hail Mary*” (2024), які переважно зосередилися на темі першого контакту з інопланетянином та екокритичному прочитанні твору.

Традиційно для сучасної наукової фантастики реалістичного напряму простір є активним учасником дії, а не просто декорацією, барвистим та екзотичним тлом для пригод. Енді Вейр зображує його не як порожнечу, а як складну фізико-математичну систему, параметри якої диктують правила виживання людини. Письменник ретельно відстежує вплив гравітації, тиску, температури, радіації, вакууму на головних героїв, ці фізичні категорії стають у романі об’єктами естетичного осмислення та складовими наративу. Крім того, Вейр приділяє увагу масштабуванню простору, проблемі ізоляції людини в зорельоті, паралелям між земним, космічним та інопланетним простором, дослідженню екосистеми взаємодії людини та інопланетянина – простору першого контакту. Це зумовлює актуальність теми статті, **мета** якої – аналіз художньої специфіки презентації космічного простору, його фізики та геометрії в науково-фантастичному романі Енді Вейра “Проєкт “Аве Марія”.

Методологічним орієнтиром для мене стала стаття Лізи Флетчер “Вступ: простір, місце і масова література”, що відкриває збірник “Popular Fiction and Spatiality. Reading Genre Settings” (Fletcher, 2016), а також стаття “Загублені в космосі” Джеймса Ніла і Роба Кічіна зі збірника “Lost in Space. Geographies of Science Fiction” (Kneale, Kitchin, 2002). Так, Ліза Флетчер характеризує простір (сетинг) у популярній літературі як структуротворчий елемент жанру, з цього випливає, що фізична й математична природа космосу стає складовою жанрової ідентичності в науковій фантастиці. Джеймс Ніл і Роб Кічін стверджують, що наукова фантастика наділена “географічною уявою”, вона конструює власний простір і географію за логікою земного світу.

Роман “Проєкт “Аве Марія” присвячено порятунку земної цивілізації від космічної загрози. Астрофаги (буквально – “пожирачі зірок”), раса мікроскопічних “космічних водоростей”, зосереджена на так званій “лінії Пєтрової” між Сонцем і Венерою, інтенсивно поглинає сонячну енергію, через що Сонце тьмянішає, що в близькій перспективі 30 років загрожує катастрофою для землян. Така сама ситуація – космічна пандемія – спостерігається і в інших зіркових системах, окрім Тау Кита, яка має імунітет до астрофагів. Мікробіолог Райленд Ґрейс залучений до масштабного проєкту – місії зорельота “Аве Марія” для пошуку рецепту протидії загрозі в далекій системі та повідомлення землян про спосіб вижити (повернення корабля додому при цьому не передбачено).

Події роману Енді Вейра розгортаються паралельно у двох площинах: у теперішньому часі Райленд Ґрейс виявляється єдиним зацілілим з екіпажу зорельота біля системи Тау Кита, долаючи амнезію після перебування в штучній комі. Він мусить самотужки здійснити місію й відкрити секрет імунітету цієї зірки проти астрофагів. Ґрейсу доводиться взаємодіяти з представником іншої цивілізації з планети Ерідан (Рокі), якого він зустрічає в тій же точці простору. Ретроспективна частина сюжету розповідає про усвідомлення землянами катастрофи, що насувається, згуртування наукової спільноти, дослідження астрофагів і підготовку космічної місії, а також висвітлює причини того, як учений-невдаха, вчитель природознавства в школі Райленд Ґрейс опинився на борту зорельота.

Письменник скомбінував кілька жанрів у своєму творі. Позаяк центральний конфлікт роману сфокусований довкола розв'язання важких інженерних і технічних завдань, то слушно зарахувати його до *"твердої" наукової фантастики*. Проблема виживання людини в ізольованому середовищі далекого космосу дозволяє говорити про риси *космічної "робінзонади"* (це повторює жанрову модель першого роману Вейра "Марсіянин"). Висока напруга сюжету, динаміка й відчуття невпинної загрози для землян дає ефект *технотрилера,* що дещо нагадує роман "Штам Андромеда" Майкла Крайтона. Сюжетна лінія взаємодії головного героя з чужопланетянином-еридійцем Рокі викликає в пам'яті жанрову традицію *ксенофантастики про перший контакт* (Герберт Веллс, Станіслав Лем, Артур Кларк, Філіп Дік та інші). У "Проєкті "Аве Марія" можна за бажання побачити й інші жанрові складники: *детективну лінію* (Грейс повертає пам'ять і реконструює минулі події), *кліматичну прозу* (загроза зміни клімату на Землі через потьмянішання Сонця), *планетарний роман* (описи ландшафтів Адріан та Еріду), *броманс* (історія дружби та спільного інтелектуального пошуку Ґрейса і Рокі).

Енді Вейр загострює контраст між мікропростором і макропростором. Перший пов'язаний із ізольованими локаціями стерильних лабораторій на секретних військових базах США та Китаю, а найбільше – з локацією космічного корабля "Аве Марія", де в спальному відсіку опритомнює головний герой. Автор змальовує клаустрофобні відчуття Ґрейса, якого штучний інтелект не випускає з космічного лазарету доти, доки він не пригадає власного імені: "Як на підводному човні. Може, ми заразні? Може, це герметичне карантинне приміщення?" (Вейр, 2026: 18). Це переживання підсилюється наявністю муміфікованих тіл загиблих членів екіпажу поруч: простір відсіка представлено як простір смерті, кладовища. Сам образ крихітної частинки – астрофага – як першого представника позаземного життя, з яким зіштовхнулися люди, підкреслює рівень мікроскопії в художньому тексті.

Натомість макропростір далекого космосу, традиційний для жанру "твердої" наукової фантастики й космічної одіссеї в стилі "Стартреку" чи "Зоряних воєн", відтворений неймовірно масштабно. Головний герой відчуває себе малесенькою піщинкою в гігантському порожньому просторі, що відстоїть від Землі на десятки світлових років. Ґрейс із жахом усвідомлює своє перебування в іншій сонячній системі біля зірки Тау Кита та суїцидальність польоту туди: "Земля у небезпеці. Сонце заражене Астрофагом. Я на космічному кораблі в іншій сонячній системі" (Вейр, 2026: 99), "…Аве Марія" не повернеться додому. Це квиток в один бік" (Вейр, 2026: 101).

Цей масштабний простір задано в сюжетній зав'язці: читач бачить гігантську дугу між Сонцем і Венерою – лінію Пєтрової, складену з астрофагів, що відкидає тінь на рідну планету. Такі ж дуги перетинають усі зіркові системи, які можуть спостерігати астрономи на Землі. Загроза катастрофи в романі має справді глобальний масштаб: "…Максимальний радіус дії Астрофага становить трохи менше ніж вісім світлових років. Будь-яка зірка в діапазоні зараженої зірки зрештою теж буде заражена" (Вейр, 2026: 130). Космос у романі є водночас символом смерті й порятунку, адже саме в далекій зірковій системі сховано рецепт виживання земної цивілізації.

Змальовуючи міжзоряний простір, Енді Вейр докладно описує його фізику й геометрію. Він приділяє особливу увагу впливу вакууму та гравітації на життя героя в зорельоті. Для подолання невагомості земні інженери вбудували в корабель "Аве Марія" центрифугу, щоб забезпечити стабільну роботу складної техніки в лабораторії для дослідження астрофагів та їхнього антагоніста на Тау Кита. При зміні сили тяжіння герой повинен швидко адаптуватися, що завдає йому фізичних страждань. Під час орбітального маневру біля планети Адріан із системи Тау Кита астронавт змушений вийти у відкритий космос, і неймовірне тяжіння небесного тіла загрожує його життю. Це момент найбільшої вразливості героя, коли космічний вакуум намагається вбити його. Отже, гравітація виступає архітектором простору в романі, створюючи динамічне й небезпечне середовище для космічної "робінзонади".

Осмислення простору в романі випливає з теми першого контакту з інопланетянином Рокі. Життєве середовище обох героїв зображене паралельно: два космічні кораблі випадково опиняються в одній точці безконечного всесвіту, розділені лише кількома метрами відстані: "Це… космічний корабель інопланетян. Створений інопланетянами. Іншопланетяни достатньо розумні, щоб створити космічний корабель. Людство не самотнє у Всесвіті" (Вейр, 2026: 163), "На борту цього корабля є розумна форма життя. Я за 200 метрів від чистої води інопланетянина! …Очманіти! Це воно! Перший контакт! У мене! Я той, хто вперше зустрічає інопланетян!" (Вейр, 2026: 169).

Енді Вейр скрупульозно уважно змальовує відмінності просторів існування обох рас: на відміну від сталих величин гравітації, тиску, температури, складу земної атмосфери, еридієць живе в розпеченому середовищі з аміаку з набагато сильнішим тяжінням: "Наші середовища навіть відділено несумісні. Я б помер за секунди, якби був на його боці тунелю. І гадаю, що й він би не дуже добре почувався за однієї двадцять дев'ятої його нормального атмосферного тиску і зовсім без аміаку" (Вейр, 2026: 237). Це спершу створює відчуття нездоланного бар'єру між двома героями.

Попри це, письменник з оптимізмом змальовує його подолання обома героями в ім'я порятунку своїх планет: між двома кораблями будується тунель із ксеноніту, еридійського матеріалу, посередині якого – скляна стіна із шестикутників різних кольорів і текстур ("гексостіна"), що утворює безпечний простір для кожного. Згодом цей простір взаємодії і співпраці видозмінюється: Рокі приходить до Ґрейса в геодезичній кулі з ксеноніту ("космокулі"), а пізніше, переселившись на земний корабель, будує там цілу систему тунелів зі шлюзами для переміщення й спільних досліджень астрофагів: "Він проклав власні нові тунелі від палуби до палуби. Це ніби тут повсюди є ходи для гігантського хом'яка" (Вейр, 2026: 354). У момент гострої небезпеки біля планети Адріан обидва герої фізично ламають цей бар'єр заради порятунку одне одного, завдаючи собі травм і ризикуючи життями. Відтак, спільний дім, облаштований представниками двох цивілізацій, виступає метафорою міжпланетної дипломатії.

Енді Вейр демонструє різницю сенсорної природи сприйняття простору землянином і еридійцем. Для Ґрейса головним органом чуття є зір, він мусить встановити в тунелі світильники, щоб побачити його облаштування. Без світла космос для астронавта є темною пусткою: "Чорнота космосу зникла. Її замінила чорнота темного тунелю" (Вейр, 2026: 221). Натомість Рокі не має органів зору: він сприймає простір через звук іншими сенсорами, тому для цієї раси освітлення зовсім не є потрібним: "Звук? – запитую я. – Ви "бачите" за допомогою звуку? …На відміну від кажанів і дельфінів, еридійці мають *пасивний* сонар. Вони використовують навколишні звукові хвилі для розпізнавання свого оточення замість того, щоб видавати специфічні звуки для відстеження здобичі" (Вейр, 2026: 249). Ґрейс прагне візуалізувати цей звуковий простір для себе. Комунікація героїв відбувається також через звукові хвилі: мова Рокі нагадує землянину співи китів. Звук стає способом відчування кольору: наприклад, зелений колір планети Адріан Рокі сприймається як "середньо-шорсткий": середній у земному спектрі, він також є середнім за рельєфністю.

Риси планетарного роману в "Проєкті "Аве Марія" виявляються в описах планети Адріан, де герої беруть зразки місцевої фауни під час орбітального маневру, а згодом – в описі планети Ерід, де облаштовується Ґрейс після виконання місії. Попри те, що гравітація Адріана смертельно загрозлива для корабля й героя, він як істинний вчений не забуває милуватися краєвидом цієї далекої планети: "Адріан в реальності просто розкішний. Я затримуюсь на корпусі й кілька хвилин дивлюся на величезний світ. Кулю покривають смуги темно- і світло-зеленого кольору, а відбите світло від Тау Кита просто захоплює дух. Я міг би дивитися на це годинами" (Вейр, 2026: 375).

Опинившись на Еріді разом із другом Рокі, Ґрейс знову мешкає в ізольованому просторі, виокремленому для нього інопланетянами на знак вдячності за порятунок від катастрофи. Фізично межа між куполом і рештою планети загрожує землянину смертю, однак тепер для героя цей простір сприймається не як вимушене обмеження, а як місце дружби, взаємного пізнання й підтримки. З іронією Енді Вейр описує еридійську школу, де працює вчителем Ґрейс, яка абсолютно нагадує його земний заклад освіти.

Назва проєкту "Аве Марія" символічно підсумовує головне послання автора. Людство перебуває в стані кліматичного колапсу, і місія астронавтів заради пошуку рятівного рецепта – це "пас відчаю" (англ. Hail Mary, термін з американського футболу), єдине, що залишилося, щоб врятувати планету. Разом з тим, відсилання до католицької молитви "Аве Марія" підкреслює жертовність місії й надію на порятунок заради виживання Землі.

Отже, в романі-бестселері Енді Вейра простір виступає як активне середовище, математично обчислене й фізично відчутне. "Проєкт "Аве Марія" символізує жорстоку логіку Антропоцену, в якому фізичні та біологічні закони диктують етику солідарності заради виживання всіх видів на планеті і в галактиці. Фізичний простір у творі стає універсальною мовою контакту між землянами та інопланетянами, це не ворог, якого треба подолати силою, а рівняння, яке треба розв'язати силою інтелекту. Ворожий і небезпечний простір майбутньої глобальної катастрофи перетворюється на місце надії, спільної праці й порятунку, місце перемоги конструктивного діалогу й дружби над всесвітнім хаосом і відчаєм.

Література:

1. Вейр Е. Проєкт "Аве Марія". Львів : Видавництво 333, 2026. 624 с.
2. Fletcher Lisa. Introduction: Space, Place, and Popular Fiction. *Popular Fiction and Spatiality. Reading Genre Settings.* Palgrave Macmillan, 2016. P. 1–7.
3. Klesman Alison. Andy Weir on the science of *Project Hail Mary*. *Astronomy*. 2026. March 16. https://www.astronomy.com/science/andy-weir-on-project-hail-mary/
4. Kneale James and Kitchin Rob. Lost in Space. *Lost in Space. Geographies of Science Fiction.* London-New York : Continuum, 2002. P. 1–16.

References:

1. Fletcher, Lisa (2016). Introduction: Space, Place, and Popular Fiction. *Popular Fiction and Spatiality. Reading Genre Settings.* Palgrave Macmillan, 1–7.
2. Klesman, Alison (2026). Andy Weir on the science of *Project Hail Mary*. *Astronomy*. 2026. March 16. https://www.astronomy.com/science/andy-weir-on-project-hail-mary.
3. Kneale, James, Kitchin, Rob (2002). Lost in Space. *Lost in Space. Geographies of Science Fiction.* London-New York: Continuum, 1–16.
4. Weir, Andy. (2026). Proiekt "Ave Mariia" [Project Hail Mary]. Lviv: Vydavnytstvo 333 [in Ukrainian].

© К. Б. Бугера

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Отримано: 30 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: kateryna.buhera@oa.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-2501-079X

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-278-283

Бугера К. Б. Повсякденний вимір кримського курорту в повісті Олени Звичайної "Селянська санаторія". *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 278–283.

УДК: 821.161.2-31.09"19"

Бугера Катерина Богданівна,
аспірантка,
Національний університет «Острозька академія»

ПОВСЯКДЕННИЙ ВИМІР КРИМСЬКОГО КУРОРТУ В ПОВІСТІ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ "СЕЛЯНСЬКА САНАТОРІЯ"

У статті проаналізовано специфіку репрезентації кримського повсякдення в повісті Олени Звичайної "Селянська санаторія" у світлі взаємодії художнього простору і побутових практик, а також через досвід хвороби й наближення смерті, які переживають персонажі, перебуваючи на курорті. Встановлено, що санаторій належить до авторських гетеротопій – місць із дивними й нелогічними законами, перебування в яких оприявнює суперечності соціальних структур. Повсякденність головної героїні формується через зміну локусів – від злиденної міської кімнати до впорядкованого санаторного простору, від гамірливої набережної Ялти до скромного татарського передмістя. Таке просторове розгортання дає змогу простежити контрасти між зовнішнім благополуччям курорту та прихованими соціальними суперечностями в радянській державі.

Елементи зовнішності персонажів стають важливими складниками курортного повсякдення. Одяг, косметика та практики догляду за собою слугують засобами характеристики героїв і виявляють закладені в тексті ціннісні протиставлення. Аналіз цих деталей допомагає простежити ставлення персонажів до навколишньої дійсності та моделі поведінки, поширені в курортному середовищі.

Окрему увагу приділено топосам хвороби та смерті, інтерпретованим у контексті антропологічних студій ритуалу переходу. Встановлено, що ізоляція хворої персонажки, організація її переміщення та похорону відтворюють послідовність сепарації, власне лімінальної стадії переходу та інкорпорації, а приховування смерті увиразнює характерні для тоталітарної системи практики виключення й замовчування. Доведено, що кримське повсякдення в повісті є важливим засобом художнього осмислення радянської дійсності та збереження пам'яті про тоталітарний досвід.

Ключові слова: *художнє повсякдення курорт, кримський текст, простір, ритуали переходу, антитоталітаризм.*

Kateryna Buhera,
Postgraduate student,
National University of "Ostroh Academy"

THE EVERYDAY LIFE OF A CRIMEAN RESORT IN OLENA ZVYACHNA'S NOVELLA "THE PEASANT SANATORIUM"

This article analyzes the specific features of the representation of Crimean everyday life in Olena Zvychayna's novella "The Peasant Sanatorium" through the lens of the interaction between artistic space and everyday practices, as well as through the characters' experiences of illness and the approach of death while staying at the resort. It is established that the sanatorium is associated with the author's heterotopias – places with strange and illogical rules, in which the contradictions of social structures are revealed. The main character's everyday life is shaped by changing locations – from a poor city room to the comfortable sanatorium space, from the lively Yalta waterfront to a small Tatar suburb. This spatial unfolding allows us to see the contrasts between the resort's outward prosperity and the hidden social contradictions within the Soviet Union.

The characters' looks become important elements of resort life. Clothing, cosmetics, and personal hygiene practices are used to describe the characters and reveal the value-based oppositions within the text. An analysis of these details allows us to examine the characters' attitudes toward their reality and the behavioral patterns prevailing in the resort environment.

Special attention is paid to the toposes of illness and death, interpreted through the lens of anthropological studies of rites of passage. It has been established that the isolation of the sick character, the organization of her transfer to hospital, and her funeral reproduce the process of separation, the liminal stage of transition and incorporation into the world of the dead, while the concealment of her death highlights the practices of marginalization and silencing typical for a totalitarian system. It has been demonstrated that Crimean everyday life in the novella is an important means of artistically interpreting Soviet reality and preserving the memory of the totalitarian experience.

Keywords: *artistic everyday life, resort, Crimean text, space, rites of passage, anti-totalitarianism.*

Постановка проблеми. Кримський півострів є унікальним культурним і геополітичним простором, у якому протягом ХХ ст. перетиналися етнічні традиції та імперські інтереси. В умовах радянського тоталітаризму поліетнічна колонізована територія ставала об'єктом контролю, уніфікації та ідеологічного тиску. У цьому контексті художнє осмислення кримського повсякдення набуває особливої ваги, адже через побутові деталі література здатна показати механізми функціонування тоталітарної системи в щоденному досвіді людини. Через описи буденних практик, ритуалів і моделей поведінки письменники фіксують аспекти історії, замовчувані або спотворювані офіційним радянським дискурсом. Особлива роль у збереженні пам'яті про злочини комуністичної держави належить літературі української діаспори, яка стала своєрідним компенсаторним документом епохи. Творчість О. Звичайної в цьому контексті є прикладом літератури свідчення, у якій життєвий досвід авторки стає надбанням культурної пам'яті про колективізацію, Голодомор, репресії та інші трагічні події ХХ ст.

Метою статті є дослідити особливості репрезентації повсякдення кримського курорту в повісті О. Звичайної "Селянська санаторія".

Методологічну основу дослідження становить поєднання антропологічних підходів, імагологічного аналізу, постколоніальної критики, що дає змогу інтерпретувати повсякденні практики на курорті, його художній простір та елементи зовнішності персонажів як засоби конструювання соціальних, культурних та ідеологічних смислів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри загальну поширеність терміна, наукове осмислення повсякдення починається лише наприкінці XIX ст. Одним із перших у 1913 р. ввів це поняття у філософію Е. Гуссерль, схарактризувавши повсякденність як "царину <...> наочно ясного або темного, чіткого або нечіткого співприсутнього, з якого складається стале коло актуального поля сприйняття" (Гусерль, 2020: 53), і, попри те, що "змістовий склад" цього *співприсутнього* змінюється, він "стало наявний" для кожного індивіда. Філософ М. Гайдеггер (Heidegger, 1962; 168) звертається до поняття повсякдення як невід'ємної частини індивідуального буття людини (Dasein) у його взаємодії з буттям Інших, а соціолог А. Лефевр у "Критиці повсякденного життя" наголошував, що філософію неможливо ізолювати від повсякденного життя, котре є "верховним судом, перед яким постають мудрість, знання і влада", а проблеми буденності дедалі частіше стають предметом зацікавлення істориків, етнографів, письменників і журналістів (Lefebvre, 1991; 6–7). М. де Серто у праці "Практики повсякденного життя" звертався до поняття простору, зауважуючи, що "просторові практики стосуються повсякденних тактик і є їхньою частиною – від найпростіших просторових вказівок до <...> щоденних новин" (de Certeau, 1984; 115), а Г. Башляр у своїй "Поетиці простору" дослідив рецепцію в літературі "доволі простих образів *щасливого простору*", серед яких такі буденні поняття, як "дім", "стіни", "полиці" (Bachelard, 1994; 35).

Б. Вальденфельс стверджує, що, вивчаючи буденність, ми "маємо справу з довкіллями, національними культурами, культурними епохами, культурними колами або ступенями цивілізації, й усі вони мають свої специфічні структури повсякденності" (Вальденфельс, 2004: 51). Тож аналіз структур повсякденності передбачає міждисциплінарний підхід, ґрунтуючись на здобутках імагологічних студій (Г. Дизерінк, Д.-А. Пажо), постколоніальної оптики (Е. Саїд, Г. Бгабга), а також антропологічних досліджень повсякденних ритуалів (А. ван Геннеп, В. Тернер, Г. Абрамович).

У вітчизняних літературознавчих студіях до теми повсякдення зверталася О. Харлан, яка на прикладі "Щоденника" М. Драй-Хмари розкрила особливості буденного життя письменника на тлі історичної епохи (Харлан, 2010). Повсякденність у творчості українських шістдесятників неодноразово ставала предметом наукового зацікавлення Л. Тарнашинської (2010, 2017, 2021). У своїх розвідках дослідниця аналізувала не лише буденну свідомість і повсякденні практики, а й естетику потрясінь, які здатні порушити усталену рутину персонажів (Тарнашинська, 2021: 143). Ґрунтовним дослідженням феномену повсякденності стала дисертація І. Смаровоз, котра в порівняльному аспекті дослідила поетику повсякденності в текстах сучасних авторок І. Роздобудько й М. Ґретковської (Смаровоз, 2023). Національні моделі повсякдення в жіночій прозі великої Британії досліджувала Т. Свербілова (Свербілова, 2021), а К. Буцька розглядала буденний побут як простір пам'яті (Буцька, 2021).

Аналіз повсякдення є продуктивним підходом для вивчення літератури XX ст., позначеного глобальними катастрофами. Світові війни, утвердження тоталітарних режимів, голод, окупація, вимушена еміграція неминуче деформували буденне життя окремої людини. У період замовчування з боку офіційного дискурсу художня література фіксувала ці деформації і злами, стаючи "механізмом добору реальних та уявних свідчень історії й життя" (Gaxha, 2016; 146).

У цьому контексті вагому роль відігравала творчість українських письменників-емігрантів, зокрема О. Звичайної. Проза діаспорянки, котра описувала Крим 1933 року з позиції свідка й вигнанця, виконувала саме цю компенсаторну функцію, документуючи те, що замовчували в радянській Україні, й заповнюючи лакуни пам'яті. Творчість О. Звичайної ставала предметом наукового зацікавлення С. Ленської, яка висвітлювала антитоталітарне спрямування романів авторки (Ленська, 2021), А. Мироненко, котра дослідила конструювання жіночих і чоловічих образів у повісті "Селянська санаторія" через призму протистояння між українським націоналізмом та радянською ідеологією (Мироненко, 2025), та В. Кривчун, яка розглядала прозу О. Звичайної як приклад літератури свідчення про злочини тоталітаризму (Кривчун, 2025).

Виклад основного матеріалу. У кризові часи саме повсякдення як постійно присутнє в бутті кожної людини, стає тією сферою, яка свідчить "про способи життя і екстремального виживання в умовах воєн, революцій, терору, голоду" (Харлан, 2010; 50). Елементи художньої повсякденності яскраво представлені в повісті української письменниці-емігрантки О. Звичайної (справжнє прізвище – Дельгівська) "Селянська санаторія". Походячи з інтелігентної родини й бажаючи присвятити своє життя літературній діяльності, письменниця сповна відчула на собі всі жахи життя в тоталітарній державі: її чоловіка Михайла Джуля арештовували 11 разів й у 1937 р. засудили до 10 років каторги в таборах на Колимі, саму ж авторку звільнили з учительської посади як "дружину ворога народу". У період Другої світової війни подружжя вивезли на примусові роботи до Німеччини, а згодом родина опинилася в австрійському таборі для переміщених осіб, звідки в 1953 році вдалося емігрувати до США. Там О. Звичайна активно провадила творчу діяльність, а її літературна спадщина стала "цінним історичним свідченням епохи, яке дає змогу краще осмислити глибину страждань, яких зазнав український народ у XX столітті" (Кривчун, 2025: 232).

У центрі сюжету "Селянської санаторії" – історія дівчини Уляни, яка хворіє на запалення легень і потребує зміни клімату й лікування у спеціальному медичному закладі. Дія повісті відбувається 1933 р. – в апогей штучного голоду в Україні. Власне, вже на перших сторінках авторка описує вулиці міста, куди, прагнучи вижити, стікаються з навколишніх сіл голодні селяни з дітьми: "Всі вони скиглять охриплими голосами, простягаючи до людей свої анемічні, обтягнені тоненькою шкіркою рученята" (Звичайна, 1952; 5). Натовпи людей стікаються до пишної вітрини "Торгсіну" – величавого продуктового магазину, де іноземці за валюту мають можливість придбати вишукані делікатеси, а громадяни СРСР "цілком свобідно", іронізує авторка, можуть обміняти продукти харчування на золото. Сюди мати Улянки й веде дівчину. У магазині жінці доводиться віддати шлюбні перстені, щоб отримати кошти на лікування доньки. Коштовності, що "назавжди зникають з очей старої жінки, збудивши яскравий, як блискавка, спогад про молодість"(Звичайна, 1952: 11) стають речовим свідченням про стирання родинної – а згодом і колективної – пам'яті в комуністичній державі.

Курорт, куди приїздить Улянка, належить до гетеротопій – авторського втілення місць із дивними й нелогічними внутрішніми законами й ілюзорним простором, який розкриває "усі сфери людського життя як ще більш ілюзорні" (Foucault, 1984) і чинить трасформативний вплив на всіх, хто в ньому опиняється. Перебування Улянки в будинку відпочинку дає змогу побачити різні топоси й ландшафти, які стають повсякденням героїні. У тексті описано як особистий життєсвіт дівчини

в процесі одужання й набуття досвіду, так і її взаємодію з повсякденням інших персонажів, які, приїжджаючи на курорт, переживають зміни – фізичні й духовні.

Одразу після поселення Улянки в будинку відпочинку стає помітним контраст із убогим побутом Улянчиного дому – "кімнатою, що грала ролю спальні, їдальні, сальону, кімнати для студій, пральні та кухні… що мала тільки одне вікно і мальовничі плями вологости на стінах" (Звичайна, 1952: 12). У Криму повсякденним простором героїні стала невелика, проте затишна кімната на п'ять ліжок – для дівчини та її чотирьох сусідок, які "одержують спеціальну дієту та додаткові кальорії" (Звичайна, 1952: 19), – і пляж, де жінки щодня, за приписом лікаря, приймають сонячні ванни. Споглядання величних і безкраїх морських пейзажів геть не схоже на сумні "променади" міськими вулицями, серед яких – "калюжі і бруд", а незмінним тлом для вигуків газетярів і торговців став плач людей, які помирають від голоду. Свіже повітря й перебування у спокійній атмосфері старої вілли в "оточенні струнких кипарисів", де навіть хідник до моря, "який повільними уступами спускається з досить високої гори аж до самого моря" (Звичайна, 1952: 20), пристосовано до потреб пацієнток, сприяють швидкому одужанню Улянки.

Відчуваючи, як до неї повертаються життєві сили, дівчина починає усвідомлювати, що "сонце світить саме для неї" (Звичайна, 1952: 42), тож вроджена цікавість Уляни і її невтримна енергія змушують пацієнтку "розширювати горизонти". Знаковим стає знайомство Улянки зі старшою товаришкою Ольгою Петрівною. У минулому переконана комуністка і членка партії з 1917 року, під час виголошення однієї з агітаційних промов щодо колективізації вона усвідомила злочини радянської влади перед українським народом і, бажаючи спокутувати власний гріх, спеціально вийшла на мороз і застудилася. Тепер тяжко хвора, вона відчуває, що лікування не дає результату, і прагне розкрити правду про комуністичну державу Улянці, у якій знайшла єдину споріднену душу.

Важливою для світоглядної еволюцій головної героїні стає екскурсія до Селянської Санаторії. Варто зауважити, що йдеться про Ліваді́йську царську резиденцію, яка була перейменована після встановлення радянської влади. Причому Ольга Петрівна наголошує, що «віддала своє здоров'я, сили, розум і... молодість на те, щоб у палаці царя Миколи ІІ-го була тепер Селянська Санаторія!» (Звичайна, 1952: 42). Ця подорож дає змогу героїні побачити зблизька повсякденне життя в лікувальному закладі. Там, у колишньому приміщенні царського палацу, з його витонченими архітектурними формами, розкішними кімнатами й будуарами, стелі і стіни яких навіть художньо оздоблено трояндами (Улянка вражена розмірами приміщень і тим, що в просторих кабінетах розміщено лише по чотири ліжка), впадає в очі разюча невідповідність – зручностями Санаторії щодня користуються не сухотні селяни, а представники партійної еліти.

Після відвідання Санаторії і від'їзду Ольги Петрівни на подальше лікування Улянка виходить за межі окремих локусів, відкриваючи для себе життя курортного міста. Щоденний маршрут героїні пролягає через набережну – головний елемент ялтинського простору. Починаючи з ХІХ ст., місто було популярною рекреаційною зоною, тож головна вулиця Ялти – "втілення самої ідеї обслуговування" (Звичайна, 1952: 125). Ідучи набережною, Улянка споглядає будівлі санаторіїв та готелів, перукарень і "сальонів" манікюру, зазирає у вітрини продуктових крамниць, які колись вражали різноманіттям їжі, а в 1933 р. торгують лише "дельфінячою" ковбасою. Проте на полицях магазину "Санітарія і Гігієна", на диво, представлено широкий асортимент косметики популярної тоді фірми "Т.Ж.". І в цьому простежується гірка іронія – внутрішні проблеми "країна рад" намагається замаскувати за яскравим фасадом.

Проте Улянці самого лише фасаду недостатньо. Вона піднімається вище від набережної, повз будинки міського типу, які "зберігають характер запопадливого обслуговування тимчасових мешканців та випадкових відвідувачів курорту" (Звичайна, 1952: 126), і опиняється на Яйлі – плоскогір'ї, що розташоване поблизу Ялти. Саме тут Улянка знайомиться з повсякденням корінних мешканців Криму. Як справедливо зауважують Світлана Кочерга та Олександра Вісич, "Пізнання картини світу чужинців завжди приречене на долання стереотипів, оскільки уявлення про іноземців та їхню культуру формуються не безпосередньо, а з їхньої громадської репутації" (Кочерга, Вісич, 2023: 71). Помітним є здивування героїні, коли вона виявляє, що мешканці Яйли, які в уявленні героїні постають "нащадками войовничого народу, що вписав і в нашу історію багато сумних сторінок" (Звичайна, 1952: 127), працюють тепер переважно на обслуговування. Традиційно кримські татари вирощують кіз, але основними споживачами молока стають курортники (зокрема Улянка щодня вживає молоко, за порадою лікаря), розводять овець і постачають м'ясо до ресторану "Поплавок" (дівчина з подругою куштували там чебуреки). Героїня фіксує вбогість осель місцевих мешканців – деталь, що оприявнює цілеспрямоване упослідження корінного населення.

Попри те, що кримським татарам вдавалося зберігати побутову самодостатність своїх господарств, виразно простежується їхня структурна й економічна залежність від "центру". Ялтинські шевці, кравці, годинникарі, фотографи, перукарі та безліч інших професій забезпечували комфортні умови відпочивальникам на курорті – "чужинцям, які невпинним потоком текли й течуть… у рідний край, щоб пити його цілюще повітря і споживати плоди його" (Звичайна, 1952: 127). І в очах кримських татар не існувало принципової різниці між імперською аристократією до революції та радянськими курортниками в 30-х рр. ХХ ст.

О. Звичайна фіксує специфічний патерн соціальної адаптації мешканців Ялти в комунікації з приїжджими: "Ялтинський татарин… підкреслено чемний, запобігливо-услужний, хитрий і навіть винахідливий… Він завжди до Ваших послуг, і усмішка його продається за гроші. Він досить добре володіє російською мовою і, як це не дивно, майже не має жодного акцента" (Звичайна, 1952: 127). О. Звичайна вдається до гетеростереотипізації: кримський татарин постає «зручною» для імперського простору прислугою. Етнічна ідентичність персонажів проступає як те, що Джоеп Лірсен називає «можливою ідентифікацією» (Лірсен, 2011: 371) – конструкт колоніального погляду, який авторка відтворює, не дистанціюючись від нього. .

Перебування на курорті, окрім фізичного й духовного відновлення, передбачає також можливість розважитися, зав'язати нові знайомства чи короткочасні романи, а теплий клімат, відпочинок на пляжах та загальна атмосфера волі й розкутості змушують героїв приділяти увагу своїй зовнішності, викликають бажання вигідно вирізнятися на тлі інших людей. Улянчині сусідки по кімнаті – Роза й персонажка, яку іронічно названо "Дамою з камеліями", – повсякчас заклопотані створенням власного привабливого образу. Так, зокрема під час відпочинку на пляжі, коли пацієнткам дозволено засмагати, Роза зосереджено робить собі манікюр, а "Дама з камеліями" зазнає нищівної критики від товаришок через надмір

косметики на обличчі: "… бідний "Коля" справді не має місця, куди б він міг тебе поцілувати, не ризикуючи вимазати собі губи чорною, білою або червоною фарбою" (Звичайна, 1952: 29).

В Улянки, однак, кокетування й марнославство "совєтських дам" викликають лише огиду. Під час щоденних прогулянок вона не вкладає волосся у складні зачіски, байдуже ставиться до різноманіття косметики, а викличний манікюр курортниць нагадує дівчині "закривавлені нігті вампіра" (Звичайна, 1952: 131). На противагу "штучному, крикливому й нетривкому"(характеристика, яку можна застосувати не лише до естетики курортної моди, а й загалом до радянської ідеології) героїня обирає прикрасити волосся квітками безсмертника. Ця рослина стійко асоціюються із тривкістю й незнищенністю (Жайворонок, 2006: 32), тож деталь набуває символічного значення, увиразнюючи дистанціювання від нав'язуваних моделей поведінки й радянської культури споживання.

Єдиним головним убором, який Улянка погоджується придбати на курорті, стає капелюшок із рафії – особливо міцної соломки, зроблений у кустарній майстерні старої татарської інтелігентки: "Він і справді чудовий: «рафія» сплетена якимось чарівним візерунком на зразок мережива, на якім вибагливо переплітаються якісь тоненькі гілочки з листочками, а між гілочками й листочками залишено маленькі, майстерно зроблені дірочки" (Звичайна, 1952: 131). Вибір на користь автентичного татарського виробу на противагу масовій радянській косметиці можна трактувати як вияв поваги до локальної культури й знак прихованого опору колоніальній ідеології.

Блукаючи Ялтою, Улянка почувається чужою серед натовпу радісних курортників, які живуть одним днем, женучись за миттєвим задоволенням. Вражена зізнанням Ольги Петрівни про насильницькі механізми функціонування тоталітарної держави, дівчина прагне дослухати її розповідь до кінця. Саме через сюжетну лінію Ольги Безрідної у творі актуалізується топос хвороби і смерті як частини повсякдення. Невиліковно хвора жінка, перебуваючи у стані повільного згасання, належить до персонажів, яких В. Тернер означив як "лімінальних істот" або "порогових людей", тобто тих, хто "перебуває між призначеними та впорядкованими законом позиціями" (Terner, 1977; 95). Хвороба й наближення смерті мають усі ознаки лімінального, межового стану, коли людина "мусить полишити свою соціальну роль у спільноті живих, увійти в невизначений "проміжний" стан і нарешті бути реінкорпорованою в новий статус" (Abramovich, 2015: 871).

У повсякденному сприйнятті смерть іншої людини розуміється як "невизначене щось, що має неодмінно настати звідкись, але найближчим часом не є для людини безпосередньою реальністю і тому не становить загрози" (Heidegger, 1962: 297), але водночас усвідомлення близької смерті когось із оточення викликає містичний страх і спонукає звертатися до особливих ритуалів переходу, які, за А. ван Геннепом, включають сепарацію від попередньої структури, власне лімінальну фазу та інкорпорацію в нове середовище (Van Gennep, 1960: 11).

Спостерігаючи погіршення стану Ольги Петрівни, директор будинку відпочинку наполягає на тому, щоб відокремити жінку від інших відвідувачок, виділивши їй "маленьку кімнатку з одним віконцем, де стоять шафи з чистою білизною для персонала" (Звичайна, 1952: 118). Та й сама хвора воліє не бентежити товаришок і просить надати їй окремий простір. Прагнення ізолювати Ольгу Петрівну стає не так виявом турботи про пацієнтку, як увиразненням характерної для тоталітарної системи тактики усунення з публічного поля всього, що порушує офіційний образ "норми". Переміщення героїні символічно переводить її у невидимий, маргінальний простір, де хвороба й наближення смерті мають бути приховані від погляду відпочивальників і не руйнувати їх усталене повсякдення.

Ольга Петрівна несподівано полишає будинок відпочинку, а її проводи більше нагадують похоронну процесію. Улянка збирає до валізи нехитре майно старшої товаришки – чорну та ясно-сіру сукні, медична сестра вдягає пацієнтці шкарпетки, а двоє дужих санітарів на ношах несуть жінку до спеціальної автівки. Жалобні кольори одягу, сцена взування хворої жінки, що асоціюється з обрядом одягання покійника. Біле авто, на якому Ольгу Петрівну мають довезти до лікувального закладу (білий колір в архаїчній свідомості також пов'язаний із потойбіччям) стає частиною ритуалу переходу. Виїзд хворої через ворота – лімінальний об'єкт, символічний поріг між світами живих і мертвих – позначає завершення етапу сепарації. Для Улянки, якій Ольга Петрівна наказує запам'ятати подробиці свого відбуття до санаторії, подія спричинить злам у свідомості, який змусить дівчину відсторонитися від радісного курортного життя.

Остання зустріч героїні зі старшою товаришкою відбувається в лікарняній палаті. Там, у останньому прихистку хворої жінки, "бездоганно і свіжо біліють високі стіни та стеля… Елястично-білим блиском вилискуються гладесенько відполіровані високі двері та рами на великих вікнах" (Звичайна, 1952: 156). Стерильна білизна́ кімнати – простору, з якого стерто всі ознаки життя, – створює образ смерті-як-порядку, що протиставляється хаосу Голодомору. Саме ж приміщення перетворюється на гетеротопію девіації, адже персонал туберкульозного санаторію через критику радянської влади вважає Ольгу Петрівну божевільною, а її поведінку девіантною щодо суспільних норм. І саме тут, в ізольованому, маргінальному просторі пацієнтка, стан якої вже близький до термінального, завершує свою розповідь про "*великий обман* [курсив наш. – *К. Б.*], цупким павутинням якого охоплено 180 мільйонів людності, про тісний гурток злочинців, які, за допомогою так званої «партії», визискують цих 180 мільйонів… про цинічну назву «Украінская Совєтская Соціалістічєская Рєспубліка», в якій і натяку нема на українську державність" (Звичайна, 1952: 162).

На тлі цього кульмінаційного зізнання, на тлі палкої Улянчиної обіцянки ніколи не вступати до партії та розпачливого прощання персонажок надто скромним видається повідомлення про смерть Ольги Петрівни та її похорон. Непримітне оголошення на воротях, яке, насвистуючи собі під носа "Баядерку", мигцем читає курортник, і тиха процесія з чотирьох людей між третьою і четвертою пополудні – час спеціально підібрано в "тиху годину", коли більшість відвідувачів санаторію відпочиває, – єдині свідчення про інкорпорацію померлої до потойбічного світу. Уже за мить повсякденне життя санаторію повертається до усталеного порядку, "в своїм звичайнім ритмі, дуже швидко вливаючись у береги щоденної звичайности" (Звичайна, 1952: 123). У ширшому контексті приховування смерті Ольги Петрівни репрезентує механізм тоталітарної влади, що здатний витіснити за межі суспільної видимості не лише окремого індивіда, а й цілі спільноти і народи, роблячи їх "непомітними" через практики замовчування, просторового відокремлення та виключення з офіційного наративу.

Висновки. Отже, кримське повсякдення в повісті О. Звичайної "Селянська санаторія" постає важливим інструментом художнього осмислення тоталітарної дійсності. Простір курорту в тексті функціонує як гетеротопія, що увиразнює суперечності між офіційним образом благополуччя та прихованими соціальними проблемами тоталітарної держави. Через зіставлення різних локусів у тексті увиразнюються соціальні суперечності та колоніальні механізми функціонування

курортного середовища. Елементи зовнішності персонажів і повсякденні практики слугують засобом вираження їхніх ціннісних орієнтирів та світоглядних позицій. Топос хвороби й смерті як частини повсякденного буття розкриває стратегії ізоляції, виключення та замовчування суспільно небажаних явищ чи подій, характерні для радянського режиму, а відтак увиразнює антитоталітарне спрямування повісті. Результати дослідження розширюють уявлення про художню репрезентацію Криму в українській літературі та засвідчують продуктивність категорії повсякденності для аналізу кримського тексту. Перспективним видається подальше вивчення взаємодії простору та повсякденних практик як способів осмислення травматичного історичного досвіду в літературі.

Література:

1. Буцька К. Музеєфікація повсякдення: Побут як простір пам'яті про епоху, що пішла. *Сучасні літературознавчі студії*. 2021. Вип. 18. С. 6–12.
2. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ : ППС-2002, 2004. 206 с.
3. Гусерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії. Харків: Фоліо, 2020. 343 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Звичайна О. Селянська санаторія : повість. Вінніпег : Видавнича спілка «Тризуб», 1952. 218 с.
6. Кочерга, С. О.; Вісич, О. А. Художня реконструкція етнообразу кримських татар в українській літературі раннього модернізму (The artistic reconstruction of Crimean Tatars' ethnic image in the Ukrainian literature of early modernism). Східний світ, 2023, С. 69–84.
7. Кривчун В. Автобіографічний вимір повісті "Селянська санаторія" Олени Звичайної. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2025. Вип. 73: С. 178–182.
8. Ленська С. В. Антитоталітарне спрямування повісті Олени Звичайної «Селянська Санаторія». *Академічні студії. Серія "Гуманітарні науки"*. 2021. Вип. 3. С. 48–54.
9. Лірсен Дж. Імагологія: історія і метод. *Літературна компаративістика*. Київ : Стилос, 2011. Вип. IV. Ч. ІІ. С. 362–375.
10. Мироненко А. Гендерні ролі та ідеологічні моделі у повісті Олени Звичайної "Селянська санаторія". *Молодий дослідник*. 2025. № 7: С. 161–166.
11. Свербілова Т. Постреалізм і національні моделі повсякдення в сучасній жіночій прозі Великої Британії (Анна Бернс і Бернадін Еваріcто). *Сучасні літературознавчі студії*. 2021. Вип. 18. С. 114–120.
12. Смаровоз І. С. Поетика повсякденності в українській і польській сучасній жіночій прозі (Ірен Роздобудько – Мануела Ґретковська) : дис. … д-ра філософії : 035 Філологія.Харків, 2023. 234 с.
13. Тарнашинська Л. Антропологічні практики повсякдення: людина як психологічна цілісність (До 80-річчя Євгена Гуцала). *Слово і час*. 2017. № 1. С. 7–36.
14. Тарнашинська Л. Естетика потрясінь у контексті актуального повсякдення. *Сучасні літературознавчі студії.* 2021. № 18. С. 143–152.
15. Тарнашинська Л. Феномен повсякдення в структурі буденної свідомості героїв Валерія Шевчука: філософсько-літературознавчий аспект. *Волинь-Житомирщина*. 2010. Вип. 20. С. 158–175.
16. Харлан О. Поетика повсякденності в «Щоденнику» Михайла Драй-Хмари. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 1. С. 50–54.
17. Abramovich H. Anthropology of Death. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Second Edition. Oxford : Elsevier, 2015 P. 870–873.
18. Bachelard G. The Poetics of Space / translated by M. Jolas ; foreword by J. R. Stilgoe. Boston : Beacon Press, 1994. 241 p.
19. de Certeau M. The Practice of Everyday Life / translated by S. Rendall. Berkeley : University of California Press, 1984. 229 p
20. Foucault M. Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. *Architecture /Mouvement/ Continuité*. № 5. 1984. P. 46–49. URL: https://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf
21. Gaxha B. R. Literature as Testimony: The Poetics of Memory in Poetry. Primerjalna književnost. 2022. Vol. 45, No. 3. P. 145–159. DOI: 10.3986/pkn.v45.i3.09
22. Van Gennep A. The Rites of Passage. Chicago : University of Chicago Press, 1960. 198 p.
23. Heidegger M. Being and Time. Translated by John Macquarrie and Edward Robinson. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1962.
24. Lefebvre H. Critique of Everyday Life. Vol. 1: Introduction / trans. by J. Moore ; preface by M. Trebitsch. London : Verso, 1991. 283 p.
25. Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Ithaca, New York: Cornell Paperbacks Cornell University Press. 1977. 213 p.

References:

1. Abramovitch, H. (2015). Anthropology of death. *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (2nd ed., pp. 870–873). Oxford, England: Elsevier.
2. Bachelard, G. (1994*).* The poetics of space (M. Jolas, Trans.; J. R. Stilgoe, Foreword). Boston, MA: Beacon Press.
3. Butska, K. (2021). Muzeiefikatsiia povsiakdennia: Pobut yak prostir pamiati pro epokhu, shcho pishla [Museification of everyday life: Everyday life as a space of memory about a bygone era]. Suchasni literaturoznavchi studii, 18, 6–12.
4. de Certeau, M. (1984). The practice of everyday life (S. Rendall, Trans.). Berkeley: University of California Press.
5. Foucault, M. (1984). Of other spaces: Utopias and heterotopias (J. Miskowiec, Trans.). Architecture / Mouvement / Continuité, 5, 46–49. Available from: https://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf
6. Gaxha, B. R. (2022). Literature as testimony: The poetics of memory in poetry. Primerjalna književnost, 45(3), 145–159. https://doi.org/10.3986/pkn.v45.i3.09
7. Heidegger M. (1962). Being and Time. Translated by John Macquarrie and Edward Robinson. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
8. Huserl, E. (2020). Idei chystoi fenomenolohii i fenomenolohichnoi filosofii [Ideas of Pure Phenomenology and Phenomenological Philosophy]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
9. Kharlan, O. (2010). Poetyka povsiakdennosti v «Shchodennyku» Mykhaila Drai-Khmary [The poetics of everyday life in Mykhailo Drai-Khmara's "Diary"]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian Language and Literature at School], 1, 50–54 [in Ukrainian].
10. Kocherha, S. O., & Visych, O. A. (2023). Khudozhnia rekonstruktsiia etnoobrazu krymskykh tatar v ukrainskii literaturi rannoho modernizmu [The artistic reconstruction of Crimean Tatars' ethnic image in the Ukrainian literature of early modernism]. *Skhidnyi svit* [The World of the Orient], 69–84 [in Ukrainian].
11. Kryvchun, V. (2025). Avtobiohrafichnyi vymir povisti "Selianska sanatoriia" Oleny Zvychainoi [The autobiographical dimension of Olena Zvychaina's novella The Peasant Sanatorium]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia, 73, 178–182.
12. Leerssen, J. (2011). Imaholohiia: istoriia i metod [Imagology: History and method]. Literaturna komparatyvistyka, 4(2), 362–375.
13. Lefebvre, H. (1991). Critique of everyday life (Vol. 1: Introduction, J. Moore, Trans.; M. Trebitsch, Preface). London: Verso.

14. Lenska, S. V. (2021). Antytotalitarne spriamuvannia povisti Oleny Zvychainoi “Selianska sanatoriia” [The anti-totalitarian orientation of Olena Zvychaina’s novella “The Peasant Sanatorium”]. Akademichni studii. Seriia “Humanitarni nauky”, 3, 48–54.

15. Myronenko, A. (2025). Henderni roli ta ideolohichni modeli u povisti Oleny Zvychainoi “Selianska sanatoriia” [Gender roles and ideological models in Olena Zvychaina’s novella “The Peasant Sanatorium”]. Molodyi doslidnyk, 7, 161–166.

16. Smarovoz, I. S. (2023). Poetyka povsiakdennosti v ukrainskii i polskii suchasnii zhinochii prozi (Iren Rozdobudko – Manuela Gretkovska) [The poetics of everyday life in contemporary Ukrainian and Polish women’s prose (Iren Rozdobudko – Manuela Gretkowska)] (Doctoral dissertation, V. N. Karazin Kharkiv National University). Kharkiv, Ukraine.

17. Sverbilova, T. (2021). Postrealizm i natsionalni modeli povsiakdennia v suchasnii zhinochii prozi Velykoi Brytanii (Anna Burns i Bernadine Evaristo) [Post-realism and national models of everyday life in contemporary British women’s prose (Anna Burns and Bernardine Evaristo)]. Suchasni literaturoznavchi studii, 18, 114–120.

18. Tarnashynska, L. (2010). Fenomen povsiakdennia v strukturi budennoi svidomosti heroiv Valeriia Shevchuka: Filosofsko-literaturoznavchyi aspekt [The phenomenon of everyday life in the structure of the ordinary consciousness of Valerii Shevchuk’s characters: A philosophical and literary aspect]. Volyn-Zhytomyrshchyna, 20, 158–175.

19. Tarnashynska, L. (2017). Antropolohichni praktyky povsiakdennia: Liudyna yak psykholohichna tsilisnist (Do 80-richchia Yevhena Hutsala) [Anthropological practices of everyday life: The human being as a psychological whole (On the 80th anniversary of Yevhen Hutsalo)]. Slovo i chas, 1, 7–36.

20. Tarnashynska, L. (2021). Estetyka potriasin u konteksti aktualnoho povsiakdennia [The aesthetics of shocks in the context of contemporary everyday life]. Suchasni literaturoznavchi studii, 18, 143–152.

21. Turner, V. (1977). The ritual process: Structure and anti-structure. Cornell University Press.

22. Valdenfels, B. (2004). Topohrafiia Chuzhoho: studii do fenomenolohii Chuzhoho [Topography of the Alien: Studies in the Phenomenology of the Alien]. Kyiv: PPS–2002. [in Ukrainian].

23. Van Gennep, A. (1960). The rites of passage. University of Chicago Press.

24. Zhaivoronok, V. V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: A dictionary handbook]. Kyiv: Dovira.

25. Zvychaina, O. (1952). Selianska sanatoriia: povist [Peasant Sanatorium: A Novella]. Vinnipeh: Vydavnycha spilka «Tryzub» [in Ukrainian].

© Л. А. Дереш

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Отримано: 13 травня 2026 р.

Прорецензовано: 16 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: lyubko.deresh@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-4800-8631

Researcher ID: QAX-5069-2026

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-284-290

Дереш Л. А. Простір окупації у вставних новелах роману Володимира Рафєєнка “Довгі часи”. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 284–290.

УДК: 821.161.2'06-31.09

Дереш Любомир Андрійович,
аспірант, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут філології, кафедра історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості

ПРОСТІР ОКУПАЦІЇ У ВСТАВНИХ НОВЕЛАХ РОМАНУ ВОЛОДИМИРА РАФЄЄНКА “ДОВГІ ЧАСИ”

У статті проаналізовано цикл вставних новел роману Володимира Рафєєнка “Довгі часи” (“Казки Вєрєсаєва”) з погляду репрезентації простору окупації Донецька під час російської гібридної агресії 2014 року. У фокусі дослідження – аналіз форм впливу окупаційних “світів смерті” на аксіологічні та онтологічні аспекти персонажа через вивчення художніх стратегій авторської наратії. Актуальність статті зумовлена необхідністю поглибленого вивчення природи “світів смерті” в контексті російсько-української війни і викликів, пов’язаних із темами деокупації та реінтеграції людей із досвідом перебування в російській окупації. Метою статті є вивчення неміметичних поетологічних засобів та художніх прийомів, які реконструюють феноменологічні механізми впливу простору окупації на ідентичність людини в умовах епістемологічної та аксіологічної невизначеності. У статті здійснено огляд поетики всього циклу новел “Казки Вєрєсаєва” з поглибленим розбором новели “Кицька Клари”, а також показано хронотопічну кореляцію циклу з власне романною частиною. Методологічну основу дослідження складає постколоніальний підхід до аналізу некрополітики в окупаційних зонах та герменевтичне дослідження феноменологічних і аксіологічних аспектів представлення окупаційного простору в художньому тексті. Новельний цикл роману “Довгі часи” як завершене художнє ціле в запропоновому аспекті аналізується вперше.

У дослідженні показано, що Володимир Рафєєнко продовжує європейську традицію неміметичного зображення досвіду війни, поєднуючи фантасмагоричний та реалістичний дискурси на хронотопічному рівні. Продемонстровано репрезентацію зміни властивостей міського простору в процесі окупації з погляду епістемологічної, етичної та естетичної перспектив. Доведено, що головні форми впливу окупаційного простору на ідентичність людини полягають у руйнуванні її аксіологічних та епістемологічних горизонтів через формування невизначеності та розпад суспільного аксіологічного консенсусу. Показано, що в новелах В. Рафєєнка простір окупації набуває самостійної агентності як окрема дійова особа.

Ключові слова: *окупація, простір окупації, світ смерті, некрополітика, новельний цикл, неміметична репрезентація, епістемологічна невизначеність.*

Lyubomyr Deresh,
Postgraduate Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Educational and Scientific Institute of Philology,
Department of History of Ukrainian Literature, Literary Theory and Literary Creativity

THE SPACE OF OCCUPATION IN THE INSERTED SHORT STORIES OF VOLODYMYR RAFEYENKO’S NOVEL *THE LENGTH OF DAYS*

The article analyzes the cycle of inserted short stories from Volodymyr Rafeyenko’s novel “The Length Of Days” (“Veresaiev’s Tales”) from the perspective of the representation of the occupied space of Donetsk during the Russian hybrid aggression of 2014. The study focuses on the forms through which occupation “death worlds” affect the axiological and ontological dimensions of the character through the analysis of the artistic strategies employed in the author’s narration. The relevance of the article is driven by the necessity of a deeper examination of the nature of “death worlds” in the context of the Russian-Ukrainian war and the challenges connected with de-occupation and the reintegration of people who experienced life under Russian occupation.

The aim of the article is to examine the non-mimetic poetological devices and artistic techniques that reconstruct the phenomenological mechanisms through which the space of occupation affects human identity under conditions of epistemological and axiological uncertainty. The article provides an overview of the poetics of the entire short story cycle “Veresaiev’s Tales,” with a detailed analysis of the short story “Klara’s Cat,” and also demonstrates the chronotopic correlation between the cycle and the novel’s main narrative. The methodological basis of the study combines a postcolonial approach to the analysis of necropolitics in occupied territories with a hermeneutic investigation of the phenomenological and axiological aspects of representing occupied space in literary texts. The short story cycle of “The Length Of Days” as a complete artistic whole is analyzed in the proposed aspect for the first time.

The study demonstrates that Volodymyr Rafeyenko continues the European tradition of non-mimetic representation of the experience of war by combining phantasmagorical and realistic discourses on the chronotopic level. The article reveals the representation of the transformation of urban space during occupation from epistemological, ethical, and aesthetic perspectives. It is argued that the principal forms of the occupation space’s influence on human identity consist in the destruction of axiological and epistemological horizons through the production of uncertainty and the collapse of the social axiological consensus. The article also shows that in Rafieienko’s short stories the space of occupation acquires autonomous agency and functions as an independent acting force.

Keywords: *occupation, occupied space, death world, necropolitics, short story cycle, non-mimetic representation, epistemological uncertainty.*

Постановка проблеми. Інфернальний, за визначенням Володимира Рафєєнка, простір окупації – одна зі складних і болючих тем, пов’язаних із досвідом російсько-української війни, яка залишається маловивченою. Дослідник постколоніальної теорії Ашіле Мбембе описує окупацію насамперед як зону дії *некровлади* – авторитарної влади, що свавільно визначає, хто буде жити, а хто повинен померти. Простори, на які поширюється дія некровлади, Мбембе називає “світами смерті”

(death worlds) – територіями, на яких великі маси людей перетворені на "живих мерців" (Mbembe, 2006). У таких просторах, що виводять її на межу між життям і смертю, ціннісні координати повсякдення втрачають свою актуальність, відкриваючи місце для принципово інших орієнтирів, природа яких, втім, не досліджена ще належним чином.

Проблема зображення складного й багатовимірного простору окупації в літературі, вивчення механізмів, за допомогою яких автори намагаються відтворити стан окупації і пояснити читачам, які не мали подібного досвіду, його суть, є одним з актуальних питань українського та, ширше, європейського літературознавства. Матіас Бушмеєр, один з упорядників великого дослідження "*European literatures of military occupation"* (Buschmeier & Glesener, 2024), присвяченого художнім творам, що створювалися на основі досвіду окупації під час Першої та Другої світових воєн в Європі, зазначає, що переважна більшість текстів такого ґатунку написані в реалістичному ключі. Це природньо, оскільки реалізм є найпростішим способом донести до читача ті об'єктивні умови, в яких опиняється людина під ворожою владою (Buschmeier & Glesener, 2024: 35). Разом з тим, Бушмеєр зазначає, що реалістична техніка по-своєму викривлює дійсність, нерідко спрощуючи її до бінарних категорій добра і зла, і твір мимоволі стає заручником певних ідеологічних кліше. Зображення героїв у реалістичних творах про окупацію, як і сприйняття осіб з досвідом окупації в реальному житті, тяжіє до стереотипізації, зведення їх характерів до певних кліше. Такі стереотипні форми сприйняття людей із зони окупації наводить Олена Стяжкіна: або це члени руху опору, або колаборанти, або ж особи, яких слід віднести у "зрадницьку" (у представленні пропаганди) категорію тих, хто "просто продовжував жити" (Стяжкіна, 2015:54). Водночас низка дослідників (Стяжкіна, 2015; Dieckmann,Tönsmeyer, and Quinkert, 2003; Drapac & Pritchard 2015; Rothberg, 2017) зазначають необхідність подолання дихотомії "колаборант-повстанець" у контексті рольових моделей осіб під окупацією (Rothberg, 2019). Про таку ж необхідність долання стереотипних дихотомій можна говорити і в контексті дискусії про літературну форму творів, присвячених окупації: пошук експериментальних нараційних стратегій дозволяє вийти з ризикованої (в художньому сенсі) зони реалістичного наративу й відшукувати виражальні засоби, які дозволять не тільки *описати* простір окупації, але й створити такі оповідні механізми, які дозволяють читачеві *пережити* ті аспекти "світів смерті", що зазвичай важко піддаються буквальній вербалізації. "Відтак, автор, який хоче відкреслити потворність і химерність історичного досвіду [окупації], – пише М. Бушмеєр, – може вирішити використати для цього не лише зміст оповіді як такої, але також нестандартну мову та форму, відмінну від норм реалізму" (Buschmeier & Glesener, 2024: 35). Такий підхід не применшує відчуття реалістичності описуваних подій, а навіть навпаки, може посилити його, доповнюючи незнайомий читачеві досвід особливим авторським стилем подачі матеріалу.

На абсурдну, "шизофренічну" природу атмосфери, яку породжує війна, вказує чимало дослідників (Мейзерська, 2019; Lavie, 1990; Mbembe, 2006), відтак пошук відповідної "божевільної" художньої форми в тексті про окупацію є цілком виправданим. Разом з тим, кількість подібних неміметичних творів, написаних авторами, що самі пережили цей досвід, в українській літературі на сьогоднішній день доволі обмежена, а техніки, прийоми та художні ефекти, за допомогою яких у них переданий простір окупації, мало вивчені. Роман Володимира Рафєєнка "Довгі часи" є прикладом саме такого естетично складного висловлювання, котре виходить за рамки суто реалістичного зображення. Вивчення наративних стратегій, які використовує автор для неміметичного відтворення простору окупації, дозволяє зрозуміти не лише феноменологічну сторону окупації, але й ті глибинні ціннісні механізми, що задіюються в цьому просторі.

Актуальність. Українське суспільство, попри трагічний досвід Другої світової війни, тільки після 2014, і особливо після 2022 року почало глибше осмислювати етичну складність перебування під окупацією. Розуміння природи "світів смерті", в яких опиняються люди під час окупації, є екзистенційною необхідністю для українського суспільства як з погляду реабілітації (фізичної, ментальної, соціальної) людей, що виїхали з окупованих територій, так і з погляду перспективи їх подальшої деокупації та інтеграції населення, що перебувало під російською некровладою упродовж тривалого часу. Дослідження репрезентації простору окупації в сучасній українській літературі дозволяє поглибити розуміння як чинників, що впливають на ті чи інші етичні вибори людини в зоні дії російського окупаційного терору, так і внутрішніх перетворень особистості, цими чинниками зумовлених.

Метою статті є дослідження поетичних механізмів представлення простору окупації у вставних новелах роману В. Рафєєнка "Довгі часи", як у вигляді окремих феноменологічних спостережень (загальний огляд семи вставних новел роману), так і у вигляді цілісного герменевтичного прочитання тексту на прикладі новели "Кицька Клари".

Постановка завдання. Роман В. Рафєєнка складається з двох частин: власне тіла роману (фантасмагоричної оповіді про мешканців міста Z, що в результаті російської окупації опиняються в ізольованому часопросторовому континуумі), а також семи вставних новел (т. зв. "Казок Вєрєсаєва"), виконаних у реалістичному стилі. У цьому дослідженні ми проаналізуємо взаємну референцію фантасмагоричного й реалістичного хронотопів тіла роману та вставних новел, виділимо основні характеристики представлення "світів смерті" в новелах В. Рафєєнка, а також зробимо більш детальний розбір нараційних стратегій, які використовує автор для зображення простору окупації на прикладі новели "Кицька Клари", яка відкриває вставний новельний цикл і найбільш послідовно змальовує окупаційний простір.

Методологічний підхід. В якості концептуальної рамки осмислення окупаційного досвіду як явища пізньомодерного неоколоніалізму ми беремо статтю Ашіля Мбембе "Некрополітика" (Mbembe, 2006), а термінологічну основу аналізу відображення окупації в літературі базуємо на дослідженні М.Бушмеєра і Й.Ґлезенер "European Literatures of Military Occupation" (Buschmeier & Glesener, 2024). В основі аналізу представлення простору в художньому тексті в цій статті лежить герменевтико-феноменологічний аналіз епістемологічної, етичної та естетичної перспектив репрезентації простору окупації. Матеріалом дослідження є вставні новели з роману Володимира Рафєєнка "Довгі часи" (Рафєєнко, 2017).

Наукова новизна. Роман "Довгі часи" В. Рафєєнка неодноразово виступав об'єктом літературознавчих досліджень у різних своїх аспектах – з погляду функціонування тілесної образності (Мейзерська, 2019), з погляду антиутопічного простору (Герасименко, 2022), досліджень пам'яті та ідентичності (Гребенюк, 2024) тощо, однак репрезентація окупації в цьому тексті до цих пір залишалася не розглянутою. Так само не були окремо досліджені новели з цього роману як самостійні завершені художні форми.

Виклад основного матеріалу. Роман Володимира Рафєєнка "Довгі часи" – один із найбільш впливових текстів у творчості письменника, про що свідчать нагороди та номінації, які здобув цей твір: Вишеградська літературна премія Східного партнерства (Visegrad Eastern Partnership Literary Award) **у** 2018 р., вихід у фінал національної премії ім. Тараса Шевченка

(2018) та фінал міжнародної східноєвропейської премії "Angelus" (Толокольнікова, 2018). У романі автор змальовує початок гібридної російської окупації Донбасу у 2014 році, зокрема, окупації Донецька, що постає у творі як фантасмагоричне місто Z. Ключовою особливістю наративу роману є поєднання в ньому двох протилежних типів оповіді: химерної, якою вибудовується романна оповідь, і реалістичної, у якій написані вставні новели (так звані "Казки Вєрєсаєва"). Саме контраст між ірреальним стилем оповіді в романній частині та реалізмом новел породжує особливе співвіднесення двох хронотопів роману – реалізм своєю фактичністю скасовує фантасмагорію, а послідовна фантасмагорія підриває основи реалізму. Парадоксальність їх співіснування посилена ще й тим, що фантасмагоричний наратив подається як основний і задає тональність сприйняття змальовуваних подій 2014 року (трагікомічну, карнавальну, фантастичну), тоді як реалістичні вставки (які читач інерційно схоплює як життєво більш достовірні і які виконують роль своєрідних вікон у конвенційний світ серед "шизофренічного" хаосу) подані як "казка". Такий взаємний рефреймінг дійсності та уяви підводить до розуміння, що вважати реалістичний світ новел однозначно "правдивим", а химерний світ роману – виключно вигаданим, буде неправильно. Ці модальності сприйняття ***структурно поєднані в конфлікті***, і це, очевидно, і є найпершою особливістю "світів смерті"[1].

Першою похідною такого структурного роздвоєння, взятою вже безпосередньо в новелах роману, є епістемологічна невизначеність простору окупації. Центральним фабульним мотивом практично кожної з семи новел є спроби героїв проаналізувати ситуацію, що розгортається в місті з приходом війни, і визначитися з власними подальшими діями. Окупація тут постає як лімінальний простір (від лат. limen – поріг), у якому пізнання ситуації зсередини неї вкрай обмежене. Герой новели "Напередодні Петра і Павла" Герман формулює цю ненадійну ситуацію так: "Телевізору я не вірю. Москвичі неправду кажуть, а кияни брешуть" (Рафєєнко, 2017: 139). Для героїв новел В. Рафєєнка складно, а то й неможливо дати адекватну пізнавальну оцінку тим чи іншим аспектам нових реалій війни: природі самої ситуації, її причинам та наслідкам (пошуки винуватців змін у новелах "Кицька Клари", "Сім укропів", "Напередодні Петра і Павла"), власному подальшому майбутньому (дилема виїзду з міста у новелі "Пиво і сигарети"), необхідності й доречності подальших кроків ("Чужа квартира", "Натюрморти війни"). При цьому зусилля з пізнання дійсності виявляються тісно переплетені з етичною рішучістю героїв, адже кожен успішний акт пізнання накладає на них додаткову моральну відповідальність: "У центрі ночами стріляють. Якби ж то знаття, хто і чому, а головне – куди? А може, краще не знати, зненацька подумав він. Надто багато грабують захисники *русского мира*. Банки, крамниці, приватний бізнес. Причому – не всіх. Якось вибірково. І від цього стає ще страшніше. Ти більше не знаєш цього міста. Поняття не маєш, як у ньому жити і чого від нього чекати" (Рафєєнко, 2017: 67).

Звичайне пізнавальне зусилля в нових реаліях міста Z більше не спроможне віднайти логіку подій та закономірності взаємодії з очужілим простором, тож героям доводиться здійснювати ті чи інші ціннісні акти, аби повернути собі відчуття дійсності й відновити життєвчинкові координати. Такими ціннісними актами, зробленими без огляду на невизначені реалії, а лише з опорою на внутрішнє зусилля, – актами, що дозволяють героям подолати епістемологічну дезорієнтацію і визначають вектор їх подальшого руху, – можуть стати акт суверенного мислення в опорі на власну логіку (Герман з новели "Напередодні Петра і Павла"), етичний вчинок (Лєна з новели "Пиво і сигарети") чи навіть естетичне зусилля (фотограф Барич з новели "Натюрморти війни"). Всі ці акти вимагають суб'єктності. Ті ж герої, що виявляються неспроможними на вчасне й суверенне внутрішнє зусилля, неминуче стають заручниками фатальних обставин: Сушкін ("Кицька Клари"), Матвій Іванович, Павло і Ніна Іванівна ("Сім укропів"), дзвонар Матвій ("Напередодні Петра і Павла"). Такі герої, що завмирають у ситуації невизначеності й відмовляються від внутрішнього вчинку, поділяють відчуття "стерпності" окупації попри те, що смерть постійно присутня поруч. Її природа й походження стають ніби винесені за дужки свідомості й не піддаються критичному осмисленню. Дзвонар Матвій, який втратив сина і родичів, розстріляних просто посеред дороги, у відповідь на запитання про те, за що їх було вбито, відповідає: " – Та ні за що! Ніхто не знає, за що!... Я вже всі пороги пообббивав. Пообіцяли, що займуться. Кажуть, невідомі якісь. Зальотні, мовляв. Коли знайдуть, покарають з усією суворістю, розумієш..." (Рафєєнко, 2017: 142). Відмовившись від суверенної внутрішньої дії, герої не здатні більше помічати глибоку деформацію самих основ світу, яку породжує окупація: "Щось зламалося, сказав Сушкін. І цього не відновить ніхто. Ні гамлети, ні офелії, ні ОБСЄ" (Рафєєнко, 2017: 68).

Однією з причин такої епістемологічної невизначеності простору міста Z стає його особлива історія. У новелі "Кицька Клари" можна побачити, що важливими передумовами для формування цієї невизначеності в місті Z є явище, яке М. Бушмеєр називає "калейдоскопічними ментальними просторами" (Buschmeier & Glesener, 2024: 31) – таке сприйняття дійсності (індивідуальне чи колективне), в якому, мов у калейдоскопі, віддзеркалюються спогади про попередні досвіди окупації: "Сушкін мав відчуття дивного впізнавання – і вже невдовзі зрозумів, про що, власне, йдеться… У мітингах цієї весни вловлювався знайомий аромат. Терпке дежавю. Те, що зараз витало в повітрі міста Z, можна було з льоту окреслити простим і теплим словом – *лажа*… Атож, це була вона. Безпросвітна, зухвала, совкова. Не впізнати її взагалі було неможливо. Вона завжди залишалася тут. За той час, який знадобився Радянському Союзу, щоби пролитою кров'ю всотатися в пісок, ця *лажа* нікуди не поділася. У дев'яностих, коли акварельними дрібними калюжами всюди стояв, поволі догниваючи, комунізм, у Z спалахнула кримінальна революція. У місто щільно, як чорний пеніс у білий гульфик, увійшло інферно. Пульсуючими сітями впало на регіон. Злилося з радянською *лажею*, перетворюючись у щось третє" (Рафєєнко, 2017: 65–66)

Разом з тим, варто зазначити, що представлення радянської та новітньої російської окупації Донбасу як колоніальної має в новелах Рафєєнка радше допоміжний – важливий, але не вирішальний – характер. На перший план тут висунута по-християнськи осмислена інфернальність будь-якого зла, що може втілюватися в різних ідеологіях. Радянський союз,

[1] Модель подвоєння реальності, розщеплення її на дві площини (реалістичну та химерично-ігрову) можна означити як одну з важливих рис репрезентації простору окупації не тільки в романі В. Рафєєнка. Так, Бушмеєр наводить низку прикладів з європейської літератури, присвяченої окупації, де автори також звертаються до образів фантасмагорії та гротеску (Buschmeier & Glesener, 2024: 66). До подібного прийому вдається й український модерніст Ігор Костецький у п'єсі "Близнята ще зустрінуться" 1948 року. Дослідниця О.Вісич зазначає: "…у п'єсі домінує феєрична театральність, що вибудовується за принципом сценічного подвоєння. Вступний монолог Пролога дає зрозуміти, що дія відбувається у театрі, де актори готуються показати новаторську виставу у форматі балу-маскараду. Багаторівнева театральність створює складну просторову структуру, де переплетені реальність та гра" (Вісич, 2025: 104). Зрештою, цей же парадокс подвоєння підмічає і Ашіль Мбембе, називаючи людей, що населяють "світи смерті", "живими мерцями" (Mbembe, 2006: 30).

бандитський феодалізм, неоколоніалізм *русского мира* представлені як явища одного поряду, вони успішно змішуються й гібридизуються. Як зазначає для себе Сушкін, "інферно розпізнало своїх" (Рафєєнко, 2017: 64).

Загалом разом з епістемологічною невизначеністю, інфернальний простір окупації в новелах В. Рафєєнка пронизаний характеристикою абсурду й безглуздості. Так, окремі складові окупаційних наративів не позбавлені сенсу для того ж Сушкіна, але разом не складаються в осмислене висловлювання. Прихильники *русского мира* постають як істоти, якими керують радше позасвідомі інстинкти, аніж осмислена діяльність (Рафєєнко, 2017: 64–65). Спроможність чи неспроможність до суверенної ціннісної дії в умовах окупації (пізнавальної – в акті мислення, етичної – в здатності до вчинку, спертого на чесноти, естетичної – в спроможності відрізнити красу від потворного) визначає ступінь захищеності мешканців міста Z від "інферно". Таким чином, окупація носить не тільки фізичний, кінетичний характер, але й виразно *когнітивний*. З цього виникає особлива, екстратериторіальна присутність окупантів у місті Z. Для означення традиційних форм присутності окупантів на захоплених територіях у Європі XX століття М. Бушмеєр використовує поняття "зони контакту" – місць, де відбувається вимушена взаємодія між місцевим населенням і окупантами (Buschmeier & Glesener, 2024: 15). Однак характерною відмінністю російської окупації Донецька є те, що в силу "калейдоскопічного ментального простору", палімпсестної природи попередніх форм побутування "інферно" в регіоні (спершу радянського, потім – бандитського), зона контакту виявляється розмитою. Ба більше, вона проходить не по фізичній території, а безпосередньо по людській свідомості: якщо, скажімо, Матвій Іванович і Павло (герої новели "Сім укропів") опиняються по той бік лінії розмежування, то Ніна Іванівна, мати Павла і дружина Матвія Івановича, виявляє, що вона розділена цією лінією контакту навпіл. Розмитість зони контакту спричиняється до того, що практично кожен мешканець міста може бути запідозрений у причетності до окупаційної влади, як це показано в новелі "Чужа квартира" (Рафєєнко, 2017: 200).

Варто звернути увагу на те, що в новельному циклі власне персонажі-окупанти як такі відсутні. Можна сказати, що їх присутність замінена проявами безособистісного загрозливого простору, в якому повсякчас стаються незбагненні вбивства, як от смерть Люсі ("Кицька Клари") чи Матвія Івановича ("Сім укропів"), висить відчуття загрози від обстрілів, що постійно нагадують про себе вибухами, вночі лунає стрілянина. Сам простір стає тотальною "зоною контакту" з невидимим ворогом, який може спостерігати за тобою очима будь-кого з мешканців міста і безпричинно, будь-якої миті, "потопити в окропі, як щенят" (Рафєєнко, 2017: 200).

Пізнавальна невизначеність простору міста Z доповнюється атмосферою ціннісної ізольованості його мешканців. Так само як окупаційний простір не дозволяє героям "Казок Вєрєсаєва" остаточно означити фактичний стан справ, напрочуд складним постає тут і етичне судження, яке теж кожен із героїв повинен випрацьовувати для себе самостійно, наодинці зі собою. Розпад спільного ціннісного простору, в якому діють апріорні спільні оцінки подій, супроводжує розгортання окупації в місті від самого початку, що робить практично кожну спробу героїв порозумітися між собою надзвичайно складною. Так, Сушкін не здатен почути вчасно застережень Люсі ("Кицька Клари"); дзвонар Матвій не спроможний порозумітися зі своїм "братом во Христі" Германом ("Напередодні Петра і Павла"); Лала насилу чує свою приятельку, котра закликає її переїхати з селища у вільну квартиру ("Чужа квартира") і т. д. Хоч світ поза окупацією також створений перетином багатьох суб'єктивних перспектив, усе ж сила суспільного консенсусу робить його достатньо стійким і делегує йому статус об'єктивності та авторитетності. У ситуації окупації суспільний договір щодо об'єктивності дійсності розпадається на окремі острівці. Однак якщо розпад спільної дійсності в романному тілі носить радше перцептивний характер і постає через гротеск (химерні образи, що заполонюють місто Z, про які згадує Гіркавий: "Жуки, укропи, привиди, обмари, блукаючі будівлі, королева Макрель" (Рафєєнко, 2017: 58)), то у "казках Вєрєсаєва" цей розпад відбувається в етичному полі: практично всі герої новел – і Сушкін з новели "Кицька Клари", і Ніна Іванівна з новели "Сім "укропів"", і дзвонар Матвій ("Напередодні Петра і Павла") – всі стикаються з моральною невизначеністю як онтологічною рисою самого світу окупації.

При цьому важливо зазначити, що, не залежно від ступеня своєї причетності до окупації, герої зображені в новелах як *ціннісно рівні* для оповідача. Така перспектива закладена автором на самому початку роману, де в якості епіграфу використані слова Сократа: "Ніхто не бажає зла" – твердження про те, що жодна людина не чинить лиха свідомо, а лише через незнання. Дотриманням цього принципу на рівні зображення героїв В. Рафєєнко вирішує проблему стереотипізації у представленні людей з досвідом окупації ("член опору – пристосуванець – колаборант"), про яку ми згадували вище. У новельному циклі жоден з героїв *не постає винуватим в побутовому сенсі* (сократівський принцип незумисності зла), і кожен в міру своєї обізнаності намагається робити те, що вважає за належне: від шахтаря Матвія Івановича, котрий вважає Бандеру "якимсь агрономом" і вітає прихід "нової влади", до рафінованого фотографа Барича, котрий, втративши надію знайти собі місце у Києві, повертається в місто Z. Це не знімає тягаря екзистенційної та громадянської відповідальності з персонажа (так, син Ніни Іванівни гине, записавшись на війну "проти Правого сектора", гинуть рідні дзвонаря Матвія, котрий обрав залишитися в місті, гине кохана Сушкіна), але відкриває простір для співчуття.

Прикметним видається в контексті дослідження аксіологічної активності людини в окупації сам новельний жанр, який обрав для своїх оповідей В. Рафєєнко. Несподіване, парадоксальне закінчення новели як художньої форми у проєкції на основну тему новел – віднайдення ціннісних орієнтирів для дії в умовах окупації – створює умови для виникнення *ситуації морального випробування* в більшості текстів циклу. Герої "казок Вєрєсаєва", опинившись перед дилемою між прийняттям "інферно" у вигляді *русского мира* чи збереженням солідарності з Україною і людськими цінностями, фактично опиняються перед вибором між "пітьмою" і "світлом", як формулює це фотограф Барич (Рафєєнко, 2017: 204). Таким чином вони поставлені в ситуацію спостереження, однак уже не з боку окупаційних сил, а з боку буття як такого. Відтак, лімінальність (пороговість) пізнавального аспекту дійсності в окупації доповнюється етичною ситуацією *лімбу* (лат. limbus – рубіж, край) – місцем перебування тих, хто не заслужив пекла, але не може потрапити до раю. Лімб окупації тут постає як ситуація етичного помежів'я – герої ще не стали частиною пекла окупації, але вже втрачають звичні моральні та пізнавальні орієнтири.

Ізольованість кожного героя у своєму власному лімбі показує, що інтерсуб'єктивний простір окупації вибудовується не як новий консенсус, а як простір суперечностей і ціннісної самотності. Цікавою в цьому плані постає новела "Пиво і сигарети", в якій можливість розділити власні цінності з іншим (взяття Лєною патронатства над літньою парою) сприймається героїнею як *віднайдення втраченого дому*. З цього можна зробити висновок, що цінності людини – це і є її справжній дім

в онтологічному сенсі, а окупація – це насамперед руйнування сфери цінностей. Відтак, здобуття й узгодження ціннісних перспектив недаремно постає як одна з найскладніших задач, що виникають у героїв під окупацією: фактично, ця задача *тотожна задачі деокупації дому*.

В умовах тотальної епістемологічної та етичної невизначеності єдиним елементом, що зберігає свою чіткість, залишається естетична категорія. Робота з естетичним у різноманітті його проявів у "Казках Вєрєсаєва" є одним з провідних неміметичних стратегій Володимира Рафєєнка. Так, безглуздість і потворність постають як головні характеристики окупації, чи, як називає цей простір фотограф Барич, "Задзеркалля" (Рафєєнко, 2017: 206). Уже згадану вище естетику "радянської лажі", з її демонстраціями вдень і грабунками вночі, можна доповнити описами людей, "п'яних гастролерів з Ростова", (Рафєєнко, 2017: 64), що підтримують ***русский мир:*** "Цих бомжуватих мужичків та їх нахабних брудних бабег, які стояли на всіх проросійських мітингах, Павло раніше ніколи не бачив. Перегар, злодійкуваті та наглі посмішки свідчили про те, що насправді їм байдуже, на якому мітингу стояти. Де і що у місті знаходиться, вони не знали. З міліцією були запанібрата. Розмовляли російською з характерним нетутешнім акцентом і голосно прихвалювали чесне "хохляцьке" пиво" (Рафєєнко, 2017: 83).

Не менш відразливо виглядають і місцеві прибічники сепаратистів: "миршавий, алкоголічний на вигляд мурмило" цілком вписується в естетичний ряд "бандитів" і "міських божевільних", що "вступили в свої права" (Рафєєнко, 2017: 63). Фраза про те, що "інферно розпізнало своїх" (Рафєєнко, 2017: 64), безумовно, несе й естетичний сенс також.

Опозицією до окупаційного інферно постає краса світу, сприйнята в християнському, філокалійному її потрактуванні як відблиск Божої слави. Саме в такому дусі автор інтонує і бурхливу активність природи напередодні війни, і весь простір, пронизаний благим духом творіння**.** Споглядання краси буття очима, вмащеними любов'ю до Бога – та остання опора, на яку можуть орієнтуватися розгублені герої "казок Вєрєсаєва": "І тільки маківки церков. Ранні, та ще пізні літургії. Переливи дзвонів, набат, шабат та Рамадан. І тільки молитви праведників, яких таки трохи є наразі у Господа, тримали Z-небо над містом і степом, напоєним гірким прянощем євшану, шелестом вітру в траві та тихим щебетанням джерелець" (Рафєєнко, 2017: 66). Час і природні процеси також здатні повернути спотвореній окупаційними маркерами дійсності втрачену гармонію, "переконливість". Вони здатні загоїти рани понівеченого простору, перетворюючи сліди колишньої окупації (як-от фігури робітника і селянки в новелі "Те, чого нема") на об'єкти чисто естетичного милування (Рафєєнко, 2017: 132).

Здатність бачити красу в розбитому війною місті стає також надією і для фотографа Арсенія Барича ("Натюрморти війни"). За допомогою естетичного зусилля зі створення циклу натюрмортів герой утримує самого себе від божевілля (Рафєєнко, 2017: 213). У розташуванні каменів майбутньої композиції герой бачить можливість не просто здійснення художнього замислу, а відновлення порушеної окупацією світобудови, вправляння шекспірівського "звихнутого часу", на який натякається в першій новелі циклу: "Щось зламалося, сказав Сушкін. І цього не відновить ніхто. Ні гамлети, ні офелії, ні ОБСЄ" (Рафєєнко, 2017: 68). Остання ж новела циклу намагається дати відповідь на те, як фатальну поламку буття можна виправити: "Барич задумувався над тим, що точка рівноваги, яку він шукає в кожній з робіт, – щось на кшталт останньої чесності. Такої особливої вселенської правди. І чим точніше він укорінить її у своїх роботах, тим більший шанс, що війна за вікнами його квартири припиниться" (Рафєєнко, 2017: 214).

"Остання чесність" тут означає вчинок, що включає в себе і етичний, і естетичний виміри, і направлений на те, аби відновити самі основи деформованої окупацією реальності – відновити ціннісно, онтологічно й навіть історично. Якщо ця дія "останньої чесності" матиме успіх, виявиться, що "[п]опереду ціле величезне життя, а війни нема, не було ніколи і вже ніколи не буде" (Рафєєнко, 2017: 214).

Підбиваючи підсумок щодо дослідження феноменології окупаційного простору в новелах роману "Довгі часи", можемо сказати, що центральним мотивом представлення цього простору є осмислення його як своєрідного механізму, що руйнує аксіологічні та онтологічні орієнтири людини. Те, що стається з людиною, котра не в силах вчасно відреагувати на деструктивний вплив простору, найбільш показово зображено в першій новелі "Казок Вєрєсаєва", "Кицька Клари". Ця новела найбільш послідовно з усіх описує простір окупації: пояснює його генезу, описує його прояви та властивості, роблячи, таким чином, міський простір одним із головних діючих персонажів. Ми коротко проаналізуємо цю новелу, співставляючи зміст оповіді (фабулу) та спосіб його представлення за допомогою певних нараційних стратегій. Таке співставлення дозволить краще осмислити художні підходи, що їх використовує автор для репрезентації дійсності окупації, а також виокремити ті неявні смислові структури, які закладає в текст автор, *не описуючи, а реконструюючи* простір окупації неміметичними засобами.

На фабульному рівні у новелі "Кицька Клари" ми маємо історію пари – Хоми Сушкіна і Люсі – котрі сперечаються з приводу того, як слід діяти в умовах окупації, що розгортається в них на очах. Зволікаючи з остаточним рішенням, Сушкін виявляє зникнення Люсі, котра поїхала в офіс до своєї приятельки забрати документи і кицьку, і, зрештою, знаходить її там убитою.

З погляду нарації, способу представлення цієї історії, ми бачимо, як розгортається історія когнітивної та ціннісної дезорієнтації Сушкіна: з одного боку, герой відчуває, що в місто прийшла "лажа", з іншого ж – не може не співчувати "романтикам процесу", задумується над можливою роллю Заходу в подіях, що розгортаються навколо. Втім, навіть здорові висновки про те, що "Захід, як і дотепер, залишався на заході. А ось зі сходу всякого люду наїжджало все більше", не усувають нерішучості та "інтелігентської роздвоєності" Хоми (Рафєєнко, 2017: 63). На заклики Люсі втікати він знаходить ті чи інші виправдання: "Усе промине, все обов'язково закінчиться. Це у нас карнавал" (Рафєєнко, 2017: 66-67). Зрештою, затягування виявляється фатальним, і перш, ніж Сушкін встигає прийняти остаточне рішення, виявляє Люсю убитою "сокирою або чимось дуже подібним" (Рафєєнко, 2017: 71).

Упродовж усієї новели, окрім Люсі та Сушкіна, практично немає персонажів (не рахуючи Клари з чоловіком та водія-таксиста, що перебувають на самій периферії художнього світу оповіді), які б поставали перед нами як діючі агенти. Натомість агентністю тут володіє сам міський простір: це він заповнюється натовпами бандитів, божевільних і візитерів з Ростова, змінюючись до невпізнання. Простір міста перетворюється на простір окупації, і властивості його модифікуються таким чином, що Сушкін констатує: "Ти більше не знаєш цього міста. Поняття не маєш, як у ньому жити і чого від нього чекати" (с. 67). Це перетворення не одномоментне – спершу йому протистоїть інтенсивність проявів природи, але це вже

не стазис щоденного існування, а симптом гамлетівської "вивихнутості" часу, яку намагається скомпенсувати саме буття: "Запах квітів надто насичений. Він не дає дихати і жити. Густий аромат пришвидшує пульс. Піт і задуха. Став різкішим смак найзвичайніших продуктів – хліба і пива. Цукор надто солодкий, занадто солона сіль. Від пронизливої синяви неба дере в лобових частках, посіпуються зіниці й хочеться пити. Надмірними, окремішніми, наче тривалий біль, стали звуки, чуття. Нестерпні статеві акти. Розмови, посмішки, музика, вітер. Прекрасний світ за відсутності гармонії" (Рафєєнко, 2017: 68).

Однак ця боротьба за вселенську гармонію, що безнадійно і стрімко зникає, не залишає багато часу на роздуми. Простір окупації, з новими властивостями, все більше поглинає простір мирного міста: воно "дедалі більше нагадує декорацію для спектаклю" (Рафєєнко, 2017: 68). Місто стає іншим, розбій і стрілянина стають нормою, і це впливає на всіх його мешканців.

Зміни, що стаються з простором, не надто помітні з емпіричної точки зору. Сушкін, потрапивши в Кларин офіс у пошуках Люсі, зустрічає звичайний світ: ввімкнуте світло, воду, що ллється з крана. Однак саме звичність навколишньої дійсності викликає жах, коли Хома віднаходить тіло вбитої Люсі. Цей фінальний момент несподівано стає кульмінаційною точкою маніфестації нового, просякнутого вже присутністю невидимої некровлади простору: "Сушкін притиснувся спиною до стіни. Поволі зсунувся додолу, відчуваючи крізь футболку холодну шорстку поверхню. Обхопив голову руками, глибоко зітхнув – і тільки тоді закричав. Десь далеко в тон йому завила заводська сирена. З-під столу на Сушкіна зеленими очима нечуло подивилася кицька. Понюхала кров, відійшла набік і втупилася у вікно, в якому поволі повз жовтий сухарик місяця" (Рафєєнко, 2017: 69–70).

Герой кричить із жаху, але його крик не здатен вирватися за межі змальованої сцени, він тепер співприродний предметному світові окупації: йому відгукується в тон, мов музичний інструмент, сирена; кицька байдуже спостерігає за переживаннями людини; місяць не вбирає в себе жодного відблиску трагедії, а рухається, як звичайно. Все це – сирена, кішка, місяць – питомі елементи простору міста Z, і своєю непотурбованою присутністю вони підкреслюють, що тіло убитої Люсі таке ж природнє в цьому новому просторі інферно, як і холодна шорстка поверхня стіни в офісі, як і сповнений жаху крик Сушкіна.

Окремо варто звернути увагу на техніку запису діалогів у цій новелі: репліки і Сушкіна, і Люсі не виділені спеціальними розділовими знаками, як це робить автор у таких новелах як "Чужа квартира" чи "Напередодні Петра і Павла". Пряма мова героїв формально ідентична мовленню оповідача, що, у свою чергу, створює ефект уподібнення предметного світу оповіді та ціннісних проявів персонажів; вони подаються як явища одного порядку й однієї природи. І якщо на початку новели світ героїв, Сушкіна і Люсі, пронизаний етичними оцінками змін, що відбуваються в місті Z, і безперечно виділяється у свідомості читача в окрему категорію проявлення художнього світу, то під кінець ціннісне начало персонажа (виражене, зокрема, через крик Сушкіна) розчиняється в речовості та підкресленій неонтологічності простору. Як і інші прояви міста, що стали "театральною декорацією", сам Сушкін, з його ваганнями та невизначеністю, теж *стає однією з речей* окупованого простору міста Z. Ціннісне начало зникає, залишається лише пуста емпірична даність, тотожна порожнім, "як проза Муракамі", коридорам офісної будівлі.

Висновки. У своїх новелах Володимир Рафєєнко не просто описує реалії окупації, але й створює за допомогою неміметичних нараційних стратегій такі художні умови, в яких читач здатен отримати досвід зміненої дійсності, в якому опиняється людина під окупацією. Ключовим механізмом такого конструювання тексту є протиставлення ірреального та реалістичного хронотопів, які перебувають у взаємній референції. Похідними цього механізму є прийоми формування епістемологічної та етичної невизначеності як провідних ознак простору окупації. Актуалізуючи категорії онтологічного порядку, такі як краса та ціннісний вчинок, Володимир Рафєєнко показує, що простір окупації створює особливі буттєві механізми, які руйнують та спотворюють саме відчуття дійсності, дезорієнтують та нав'язують людині ціннісну ізольованість, руйнуючи поле етичного та когнітивного суспільного консенсусу. "Зона контакту" з представниками окупаційної влади зображена як нелінійне, розлите у просторі небезпечне середовище без визначених меж, котре саме починає набувати ознак агентності. Ціннісні категорії, якими оперує Володимир Рафєєнко ("інферно", "механізми буття", "краса", "вчинок", "відповідальність"), а також такі неміметичні елементи оповіді, як фантасмагоричний контекст появи новел, надання агентності ворожому простору, наративні стратегії оречевлення героїв, покликані зобразити ті деструктивні сили, які конституюють зону окупації і відтворити діючі в ній механізми руйнування аксіологічного, онтологічного і навіть когнітивного вимірів людського буття.

Література:

1. Вісич О. Людина в умовах окупації: екзистенційні виміри в п'єсах Уласа Самчука та Ігоря Костецького. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2025. № 26 (94). С. 102–106.

2. Герасименко Н. В. Сучасна українська антиутопія: жанрові пошуки (на матеріалі романів М. Гримич "Вугледар-2099" та В. Рафєєнка "Довгі часи"). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2022. № 3.

3. Гребенюк Т. Реконструкція родинної пам'яті: шлях від забуття до віднайдення ідентичності в романах Володимира Рафєєнка "Довгі часи" і "Мондеґрін (пісні про смерть та любов)". *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 2024. № 24. С. 50–59.

4. Рафєєнко В. Довгі часи (міська балада): роман / пер. з рос. М. Кіяновська. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017.

5. Стяжкіна О. В. Жінки України в повсякденні окупації: відмінності сценаріїв, інтенції й ресурси виживання. *Український історичний журнал.* 2015. № 2. С. 42–66.

6. Толокольнікова К. Володимир Рафєєнко: "Головні вчителі письменницької майстерності – власні помилки і прочитані книжки". *PEN Ukraine* : вебсайт. URL: https://pen.org.ua/volodymyr-rafeyenko-najkrashhi-vchyteli-pysmennytskoyi-majsternosti-vlasni-pomylky-i-prochytani-knyzhky.

7. Buschmeier M., Glesener J. E. *European literatures of military occupation: Shared experience, shifting boundaries, and aesthetic affections*. Leuven University Press. 2024. P. 389.

8. Dieckmann C., Quinkert B., & Tönsmeyer T. Kooperation und Verbrechen. *Formen der "Kollaboration" im östlichen Europa 1939–1945*. Göttingen : Wallstein, 2003.

9. Drapac V., Pritchard G. Beyond Resistance and Collaboration: Towards a Social History of Politics in Hitler's Empire. *Journal of Social History*. 2015. № 48(4). P. 865–891.

10. Lavie S. *The poetics of military occupation: Mzeina allegories of Bedouin identity under Israeli and Egyptian rule*. Univ of California Press, 1990.

11. Mbembe A. Necropolitics. *Raisons politiques*. 2006. № 21(1). P. 29–60.
12. Meyzerska T. Тіло війни і межі художності. *Сучасні літературознавчі студії*. 2019. № 16. С. 125–130.
13. Rothberg M. *The implicated subject: Beyond victims and perpetrators*. Stanford University Press, 2019.
14. Tönsmeyer T. Raumordnung, Raumerschließung und Besatzungsalltag im Zweiten Weltkrieg-Plädoyer für eine erweiterte Besatzungsgeschichte. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. 2014. № 63(1). P. 24–28.

References:

1. Buschmeier, M., & Glesener, J. E. (2024). European literatures of military occupation: Shared experience, shifting boundaries, and aesthetic affections (p. 389). Leuven University Press.
2. Dieckmann, C., Quinkert, B., & Tönsmeyer, T. (2003). Kooperation und Verbrechen. Formen der "Kollaboration" im östlichen Europa 1939–1945. Göttingen: Wallstein.
3. Drapac, V., & Pritchard, G. (2015). Beyond Resistance and Collaboration: Towards a Social History of Politics in Hitler's Empire. Journal of Social History, 48(4), 865–891.
4. Herasymenko, N. V. (2022). Suchasna ukrayinska antyutopiya: zhanrovi poshuky (na materiali romaniv M. Hrymych "Vuhledar-2099" ta V. Rafyeyenka "Dovhi chasy") [Contemporary Ukrainian Anti-Utopia: Explorations of the Genre (Based on the Novels "Vuhledar-2099" by M. Hrymych and "Dovhi Chasy" by V. Rafienko)]. *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho [Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University]*, 3 [in Ukrainian].
5. Hrebenyuk, T. (2024). Rekonstruktsiia rodynnoi pam'iati: shliakh vid zabuttia do vidnaidennia identychnosti v romanakh Volodymyra Rafieienka "Dovhi chasy" i "Mondegrin (pisni pro smert ta liubov)" [Reconstructing Family Memory: The Journey from Oblivion to the Rediscovery of Identity in Volodymyr Rafienko's Novels "The Long Times" and "Mondegrin (Songs of Death and Love)"]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii [The Literary Process: Methodology, Key Figures, and Trends]*, (24), 50–59 [in Ukrainian].
6. Lavie, S. (1990). The poetics of military occupation: Mzeina allegories of Bedouin identity under Israeli and Egyptian rule. Univ of California Press.
7. Mbembe, A. (2006). Necropolitics. Raisons politiques, 21(1), 29–60.
8. Meyzerska, T. (2019). Tilo viyny i mezhi khudozhnosti [The Body of War and the Boundaries of Artistry]. *Suchasni literaturoznavchi studiyi [Contemporary Literary Studies]*, (16), 125–130 [in Ukrainian].
9. Rafyeyenko, V. (2017). Dovhi chasy (miska balada): roman / per. z ros. M. Kiianovska [Long Times (An Urban Ballad): A Novel / Translated from Russian by M. Kiyanovska]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [Lviv: Old Lion Prublishing House] [in Ukrainian].
10. Rothberg, M. (2019). The implicated subject: Beyond victims and perpetrators. Stanford University Press.
11. Stiazhkina O. V. Zhinky Ukrainy v povsiakdenni okupatsii: vidminnosti stsenariiiv, intentsii ў resursy vyzhyvannia [Women in Ukraine Under Daily Occupation: Differences in Scenarios, Intentions, and Resources for Survival]. *Ukrains'kyi istorychny zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*. No 2, 42–66 [in Ukrainian].
12. Tolokol'nikova, K. (2020). Volodymyr Rafyeyenko: "Holovni vchyteli pys'mennyts'koyi maysternosti – vlasni pomylky i prochytani knyzhky" [The best teachers of creative writing are your own mistakes and the books you've read]. URL: https://pen.org.ua/volodymyr-rafeyenko-najkrashhi-vchyteli-pysmennytskoyi-majsternosti-vlasni-pomylky-i-prochytani-knyzhky [in Ukrainian].
13. Tönsmeyer, T. (2014). Raumordnung, Raumerschließung und Besatzungsalltag im Zweiten Weltkrieg-Plädoyer für eine erweiterte Besatzungsgeschichte. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung, 63(1), 24–28.
14. Visych, O. (2025). Liudyna v umovakh okupatsii: ekzystentsiini vymiry v p'iesakh Ulasa Samchuka ta Ihoria Kostetskoho [Under occupation: existential dimensions in the plays by Ulas Samchuk and Ihor Kostetsky]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»: Seriya «Filolohiya» [Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University: Philology Series]*, (26 (94)), 102–106 [in Ukrainian].

© Ю. М. Григорчук

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Отримано: 08 травня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: yuliahryhorchuk@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9359-1334

Researcher ID: HNR-3749-2023

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-291-295

Григорчук Ю. М. Топос Києво-Печерського монастиря в прозі Наталени Королевої: патериковий прототекст і авторська інтерпретація. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 291–295.

УДК: 821.161.2Королева

Григорчук Юлія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

ТОПОС КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО МОНАСТИРЯ В ПРОЗІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ: ПАТЕРИКОВИЙ ПРОТОТЕКСТ І АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

У статті досліджено своєрідність художньої інтерпретації сакрального топосу Києво-Печерського монастиря у збірці Наталени Королевої "Легенди старокиївські". Акцентовано, що Лавра трактується тут не лише як релігійна святиня, а й як глибокий символ національної та культурної ідентичності. Встановлено, що в аналізованому творі монастир постає як багатогранний образ, який сукупно формують природний, архітектурний та антропологічний пласти. Їхньою текстуальною основою є "Києво-Печерський патерик". Виявлено, що природний простір оприявнюється через символічну тріаду "гора – печера – сад". Ці локуси втілюють відповідно духовне сходження, внутрішнє очищення та ідеал гармонійного буття. Архітектурний ландшафт охоплює топоси храмів і келій, репрезентуючи Лавру як духовний та інтелектуально-мистецький осередок. Зазначено, що особливу увагу приділено образу храму як ядра сакрального простору обителі. У творі цей топос набуває візуально-акустичної конкретизації, тоді як образи келій постають своєрідними аналогами творчих лабораторій митців. З'ясовано, що антропологічний простір Лаври розкритий через переосмислення житійних оповідей про п'ятьох ченців монастиря: Антонія, Феодосія, Ісаакія, Аліпія та Григорія. Доведено, що авторка, зберігаючи подієву канву патериків сюжетів, індивідуалізує та психологізує постаті святих, доповнює оповідь фольклорними елементами й інтер'єрними деталями, майстерно стилізуючи мову давнього прототексту. Усе це в підсумку сприяє актуальному перепрочитанню канонічного матеріалу та його адаптації до естетичних запитів модерної доби.

Ключові слова: *Наталена Королева, "Києво-Печерський патерик", сакральний топос, агіографічна традиція, художня інтерпретація, інтертекстуальність, християнський антропоцентризм.*

Yuliia Hryhorchuk,
PhD (Candidate of Philology), junior research fellow,
Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine

THE TOPOS OF THE KYIV-PECHERSK MONASTERY IN NATALENA KOROLEVA'S PROSE: THE PATERICON PROTOTEXT AND AUTHORIAL INTERPRETATION

The article explores the artistic interpretation of the sacred topos of the Kyiv-Pechersk Monastery in Natalena Koroleva's collection "Legends of Old Kyiv". It is emphasized that the Lavra is interpreted not merely as a religious shrine, but as a profound symbol of national and cultural identity. The study establishes that the Lavra in "Legends of Old Kyiv" is a multifaceted image collectively formed by natural, architectural, and anthropological layers, which are rooted in the "Kyiv-Pechersk Patericon". The natural space is revealed through the symbolic triad of "mountain – cave – garden", representing spiritual ascent, inner purification, and the ideal of harmonious existence, respectively. The architectural landscape encompasses the topoi of churches and cells, representing the Lavra as an intellectual and artistic hub. Special attention is paid to the image of the church as the core of the sacred space, which acquires visual and acoustic concretization, while the cells are depicted as original creative laboratories for artists. The anthropological dimension of the Lavra is revealed through the rethinking of the hagiographic narratives about five monks: Anthony, Theodosius, Isaac, Alypius, and Gregory. It is established that while preserving the plot structure of the Patericon narratives, the author individualizes and psychologizes the figures of the saints, imbuing them with human traits, supplementing the narrative with folklore elements and interior details, and skillfully stylizing the language of the original prototext. All these elements contribute to the reinterpretation of canonical material and its adaptation to the aesthetic demands of the modern era.

Keywords: *Natalena Koroleva, "Kyiv-Pechersk Patericon", sacred topos, hagiographic tradition, artistic interpretation, intertextuality, Christian anthropocentrism.*

Постановка проблеми. Простір – одна із сутнісних форм існування світу. На думку М. Гайдеґґера, він тісно пов'язаний із людським буттям і репрезентує сферу людської діяльності й "обживання" довкілля. У контексті цього окремі топоси семантизуються, набувають значення сакральних чи профанних. За М. Еліаде, "для релігійної людини простір не є однорідним… існує священний простір, він "могутній", значущий, і існують інші простори, не святі, позбавлені структури, стійкості" (Еліаде, 2001: 12). Такими священними просторами на середньовічній мапі світу були храми й монастирі, а на мапі давнього Києва – Києво-Печерська лавра.

Цей топос прикметно виписаний у "Києво-Печерському патерику" – "найважливішій пам'ятці української агіографії" (Ісіченко, 2014: 678), що синтезувала в собі світоглядну парадигму XI–XVII ст., а водночас – кращі здобутки української літератури доби Середньовіччя й бароко. За структурою це збірник житійних оповідань ("слів"), що подає історію заснування монастиря, житіє Феодосія Печерського й оповіді про інших ченців обителі. За І. Ісіченком, до початку XX ст. твір був найпопулярнішою українською книгою і справляв визначальний вплив на масову читацьку культуру (Ісіченко, 2014: 678), а семіотичні коди, закладені в ньому, відігравали роль вагомих чинників тяглості національної традиції.

Оригінальну рецепцію "Києво-Печерського патерика" в XX ст. втілюють тексти Наталени Королевої – іспанки, другою батьківщиною якої стала Україна. І хоч тут вона перебувала досить короткий час, спогади про "прастару Землю Українську"

зберегла на все життя (Голубовська, 1999: 74). Це яскраво репрезентує збірка "Легенди старокиївські" (1942–1943). Книга охоплює 25 легенд, 18 із яких присвячені Києву та його сакральній топіці. *"Лавра Печерська"*, *"монастир Лаврський"*, *"Лавра свята"* (Королева, 1991) – так названа святиня у творі. Поряд із Софією Київською й Золотими воротами вона творить значущий сакральний простір столиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проза Н. Королевої неодноразово була предметом наукового аналізу. Ю. Ковалів, О. Мишанич, О. Мох, А. Шпиталь та К. Усачова вивчали історико-біографічні джерела текстів авторки; В. Василенко, І. Голубовська, О. Фірман і В. Шевчук висвітлювали їхній ідейно-естетичний потенціал, тоді як В. Антофійчук, І. Набитович та І. Остащук досліджували релігійно-філософську специфіку. Зокрема, І. Набитович акцентував на органічно притаманному Н. Королевій "світовідчутті письменника-homo religiosus" (Набитович, 2008: 87), що зумовлює тяжіння авторки до моделювання сакральної топіки.

В останні десятиріччя на тлі різноаспектних студій художнього простору, представлених монографіями С. Аверінцева, М. Бахтіна, Г. Башляра, Ю. Лотмана, зростає інтерес до вивчення сакральної топіки. Різні її форми й вияви в художніх текстах висвітлюють праці І. Дмитрів, М. Гірняк, Т. Калитенко, С. Кочерги, В. Меньок та І. Набитовича.

У контексті осмислення українського сакрального простору вирізняються й філологічні дослідження, присвячені рецепції топосу Києво-Печерського монастиря. Це, зокрема, розвідки І. Ісіченка, Є. Кабанця, Т. Калитенко та Н. Пелешенко. Стаття останньої висвітлює рецепцію Лаври в романі В. Шевчука "На полі смиренному" в річищі його текстуального діалогу з "Києво-Печерським патериком". Н. Пелешенко акцентує на вагомості таких літературних обробок, оскільки "українська література ХХ ст. не запропонувала художніх інтерпретацій агіографічних творів, які становлять знакову пам'ятку нашої культури" (Пелешенко, 2014: 163). У цьому аспекті важливого значення набуває дослідження патерикових сюжетів у прозі іншої письменниці ХХ ст. – Н. Королевої, зокрема аналіз її "Легенд старокиївських", де "патериковий метатекст… цілком очевидний" (Усачова, 2010: 22).

Виокремлення невирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на чималу кількість розвідок, присвячених творчості Н. Королевої, зокрема й літературознавчих студій її "Легенд…", рецепція в текстах авторки патерикової топіки досі не окреслена. Органічною цариною її оприявнення є сакральні святині давнього Києва, передусім Києво-Печерський монастир, що поєднує в собі архітектурний простір храмів і келій, агіографічну складову та знаковий природний ландшафт.

Тож **мета** статті – з'ясувати особливості авторської інтерпретації топосу Києво-Печерського монастиря в збірці "Легенди старокиївські" та дослідити специфіку трансформації в ній патерикового прототексту.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: окреслити символічне наповнення просторового образу Печерського монастиря в "Легендах старокиївських"; проаналізувати семантичні пласти, які формують цей топос; з'ясувати роль патерикового прототексту в створенні образу Києво-Печерського монастиря та висвітлити своєрідність його інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Топос Києво-Печерської лаври упродовж століть був духовно-культурним центром столиці, "стабільним орієнтиром релігійної та культурної ідентичності" (Смишляк, 2015: 140). У XI ст. саме "у келіях Печерського монастиря запалав світильник української культури. Саме тут бере свій першопочаток давня українська література, художнє мистецтво, медицина" (Костенко, 2017). Не дивно, що цей топос неодноразово привертав до себе увагу українських письменників: Т. Шевченка, П. Мирного, І. Нечуя-Левицького, Л. Костенко, П. Загребельного, В. Шевчука, Віри Вовк, О. Лятуринської та Н. Королевої. Глибиною трактування образу й широтою охоплення першоджерел вирізняється з-поміж творів названих авторів проза Н. Королевої. Невелика за обсягом її збірка "Легенди старокиївські" стала "оригінальним і видатним явищем української історичної белетристики" (Мишанич, 1991: 650), засвідчуючи ґрунтовне опрацювання історичного матеріалу, міфологічних і фольклорних образів, агіографічних сюжетів. Тексти, що ввійшли до книги, умовно "можна поділити на три тематичні цикли: легенди скіфські, легенди княжої Русі і легенди, пов'язані з Києво-Печерським монастирем" (Мишанич, 1991: 651). В основі рецепції останніх – "Києво-Печерський патерик", оповіді ("слова") із якого посідають "особливе місце серед прототекстів збірки" (Усачова, 2010: 21). Їхнім центральним образом постає власне Києво-Печерський монастир, Лавра.

У Н. Королевої цей топос поетапно формують кілька семантичних пластів: ***природний, архітектурний*** і ***антропологічний***.

Природний простір охоплює територію, на якій розміщений монастир, а це: *Дніпро, лаврський берег, пагорби, круча, стежка, джерело, байрак, монастирські сади і печера Антонія* (Королева, 1991). На відміну від "Патерика", де маркерами лаврського ландшафту постають кілька знакових локацій – *"Русь"*, *"Київ"*, *"печера великого Антонія… на Берестові"* (Патерик, 2001), – у Н. Королевої цей простір конкретизований, насичений пейзажними деталями. Його семантичне ядро формує тріада образів: *гора – печера – сад*, які втілюють символічні координати топосу обителі.

Так, ***гора*** віддавна вважалася місцем зустрічі людини і Бога. За архетипними уявленнями це центр світу, вісь, що об'єднує землю й небо (Еліаде, 2001: 24). У Біблії гора – сакральний простір теофанії, де Господь промовляв до своїх пророків. У Н. Королевої цю семантику оприсутнюють дніпрові кручі, благословенні апостолом Андрієм: *"зелені горби"*, *"пагорби, порослі лісом, як в первозданній пустині"* (Королева, 1991). У текстах вони символізують духовну силу, топос глибоких рефлексій і одкровень, що вимагає зусиль: сходження, очищення, відмежування від усього долішнього, мирського. Так, у легенді "Похорон", яка відтворює патериковий сюжет про Григорія Чудотворця (28-ме "Слово"), просторова антиномія гори і долу втілює разючий контраст монастирського світу і світу княжої знаті. Останній сповнений жорстокості, честолюбства, свавілля, тоді як перший – молитви, умиротворення і милосердя.

Другим важливим компонентом топосу монастиря є ***печера***. *"[Як] же помножилася братія й не могла поміститися в печері, задумали поставити поза печерою монастир… І звідтоді почав зватися Печерським"* (Патерик, 2001). Так у 7-му "Слові" подає давній автор історію заснування Києво-Печерського монастиря. В агіографічному дискурсі локус печери "апелює до самозаглиблення, самопізнання, медитативності, проходження шляху до Бога" (Калитенко, 2018: 9). Проте якщо в патериковому прототексті печера – це передусім закритий простір "аскези, усамітнення, тиші та смирення" (Калитенко, 2018: 11), то в Н. Королевої це локус відкритий, передусім до спілкування з Богом і природою. Так, саме у печері, як оповідає легенда "Місячна пряжа", святому Антонію, який *"відгородився від зовнішньої суєти мовчанням та*

молитвою”, відкриваються таїни довкілля, а зір, не обтяжений світом, поглиблюється споглядання безмежного: *“І потяглись дні радості, повні взорювання... В їхньому сяйві Антоній бачив зоряну вічність… Соловії – дзвіночки янгольські – хвалу Божу співали, фіалка-схимниця у мовчанню пахощами своїми Створителя славила”* (Королева, 1991). Загалом в інтерпретації Н. Королевої печера не є місцем темряви і суму, а простором світла, радості і споглядання Божественного.

Образну тріаду символічних локусів лаврського ландшафту доповнює ***сад*** – незмінний атрибут монастирської топіки, алюзійно пов’язаний із архетипним образом Едемського саду як первісної царини гармонії людини з Богом і довкіллям. На відміну від “Патерика”, у “Легендах…” цей топос конкретизований, виписаний уже у вступі до збірки в метафоричному образі *“обмолених лаврських садів”* (Королева, 1991) і згодом увиразнений у текстах. Авторка згадує *“красу весняних садів лаврських – місячним сяйвом облитих”*, заглиблюється внутрішнім зором у *“смарагдове море садів, які облавом оточили монастир”,* гуляє в уяві *“по садах, повних овоча, що аж у келію посилає свій медовий запах Божої благодаті”* (Королева, 1991). Не дивно, що лаврський сад у “Легендах…” безпосередньо асоціюється з Едемом: *“райською долиною”*, *“клаптиком Раю”*, *“світлим Раєм”*, *“Божим Раєм”* (Королева, 1991). Письменниця філігранно описує флористичний світ цього монастирського “Раю”, що наповнює простір ароматами *“троянди, лілеї, фіалки, дикої м’яти, тмину, заброслі, чебрика-материнки”*, оприсутнюючи у видимих знаках земного світу передсмак іншої, неземної дійсності. Підкреслено й те, що це саме український світ, дивосвіт країни, *“місяцем зеленим улюбленої, співом соловіїним мережаної… Нема ж бо кращих соловіїв за дніпрових!”* (Королева, 1991). Таким чином, природний простір монастиря є не лише узагальненим ідеальним середовищем, а й локусом, маркованим семантикою національної ідентичності.

Другий семантичний пласт художньої рецепції Лаври – **архітектурний**. Він охоплює монастирські споруди, передусім *храми і келії*, й уособлює те, як матеріальна архітектура стає втіленням духовної ідеї.

Центром життя обителі є ***храм***. За М. Еліаде, цей топос “безупинно освячує Світ, бо… одночасно і втілює, і вміщує його…” (Еліаде, 2001: 33). У “Патерику” історія Києво-Печерського монастиря розпочинається саме з оповіді про храм, майбутню церкву Лаври, яка з’явилася у видінні грецьким зодчим. Як оповідає 2-ге “Слово” пам’ятки, її намалювала в повітрі Богородиця і веліла спорудити в Києві: *“І побачили церкву в повітрі… і питаємо: “О, пані, а яке ім’я [дати] церкві?”. Вона ж відповіла, що “в Своє Ім’я хочу назвати… Богородична буде!”, і дала нам ту ікону, “це намісна та буде!””* (Патерик, 2001). Н. Королева не відтворює цієї події, однак згадує, що *“грецькі майстри привезли з собою новий образ Богоматері на троні”* (Королева, 1991). Натомість творча уява письменниці намагається відтворити візуальний і акустичний образ давньої печерської святині. Властиво, йдеться про дві церкви: стару дерев’яну, від якої *“пахло нагрітим кипарисом та свіжим ладаном… віяло сивою давниною й переносило думку до перших віків християнства”* (Королева, 1991), та нову, велику, мурована, з мозаїками й *“іконним писанням на спосіб грецький”* (Королева, 1991). Незмінною візуальною деталлю цих споруд є світло (*“лампади”, “свічок”, “восковиці”, “палаючих ставників”*) і образ Богородиці – *“Влахернської Оранти”*, *“Богоматері на троні”*, *“Теотокос”*. Присутні також численні акустичні образи: *“шепотіння молитов”, “звуки прекрасного гімну”, “мідяний голос дзвонів”, “сухі удари “била””* – і все це на тлі *“посвятної тиші”*, в яку занурений монастир і яку міряє лише *“водяний годинник”*, *“клепсидра”*, *“дар Ярославової княгині Інгігерди-Ірини”* (Королева, 1991). Із фактографічною точністю письменниця описує кожну деталь. Даються взнаки і професійні навички історика-археолога, і ґрунтовна малярська освіта, і особистий досвід десятирічного навчання у монастирі. Так, короткими мазками твориться образ, об’ємний, сенсорний, живий: *“В притінку тихої церкви золотою квіткою сяє вічне світло лампади. Пахне відгуком відлетілого кадильного диму. Тремтить флюїд каяття й молитви”* (Королева, 1991).

Архітектурний ландшафт обителі доповнюють образи ***келій*** ченців. У пам’ятці цей топос не описаний, за винятком келії схимника Ісаакія. Зокрема, у 36-му “Слові” йдеться про *“келію малу – близько чотирьох ліктів”* із *“віконцем, щоб лише рука помістилася”*, через яке подавали воду і просфору (Патерик, 2001). Н. Королева розробляє цей сюжет, доповнюючи оповідь про Ісаакія описом інтер’єру його келії. Зір авторки ловить *“стіни печери малої, ложе вбоге пустельникове й книги мнозі”* (Королева, 1991). Важливою деталлю опису є саме книги, адже Лавра позиціонується не лише як духовна святиня, а й як центр культурного життя краю. Відповідно й келії лаврських ченців у письменниці не понурі й одноманітні, а повні життя – духовного й творчого. З-поміж них вирізняються *келія-скрипторій* чи *келія-бібліотека* Феодосія, де творив Іларіон (*“Тут все при руці була кожна книга”* (Королева, 1991)), і *келії-іконописні майстерні* Григорія та Аліпія (з типовим колоритом: *фарби, горщечки з темперою, пензлі*). Навіть найубогіша келія-затвор Ісаакія не позбавлена мистецьких надбань – *“книжного скарбу”* (Королева, 1991). Таким чином, Києво-Печерський монастир репрезентовано як осередок книжності, духовності й культури.

Третій семантичний компонент художнього оприсутнення топосу Лаври – **антропологічний**. Його формують “келії душ”, адже монастир, як і храм, – це не стіни, а люди, які творять спільноту. Йдеться про житія монахів, *“праведних тих ченців лаврських”* (Королева, 1991). Із понад 30 патерикових сюжетів Н. Королева детально розробляє п’ять. Це оповіді про схимника Ісаакія, ігуменів Антонія й Феодосія, малярів Аліпія і Григорія. Прикметною рисою інтерпретації цих постатей є індивідуалізація. Так, якщо в пам’ятці святі зображені умовно, дидактично, ідеалізовано, то в “Легендах…” це живі особи, портретизовані й психологізовані, не позбавлені людських рис: емоцій, мрій і навіть помилок.

Зокрема, патериковий текст про спокушеного бісами ***Ісаакія*** (легенда “Біси”) письменниця доповнює преісторією, активно залучаючи психологічну мотивацію вчинків. Смерть матері, почуття вини, каяття – все це зумовлює вибір ченцем найсуворішої форми монашої аскези – затворництва. Подальша оповідь відтворює події 36-го “Слова” пам’ятки: побут у монастирі, спокусу бісів, недугу й чудесне зцілення. Водночас якщо в “Патерику” причину хвороби монаха узагальнено окреслено *“бісівським дійством”* (Патерик, 2001), то Н. Королева конкретизує її, називаючи *“бісом Унинія”* (Королева, 1991), – образним втілення докорів сумління. Духовна боротьба з цим ворогом тривала не одну ніч і, врешті, на відміну від прототексту, закінчилася перемогою Ісаакія – торжеством надії в його серці.

Інша характерна деталь опрацювання патерикового прототексту – фольклоризація й міфологізація. Яскраве свідчення цього – оповіді про засновників монастиря. Так, легенда “Місячна пряжа”, що оповідає про ***Антонія Печерського***, доповнена напівміфічним епізодом про Лосну – таку собі діву-мавку, яка з’явилася святому в цвіті черемхи і яку той охрестив. Натомість сюжет про ***Феодосія*** в легенді “Гостина” увиразнено фольклорним мотивом про відьму, що вселилася у візника,

який змусив святого поганяти коней. Також у творі представлено деталізований, не згаданий у "Патерику" опис чину давнього екзорцизму; виведено детальні образи персонажів.

Властиво, психологізація і портретизація постатей печерських святців – одна з домінантних моделей опрацювання Н. Королевою агіографічного прототексту. Так, ігумен Антоній – привітний, тихий і покірний. Якщо з житія постає образ суворого аскета, який *"звик жити сам і не терпів шуму та розмов"* (Патерик, 2001), то в "Легендах…" Антоній Печерський – лагідний і скромний, схильний до медитації та споглядання. В його описі вражають очі – *"ясні, як кришталеве джерело"*, *глибокі, здатні бачити до дна душу співбесідника* (Королева, 1991). Інший лаврський ігумен, Феодосій, навпаки – мужній, дієвий і рішучий. Він не боїться ні гніву князя, ані помсти злого духа. У розкритті образу ченця Н. Королева наслідує агіографічний текст, де йдеться *"про милосердя"* над візником, а також *"про мужність і твердість святого"* на гостині в князя Святослава (Патерик, 2001). Водночас у творі ці характеристики суттєво доповнені психологічними деталями. Так, лише *"жила на чолі"* і *"дрібні, блискучі краплини поту"* видавали внутрішню напругу Феодосія під час екзорцизму, а очі сяяли *"тим самим незмінним, спокійним і певним вогнем"* (Королева, 1991).

Індивідуалізовані й образи лаврських митців-іконописців ***Аліпія*** і ***Григорія***. Перший – *"білобородий, як віск блідий"* (Королева, 1991), другий – *"сухий і темний, як візантійська ікона"* (Королева, 1991). Найближчою до агіографічного прототексту є легенда "З повістей врем'яних літ" про Аліпія Печерського – митця, що *"ікони писати умів прекрасно"* (Патерик, 2001). Вона побудована на фабульному матеріалі 34-го патерикового "Слова". Слідуючи сюжету пам'ятки, авторка інтерпретує два чуда святого: зцілення прокаженого та написання ангелом ікони. Головний мотив прототексту – мотив дива, внаслідок чого Києво-Печерський монастир позиціонується як топос присутнення чудесного, видимої дії Божої благодаті. Утім, якщо в "Патерику" оповідь про святого Аліпія виразно маркована піднесеною тональністю й сакралізацією подій, то в легенді Н. Королевої ця канонічно-урочиста риторика помітно знижена, а чудо трактується як щось природне, органічне – як невід'ємний компонент монастирської топіки. Саме так, непомітно й неочікувано для себе самого, чернець Аліпій творить дива, чинячи з любов'ю щоденні вчинки милосердя. Так само невимушено-просто диво входить у будні героя: *"А святий ангел – гість частий побожного старця – стояв у нього при мольберті й швидкими вправними рухами пензля закінчував образ, розпочатий з вірою"* (Королева, 1991).

Ще однією унікальною особливістю рецепції постатей лаврських монахів-творців сакрального мистецтва в "Легендах…" постає екфрастичний опис їхньої праці: від технологічних нюансів темперного письма в сюжеті про Григорія до художнього опису таїни іконописання в тексті про Аліпія. Завдяки цьому Лавра позиціонується як топос розвитку культури, осередок мистецького життя краю. Так, із глибоким знанням справи й психологічною достовірністю авторка зображає всі етапи іконописної творчості: те, як *"образ "дозріває" в уяві"*, тоді *бачиться "живим"* на *"чистім полотні"*, згодом *оформлюється в контурах і барвах* (Королева, 1991). Наводить письменниця й малярські нюанси поєднання давніх пігментів (*"змішав охру з біллю, зачепив кіноварі й набрав пензлем "гостро-холодної ясної зелені""* (Королева, 1991)), і кумедну історію про те, як *"побожні "христолюбці", поки маляр-чернець дискутував з ігуменом, "вицілували" геть-чисто всю фарбу з нижньої частини образу"* (Королева, 1991). Усі ці деталі суттєво оживлюють прототекст, вносять у нього нові смислові акценти.

Опрацьовуючи "Патерик", письменниця вміло стилізує мислення й мову давніх книжників. Це засвідчують численні фігури інверсії, паралелізму, алюзії з літописних джерел, афористичні цитати зі святоотцівської літератури, насичені церковнослов'янізмами, як-от: *"Нощ-бо несвітла невірним"*, *"Того, що для людської слави досить, для Бога мало єсть"*, *"Не утримається корабель без цвяхів, а праведний – без почитания книжного"* та ін. (Королева, 1991). Загалом, інтерпретуючи патериковий прототекст, Н. Королева "володіє високою культурою слова, дивовижною пластикою художнього стилю, котрий гармонійно зливається зі стилем епохи, яку відтворює" (Мишанич, 1991: 652). Подієву канву "Легенд…" змістовно доповнює ґрунтовний фактичний матеріал (імена князів, побутові реалії київоруської доби, мистецькі деталі давніх технік іконопису тощо), а також майстерно вплетені в сюжет фольклорно-міфологічні елементи. Усе це творить живу панорамну візію Києво-Печерської обителі.

Висновки і перспективи майбутніх досліджень. Отже, Лавра в текстах Н. Королевої – це не лише географічний локус, пам'ятка архітектури XI ст. чи сакральний топос патерикового прототексту, а насамперед – багатозначний символ національної і культурної ідентичності. У "Легендах старокиївських" Києво-Печерський монастир постає як духовний центр, осередок книжності й мистецтва, а водночас як місце гармонійного співіснування людини, природи і Бога. У творі цей простір формують три семантичні пласти: природний (втілений у тріаді *"гора – печера – сад"*), архітектурний (конкретизований в описах *храмів і келій*) та антропологічний (репрезентований в індивідуалізованих постатях *ченців* обителі). Усі ці контексти, контамінуючись і оприсутнюючись в акустично-зорових образах, творять єдиний цілісний сакральний топос Печерського монастиря.

Важливо, що, опрацьовуючи "Києво-Печерський патерик", Н. Королева не лише наслідує прототекст, відтворюючи канонічні агіографічні сюжети, а й суттєво трансформує їх: надає образам психологічної глибини, індивідуалізує персонажів, доповнює оповідь фольклорно-міфологічними, пейзажними й історичними деталями. Така художня інтерпретація сприяє актуалізації давнього тексту в культурному дискурсі XX ст. та відкриває перспективи для подальших студій сакральної топіки в українській літературі, зокрема в аспекті інтертекстуальних зв'язків із давньою книжністю.

Література:

1. Голубовська І. Повість Наталени Королевої "Сон тіні" як самобутнє явище української прози 30-х років XX ст. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 1999. № 4. С. 74–76.

2. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін / пер. Г. Кьоран, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 592 с.

3. Ісіченко І. Києво-Печерський патерик. *Історія української літератури у 12 т. Т. І. Давня література*. Київ : Наукова думка, 2014. С. 678–700.

4. Калитенко Т. Топос печери як модель множинного простору в середньовічній літературі (На основі Києво-Печерського патерика). *Наукові записки НаУКМА. Літературознавство.* 2018. Т. 1. С. 9–13.

5. Королева Н. Легенди старокиївські. Київ : Дніпро, 1991. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4698

6. Костенко І. Києво-Печерська лавра. Кому служать лаврські музейники? *Радіо Свобода. Рубрика "Точка зору",* 06 травня 2017 р. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/28470650.html

7. Мишанич О. Дивосвіти Наталени Королевої. *Королева Н. Предок. Легенди старокиївські*. Київ : Дніпро, 1991. С. 633–653.

8. Набитович І. Архітектонічна та ідейно-естетична симетрія повісті Наталени Королевої 1313 та роману Умберто Еко "Il nome della rosa". *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*. 2008. Vol. 32. S. 87–113.

9. Патерик Києво-Печерський / упор. і. Жиленко. Київ : ВД "КМ Academia", 2001. URL : http://litopys.org.ua/paterikon/paterikon.htm

10. Пелешенко Н. "На полі смиренному" Валерія Шевчука vs Києво-Печерський патерик: на полі інтерпретаційному. *Преподобний Нестор Печерський в історії української культури: збірник статей*. Харків : Акта, 2014. С. 162–177. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/ 12657

11. Смишляк А. Монастир як топос сакральної та культурної ідентичності. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Культурологія"*. 2015. Вип. 16. С. 133–141.

12. Усачова К. Цикл "Легенди старокиївські" у творчому доробку Наталени Королевої. *Слово і Час.* 2010. № 10. С. 18–23.

References:

1. Holubovs'ka, I. (1999). Povist' Nataleny Korolevoyi "Son tini" yak samobutnye yavyshche ukrayins'koyi prozy 1930-kh [The Novel "The Dream of the Shadow" by N. Koroleva as a Unique Phenomenon in Ukrainian Historical Prose of 1930-s.]. *Visnyk Zhytomyrs'koho pedahohichnoho universytetu [Visnyk of Zhytomyr Pedagogical University]*, 4, 74–76 [in Ukrainian].

2. Eliade, M. (2001). Sviashchenne i myrske. Mify, snovydinnia i misterii. Mefistofel i androhin [The Sacred and the Profane. Myths, Dreams and Mysteries. Mephistopheles and Androgyne]. (Koran, H. & Sakhno, V., Trans). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

3. Isichenko, I. (2014). Kyyevo-Pechers'kyy pateryk [Kyiv-Pechersk Paterik]. In *Istoriya ukrayins'koyi literatury u 12 t. T. I. Davnya literatura [History of Ukrainian Literature in 12 volumes. Vol. I. Ancient Literature.]*. Kyyiv: Naukova dumka. 678–700 [in Ukrainian].

4. Kalytenko, T. (2018). Topos pechery yak model' mnozhynnoho prostoru v seredn'ovichniy literaturi (Na osnovi Kyyevo-Pechers'koho pateryka) [The topos of cave as a model of multiplied space in the medieval literature (On the basis of Kyiv-Pechersk Patericon)]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Literaturoznavstvo [Scientific notes of NaUKMA. Literary studies]*, 1, 9–13 [in Ukrainian].

5. Koroleva, N. (1991). Lehendy starokyïvs'ki [Legends of Old Kiev]. Kyyiv: URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4698 [in Ukrainian].

6. Kostenko, I. (2017). Kyyevo-Pechers'ka lavra. Komu sluzhat' lavrs'ki muzeynyky? [Kyiv-Pechersk Lavra. Who do the Lavra museum workers serve?] *Radio Svoboda. Rubryka "Tochka zoru" [Radio Liberty. "Point of View"]*. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/2847065 html [in Ukrainian].

7. Myshanych, O. (1991). Dyvosvity Nataleny Korolevoi [The Amazing Worlds of Natalena Koroleva]. In N. Koroleva, *Predok* [Ancestor. Legends of Old Kiev], (pp. 633–653). Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

8. Nabytovych, I. (2008). Arkhitektonichna ta ideyno-estetychna symetriya povisti Nataleny Korolevoyi 1313 ta romanu Umberto Eko "Il nome della rosa" [Architectural and ideological-aesthetic symmetry of Natalena Koroleva's story 1313 and Umberto Eco's novel "Il nome della rosa"]. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, 32, 87–113 [in Ukrainian].

9. Pateryk Kyyevo-Pechers'kyy (2001). [Kyiv-Pechersk Patericon]. (Zhylenko I., Ed.). URL: http://litopys.org.ua/paterikon/paterikon.htm [in Ukrainian].

10. Peleshenko, N. (2014). "Na poli smyrennomu" Valeriya Shevchuka vs Kyyevo-Pechers'kyy pateryk: na poli interpretatsiynomu [Valeriy Shevchuk's "On the Field Humiliti" vs the "Kyivan Caves Patericon": On the Field of Interpretation]. Prepodobnyy Nestor Pechers'kyy v istoriyi ukrayins'koyi kul'tury: zbirnyk statey *[Venerable Nestor of Pechersk in the history of Ukrainian culture: a collection of articles]*, 162–177. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/ 12657 [in Ukrainian].

11. Smyshlyak, A. (2015). Monastyr yak topos sakral'noyi ta kul'turnoyi identychnosti [Monastery as Topos of Sacred and Cultural Identity]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya". Seriya "Kul'turolohiya" [Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University: Cultural Series]*, 16, 133–141 [in Ukrainian].

12. Usachova, K. (2010). Tsykl "Lehendy starokyyivs'ki" u tvorchomu dorobku Nataleny Korolevoyi [The cycle "Old Kyiv Legends" in the creative biography of Natalena Koroleva]. *Slovo i Chas [Word and Time]*, 10, 18–23 [in Ukrainian].

© О. М. Кирильчук

Отримано: 01 травня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: oleksandr.kyrylchuk@rshu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1603-6580

Researcher ID: KGK-5868-2024

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-296-301

Кирильчук О. М. Постколоніальна оптика сучасної української фентезійної прози (на матеріалі романів Павла Дерев'янка та Світлани Тараторіної). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 296–301.

УДК: 821.161.2.09

Кирильчук Олександр Миколайович,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури,
Рівненський державний гуманітарний університет

ПОСТКОЛОНІАЛЬНА ОПТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФЕНТЕЗІЙНОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ПАВЛА ДЕРЕВ'ЯНКА ТА СВІТЛАНИ ТАРАТОРІНОЇ)

Жанр фентезі в сучасній літературі постає універсальною формою, оскільки дозволяє осмислювати складні питання через призму елементів жанрової літератури. Тексти українських авторів Павла Дерев'янка та Світлани Тараторіної відкривають перспективу перепрочитання досвіду зіткнення з імперією у просторі фентезійного роману.

Романи Павла Дерев'янка (трилогія "Літопис Сірого Ордену") витворюють альтернативну історію України XIX століття, тим самим прагнуть підважити метрополну візію українського минулого, утверджуючи самостійне існування української держави як самодостатньої інституції, на обороні якої стоять містичні воїни-характерники. Письменник намагається провести культурний "графічний кордон", відмежовуючись від імперії використанням "латинської" абетки, що підкреслює цивілізаційну прірву між Україною та метрополією.

Для фентезійних творів конструювання образу Іншого набуває важливого значення, оскільки демонструє розбіжність між представниками сил добра і зла як на світоглядному, так часто і на фізичному рівнях. У романі Світлани Тараторіної "Лазарус" у ролі Іншого постають "нелюди", герої, що походять з української демонології, які опиняються під тиском колоніальної влади "людей". Авторка підриває імперські стратегії "іншування", які маргіналізують Іншого, перетворюючи його на класичного субалтерна. "Нечисть" піддається тиску імперії, але їх сила підживлюється "пам'яттю землі", яка лишається непідвладною метрополному світу. Однак зіткнення колоніального і автохтонного світів провокують появу гібридних ідентичностей із "подвійною оптикою" сприйняття світу.

Репрезентація простору в фентезі українських авторів демонструє розрив із імперською візією світу. У трилогії Павла Дерев'янка представлена горизонтальна модель, у якій метрополія повністю витіснена з української ментальної мапи. У Світлани Тараторіної постає вертикальна просторова матриця, де крізь зовнішній імперський фасад привласнення київської топографії проступає автохтонна "пам'ять землі".

Ключові слова: *постколоніальний, фентезі, субалтерн, імперський дискурс, метрополія, іншування.*

Oleksandr Kyrylchuk,
Candidate of Philology Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainians and Foreign Literature,
Rivne State University of Humanities

POSTCOLONIAL OPTICS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN FANTASY PROSE (BASED ON THE NOVELS BY PAVLO DEREVIANKO AND SVITLANA TARATORINA)

Fantasy as a genre in contemporary literature appears as a universal form, since it makes it possible to comprehend complex issues through the prism of genre fiction. The texts of the Ukrainian writers Pavlo Derevianko and Svitlana Taratorina open up a perspective for rereading the experience of confronting empire within the space of the fantasy novel.

Pavlo Derevianko's novels (the trilogy "The Chronicle of the Grey Order") construct an alternative history of 19th-century Ukraine and thus seek to unsettle the metropolitan vision of the Ukrainian past, affirming the independent existence of the Ukrainian state as a self-sufficient institution defended by mystical warriors – kharakternyks. The writer attempts to draw a cultural "graphic boundary", distancing Ukraine from the empire through the use of the Latin alphabet, which emphasizes the civilizational divide between Ukraine and the metropolis.

In fantasy works, the construction of the image of the Other acquires particular significance, as it demonstrates the difference between the representatives of the forces of good and evil, both at the level of worldview and, often, on the physical level as well. In Svitlana Taratorina's novel "Lazarus", the role of the Other is taken by "non-humans," characters originating in Ukrainian demonology, who find themselves under the pressure of the colonial power of "humans". The author challenges imperial strategies of othering that marginalize the Other, turning it into a classic subaltern. The "unclean spirits" are subjected to imperial pressure, but their strength is nourished by the "memory of the land," which remains beyond the control of the metropolitan world. At the same time, the confrontation between the metropolitan and autochthonous worlds provokes the emergence of hybrid identities with a "double optics" of world perception.

The representation of space in the fantasy prose of Ukrainian authors demonstrates a break with the imperial vision of the world. In Pavlo Derevianko's trilogy, a horizontal model is presented, in which the metropolis is completely displaced from the Ukrainian mental map. In Svitlana Taratorina's work, a vertical spatial matrix emerges, in which the autochthonous "memory of the land" becomes visible through the external imperial façade that appropriates Kyiv's topography.

Keywords: *postcolonial, fantasy, subaltern, imperial discourse, metropolis, othering.*

Постановка проблеми. У сучасному літературному процесі жанр фентезі набуває все більшої читацької популярності, оскільки звертається не лише до динамічної сюжетної побудови чи занурення в неповторну містичну картину уявного світу, але й пропонує форми осмислення складних питань: вічне протистояння добра і зла, зміна традиційних соціальних та гендерних ролей, розуміння культури як ресурсу національної пам'яті та пошуки відповідей про проблеми ідентичності. В українській літературі початку XXI століття фентезійний роман здобув свого автора й читача. Зокрема, фентезі є у

творчому доробку Наталії Довгопол, Володимира Арєнєва, Дари Корній, Наталії Мотолінець, Андрія Новіка та ін. Однак у цьому переліку вирізняються твори Павла Дерев'янка (трилогія "Літопис Сірого Ордену") та Світлани Тараторіної (роман "Лазарус"), які використовують можливості фентезійного жанру для перепрочитання української історії та міфології у контексті широкої постколоніальної перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження зміщують акцент у розумінні фантастичної літератури (фентезі, наукова фантастика) як простору, що крізь призму неміметичної складової витворює дискурсивний модус, у якому безпечніше рефлексувати над питаннями раси, ідентичності, імперського досвіду etc. Дослідниця Гелен Янг стверджує, що невід'ємний елемент фентезійного простору – магія – інспірує витворення риторичної дистанції між вигаданим світом та реальністю (Young, 2016: 2). Відтак жанри фантастики ("speculative fiction") дозволяють сконструювати перспективу переосмислення та зміни проєкції сприйняття реального світу з усіма його суперечностями, інакшістю, травматичним досвідом та практиками тенденційного репрезентування.

У сучасному українському літературознавстві романи Павла Дерев'янка та Світлани Тараторіної все частіше стають об'єктом аналізу як знакові тексти "нової хвилі" вітчизняного фентезі. Зокрема, дослідники (Андрій Гурдуз (Гурдуз, 2024), Валентина Ніколаєнко та Ліна Миронюк (Ніколаєнко, 2021)) звертають увагу на міфологічну основу та жанрову природу роману Світлани Тараторіної "Лазарус". Водночас зацікавлення критиків викликає і спроба вписування магічної історії у київський простір. Зокрема, Олег Коцарєв зосереджує аналіз на репрезентації у тексті письменниці альтернативного образу Києва, у якому перехрещуються історичні топографічні реалії із вигаданою містичною складовою (Коцарев, 2019). Натомість Ганна Улюра трилогію Павла Дерев'янка ідентифікує як яскравий зразок темного фентезі, у якому переплітається альтернативна версія українського минулого з традицією фольклорної міфології (Улюра, 2023).

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у спробі дослідження постколоніальної стратегії у фентезійних романах Павла Дерев'янка (трилогія "Літопис Сірого Ордену") та Світлани Тараторіної ("Лазарус").

Виклад основного матеріалу. Роман Світлани Тараторіної "Лазарус" демонструє доволі нетипову жанрову природу, оскільки, окрім фентезійної складової, у творі присутні елементи історичної та детективної прози. На цю особливість звернули увагу перші рецензенти, ідентифікуючи текст як "історико-детективне міське фентезі" (Арєнєв, 2018: 3). На відміну від класичної моделі побудови фентезі, яка опирається на проєктування вигаданого фантастичного світу, що нагадує середньовічну епоху, романи Світлани Тараторіної та Павла Дерев'янка відображають добу XIX – початку XX століть, хоча із виразною присутністю магічного елемента. У такій моделі фентезійного роману історичні факти набувають важливого значення у структурі тексту, а не лише постають декораціями для ілюстрації певної впізнаваної доби минулого, хоч і повністю переформатованої та позбавленої конкретики. Звернення до реальних подій та постатей української минувшини у поєднанні з національною міфологією витворює ефект альтернативної історії. Так, у трилогії "Літопис Сірого Ордену" Павла Дерев'янка Україна у XIX столітті постає як сильна та незалежна держава, утворена ще Богданом Хмельницьким, що безпосередньо руйнує імперську модель світу. Зрештою, звернення авторів до доби XIX – початку XX століть теж не виглядає випадковим, оскільки саме цей період розглядають як "добу імперій", тобто формування європейських політичних та інтелектуальних імперських проєктів, жертвами яких стала більшість країн тогочасного світу. Але водночас це час пробудження національних рухів опору культурному колоніалізму, у тому числі й українського. Відтак саме альтернативна модель минулого у поєднанні з потужною фентезійною складовою дозволяють у сучасній прозі переосмислити взаємини з метрополією саме у час її домінування, коли Україна перебувала під колоніальним поневоленням.

Загалом у романах Павла Дерев'янка та Світлани Тараторіної вибудовування альтернативної версії українського минулого є не просто грою уяви, а радше спробою деколонізації історичної візії, у якій українська минувшина перетворюється із об'єкта метропольного наративу в повноцінний суб'єкт, що самостійно творить власну долю. У реальному вимірі XIX століття для України це час колоніального визискування, асиміляції та заборон. Натомість у трилогії Павла Дерев'янка ми бачимо кількастолітню історію українського Гетьманату як потужної європейської держави, що не лише не потрапила під владу імперії, а власною силою нищить її. Власне, зберегти державність вдалося ціною самопожертви оборонців – козаків-характерників, що укладають містичний зв'язок із потойбічними силами заради порятунку рідного краю, але прирікають себе на нещасливу долю вічних бурлак. Однак Україна не просто не програла визвольну війну, розпочату Богданом Хмельницьким, а змогла побудувати потужну демократичну державу, розвинути власну культуру. Автор конструює своєрідну візію "терапії перемогою", у якій колоніальний період рідного краю просто ніколи не був, хоча постійна загроза від імперії, втіленої в образі Смарагдової орди як вічного зла, продовжує існувати, ставлячи український Гетьманат перед вічним онтологічним конфліктом.

Однак письменник не тільки представляє Україну як вагому військово-політичну силу на європейській мапі XIX віку, не менш важливим постає конструювання цивілізаційного розламу зі Сходом та його системою цінностей. Для російського імперського проєкту XIX віку завжди викликом поставала згадка про допетровський період, що суперечив вестернізаційному образу та ставив під сумнів європеїзовану модель метрополії як апологета цивілізаційного поступу. Ева Томпсон наголошує, що російська метропольна культура, на відміну від європейської, завжди відчувала свою відсталість щодо європейських народів і культур, які вона підкорила військовою силою, а відтак відчувала брак пошани до себе з боку колонізованого (Томпсон, 2006: 50). Текст Павла Дерев'янка взагалі вилучає перспективу існування вестернізованого варіанту російської держави, оскільки вона ще у свій московський період була поглинута Смарагдовою ордою та перетворена на одну із її колоній, а відтак вона випадає із європейської цивілізаційної карти, тому в цій "перевернутій" версії минулого Павла Дерев'янка російської імперії не існує, а отже, немає й ієрархізованої моделі світу, в якій підкорений опиняється на маргінесі. Тепер же відсутній сам центр, а світ постає виразно децентралізованим із багатьма центрами, один із яких – Двоморський союз (Королівство Польське, Князівство Литовське, Гетьманат та Кримське ханство), частиною якого і є Україна.

Реальний російський колонізаційний проєкт XIX віку опирався на жорстке придушення українського життя (Валуєвський циркуляр, Емський указ etc), заперечуючи саме існування української нації та її мови. Одним із факторів такого "замовчування" України стає спільна абеткова система – кирилиця, яка в умовах імперської дійсності сприяла маргіналізації та асиміляції української писемної традиції, і лише сила інтелектуального опору політиці метрополії дозволила

утвердити повноцінність української мови і літератури. Однак Україна в Павла Дерев'янка зробила вибір на користь латинського алфавіту, що стає виявом безпосереднього розриву із "руським міром" через спільність кириличного шрифту. Фактично письменник проводить своєрідний графічний кордон між московською й українською культурами, і в цьому цивілізаційному вододілі Україна стає невід'ємною частиною європейського культурного простору, бо українці, як і решта західних народів, мають тепер спільний візуальний код. Утім найголовнішим є те, що класичні тексти вітчизняного письменства (Іван Котляревський, Тарас Шевченко) у такій реальності не лише не зникають, але й продовжують бути стовпами україномовної творчості. "Латинізація" української писемності робить її "невидимою" для загарбника, недоступною для привласнення з боку імперії.

Натомість у романі Світлани Тараторіної "Лазарус" на перший погляд відсутня така радикальна версія альтернативного прочитання минувшини, оскільки вигаданий світ нагадує російську імперію з її виразною ієрархізацією простору: метропольний центр – колоніальна периферія. У такій системі Україна перетворена на Межу (за назвою виразно відчитується російська дискримінаційна практика щодо розселення єврейського населення – "межа осілості") – територію геттоїзації "нелюдей" на землях імперії. Однак виокремлення Межі як простору, підкореного метропольним центром, але в якому домінує нечисть, виразно підважує російський колоніальний міф про цілісність імперського середовища, де ігнорувалася та замовчувалася інакшість підкореного етносу, насправді ж історія українського як й інших колонізованих народів паралельно існувала в житті імперії на завойованих територіях. Врешті пробудження духу спротиву у маргіналізованих метрополією жителів Межі – "нечисті", постає точкою розламу колоніальної ілюзії про міцність та монолітність імперського організму.

У романі Світлани Тараторіної найвиразнішим моментом постколоніального прочитання українського досвіду "зустрічі з імперією" є творення образу Іншого, оскільки саме у цій точці перетинається як історична альтернативна версія, так і надприродна складова фентезійного сюжету. Власне "іншування" (othering) як стратегія представлення вигаданого світу є невід'ємним елементом піджанрів фентезі, бо вигаданий світ завжди заселений різними расами істот, серед яких частина опиняється на боці онтологічного зла на зразок Саурона із "Володаря перснів" Джона Толкіна.

Сучасні дослідники наголошують, що настанова фентезійної літератури до проєктування Іншого відбиває антропологічні концепції XIX віку з їх схильністю до расової теорії, що привносить у вигаданий світ фентезі латентні колоніальні форми.

Гелен Янг у праці "Раса та популярна література фентезі: звички білошкірості" ("Race and Popular Fantasy Literature: Habits of Whiteness") стверджує, що стереотипне уявлення в сучасній популярній культурі про репрезентацію фентезійними текстами світоглядної та культурної парадигми європейського Середньовіччя інспірувало й перенесення відповідних практик конструювання Іншого. На думку дослідниці, класичне фентезі сформувало модель "звички білошкірості" (habits of whitennes), у якій домінує представлення Іншого і на тілесному, і на ментальному рівнях як істот, що опиняються поза європейським "білим простором". А відтак сучасна фентезійна література прагне позбутися цієї імперської ностальгії, латентних колоніальних форм та стереотипних підходів в іншуванні героїв через їх "чорноту" (blackness) (Young, 2016: 11).

Водночас і в постколоніальній критиці образ Іншого постає центральною категорією. Ґаятрі Співак у постколоніальну теорію вводить поняття "іншування" (othering), що окреслює практики колоніального наративу щодо творення образу Іншого, який постає проєкцією дискурсу імперської влади (Ashcroft, 2007: 156). Загалом дослідниця виокремлює кілька прикладів такого творення образу чужого, одним із них є свідома настанова на маргіналізації Іншого, маркування його в семантичному полі відсталості, підступності, одним слово, увиразнення його "ненормальності".

Класичне фентезі часто формує модель Іншого за зовнішньою відмінністю від етносу, з яким пов'язане розгортання певної магічної історії. Так, в епосі Джона Рональда Толкіна історія Середзем'я репрезентована з позиції ельфійської раси та їх найближчих союзників у боротьбі із вселенським злом людей, які постають "дітьми Ілуватара" (Творця). Натомість їм протиставляються творіння Мелькора: орки, тролі, гобліни etc. Однак для такої концепції Іншого виразним є зовнішня інакшість, за якою власне і прихована внутрішня потворна сутність та водночас і світоглядна позиція – постійне служіння силам зла: Морготу, Саурону. Інший стає вічним ворогом для сил добра, бо він не має власної волі, а його опановує та скеровує темна сила. Павло Дерев'янко проєктує у подібному форматі образ Смарагдової орди, яка перетворюється для Гетьманату на онтологічного ворога, що прагне поневолити та захопити сусідні світи. Однак український автор вдається до прийому орієнталізації Іншого, використовуючи як національні ("загроза степу"), так і європейські стереотипи щодо "вічного ворога", представленого у вигляді варварських степових племен, тим самим наділяючи його рисами ірраціональності та жорстокості.

Натомість текст Світлани Тараторіної оприявлює складнішу модель. У стратегії іншування у класичних фентезійних текстах важливого значення набуває ментальна топографія, оскільки простір "сил світла" постає центром, у якому панує умовний порядок та довготривала традиція, натомість йому протистоять землі периферії, що прагнуть лише одного – знищити "центр". Так, у "Володарі перснів" ельфійські землі Середзем'я та людські королівства (Роган, Гондор) стають жертвами потуг Мордору та його союзників, розташованих на південному сході за межею "цивілізованого" світу. У "Лазарусі" стратегія іншування також заснована на просторовому факторі, оскільки в межах Імперії Межа перетворена на зону резервації Іншого на імперському прикордонні із суворим обмеженням потрапляння людиноподібних до метропольного центру. Власне "територія нелюдей" у романі співпадає із простором Київщини у складі російської імперії початку XX віку. Для метрополії Межа постає не лише простором ізоляції "нечисті", це, в першу чергу, ресурсна база, яку імперія експлуатує у власних цілях.

У романі Світлани Тараторіної соціальний простір Межі як імперської периферії побудований із виразним застосуванням практик заборон та сегрегації щодо "нелюдей" як істот неповноцінних, а отже, які потребують суворого нагляду та контролю з боку імперії. Імперський дискурс відмовляє представникам нечисті у повноцінному статусі в порівнянні з людьми, а їх складну ідентичність суворо пов'язують із біологічними особливостями. Фактично "нелюди" у "Лазарусі" постають класичними субалтернами, позбавленими прав, а їх існування зведено до утилітарної функції в імперському соціумі. Власне і їх просторова присутність також чітко регламентована територіальними обмеженнями: метрополія геттоїзує нечисть в обмежених просторових анклавах. Але найголовніше, що імперія намагається впокорити "нелюдей" системою своєрідної стандартизації, тобто відповідності окремого виду певним метропольним уявленням про його природу, тим

самим здобуваючи владу над ними через власні знання про них (“Комісія з видів” людиноподібних). Класична колонізаційна модель “влада як знання” (за Мішелем Фуко) призводить до опанування метрополії над підкореним через позбавлення його голосу та перетворення на субалтерна, який нездатний себе репрезентувати.

Стратегія іншування у “Лазарусі” – це форма перевертання моделей культурного колоніалізму, який підкорені народи перетворює на неповноцінних істот, що потребують імперської опіки задля потрапляння у коло цивілізованих жителів. До речі, у метропольних прийомах творення Іншого часто використовують порівняння підкореного із тваринним світом, тим самим підкреслюючи його близькість до зоології, ніж до антропології. Однак Світлана Тараторіна прагне підважити саме цю імперську самовпевненість у власній екзклюзивності та “ненормальності” Іншого. Міфологічна природа субалтерна у “Лазарусі” постає не його слабкістю, а, навпаки, силою, бо вона лише для імперського дискурсу є ознакою неповноцінності щодо метропольних еталонів. Насправді нечисть демонструє заземлення у власний простір, з якого і черпає свою силу. Світлана Тараторіна вдається до використання ресурсу народної демонології у проєктуванні різних видів нечисті, виводячи національну міфологію із сфери “селянських забобонів” у вимір повноцінного фентезійного світу. Магія у романі Світлани Тараторіної перетворюється на “пам’ять землі”, яка проростає крізь імперський фасад Межі, наголошуючи, що справжнім господарем цього простору є не імперія, а “нелюди”, які існували тут до виникнення імперського світу. Сама магічна природа простору Межі і постає тим ресурсом, що підважує владу імперії, повертаючи “голос субалтерну”, якого метрополія прагнула його позбавити: “Історія співжиття нечисті й людей налічує багато століть. І це кривава історія. Людиноподібні постійно чекають на свого Змія-Обадію, який має прийти і звільнити їх від влади людей” (Тараторіна, 2024: 96).

Однак в онтологічному протистоянні “людей” (Імперії) та людиноподібних (Межа) центральну роль відведено герою, який опиняється на лінії зіткнення через власну подвійну ідентичність. Тюрин – імперський службовець та противник нечисті, потрапляючи в Межу, через трагічні обставини сам стає частиною спільноти “нелюдей”: “Олександр Петрович чи не вперше усвідомив, що він не людина, а відживлений – дивний покруч із виду нечисті, яким місце в Межі” (Тараторіна, 2024: 92). Відтак протагоніст опиняється між двома світами, бо метрополія відмовляється прийняти через його новонабулу нелюдську природу, але й для міфологічної спільноти Межі він і надалі зостається Чужим. Навіть після трансформації герой лишається на службі в імперії, але тепер сам стає частиною того світу, що піддається тиску та контролю.

Фігура Тюрина у “Лазарусі” оприявлює ще один важливий момент. Герой є не просто імперським чиновником, він слідчий, який розкриває кримінальні злочини, а відтак стоїть на сторожі імперського авторитету. Стівен Найт наголошує, що природа сучасного постколоніального детективного жанру цілком надається для осмислення народами власних проєктів національної ідентичності, а також для “обговорення відносин між злочинами внутрішніми та злочинами колоніальними” (Knight, 2006: 33). Відтак і протагоніст роману Світлани Тараторіної виступає персонажем із “подвійною оптикою”: використовує логіку та інтелектуальний ресурс для відновлення справедливості в світі імперії, але водночас усвідомлює, як метропольне середовище дискримінує та переслідує “нелюдів”, сам ставши їх частиною. Розслідування Тюрина на початку мають форму пошуку злочинців, що вчиняють кримінальні правопорушення (відтак це постає як відновлення сили та авторитету імперії, що постраждала від протиправної діяльності), оскільки він на державній службі оберігає систему цінностей метрополії. Однак згодом вся його слідча діяльність перетворюється на викриття системної імперської політики проти субалтернів (“нелюдей”). Зрештою, детективна діяльність Тюрина – це історія від цілковитої лояльності метропольному центру до асоціювання себе із підкореним Іншим.

Гібридність ідентичності Тюрина перетворює його на своєрідного медіатора між імперським та колонізованим світами, бо він у жодному не стає “своїм”, але водночас саме така оптика дозволяє бачити та усвідомлювати їх суперечності. Для героя такий стан онтологічного зависаннями між двома світами є наслідком травматичного досвіду, інспірованого колоніальним дискурсом, що призводить не стільки до зовнішньої фізичної трансформації, а до внутрішнього розламу. Гомі Бгабга говорить про форму колоніальної мімікрії, коли імперський дискурс формує амбівалентну ідентичність, яка має нагадувати метропольну, але не зливатися з нею (“майже такий самий, але не зовсім”) (Bhabha, 1994: 86). Стан перебування між імперською та колонізованою ідентичністю має витворити образ “привласненого” Іншого, проте водночас така форма привносить і фактор підважування монолітності колоніального дискурсу, оскільки “нелюдська” природа Тюрина актуалізує ефект “ковзання”, тобто відхилення від імперської аксіології та руйнування її авторитету в очах субалтерна. Втім історія Тюрина-Лазаруса у романі загалом постає як шлях до усвідомлення власної гібридної природи та прийняття цієї роздвоєності як життєвого вибору із відкиданням крайності як імперського, так і антиколоніального дискурсів. Фінальне “переродження” героя – це постколоніальна стратегія переосмислення минувшини, у якому національне та метропольне стають невіддільними частками одного цілого. Усвідомлення цього стану постає точкою до подолання тягаря минулого і знаходження нового початку без токсичного впливу імперії: “У переродженні є неодмінний плюс – щоразу з’являється шанс переписати історію по-новому” (Тараторіна, 2024: 457).

Ще одним важливим аспектом сучасного українського фентезі є просторова модель фентезійного світу. У класичних романах-фентезі топографія простору стає продовженням магічної природи вигаданого всесвіту. Однак у текстах Павла Дерев’янка та Світлани Тараторіної ментальна карта накладається на альтернативний історичний вимір текстів. Так, у трилогії “Літопис Сірого Ордену” Україна представлена у координатах цивілізаційних змін XIX віку з виразним європеїзованим виглядом, що наповнений питомо національними рисами. Центром такого світу виступає Київ як столиця незалежної держави, а тому її архітектурне обличчя повністю позбавлене імперського нашарування: “Вони піднялися Андріївським узвозом, пройшли повз Десятинну церкву і звідти пішли до Софіївської площі віддати шану могилі Владислава Буревія, найвідомішого характерницького дуба в столиці” (Дерев’янко, 2025: 150). Але автор у романі проводить ментальне картографування територій, чітко окреслюючи межі Української держави – Гетьманату, тим самим витворюючи символізований український простір (у її сучасному просторовому вимірі) без будь-якої імперської присутності.

У “Лазарусі” простір фентезійного світу Межі представлено топографією Києва початку XX віку. Однак, на відміну від горизонтальної відкритої проєкції у трилогії Павла Дерев’янка, у Світлани Тараторіної простір загалом постає замкнутим та обмеженим різними київськими пластами. У романі ландшафтна мапа є не просто декорацією, на тлі якої відбувається переплетення реального та містичного, а сам простір перетворюється на символізовану модель зіткнення колоніального та антиколоніального дискурсів. У першу чергу це проявляється у виразній формі ієрархізації географії Києва як центру Межі,

у якій місто розпадається на частини, де домінує імперська присутність чи геттоїзовані анклави "нелюдей": "Липки переважно заселяли люди. Притому заможні, які робили все, щоб їх не турбували огидні пики нечисті" (Тараторіна, 2024: 152). Метропольна топографія нагадує модель Франца Фанона про "біле місто", у якому превалює не лише імперський закон та культура, але й архітектура, з чіткою сегрегацією субалтерна (Фанон, 2016: 8). Відтак у просторі цього "колоніального" граду споруди втілюють метропольну монументальність та велич, намагаючись поглинути автохтонну топографію імперською грандіозністю. Натомість "чорне місто" нечисті нагадує класичні картини колоніальної периферії, у якій домінує хаотичність, та водночас це простір, у якому панує життя.

Відтак топографія Києва представлена як система опозицій між імперським ("людським") та автохтонним ("нелюдей") просторами, що призводить до існування гібридних форм, оскільки місцева історія нечисті проступає у тріщинах монолітності метропольної мапи. Андреас Гюйссен, говорячи про сучасну посколоніальну модель урбанізму, наголошує на палімпсестній природі міста (Huyssen, 2003: 7). У "Лазарусі" дійсно можна говорити саме про Київ як палімпсест, у якому імперія прагне поверх місцевої традиції записати метропольну візію світу, тим самим зафіксувавши власну присутність і владу над цим простором через назви вулиць, установ etc. Але місцева історія продовжує існувати, прориваючись крізь імперський фасад та нагадуючи "нелюдям" про їхнє власне минуле, наповнене містичною енергією. Загалом просторова магія Києва перетворюється на контрдискурсивну стратегію опору імперському дискурсу, якому протистоїть сама "пам'ять землі".

Висновки. Романи Павла Дерев'янка та Світлани Тараторіної демонструють, що сучасне українське фентезі виходить поза рамки жанрової літератури, перетворюючись на платформу переосмислення взаємин із імперією. Одним із ключових факторів ревізії української минувшини у фентезійних текстах постає творення альтернативної моделі історії України із акцентуванням уваги на подоланні колоніальної спадщини. У трилогії Павла Дерев'янка українське минуле повністю позбавлене імперського впливу, що дозволяє витворити візію державної суб'єктності та подолати метропольні стереотипи про національну меншовартісність.

Одним із ключових моментів у текстах українських письменників є репрезентація образу Іншого, що у фантазійних текстах є основою відображення онтологічного конфлікту між силами добра і зла. У трилогії "Літопис Сірого Ордену" автор вдається до моделі "реверсивного іншування", витворюючи дегуманізований образ Смарагдової орди, якому протистоїть каста вибраних захисників-характерників. Відтак сама імперія перетворюється на колективний образ абсолютного зла, що прагне поглинути увесь світ. Натомість у романі Світлани Тараторіної присутня стратегія деконструкції колоніального творення Іншого з акцентом на тому, що "нелюди" у світі Імперії репрезентовані як типові субалтерни, які на фізичному і на культурному рівнях сприймаються метрополією як маргінальні істоти, над якими потрібен постійний контроль та нагляд. Однак гібридна ідентичність протагоніста Тюрина-Лазаруса демонструє злам імперської оптики та водночас солідаризує його із пригнобленим Іншим. Просторова матриця у текстах обох українських авторів демонструє виразний розрив із імперською візією. Так, у трилогії Павла Дерев'янка сконструйована горизонтальна модель простору, у якій імперію витіснено з української ментальної карти. У "Лазарусі" представлена вертикальна просторова схема, де зовнішній пласт імперської семантики – привласнення топографії Києва – руйнується внутрішнім прихованим рівнем місцевої ментальної карти, що проростає через тріщини метропольного фасаду, формуючи палімпсестну просторову модель.

Загалом фентезійні романи Павла Дерев'янка та Світлани Тараторіної витворюють простір для формування альтернативної моделі минулого, у якому українська міфологія стає потужним фактором у формуванні національної ідентичності. Відтак елементи фентезі, засновані на вітчизняному фольклорі та переосмислені сторінки минулого витворюють яскраву постколоніальну стратегію перепрочитання української "зустрічі з імперією".

Література:

1. Арєнєв В. З лігвищ Змієва. *Тараторіна С. Лазарус.* Київ : Видавнича група КМ-Букс, 2018. С. 3-4.

2. Гурдуз А. Роман Світлани Тараторіної "Лазарус" на фентезійному тлі 2000-2020 рр. *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету іменні Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім "Гельветика", 2024. Вип. 71. Том 1. С. 204-210.

3. Дерев'янко П. Літопис Сірого Ордену. Аркан вовків. Книга 1. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 520 с.

4. Коцарев О. Фентезі на матеріалі ретро-Києва. *Літакцент*. 2019. URL: https://litakcent.online/2019/01/10/fentezi-na-materiali-retro-kiyeva/.

5. Ніколаєнко В., Миронюк Л. Міфологічний вимір роману С. Тараторіної "Лазарус". *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Київ. 2021.Том 32 (71). № 3. Ч. 2. С. 98-104.

6. Тараторіна С. Лазарус. Харків : Віват, 2024. 496 с.

7. Томпсон Е. Трубадури імперії : Російська література і колоніалізм ; пер. з англ. М. Корчинської. Київ : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2006. 368 с.

8. Улюра Г. Читаємо рецензію Ганни Улюри на "Літопис Сірого Ордену" Павла Дерев'янка. *Лірум.* 2023. URL: https://liroom.com.ua/books/litopys-siroho-ordenu-review/.

9. Фанон Ф. Гнані і голодні ; пер. з фр. Київ : Вперед, LAT&K, 2016. 227 с.

10. Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H. Post-Colonial Studies. The Key Concepts Second Edition ; second edition. London and New York : Routledge, 2007. 292 p.

11. Bhabha H. The Location of Culture. London & New York: Routledge. 1994. 285 p.

12. Huyssen A. Present pasts : urban palimpsests and the politics of memory. Stanford : Stanford University Press, 2003. 192 p.

13. Knight S. The Role of Crime Fiction in Developing Postcolonial Consciousness. *Postcolonial Postmortems: Crime Fiction from a Transcultural Perspective*. Amsterdam ; New York : Rodopi, 2006. P.17-34.

14. Young H. Race and Popular Fantasy Literature: Habits of Whiteness. New York: Routledge Companion. 2016. 224 p.

References:

1. Aryenyev V. (2018). Z lihvyshch Zmiyeva [From the Dragon's Dens]. *Taratorina S. Lazarus*. Kyiv : Vydavnycha hrupa KM-Buks, 3-4. [in Ukrainian].

2. Hurduz A. (2024). Roman Svitlany Taratorinoyi "Lazarus" na fenteziynomu tli 2000-2020 rr [The Novel *"Lazarus"* by Svitlana Taratorina within the Context of 2000–2020 Fantasy]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: Mizhvuzivs'kyy zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh Drohobyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imenni Ivana Franka* [*Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*]. Drohobych: Vydavnychyy dim "Hel'vetyka". Vyp. 71. Tom 1. 204-210. [in Ukrainian].

3. Derev'yanko P. (2025). Litopys Siroho Ordenu. Arkan vovkiv [The Chronicles of the Grey Order: The Wolves' Arcanum]. Knyha 1. L'viv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 520. [in Ukrainian].

4. Kotsarev O. (2019). Fentezi na materiali retro-Kyyeva [Fantasy Set in Retro-Kyiv]. *Litaktsent*. URL: https://litakcent.online/2019/01/10/fentezi-na-materiali-retro-kiyeva/ [in Ukrainian].

5. Nikolayenko V., Myronyuk L. (2021). Mifolohichnyy vymir romanu S. Taratorinoyi "Lazarus" [The Mythological Dimension of S. Taratorina's Novel *"Lazarus"*]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Zhurnalistyka [Scientific Notes of V. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism]*. Kyiv. Tom 32 (71). № 3. Ch. 2. 98-104. [in Ukrainian].

6. Taratorina S. (2024). Lazarus. Kharkiv : Vivat. 496. [in Ukrainian].

7. Tompson E. (2006). Trubadury imperiyi : Rosiys'ka literatura i kolonializm [Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism]. Kyiv : Vyd-vo Solomiyi Pavlychko "Osnovy". 368. [in Ukrainian].

8. Ulyura H. (2023). Chytayemo retsenziyu Hanny Ulyury na "Litopys Siroho Ordenu" Pavla Derev'yanka [Reading Hanna Ulyura's Review of Pavlo Derevianko's *"The Chronicles of the Grey Order"*]. *Liroom*. URL: https://liroom.com.ua/books/litopys-siroho-ordenu-review/ [in Ukrainian].

9. Fanon F. (2016) Hnani i holodni [The Driven and the Hungry]. Kyiv : Vpered, LAT&K. 227. [in Ukrainian].

10. Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H. (2007). Post-Colonial Studies. The Key Concepts Second Edition ; second edition. London and New York : Routledge,. 292. [in English].

11. Bhabha H. (1994). The Location of Culture. London & New York: Routledge. 285. [in English].

12. Huyssen A. (2003). Present pasts : urban palimpsests and the politics of memory. Stanford : Stanford University Press. 192. [in English].

13. Knight S. (2006). The Role of Crime Fiction in Developing Postcolonial Consciousness. *Postcolonial Postmortems: Crime Fiction from a Transcultural Perspective*. Amsterdam ; New York : Rodopi. 17-34. [in English].

14. Young H. (2016). Race and Popular Fantasy Literature: Habits of Whiteness. New York: Routledge Companion. 224. [in English].

© М. А. Крупка

Отримано: 26 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: krupkamir@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7223-8945

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-302-305

Крупка М. А. Фемінний простір Першої світової війни в досвіді української та польської літератури початку ХХ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 302–305.

УДК: 821.161.2.09'05+821.162.1.09:94(100)"1640/1917"

Крупка Мирослава Анатоліївна,
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української та зарубіжної літератури,
Рівненський державний гуманітарний університет

ФЕМІННИЙ ПРОСТІР ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ДОСВІДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті закцентовано увагу на компаративному дослідженні просторового образу Першої світової війни у досвіді української та польської літератури на прикладі творчості Наталії Кобринської, Катрі Гриневичевої, Зоф'ї Старовєйської-Морстінової, Марії Домбровської. Такий підхід розбудовує модель примирення політичних конфліктів пам'яті та актуалізує терапевтичну функцію мистецтва. Осмислення реалій воєнного часу з фемінної перспективи пропонує не героїчний, а травматичний вектор інтерпретації. Жіночий наратив вирізняється зміщенням просторового конструювання з фронту на тилові реалії, проте обидва топоси функціонують у творах як трансформовані території і наповнюються концептуальними маркерами хаосу, відчуженості, небезпеки, страху, руйнування, загибелі. З огляду на це, кардинально змінюється гендерне форматування середовища: простір жінок втрачає унормовану замкненість і прогнозованість, натомість набуває ідейно-семантичної домінанти бездомності. Традиційний приватний локус житла зображується в есхатологічній проєкції, спустошення характеризує не лише зовнішню динаміку подій, а й відображає психологічний стан персонажів: і чоловіків на війні, і цивільного населення в тилу. У художньому осмисленні образ дому позбувається конкретного фізичного виміру та переростає в символ. Загальні сюжетні схеми аналізованих творів виглядають наступним чином: головна героїня – жінка, чоловік якої перебуває на фронті; вона втрачає дім і опиняється в чужому ворожому просторі, що зрештою призводить до руйнування родини. Індивідуально-авторські акценти письменниць розходяться в зображенні поведінкових типів персонажок: для вітчизняної літератури характерним є моделювання образу жінки-жертви, натомість у польському письменстві переважає постать зрадниці.

Ключові слова: *простір, дім, родина, гендер, війна, жіноча проза, топос.*

Myroslava Krupka,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
Rivne State University for the Humanities

THE FEMININE SPACE OF THE FIRST WORLD WAR IN THE EXPERIENCE OF UKRAINIAN AND POLISH LITERATURE OF THE EARLY 20TH CENTURY

The article focuses on a comparative study of the spatial representation of the First World War in Ukrainian and Polish literature, drawing on the works of Nataliia Kobrynska, Kateryna Hrynevycheva, Zofia Starowieyska-Morstinowa, and Maria Dąbrowska. This approach contributes to the development of a model for reconciling conflicting political memories and foregrounds the therapeutic function of art. The interpretation of wartime realities from a feminine perspective advances not a heroic but a traumatic vector of meaning. Female narrative is distinguished by a shift in spatial construction from the front line to the realities of the rear; however, both topoi function in these works as transformed territories, marked by conceptual indicators of chaos, alienation, danger, fear, destruction, and death. Accordingly, the gendered configuration of space undergoes a radical transformation: women's space loses its normative enclosure and predictability, instead acquiring the ideological and semantic dominance of homelessness. The traditional private locus of the home is depicted in an eschatological projection; devastation characterizes not only the external dynamics of events but also reflects the psychological states of the characters: both men at the front and civilians in the rear. In literary representation, the image of home loses its concrete physical dimension and evolves into a symbol. The general plot patterns of the analyzed works may be outlined as follows: the protagonist is a woman whose husband is at the front; she loses her home and finds herself in an alien, hostile space, ultimately leading to the disintegration of the family. Authorial emphases diverge in the portrayal of female behavioral types: Ukrainian literature tends to model the figure of the woman-victim, whereas Polish writing predominantly foregrounds the figure of the female betrayer.

Keywords: *space, home, family, gender, war, women's prose, topos.*

Постановка проблеми. Проблематика простору займає одне з чільних місць у сучасному інтелектуальному дискурсі. У наукових розвідках А. Ассман, Ю. Барабаша, Р. Барта, Г. Башляра, В. Будного, С. Вейль, М. Гайдеґера, Н. Копистянської, С. Кочерги, П. Нора, М. Оже, Я. Поліщука, М. Фуко та ін. здійснювалися дослідження просторової організації твору. Так, Нонна Копистянська наголошує на важливості функціонування простору як маркера культурно-історичного контексту, що містить інформацію "про автора, його ставлення до певних суспільних відносин і їх розуміння" (Копистянська, 2012: 162). Це спостереження доречне в парадигмі осмислення теми Першої світової війни як особистого переживання митців. "Великі й малі війни залишили глибокий слід у літературі. Перша світова війна народила вже не звід творів, – вона наклала явний відбиток на всю багатомовну літературу світу, певною мірою визначивши її подальший розвиток" (Харлан, 2008: 178). Польська дослідниця Дорота Кіелак охарактеризувала культурний простір цього часу через ключову категорію "свідомості прориву", тобто розуміння необхідності зміни поглядів особистості на навколишній світ і себе в ньому (Kielak, 2001: 10). Так наратив стає частиною антропологічного літопису Великої війни, адже саме художня література "дає можливість побачити живу людину у круговерті воєнного буревію, оцінити її моральні якості, показати, щоб конкретні художні образи, історичні постаті, змальовані у творах, які мають духовний заряд, сприймалися не лише розумом, а й серцем" (Андрусишин, 2023: 100). Структурування реалій воєнного часу з фемінної перспективи пропонує не героїчний, а травматичний вектор

інтерпретації. Загалом, за спостереженням Марії Йоанни Ольшевської, в європейському письменстві початку ХХ століття відбувається заміна романтичної парадигми на екзистенційну (Olszewska, 2004: 257).

Попри наявні дослідження (Б. Андрусишин, М. Байдак, О. Білобровець, Р. Гром'як, Д. Кіелак, М. Й. Ольшевська, П. Рихло, О. Харлан та ін.), тема Першої світової війни досі залишається на периферії літературознавчої думки, що стимулює пошуки в цьому напрямі. Особливо плідним видається осмислити досвід Великої війни шляхом зіставлення польського та українського контекстів задля примирення конфліктів пам'яті, які досі мають місце. На цьому наголошує Мартін Поллак: "Усе треба сказати, висловити, записати, яким би болючим воно не було. Варто розповісти всі історії, не замовчуючи жодної із трагедій. Тільки не забувати при цьому ніколи: Іншого треба зрозуміти, сприйняти його таким, яким він є, з усім тягарем його історії" (Поллак, 2018: 212). Водночас апеляція до травматичного переживання попередніх поколінь, співзвучних сьогоденню, дозволяє задіяти терапевтичну функцію літератури, як таку, що працює з пам'яттю, травмою та власною ідентичністю.

Мета. Для дослідження використано компаративний підхід, який дав змогу визначити спільні та відмінні досвіди української й польської літератури в осмисленні просторової перспективи Великої війни на прикладі творчості Наталії Кобринської, Катрі Гриневичевої, Зоф'ї Старовєйської-Морстінової, Марії Домбровської.

Виклад основного матеріалу. У новелі Наталії Кобринської "Каліка" просторовий компонент будується на акцентуванні селянського господарства як самодостатньої території: "Хата була хоч куди, і гонтами крита, і город неабиякий, а до того ще й поле було своє, тягло й коровина була" (Кобринська, 1990: 315). Локус обійстя постає мірилом достатку і соціального становища. Авторка розгортає наратив ідеального селянського подружжя Лукина та Маланки, використовуючи просторову метафору, "хату як би ангели перелетіли" (Кобринська, 1990: 319). У творі наголошується прив'язаність до землі та структуроване повсякдення селянина, а війна виступає межею, яка підважує ці фундаментальні основи. Чоловік, вимушено покинувши рідну місцевість, почувається самотнім і дезорієнтованим, "єго думки не були при нім – він їх лишив за собою, біля своєї хати, загороди, жінки, дітей" (Кобринська, 1990: 328). У такий спосіб оприявлено просторову амбівалентність героя на фронті: фізично він перебуває у воєнних реаліях, а психологічно – вдома. Локус оселі як символу стабільності та прогнозованості протиставляється образу безкінечної дороги – приреченості. Дослідниця Алла Швець зауважує: "Онтологічна аксіологія Лукина заснована на патріархально-звичаєвій вкоріненості на власній землі, генетичній спорідненості з родиною, духовний розрив з якими означає для нього втрату власної ідентичності" (Швець, 2018: 671). Відхід чоловіка з родини кардинально змінює наповнення домашнього простору: спокою та щоденної рутини не стало, натомість прийшов суцільний хаос, і оселя перетворилася на тимчасовий прихисток для нескінченної кількості біженців. З наближенням фронту простір набуває апокаліптичного звучання і відображає психологічний стан травмованих героїв: "Усюди було пусто, повідчинювані двері, ворота" (Кобринська, 1990: 327). Спустошений дім втратив свою захисну функцію, і тому смерть господині біля хати не видається випадковою. Навколишній світ поглинула війна, і не було безпечного пристановища ніде. Повернувшись скаліченим додому, Лукин опиняється у зруйнованому деперсоналізованому просторі, що немає нічого спільного з місцем, про яке він мріяв: "Вікна були повибивані, двері підперті й замкнені на колодку, стріха була обірвана, плоти розірвані, колешня заломлена" (Кобринська, 1990: 333). Символ порожньої хати відображає внутрішній стан персонажа, який вижив, проте втратив найдорожче – кохану дружину, а з нею – і сенс життя. Отже, в новелі Наталії Кобринської "Каліка" показовою постає трансформація простору в умовах війни – від упорядкованого лінійного до хаотичного смертоносного.

У оповіданнях Катрі Гриневичевої, що увійшли до збірки "Непоборні", розгортається воєнний наратив автобіографічного характеру, адже авторка довший час працювала у таборах для біженців, зокрема у Гмінді. У таких творах просторовий чинник відіграє визначальну роль, демонструючи екзистенційну кризу персонажа. "У таборових реаліях Дім пов'язували не з певною будівлею, а з найближчими людьми, у випадку жінок – дітьми. Приміщення, де доводилося проживати роки таборового життя, рідко називали Домом. Його означали як барак, пристановище чи будівля" (Байдак, 2018: 134). У оповіданні "Параска Гоголь" розгортається наратив чужини, увиразнений контрастом між благополуччям та спокоєм австрійської території, що порівнюється з золотою церковною чашею, на якій панує спокій та достаток, та галицькими біженцями, що нагадували привидів фізичною та емоційною виснаженістю. На противагу занепадницьким настроям оповідачки, "ми цієї скитальщини не пережиємо" (Гриневичева, 2023: 274), Параска Гоголь випромінює оптимізм і вірить у повернення додому. Розповідь селянки складає сюжетно-подієву основу твору, її досвід набуває художнього узагальнення, а сама героїня підноситься до символічного ототожнення з Україною. У зворотній перспективі описується типовий перебіг селянського життя, наповненого благополуччям та любов'ю. Сімейну ідилію порушила війна: чоловіка забрали на фронт, а Параска з новонародженою дитиною змушена втікати від бойових дій. Дорога, якою гнали жовніри біженців, зображується як танатологічний простір: "Багато нас тоді не стало, падали люди на ходу, як мухи, де вже смерть запопала: в лісі, в полі чи при дорозі…" (Гриневичева, 2023: 276). Територія табору також є місцем, ворожим до людей, де щоденне побутування набуває рис екзистенційної боротьби за виживання. Варто зауважити, що Параска перебуває в амбівалентному хронотопі: вона не живе у теперішньому світі чужини, бо це територія виснаження з культивованою візією тимчасовості, натомість її реальність – батьківщина у віддаленій перспективі за багато кілометрів, і саме з цим простором асоціює себе героїня: "Ех, так мене движе, Господи! Всю роботу в своїм краю поробила б! /…/ Коби до хати!" (Гриневичева, 2023: 280). У оповіданні Катрі Гриневичевої конструювання воєнного наративу відбувається шляхом осмисленням явища біженства через протиставлення ворожого чужого середовища сьогодення, позначеного беззахисністю й приниженням, та ідилічного рідного простору минулого та майбутнього, маркованого безпекою та благополуччям.

У оповіданні Зоф'ї Старовєйської-Морстінової "Марта" вирішального значення для моделювання дійсності набуває простір чужого дому, що співвідноситься з головною героїнею – хатньою робітницею. Письменниця акцентує увагу на інакшості персонажки, невідповідності її статусу рівню освіченості, професійним навичкам, зовнішній презентації. Показовою є абсолютна закритість життєвого простору героїні, що символічно трактується як психологічне відмежування від реальності. З розвитком сюжетної дії виявляється, що Марта обрала життя в чужому домі як спокуту за гріх зради: з початком війни коханий Владислав опинився на фронті, її спокусив товариш чоловіка, через сором втекла з родинного дому, залишивши незаконнонароджену доньку на виховання батькам. Повернення чоловіка з війни трактується героїнею як смертний

вирок, адже вона порушила правила: “А коли йшов на війну, то мені говорив: як зрадиш…, то тебе вб’ю – розумієш? Вб’ю як пса” (Старовєйська-Морстінова, 2018: 424). З розповіді Марти перед нами постає пристрасний, ревнивий та водночас люблячий й амбітний чоловік, який шалено закоханий в дружину і не здатний на прощення. Проте війна кардинально змінює персонажа: він понад усе прагне забути про пережите і повернутися до унормованого повсякдення: “Не хочу далі волочитися по світу як самотній пес … Хочу, як усі люди, мати дім, родину, добре ім’я серед людей” (Старовєйська-Морстінова, 2018: 426). Образ дому набуває для фронтовика символічного значення комфортного й захищеного місця, яке допоможе віднайти душевний спокій та знівелювати негативні наслідки травми. На фоні пережитого вчинок жінки не видається йому катастрофою, персонаж здатен прийняти дитину, пробачити дружину та розбудовувати дім. Мар’яна Байдак зауважує, що “у мілітарній прозі к. XIX – п. XX століття сформувався позитивний образ чоловіка-героя, який пережив війну, прийняв невірність дружини і знаходив сенс жити далі” (Байдак, 2018: 183). Проте жінкою керує ідеальне минуле, її уявлення про світ не враховує травматичний досвід війни, що кардинально вплинула на безпосередніх учасників і змінила, у тому числі, й родинні структури, тому героїня покидає чоловіка й руйнує сім’ю. Мілітарним простором у оповіданні Зоф’ї Старовєйської-Морстінової “Марта” є чужий дім та зруйноване родинне вогнище.

Назва оповідання Марії Домбровської “Луція з Покутиць” є ідентифікаційним маркером героїні: вона ототожнюється з селом, у якому була домівка, родина та господарство. Проте, коли коханого Владислава мобілізують у військо, “Луції здавалося, що світ провалився і жити їй уже нема чого” (Домбровська, 2018: 88), дружина опиняється в ситуації психологічної дезорієнтації і стає на шлях пошуку нового притулку, бо дім втратив захисну функцію, а жінка – життєві орієнтири. У той же день, коли забрали Владислава, Луція разом з маленькою донькою вирушила в дорогу, спочатку – відвідати батьків. Ця подорож закладає динаміку усіх подальших подій: жінка без чоловіка губить зв’язок із родинною оселею і повсякчас знаходиться в русі. Батьківське обійстя асоціюється зі щасливим дитинством, тому в скрутній ситуації саме там шукає підтримки, “прийшла подивитись, чи є в неї ще хто в цьому світі” (Домбровська, 2018: 90), натомість отримує неприйняття. Авторка за допомогою пейзажу описує символічну дорогу, якою віддаляється Луція від родини, “ішла, плачучи, вітряним шляхом, а сіре листя котилося за нею назустріч вечірній заграві” (Домбровська, 2018: 91). Сімейний дім, який з любов’ю і турботою побудував чоловік, виявився для одинокої Луції тяжкою ношею. Вона не здатна самостійно давати раду з побутовими клопотами, адже у їхній родині усім опікувався Владислав, а дружина займала інфантильну позицію. Тому очікувано в хаті з’являється новий чоловік, який бере на себе турботи про господарство, а жінка повертається до узвичаєної ролі. Однак нові обставини, зокрема одруження коханця, змушують Луцію тікати з власного дому, і вона поселяється у флігелі біля курника, “був низенький, такий низенький, що здавалося він не стоїть, а лежить під чорним дахом … було холодно, як на вулиці, а навколо – мовчання чужини” (Домбровська, 2018: 97). Символіка житла вказує на його тимчасовість та незакоріненість й ілюструє психологічні особливості самої героїні, її нездатність до самостійного та усвідомленого побутування. Цілком слушною є думка Нонни Копистянської: “Простір є не тільки місцем та тлом дії, а й чинником, який впливає на людську свідомість, почуття, формує характер, фізичне і духовне обличчя дитини та дорослої особи” (Копистянська, 2012: 86). Спустошеність простору відображає стан душі персонажки. Черговий чоловік бере на себе керівництво життям Луції, і вона знову опиняється у любовній залежності, втрачаючи рольові моделі матері та господині, і навіть смерть новонародженої дитини не змінює її пріоритетів. Хата-пустка увиразнює духовний занепад героїні, яка керується лише сексуальним інстинктом, поправши моральні та суспільні заборони. І хоча поява Владислава примушує її усвідомити неадекватність поведінки, проте чоловік, вражений тим, що змушений повернутися не до рідного дому, який він із любов’ю та надією будував для своєї коханої дружини та улюбленої доньки, а “доводиться оббивати чужі пороги” (Домбровська, 2018: 114), не здатен пробачити зради. Марія Домбровська традиційно через локус дороги показує психологічний стан героя, який втратив усе, що дозволяло вижити в пеклі війни: “Страшно було йти самотньому цими чорними мокрими снігами…” (Домбровська, 2018: 118). У оповіданні “Луція з Покутиць” занепад житла стає проєкцією загибелі сім’ї, а просторовий компонент зосереджений на символіці дороги та втраченого дому.

Висновки. У творчості Наталії Кобринської, Катрі Гриневичевої, Зоф’ї Старовєйської-Морстінової, Марії Домбровської простір війни показаний як руйнівний. Жіночий наратив вирізняються зміщенням просторового конструювання з фронту на тилові реалії, проте обидва топоси функціонують як трансформовані території і наповнюються концептуальними маркерами хаосу, відчуженості, небезпеки, страху, загибелі. Кардинальних змін зазнає гендерна ідентифікація середовища: дім як осередок жінок втрачає захисну функцію, що приводить до деформації родинних стосунків та узвичаєних гендерних ролей. Перспективними видаються дослідження просторового ракурсу мілітарної літератури із залученням ширшої палітри авторів.

Література:

1. Андрусишин Б. Питання Першої світової війни (1914-1918 рр.) на сторінках української та світової історичної художньої літератури. *Війна: держава, суспільство, особа. Збірник наукових статей.* Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. С.100-132.

2. Байдак М. Жінка в умовах війни у світлі повсякденних практик (на матеріалах Галичини 1914-1921 років): дис. … канд. істор. наук: 07.00.01. Львів, 2018. 308 с.

3. Гриневичева К. Параска Гоголь. *Наша Перша світова (1914-1918): антологія укр. худ. прози*. Харків : Фоліо, 2023. С.273-280.

4. Домбровська М. Луція з Покутиць. *Модерністки. Антологія польської жіночої прози міжвоєнного періоду*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. С. 86-121.

5. Кобринська Н. Дух часу. Львів : Каменяр, 1990. 351 с.

6. Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова. Львів: ПАІС, 2012. 344 с.

7. Поллак М. Топографія пам’яті. Львів: Човен, 2018. 216 с.

8. Старовєйська-Морстінова З. Марта. *Модерністки. Антологія польської жіночої прози міжвоєнного періоду.* Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. С. 419-432.

9. Харлан О. Дискурс катастрофізму в українській та польській прозі (1918-1939). Київ : Освіта України, 2008. 305 с.

10. Швець А. Жінка з хистом Аріадни. Життєвий світ Наталі Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах. Львів, 2018. 752 с.

11. Kielak D. Wielka Wojna i świadomość przełomu. Literatura polska lat 1914-1918. Warszawa, 2001. 189 s.

12. Olszewska M. J. Człowiek w świecie Wielkiej Wojny: literatura polska z lat 1914-1919 wobec I wojny światowej : Wybrane zagadnienia. Warszawa, 2004. 483 s.

References:

1. Andrusyshyn B. (2023). Pytannia Pershoi svitovoi viiny (1914-1918 rr.) na storinkakh ukrainskoi ta svitovoi istorychnoi khudozhnoi literatury [The issue of the First World War (1914-1918) on the pages of Ukrainian and world historical fiction]. *Viina: derzhava, suspilstvo, osoba. Zbirnyk naukovykh statei.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. S.100-132. [in Ukrainian].

2. Baidak M. (2018). Zhinka v umovakh viiny u svitli povsiakdennykh praktyk (na materialakh Halychyny 1914-1921 rokiv) [A woman in wartime in the light of everyday practices (based on materials from Galicia in 1914-1921)] : dys. … kand. istor. nauk: 07.00.01. Lviv. 308 s. [in Ukrainian].

3. Hrynevycheva K. (2023). Paraska Hohol [Paraska Gogol]. *Nasha Persha svitova (1914-1918): antolohiia ukr. khud. prozy.* Kharkiv : Folio. S.273-280. [in Ukrainian].

4. Dombrovska M. (2018). Lutsiia z Pokutyts [Lucia from Pokutycy]. *Modernistky. Antolohiia polskoi zhinochoi prozy mizhvoiennoho periodu*. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva. S. 86-121. [in Ukrainian].

5. Kobrynska N. (1990). Dukh chasu [Good evening]. Lviv : Kameniar. 351 s. [in Ukrainian].

6. Kopystianska N. (2012). Chas i prostir u mystetstvi slova [Time and space in the art of the word]. Lviv: PAIS. 344 s. [in Ukrainian].

7. Pollak M. (2018). Topohrafiia pam'iati [The Topography of Memory]. Lviv: Choven. 216 s. [in Ukrainian].

8. Starovieiska-Morstinova Z. (2018). Marta [Martha]. *Modernistky. Antolohiia polskoi zhinochoi prozy mizhvoiennoho periodu.* Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva. S. 419-432. [in Ukrainian].

9. Kharlan O. (2008). Dyskurs katastrofizmu v ukrainskii ta polskii prozi (1918-1939) [Discourse of catastrophism in Ukrainian and Polish prose (1918-1939)]. Kyiv : Osvita Ukrainy. 305 s. [in Ukrainian].

10. Shvets A. (2018) Zhinka z khystom Ariadny. Zhyttievyi svit Natali Kobrynskoi v heneratsiinomu, svitohliadnomu i tvorchomu vymirakh [A woman with the talent of Ariadne. The life world of Natalia Kobrynska in generational, ideological and creative dimensions]. Lviv. 752 s. [in Ukrainian].

11. Kielak D. (2001). Wielka Wojna i świadomość przełomu. Literatura polska lat 1914-1918 [The Great War and the Awareness of the Breakthrough. Polish Literature of 1914-1918]. Warszawa. 189 s. [in Polish].

13. Olszewska M. J. (2004). Człowiek w świecie Wielkiej Wojny: literatura polska z lat 1914-1919 wobec I wojny światowej : Wybrane zagadnienia [Man in the world of the Great War: Polish literature from 1914-1919 and the First World War: Selected issues]. Warszawa. 483 s. [in Polish].

© Ю. В. Миненко

ISSN 2519-2558
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Отримано: 10 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: yurii.mynenko@oa.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2916-4274

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-306-309

Миненко Ю. В. Барокова гра і читач у поезії Дем'яна Наливайка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 306–309.

УДК: 7.034.8

Миненко Юрій Васильович,
кандидат філологічних наук,
старший викладач катедри української мови і літератури,
Національний університет «Острозька академія»

БАРОКОВА ГРА І ЧИТАЧ У ПОЕЗІЇ ДЕМ'ЯНА НАЛИВАЙКА

У статті проаналізовано поетичну спадщину острозького письменника початку XVII століття Дем'яна Наливайка. Особливу увагу приділено категорії читача в його творах. Адресатом багатьох поезій є не конкретна особа, а абстрактний, умовний читач. Саме до нього автор звертається вже в назві акровірша «ХРАНИСЯ ИТАЛИЯН» (1603), пояснюючи, як читати цей текст. Це перший зразок такого жанру в українській літературі. Прославлянням християнства є медитація-звернення до хреста, прихованим адресатом якої також виступає читач. У поезії наявні мотиви турботи про власну душу й життя після смерті, що є важливою особливістю поетики Дем'яна Наливайка. Апеляція до читача – характерна риса барокової поетики. Література цього часу помітно секуляризується, у творах дедалі більше світської тематики. У зверненнях до читача висловлено філософські міркування про швидкоплинність життя, яку художньо увиразнює образ морського корабля. Наступне звернення є своєрідною директивою, як правильно жити, хоча людині не дано знати Божої волі, тож єдиним суддею постає власне сумління. Завершальна апеляція вводить образи саду й плодів як алегорію батьків та їхніх нащадків; до цього образу вперше вдається саме Дем'ян Наливайко. Наприкінці твору автор радить вимагати насамперед від себе, а не винуватити інших. Ця думка є новаторською. У своїх порадах автор коливається між середньовічною схоластикою й світоглядом нового часу.

Ключові слова: *бароко, читач, акровірш, Біблія, сад.*

Yuriy Mynenko,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer in the Department of Ukrainian Language and Literature,
National University of Ostroh Academy

BAROQUE PLAY AND THE READER IN THE POETRY OF DEMIAN NALYVAIKO

The article analyzes the poetic heritage of the Ostroh writer of the early seventeenth century Demian Nalyvaiko. Special attention is paid to the category of the reader in his works. The addressee of many poems is not a specific person but an abstract, conditional reader. It is to this reader that the author appeals already in the title of the acrostic poem "HRANYSYA ITALIAN" (1603), explaining how the text should be read. The poem mentions the Patriarch of Constantinople Anatoly (449–458). It is the first example of such a genre in Ukrainian literature. The glorification of Christianity is presented through a meditation-appeal to the cross, whose implicit addressee is likewise the reader. The poetry contains motifs of caring for one's own soul and the life after death, which is an important feature of Demian Nalyvaiko's poetics. The appeal to the reader is a characteristic feature of Baroque poetics: the literature of this period becomes noticeably more secular, with increasingly worldly themes. The appeals to the reader express philosophical reflections on the transience of life, which is emphasized by the image of a sea ship. The next appeal is a kind of directive on how to live correctly, although one cannot know God's will, so the sole judge becomes one's own conscience. The final appeal introduces the images of a garden and fruits as an allegory of parents and their children; Demian Nalyvaiko is the first to use this image. At the end of the work, the author advises demanding first of all from oneself rather than blaming others. This idea is innovative. In his counsels, the author varies between medieval scholasticism and the worldview of the modern era.

Keywords: *Baroque, reader, acrostic poem, Bible, garden.*

Постановка проблеми. Літературна спадщина Острозького культурного осередку кінця XVI – початку XVII ст. має ознаки нової поетики. У цьому особливе місце належить творчості Дем'яна Наливайка, який зумів поєднати середньовічну схоластичну проблематику з новими художніми засобами літератури барокової доби. Однак у сучасному науковому дискурсі відсутнє дослідження деяких поезій автора, що не дає змогу сформувати цілісне уявлення про його спадщину.

Аналіз попередніх досліджень. Постаті Дем'яна Наливайка та його діяльності присвячені розвідки В. Атаманенка, В. Крекотня, В. Шевчука. Завдяки геральдичним віршам священика часів Василя-Костянтина Острозького зазвичай розглядають як панегіриста – «співця роду Острозьких», за висловом Валерія Шевчука (Шевчук, 2004: 116). Проте цим далеко не вичерпується відома на сьогодні творча спадщина письменника. Гербова поезія за самою своєю природою тяжіє до канону й обмежена символікою герба, тож індивідуальне поетичне обличчя Наливайка повніше проступає в інших його текстах.

Метою нашої статті є літературознавчий аналіз поезії Дем'яна Наливайка, окреслення особливостей ідейно-тематичного змісту поетичних текстів. Для цього використано такі **методи:** біографічний, порівняльний, герменевтичний.

Виклад основного матеріалу. Поетичний доробок Наливайка вирізняється насиченою бароковою символікою, філософськими роздумами й навіть грайливим акровіршем. Як зазначає В. Атаманенко, Наливайко був автором низки поетичних творів і часто підписувався як "Даміан недостойний презвітер", не вказуючи місця настоятельства; лише раз, перебуваючи у Вільно 1605 р., підписався "презвітер Богоявленський Острозький", тобто замкової церкви (Атаманенко, 2011: 256–257). Цікаво, що адресатом багатьох творів є не хтось конкретний, а абстрактний, умовний читач. Саме до нього автор звертається й безпосередньо у назві, пояснюючи, як читати акровірш: "Вършы, або стихи, до того, што читал, которым краєгранесиє сицево: «ХРАНИСЯ ИТАЛИЯН»". Упорядники антології "Українська література XIV–XVI ст." зазначають, що поезію

вміщено в рукописному полемічному творі “Вопросы и отвѣты православному зъ папежником”, написаному, очевидно, у Дерманському монастирі 1603 р. (Українська література, 1988). Вірш є апологією православної віри. Вірш є апологією православної віри. Його мова непроста для сучасного читача – насичена церковнослов’янізмами, як і належить конфесійній поезії того часу, та запозиченнями зі своєрідним передаванням античних імен і будь-яких іншомовних назв, що загалом притаманне українському бароко.

У творі, найімовірніше, ідеться про константинопольського патріарха Анатолія (449–458 рр.). Єдиний прямий вказівник на це – означення “Анатолинская церков”, яка, за словами поета, є непохитною в істинній вірі, утвердженій на Христі, й перебуває в єдності з Господом:

яко статечне
на Христѣ фундованую вѣру сполечне
Изъ сынами своими неотмѣнне держить,
со Христом-господем збираючи, не грѣшить (Українська література, 1988).

Далі йде апеляція до старозавітного тексту Біблії. Звернення до уривків зі Святого Письма часто трапляється у творах поетів Острозького літературного кола кінця XVI – початку XVII століть. Завершує акровірш тверде переконання:

А ты православія мужайся, народе,
небесный цар завше съ тобою єст и буде! (Українська література, 1988).

У нарисі “Поза межами краси (До естетики барокової літератури)” Дмитро Чижевський назвав визначальною рисою естетики цього періоду гру: “Знову інший напрям виходу «поза межі краси» в сфері «гри». Мистецтво завше має в собі елемент «гри»…” (Чижевський, 2008: 385). Акровірш Наливайка є наочним прикладом такого виходу: текст організовано не лише за змістом, а й за формальним принципом, коли початкові літери рядків складають окреме повідомлення. Чижевський застерігає, що гра й краса – не тотожні: “В кожнім разі естетичні вартості гри лише в невеликій мірі спільні з красою: у грі сутні певна легкість, елегантність поруч з досягненням певної собі наперед поставленої мети” (Чижевський, 2008: 385). Ця формула точно лягає на текст Наливайка, адже у ньому формальна вигадливість не є самоціллю, а підпорядкована наперед поставленій меті твору. Дослідник визнає, що формальні забавки траплялися й раніше, але часто на маргінесі літератури: “Літературні грашки зустрічаємо в різні доби історії літератури. Але іноді на них дивляться лише як на «безділки», що власне зовсім не належать до серйозної літератури” (Чижевський, 2008: 385). Саме на цьому тлі бароко становить злам у статусі такого письма. Адже у цю епоху, як підсумовує Чижевський, “вони – один з поважних жанрів, ґатунків літератури, і пишуть їх цілком поважні автори” (Чижевський, 2008: 385). Наливайко якраз належить до таких авторів, які обирають форму акровірша не задля розваги, а для серйозної конфесійної полеміки.

Написання таких форм вимагало від автора не лише неабиякої освіченості, а й художньої віртуозності. Згодом “мовні грашки” поширилися як у світській (Іван Величковський), так і в церковній (Стефан Яворський, Димитрій Туптало) словесності, проте вперше така спроба з’явилася саме в Острозі.

Якщо акровірш обороняв православ’я засобами формальної гри, то інший текст Наливайка звертається до того самого предмета вже в іншому регістрі. У бароковій медитації “Кресте, господствуяй днесь во всем мирѣ” автор прославляє християнство, як єдиний порятунок від усіх бід. Твір уміщено у виданні “Октаик, сирѣч Осмогласник”, що вийшло у Дермані 1604 року, Попри звертання до Христа, імпліцитним адресатом поезії є читач. У творі немає менторського тону, натомість маємо лише апологію всесильної християнської віри.

З художнього погляду звертають на себе увагу рядки:

Тя знаменіє имуть моръстіи пловци
на кораблєх своих, и рыбныє ловци (Українська література, 1988).

Моря Дем’ян Наливайко, найімовірніше, на власні очі не бачив, проте не оминув нагоди згадати у загалом аскетичному тексті морських мандрівників і кораблів. Далі текст набуває міліарного звучання: автор просить захисту у православної віри, шо її уособлює у творі хрест:

Спасенія своєго въ бра́нєх зѣлных,
и аз тя молю въ временах раздѣльных (Українська література, 1988).

Завершує поезію турбота про власну душу і життя після смерті. Рух від загальної апології віри до особистого, інтимного переживання спасіння є ще однією особливістю поетики Дем’яна Наливайка.

Турбота про посмертну славу й пам’ять відлунює і в “Ляменті дому княжат Острозских”, де автор висловлює сподівання:

Въ жилища мя небесная съ святыми ти всели
и вѣчных благ причастіем душу мою возвесели (Українська література, 1988).

До доробку Наливайка належить і чотиривірш-підпис – традиційний зразок прикнижного реквізиту. Це епіграма до перекладу книжною українською мовою листа “Мелетія, святѣйшаго патріархи александрійскаго, до велебнаго єпископа Ипатія Потѣя” (Дермань, 1605), що його здійснив Йов Борецький. В епіграмі Наливайко не просто фіксує авторство, а підносить перекладача в дусі ренесансно-барокової книжності – як улюбленця Аполлона й вихованця муз:

Лист той въ Єгиптѣ авсонски начертаный,
руским языком въ сарматєх дарованый
Борецьким, наддер Апольлови коханым
и въ Парнасъсє на лонє муз выхованым (Українська література, 1988).

Філософськими роздумами відкривається “Прозьба чительникова о час” із книги “Лѣкарство на оспалый умысл чоловѣчій…” (Острог, 1607). Орієнтація на читача – важлива риса барокової поетики: література цього часу помітно секуляризується, її розвиток тісно пов’язаний зі шкільництвом і книгодрукуванням, а звернення до адресата стає нормою нової доби. Якщо в ранньобароковій поезії Герасима Смотрицького апеляція до читача має лише формальне, номінативне значення – у вірші “До читателя” автор насправді прославляє рід Острозьких, – то Наливайко звертається саме до читача, аби, згідно з настановами бароко, повчити його через виклад власних міркувань. “Слідом за релігією й філософією

література змушена давати відповідь на фундаментальні питання, що стосуються існування людини" (Ісіченко, 2011: 28). Свої настанови автор подає так, що подеколи вони суперечать одна одній.

У творі знову постає образ морського корабля: щоб передати швидкоплинність життя, автор удається до порівняння:

Власне, якъ которыє в днѣ корабля лежать,
здасться им, же въ нем стоять, кгды найпрудше бѣжать.
В окомъгненю мя провадить вѣк мой къ старости,
анѣ ся розбачити могу в той малости (Українська література, 1988).

Звідси й порада нічого не відкладати на потім. Кінцівка ж адресована не названому прямо співрозмовникові: автор закликає прожити якнайкраще й зробити якомога більше, бо повернути нічого не можна, – найімовірніше, це звернення до Всевишнього, хоч Його в уривку й не згадано.

У цьому ж виданні опубліковано вірш "До того, кто добраго сумнѣня". Попри нібито відсторонену назву, твір адресований читачеві, що засвідчують рядки:

Чителникови ласкавому
тот лист належить звлаща тому,
У которого осумненьє
и найменъшеє провиненьє (Українська література, 1988).

Власне, увесь твір є своєрідною директивою, як потрібно правильно жити. Людина ніколи не знає, якою буде Божа воля, а єдиним її суддею є сумління, совість:

Судья сумнѣньє нефальшивый,
на намнѣй злого запальчивый.
Сумнѣньє – чистець в чоловѣка,
слухает личбы з всего вѣка (Українська література, 1988).

Далі тон стає відверто наказовим: автор радить читачеві спокутувати гріхи ще в цьому світі, не залишаючи їх на "всемирный суд". Дидактично-аскетичний регістр тут виразно переважає над художнім – повчання підпорядковує собі поетичне начало.

У цьому ж виданні вміщено ще одне звернення до читача – "До того ж чителника", – тож у поезії Наливайка вперше маємо цілий цикл віршованих апеляцій до реципієнта. Так інституціоналізується категорія читача, а вірш перестає бути текстом для самого автора. Звісно, такі твори не позбавлені тону наказу і повчання, без чого неможливо уявити будь-яку українську барокову поезію. На початку натрапляємо не на філософські міркування, а на загальні сентенції, що:

Вшелякій отець, которому дарует
бог сына и оного тут зоставует
На свѣтѣ по собѣ славы въ размноженьє,
роду нового любъ старого на възбуженьє (Українська література, 1988).

Далі автор удається до порівняння з плодами саду, що змінюють одне одного. Сад – один із наскрізних барокових образів; згодом до нього не раз вдаватимуться автори – згадаймо хоча б поетику "Сад поетичний" Митрофана Довгалевського чи збірку проповідей "Огородок Марії Богородиці" Антонія Радиловського. У бароко сад (огородок) – широковживаний образ, місце перебування тайн та істин; у "Саді божественних пісень" Григорія Сковороди він уособлює духовне начало:

Ах ты, печаль, прочь отсель! Не безобразь красных сел.
Бѣжи себѣ в болота, в подземныи ворота!
Бѣжи себѣ прочь во ад! Не для тебе рай и сад.
Душа моя процвѣла и радостей навела (Сковорода, 1973).

Проте, як і у випадку з акровіршем, уперше цей образ постає саме в Наливайка:

Якъ сады, которых овоц уживають,
кгды ся старѣють, другіє з них вставають (Українська література, 1988).

На підтвердження своїх думок автор удається до абсолютного авторитету – Святого Письма. Як зазначає В. Крекотень, уже у вірші "До того ж чителника" з тієї самої книги Наливайко наводить приклад зі стародавньої історії: Василій Македон, "цесар кгрецкій славный", дбав про виховання сина Лева й тим обдарував його чеснотами (Крекотень, 1978: 9). Так людина залишає по собі слід на землі, свій заповіт. Батькові належить наслідувати людей побожних у вихованні дітей, а діти можуть ушляхетнити себе, наслідуючи батьків:

Живучи побожне, зоставуй им цноты,
бо, що отець чинить, то и сын з охоты,
Єслись теж сын, позволь тым отца почтити,
бо не можеш инъшим себе ушляхтити,
Тылько продков своих цнот наслѣдованьєм
и оным въ обычаєх приподобаньєм (Українська література, 1988).

Далі звучить цілком аскетична думка з покликанням на Святе Письмо: аби не мати ганьби, краще жити без нащадків. Складається враження, що автор вагається між середньовічною схоластикою й світоглядом нового часу: одразу по переказі про добрих і злих батьків та дітей він подає цілком барокову пораду про необхідність освіти:

Вам, шляхтам, которыє маєте сыны,
абысте за них не поносили вины,
Умѣй зъ дитинства вправити єго въ цвѣченьє,
сам будь єму прикладом и наученьєм (Українська література, 1988).

Наскрізним лишається переживання автора за синів як продовжувачів слави (чи неслави) батьків. Це різко контрастує зі згаданою вище аскетичною думкою про бездітство. Проте така логіка викладу цілком відповідає дихотомії барокової поетики.

Завершує виклад Наливайко вкотре повторюваними порадами дітям і батькам. Прикметна кінцівка, де автор радить вимагати насамперед від себе, не перекладаючи вини на іншого. Висловлена ще стримано й невиразно, ця думка проте є новаторською:

Єслись сын, наслѣдуй же добраго отца,
єслись отець, паси ж, бо то твоя овца.
Не мнѣмай, абы кролюм тылко належал
тот ли ст, але и тобѣ, єслись одержал
Якоє кольвек преложенство и звѣръхность,
кто вѣрен въ малом, и въ многом маєт вѣрность (Українська література, 1988).

Висновки. Проведений аналіз показує, що поетичний доробок Дем'яна Наливайка не вичерпується панегіричною геральдикою, з якою зазвичай пов'язують його ім'я, а постає цілісною художньою системою, де середньовічна схоластична проблематика поєднується з новими засобами барокового письма. Дослідження дало змогу виокремити дві визначальні риси цієї системи. Перша – настанова на гру: акровірш «ХРАНИСЯ ИТАЛИЯН» (1603), найдавніший зразок цього жанру в українській літературі, демонструє, як формальна вигадливість підпорядковується цілком серйозному змісту конфесійного характеру. Друга риса – послідовне звернення до читача, що розгортається в цілий цикл віршованих звернень, унаслідок чого в поезії Наливайка вперше інституціоналізується сама категорія читача.

Ідейно-тематичний зміст цих творів організовано навколо наскрізних барокових мотивів – швидкоплинності життя (образ морського корабля), турботи про душу й посмертне буття, сумління як єдиного судді людини. Окреме місце посідає алегорія саду і плодів як образ зміни поколінь: до неї Наливайко вдається чи не вперше в українській поезії, відкриваючи традицію, яку згодом розвинуть Митрофан Довгалевський, Антоній Радивиловський і Григорій Сковорода. Водночас звернення до читача мають виразний директивний характер. Вони ближчі до настанови-інструкції, ніж до філософської рефлексії, і саме в них проступає те коливання між схоластичним і новочасним світоглядом, що відповідає дихотомії барокової поетики.

Отже, творчість Наливайка постає однією з ранніх ланок становлення української барокової поезії, де вперше випробувано прийоми й образи, що стануть засадничими для наступних поколінь, а отже, доповнює цілісне уявлення про його спадщину. Перспективними видаються подальше зіставлення його доробку з поезією інших представників Острозького кола, студіювання категорії читача в українському бароко як окремої проблеми, а також повніше джерелознавче й текстологічне опрацювання його спадщини.

Література:

1. Атаманенко В. Наливайко Дем'ян (Даміан). *Острозька академія XVI–XVII століття* : енциклопедія. Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2011. С. 254–257.
2. Ісіченко І. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.) : навч. посібник. Львів ; Київ ; Харків : Святогорець, 2011. 568 с.
3. Крекотень В. Українська книжна поезія кінця XVI – початку XVII століть. *Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст.* Київ : Наукова думка, 1978. С. 5–24.
4. Сковорода Г. Сад божественных пѣсней, прозябший из зерн Священнаго Писанія. *Повне зібрання творів* : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. С. 60–90. URL : http://litopys.org.ua/skovoroda/skov103.htm.
5. Українська література XIV–XVI ст. : Апокрифи. Агіографія. Паломницькі твори. Історіографічні твори. Полемічні твори. Перекладні повісті. Поетичні твори. Київ : Наукова думка, 1988. 600 с. URL: http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto17.htm.
6. Чижевський Д. Український літературний барок : нариси. Харків : Акта, 2008. 460 с.
7. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть : у 2 кн. Київ : Либідь, 2004. Кн. 1: Ренесанс. Раннє бароко. 400 с.

References:

1. Atamanenko, V. (2011). Nalyvayko Dem'yan (Damian) [Nalyvaiko Demian (Damian)]. In *Ostroz'ka akademiya XVI–XVII stolittya: entsyklopediya* [Ostroh Academy of the 16th–17th Centuries: An Encyclopedia] (pp. 254–257). Ostroh: Vyd-vo Nats. un-tu "Ostroz'ka akademiya" [in Ukrainian].
2. Isichenko, I. (2011). Istoriya ukrayins'koyi literatury: epokha Baroko (XVII–XVIII st.): navch. posibnyk [History of Ukrainian Literature: The Baroque Era (17th–18th Centuries): A Textbook]. L'viv; Kyiv; Kharkiv: Svyatohorets' [in Ukrainian].
3. Krekoten', V. (1978). Ukrayins'ka knyzhna poeziya kintsya XVI – pochatku XVII stolit' [Ukrainian Book Poetry of the Late 16th – Early 17th Centuries]. In *Ukrayins'ka poeziya. Kinets' XVI – pochatok XVII st.* [Ukrainian Poetry: Late 16th – Early 17th Century] (pp. 5–24). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Skovoroda, H. (1973). Sad bozhestvennykh piesnei, prozyabshyy yz zern Svyashchennaho Pysaniya [The Garden of Divine Songs, Sprouted from the Seeds of the Holy Scripture]. In *Povne zibrannya tvoriv: u 2 t.* [Complete Collected Works: In 2 Vols.] (Vol. 1, pp. 60–90). Kyiv: Naukova dumka. http://litopys.org.ua/skovoroda/skov103.htm [in Ukrainian].
5. Ukrayins'ka literatura XIV–XVI st.: Apokryfy. Ahiohrafiya. Palomnyts'ki tvory. Istoriohrafichni tvory. Polemichni tvory. Perekladni povisti. Poetychni tvory [Ukrainian Literature of the 14th–16th Centuries: Apocrypha. Hagiography. Pilgrimage Works. Historiographic Works. Polemical Works. Translated Tales. Poetic Works]. (1988). Kyiv: Naukova dumka. http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto17.htm [in Ukrainian].
6. Chyzhevs'kyy, D. (2008). Ukrayins'kyy literaturnyy barok: narysy [Ukrainian Literary Baroque: Essays]. Kharkiv: Akta [in Ukrainian].
7. Shevchuk, V. (2004). Muza Roksolans'ka: Ukrayins'ka literatura XVI–XVIII stolit': u 2 kn. Kn. 1: Renesans. Rannye baroko [The Roxolanian Muse: Ukrainian Literature of the 16th–18th Centuries: In 2 Books. Book 1: Renaissance. Early Baroque]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].

© О. Ю. Трофимюк

Отримано: 10 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 05 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: trofymiuk.o@kpnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9572-1836

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-310-314

Трофимюк О. Ю. Щоденник-архів Леся Танюка як документ доби: жанрово-композиційна своєрідність і проблематика. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 310–314.

УДК: 821.161.2-94Танюк

Трофимюк Олеся Юріївна,
аспірантка кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЩОДЕННИК-АРХІВ ЛЕСЯ ТАНЮКА ЯК ДОКУМЕНТ ДОБИ: ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНА СВОЄРІДНІСТЬ І ПРОБЛЕМАТИКА

У статті охарактеризовано щоденникову творчість Леся Танюка з погляду осмислення щоденника як одного із ключових текстів у художньо-документальній прозі українського шістдесятництва. У фокусі дослідження – особливості формування щоденника, а також накопичення в його структурі неавторських текстів і різноманітних нехудожніх вставок у період від хрущовської відлиги й до утвердження незалежної української держави. Акцентовано увагу на тому, що діарійні тексти формують багатошаровий мегатекст, який об'єднує різнорідний матеріал у межах єдиного щоденникового дискурсу. Це дає підстави трактувати їхню жанрову природу як щоденник-архів.

Події в щоденнику висвітлюються в ретроспективному масштабуванні із проєкцією на перепрочитання й об'єктивне наукове тлумачення. Автор має безпосередню дотичність до подій, зафіксованих у щоденнику, виступає їхнім творцем або мимовільним спостерігачем. Його записи розділені датами, відрізняються за тематикою, групуються хаотично, і за мозаїчним принципом об'єднуються в єдиний щоденниковий метажанр. Така форма щоденника є інформативним джерелом історії повсякдення і важливим інструментом для досліджень у сфері гуманітаристики.

Ключові слова: *автор, текст, щоденник-архів, жанр, метажанр, поетика, шістдесятництво.*

Olesia Trofymyik,
a postgraduate student of the Department of the Ukrainian Language,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Ivan Ohiienko

LES TANYUK'S DIARY-ARCHIVE AS A DOCUMENT OF ITS ERA: GENRE AND COMPOSITIONAL DISTINCTIVENESS AND PROBLEMATIC ISSUES

The article examines Les Tanyuk's diary writing from the perspective of understanding the diary as one of the key texts in the artistic-documentary prose of Ukrainian Sixtiers. The study focuses on the peculiarities of the diary's formation, as well as the accumulation within its structure of non-authorial texts and various non-literary insertions during the period from the Khrushchev "Thaw" to the establishment of an independent Ukrainian state. Particular attention is paid to the fact that diary texts form a multilayered megatext that unites heterogeneous material within a single diary discourse. This provides grounds for interpreting their genre nature as a diary-archive.

The events in the diary are presented through retrospective scaling with a projection toward reinterpretation and objective scholarly analysis. The author is directly involved in the events recorded in the diary, acting either as their creator or as an inadvertent observer. His entries are dated, vary in subject matter, are grouped in a seemingly chaotic manner, and are united into a single diary meta-genre according to a mosaic principle. This form of diary serves as an informative source on the history of everyday life and as an important tool for research in the humanities.

Keywords: *author, text, diary, diary-archive, genre, meta-genre, poetics, Sixtiers.*

Постановка проблеми. Щоденники Леся Танюка – унікальне явище не лише в українській, а й у світовій діарійній традиції. Письменник залишив неоціненний спадок, у якому зафіксовано складну тоталітарну добу та її трагічні наслідки. Його щоденники постають вагомим свідченням злочинної діяльності комуністичного режиму в Україні, що віддзеркалюють історичні, суспільно-політичні й культурно-мистецькі дискурси епохи. Цей щоденниковий масив є безпрецедентним феноменальним явищем, оскільки у світовій літературі неможливо знайти схожі типологічні паралелі. Наближеними до такого масштабного проєкту можуть бути хіба що діарійні тексти братів Гонкурів, А.-Ф. Ам'єля, В. Вулф, А. Жіда, Т. Манна, М. Прішвіна, В. Ґомбровича, проте і вони за масштабністю викладу матеріалу і його осяжністю не перевершують панорамну епохальну працю Л. Танюка.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідники високо оцінюють діарійну творчість Л. Танюка. Попри значущий обсяг, літературознавча наука перебуває лише на початкових етапах вивчення його щоденників. Сучасні розвідки не дають навіть цілісного уявлення про масштаби цієї проблеми. Цей дослідницький вектор пунктирно окреслено в публікаціях С. Білоконя (Білокінь, 2012), Жулинського (Жулинський, 2015), В. Панченка (Панченко, 2016), О. Стадніченко (Стадніченко, 2013), а також у дисертаціях А. Ільків (Ільків, 2008) і О. Рарицького (Рарицький, 2017). Елементи наукового аналізу щоденників віднаходимо у спогадах Е. Соловей (Соловей, 2018) і Л. Брюховецької (Брюховецька, 2018), вчених та близьких друзів Л. Танюка. Приклади автокритики та самоаналізу містяться в численних інтерв'ю Л. Танюка в друкованих та електронних медіа, а також у телевізійних записах. Важливі доповнення до розуміння його постаті наявні в інтерв'ю дружини Н. Корнієнко та доньки О. Танюк. Ці нечисельні публікації є особливо репрезентивними, оскільки саме вони формують методологічну платформу для вивчення діарійної спадщини письменника.

Мета і завдання дослідження. **Мета** статті: охарактеризувати жанрово-композиційні особливості щоденників Л. Танюка, з'ясувати роль і значення діарію в контексті щоденникової творчості.

У своєму дослідженні вважаємо за необхідне розв'язати такі **завдання**:

– означити роль і значення щоденникової творчості Л. Танюка;

– здійснити періодизацію щоденника автора;
– охарактеризувати проблемно-тематичний спектр щоденникової прози письменника;
– визначити жанрово-композиційні особливості діарійної творчості митця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатотомний проєкт, за задумом автора, мав охопити 60 книг. Проте в одному з інтерв'ю Н. Корнієнко веде мову про 65 томів щоденника (Мокрик, 2024). У книжковому форматі видання охоплює період до 2015 р. і налічує 37 томів. Електронна версія (з 16 тому, що вийшов у 2010 р., по 52 том за 2021 р.) оприлюднена в загальному доступі на сайті Інституту історії України НАН України (Танюк, 2021). Матеріали у щоденниках подаються у хронологічному порядку, де кожен том відповідає певному року. Через значний обсяг, тексти не поміщаються в межах окремого видання, тому один календарний рік може охоплювати кілька томів і розмежовуватися місяцями. До прикладу, сьомий і восьмий томи датовані 1963 роком.

Формуючи цей багатотомний щоденниковий масив, Л. Танюк мав сумніви щодо назви видання. Спершу на томах значилося "Твори. Щоденники", а невдовзі з'явилося суттєве уточнення "Щоденники без купюр". Л. Танюк обрав, на нашу думку, найоптимальнішу, досить вдалу й об'єднавчу для всіх томів назву, яка повною мірою випрозорює його творчий задум. Заголовкове маркування багатотомного видання втілює ідею цього місткого проєкту, є осереддям усіх різножанрових текстів у ньому.

Видання "Щоденники без купюр" побачило світ із присвятою дружині й доньці. Зокрема, в авторському зверненні зазначено: "Присвячую своїй родині – Неллі Корнієнко й Оксані Танюк". Донька і дружина виступили упорядниками окремих томів видання: здійснили архівну підготовку текстів і їх наукове редагування. Також колосальну роботу з підготовки текстів до друку провела редакційна група Всеукраїнської правозахисної організації "Меморіал" імені Василя Стуса, яку Л. Танюк очолював. Публікацію щоденників було здійснено в київському видавництві "Альтерпрес", що спеціалізується на профільному виданні гуманітарної і документальної літератури. За життя автора книги виходили в авторській редакції, а обов'язки відповідального редактора серії забезпечувала Л. Фурта.

Свій щоденник автор наповнював тривалий час, що охоплює кілька історичних епох. Розпочав його в 1956 р., у період зародження українського шістдесятництва, і завершив уже в незалежній Україні в 2016. Хронологічні межі діарію охоплюють періоди хрущовської "відлиги", брежнєвських "заморозків", горбачовської "перебудови" і насамкінець часів української незалежності. Матеріалом для багатотомного видання послужили майже двісті переплетених зошитів і книг різного формату, які фіксують щоденні явища й події з життя автора. С. Білокінь кваліфікує щоденники як "безпрецедентну в історії української мемуаристики працю цілого його (Л. Танюка – *О.Т.*) життя" (Білокінь, 2012: 15–16). Дбайливо зібрані ним у папках і альбомах матеріали – це хроніка усього його життя. Тут особливо виразно представлено глибокий суспільно-політичний зріз: простежуються як трагічні сторінки вітчизняної історії, так і величний процес становлення української держави.

Діарійні записи створювалися в умовах високого ризику. Саме зберігання такого масиву текстів (серед них і антирадянських) становило для Л. Танюка небезпеку з боку КДБ. Особливо небезпечним було й те, що автор не приховував справжніх імен та прізвищ відомих постатей, які фігурували в його діаріуші. Автор остерігався, щоб не наразити на небезпеку своїх товаришів. Зазначені причини зумовили те, що цілісний корпус щоденникових текстів став доступним для читацької й наукової аудиторії лише з відновленням незалежності України.

За хронологічним принципом щоденники Л. Танюка доцільно поділити на кілька основних періодів, що відповідають ключовим етапам біографії письменника і його участі в тогочасних історичних і державотворчих процесах:

1. *Київський період (1956–1965 рр.).* Припадає на період хрущовської "відлиги" і короткотривалої фази демократичного оновлення суспільства. Л. Танюк переїздить із Луцька до Києва, навчається у вечірній школі й готується до вступу в театральний інститут. У цей час працює ливарником на заводі Лепсе. У 1958 р. він вступає на режисерський факультет Київського театрального інституту. Під час навчання виявляє лідерські якості та бере на себе роль одного із засновників та очільників Клубу творчої молоді "Сучасник", молодіжно-громадської організації, яка стала осередком активної діяльності майбутніх шістдесятників. Виконуючи обов'язки голови Клубу, Л. Танюк розгорнув у столиці активну мистецьку і громадську діяльність: створив авторську театральну студію, ставив на сцені напівлегальні твори П. Куліша і Б. Брехта, організовував вечори пам'яті й повертав із забуття заборонені імена Л. Курбаса, М. Куліша, М. Хвильового. Він активно співпрацював із уже відомими київськими митцями І. Світличним і Є. Сверстюком, А. Горською і В. Зарецьким, С. Параджановим, пропагував імена талановитих поетів-початківців В. Симоненка, Л. Костенко, І. Драча, М. Вінграновського. При Клубі, окрім театральної, за ініціативи Л. Танюка діяли секції кіно, літератури й живопису. Його стараннями у столиці відроджувалися традиції вертепу й різдвяного колядування. Л. Танюк із однодумцями А. Горською і В. Симоненком виявили місця масових розстрілів українців у селі Биківня під Києвом, що поклало початок розслідуванню злочинів тоталітаризму.

У 1964 р. Клуб творчої молоді було офіційно закрито через зростання громадянської активності й національної самосвідомості його учасників. Л. Танюк через свою бурхливу діяльність опинився у владних "чорних списках". Почалися цькування молодого режисера; каральні органи всіляко перешкоджали його професійній творчості й театральній діяльності. За вказівкою КДБ митця звільняли з роботи, дискредитували у пресі, піддавали постійному стеженню й переслідуванню. Погрози фізичною розправою та неможливість самореалізації змусили режисера у 1965 р. покинути Україну.

2. *Московський або еміграційний період (1965–1986 рр.).* Знаменує вимушений переїзд Л. Танюка до Москви. Попри свій статус політично неблагонадійного, у радянській столиці він (як би то парадоксально не звучало) отримав можливість ширше зреалізувати свій мистецький талант. Його двадцятирічне перебування в імперській столиці стало для нього періодом активної популяризації української культури й літератури за межами батьківщини. Л. Танюк підтримував багатьох переслідуваних владою митців, що за тогочасними мірками кваліфікувалися як крамола та злочинна діяльність. Талант митця у Москві помітили одразу: як непересічного режисера його залучали до постановочних робіт у МХАТі, Центральному дитячому театрі, театрах імені Станіславського та імені Маяковського. У цих мистецьких установах він популяризував українську літературну класику, на сцені ставив твори митців "Розстріляного відродження", на які в Україні було накладено суворі заборони.

Л. Танюк підтримував постійні контакти з опозиційно налаштованою російською інтелігенцією – А. Сахаровим, О. Боннер, П. Григоренком, С. Ковальовим, А. Кузнєцовим, Л. Алєксєвою, Б. Окуджавою, представниками прогресивної мистецької еліти – К. Райкіним, О. Єфремовим, спілкувався зі співаком В. Висоцьким. Особисті зв'язки дали Л. Танюку змогу різними способами сприяти й допомагати українським політв'язням і дисидентам та їхнім родинам, а також передавати закордон твори самвидаву й інформацію про злочини радянської влади. КДБ у Москві стежило за відомим режисером менш прискіпливо, ніж би це було, скажімо, у Києві. Йому вдавалося привозити з України заборонені матеріали й забезпечувати їхній розголос у світовому інформаційному просторі, зокрема через ефіри на "Радіо свобода" і "Голос Америки". Завдяки зусиллям Л. Танюка цивілізований світ дізнавався про переслідування й репресивні засоби боротьби щодо інакодумних на його батьківщині.

Щоденники Л. Танюка московського періоду також фіксують побут радянського суспільства в умовах брежнєвського "застою".

3. *Український (київський) період державотворення й творчо-мистецької діяльності (1986–2016 рр.)*. Цей етап належить до пізньої щоденникової творчості Л. Танюка і обривається з його смертю. У щоденниках задокументовано повернення письменника в Україну в часи горбачовської "перебудови". Разом із інтелектуалами-однодумцями – І. Драчем, Д. Павличком, М. Горинем, В. Яворівським – він поринає у державотворчу діяльність, зокрема бере активну участь у заснуванні громадсько-політичної організації Народний Рух України, що стала провісником незалежності.

У Народному Русі Л. Танюк відповідав за ідеологічну й культурно-просвітницьку роботу. Як фіксують щоденники, саме з його ініціативи було створено товариство "Меморіал", першу в СРСР історико-освітню правозахисну організацію, що працювала над оприлюдненням злочинів комуно-більшовицького режиму й опікувалася реабілітацією жертв сталінських репресій. Також Л. Танюк упродовж багатьох років очолював Всеукраїнську правозахисну організацію "Меморіал" імені Василя Стуса.

Щоденники пізнього періоду документують ініціативи Л. Танюка як голови Товариства "Меморіал" у розслідуванні злочинів тоталітаризму в селі Биківня на Київщині. Зокрема, його стараннями на місці масових розстрілів українців було створено Національний заповідник "Биківнянські могили" й повернуто із забуття тисячі імен незаконно засуджених і знищених комуністичною системою громадян. У межах проєкту "Нюрберг-2" політик очолював комітет з підготовки громадського суду над КПРС та КПУ за злочини тоталітаризму.

Водночас Л. Танюк не полишав театрознавчої й режисерської діяльності. Як свідчать щоденникові записи, він тривалий час обіймав посаду головного режисера Київського національного академічного Молодого театру, а також упродовж 24 років очолював Національну спілку театральних діячів України. У щоденниках зафіксовано власні рефлексії автора й документи, що стосуються його багаторічної депутатської діяльності у Верховній Раді України.

Увесь масив діарійної творчості Л. Танюка становить велику цінність для розуміння історичних і політичних процесів в Україні, розвитку національного мистецтва й шляху самоутвердження автора як творчої особистості й політичного діяча. У рецензії на багатотомне видання академік М. Жулинський пише: "Щоденники без купюр" Леся Танюка – це щось особливе. Не стільки особистісне, не кажу вже інтимне, як суспільне, але виявлене через особистісне прозріння часу, епохи, суспільної й культурної атмосфери. Унікальний документ ледве не всієї другої половини XX ст." (Жулинський, 2015: 99). "У його щоденниках відображена ціла епоха української культури другої половини XX століття, і її можна читати як захопливий роман. Однак стосовно життя, то воно було сповнене крутих поворотів і постійної боротьби за справедливість", – слушно зауважує Р. Мокрик (Мокрик, 2024).

Діарійний мегатекст Л. Танюка репрезентує складне багатожанрове утворення, яке не відповідає жодному генологічному канону. Дібрані тут тексти виходять за межі традиційного щоденника й розглядаються як наджанрове явище. Л. Танюк вдало поєднує власні рефлексії на події повсякденного життя з унікальними артефактами з різних сфер життя – політики, історії, мистецтва, приватного життя, – що не належать його авторству, однак за своєю масштабністю не мають аналогів у світовій практиці. Окрім власних поденних записів, автор вмонтовує у багатотомні видання різноманітні художні й нехудожні вставки: листи, літературознавчі праці, рецензії на книги і спектаклі, матеріали самвидаву, газетні вирізки, архівні документи, конспекти прочитаних книг, додатки тощо. Насправді перелік долучених до щоденника матеріалів значно ширший.

З огляду на таку поліфонічність матеріалів, ми погоджуємося з думкою дослідників про те, що твір Л. Танюка виходить за межі щоденника класичного зразка і завдяки синтезу різнорідних компонентів характеризується як метажанрове утворення. З цього приводу слушно зауважує О. Рарицький: "А от щоденник Л. Танюка є взірцевим з погляду трактування його як метажанрової конструкції" (Рарицький, 2016: 58). Завдяки різножанровим вставкам, щоденник набуває літописного масштабування і постає як інструмент фіксації повсякденних подій. Попри послідовність записів, автор вибудовує складну композиційну систему, яка органічно поєднує найрізноманітніші текстові вставки і кваліфікується як цілісний щоденниковий наратив.

Тривалий час діарійні матеріали Л. Танюка існували як архівне збереження, що постійно наповнювалося різноманітними власними і чужорідними текстами й нехудожніми вставками. З огляду на це С. Білокінь зауважує: "Щоденник не дуже відповідає тексту рукопису, а являє собою видання цікавих з різного погляду матеріалів його архіву" (Білокінь, 2012: 15–16). Ця думка вкотре підтверджує метажанрову природу тексту і дає підстави для термінологічного визначення жанру цього специфічного метатексту. З огляду на вищезазначене, пропонуємо в генологічному аспекті увесь щоденниковий масив Л. Танюка дефініювати як ***щоденник-архів***. Оскільки цей мегатекст не відповідає жодній традиційній жанровій кодифікації, вважаємо запропоноване визначення найбільш релевантним.

Л. Танюк допускає вільне поводження з матеріалом під час фіксації й накопичення різнорідних відомостей, що потрапляють у його поле зору. Це дає йому змогу послідовно готувати архів для майбутньої багатотомної книги. Власні записи автора й залучені у єдиний контекст неавторські тексти мають регулярний характер із безперервною, майже поденною фіксацією подій. Подані за хронологією, вони чітко взаємодіють між собою, створюючи єдиний щоденниковий дискурс.

Спостерігаємо повсякчасне тематичне нарощення щоденникового наративу. Теми розщеплюються на мікротеми, повторюються в наступних томах і досить часто виокремлюються в самостійні проблеми. Авторські записи й тексти

неавторського походження мають характер відкритого діалогу з читачами й реальними персонажами, яких Л. Танюк описує або чиї твори залучає у щоденник. Письменник нарощує свій текст фактами з повсякденного життя, що потребують вдумливих інтерпретацій, аналізу, сторонніх думок і поглядів. Щоденники свідчать про його відкритість і відвертість, незалежне мислення й бажання максимально зберегти й зафіксувати історію повсякдення. Автор ставить за мету максимально точно за допомогою різних записів відтворити власне бачення доби, що засвідчує його світогляд, внутрішній світ і реакцію на зовнішні виклики.

Висновки. Щоденники Леся Танюка – багатошаровий мегатекст, у якому поетапно осягаються вузлові проблеми української історії з часів хрущовської відлиги й до утвердження незалежної української держави. На цьому тлі визріває коло глобальних проблем, що стосуються різних сфер буття: політики, релігії, культури, мистецтва, приватного життя автора. Монументальна праця Л. Танюка випрозорює складні процеси самоідентифікації особистості в умовах тоталітаризму, її боротьби за внутрішню свободу й національну ідентичність. Великий об'єм авторських записів, нехудожніх вставок і чужорідних текстів, залучених у єдиний щоденниковий дискурс, дає підстави кодифікувати його жанрове визначення як щоденник-архів. Події в щоденнику висвітлюються в ретроспективному масштабуванні з проєкцією на перепрочитання й об'єктивне наукове тлумачення. Автор має безпосередню дотичність до подій, зафіксованих у щоденнику, виступає їхнім творцем або мимовільним спостерігачем. Його записи розділені датами, відрізняються за тематикою, групуються хаотично, і за мозаїчним принципом об'єднуються в єдиний щоденниковий метажанр. Така форма щоденника є інформативним джерелом історії повсякдення й важливим інструментом для досліджень у сфері гуманітаристики.

Література:

1. Білокінь С. Клуб творчої молоді "Сучасник" (1960–1965) Київ : Києво-Могилянська академія, 2012. 63 с.
2. Брюховецька Л. Він умів переконувати. Світлій пам'яті Леся Танюка. *Танюк Л. ТВОРИ. Щоденники без купюр : в 60 т.* Київ : Альтерпрес, 2018. Т. 40 (довідковий). С. 98–117.
3. Жулинський М. Слово, театр і доля Леся Танюка. *Слово і час*. 2015. № 6. С. 98–101.
4. Ільків А. Жанр щоденника в українській літературі другої половини XX – початку XXI століть : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
5. Мокрик Р. "Відповідальність за тих, розстріляних". Історія подружжя Леся Танюка і Неллі Корнієнко : інтерв'ю з Неллі Корнієнко. *The Ukrainians* : вебсайт. 2024. 9 черв. URL: https://theukrainians.org/vidpovidalnist-za-tykh-rozstrilianykh/ (дата звернення: 06.03.2026).
6. Панченко В. Лесь Танюк: кілька життів в одному… *З перших уст* : веб-сайт. 2016. URL: https://zpu.kr.ua/kultura/1608-les-taniuk-kilka-zhyttiv-v-odnomu (дата звернення: 06.03.2026).
7. Рарицький О. Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників) : монографія. Київ : Смолоскип, 2016. 488 с.
8. Рарицький О. Художньо-документальна проза українських шістдесятників: жанрова специфіка і поетика : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук : 10.01.01, 10.01.06. Київ, 2017. 41 с.
9. Соловей Е. "Світ – театр, і люди в ньому актори…". Мій спогад про Леся Танюка. *Танюк Л. ТВОРИ. Щоденники без купюр : в 60 т.* Київ : Альтерпрес, 2018. Т. 40 (довідковий). С. 13–30.
10. Стадніченко О. Рецепція постатей письменників і митців у щоденнику "Лінія життя" Л. Танюка. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С. 165–171.
11. Стадніченко О. Щоденник "Лінії Життя" Л. Танюка: 1960–80-ті роки в особах і подіях "Без табу". *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С. 105–111.
12. Танюк Л. Щоденники без купюр : твори : у 60 т. / відп. ред. Л. Фурта. Київ : Альтерпрес, 2012. Т. 23 : 1968 (листопад–грудень). 657 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0015878 (дата звернення: 06.03.2026).
13. Танюк Л. Твори. Щоденники 1959–1960 рр. : у 60 т. Київ : Альтерпрес, 2003–2006. Т. 2 –8.

References:

1. Bilokin' S. Klub tvorchoyi molodi "Suchasnyk" [Creative Youth Club "Suchasnyk" (1960–1965)]. Kyiv: Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya, 2012, 63 [in Ukrainian].
2. Briukhovetska, L. (2018) Vin umiv perekonuvaty. Svitlii pamiati Lesia Tanyuka [He knew how to persuade: In memory of Les Tanyuk]. *Tanyuk L. TVORY. Shchodennyky bez kupiur. V 60 tomakh. Tom 40. (dovidkovyi) [Tanyuk L. WORKS. Diaries Unabridged: in 60 vols. Vol. 40]*. Kyiv: Alterpres, 2018, 98–117 [in Ukrainian].
3. Zhulynskyi, M. (2015) Slovo teatr i dolia Lesia Tanyuka [The word, theater, and the fate of Les Tanyuk]. *Slovo i chas [The Word and Time]*, 6, 98–101 [in Ukrainian].
4. Ilkiv, A. (2008) Zhanr shchodennyka v ukrayins'kiy literaturi druhoyi polovyny XX – pochatku XXI stolit' : avtoref. dys. …kand. filol. nauk : spets 10.01.01 [The genre of the diary in Ukrainian literature of the second half of the 20th – early 21st centuries]. Ivano-Frankivsk, 20 p. [in Ukrainian].
5. Mokryk, R. (2024) Vidpovidalnist za tykh, rozstrilianykh. Istoriia podruzhzhia Lesia Tanyuka i Nelli Korniienko: interv'iu Nelli Korniienko [Responsibility for those who were executed: The story of Les Tanyuk and Nelli Korniienko (Interview with Nelli Korniienko)]. The Ukrainians. 2024. 9 Chervnia. URL: https://theukrainians.org/vidpovidalnist-za-tykh-rozstrilianykh/ (date of access: 06.03.2026) [in Ukrainian].
6. Panchenko, V. (2016). Les Tanyuk – kilka zhyttiv v odnomu…[Les Tanyuk – several lives in one]. Z pershykh ust. URL: https://zpu.kr.ua/kultura/1608-les-taniuk-kilka-zhyttiv-v-odnomu (date of access: 06.03.2026) [in Ukrainian].
7. Rarytskyi, O. (2016). Partytury tekstu i dukhu (Khudozhn'o-dokumental'na proza ukrayins'kykh shistdesyatnykiv): monohrafiya [Scores of Text and Spirit: The Artistic and Documentary Prose of the Ukrainian Sixtiers: monograph]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
8. Rarytskyi, O. Khudozhno-dokumentalna proza ukrainskykh shistdesiatnykiv: zhanrova spetsyfika i poetyka: avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk: 10.01.01, 10.01.06 [Artistic-documentary prose of the Ukrainian Sixtiers: genre specificity and poetics]. Kyiv, 2017, 41 [in Ukrainian].
9. Solovei, E. (2018) "Svit – teatr, i lyudy v n'omu aktory…". Miy spohad pro Lesya Tanyuka ["All the world's a stage, and people are actors…" My recollection of Les Tanyuk]. *Tanyuk L. TVORY. Shchodennyky bez kupiur. V 60-y tomakh. Tom 40. (dovidkovyi) [Tanyuk L. WORKS. Diaries Unabridged: in 60 vols. Vol. 40]*. Kyiv: Alterpres, 13–30 [in Ukrainian].
10. Stadnichenko, O. (2013). Retseptsiya postatey pys'mennykiv i myttsiv u shchodennyku "Liniya zhyttya" L. Tanyuka [Reception of Writers and Artists in L. Tanyuk's "Line of Life" Diary]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, *[Bulletin of Zaporizhzhia National University],* (1), 165–171 [in Ukrainian].

11. Stadnichenko, O. (2013). Shchodennyk “Linii Zhyttia” L. Tanyuka: 1960–80-ti roky v osobakh i podiiakh “Bez tabu” [L. Tanyuk’s “Line of Life” Diary: The 1960–80s in Persons and Events “Without Taboo”]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, *[Bulletin of Zaporizhzhia National University]*, (1), 105–111 [in Ukrainian].

12. Tanyuk, L. (2012). Shchodennyky bez kupiur : tvory : u 60 t. / vidp. red. L. Furta. [Diaries Without Censorship: Works: In 60 Volumes / Edited by L. Furta]. Kyiv: Alterpres. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0015878 (date of access: 06.03.2026) [in Ukrainian].

13. Tanyuk, L. (2003–2006). Tvory. Shchodennyky 1959–1960 rr. : u 60 t. [Works. Diaries 1959–1960. In 60 Vol.] (Vols. 2–8). Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].

© Т. Ю. Урись

Отримано: 08 травня 2026 р.

Прорецензовано: 16 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: t.y.urys@udu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7933-4737

Researcher ID: ABG-5152-2021

DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-315-318

Урись Т. Ю. Репрезентація фронтового простору у комбатантській поезії Бориса Гуменюка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 315–318.

УДК: 821.161.2-1:355.01

Урись Тетяна Юріївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ФРОНТОВОГО ПРОСТОРУ У КОМБАТАНТСЬКІЙ ПОЕЗІЇ БОРИСА ГУМЕНЮКА

У статті проаналізовано особливості функціонування фронтового простору у комбатантській поезії Бориса Гуменюка на матеріалі його збірки "Блокпост". Попри активне дослідження воєнної літератури в сучасному літературознавстві, поняття "комбатантська поезія" ще не набуло усталеного термінологічного статусу й переважно розглядається в контексті ширшого явища воєнної лірики. У роботі окреслено теоретичні засади вивчення комбатантської поезії як різновиду воєнної творчості, автором якої є безпосередній учасник бойових дій, тому вона містить особисті переживання війни, поєднує художній вимисел з документальною достовірністю, відтворює особисті переживання й граничні стани людини, зумовлені досвідом перебування у просторі війни.

Визначено специфіку та функції фронтового топосу в поетичних творах автора, проаналізовано образи блокпостів, окопів, укриттів, зруйнованого ландшафту мирних сіл і міст, мотиви смерті, жертовності, морального вибору, духовного випробування. З'ясовано роль топонімів у моделюванні фронтового простору: створення ефекту достовірного просторового окреслення війни, формування культурної пам'яті. Доведено, що фронтовий простір у комбатантській поезії Бориса Гуменюка виконує локалізаційну (він конкретизує й просторово окреслює події війни через назви населених пунктів, географічних об'єктів), смислотворчу (простір стає засобом формування ключових смислів твору: осмислення екзистенційних питань життя і смерті, страху, побратимства, людської відповідальності) та культурно-меморіальну (топос зберігає пам'ять про події війни, фіксує досвід і сприяє формуванню культурної пам'яті про боротьбу та втрати) функції, перетворюючи індивідуальний досвід комбатанта на частину колективного досвіду, формуючи наратив про реалії російсько-української війни.

Ключові слова: *комбатантська поезія, російсько-українська війна, Борис Гуменюк, топос, фронтовий простір.*

Tetiana Urys,
PhD, Associate Professor of Ukrainian Literature Department,
Dragomanov Ukrainian State University

REPRESENTATION OF THE FRONTLINE SPACE IN BORYS HUMENYUK'S COMBATANT POETRY

The article analyses the peculiarities of the functioning of the frontline space in Borys Humenyuk's combatant poetry, based on material from his collection "Blokpost". Despite the active study of war literature in contemporary literary studies, the concept of "combatant poetry" has not yet acquired an established terminological status and is mainly considered in the context of the broader phenomenon of war lyrics. The paper outlines the theoretical principles of studying combatant poetry as a type of war creativity, the author of which is a direct participant in hostilities, it contains personal experiences of war, combines fiction with documentary authenticity, and reproduces personal experiences and extreme states of a person, caused by the experience of being in the space of war.

The specifics and functions of the frontline topos in the author's poetic works are determined, and the images of checkpoints, trenches, shelters, and the destroyed landscape of peaceful villages and cities, as well as the motifs of death, sacrifice, moral choice, and spiritual test, are analysed. The role of toponyms in modelling the frontline space is clarified: creating the effect of a reliable spatial delineation of the war and the formation of cultural memory. It is proven that the frontline space in Borys Humenyuk's combatant poetry performs localization (he specifies and spatially outlines the events of the war through the names of settlements and geographical objects), meaning-making (space becomes a means of forming the key meanings of the work: understanding the existential issues of life and death, fear, brotherhood, human responsibility) and cultural-memorial (the topos preserves the memory of the events of the war, records the experience and contributes to the formation of cultural memory about the struggle and losses) functions, transforming the individual experience of the combatant into a part of the collective experience, forming a narrative about the realities of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: *combatant poetry, Russian-Ukrainian war, Borys Humenyuk, topos, front-line space.*

Постановка проблеми. Війна трансформує всі сфери життєдіяльності суспільства, актуалізує проблеми ідентичності, пам'яті, пережитого індивідуального й колективного досвіду, що знаходить відображення на сторінках художніх творів. Значну частину літературних текстів про війну створюють безпосередні учасники бойових дій – комбатанти. У них відображено особистий досвід війни, що зумовлює їхню емоційну наснаженість і водночас документальну достовірність. Вони поєднують художнє осмислення реальності з елементами свідчення, фіксуючи індивідуальне переживання травматичних подій. Така поезія належить Борису Гуменюку, Ярині Чорногуз, Оксані Рубаняк, Павлу Вишебабі, Валерію Пузіку, Ігорю Астапенку, Сергію Татчину, Олексію Бику та ін. Меморіальні свідчення в поезії залишили по собі Ілля Чернілевський, Максим Кривцов, Гліб Бабіч, Артем Довгополий та ін. Комбатантська поезія постає як безпосередня форма репрезентації фронтового досвіду, у якій поєднуються документальність, емоційна напруженість і прагнення осмислити граничні стани людського буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Х. Паляниця у своїй розвідці зауважила, що комбатантська література загалом – інструмент донесення правди до світу, джерело збереження національної пам'яті, людяності та спільного болю

(Паляниця, 2025). До аналізу літературних творів комбатантів зверталося багато науковців, проте розглядали вони переважно прозові твори. Я. Цоба (Цоба, 2024), наприклад, аналізувала прозу Бориса Гуменюка, Валерії Бурлакової та Дмитра Степаненка; В. Хархун (Хархун, 2024) – книги "З любов'ю – тато!" та "Мисливці за щастям" Валерія Пузіка; М. Рябченко (Рябченко, 2024) – твори Валерія Пузіка, Сергія Сергійовича, Влада Якушева, Андрія Кириченка та ін. Власне, поняття "комбатантська проза" також загалом теоретизоване і згадується в роботах М. Рябченко (Рябченко, 2019), Я. Кулінської (Кулінська, 2020), Т. Шевчук (Шевчук, 2023) та ін.

Що стосується поезії, то корпус ліричних творів також ставав предметом аналізу багатьох науковців, але, на відміну від прози, в сучасному літературознавстві поняття "комбатантська поезія/лірика" ще не набуло термінологічного статусу, а його ознаки та особливості розглядаються в межах аналізу воєнної та ветеранської лірики. Це ж підкреслює і М. Рябченко, зазначаючи: "Стосовно термінології – вона досі не усталена. Якщо взяти визначення "ветеран" – то це людина, яка повернулась з війни – часто з тієї, що закінчилась. Наша ж війна триває, і велика кількість авторів бере в ній участь. Що стосується ветеранів АТОвців – то багато з них зараз продовжують воювати. Я свого часу пропонувала взяти термін "комбатантська", комбатант – це діючий військовий, який захищає, воює або який залишається в активному резерві. Бо воєнна література – це дуже широке поняття – її можуть писати як бійці, бійчині, так і цивільні люди – журналісти, волонтери, також ті письменники, які не беруть участь у війні" (Щокань, 2023).

Недостатній рівень наукового осмислення комбатантської поезії, відсутність системного аналізу фронтового топосу як важливого смислетворчого елемента в її структурі зумовлюють **актуальність** цієї статті. Така перспектива дослідження у сучасному літературознавстві є необхідною умовою для глибшого розуміння специфіки репрезентації воєнного досвіду в літературі. **Мета статті** – проаналізувати особливості функціонування фронтового простору в комбатантській поезії та з'ясувати його роль у формуванні художньої картини російсько-української війни. Для реалізації мети передбачено виконання таких **завдань:** окреслити теоретичні засади вивчення комбатантської поезії, визначити специфіку та функції фронтового топосу в літературних творах, проаналізувавши мотиви й образи, через які він реалізується у лірриці збірки "Блокпост" (2016) Бориса Гуменюка.

Методологічну основу дослідження складає комплексний підхід, що поєднує структурно-семантичний (дозволив розкрити внутрішню організацію поетичного простору, простежити значення мотивів та образів, що формують уявлення про фронт), герменевтичний (сприяв глибинному тлумаченню текстів, інтерпретації індивідуального досвіду війни, його екзистенційного виміру), культурно-історичний (дозволив розглянути фронтовий простір у поезії поетів-військових у контексті історичних подій і культурних практик, допомагає з'ясувати, як конкретні реалії війни, суспільні настрої впливають на формування образу фронту у поетичних текстах) та біографічний (дозволяє інтерпретувати фронтовий простір крізь призму особистого бойового досвіду автора, індивідуальні переживання та психологічні стани) методи.

Виклад основного матеріалу. Літературознавиця М. Рябченко, досліджуючи комбатантську прозу (фр. *combattant* – воїн, боєць), визначила її як різновид воєнної літератури, авторами якої є безпосередні учасники бойових дій. Вона наголошує на автобіографічності таких текстів, їхній фактологічній достовірності, зв'язку з документальним та мемуарним письмом. Науковиця підкреслює: "У сучасній Україні комбатантську прозу творять письменники, які були мобілізовані до ЗСУ або ж пішли воювати у складі добровольчих батальйонів, а також ті, хто до війни не мав стосунку до літературного бомонду" (Рябченко, 2019: 63). Ці характеристики цілком можна поширити і на поезію. Комбатантська поезія так само ґрунтується на особистому переживанні, вирізняється високою емоційною напругою. Поетична форма дає змогу узагальнити індивідуальний досвід у художньому образі, що репрезентує граничні стани людського буття в умовах війни.

Фронтовий простір, відтворюючи фізичний топос війни, тобто конкретно пережитий, географічно окреслений й тілесно відчутний простір бойових дій, репрезентується у літературних творах через образи окопів, бліндажів, укриттів, знищеного ландшафту, окупаційної території. Фронтовий простір у поетів-комбатантів постає не лише як конкретна географічна локація, але й як екзистенційний вимір, в якому загострюються базові сенси людського буття. Він моделюється через поєднання реалістичної деталізації воєнного побуту з внутрішніми станами ліричного суб'єкта, що перебуває в ситуації постійного напруження, ризику втратити здоров'я чи життя, морального вибору. У цьому просторі відбувається переосмислення цінностей, трансформація ідентичності, формування нової етики, заснованої на досвіді війни. Це простір, що фіксує індивідуальні й колективні переживання, надаючи їм художньої форми й перетворюючи особисте на один зі складників ширшого наративу про війну.

Відомий український письменник-комбатант Борис Гуменюк (позивний "Кармелюк") – активний учасник Революції гідності, який у червні 2022 року відправився добровольцем у складі спецбатальйону "Азов" у зону бойових дій на схід, став заступником командира батальйону "ОУН", брав участь в обороні Бахмута, зник безвісти у боях на Донеччині взимку 2022 року. Бойові дії вплинули як на світогляд, так і на творчість автора: фронтовий досвід приніс у тексти фактографічність і документальність, створюючи ефект безпосереднього свідчення. Війна актуалізує в поетичних текстах письменника екзистенційну й морально-етичну проблематику: життя і смерті, жертовності, відповідальності, вибору. Його поезія є своєрідною формою переживання, осмислення, документування подій війни й окреслення відповідного топосу.

У поезії "Смс-повідомлення зі Слов'янська" фронтовий простір означений конкретними маркерами війни: блокпости *("А у нас тут поле бою/А у нас тут блокпости…"* (Блокпост, 2016: 93)), окопи *("Наш блокпост чимось схожий на церкву/А окоп – мабуть на вівтар"* (Блокпост, 2016: 94)), бронетехніка *("Ніч ввійшла крізь броню в БеТеерІ"* (Блокпост, 2016: 94)). Фронтовий простір тут постає як місце, де доля окремої людини перетинається з колективною історією з обмеженим вибором та буттям, підпорядкованим вищим законам всесвіту. Автор переосмислює його як сакральний, порівнюючи блокпост з церквою, а окоп – із вівтарем, надаючи війні ритуального, жертовного змісту. Образ Старого Вівчара співвідноситься з Богом, який "знову просить" сина в жертву, актуалізуючи біблійний мотив і паралель до історії Авраама. Образи ангелів, що "плачуть тихо", увиразнюють біблійну символіку твору й актуалізують його духовно-екзистенційний вимір. Отже, автор показує фронт як місце випробування віри і принесення найвищої жертви – життя.

У поезії "Заповіт" окопи виконують подвійну функцію – як укриття і як могила:

Ось в цих окопах
Які сьогодні для нас тимчасове житло

А завтра стануть нашими могилами (Блокпост, 2016: 157).

Це символізація граничного простору, де життя співіснує зі смертю. Більш того у тексті відбувається відтворення простору в проєкції майбутнього, де на полі з полеглими бійцями родитиме хліб, і мрії автора сягають далі:

Було б добре якби на тому місці були луки
І багато-багато квітів
І бджола над кожною квіткою
Щоб надвечір приходили закохані
Плели вінки
Кохалися до ранку
А вдень щоб приходили молоді батьки
З малими дітьми (Блокпост, 2016: 159).

Тож фронт у перспективі Б. Гуменюк бачить перетвореним на простір життя і відновлення.

У поезії "Піски…" фронтовий простір постає як монотонний і виснажений, але водночас і напружений топос, де фізична реальність війни переплітається з напівсновидним станом свідомості. Багаторазове повторення слова "піски" створює ефект зациклености, розмитості хронотопу, пригніченості. Але цей образ метафоризується, коли реальний населений пункт, в якому ніс службу автор, перетворюється на "пустелю":

Піски піски піски
Це могла бути пустеля Сахара
Це могла бути пустеля Гобі
Але це пустеля Донецьк (Блокпост, 2016: 167).

Фронтовий простір осмислюється як спустошена територія, позбавлена життя, де війна знищує звичний ландшафт, перетворюючи його на фізичну й екзистенційну пустку. Він тут є простором постійної близької смерті, а земля – прихистком. Ліричний герой розповідає: коли стріляє ворог, *"моя земля розступається"*, аби *"дати прихисток"*, ворог не знає, *"що земля зі мною заодно"* (Блокпост, 2016: 167). Автор підкреслює союзницький і майже сакральний зв'язок землі та українського воїна.

Фронтовий простір розгортається і через руйнування мирного світу:

А от у Пісках в садах облітають недозрілі яблука
Падають додолу зрізані вогнем китиці винограду
З будинків злітають дахи…
Порося вибігло з розбитого хлівчика (Блокпост, 2016: 167).

Простір війни є місцем виживання, тому чорний гумор та занижена лексика стають способом психологічного захисту для воїнів:

Наші артилеристи у відповідь
Надсилають ворогу смс-повідомлення
Жартують хлопці
Які коли доходять до адресатів
Перетворюються на ммс (Блокпост, 2016: 167).

У поезії з'являються поняття *"нічийна територія"* та *"нейтральна територія"*, що позначають простір між позиціями ворогуючих сторін. *"150 м до нас/150 м до них"* окреслює цю межу, тому фронт не абстрактний, а конкретний, чітко вимірюваний і буквально прострілюваний, а відтак смертельно небезпечний.

Конкретизований і водночас узагальнений образ фронтового простору формує топоніміка, яка у поезії комбатанта Б. Гуменюка виконує локалізаційну та смислотворчу функції. Автор прив'язує поетичне висловлювання до реальних місць бойових дій, в яких перебував, що посилює ефект документальності й автентичності пережитого досвіду: "*Коли працює установка залпового вогню "Град" / По житлових кварталах –…/ Маріуполя Артемівська Антрацита"* (Блокпост, 2016: 139), *"Стара шовковиця під Маріуполем",* під якою *"акуратно складені в траві"* лежали *"РПГ кулемет автомати СВД каски бронежилети"* (Блокпост, 2016: 107), *"Сьогодні знову копаємо … донецьку землю"* (Блокпост, 2016: 157), *"Але це пустеля Донецьк", "А от у Пісках в садах облітають недозрілі яблука"* (Блокпост, 2016: 167). Названі топоніми маркують східну частину України, де у 2014 році розгорнулися бойові дії, що стали початком тривалої війни з росією. Вони фіксують конкретну географію війни, перетворюючи її з абстрактного явища на історично й просторово визначену реальність. У такому контексті вони виконують функцію свідчення, адже закарбовують у тексті місця, які стали осередками руйнування, втрат і людського горя, досвіду переживання війни. Так фронтовий простір у поезії Б. Гуменюка постає як місце історичної пам'яті, де індивідуальний досвід комбатанта переростає у колективний наратив. Топоніми тут функціонують як своєрідні "мнемонічні вузли", які утримують пам'ять про події війни, зберігають емоційний, екзистенційний і ціннісний виміри історичного досвіду, переходячи у площину культурної пам'яті, стаючи інформацією, через яку наступні покоління осмислюватимуть війну. Отже, топоніми у його поезії фіксують простір війни, конструюють її художній образ і закладають основи для збереження цієї реальності в історичній пам'яті, культурі та суспільній свідомості.

Висновки. Фронтовий простір у комбатантській поезії Бориса Гуменюка через систему мотивів, образів, топонімів відтворює водночас і локалізований топос бойових дій, і багатовимірний екзистенційний простір, наповнений граничними станами людського буття й усвідомлення цінності життя. З одного боку, це простір смертельного випробування на віру, людську стійкість і готовність до самопожертви, а з іншого – простір майбутнього відродження з перспективою оновлення й трансформацією зруйнованого війною простору у простір життя. Топос фронту у поета виконує локалізаційну, смислотворчу та культурно-меморіальну функції. А індивідуальний досвід комбатанта з художнім осмисленням пережитих подій стає частиною колективного досвіду, формуючи наратив про реалії російсько-української війни.

Література:

1. Вівчарик Н., Джердж С. Мілітарна тематика в сучасній українській літературі: історичні виклики і художня реальність. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2024. № 20(74). С. 130–139.
2. Колінько М. Топос як поняття соціальної топології. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2018. Вип. 3–4 (165–166). С. 32–44.
3. Кулінська Я. Тема війни на сході України в сучасній мілітарній прозі (на матеріалі книжок "Рокада" Г. Цимбалюка, "Вовче" К. Чабали, "Літо-АТО" Олафа Клеменсена та ін.). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70), № 4 Ч. 4. С. 34–41.
4. Маленко О. Риторика війни в сучасному українському поетичному дискурсі. *Український світ у наукових парадигмах: зб. наук. праць*. Харків: ХІФТ, 2016. Вип. 3. С. 105–113.
5. Паляниця Х. Борис Гуменюк – співзвуччя зброї й слова в боротьбі за Україну. *Читомо* : вебсайт. 2025. URL: https://chytomo.com/borys-humeniuk-spivzvuchchia-zbroi-j-slova-v-borotbi-za-ukrainu/
6. Поліщук Я. Поезія війни: від свідчення до збірного образу. Studia Ukrainica Posnaniensia. 2025. Vol. 13. № 1. С. 109–125.
7. Рябченко М. Воїн і війна: сучасна художня комбатантська проза. *Читомо*: вебсайт. 2024. URL: https://chytomo.com/voin-i-vijna-suchasna-khudozhnia-kombatantska-proza/
8. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 62–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2019_6_9
9. Урись Т. Дискурс війни у сучасній українській поезії. *Вісник освіти і науки. 2023.* № 5 (11). С. 246–259. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/45548
10. Хархун В. Перемогти війну: комбатанська проза 2022–2023. *Критика.* 2024. № 11–12. С. 2–13.
11. Цоба Я. Комбатанська проза. *Збруч.* 2024. URL: https://zbruc.eu/node/118185
12. Шевчук Т. Інтелектуальне відображення людського досвіду російсько-української війни в щоденниках воєнного часу. *Філологічні діалоги.* 2023. Вип. 10. С. 92–105.
13. Щокань Г. "У книгах військових нема ура-патріотизму й пафосу", – дослідниця воєнліту Марина Рябченко. *Українська правда* : вебсайт. 2023. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2023/01/15/252323/

References:

1. Kharkhun, V. (2024). Peremohty viynu: kombatans'ka proza 2022–2023 [Winning the War: Combatant Prose 2022–2023]. *Krytyka [Criticism],* 11–12, 2– 13 [in Ukrainian].
2. Kolin'ko, M. (2018). Topos yak ponyattya sotsial'noyi topolohiyi [Topos as a concept of social topology.]. *Mul'tyversum. Filosofs'kyy al'manakh [Multiverse. Philosophical Almanac]*, 3–4 (165–166), 32–44 [in Ukrainian].
3. Kulins'ka, Ya. (2020). Tema viyny na skhodi Ukrayiny v suchasniy militarniy prozi (na materiali knyzhok "Rokada" H. Tsymbalyuka, "Vovche" K. Chabaly, "Lito-ATO" Olafa Klemensena ta in.) [The theme of the war in eastern Ukraine in contemporary military prose (based on the books "Rokada" by H. Tsymbalyuk, "Volche" by K. Chabala, "Summer-ATO" by Olaf Clemensen, etc.)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi [Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Social Communications],* 31 (70), 4 (4), 34–41 [in Ukrainian].
4. Malenko, O. (2016). Rytoryka viyny v suchasnomu ukrayins'komu poetychnomu dyskursi [The Rhetoric of War in Contemporary Ukrainian Poetic Discourse]. *Ukrayins'kyy svit u naukovykh paradyhmakh: zb. nauk. Prats' [Ukrainian world in scientific paradigms: collection of scientific works]*, 3,105–113 [in Ukrainian].
5. Palyanytsya, Kh. Borys Humenyuk – spivzvuchchya zbroyi y slova v borot'bi za Ukrayinu. Chytomo. 2025. URL: https://chytomo.com/borys-humeniuk-spivzvuchchia-zbroi-j-slova-v-borotbi-za-ukrainu/ [in Ukrainian].
6. Polishchuk, Ya. (2025) Poeziya viyny: vid svidchennya do zbirnoho obrazu [The Poetry of War: From Testimony to Collective Image]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 13, 1, 109–125 [in Ukrainian].
7. Ryabchenko, M. (2019). Kombatants'ka proza v suchasniy ukrayins'kiy literaturi: zhanrovi ta khudozhni osoblyvosti [Combatant prose in contemporary Ukrainian literature: genre and artistic features]. *Slovo i chas [Word and time],* 6, 62-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2019_6_9 [in Ukrainian].
8. Ryabchenko, M. (2024). Voyin i viyna: suchasna khudozhnya kombatants'ka proza [Warrior and War: Contemporary Combat Fiction]. *Chytomo [Read].* URL: https://chytomo.com/voin-i-vijna-suchasna-khudozhnia-kombatantska-proza/ [in Ukrainian].
9. Shchokan', H. (2023). "U knyhakh viys'kovykh nema ura-patriotyzmu y pafosu", – doslidnytsya voyenlitu Maryna Ryabchenko ["There is no hurray patriotism and pathos in military books," – wartime researcher Maryna Ryabchenko]. *Ukrayinska pravda [Ukrainian Truth].* URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2023/01/15/252323/ [in Ukrainian].
10. Shevchuk, T. (2023). Intelektual'ne vidobrazhennya lyuds'koho dosvidu rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny v shchodennykakh voyennoho chasu [Intellectual reflection of the human experience of the Russian-Ukrainian war in wartime diaries]. *Filolohichni dialohy [Philological dialogues],*10, 92–105 [in Ukrainian].
11. Tsoba, Ya. (2024). Kombatanska proza [Combat prose]. *Zbruch [Zbruch].* URL: https://zbruc.eu/node/118185 [in Ukrainian].
12. Urys', T. (2023). Dyskurs viyny u suchasniy ukrayins'kiy poeziyi [Discourse of War in Contemporary Ukrainian Poetry]. *Visnyk osvity i nauky [Bulletin of Education and Science],* 5 (11), 246–259. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/45548 [in Ukrainian].
13. Vivcharyk, N., Dzherdzh S. (2024). Militarna tematyka v suchasniy ukrayins'kiy literaturi: istorychni vyklyky i khudozhnya real'nist' [Military Themes in Contemporary Ukrainian Literature: Historical Challenges and Artistic Reality]. *Prykarpats'kyi visnyk Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Slovo [Precarpathian Bulletin of the Shevchenko Scientific Society. Word],* 20(74), 130–139 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Заводна Леся Михайлівна, Антонюк Лілія Володимирівна
МОВНА КРЕАТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: СЛЕНГОВІ ІННОВАЦІЇ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ 3

Чернявська Олена Костянтинівна
ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА АНАЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ 8

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Sokolova Iryna
SEMANTIC COLOURING OF THE WAR TERMINOLOGY IN THE EUROPEAN MASS MEDIA (BASED ON ENGLISH, GERMAN, AND UKRAINIAN LANGUAGES) 13

Степанечко Оксана Вікторівна
КОРПУС ЯК ДЗЕРКАЛО КОЛЕКТИВНОГО КОГНІТИВНОГО ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ (2020–2025) 17

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Beshlei Olga
LINGUISTIC FRAMING OF UKRAINE IN CONTEMPORARY AMERICAN POLITICAL DISCOURSE 22

Вакуліч Яна Миколаївна
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЮРИДИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ 28

Кобилинський Олександр Миколайович
ШЕКСПІРІВСЬКИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ А. С. БАЄТТ «КНИГА ДЛЯ ДІТЕЙ» 32

Кондратюк Ольга Іванівна
КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ В МІЛІТАРНОМУ КОНТЕКСТІ: ДИНАМІКА САКРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРУ ЗАМОВЛЯНЬ 38

Кулик Надія Дмитрівна
ДИНАМІКА ЗМІН СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ «ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ»: ДРУГЕ, ТРЕТЄ, ЧЕТВЕРТЕ ВИДАННЯ 43

Місюк Ярослав Миколайович, Кратюк Юлія Казимирівна
МОВНІ РЕАЛІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 48

Маслова Юлія Петрівна, Костюченко Олексій Миколайович
ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВА МОВА В КОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ ЯК МЕХАНІЗМ НОМІНАТИВНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТИ Й ДИСКУРСНОЇ ВИДИМОСТИ 52

Овсянко Олена Леонідівна, Гупал Марія Олексіївна
ЕМОЦІЙНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ АНГЛОМОВНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕДІА ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ 62

Остапович Олег Ярославович, Кімак Юлія Любомирівна
КЛЮЧОВІ ЛЕКСЕМИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ МЕДІА-ОБРАЗУ УКРАЇНИ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПРЕСОВИХ ДЖЕРЕЛАХ 2022-2025 РОКІВ 67

Pradivlianna Liudmyla, Kosetska Karina
EUPHEMISMS AS A MECHANISM OF LINGUISTIC MANIPULATION IN MARGARET ATWOOD'S «THE HANDMAID'S TALE» AND KAZUO ISHIGURO'S «NEVER LET ME GO» 73

Прокопенко Антоніна Вадимівна, Овсянко Олена Леонідівна
МЕДІЙНІ ТЕХНІКИ КОНСТРУЮВАННЯ НАРАТИВІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 78

Рій Андріана Василівна
ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ГЕРОЯ У ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА: ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 84

Чайковська Олена Юріївна, Міхеєва Марія Сергіївна
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ТА ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПІСЕННОГО ДИСКУРСУ В АНІМАЦІЙНОМУ КІНО (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКО- ТА УКРАЇНОМОВНОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ФІЛЬМУ «DIE EISKÖNIGIN – VÖLLIG UNVERFROREN») 89

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сітко Алла Василівна, Верхова Вероніка Ігорівна, Полякова Оксана Вікторівна
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ФІНАНСОВОЇ ГАЛУЗІ 93

Сабалаєв Денис Миколайович
КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ РОЗРОБКИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 97

Tsymbal Inna, Kasich Anna
ARGO MILITAIRE FRANÇAIS: MÉCANISMES DE FORMATION DES MOTS ET ORGANISATION SÉMANTIQUE 103

Шевченко Ольга Костянтинівна
КОГНІТИВНИЙ І ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТИ СЛІВ РОКУ – 2025 108

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Verkhovtsova Olga, Ishchenko Olga, Voloshchuk Iryna
AVIATION ACRONYMS AND ABBREVIATIONS: STRATEGIES FOR ENSURING ACCURACY AND CONSISTENCY IN ENGLISH–UKRAINIAN TECHNICAL TRANSLATION 113

Гнатенко Сергій Олександрович
ПРИХОВАНЕ СТИРАННЯ І ГЕНЕРАЦІЯ ВІЗУАЛЬНО-ТЕКСТОВИХ ОБРАЗІВ У КНИЗІ *OF LAMB*: СТИЛІСТИЧНИЙ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ 118

Курило Соломія Михайлівна
УСПАДКОВАНІ КОРЕНІ Й РОЗІРВАНІ ІДЕНТИЧНОСТІ У РОМАНІ ЛУЇЗ ЕРДРІЧ «МОГУТНЯ ЧЕРВОНА» 123

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Бондар Мар'яна Володимирівна
ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ Й ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ВИНОСКИ В РОМАНІ ІСКЕНДЕРА ПАЛИ «СМЕРТЬ У ВАВИЛОНІ КОХАННЯ В СТАМБУЛІ» 129

Гагіна Наталія Вікторівна
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З СОМАТИЧНИМ, КОЛОРАТИВНИМ ТА ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ У АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ 135

Misiuk Jarosław, Jakubowśka Jelizawieta, Kratiuk Julia
JĘZYK NIENAWIŚCI W KONTEKŚCIE WOJNY NA UKRAINIE: ANALIZA SOCJOLOGICZNA I POLITYCZNA 140

Смиченко Назар Євгенович, Крилова Тетяна Василівна
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ПЕРСОНАЖНОГО МОВЛЕННЯ В РОМАНІ ДЖ. МАРТІНА «ГРА ПРЕСТОЛІВ» : ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ 144

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Tyron Olena, Kaminska Svitlana, Didenko Mariia
DIGITAL SIMULATION ENVIRONMENTS AS A TRAINING TOOL FOR REAL MARITIME OPERATIONS AND RADIO COMMUNICATION IN ENGLISH 147

Шум Ольга Володимирівна, Левіщенко Марія Сергіївна
СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ РЕСУРСИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 151

ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ МОВОЗНАВСТВА

Кравченко Елла Олександрівна
СИНЕСТЕЗІЯ ІМЕНІ ЯК ПОЕТИКАЛЬНИЙ ЗАСІБ У РОМАНІ П. ЗЮСКІНДА "DAS PARFUM. DIE GESCHICHTE EINES MÖRDERS" 155

Лещенко Ганна Веніамінівна, Гречуха Леся Олександрівна, Макота Анна Юріївна
СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ТРУМЕНА КАПОТЕ «ІНШІ ГОЛОСИ, ІНШІ КІМНАТИ» 160

Лукаш Галина Павлівна
ГЛІТЧ-ОНОМАСТИКА ТА СЕМІОТИЧНІ МУТАЦІЇ ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ЗЛАМУ XX–XXI СТОЛІТЬ 164

Процик Ірина Романівна
ЧУЖОМОВНІ ВПЛИВИ НА ТВОРЕННЯ ПРІЗВИСЬК УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛІСТІВ 168

Пчелінцева Олена Едуардівна, Сидоренко Людмила Миколаївна
РИТОРИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ АРГУМЕНТАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 173

Вегеш Анастасія Іванівна
ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ РОМАНУ “РОДАКИ” ДМИТРА КЕШЕЛІ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІЗНАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ЗАКАРПАТЦІВ 178

Дащенко Наталія Левківна
СЕМАНТИКА МІСЬКОГО ПРОСТОРУ В РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІАТЕКСТАХ: ОСЛОВЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ТОПОНІМИ ТА ЛОКАТИВИ (ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ КОНТЕКСТ) 183

Дойчик Оксана Ярославівна, Лаціна Володимир Борисович
КОГНІТИВНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ МЕТОНІМІЇ У ТВОРЕННІ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ БІЗНЕСУ ТА ІТ 187

Карпенко Надія Олександрівна
СУЧАСНА ПІСНЯ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ТА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМЦІВ (НА ПРИКЛАДІ ПІСНІ «СТАРЕНЬКИЙ ТРАМВАЙ» ГУРТУ «ПІККАРДІЙСЬКА ТЕРЦІЯ») 193

Конєєва Олена Олексіївна, Гаврилюк Оксана Романівна
УНІКАЛЬНІСТЬ АВТОРСЬКИХ ПІДПИСІВ ДО КАРТИН МАРІЇ ПРИМАЧЕНКО: СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ 199

Куліш Ірина Володимирівна,
ПОНЯТІЙНІ ДОМІНАНТИ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ ЄЛИЗАВЕТИ СТАРИНКЕВИЧ 205

Миголинець Ольга Федорівна
ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИЧНОГО ПЕРЕНЕСЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ 209

Насакіна Світлана Вікторівна
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В ТЕСТАХ ЗНО: СИНХРОННО-ДІАХРОННИЙ АСПЕКТ 213

Наумова Тетяна Михайлівна
ОБРАЗ МІСТА ЯК ПЕРСОНІФІКОВАНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ ЮРІЯ ДАЦЕНКА «ПАСТКА ДЛЯ РІЗНИКА»: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ 217

Негер Оксана Богданівна
ОНІМНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ “СВІЙ” – “ЧУЖИЙ” У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ 221

Пастух Дмитро Миколайович
ПОДОЛАННЯ КОЛОНІАЛЬНО-ІМПЕРСЬКИХ НОМІНАЦІЙ У ПРОЦЕСІ НОРМУВАННЯ ОЙКОНІМІВ 226

Пискач Ольга Дмитрівна
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ТОПОСУ ВІЙНИ В РОМАНІ С. ЖАДАНА “ІНТЕРНАТ” 233

Пікалова Анна Олексіївна
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВІЙНИ В ДИТЯЧОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ ВИМІРИ 238

Шаркань Василь Васильович
ЕТНОНІМ “РУСИН” ЯК ВИРАЗНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УЖГОРОДСЬКІЙ ГАЗЕТІ “РУСИНЪ” (1923) 245

Шульжук Наталія Василівна,
СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УСКЛАДНЮВАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ РЕЧЕННЯ В НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОМУ ТЕКСТІ 251

Юрса Людмила Василівна
ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ У БЛОГОСФЕРІ ПІД ВПЛИВОМ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ (2024–2025) 255

ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Колошук Надія Георгіївна
“Я ДУХ НЕВМИРУЩИЙ НАРОДУ”: ЛІРИКА З. КРАСІВСЬКОГО У ПРОСТОРІ ЖАНРОВОЇ ТРАДИЦІЇ 258

Моклиця Марія Василівна
ГРА З НАЦІОНАЛЬНИМ ПРОСТОРОМ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ: “СТО РОКІВ САМОТНОСТІ” ҐАБРІЕЛЯ ҐАРСІЇ МАРКЕСА І “ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ” В. ЗЕМЛЯКА 266

Пухонська Оксана Ярославівна
ВОЄННИЙ ВИМІР ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНІЙ ЕСЕЇСТИЦІ 270

Філоненко Софія Олегівна
ГЕОМЕТРІЯ ТА ФІЗИКА ПРОСТОРУ В НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ РОМАНІ ЕНДІ ВЕЙРА “ПРОЄКТ «АВЕ МАРІЯ»” 274

Бугера Катерина Богданівна
ПОВСЯКДЕННИЙ ВИМІР КРИМСЬКОГО КУРОРТУ В ПОВІСТІ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ “СЕЛЯНСЬКА САНАТОРІЯ” 278

Дереш Любомир Андрійович
ПРОСТІР ОКУПАЦІЇ У ВСТАВНИХ НОВЕЛАХ РОМАНУ ВОЛОДИМИРА РАФЄЄНКА “ДОВГІ ЧАСИ” 284

Григорчук Юлія Миколаївна
ТОПОС КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО МОНАСТИРЯ В ПРОЗІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ:
ПАТЕРИКОВИЙ ПРОТОТЕКСТ І АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ 291

Кирильчук Олександр Миколайович
ПОСТКОЛОНІАЛЬНА ОПТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФЕНТЕЗІЙНОЇ ПРОЗИ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ПАВЛА ДЕРЕВ'ЯНКА ТА СВІТЛАНИ ТАРАТОРІНОЇ) 296

Крупка Мирослава Анатоліївна
ФЕМІННИЙ ПРОСТІР ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ДОСВІДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 302

Миненко Юрій Васильович
БАРОКОВА ГРА І ЧИТАЧ У ПОЕЗІЇ ДЕМ'ЯНА НАЛИВАЙКА 306

Трофимюк Олеся Юріївна
ЩОДЕННИК-АРХІВ ЛЕСЯ ТАНЮКА ЯК ДОКУМЕНТ ДОБИ: ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНА СВОЄРІДНІСТЬ
І ПРОБЛЕМАТИКА 310

Урись Тетяна Юріївна
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ФРОНТОВОГО ПРОСТОРУ У КОМБАТАНТСЬКІЙ ПОЕЗІЇ БОРИСА ГУМЕНЮКА 315

Наукове видання

Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»

Науковий журнал (щоквартальник)

Випуск 30(98)

Головний редактор *О. Я. Пухонська*
Відповідальний редактор *І. В. Ковальчук*
Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*
Відповідальний секретар *М. А. Попчук*
Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*
Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Ідентифікатор медіа R30-04858 згідно з рішенням
Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 09.05.2024 № 1560

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 37,66. Наклад 100 прим. Зам. № 23–26.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Адреса: Національний університет "Острозька академія"
Кафедра індоєвропейських мов
вул. Семінарська 2, м. Острог, Рівненська обл., Україна, 35800
Основна контактна особа Коженевська Світлана Степанівна
Телефон (03654) 3-02-58
E-mail: lingua.lab@oa.edu.ua